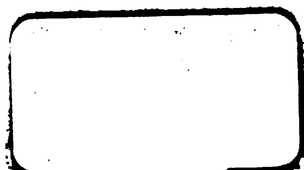

Historia tēs archaias Hellados kata viographias syngegrammenē

Heinrich Wilhelm Stoll, Charisēs Poulios

ED. CHEVIGNARD DEL.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΣΥΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΗ
ΗΤΟΙ
ΟΙ ΕΝΔΟΞΟΙ ΑΝΔΡΕΣ

ὑπὸ H. W. STOLL.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΕΠΑΥΞΗΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

ΧΑΡΙΣΗ ΠΟΥΛΙΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Β'. Γυμνασίου Ἀθηνῶν

ΜΕΤΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΩΝ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

178 ΟΔΟΣ ΕΡΜΟΥ 178 — 9 ΠΛ. ΡΟΜΒΗΣ 9

1876

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν σφραγῖδά μου θεωρεῖται κλοπιμαῖον καὶ καταδιώκεται κατὰ τὸν νόμον.

ΤΩι

ΥΨΗΛΟΤΑΤΩι ΔΙΑΔΟΧΩι

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩι

ΕΠΙ ΧΡΗΣΤΑΙΣ ΕΛΠΙΣΙΝ

Η ΒΙΒΛΟΣ ΑΥΤΗ

ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ.

ΥΨΗΛΟΤΑΤΕ

Ὁ ἀληθὴς καὶ κύριος σκοπὸς τῆς Ἱστορίας εἶναι νὰ διδάξῃ τοὺς ζῶντας διὰ τοῦ βίου τῶν τεθνεώτων τὰ χρησιμώτατα τῶν μαθημάτων· ἡ δὲ Ἑλληνικὴ Ἱστορία εἶναι ἡ καταλληλοτάτη πασῶν πρὸς τοῦτο.

Ἐὰν εἰς πάντα ἄνθρωπον ἦναι ἀναγκαία ἡ γνῶσις τῆς Ἱστορίας, ἐὰν εἰς πάντα πολιτικὸν ἄνδρα ἦναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, πόσῳ μᾶλλον τοῖς ἰθύνουσι τὴν πολιτείαν;

Ὅθεν εἰς Σὲ ἐνόμισα ἱερὸν καθῆκον ν᾽ἀφιερώσω τὴν παροῦσαν βίβλον, εὐχόμενος ἵνα τὰ ἐν αὐτῇ ἱστορούμενα διαπλάσωσι τὴν καρδίαν Σου κατὰ τὰ ἔξοχα παραδείγματα

τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος πρὸς δόξαν καὶ εὐδαιμονίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Δέχθητι οὖν εὐμενῶς, ἀγλάϊσμα τῆς Ἑλλάδος, τὴν προσφορὰν ταύτην τοῦ δεομένου τῆς θείας Προνοίας, ὅπως Σὲ διαφυλάττῃ ἐπὶ μήκιστον πρὸς πλήρωσιν τῶν ἱερῶν πόθων τῶν Ἑλλήνων,

Ἐλαχίστου θεράποντος τῆς Σῆς ὑψηλότητος

ΧΑΡΙΣΗ ΠΟΥΛΙΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ.

Ὅτι ἡ σπουδὴ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος εἶναι παντὸς ἄλλου μαθήματος συντελεστικωτέρα πρὸς ἠθικὴν διάπλασιν τῆς νεολαίας, ἥτις προτίθεται ν' ἀναπτυχθῇ πνευματικῶς ὑψηλότερον, καὶ ὅτι διὰ τῆς ἐκμαθήσεως τῆς Ἱστορίας τῆς τε Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος πρέπει κατὰ πρῶτον νὰ μορφωθῇ ὁ ἱστορικὸς νοῦς, ταῦτα εἶναι δύο ἀξιώματα, ἅτινα βεβαίως δὲν χρήζουσι πλέον ἀποδείξεως. Ὁ Συγγραφεὺς ἀπεπειράθη διά τινων τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντων βιβλίων του νὰ εἰσαγάγῃ τὴν νεολαίαν εἰς τὴν μυθικὴν ἀρχαιότητα, τὰ ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ποιήσεως φωτιζόμενα προπύλαια τῆς Ἱστορίας, καὶ νὰ γνωρίσῃ αὐτῇ οὐ μόνον τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς ἀλλὰ καὶ τοὺς ἥρωας τῆς μυθολογίας· τὸ δὲ προκείμενον βιβλίον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνέχεια τῶν μυθολογικῶν ἐκείνων βιβλίων, καθόσον ἐν τούτῳ πρόκειται νὰ παρεντεθῶσιν αἱ βιαιογραφίαι τῶν ἐ ν δ ό ξ ω ν ἀ ν δ ρ ῶ ν τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἐν ἑτέρῳ δὲ τόμῳ θὰ πραγματευθῶμεν καθ' ὅμοιον τρόπον περὶ τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας[1].

Ἐὰν τὸ παρὸν βιβλίον ἦτο προωρισμένον διὰ παῖδας, οἵτινες πρώτην φορὰν θὰ ἀναγνώσωσιν ἱστορίαν, τότε θὰ ἦτο, αναλόγως τοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπερ παρέχει τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἱστορικὸν πρόσωπον εἰς ταύτην τὴν ἡλικίαν, ἡ ἐκλογὴ τῶν διαφόρων ἀνδρῶν βεβαίως πολὺ διάφορος· πρὸς δὲ τούτοις ἔπρεπε

(1) Καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο σύγγραμμα τοῦ Κ. Stoll προτιθέμεθα νὰ μεταφράσωμεν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν, ἐὰν τὸ ἀνὰ χεῖρας τύχῃ τῆς εὐμενοῦς ὑποδοχῆς τοῦ κοινοῦ. Σ. Μ.

ΤΟΙΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΙΣ.

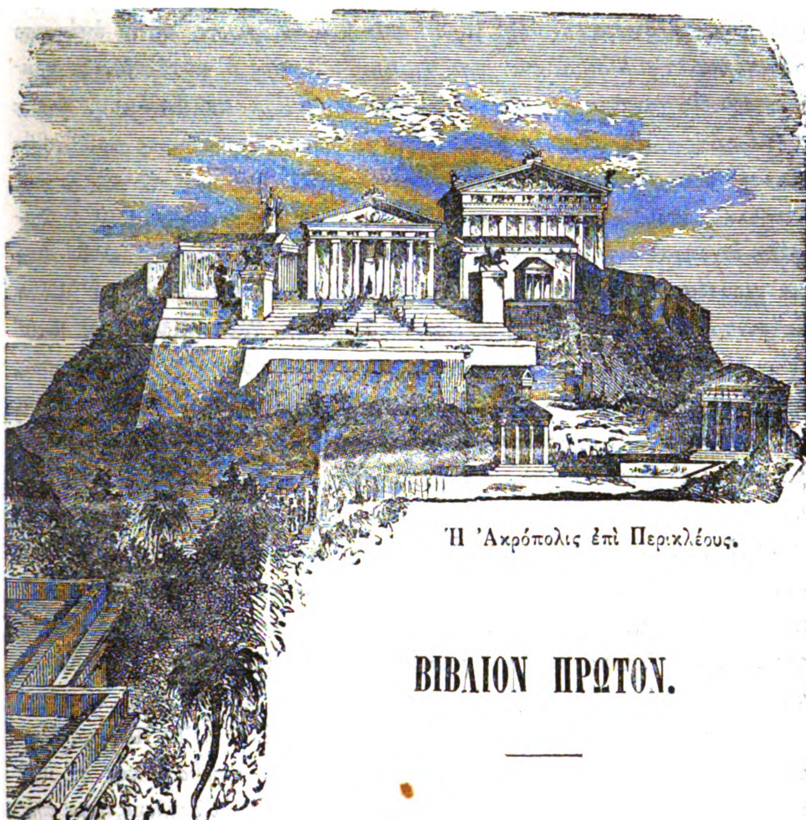
Καὶ ἔθιμον καὶ ἐπάναγκες σχεδὸν θεωρεῖται τὸ νὰ προτάσσηται παντὸς βιβλίου πρόλογος. Ἡμεῖς ὅμως προτάξαντες τὸν τοῦ συγγραφέως τῆς ἱστορίας ταύτης κ. Stoll, θ' ἀπηλλαττόμεθα ἐντελῶς τοῦ κόπου τούτου, ἐὰν ἐξεδίδομεν τὸ πόνημα καθ' ὅλα ὅπως εἶχεν. Ἤδη ὅμως εὑρισκόμεθα εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ, τὰ ἑξῆς.

Πρῶτον μὲν ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ συμπεριλάβωμεν ἐν τῇ παρούσῃ Ἑλληνικῇ Ἱστορίᾳ τὰ τρία προϊστορικὰ γεγονότα, ἤτοι τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀργοναυτῶν, τὴν τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, ὡς τὰ ἀξιολογώτερα τῶν μυθικῶν χρόνων συμβάντα· δεύτερον δὲ ὄχι μόνον προσεθέσαμεν ἐνιαχοῦ ἱκανὰ, ὅπου ἐνομίσαμεν ἀναγκαῖον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πηγὰς πολλαχοῦ, ὅσον ὁ χρόνος ἡμῖν ἐπέτρεπε, παρεπέμψαμεν ἐν σημειώσεσι· τρίτον δὲ παρενεβάλομεν καὶ εἰκόνας πλείονας τῶν 100, σαφηνιζούσας ἔτι μᾶλλον τὸ περιεχόμενον, ἃς ἐλάβομεν ἐκ τοῦ σπουδαιοτάτου συγγράμματος τοῦ γερμανοῦ Waegner, τῆς Ἑλλάδος, μεταφρασθέντος ἤδη εἰς ἁπάσας τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας πλὴν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἱσπανικῆς.

Πρὸ πολλοῦ ἤδη εἴχομεν ἀναγγείλει τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἱστορίας ταύτης, καὶ οἱ ὀλίγοι συνδρομηταὶ αὐτῆς ἴσως ἐκάκισαν ἡμᾶς διὰ τὴν ἐπὶ τοσοῦτον ἀναβολήν· διὸ ἀπολογούμενοι πρὸς τούτους λέγομεν ὅτι, ὅτε εἴχομεν ἤδη παραδώσει τὴν ὕλην πρὸς τύπωσιν, ἐπῆλθεν ἡμῖν ἡ ἰδέα νὰ παρεμβάλωμεν τὰς περὶ οὗ ὁ λόγος εἰκόνας· ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἔλθωμεν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ ἁρμοδίου ἐν Γερμανίᾳ κυρίου, καὶ πολλὰ γράμματα ν' ἀνταλλάξωμεν, μέχρις οὗ κατορθώσωμεν νὰ λάβωμεν αὐτάς· ὅθεν ἐπειδὴ δίδομεν, ἔστω καὶ μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινὸς, εἰς τοὺς συνδρομητάς μας τὴν ἱστορίαν ἡμῶν ταύτην πλουσίαν εἰκονογραφιῶν, ἔχομεν δι' ἐλπίδος ὅτι θέλουσι παρίδει τὴν βραδύτητα, τοσούτῳ μᾶλλον, καθόσον διὰ τοσαύτας εἰκόνας, τὰς

Αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι ἐκ Πειραιῶς ὁρώμεναι.

Ἡ Ἀκρόπολις ἐπὶ Περικλέους.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

1. ΙΑΣΩΝ.

Ἡ πρώτη ἐκστρατεία, τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ἐπεχείρησαν, ἦτο ἡ *Ἀργοναυτική*· τὸ δὲ κυριώτερον πρόσωπον αὐτῆς ὁ *Ἰάσων*. Τὸν Ἰάσονα τοῦτον διέταξεν ὁ θεῖος αὐτοῦ καὶ βασιλεὺς τῆς Ἰωλκοῦ[1] Πελίας νὰ μεταβῇ εἰς τὴν *Κολχίδα*[2] καὶ νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ βασιλέως τοῦ τόπου τούτου *Αἰήτου* τὸ χρυσόμαλλον δέρας (δέρμα), τὸ ὁποῖον ἐφύλαττε Δράκων τις ἄϋπνος. Ἴδωμεν δὲ λεπτομερέστερον τί ἡ μυθολογία ἀναφέρει περὶ τοῦ χρυσοῦ τούτου δέρατος.

(1) Ἰωλκός, πόλις ἀρχαία τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Μαγνησίας, κειμένη πλησίον τοῦ Παγασαίου κόλπου, πλησίον τοῦ σημερινοῦ Βώλου.

(2) Κολχίς, χώρα τῆς Ἀσίας, κειμένη ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Ἀθάμας, ὁ βασιλεὺς τῶν Ὀρχομενίων[1] καὶ υἱὸς τοῦ Αἰόλου, ἐνυμφεύθη κατὰ διαταγὴν τῆς Ἥρας τὴν θεὰν Νεφέλην, ἐξ ἧς ἐγέννησε δύο τέκνα, τὸν *Φρίξον* καὶ τὴν *Ἕλλην*[2]. Ἐκτὸς δ' αὐτῆς ἔλαβε βραδύτερον εἰς γυναῖκα καὶ τὴν *Ἰνώ*, τὴν θυγατέρα τοῦ Κάδμου, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἡ μὲν Νεφέλη ἀνέβη εἰς τοὺς θεούς, ὁ δὲ οἶκος τοῦ Ἀθάμαντος ἐξωλοθρεύθη. Ἡ Ἰνὼ δηλ. ὡς μητρυιά, μισοῦσα τὰ τέκνα τῆς Νεφέλης, ἔπεισε τὸν ἄνδρα της Ἀθάμαντα νὰ τὰ φονεύσῃ· ἀλλ' ἡ Νεφέλη ἐννοήσασα τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀθάμαντος, ἔστειλε πτερωτόν τινα καὶ χρυσόμαλλον κριόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναβὰς ὁ Φρίξος καὶ ἡ Ἕλλη ἐφέροντο μετέωροι ἐπὶ τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν Αἶαν (Κολχίδα). Καθ' ὁδὸν ὅμως ἡ Ἕλλη ἔπεσεν εἰς τὸν στενὸν πορθμὸν τῆς Χερσονήσου, ὅθεν ἔκτοτε τὸ μέρος τοῦτο τῆς θαλάσσης ὀνομάζεται *Ἑλλήσποντος* (Ἕλλης πόντος τ. ε. θάλασσα τῆς Ἕλλης)· ὁ δὲ Φρίξος κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Κολχίδα, καὶ κατέλυσε παρὰ τῷ βασιλεῖ Αἰήτῃ· καὶ τὸν μὲν κριὸν μετ' εὐγνωμοσύνης, διότι ἐσώθη, προσέφερεν εἰς τὸν *Φύξιον Δία*, τὸ δὲ χρυσοῦν δέρας χάριν τοῦ βασιλέως Αἰήτου, ὅστις τὸν ἐφιλοξένησε καὶ τῷ ἔδωκε καὶ τὴν θυγατέρα του *Χαλκιόπην* γυναῖκα, ἀνήρτησεν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἄρεως ἄλσος, ὅπου τὸ ἐφύλαττε ἄϋπνός τις Δράκων. Ταῦτα περὶ τοῦ χρυσοῦ δέρατος· ἐπανέλθωμεν δὲ νῦν εἰς τὸν ἥρωα τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας.

Ἀφορμὴ δὲ τῆς ἐκστρατείας ταύτης εἶναι ἡ ἑξῆς[3]. Ἐν Ἰωλκῷ ἐβασίλευεν ὁ Κρηθεύς, ἔγγονος τοῦ Αἰόλου. Τούτου ἀποθανόντος οἱ υἱοὶ αὐτοῦ *Πελίας* καὶ *Αἴσων*, ἦλθον εἰς φιλονεικίαν πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς βασιλείας τῆς Ἰωλκοῦ, καθ' ἣν ὑπερίσχυσεν ὁ πρῶτος, καὶ ἥρπασε τὴν βασιλείαν παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Αἴσονος. Καὶ ὁ μὲν Αἴσων, θέλων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν υἱόν του Ἰάσονα κατὰ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Πελίου, ἔπεμψεν αὐτὸν κρυφίως πρὸς τὸν Κένταυρον *Χείρωνα*[4]· ὁ δὲ Πελίας

(1) Ὀρχομενός, πόλις ἀρχαία καὶ ἐπίσημος τῆς Βοιωτίας.

(2) Ἀπολλοδ. βιβλ. 1, 9, 1, καὶ ἑξῆς.

(3) Διόδ. Σικελ. 4, 40 καὶ ἑξῆς. Ἀπολλοδ. βιβλ. 1, 9, 16 καὶ ἑξῆς.

(4) Οἱ Κένταυροι (κεντεῖν-ταῦρος) ἦσαν δαίμονες τοῦ δρυμοῦ καὶ τῶν ὀρέων, κατοικοῦντες ἐπὶ τοῦ Πηλίου ὄρους καὶ τῆς Οἴτης· ὅθεν ἔθνος ἀρχαῖον καὶ ἄγριον τῆς Θεσσαλίας. Τούτους οἱ μυθογράφοι παριστάνουσιν ἔχοντας μορφὴν ἵππου καὶ ἀνθρώπου. Κατήγοντο δὲ ἀπὸ τοῦ Ἰξίονος καὶ τῆς Νεφέλης. Διόδ. Σικελ. 4,69 καὶ ἑξῆς.

Ὁ σοφώτατος καὶ δικαιότατος πάντων τῶν Κενταύρων, ὁ καὶ ἰδίως Κένταυρος ὀνομαζόμενος, εἶναι ὁ Χείρων, ὅστις πολλοὺς Ἕλληνας ἐδίδαξεν, ὡς π. χ. τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Πηλέα, τοὺς ἀδελφοὺς Κάστορα καὶ Πολυδεύκην καὶ ἄλλους. Εἰς τοῦτον δὲ τὸν Κένταυρον ἀπέστειλε καὶ ὁ Αἴσων τὸν υἱόν του Ἰάσονα, ἵνα ἀνατραφῇ προσηκόντως.

ἐβασίλευεν ἐν ἀνέσει. Ἀλλ' ὅτε ἠρώτησέ ποτε τὸ μαντεῖον, ἐὰν ἦναι ἀσφαλὴς ἡ βασιλεία του, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ἑξῆς ἀπάντησιν καὶ ἐταράχθη· «φυλάττου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις ἤθελεν ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν σου μονοπέδιλος (μονοσάνδαλος, ἔχων δηλ. ἓν μόνον ὑπόδημα).

Ὁ Ἰάσων μετὰ ἀπουσίαν 20 περίπου ἐτῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰωλκὸν μονοσάνδαλος, διότι τὸ ἕτερον τῶν σανδάλων εἶχεν ἀπολέσει, ἐνῷ διέβαινε τὸν πλημμυρήσαντα ποταμὸν *Ἄναυρον*, φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων, του καὶ τὴν εἰς γραῖαν γυναῖκα μεταμορφωθεῖσαν Ἥραν, καὶ ἀνεμίχθη ἐν τῇ ἀγορᾷ μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ὁ Πελίας, ὡς εἶδεν αὐτὸν ἔχοντα ἓν μόνον πέδιλον, ἐνόησεν ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ ἐχθρὸς, ὃν εἶχε προειπεῖ εἰς αὐτὸν τὸ μαντεῖον, καὶ ἐξεπλάγη· ἀλλὰ κρύψας τὴν ἔκπληξίν του ἠρώτα αὐτὸν περὶ τῆς καταγωγῆς του καὶ τῆς πατρίδος του· εἶτα δὲ ὁ μὲν Ἰάσων μετέβη εἰς τὴν πατρικήν του οἰκίαν, ὁ δὲ Πελίας διενοεῖτο πῶς ν' ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον. Τὸν Ἰάσονα ἠρώτησέ ποτε ὁ Πελίας ὡς ἑξῆς· «Ἰάσων, ἐὰν τὸ μαντεῖον ἤθελε σοὶ ἀναγγείλει, ὅτι θὰ θανατωθῇς ὑπό τινος συμπολίτου σου, τί θὰ ἔπραττες περὶ αὐτοῦ;» οὗτος δὲ ἀπεκρίθη, «θὰ προσέτασσον αὐτὸν νὰ κομίσῃ ἐκ τῆς Κολχίδος τὸ χρυσοῦν δέρας». Τοῦτ' αὐτὸ ἐπέβαλεν καὶ ὁ Πελίας εἰς τὸν Ἰάσονα, ὅστις προθύμως ἐδέχθη τὸ ἔργον.

Ὁ Ἰάσων ἀναλαβὼν νὰ μεταβῇ εἰς Κολχίδα, ὅθεν νὰ κομίσῃ τὸ χρυσόμαλλον δέρας, παρήγγειλεν εἰς τὸν περίφημον τεχνίτην *Ἄργον*, υἱὸν τοῦ Φρίξου, νὰ κατασκευάσῃ τὸ κατάλληλον πλοῖον. Οὗτος δὲ ὁδηγούμενος ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς κατεσκεύασε πλοῖον πεντηκόντουρον (μὲ πεντήκοντα κώπας), ἐφ' οὗ ἔμελλε νὰ ἐκπλεύσῃ ὁ ἥρως Ἰάσων μετὰ τῶν συντρόφων του. Τοῦτο ὠνόμασαν *Ἀργὼ*[1] ἀπὸ τοῦ κατασκευάσαντος αὐτὸ Ἄργου, τοὺς δὲ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιβάντας *Ἀργοναύτας*, καὶ τὴν ἐκστρατείαν *Ἀργοναυτικήν*· κατὰ δὲ τὴν πρώραν ἐνήρμοσεν ἡ Ἀθηνᾶ ξύλον τῆς ἐν Δωδώνῃ φηγοῦ (δρυὸς), ὅπερ εἶχε τὸ χάρισμα τοῦ χρησμοδοτεῖν. Εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, ναυαρχοῦντος τοῦ Ἰάσονος, ἔλαβον μέρος καὶ πεντήκοντα ἄλλοι ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων ἡρώων τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τούτων δὲ ὀνομαστότατοι ἦσαν οἱ ἑξῆς· ὁ *Ἡρακλῆς*[2], ὁ

(1) Κατ' ἄλλους δὲ τὸ πλοῖον τοῦτο ὠνομάσθη Ἀργὼ ἐκ τοῦ ἀργὸς = ταχύς.

(2) Ἡρακλῆς, υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης, εἷς τῶν ἐπισημοτέρων καὶ ἀνδρειοτέρων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡρώων. Ἐξεπαιδεύθη καὶ ἀνετράφη ὑπὸ τῶν ἐμπειροτέρων τῆς τότε ἐποχῆς διδασκάλων, ἐν οἷς καὶ ὑπὸ τοῦ Κενταύρου Χείρωνος. Βρέφος ἔτι ὢν ἐφόνευσε δύο ταύρους. Ἕτερον δὲ κατόρθωμα αὐτοῦ εἶναι ὁ φόνος τοῦ ἐν Κιθαιρῶνι λέοντος. Ὅ,τι δὲ κυρίως ἐδόξασε τὸν μέγαν τοῦτον ἥρωα εἶναι τὰ 12 ὑπεράνθρωπα ἆθλά του.

Θησεὺς[1], ὁ *Τελαμὼν*[2], οἱ δύο ἀδελφοὶ Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης[3], ὁ ποιητὴς Ὀρφεὺς, ἵνα διὰ τῆς λύρας του παραμυθῇ τὰς θλίψεις, ἐξημερόνῃ τὰ πάθη καὶ διαλύῃ τὰς ἔριδας, ὁ Ζήτης καὶ Κάλαϊς καὶ ἄλλοι[4].

Ἀφοῦ δὲ ἐντελῶς ἡτοιμάσθησαν, ἐπέβησαν τοῦ πλοίου· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔφθασαν εἰς τὴν Λῆμνον, ἔπειτα δὲ διηυθύνθησαν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὴν Προποντίδα. Ὅταν δὲ ἔφθασαν εἰς τὴν Θρᾳκικὴν Σαλμυδησσὸν, πλησίον τῆς Βιθυνίας, δὲν ἠδύναντο νὰ πλεύσωσι πρὸς τὰ ἐμπρὸς, διότι ἐκεῖ ὑπῆρχον *αἱ Συμπληγάδες πέτραι*. Αἱ πέτραι αὗται ἦσαν βράχοι, οἵτινες ἀλληλοδιαδόχως ἤνοιγον καὶ ἔκλειον μετὰ τόσης ταχύτητος, ὥστε οὐδὲ πτηνὸν δὲν ἠδύνατο νὰ διέλθῃ διὰ μέσου αὐτῶν. Ἐνταῦθα ὑπῆρχε τυφλός τις μάντις, *Φινεὺς*[5], τὸν ὁποῖον ἐβασάνιζον αἱ *Ἅρπυιαι*, πτερωτὰ τέρατα, ἄλλοτε μὲν ἁρπάζουσαι τὴν τροφήν του ἀπὸ τῶν χειλέων του, ἄλλοτε δὲ μεταδίδουσαι εἰς αὐτὴν διὰ τῶν ἀκαθαρσιῶν των τοιαύτην δυσοσμίαν, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ τὴν μεταχειρισθῇ. Ὅτε δὲ ἡμέραν τινὰ μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν Ἀργοναυτῶν, κατέβησαν πάλιν αἱ Ἅρπυιαι ἀπὸ τῶν νεφῶν διὰ ν' ἁρπάξωσι τὴν τροφὴν τοῦ Φινέως, οἱ πτερωτοὶ υἱοὶ τοῦ Βορέου, Ζήτης καὶ Κάλαϊς, ἐφόνευσαν αὐτάς. Τότε ὁ Φινεὺς εὐγνωμονῶν πρὸς τοὺς Ἀργοναύτας, ἐδίδαξεν αὐτοὺς τὸν ἀσφαλῆ τρόπον τῆς διὰ τῶν Συμπληγάδων πετρῶν διαβάσεώς των, ὡς ἑξῆς· «ἀπολύσατε περιστερὰν, καὶ ἂν μὲν αὕτη διαβῇ σώα καὶ ἀβλαβὴς, ἀκολουθήσατε καὶ ὑμεῖς αὐτὴν ἀμέσως· εἰδὲ μὴ, μὴ τολμήσητε νὰ διαβῆτε». Ὅτε λοιπὸν τὸ πλοῖον ἔφθασεν εἰς τὸ ἐπικίνδυνον ἐκεῖνο μέρος, εἷς τῶν Ἀργοναυτῶν, ὁ *Εὔφημος*, ὁ υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ἀπέλυσε περιστερὰν, ἥτις διεπέρασεν ἀβλα-

(1) Θησεὺς, υἱὸς τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Αἴθρας, εἷς τῶν περιφημοτέρων βασιλέων καὶ ἡρώων τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς τῶν Ἑλλήνων, ὅστις πολλὰ ἐν τῷ βίῳ του κατώρθωσεν ὑπεράνθρωπα.

(2) Τελαμὼν, υἱὸς τοῦ Αἰακοῦ καὶ τῆς Ἐνδηΐδος, θυγατρὸς τοῦ Χείρωνος, ἀδελφὸς τοῦ Πηλέως καὶ πατὴρ τοῦ Αἴαντος. Ἐκδιωχθεὶς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ἐκ τῆς Αἰγίνης μετέβη εἰς Σαλαμῖνα, ἔνθα διεδέχθη τὸν βασιλέα Κυχρέα.

(3) Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης, υἱοὶ τοῦ βασιλέως τῆς Λακεδαίμονος Τυνδάρεω, ἢ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Λήδας, οἱ καὶ Διόσκοροι ὀνομαζόμενοι, παριστάνονται ὑπὸ τῶν ποιητῶν ὡς ἀχώριστοι καὶ προστάται τῶν ἐν θαλάσσῃ πλεόντων.

(4) Ἀπολλοδ. βιβλιοθ. 1, 9, 16 καὶ ἑξῆς.

(5) Φινεὺς, υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, προμηνύων τὰ μέλλοντα εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς μαντικῆς του δυνάμεως. Τοῦτον ἐτύφλωσαν οἱ θεοὶ, διότι πιστεύσας εἰς τὰς διαβολὰς τῆς γυναικός του Ἰδαίας ἐτύφλωσε τοὺς ἐκ τῆς ἄλλης γυναικός του Κλεοπάτρας παῖδας, καὶ ἔρριψεν αὐτοὺς εἰς βορὰν τῶν θηρίων. Ἀπολλοδ. βιβλιοθ. 1, 9, 21.

6ῆς, ἀπολέσασα ὀλίγα μόνον πτερὰ τῆς οὐρᾶς της· ἀμέσως δὲ τότε κωπηλατήσαντες οἱ Ἀργοναῦται μετὰ πάσης ταχύτητος καὶ δυνάμεως κατώρθωσαν νὰ διαπλεύσωσιν εὐτυχῶς· μόνον δὲ μέρος τι τῆς πρύμνης συνετρίβει, ὅτε αἱ πέτραι ἔκλειον. Ἔκτοτε δὲ, κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῶν θεῶν, ὅτι ἅμα ἓν πλοῖον κατορθώσῃ νὰ διαπεράσῃ ἀσφαλῶς, ὁ διάπλους πρέπει νὰ ἦναι εἰς ὅλους ἐλεύθερος, αἱ πέτραι ἐκεῖναι ἔμειναν κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀκίνητοι.

Ἐντεῦθεν ἔπλευσαν οἱ Ἀργοναῦται τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τοῦ Πόντου, καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν νῆσον *Ἀρητιάδα* πρὸ τῆς Κολχίδος· ἐνταῦθα εὗρον τοὺς υἱοὺς τοῦ Φρίξου, οἵτινες θελήσαντες νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν πατρίδα τοῦ πατρός των Ἰωλκὸν, ἐναυάγησαν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ. Μετὰ τούτων λοιπὸν εἰσέπλευσαν εἰς τὸν *Φᾶσιν* ποταμὸν καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Κολχίδα. Ὁ Ἰάσων ἀμέσως ἐνεφανίσθη εἰς τὸν Αἰήτην καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὸ χρυσοῦν δέρας, διὰ τὸ ὁποῖον τὸν ἔστειλεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰωλκοῦ Πελίας. Ὁ δὲ Αἰήτης ὑπεσχέθη νὰ τῷ δώσῃ αὐτὸ, ἐὰν κατορθώσῃ νὰ ζεύξῃ τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου δωρηθέντας αὐτῷ δύο ἀγρίους, πυρίπνοας (ἐκβάλλοντας ἐκ τῶν στομάτων πῦρ) καὶ χαλκόποδας ταύρους, καὶ νὰ ἀροτριάσῃ δι' αὐτῶν μέγα τι τμῆμα γῆς, ἔπειτα νὰ σπείρῃ τοὺς ὀδόντας τοῦ δράκοντος, τοὺς ὁποίους αὐτὸς ὁ Αἰήτης θὰ τῷ δώσῃ. Ὁ Ἰάσων κατ' ἀρχὰς ἐδειλίασεν· ἀλλ' ὅτε ὁ σοφὸς μάντις *Ἴδμων* ἐνεθάρρυνεν αὐτόν, ἀνέλαβε τὸ ἔργον καὶ τὸ ἔφερεν εἰς πέρας διὰ τῆς βοηθείας τῆς Ἥρας καὶ τῆς Ἀφροδίτης, καὶ διὰ τῆς συμπράξεως τῆς Μηδείας, τῆς θυγατρὸς τοῦ Αἰήτου, ἥτις σφοδρότατα εἶχεν ἀγαπήσει αὐτόν.

Οὕτω λοιπὸν ὁ Ἰάσων παρουσιάσθη εἰς τὸν Αἰήτην, καὶ ἐζήτησε τὸ χρυσοῦν δέρας· ἀλλ' αὐτὸς ἠρνήθη· τότε δὲ ἡ Μήδεια συμπαθοῦσα ὑπὲρ τοῦ Ἰάσονος ἀπεκοίμισεν ἢ ἐφόνευσε διὰ τῆς μαγικῆς της τέχνης τὸν Δράκοντα, καὶ ὁ Ἰάσων κατώρθωσε νὰ λάβῃ τὸ χρυσοῦν δέρας. Ἀμέσως δὲ οἱ Ἀργοναῦται ἀπέπλευσαν ἐκεῖθεν συμπαραλαβόντες καὶ τὴν Μήδειαν, ἣν ἠκολούθησε καὶ ὁ ἀδελφός της Ἄψυρτος. Ὁ Αἰήτης ὡς ἔμαθε τὰ διατρέξαντα, ἔσπευσε πρὸς καταδίωξιν αὐτῶν, ἀλλὰ μάτην· διότι ἡ Μήδεια ἰδοῦσα τὸν πατέρα της καταδιώκοντα αὐτοὺς, φονεύει τὸν ἀδελφόν της Ἄψυρτον, κόπτει αὐτὸν εἰς μικρὰ τεμάχια καὶ τὰ ῥίπτει εἰς τὴν θάλασσαν, προβλέπουσα ὅτι ὁ πατήρ της θὰ καταπαύσῃ τὴν καταδίωξιν, διὰ νὰ συλλέξῃ τὰ μέλη τοῦ υἱοῦ του· οὕτως ἐγένετο, καὶ οἱ Ἀργοναῦται ἀφόβως πλέοντες ἔφθασαν εἰς Ἰωλκόν.

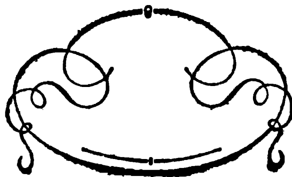
Ὁ Πελίας νομίζων, ὅτι δὲν θὰ ἐπιστρέψῃ ποτὲ ὁ Ἰάσων, ἐφόνευσε

τὸν πατέρα τούτου Αἴσονα. Ὅτε δὲ ὁ Ἰάσων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰωλκὸν καὶ ἔμαθε τὸν φόνον τοῦ πατρός του, διενοεῖτο πῶς νὰ ἐκδικηθῇ τὸν φονέα Πελίαν· τὸ κατώρθωσε δὲ διὰ τῆς γυναικός του Μηδείας, περιφήμου κατὰ τὴν μαγικὴν τέχνην. Ἡμέραν τινὰ δηλ. ἔσφαξεν ἡ Μήδεια ἐνώπιον τῶν θυγατέρων τοῦ Πελίου κριόν τινα, τὸν ὁποῖον βράσασα κατόπιν ἐποίησε πάλιν ἄρνα. Ἔπειτα δὲ εἶπεν εἰς τὰς θυγατέρας τοῦ βασιλέως «σφάξατε τὸν πατέρα ὑμῶν καὶ τεμαχίσατέ τον, ἐγὼ δὲ σᾶς ὑπόσχομαι διὰ τῆς μαγικῆς μου τέχνης καὶ τῶν φαρμάκων, ἀφοῦ βράσω τὰ τεμάχια, νὰ τὸν ἀναστήσω καὶ νὰ τὸν κάμω πάλιν παῖδα· τοῦτο ἔπραξαν αἱ ἀνόητοι νέαι, καὶ οὕτως ἐπληρώθη ὁ χρησμὸς, ὅτι τὸν Πελίαν θὰ φονεύσῃ μονοσάνδαλος.

Μετά τινα δὲ καιρὸν ἐκδιώκονται ἐκ τῆς Ἰωλκοῦ ὅ τε Ἰάσων καὶ ἡ Μήδεια ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πελίου *Ἀκάστου* καὶ καταφεύγουσιν εἰς Κόρινθον[1]. Ἐνταῦθα ὁ Ἰάσων ἀποφασίζει νὰ νυμφευθῇ τὴν *Κρέουσαν*, θυγατέρα τοῦ βασιλέως Κρέοντος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Μήδεια, μολονότι ἤλεγξεν αὐτὸν διὰ τὴν ἀπιστίαν του ὑπενθυμίζουσα τὰς ὑπηρεσίας καὶ εὐεργεσίας, ἃς τῷ παρέσχε, καὶ τὰ τέκνα, ἅτινα ἐξ αὐτοῦ ἔτεκε, δὲν κατώρθωσε νὰ τὸν ἀποτρέψῃ, ἔπεμψεν εἰς τὴν Κρέουσαν διάδημα καὶ χιτῶνα πεφαρμακευμένον, διὰ τῶν ὁποίων κατέστρεψεν αὐτήν. Ἔπειτα δὲ φονεύσασα τὰ τέκνα της *Μέρμερον* καὶ *Φέρητα* ἔφυγεν εἰς Ἀθήνας ἐφ' ἅρματος, ὅπερ ἔσυρον πτερωτοὶ δράκοντες, καὶ ὑπανδρεύθη τὸν *Αἰγέα*. Ὁ δὲ Ἰάσων ἐφονεύθη εἰς τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τοῦ Ποσειδῶνος.

---

(1) Λέγεται ὅτι ὁ Ἰάσων ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη ἔζη μετὰ τῆς Μηδείας ὡς γυναικός του· κατὰ δὲ τὸ δέκατον ἔτος ἠράσθη τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως Κρέοντος, Γλαύκης ἢ Κρεούσης.

Ὁ Οἰδίπους τυφλὸς ἐν τῷ ἄλσει τῶν εὐμενίδων[1].

2. ΟΙΔΙΠΟΥΣ.

Λάϊος[2], ὁ ἀπόγονος τοῦ Κάδμου καὶ βασιλεὺς τῶν Θηβῶν, εἶχε λάβει παρὰ τοῦ μαντείου χρησμὸν, ὅτι ὁ τεχθησόμενος ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ *Ἰοκάστης*[3] υἱὸς θέλει φονεύσει αὐτόν. Ὅθεν ὅτε ἡ Ἰοκάστη ἔτεκεν υἱὸν, ὁ Λάϊος λαβὼν τὸ βρέφος διετρύπησεν εἰς τὰ σφυρὰ, διὰ νὰ γνωρίζῃ κατόπιν, ἐὰν θὰ ἐσώζετο, καὶ τὸ παρέδωκεν εἰς ποιμένα τινὰ, ὅστις τὸ ἐξέθηκεν εἰς τὸ ὄρος *Κιθαιρῶνα*. Ἐντεῦθεν ἔτυχε νὰ διαβαίνῃ ποιμήν τις τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου *Πολύβου*, ὅστις λαβὼν τὸ βρέφος ἔφερεν εἰς τὸν ἄτεκνόν του κύριον. Ὁ Πόλυβος ὠνόμασε τὸν παῖδα τοῦτον *Οἰδίποδα*, (φουσκοπόδην) ὅπερ σημαίνει, ὅτι εἶχε τοὺς πόδας ἐξωγκωμένους ἕνεκα τῶν πληγῶν περὶ τὰ σφυρὰ, καὶ ἀνέθρεψεν αὐτὸν μετὰ τῆς γυναικός του *Μερόπης* ὡς ἴδιόν των τέ-

(1) Αἱ Εὐμενίδες παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐπωνομάζοντο κατ' εὐφημισμὸν Ἐρινύες. Αὗται εἶναι θεαὶ φοβεραὶ, κατοικοῦσαι τὸν Τάρταρον, ἔνθα ἐβασανίζοντο αἱ ψυχαὶ τῶν κακουργησάντων καὶ ἀδικησάντων.

(2) Ἀπολλοδ. βιβλιοθ. 3, 5, 7 καὶ ἑξῆς. Διόδωρ. Σικελ. 4, 64 καὶ ἑξῆς.

(3) Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐπικοῖς ποηταῖς ἐλέγετο Ἐπικάστη.

κνον. Ὅτε δὲ ὁ Οἰδίπους ἠλικιώθη καὶ ἐσκώπτετο ὑπὸ τῶν συνηλικιωτῶν του ὡς νόθος, ὑπωπτεύθη ὅτι ὁ Πόλυβος καὶ ἡ Μερόπη δὲν εἶναι γονεῖς του, καὶ ἀπεφάσισε ν' ἀπέλθῃ εἰς Δελφούς, ἵνα ἐρωτήσῃ τὸ μαντεῖον καὶ μάθῃ παρ' αὐτοῦ ποῖοι εἶναι οἱ γνήσιοι γονεῖς του. Τὸ δὲ μαντεῖον εἶπεν εἰς αὐτόν, «μὴ ἐπανέλθῃς εἰς τὴν πατρίδα σου, διότι, ἐὰν ἐπανέλθῃς, θὰ φονεύσῃς τὸν πατέρα σου καὶ θὰ λάβῃς γυναῖκα τὴν μητέρα σου». Ἐπειδὴ δὲ ὁ Οἰδίπους δὲν ἐγνώριζεν ἄλλην πατρίδα εἰμὴ μόνον τὴν Κόρινθον, ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ, ἀλλὰ διηυθύνθη πρὸς τὴν Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα· ὅτε δὲ ἵστατο μεταξὺ Δελφῶν καὶ Δαυλίδος, ὅπου ὑπάρχει σχιστή τις ὁδός, ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὰς Θήβας ἄγουσα, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὴν Κόρινθον, ἀπήντησε τὸν Λάϊον ἀπερχόμενον ἐφ' ἁμάξης εἰς Δελφούς. Ὁ ἡνίοχος καὶ ὁ βασιλεὺς προσέταξαν τὸν Οἰδίποδα νὰ ὑποχωρήσῃ ἐκ τῆς ὁδοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ἀντέστη, καὶ ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν, καθ' ἣν ἐφόνευσε τόν τε ἡνίοχον καὶ τὸν Λάϊον, μὴ γνωρίζων ὅτι εἶναι πατήρ του· μετὰ δὲ ταῦτα ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν του καὶ ἔφθασεν εἰς Θήβας.

Μετὰ δὲ τὸν φόνον τοῦ Λαΐου βασιλεὺς τῶν Θηβῶν ἐγένετο ὁ ***Κρέων***, ἀδελφὸς τῆς Ἰοκάστης. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ θεοὶ εἶχον παροργισθῆ κατὰ τῶν Θηβῶν, καὶ ἔστειλαν εἰς τὴν χώραν ταύτην διὰ τῆς Ἥρας μέγα τι καὶ φοβερὸν τέρας, ὅπερ ἐβασάνιζεν αὐτήν. Τὸ τέρας τοῦτο εἶχε πρόσωπον μὲν καὶ φωνὴν καὶ στῆθος γυναικός, σῶμα δὲ καὶ πόδας καὶ οὐρὰν λέοντος, πτέρυγας δὲ ὀρνέου, καὶ ἐκαλεῖτο *Σφίγξ*. Ἡ Σφίγξ εἶχε διδαχθῆ ὑπὸ τῶν Μουσῶν τὸ αἴνιγμα «τὶ πρᾶγμα εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔχει φωνήν, καὶ τὴν μὲν πρωΐαν εἶναι τετράπουν, τὴν δὲ μεσημβρίαν δίπουν, καὶ τὴν ἑσπέραν τρίπουν[1], καὶ καθημένη ἐπί τινος πέτρας [2] πλησίον τῶν Θηβῶν προέτεινε τὴν λύσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς διαβαίνοντας Θηβαίους· καὶ ἂν μὲν τὸ ἔλυον, ἔπρεπεν αὕτη, κατὰ τὸ πεπρωμένον, νὰ πέσῃ ἐκ τῆς πέτρας καὶ ν' ἀποθάνῃ, εἰδὲ μή, κατεσπάρασσεν αὐτοὺς καὶ τοὺς κατέτρωγεν. Οἱ Θηβαῖοι λαβόντες χρησμόν, ὅτι τότε μόνον θ' ἀπαλλαγῶσι τῆς Σφιγγός, ὅταν λύσωσι τὸ αἴνιγμα, πολλάκις συνήρχοντο καὶ ἐσκέπτοντο τὶ τάχα εἶναι τὸ λεγόμενον. Ἐπειδὴ ὅμως κἀνεὶς δὲν κατώρθονε νὰ ἐννοήσῃ τὸ

(1) Τὸ αἴνιγμα τοῦτο ἐσήμαινε τὸν ἄνθρωπον, ὅστις, ὅτε μὲν εἶναι νήπιον, περιπατεῖ καὶ μὲ χεῖρας καὶ μὲ πόδας, ὅταν δὲ μεγαλώσῃ, βαίνῃ ἐπὶ τῶν ποδῶν, καὶ ὅταν γηράσῃ, ἕνεκα ἀδυναμίας τῶν σκελῶν, στηρίζεται ἐπὶ ῥάβδου, ὡς ἐπὶ τρίτου ποδός.

(2) Δηλαδὴ ἐπὶ τὸ Φίκειον ὄρος.

μυστήριον τοῦτο, καὶ ἡ Σφὶγξ ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἐξηκολούθει νὰ κατατρώγῃ τοὺς Θηβαίους, ἐκήρυξεν ὁ Κρέων, ὅτι εἰς τὸν μέλλοντα νὰ λύσῃ τὸ αἴνιγμα τοῦτο, καὶ οὕτω ἀπαλλάξῃ τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ φθοροφόρου τέρατος, θέλει δώσει γέρας τήν τε βασιλείαν καὶ τὴν ἀδελφήν του Ἰοκάστην γυναῖκα. Προσελθόντος δὲ τοῦ Οἰδίποδος καὶ εἰπόντος ὅτι τὸ αἰνιττόμενον ζῶον εἶναι ὁ *ἄνθρωπος*, ἐλύθη τὸ αἴνιγμα, καὶ ἡ μὲν Σφὶγξ ἀμέσως κατεκρημνίσθη ἐκ τοῦ βράχου καὶ ἀπέθανεν, ὁ δὲ Οἰδίπους ἀναγορευθείς, κατὰ τὴν γενομένην μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Κρέοντος συμφωνίαν, βασιλεὺς τῶν Θηβῶν, ἔλαβε καὶ τὴν Ἰοκάστην γυναῖκα, μὴ γνωρίζων ὅτι εἶναι μήτηρ του· ἐγέννησε δὲ ἐξ αὐτῆς τέσσαρα τέκνα, τὸν *Ἐτεοκλῆ*, *Πολυνείκην*, τὴν *Ἀντιγόνην* καὶ *Ἰσμήνην*. Οὕτω λοιπὸν ἐξεπληρώθη ὁ χρησμός, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι ὁ Οἰδίπους θὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του καὶ θὰ νυμφευθῇ τὴν μητέρα του.

Ἕνεκα τῶν κακῶν τούτων, εἰς τὰ ὁποῖα περιέπεσεν ὁ Οἰδίπους, ὀργισθέντες οἱ θεοὶ ἔστειλαν εἰς τὴν χώραν λοιμόν, ὅστις κατεμάστιζεν αὐτήν. Οἱ δὲ κάτοικοι ἐπερωτήσαντες τὸ μαντεῖον ἔλαβον τὸν χρησμόν, ὅτι ὁ λοιμὸς δὲν θὰ καταπαύσῃ, πρὶν ἢ ὁ φονεὺς τοῦ Λαΐου ἐκδιωχθῇ ἐκ τῆς χώρας· διὸ ὁ Οἰδίπους μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐφρόντιζε νὰ μάθῃ τὸν φονέα, ἵνα ἀπομακρύνῃ αὐτὸν ἐκ τῆς χώρας· ἐπὶ τέλους δὲ ἐπληροφορήθη διὰ τοῦ μάντεως Τειρεσίου, ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι φονεὺς τοῦ πατρός του Λαΐου καὶ ἀνὴρ τῆς μητρός του Ἰοκάστης. Ἐξ ἀπελπισίας λοιπὸν ἡ μὲν Ἰοκάστη ἀπηγχονίσθη, ὁ δὲ Οἰδίπους ἐξορύξας τοὺς ὀφθαλμούς του ἐγκαταλείπει τὴν πόλιν καὶ φεύγει, ὑπὸ μόνης τῆς φιλτάτης του θυγατρὸς *Ἀντιγόνης* ἀκολουθούμενος, πρὸς τὴν ἐν Ἀττικῇ κώμην, Κολωνόν, ὅπου αἱ τρομεραὶ θεαὶ Ἐριννύες κατοικοῦσιν εἰς ἄλσος τι[1] ἀφιερωμένον εἰς αὐτάς. Ἐνταῦθα ἔπρεπε νὰ μένῃ ὁ Οἰδίπους, ἵνα ἐξιλεώσῃ τὰς ἐκδικητικὰς θεὰς διὰ τῶν παθῶν του καὶ τῆς μετανοίας του, μεθ' ὃ ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν καὶ ἀπέθανεν ἐν Θήβαις ἢ ἐν Ἀθήναις.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Οἰδίποδος οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἐτεοκλῆς καὶ Πολυνείκης συνεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους, ἵνα ἐναλλὰξ ἕκαστος βασιλεύῃ ἐν Θήβαις παρ' ἔτος. Ἀλλ' ὁ Ἐτεοκλῆς[2], βασιλεύσας κατὰ πρῶτον, ἠρ-

(1) Λέγεται, ὅτι ὁ Οἰδίπους ὀργισθείς ποτε κατὰ τῶν υἱῶν του Ἐτεοκλέους καὶ Πολυνείκους κατηράσθη αὐτούς, καὶ προεῖπεν, ὅτι μεταξὺ αὐτῶν θὰ ἐκραγῇ πόλεμος δεινὸς καὶ καταστρεπτικός· τοῦτο καὶ ἐγένετο, οὗ ἕνεκα προῆλθεν ὁ ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας πόλεμος.

(2) Ἄλλοι λέγουσιν ὅτι πρῶτος ἐβασίλευσεν ὁ Πολυνείκης. Ἀπολ. βιβλ. 3, 6, 1.

νήθη μετὰ παρέλευσιν τοῦ ἔτους νὰ παραχωρήσῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἀδελφόν του Πολυνείκην· οὗτος δὲ κατέφυγε πρὸς τὸν βασιλέα τοῦ Ἄργους *Ἄδραστον*, καὶ ζητήσας ἔλαβε παρ' αὐτοῦ συνδρομὴν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς βασιλείας του. Ὁ Ἄδραστος ὑπεδέχθη αὐτόν, καὶ νυμφεύσας αὐτὸν μὲ μίαν τῶν θυγατέρων του ὑπεσχέθη νὰ τὸν ἐγκαταστήσῃ εἰς τὴν βασιλείαν. Οὕτω δὲ ἐπῆλθε σφοδρὸς κατὰ τῶν Θηβῶν πόλεμος, ὅστις *πόλεμος τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας* ἐκλήθη[1] ἀπὸ τῶν ἐκστρατευσάντων ἑπτὰ κυριωτάτων ἀρχηγῶν αὐτοῦ, οἵτινες εἶναι οἱ ἑξῆς· *Ὁ Ἄδραστος*, ἀρχηγὸς ὅλης τῆς ἐκστρατείας, οἱ γαμβροὶ τούτου *Πολυνείκης* καὶ *Τυδεύς*, *Ἱππομέδων* ὁ ἀνεψιός του, *Καπανεύς*, ὁ Ἱππονόμου, ὁ μάντις *Ἀμφιάραος* καὶ ὁ *Παρθενοπαῖος*. Ἀφοῦ δὲ προητοιμάσθησαν καθ' ὅλα, ἐξεκίνησαν ἐκ τῆς Κορίνθου καὶ ἔφθασαν εἰς τὸν ποταμὸν Ἀσωπόν, ὅπου ἔστησαν, καὶ ἀφοῦ ἐτέλεσαν θυσίαν, ἀπέστειλαν τὸν Τυδέα εἰς Θήβας, ἵνα ἀπαιτήσῃ τὴν παραδοχὴν τοῦ Πολυνείκους ὡς βασιλέως. Ὁ Τυδεὺς ἦτο μικροῦ ἀναστήματος καὶ βραχυλόγος, ἀλλὰ πεπροικισμένος ὑπὸ τῆς φύσεως διὰ μεγάλης ῥώμης,—μικρὸς μὲν δέμας, ἀλλὰ μαχητής·—ἐμφανισθεὶς δὲ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἐτεοκλέους, εὗρε παρ' αὐτῷ ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῶν Καδμείων συνευωχουμένους, καὶ εἶπε δι' ὀλίγων. «Ἡ Ἐνθρόνισις τοῦ Πολυνείκους θὰ γείνῃ ἢ δι' εἰρηνικῆς συνθήκης ἢ διὰ τοῦ ξίφους τῶν ἑπτά.» Τότε δὲ εἷς τῶν ἡγεμόνων γελῶν εἶπε, «φίλε, θὰ ἔπραττες κάλλιον, ἐὰν ὑπήγαινες νὰ φᾷς μετὰ τῶν χοίρων μας, πρὶν ἢ ἀπειλήσῃς τὰ τείχη μας διὰ τοῦ ξίφους καὶ τοῦ δόρατος»· τότε δὲ γενικὸς καὶ ἄσβεστος γέλως διεδέχθη τοὺς σκωπτικοὺς ἐκείνους λόγους· ὅθεν ὁ ἐμπαιχθεὶς Τυδεὺς ἐκάλεσεν ὅλους αὐτοὺς εἰς ἀγῶνα πυγμῆς καὶ πάλλης, καὶ τοὺς ἐνίκησεν. Ὀργισθέντες δὲ οὗτοι κατ' αὐτοῦ διὰ τὴν ἧττάν των, ἔπεμψαν σῶμα πολεμιστῶν, ἐκ πεντήκοντα ἀνδρῶν συνιστάμενον, ἵνα ἐνεδρεύσῃ αὐτὸν ἐπανερχόμενον εἰς τὸν στρατόν του. Ἀλλὰ καὶ τότε ὁ Τυδεὺς κατέβαλεν αὐτούς, καὶ κορεσθεὶς ἐχθρικοῦ αἵματος ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον, ὁπότε εὐθὺς ἐγένετο ἔφοδος κατὰ τῆς πόλεως.

Οἱ κάτοικοι τῶν Θηβῶν ἀντεπεξῆλθον κατὰ τῶν πολιορκούντων αὐτοὺς ἐχθρῶν καὶ συνεκρότησαν μάχην, καθ' ἣν ἡττήθησαν, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν ἐντὸς τῶν τειχῶν των, ἵνα μὴ ἐντελῶς καταστραφῶσιν. Ἐνῷ δὲ ἐσκέπτοντο περὶ τοῦ πρακτέου, ἐμφανίζεται αὐτοῖς ὁ μάντις Τειρεσίας καὶ λέγει, «ἐὰν ὁ Μενοικεύς, ὁ υἱὸς τοῦ

(1) Ἀπολ. βιβλιοθ. 3, 6, 1 καὶ ἑξῆς. Διόδ. Σικ. 4, 64 καὶ ἑξῆς.

Κρέοντος, θυσιάσῃ ἑαυτὸν εἰς τὸν Ἄρην, ἡ Καδμεία θέλει νικήσει ὅλους τοὺς ἐχθρούς της». Ταῦτα ἀκούσας ὁ μεγαλόψυχος καὶ γενναιόφρων νεανίας μετέβη πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως, ἀνέβη εἰς τὸ τεῖχος, καὶ κατεκρημνίσθη εἰς τὸ ἄντρον, ὅπου κατῴκει ὁ δράκων τοῦ Ἄρεως, καὶ οὕτως ἐθανάτωσεν ἑαυτόν· ἡ δὲ πρὸς τὴν πατρίδα γενομένη αὕτη θυσία του τοσοῦτον ἐξήγειρε τὰς ψυχὰς ὅλων, ὥστε ἀπεφάσισαν ἢ νὰ νικήσωσιν ἢ ν' ἀποθάνωσιν.

Οἱ Ἀργεῖοι ὥρμησαν κατὰ τῆς πόλεως καὶ προσέβαλον αὐτὴν πανταχόθεν, ἀλλ' οἱ θεοὶ χάριν τοῦ θυσιασθέντος Μενοικέως ἐπροστάτευον τοὺς Θηβαίους [1], οἵτινες καὶ Καδμεῖοι ἐλέγοντο· ὁ Παρθενοπαῖος φονεύεται, ὁ δὲ ἰσχυρὸς Καπανεὺς ἀνέβη τὰ τείχη τῆς πόλεως καὶ ἠπείλει τὴν καταστροφὴν τῆς Καδμείας· ἀλλ' ἐνῷ ἵστατο ἐπ' αὐτῶν ἀλαζονευόμενος, κατεκεραυνώθη ὑπὸ τοῦ Διός. Τότε ὁ Ἄδραστος φοβηθεὶς τὴν δύναμιν τῶν θεῶν, ὑποχωρεῖ μετὰ τοῦ στρατεύματός του, ἀλλ' οἱ Καδμεῖοι ἐξελθόντες ἐξ ὅλων τῶν πυλῶν ἐπανέλαβον τὴν μάχην καὶ ἐξηκολούθουν νὰ πολεμῶσι, μέχρις οὗ ὁ Ἐτεοκλῆς προέτεινε νὰ κριθῇ ὁ ἀγὼν διὰ μονομαχίας μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Πολυνείκους. Ἡ πρότασις ἐγένετο δεκτή· μονομαχοῦσι λοιπὸν οἱ δύο ἀδελφοὶ ὡς μαινόμενοι, καὶ διατρυπηθέντες πίπτουσιν ἀμφότεροι, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀγὼν ἐθεωρήθη ἄκριτος. Τότε δὲ πάλιν ἐπανελήφθη ὁ μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν πόλεμος, καθ' ὃν ὁ μὲν Τυδεὺς καὶ Ἱππομέδων ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ ἄλλοι ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Μόνος δὲ ὁ Ἀμφιάραος ἵστατο ἀκόμη ὡς βράχος ἀκλόνητος, περικυκλωμένος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· ἀλλὰ καὶ οὗτος τέλος ἀκολουθεῖ τὴν γενικὴν φυγὴν καὶ καταδιώκεται ὑπὸ τοῦ Περικλυμένου, ὅςις ἤθελε τὸν φονεύσει, ἐὰν δὲν ἤνοιγεν ἡ γῆ καὶ κατέπιεν αὐτὸν μετὰ τοῦ ἅρματός του [2] καὶ τοῦ

---

(1) Θεμελιωτὴς τῶν Θηβῶν θεωρεῖται ὁ Κάδμος, υἱὸς τοῦ Ἀγήνορος, βασιλέως τῆς Φοινίκης καὶ ἔγγονος τοῦ Ποσειδῶνος. Οὗτος ἦλθεν εἰς Βοιωτίαν κατὰ τὸ 1500 π. χ. ὅπου ἔκτισε τὴν ἀπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν πόλιν Καδμείαν, ἥτις μετὰ ταῦτα ὑπῆρξεν ἀκρόπολις τῶν Θηβῶν· ἐκ τούτου δὲ καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν ὀνομάζονται Καδμεῖοι· ὥστε αἱ Θῆβαι εἶναι Φοινικικὴ ἀποικία. Ὁ Κάδμος λοιπὸν συστήσας ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἴδιον βασίλειον, εἰσήγαγεν εἰς τοὺς νέους του ὑπηκόους τὰς ἀρχὰς τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν λατρείαν τῶν Φοινικικῶν Θεοτήτων, καὶ πρὸ πάντων τοῦ Βάκχου καὶ τῆς Ἀφροδίτης, καὶ τὴν χρῆσιν καὶ γραφὴν τοῦ ἀλφαβήτου. Ἀπολλοδ. βιβλ. 3, 1, 1. 4, 1. Ἡροδ. 5, 57, καὶ ἑξῆς. Παυσαν. 9, 5, 1 καὶ ἑξῆς.

(2) Ἀμφιάραος, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Κλυταιμνήστρας, περίφημος μάντις καὶ προσφιλὴς τῶν θεῶν. Ἀφ' ὅτου ἡ γῆ κατέπιεν αὐτὸν, ἐγένετο ἀθάνατος, καὶ δὴ θεὸς τῆς μαντικῆς, ἔχων ἴδιον ναὸν ἐν Ὠρωπῷ τῆς Βοιωτίας, ἔνθα ἔδιδε χρησμοὺς δι' ὀνείρων. (Ἡροδ. 1, 46. 52. 8, 134. Παυσαν. 1, 134).

ἡνιόχου του. Μόνος ὁ Ἄδραστος κατώρθωσε νὰ σωθῇ διὰ τῆς θαυμαστῆς ταχύτητος τοῦ ἵππου του *Ἀρείωνος*, ἀλλὰ μετὰ μεγάλης ἐγκαρδίου λύπης ἔφθασεν εἰς τὸ Ἄργος.

Ἐν Θήβαις ἐβασίλευεν ἐν τῷ μεταξὺ ὁ γέρων Κρέων, ὁ ἀδελφὸς τῆς Ἰοκάστης. Οὗτος διέταξε νὰ μὴ ἐνταφιασθῶσιν οἱ φονευθέντες ἐχθροί, καὶ ἰδίως ὁ νεκρὸς τοῦ Πολυνείκους, ἀλλὰ νὰ μείνωσι βορὰ τῶν γυπῶν καὶ τῶν κυνῶν. Ἡ πραεῖα ὅμως καὶ φιλόστοργος *Ἀντιγόνη*, ἥτις ὡδήγησεν ἄλλοτε τὰ βήματα τοῦ τυφλοῦ πατρός της, μετὰ φρίκης ἤκουσε τὴν διαταγὴν ταύτην. Κατ' οὐδένα δὲ τρόπον δὲν ἠνείχετο νὰ στερηθῇ ὁ ἀδελφός της τῆς ἐν τῷ τάφῳ ἡσυχίας, καὶ ἀπεφάσισε νὰ παραβῇ τὴν σκληρὰν ἐκείνην διαταγήν. Μάτην τῇ συνεβούλευσεν ἡ δειλὴ ἀδελφή της Ἰσμήνη, ἵνα ἐγκαταλίπῃ τὴν ἐπιθυμίαν της ταύτην· ἄνευ οὐδεμιᾶς βοηθείας περιεπλανᾶτο εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ὅπου ἔκειντο τὰ πτώματα τῶν φονευθέντων, μέχρις οὗ εὗρε τὸν ἀδελφόν της. Διὰ τῶν ἀδυνάτων χειρῶν της ἡτοίμασε τὸν τάφον καὶ ἐναπέθηκεν ἐν αὐτῷ τὸν προσφιλῆ νεκρόν. Ἀλλ' ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ προδότου δὲν ἐκοιμᾶτο. Ἡ Ἀντιγόνη προσήχθη ἐνώπιον τοῦ Κρέοντος, ὅστις κατεδίκασεν αὐτὴν νὰ ἐνταφιασθῇ ζῶσα. Ὁ μάντις Τειρεσίας ἠπείλησε μὲν τὸν βασιλέα, ὅτι θὰ τὸν τιμωρήσωσιν οἱ θεοί, ἀλλ' οὗτος ἐκήρυξεν, ὅτι μόνον ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων θὰ προκύψῃ τῆς πατρίδος ἡ εὐδαιμονία, καὶ διέταξε νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ ἀπόφασις. Ἡ δὲ μεγαλόψυχος Ἀντιγόνη συναισθανομένη ὅτι ἔπραξεν ὅ,τι ὤφειλε νὰ πράξῃ ἀδελφή, ὑπήκουσε καὶ κατέβη εἰς τὸν φρικτὸν τάφον. Ὁ δὲ μνηστὴρ αὐτῆς Αἵμων, ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως, ηὐτοκτόνησεν ἐπὶ τοῦ τάφου της.

Ἐντὸς δὲ χρονικοῦ τινος διαστήματος ἐκ δέκα ἐτῶν ηὔξησεν ἐν Ἄργει νέα πολεμικὴ νεολαία, οἱ υἱοὶ τῶν φονευθέντων ἐν τῇ πρὸ τῶν Θηβῶν μάχῃ. Τοὺς υἱοὺς δηλ. τῶν φονευθέντων ἡρώων, οἵτινες *Ἐπίγονοι*[1] ὀνομάζονται, ἅμα ἡλικιωθέντας συνήθροισεν ὁ ἀρχαῖος βασιλεὺς Ἄδραστος, καὶ ἐξεστράτευσε[2] μετ' αὐτῶν, ἔχων καὶ τὴν βοήθειαν τῶν Κορινθίων, Μεγαρέων, Μεσσηνίων καὶ Ἀρκάδων πρὸς ἐκδίκησιν κατὰ τῆς Καδμείας. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ ἑξῆς· *Αἰγιαλεύς*, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀδράστου, *Θέρσανδρος*, ὁ υἱὸς τοῦ Πολυνείκους, *Ἀλκμαίων* καὶ *Ἀμφίλοχος*, οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀμφιαράου. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ *Διομήδης*, ὁ υἱὸς τοῦ Τυδέως, ὁ φίλος αὐτοῦ *Σθένελος*, ὁ υἱὸς τοῦ Καπανέως, ὁ *Πρόμαχος*, ὅστις

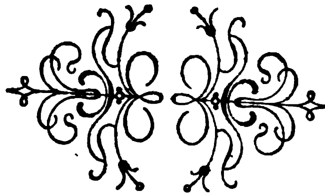
---

(1) Ἡ ἐκστρατεία αὕτη ὀνομάζεται ἐκστρατεία τῶν Ἐπιγόνων.
(2) Ἀπολλοδ. βιβλ. 3, 7, 2 καὶ ἑξῆς. Διόδ. Σικ. 4, 66.

ἀπὸ τοῦ Παρθενοπαίου κατήγετο, καὶ ἄλλοι. Οὗτοι ἀναχωρήσαντες πρῶτον μὲν ἐκυρίευσαν τὰς πέριξ τῶν Θηβῶν κώμας, ἔπειτα δὲ φθάσαντες εἰς τὸν ἐν Βοιωτίᾳ ποταμὸν Γλίσαντα συνήντησαν τοὺς πολεμιστὰς τῶν Καδμείων. Ἐνταῦθα, μάχης συγκροτηθείσης, ὁ μὲν ἡγεμὼν *Λαοδάμας*, ὁ υἱὸς τοῦ Ἐτεοκλέους, ἐφόνευσε τὸν βασιλόπαιδα Αἰγιαλέα, οἱ δὲ Ἀργεῖοι ἦσαν ἤδη ἠναγκασμένοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸ δόρυ αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Ἀλκμαίων, σοφὸς καὶ θαῤῥαλέος ὡς ὁ πατήρ του, ὥρμησε κατὰ τοῦ Λαοδάμαντος καὶ ἔτρεψεν αὐτὸν καὶ τοὺς πολεμιστάς του εἰς φυγήν. Ἀπηλπισμένοι λοιπὸν καὶ μὴ πιστεύοντες πλέον εἰς τοὺς παρωργισμένους θεοὺς ἐγκατέλιπον οἱ ἡττηθέντες Καδμεῖοι τὴν πατρίδα των, καὶ ἀνεχώρησαν μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Λαοδάμαντος πρὸς τοὺς Ἰλλυριούς· οἱ δὲ ἐπίγονοι νικηταὶ εἰσελθόντες εἰς τὰς Θήβας, μετ' ἀγαλλιάσεως ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν Θέρσανδρον, υἱὸν τοῦ Πολυνείκους, συνήθροισαν τὰ λάφυρα καὶ κατεκρήμνισαν τὰ τείχη· ἔπειτα δὲ ἔπεμψαν εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα μέρος τῆς λείας καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Τειρεσίου *Μαντὼ*[1] ὡς ἀνάθημα, διότι εἶχον ὑποσχεθῆ εἰς αὐτόν, ἐὰν κυριεύσωσι τὰς Θήβας, νὰ ἀφιερώσωσιν εἰς αὐτὸν τὸ κάλλιστον ἐκ τῶν λαφύρων.

---

(1) Μαντώ, περίφημος μάντις τῆς ἀρχαιότητος· μήτηρ τοῦ περιφήμου τῆς ἀρχαιότητος οἰωνοσκόπου Μόψου. Στράβ. 9, 443 14, 642. Παυσαν. 7, 3, 1.

Ὁ Πρίαμος ἐξαιτούμενος παρὰ τοῦ Ἀχιλλέως τὸν νεκρὸν τοῦ Ἕκτορος.

3. ΤΡΩΙΚΑ.

α'. ΑΧΙΛΛΕΥΣ.

Μεσημβρινῶς τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Ἀσιατικὴν παραλίαν ὑψοῦται τὸ ὄρος *Ἴδη*, ἐφ' ἧς πηγάζουσι δύο μικροὶ ποταμοί, ὁ *Σκάμανδρος* καὶ ὁ *Σιμόεις*, καὶ ἀρδεύουσι τὴν πεδιάδα αὐτοῦ μέχρι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Ἐν τῇ πεδιάδι ταύτῃ ἔκειτο πάλαι τὸ ἀρχαῖον καὶ ἔνδοξον *Ἴλιον*, συνήθως *Τροία* καλουμένη, ἧς τὰ τείχη κατεσκεύασαν θεοί, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ὁ Ἡρακλῆς αὐτὸς ἠδυνήθη νὰ πορθήσῃ, ὅτε μετέβη εἰς τὴν χώραν, ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν βασιλέα *Λαομέδοντα* δι' ὅσα ἠδικήθη παρ' αὐτοῦ· τοὐναντίον μάλιστα ὁ *Πρίαμος*, ὁ διάδοχος τοῦ Λαομέδοντος, ἔτι μᾶλλον ἐξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του. Πολυάριθμοι ἀκμαῖοι καὶ ἀνδρεῖοι παῖδες καὶ ὡραῖαι θυγατέρες καὶ ἔγγονοι περιεστοίχιζον αὐτὸν καὶ περιεποιοῦντο ἐν τῷ γήρατί του· ἐκ δὲ τῶν γειτνιαζόντων λαῶν οἱ μὲν ἦσαν ὑποτελεῖς αὐτῷ, οἱ δὲ σύμμαχοί του. Οἱ ἐνδοξότεροι τῶν πεντήκοντα υἱῶν του ἦσαν ὁ ἰσχυρὸς *Ἕκτωρ*, ὁ *Δηΐφοβος*, ὁ Πολίτης, ὁ Τρωΐλος καὶ ὁ *Πάρις*· ἐκ δὲ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ γνωστότεραι ἦσαν ἡ *Κρέουσα*, ἡ *Πολυξένη* καὶ ἡ *Κασσάνδρα*.

Ὅτε ὁ Πάρις ἡμέραν τινά, βόσκων τὰς ἀγέλας τοῦ πατρός του παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἴδης, ἀνεπαύετο ὑποκάτω δένδρου τινός, προσείλκυσε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ φωτεινόν τι νέφος, ὅπερ ἐπλησίαζεν αὐτὸν μετὰ μεγάλης ταχύτητος. Διέκρινε δὲ μετ' ὀλίγον ἐντὸς τῆς διαφανοῦς ὁμίχλης ἅρμα χρυσοῦν, ὅπερ ἔσυρον ταχεῖς ἵπποι. Εἶτα κατῆλθε τὸ θαυμάσιον ἅρμα ἐκ τοῦ αἰθέρος ἔμπροσθέν του, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπέβησαν μορφαί, ἃς καλῶς ἐγνώριζε, διότι πολλάκις ἐθυσίασε χάριν αὐτῶν εἰς τοὺς ναούς των. Πρὸ τοῦ Πάριδος ἵσταντο ἡ *Ἥρα*, ἡ βασίλισσα τοῦ Οὐρανοῦ, κεκοσμημένη διὰ τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος, ἡ *Παλλὰς Ἀθηνᾶ*, κράνος φέρουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, πλήρης λάμψεως, θείας σοφίας καὶ πολεμικῆς ἀνδρίας, καὶ ἡ *Ἀφροδίτη*, χάριτος καὶ ὡραιότητος τοιαύτης, ἥτις κυριεύει θεοὺς καὶ ἀνθρώπους. Ἔμπροσθεν δὲ αὐτῶν ἐβάδιζεν ὁ *Ἑρμῆς*, ὁ τῶν θεῶν ἀγγελιαφόρος, καὶ ἐδήλωσεν εἰς τὸν ἐκπεπληγμένον ποιμένα, ποία ἀφορμὴ ὡδήγησε τοὺς θεοὺς πρὸς αὐτόν. Δι' εὐφραδοῦς λόγου παρέστησεν εἰς αὐτόν, ὅτι πέραν τῆς θαλάσσης ἐν τῇ Θεσσαλικῇ χώρᾳ *Φθίᾳ* ἐτελέσθη μέγας γάμος, δι' οὗ συνεζεύχθη ὁ *Πηλεύς*, βασιλεὺς τῶν Μυρμιδόνων μετὰ τῆς θαλασσίας θεᾶς *Θέτιδος*· ὅτι πάντες οἱ θεοὶ προσκληθέντες παρευρέθησαν ἐκεῖ, ἐκτὸς τῆς θεᾶς *Ἔριδος*, ἣν δὲν προσεκάλεσαν, ἵνα μὴ ἐμβάλῃ αὐτοῖς φιλονεικίας καὶ διαταράξῃ τὴν γενικὴν χαρὰν καὶ διασκέδασιν. Αὕτη λοιπὸν ὀργισθεῖσα διὰ τοῦτο, ἔρριψε μεταξὺ τῶν συναθροισθέντων χρυσοῦν μῆλον, ἔχον τὴν ἐπιγραφὴν «ἡ καλὴ λαβέτω»· καὶ τῳόντι αἱ τρεῖς ἀνώταται θεαὶ ἀμέσως ἤρχισαν νὰ φιλονεικῶσιν ἀπαιτοῦσα ἑκάστη δι' ἑαυτὴν τὸν χρυσοῦν ἐκεῖνον καρπόν, καὶ προεκάλεσαν τὸν Δία, ὡς διαιτητὴν τῆς ὑποθέσεως ταύτης· ὁ δὲ Ζεὺς παρέπεμψεν αὐτὰς πρὸς τὸν βασιλόπαιδα ποιμένα εἰς τὴν Ἴδην, λέγων, ὅτι ἐκεῖνος εἶναι πολὺ κατάλληλος νὰ κρίνῃ περὶ τῆς ὡραιότητος». Ὁ Πάρις ἐχάρη τὰ μέγιστα διὰ τὴν πρότασίν των ταύτην, καθόσον τοιουτοτρόπως ἐλάμβανεν εὐκαιρίαν, ἵνα παρατηρήσῃ τὸ ὕψιστον κάλλος, ὅπερ ὑπῆρχεν ἔν τε τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ἰδίοις ὀφθαλμοῖς. Ἀλλ' ὁ ἄπειρος τοῦ κόσμου νεανίας ἐλησμόνησεν, ὅτι ἡ γυναικεία ματαιότης, ἧς καὶ θεαὶ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμέναι, ἠδύνατο νὰ φέρῃ αὐτὸν εἰς μεγάλα δυστυχήματα. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ περιεκύκλωσαν αὐτὸν αἱ θεαί, καὶ ἐζήτησαν ταχεῖαν τὴν κρίσιν, ὑποσχομένη ἑκάστη ἴδιόν τι δῶρον. Καὶ ἡ μὲν Ἥρα εἶπεν, ὅτι θὰ τῷ δώσῃ πλοῦτον πολὺν καὶ κυριαρχίαν ἐπὶ ὅλης τῆς Ἀσίας, ἡ δὲ Παλλὰς σοφίαν καὶ πολεμικὴν δόξαν, μείζονα παντὸς ἄλλου ἥρωος τῆς γῆς, ἡ δὲ Ἀφροδίτη ὑπεσχέθη αὐτῷ τὴν γυ-

ναῖκα ἐκείνην, ἥτις κατὰ τὴν χάριν καὶ ὡραιότητα ἤθελε πλησιάζει αὐτήν. Ὁ βασιλόπαις ποιμήν, ὅστις κατὰ τὸν ἀδρανῆ ποιμενικόν του βίον πολλάκις ἤδη εἶχε διανοηθῆ περὶ νυμφεύσεως, τὴν προσφορὰν τῆς τελευταίας θεᾶς εὗρε τὰ μάλιστα ἀνταποκρινομένην εἰς τοὺς πόθους, οὓς ἔτρεφεν. Εἰς ταύτην λοιπὸν ἔδωκε, μὴ προαισθανόμενος τὴν δυστυχίαν, εἰς ἣν ἤθελε περιπέσει τὸν χρυσοῦν καρπὸν τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ κάλλους. Εἶτα δὲ ἐπέβησαν αἱ ἀθάνατοι πάλιν τοῦ ἀερίου ἅρματός των καὶ ἀνέβησαν, αἱ μὲν ἀποτυχοῦσαι λυπημέναι, καὶ διενοοῦντο νὰ ἐξολοθρεύσωσιν αὐτόν τε καὶ τὴν Τροίαν, ἡ δὲ νικήσασα ἀγαλλομένη, εἰς τὰ ὕψη τοῦ Ὀλύμπου.

Ἔτη πολλὰ παρῆλθον, καὶ ἡ ὑπόσχεσις τῆς Ἀφροδίτης, ἣν ἔδωκεν τῷ Πάριδι, δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐκπληρωθῆ. Ἡμέραν δέ τινα ἀνεπαύετο ὁ Πάρις πάλιν ὑπὸ τὸ σκιερὸν ἐκεῖνο δένδρον παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἴδης· τότε δὲ ἐνεφανίσθη εἰς αὐτὸν πάλιν ἡ θεὰ τοῦ Ἔρωτος καὶ συνεβούλευσεν αὐτόν, ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, λέγουσα, «ἐν τῷ βασιλικῷ οἴκῳ τοῦ Ἀτρείδου *Μενελάου*, ἐν τῇ Σπάρτῃ, θὰ εὕρῃς ὅ,τι ζητεῖς». Ὑπακούων ὁ Πάρις εἰς τοὺς λόγους τῆς θεᾶς ἀνεχώρησεν εἰς Σπάρτην. Ἀὴρ καὶ θάλασσα ὑπῆρξαν αὐτῷ εὐνοϊκοί, καὶ προσωρμίσθη εἰς τὴν Λακωνικὴν παραλίαν· ἐντεῦθεν μετέβη ὁ νεανίας, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ λαμπρᾶς ἀκολουθίας καὶ μετὰ πλουσίων δώρων ξενίας εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ ἔστη παρὰ τὰς πύλας τῶν ἀνακτόρων· ὅτε δὲ ὑπηρέτης τις εἶδεν αὐτὸν ἐκ τῶν ἀνακτόρων, εἰδοποίησεν ἀμέσως τὸν κύριόν του, τ. ε. τὸν βασιλέα Μενέλαον, ὅστις διέταξεν εὐθὺς νὰ εἰσαγάγωσι τὸν Πάριν εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν ἀνακτόρων.

Ἐνῷ οἱ ἄνδρες μετὰ τὸν δεῖπνον συνδιελέγοντο μεταξύ των, καὶ ὁ Πάρις διηγεῖτο αὐτοῖς περὶ τοῦ Ἰλίου καὶ τῶν θησαυρῶν τῆς πόλεως ταύτης, κατέβη ἐκ τοῦ ὑπερῴου ἡ σύζυγος τοῦ βασιλέως *Ἑλένη*, κρατοῦσα ἄτρακτον λαμπράν, ἵνα λάβῃ μέρος εἰς τὴν συνδιάλεξιν. Αὕτη δὲ, (θυγάτηρ τοῦ Τυνδάρεω ἢ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Λήδας οὖσα) ἐφαίνετο κατὰ τὴν ὡραιότητα μία ἐκ τῶν ἀθανάτων. Ὁ Τρὼς νεανίας ἀνεγνώρισεν ἐν αὐτῇ τὴν εἰκόνα ἐκείνης, ἣν ἐφαντάζετο ὡς μέλλουσαν σύζυγόν του· διότι δὲν ἦτο ἀνόμοιος πρὸς τὴν Ἀφροδίτην, ἥτις εἶχεν ἐμφανισθῆ, ὡς εἴπομεν, εἰς αὐτόν. Διὰ τοῦτο διέμεινεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας εἰς τὸν φιλόξενον οἶκον ἐν τῇ Σπάρτῃ. Ὁ πιστὸς καὶ εἰλικρινὴς Ἥρως Μενέλαος οὐ μόνον δὲν ὑπώπτευε δολιότητα καὶ ἀπάτην, ἀλλὰ καὶ ἔχαιρε διὰ τὴν παρ' αὐτῷ παρατεινομένην ἐπὶ τοσοῦτον διατριβὴν τοῦ ξένου. Ὁ Μενέλαος ἐν τῷ μεταξὺ μετέβη εἰς Κρήτην, ἵνα παρευ-

ρεθῇ εἰς τελετήν τινα. Κατὰ δὲ τὴν ἀπουσίαν του ἀπέκτησεν ὁ Πάρις τὴν ἀγάπην τῆς Ἑλένης, ἐξαπατηθείσης ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης, καὶ ἐπέβη μετ' αὐτῆς καὶ πολλῶν θησαυρῶν τοῦ πλοίου του, ὅπερ μετεκόμισεν αὐτοὺς σώους εἰς τὸ Ἴλιον. Ἀλλ' ἡ ὑπερήφανος Ἥρα δὲν ἐλησμόνησεν εἰσέτι τὴν κατὰ τοῦ Πάριδος ὀργήν της, καὶ διὰ τοῦτο ἔςειλε τὴν ἀγγελιαφόρον της *Ἶριν* πρὸς τὸν Μενέλαον, ἵνα τῷ ἀναγγείλῃ τὴν γενομένην αὐτῷ προσβολήν. Ὁ ἀδικηθεὶς ἥρως μετὰ σπουδῆς ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἐρημωθέντα ἀνάκτορά του, καὶ ἐσκέπτετο περὶ βαρείας καὶ αἱματηρᾶς ἐκδικήσεως[1]. Ὁ ἰσχυρὸς Ἀγαμέμνων ἐν ταῖς Μυκήναις ἦτο ἀδελφός του, ὁ δὲ γηραιὸς καὶ ἔμπειρος Νέστωρ ἐν τῇ Πύλῳ ὑπῆρχε φίλος του. Μετὰ τῶν δύο τούτων συνεσκέφθη περὶ τοῦ πράγματος ἐκείνου, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ προσκαλέσωσι πάντας τοὺς λαοὺς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς πρὸς κοινὸν ἐκδικητικὸν πόλεμον. Ὁ Νέστωρ μετέβαινε μετὰ τοῦ σώφρονος *Παλαμήδους* ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, καὶ παρίστανε πανταχοῦ εὐφραδῶς τὴν γενομένην πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὕβριν. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Ἥρα ἠρέθιζε τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων σπεύδουσα ἀκουράστως τῇδε κἀκεῖσε· ἀλλ' ἅπαντες οἱ ἥρωες δὲν ἐδέχθησαν προθύμως τὴν πρόσκλησιν, διότι ἐδειλίων ἀπέναντι τοῦ μεγέθους τῆς ἐκστρατείας καὶ τῆς μεγάλης δυνάμεως τοῦ Ἰλίου. Ἐν τούτοις ἡ φρόνησις καὶ ἡ πειθὼ τῶν ἀπεσταλμένων ὑπερενίκησε πάντα τὰ κωλύματα.

Πρὸ πάντων δὲ ἦτο ἀναγκαία ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἰσχυροῦ Ἀχιλλέως εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην. Οὗτος ἐγεννήθη ἐκ τοῦ γάμου τοῦ Πηλέως καὶ Θέτιδος. Ἡ θεία μήτηρ αὐτοῦ ἐγνώριζε τὸν χρησμόν, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ἢ θὰ ζήσῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ του μέχρις ἐσχάτου γήρατος, ἢ θ' ἀποθάνῃ εἰς Ἴλιον νέος μὲν ἀλλ' ἔνδοξος. Διὰ τοῦτο πολὺ ἐτάραττεν αὐτὴν ἡ φιλοδοξία του, καὶ ἀπεφάσισε τέλος νὰ τὸν στείλῃ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σκύρου *Λυκομήδην*, ὅπου ἐνδεδυμένος γυναικεῖα ἐνδύματα ἀνετρέφετο μετὰ τῶν θυγατέρων τοῦ βασιλέως τούτου. Καὶ ἐστάλησαν μὲν εἰς τὴν Σκῦρον ἄνθρωποι, ἵνα εὕρωσι καὶ συμ-

---

(1) Ἑλένη, θυγάτηρ τοῦ Διὸς ἐκ τῆς Λήδας, γυναικὸς τοῦ Τυνδάρεω, ἀδελφὴ τοῦ Κάστορος καὶ Πολυδεύκους. Ταύτην ἐπεθύμουν νὰ λάβωσιν εἰς γυναῖκα πολλοὶ τῶν ἐπισήμων ἡρώων καὶ βασιλέων τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν ἔξοχον αὐτῆς καὶ παροιμιώδη καλλονήν· ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ τοῦ μέλλοντος ἀνδρὸς τῆς Ἑλένης ἔμενεν εἰς τὸν πατέρα αὐτῆς Τυνδάρεω. Οὗτος, ἀφοῦ ἐξώρκισε πάντας τοὺς μνηστῆρας, ἵνα βοηθῶσι τὸν ἐκλεχθησόμενον νυμφίον κατ' ἄλλου τινός, ὅστις μετὰ τὴν ἐκλογὴν ἤθελεν ἀδικήσει αὐτὸν ὡς πρὸς τὸν γάμον, καὶ ἀφοῦ πάντες συνήνεσαν, ἔδωκε τὴν Ἑλένην εἰς τὸν Μενέλαον. Ἀπολλοδ. βιβλιοθ. 3, 10, 7 καὶ ἑξῆς.

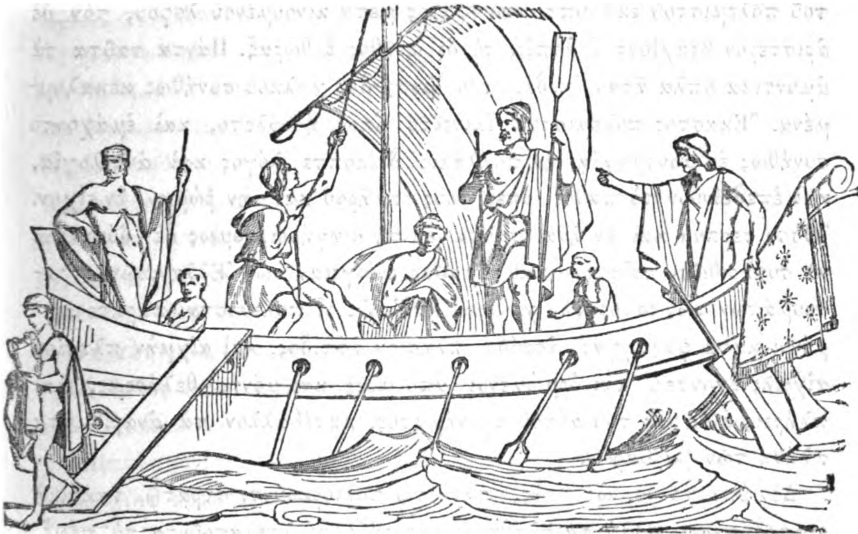
παραλάβωσιν εἰς τὴν ἐκστρατείαν τὸν Ἀχιλλέα, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ διακρίνωσι τὸν ὡραῖον νεανίαν ἀπὸ τῶν γυναικῶν. Ὁ δὲ πολυμήχανος, «ὁ εἰδὼς παντοίους δόλους», τέλος *Ὀδυσσεὺς*[1] ἐξήπλωσε ἐπί τινος σανίδος γυναικεῖα κοσμήματα καὶ λαμπρὰ ἐνδύματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρίσκοντο καὶ λαμπρὰ ὅπλα, καὶ ἔπειτα διέταξε νὰ σαλπίγξωσι διὰ πολεμικῶν σαλπίγγων, ὡς ἐὰν εἰσήρχοντο εἰς τὴν πόλιν οἱ ἐχθροί. Καὶ τὰ μὲν κοράσια ἐτράπησαν εὐθὺς εἰς φυγὴν, ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς ἀπέβαλε τὰ ὀχληρὰ ἐνδύματα, ἐνεδύθη κράνος καὶ θώρακα, καὶ ἔλαβεν ἀνὰ χεῖρας τὸ δόρυ. Τοιουτοτρόπως ἀνεκαλύφθη, καὶ νῦν ἐξελέξατο βίον ἂν καὶ βραχὺν, ἀλλ' ὅμως ἔνδοξον, καὶ ἠκολούθησε τοὺς ἀπεσταλμένους.

Οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ ἥρωες μετὰ τῶν στρατευμάτων των συνῆλθον ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν κόλπον τῆς *Αὐλίδος*, παραθαλασσίας τινὸς πόλεως τῆς Βοιωτίας, ἀπέναντι τῆς Εὐβοίας. Πάντων δὲ τῶν ἡρώων καὶ βασιλέων ὑπερεῖχε κατά τε τὴν δύναμιν καὶ τὸν πλοῦτον ὁ Ἀγαμέμνων, ὅστις δι' 100 πλοίων μετήνεγκεν ἐκ τῶν Μυκηνῶν τὸν στρατόν του καὶ δι' ἄλλων 50 τὴν νεολαίαν τῆς Ἀρκαδίας. Ὁ δὲ Μενέλαος ἔφερεν 60 πλοῖα, ὁ γέρων Νέστωρ 90, ὁ Ἰδομενεὺς ἐκ τῆς Κρήτης καὶ ὁ ἀνδρεῖος Διομήδης ἐκ τοῦ Ἄργους ἑκάτερος 80. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς εἶχε μόνον 12 πλοῖα, ὅσα εἶχε καὶ ὁ Τελαμώνιος Αἴας· καὶ ἐκεῖνος μὲν ὑπερεῖχε μᾶλλον κατὰ τὴν σύνεσιν, οὗτος δὲ κατὰ τὴν ῥώμην. Οἱ δὲ ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι Λοκροὶ ἦλθον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Αἴαντος, υἱοῦ τοῦ Ὀϊλέως, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Μενεσθέα. Πεντήκοντα πλοῖα ἔφερον τὸν ἀήττητον Ἀχιλλέα καὶ τοὺς ἀνδρείους αὐτοῦ Μυρμιδόνας. Συντόμως δ' εἰπεῖν ὅλος ὁ στόλος συνίστατο ἐκ 1200 πλοίων, ἅτινα ἔφερον πλέον τῶν 120,000 μαχίμων ἀνδρῶν.

Ἐναντίοι ἄνεμοι σταλέντες ὑπὸ τῆς ἀδικηθείσης Ἀρτέμιδος, ἐκώλυον τὸν πλοῦν τοῦ στόλου, διότι ὁ Ἀγαμέμνων εἶχε φονεύσει ἐν τῇ

(1) Καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰθάκης, κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν κατὰ τῆς Τροίας ἐκστρατείαν, διότι χρησμός τις εἶχε προειπεῖ εἰς αὐτὸν, ὅτι μόλις μετὰ 20 ἔτη θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του· διὰ τοῦτο, ὅτε μετέβησαν ἀπεσταλμένοι εἰς Ἰθάκην καὶ τὸν ἐζήτησαν, αὐτὸς προσεποιήθη φρενοβλάβειαν καὶ ἠροτρία κατάξηρόν τινα καὶ πετρώδη τόπον. Ἀλλ' ὁ Παλαμήδης ἐννοήσας τὴν πονηρίαν, ἔλαβε τὸν μικρὸν τοῦ Ὀδυσσέως υἱὸν Τηλέμαχον καὶ ἔθεσεν αὐτὸν πρὸ τοῦ ἀρότρου· ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἔστρεψε τὸ ἄροτρον πρὸς τὸ ἄλλο μέρος, ἵνα μὴ κατασυντρίψῃ τὸ τέκνον του, καὶ οὕτως ἐπροδόθη, καὶ ἠναγκάσθη νὰ συνεκστρατεύσῃ μετὰ τῶν λοιπῶν ἡρώων κατὰ τῆς Τροίας.

θήρα ἱερὰν ἔλαφον. Διὰ τοῦτο ἀνήγγειλεν ὁ ἱερεὺς Κάλχας, ὅτι ἡ ὠργισμένη θεὰ ζητεῖ ὡς θῦμα ἁγνήν τινα παρθένον, τὴν *Ἰφιγένειαν*, θυγατέρα τοῦ Ἀγαμέμνονος. Ὁ πατὴρ συνήνεσε, καὶ ἡ παρθένος ἀπήχθη ἐκ τῶν Μυκηνῶν ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῆς μητρός της Κλυταιμνήστρας. Ὅτε δὲ αὕτη ἐτέθη ἐπὶ τοῦ βωμοῦ καὶ ὁ πατὴρ ἔσυρε τὴν μάχαιραν τῆς θυσίας, κατέβη νέφος. Αὐτὴ ἡ Ἄρτεμις εὐσπλαγχνισθεῖσα αὐτὴν ἀπήλλαξε τοῦ θανάτου καὶ τὴν μετέφερεν εἰς τὴν Ταυρίδα, ὅπου ἐγένετο ἱέρεια τοῦ ναοῦ τῆς θεᾶς ταύτης, μέλλουσα νὰ παράσχῃ ποτὲ εἰς τὸν ἀδελφόν της καὶ τὸν πατρικόν της οἶκον ἐξιλέωσιν. Μετ' ὀλίγον ἔπνευσεν οὔριος ἄνεμος καὶ μετήνεγκε τὸν στόλον εἰς τὴν νῆσον Τένεδον, ἀπέναντι τῆς Τρωϊκῆς παραλίας. Ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Μενέλαος ἐστάλησαν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα ζητήσωσι τὴν ἀπόδοσιν τῆς Ἑλένης καὶ τῶν ἁρπαγέντων θησαυρῶν· ἀλλ' ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι, καὶ ὁ στόλος ἐπλησίασε πρὸς τὸ Ἴλιον, προπορευομένου τοῦ πλοίου τοῦ Μενελάου, τοῦ παριστανομένου ἔν τινι εἰκόνι τοῦ Πολυγνώτου ἐν στοᾷ τινι τῶν

Τὸ πλοῖον τοῦ Μενελάου.

Δελφῶν. Τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ πλοίου παρεμβάλλομεν ἐνταῦθα καὶ παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ πρὸς τὰ δεξιὰ γεννειοφόρος πηδαλιοῦχος εἶναι ὁ περίφημος κυβερνήτης *Φρόντις*, ὅστις μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας ἀπέθανε κατὰ τὴν ἐπάνοδον, κεραυνωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ἐκηδεύθη ἐπισήμως ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Ἀττικῆς *Σουνίου*.

Ἡ πολιορκία διήρκεσε πολὺν χρόνον, δέκα ἔτη κατὰ τοὺς ποιητάς.

Δὲν ἠδύναντο δὲ νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου ἕνεκα τῶν ἰσχυρῶν της τειχῶν, οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ τὴν ἀποκλείσωσιν ἕνεκα τοῦ μεγέθους της, καὶ νὰ ἐξαναγκάσωσι τοὺς πολίτας διὰ τῆς πείνης νὰ παραδοθῶσιν. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα βοηθητικὰ στρατεύματα καὶ τροφαὶ ἠδύναντο νὰ εἰσέρχωνται ἐλευθέρως. Οἱ Ἕλληνες ἔσυρον τὰ πλοῖά των εἰς τὴν ξηρὰν, καὶ κατεσκεύασαν στρατόπεδον, οὐ μακρὰν αὐτῶν, εἰς τὴν παραλίαν. Εἰς τὴν μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ στρατοπέδου των πεδιάδα ἦτο ὁ τόπος τοῦ ἀγῶνος ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν. Ἀλλὰ δὲν ἐμάχοντο τακτικῶς παρατεταγμένοι. Κατὰ πλήθη μεγάλα ἵσταντο ἀπέναντι ἀλλήλων οἱ μαχηταί· οἱ δὲ στρατηγοὶ διακρινόμενοι τῶν κοινῶν πολεμιστῶν ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς των πανοπλίας καὶ τῆς μεγάλης εἰς τὰ ὅπλα ἐπιτηδειότητος, ἤρχοντο ἐφ' ἁρμάτων ἢ ἐπήδων κάτω καὶ ἐμάχοντο πεζοί. Τὸ κύριον ὅπλον αὐτῶν ἦτο τὸ δόρυ, ὅπερ συνήθως ἔρριπτον· μετὰ δὲ τοῦτο μετεχειρίζοντο λίθους, καὶ ἐπὶ τέλους τὸ ἀμφίκοπον σιδηροῦν ἢ χαλκοῦν ξίφος. Τὴν κεφαλὴν τοῦ πολεμιστοῦ ἐκάλυπτε τὸ κράνος μετὰ κινουμένου λόφου, τὸν δὲ ἀριστερὸν βραχίονα ἡ ἀσπίς, τὸ δὲ στῆθος ὁ θώραξ. Πάντα ταῦτα τὰ ἀμυντικὰ ὅπλα ἦσαν ἐκ δέρματος βοός, διὰ χαλκοῦ συνήθως κεκαλυμμένα. Ἕκαστος πολεμιστὴς ἐκινεῖτο ὅπως ἠβούλετο, καὶ ἐμάχοντο συνήθως ἐν μονομαχίᾳ, ἣν πολλάκις διέκοπτε λόγος καὶ ἀντιλογία, καὶ ἐπεδείνυον τὸ πάθος, ὅπερ τοὺς ἐπλήρου καὶ τὴν ῥώμην, ἣν εἶχον. Ὅσον τερπνὰ καὶ ἂν ἦναι ταῦτα ἐν τῇ διηγήσει, ὅμως δὲν δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὴν καθ' ὁμάδας ἐνέργειαν τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων τῶν ἱστορικῶν χρόνων, καθ' οὓς οἱ πολεμισταὶ παρατεταγμένοι κατὰ φάλαγγας, ἀσπίδα πλησίον ἀσπίδος, καὶ αἰχμὴν πλησίον αἰχμῆς ἔχοντες, καὶ ὁρμώμενοι ἀπὸ μιᾶς καὶ μόνης θελήσεως, καὶ πλήρεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ φρονήματος, κατέβαλλον τὰ ἀναρίθμητα πλήθη τῶν βαρβάρων.

Δὲν ὑπῆρχε δὲ, ὡς εἰκὸς, παρὰ τῷ πολιορκοῦντι στρατῷ τακτικὴ τροφοδότησις, ἀλλὰ τὰ πλήθη διεσκορπίζοντο λεηλατοῦντα τὰ πέριξ· ἐνίοτε δὲ ἀπεμακρύνοντο καὶ πλέον τοῦ δέοντος, ἵνα λαφυραγωγήσωσιν. Ἰδίως περὶ τοῦ Ἀχιλλέως ἀναφέρεται, ὅτι ἐκυρίευσε 12 πόλεις παρὰ τὴν παραλίαν, καὶ 11 εἰς τὴν μεσόγειον, καὶ ὅτι ἑκάστοτε ἐπανήρχετο μετ' ἀφθόνων λαφύρων. Ὁ Ἀχιλλεὺς κατὰ τοὺς πρὸ τῆς πόλεως ἀγῶνας ἐφόνευσεν υἱούς τινας τοῦ Πριάμου, καὶ διὰ τοῦτο τὰ Τρωϊκὰ στρατεύματα δὲν ἐτόλμων πλέον ν' ἀντιταχθῶσιν ἐν ἀνοικτῇ πεδιάδι κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅταν αὐτὸς εὑρίσκετο ἐν τῷ στρατοπέδῳ.

Ἀνεφάνη ὅμως διχόνοια μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἄνακτος Ἀγαμέμνονος. Κατὰ τὸ δέκατον δηλ. ἔτος τοῦ πολέμου εἶχον ἐκστρατεύσει κατά τινος πόλεως τῆς Τρωάδος, *τῆς Θήβης*, καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὴν, λαβόντες καὶ πολλὰ λάφυρα καὶ αἰχμαλώτους. Καὶ τὰ μὲν λάφυρα διεμοιράσθησαν μεταξύ των ὅλοι κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν συνήθειαν, ἐκ δὲ τῶν αἰχμαλώτων ἔδοσαν εἰς μὲν τὸν Ἀγαμέμνονα τὴν *Χρυσηΐδα*, τὴν θυγατέρα τοῦ ἱερέως τοῦ Ἀπόλλωνος Χρύσου, εἰς δὲ τὸν Ἀχιλλέα τὴν *Βρισηΐδα*, οἱ δὲ ἄλλοι ἥρωες ἔλαβον ἄλλας. Ὁ ἱερεὺς Χρύσης μετέβη εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων μετὰ πολλῶν δώρων, ἵνα λυτρώσῃ τὴν κόρην του, ἀλλ' ὁ Ἀγαμέμνων ἀπέπεμψεν αὐτὸν κακῶς. Τότε δὲ παρεκάλεσε μετὰ δακρύων τὸν θεὸν Ἀπόλλωνα νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν ὁποίαν τῷ ἔκαμον ἀδικίαν. Καὶ τῳόντι ὁ Ἀπόλλων ἔπεμψεν ὀλέθριον νόσημα εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, τοῦ ὁποίου καθ' ἑκάστην οἱ στρατιῶται ἀπέθνησκον σωρηδόν. Ὁ δὲ Κάλχας ἐρωτηθεὶς συνεβούλευσε τοὺς Ἕλληνας ν' ἀποδώσωσι τὴν θυγατέρα τοῦ Ἱερέως τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὸν πατέρα της, καὶ θ' ἀπαλλαγῶσιν. Ὁ Ἀγαμέμνων κατ' ἀρχὰς ἀντέστη, ἀλλ' ἐπὶ τέλους εἶπεν, ἀποδίδω τὴν Χρυσηΐδα, ἀλλ' ἀντ' αὐτῆς θέλω τὴν ὡραίαν Βρισηΐδα, ἥτις, ὡς εἴπομεν, ἦτο λάφυρον τοῦ Ἀχιλλέως. Ὁ ἥρως οὗτος σφοδρῶς ὠργίσθη διὰ τὴν ἀδικίαν ταύτην, καὶ ὡρκίσθη ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς θ' ἀπέχῃ τῶν μαχῶν. Ἀπεφάσισε δὲ ἔκτοτε νὰ ἦναι ἁπλοῦς θεατὴς τοῦ ἀγῶνος, καὶ ἱκέτευσε τὴν θείαν μητέρα του, ἵνα ἐμβάλῃ εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς δυσκολίας. Ἡ Θέτις ἤκουσε τὴν παράκλησιν τοῦ υἱοῦ της, καὶ ἀνέβη εἰς τὰ ὕψη τοῦ Ὀλύμπου· ἐκεῖ δὲ ἥψατο τὰ γόνατα τοῦ κεραυνοβόλου Διὸς, παρακαλοῦσα αὐτὸν νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἱκεσίαν τοῦ υἱοῦ της.

Οἱ Τρῶες ὅμως ἐξῆλθον πάλιν εἰς μάχην· διότι ὁ Ζεὺς παρακινηθεὶς ὑπὸ τῶν ἱκεσιῶν τῆς Θέτιδος ἔστειλεν εἰς αὐτοὺς καλὴν εἴδησιν, ἐκ δὲ τῆς Παφλαγονίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μυσίας ἔφθασαν εἰς αὐτοὺς νέα ἐπικουρικὰ στρατεύματα. Ἰδίως δὲ ἐπεθύμουν, ἵνα ἀντιταχθῶσι πρὸς τοὺς Ἕλληνας οἱ μάχιμοι Λύκιοι ὑπὸ τὸν *Σαρπηδόνα* καὶ *Γλαῦκον*.

Ἄλλη ὅμως διάθεσις ὑπῆρχεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολιορκητῶν. Ὁ Ἀγαμέμνων συνεκάλεσε συνέλευσιν καὶ προέτεινεν, ἵνα δοκιμάσῃ τὸ θάρρος, τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδον. Μόλις δὲ ἐξέφρασε τὸν λόγον τοῦτον, καὶ πάντες οἱ πολεμισταὶ ἔσπευσαν πρὸς τὰ πλοῖα. Ὁ δὲ Νέστωρ καὶ Ὀδυσσεὺς πολὺ ἐκοπίασαν, ἕως οὗ τοὺς πείσωσι νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν συνέλευσιν· ὁ δὲ *Θερσίτης*, ὅστις κατέκρινε πάντα ἄνθρωπον καὶ δὲν ἐφείδετο οὐδ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Ἀγαμέμνονος, ἔλαβε

τότε ἰσχυρόν τι κτύπημα διὰ τῆς ἰσχυρᾶς χειρὸς τοῦ Ὀδυσσέως. Διὰ τῆς τοιαύτης αἰσθητῆς νουθετήσεως καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου ἀνέλαβον πάλιν τὸ θάρρος των οἱ στρατιῶται καὶ ἐξεκίνησαν πρὸς μάχην.

Μονομαχία τοῦ Πάριδος καὶ Μενελάου.

Τότε ἦλθεν ὁ Πάρις, ἢ ὡς τὸν ὀνομάζει ὁ Ὅμηρος ὁ *Ἀλέξανδρος*, ἐν τῷ μέσῳ τῶν Τρώων. Δέρμα παρδάλεως ἐκάλυπτε τὸ σῶμά του, τὸ τόξον αὐτοῦ ἐκρέματο ἐκ τοῦ ὤμου του, τὸ δὲ χρυσοῦν ξίφος ἐκ τῆς ὀσφύος του. Ἐπὶ τοῦ λαμπροῦ κράνους του ἐκυμαίνετο οὐρὰ ἵππου, εἰς δὲ τὰς χεῖράς του ἐκράτει δύο δόρατα. Τὸν παρετήρησε δὲ ὁ Μενέλαος, καὶ ἐπέπεσε κατὰ τοῦ ὑπαιτίου τοῦ δυστυχοῦς τούτου πολέμου, ὡς ὁ λέων κατὰ τῆς λείας. Ἀλλ' ὁ νεανίας ἐξεπλάγη ἰδὼν τὸν ἀδικηθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἥρωα καὶ ἐκρύβη ταχέως ἐν τῷ πλήθει τῶν προσερχομένων Τρώων. Ὁ Ἕκτωρ ὀργισθεὶς διὰ τὸ αἶσχος τοῦτο, τὸν ἐπέπληξεν εἰπὼν τάδε. «Μαλθακὲ, μὲ τὸ ὡραῖον πρόσωπόν σου, δὲν ἐντρέπεσαι! εἴθε ν' ἀπέθνησκες πρὶν ἢ ἀποπλανήσῃς γυναῖκας· τοῦτο θὰ ἦτο κάλλιον ἢ νὰ φύγῃς τώρα πρὸς καταισχύνην τῶν Τρώων καὶ πρὸς γέλωτα τῶν Ἑλλήνων, ὡς φεύγει τὸ παιδάριον τὴν ῥάβδον».

«Ἀδελφέ μου, ἀπεκρίθη ὁ Πάρις, δὲν γνωρίζω τί μοὶ συνέβη, ὅτε εἶδον τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον. Εἰς πάντα ἄλλον θὰ ἐτόλμων ν' ἀντισταθῶ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εἰς ἐκεῖνον, ὃν ἠδίκησα. Τώρα ὅμως ἀποφασίζω ν' ἀντιταχθῶ κατ' αὐτοῦ εἰς φανερὸν ἀγῶνα ἐνώπιον ὅλου τοῦ λαοῦ».

Μετὰ χαρᾶς ἤκουσεν ὁ Ἕκτωρ τοὺς λόγους τούτους, καὶ ἔσπευσεν εὐθὺς εἰς τὰς πρώτας σειρὰς, ὅπου ἤδη ἐγίνετο μάχη, καὶ κατέπαυσε τὸν ἀγῶνα.

«Ἀκούσατέ με, ὦ Ἀχαιοὶ,» ἀνέκραξε μεγάλῃ τῇ φωνῇ ὁ Ἕκτωρ, «ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ γενόμενος αἴτιος τοῦ πολέμου, θέλει νὰ τελειώσῃ αὐτὸν διὰ φανερᾶς πρὸς τὸν Μενέλαον μονομαχίας. Ὅστις δὲ ἐκ τῶν δύο νικήσῃ, θὰ λάβῃ τὴν Ἑλένην καὶ τοὺς ἁρπαγέντας θησαυροὺς ὡς βραβεῖον τῆς νίκης, καὶ συμμαχία καὶ φιλοξενία θὰ ἑνώσῃ εἶτα τοὺς μαχομένους λαούς».

Οἱ λόγοι οὗτοι ἐπεδοκιμάσθησαν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν. Τὰ στρατεύματα ἀπεσύρθησαν, ἵνα ἴδωσι τὴν θυσίαν καὶ τὸν ἀγῶνα. Ὁ Ἀγαμέμνων ἔσφαξε τὰ θύματα, καὶ εἶτα προσηυχήθη ὡς ἑξῆς. «Πάτερ Ζεῦ, βασιλεῦ θεῶν καὶ ἀνθρώπων, καὶ σὺ Ἥλιε, ὅστις βλέπεις ἅπαντα· μήτηρ Γῆ, καὶ ὑμεῖς Καταχθόνιοι θεοὶ, οἵτινες δικάζετε τὰς ψυχὰς τῶν ἀποθανόντων ἀνθρώπων, ἔςε μάρτυρες τῆς συμφωνίας ὑμῶν· ἐὰν νικήσῃ ὁ Ἀλέξανδρος, θὰ κρατήσῃ τὰ λάφυρά του, ἡμεῖς δὲ θὰ

ἐπιστρέψωμεν ἐπὶ τῶν πλοίων μας εἰς τὴν πατρίδα. Ἐὰν δὲ νικήσῃ ὁ Μενέλαος, θ' ἀποδώσωσιν οἱ Τρῶες εἰς αὐτὸν μὲν τὴν λείαν, εἰς ἡμᾶς δὲ δικαίαν ἀποζημίωσιν· ὅστις δὲ ἐκ τῶν δύο ἀθετήσῃ τὴν συμφωνίαν ταύτην, ἂς ῥεύσωσι τὰ μυαλά του ἐκ τῆς κεφαλῆς του, ὡς ὁ οἶνος οὗτος».

Ἅπαντες οἱ ἡγεμόνες ὡρκίσθησαν τὸ αὐτὸ, καὶ ἔχυνον ἐκ τῶν ποτηρίων των πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν σταγόνας τινὰς οἴνου ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἀφοῦ δὲ ὁ Ἕκτωρ καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς προσδιώρισαν τὴν θέσιν τῆς μονομαχίας καὶ ἔρριψαν κλῆρον τίς νὰ λάβῃ πρῶτος τὸ δόρυ, ἦλθον εἰς τὸ μέσον οἱ δύο μονομάχοι· καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἔλαμπε διὰ τὴν ὡραιότητα καὶ τὰ στίλβοντα ὅπλα του, ὁ δὲ Μενέλαος ἦτο μελάγχρους καὶ ἐν ἁπλῷ χαλκῷ ὁπλισμῷ. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἔρριψε τὸ δόρυ μετὰ δυνάμεως κατὰ τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ τοῦτο ἐκτύπησε μόνον τὴν χαλκῆν ἄκραν τῆς ἀσπίδος καὶ κατέπεσε.

«Βοήθησόν μοι, Κρονίων, ἐκδικητὰ τῶν ἐγκλημάτων,» ἐξεφώνησεν ὁ Μενέλαος, «ἵνα τιμωρήσω τὸν παῖδα, ὅστις παρεβίασεν αἰσχρῶς τὸ δίκαιον τῆς ξενίας». Ταῦτα εἰπὼν ἔρριψε τὸ δόρυ τοσοῦτον ἰσχυρῶς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὥστε διέρρηξε τὴν ἀσπίδα αὐτοῦ. Μόνον δὲ διὰ ταχείας στροφῆς ἀπέφυγεν ὁ Πάρις τὸν θάνατον, καὶ παρετήρησε μετ' ἐκπλήξεως τὴν διατρυπηθεῖσαν ἀσπίδα του. Ἀλλὰ τότε ὥρμησε κατ' αὐτοῦ ὁ Μενέλαος πρὸς νέαν ἐπίθεσιν, καὶ τὸν ἐκτύπησε κατὰ τῆς κεφαλῆς διὰ τοῦ ξίφους, τὸ ὁποῖον ἐθραύσθη ἕνεκα τῆς σκληρότητος τοῦ κράνους, χωρὶς νὰ βλάψῃ τὸν Πάριν. Νῦν ἐδράξατο τοῦ ἀντιπάλου ἐκ τοῦ λόφου τῆς περικεφαλαίας διὰ τῆς δυνατῆς του χειρὸς, καὶ θὰ τὸν ἔσυρεν ἐπονειδίστως πρὸς τὸν Ἀχιλλέα, ἐὰν μὴ ἐκόπτετο ὁ ἱμὰς τῆς περικεφαλαίας. Οὕτω λοιπὸν διέφυγε πάλιν ὁ Πάρις ταχέως τὸν ὠργισμένον ἥρωα, ὅστις, κρατῶν διὰ τῶν χειρῶν του τὴν κενὴν περικεφαλαίαν, παρεπονέθη κατὰ τοῦ Διὸς, διότι δὲν τῷ ἐπέτρεψε τὴν τιμωρίαν τοῦ ὑβρίσαντος αὐτὸν νεανίου.

Μετ' ἀγαλλιάσεως ἐχαιρέτισαν οἱ Ἕλληνες τὸν ἥρωά των ὡς νικητὴν, οἱ δὲ Τρῶες ἵσταντο πέριξ σιωπῶντες. Εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν, ὁ ἔνδοξος τοξότης *Πάνδαρος*[1], δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ ἐπὶ πλέον τὴν ἐκ τῆς ἥττης δυσθυμίαν, ἔρριψε βέλος καὶ ἐκτύπησε τὸν ἀγαλλόμενον Μενέλαον, ὥστε ῥεῦμα αἵματος ἐρύθρανεν εὐθὺς τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ.

(1) Υἱὸς τοῦ Λυκάονος ἐκ τῆς Λυκίας· οὗτος ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος ἔλαβε τὸ τόξον του παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἐν τούτοις ἡ πληγὴ δὲν ἦτο θανάσιμος. Ὁ Ἀγαμέμνων, ὅστις ἔσπευσε μετ' ἀνησυχίας πρὸς τὸν ἀδελφόν του, ὡρκίσθη, ἵνα μὴ ἀναπαυθῇ, πρὶν ἢ ἡ μὲν ἄπιστος ἐκείνη γενεὰ ἐξαλειφθῇ διὰ τοῦ ξίφους, ἡ δὲ πόλις διὰ τοῦ πυρός. Ἔπειτα ὥρμησε πρὸς τὴν μάχην, ὅπου τὸν ἠκολούθησαν οἱ ἐπίσης ὀργισθέντες ἡγεμόνες μετὰ τῶν πολεμιστῶν αὐτῶν.

Ἔμπροσθεν πάντων ἐμάχετο ὁ υἱὸς τοῦ Τυδέως, ὁ *Διομήδης*. Ἐπὶ τοῦ ἅρματός του καθήμενος, ὅπερ διηύθυνεν ὁ σύντροφός του Σθένελος, υἱὸς τοῦ Καπανέως, μετέβη τολμηρῶς διὰ μέσου τοῦ πλήθους τῶν Τρώων καὶ ἐφόνευσε πολλοὺς διὰ τοῦ δόρατός του. Ὁ δὲ Πάνδαρος, ὁ οὐδέποτε ἀποτυγχάνων τοξότης, παρετήρησεν αὐτὸν καὶ τὸν ἐκτύπησε διὰ τοῦ βέλους εἰς τὸν ὦμον. Ταχέως ἔφυγεν ὁ ἥρως τὴν σκληρὰν τύχην, καὶ διέταξε τὸν Σθένελον νὰ τοῦ ἐξαγάγῃ τὸ βέλος ἐκ τοῦ τραύματός του. Ἔπειτα δὲ προσῆλθε πρὸς αὐτὸν βοηθὸς ἡ *Παλλὰς Ἀθηνᾶ*, ἥτις κατέπαυσε τὴν ῥοὴν τοῦ αἵματος καὶ τοὺς πόνους, καὶ ἐπλήρωσε τὴν καρδίαν του θάρρους ἀκατανικήτου. «Εἰς κανένα θεὸν μὴ ὑποχωρήσῃς,» εἶπεν αὐτῷ, μήτε εἰς αὐτὴν τὴν Ἀφροδίτην, ἂν θὰ ἀποφασίσῃς ν' ἀναμιχθῇς εἰς τὸν ἀγῶνα. Μόνον πρὸς ἄλλον τινὰ θεὸν μὴ τολμήσῃς ν' ἀγωνισθῇς». Παρευθὺς δὲ ἐρρίφθη ὁ ἥρως ἐκ νέου εἰς τὸν σφοδρότατον ἀγῶνα. Ὅτε ὅμως ὥρμησε διὰ τῶν σειρῶν τῶν Τρώων πολεμιστῶν καὶ κατέβαλε τοὺς ἀνδρειοτάτους πολεμιστάς, καὶ ἥρπασε τὰ λαμπρὰ αὐτῶν ὅπλα καὶ τὰ ἅρματα μετὰ τῶν ἵππων, τότε προσῆλθεν ὁ Αἰνείας, ὁ ἔνδοξος υἱὸς τοῦ Ἀγχίσου καὶ τῆς Ἀφροδίτης πρὸς τὸν Πάνδαρον, καὶ τῷ εἶπε δεικνύων τὸν Τυδείδην: «Ποῦ ἔχεις τὸ τόξον σου,» ὅπερ οὐδέποτε λανθάνει, καὶ διατὶ δὲν τὸ ἐντείνεις κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις τοσοῦτον δεινῶς φονεύει τοὺς Τρῶας» ;

Πρὸς τοῦτον δὲ ἀπεκρίθη ὁ Πάνδαρος: «Ἐκεῖνον γνωρίζω καλῶς. Εἶναι ὁ Διομήδης, ὁ υἱὸς τοῦ Τυδέως· ἀλλὰ παρ' αὐτῷ ἱστάμενος μάχεται ἀθάνατός τις θεός· διότι καὶ ἄλλοτε ἐκτύπησε μὲν αὐτὸν τὸ βέλος μου, καὶ ἔρρευσεν αἷμα ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὅμως ἰδοὺ ἡ λόγχη του φονεύει ἔτι φοβερώτερον παρὰ πρίν. Ἐπεθύμουν μᾶλλον νὰ ἐπιστρέψω εὐθὺς οἴκαδε καὶ νὰ ῥίψω τὰ ἔνδοξα ὅπλα μου εἰς τὸ πῦρ· διότι ταῦτα ἐπιτυγχάνουσι πάντοτε χωρὶς νὰ φονεύωσι, καὶ ἐρεθίζουσι τὸν ἐχθρὸν πρὸς μεγαλητέραν λύσσαν».

«Οὐχί, ἐξεφώνησεν ὁ Αἰνείας, δοκίμασον τὸ βέλος σου πάλιν κατὰ τοῦ φοβεροῦ ἀνδρὸς, μήπως ἀποκτήσῃς δόξαν. Ἀνάβα ἐπὶ τοῦ ἅρματός μου· θὰ εὐχαριστηθῇς ἐκ τοῦ λαμπροῦ τούτου ἅρματος, διότι οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει ἐν τῷ στρατοπέδῳ ὅμοιον πρὸς τοῦτο».

Ὁ Πάνδαρος λαβὼν ἀνὰ χεῖρας τὸ δόρυ ἀντὶ τοῦ τόξου, ἀνέβη ἐπ' αὐτοῦ, καὶ διηύθυνεν εὐθὺς τοὺς ἀσθμαίνοντας ἵππους κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Ὅτε ὁ Σθένελος εἶδε προσερχομένους τοὺς δύο τούτους ἄνδρας, ἐξεφώνησεν: «Ἰδὲ Διομήδη, ὁρμῶσι δύο ἰσχυροὶ πολεμισταὶ καθ' ἡμῶν· θὰ στρέψω τὸ ἅρμα, διότι αὐτοὶ εἶναι ὑψηλοὶ καὶ γενναῖοι, σὺ δὲ εἶσαι κεκμηκὼς ἐκ τοῦ μακροῦ ἀγῶνος καὶ τοῦ πόνου τῆς πληγῆς».

«Οὐδέποτε,» ἀπεκρίθη ὁ Διομήδης, «θὰ τὸ κάμω, δὲν συνηθίζω νὰ φεύγω τὸν ἐχθρὸν, δὲν θέλω νὰ ὑποχωρήσω· θὰ πηδήσω ἐκ τοῦ ἅρματος καὶ θὰ τοὺς προσβάλω. Νομίζω δὲ ὅτι καὶ ἀμφότεροι δὲν θὰ μὲ διαφύγωσι».

Τοῦτο ἔπραξεν, ἀλλ' ἐνῷ ἐπήδα, τὸ δόρυ τοῦ Πανδάρου τοῦ ἐκτύπησε τὴν ἀσπίδα, διεπέρασεν αὐτὴν καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν θώρακα, οὕτως ὥστε ὁ ἰσχυρὸς ἥρως μετ' ἐκπλήξεως ὑπεχώρησε πρὸς στιγμήν.

«Ἰδοὺ,» ἐξεφώνησεν ὁ Πάνδαρος, «θὰ εἰσέδυσεν ὡς φαίνεται διὰ τῆς πλευρᾶς του, ἐλπίζω ὅτι μετ' ὀλίγον θ' ἀπαλλαγῇ τῶν πόνων τ. ε. θ' ἀποθάνῃ». Ὁ δὲ Διομήδης ἐξέβαλε τὸ δόρυ τοῦ ἐχθροῦ ἐκ τῆς ἀσπίδος του καὶ ἔρριψεν, ἐνῷ ὁ Αἰνείας ἐστράφη μετ' ἐκπλήξεως, τὸ δόρυ πρὸς τὴν κεφαλὴν τοῦ Πανδάρου, ὥστε ἡ ἀκωκὴ ἐξῆλθεν διὰ τοῦ στόματος· ἀγαλλόμενος δὲ ἔσπευσεν πρὸς τὸν καταπεσόντα, ἵνα λάβῃ τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ. Ἤδη εἶχε πηδήσει ἐκ τοῦ ἅρματος ὁ Αἰνείας, ἵνα φυλάξῃ τὸ σῶμα τοῦ συντρόφου του ἀπὸ κακοποίησιν. Τότε ἔρριψεν ὁ φοβερὸς Τυδείδης λίθον τινὰ κατὰ τοῦ μηροῦ αὐτοῦ, ὅστις ἐγονάτισε, καὶ τοὺς ὀφθαλμούς του ἐκάλυψε σκοτεινὴ νύξ· ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Αἰνείας ἤθελεν ἀπολεσθῇ, ἐὰν δὲν ἠγρύπνει ἡ Ἀφροδίτη ἐπὶ τοῦ υἱοῦ της καὶ τὸν ἐσήκονεν. Ὁ Διομήδης ἐξεπλάγη μὲν ἰδὼν τὴν θεὰν, ἀλλ' ὅμως ἐνεθυμήθη τοὺς λόγους τῆς προστάτιδός του Ἀθηνᾶς, καὶ διὰ τοῦτο ἐπετέθη τολμηρῶς μετὰ τοῦ δόρατός του καὶ κατ' αὐτῆς. Τὴν ἐπλήγωσε δὲ εἰς τὴν χεῖρα οὕτως, ὥστε ἔρρευσεν ἀπ' αὐτῆς καθαρὸς ἰχώρ[1]· ἕνεκα δὲ τοῦ πόνου τῆς πληγῆς ἐγκατέλιπε τὸν υἱόν της καὶ ἀνέβη εἰς τὰ ὕψη τοῦ Ὀλύμπου, ὅπου καὶ ἐθεραπεύθη ταχέως.

Ἀλλὰ νῦν ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Τρωὸς ἥρωος ὁ Φοῖβος Ἀπόλλων. «Ὑποχώρησον υἱὲ τοῦ Τυδέως» ἐφώνησε πρὸς τὸν ἀγρίως ἐφορμῶντα Διομήδην, δεχόμενος διὰ τῆς ἀσπίδος του τὰ κτυπήματα ἐκείνου· «μὴ τολμήσῃς ν' ἀγωνισθῇς πρὸς ἀθανάτους θεοὺς, ἵνα μὴ καταστραφῇς». Τότε δὲ ἀνεγνώρισεν ὁ Τυδείδης τὸν Πύθιον Ἀπόλλωνα

(1) Ἰχὼρ, ὦρος, σημαίνει θεῖον ἢ τῶν θεῶν αἷμα.

καὶ ἀπέστη τοῦ ἀγῶνος, ἢ μᾶλλον ἐζήτησε ἄλλην θέσιν ν' ἀγωνισθῇ. Ὡσαύτως καὶ ὁ Ἀγαμέμνων, ὁ Ὀδυσσεὺς, ὁ Αἴας ὁ Ταλαμώνιος καὶ ὁ Αἴας ὁ τοῦ Ὀϊλέως ἐφόνευσαν πολλοὺς γενναίους ἄνδρας. Ἐπὶ τέλους δὲ ὥρμησεν ὁ Ἕκτωρ ἐκ τῶν Τρώων εἰς τὰς πρώτας σειρὰς, ἐνεθάρρυνε τοὺς ὑποχωροῦντας πολεμιστὰς καὶ ἐλυμαίνετο διὰ τοῦ φονικοῦ του δόρατος τοὺς Ἕλληνας. Τὸν ἐβοήθει δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ἄρης, ὁ θεὸς τοῦ πολέμου, ὅστις ὀργισθεὶς διὰ τὸν τραυματισμὸν τῆς Ἀφροδίτης κατέβη ἐκ τοῦ Ὀλύμπου, ἵνα ἐκδικηθῇ τοὺς Ἀχαιούς. Ἔβλεπον δὲ ἥ τε Ἥρα καὶ ἡ Παλλὰς Ἀθηνᾶ τὴν τροπὴν τῆς τύχης τοῦ πολέμου καὶ εὐθὺς διέταξαν νὰ ἑτοιμασθῶσι τὰ ἅρματά των, καὶ μετέβησαν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ἡ Ἀθηνᾶ εὗρε τὸν εὐνοούμενόν της Διομήδην πλύνοντα τὸ τραῦμά του ἐκτὸς τοῦ ἀγῶνος, καὶ τὸν ἐπέπληξε, διότι ἵστατο τόσον ἀδρανὴς, ἐνῷ ὁ στρατὸς εἶχεν ἀνάγκην τοῦ ἰσχυροῦ του βραχίονος. Οὗτος δὲ ἀνεγνώρισε μετὰ χαρᾶς τὴν θεὰν, καὶ εἶπεν αὐτῇ· «Παλλὰς Ἀθηνᾶ, δότειρα ἀθανάτου δόξης, ἰδὲ ἐκεῖ φονεύει ὁ Ἄρης βοηθῶν τὸν ἰσχυρὸν Ἕκτορα.

Μενέλαος. Πάρις. Διομήδης. Ὀδυσσεύς. Νέστωρ. Ἀχιλλεύς. Ἀγαμέμνων.
ἥρωες τῆς Τροίας.

μόνον εἰς τὸν ἀθάνατον θεὸν, τὸν Φοῖβον Ἀπόλλωνα, ὑπεχώρησα, ὑπακούων εἰς τὴν διαταγήν σου».

«Ἐγέρθητι λοιπὸν, καὶ κατὰ τούτου πρέπει ν' ἀντιταχθῇς μετὰ θάρρους», ἀπεκρίθη ἡ θεὰ, καὶ ἀναβᾶσα εἰς τὸ ἅρμα αὐτοῦ διηύθυνε τοὺς ἵππους κατὰ τοῦ φοβεροῦ Ἄρεως. Οὗτος δὲ εἶδε μὲν προσορμῶντα τὸν ἥρωα, ἀλλὰ τὴν προστάτιδα αὐτοῦ δὲν παρετήρησε, διότι τὸ κράνος τοῦ Ἅδου, τὴν ἐκάλυψεν, ἵνα μὴ τὴν βλέπωσι μήτε θεοὶ μήτε ἄνθρωποι. Ἡτοιμάσθη δὲ ὁ Ἄρης νὰ διατρυπήσῃ τὸν Τυδείδην, ἀλλ' ἡ Ἀθηνᾶ ἀπεμάκρυνε τὸ κτύπημα· τὸ δὲ δόρυ τοῦ γενναίου Διομήδους ἐκτύπησε τὸν Ἄρην εἰς τὸν μηρὸν, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ βοήσας ὡς ἤθελον βοήσει 10,000 ἄνδρες, καὶ ἀνέβη ἐν σκοτεινῷ νέφει πρὸς τὸν Ὄλυμπον. Καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ὡσαύτως ἐγκατέλιπε τὸ πεδίον τῆς μάχης· ἀλλ' ὁ Διομήδης ἐξηκολούθει νὰ λυμαίνηται διὰ τοῦ φονικοῦ του δόρατος καὶ τοῦ *ἀργυροήλου*[1] ξίφους του τὰ Τρωϊκὰ στρατεύματα. Τότε δὲ τὸν ἀπήντησε νέος τις πολεμιστὴς, ὡραῖος ὡς εἷς τῶν ἀθανάτων, ἐν λαμπούσῃ πανοπλίᾳ. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ *Γλαῦκος*, ὁ ἡγεμὼν τῶν Λυκίων, ὅστις μετὰ τοῦ λαμπροῦ *Σαρπηδόνος* ἔσπευσε πρὸς βοήθειαν τῶν Τρώων. Τὸν ἠρώτησε δὲ ἐὰν ἦναι εἷς τῶν ἀθανάτων θεῶν, ὥστε ν' ἀντιταχθῇ κατ' αὐτοῦ τόσον τολμηρῶς. «Τί ἐρωτᾷς περὶ τῆς καταγωγῆς μου;» ἀπεκρίθη ὁ νέος ἥρως· «αἱ τῶν ἀνθρώπων γενεαὶ ὁμοιάζουσι τὰ φύλλα ἐν τῷ δάσει. Ὁ ἄνεμος διασκορπίζει αὐτὰ, καὶ ὅταν τὸ ἔαρ φέρῃ πάλιν νέαν ζωὴν, τότε ἐκβλαστάνουσι ταῦτα ἐν τῷ δάσει· οὕτως ἀναφαίνεται μὲν ἡ μία γενεὰ, ἐξαφανίζεται δὲ ἡ ἄλλη. Ἐγὼ ὅμως, ἐξηκολούθησε λέγων, κατάγομαι ἐκ τῆς ἱπποτροφούσης χώρας τοῦ *Ἄργους*, ὅθεν ὁ πρόγονός μου Βελλεροφόντης[2] ἀπῴκησεν εἰς τὴν χώραν τῶν Λυκίων. Εἶμαι δὲ ἀπόγονος τοῦ υἱοῦ του Ἱππολόχου, ἐνῷ ὁ σύντροφός μου Σαρπηδὼν κατάγεται ἐκ τῆς θυγατρὸς ἐκείνου καὶ τοῦ παντοδυνάμου Κρονίωνος. Διὰ τοῦτο, υἱὲ τοῦ Τυδέως, προπορεύομαι ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ δὲν φοβοῦμαι ν' ἀγωνισθῶ μετὰ σοῦ ἀποφασιστικῶς».

(1) Ἀργυρόηλον ξίφος λέγεται ἐκεῖνο, ὅπερ εἶναι καρφωμένον διὰ ἀργυρῶν καρφίων.

(2) Βελλεροφῶν ἢ Βελλεροφόντης, υἱὸς τοῦ Γλαύκου καὶ ἔκγονος τοῦ Σισύφου, ὁ καὶ Ἱππόνοος ἐν Κορίνθῳ καλούμενος. Οὗτος φονεύσας ἐξ ἀπροσεξίας τὸν ἀδελφόν του Βέλλερον κατέφυγε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Τίρυνθος Προῖτον. Ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα δὲν ἔστερξεν εἰς τὴν ἀσελγῆ ἐπιθυμίαν τῆς γυναικὸς τοῦ βασιλέως Ἀντείας, διεβλήθη ὑπ' αὐτῆς πρὸς τὸν βασιλέα, ὅστις πρὸς τιμωρίαν του τὸν ἔστειλεν εἰς τὸν πενθερόν του καὶ βασιλέα τῆς Λυκίας Ἰοβάτην. Ἐνταῦθα δὲ κατορθώσας τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς νὰ φονεύσῃ τὴν φοβερὰν Χίμαιραν, ἔλαβεν εἰς γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰοβάτου καὶ τὸν βασιλικὸν θρόνον.

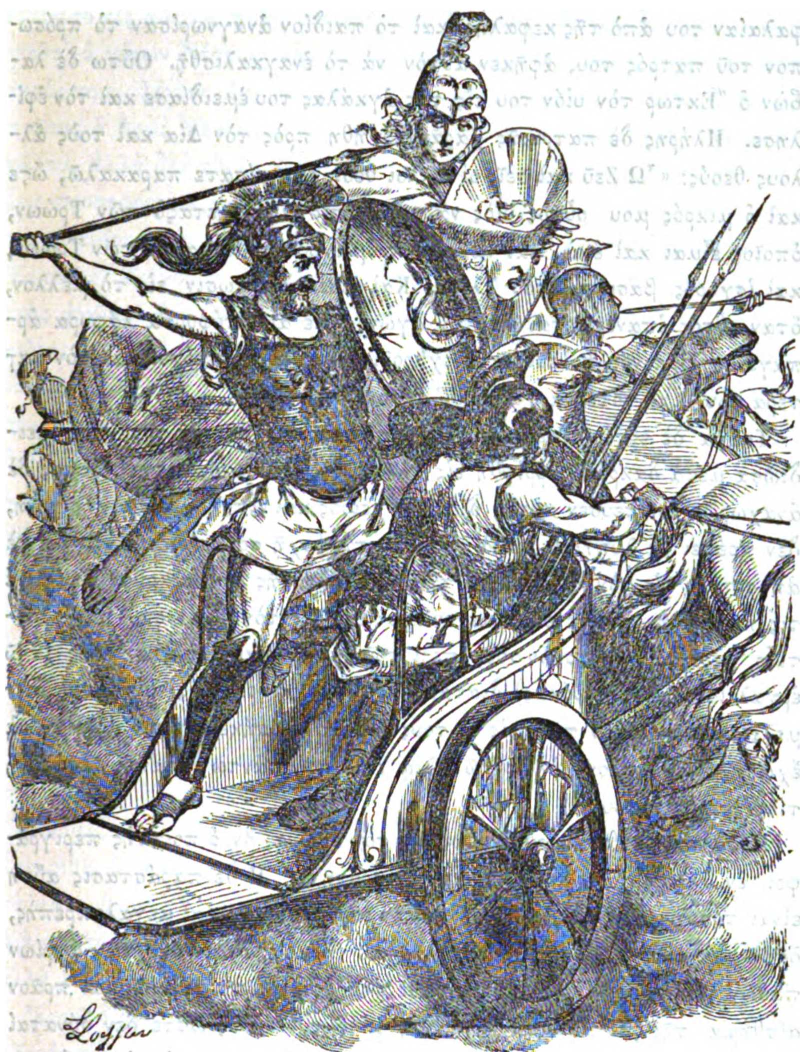
Ἀλλ' ὁ Διομήδης κατεβίβασε τὸ φονικὸν δόρυ του καὶ προσεφώνησεν ἐκεῖνον φιλικῶς· «Ἀληθῶς, τότε εἶσαι τῳόντι ξένος μου ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν πατέρων μου· διότι ὁ πρόγονός μου ἐφιλοξένησέ ποτε τὸν λαμπρὸν Βελλεροφόντην· ὅθεν δὲν ἁρμόζει νὰ πολεμήσωμεν πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ νὰ διατηρήσωμεν τὴν φιλίαν τῶν πατέρων μας καὶ νὰ τὴν κληροδοτήσωμεν εἰς τοὺς ἀπογόνους μας· τοῦτο μοὶ φαίνεται πρέπον ἐνώπιον τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο, φίλτατέ μοι, ἂς ἀνταλλάξωμεν εὐθὺς τὰ ὅπλα μας, ἵνα ἴδωσιν οἱ λαοί, πῶς σεβόμεθα ἡμεῖς τὴν φιλοξενίαν τῶν προγόνων μας».

«Μετὰ χαρᾶς», ἀνέκραξεν ὁ Γλαῦκος σφίγγων τὴν φιλικῶς προσφερομένην αὐτῷ δεξιὰν τοῦ Διομήδους, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸν λάμποντα ἐκ χρυσοῦ ὁπλισμὸν ἀξίας 100 βοῶν, καὶ ἐδέχθη τὸν χαλκοῦν τοῦ Τυδείδου, ὅστις ἐτιμᾶτο μόνον 9 βοῶν.

Ἡ αἱματηρὰ ἡμέρα ἐπλησίαζε νὰ παρέλθῃ, ὁ δὲ Ἕκτωρ ἔσπευσε τότε εἰς τὴν πόλιν, καὶ προσέφερεν εἰς τοὺς θεοὺς θυσίαν, ἵνα ἀπομακρύνωσι τοὺς μαινομένους ἐχθροὺς ἀπὸ τῆς πόλεως τοῦ Ἰλίου. Ὅτε δὲ ἐπανήρχετο εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, τὸν ἀπήντησεν ἡ πιστὴ αὐτοῦ σύζυγος Ἀνδρομάχη, ἣν ἠκολούθησεν ἡ τιτθὴ (τροφὸς) μετὰ τοῦ μικροῦ του υἱοῦ *Ἀστυάνακτος*. Μετὰ χαρᾶς εἶδεν ὁ ἥρως τὴν γυναῖκά του καὶ τὸ τέκνον του· ἀλλ' αὐτὴ προσῆλθε πρὸς αὐτὸν μετὰ δακρύων, καὶ ἔλαβε τὴν χεῖρά του λέγουσα[1]· «Ὦ θαυμάσιε ἄνερ, θὰ σὲ ἀπολέσῃ ἡ γενναιότης σου, καὶ δὲν εὐσπλαγχνίζεσαι ἐμὲ τὴν δυστυχῆ σου γυναῖκα, οὔτε τὸ τέκνον σου, οἵτινες ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἦναι ἐγκαταλελειμμένοι καὶ ὀρφανοί. Ὦ ἂς μὲ καταπίῃ τότε ἡ γῆ, διότι, ὅταν θὰ σὲ ἁρπάσῃ ἡ Μοῖρα, τότε θὰ ἦμαι ὅλως ἀπαρηγόρητος. Τὸν πατέρα μου καὶ τοὺς 7 ἀδελφούς μου ἐφόνευσεν ὁ ἔνδοξος καὶ θεοειδὴς Ἀχιλλεύς, τὴν δὲ μητέρα μου κατέστρεψε τὸ βέλος τῆς Ἀρτέμιδος ἐν τῷ πατρικῷ ἀνακτόρῳ. Σὺ δέ, ὦ Ἕκτωρ, εἶσαι δι' ἐμὲ πατὴρ καὶ μήτηρ καὶ ἀδελφός, σὺ ὁ προσφιλής μου ἀνήρ. Λοιπὸν εὐσπλαγχνίσθητί με, ἵνα μὴ κλαύσω διὰ σὲ ὡς χήρα· λυπήθητι δὲ καὶ τὸ παιδίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀφεύκτως θὰ μείνῃ ὀρφανόν».

Ἐκπλαγεὶς δὲ ἐκ τῶν λόγων τούτων ἀπήντησεν ὁ Ἕκτωρ[2], «καὶ ἐγὼ λυποῦμαι διὰ ταῦτα, φιλτάτη, ἀλλὰ φοβοῦμαι μὴ κατηγορηθῶ ὡς δειλὸς ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν τῆς Τροίας, ἐὰν ἀποφύ-

(1) Ὁμήρ. Ἰλ. Ζ. 403 καὶ ἑξῆς.
(2) Ὁμήρ. Ἰλ. Ζ. 440 καὶ ἑξῆς.

Ἡ Παλλὰς Ἀθηνᾶ ὑπερασπιζομένη τὸν Διομήδην.

γω τὴν ἔνδοξον μάχην· πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ ἡ ψυχή μου μοὶ τὸ ἐπιτρέπει, διότι ἔμαθον νὰ ἦμαι πάντοτε γενναῖος, καὶ νὰ πολεμῶ ἐν ταῖς πρώταις τάξεσι τῶν Τρώων, ὑπερασπιζόμενος συνάμα τὴν μεγάλην δόξαν τοῦ πατρός μου καὶ τὴν ἰδικήν μου».

Μετὰ δὲ ταῦτα ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὸ παιδίον του εἰς τὰς ἀγκάλας του, ἀλλὰ τοῦτο φοβηθὲν τὸν φοβερὸν λόφον τῆς περικεφαλαίας ἐκάμφθη εἰς τὸ στῆθος τῆς τροφοῦ φωνάζον. Τότε δὲ ἀφήρεσε τὴν περικε-

φαλαίαν του ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, καὶ τὸ παιδίον ἀναγνωρίσαν τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός του, ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ τὸ ἐναγκαλισθῇ. Οὕτω δὲ λαβὼν ὁ Ἕκτωρ τὸν υἱόν του εἰς τὰς ἀγκάλας του ἐμειδίασε καὶ τὸν ἐφίλησε. Πλήρης δὲ πατρικῆς χαρᾶς ηὐχήθη πρὸς τὸν Δία καὶ τοὺς ἄλλους θεούς: «Ὦ Ζεῦ καὶ σεῖς οἱ ἄλλοι θεοί, φροντίσατε παρακαλῶ, ὥςτε καὶ ὁ μικρός μου οὗτος υἱὸς νὰ γείνῃ ἐπίσημος μεταξὺ τῶν Τρώων, ὁποῖος εἶμαι καὶ ἐγώ, καὶ νὰ ἦναι πρόμαχος τοῦ στρατοῦ τῶν Τρώων, καὶ ἰσχυρὸς βασιλεὺς τοῦ Ἰλίου. Καὶ εἴθε νὰ εἴπωσιν εἰς τὸ μέλλον, ὅταν οὗτος ἐπανέρχηται ἐκ τοῦ ἀγῶνος μὲ αἱματόφυρτα λάφυρα ἁρπαγέντα ἔκ τινος φονευθέντος ἐχθροῦ, ὅτι αὐτὸς ὑπερέχει καὶ τὸν πατέρα του, καὶ τότε νὰ χαίρῃ δι' αὐτὸν ἡ μήτηρ».

Ταῦτα δὲ εἰπὼν ἀπέδωκε τὸ παιδίον εἰς τὴν μητέρα του, ἥτις μειδιῶσα μετὰ δακρύων ἐρρίφθη εἰς τὸ στῆθος τοῦ ἀνδρός της· οὗτος δὲ ἀναχωρῶν ἐθώπευσεν αὐτὴν διὰ τῆς χειρὸς καὶ εἶπε[1]· «Δυστυχὴς γυνή, δὲν πρέπει νὰ λυπῆσαι παρὰ πολὺ ἐν τῇ ψυχῇ σου· οὐδεὶς ἀνὴρ θὰ μὲ ἀποστείλῃ εἰς τὸν Ἅδην ἄνευ τῆς θελήσεως τῆς Μοίρας· οὔτε ἀπέφυγέ τις ποτὲ τὴν ἀπηνῆ εἱμαρμένην· μετάβα εἰς τὸν οἶκόν σου καὶ φρόντιζε περὶ τῶν ἐργασιῶν σου, περὶ τοῦ ἱστοῦ καὶ τῆς ἠλακάτης (τοῦ ἐργαλειοῦ καὶ τῆς ῥόκας) διατάσσουσα τὰς ὑπηρετρίας, ἵνα ὦσιν ἐπιμελεῖς εἰς τὸ ἔργον των· εἰς δὲ τοὺς ἄνδρας προσήκει κύριον μέλημα νὰ ἔχωσι τὸν πόλεμον· ἐν δὲ τῷ Ἰλίῳ ἐγὼ πρὸ πάντων πρέπει νὰ φροντίσω περὶ τούτου».

Μετὰ ταῦτα ἔσπευσεν ὁ ἥρως εἰς τὸν ἀγῶνα, ὃν ὁ ποιητὴς περιγράφει ἐν ὅλῃ του τῇ ποικιλίᾳ καὶ ζωηρότητι. Ἡ δὲ παράστασις αὕτη εἶναι τόσον ἁπλῆ καὶ ὅμως καὶ τόσον ποικιλόχρους καὶ μεγαλοπρεπής, ὅσον καὶ αὐτὴ ἡ φύσις, καὶ πολλαχοῦ διαφαίνεται διὰ τῶν ἀγρίων παθῶν τῶν ἀνδρῶν καὶ τῆς λύσσης τοῦ ἀγῶνος τὸ θερμὸν καὶ πρᾶον αἴσθημα τῆς βελτίονος ἀνθρωπίνης φύσεως, οὕτως ὥστε δὲν δύναταί τις νὰ μὴ συγκινηθῇ. Τοιαύτην ἐντύπωσιν κάμνει εἰς τὸν ἀναγνώστην ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ Ἕκτορος καὶ τῆς Ἀνδρομάχης.

Ὁ ἥρως δὲν ἔχει καιρὸν νὰ παραδοθῇ εἰς τὰ τρυφερὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ θέλει νὰ ἐξαλείψῃ τὴν αἰσχύνην, ἣν ἔφερεν ἡ δειλία τοῦ ἀδελφοῦ του εἰς τοὺς Τρῶας, καὶ διὰ τοῦτο προεκάλεσεν ὁ ἴδιος τοὺς Ἕλληνας ἡγεμόνας πρὸς μάχην.

Οἱ ἡγεμόνες ἤκουσαν τὴν πρόκλησιν καὶ ἐφοβήθησαν, διότι ὁ Ἕκτωρ

(1) Ὁμήρ. Ἰλ. Ζ. 482 καὶ ἑξῆς.

ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς πολὺ γενναῖος καὶ δυνατός. Ἕνεκα δὲ τούτου ὠργίσθη ὁ γέρων Νέστωρ καὶ ἐκαυχήθη διὰ τὰ κατορθώματα τῆς νεότητός του, λέγων ὅτι οὐδέποτε ἐφοβήθη ἀντίπαλον· τότε ἐσηκώθη πρῶτος ὁ ἥρως Μενέλαος, ὅστις ἐγνώριζε μὲν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ δὲν ἤθελε ν' ἀνεχθῇ τὴν αἰσχύνην· μὲ δριμείας δὲ ἐπιπλήξεις προσεφώνησε τοὺς διστάζοντας ἡγεμόνας: «Οἴμοι, διὰ τὸ τοιοῦτον ὄνειδος, ὅτι οὐδεὶς Δαναὸς πλέον τολμᾷ ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ Ἕκτορος· δείχθητε σεῖς δειλοὶ καὶ ἄδοξοι, ἐγὼ ὅμως ἑτοιμάζομαι πρὸς ἀγῶνα· ἄνω ἐν τῷ οὐρανῷ κεῖται ἡ ἔκβασις τοῦ ἀγῶνος, εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀθανάτων θεῶν». Εἶτα δὲ ἐνεδύθη τὰ ὅπλα καὶ ἀναμφιβόλως ἤθελε φονευθῇ ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ Ἕκτορος, ἐὰν δὲν τὸν ἀπέτρεπον οἱ ἡγεμόνες νὰ μὴ πολεμήσῃ κατὰ τοῦ ἰσχυροτέρου ἐκείνου ἀνδρός. Ἐννέα τῶν ἰσχυροτέρων ἡρώων, ἐν οἷς ὁ Διομήδης,· Αἴας ὁ Τελαμώνιος, ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ αὐτὸς ὁ Ἀγαμέμνων, ὁ ποιμὴν τῶν λαῶν, ἠθέλησαν νὰ πολεμήσωσι καὶ ἔρριψαν τὸν κλῆρον, ἵνα γνωρίσωσι τὴν θέλησιν τῶν θεῶν· ὁ δὲ κλῆρος ἔπεσεν εἰς τὸν Τελαμώνιον Αἴαντα, ὅστις κατὰ τὴν γενναιότητα καὶ τὴν ῥώμην τοῦ σώματός του ἦτο ὅμοιος πρὸς τὸν Τρῶα.

«Βλέπεις»; προσεφώνησεν ὑπερηφάνως καὶ μετὰ χαρᾶς πρὸς τὸν ἀντίπαλον, «ὑπάρχουσιν εἰσέτι ἐν τῷ στρατεύματι τῶν Ἑλλήνων γενναῖοι ἄνδρες, οἵτινες τολμῶσι ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ σοῦ. Ἐμπρὸς λοιπόν, ἐλθὲ ν' ἀγωνισθῶμεν ἂν τολμᾷς».

«Νομίζεις ὅτι μὲ ἐκπλήττεις διὰ τῶν ἀλαζονικῶν σου λόγων»; ἀπεκρίθη ὁ Ἕκτωρ»· ἐγὼ ἔμαθον νὰ πολεμῶ ἐν φανερᾷ μάχῃ, καὶ τὰ κατορθώματά μου ἀποδεικνύουσι τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων μου. Διὰ τοῦτο φύλαξον κεφαλὴν καὶ στῆθος, διότι οὐχὶ διὰ δολιότητος, ἀλλὰ διὰ φανεροῦ ἀγῶνος ἐλπίζω νὰ σὲ καταβάλω».

Ἀφοῦ δὲ εἶπε ταῦτα ἔρριψε τὸ δόρυ του, ὅπερ ἔφθασεν εἰς τὸ μέσον τῆς ἀσπίδος τοῦ Αἴαντος, ἀλλὰ δὲν διεπέρασεν αὐτὴν ἕνεκα τοῦ ἐπιτεθειμένου δέρματος καὶ χαλκοῦ. Τοῦ δὲ Αἴαντος τὸ δόρυ διετρύπησε τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἕκτορος, ὅστις μόνον δι' ἐπιτηδείας στροφῆς κατώρθωσε ν' ἀποφύγῃ τὴν ἀπηνῆ Μοῖραν. Ἀλλ' οὐδὲ διὰ μεγάλων λίθων ἠδύνατο νὰ πληγώσῃ τὸν Αἴαντα ἕνεκα τῆς ἰσχυρᾶς αὐτοῦ ἀσπίδος. Οἱ ἥρωες ἔλαβον εὐθὺς τὰ ξίφη των, ἵνα ἐπιφέρωσι τὴν κρίσιν. Νῦν ἐπλησίασαν κήρυκες καὶ παρῄνεσαν, ἵνα παύσωσι τοῦ περαιτέρω ἀγῶνος, διότι ἐπῆλθεν ἡ νύξ, εἰς ἣν πρέπει τις νὰ ὑπακούῃ.

Ὁ δὲ Αἴας ἠκολούθει διὰ τοῦ βλέμματός του πᾶσαν κίνησιν τοῦ

ἀντιπάλου. «Ἀπαιτήσατε παρ' ἐκείνου ἀνακωχὴν» εἶπε πρὸς τοὺς κήρυκας, «ἐὰν αὐτὸς συναινῇ, ἐγὼ δέχομαι».

Ὁ δὲ Ἕκτωρ ἀπεκρίθη: «Σὺ ἀπέδειξας γενναῖον θάρρος, καὶ θεός τις σὲ ἐπροίκισε διὰ ῥώμης καὶ μεγάλης φρονήσεως. Ἂς ἡσυχάσωσι λοιπὸν διὰ σήμερον τὰ ὅπλα, διότι ἡ νὺξ μᾶς διατάσσει τοῦτο. Αὔριον δὲ ἢ ἄλλην τινὰ ἡμέραν φέρομεν εἰς πέρας τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Ἀλλὰ πρὶν ἀποχωρισθῶμεν ἀλλήλων, ἂς ἀνταλλάξωμεν λαμπρὰ ὅπλα, ἵνα εἴπωσι περὶ ὑμῶν Τρῶες καὶ Ἕλληνες: Ἰδοὺ οὗτοι ἠγωνίσθησαν τὸν ἀγῶνα τῆς αἱματηρᾶς διχονοίας, καὶ ὅμως ἀπεχωρίσθησαν ὡς φίλοι.» Εὐθὺς δὲ ὁ Ἕκτωρ ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Αἴαντα τὸ λαμπρόν του ξίφος καὶ ἐδέχθη παρ' αὐτοῦ ζώνην.

Τὴν δὲ ἑσπέραν συνήθροισεν ὁ Ἀγαμέμνων τοὺς ἥρωας εἰς τὴν σκηνήν του πρὸς δεῖπνον, καὶ προσέφερεν ὁ ἴδιος πρὸς τὸν γενναῖον Τελαμώνιον τὸ εὔγευστον μέρος τῆς ῥάχεως, ἵνα τὸν τιμήσῃ διὰ τὰς πράξεις του. Ὅτε δὲ ἔπινον τὸν οἶνον, ἔλαβε τὸν λόγον ὁ γηραιὸς Νέστωρ καὶ συνεβούλευσεν, ἵνα ἀναπαυθῶσι κατὰ τὰς ἑπομένας ἡμέρας καὶ νὰ ἐνταφιάσωσι τοὺς νεκροὺς ποιήσαντες ἀνακωχὴν, συγχρόνως δὲ καὶ νὰ οἰκοδομήσωσι καὶ ἰσχυρὸν τεῖχος περὶ τὸ στρατόπεδόν των.

Τὸ αὐτὸ δὲ ἀπεφάσισαν καὶ οἱ Τρῶες, συναθροισθέντες περὶ τὸν Πρίαμον. Ὁ δὲ σεβάσμιος Ἀντήνωρ συνεβούλευσε μὲν αὐτοὺς ν' ἀποδώσωσι τὴν Ἑλένην καὶ τοὺς ἁρπαγέντας θησαυροὺς, ἀλλὰ μάτην, διότι ὁ Ἀλέξανδρος συνήνεσε μόνον εἰς τὸ τελευταῖον, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς ὡραιοτάτης τῶν γυναικῶν. Τὴν πρότασιν ταύτην ἀπέρριψαν οἱ Ἀχαιοί· ἡ δὲ ἀνακωχὴ ἐγένετο δεκτὴ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν. Ἀφοῦ δὲ ἐνεταφιάσθησαν μὲν οἱ νεκροὶ, τὸ δὲ τεῖχος καὶ ἡ τάφρος περὶ τὸ στρατόπεδον εἶχον ἀποπερατωθῆ, ἤρξατο πάλιν ὁ ἀγὼν σφοδρός.

Ὁ Ζεὺς παρετήρει μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς Ἴδης τοὺς ἀγῶνας, καὶ μολονότι ἦτο τόσον ἰσχυρὸς, ὥστε ἐκ τοῦ νεύματος τῶν ὀφρύων του ἔτρεμεν ὁ Ὄλυμπος, ὅμως οἱ Ἕλληνες ἐμάχοντο εὐτυχῶς τῇ βοηθείᾳ τῶν προςατευόντων αὐτοὺς θεῶν, ἡ δὲ ὑπόσχεσις, ἣν εἶχε δώσει εἰς τὴν Θέτιν, διετέλει εἰσέτι ἀνεκπλήρωτος. Διὰ τοῦτο ἀνήγγειλεν εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν θεῶν, ὅτι θέλει μόνος του νὰ διευθύνῃ τὴν μάχην, καὶ ἀπηγόρευσε παντὸς ἄλλου τὴν ἀνάμιξιν εἰς αὐτόν.

Ὁ ἀγὼν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὑπῆρξε πεισματώδης. Ὁ Διομήδης ἐφόνευσε τὸν ἡνίοχον τοῦ Ἕκτορος· τότε δὲ ἀνεφάνησαν ἐν τῷ οὐρανῷ νέφη τρικυμίαν προαγγέλλοντα, καὶ βρονταὶ ἠκούοντο ὑπεράνω

τῶν στρατευμάτων· ἀστραπὴ δέ τις ἐξέπληξε τοὺς ἵππους τοῦ Τυδεΐδου, καὶ ὁ γέρων Νέστωρ, οὗ τινος ὁ ἵππος εἶχε φονευθῆ ὑπὸ βέλους, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ στρατόπεδον φοβούμενος τὸν ὀργισθέντα Δία. Τρὶς ἠθέλησεν ὁ ἥρως νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ νὰ ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ ὑβρίζοντος Ἕκτορος, ἀλλὰ καὶ τρὶς τὸν ἠνάγκασαν ἀστραπὴ καὶ βροντὴ νὰ ὑποχωρήσῃ πάλιν. Μόνον τὸ τεῖχος, ὅπερ ἦτο κατεσκευασμένον περὶ τὸ στρατόπεδον καὶ τὰ πλοῖα ἐμπόδισε τοὺς νικητὰς Τρῶας. Μάτην οἱ Ἕλληνες ἐνθαρρυνθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀντεπεξῆλθον πάλιν κατὰ τῶν Τρώων. Ἀφοῦ ὁ Ἕκτωρ ἐπλήγωσε βαρέως διὰ λίθου τὸν ἀνδρεῖον Τεῦκρον, οὗ τὰ βέλη εἶχον φονεύσει πολλοὺς Τρῶας, ἠνάγκασε τοὺς Ἀχαιοὺς διὰ τοῦ φονικοῦ δόρατος καὶ τῶν φωνῶν του νὰ ἐπιςρέψωσιν εἰς τὸ στρατόπεδόν των· αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ στρατεύματός του ἔμεινε κατὰ τὴν νύκτα παρὰ τὸ πῦρ εἰς τὴν πεδιάδα.

Κατὰ δὲ τὴν ἑσπέραν ἐνόησαν οἱ Ἕλληνες, ὅτι εἶχον ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ ἔστειλαν πρεσβείαν προσφέροντες εἰς αὐτὸν τὴν ὡραίαν Βρισηΐδα καὶ ἄλλα τινὰ δῶρα, ἵνα τὸν πείσωσι πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὸν πόλεμον.

Ἀλλ' ὁ Ἀχιλλεὺς δὲν ἐλυπεῖτο τόσον διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Βρισηΐδος, ὅσον διὰ τὸν ὑπερήφανον τρόπον τοῦ ποιμένος τῶν λαῶν Ἀγαμέμνονος, καὶ διὰ τοῦτο ἠρνήθη μετ' ἐπιμονῆς νὰ μετάσχῃ τοῦ ἀγῶνος. Οἱ δὲ ἀπεσταλμένοι Διομήδης, Ὀδυσσεὺς καὶ Αἴας ἀνεχώρησαν ἄπρακτοι.

Οἱ ἡγεμόνες κατεκλίθησαν, ἵνα ἀναπαυθῶσιν· ἀλλ' ὁ Ἀγαμέμνων δὲν εὕρισκεν ἡσυχίαν, διότι τὴν ψυχήν του πολὺ ἐτάραττεν ἡ περὶ τῶν λαῶν μέριμνα, οὓς αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔφερεν εἰς τὴν δυστυχίαν ταύτην. Ἐξῆλθε δὲ τῆς σκηνῆς του καὶ περιπλανώμενος καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἀπήντησε τὸν ἀδελφόν του Μενέλαον, ὅστις ὡσαύτως δὲν ἠδύνατο νὰ κοιμηθῇ. Ἀμφότεροι μετέβησαν πρὸς τὸν Νέστορα, τὸν βασιλέα τῆς Πύλου, καὶ συνεκάλεσαν κατὰ συμβουλὴν τοῦ γέροντος τούτου τοὺς ἡγεμόνας πάλιν εἰς συνέλευσιν. Κατὰ δὲ τὴν συνέλευσιν ταύτην προσεφέρθησαν ὁ Διομήδης καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ εἰσέλθωσι κρύφα εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Τρώων, διὰ νὰ λάβωσι γνῶσιν, ἐὰν δυνηθῶσι, τῶν περαιτέρω σκοπῶν αὐτῶν. Καθ' ὁδὸν δὲ ἀπήντησαν ἀπεσταλμένον τινὰ τοῦ Ἕκτορος, ὅστις ἔμελλε νὰ κατασκοπεύσῃ τὸ τεῖχος καὶ τὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐφόνευσαν αὐτόν. Εἶτα δὲ ἀπήντησαν Θρᾷκάς τινας πολεμιστάς, οἵτινες ἐκοιμῶντο ὀλίγον μακρὰν τῶν Τρώων φρουρῶν καὶ τῶν πυρῶν των, καὶ ἐφόνευσαν καὶ τούτους διὰ τοῦ ξίφους·

Εἶτα δὲ ἀναβάντες ἐπὶ ἵππων, οὓς ἐκεῖ εὗρον, διέφυγον τοὺς καταδιώκοντας αὐτοὺς Τρῶας.

Τὸ νυκτερινὸν τοῦτο κατόρθωμα τῶν δύο τούτων ἡρώων ἀνύψωσε τὸ θάῤῥος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὅστις εὐθὺς τὴν ἄλλην πρωΐαν ἐξῆλθε πρὸς μάχην, προπορευμένου τοῦ ποιμένος τῶν λαῶν Ἀγαμέμνονος. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐφονεύθησαν οἱ εὐγενέστατοι Τρῶες, καὶ κατεδιώχθησαν μέχρι τῶν Σκαιῶν πυλῶν· ἀλλ' ὁ ἀνδρεῖος υἱὸς τοῦ Ἀντήνορος διετρύπησε διὰ τῆς αἰχμῆς του τὸν βραχίονα τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὅστις αἱματόφυρτος ἐγκατέλιπε τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ὁ Ἕκτωρ ἐνθαῤῥυνθεὶς ἐκ τούτου ὡδήγησεν ἤδη ὁ ἴδιος τὰ Τρωϊκὰ στρατεύματα πρὸς τὰ ἐμπρός. Ἀλλὰ τὸν ἀναιχέτισεν ὁ Διομήδης κτυπήσας αὐτὸν ἰσχυρῶς εἰς τὸ κράνος, οὕτως ὥστε ὑπεχώρησεν ὀλίγον, ὁπότε ὁ ἀνδρεῖος Τυδείδης ἐφόνευσε πολλοὺς Τρῶας. Ἀλλ' ὁ Πάρις, ὅστις ἐνέδρευεν, ἔῤῥιψε βέλος κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐκτύπησεν εἰς τὸν πόδα. Τὸν πληγωθέντα Διομήδην ὑπερήσπισε γενναίως διὰ τῆς ἀσπίδος ὁ πολυμήχανος Ὀδυσσεύς, καὶ ἔμεινε μόνος μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν ἐχθρῶν, ὅτε οἱ στρατιῶταί του ὡδήγησαν τὸν φίλον του εἰς τὰ πλοῖα. Οἱ Τρῶες περιεκύκλωσαν μὲν αὐτὸν, ἀλλὰ μάτην, διότι κατώρθωσε νὰ διαπεράσῃ τὰς ἐχθρικὰς τάξεις καταβαλὼν ἐξόχους πολεμιστάς. Ἀλλὰ τέλος γενναῖός τις μαχητὴς διετρύπησε διὰ τοῦ δόρατος τὴν ἀσπίδα καὶ τὸν θώρακα αὐτοῦ χωρὶς νὰ τὸν πληγώσῃ. Ὅτε δὲ ἐφώνησε πρὸς βοήθειαν, προσῆλθον ὁ Αἴας καὶ ὁ Μενέλαος, διὰ νὰ τὸν ὑπερασπισθῶσι καὶ ἀπέκρουσαν τοὺς Τρῶας· ἀλλ' ὁ Ἕκτωρ ἐν τῷ μεταξὺ τακτοποιήσας καὶ ἐνθαῤῥύνας τὰ πλήθη του ὡδήγησεν αὐτὰ κατὰ τῶν ὑποχωρούντων Ἀχαιῶν μετ' ἀκαταμαχήτου ὁρμῆς πρὸς τὸ τεῖχος, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου εἶχον καταφύγει.

Ὁ μάντις Ἕλενος παρῄνεσε μὲν τὸν ἀδελφόν του Ἕκτορα, ἵνα καταπαύσῃ ἐνταῦθα τὸν ἀγῶνα, διότι εἶχε φανῆ ἀπαίσιος οἰωνὸς, ἀλλ' οὗτος ἀπεκρίθη, «εἷς οἰωνὸς μόνον ἔχει κῦρος, νὰ σώσωμεν τὴν πατρίδα» καὶ διέταξε νὰ ὁρμήσωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ὁ ἀγὼν ἔμεινεν ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἀμφιῤῥεπής· εἶτα δὲ ὁ ἰσχυρὸς Σαρπηδὼν ἐπέβη εἰς τὸ περιτείχισμα καὶ κατέβαλε διὰ τῶν χειρῶν του τὴν ἔπαλξιν.

Ὁ Ἕκτωρ μετὰ χαρᾶς εἶδε τὴν ἐπιτυχίαν, καὶ λαβὼν λίθον μέγιστον ἐκ τοῦ τείχους μετέφερεν αὐτὸν εὐκόλως, καὶ τὸν ἔῤῥιψε κατὰ τῆς πύλης, ἥτις διεῤῥάγη μετὰ κρότου. Ἀγαλλόμενος δὲ ἐῤῥίφθη μετὰ τῶν συντρόφων του ἐντὸς τοῦ προχώματος, καὶ ἐπλησίαζον πρὸς τὰ πλοῖα τῶν Ἀχαιῶν, οἵτινες εὐθὺς ἀνέβησαν εἰς τὰς πρύμνας καὶ προσε-

πάθουν ὅλαις δυνάμεσι ν' ἀποκρούσωσι τὸν ἐχθρὸν διὰ τῶν κωπῶν καὶ τῶν τόξων.

Ἐν τῷ κινδύνῳ τούτῳ ἀπεφάσισαν ἡ Ἥρα, ἡ Παλλὰς Ἀθηνᾶ καὶ ὁ ἐξουσιάζων τὴν θάλασσαν Ποσειδῶν νὰ βοηθήσωσι τοὺς Ἀχαιοὺς χωρὶς νὰ ἐρωτήσωσι τὸν Δία. Ἡ βασίλισσα τοῦ οὐρανοῦ κολακεύσασα τὴν Ἀφροδίτην ἐδανείσθη τὸν ζωστῆρά της (*κεστὸν ἱμάντα*)[1] καὶ καλλωπισθεῖσα ἀνέβη πρὸς τὸν Δία εἰς τὴν Ἴδην. Ὁ Ζεὺς συνειθισμένος νὰ ἀκούῃ ἀντιλογίας τῆς γυναικός του, κατεθέλχθη ὑπὸ τῆς χάριτος καὶ ἐρασμιότητος αὐτῆς, καὶ ἐκοιμήθη ὕπνον βαθὺν διὰ τῶν θωπειῶν αὐτῆς. Τότε δὲ ἔσπευσε μὲν ἡ Ἀθηνᾶ πρὸς τοὺς ἀποτεθαρρημένους Ἕλληνας· ἐκ δὲ τοῦ βάθους τῆς θαλάσσης ἀνέβη ὁ Ποσειδῶν καὶ προσεκάλεσε, μεταμορφωθεὶς εἰς γέροντα πολεμιστὴν, διὰ μεγάλης φωνῆς τὰ πλήθη πρὸς μάχην. Οἱ Τρῶες ἀμέσως ἐξῆλθον ἐκ τοῦ τείχους, ὁ Ἕκτωρ ἐπληγώθη εἰς τὸ στῆθος διὰ λίθου, καὶ οἱ ἄλλοι ἐπλησίαζον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως.

Ὁ Ζεὺς ἐγερθεὶς ἴσως ἐκ τῶν φωνῶν τῶν ἀνδρῶν εἶδε μετ' ἐκπλήξεως τὴν μετατροπὴν τῆς τύχης τοῦ πολέμου, καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ κρημνίσῃ ἐν τῇ ὀργῇ του τὴν κολακεύουσαν Ἥραν ἐκ τῆς Ἴδης. Κατὰ διαταγὴν δὲ αὐτοῦ ὤφειλεν ἡ Ἶρις ν' ἀναγγείλῃ εἰς τὸν Ποσειδῶνα, ἵνα ἐπιστρέψῃ εὐθὺς εἰς τὸ ὑγρόν του βασίλειον. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐνεδυνάμωσεν ὁ Φοῖβος Ἀπόλλων τὸν ἀνδρεῖον Ἕκτορα, ὅστις ἔκειτο εἰσέτι στενάζων εἰς τοὺς βραχίονας τῶν πιστῶν του συντρόφων. Ὁ Ἕκτωρ λοιπὸν ἠγέρθη καὶ ἐδίωξε τοὺς Ἀχαιοὺς, ὡς ὁ λύκος τὸ ἐκπεπληγμένον ποίμνιον. Ἐπὶ τοῦ πρωτίστου πλοίου ἵστατο ὡς φρουρὸς Αἴας ὁ Τελαμώνιος, ὅστις ἐξεῖχε τῶν ἄλλων πολεμιστῶν ὡς πύργος· τὰ δὲ βέλη ἐρρίπτοντο ὡς βροχὴ ἐπὶ τῆς περικεφαλαίας καὶ τῆς ἀσπίδος αὐτοῦ· ἀναστενάξας δὲ ἕνεκα τοῦ μεγίστου κόπου του, ἔρριψε δόρατα κατὰ τῶν Τρώων, οἵτινες προσεπάθουν νὰ διαρρήξωσι τὰς τάξεις τῶν Ἀχαιῶν, καὶ ἔφερον δαυλοὺς ἵνα καύσωσι τὰ πλοῖα. Ἀλλ' ὁ Ἕκτωρ, φοβερὸς τὴν ὄψιν, μὲ λάμποντας ὀφθαλμοὺς καὶ ἀφρίζοντα χείλη ἔμελλε νὰ ὑποστῇ μεγάλα δυστυχήματα. Ὁρμήσας δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ἔλαβε τὸ πηδάλιον τοῦ πλοίου, καὶ ὅτε ὁ Αἴας ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ, ἀπέκοψε τοῦ δόρατός του τὴν ἀκωκὴν καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἀγαλλόμενος λοιπὸν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν του, κατεδίωξεν

---

(1) Ὁ τῆς Ἀφροδίτης οὗτος κεντημένος ποικίλως ζωστὴρ ἐδίδεν εἰς τὰς φορούσας αὐτὸν γυναῖκας πλεῖστα θέλγητρα.

ἀκράτητος τοὺς ὑποχωροῦντας, καὶ ἔρριψε πῦρ εἰς τὸ πλοῖον, οὗτινος αἱ φλόγες ἀνήγγελλον τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀχαιῶν.

Ἐνῷ δὲ συνέβαινον ταῦτα, ἵστατο ὁ Ἀχιλλεὺς μετὰ τοῦ συντρόφου του Πατρόκλου ἐπί τινος τῶν πλοίων του, ἅτινα εὑρίσκοντο μακρὰν τῶν πλοίων τῶν ἄλλων Ἀχαιῶν. Ἐκεῖθεν εἶδεν ὅτι ὁ Νέστωρ συνώδευε πληγωμένον τινὰ πολεμιστὴν, καὶ νομίσας ὅτι οὗτος ἦτο ὁ λαμπρὸς ἰατρὸς τοῦ στρατοῦ *Μαχάων*, ἀπέστειλε τὸν φίλον του, ἵνα τῷ φέρῃ ἀσφαλῆ πληροφορίαν. Ὁ Πάτροκλος ἔσπευσε πρὸς τὸν Νέστορα, καὶ ἔμαθεν ὅτι ὑπάρχει κίνδυνος μὴ καταστραφῇ ἅπασα ἡ Ἑλληνικὴ δύναμις. Ἐπανελθὼν λοιπὸν ὁ Πάτροκλος πρὸς τὸν Ἀχιλλέα παρέστησεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀπελπιστικὴν θέσιν, εἰς ἣν εὑρίσκοντο οἵ τε Ἀχαιοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς Φθιῶτας εἰς βοήθειαν τῶν κινδυνευόντων Ἀχαιῶν. Τότε ὁ Ἀχιλλεὺς ἐνέδωκεν εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ φίλου του Πατρόκλου, καὶ ἐξοπλίσας αὐτὸν διὰ τῆς ἰδικῆς του πανοπλίας, τὸν ἀπέστειλεν ἐπὶ κορυφῆς τῶν Μυρμιδόνων του ν' ἀποδιώξῃ τοὺς Τρῶας ἐκ τῶν πλοίων· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τούτων νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ τὸν καταδιωγμὸν, ἀλλὰ νὰ ἐπιστρέψῃ παρευθύς.

Ὁ Πάτροκλος ὑπεσχέθη ταῦτα πάντα καὶ ἀπῆλθε μετὰ τῶν φιλοπολέμων καὶ ἀναπαυθέντων πολεμιστῶν. Εἰς δὲ τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην προσβολὴν καὶ εἰς τοὺς ἀνδρείους βραχίονας τοῦ ἥρωος δὲν ἠδύναντο ν' ἀντισταθῶσιν οἱ ἀγαλλόμενοι ἐπὶ τῇ νίκῃ των ἐχθροὶ, καὶ ὑπεχώρησαν μετὰ μεγάλης ἀπωλείας. Ὁ δὲ Πάτροκλος λησμονήσας τὴν ὁποίαν ἔδωκε τῷ Ἀχιλλεῖ ὑπόσχεσιν, κατεδίωξε τοὺς ἐχθρούς· καὶ ἐφόνευσε μὲν τὸν ἀνδρεῖον Σαρπηδόνα, ἀλλ' ἐπληγώθη καὶ αὐτὸς, καὶ τέλος ἐφονεύθη ὑπὸ του Ἕκτορος, ὅστις εὐθὺς ἐφόρεσε τὴν λαμπρὰν αὐτοῦ πανοπλίαν.

Περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ ἥρωος τούτου συνήφθη σφοδρότατος ἀγὼν, καθ' ὃν οἱ Ἀχαιοὶ ἠναγκάσθησαν πάλιν νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἤδη ἐπῆλθε τὸ σκότος, καὶ δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ὑπερασπισθῶσι τὸν νεκρόν· τότε ἐνεφανίσθη ὁ Ἀχιλλεὺς ἄνευ μὲν ὅπλων ἀλλ' ὅμως φοβερός· καὶ ἐφόβισε μὲν διὰ τῆς μεγάλης του φωνῆς τοὺς ἐχθροὺς οὕτως, ὥστε ἔπαυσαν καταδιώκοντες τοὺς Ἀχαιοὺς, ἀλλ' ἡ λύπη αὐτοῦ διὰ τὸν ἀγαπητόν του φίλον ἦτο ἀπερίγραπτος, καὶ οἱ μεγαλόφωνοι θρῆνοί του ἔφερον τὴν θείαν μητέρα του ἐκ τοῦ βάθους τῆς θαλάσσης εἰς τὴν σκηνήν του. Αὕτη δὲ μάτην προσεπάθησε ν' ἀπομακρύνῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν φοβερᾶς ἐκδικήσεως βεβαιοῦσα αὐτὸν, ὅτι καὶ ὁ ἴδιος θὰ

φονευθῇ, ἐὰν ἀποθάνῃ ὁ Ἕκτωρ· ἀλλ' ὁ Ἀχιλλεὺς δὲν ἐπεθύμει ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐκδικηθῇ, καὶ εἶτα νὰ καταβῇ εἰς τὸν Ἅδην. Τότε δὲ ἀνέβη ἡ Θέτις εἰς τὸν Ὄλυμπον, καὶ παρεκάλεσε τὸν χωλὸν Ἥφαιστον νὰ κατασκευάσῃ λαμπρὰν πανοπλίαν, τὴν περικεφαλαίαν μὲ λόφον λάμποντα ἐκ χρυσοῦ, τὸν θώρακα, τὰς κνημῖδας καὶ τὴν ἀσπίδα ἐκ 5 στρωμάτων ἀργύρου μὲ εἰκόνας, αἵτινες παρίστανον τὰ ἄστρα τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀσχολίας ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ. Ταῦτα πάντα κατεσκευάσθησαν ἐντέχνως κατὰ τὴν νύκτα, καὶ πρὶν φανῇ ἡ ῥοδοδάκτυλος Ἠὼς ἐν τῷ Οὐρανῷ, ἔφερε ταῦτα ἡ θεὰ εἰς τὸν περιμένοντα υἱόν της. Ἐντὸς δ' ὀλίγου ὡπλίσθη οὕτως καὶ παρουσιάσθη εἰς

Ἡ Θέτις κομίζουσα τῷ Ἀχιλλεῖ περικεφαλαίαν καὶ ὁπλισμόν.

τὴν συνάθροισιν τῶν ἡγεμόνων, ἵνα τοὺς ἐνθαρρύνῃ νὰ ἑτοιμασθῶσι πρὸς πόλεμον. Ἔπειτα δὲ προσέφερεν εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα τὴν χεῖρα πρὸς συμφιλίωσιν, διότι πᾶσα ἡ ἕνεκα τῆς ἀδικίας ὀργή του ἐξέλιπεν. Ὁ Ἀγαμέμνων ὡμολόγησε τὸ λάθος του καὶ διέταξε νὰ φέρωσιν εἰς τὸν Ἀχιλλέα τὰ δῶρα, ἅτινα ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν ὡς ἀποζημίωσιν, ἤτοι ἑπτὰ λέβητας, τρίποδας καὶ λαμπούσας ἐκ χαλκοῦ λεκάνας, εἶτα δὲ καὶ τὴν εὐγενῆ καὶ ὡραίαν Βρισηΐδα μετὰ πολλῶν θεραπαινῶν, προσέτι καὶ δέκα τάλαντα καθαροῦ χρυσίου. Οὕτω λοιπὸν συνεφιλιώ-

θησαν οἱ δύο σπουδαιότεροι ἥρωες, καὶ εὐθὺς μετὰ τὸ πρόγευμα αὐτῶν ἐξεκίνησαν πρὸς μάχην.

Πάντων δὲ προεπορεύετο ὁ Ἀχιλλεύς, φοβερῶς λάμπων διὰ τῶν ὅπλων του καὶ ὅμοιος πρὸς ἀθάνατον θεόν. Τῶν δὲ Τρώων προεπορεύετο μετὰ θαραλλέας καρδίας ὁ εὐγενὴς ἡγεμὼν Αἰνείας, ἐπιθυμῶν ν' ἀποκτήσῃ δόξαν. Πάσαις δυνάμεσιν ἔρριψεν οὗτος τὸ δόρυ, καὶ μόνον ἡ ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου κατεσκευασμένη πανοπλία προέλαβε τὸν θάνατον τοῦ Ἀχιλλέως. Τὸ δὲ δόρυ τούτου διετρύπησε μετὰ κρότου τὴν ἄκραν τῆς τοῦ ἀντιπάλου του ἀσπίδος, καὶ ὑπερεπήδησε τοὺς ὤμους αὐτοῦ. Τότε ἥρπασεν ὁ Αἰνείας λίθον τινά, ἐνῷ ὁ Πηλείδης ὥρμησε κατ' αὐτοῦ σύρας τὸ ξίφος του. Νῦν θὰ ἐφονεύετο εἷς ἐκ τῶν δύο ἡρώων· ἀλλ' ὁ Ποσειδῶν ἀπήλλαξε τὸν μεγαλόψυχον Αἰνείαν τοῦ κινδύνου, καὶ μετετόπισεν αὐτὸν εἰς ἄλλο μέρος τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ὁ Ἀχιλλεὺς ὅμως ἐλυμαίνετο τοὺς Τρῶας καὶ ἐφόνευεν ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ μάτην ἀνεζήτει τὸν λαμπρὸν Ἕκτορα. Ὅτε δὲ διετρύπησε καὶ τὸν νέον Πολύδωρον, τὸν νεώτατον υἱὸν τοῦ Πριάμου, τότε ὁ Τρὼς ἥρως δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ μένῃ ἀπαθής, καὶ ὥρμησε τολμηρῶς κατὰ τοῦ Πηλείδου, ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὅτε Ἀχιλλεὺς καὶ Ἕκτωρ ἔρριψαν τὰ δόρατά των, ἀλλ' ἀμφότεροι ἀπέτυχον, διότι οἱ θεοὶ διὰ τῆς πνοῆς των ἀπεμάκρυνον αὐτά, καὶ ὁ Φοῖβος Ἀπόλλων καλύψας τὸν Ἕκτορα δι' ὁμίχλης, ἀπήλλαξεν αὐτὸν τῆς καταστροφῆς. Ἀλλ' ὁ Ἀχιλλεὺς πολλοὺς μὲν ἐκ τῶν Τρώων ἐφόνευσεν, ἄλλους δὲ φεύγοντας ἠνάγκασε νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν ποταμὸν Σκάμανδρον, ὅπου εἰσῆλθε καὶ αὐτός, καὶ ἐφόνευσεν ἐξ αὐτῶν τόσους, ὥστε τὸ ὕδωρ ἐγένετο ἐρυθρὸν ὑπὸ τῶν ῥευσάντων αἱμάτων. Ὁ δὲ Ἀστεροπαῖος, θρασύς τις νεανίας, ἐξησκημένος εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων του καὶ διὰ τῶν δύο του χειρῶν, ἔρριψε δύο δόρατα συγχρόνως κατ' αὐτοῦ· καὶ τὸ μὲν ἓν ἐξ αὐτῶν ἐστράφη ὀπίσω ἐκ τῆς ἀσπίδος, τὸ δὲ ἄλλο ἐπλήγωσε τὸν Πηλείδην εἰς τὸν βραχίονα οὕτως, ὥστε ἔρρευσεν αἷμα. Ἐν τούτοις ὁ νέος οὗτος ἥρως δὲν ἀπέφυγε τὸν θάνατον. Μετὰ δὲ ταῦτα ὀργισθεὶς ὁ Σκάμανδρος, διότι ἐμποδίζετο ὑπὸ τῶν νεκρῶν ἡ ῥοή του, ἤρχισε νὰ φουσκόνῃ καὶ ὕψονε τὰ κύματά του μέχρι τῶν ὤμων τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ ἤθελε τὸν παρασύρει, ἐὰν δὲν ἤρχετο πρὸς βοήθειάν του ὁ Ἥφαιστος. Οὗτος ἀπεξήρανε διὰ τοῦ πυρὸς τὸν πλημμυρήσαντα ποταμόν, καὶ κατέκαυσε τοὺς θάμνους καὶ τὰ δένδρα τῶν ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τρῶες ἔφυγον πρὸς τὰς ἀνοικτὰς πύλας τοῦ φρου-

ρίου τῆς πόλεώς των· θὰ εἰσήρχετο δὲ καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς μετὰ τῶν φευγόντων Τρώων, ἐὰν δὲν ἀντετάσσετο κατ' αὐτοῦ ὁ ἀνδρεῖος Ἀγήνωρ, ὅστις τὸν ἐκτύπησεν εἰς τὴν κνημίδα, καὶ εἶτα ἔφυγε δρομαίως.

Ἔχων τὸ δόρυ ἐπὶ τοῦ ὤμου του ὁ Ἀχιλλεὺς ἐπορεύθη διὰ τῆς κενωθείσης πεδιάδος πρὸς τὴν πύλην τῆς πόλεως, εἰς ἣν εἰσῆλθεν ὁ ἡττηθεὶς ςρατός. Μόνος ὁ Ἕκτωρ ἵστατο εἰσέτι παρὰ τὴν πύλην περιμένων τὸν φοβερὸν ἄνδρα, ὃν μέχρι τοῦδε ἀπέφευγεν. Ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς μετὰ χαρᾶς εἶδεν αὐτὸν, καὶ ὡρμήσας κατ' αὐτοῦ τρὶς τὸν κατεδίωξε περὶ τὸ τεῖχος. Τότε ἔστη ὁ Ἕκτωρ, ἕτοιμος νὰ μονομαχήσῃ πρὸς τὸν Ἀχιλλέα. «Ὅ,τι καὶ ἂν ἀπεφάσισαν οἱ ἀθάνατοι περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς μονομαχίας μου, ἔστω», ἐφώνησε πρὸς τὸν καταδιώκοντα, «ἂς γείνῃ μεταξὺ ἡμῶν συμφωνία, ἵνα μὴ ἀτιμασθῇ τοῦ φονευθησομένου τὸ σῶμα».

«Οὐδεμία συμφωνία δύναται νὰ γείνῃ μεταξὺ ἡμῶν», ἀπεκρίθη ὁ ἄγριος πολεμιστής· «οὐδέποτε συνάπτει συμφωνίαν ὁ λύκος μετὰ τοῦ ἀρνίου». Τοῦτο εἰπὼν ἔρριψε τὸ φοβερὸν δόρυ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου, ὅπερ ὅμως διέκοψε μόνον τὴν ἀνωτέραν ἄκραν τῆς ἀσπίδος, καὶ ἐχώσθη εἰς τὸ ἔδαφος.

«Ἀπέτυχες», ἐξεφώνησε μετὰ χαρᾶς ὁ Ἕκτωρ· «νῦν δὲ φύλαξον σεαυτὸν, ἀνόητε φλύαρε», καὶ μετὰ κρότου ἐκτύπησε τὸ δόρυ του τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως, ἥτις ὅμως ὡς κατασκευασθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἡφαίστου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαπερασθῇ ὑπὸ ἀνθρωπίνων ὅπλων. Τότε δὲ ἔσυρε τὸ ἀμφίκοπον ξίφος του καὶ ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Ἀχιλλέως· ἀλλ' ἡ Ἀθηνᾶ εἶχεν ἐπαναφέρει τὸ δόρυ εἰς τὸν Ἀχιλλέα, δι' οὗ διέσχισε τὸν αὐχένα τοῦ ἀντιπάλου του. Μάτην ὁ ἀποθνήσκων παρεκάλει τὸν Ἀχιλλέα νὰ φεισθῇ τοῦ νεκροῦ του· ὁ ἄσπλαγχνος νικητὴς δέσας τοῦ νεκροῦ τοὺς πόδας εἰς τὸ ἅρμα, ἔσυρεν αὐτὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ θρηνοῦντος Πριάμου, τῆς ἀτυχοῦς Ἀνδρομάχης καὶ τῶν ἄλλων Τρώων εἰς τὸ στρατόπεδον, ἵνα γείνῃ ἐκεῖ βορὰ τῶν κυνῶν.

Κατὰ δὲ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἐγένετο ἡ κηδεία τοῦ Πατρόκλου· ἐπὶ μεγάλης δὲ πυρᾶς ἐκάη ὁ νεκρὸς αὐτοῦ, καὶ 12 αἰχμάλωτοι νέοι Τρῶες ἐθυσιάσθησαν παρὰ τὴν πυράν. Ἔπειτα δὲ συνηθροίσθη ἡ τέφρα εἰς χρυσῆν κάλπην καὶ ἐναπετέθη ἐντὸς τάφου. Ἐπὶ τέλους ἐγένοντο πρὸς τιμὴν αὐτοῦ καὶ ἐπίσημοι ἀγῶνες, καθ' οὓς ἠγωνίσθησαν οἱ Ἕλληνες ἡγεμόνες περὶ βραβείων.

Ταῦτα πάντα ὅμως δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλαττώσωσι τὴν λύπην τοῦ Ἀχιλλέως. Ἐκάθητο δὲ μόνος καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐν τῷ θαλάμῳ

Τοῦ Ἕκτορος τὸ σῶμα συρόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως.

ἐκείνῳ, ἐν ᾧ διέμεινεν ἄλλοτε μετὰ τοῦ φίλου του, καὶ ὅπου ἐκεῖνος τὸν παρηγόρει. Στηρίξας δὲ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ βραχίονος, παρεδόθη εἰς ὑπερβολικὴν λύπην, καὶ ὠργίσθη κατὰ τῶν θεῶν, οἵτινες τόσον μέγα δυστύχημα ἐπέφερον κατ' αὐτοῦ.

Ἐμβεβυθισμένος εἰς τοιαύτας σκέψεις ὢν δὲν εἶχεν ἐννοήσει, ὅτι ἦλθεν ἐφ' ἅρματος γέρων τις σεβασμίας μορφῆς, ὅστις μετὰ θερμῶν δακρύων ἁψάμενος τῶν γονάτων του καὶ φιλῶν τὰς χεῖράς του εἶπε· «Ἄκουσόν μου, θεοειδῆ υἱὲ τοῦ Πηλέως· ἐνθυμήθητι τὸν πατέρα σου, ὅστις εἶναι γέρων, καθὼς ἐγώ· ἴσως καὶ αὐτὸς στενοχωρεῖται ὑπὸ ἐχθρῶν καὶ δὲν ἔχει βοήθειάν τινα, ἀλλὰ περιμένει τὸν ἰσχυρὸν υἱόν του, ἵνα τὸν ὑπερασπισθῇ· ἀλλ' αὐτὸς γνωρίζει τοὐλάχιστον ὅτι ζῇς, καὶ ἐλπίζει τὴν ἐπιστροφήν σου, ἥτις θὰ θεραπεύσῃ τὴν στενοχωρίαν του, καὶ διὰ τοῦτο μετὰ χαρᾶς ἐπαναλαμβάνει ἐν τῇ μοναξίᾳ του τὸν πλήρη ἐλπίδων λόγον «θὰ ἐπιστρέψῃ μετ' ὀλίγον». Καὶ ἐγὼ ὡσαύτως ἤμην ποτὲ εὐτυχὴς πατὴρ καὶ εἶχον πεντήκοντα ἐφήβους υἱοὺς ὡς στήριγμα τοῦ γήρατός μου· καὶ πολλοὶ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν, τὸν δὲ ἄριστον τοῦτον μοῦ ἀφήρεσας σὺ ὁ ἴδιος. Ἄχ ἀπόδος μοι τοὐλάχιστον τὸν νεκρὸν αὐτοῦ! Ἀπόδος μοι αὐτὸν δι' ὄνομα τῶν θεῶν! ἐνθυμήθητι τὸν γέροντα πατέρα σου, ὅστις, εὔχομαι, ποτὲ νὰ μὴ γονατίσῃ, ὡς ἐγὼ νῦν, ἐνώπιον νεωτέρου ἀνδρὸς, καὶ ἀπόδος μοι τὸν υἱόν μου! Ἐν τῇ οἰκίᾳ μου θρηνοῦσι τοῦ φονευθέντος ἡ γυνὴ, ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοί του, ἐγὼ δὲ ὁ ἴδιος ἀσπάζομαι τὴν σὴν χεῖρα, ἥτις ἀφήρπασε τὸν υἱόν μου». (Ἴδε εἰκόνα ἐν σελ. 14).

Εἰς τὴν τοιαύτην παράκλησιν δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντισταθῇ ἡ καρδία τοῦ ἥρωος· διότι καὶ αὐτὸς ἔκλαυσε διὰ τὸν μακρὰν αὐτοῦ ὄντα πατέρα καὶ διὰ τὸν φονευθέντα φίλον του· τὰ δὲ δάκρυά του ἐμιγνύοντο μετὰ τῶν τοῦ ἔμπροσθέν του γονατισμένου γέροντος. Τὸν ἠνόρθωσε δὲ λέγων: «Σὲ γνωρίζω καλῶς, ὦ γέρων· εἶσαι ὁ Πρίαμος, ὅστις, ὡς καὶ ἐγὼ, φέρεις βαρὺ πένθος· ἀλλὰ παρηγορήθητι· οἱ θεοὶ παρέχουσιν εἰς τοὺς δυστυχεῖς θνητοὺς ὁτὲ μὲν πένθος, ὁτὲ δὲ χαρὰν, καὶ πρέπει τις νὰ δεχθῇ ὅ,τι αὐτοὶ στέλλουσι· σὲ δὲ ὡδήγησεν ἐνταῦθα εὐμενής τις θεὸς, καὶ διὰ τοῦτο δὲν θ' ἀπορρίψω τὴν παράκλησίν σου». Εὐθὺς δὲ ὁ Ἀχιλλεὺς προσέφερε τὸν θρόνον του εἰς τὸν γέροντα Πρίαμον, διὰ νὰ καθίσῃ· ἀλλ' οὗτος παρεκάλεσεν αὐτὸν πρῶτον νὰ καταβιβάσωσιν ἐκ τοῦ ἅρματος τὰ δῶρα, ἅτινα τῷ ἔφερε, καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν νὰ θέσῃ τὸν νεκρὸν τοῦ υἱοῦ του. Παρευθὺς δὲ ὁ Ἀχιλλεὺς ἐξῆλθε τοῦ θαλάμου καὶ διέταξε τοὺς ὑπηρέτας νὰ πλύνωσι τὸν νεκρὸν τοῦ Ἕκτορος, νὰ τὸν

ἀλείψωσι μὲ εὔοσμον ἔλαιον καὶ νὰ τὸν ἐνδύσωσι καθαρὰ ἐνδύματα. Αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος μετὰ ταῦτα ἐπέθηκεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ἅρματος, εἰπὼν μελαγχολικῶς καθ' ἑαυτόν· «μὴ ὀργισθῇς κατ' ἐμοῦ, ὦ Πάτροκλε, ὅταν μάθῃς ἐν τῷ ᾅδῃ, ὅτι παρέδωκα τὸν νεκρὸν τοῦ Ἕκτορος εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ· μοὶ ἔδωκε βεβαίως μεγάλα δῶρα, ἐξ ὧν θὰ ἀφιερώσω μέρος εἰς σέ». Ὅτε δὲ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὸν Πρίαμον εἶπεν· «Ὁ υἱός σου ἐλύθη, ὦ γέρων, ὡς ἐπιθυμεῖς, καὶ ἐτέθη ἤδη ἐπὶ τοῦ ἅρματός σου· ἀλλὰ μὴ λησμονήσωμεν καὶ τὸ δεῖπνον· διότι καὶ αὐτὴ ἡ Νιόβη ἔφαγεν, ὅτε τὰ βέλη τῶν θεῶν ἐφόνευσαν πάντα τὰ τέκνα της.

Ἐσφάγη λοιπὸν παχὺ πρόβατον, ἐμαγειρεύθη καὶ ἐτέθη ἐπὶ τῆς τραπέζης, διενεμήθη δὲ καὶ ἄρτος. Κατὰ δὲ τὸ δεῖπνον ἀμφότεροι οἱ ἄνδρες παρετήρησαν ἀλλήλους· καὶ ὁ μὲν Πρίαμος ἐθαύμαζε τὰ ῥωμαλέα μέλη καὶ τὸ ζωηρὸν βλέμμα τοῦ ἥρωος· οὗτος δὲ ἐθαύμαζε τὸ σεβάσμιον πρόσωπον καὶ τὸ εὐγενὲς ἀνάστημα τοῦ ξένου του, καὶ ἤκουε μετ' εὐχαριστήσεως τοὺς συνετούς του λόγους. Ὅτε δὲ ἔφαγον καὶ ἔπιον τὸν γλυκὺν οἶνον, ἡτοίμασεν ὁ Ἀχιλλεὺς διὰ τὸν κεκμηκότα γέροντα κλίνην, ἐφ' ἧς οὗτος ἐκοιμήθη ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ φοβεροῦ ἀνδρὸς τόσον ἡσύχως καὶ ἀσφαλῶς, ὅσον ἄλλοτε εἰς τὰ ἀνάκτορά του. Πρὶν δὲ ἐξημερώσῃ, ἀπῆλθεν ὁ γέρων βασιλεὺς πρὸς τὸ Ἴλιον λαβὼν παρὰ τοῦ Ἀχιλλέως ἐνδεκαήμερον ἀνακωχήν, ἵνα κηδεύσωσι τὸν Ἕκτορα ἐπαξίως.

Μετὰ τῆς κηδείας τοῦ Ἕκτορος ἀποπερατοῦται ἡ Ἰλιὰς τοῦ Ὁμήρου. Ἄλλοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταγενέστεροι ποιηταί, ἀνέπτυξαν ἐπὶ πλέον χαρακτῆράς τινας τοῦ διηγήματος. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐνεφανίσθη πρὸς βοήθειαν τῶν στενοχωρουμένων Τρώων ἡ μάχιμος βασίλισσα Πενθεσίλεια μετὰ τῶν Ἀμαζόνων της, ἥτις ἐδίωξε μὲν ἐν σφοδρῷ ἀγῶνι τοὺς Ἀχαιοὺς μέχρι τοῦ στρατοπέδου των, ἐφονεύθη ὅμως καὶ αὐτὴ ὑπὸ τῶν ὅπλων τοῦ ἀντεπεξελθόντος Ἀχιλλέως. Ὅτε δὲ ὁ νικητὴς ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτῆς τὴν λάμπουσαν πανοπλίαν, ἐπληρώθη ὑπὸ ἀκαταπαύστου ἐρωτικοῦ πόθου, καὶ ἐθρήνει τὸν φόνον της. Ὁ φιλολοίδορος Θερσίτης, ὃν ἄλλοτε ἐκτύπησεν, ὡς εἴπομεν, ὁ Ὀδυσσεὺς διὰ τοῦ σκήπτρου, ἔσκωψε τοὺς θρήνους τούτους τοῦ Ἀχιλλέως· διὸ καὶ ἐφονεύθη ὑπ' αὐτοῦ· ἀλλὰ νῦν ἐγένετο ἔνοχος φόνου, καὶ τὴν ἐνοχήν του ταύτην ὤφειλε νὰ ἐξιλεώσῃ διὰ θυσίας ἐπὶ τῆς Λέσβου. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἔφθασεν ὁ μέγας Μέμνων μετὰ πολυαρίθμων φιλοπολέμων Αἰθιόπων. Ὁ ἰσχυρὸς οὗτος πολεμιστὴς ἔτρεψε τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς φυγὴν καὶ κατεδίωξεν αὐτοὺς ὡς δειλὴν θήραν, διότι ἦτο ἰσχυρὸς

ὡς λέων καὶ ἡ μήτηρ του Ἠὼς ἐπορεύετο παρὰ τὴν πλευράν του προστατεύουσα αὐτόν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀχιλλεὺς τὸν ἀπέφευγε, διότι κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Μοίρας, ἐὰν ἐφονεύετο ὁ Μέμνων, θὰ προσήγγιζε καὶ τὸ τέρμα τῆς ἰδικῆς του ζωῆς. Ὅτε ὅμως ὁ Ἀντίλοχος, ὁ λαμπρὸς υἱὸς τοῦ Νέστορος, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν χειρῶν τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου πολεμιστοῦ, τότε ὥρμησε καὶ ὁ Πηλείδης εἰς τὸν φοβερὸν ἀγῶνα· ἐνίκησε δὲ ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ κατεδίωξε τοὺς Τρῶας μέχρι τῶν πυλῶν τῆς πόλεως· ἀλλ' ἐκεῖ, ὅτε ἠθέλησε νὰ εἰσέλθῃ, ἵνα ἐξαφανίσῃ τήν τε πόλιν καὶ τὴν μισητὴν γενεὰν, κατέλαβε καὶ αὐτὸν ἡ Μοῖρα. Βέλος τι ῥιφθὲν ὑπὸ τοῦ Πάριδος τὸν ἐκτύπησεν εἰς τὴν πτέρναν, τὸ μόνον τρωτὸν τοῦ σώματός του, καὶ οὕτως ἀπέθανεν.

Ἡ Τροία ἐν τούτοις ἵστατο ἀκόμη ἀπόρθητος. Οἱ δὲ Ἀχαιοὶ ἤριζον πρὸς ἀλλήλους περὶ τῶν ὅπλων τοῦ ἀποθανόντος ἥρωος. Ὁ Τελαμώνιος Αἴας καὶ ὁ πολυμήχανος Ὀδυσσεὺς ἀπήτησαν ἑκάτερος τὸν θεῖον ὁπλισμόν. Ἀπεδόθη δὲ οὗτος εἰς τὸν τελευταῖον, διότι αἰχμάλωτοι Τρῶες ἐβεβαίωσαν, ὅτι αὐτὸς ἔβλαψε πλέον τῶν ἄλλων τὴν πόλιν αὐτῶν διὰ τῶν ἀνδρείων του πράξεων καὶ συνετῶν αὐτοῦ συμβουλῶν. Ὁ Αἴας δυσαρεστηθεὶς, διότι δὲν τῷ ἔδοσαν τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως, παρεφρόνησε, καὶ στηρίξας τὸ σῶμα ἐπὶ τοῦ ξίφους ηὐτοκτόνησεν.

Οἱ ἰσχυροὶ εἶχον ἀποθάνει· ἀλλ' ἄλλοι κατέλαβον τὴν θέσιν αὐτῶν. Ὁ Τρὼς μάντις Ἕλενος, ὅστις εἶχεν αἰχμαλωτισθῆ, ἀνήγγειλεν ὅτι ἄνευ τῶν βελῶν τοῦ Ἡρακλέους δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κυριευθῇ ἡ πόλις. Τὰ δὲ ὅπλα ταῦτα κατεῖχεν ὁ ἔξοχος τοξότης Φιλοκτήτης[1], ὅστις πάσχων ἐξ ἀνιάτου τινὸς καὶ δυσώδους πληγῆς ἐγκατελείφθη ἐν τῇ νήσῳ Λήμνῳ, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο σφόδρα ὠργισμένος κατὰ τοῦ ϛρατοῦ τῶν Ἀχαιῶν. Ἐϛάλη λοιπὸν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Διομήδης, ὅπως πείσωσιν αὐτὸν νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν κατὰ τῶν Τρώων ἀγῶνα· ἀλλ' αὐτὸς κατ' ἀρχὰς μὲν δὲν ἤθελε νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ, ἐπὶ τέλους ὅμως ἐνέδωκε καὶ μετέβη εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν, ὅπου ἐθεραπεύθη ὑπὸ τοῦ σοφοῦ ἰατροῦ Μαχάονος. Ἐφόνευσε δὲ ἐν τῇ μάχῃ πολλοὺς ἀνδρείους πολεμιστὰς, ἐν οἷς καὶ τὸν Πάριν, τὸν πρωταίτιον τοῦ ὀλεθρίου τούτου πολέμου. Καὶ τὸν Νεοπτόλεμον δὲ, τὸν ὡραῖον υἱὸν τοῦ Ἀχιλλέως, μετεκόμισεν ὁ Λαερτιάδης ἐκ τῆς νήσου Σκύρου εἰς τὸ στρα-

(1) Τὸν δυστυχῆ τοῦτον ἥρωα καὶ ἡγεμόνα τῶν ἐκ Θεσσαλίας στρατευμάτων εἶχον ἀφήσει ἐν τῇ νήσῳ Λήμνῳ, διότι δὲν ὑπέφερον τὴν δυσωδίαν τῆς πληγῆς του, προελθούσης ἐκ δήγματος φαρμακεροῦ ὄφεως.

τόπεδον, ὅστις, ὡς καὶ ὁ πατήρ του, ἰσχυρότατος ὢν ἐφόνευσε τὸν Εὐρύπυλον, ὅστις ἦλθεν ἐκ τῆς Μυσίας πρὸς βοήθειαν τῶν Τρώων, καὶ ἐστενοχώρησε τοὺς Ἀχαιοὺς ὡς πρότερον ὁ Ἕκτωρ.

Ἀλλ' ἐν τούτοις τὸ Ἴλιον ἵστατο εἰσέτι ἀνίκητον. Ὑπῆρχε δὲ ὁ ἑξῆς χρησμός· ὅτι τὸ Ἴλιον θὰ μένῃ ἀνίκητον, ἐνόσῳ θὰ σώζηται ἐν τῇ ἀκροπόλει τὸ *Παλλάδιον*, ἤτοι ἄγαλμά τι, ὅπερ ὑπὸ τοῦ Διὸς εἶχε δοθῇ ποτε εἰς τὸν Δάρδανον. Διὰ τοῦτο ἐτόλμησεν ὁ Ὀδυσσεὺς, μεταμφιεσθεὶς εἰς ἐπαίτην κακοποιηθέντα δῆθεν ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ ν' ἀναβῇ εἰς τὴν ἀκρόπολιν διὰ νὰ κλέψῃ τὸ Παλλάδιον. Μόνη ἡ Ἑλένη ἀνεγνώρισεν αὐτὸν, ἥτις ὅμως, ἐπειδὴ ἐπόθει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα, δὲν τὸν ἐπρόδωκεν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας συνενοήθη μετ' αὐτοῦ πρὸς ἐξεύρεσιν ἐπιτηδείων τρόπων πρὸς ἅλωσιν τῆς πόλεως. Οὕτως ἐπέστρεψεν ὁ ἥρως ἁρπάσας μετὰ τοῦ συντρόφου του Διομήδους τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο ἄγαλμα καὶ φονεύσας πολλοὺς φύλακας, οὓς ἀπήντησε καθ' ὁδόν.

Οἱ ἡγεμόνες καὶ ὁ στρατὸς ἦσαν κεκμηκότες ἐκ τοῦ μακροῦ τούτου πολέμου, καὶ δὲν ἔβλεπον τέλος τῶν μόχθων αὐτῶν· ἐνόουν δὲ ὅτι δὲν ἐξήρκει ἡ δύναμίς των πρὸς καταστροφὴν τῶν ὑψηλῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐκείνης. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἀγαμέμνων συνεβούλευσε νὰ ἐπιστρέψωσι μετὰ τῶν πλοίων εἰς τὴν πολυπόθητον πατρίδα των. Ἀλλ' εἰς τὴν συμβουλήν του ταύτην ὁ μὲν Διομήδης ἀντέλεγεν, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἐβεβαίου, ὅτι ὅ,τι δὲν κατορθοῦται διὰ τῆς φανερᾶς δυνάμεως, ἐπιτυγχάνεται πολλάκις διὰ συνέσεως καὶ πανουργίας. Εἶτα δὲ ἐξέθηκε τὸ πανοῦργον σχέδιόν του εἰς τοὺς βασιλεῖς, οἵτινες ἐπεδοκίμασαν αὐτό. Τὴν ἐπομένην λοιπὸν ἡμέραν διέταξε τὸν ἱκανὸν τέκτονα *Ἐπειὸν* νὰ κατασκευάσῃ γιγαντώδη ξύλινον ἵππον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκλείσθη μετὰ τῶν ἀνδρειοτάτων ἡρώων. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς προσποιηθεὶς ὅτι ἀποπλέει, ἐκρύβη ὄπισθεν τῆς Τενέδου· οἱ δὲ Τρῶες ἐξῆλθον μετὰ χαρᾶς ἐκ τῆς πόλεως, καὶ εὗρον Ἕλληνά τινα, ὅστις ἔλεγεν αὐτοῖς, ὅτι ἐκακοποιήθη δῆθεν ὑπὸ τῶν συντρόφων του Ἀχαιῶν, καὶ ὅτι ἡ πόλις θὰ μένῃ ἐς ἀεὶ ἀήττητος, ἐὰν σύρωσι τὸν δούριον τοῦτον ἵππον ἐντὸς τῶν τειχῶν των. Οἱ Τρῶες συνεσκέπτοντο ἐπὶ πολὺν χρόνον περὶ τοῦ πρακτέου. Τότε δὲ προσῆλθεν ὁ Λαοκόων, ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ εἶπε· «Δυστυχεῖς ἄνδρες, θέλετε νὰ δεχθῆτε δῶρα τῶν Δαναῶν; Ἐλπίζετε ὅτι ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν θὰ δοθῇ ποτε εἰς ἡμᾶς ἀγαθόν τι;» Ταῦτα εἰπὼν διετρύπησε διὰ τοῦ δόρατός του τὴν κοιλίαν τοῦ ἵππου, τὰ δὲ ὅπλα τῶν ἐν αὐτῷ κεκρυμμένων ἀντήχησαν. Ἀλλὰ κατ' ἐκείνην

τὴν στιγμὴν ὥρμησαν ἐκ τῆς θαλάσσης δύο ὑπερμεγέθεις ὄφεις, ἐλθόντες πρὸς τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Λαοκόοντος, περιετύλιξαν αὐτούς, καὶ ἐφόνευσαν καὶ αὐτοὺς καὶ τὸν πατέρα των, ὅστις ἔσπευσε πρὸς βοήθειάν των.

Τὸν θάνατον τοῦ Ἱερέως καὶ τῶν δύο του υἱῶν ἐξέλαβον οἱ Τρῶες ὡς σημεῖον τῶν θεῶν, ὅτι ὁ ξύλινος ἐκεῖνος ἵππος εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν προστασίαν αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἔσυρον αὐτὸν ἐντὸς τῆς πόλεως, κρημνίσαντες μέρος τοῦ τείχους. Κατὰ δὲ τὴν ἐπομένην νύκτα, ὅτε σύμπας ὁ λαὸς ἑώρταζε τὴν ἀπελευθέρωσίν του, ἥναψεν ὁ *Σίνων* (οὕτως ὠνομάζετο ὁ προσποιηθεὶς τὸν αὐτόμολον) πυρσόν, διὰ νὰ ἐννοήσωσιν οἱ Ἕλληνες, ὅτι ἐπέτυχε τὸ σχέδιόν των, ἤνοιξεν ἔπειτα τὴν εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ ἵππου θύραν καὶ ἐξῆλθον οἱ ἥρωες, οἵτινες ἤρχισαν νὰ σφάζωσιν ἀνιλεῶς τοὺς Τρῶας. Ἐν ταυτῷ δὲ εἰσέβαλε καὶ ὁ ἐπανελθὼν ἐκ Τενέδου στρατὸς εἰς τὴν πόλιν, καὶ κατέστρεψεν αὐτὴν ἐντελῶς. Πολλοὶ ἐκ τῶν Τρώων συνηθροίσθησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἀντεστάθησαν πεισματωδῶς κατὰ τῶν Ἀχαιῶν ῥίπτοντες λίθους καὶ βέλη κατ' αὐτῶν, ἐξ ὧν πολλοὺς ἐφόνευσαν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ ἐκεῖ, ὁ δὲ Νεοπτόλεμος, ἀσπλαγχνότερος ὢν τοῦ πατρός του, ἐφόνευσε καὶ αὐτὸν τὸν ἀδύνατον γέροντα Πρίαμον.

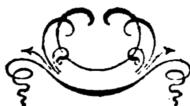
Ἕτερον δὲ πλῆθος Ἀχαιῶν ὁδηγούμενον ὑπὸ τοῦ Μενελάου καὶ Ὀδυσσέως εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Δηϊφόβου, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πάριδος ἐνυμφεύθη τὴν ὡραίαν Ἑλένην. Ἐκεῖ ἦσαν πολλοὶ γενναῖοι ἄνδρες ἕτοιμοι πρὸς ἀντίστασιν, καὶ ὁ ἀγὼν ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἀμφιρρεπής· ὁ δὲ Λαερτιάδης μόλις κατώρθωσε ν' ἀποφύγῃ τὸν θάνατον. Ἐπὶ τέλους ὅμως ὑπερίσχυσαν οἱ Ἀχαιοί, οἵτινες ὑπερεῖχον κατὰ τὸν ἀριθμόν. Ὁ Δηΐφοβος ἐφονεύθη, ὁ δὲ Μενέλαος ἔσυρε τὸ φονικὸν ξίφος του κατὰ τῆς ἀπίστου γυναικός, ἵνα ἐκδικηθῇ τὸ ὄνειδος, ὅπερ ὑπέστη· ἀλλὰ προσβλέψας εἰς τὸ πρόσωπόν της, ὅπερ ἔλαμπεν ἐξ ἀκμαίου καὶ θεοειδοῦς κάλλους, ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου ἔρωτος καὶ ἔλαβεν αὐτὴν ὑπὸ τὴν προστασίαν του εἰς τοὺς βραχίονάς του.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ κατεστράφησαν οἰκίαι καὶ ἀνάκτορα· ὅ,τι δὲν κατέστρεψε τὸ ξίφος καὶ δὲν ἥρπασεν ἡ πλεονεξία, τοῦτο κατέστρεψαν αἱ φλόγες, αἵτινες καιόμεναι μέχρι τοῦ οὐρανοῦ ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς πέριξ λαοὺς τὴν καταστροφὴν τῆς λαμπρᾶς πόλεως καὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν Ἑλλήνων. Καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ναοὺς καὶ τοὺς βωμοὺς τῶν θεῶν

ὅσοι κατέφυγον, δὲν εὗρον προστασίαν· καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Κασσάνδραν, τὴν λαμπρὰν θυγατέρα τοῦ Πριάμου, ἥτις ἐκρατεῖτο ἀπὸ τῆς εἰκόνος τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς, ἀπέσπασεν ἐκεῖθεν Αἴας ὁ τοῦ Ὀϊλέως καὶ τὴν ἀπήγαγεν αἰχμάλωτον.

Οἱ δὲ Τρῶες ἐξηκολούθουν ἀκόμη νὰ ἀμύνωνται μετὰ θάρρους. Ἐν τούτῳ δὲ ὁ μὲν γέρων Ἀντήνωρ, διαφυγὼν τὸ ξίφος τῶν Ἑλλήνων, διέσωσεν ἑαυτὸν καὶ τὰ κτήματά του καὶ τὰ τέκνα του εἰς Ἰταλίαν, ὁ δὲ Αἰνείας κομίζων τὸν πατέρα του Ἀγχίσην κατέφυγεν εἰς τὴν Ἴδην, καὶ οὕτως ἐσώθη. Ὁ φοβερὸς Νεοπτόλεμος ὅμως δὲν ἔπαυσε φονεύων, καὶ ἐθυσίασεν εἰς τὴν σκιὰν τοῦ πατρός του πολλοὺς Τρῶας. Δύο δὲ Τρῶες πολεμισταί, Ἔλασος καὶ Ἀστύνοος καλούμενοι, ἀντετάχθησαν κατ' αὐτοῦ, νομίζοντες ὅτι διὰ τοῦ θανάτου του θὰ κατορθώσωσι νὰ ἐξέλθωσιν ἐλευθέρως· ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ἐφονεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ὅπερ παρεστάθη κατόπιν ἔν τινι εἰκόνι ἐν τῇ στοᾷ τῶν Δελφῶν. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων του ἦτο καὶ ἡ Ἀνδρομάχη, ἡ χήρα τοῦ Ἕκτορος, ἣν διὰ τῆς βίας μετήνεγκεν εἰς τὸ στρατόπεδον, ἀφοῦ κατεκρήμνισε τὸν μικρὸν υἱόν της Ἀστυάνακτα ἐκ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

Ἐκ τῶν ἐπιστρεφόντων εἰς τὴν πατρίδα των Ἑλλήνων ἡγεμόνων ἄλλοι μὲν ἀπωλέσθησαν ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἄλλοι δὲ εἰς ξένας παραλίας, τινὲς δέ, ὡς λ. χ. ὁ ἰσχυρὸς Ἀγαμέμνων, ἐν τῇ πατρίδι των. Ὁ δὲ Αἴας ὁ τοῦ Ὀϊλέως, ὁ ταχύπους ἥρως τῶν Λοκρῶν, ὅστις βιαίως ἀπήγαγε τὴν Κασσάνδραν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ βωμοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, ἐναυάγησε διὰ τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν, ἀλλ' ἐσώθη ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἐπί τινος βράχου. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκαυχήθη, ὅτι δὲν εἶχεν ἀνάγκην τῆς βοηθείας του, συνέτριψεν ὁ θεὸς τὸν βράχον ἐκεῖνον, καὶ ὁ ἀσεβὴς κατεβυθίσθη. Ἄλλοι δὲ ἥρωες ἔφθασαν εἰς τὴν πατρίδα των μετὰ μακρὰς περιπλανήσεις, ὡς ἀναφέρεται λ. χ. περὶ τοῦ Μενελάου καὶ ἰδίως περὶ τοῦ Ὀδυσσέως.

Ὁ Ὀδυσσεὺς παρὰ τῇ Κίρκῃ.

ς'. ΠΛΑΝΑΙ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΩΣ.

Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἔλειπεν ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκ τῆς πατρίδος του Ἰθάκης, ὅπου ἐβασίλευε πρὶν ἐξέλθῃ εἰς τὸν κατὰ τῆς Τροίας πόλεμον πράως καὶ δικαίως ὡς καὶ ὁ πατήρ του Λαέρτης. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐπέστρεψεν εὐθὺς μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἰλίου, ἀνεφάνη βιαία καταπίεσις. Ὁ γέρων Λαέρτης δὲν μετέβαινε πλέον εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' ἔζη εἰς τὴν ἔπαυλίν του, φυτεύων ὀπωροφόρα δένδρα καὶ καλλιεργῶν τὰς ἀμπέλους του· τὴν ψυχήν του ὅμως ἐτάραττεν ὁ εὐγενὴς αὐτοῦ υἱός. Ἔτι βαθυτέραν λύπην ᾐσθάνετο ἡ εὐγενὴς Πηνελόπη, ἡ γυνὴ τοῦ Ὀδυσσέως· διότι αὕτη ἐστενοχωρεῖτο οὐ μόνον διὰ τὸν ἄνδρα της, ἀλλὰ καὶ διότι ἠνοχλεῖτο ὑπὸ 100 μνηστήρων, υἱῶν τῶν εὐγενῶν τῆς Ἰθάκης καὶ τῶν πέριξ αὐτῆς νήσων, οἵτινες ἀπῄτουν, ἵνα ἀκολουθήσῃ ἕνα ἐξ αὐτῶν ὡς γυνὴ εἰς τὸν οἶκόν του. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη ἠρνεῖτο, μετέβαινον ἐκεῖνοι καθ' ἑκάστην εἰς τὰ ἀνάκτορα, καὶ κατεσπατάλων εἰς ἀσώτους συνευωχίας τὰ κτήματα τοῦ βασιλέως καὶ τὰ καλλίτερα κτήνη. Ὁ

Τηλέμαχος, ὃν ἄλλοτε κατέλιπεν ὁ Ὀδυσσεὺς μικρὸν παιδίον, εἶχε μὲν ἤδη ἀνδρωθῆ, ἀλλὰ δὲν ἦτο καὶ εἰς κατάστασιν νὰ ἀπομακρύνῃ τῆς οἰκίας του τόσους ἄνδρας. Συνεκάλεσε λοιπὸν εἰς συνέλευσιν τὸν λαὸν καὶ ὡμίλησε μετὰ παρρησίας περὶ τῆς φοβερᾶς ἀδικίας, ἥτις ἐγίνετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πάντων κατὰ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Οἱ δὲ ἐν τῇ συνελεύσει ἔσεισαν μὲν τὰς κεφαλάς των, εἰπόντες ὅτι ἡ νεολαία καθ' ὁλοκληρίαν διεφθάρη, καὶ ὅτι τοιοῦτόν τι κατὰ τοὺς προηγουμένους χρόνους οὐδέποτε συνέβη, ὅμως δὲν ἐτόλμησαν νὰ πράξωσί τι κατὰ τῶν νέων ἐκείνων, καὶ ἡ συνέλευσις διελύθη χωρὶς ν' ἀποφασισθῇ τι.

Οἱ δὲ μνηστῆρες ἐξηκολούθησαν ἔτι ἀναιδέστερον νὰ ἀσωτεύωσιν ἐν τῷ βασιλικῷ οἴκῳ, καὶ ὁ Ἀντίνοος, ὁ εὐγενέστατος τῆς ὁμάδος ἐκείνης, συνεβούλευσε τὸν Τελέμαχον, νὰ ἐκδιώξῃ τὴν μητέρα του ἐκ τῆς οἰκίας, ὅπως ἀναγκασθῇ αὕτη νὰ ἐκλέξῃ ἄνδρα· ἀλλ' οὗτος ἀπέρριψε μετ' ἀποστροφῆς τὴν πρότασιν ταύτην.

Κατὰ τὴν συνέλευσιν ἐκείνην ὡμίλησεν ὁ Μέντωρ, γέρων τις φίλος τοῦ Ὀδυσσέως, ὑπὲρ τοῦ δικαίου. Οὗτος δὲ ἦ, ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος, ἡ Παλλὰς Ἀθηνᾶ μεταμορφωθεῖσα εἰς τὸν Μέντορα, ἐπλησίασε τὸν νεανίαν, ὅτε ἵστατο λυπημένος παρὰ τὴν θάλασσαν, καὶ τὸν προέτρεψε νὰ μὴ μένῃ ἀργός, ἀλλὰ νὰ σκέπτηται, ὡς καὶ ὁ πατήρ του, περὶ θεραπείας τοῦ κακοῦ. Συνεβούλευσε δὲ αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Πύλον πρὸς τὸν γέροντα Νέστορα καὶ εἰς τὴν Λακεδαίμονα πρὸς τὸν Μενέλαον, τοὺς ὁποίους νὰ ἐρωτήσῃ, ἐὰν ἔχωσι πληροφορίας τινὰς περὶ τοῦ πατρός του. Ἀφοῦ δὲ ὁ Τηλέμαχος ἐδέχθη τὴν συμβουλὴν ταύτην, ὁ μὲν Μέντωρ προητοίμασε πλοῖόν τι καὶ ἱκανοὺς κωπηλάτας, ἡ δὲ γηραιὰ καὶ πιστὴ οἰκονόμος Εὐρύκλεια, εἰς ἣν ἐνεπιστεύθησαν τὸ σχέδιον, τροφὰς καὶ οἶνον. Ὅτε δὲ ἐπῆλθεν ἡ νύξ, ἀπέπλευσε τὸ πλοῖον τὴν ἐπομένην ἡμέραν καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Πύλον.

Ἐδῶ ἐκάθητο ὅλος ὁ λαὸς ἐπὶ 9 ἑδωλίων, ἀνὰ 500 ἐπὶ ἑκάστου, εἰς τὴν παραλίαν τῆς θαλάσσης καὶ προσέφερον εἰς τὸν Ποσειδῶνα θυσίαν. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν Πυλίων ἦτο ὁ γέρων Νέστωρ μετά τινος τῶν υἱῶν του, οἵτινες περιέμειναν, ἵνα γευματίσωσιν. Ὁ Νέστωρ ἐδέχθη φιλοφρόνως τοὺς ξένους καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς νὰ μετάσχωσιν εἰς τὸ γεῦμα. Ἀφοῦ δὲ ἔφαγον καὶ ἔπιον, ἐξήτασεν ὁ Νέστωρ τίνες καὶ πόθεν εἶναι οἱ ξένοι, καὶ ἐὰν ἔχουσιν ἐπάγγελμά τι, ἢ περιφέρονται ὡς πειραταί, ἐκθέτοντες τὴν ζωήν των εἰς κίνδυνον. Εὐθὺς δὲ ἐφανέρωσεν εἰς αὐτὸν ὁ Τηλέμαχος τὸ ὄνομά του, καὶ τὸν παρεκάλεσε θερμῶς

νὰ τῷ δώσῃ πληροφορίας περὶ τοῦ πατρός του, ἂν ζῇ ἢ ἀπέθανεν. Ὁ δὲ γέρων διηγήθη, ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Ἰλίου ἕνεκα ἔριδός τινος ἀπεχωρίσθησαν, καὶ ὅτι αὐτὸς ἔφθασεν εἰς τὴν πατρίδα του Πύλον ταχέως, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔμαθέ τι περὶ τοῦ φίλου του Ὀδυσσέως.

Τηλέμαχος, Μενέλαος καὶ Ἑλένη.

Συνεβούλευσε δὲ τὸν Τηλέμαχον νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Λακεδαίμονα πρὸς τὸν Μενέλαον, ὅστις ἐπὶ πολλὰ ἔτη περιεπλανήθη εἰς ξένας χώρας, καὶ ὅστις πιθανὸν νὰ γνωρίζῃ τι περὶ τοῦ πατρός του. Ἀφοῦ δὲ τὸν περιεποιήθη φιλοφρόνως, τὸν ἔπεμψεν ἐπὶ λαμπροῦ ἅρματος εἰς τὴν Σπάρτην μετὰ τοῦ υἱοῦ του, ἵνα τῷ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγός.

Οἱ νεανίαι ἔφθασαν εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀνάκτορον τοῦ Μενελάου, ὅπου ἐτελεῖτο ὁ γάμος ἑνὸς τῶν υἱῶν του· ὑπηρέτης δέ τις, ὡς εἶδεν αὐτούς, ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα τὴν ἄφιξίν των, ὅστις διέταξε νὰ τοὺς εἰσαγάγῃ εὐθὺς εἰς τὰ ἀνάκτορά του. Εἰσελθόντες δὲ οἱ νέοι ἐξεπλάγησαν διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ χαλκοῦ, ἀργύρου, χρυσοῦ καὶ ἠλέκτρου, ἐξ ὧν ἔλαμπον οἱ τοῖχοι. Ὁ δὲ Τηλέμαχος ἐθαύμασεν ἔτι μᾶλλον καὶ εἶπεν, ὅτι ἡ κατοικία τοῦ βασιλέως λάμπει ὡς ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός· ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπεκρίθη, ὅτι οὐδεὶς υἱὸς τῆς γῆς δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τοὺς ἀθανάτους θεούς, καὶ ὅτι θὰ ἤρκεῖτο εἰς ἔτι ὀλιγώτερα, ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ συντελέσῃ πρὸς τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδον τοῦ φιλτάτου του ἐκ τῶν συντρόφων καὶ ἐνδόξου Ὀδυσσέως. Μετὰ τοὺς λόγους τούτους τοῦ βασιλέως, ἐκάλυψεν ὁ νεανίας τὸ πρόσωπόν του διὰ τοῦ μανδύου του, ἵνα κρύψῃ τὰ δάκρυά του.

Ἐνῷ δὲ ὁ Μενέλαος, ὅστις εἶχεν ἀναγνωρίσει τὸν νεανίαν τοῦτον, ἐσυλλογίζετο, ἂν πρέπῃ νὰ τὸν ἐρωτήσῃ καὶ περὶ ἄλλων, εἰσῆλθεν ἡ Ἑλένη, ἀκμαία καὶ ὡραία, ὡς καὶ εἰς τὴν νεότητά της. Ὑπηρέτριαι

δὲ ἔφερον τὴν χρυσῆν ἄτρακτόν της καὶ τὸ πορφυροῦν ἔριον ἐντὸς μικρῶν καλάθων ἐξ ἀργύρου. «Γνωρίζεις Μενέλαε», ἠρώτησεν αὕτη, «τίνες εἶναι οἱ ξένοι; ἐκεῖνος (δεικνύουσα) ὁμοιάζει πολὺ κατά τε τὸ ἀνάστημα καὶ τὴν φυσιογνωμίαν τὸν θεῖον ἥρωα Ὀδυσσέα».—«Βεβαίως εἶναι υἱὸς τοῦ ὑψηλοῦ ἐκείνου ἀνδρὸς», ἀπεκρίθη ὁ Νεστορίδης· «ἀλλὰ δὲν θεωρεῖ πρέπον, νὰ ὁμιλήσῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς περὶ ἑαυτοῦ· ἐμὲ ὅμως ἔστειλεν ὁ Νέστωρ, ὁ πατήρ μου, μετ' αὐτοῦ ἐνταῦθα, ἵνα δώσῃς αὐτῷ σωτήριον συμβουλήν». Μετὰ ταῦτα δὲ διηγήθη ὁποίας ἀσωτείας ἐξετέλουν οἱ μνηστῆρες ἐν τῇ Ἰθάκῃ, προσθέσας ὅτι ὁ Τηλέμαχος ἐλπίζει νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ πληροφορίας περὶ τῆς τύχης τοῦ πατρός του.

«Τῳόντι», ἐξεφώνησεν ὁ βασιλεὺς, «ἐκεῖνοι ἀναπαύονται ἐν τῇ κλίνῃ τοῦ ἰσχυροῦ ἀνδρὸς Ὀδυσσέως· ἀλλ' ὅταν ἐπιστρέψῃ, θὰ τοὺς διασπαράξῃ ὡς ὁ λέων τὰ νεογνὰ τῆς ἐλάφου, ἅτινα ἐναπέθηκεν αὕτη εἰς τὴν φωλεάν του». Ἔπειτα δὲ διηγήθη τὰς ἰδίας του περιπλανήσεις εἰπὼν, ὅτι εἶχε ῥιφθῇ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, τὴν Λιβύην καὶ τὴν Αἴγυπτον. Ἐπὶ δὲ τῆς νήσου Φάρου ἔμεινεν ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἕνεκα διαρκοῦς τρικυμίας καὶ κακοκαιρίας, ὅπου ἐρωτήσας τὸν θαλάσσιον θεὸν *Πρωτέα*, ἔμαθε παρ' αὐτοῦ, ὅτι πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν ποταμὸν τῆς Αἰγύπτου, διότι δὲν προσήνεγκε τὰς ἀπαιτουμένας θυσίας. Ἐκτὸς δὲ τούτου ὅτι ἔμαθε παρὰ τοῦ ἰδίου θεοῦ καὶ πολλὰ λυπηρὰ περὶ τῶν συντρόφων αὐτοῦ, ὡς π. χ. τοῦ Αἴαντος Ὀϊλέως, ὅτι ἔρριψεν αὐτὸν ὁ Ποσειδῶν μετὰ τοῦ συντριβέντος βράχου εἰς τὴν θάλασσαν, διότι ἔπραξεν ἀσέβειαν· ὁ δὲ Ἀγαμέμνων ὅτι εὗρεν αἱματηρὸν τέλος διὰ τῆς χειρὸς τῆς ἀπίστου γυναικός του Κλυταιμνήστρας καὶ τοῦ κακούργου Αἰγίσθου· τὸν δὲ Λαερτιάδην, τὸν θεῖον ἥρωα Ὀδυσσέα, ὅτι ἐκράτει ἡ νύμφη Καλυψὼ ἐπὶ τῆς νήσου Ὠγυγίας, ὅπου ἴσως μένει ἀκόμη καὶ δὲν δύναται, μολονότι πολὺ ἐπιθυμεῖ, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του, διότι δὲν ἔχει πλοῖα καὶ κωπηλάτας. Ἐὰν θὰ ἐπιστρέψῃ ποτὲ ἢ μὴ, περὶ τούτου θὰ ἀποφασίσωσιν ἐν συμβουλίῳ οἱ θεοὶ, ὅπερ εἶναι ἄγνωστον εἰς τοὺς θνητούς».

Αὕτη ἦτο ἡ πληροφορία, ἣν ἔλαβεν ὁ Τηλέμαχος περὶ τοῦ πατρός του. Ἀλλ' ἔκτοτε παρῆλθον δύο ἔτη, καὶ ἦτο ἄγνωστον, ἐὰν ἔζη εἰσέτι ὁ πολυπαθὴς ἥρως. Ἐκεῖθεν δὲ ὁ Τηλέμαχος λαβὼν πολλὰ δῶρα παρὰ τοῦ Μενελάου ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Νέστορος καὶ ἔφθασεν εἰς Πύλον, ἔνθα δὲν ἔμεινε πολὺ, ἀλλ' ἐπέβη εὐθὺς πλοίου, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του.

Οἱ μνηστῆρες κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Τηλεμάχου ἀπεφάσισαν νὰ ἐνεδρεύσωσιν αὐτὸν καὶ τὸν φονεύσωσιν· διὸ ἐπέβη ὁ Ἀντίνοος μετὰ 20 ὡπλισμένων ἀνδρῶν πλοίου, καλῶς ἐξωπλισμένου, καὶ περιέμενεν εἰς τὴν βραχώδη νῆσον *Ἀστερίαν* τὸν ἐπιστρέφοντα νεανίαν, ὅστις οὐδὲν κακὸν προσεδόκα. Ἀλλὰ τὸν κακοῦργον τοῦτον σκοπὸν προέδωκε μὲν ὁ πιστὸς κῆρυξ Μέδων εἰς τὴν βασίλισσαν, ἀλλ' αὕτη δυστυχῶς δὲν εἶχε κανένα φίλον, ὅστις νά τῇ βοηθήσῃ· ἀνέβη δὲ εἰς τὸ ὑπερῷον καὶ προσηυχήθη πρὸς τοὺς ἀθανάτους θεούς, οἵτινες μόνοι ἠδύναντο νὰ σώσωσι τὸν κινδυνεύοντα υἱόν της. Προσήνεγκε δὲ θυσίαν μετὰ θερμῶν δακρύων εἰς τὴν Παλλάδα, τὴν προστάτιδα τῆς οἰκογενείας της καὶ εἶπεν· «ἐπάκουσόν μου, ἀήττητε κόρη, τοῦ Διός· ἐάν ποτε σοὶ ἐθυσίασεν ὁ προσφιλής μοι σύζυγος Ὀδυσσεὺς πιμελεῖς μηροὺς βοῶν ἢ προβάτων, σῶσον τὸν ἀγαπητόν μοι υἱὸν Τηλέμαχον, καὶ ἀποδίωξον τοὺς μνηστῆρας, οἵτινες διανοοῦνται νὰ τὸν καταστρέψωσιν». Οὕτω προσηυχήθη μεγαλοφώνως ἡ Πηνελόπη, ἡ δὲ θεὰ ἐπήκουσε τῆς προσευχῆς της καὶ ἔστειλεν αὐτῇ γλυκὺν ὕπνον καὶ ὄνειρον, ὅπερ τὴν κατέστησεν ἥσυχον περὶ τοῦ υἱοῦ της.

Ὁ πολυπαθὴς Ὀδυσσεὺς ἐν τῷ μεταξὺ εὑρίσκετο ὑπὸ ἀπεριγράπτους κινδύνους εἰς πολὺ ἀπομεμακρυσμένας χώρας. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Ἰλίου ἀνεχώρησε μετὰ τῶν συντρόφων του, ὅσοι δὲν εἶχον φονευθῇ ἐν τῷ πολέμῳ, εἰς τὴν ἀγαπητήν του πατρίδα. Κατὰ δὲ τὴν ἐπάνοδόν του ἐκτὸς ἄλλων πόλεων κατέστρεψε καὶ τὴν παραλίαν πόλιν τῶν *Κικόνων*. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ σύντροφοί του, ἐναντίον τῆς περὶ ταχείας ἀναχωρήσεως συμβουλῆς του ἐτέλεσαν πρότερον συνευωχίας καὶ ἑορτὴν νίκης, προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς χώρας ἐκείνης, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖα μετὰ πολλὰς ἀπωλείας. Ὑπὸ θυελλῶν δὲ ὠθούμενοι, ἦλθον πρὸς τοὺς *Λωτοφάγους*, οἵτινες τοὺς ἐδέχθησαν φιλοφρόνως, καὶ προσήνεγκον εἰς αὐτοὺς ὡς τροφὴν *Λωτόν*, φυτόν τι τόσον γλυκὺ καὶ εὐχάριστον, ὥστε οἱ πολεμισταὶ ἐλησμόνησαν τὴν πατρίδα των, καὶ μόνον διὰ τῆς βίας ἠναγκάσθησαν νὰ εἰσέλθωσι πάλιν εἰς τὰ πλοῖα.

Ἔλαβον δὲ κλαίοντες τὰς κώπας, καὶ κωπηλατοῦντες ἦλθον εἰς τὴν χώραν τῶν ἀφιλοξένων καὶ ἀγρίων *Κυκλώπων*, καὶ προσωρμίσθησαν εἰς νῆσόν τινα πρὸ τοῦ λιμένος τῶν Κυκλώπων κειμένης, ἐφ' ἧς πολυάριθμοι αἶγες παρεῖχον εἰς αὐτοὺς ἄφθονον τροφήν. Αὐτὸς δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς ἔπλευσεν ἐπὶ τοῦ ἰδίου του πλοίου πρὸς τὴν πλησίον κειμένην νῆσον τῶν Κυκλώπων, ἥτις ἦτο ἀγρία καὶ ὀρεινή, καὶ ὅπου οὐδὲν ἴχνος

ἐφαίνετο, ὅτι ἀνθρώπιναι χεῖρες ἐκαλλιέργουν τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς ἀμπέλους αὐτῆς.

Μετὰ 12 τολμηρῶν συντρόφων του περιεφέρετο ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν παραλίαν ἐκείνην καὶ εὗρεν ἐπὶ τέλους εὐρύχωρόν τι σπήλαιον, ὅπερ περιεῖχε πολλὰ πρόβατα καὶ ἀφθονίαν γάλακτος, βουτύρου καὶ τυροῦ. Ἐνόμισε δὲ καλὸν νὰ περιμείνῃ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ποιμένος, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἔφαγεν ἐκ τῶν τροφῶν, ἃς εὗρεν ἐκεῖ, καὶ ἔλαβε καὶ μαζῆ του. Περὶ τὴν ἑσπέραν ὅμως ἔφθασεν ἡ ἀγέλη τῶν προβάτων καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ σπήλαιον· ἐπὶ τέλους δὲ ἦλθε καὶ ὁ ποιμὴν, ὅστις δὲν ὡμοίαζε τοὺς θνητοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἦτο ὠμός τις γίγας, ἔχων ἕνα

Ὁ Ὀδυσσεὺς παρὰ τῷ Πολυφήμῳ.

ὀφθαλμὸν ἐπὶ τοῦ πλατέως μετώπου του, *Πολύφημος* ὀνομαζόμενος. Οὗτος ἐκύλισε μέγαν βράχον, τὸν ὁποῖον ἔθηκεν ἀντὶ πύλης πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου, καὶ ἀφοῦ ἤμελξε τὰ πρόβατά του, ἔφαγε καὶ ἔπιε πολὺ γάλα. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ἥναψε πῦρ, παρετήρησε τοὺς ξένους ἀγρίως καὶ ἐφώναζε τραχέως. Μάτην ὁ Ὀδυσσεὺς παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ τοὺς φιλοξενήσῃ, ὑποδείξας εἰς αὐτὸν ὅτι πρέπει νὰ σεβασθῇ τὸν Δία, ὅστις προστατεύει τοὺς ξένους. Ἄνευ εὐσπλαγχνίας ἥρπασεν ὁ ἄγριος ἐκεῖνος γίγας δύο ἐξ αὐτῶν, καὶ τοὺς κατέφαγεν ὡς λέων μετὰ τοῦ δέρματος καὶ τῶν ὀστῶν.

Ἔπειτα δὲ εἰσῆλθεν ὁ Κύκλωψ εἰς τὸ σπήλαιόν του καὶ ἀπεκοιμήθη· ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἐσυλλογίζετο ἂν πρέπῃ νὰ τὸν διατρυπήσῃ διὰ τοῦ ξίφους ἢ μή· ἐπὶ τέλους δὲ ἐνθυμηθεὶς τὸν μέγαν βράχον, ὅστις ἔκειτο πρὸ τῆς πύλης, καὶ τὸν ὁποῖον αὐτοὶ ὅλοι ὁμοῦ δὲν ἠδύναντο νὰ μετακινήσωσι, παρῃτήθη τῆς ἰδέας ταύτης. Τὴν δὲ πρωΐαν ἐγερθεὶς ὁ Κύκλωψ ἐκ τοῦ ὕπνου ἔφαγε πάλιν δύο ἄλλους, καὶ ἔπειτα ὡδήγησε τὴν ἀγέλην του εἰς τὴν βοσκήν, ἀφοῦ πρότερον ἔκλεισε τὸ σπήλαιον διὰ τοῦ ἰδίου βράχου.

Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐπενόησεν ὁ πολυμήχανος Ὀδυσσεὺς σχέδιόν τι, ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν Κύκλωπα καὶ σώσῃ ἑαυτὸν καὶ τοὺς συντρόφους του: Ἀπέκοψε δηλ. τεμάχιόν τι ἐκ τοῦ ῥοπάλου τοῦ Κύκλωπος, καὶ ἀφοῦ τὸ ἔξυσεν εἰς τὸ ἓν ἄκρον καὶ τὸ ἔκαμε μυτερόν, ἔπειτα τὸ ἐπυράκτωσεν. Ὅτε λοιπὸν ὁ Κύκλωψ ἐπέστρεψε περὶ τὴν ἑσπέραν καὶ ἐδείπνησε, προσῆλθεν ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ ἀσκοῦ πλήρους οἴνου πρὸς αὐτὸν καὶ τῷ ἔδωκε νὰ πίῃ· ἐπειδὴ δὲ ὁ Κύκλωψ εὐχαριστήθη ἐκ τοῦ οἴνου, ἐζήτησε καὶ δευτέραν φορὰν καὶ ἔπιεν. Ἐπὶ τέλους δὲ εἶπε πρὸς τὸν Ὀδυσσέα, «δός μοι ἀκόμη ὀλίγον νὰ πίω, καὶ εἰπέ μοι καὶ τὸ ὄνομά σου». Ὁ δὲ Ὀδυσσεύς, ἀφοῦ τῷ ἔδωκε καὶ πάλιν οἶνον καὶ τῷ εἶπεν ὅτι ὀνομάζεται Οὔτις=Κανείς, τὸν παρεκάλεσε νὰ τῷ δώσῃ καὶ αὐτὸς δῶρόν τι. Τότε ὁ Πολύφημος ἀπεκρίθη. «Πρῶτον θὰ φάγω τοὺς συντρόφους σου, καὶ τελευταῖον σὲ τὸν Οὖτιν· αὐτὸ εἶναι τὸ δῶρόν μου» [1]· ἔπειτα δὲ ἐξηπλώθη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διὰ νὰ κοιμηθῇ. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ὀδυσσεὺς ἔλαβε τὸ ξύλον ἐκεῖνο, καὶ ἀφοῦ τὸ ἐπυράκτωσε καλῶς, ἔχωσεν αὐτὸ μετὰ τεσσάρων ἄλλων συντρόφων του εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ Κύκλωπος, καὶ οὕτως ἐκάησαν αἵ τε βλεφαρίδες καὶ αἱ ὀφρῦς αὐτοῦ. Τότε ὁ Πολύφημος ἤρχισε νὰ φωνάζῃ τόσον δυνατά, ὥστε ἐξύπνησαν καὶ οἱ ἄλλοι Κύκλωπες, οἵτινες ἐλθόντες παρ' αὐτῷ ἠρώτησαν τί τῷ συνέβη· οὗτος δὲ τοῖς εἶπεν ὅτι ὁ Οὔτις μὲ φονεύει. «Τότε λοιπόν, ἀπεκρίθησαν ἐκεῖνοι, τί φωνάζεις, καὶ τί νὰ σοῦ κάμωμεν, ἀφοῦ κανεὶς δὲν σὲ φονεύει,» καὶ ἐγκατέλιπον αὐτόν. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς καὶ οἱ σύντροφοί του, οἵτινες ἦσαν κεκρυμμένοι ὑπὸ τὰς κοιλίας τῶν προβάτων, κατώρθωσαν οὐ μόνον νὰ σωθῶσιν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς κριοὺς νὰ λάβωσι μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὰ πλοῖα.

Ἀφοῦ δὲ ἔβαλον τὰ ὡραῖα πρόβατα ἐν τῷ πλοίῳ των καὶ ἀπεμακρύνθησαν ὀλίγον, ἤρχισεν ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ περιπαίζῃ καὶ ὑβρίζῃ τὸν

---

(1) Ὁμ. Ὀδυσ. Ι, 347 καὶ ἑξῆς.

τυφλωθέντα Πολύφημον· οὗτος δὲ ῥίψας τότε τεμάχιον βράχου κατ' αὐτοῦ ὀλίγον ἔλειψε νὰ τοῦ συντρίψῃ τὸ πλοῖον.

Λυπούμενοι διὰ τὸν θάνατον τῶν ἀγαπητῶν των συντρόφων, ἀλλὰ καὶ χαίροντες διὰ τὴν σωτηρίαν, ἀπέπλευσαν οἱ ναῦται καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν νῆσον τοῦ *Αἰόλου*, ὅπου κατῴκει ὁ Αἴολος, ὁ κύριος τῶν ἀνέμων, μετὰ 6 υἱῶν καὶ 6 θυγατέρων ἐντὸς ὡραίας οἰκίας. Ὁ θεῖος οὗτος ἄρχων τῶν ἀνέμων ἐφιλοξένησε τοὺς πλέοντας· ὅτε δὲ μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς μηνὸς ἀπεφάσισαν ν' ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν, τοῖς ἔδωκεν ἄφθονα δῶρα, εἰς δὲ τὸν Ὀδυσσέα ἰδίᾳ καὶ ἀσκὸν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχε περικλείσει ὅλους τοὺς ἐναντίους ἀνέμους, ἀφήσας ἔξω μόνον τὸν Ζέφυρον, ὅστις ἔφερε τὸ πλοῖον ἡσύχως πρὸς τὴν πατρίδα. Μετὰ πλοῦν δέκα ἡμερῶν εἶδον οἱ ταξειδιῶται τὰ ὄρη τῆς Ἰθάκης καὶ τὸν ἀναθρώσκοντα καπνὸν, καὶ ἔχαιρον· ἀλλὰ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, νομίζοντες ὅτι ὁ ἀσκὸς περιέχει χρυσὸν καὶ ἄργυρον, ἤνοιξαν αὐτὸν, ἐνῷ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκοιμᾶτο. Τότε δὲ εὐθὺς ἐξῆλθον μεθ' ὁρμῆς οἱ ἄνεμοι καὶ ἔφερον τὸ πλοῖον εὐθὺς ὀπίσω εἰς τὴν νῆσον τοῦ Αἰόλου. Ὁ δὲ Αἴολος ἰδὼν τὸν ἥρωα ἀπέπεμψεν αὐτὸν κακὴν κακῶς, εἰπὼν

Ἔρρ' ἐκ νήσου θᾶσσον ἐλέγχιστε ζωόντων!
οὐ γάρ μοι θέμις ἐστὶ κομιζέμεν οὐδ' ἀποπέμπειν
ἄνδρα τὸν, ὅς κε θεοῖσιν ἀπέχθηται μακάρεσιν·
ἔρρ', ἐπεὶ ἀθανάτοισιν ἀπεχθόμενος τόδ' ἱκάνεις.

Οὕτω λοιπὸν ἀπέπλευσαν πάλιν οἱ περιπλανώμενοι ἄνευ βοηθείας καὶ παρηγορίας.

Ἐπὶ 6 ἡμέρας καὶ νύκτας ἔπλεον, τὴν δὲ ἑβδόμην ἔφθασαν εἰς τὴν παραλίαν τῶν *Λαιστρυγόνων*. Ἀλλ' αὕτη δὲν ἦτο χώρα φιλόξενος· ἀπ' ἐναντίας οἱ κατοικοῦντες ἐκεῖ τὸν ὑπεδέχθησαν διὰ βράχων, διὰ τῶν ὁποίων συνέτριψαν ἄνδρας καὶ πλοῖα· ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς μετὰ δυσκολίας κατώρθωσε νὰ σωθῇ μεθ' ἑνὸς καὶ μόνου πλοίου καὶ ὀλίγων συντρόφων του ἐκ τῶν χειρῶν τῶν καταδιωκόντων γιγάντων. Ἐξηκολούθησε δὲ τὸν πλοῦν αὐτοῦ, μέχρις οὗ ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον Αἰαίαν, ὅπου κατῴκει ἡ μάγισσα *Κίρκη*. Οἱ ἄνδρες, οὓς ἀπέστειλεν ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν μακρόθεν φαινομένην κατοικίαν, εὗρον πολλὰ παράδοξα πράγματα. (Ἴδε εἰκόνα ἐν σελ. 47). Σαρκοβόρα θηρία, λύκοι καὶ λέοντες περιεφέροντο χωρὶς νὰ τοὺς βλάψωσι, καὶ τοὺς παρετήρησαν μὲ λυπημένα βλέμματα, ὡς ἐὰν ἤθελον νὰ τοὺς ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ

(1) Ὁμήρ. Ὀδύσ. Κ. 72.

εἰσέλθωσιν εἰς τὴν κατοικίαν. Αὐτοὶ ὅμως εἰσῆλθον ἀφόβως εἰς τὸν λαμπρὸν θάλαμον τῆς ὡραίας μαγίσσης καὶ ἐζήτησαν φιλοξενίαν. Αὕτη δὲ τοῖς ἔδωκεν εἶδός τι γλυκύσματος ἐξ οἴνου, μεμιγμένου μετὰ τυροῦ, ἀλεύρου καὶ μέλιτος, καὶ ἀφοῦ ἔφαγον, θίξασα αὐτοὺς διὰ τῆς ῥάβδου της, τοὺς μετέβαλεν εἰς χοίρους. Μόνον εἷς ἐκ τῶν ἀνδρῶν τούτων, ὁ *Εὐρύλοχος*, ὅστις προνοήσας εἶχε κρυβῆ καὶ εἶδε τὰ πάντα, ἔσπευσε πρὸς τὸ πλοῖον καὶ διηγήθη τὰ γενόμενα. Εὐθὺς δὲ τότε μετέβη καὶ αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεύς, ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς φίλους του. Τὸν ἀπήντησε δὲ ὁ Ἑρμῆς καὶ ἔδωκεν αὐτῷ φυτόν τι, *μῶλυ*, ἵνα τῷ χρησιμεύσῃ ὡς ἀντιφάρμακον κατὰ τῆς μαγείας. Μετὰ τούτου λοιπὸν εἰσῆλθεν ὁ ἥρως εἰς τὴν κατοικίαν τῆς θεᾶς, καὶ ἔφαγεν ἐκ τοῦ φαγητοῦ ἐκείνου. Ὅτε δὲ αὕτη ἠθέλησε καὶ αὐτὸν νὰ μεταβάλῃ εἰς χοῖρον, ἵνα τὸν κλείσῃ εἰς τὸν σταῦλον μετὰ τῶν ἄλλων, ἔσυρεν εὐθὺς κατὰ παραγγελίαν τοῦ Ἑρμοῦ κατ' αὐτῆς τὸ ξίφος, καὶ τὴν ἠνάγκασε νὰ γονατίσῃ ἔμπροσθέν του καὶ νὰ ζητήσῃ συγχώρησιν διὰ τὴν πρᾶξίν της. Τότε δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπῄτησε παρ' αὐτῆς νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς συντρόφους του, ὅπερ καὶ ἐγένετο· οὕτω δὲ ἐκλιπούσης πάσης δυσπιστίας καὶ μίσους, ἐκάλεσεν ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκ τοῦ πλοίου καὶ τοὺς ἄλλους, τοὺς ὁποίους ἐφιλοξένησεν ἡ Κίρκη παρασχοῦσα ἄφθονον κρέας, ἐπιδόρπια καὶ οἶνον. Οὕτω λοιπὸν λησμονήσαντες οἱ ξένοι τὴν λύπην των καὶ πάσας τὰς ταλαιπωρίας ἔμειναν ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης ὁλόκληρον ἔτος. Ὅτε ὅμως ἐνεθυμήθησαν πάλιν τὴν ἀγαπητήν των πατρίδα, καὶ ἐπεθύμησαν τὸν οἶκόν των καὶ τὴν γῆν τῶν πατέρων των, παρεκάλεσαν τὴν Κίρκην διὰ τοῦ Ὀδυσσέως νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν πατρίδα των, ὡς ἑξῆς[1].

«Κίρκη, ἐκτέλεσον νῦν τὴν ὁποίαν μοὶ ἔδωκας ὑπόσχεσιν, νὰ μᾶς ἀποστείλῃς οἴκαδε· ἡ καρδία μου βράζει ἤδη ἀπὸ πόθον», ἡ δὲ θεὰ δὲν ἠναντιώθη.

Πρότερον ὅμως ἔπρεπεν ὁ ἥρως κατὰ τὴν συμβουλὴν τῆς Κίρκης νὰ πλεύσῃ εἰς τὰ ἔσχατα ὅρια τοῦ Ὠκεανοῦ, ὅπου θὰ εὕρῃ τὸ βασίλειον τοῦ Ἅδου, ἐν ᾧ κατῴκουν οἱ τεθνεῶτες. Ἐκεῖ δὲ ἔμελλε νὰ εὕρῃ τὸν Θηβαῖον μάντιν Τειρεσίαν, ὅστις θὰ τῷ προσδιώριζε τὴν ὁδὸν καὶ τὸν πλοῦν πρὸς τὴν ἀγαπητήν του πατρίδα. Ἐδίσταζε βεβαίως ὁ ἥρως νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν τολμηρὰν ταύτην ἐπιχείρησιν, νὰ εἰσέλθῃ δηλ. εἰς τὸ κράτος τῶν τεθνεώτων· ἀλλ' ὑπετάγη εἰς τὴν τύχην του, καὶ προσωρ-

---

(1) Ὁμ. Ὀδύσ. Κ. 483.

μίσθη εἰς τὴν φρικτὴν παραλίαν. Ἐνταῦθα δὲ εὗρε πολλοὺς συντρόφους καὶ ἄλλους ἥρωας καὶ εὐγενεῖς γυναῖκας, οἵτινες περιεφέροντο ἅπαντες ὡς εἴδωλα ἤτοι σκιαί Ἐνταῦθα ἔμαθε παρὰ τοῦ μάντεως περὶ τῶν κινδύνων τοῦ μεγάλου πλοῦ καὶ τῶν ἐν τῷ οἴκῳ του ἀσωτειῶν 100 μνηστήρων, οἵτινες ἐσπατάλων τὴν περιουσίαν του καὶ ἐστενοχώρουν τὴν πιστήν του γυναῖκα.

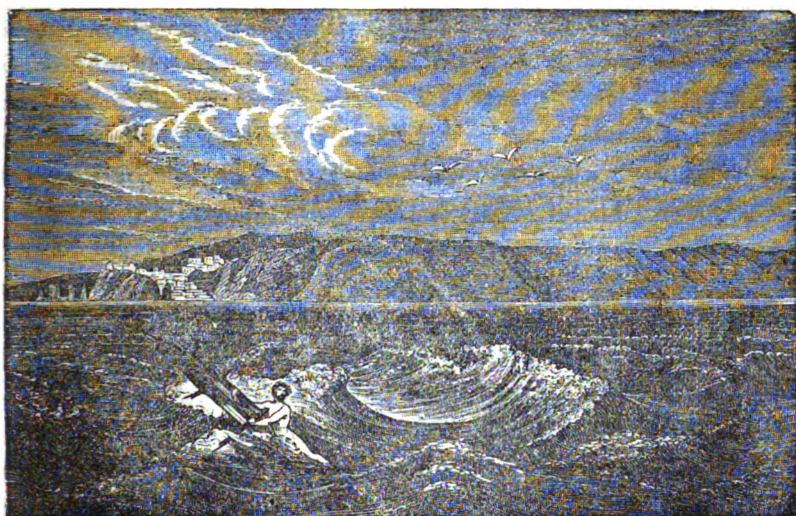
Ἀφοῦ δὲ ἀπεπεράτωσε τὰς ἐν τῷ Ἅδῃ ὑποθέσεις του, ἐπέβη τοῦ πλοίου, καὶ οὐρίου ἀνέμου πνεύσαντος ἔφθασε πάλιν εἰς τὴν νῆσον Αἰαίαν. Ἡ δὲ Κίρκη, ὡς ἔμαθε τὴν ἄφιξίν του, κατέβη εἰς τὴν παραλίαν, τῷ ἔδωκε τροφὰς καὶ εἶτα τὸν ἐδίδαξε τίνα διεύθυνσιν ἔπρεπε νὰ λάβῃ. Οὕτω δὲ προπαρεσκευασμένος ὁ ἥρως ἐξηκολούθησε τὸν πλοῦν αὐτοῦ.

Ἐν πρώτοις ὅμως ἔπρεπε νὰ ἔλθῃ εἰς τὰς παρθένους *Σειρῆνας*, αἵτινες μαγεύουσι διὰ τῆς μελῳδικῆς των φωνῆς πάντας, ὅσοι τὰς πλησιάζουσιν. Ἐπειδὴ δὲ ὅσοι ἴδωσιν αὐτάς, δὲν ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν πατρίδα των, ὡς εἶπεν ἡ Κίρκη, τῶν μὲν συντρόφων του ἔκλεισε τὰ ὦτα διὰ κηροῦ, αὐτοὺς δὲ διέταξε νὰ τὸν δέσωσιν ἐκ τοῦ ἱστοῦ τοῦ πλοίου, διὰ νὰ ἀκούσῃ τὸ ᾆσμα τῶν παρθένων ἐκείνων. Αἱ πτερωταὶ παρθένοι ᾖδον τόσον γλυκέως τὰ περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ Ὀδυσσέως, ὥστε ἐπεθύμει νὰ τὰς πλησιάσῃ, καὶ μάλιστα ὅτε τῷ ὑπεσχέθησαν νὰ τῷ ἀναγγείλωσιν ὅσα συνέβησαν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐὰν ἤθελε πλεύσει πρὸς τὸν χλωρὸν λειμῶνά των. Καὶ ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς ἔνευσε πρὸς τοὺς συντρόφους του νὰ τὸν λύσωσιν, ἀλλ' αὐτοὶ τὸν ἔδεσαν ἔτι σφιγκτότερα, μέχρις ὅτου παρῆλθον τὴν νῆσον. Μετὰ ταῦτα δὲ ἐπλησίασαν εἰς τὴν Σκύλλαν[1] καὶ Χάρυβδιν[2], ὁπότε οἱ ναῦται ἐκωπηλάτησαν πάσαις δυνάμεσιν, ἵνα ἀποφύγωσι τὸ καταπίνον τὴν θάλασσαν τέρας· ὁ ἥρως ἵστατο ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ὡπλισμένος διὰ δύο δοράτων, ἵνα ῥίψῃ ταῦτα κατὰ τῆς φοβερᾶς Σκύλλης. Ἀλλ' ἄνωθεν ἐκ τῶν σκοτεινῶν τούτων χαραδρῶν τῶν βράχων ἐξῆλθον 6 κεφαλαὶ τοῦ τέρατος, καὶ ἥρπασαν 6 ἄνδρας. Ἡ δὲ νὺξ ἠνάγκασε

(1) Σκύλλα, κατὰ τὴν μυθολογίαν ἦτο τέρας φοβερὸν τῆς θαλάσσης, διατρίβον περὶ τὸν πορθμὸν τῆς Σικελίας ἐπί τινος ὑψηλοῦ καὶ ἀποτόμου βράχου. Παρίστατο δὲ ἔχον ἓξ λαιμοὺς δράκοντος καὶ δώδεκα ὀξεῖς καὶ ἐξέχοντας ὀδόντας· περὶ δὲ τὸ σῶμα αὐτῆς συνείχοντο κεφαλαὶ κυνῶν κ. τ. τ. Ἦτο δὲ κυρίως ἡ Σκύλλα βράχος ἀπότομος ἀπέναντι τῆς ἐν Σικελίᾳ πόλεως Σκυλλαίου, πρὸς ὃν συνετρίβοντο τὰ κύματα τῆς θαλάσσης μετὰ μεγάλου κρότου, καὶ ὅθεν δυσκόλως διεπέρων τὰ πλοῖα.

(2) Χάρυβδις, τέρας θαλάσσιον, ὅπερ κατῴκει ἐπὶ τοῦ Σικελικοῦ πορθμοῦ, ἀπέναντι τῆς Σκύλλης, καταταράττον διηνεκῶς τὴν πέριξ θάλασσαν, καὶ φοβερὸν καὶ ἐπικίνδυνον διὰ τοὺς ἐκεῖθεν διαπλέοντας.

τοὺς πλέοντας νὰ προσορμισθῶσιν εἰς τὴν νῆσον *Θρινακίαν* (Σικελίαν), ὅπου ἔβοσκον αἱ βόες τοῦ Ἡλίου, τὰς ὁποίας οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ βλάψῃ, διότι ἀφεύκτως θὰ ἐτιμωρεῖτο. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας καὶ ἑβδομάδας ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ μείνωσιν ἐκεῖ, διότι ἀκατάπαυστος τρικυμία ἐτάραττε τὴν θάλασσαν. Ὅτε δὲ οἱ ναῦται ἐτελείωσαν τὰς τροφάς, δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τοὺς ὀλίγους ἰχθῦς καὶ τὰ ὀλίγα πτηνά, ἅτινα ἐθήρευσαν, ἀλλ' ἔσφαξαν καὶ βόας, καθ' ἣν ὥραν ὁ Ὀδυσσεὺς ἔλιπεν εἰς ζήτησιν ἄλλης τροφῆς. Ὅτε δὲ οὗτος ἐπέστρεψε, τὸ ἔγκλημα εἶχε πραχθῆ, ὅπερ ἐπέφερε τὴν ὀργὴν καὶ τιμωρίαν τοῦ θεοῦ.

Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ δίνῃ τῆς Χαρύβδεως.

Ἀπατηλὴ νηνεμία παρεκίνησε τοὺς περιπλανωμένους ν' ἀποπλεύσωσιν· ἀλλ' ἡ πάλιν ἐγερθεῖσα τρικυμία καὶ ὁ κεραυνὸς τοῦ Διὸς συνέτριψαν τὸ πλοῖον, καὶ ὁ ἥρως ῥιφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν ἐπάλαιε κολυμβῶν ἐπὶ τῆς συνεχομένης μετὰ τοῦ ἱστοῦ τρόπεως κατὰ τῆς φοβερᾶς Μοίρας. Οὕτω δὲ κατήντησεν εἰς τὸ ῥεῦμα, ὅπερ κατέπινεν ἡ Χάρυβδις, καὶ ἤθελεν ἀπολεσθῆ, ἐὰν δὲν ἐκρατεῖτο ἐκ τῶν κλάδων συκῆς τινος καὶ αἰωρεῖτο ἐπὶ τῆς ἀνοιγομένης ἀβύσσου, μέχρις ὅτου ἀνῆλθον κολυμβῶντα πάλιν τὰ ξύλα τοῦ πλοίου του.

Κατεπήδησε δὲ ἐπὶ τῶν ξύλων αὐτῶν καὶ μετὰ 9 ἡμέρας ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον *Ὠγυγίαν*, ὅπου κατῴκει ἡ νύμφη *Καλυψὼ* ἐν σπηλαίῳ.

Ἡ φύσις τῆς νήσου ταύτης ἦτο τόσον τερπνή, ὥστε ὁ Ὀδυσσεὺς ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τὰς ταλαιπωρίας του.

Ἡ ὡραία καὶ εἰρηνικὴ Νύμφη, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ νῆσος, ὑπεδέχθη τὸν ἥρωα εὐμενῶς, καὶ περιεποιήθη αὐτὸν ἐξαιρέτως δι' ἀφθόνων καὶ καλῶν φαγητῶν καὶ οἴνου· ἐπὶ τέλους δὲ τῷ ὑπεσχέθη καὶ ἀθανασίαν, ἐὰν ἤθελε μείνει παρ' αὐτῇ. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἠδύναντο νὰ καταπαύσωσι τοὺς πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν πιστὴν γυναῖκά του πόθους. Ἡμέρας ὁλοκλήρους ἐκάθητο ἐπὶ τῆς βραχώδους παραλίας καὶ ἔβλεπε τὴν ἀπέραντον θάλασσαν, ἐπιθυμῶν νὰ ἴδῃ μόνον τὸν καπνὸν τῆς πατρικῆς του οἰκίας ἀναθρώσκοντα καὶ ἔπειτα ν' ἀποθάνῃ. Τὸν εὐσπλαγχνίσθησαν δὲ οἱ Ὀλύμπιοι θεοί, καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην τὸν Ἑρμῆν, ὅστις ἔφερεν εἰς τὴν νύμφην τὴν ἀπόφασιν τοῦ Διός, ὅτι ὁ πολυπαθὴς Ὀδυσσεὺς πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του. Κατὰ τὰς ὁδηγίας λοιπὸν αὐτῆς κατεσκεύασεν ὁ Ὀδυσσεὺς *σχεδίαν*, ἔλαβε παρ' αὐτῆς φαγητὰ καὶ ποτὰ καὶ οὔριον ἄνεμον, καὶ ἔπλευσε πρὸς τὴν πατρίδα του. Ἀλλ' ὁ Ποσειδῶν, ὅστις ἦτο ὠργισμένος κατ' αὐτοῦ ἕνεκα τῆς ἀποτυφλώσεως τοῦ υἱοῦ του Πολυφήμου, ἐτάραξε διὰ τῆς τριαίνης του τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο τοιαύτη τρικυμία, ὥστε κατασυνέτριψε τὸ πλοῖόν του.

Κολυμβῶν δὲ ἐσώθη μετὰ μεγίστου κόπου εἰς τὴν χώραν τῶν Φαιάκων, εἰς τὴν νῆσον *Σχερίαν*, ὅπου ἐκρύβη μεταξὺ τῶν ἐλαιῶν ἐντὸς τῶν ξηρῶν φύλλων, καὶ ἐκοιμήθη ὕπνον βαθύν.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν κατέβη ἡ κόρη τοῦ βασιλέως Ἀλκινόου *Ναυσικάα* μετὰ τῶν θεραπαινίδων της, διὰ νὰ πλύνῃ τὰ ἐνδύματα τῶν ἀδελφῶν της καὶ τὰ ἰδικά της εἰς τὸν ποταμόν, εἰς οὗ τὰς ἐκβολὰς εἶχε φθάσει ὁ ἥρως τὴν προηγουμένην ἑσπέραν. Ἐνταῦθα μετὰ τὴν πλύσιν τῶν ἐνδυμάτων ἤρχισαν τὰ κοράσια νὰ παίζωσι τὴν σφαῖραν, καὶ ἐπειδὴ συνέβη νὰ γελάσωσιν ἰσχυρῶς, ἐξύπνησεν ὁ κοιμώμενος καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ δάσους τῶν ἐλαιῶν, καλύψας τὸ γυμνόν του σῶμα διὰ κλάδων ἐλαίας. Τοῦτον ὡς εἶδον τὰ κοράσια, ἐφοβήθησαν καὶ ἔφυγον τῇδε κἀκεῖσε, μόνη δὲ ἡ Ναυσικάα ἤκουσε τοὺς συγκινητικοὺς λόγους του, καὶ διέταξε τὰς θεραπαινίδας της νὰ τῷ δώσωσιν ἐνδύματα. Εἶτα δὲ ἀφοῦ ἐλούσθη εἰς τὸν ποταμὸν καὶ ἐνεδύθη τὰ ἐνδύματα, ἠκολούθησε τὴν Ναυσικάαν εἰς τὴν πόλιν τῶν περιφήμων ὡς πρὸς τὴν θαλασσοπλοΐαν Φαιάκων.

Ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐξεπλάγη ἰδὼν τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν τέχνην, δι' ἧς ἦτο κεκοσμημένη ἡ κατοικία τοῦ βασιλέως

Ἀλκινόου, λάμπουσα ἐκ τοῦ χαλκοῦ, τοῦ ἀργύρου καὶ τοῦ χρυσοῦ. Εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς μεγαλοπρεπεστάτης ταύτης οἰκίας εἰσῆλθεν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ βήματι ταχὺ ἐβάδιζε πρὸς τὴν βασίλισσαν *Ἀρήτην*, ἧς ἥψατο τῶν γονάτων, καὶ παρεκάλεσεν αὐτὴν νὰ τὸν φιλοξενήσῃ καὶ τῷ διευκολύνῃ τὴν εἰς τὴν πολυπόθητον πατρίδα του ἐπάνοδον.

Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας διέτριψεν ἐνταῦθα ὁ πολυπαθὴς Ὀδυσσεὺς, ἀπολαύων πολλῆς περιποιήσεως καὶ τερπόμενος ἐκ τῶν τραγῳδίων τοῦ ἀοιδοῦ, ὅστις ἔθελγε τοὺς συνδαιτυμόνας διὰ τῆς ᾠδῆς του, ψάλλων ἄλλοτε μὲν πῶς ὁ Ἥφαιστος περιέπλεξε τὸν ἰσχυρὸν Ἄρην καὶ τὴν χρυσοπλόκαμον Ἀφροδίτην διὰ σιδηρῶν δεσμῶν, ἄλλοτε δὲ σοβαρὸν ᾆσμα περὶ τοῦ ὀλεθρίου κατὰ τῆς Τροίας πολέμου. Ὅτε ὅμως ἔψαλλε τὸν δούριον ἵππον καὶ τὰ ἐν τῷ Ἰλίῳ κατορθώματα τοῦ Ὀδυσσέως, ὁ ξένος δὲν ἠδυνήθη νὰ κρύψῃ τὰ δάκρυά του, καὶ ἐφανέρωσε τὸ ὄνομά του. Τότε ὁ βασιλεὺς προσέφερεν εἰς αὐτὸν δῶρα φιλοξενίας, καὶ τὸν ἔστειλε διὰ πλοίου εἰς τὴν *Ἰθάκην*.

Ὅτε δὲ τὸ πλοῖον προσωρμίσθη εἰς τὴν Ἰθάκην, ἦτο νὺξ, καὶ ἐπειδὴ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκοιμᾶτο τόσον βαθέως, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξυπνήσῃ, τὸν ἀπεβίβασαν οἱ ναῦται Φαίακες κοιμώμενον. Ἐξυπνήσας δὲ τὴν πρωΐαν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνόμισεν, ἕνεκα τῆς ὁμίχλης, ὅτι οἱ ναῦται τὸν μετέφερον εἰς ξένην χώραν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνεγνώρισε τοὺς βράχους τῆς πατρίδος του, ἔκρυψε τὰ δῶρα τῶν Φαιάκων ἐντὸς τῶν βράχων, καὶ περιβληθεὶς ῥάκη, μὲ σάκκον ἐπαίτου ἐπὶ τῆς ῥάχεως, ἐζήτει τὸν ἀγαθὸν *Εὔμαιον*, ὅστις εἶχεν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησίν του εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς νήσου τὰς πολυαρίθμους ἀγέλας τοῦ βασιλέως καὶ τοὺς ὑποδιεστέρους ποιμένας. Ὁ φιλόξενος βοσκὸς ἐδέχθη προθύμως τὸν ταπεινὸν φαινόμενον ξένον, καὶ ὡμίλησε μετ' ἀγανακτήσεως περὶ τῶν μνηστήρων, οἵτινες συνευωχοῦντο καθ' ἡμέραν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἀπόντος κυρίου του.

Ἐνῷ δὲ οἱ δύο συνδιελέγοντο εἰσέτι, εἰσῆλθεν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ καλοῦ ἐκείνου ποιμένος καὶ ὁ Τηλέμαχος, ὁ ἤδη ἐνήλικος υἱὸς τοῦ ἥρωος, ὅστις τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς διέφυγε κατὰ τὸν νυκτερινόν του πλοῦν τὴν ἐνέδραν τῶν αἰσχρῶν μνηστήρων, καὶ προσωρμίσθη εἰς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς νήσου. Ὁ Εὔμαιος ἔκλαυσεν ὑπὸ χαρᾶς, ὅτε εἶδε τὸν ὡραῖον νέον, περὶ οὗ εὑρίσκετο εἰς ἀνησυχίαν, ἐφίλησε τὸ πρόσωπον καὶ τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ ἐξέφρασεν εὐχὴν περὶ ἐπανόδου τοῦ πατρός του. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐσηκώθη εὐθὺς, ἵνα παραχωρήσῃ εἰς τὸν ἀφικόμενον τὴν θέσιν του, ἀλλ' ὁ Τηλέμαχος ἀπεκρίθη μὴ δεχόμενος

τὴν προσφερομένην θέσιν· «κάθισον, ξένε· ὁ ἄνθρωπος οὗτος θὰ ἑτοιμάσῃ καὶ δι' ἐμὲ θέσιν τινά.» Ὁ δὲ Εὔμαιος κόψας θάμνους τινὰς ἔστρωσεν αὐτούς, ἐφ' ὧν ἐκάθισεν ὁ βασιλόπαις. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ἀπεμακρύνθη ὁ χοιροβοσκός, ἵνα ἀναγγείλῃ εἰς τὴν ἀνήσυχον Πηνελόπην τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ νέου ἥρωος, τότε ἐφανερώθη ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὸν υἱόν του κατὰ συμβουλὴν τῆς Ἀθηνᾶς, ἥτις παρουσιάσθη ἐκεῖ χωρὶς νὰ τὴν γνωρίσῃ ὁ Τηλέμαχος. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη θίξασα τὸν Ὀδυσσέα διὰ τῆς ῥάβδου της ἔκαμεν αὐτὸν νὰ φαίνηται ὡραῖος καὶ εὔρωστος καὶ φορῶν λαμπρὰν χλαμύδα καὶ πολύτιμον χιτῶνα, ἐνόμισεν ὁ Τηλέμαχος ὅτι εἶναι θεός· ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἐφώνησε, «δὲν εἶμαι θεός, ἀλλ' ὁ πατήρ σου», καὶ ἀμφότεροι ἐκράτουν ἀλλήλους ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἐνηγκαλισμένους, καὶ ἔκλαιον ὑπὸ χαρᾶς συνάμα καὶ λύπης διὰ τὸ ὄνειδος, ὅπερ ἐπέφερον οἱ ἀναιδεῖς μνηστῆρες ὁλονὲν εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτῶν.

Ὁ Ὀδυσσεὺς εἶπεν εἰς τὸν υἱόν του, ὅτι προτίθεται νὰ φονεύσῃ ὅλους τοὺς μνηστῆρας· οὗτος δὲ ἐπληροφόρησεν αὐτὸν περὶ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν μνηστήρων, περὶ τῆς σωματικῆς των ῥώμης καὶ περὶ τοῦ πλήθους τῶν ὀπαδῶν των, καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ λάβῃ συμβοηθοὺς πρὸς τὸ ἔργον· ἀλλ' ὁ ἥρως ἀπέρριψε τὴν πρότασιν.

Κατὰ δὲ τὴν ἑπομένην ἡμέραν μεταβαίνων ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ τοῦ χοιροβοσκοῦ εἰς τὴν πόλιν ἀπήντησε καθ' ὁδὸν τὸν αἰγοβοσκὸν *Μελανθέα*, ὅστις ἦτο φίλος τῶν μνηστήρων. Οὗτος ἐξύβρισε τὸν Εὔμαιον, διότι ὡδήγει ὀχληρὸν ἐπαίτην εἰς τὴν εὐγενῆ συνάθροισιν, καὶ ἐλάκτισε πλήρης κακίας τὸν περιφρονούμενον ἄνδρα εἰς τὸν μηρόν, ὅστις μεθ' ὑπομονῆς ὑπέφερε τὴν κακοποίησιν ταύτην.

Οἱ μνηστῆρες ἀπὸ πρωΐας εἶχον συναθροισθῆ τὴν ἑπομένην ἡμέραν, καὶ ἤρχισαν νὰ διασκεδάζωσιν. Ὅτε δὲ εἶδον ἐνώπιόν των τὸν Ὀδυσσέα μετημφιεσμένον, πολὺ δυσηρεστήθησαν, καὶ οἱ ἰσχυρότατοι αὐτῶν, ὁ Ἀντίνοος καὶ ὁ Εὐρύμαχος, ἔρριψαν κατ' αὐτοῦ τὰ καθίσματα, ἄλλοι δὲ πόδας ἀγελάδων, καὶ ἐξύβρισαν αὐτὸν διὰ σκωπτικῶν λόγων.

Τὴν ἑσπέραν τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅτε οἱ ἀναιδεῖς μνηστῆρες ἀπῆλθον διὰ νὰ κοιμηθῶσι, μετήνεγκεν ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ τοῦ υἱοῦ του πάντα τὰ ἐν τῇ αἰθούσῃ εὑρισκόμενα ὅπλα εἰς τὰ ὑψηλότερα δωμάτια. Ἔπειτα δὲ ἔμεινε μόνος ἐν τῷ θαλάμῳ καὶ ἐσκέπτετο περὶ τρόπου τοῦ φόνου τῶν μνηστήρων.

Ὅτε δὲ ἐξημέρωσεν, ἤρχισαν πάλιν τὰς προετοιμασίας πρὸς εὐωχίαν. Μετ' ὀλίγον δὲ εἰσῆλθον καὶ οἱ μνηστῆρες, ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἄλλου

γελῶντες, καὶ ἐκάθισαν νὰ φάγωσιν. Ἀλλ' ἡ Πηνελόπη, ἥτις ἤκουσεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ ὑπερῴου, διενοήθη ὅτι ὡς μήτηρ ὀφείλει νὰ διασώσῃ τὰ κτήματα διὰ τὸν υἱόν της. Ἔλαβε λοιπὸν τὸ ἰσχυρὸν τόξον καὶ τὰ βέλη ἐκ τοῦ θαλάμου, ὅπου ἔκειντο πολλὰ ὅπλα τοῦ ἀνδρός της, καὶ μετέβη μετ' αὐτῶν, ἀφοῦ ἔκλαυσε καὶ ἐθρήνησε πολύ, εἰς τὴν συνάθροισιν τῶν μνηστήρων.

«Ἐπειδὴ», εἶπε, «τόσον δεινῶς στενοχωρεῖτε τὸν υἱόν μου καὶ ἐμὲ αὐτήν, ἐπιχειρήσατε τὸν ἑξῆς ἀγῶνα. Ὅστις ἐντείνῃ τὸ τόξον τοῦ ἀπόντος συζύγου μου καὶ ῥίψῃ τὸ βέλος διὰ 12 ὄπισθεν ἀλλήλων παρατεταγμένων πελέκεων, ὅπως συνήθιζέ ποτε ἐκεῖνος, αὐτὸν θ' ἀκολουθήσω ὡς γυνή του εἰς τὸ οἴκημά του».

Ἔκλαιον μὲν οἱ πιστοὶ ποιμένες, ὅτε ἤκουσαν τοὺς λόγους τούτους, ἠγανάκτει δὲ καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς διὰ τὴν μητέρα· ἀλλ' ὁ ὑπερήφανος Ἀντίνοος ἐπετίμησεν αὐτοὺς καὶ ἐνόμισεν ἑαυτὸν νικητήν!

Ἡ Πηνελόπη μεταξὺ τῶν θεραπαινίδων της λυπουμένη.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐτέθησαν κατὰ σειρὰν οἱ πελέκεις, καὶ οἱ μνηστῆρες προσῆλθον πρὸς ἀνταγωνισμόν· ἀλλ' οὐδεὶς κατώρθωσε νὰ ἐντείνῃ τὸ τόξον.

«Δότε δὰ καὶ εἰς ἐμὲ τὸ τόξον», εἶπεν ὁ ταπεινὸς φαινόμενος ἐπαίτης· «ἐγὼ ἄλλοτε ἤμην πολὺ ἐπιδέξιος εἰς τὸ τοιοῦτον ἔργον, καὶ ἐπεθύμουν νὰ δοκιμάσω, ἂν ἡ νεανική μου δύναμις δὲν μὲ ἐγκατέλιπεν ἐντελῶς ἕνεκα τῶν ταλαιπωριῶν μου». Οἱ μνηστῆρες σφοδρῶς ὠργίσθησαν κατὰ τοῦ ὑπερηφάνου ξένου, ἀλλ' ὁ Τηλέμαχος διέταξεν εὐθὺς τὸν χοιροβοσκὸν νὰ δώσῃ καὶ εἰς ἐκεῖνον τὸ τόξον.

Ἀφοῦ ὁ ἐπαίτης ἔλαβε τὸ τόξον, ἀπεσύρθη ἡ Πηνελόπη κατὰ παράκλησιν τοῦ υἱοῦ της εἰς τὸ ὑπερῷον· ἐκεῖνος δὲ ἐντείνας αὐτὸ ἄνευ δυσκολίας ἔρριψε τὸ βέλος, ὅπερ διῆλθε δι' ὅλων τῶν ὀπῶν τῶν πελέκεων.

«Ὁ ἀγὼν οὗτος ἐτελείωσεν», ἐξεφώνησεν ὁ ἥρως πρὸς τοὺς μνηστῆρας· «τώρα ἐκλέγω ἄλλον σκοπὸν, ὃν οὐδεὶς ἀκόμη τοξότης δὲν ἐπέτυχε»· καὶ εὐθὺς ῥίψας τὸ βέλος ἐκτύπησε τὸν Ἀντίνοον εἰς τὸν λαιμόν.

«Ἀνόητε», ἐφώνησαν μετ' ὀργῆς οἱ μνηστῆρες, οἵτινες χάριν ἀμύνης ἥρπασαν τὰς τραπέζας καὶ ἔρριπτον αὐτὰς κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως· «μετ' ὀλίγον θὰ γείνῃς βορὰ τῶν γυπῶν».

Ὁ Ὀδυσσεὺς φονεύων τοὺς μνηστῆρας.

— «Ὦ κύνες», ἀπεκρίθη ὁ Ὀδυσσεὺς, «ἐφαντάζεσθε, φαίνεται, ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐπιστρέψω, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐσέβεσθε οὔτε ἀνθρώπινον οὔτε θεῖον δίκαιον. Νῦν δὲ δὲν θ' ἀποφύγητε τὸν θάνατον».

Ὁ Εὐρύμαχος τότε ὑπέσχετο νὰ τὸν ἀποζημιώσῃ διὰ τὰ κατασπαταληθέντα κτήματα.

— «Καὶ ἐὰν πάντα τὰ κτήματά σας μοὶ προσφέρητε», ἐξεφώνησεν ὁ ἥρως πρὸς αὐτὸν, «δὲν θὰ παύσω πρὶν σᾶς φονεύσω».

«Ἐμπρὸς λοιπὸν», ἐξεφώνησεν ὁ Ἀντίνοος, «ὦ μνηστῆρες! ἂς

ἀγωνισθῶμεν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὅλοι ὁμοῦ διὰ γυμνοῦ ξίφους». Πρὶν ὅμως φθάσῃ τὸν ἥρωα, ἐκτυπήθη καὶ αὐτὸς καὶ ἔπεσε.

Παρευθὺς δὲ ἔρριψεν ὁ Ὀδυσσεὺς τὰ βέλη τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο, ὁ δὲ Τηλέμαχος ἔφερεν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν πιστὸν ποιμένα δόρατα καὶ πανοπλίαν. Σκληρὸς ὑπῆρξεν ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος, διότι 12 δόρατα καὶ περικεφαλαίας ἔφερεν ὁ ἄπιστος Μελανθεὺς εἰς τοὺς μνηστῆρας, τὰ δὲ βέλη ἵπταντο ἐδῶ καὶ ἐκεῖ.

Ἐν τούτοις ὁ Ὀδυσσεὺς κατώρθωσε νὰ φονεύσῃ τοὺς μνηστῆρας ὅλους ἐκτὸς τοῦ κήρυκος καὶ τοῦ ἀοιδοῦ.

Μετὰ δὲ τὸν φόνον τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐκάλεσαν τὴν πιστὴν οἰκονόμον Εὐρύκλειαν, διὰ νὰ προστάξῃ τὰς ὑπηρετρίας νὰ καθαρίσωσι τὴν αἴθουσαν. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη ἐπέδειξε μεγαλοφώνως τὴν χαράν της διὰ τὸ ῥεῦσαν αἷμα καὶ τοὺς σωροὺς τῶν πτωμάτων, εἶπεν ὁ Ὀδυσσεύς, «ὦ μῆτερ, εὐφραίνου μὲ τὴν καρδίαν σου, ἀλλὰ μὴ δείκνυε ἀγαλλίασιν· διότι εἶναι ἁμαρτία ν' ἀγάλληταί τις διὰ φονευμένους ἀνθρώπους· τούτους ἐφόνευσεν ἡ βουλὴ τῶν θεῶν καὶ ἡ ἰδία των κακοήθεια».

Ἀφοῦ δὲ ἐκαθαρίσθη ἡ αἴθουσα καὶ ἐκαπνίσθη διὰ θείου, προσεκάλεσαν τὴν Πηνελόπην, ἥτις δὲν ἀνεγνώρισε τὸν σύζυγόν της, διότι ἦτο ἀκάθαρτος ἐκ τῆς κόνεως καὶ τοῦ αἵματος, καὶ διὰ τοῦτο ἐπετίμησε μὲν αὐτὴν ὁ Τηλέμαχος εἰπών·

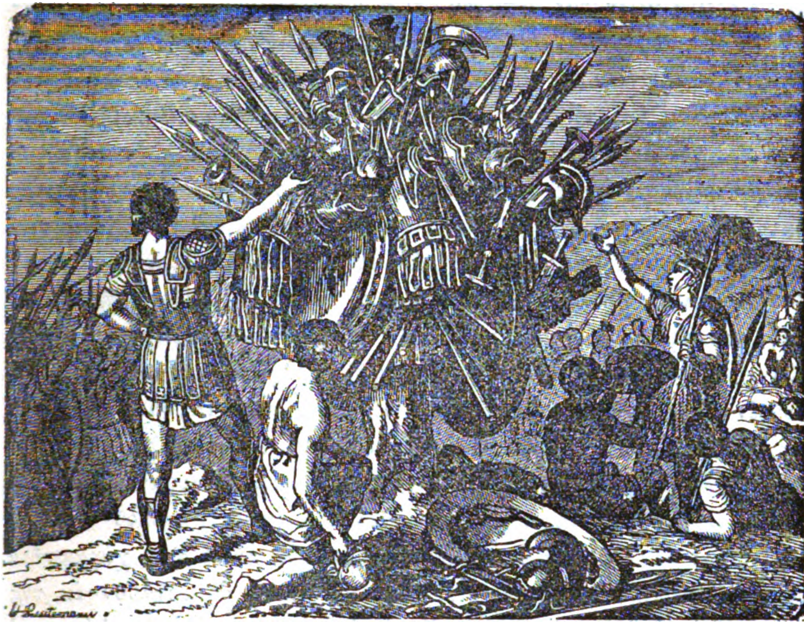
«Ὦ μῆτερ πόσον ἦσαι ἀπαθής! ἔχεις καρδίαν, ἥτις εἶναι σκληροτέρα τοῦ λίθου·» ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε καὶ νὰ τὴν συγκινήσῃ. Καὶ ὅτε δὲ ὁ ἥρως λουσθεὶς καὶ περιβληθεὶς λαμπρὸν χιτῶνα καὶ χλαμύδα προσῆλθε πρὸς αὐτήν, ὅμοιος κατά τε τὸ ἀνάστημα καὶ τὴν μορφὴν πρὸς ἀθάνατόν τινα, αὕτη διετέλει ἀκόμη ἀπαθής, διότι δὲν ἐπίστευεν ὅτι εἶναι σύζυγός της. Διέταξε δὲ αὐτὸν νὰ φέρῃ τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος κατεσκεύασε κλίνην, καὶ νὰ τὴν ἑτοιμάσῃ πρὸς ὕπνον.

Ὁ Ὀδυσσεὺς κατεσκεύασέ ποτε τὴν κλίνην ταύτην ἐντὸς τοῦ κοιλώματος ἐλαίας τινός· αὕτη δὲ συνείχετο μετὰ τοῦ κορμοῦ τοῦ δένδρου, καὶ δὲν ἐγνώριζεν αὐτὴν ἄλλος εἰμὴ αὐτὸς καὶ ἡ Πηνελόπη· ὅθεν ἀντὶ νὰ ὑπάγῃ καὶ ζητήσῃ τὴν κλίνην, ἠρώτησε τὴν Πηνελόπην ἄθυμος· «καὶ ποῖος τὴν ἀνεκάλυψε, καὶ τὴν ἀπέσπασεν ἐκεῖθεν;» ἐκ τούτου ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἡ πιστὴ σύζυγος, τὸν ἐνηγκαλίσθη καὶ ἠσπάσθη τὴν προσφιλῆ του κεφαλήν.

Ἄλλοι ποιηταὶ διηγοῦνται καὶ τὰς μετὰ ταῦτα τύχας τοῦ Ὀδυσσέως, ὡς καὶ περὶ ταξειδίων τοῦ Διομήδους εἰς τὴν Ἑσπερίαν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Αἰνείας, ὁ ἥρως τῶν Τρώων, ὅστις διέφυγε τὸν θάνατον

κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του, ἐδοξάσθη διὰ τῆς ποιήσεως. Καὶ ὁ γέρων Ἀντήνωρ, ὅστις ὁλονὲν προέτεινε τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἁρπαγείσης Ἑλένης, καὶ ἐφιλοξένησέ ποτε τοὺς ἥρωας Διομήδην καὶ Ὀδυσσέα, διεσώθη, ὡς λέγεται, κατὰ τὸν ἐμπρησμὸν τῆς Τροίας, ὡς διηγήθημεν ἀνωτέρω. Ἐπί τινος δὲ εἰκόνος ἐν τῇ τῶν Δελφῶν λέσχῃ ἀπεικονίζετο ἡ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν προγόνων του φυγὴ αὐτοῦ.

Τρόπαιον τοῦ νικητοῦ τῆς Ἀσίας.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

ΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ.

Ἀπὸ τῆς τῶν Δωριέων εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐποικήσεως, τῆς λεγομένης *Καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν*, ἄρχονται συνήθως τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, οὐχὶ διότι μετὰ τοῦ συμβάντος τούτου εἰσαγόμεθα ἐκ τοῦ σκότους τῆς μυθολογίας εἰς τὴν καθαρὰν ἱστορίαν, ἀλλὰ διότι διὰ ταύτης καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνεχομένων μεταναστάσεων μετεβλήθη ἡ κατάστασις τῆς ἀρχαίας ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, καὶ διότι διά τινος ὅλως διόλου νέας διανομῆς τῶν φυλῶν εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἐτέθη τὸ θεμέλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνεπτύχθησαν εἰς τὰς ἐπομένας ἑκατονταετηρίδας τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας οἱ διάφοροι πολιτικοὶ θεσμοὶ καὶ κοινωνικαὶ περιστάσεις. Πεντήκοντα περίπου ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας (1134 π. Χ.) οἱ Θεσσαλοί, κλάδος τῆς Θεσπρωτικῆς φυλῆς, οἱ ὁποῖοι μέχρι τοῦδε ἔβοσκον τοὺς ἵππους των

ἐν τῇ ὀρεινῇ χώρᾳ τῆς Ἠπείρου ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων κοιλάδων τοῦ Ἀράχθου καὶ τοῦ Ἀχελῴου ποταμοῦ, εἰσέβαλον διὰ τῶν διόδων τοῦ ὄρους Πίνδου πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὴν πλατεῖαν καὶ εὔκαρπον κοιλάδα τοῦ Πηνειοῦ, ἥτις ἔκτοτε φέρει ἀπ' αὐτῶν τὸ ὄνομα *Θεσσαλία*. Τί δὲ παρεκίνησε τὸν ἄγριον καὶ ἰσχυρὸν τοῦτον λαὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων τὴν μέχρι τοῦδε πατρίδα του, καὶ νὰ ζητήσῃ νέας κατοικίας, δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἡ πίεσις τῶν εἰσβαλόντων Ἰλλυρικῶν φύλων ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ στενοῦ ὀρεινοῦ τόπου των, ἢ ἡ θέα τῆς λαμπρᾶς πεδιάδος, τῆς ὁποίας τοὺς καρποφόρους ἀγροὺς μετὰ τῶν πολυαρίθμων χωρίων καὶ φρουρίων ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν τοῦ Πίνδου. Ἐκ τοῦ ἐν τῇ χώρα ταύτῃ ἐγκατεστημένου λαοῦ παρὰ τὰς δύο ὄχθας τοῦ Πηνειοῦ καὶ τὰς πλευρὰς τῶν περικλειόντων ὀρέων ἄλλοι μὲν, πρὸ πολλοῦ ἤδη ἀσχολούμενοι εἰς εἰρηνικὰς ἀσχολίας, ὑπέκυψαν μετὰ πολλὴν ἢ ὀλίγην ἀντίστασιν εἰς τὴν βίαν τοῦ ἀγρίου ἱππικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ μετὰ ταῦτα διετήρησε τὸν ἐμπαθῆ καὶ βίαιον χαρακτῆρά του, καὶ περιῆλθον εἰς σκληρὰν δουλείαν· ἄλλοι δὲ ἀπῆλθον ἐκ τῆς χώρας, διὰ νὰ διατηρήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των, καὶ ὑπὸ βασιλέων καὶ ἱερέων ὁδηγούμενοι ἐζήτησαν ἄλλας κατοικίας.

Οἱ περὶ τὴν Ἄρνην *Αἰολεῖς Βοιωτοί, οἱ Ἀρναῖοι*[1], οἵτινες κατῴκουν τὰς πλευρὰς τῆς Ὄθρυος, μετῴκησαν πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ἐγκατεστάθησαν περὶ τὴν Κωπαΐδα λίμνην· ἐντεῦθεν δὲ ὁρμώμενοι καθυπέταξαν πρὸς βορρᾶν μὲν τὴν πλουσίαν χώραν τῶν Μινυῶν μετὰ τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν ἀκροπόλεως Ὀρχομενοῦ, πρὸς μεσημβρίαν δὲ τὴν Θηβαϊκὴν χώραν, ἔνθα ἐβασίλευεν ἡ γενεὰ τῶν Καδμειώνων. Τοιουτοτρόπως περιῆλθεν ὅλη ἡ χώρα, ἀπὸ τοῦ κάτω μέρους τοῦ Κηφισοῦ μέχρι τῶν διόδων τοῦ Κιθαιρῶνος, εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Βοιωτῶν, ἀφ' ὧν καὶ τὸ ὄνομα *Βοιωτία*. Ὅστις ἐκ τῶν Ὀρχομενίων καὶ Καδμειώνων δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποταχθῇ, κατέφυγεν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἢ ἀλλαχοῦ που· εἰς τὴν Ἀττικὴν κατέφυγον καὶ ἐκ τῆς Θεσσαλίας οἱ Λαπίθαι, οἱ κατὰ τοὺς μύθους περίφημοι ἐξ *Ἰωλκοῦ Μινύαι*[2].

---

(1) Ἄρνη, θυγάτηρ τοῦ Αἰόλου, ἀφ' ἧς ὠνομάσθησαν αἱ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Βοιωτίᾳ πόλεις Ἄρνη. Ἴδ. Θουκυδ. 1, 12. Παυσαν. 9, 40, 5.

(2) Μινύαι, ἀρχαῖος λαὸς τῆς Αἰολίδος, ὅστις ἦλθεν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Μινύου, υἱοῦ τοῦ Χρύσου καὶ ἐκγόνου τοῦ Ποσειδῶνος, εἰς τὸ βόρειον τῆς Βοιωτίας, ὅπου ἐσύστησε τὸ βασίλειον τῶν Μινυῶν μὲ μητρόπολιν τὸν Ὀρχομενὸν, ἥτις καὶ Μινυεία ἐλέγετο. Ἡροδ. 1, 146 καὶ Παυσαν. 9, 36, 4 καὶ ἑξῆς.

Ἄλλη τις φυλὴ τῆς Θεσσαλίας, οἱ *Ἡρωῖκοὶ* καὶ τραχεῖς *Δωριεῖς*, οἵτινες κατῴκουν τὴν μεσημβρινὴν τοῦ Ὀλύμπου πλευρὰν, διῆλθον, ὅτε κατεδιώκοντο ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν, διὰ μέσου τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν βασιλέων ἐκ τῆς γενεᾶς τῶν *Ἡρακλειδῶν*, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν ὑψηλὴν ὀρεινὴν γωνίαν μεταξὺ Οἴτης καὶ Παρνασσοῦ, ἥτις ἔκτοτε ἀπ' αὐτῶν *Δωρὶς* ὀνομάζεται, καὶ ἔνθα πηγάζει ὁ Κηφισσὸς ποταμός. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ στενὴ καὶ ὀρεινὴ χώρα δὲν ἦτο ἀρκοῦσα εἰς τὸν πολὺν ἀριθμὸν τῶν εἰσελθόντων ἐποίκων, διὰ τοῦτο τὸ πλεῖστον ἐξ αὐτῶν ἀπεφάσισε μετά τινα χρόνον νὰ μετοικήσῃ ἐκ νέου, καὶ ἐπορεύθη πρὸς μεσημβρίαν ὑπὸ μέγαν προορισμόν. Διὰ τοῦ στενωτάτου μέρους τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ὅπου ἀντίκεινται πρὸς ἄλληλα τὰ ἀκρωτήρια Ῥίον καὶ Ἀντίρριον, διέβησαν διὰ πλοίων, τὰ ὁποῖα κατεσκευάσθησαν ἐν Ναυπάκτῳ[1], εἰς τὴν πλησίον τῆς Πελοποννήσου παραλίαν, συνοδευόμενοι καὶ ὁδηγούμενοι ὑπὸ πλήθους Αἰτωλῶν, ὧν ἡγεμὼν ἦτο ὁ *Ὄξυλος*. Ὁ μῦθος διηγεῖται, ὅτι τρεῖς ἀδελφοί, *Τήμενος*, *Ἀριστόδημος* καὶ *Κρεσφόντης*, ἔκγονοι τοῦ Ἡρακλέους, εἰσῆλθον μετὰ τῶν Δωρικῶν φύλων, ἐκλέξαντες κατά τινα χρησμὸν[2] τὸν Ὄξυλον ὡς ὁδηγόν των, εἰς τὴν Πελοπόννησον, τῆς ὁποίας τὴν κτῆσιν εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς αὐτοὺς ὁ τῶν Δελφῶν θεός. Διὰ μεγάλης δέ τινος μάχης κατέβαλον τὸ κράτος τῶν Ἀχαιῶν, ἤτοι τὸ Ἄργος, τὴν Λακεδαίμονα καὶ τὴν ἀνατολικὴν *Μεσσήνην*, ὧν βασιλεὺς ἦτο ὁ *Τισαμενὸς*, υἱὸς τοῦ Ὀρέστου, καὶ διὰ κλήρου διεμοίρασαν τὰς καταχτηθείσας χώρας, αἵτινες πρότερον ἀνῆκον εἰς τὸν πρόγονόν των Ἡρακλέα ἢ ἕνεκα τῆς καταγωγῆς του ἢ ἕνεκα καταχτήσεως. Καὶ ὁ μὲν Τήμενος ἔλαβε τὸ Ἄργος, ὁ δὲ Κρεσφόντης τὴν Μεσσήνην, ὁ δὲ *Προκλῆς* καὶ *Εὐρυσθένης*, οἱ δίδυμοι υἱοὶ τοῦ Ἀριστοδήμου, ὅστις ἀπέθανε πρὶν ἢ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ὑποσχεθεῖσαν χώραν, ἔλαβον τὴν Λακεδαίμονα. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι αἱ περιπέτειαι τῆς Πελοποννήσου δὲν ἀπεφασίσθησαν διὰ μιᾶς, καὶ ὅτι οἱ Δωριεῖς ἐχρειάσθησαν πολὺν καιρὸν, ἕως οὗ καταχτήσωσι τὰς εἰρημένας χώρας καὶ κυριεύσωσι τὰ πολυάριθμα φρούρια αὐτῶν. Ἀφοῦ δὲ οἱ Δωριεῖς διῆλθον τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, παρεχώρη-

---

(1) Ἡ Ναύπακτος κεῖται ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ Ἀντιρρίου· ὠνομάσθη δὲ οὕτω, διότι ἐκεῖ εἶχον κατασκευάσει (ναυπηγήσει) τὰ πλοῖα.

(2) Τοὺς Ἡρακλείδας εἶχε διατάξει ὁ χρησμὸς νὰ λάβωσιν ὡς ἀρχηγόν των τὸν τριόφθαλμον. Ἐνῷ δὲ ἐζήτουν τοιοῦτον, εὗρον Αἰτωλόν τινα ἔφιππον Ὄξυλον, ὅστις ἦτο μονόφθαλμος, καὶ συνεπέραναν ὅτι τοῦτον ἐνόει ὁ χρησμὸς, καὶ διὰ τοῦτο ἐκήρυξαν αὐτὸν ἀρχηγόν των. Ἴδ. Παυσαν. Ε, γ καὶ ἑξῆς.

σαν τὴν κατὰ πρῶτον κυριευθεῖσαν χώραν, ὅπου κατῴκουν οἱ *Ἐπειοί*, εἰς τὸν Ὄξυλον καὶ τοὺς Αἰτωλούς του, οἵτινες μετὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἐπειοὺς ἐπιμιξίαν των Ἠλεῖοι ὀνομασθέντες, ἔδοσαν εἰς τὴν χώραν των τὸ ὄνομα *Ἦλις*. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπορεύθησαν διὰ τῆς στενῆς κοιλάδος τοῦ Ἀλφειοῦ πρὸς τὰ ἄνω διὰ τῆς Ἀρκαδίας, ὁπόθεν μέρος τι ἐξ αὐτῶν, μιχθέντες μετὰ Ἀρκαδικῶν συμμαχικῶν λαῶν, κατῆλθον πρὸς τὴν Μεσσήνην· τὸ δὲ ἕτερον μέρος μετέβη ἐκ τῆς ἀνωτέρας τοῦ Ἀλφειοῦ κοιλάδος εἰς τὸ στενὸν τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα, ἵνα κυριεύσῃ τὴν Λακεδαίμονα. Τὸ εἰς τὴν Μεσσήνην εἰσελθὸν πλῆθος ὑπὸ τὸν βασιλέα Κρεσφόντην κατέκτησε τὴν ἀνωτέραν κοιλάδα τοῦ Παμίσου, δηλ. τὴν εὐρεῖαν καὶ καρποφόρον πεδιάδα τῆς *Στενυκλάρου* καὶ τῆς *Ἀνδανίας*, καὶ ἐκυρίευσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅλην τὴν χώραν μεσημβρινῶς μέχρι τῆς θαλάσσης, καὶ ἀνατολικῶς μέχρι τῶν κορυφῶν τοῦ Ταϋγέτου· πρὸς δὲ δυσμὰς κατέστρεψαν τὴν κυριαρχίαν τῶν Πυλίων, τῶν ὁποίων οἱ ἡγεμόνες Νηλεῖδαι, ἔκγονοι τοῦ Νέστορος, κατέφυγον μετά τινων τοῦ λαοῦ των εἰς τὴν Ἀττικήν. Οἱ Δωριεῖς, οἵτινες εἰσῆλθον εἰς τὴν Λακωνίαν, ἐστρατοπέδευσαν ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα, δηλ. ὅπου ἐξαπλοῦται εὐρεῖα πεδιάς· ἀλλ' ἡ κατάκτησις ὅλης τῆς κοιλάδος τῆς μεταξὺ τοῦ Ταϋγέτου καὶ τῆς ἀνατολικῆς ὀρεινῆς σειρᾶς τοῦ Πάρνωνος μέχρι τῆς θαλάσσης παρετάθη πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς ἀνδρείας ἀντιστάσεως τῆς ὀχυρᾶς τῶν Ἀχαιῶν πόλεως τῶν *Ἀμυκλῶν*, ἐπὶ τοσοῦτον καιρόν, ὥστε τὸ ἀτείχιστον στρατόπεδον ἐγένετο πόλις, ἥτις μετὰ ταῦτα ἐκλήθη *Σπάρτη*.

Διὰ τὰς ἐπανειλημμένας ὅμως ἐποικήσεις εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο διὰ τῆς ἀνοιχθείσης ἤδη ὁδοῦ τόσον πολὺ ηὔξησε μετ' ὀλίγον ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀνωτέρας τοῦ Εὐρώτα κοιλάδος, ὥστε τὸ πλῆθος ἐζήτει νὰ ἐξέλθῃ διὰ τῶν ἀνατολικῶν ὀρέων εἰς τὴν χώραν τοῦ Ἄργους, ὅπου ἦτο τὸ κέντρον τοῦ ἀρχαίου Ἀχαϊκοῦ κράτους τῶν Ἀτρειδῶν. Ὁρμώμενοι δὲ ἐκ τῆς ἑλώδους παραλίας τοῦ Ἄργους, ἐκυρίευσαν τὴν παραλίαν τοῦ *Ἰνάχου* [1] ποταμοῦ καὶ ὅλην τὴν Ἀργείαν χώραν, ἥτις ἐξετείνετο πρὸς μεσημβρίαν μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Μαλέου. Καὶ ὁ μὲν Τήμενος ἐγένετο βασιλεὺς ἐν Ἄργει, ἐν δὲ Τροιζῆνι ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Ἀγαῖος*, ἐν δὲ τῇ Ἐπιδαύρῳ ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ *Δηϊφόντης*. Ὁ δὲ *Φάλκης*, ἄλλος τις υἱὸς τοῦ Τημένου, ἐκυρίευσεν, ὁρμώμενος ἐκ τοῦ Ἄργους, τὴν πόλιν Σικυῶνα, ὁ δὲ υἱός του *Ῥηγνίδας* [2] ἐγκατεστάθη διὰ τῆς βίας ἐν

(1) Ἴναχος, μικρὸς ποταμὸς τῆς Ἀργολίδος.

(2) Παυσαν. 2. 13.

Φλιοῦντι. Ἄλλος τις Ἡρακλείδης, *Ἀλήτης*, ἐκυρίευσεν ἐρχόμενος διὰ τῆς θαλάσσης τὴν πόλιν Κόρινθον. Τοὺς δὲ ἐκγόνους τοῦ Ἀγαμέμνονος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερασπισθῇ οὔτε ὁ ἄφθονος ἐκ χρυσοῦ θησαυρός των, οὔτε τὸ ὑψηλὸν Κυκλώπειον φρούριον τῶν Μυκηνῶν, ἀλλ' ὑπεχώρησαν καὶ οὗτοι τῇ δωρικῇ αἰχμῇ, καὶ ἐζήτησαν μεθ' ἑνὸς μέρους τῶν μέχρι τοῦδε ὑπηκόων των νέας ἕδρας εἰς ξένην χώραν. Ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Τισαμενοῦ ὥρμησε τὸ μεγαλείτερον πλῆθος τῶν μετοικούντων Ἀχαιῶν εἰς τὴν βόρειον παραλίαν τῆς Πελοποννήσου, μεταξὺ τῶν βορείων μερῶν τῶν ὀρέων τῆς Ἀρκαδίας καὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, τὴν ὁποίαν οὔτε οἱ Αἰτωλοὶ οὔτε οἱ Δωριεῖς ἐπεθύμησαν, καὶ ἐδίωξαν ἀπ' ἐκεῖ τοὺς Ἴωνας, οἵτινες κατέφυγον εἰς τὴν Ἀττικὴν πρὸς τοὺς ὁμοφύλους των. Ἔκτοτε δὲ ὠνομάζετο ἡ παραλία ἐκείνη *Ἀχαΐα*.

Τοιουτοτρόπως ἐκτὸς τῆς Ἀρκαδίας, ἥτις ἰσχυρὸν ὑπερασπιστὴν εἶχε τὰ ὄρη της, πᾶσαι αἱ χῶραι τῆς Πελοποννήσου ἤλλαξαν τοὺς κυριάρχους λαούς· τὸ δὲ πλεῖστον μέρος αὐτῆς περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Δωρικῆς φυλῆς, ἥτις ἐξεδίωξε τοὺς Ἀχαιούς. Ἀλλ' ἡ δύναμις τῶν Δωριέων ἠπείλει προσέτι νὰ ἐξαπλωθῇ εἰς μέγα τι μέρος τῆς μέσης Ἑλλάδος. Ἀλήτης ὁ τῆς Κορίνθου βασιλεὺς καὶ Ἀλθαμένης ὁ τοῦ Ἄργους, ὁ ἔκγονος τοῦ Τημένου, ἐπεχείρησαν κοινὴν ἐκστρατείαν πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ κατὰ τῆς Ἀττικῆς χώρας· ἀλλ' ἡ ἀνδρεία ἀντίστασις τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς κατώρθωσε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν παραιτέρω προχώρησίν των, οὕτως ὥστε μόνον τὰ Μέγαρα ἐκ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰσθμοῦ ἐγένετο Δωρικὴ χώρα. Ὁ μῦθος ἀναφέρει, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἶχον πόλεμον κατὰ τῶν Βοιωτῶν, οἵτινες ὥρμησαν, ἵνα κατακτήσωσι τὴν Ἀττικήν· καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς τῶν Βοιωτῶν προέτεινε νὰ διαλύσωσι τὴν διένεξιν διὰ μονομαχίας μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν *Θυμοίτου*, ὅστις κατήγετο ἀπὸ τοῦ Θησέως [1]. ἀλλ' ὁ Θυμοίτης δὲν ἐδέχθη τὴν μονομαχίαν. Τότε δὲ ***Μέλανθός*** τις, ἔκγονος τοῦ ἐκ Πύλου Νέστορος, προέτεινε νὰ μονομαχήσῃ ἀντ' αὐτοῦ. Ὅτε δὲ οὗτος ἐνίκησε τὸν βασιλέα τῶν Βοιωτῶν, οἱ Ἀθηναῖοι καθήρεσαν τὸν ἄνανδρον Θυμοίτην καὶ ἐκήρυξαν ὡς βασιλέα των τὸν Μέλανθον. Τοιουτοτρόπως ὁ μὲν Μέλανθος κατέκτησε τὸν θρόνον τῶν Θησειδῶν, ὁ δὲ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ *Κόδρος* ἀπέτρεψε τὸν ἐκ τῶν εἰσβαλόντων Δωριέων κίνδυνον δι' ἑκουσίου ἡρωϊκοῦ θανάτου. Ὁ τῶν Δελφῶν χρησμὸς δηλ. εἶχεν εἰπεῖ εἰς τοὺς Δωριεῖς, ὅτι θὰ νικήσωσιν,

(1) Παυσαν. 2, 18, 9.

ἐὰν δὲν βλάψωσι τὸν βασιλέα τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Κόδρος, ἵνα σώσῃ τὴν χώραν του, μετέβη ὡς χωρικὸς ἐνδεδυμένος πλησίον τοῦ Δωρικοῦ στρατοπέδου καὶ ἠρέθιζε τοὺς προσερχομένους στρατιώτας δι' ὕβρεων καὶ ἐπιθέσεων, ὥστε τὸν ἐφόνευσαν. Ὅτε δὲ μετέπειτα οἱ Ἀθηναῖοι ἐζήτησαν τὸ πτῶμα τοῦ βασιλέως των, διὰ νὰ τὸ ἐνταφιάσωσιν, ἔμαθον οἱ Δωριεῖς, ὅτι ἡ νίκη δὲν ἦτο προωρισμένη δι' αὐτοὺς καὶ ἀνεχώρησαν. Ἐν τούτοις ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἦσαν τὰ ἔργα τοῦ Μελάνθου καὶ τοῦ Κόδρου, ἡ Ἀττικὴ διετήρησε τὴν ἐλευθερίαν της ἐναντίον τῶν Δωριέων καὶ τῶν Βοιωτῶν.

Ἡ εἰς τὴν θάλασσαν ἐκτεινομένη χερσόνησος τῆς Ἀττικῆς, ἥτις εἶχε μείνει ἄθικτος ὑπὸ τῶν μεγάλων ῥεύσεων τῆς μετοικήσεως τῶν ἐθνῶν, ἐγένετο, ὡς ἀσφαλής τις λιμὴν, τὸ καταφύγιον πολυαρίθμων σωρῶν διεσκορπισμένων λαῶν ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐκ διαφόρων λαῶν τῆς Πελοποννήσου, ἐκ τῆς Βοιωτίας καὶ Θεσσαλίας. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ μικρὰ καὶ ὀλίγον εὔκαρπος χώρα δὲν ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ καὶ νὰ θρέψῃ διὰ πολὺν καιρὸν ὅλον τὸ πλῆθος τῶν φυγάδων, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν κατέβησαν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐζήτησαν ἄλλας κατοικίας. Τὸ μεγαλείτερον πλῆθος, πρὸ πάντων ἐξ Ἰώνων συγκείμενον, ἀρχηγόν των ἔχοντες ἐκτὸς ἄλλων καὶ τὸν Νηλέα, τὸν υἱὸν τοῦ Κόδρου, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του *Μέδοντος*, μετέβησαν εἰς τὰς Κυκλάδας νήσους, αἵτινες ὡς γέφυρα τρόπον τινὰ φέρουσιν ἐκ τῆς Ἀττικῆς καὶ Εὐβοίας πέραν τοῦ Αἰγαίου πελάγους εἰς τὴν Ἀσίαν· ἀφοῦ δὲ ἐξεδίωξαν ἐντεῦθεν τοὺς Κᾶρας καὶ Λέλεγας, καὶ ἀφοῦ κατέκτησαν τὰς νήσους, τὸ μεγαλείτερον μέρος αὐτῶν ἐγκατέστη ἐν τῇ μεσημβρινῇ παραλίᾳ τῆς Λυδίας καὶ τῇ βορείῳ παραλίᾳ τῆς Καρίας. Ἔκτισαν δὲ ἐν ταύτῃ τῇ νέᾳ πατρίδι Ἰωνίᾳ δώδεκα πόλεις[1], εἰς τὰς ὁποίας ἀνῆκον καὶ αἱ νῆσοι Σάμος καὶ Χίος, καὶ ἠνώθησαν εἰς μίαν συμμαχίαν περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος εἰς τὸ ἀκρωτήριον τῆς Μυκάλης[2]. Αἱ πόλεις αὗται, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ Μίλητος, κτίσις τοῦ Νηλέως οὖσα, ἡ Ἔφεσος καὶ ἡ Κολοφὼν ἐγένοντο αἱ σημαντικώταται, ἔφθασαν ἐντὸς ὀλίγου ὑπὸ τὸν αἴθριον οὐρανὸν τῆς Ἰωνίας δι' ἐπιμελοῦς δραστηριότητος κατὰ ξηρὰν

(1) Φώκαιαν, Κλαζομενὰς, Ἐρυθρὰς, Τέων, Κολοφῶνα, Ἔφεσον, Πριήνην, Μυοῦντα, Λέβεδον, Μίλητον, Χίον καὶ Σάμον. Ἴδ. Ἡρόδ. 1, 141 καὶ ἑξῆς.

(2) Αἱ Ἰωνικαὶ αὗται πόλεις ἐτέλουν κοινῶς ἑορτήν τινα, Πανιωνίαν ὀνομαζομένην, εἰς τὸ Πανιώνιον, ἄλσος ἱερὸν, πρὸς τιμὴν τοῦ Ἑλικωνίου Ποσειδῶνος, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς δεσμὸς τῆς πρὸς ἀλλήλους φιλίας.

καὶ κατὰ θάλασσαν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν, καὶ ὑπερέβαλον ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνας κατὰ τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν. Πρὸς βορρᾶν τῆς Ἰωνίας εἶχον ἐγκατασταθῆ πρότερον ἤδη Αἰολικὰ πλήθη, ἐκ τῆς Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας ἐλθόντα καὶ μεμιγμένα μετὰ Ἀχαιῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Θεσσαλίας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ *Πενθίλου*, υἱοῦ τινος τοῦ Ὀρέστου, ἐν τῇ Λυδικῇ καὶ Μυσικῇ παραλίᾳ καὶ ἐν τῇ νήσῳ Λέσβῳ. Δωριεῖς δὲ ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἠκολούθησαν τὴν γενικὴν κίνησιν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς μεσημβρινὰς νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους, τὴν Κρήτην καὶ Ῥόδον, καὶ εἰς τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Οὕτω δὲ διεμοίρασεν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς, ὅστις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τῶν ἐποικήσεων συμπεριελαμβάνετο ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα *Ἕλληνες*, τὴν χώραν του ἐκ νέου, καὶ ἐξέτεινε τὴν ἐπικράτειάν του πέραν τῶν πρώτων ὁρίων. Αἱ πλεῖσται παλαιαὶ πολιτεῖαι εἶχον ἤδη καταστραφῆ, νέαι δὲ πόλεις καὶ πολιτεῖαι ἀνεφάνησαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν. Φυλαὶ, ἄγνωστοι μέχρι τότε, ἀναφαίνονται ἐκ τοῦ σκότους καὶ λαμβάνουσι μέρος ἐνεργητικὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους, ἐνῷ ἄλλαι, αἵτινες μέχρι τοῦδε εἶχον διαλάμψει, κατήντησαν ἀσήμαντοι, καὶ ἐντελῶς ἐξηφανίσθησαν. Πρὸ πάντων δὲ σπουδαία εἶναι ἡ ἐμφάνισις τῶν Δωριέων, οἵτινες μέχρι μὲν τῆς ἐποικήσεως κατῴκουν εἰς τὰ βόρεια ὄρη των ἄγνωστοι, τώρα δὲ ὡς ἰσχυρὰ καὶ ἀκμαία φυλὴ καὶ πλήρης πολεμικοῦ πνεύματος ἀπέκτησαν εἰς τὰς νέας ἕδρας των μεγάλην ὑπεροχὴν ἐπὶ ὅλων τῶν ἄλλων φυλῶν. Διακρινόμενοι δὲ οἱ Δωριεῖς διὰ τοῦ πρὸς τὴν σταθερὰν τάξιν καὶ ἁρμονίαν αἰσθήματός των, διὰ τῆς διατηρήσεως τῶν νόμων τῶν πατέρων, διὰ σοβαρᾶς τῶν ἠθῶν αὐστηρότητος καὶ βαθείας πρὸς τὴν θρησκείαν εὐσεβείας, οὐ μόνον ἐνεχάραξαν τὸν χαρακτῆρά των εἰς τὰς νέας μεταρρυθμίσεις τῆς Πελοποννήσου, ἥτις δικαίως ὀνομάζεται *Δωρικὴ χερσόνησος*, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἐπενήργησαν ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος κατὰ τὰς ἑπομένας ἑκατονταετηρίδας, εἰς τὴν πολιτικὴν, θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνάπτυξιν καὶ εἰς τὰς τύχας τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος.

Οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ ὥρισαν τὴν μὲν Θεσσαλικὴν ἐποίκησιν 50 ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας, τὴν δὲ τῶν Ἀρναίων εἰς τὴν Βοιωτίαν 60, τὴν τῶν Δωριέων εἰς τὴν Πελοπόννησον 80, τὴν θεμελίωσιν τῶν Αἰολικῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἀποικιῶν 130, τὴν δὲ τῶν Ἰωνικῶν 140 μετὰ τὴν τῆς Τροίας ἅλωσιν. Ἐὰν λοιπὸν, τὸν Ἕλληνα ἱστορικὸν Ἐρατοσθένην ἀκολουθοῦντες, ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἅλωσις τῆς Τροίας

ἐγένετο τῷ 1184 π. χ., ἔχομεν τὰς ἑξῆς χρονολογίας τῶν ἐποικήσεων.

Θεσσαλικὴ ἐποίκησις ἐγένετο τῷ	1134	π. χ.
Βοιωτικὴ ἐποίκησις	1124	»
Δωρικὴ ἐποίκησις	1104	»
Θεμελίωσις τῶν Αἰολικῶν ἀποικιῶν	1054	»
» » Ἰωνικῶν »	1044	»

Ἀλλὰ τὰς χρονολογικὰς ταύτας πληροφορίας δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ἱστορικῶς βεβαίας· καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες εἰς τὰς διηγήσεις περὶ τῆς ἀρχαίας τοῦ ἔθνους των ἱστορίας, γεγονότα πολλῶν ἐτῶν εἰς ἓν συμβεβηκὸς συμπεριλαμβάνουσι, καὶ ὅ,τι οἱ πολλοὶ ἔκαμον, εἰς ἓν ἔξοχον πρόσωπον συνείθιζον ν' ἀποδίδωσι, διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνῃ τις, τὰς μνημονευομένας τῶν ἐθνῶν ἐποικήσεις περικεκλεισμένας ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων ἑνὸς μόνον ἔτους, ἀλλ' ὅτι αὐταὶ συνίσταντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ σειρᾶς τινος ἐπανειλημμένων ἐποικήσεων, καθότι τὸν δρόμον τῶν πρώτων νικηφόρων λαῶν ἠκολούθουν ἄλλα νέα πλήθη. Περὶ τῶν ἀμέσως μετὰ τὰς ἐποικήσεις ἑπομένων ἑκατονταετηρίδων ὀλίγισται ἱστορικαὶ πληροφορίαι παρεδόθησαν εἰς ἡμᾶς. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ἐκ τῆς ταραχῆς τῶν ἐποικήσεων προέκυψαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον σταθερώτεροι θεσμοὶ καὶ κοινωνικαὶ περιστάσεις, καὶ ἑκάστη νεωστὶ ἱδρυθεῖσα πολιτεία ἐτακτοποιήθη καὶ ἐστερεώθη ἐσωτερικῶς.

Ὁ Λυκοῦργος παρουσιάζων τὸν νέον βασιλέα.

1. ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΗΣ.

Ἐν τῇ βορείᾳ τοῦ Εὐρώτα κοιλάδι, τῇ λεγομένῃ *Κοίλῃ Λακεδαίμονι*, Δωρικὰ πλήθη ἵδρυσαν ἐπὶ τῶν μεταναστάσεων τὴν Σπαρτιατικὴν πολιτείαν, καὶ ὡς πρωτεύουσαν αὐτῆς ὥρισαν τὴν Σπάρτην. Οἱ τὴν γῆν καλλιεργοῦντες κάτοικοι τῆς κοιλάδος ταύτης ἐστερήθησαν τοὺς ἀγρούς των καὶ τὴν ἐλευθερίαν των, καὶ εἰργάζοντο ὡς δοῦλοι ἐπὶ τῶν ἀγρῶν, οὓς οἱ νικηταὶ μεταξύ των εἶχον διαμοιράσει· ὠνομάζοντο δὲ *Εἵλωτες*, τ. ε. αἰχμάλωτοι (σκλάβοι). Οἱ Ἀχαιοί, οἱ εἰς τὰς δύο πλευρὰς τῶν ὀρέων Ταϋγέτου καὶ Πάρνωνος κατοικοῦντες, διετήρησαν τὸ χειρότερον μέρος τῆς χώρας των, καὶ ἐκαλλιέργουν μὲν αὐτὴν πρὸς χρῆσίν των, ἀλλ' ὡς ὑπήκοοι τῶν κατακτητῶν, ἐπλήρωνον εἰς αὐτοὺς φόρον τινὰ διὰ τὸν βασιλέα των· ἐκαλοῦντο δὲ *Περίοικοι*, διότι αἱ πόλεις αὐτῶν ἔκειντο πέριξ τῆς Σπάρτης, τῆς μόνης ἕδρας τῶν κυριάρχων Δωριέων, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς χώρας. Ἡ νέα πολιτεία εἶχε μικρὰν ἔκτασιν καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἰσχυρά, πρὶν ἢ περιλάβῃ ὅλην τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα ποταμοῦ μέχρι τῆς θαλάσσης. Ἀλλὰ τὸ ἥμισυ μίλιον ἢ 30 στάδια κάτωθεν τῆς Σπάρτης κείμενον ὀχυρὸν φρούριον τῶν Ἀχαιῶν *Ἀμύκλαι*, ὅπερ πρότερον ἦτο τὸ κέντρον ὅλης τῆς χώρας, δὲν εἶχεν ἀκόμη κυριευθῆ, καὶ δὲν

ἄφινε τοὺς Σπαρτιάτας νὰ προχωρήσωσι καὶ εἰς τὴν κατωτέραν κοιλάδα. Καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ δὲ τῆς Σπαρτιατικῆς πολιτείας περιστάσεις δὲν ἦσαν τοιαύτης φύσεως, ὥστε νὰ δυνηθῇ αὕτη νὰ ἐνεργήσῃ δραστηρίως εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατακτητῶν Δωριέων ἦτο σχετικῶς ὀλίγος· τὸ δὲ μεγαλείτερον μέρος αὐτῶν, ἐπειδὴ δὲν τοὺς ἐχώρει ἡ κοιλὰς, μετῴκησαν πρὸς ἀνατολὰς, ἵνα κατακτήσωσι τὴν Ἀργολίδα. Ἀρχηγοὶ τῆς πολιτείας ἦσαν δύο βασιλικαὶ οἰκογένειαι, διάταξις ὅλως ἰδιόρρυθμος, ἥτις παρὰ πολὺ ἐξησθένισε τὴν πολιτείαν, διότι αἱ δύο αὗται οἰκογένειαι εὑρίσκοντο εἰς διηνεκῆ πρὸς ἀλλήλας ἔριδα. Ἡ μυθολογία διδάσκει καὶ οἱ μεταγενέστεροι Σπαρτιᾶται ἐπίστευον, ὅτι αἱ δύο αὗται οἰκογένειαι κατήγοντο ἀπὸ τῶν δύο πρώτων βασιλέων τῆς Σπάρτης *Προκλέους* καὶ *Εὐρυσθένους*, τῶν διδύμων υἱῶν τοῦ Ἡρακλείδου Ἀριστοδήμου, οἵτινες καὶ αὐτοὶ, συγχρόνως ὄντες βασιλεῖς ἐφιλονείκουν διηνεκῶς πρὸς ἀλλήλους· ἔκτοτε δὲ ἐβασίλευον ὁμοῦ καὶ αἱ δύο αὗται οἰκογένειαι. Ἀλλ' εἶναι πιθανὸν, ὅτι ἡ διπλῆ αὕτη βασιλεία κατ' ἀρχὰς δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῇ Σπάρτῃ. Αἱ δύο βασιλικαὶ οἰκογένειαι οὐ μόνον *Εὐρυσθενίδαι* καὶ *Προκλεῖδαι* ὀνομάζονται κατ' ἐκείνους τοὺς νομιζομένους διδύμους προγόνους, ἀλλ' ἡ μὲν τοῦ Εὐρυσθένους γενεὰ ὀνομάζεται *Ἀγίδαι*, ἡ δὲ τοῦ Προκλέους *Εὐρυπωντίδαι*, ἀπὸ Ἄγιδος καὶ Εὐρυπῶντος, ἐξ ὧν ἐκεῖνος μὲν ὑπῆρξε, καθὼς λέγουσιν, υἱὸς τοῦ Εὐρυσθένους, οὗτος δὲ υἱὸς ἢ ἔκγονος τοῦ Προκλέους. Ἴσως δὲ τὸ πρᾶγμα τοῦτο ἔχει ὡς ἑξῆς· ἀφ' ὅτου ἐξέλιπε τὸ γένος τοῦ Ἀριστοδήμου, αἱ δύο ἔξοχοι οἰκογένειαι τῆς χώρας ἐφιλονείκησαν περὶ τῆς βασιλείας, καὶ ὅτι βασιλεῖς ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν κατεῖχον τὴν βασιλείαν κατ' ἀμοιβαίαν διαδοχήν. Ἡ τοιαύτη κατάστασις, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἐπέφερε ταραχὴν εἰς τὴν πολιτείαν καὶ ἰδίως προεκάλεσεν ὀλεθρίας διχονοίας ἐντὸς τῆς Δωρικῆς κοινότητος, τῆς ἀποτελούσης τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς χώρας, ἥτις ἕνεκα τῶν διηνεκῶν πρὸς τὰς Ἀμύκλας ληστρικῶν πολέμων ἐξηγριώθη καὶ κατέστη πολὺ πεισματώδης. Οὕτω συνέβη, ὥστε, ὡς ἀναφέρουσιν ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Θουκυδίδης, ἡ Σπαρτιατικὴ πολιτεία διεσπαράσσετο ὑπὸ ἐσωτερικῶν διχονοιῶν ἐπὶ πλειότερον καιρὸν πάσης ἄλλης ἑλληνικῆς πολιτείας, καὶ εὑρίσκετο μέχρι τῆς τοῦ Λυκούργου νομοθεσίας εἰς πολλὴν ἀταξίαν, ἔχουσα τοὺς χειρίστους νόμους.

Εἰς ταύτην τὴν κακὴν κατάστασιν τῆς ἀταξίας καὶ ἀσθενείας τῆς πολιτείας ἔδωκε πέρας ὁ Λυκοῦργος διὰ τῆς νομοθεσίας του, καὶ ἔθηκε τὸ θεμέλιον τοῦ μετέπειτα μεγαλείου τῆς πατρίδος του. Αἱ περὶ

τοῦ βίου του πληροφορίαι εἶναι ὀλίγαι καὶ μυθικαί, ἀβέβαιοι καὶ εἰς πολλὰ ἀντιφατικαί. Ὁ Πλούταρχος λέγει ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ βίου τοῦ Λυκούργου: «Περὶ τοῦ νομοθέτου Λυκούργου δὲν δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν τίποτε ἀναμφισβήτητον, καθ' ὅσον περὶ τῆς καταγωγῆς του, περὶ τῆς ἀποδημίας του, περὶ τοῦ θανάτου του, περὶ τῆς νομοθεσίας του καὶ τῆς πολιτικῆς του δραστηριότητος ἔχομεν διαφόρους πληροφορίας, ἀλλ' αὗται δὲν συμφωνοῦσι περὶ τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ἔζησε. Τὸ σπουδαιότατον ἔργον τοῦ Λυκούργου, τ. ε. ἡ *νομοθεσία* του, λέγουσι συνήθως, ὅτι ἐγένετο περὶ τὸ ἔτος 880 π. Χ. ὀρθοτέρα ὅμως ἀναμφιβόλως εἶναι ἡ πληροφορία, ὅτι ἔζησε κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 9ου ἢ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 8ου αἰῶνος, καὶ ὅτι ἡ νομοθεσία του ἐγένετο μεταξὺ τοῦ 830 καὶ 820 π. Χ. Ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα τοῦ βίου του ἀκολουθοῦμεν τὴν συνηθεστάτην παράδοσιν, καθ' ἣν ὁ Λυκοῦργος ἀνῆκεν εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν τῶν Εὐρυπωντιδῶν, καὶ ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως *Εὐνόμου*, ὅστις ἐφονεύθη εἰς ταραχήν τινα[1] τοῦ λαοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τούτου *Πολυδέκτης* ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνάβασίν του εἰς τὸν θρόνον ἀπέθανεν ἄτεκνος, παρέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ νεώτερος υἱός του Λυκοῦργος. Ὅτε δὲ οὗτος ἔμαθεν, ὅτι ἡ χήρα τοῦ ἀδελφοῦ του ἦτο ἔγκυος, ἐκήρυξεν ὅτι προσωρινῶς ἀνεδέχθη νὰ βασιλεύσῃ, μετὰ δὲ ταῦτα, ὅτι θὰ παραδώσῃ τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας εἰς τὸ βασιλικὸν τέκνον, ἐὰν ἤθελε γεννηθῇ ἄρρεν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἡ χήρα βασίλισσα, φιλόδοξος γυνή, προέτεινεν εἰς τὸν Λυκοῦργον κρυφίως, ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ φονεύσῃ τὸ παιδίον, ἐὰν ἀποφασίσῃ νὰ τὴν λάβῃ γυναῖκα, καὶ οὕτω νὰ μετάσχῃ τῆς βασιλικῆς τιμῆς. Ὁ Λυκοῦργος ἀπεστράφη μὲν ἐνδομύχως τὸ ἀποτρόπαιον τοῦτο σχέδιόν της, ἵνα ὅμως ἐξασφαλίσῃ τὴν ζωὴν τοῦ παιδίου, προσεποιήθη ὅτι δέχεται τὴν πρότασίν της, καὶ τῇ εἶπεν, «ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποβάλῃς πίνουσα φάρμακα, διότι θὰ βλάψῃς τὸ σῶμά σου καὶ θὰ κινδυνεύσῃς

Λυκοῦργος.

(1) Πλουτ. ἐν β. Λυκ. 2.

ν' ἀποθάνῃς· ἀλλ' ἐγὼ θέλω φροντίσει νὰ φονεύσω τὸ παιδίον, ἅμα γεννηθῇ. Τοιουτοτρόπως ἐξαπατήσας τὴν γυναῖκα, ὡς ἐνόησεν ὅτι πλησιάζει αὕτη νὰ γεννήσῃ, ἔστειλεν ἀνθρώπους, ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὸν τοκετὸν, διατάξας αὐτοὺς, ἂν μὲν γεννηθῇ θῆλυ, νὰ τὸ παραδώσωσιν εἰς τὰς γυναῖκας, ἂν δὲ ἄρρεν, νὰ τὸ φέρωσι πρὸς αὐτὸν ὁτιδήποτε καὶ ἂν τύχῃ νὰ κάμνῃ. Ὅτε λοιπὸν ἐγεννήθη ἄρρεν, τὸ ἔλαβον οἱ ὑπηρέται καὶ τὸ ἔφερον εἰς τὸν Λυκοῦργον, ἐνῷ ἐδείπνει μετὰ τῶν ἀρχόντων. Ὁ Λυκοῦργος λαβὼν τότε τὸ τέκνον, παρουσίασεν αὐτὸ ἐνώπιον τῶν γερόντων λέγων· «*Σπαρτιᾶται ἐγεννήθη ἡμῖν βασιλεύς*», καταθέσας δὲ αὐτὸ εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον, ὠνόμασε *Χαρίλαον* τ. ε. *χαρὰν τοῦ λαοῦ*. (Ἴδε εἰκόνα ἐν σελ. 73).

Ἔκτοτε ὁ Λυκοῦργος κατεῖχε τὴν βασιλείαν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνεψιοῦ του. Ἀλλ' ἡ χήρα τοῦ Πολυδέκτου θεωροῦσα ἑαυτὴν πολὺ προσβεβλημένην ὑπὸ τοῦ Λυκούργου, διότι εἶχε καταφρονήσει τὸν γάμον της, ἐσκέπτετο νὰ τὸν ἐκδικηθῇ. Διὰ τοῦτο συνεννοηθεῖσα μετὰ τῶν συγγενῶν της καὶ ἄλλων τινῶν κακοβούλων, προσεπάθει νὰ παρεμβάλῃ εἰς τὸν Λυκοῦργον παντοίας δυσκολίας, καὶ διέδωκε τὴν ὑποψίαν, ὅτι οὗτος ἐπιβουλεύεται τὴν ζωὴν τοῦ νέου βασιλέως. Ὅθεν ἀπεφάσισεν ὁ Λυκοῦργος, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν κακίαν τῶν ἐχθρῶν του, νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν χώραν, ἕως οὗ ἡλικιωθεὶς ὁ ἀνεψιός του νυμφευθῇ καὶ ἀποκτήσῃ τέκνον, διάδοχον τοῦ θρόνου. Μετέβη δὲ εἰς Κρήτην[1], ἔνθα διέμεινε πλεῖστον χρόνον καὶ ὅπου ἐσπούδασε τοὺς νόμους καὶ τὰς διατάξεις τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων Δωριέων. Οἱ Δωριεῖς τῆς Κρήτης διετήρησαν περισσότερον παντὸς ἄλλου τὴν παλαιὰν δωρικὴν ἀγωγὴν καὶ τὰ παλαιὰ δωρικὰ ἔθιμα, καὶ διεφύλαξαν καθαρώτατα καὶ ἀνέπτυξαν τοὺς παλαιοὺς θεσμοὺς καὶ διατάξεις τῆς δωρικῆς φυλῆς. Ἐν δὲ τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐπίστευον, ὅτι τὸ παλαιόν των τοῦτο πολίτευμα κατάγεται ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ μυθικοῦ βασιλέως *Μίνωος*, ὅστις ἐθεωρεῖτο σοφὸς καὶ περίφημος νομοθέτης, βασιλεύσας ἐν τῇ Κρήτῃ πολὺ πρὸ τῆς τῶν Δωριέων ἐκεῖσε ἐποικήσεως, καὶ διὰ ταῦτα λέγουσι συνήθως, ὅτι ὁ Λυκοῦργος ἐσπούδασεν ἐν Κρήτῃ τοὺς νόμους τοῦ Μίνωος

(1) Ἐν Κρήτῃ πλὴν ἄλλων σοφῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν εἶχε συναναστραφῆ καὶ μετὰ τοῦ ποιητοῦ Θάλητος. Τοῦτον διὰ πολλῶν παρακλήσεων κατώρθωσε νὰ στείλῃ εἰς Σπάρτην, διότι προέβλεπεν ὅτι οὗτος διὰ τῶν ᾠδῶν του θὰ προτρέπῃ τοὺς Λακεδαιμονίους εἰς εὐπείθειαν καὶ ὁμόνοιαν, τοὐναντίον δὲ θὰ τοὺς ἀποτρέπῃ ἀπὸ τὰς ἀταξίας καὶ τὰ πάθη· ὡς καὶ ἐγένετο· τοιουτοτρόπως δὲ ὁ Θαλῆς ἐγένετο, οὕτως εἰπεῖν, ὁ πρόδρομος τοῦ Λυκούργου ὡς πρὸς τὴν παίδευσιν τῶν Λακεδαιμονίων. Πλουτ. ἐν β. Λυκ. 4.

καὶ τοὺς μετέφερεν εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐκ τῆς Κρήτης μετέβη ὁ Λυκοῦργος εἰς τὰς πόλεις τῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας Ἑλλήνων καὶ μάλιστα μέχρι τῆς Αἰγύπτου, ἥτις ἦτο ἡ ἕδρα ἀρχαιοτάτης σοφίας, διὰ νὰ σπουδάσῃ καὶ ἄλλους ἀνθρώπους καὶ ἄλλα ἔθιμα. Ἐν τῇ τῆς μικρᾶς Ἀσίας Ἰωνίᾳ ἐγνώρισε τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου, καὶ λέγουσιν ὅτι ἦτο ὁ πρῶτος, ὅστις μετέφερεν αὐτὰ εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα.

Ὅτε τέλος ὁ Λυκοῦργος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Σπάρτην, εὗρε τὴν πολιτείαν εἰς ταραχὴν ἔτι μεγαλειτέραν παρὰ πρότερον, καὶ τὸν ἀνεψιόν του Χαρίλαον κατέχοντα τυραννικὴν δύναμιν· ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ θεραπεύσῃ τὸ ἀσθενὲς τῆς πολιτείας σῶμα δίδων εἰς αὐτὴν νομοθεσίαν, ὁποίαν ἐγνώρισεν ἐν Κρήτῃ. Πρῶτον ὅμως μετέβη εἰς τοὺς Δελφούς, ἵνα ἐρωτήσῃ τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος, ἄνευ τῆς συμβουλῆς τοῦ ὁποίου ἐν τῇ Σπάρτῃ οὐδὲν σπουδαῖον ἐγίνετο. Ἐνῷ δὲ εἰσήρχετο εἰς τὸ ἱερόν, ἡ Πυθία[1] χαιρετίζουσα αὐτὸν διὰ τῶν ἑξῆς στίχων

Ἦλθες, ὦ Λυκοῦργε, εἰς τὸν πολυύμνητον ναόν μου
προσφιλὴς εἰς τὸν Δία καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους Ὀλυμπίους θεούς,
ὡς θεόν, ἢ ὡς ἄνθρωπον τάχα πρέπει νὰ σὲ χαιρετίσω;
Ἀλλὰ μᾶλλον νομίζω, ὦ Λυκοῦργε, ὅτι εἶσαι θεός.

ἔδειξεν, ὅτι οἱ θεοὶ ἐγκρίνουσι τὰς παρ' αὐτοῦ μελετωμένας μεταρρυθμίσεις τοῦ πολιτεύματος.

Ἐκ τῶν λόγων τούτων ἐνθαρρυνθεὶς ὁ Λυκοῦργος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του μὲ τὴν ἀπόφασιν ν' ἀποπερατώσῃ τὸ δύσκολον ἔργον, ὅπερ προέθετο νὰ ἐκτελέσῃ. Ἀφοῦ δὲ κατώρθωσε νὰ λάβῃ τινὰς ἐκ τῶν προεστώτων συμβοηθοὺς εἰς τὸ σχέδιόν του, μετέβη πρωΐαν τινὰ μετὰ τριάκοντα ὡπλισμένων ὀπαδῶν εἰς τὴν ἀγοράν, ἵνα φοβίσῃ τοὺς ἐναντίους καὶ νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἀντίστασιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σκοπῶν του. Καθὼς δὲ ἤρχισεν ἡ ταραχή, ὁ βασιλεὺς Χαρίλαος κατέφυγεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς[2], διότι ἐνόμιζεν, ὅτι ἐπεβουλεύοντο τὴν ζωήν του καὶ τὴν βασιλείαν του. Ὅτε ὅμως ὑπεσχέθησαν αὐτῷ ἐνόρκως ἀσφάλειαν, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ, καὶ ἀπεφάσισε νὰ

---

(1) Ἥκεις, ὦ Λυκόοργε, ἐμὸν ποτὶ πίονα νηὸν
Ζηνὶ φίλος καὶ πᾶσιν Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι.
Δίζω, ἤ σε θεὸν μαντεύσομαι ἢ ἄνθρωπον·
Ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον θεὸν ἔλπομαι, ὦ Λυκόοργε. Ἡρόδ. Βιβλ. 1, 65.

(2) Ἀθηνᾶ ἐν Σπάρτῃ, ὀνομαζομένη Χαλκίοικος, διότι ὁ ναὸς αὐτῆς, ὅστις ἦτο ἀρχαιότατος, εἶχε τοὺς τοίχους κατὰ τὸν ἀρχαϊκὸν τρόπον ἐπεστρωμένους διὰ χαλκῶν πλακῶν.

δεχθῇ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος. Καὶ οἱ περισσότεροι δὲ τῶν εὐγενῶν ἦσαν ὑπὲρ τοῦ σχεδίου τοῦ Λυκούργου καὶ ἐπεδοκίμασαν αὐτὸ, καθόσον ὁ Λυκοῦργος εἶχεν ὁρισθῇ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Δελφικοῦ θεοῦ νὰ μεταρρυθμίσῃ καὶ τακτοποιήσῃ τὴν πολιτείαν τῆς Σπάρτης.

Διὰ νὰ σωθῇ δὲ ἡ πολιτεία, ἔπρεπεν ὁ Λυκοῦργος νὰ δώσῃ τέλος εἰς τὰς ἔριδας τῶν δύο βασιλικῶν οἰκογενειῶν καὶ εἰς τὸν φατριασμὸν τῶν εὐγενῶν. Ἐπειδὴ ὅμως καμμία ἐκ τῶν δύο τούτων οἰκογενειῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποξενηθῇ τῆς βασιλείας, ἔπρεπεν ἡ ἀμοιβαία ἡ κοινὴ βασιλεία νὰ ὑπάρξῃ. Ὁ Λυκοῦργος ἕνεκα σπουδαίων λόγων προετίμησε τὸ δεύτερον, καὶ οὕτως ἡ βασιλεία διεμοιράσθη διὰ συνθήκης εἰς τὰς δύο οἰκογενείας· ἔκτοτε δὲ ὑπῆρχον ἐν τῇ Σπάρτῃ δύο συγχρόνως βασιλεῖς. Ἵνα ὅμως προληφθῶσι νέαι καὶ κινδυνωδέστεραι ἔριδες τῶν βασιλικῶν οἴκων, ἀφῆκεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τὴν μέχρι τοῦδε ἐξουσίαν μόνον κατὰ τὸ ὄνομα, τὴν δὲ ἀληθῆ ὡς πρὸς τὰ σπουδαιότατα πράγματα δύναμιν ἔδωκεν εἰς σῶμά τι, ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν συγκείμενον, καὶ *βουλὴν τῶν γερόντων* ἢ *γερουσίαν* ὀνομαζόμενον. Διὰ τῆς διατάξεώς του ταύτης ὁ Λυκοῦργος περιεποιήθη καὶ ὑπεχρέωσε τὴν φιλόδοξον καὶ φίλαρχον ἀριστοκρατείαν νὰ ἦναι ὑπὲρ τῆς νέας τῶν πραγμάτων μεταρρυθμίσεως. Δὲν ἐθεωρήθη δὲ καλὸν νὰ καταργηθῇ ἐντελῶς ἡ βασιλεία, ὅπως ἐγένετο καὶ εἰς τὰς λοιπὰς τῆς Ἑλλάδος πολιτείας, πρῶτον μὲν διότι εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν, ἥτις εἶχε τόσον ποικίλον πληθυσμὸν, ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ ὑπάρχῃ εἷς βασιλεὺς ὡς δεσμὸς πάντων καὶ ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ὑποταχθέντος πληθυσμοῦ· δεύτερον δὲ, διότι δὲν ὑπῆρχε κανεὶς φόβος, μήπως οἱ βασιλεῖς κάμωσι κακὴν ὡς πρὸς αὐτοὺς χρῆσιν τῆς ἐξουσίας των, καθότι τὰ δικαιώματα τῆς βασιλείας εἶχον περιορισθῇ παρὰ πολὺ ὑπὸ τοῦ Λυκούργου, καὶ καθότι εἶχε διανεμηθῇ εἰς δύο πρόσωπα.

Μόνον ἐν καιρῷ πολέμου διετήρουν οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης τὴν παλαιάν των δύναμιν ὡς ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ· ἐν τῷ πολέμῳ εἶχον ἀπεριόριστον ἐξουσίαν ζωῆς καὶ θανάτου. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἔμεινεν εἰς αὐτοὺς τὸ ὕψιστον τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα· οὗτοι ἦσαν οἱ μεσῖται μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν θεῶν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτοὶ ἐτέλουν τὰς δημοσίας θυσίας, καὶ διετήρουν σχέσεις μετὰ τοῦ Δελφικοῦ μαντείου, μεθ' οὗ ἡ Σπαρτιατικὴ πολιτεία εὑρίσκετο πάντοτε ἐν στενῇ σχέσει. Ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἐν τῷ ἀνωτάτῳ δικαστηρίῳ εἶχον οἱ βασιλεῖς τὴν προεδρείαν, ἀλλ' ἁπλῆν μόνον ψῆφον. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἔμειναν εἰς αὐτοὺς ἐξωτερικῶς αἱ πατροπαράδοτοι βασιλικαὶ τιμαὶ, ἡ προεδρεία

εἰς ὅλας τὰς δημοσίας θυσίας, ἑορτὰς καὶ τοὺς ἀγῶνας, ἐν τῷ τῆς τελετῆς γεύματι ἡ διπλῆ μερὶς φαγητοῦ, καὶ τὸ διπλοῦν ποτήριον, καὶ ὅλων τῶν θυσιαζομένων ἐν τῇ χώρᾳ ζώων τὰ δέρματα. Ἐν τῇ διανομῇ τῆς λείας τοῦ πολέμου ἐλάμβανον οὗτοι τὴν μερίδα τῆς τιμῆς. Ἐκτὸς δὲ τούτου εἶχον ὡς βασιλικὴν κατοικίαν παλαιάν τινα καὶ ἁπλουστάτην οἰκίαν, ἣν, ὡς λέγουσιν, ἔκτισεν ὁ πρῶτος βασιλεὺς Ἀριστόδημος, καὶ βασιλικὸν *τέμενος*. Πρὸς δὲ τούτοις ἐλάμβανον τὸν λεγόμενον βασιλικὸν φόρον, δηλ. τὸν δασμὸν, ὃν ἔπρεπε νὰ πληρόνωσιν οἱ Περίοικοι διὰ τὰς ὁποίας κατεῖχον γαίας, οὕτως ὥστε οἱ βασιλεῖς, ὡς ἐκ τῶν εἰσοδημάτων των ἦσαν πάντοτε οἱ πλουσιώτατοι ἄνθρωποι τῆς Σπάρτης. Ἐν γένει δὲ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα εἶχεν ἐν Σπάρτῃ μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων βασιλείαν, ἣν βλέπομεν ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς ποιήμασιν· ἦτο δηλ. ὑψηλὴ θέσις καὶ εἶχε μικράν τινα ἰσχὺν ἀπέναντι τῆς ἀριστοκρατίας. Τὴν μεγίστην τιμὴν ἐλάμβανεν ὁ βασιλεὺς μετὰ τὸν θάνατόν του· καθότι τὸν ἐδόξαζον ὡς ἕνα ἥρωα· ὅτε ἀπέθνησκεν ὁ βασιλεὺς, ἱππεῖς ἀνήγγελλον τὸν θάνατόν του εἰς ὅλην τὴν χώραν, γυναῖκες δὲ ἔτρεχον εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως κτυπῶσαι τύμπανα· οἱ δὲ Περίοικοι καὶ Εἵλωτες ὤφειλον κατὰ χιλιάδας νὰ παρευρεθῶσιν ἐν τῇ Σπάρτῃ εἰς τὸν ἐνταφιασμὸν τοῦ βασιλέως, καὶ ὁμοῦ μὲ τὰς γυναῖκας νὰ κτυπῶσι τὸ μέτωπόν των μετὰ ὀδυρμῶν καὶ θρήνων, καὶ νὰ δοξάζωσι τὸν ἀποθανόντα βασιλέα ὡς τὸν ἄριστον ἄνδρα. Ἐν ἑκάστῃ οἰκίᾳ τῆς Σπάρτης ὤφειλεν ἀνὴρ καὶ γυνὴ νὰ πενθηφορῶσιν· ἐπὶ δέκα δὲ ἡμέρας ὑπῆρχε μέγα πένθος ἐν τῇ πόλει, καὶ οὐδεμία δημοσία ὑπόθεσις ἐπετρέπετο νὰ γείνῃ.

Τὴν ὑψίστην πολιτικὴν ἐξουσίαν ἔλαβε διὰ τοῦ Λυκούργου ἡ *βουλὴ τῶν γερόντων*, ἡ λεγομένη *γερουσία*, ἥτις συνέκειτο ἐκ τῶν δύο βασιλέων καὶ εἰκοσιοκτὼ ἀνδρῶν, ἐχόντων τοὐλάχιστον 60 ἐτῶν ἡλικίαν, καὶ ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ λαοῦ διὰ βίου. Λέγουσι μὲν ὅτι ὁ Λυκοῦργος ἐδημιούργησε τὴν γερουσίαν, ἀλλ' ὅπως ἤδη κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους περιεστοιχίζετο ὁ βασιλεὺς ὑπὸ βουλῆς τινος τῶν ἀρίστων, οὕτω θὰ ὑπῆρχε καὶ ἐν τῇ Σπάρτῃ πρὸ τοῦ Λυκούργου τοιαύτη τις συνήθεια. Ἔργον δὲ τοῦ Λυκούργου ἦτο ὅτι ἔδωκεν εἰς τὸ σωματεῖον τοῦτο, ὅπερ πρότερον ἐσχημάτιζον, ὡς φαίνεται οἱ βασιλεῖς αὐθαιρέτως καὶ τὸ συνεβουλεύοντο ὁσάκις ἤθελον, ὁριστικόν τινα ὀργανισμὸν, καὶ ὥρισε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ. Πιθανῶς οἱ 30 οὗτοι ἄνδρες τῆς βουλῆς ἦσαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν 30 Ὠβῶν τοῦ λαοῦ, περὶ ὧν παρακατιόντες θὰ ὁμιλήσωμεν. Ὑπὸ τὴν προεδρείαν τῶν βασι-

λέων συνεζήτουν τὰς σπουδαιοτάτας πολιτικὰς ὑποθέσεις, καὶ ἦσαν συνάμα τὸ ἀνώτατον δικαστήριον τῆς χώρας. Αὐτοὶ ἐδίκαζον περὶ φόνων, βιαιοπραγίας καὶ βλάβης καὶ περὶ πολιτικῶν ἐγκλημάτων καὶ τῶν ὁμοίων, δυνάμενοι νὰ τιμωρῶσι μὲ ἀτιμίαν καὶ θάνατον τοὺς πταίστας· ὡς σωφρονισταὶ δὲ ἐφώρευον ἐπὶ τῶν ἠθῶν τῶν πολιτῶν.

Αἱ τῆς γερουσίας ἀποφάσεις περὶ πραγμάτων ἀφορώντων ὅλον τὸ ἔθνος, οἷον πολέμου καὶ εἰρήνης, συνθηκῶν καὶ νέων νόμων ἔπρεπε νὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ πρὸς ἐπικύρωσιν, διότι κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ, ἔπρεπε πᾶσα ἀπόφασις καὶ δύναμις νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ λαοῦ[1]. Τὸν λαὸν τοῦτον ἀπετέλει ἡ κοινότης τῆς Σπάρτης, ἤτοι ὁ δωρικὸς πληθυσμὸς τῆς χώρας, τ. ε. τὸ σύνολον τῆς ἀριστοκρατίας, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ὑποτεταγμένους λαούς, τοὺς Περιοίκους καὶ Εἵλωτας. Ἡ συνάθροισις τοῦ λαοῦ ἐγίνετο τακτικῶς ἀνὰ πᾶσαν *πανσέληνον* ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐν ὑπαίθρῳ, καὶ δή, καθὼς ἡ ἐν τῇ σημειώσει μνημονευομένη ῥήτρα δεικνύει, μεταξὺ τοῦ μεσημβρινῶς τῆς Σπάρτης ῥέοντος μικροῦ ποταμοῦ *Κνακίωνος* καὶ τῆς γεφύρας *Βαβύκας*, ἥτις κεῖται πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως εἰς τὸν Εὐρώταν. Ἕκαστος Σπαρτιάτης, ὅστις ἦτο τοὐλάχιστον 30 ἐτῶν, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ παρουσιάζηται καὶ νὰ ψηφηφορῇ ἐν τῇ συναθροίσει. Ὁ βασιλεὺς ἢ εἷς τῶν γερόντων ἀνεγίνωσκε προτάσεις περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτεύματος, περὶ διαδοχῆς τοῦ θρόνου, περὶ ἐκλογῆς ἀρχόντων κτλ. μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἐξηγήσεως καὶ δικαιολογίας, ὁ δὲ λαὸς ἀπεφάσιζε χωρὶς νὰ ἔχῃ δικαίωμα ἐλευθέρας συζητήσεως, ἀλλ' ἀπεφαίνετο ἁπλῶς καταφατικὴν ἢ ἀποφατικὴν γνώμην.

Ἡ δὲ ἄλλη τῆς Σπάρτης ἐπίσημος ἀρχή, *οἱ πέντε ἔφοροι*, κατ' ἔτος ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλεγόμενοι, ἥτις μετέπειτα ἐγένετο ἡ πρώτη δύναμις ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐσφετερίσθη σχεδὸν ὅλην τὴν διοίκησιν, εἰσήχθη πι-

---

(1) Ὅτε ὁ Λυκοῦργος μετέβη εἰς Δελφούς, ἵνα συμβουλευθῇ τὸν Ἀπόλλωνα περὶ τῆς νομοθεσίας του, ἔλαβε τὴν ἑξῆς μαντείαν, ἣν ῥήτραν ὀνομάζουσι. «Διὸς Ἑλλανίου καὶ Ἀθηνᾶς Ἑλλανίας ἱερὸν ἀνεγείρας, Φυλὰς φυλάσας, καὶ Ὠβὰς ὠβάσας, τριάκοντα, τὴν Γερουσίαν καὶ ἀρχηγέτας καταστήσας, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ν' ἀπελλάζῃς μεταξὺ Βαβύκας καὶ Κνακίωνος, καὶ οὕτω νὰ εἰσάγῃς καὶ διεκπεραιῇς. Ὁ δὲ δῆμος νὰ ἔχῃ συνέδριον καὶ ἐξουσίαν». Καὶ τὸ μὲν νὰ φυλάσῃ φυλὰς καὶ ὠβάσῃ ὠβάς, σημαίνει νὰ διαιρέσῃ τὸν λαὸν εἰς μερίδας, ὧν τὰς μὲν ὠνόμασε φυλάς, τὰς δὲ ὠβάς. Ἀρχηγέται δὲ λέγονται οἱ βασιλεῖς· τὸ δὲ ν' ἀπελλάζῃ σημαίνει νὰ ἐκκλησιάζῃ. Τοῦτο εἶναι τὸ παλαιότατον περὶ τῆς νομοθεσίας τοῦ Λυκούργου μαρτύριον, ὅπερ ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ. Ἴδε Πλούτ. ἐν β. Λυκ. 6.

θανῶς μετὰ τὸν Λυκοῦργον, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Θεοπόμπου (742 π. Χ.)· ἐὰν δὲ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Λυκοῦργος ἐδημιούργησε καὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι αὕτη εἶχεν ἀστυνομικήν τινα καὶ δικαστικὴν μόνον ἐξουσίαν, ἥτις ἐπὶ Θεοπόμπου ἐξετάθη καὶ ἐπὶ ὅλων τῶν ἀρχῶν, μηδὲ τῶν βασιλέων αὐτῶν ἐξαιρουμένων· εἶχον δηλ. τὸ δικαίωμα νὰ ζητῶσι λόγον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄρχοντας καὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους βασιλεῖς περὶ τῆς δημοσίας διαγωγῆς των, καὶ ἠδύναντο νὰ καταδιώκωσιν αὐτοὺς ἐπ' ἐγκλήματι. Ἐν γένει δὲ οἱ Ἔφοροι ἦσαν

Οἱ πέντε ἔφοροι.

οἱ σωφρονισταὶ τῶν νέων, καὶ ἐφρόντιζον περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν· διεχειρίζοντο τὰ δημόσια χρήματα, διηύθυνον τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς πολιτείας, καὶ τινες ἐξ αὐτῶν συνώδευον τὰ στρατεύματα, ἅτινα ἐστέλλοντο ἔξω τῆς Σπάρτης· τέλος δὲ ἔλαβον τὴν ὑπερτάτην τῷόντι ἐξουσίαν τῆς πολιτείας.

Ὁ αὐστηρότατος χωρισμὸς τῶν Δωριέων ἀπὸ τῶν Περιοίκων καὶ Εἱλώτων ἔπρεπε νὰ διατηρηθῇ ὑπὸ τοῦ Λυκούργου ἕνεκα τοῦ ὑπερηφάνου καὶ ἀποτόμου χαρακτῆρος τῶν Σπαρτιατῶν Δωριέων. Οἱ Δωριεῖς κατῴκουν ὁμοῦ ἐν τῇ πόλει Σπάρτῃ, ἥτις διετήρει πάντοτε τὴν

μορφὴν ἀτειχίστου στρατοπέδου καὶ ἐξηπλοῦτο ἄνευ περικλείοντος τείχους παρὰ τὸν Εὐρώταν. Ἕνεκα τούτου ὠνομάζοντο οὗτοι *Σπαρτιᾶται*, πρὸς διαφορὰν ἀπὸ τῶν πέριξ ἐν τῇ χώρᾳ κατοικούντων Λακεδαιμονίων, τῶν *Περιοίκων*· διῃροῦντο δὲ εἰς τρεῖς φυλὰς, εἰς Ὑλλεῖς, κληθέντας οὕτω ἀπὸ τοῦ *Ὕλλου*, υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνῆκον αἱ δύο βασιλικαὶ οἰκογένειαι, εἰς *Δυμᾶνας* καὶ *Παμφύλους*, κληθέντας οὕτω ἀπὸ Δύμαντος καὶ Παμφύλου, υἱῶν τοῦ βασιλέως τῆς Δωρίδος Αἰγιμίου. Ἑκάστη δὲ φυλὴ διῃρεῖτο εἰς 10 *ὠβὰς*, τούτων δὲ πάλιν ἑκάστη εἰς 10 *Τριακάδας*, καὶ ἑκάστη Τριακὰς εἰς 30 *οἰκογενείας*, οὕτως ὥστε λοιπὸν ὅλη ἡ κοινότης περιεῖχε τρεῖς φυλὰς, 30 ὠβὰς, 300 Τριακάδας καὶ 9,000 οἰκογενείας. Μέχρι τοῦδε ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν πολιτῶν μεγάλη ἀνισότης τῆς ἰδιοκτησίας. Ἤδη ὅμως κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς χώρας ἐγένετο ἴσως ἡ διανομὴ τῶν κτημάτων ἐξ ἴσου. Μετὰ παρέλευσιν δὲ χρόνου τινὸς, οἱ μὲν κατώρθωσαν νὰ ἀποκτήσωσι μεγάλην ἰδιοκτησίαν, ἐνῷ ἄλλοι περιέπεσον εἰς πτωχείαν· καὶ ὅμως ἡ πολιτεία ἐπέβαλεν εἰς ὅλους τὰ αὐτὰ καθήκοντα καὶ βάρη, καθότι ἀπῄτει παρὰ πάντων ἐξ ἴσου τὴν ὑπεράσπισιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς ὑπὸ τῶν πατέρων κοινῶς κατακτηθείσης χώρας. Δυσαρέσκεια ἀφ' ἑνὸς καὶ πεῖσμα καὶ ὑπερηφάνεια ἀφ' ἑτέρου προεκάλεσαν διχόνοιαν καὶ ταραχήν. Εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην ἔπρεπε νὰ δοθῇ τέλος, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ διατηρηθῇ μεταξὺ τῶν πολιτῶν διαρκὴς εἰρήνη. Ὁ Λυκοῦργος λοιπὸν συνεβίβασε τὴν μεταξὺ πτωχῶν καὶ πλουσίων διαφορὰν, καθότι πιθανῶς διένειμε τὰ βασιλικὰ τεμένη, τὰ ὁποῖα πρότερον κατεῖχον οἱ Πελοπίδαι, μόνον εἰς τὰς οἰκογενείας ἐκείνας, αἵτινες ἢ καθόλου δὲν εἶχον κτήματα ἢ ὀλίγα μόνον, καὶ τοιουτοτρόπως ἐξίσωσε σχεδὸν τὴν ἰδιοκτησίαν ὅλων. Ἀφοῦ δὲ διένειμε τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν καὶ ἔδωκεν εἰς μὲν τοὺς Περιοίκους 30,000 ἴσους κλήρους ἢ τεμάχια, ἀνὰ ἕνα εἰς ἑκάστην οἰκογένειαν, εἰς δὲ τοὺς Σπαρτιάτας 9,000, ὡσαύτως ἴσους κλήρους συμφώνως πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκογενειῶν των, ἐφρόντισεν ἔπειτα δι' ἄλλων του διατάξεων, ἵνα ἡ παροῦσα κατάστασις τῆς ἰδιοκτησίας διατηρηθῇ καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν. Τὰ διανεμηθέντα κτήματα δὲν ἐθεωροῦντο ὡς ἐλευθέρα ἰδιοκτησία τῶν κατόχων, ἀλλ' ἦσαν ἰδιοκτησία τῆς πολιτείας, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠδύναντο οἱ κάτοχοι οὔτε νὰ τὰ πωλῶσιν, οὔτε νὰ τὰ δωρῶσιν, οὔτε νὰ τὰ κληροδοτῶσι. Ταῦτα μετέβαινον ἀδιαμοίραστα ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱόν· οἱ δὲ μικρότεροι ἀδελφοὶ, ἐὰν δὲν ἐλάμβανον ἰδιοκτησίαν διὰ γάμου κληρο-

νόμου τινὸς θυγατρὸς ἢ διὰ διανομῆς κλήρου ἐλευθέρου γινομένου, ἔζων κοινῶς μετ' αὐτοῦ ἐκ τῶν προσόδων τοῦ κτήματός του. Ὅτε δὲ κλῆρός τις ἔμενεν ἀδέσποτος διὰ τὸν θάνατον τῆς ὅλης οἰκογενείας, περιήρχετο πάλιν εἰς τὴν πολιτείαν, καὶ ὁ βασιλεὺς, ὡς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τοῦ κυριεύσαντος τὴν χώραν, διένειμεν αὐτὸν ἐκ νέου. Ὡσαύτως ὁ βασιλεὺς ἐφρόντιζε καὶ διὰ τὴν ὑπανδρείαν τῶν κληρονόμων θυγατέρων, αἵτινες ἐστεροῦντο ἀνδρικῆς προστασίας.

Μετὰ τῆς κτήσεως κλήρου τινὸς ἀγροῦ ἦτο συνδεδεμένον τὸ καθῆκον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ὁ Δωριεὺς εἶναι ἐκ γενετῆς στρατιώτης, ἅπασα δὲ ἡ κοινότης τῶν Σπαρτιατῶν ἓν στράτευμα πολεμικὸν, ἕτοιμον πάντοτε πρὸς μάχην. Τὸ ἄροτρον καὶ τὴν δίκελλαν κατεφρόνει ἡ ὑπερηφάνεια τοῦ Σπαρτιάτου· εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἥρμοζε τὸ ξίφος καὶ ἡ λόγχη. Διὰ τοῦτο δὲν ἐκαλλιέργει μόνος του τὸν ἀγρόν του, οὐδὲ ἠνείχετο τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας τοιαύτην ἀσχολίαν τῶν πολιτῶν, ἐπειδὴ οὗτοι ὡς κατακτηταὶ, ὤφειλον νὰ ἦναι πάντοτε ἕτοιμοι πρὸς πόλεμον, καθόσον ὁ ὑποταχθεὶς εἰς αὐτοὺς πληθυσμὸς καὶ πολὺ μείζων αὐτῶν ἦτο καὶ ἐχθρικῶς ἐφρόνει πρὸς αὐτούς. Εἰς τὰς γαίας τῶν Σπαρτιατῶν εἶχον διανεμηθῆ οἱ θλιβόμενοι Εἵλωτες, ἵνα καλλιεργῶσιν αὐτὰς διὰ τοὺς κυρίους των, εἰς τοὺς ὁποίους ὤφειλον νὰ πληρώνωσιν ὡρισμένον τι μέρος τῶν εἰσοδημάτων· π. χ. δι' ἕκαστον κλῆρον ἔδιδον 82 μεδίμνους κριθῆς καὶ ἀνάλογόν τι ποσὸν οἴνου καὶ ἐλαίου. Ὅ,τι δὲ περιπλέον ἀπελάμβανον, ἔμενεν εἰς αὐτοὺς, καὶ ἦτο ἀπηγορευμένον διὰ κατάρας ν' ἀπαιτήσῃ τις παρὰ τῶν Εἱλώτων περισσότερον τοῦ ὑπὸ τοῦ νόμου ὡρισμένου. Οἱ Εἵλωτες ἦσαν μὲν δοῦλοι καὶ ἔζων ὑπὸ σκληρὰν καταπίεσιν, ἀλλ' ὅμως δὲν ὑπέκειντο ἐντελῶς εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν κυρίων των. Δὲν ἐπετρέπετο π. χ. οὔτε νὰ φονεύωνται, οὔτε νὰ πωλῶνται, οὔτε νὰ δωρῶνται, διότι ἦσαν κτῆμα τῆς πολιτείας, ἥτις ἀπένειμεν αὐτοὺς εἰς ἕκαστον Σπαρτιάτην ὡς ἐργάτας. Ὁ Σπαρτιάτης ἠδύνατο νὰ μεταχειρίζηται τοὺς Εἵλωτάς του καὶ πρὸς ἄλλας προσωπικὰς ὑπηρεσίας, καὶ ἰδίως νὰ τοὺς παραλαμβάνῃ ὡς ὑπηρέτας καὶ ὁπλοφόρους εἰς τὸν πόλεμον. Ὁ Εἵλως ἐνεδύετο τὴν παλαιὰν τῶν χωρικῶν ἐνδυμασίαν· δηλ. ἐπὶ μὲν τῆς κεφαλῆς ἔφερε κάλυμμα ἐκ δέρματος κυνὸς, *κυνέην*, τὸ δὲ σῶμά του ἐκάλυπτε μὲ ἐπανωφόριον ἐκ δέρματος προβάτου.

Οἱ Περίοικοι ἦσαν ἐλεύθεροι ἰδιοκτῆται τῶν εἰς αὐτοὺς ἀφεθεισῶν γαιῶν· καὶ ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ἀπεκλείοντο τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων, ἀφ' ἑτέρου προσελαμβάνοντο εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐπλήρονον

6*

δὲ εἰς τὸν βασιλέα φόρον τινὰ καὶ ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν διοίκησιν καὶ δικαιοδοσίαν αὐτοῦ· ἐνησχολοῦντο δὲ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ τὴν κτηνοτροφίαν, εἰς τέχνας βαναύσους, εἰς καλλιέργειαν μεταλλείων, εἰς ναυτιλίαν καὶ ἐμπόριον, ἀσχολίας, ἃς ἡ Δωρικὴ ἀριστοκρατία κατεφρόνει.

Ἡ πόλις Σπάρτη ἦτο τρόπον τινὰ στρατόπεδον, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται πολῖται ἀπετέλουν μόνιμον στρατόν. Τὸ ἔθος τοῦ νὰ μαγειρεύῃ καὶ τρώγῃ ὁ στρατὸς κατ' ἀποσπάσματα, ὡς ἦτο καὶ διῃρημένος, ἐφηρμόζετο ἐν Σπάρτῃ καὶ εἰς τὸν ἐν εἰρήνῃ βίον τῶν πολιτῶν. Ὅλοι οἱ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὅπλα πολῖται ἦσαν διῃρημένοι εἰς *συσκηνίας* ἀνὰ 15 ἄνδρας, αἵτινες ἦσαν συνδεδεμέναι κατ' ἐλευθέραν ἐκλογὴν δι' ὅρκου, ἵνα βοηθῶνται ὡς ἀδελφοὶ πιστῶς. Αἱ πολεμικαὶ αὗται συσκηνίαι ἢ *ἐνωμοτίαι* συνανεστρέφοντο καθ' ἡμέραν πρὸς ἀλλήλας καὶ εἶχον κοινὰ δεῖπνα *συσσίτια* ἤ, ὡς ὠνομάζοντο ἐν Σπάρτῃ, *φειδίτια*, εἰς τὰ ὁποῖα ἕκαστος ὤφειλε νὰ συνεισφέρῃ κατὰ μῆνα ὡρισμένον τι ποσὸν κριθῆς, οἴνου, τυροῦ, ἐλαιῶν ἢ σύκων καὶ 10 ὀβολούς. Τὸ καθημερινὸν φαγητὸν ἦτο ὁ γνωστὸς *μέλας ζωμὸς* ἐκ κρέατος χοίρου, βεβρασμένου ἐν αἵματι, ἐν ᾧ ἔρριπτον ὄξος καὶ ἅλας. Μετ' αὐτὸν ἐπετρέπετο νὰ τρώγωσι καὶ ἄλλο τι φαγητὸν καὶ μάλιστα θήρευμα, ὅπερ οἱ ἴδιοι συνελάμβανον· κατὰ δὲ τὰς ἑορτὰς καὶ τὰ γεύματα τῶν θυσιῶν τὰ φαγητὰ ἦσαν ἀφθονώτερα. Εἰς κανένα Σπαρτιάτην δὲν ἐπετρέπετο νὰ γευματίζῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ του. Αὗται αἱ ἐνωμοτίαι, αἵτινες ἐπεβλέποντο καὶ ἐπετηροῦντο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ στρατοῦ, ἀπετέλουν τὴν κατωτάτην τάξιν ἢ διαίρεσιν τοῦ στρατεύματος· ὅστις δὲν ἐλάμβανε μέρος εἰς αὐτὴν ἀπεκλείετο ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, καὶ ἔχανεν οὕτω τὰ πολιτικά του δικαιώματα.

Ἡ συνήθεια αὕτη τῶν φειδιτίων, ἀφ' ὧν ἀπεκλείετο πᾶσα πολυτέλεια καὶ τρυφή, λέγουσιν, ὅτι προὐκάλεσε πρὸ πάντων τὴν δυσαρέσκειαν τῶν πλουσίων κατὰ τοῦ Λυκούργου. Οὗτοι συνηθροίσθησάν ποτε πολλοὶ ὁμοῦ εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὸν ὕβριζον· ὅτε δὲ τέλος ἤρχισάν τινες νὰ τὸν λιθοβολῶσιν, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ ταχέως τὴν ἀγορὰν διὰ νὰ σωθῇ. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ὁ Λυκοῦργος ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς ναόν τινα, τὸν ἔφθασε νέος τις, *Ἄλκανδρος* τὸ ὄνομα, οὐχὶ φύσει κακὸς ἀλλ' ὁρμητικὸς καὶ ὀξύθυμος, τὸν ἐκτύπησε διὰ τῆς ῥάβδου του, ὅτε ἐστράφη νὰ ἴδῃ, καὶ τοῦ ἐξώρυξε τὸν ἕνα του ὀφθαλμόν. Ὁ Λυκοῦργος ἐστράφη τότε μετ' ἀταραξίας πρὸς τοὺς πολίτας καὶ ἔδειξεν εἰς αὐτοὺς τὸ αἱματωμένον πρόσωπόν του καὶ τὸν κατεστραμμένον

ἐφθαλμόν του. Καταληφθέντες δὲ οἱ πολῖται ὑπὸ αἰφνιδίας ἐντροπῆς καὶ μεταμελείας παρέδοσαν εἰς αὐτὸν τὸν Ἄλκανδρον, καὶ τὸν συνώδευσαν μετὰ συμπαθείας εἰς τὴν οἰκίαν του. Ὁ δὲ Λυκοῦργος ἐκείνους μὲν εὐχαρίστησε διὰ τὴν ὁποίαν ἔδειξαν συμπάθειαν, τὸν δὲ Ἄλκανδρον ἐκράτησε καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ἵνα τὸν ὑπηρετῇ. Ὁ νέος οὗτος βλέπων καθ' ἡμέραν τὸν αὐστηρὸν καὶ λιτὸν βίον καὶ τὴν ἀκούραστον δραστηριότητα τοῦ Λυκούργου, ἐθαύμαζε τὴν πρᾳότητα καὶ ἐπιείκειαν, μεθ' ἧς προσεφέρετο πρὸς αὐτόν, καὶ τὸν ἐζήλωσε τοσοῦτον, ὥστε ἐνῷ πρότερον ἦτο ὀξύθυμος καὶ ἀλαζών, ἤδη ἐγένετο ἐντελῶς ταπεινόφρων καὶ ἐνάρετος.

Ὅλη ἡ δίαιτα τοῦ Σπαρτιάτου κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Λυκούργου ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἀνδρεῖον πολεμιστήν, καὶ νὰ διατηρήσῃ δι' αὐστηρᾶς ἀγωγῆς καὶ συνεχῶν εἰς τὰ ὅπλα ἀσκήσεων τὴν ἀμυντικὴν δύναμιν τοῦ λαοῦ. Εἰς τὰ πολιτικά, ἕνεκα τῆς ἡσύχου καὶ πᾶσαν μεταβολὴν ἀποστρεφομένης πορείας τῶν δημοσίων ὑποθέσεων, ὀλίγον κατεγίνετο ὁ Σπαρτιάτης, ὅστις οὐδὲ περὶ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων ἐφρόντιζε, καὶ διὰ τοῦτο ἠδύνατο ὅλον του τὸν καιρὸν νὰ καταναλίσκῃ εἰς τὰς πολεμικὰς ἀσκήσεις· πρὸς δὲ τούτοις εὐχάριστος διακοπὴ τοῦ μονοτόνου βίου του ἦτο ἡ συγγενὴς πρὸς τὸν πόλεμον θήρα ἐπὶ τοῦ πλησίον θηρευμάτων Ταϋγέτου. Ἐν γένει δὲ εἰς ὅλον τὸν βίον τῶν Σπαρτιατῶν ἐπεκράτει σκληρὰ ἁπλότης. Ἀνωφελεῖς καὶ περιτταὶ τέχναι, καὶ ὅλα τὰ ἀντικείμενα τῆς πολυτελείας ἦσαν μακρὰν αὐτῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν οἰκοδομὴν οἰκίας τινός, ἠρκοῦντο νὰ μεταχειρίζωνται διὰ μὲν τὴν στέγην μόνον τὸν πέλεκυν, διὰ δὲ τὰς θύρας μόνον τὸν πρίονα. Ἵνα δὲ μὴ ἀπωλεσθῇ ἡ λιτὴ καὶ ἁπλῆ αὕτη συνήθεια τοῦ βίου των, ἐμποδίζετο, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἡ πρὸς τοὺς ξένους συγκοινωνία. Ἡ διαμονὴ τῶν ξένων ἐν Σπάρτῃ ἦτο πολὺ περιωρισμένη· εἰς δὲ τὸν Σπαρτιάτην ἀπηγορεύετο νὰ ταξειδεύῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν· ἐὰν δέ τις ἀπεφάσιζε ν' ἀποδημήσῃ, ἐτιμωρεῖτο μὲ θάνατον, διότι ἐθεωρεῖτο λειποταξία ἐκ τοῦ στρατοῦ. Ἡ κτῆσις χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἦτο ἀπηγορευμένη διὰ θανάτου· εἶχον δε μόνον σιδηρᾶ χρήματα διὰ τὴν ἐσωτερικὴν συναλλαγήν, ἅτινα διὰ τὸν ξένον ἔμπορον οὐδὲν θέλγητρον εἶχον.

Διὰ τῆς ἀνατροφῆς τῆς νεολαίας, ἣν ὁ Λυκοῦργος εἰσήγαγεν εἰς τὴν Σπάρτην, ἐφρόντιζον οἱ Λακεδαιμόνιοι νὰ ἀναθρέψωσιν αὐτὴν εἰς τὰ ἤθη τῶν πατέρων της καὶ νὰ τὴν καταστήσωσιν ἰσχυρὸν πολεμικὸν λαόν. Εὐθὺς ἅμα γεννηθὲν τέκνον τι ἐφέρετο εἰς τοὺς γέροντας τῆς φυ-

λῆς, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ πατήρ του, καὶ ἐξητάζετο ὑπ' αὐτῶν· καὶ ἐὰν μὲν τὸ εὕρισκον ἀρτιμελὲς καὶ ὑγιὲς, παρήγγελλον νὰ ἀνατραφῇ· τοὐναντίον δὲ, ἐὰν τὸ εὕρισκον δύσμορφον ἢ ἀδύνατον, τὸ ἔρριπτον εἰς τὰ βάραθρα τοῦ Ταϋγέτου. Τὰ παιδία[1] ἔμενον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας των ἐν τῇ οἰκίᾳ τῶν γονέων των, ἀπολαύοντα τῆς περιποιήσεως τῆς μητρός· ὅτε ὅμως ἔφθανον τὸ ἕβδομον ἔτος, ἐλάμβανεν αὐτὰ ἡ πολιτεία ἐκ τῆς οἰκογενείας, ἵνα τὰ ἀναθρέψῃ κοινῶς ὑπὸ δημοσίαν ἀγωγὴν καὶ ἐπιμέλειαν. Ταῦτα δὲ διῄρουν κατὰ ἀγέλας ἢ *βούας* καὶ τὰ ἄφινον νὰ ζῶσιν ὁμοῦ, νὰ συντρώγωσι, νὰ συμπαίζωσι καὶ νὰ μανθάνωσιν ὁμοῦ. Ἑκάστη ἀγέλη εἶχε κοινὸν κοιτῶνα καὶ ἐκοιμῶντο ἐπὶ στρωμάτων ἐκ σχοίνου, τὸν ὁποῖον ἔπρεπε νὰ φέρωσι μόνοι των ἀπὸ τὸν Εὐρώταν, κόπτοντές τον οὐχὶ διὰ μαχαίρας ἀλλὰ διὰ τῶν χειρῶν των. Ἐμάνθανον δὲ, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Λυκούργου[2], μόνον ὀλίγην γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν. Κύριος δὲ σκοπὸς τῆς ἀνατροφῆς ἦτο ἡ εὐπείθεια πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, ἡ ἐπιμονὴ εἰς τοὺς κόπους καὶ ἡ νίκη εἰς τὸν πόλεμον· καὶ διὰ τοῦτο ὅσον ηὔξανεν ἡ ἡλικία των, τόσῳ αὐστηρότερον ἐπετηροῦντο. Τὰ παιδία των οἱ Σπαρτιᾶται τὰ ἐξύριζον σύρριζα, καὶ διὰ τοῦτο ἐφαίνοντο ὡς φαλακροί· τὰ ἄφινον νὰ περιπατῶσι μὲ γυμνοὺς πόδας καὶ συνήθως νὰ παίζωσι γυμνοί. Κατὰ δὲ τὸ δωδέκατον ἔτος, ἐλάμβανον μόνον ἕνα χιτῶνα δι' ὅλον τὸ ἔτος καὶ οὐδὲν ὑποκάμισον.

Ἐπὶ κορυφῆς ἑκάστης ἀγέλης ὑπῆρχεν εἷς ἐπιτηρητὴς, ὃν ἐξέλεγον αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐκ τῶν λεγομένων *εἰρένων*[3], τ. ε. ἐκ τῶν νέων, οἵτινες εἶχον ἐξέλθει ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Οὗτος ὡδήγει τοὺς ὑπ' αὐτὸν παῖδας εἰς τὰ παίγνιά των καὶ τοὺς ἀγῶνας, καὶ τοὺς ἄφινεν ἐν τῇ οἰκίᾳ νὰ προετοιμάζωσι τὸ φαγητόν. Οἱ ἰσχυρότεροι ἔπρεπε νὰ φέρωσι ξύλα, οἱ δὲ μικρότεροι λάχανα, τὰ ὁποῖα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνήθροιζον διὰ κλοπῆς, καθ' ὅτι ἄλλοι μὲν εἰσήρχοντο κρυφίως εἰς τοὺς κήπους, ἄλλοι δὲ μετὰ μεγάλης πανουργίας καὶ προσοχῆς εἰσήρχοντο εἰς τὰ συσσίτια τῶν ἀνδρῶν. Ἐὰν δέ τις ἐφωρᾶτο κλέπτων, ἐτιμωρεῖτο σκληρῶς διὰ πολλῶν μαστιγώσεων, διότι εἶχε κλέψει ἀπροσέκτως καὶ ἀνεπιτηδείως. Εἰς τὰ παιδία ἔδιδον ὀλίγην μόνον τροφὴν, ἵνα τὰ συνειθίσωσι νὰ φροντίζωσι μόνα των διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς

(1) Τῆς συνηθείας ταύτης δὲν ἐξῃροῦντο οὐδ' αὐτοὶ οἱ βασιλόπαιδες.

(2) Πλουτ. ἐν βίῳ Λυκούργου 16.

(3) Εἴρην, ἐκ τοῦ εἴρω, ἐρέω=λέγω, διότι ἴσως εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ὁμιλῶσιν εἰς τὰς συνελεύσεις.

γαστρός των καὶ νὰ κλέπτωσι μὲ πανουργίαν καὶ ἐπιτηδειότητα. Ὅστις ὅμως συνελαμβάνετο, ἐτιμωρεῖτο διὰ μαστιγώσεων καὶ νηστείας. Διὰ τῆς συνηθείας ταύτης ἐμάνθανον οἱ παῖδες ἐνωρὶς ἤδη τὴν πρὸς τὸν πόλεμον ἀπαιτουμένην πονηρίαν καὶ τόλμην. Προσέτι δὲ τοὺς συνείθιζον νὰ ὑποφέρωσι πεῖναν καὶ δίψαν, ψῦχος καὶ καύσωνα, καὶ τοὺς ἐπεβάρυνον μὲ μεγίστους σωματικοὺς κόπους καὶ τοὺς καθίστων ἀναισθήτους πρὸς τοὺς πόνους. Παῖς τις ἔκλεψέ ποτε ἀλώπεκα καὶ τὴν ἔκρυψεν ὑπὸ τὴν χλαμύδα του, ἵνα μὴ ἀνακαλυφθῇ. Ἐν ᾧ δὲ τὸ ζῶον τὸν ἐδάγκανε καὶ τοῦ ἔκοπτε τὰ κρέατα, αὐτός, ἐπειδὴ δὲν ἤθελε νὰ ἀνακαλυφθῇ, ὑπέφερε τὰ δήγματά του, χωρὶς νὰ δείξῃ τὸν παραμικρὸν πόνον, ἕως οὗ ἐπὶ τέλους ἔπεσε νεκρός[1].

Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀρτέμιδος *Ὀρθίας* ἐν τοῖς πρὸ τοῦ Λυκούργου χρόνοις ἐθυσιάζοντο ἄνθρωποι παρὰ τὸν βωμὸν τῆς θεᾶς ταύτης· ἀλλ' ὁ Λυκοῦργος κατήργησε τὴν βάρβαρον ταύτην συνήθειαν καὶ διέταξεν ἀντὶ νὰ θυσιάζωνται ἄνθρωποι, νὰ μαστιγόνωνται παῖδες παρὰ τὸν βωμὸν τόσον πολύ, ὥστε νὰ ῥέῃ ἀπ' αὐτοὺς αἷμα καὶ νὰ βρέχῃ τὸν βωμόν. Ἐν ᾧ λοιπὸν τόσον σκληρῶς ἐδέροντο, δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκβάλωσι φωνὴν ἢ ἄλλο τι σημεῖον τοῦ πόνου, καὶ διὰ τοῦτο συνέβαινε πολλάκις, ὥστε πολλοὶ παῖδες νὰ πίπτωσι νεκροὶ κατὰ γῆς, χωρὶς νὰ εἴπωσι τὴν παραμικρὰν λέξιν.

Τοὺς παῖδας πρὸς τούτοις συνείθιζον οἱ Σπαρτιᾶται ἐνωρὶς νὰ μιμῶνται τὴν διαγωγὴν τῶν συμπολιτῶν των, νὰ γνωρίζωσι τὰς καλὰς καὶ γενναίας πράξεις των, καὶ νὰ κρίνωσι περὶ αὐτῶν συντόμως καὶ εὐστόχως. Ἀπήτουν δὲ παρὰ τῶν παίδων, ὁσάκις εὑρίσκοντο ἐνώπιον ἡλικιωμένων, νὰ σιωπῶσι· μόνον δὲ ἐὰν ἠρωτῶντο, ἔπρεπε νὰ ἀποκρίνωνται ἐσκεμμένως καὶ συντομώτατα. Οὕτως ἀπέκτα ὁ Σπαρτιάτης εὐκολώτερον παντὸς ἄλλου Ἕλληνος τὴν τέχνην τοῦ ἐκφράζεσθαι συντόμως καὶ συνετῶς. Διὸ τὸ λακωνικῶς λέγειν, ἐσήμαινε συντόμως καὶ εὐφυῶς ὁμιλεῖν. Μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμελείας, μεθ' ἧς συνείθιζον τοὺς παῖδας εἰς ἁπλότητα καὶ καθαρότητα τῆς ἐκφράσεως, ἐδίδασκον αὐτοὺς καὶ ᾠδὰς καὶ ᾄσματα, τὰ ὁποῖα διήγειρον ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ θάρρος καὶ τὴν κλίσιν πρὸς μεγάλα ἔργα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποστροφὴν πρὸς τὴν δειλίαν· διότι ταῦτα διὰ γλώσσης σοβαρᾶς καὶ δυνατῆς παρίστανον τὴν δόξαν ἐκείνων, οἵτινες ἔπεσον ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὡς καὶ τὸ ὄνειδος τῶν ἀνάνδρων. Πῶς δὲ ἐξεφράζετο ἡ πρὸς τὴν ἀνδρίαν καὶ γενναιό-

(1) Πλουτ. ἐν βίῳ Λυκούργ. 18.

τητα εὐαρέσκεια διὰ τῶν κατὰ τὰς ἑορτὰς ᾀσμάτων, ὧν μετεῖχον καὶ οἱ παῖδες, μᾶς παρέδωκεν ὁ Πλούταρχος[1] τὸ ἑξῆς παράδειγμα. Κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Σπαρτιατῶν ἐσχηματίζοντο κατὰ τὰς τρεῖς τῶν ἀνθρώπων ἡλικίας τρεῖς χοροὶ ὑπὸ τῶν γερόντων τῶν ἀνδρῶν, καὶ τῶν παίδων· καὶ ὁ μὲν χορὸς τῶν γερόντων ἤρχιζε νὰ ψάλλῃ ὡς ἑξῆς: «ἦμεθα ἄλλοτε ἀνδρεῖοι νεανίαι»· ἀποκρινόμενος δὲ ὁ χορὸς τῶν ἀνδρῶν ἔλεγεν: «ἡμεῖς ὅμως εἴμεθα τώρα· ἂν δὲ τολμᾷς, δοκίμασον»· ἔπειτα δὲ ἔψαλλεν ὁ τῶν παιδων χορός: «ἡμεῖς δὲ θὰ γείνωμεν πολὺ ἀνδρειότεροι».

Ἡ Σπάρτη ἦτο ἡ πόλις ἐκείνη, ὅπου αἱ τέχναι τοῦ πολέμου μετὰ τῶν Μουσῶν ἠνοῦντο, καὶ ὅπου κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Σπαρτιάτου πόιητοῦ Ἀλκμᾶνος[2]

«Ἴσον ἐστὶ τῷ καλῶς πολεμεῖν τὸ καλῶς κιθαρίζειν»[3].

Ἐκεῖ θάλλει, λέγει ὁ Πίνδαρος[4], ἡ σοφία τῶν γερόντων καὶ τῶν νέων ἡ ἀνδρεία αἰχμὴ, ὁ χορὸς καὶ τὰ ᾄσματα καὶ ἡ εὐθυμία. Πρὸ τῆς μάχης ἔθυεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὰς Μούσας, καὶ ὁ στρατὸς ἐστολίζετο διὰ τὸν πόλεμον ὡς δι' ἑορτήν[5].

Ἡ αὐστηρὰ ἀγωγὴ, εἰς ἣν ὑπεβάλλετο ἡ νεολαία, ἐξετείνετο καὶ εἰς τοὺς ἡλικιωμένους· διότι οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ζῇ ὅπως ἤθελεν, ἀλλ' ὤφειλε νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου ὡρισμένον τρόπον τοῦ βίου, καὶ ἐν γένει εἰς ὅλας του τὰς πράξεις νὰ ἔχῃ τὴν ἀρχὴν, ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς ἑαυτὸν, ἀλλ' εἰς τὴν πατρίδα του· διὸ ὁ Σπαρτιάτης ὡς ἄτομον δὲν εἶχε καμμίαν σημασίαν, ἀλλὰ μόνον ὡς μέλος τῆς πολιτείας ἠδύνατο νὰ σημαίνῃ τι. Ἐπειδὴ δὲ ἀνετρέφοντο ὅλοι ὁμοῦ, δὲν ἐπετρέπετο, ἀλλ' οὔτε ἦτο δυνατὸν, εἰς κανένα μόρφωσις ἀνωτέρα τῶν ἄλλων. Τοῦτο ἦτο ἐλλάττωμα τοῦ βίου, δι' οὗ πᾶς τις ἐμποδίζετο νὰ ἀποκτήσῃ ὑψηλοτέραν πνευματικὴν μόρφωσιν, καὶ διὰ τοῦτο ὅλος ὁ λαὸς τῆς Σπάρτης βραδύτερον ὑπελίπετο πολὺ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἐλευθέραν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν. Ἐκτὸς δὲ τούτου διὰ τῆς Λυκουργείου νομοθεσίας, ἥτις ἠνάγκαζε τὸν Σπαρτιάτην νὰ συναvα-

---

(1) Πλουτ. ἐν βίῳ Λυκούργ. 21.

(2) Ο Ἀλκμὰν, δοῦλος ἐκ Σάρδεων, ἀπελευθερωθεὶς καὶ ἀνατραφεὶς ἐν Σπάρτῃ περὶ τὴν 30 Ὀλυμπ., ἤτοι τὸν 7. π Χ. αἰῶνα.

(3) Pœt. lyrici Græci ὑπὸ Th. Bergk. σελ. 640, 27 (14).

(4) Ὁ Πίνδαρος, περίφημος λυρικὸς ποιητὴς, ἐγεννήθη ἐν Θήβαις τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς 63. Ὀλυμπ., ἤτοι τῷ 520 π. Χ.

(5) Πλούτ. ἐν βίῳ Λυκούργ. 21.

στρέφηται πάντοτε ἐκτὸς τῆς οἰκίας του μετὰ τῶν ἄλλων ἀνδρῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ οἰκογενειακὸς βίος, ἡ πηγὴ τοσούτων ὡραίων ἀρετῶν καὶ τὸ καταφύγιον τῶν ἁβροτέρων αἰσθημάτων τῆς καρδίας.

Ἡ ὅλη νομοθεσία καὶ ὁ ὑπὸ τῆς πολιτείας κεκανονισμένος καὶ ἐπιτηρούμενος τρόπος τοῦ βίου, ὡς ὑπῆρξεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους αἰῶνας ἐν τῇ Σπάρτῃ, ἀπεδίδετο ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων εἰς τὸν Λυκοῦργον. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι καὶ πολλαὶ ἐκ τῶν μεταγενεστέρων διατάξεων ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Λυκοῦργον, καὶ ὅτι πολλὰ ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν ἀρχαίων δωρικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, καὶ ὑπῆρχον ἤδη πρὸ τοῦ Λυκούργου. Ὡσαύτως ἀποδίδουσιν εἰς τὸν Λυκοῦργον καὶ διατάξεις τινάς, αἵτινες δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ ὑπάρξωσι καθόλου· οὕτω π. χ. ἀπέδιδον εἰς αὐτὸν τὴν ἀπαγόρευσιν, νὰ μὴ ὑπακούωσιν εἰς γραπτοὺς νόμους· τὴν τοιαύτην ὅμως διάταξιν δὲν ἔκαμεν ἴσως ὁ Λυκοῦργος, καθόσον ἐπ' αὐτοῦ μόλις ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ μεταχειρίζωνται τὴν γραφήν· ὅθεν πολὺ πιθανὸν ὅτι δὲν ὑπῆρχον γραπτοὶ νόμοι. Ὡσαύτως δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Λυκοῦργος ἀπηγόρευσε τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα, διότι καὶ πολὺ μετὰ τὸν Λυκοῦργον ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος ἦτο σπάνιος παρὰ τοῖς Ἕλλησιν. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν περὶ τῶν νομισμάτων διάταξιν, ἀπαντῶμεν πάλιν τὴν συνήθειαν τῶν Ἑλλήνων τοῦ ν' ἀποδίδωσιν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἔνδοξον ὄνομα πράγματα, ἅτινα χρονικῶς πολὺ ἀπέχουσιν ἀλλήλων.

Ἐκτὸς τῆς νομοθεσίας ἀναφέρουσι καὶ ἄλλην σπουδαιοτάτην τοῦ Λυκούργου πρᾶξιν· οὗτος δηλ. ἀνενέωσε μετ' Ἰφίτου τοῦ Ἠλείου, ἐκγόνου τοῦ Ὀξύλου, τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, οἵτινες ἐτελοῦντο ἐν Ὀλυμπίᾳ παρὰ τὸν Ἀλφειὸν ποταμὸν πλησίον τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ὁ Ἡρακλῆς, ὁ πρόγονος τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης, κατὰ τὸν μῦθον, ἀφοῦ ἐνίκησεν ἐν Ὀλυμπίᾳ τὸν Αὐγείαν ἐθυσίασε τῷ Διΐ, καὶ ἵδρυσεν, ὡς λέγει ὁ Πίνδαρος, ἀγῶνας δρόμου. Ὁ Λυκοῦργος συνῆψε μετὰ τοῦ Ἰφίτου συνθήκην (περὶ τὰ 780 π. χ.), καθ' ἣν ἀνὰ τέσσαρα ἔτη ἔμελλον οἱ Ἠλεῖοι καὶ Σπαρτιᾶται νὰ θύωσι κοινῶς εἰς τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ Δία, καὶ νὰ τελῶσιν ἐκεῖ ἀγῶνας· ἐφ' ὅσον δὲ ἤθελε διαρκεῖ ἡ ἑορτὴ αὕτη, τὰ ὅπλα ἔπρεπε νὰ ἡσυχάζωσιν ἐν Πελοποννήσῳ, ἡ δὲ Ἦλις ἔπρεπεν, ὡς χώρα ἱερά, νὰ ἦναι πάντοτε ἐλευθέρα ἐπιδρομῶν καὶ ἐρημώσεων. Ἡ συνθήκη αὕτη, ἥτις εἶχε γραφῆ ἐπὶ χαλκίνου δίσκου κυκλοειδῶς, καὶ ἐφυλάττετο ἐν Ὀλυμπίᾳ ὑπὸ τῶν Ἠλείων μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς εἰρηνικὴν ἕνωσιν τῶν Πελοποννη-

σίων, καὶ προανήγγειλε φιλικήν τινα συγκοινωνίαν μεταξὺ τῆς Αἰτωλικῆς καὶ Δωρικῆς τῆς Πελοποννήσου φυλῆς.

Ὅτε ὁ Λυκοῦργος ἀπεπεράτωσε τὴν νομοθεσίαν του καὶ εἶδεν, ὅτι τὸ πολίτευμα ἔγεινε τόσον ἰσχυρὸν, ὥστε ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ συντηρῆται διὰ τῆς ἰδίας του δυνάμεως, ἐπειδὴ ἐπεθύμει νὰ τὸ ἀφήσῃ καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, καθ' ὅσον ἦτο δυνατὸν εἰς ἀνθρωπίνην πρόνοιαν, ἀθάνατον, σῶον καὶ ἀμετάβλητον, συνεκάλεσε γενικὴν συνάθροισιν καὶ εἶπεν, ὅτι τὰ μὲν πλεῖστα, ὧν ἡ πόλις ἔχει ἀνάγκην πρὸς εὐτυχίαν καὶ ἠθικήν της εὐημερίαν, ὑπάρχουσιν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ὑπολείπεται δὲ ἤδη νὰ φροντίσῃ περὶ ἀντικειμένου πολὺ σπουδαιοτέρου· ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ φανερώσῃ εἰς αὐτοὺς, πρὶν ἢ συμβουλευθῇ τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν· πρέπει δὲ νὰ ἐμμένωσιν εἰς τοὺς εἰσαχθέντας νόμους καὶ νὰ μὴ μεταβάλωσιν αὐτοὺς, ἕως οὗ ἐπιστρέψῃ ἐκ Δελφῶν· διότι ὅταν ἔλθῃ, θὰ πράξῃ ὅ,τι ὁ θεὸς συμβουλεύσῃ. Οὕτω δὲ καὶ βασιλεῖς καὶ γέροντες καὶ ὅλοι οἱ πολῖται ὑπεσχέθησαν δι' ἱεροῦ ὅρκου, ὅτι θὰ διατηρήσωσι πιστῶς τὴν εἰσαχθεῖσαν νομοθεσίαν, μέχρις οὗ ἐπιστρέψῃ. Μετὰ ταῦτα ὁ Λυκοῦργος μετέβη εἰς Δελφοὺς καὶ ἠρώτησε τὸν θεὸν, ἐὰν οἱ νόμοι του ἦναι καλοὶ καὶ κατάλληλοι, ἵνα καταστήσωσι τὴν Σπάρτην εὐτυχῆ καὶ ἐνάρετον. Λαβὼν δὲ παρὰ τοῦ θεοῦ τὴν ἀπόκρισιν, ὅτι καὶ οἱ νόμοι ἦσαν καλοὶ καὶ ἡ Σπάρτη διὰ τῆς νομοθεσίας του θὰ ἦναι πάντοτε ἔνδοξος, ἐὰν μεταχειρίζηται αὐτὴν, τὸν μὲν χρησμὸν ἔστειλεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, αὐτὸς δὲ θυσιάσας εἰς τὸν θεὸν ἀπεχαιρέτισε τοὺς φίλους του καὶ τὸν υἱόν του, καὶ ἀνεχώρησε μὲ σκοπὸν ποτὲ νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Σπάρτην. Ἀπέθανε δὲ, καθὼς λέγουσιν, ἐξ ἀσιτισίας ἢ ἐν Κίρρᾳ,[1] λιμένι τῶν Δελφῶν, ἢ ἐν Ἤλιδι ἢ ἐν τῇ Κρήτῃ. Διηγοῦνται ὅτι οἱ ἐν Κρήτῃ φιλοξενήσαντες αὐτὸν ἔκαυσαν κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τὸ πτῶμα του, τὴν δὲ τέφραν ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἵνα, ἐάν ποτε τὰ ὀστᾶ του ἤθελον μετενεχθῆ εἰς τὴν Σπάρτην, μὴ νομίσωσιν οἱ πολῖται ἑαυτοὺς ἀπηλλαγμένους τοῦ ὅρκου των καὶ μεταβάλωσι τὴν νομοθεσίαν. Ἐγκατέλιπε δὲ ἕνα μόνον υἱὸν *Ἀντίωρον* ὀνομαζόμενον, ὅστις ἀπέθανεν ἄτεκνος. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐτίμων τὸν Λυκοῦργον μετὰ τὸν θάνατόν του ὡς θεὸν, καὶ ἵδρυσαν εἰς τιμήν του ναὸν προσφέροντες εἰς αὐτὸν κατ' ἔτος θυσίαν. Ἐπὶ 500 ἔτη οἱ Σπαρτιᾶται ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν νομοθεσίαν του, καὶ ἐφ' ὅσον διετήρουν αὐτὴν, ἦσαν ἰσχυροὶ καὶ εὐτυχεῖς.

(1) Κίρρα, πόλις ἀρχαία τῆς Φωκίδος, κειμένη ἐπὶ τοῦ Κρισσαϊκοῦ κόλπου, ὅστις εἶναι μέρος τοῦ Κορινθιακοῦ.

2. ΦΕΙΔΩΝ Ο ΑΡΓΕΙΟΣ.

Κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν χρόνους ἡ πολιτεία τοῦ Ἄργους κατεῖχε τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν Δωρικῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ πολιτειῶν. Ἡ τιμὴ καὶ ἡ ὑπεροχή, ἣν ἡ χώρα κατεῖχεν ὡς ἕδρα τοῦ δυνατοῦ τῶν Πελοπιδῶν γένους καὶ ὡς κέντρον τῆς ἀρχαίας τῶν Ἀχαιῶν κυριαρχίας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, μετέβη καὶ εἰς τὴν νέαν πολιτείαν, δηλαδὴ τὸ Δωρικὸν Ἄργος, ἥτις καὶ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν δύναμιν ὑπερεῖχε τὰς ἄλλας πολιτείας τῆς Πελοποννήσου. Πρὸς μεσημβρίαν ἐξετείνετο ἡ κυριαρχία αὐτῆς ἐφ' ὅλης τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Πελοποννήσου μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Μαλέα καὶ τῆς νήσου Κυθήρων. Πρὸς βορρᾶν δὲ διετήρησαν οἱ Ἀργεῖοι τὴν κυριαρχίαν τῆς Σικυῶνος καὶ Φλιοῦντος, Ἐπιδαύρου καὶ Τροιζῆνος. Ὡσαύτως διετήρησαν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν ἐπιμιξίαν μετὰ τῶν Δωρικῶν ἀποικιῶν ἐν τῇ Κρήτῃ, τῇ Ῥόδῳ καὶ τῇ Καρίᾳ, αἵτινες ἦσαν ἀποικίαι τῆς Ἀργείου παραλίας. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου ἠλαττώθη ἡ δύναμις τοῦ Ἄργους, αἱ σχέσεις αὐτοῦ μετὰ τῶν πόλεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀναγνωρίσει τὴν Ἀργείαν κυριαρχίαν, ἐχαλαροῦντο ἢ διελύοντο, ἡ δὲ βασιλικὴ ἐξουσία περιωρίζετο καὶ ἐξησθενοῦτο διὰ τὰς ἐσωτερικὰς ἀνησυχίας, καὶ ἰδίως διὰ τὴν μεγάλην ἐλευθερίαν τῆς ἀριστοκρατίας. Ὅτε ὁ Φείδων, ὁ 7ος ἢ 10ος ἔκγονος τοῦ Τημένου, περὶ τὸ ἔτος 770 ἀνέβη τὸν θρόνον, ὁ κλῆρος τοῦ προγόνου του τούτου (δηλ. ἡ βασιλεία τοῦ Τημένου) ἦτο διῃρημένος εἰς πολλὰ μέρη.

Ἀλλ' ὁ Φείδων ἀποκατέστησε διὰ τῆς δυνατῆς του χειρὸς τὴν παλαιὰν δύναμιν τῆς βασιλείας καὶ ἐπεξέτεινε τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἀργείου κράτους καὶ πέραν τῶν πρώτων ὁρίων του. Ἡ ἱστορία ὀλίγα μόνον μᾶς διηγεῖται περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀνδρός· ἀλλὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα μᾶς δεικνύουσιν, ὅτι οὗτος ἦτο ἀνὴρ μεγάλης δυνάμεως, καὶ διὰ τῆς στερεᾶς του θελήσεως ἐπεδίωξε μεγάλα σχέδια. Συγγραφεῖς μεταγενεστέρων αἰώνων ὀνομάζουσιν αὐτὸν *τύραννον* ὑπερηφανέστερον παντὸς ἄλλου βασιλέως τῆς Πελοποννήσου. Κατὰ πόσον δὲ ἡ κατηγορία αὕτη εἶναι ἀληθής, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν· φαίνεται ὅμως ὅτι οὗτοι οἱ συγγραφεῖς ἔκρινον περὶ τῶν πράξεων τοῦ Φείδωνος συμφώνως πρὸς τὰς περιστάσεις τῆς ἰδίας των ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐν Ἄργει κυρίαρχος ἦτο ὁ λαός, ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ ἡ Σπάρτη κατεῖχε τὴν μεγίστην ὑπεροχήν, καὶ ὅτι ἐθεώρουν αὐτὰς τυραννικὰς καὶ ἀδικωτάτας· ἀλλ' ἴσως δὲν ἔχουσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸ δίκαιον.

Ὁ πρῶτος σκοπός, ὃν ὁ Φείδων ἐπεδίωκεν, ἦτο ἀναμφιβόλως τὸ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν δύναμιν τῆς ἀρχαίας τῶν Ἡρακλειδῶν βασιλείας, καὶ νὰ ἐξαλείψῃ τοὺς περιορισμούς, τοὺς ὁποίους ἡ ἀριστοκρατία τῆς χώρας ἐκείνης εἶχε θέσει εἰς τὴν βασιλείαν. Ἀφοῦ δὲ κατώρθωσε τοῦτο καὶ ἐδημιούργησε κυριαρχίαν τινά, ἣν οἱ μεταγενέστεροι ὀνομάζουσι *τυραννίδα*, ὑπέταξε τὰς πόλεις, αἵτινες εἶχον ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἄργους, καὶ τὰς ἠνάγκασε νὰ εἰσέλθωσι πάλιν εἰς τὴν παλαιὰν τῶν Ἀργείων πόλεων συμμαχίαν, ἧς πρωτεύουσα ἦτο τὸ Ἄργος. Προσέτι δὲ ἠνάγκασε καὶ τὸν βασιλέα τῆς Κορίνθου ν' ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς κυριάρχην, καὶ τοιουτοτρόπως περιέλαβεν εἰς τὴν κατοχήν του τὸ κυριώτερον ὀχύρωμα τῆς χερσονήσου, ἧς πρωτεύουσαν προσεπάθησε νὰ κάμῃ τὸ Ἄργος· διότι στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἐκ τοῦ Τημένου καταγωγῆς του, τοῦ πρεσβυτάτου τῶν Ἡρακλειδῶν βασιλέων, οἵτινες εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀπῄτει τὴν κυριαρχίαν ὅλων ἐκείνων τῶν χωρῶν τῆς Πελοποννήσου, ἃς ὁ Ἡρακλῆς πρότερον εἶχε κυριεύσει. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ προσεπάθει νὰ θέσῃ ὅρια εἰς τὴν αὐξάνουσαν τῶν Σπαρτιατῶν δύναμιν, οἵτινες ἐνδυναμωθέντες ἐξωτερικῶς διὰ τῆς νομοθεσίας τοῦ Λυκούργου, ὁλονὲν προώδευον εἰς κατακτήσεις, ὑποστηρίζων τὴν ὑπ' αὐτῶν πολιορκουμένην πόλιν *Ἕλος* διὰ βοηθητικῶν στρατευμάτων.

Ὁ Φείδων ὡσαύτως, δι' ὃν λόγον ἀπῄτησε τὴν ἡγεμονίαν ὅλων τῶν ὑπὸ τῶν Ἡρακλειδῶν κυριευθεισῶν χωρῶν τῆς Πελοποννήσου, διὰ τὸν αὐτὸν ἐζήτησε προσέτι καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς θυσίας, ἣν οἱ Ἠλεῖοι καὶ Σπαρτιᾶται προσέφερον κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ Λυκούγου καὶ Ἰφίτου κοινῶς ἐν Ὀλυμπίᾳ τῆς Πισάτιδος, καὶ τὴν προεδρείαν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Εὐκαιρίαν δὲ πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἀπαιτήσεών του προσέφερον εἰς αὐτὸν οἱ κάτοικοι τῆς Πισάτιδος, ἐντὸς τῆς χώρας τῶν ὁποίων ἔκειτο ἡ Ὀλυμπία. Οἱ Πισᾶται εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ θεωρῶνται αὐτοὶ ὡς ἀρχικοὶ ἀγωνοθέται τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγώνων, ἀλλ' οἱ Ἠλεῖοι ὑπέταξαν αὐτοὺς καὶ ἐσφετερίσθησαν τὴν διεύθυνσιν τῆς θυσίας. Ἵνα δὲ ἀνακτήσωσι τὸ παλαιόν των δικαίωμα, ἐκάλεσαν οἱ Πισᾶται τὸν Φείδωνα εἰς βοήθειαν· ὁ δὲ Φείδων διῆλθε μετὰ στρατεύματος τὴν Πελοπόννησον, ἐνίκησε τοὺς Ἠλείους, ἑώρτασε μετὰ τῶν Πισατῶν ἐν ἔτει 748 τὴν 8ην Ὀλυμπιάδα καὶ θυσιάσας κοινῶς μετ' αὐτῶν διένειμε κατὰ τοὺς ἀγῶνας τὰ βραβεῖα.

Τὴν ὑπέροχον καὶ μεγάλην θέσιν, ἣν κατεῖχε τὸ Ἄργος, γνωρίζομεν ἰδίως ἐκ τῆς σπουδαίας πληροφορίας, ὅτι ὁ Φείδων πρῶτος ἐν Ἑλ-

λάδι ἔκοψε νομίσματα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, καὶ ὅτι τὰ ὑπ' αὐτοῦ ὁρισθέντα σταθμὰ, νομίσματα καὶ μέτρα ἐδέχθησαν καὶ οἱ πλεῖστοι Ἕλληνες. Τὰ σταθμὰ καὶ τὰ νομίσματα τοῦ Φείδωνος κατάγονται ἐκ τῆς Βαβυλῶνος, ὁπόθεν μετηνέχθησαν διὰ τῶν ἐμπορευομένων Φοινίκων πρὸς δυσμάς· τὸ δὲ Ἄργος ἐσχετίσθη μετ' αὐτῶν διὰ τῆς ναυτιλίας του καὶ τῆς μετὰ τῶν ἀνατολικῶν του ἀποικιῶν συγκοινωνίας. Ὁ Φείδων ἔλαβεν εἰς τὸ νομισματικόν του σύστημα ὡς μονάδα τὸ Βαβυλώνιον τάλαντον καὶ τὸ διήρησε, καθὼς οἱ Βαβυβώνιοι καὶ οἱ Φοίνικες, εἰς 60 μέρη, τὰ ὁποῖα ὠνόμαζον *μνᾶς*· ἡ δὲ μνᾶ ἤξιζε 180 περίπου σημερινὰς δραχμὰς, καὶ διηρεῖτο εἰς 100 δραχμὰς, ὧν 6,000 ἔκαμνον ἓν τάλαντον. Ὁ Φείδων διέταξε νὰ κόψωσι κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο τὰ μὲν πρῶτα χρυσᾶ νομίσματα εἰς τὸ ἱερὸν τέμενος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀργείας Ἥρας, τὰ δὲ πρῶτα ἀργυρᾶ νομίσματα, ὡς λέγουσιν, ἐν Αἰγίνῃ, ἥτις ἀνῆκεν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀργείων πόλεων, τοὺς δὲ μικροὺς σιδηροῦς ὀβελίσκους, οἵτινες ζυγιζόμενοι καθ' ὡρισμένον τι βάρος μέχρι τοῦδε ἐχρησίμευον εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῶν ἐμπορευμάτων ἀντὶ χρημάτων, ἐκρέμασεν ὡς ἀναθήματα ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἥρας. Καθὼς τὸ βάρος καὶ τὸ νόμισμα, οὕτως ὥρισεν ὁ Φείδων καὶ τὸ μέτρον τοῦ μήκους καὶ τὰ μέτρα τῶν ὑγρῶν.

Ὁ Φείδων ἀπέθανεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεγάλων του σχεδίων, ἅπερ διενοεῖτο νὰ ἐκτελέσῃ, πρὶν ἢ δηλ. ἐπιτύχῃ τοὺς μεγάλους του σκοποὺς καὶ πρὶν στερεώσῃ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἶχε κατορθώσει.

Πρὸ πάντων δὲ ἐφρόντιζε νὰ κρατήσῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν του τὴν Κόρινθον, τὴν πολυάνθρωπον καὶ εὔπορον ταύτην ἐμπορικὴν πόλιν μετὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἀκροπόλεώς της. Ἵνα δὲ ἐξασθενίσῃ τοὺς πολίτας τῆς Κορίνθου καὶ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῶν τὴν δύναμιν καὶ τὸ θάρρος πρὸς ἐπανάστασιν, ἀπήτησε παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου βοηθητικόν τι στράτευμα ἐκ 1000 ἀνδρῶν, ἐκ τῶν ἰσχυροτάτων καὶ ἀνδρειοτάτων νέων τῆς πόλεως, μετὰ τοῦ κρυφίου σκοποῦ, ἵνα ἐξαφανίσῃ ὅλον τὸ στρατιωτικὸν τοῦτο σῶμα. Τὸ στράτευμα ἦλθεν ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ *Δεξάνδρου*· ἀλλ' Ἀργεῖός τις *Ἄβρων*, εἰς ὃν ὁ Φείδων, ὡς καὶ εἰς ἄλλους τινὰς, εἶχεν ἀνακοινώσει τὸ σχέδιόν του, ἐπρόδωκε τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Δέξανδρον, ὅστις ἦτο φίλος του, καὶ οὕτως ἠδυνήθησαν οἱ Κορίνθιοι ἐγκαίρως νὰ ὀπισθοχωρήσωσι καὶ νὰ σωθῶσιν ὄπισθεν τῶν τειχῶν τῆς πόλεώς των. Ὁ δὲ Ἄβρων ἠκολούθησεν αὐτοὺς μὲ ὅλην τὴν οἰκογένειάν του καὶ ἐγκατεστάθη ἐν Κορίνθῳ. Ὁ Φείδων προσεπάθησε νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἐπιχείρησίν του, καὶ μετέβη εἰς Κό-

ρινθον· ἀλλ' ἐνταῦθα εὗρε διὰ τῆς προδοσίας τῶν φίλων τόυ ἢ τῆς ἐχθρικῆς του μερίδος τὸν θάνατόν του διὰ δολοφονίας περὶ τὸ ἔτος 745 π. Χ.

Ὅ,τι ὁ Φείδων κατώρθωσε, κατεστράφη ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατόν του, διότι ἔλειπεν εἰς τοὺς διαδόχους του ἡ ἀπαιτουμένη ἰσχὺς πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνος εἶχεν ἐπιχειρήσει. Ὅθεν ἐν ἔτει 744 ἐτέλουν οἱ Ἠλεῖοι καὶ Σπαρτιᾶται πάλιν τὴν θυσίαν ἐν τῇ Ὀλυμπίᾳ κοινῶς, ὅπως καὶ πρότερον.

3. ΑΡΙΣΤΟΔΗΜΟΣ.

(Ὁ α'. Μεσσηνιακὸς πόλεμος).

Ἀφ' ὅτου ἡ νομοθεσία τοῦ Λυκούργου ἐπέφερεν ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν Σπαρτιατῶν τάξιν καὶ ὁμόνοιαν, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐντὸς ὀλίγου ηὔξησαν καὶ ἐνεδυναμώθησαν τόσον πολύ, ὥστε ἤρχισαν νὰ στρέφωσι τὴν ἰσχύν των πρὸς τὰ ἔξω καὶ νὰ ἐπεκτείνωσι τὰ στενὰ ὅρια τῆς χώρας των. Πρὸς βορρᾶν εἶχον κυριεύσει πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα ὅμορόν τινα Ἀρκαδικὴν χώραν, πρὸς δὲ μεσημβρίαν τὰς ὀχληρὰς Ἀμύκλας (περὶ τὸ 760), αἵτινες ἀνθίσταντο εἰς τὰ ὅπλα των ἐπὶ ὁλοκλήρους αἰῶνας, καὶ ἤνοιξαν οὕτω τὴν μεσημβρινὴν κοιλάδα μέχρι τῆς θαλάσσης, ὅπου τέλος περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν των καὶ ἡ πόλις Ἕλος, μολονότι ὁ Ἀργεῖος Φείδων ἰσχυρῶς ἐβοήθει αὐτήν. Νῦν τέλος ἦσαν οἱ Σπαρτιᾶται κάτοχοι ὅλης τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα καὶ ἐξησφαλισμένοι πρὸς βορρᾶν μὲν διὰ τῶν Ἀρκαδικῶν ὀρέων, πρὸς ἀνατολὰς δὲ διὰ τοῦ Πάρνωνος καὶ πρὸς δυσμὰς διὰ τοῦ Ταϋγέτου.

Αἱ ἐπιτυχίαι αὗται διήγειρον τὸ θάρρος καὶ τὴν δραστηριότητα τῶν Σπαρτιατῶν, συνάμα δὲ καὶ τὴν ὄρεξιν πρὸς περαιτέρω κατακτήσεις. Ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των πρὸς δυσμάς, ὅπου πέραν τοῦ Ταϋγέτου ἔκειτο ἡ ὡραία Μεσσηνία, ἡ τερπνοτάτη καὶ εὐφορωτάτη χώρα τῆς Πελοποννήσου, οὖσα πλουσία ὡραίων βοσκῶν καὶ λαμπρῶν σιτοφόρων ἀγρῶν. Ἐπὶ τῶν μεταναστάσεων τῶν φυλῶν ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ Δωριεῖς ὑπὸ τὸν Κρεσφόντην, καὶ ἵδρυσαν τὴν Μεσσηνιακὴν πολιτείαν μὲ πρωτεύουσαν τὴν *Στενύκλαρον* ἐν τῇ βορείῳ πεδιάδι τοῦ Παμίσου ποταμοῦ, ἐνῷ οἱ ὁμόφυλοί των ἔθεσαν τὰ θεμέλια τῆς Σπαρτιατικῆς

πολιτείας ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου ἀπεχωρίσθησαν ἀλλήλων αἱ δύο ἀδελφικαὶ φυλαί. Ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν ἀντὶ τῶν Ἡρακλειδῶν Ἀρκαδική τις οἰκογένεια, τὸ γένος τοῦ *Αἰπύτου*, ὁ δὲ Δωρικὸς λαὸς δὲν διετέλει, ὅπως ἐν τῇ Σπάρτῃ, ἐν αὐστηρῷ χωρισμῷ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων τῆς χώρας, καὶ διὰ τοῦτο ἀπώλεσε μέρος τι τοῦ ἀρχαίου Δωρικοῦ χαρακτῆρός του. Ἔριδες εἰς τὰ σύνορα, ἀμοιβαῖαι ἀδικίαι καὶ ζημίαι διαφόρου εἴδους προὐκάλεσαν ἔχθραν καὶ ἔθρεψαν τὸ μῖσος, ἕως οὗ τέλος ἐξερράγη φανερὸς πόλεμος, τὸν ὁποῖον ἤρχισαν οἱ Σπαρτιᾶται μὲ τὴν ἀπόφασιν, νὰ μὴ καταθέσωσι τὰ ὅπλα, πρὶν ἢ ὑποτάξωσι πᾶσαν τὴν πλουσίαν ταύτην χώραν.

Οἱ Σπαρτιᾶται, οὓς οἱ Ἕλληνες κατέκρινον πάντοτε ὡς σκληρῶς ὑποδουλώσαντας ἀδελφικὴν φυλήν, ἐδικαιολογοῦντο λέγοντες, ὅτι οἱ Μεσσήνιοι ἠρέθισαν αὐτοὺς πρὸς πόλεμον διὰ τῶν ἀδίκων πράξεών των. Εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ Ταϋγέτου, πλησίον τῶν συνόρων τῆς Λακεδαίμονος, ἔκειτο εἰς τὴν Μεσσηνιακὴν χώραν κοινόν τι τῶν Μεσσηνίων καὶ Σπαρτιατῶν ἱερὸν τῆς *Λιμνάτιδος Ἀρτέμιδος*[1]. Ἐκεῖ νέοι τινὲς Μεσσήνιοι, ὡς διηγοῦνται οἱ Σπαρτιᾶται, ἐπέπεσόν ποτε ἐν ἑορτῇ τινι κατὰ τῶν Σπαρτιατίδων παρθένων, αἵτινες εἶχον μεταβῆ ἐκεῖσε, ἵνα ἑορτάσωσιν· ἐπειδὴ δὲ ὁ παρευρεθεὶς ἐκεῖ τότε βασιλεὺς τῆς Σπάρτης *Τήλεκλος*, ἠθέλησε νὰ τὰς ὑπερασπισθῇ, ἐφόνευσαν αὐτόν. Τοῦτο λοιπὸν παρεκίνησε τὸν βασιλέα *Ἀλκαμένην*, υἱὸν τοῦ φονευθέντος, νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Οἱ δὲ Μεσσήνιοι τοὐναντίον ἔλεγον ὅτι, ὅτε τινὲς ἐκ τῶν προεστώτων αὐτῶν μετέβησαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ὁ Τήλεκλος ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν μετά τινων νέων ἀγενείων, οἵτινες ἦσαν μετημφιεσμένοι ὡς παρθένοι καὶ ὑπὸ τὰ ἐνδύματά των εἶχον κεκρυμμένα ξίφη, ἐλπίζων ὅτι, ἐὰν ἐφόνευεν αὐτούς, εὐκολώτερα ἤθελε κυριεύσει τὴν χώραν· ἀλλ' οἱ Μεσσήνιοι ἐννοήσαντες τὸ σχέδιον τοῦ Τηλέκλου ἐφόνευσαν καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς νέους. Πρὸς δὲ τούτοις διηγοῦνται οἱ Σπαρτιᾶται, ὅτι ὁ *Πολυχάρης*, εὐγενής τις καὶ πλούσιος Μεσσήνιος, ἐφόνευσε Σπαρτιάτας τινάς· ὅτε δὲ οἱ Σπαρτιᾶται ἀπήτησαν τὴν παράδοσίν του, οἱ Μεσσήνιοι ἠρνήθησαν. Κατὰ τὸν δισχυρισμὸν ὅμως τῶν Μεσσηνίων τὸ πρᾶγμα εἶχεν ὡς ἑξῆς· ὁ Πολυχάρης εἶχε παραδώσει εἰς Σπαρτιάτην τινά, Εὐαιφνον, ἀγέλην τινὰ βοῶν, ἵνα τὴν βόσκῃ εἰς τοὺς λειμῶνάς του, ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ νὰ λαμβάνῃ καὶ αὐ-

(1) Παυσαν. 4, 4, 1 καὶ ἑξῆς.

τὸς μέρος τῶν προϊόντων. Ὁ Εὔαιφνος ὅμως μὴ εὐχαριστούμενος εἰς τοῦτο, ἐπώλησε τὴν ἀγέλην εἰς ἐμπόρους τινάς, καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν Πολυχάρην εἶπεν, ὅτι λησταὶ ἥρπασαν καὶ αὐτὴν καὶ τοὺς βουκόλους. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ εἷς τῶν δούλων τοῦ Πολυχάρους, τὸν ὁποῖον ὁ Εὔαιφνος εἶχε πωλήσει ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀγέλης εἰς τοὺς ἐμπόρους, ἦλθεν εἰς τὸν Πολυχάρην καὶ τοῦ εἶπεν ὅλην τὴν ἀλήθειαν. Ὁ δὲ Εὔαιφνος ὁμολογήσας τὴν πρᾶξίν του ἐζήτησε συγχώρησιν, καὶ ὑπεσχέθη νὰ πληρώσῃ τὴν ἀξίαν ὅλης τῆς ἀγέλης· ἂς τὸν ἀκολουθήσῃ δέ, εἶπεν, ὁ υἱός του, ἵνα τῷ δώσῃ τὰ χρήματα· καὶ ὁ μὲν νέος ἀνεχώρησε μετ' αὐτοῦ· ὅτε ὅμως ἔφθασαν εἰς τὰ σύνορα τῆς Σπάρτης, ὁ ἄπιστος Εὔαιφνος ἐφόνευσεν αὐτόν. Ὁ Πολυχάρης τότε ἐζήτησε δικαιοσύνην ἀπὸ τὴν Σπάρτην, ἀλλ' αὕτη δὲν τῷ ἔδωκε, καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐφόνευε πάντα Σπαρτιάτην, τὸν ὁποῖον ἀπήντα. Καὶ οἱ μὲν Σπαρτιᾶται ἔστειλαν τότε πρέσβεις εἰς τὴν Μεσσήνην νὰ ζητήσωσι τὴν παράδοσιν τοῦ Πολυχάρους, ἀλλ' οἱ Μεσσήνιοι ἠρνήθησαν, καὶ διὰ τοῦτο ἤρχισε πόλεμος μεταξύ των.

Ἡ πληροφορία, ἣν ἔχομεν περὶ τῶν Μεσσηνιακῶν πολέμων εἶναι λίαν ἀβεβαία καὶ ἐλλιπής· περὶ αὐτῶν ἔχομεν μόνον μεταγενεστέρας πληροφορίας, αἵτινες ἠντλήθησαν ἐκ ποιημάτων καὶ μύθων οὐχὶ παλαιῶν· ὅπως δὲ καὶ ἂν ἔχωσι τὰ κατὰ τὰ εἰρημένα ἐγκλήματα, βέβαιον εἶναι, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται περὶ τὸ ἔτος 730 π. Χ. ὡρκίσθησαν νὰ μὴ ἡσυχάσωσί ποτε, πρὶν κυριεύσωσι τὴν Μεσσηνίαν, καὶ εἰσέβαλον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως *Ἀλκαμένους* καὶ χωρὶς νὰ κηρύξωσι προηγουμένως τὸν πόλεμον εἰς τὴν Μεσσηνιακὴν χώραν, καὶ κατέλαβον ἐν καιρῷ νυκτὸς τὴν ὀχυρὰν πόλιν *Ἀμφείαν*. Αὕτη ἔκειτο πρὸς βορρᾶν καὶ πλησίον τῆς πρωτευούσης τῶν Μεσσηνίων, Στενυκλάρου, ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ εἰς τὴν Μεσσηνίαν ἐκτεινομένου ὄρους, καὶ ἐξουσίαζεν ὅλην τὴν βορείαν πεδιάδα τῆς Μεσσηνίας. Ἐντεῦθεν ἠδύναντο εὐκόλως νὰ κάμνωσιν ἐπιδρομὰς εἰς πάντα τὰ μέρη, ἐνῷ ἡ εἴσοδος ἐκ τῆς πεδιάδος ἕνεκα τῆς ἀποτόμου φύσεως τοῦ βράχου, ἐφ' οὗ ἔκειτο τὸ φρούριον, ἦτο λίαν δύσκολος· οὕτω λοιπὸν οἱ Σπαρτιᾶται εὑρίσκοντο πολὺ πλησίον τῆς τῶν ἐχθρῶν πρωτευούσης καὶ ἠρήμωνον ὅλην τὴν πέριξ χώραν, χωρὶς οἱ Μεσσήνιοι νὰ δύνανται νὰ τοὺς ἐκδιώκωσιν ἐκ τοῦ ὀχυροῦ φρουρίου των. Κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος τοῦ πολέμου ἐγένετο μεγάλη μάχη, καθ' ἣν τῶν μὲν Σπαρτιατῶν ἡγοῦντο οἱ

(1) Παυσαν. 4, 5, 1 καὶ ἑξῆς· 6, 1 καὶ ἑξῆς.

δύο αὐτῶν βασιλεῖς *Πολύδωρος*, υἱὸς τοῦ Ἀλκαμένους, καὶ *Θεόπομπος*, ὁ μέγιστος ἥρως τοῦ πολέμου τούτου· τῶν δὲ Μεσσηνίων ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Εὐφάης[1]. Ἀμφότεροι ἐμάχοντο καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν μετὰ μεγίστης ἀνδρίας μέχρι βαθείας νυκτός, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Μεσσήνιοι τὴν μὲν θέσιν τῆς πρωτευούσης των δὲν εὕρισκον κατάλληλον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χώρας, ἡ δὲ πεδιὰς ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες κατεῖχον τὴν Ἀμφείαν, ἀπεφάσισαν ν' ἀφήσωσι τὴν Στενύκλαρον καὶ νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς ὄρος *Ἰθώμην*. Τὸ ὄρος τοῦτο βρεχόμενον κατὰ τοὺς πρόποδάς του ὑπὸ τοῦ Παμίσου ποταμοῦ καὶ λίαν ὑψηλὸν ὄν, διαιρεῖ τὴν Μεσσηνιακὴν πεδιάδα εἰς δύο ἡμίση μέρη, τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον, καὶ σχηματίζει τὸ κέντρον καὶ τὴν φυσικὴν ἀκρόπολιν ὅλης τῆς χώρας. Ἐπὶ τῆς δυσπροσίτου κορυφῆς τούτου ὠχυρώθησαν οἱ Μεσσήνιοι, καὶ συγκεντρώσαντες ἐκεῖ ὅλην τὴν δύναμίν των, ἠδυνήθησαν ν' ἀντιτάξωσι πρὸς τοὺς πολεμίους των ἐπὶ 14 ἔτη ἀποτελεσματικὴν ἀντίστασιν.

Ὁ βασιλεὺς Εὐφάης ἔστειλεν ἐκ τῆς Ἰθώμης εἰς τοὺς Δελφοὺς τὸν *Τίσιν*, διὰ νὰ συμβουλευθῇ τὸν θεὸν Ἀπόλλωνα περὶ τῆς τύχης τοῦ λαοῦ του, καὶ ἔλαβε τὴν ἑξῆς ἀπάντησιν[2]. «Θυσιάσατε διὰ κλήρου καθαράν τινα παρθένον ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους τοῦ Αἰπύτου ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τοὺς καταχθονίους θεούς, καὶ θὰ σώσητε τὴν Ἰθώμην». Εὐθὺς δ' ἐκλήρωσαν ὅλας τὰς παρθένους ἐκ τοῦ γένους τοῦ Αἰπύτου, καὶ ὁ κλῆρος ἔπεσεν εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ *Λυκίσκου*. Ἀλλ' ὁ μάντις *Ἐπήβολος* δωροδοκηθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς κόρης εἶπεν, ὅτι αὕτη δὲν ἀνῆκεν εἰς τὸ βασιλικὸν γένος, ἀλλ' ὅτι εἶναι ὑποβολιμαία, καὶ δὲν πρέπει νὰ θυσιασθῇ· ὁ δὲ Λυκίσκος κατέφυγε μετὰ τῆς κόρης του εἰς τὴν Σπάρτην, ἵνα τὴν σώσῃ ἐκ τοῦ θανάτου. Ἐνῷ δὲ οἱ Μεσσήνιοι εὑρίσκοντο εἰς μεγάλην λύπην καὶ ἀμηχανίαν, παρουσιάσθη ἐνώπιον τῆς συναθροίσεως τοῦ δήμου ὁ Ἀριστόδημος ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Αἰπυτιδῶν, τιμώμενος ὑπὸ πάντων ἕνεκα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀνδρίας του, καὶ προσήνεγκεν ἑκουσίως τὴν θυγατέρα του πρὸς θυσίαν χάριν τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος του. Νέος τις ὅμως Μεσσήνιος, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Ἀριστόδημος εἶχεν ὑποσχεθῆ τὴν θυγατέρα του γυναῖκα, ἠναντιώθη μετ' ἐπιμονῆς κατὰ τῆς προτάσεως ταύτης τοῦ Ἀριστοδήμου, λέγων ὅτι ὁ πατὴρ ὑπεσχέθη τὴν κόρην εἰς αὐτόν, καὶ ὅτι διὰ τῆς ὑποσχέσεως ταύτης ἀπώλεσε τὸ πατρικὸν δικαίωμα καὶ τὸ ἀνέθηκεν εἰς

(1) Παυσαν. 4, 7, 3. (2) Αὐτόθι 4, 9, 2 καὶ ἑξῆς.

αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Μεσσήνιοι δὲν ἔδοσαν προσοχὴν εἰς τοὺς λόγους του, ἐξεφώνησεν ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του, ἵνα σώσῃ τὴν νύμφην του, ὅτι δὲν εἶναι πλέον παρθένος, καὶ ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἦναι μήτηρ. Τότε ὁ Ἀριστόδημος ἀγανακτήσας διὰ τὴν προσβολὴν ταύτην τῆς οἰκογενειακῆς του τιμῆς, ἔσυρεν ἐν μεγίστῃ ὀργῇ τὸ ξίφος του καὶ τὸ ἐνέπηξεν εἰς τὸ στῆθος τῆς θυγατρός του. Ἡ θυσία εἶχε γείνει πλέον· ὁ μάντις ὅμως ἐκήρυξεν ὅτι ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀριστοδήμου ἐφονεύθη, καὶ ὅτι ἔπεσεν ὡς θῦμα τῆς ὀργῆς τοῦ πατρὸς καὶ οὐχὶ χάριν τῶν θεῶν· ἑπομένως ὅτι πρέπει νὰ θυσιασθῇ ἄλλη τις παρθένος. Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων παροργισθεὶς ὁ λαὸς ἐπέπεσε πλήρης μανίας κατὰ τοῦ μνηστῆρος, ἵνα τὸν φονεύσῃ, διότι οὗτος ὑπῆρξεν ὁ αἴτιος τοῦ νὰ μολυνθῇ ὁ Ἀριστόδημος ἐκ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκχυθέντος αἵματος τῆς θυγατρός του, καὶ διότι κατέστησεν ἀμφίβολον τὴν σωτηρίαν των. Ὁ Εὐφάης ὅμως, ἐπειδὴ ἦτο φίλος τοῦ νέου, κατεπράϋνε τὸ πλῆθος, διϊσχυρισθεὶς ὅτι ὁ χρησμὸς ἐξεπληρώθη διὰ τοῦ θανάτου τῆς κόρης, καὶ ὅτι δὲν ἦτο ἀνάγκη νέου θύματος. Ὅλοι οἱ Αἰπυτίδαι ἐπεδοκίμασαν τὴν γνώμην του, διότι ἕκαστος ἐφοβεῖτο μὴ διὰ νέας κληρώσεως ἀπολέσῃ τὴν ἰδίαν του θυγατέρα, καὶ οὕτω καθησύχασεν ὁ λαὸς καὶ ἀπῆλθε τῆς συναθροίσεως, ἵνα προσφέρωσι θυσίαν καὶ τελέσωσιν ἑορτὴν εἰς τοὺς θεούς.

Ἓξ ἔτη μετὰ ταῦτα, ἤτοι κατὰ τὸ 13ον ἔτος τοῦ πολέμου τούτου, οἱ Σπαρτιᾶται εἰσέβαλον πάλιν εἰς τὴν Μεσσήνην, καὶ μάχης συγκροτηθείσης, ἔπεσεν ὁ Εὐφάης, διότι θέλων νὰ καταβάλῃ τὸν βασιλέα τῶν Σπαρτιατῶν Θεόπομπον, ἔτρεξε πρὸ τῶν στρατιωτῶν των καὶ ἐπληγώθη θανασίμως[1]. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἀφῆκε κανένα κληρονόμον, οἱ Μεσσήνιοι διενοήθησαν νὰ ἐκλέξωσι τὸν Ἀριστόδημον βασιλέα των· ἀλλ' οἱ μάντεις *Ἐπήβολος* καὶ *Ὀφιονεὺς* ἠναντιώθησαν λέγοντες, ὅτι ἡ βασιλικὴ ἀρχὴ τῶν Αἰπυτιδῶν δὲν πρέπει νὰ δοθῇ εἰς ἄνδρα ἐπάρατον καὶ μεμολυσμένον διὰ τοῦ αἵματος τοῦ τέκνου του· ἀλλ' ὁ Ἀριστόδημος διὰ τῆς θυσίας τῆς θυγατρός του εἶχε δείξει τόσην ἀγάπην πρὸς τὸν λαόν, καὶ εἰς ὅλας τὰς μάχας τοσοῦτον ἡρωϊσμόν, ὥστε ὁ λαὸς ἐθεώρησεν αὐτὸν ὡς τὸν ἄριστον καὶ ἀξιώτατον νὰ κατέχῃ τὸ ἀξίωμα τοῦτο, καὶ τὸν προὐτίμησεν ὅλων τῶν ἄλλων ὑποψηφίων τοῦ βασιλικοῦ στέμματος. Καὶ τῳόντι ὁ νέος βασιλεὺς δὲν διέψευσε τὰς προσδοκίας τοῦ λαοῦ. Ἐξήσκει δικαιοσύνην πρὸς τοὺς ὑπηκόους του, ἐν τῷ πολέμῳ ἐδείκνυε τὴν παλαιάν του ἀνδρείαν, ζῆλον μέγαν καὶ

(1) Παυσαν. 4, 10 καὶ ἑξῆς.

φρόνησιν πλείστην οὕτως, ὥστε τὰ στρατεύματά του τὸν ἠκολούθουν μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Οὗτος ἀπέκτησε συμμάχους τοὺς Ἀρκάδας, τοὺς Ἀργείους καὶ Σικυωνίους καὶ προσεπάθει ἀδιακόπως νὰ βλάπτῃ τοὺς Σπαρτιάτας, ὅπως καὶ ὁσάκις ἠδύνατο. Ἐκ τῆς Ἰθώμης ὁρμώμενος ἔκαμνεν ὁμοῦ μετὰ τῶν Ἀρκάδων συχνὰς εἰσβολὰς εἰς τὴν Λακωνικὴν γῆν, ἰδίως ἐν καιρῷ τοῦ θερισμοῦ, ὅθεν πάντοτε ἐπανήρχετο νικηφόρος καὶ μὲ ἄφθονα λάφυρα. Οἱ ἐν Ἀμφείᾳ Σπαρτιᾶται ὡσαύτως ἀντεξεδικοῦντο τοὺς Μεσσηνίους, καὶ οὕτω παρήρχοντο τὰ ἔτη ἐν λῃστείαις καὶ ἐρημώσεσιν, ἀλλ' ἄνευ κρίσεως τοῦ πράγματος.

Τέλος κατὰ τὸ 18ον ἔτος τοῦ πολέμου ἀνέλαβον οἱ Σπαρτιᾶται θάρρος καὶ ἐπεχείρησαν νὰ καταβάλωσι τοὺς Μεσσηνίους διὰ μιᾶς, καὶ οὕτω ν' ἀποπερατώσωσι τὸν πόλεμον· διὸ ἐπορεύθησαν κατὰ τῆς Ἰθώμης μεθ' ὅλου των τοῦ στρατοῦ βοηθούμενοι ὑπὸ Κορινθίων πολεμιστῶν. Ὁ Ἀριστόδημος ἐκλέξας ἐκ τῶν Μεσσηνίων του, τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Σικυωνίων τοὺς ἰσχυροτάτους καὶ ἀνδρειοτάτους πολεμιστὰς παρέταξεν αὐτούς, βαρέως ὡπλισμένους, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ φίλου του *Κλεόννιδος* καὶ *Δάμιδος* κατὰ μακρὰν φάλαγγα εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἰθώμης[1], καὶ οὕτως εἶχον τὰ νῶτα ἐξησφαλισμένα· τὰ δὲ λοιπὰ ἐπικουρικὰ στρατεύματά των, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ οἱ Ἀρκάδες, ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι διὰ παντοίων ὅπλων, ἐξ ὧν τινὲς μάλιστα εἶχον ἀντὶ τῶν ἀσπίδων μόνον δέρματα αἰγῶν, καὶ ἀντὶ ἐνδυμάτων ἐφόρουν δέρματα λύκων καὶ ἄρκτων, ἐτέθησαν ἐν εἴδει ἐνέδρας εἰς κεκρυμμένην τινὰ κοιλάδα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀριστοδήμου. Ἡ Σπαρτιατικὴ φάλαγξ, πυκνότατα παρατεταγμένη, ὥρμησε μετὰ θάρρους κατὰ τῆς φάλαγγος τῶν Μεσσηνίων, ὁπότε ἐγένετο τρομερὰ μάχη. Οἱ Μεσσήνιοι ὀλιγώτεροι μὲν τὸν ἀριθμόν, ἀλλ' ὅλοι ἐκλεκτοὶ ἄνδρες, ἀντεστάθησαν ὡς σιδηροῦν τεῖχος κατὰ τῆς φοβερᾶς ἐπιθέσεως τῶν ἐχθρῶν καὶ οὐδαμῶς ὑπεχώρουν. Δι' αἰχμῆς καὶ ξίφους ἐμάχοντο λυσσωδῶς καὶ πολλοὶ ἀνδρεῖοι ἔπεσον. Τότε ἐξαίφνης ὁ Ἀριστόδημος ὥρμησε μετὰ τῶν ἐλαφρῶς ὡπλισμένων του ἐκ τῆς ἐνέδρας, καὶ προσέβαλε τοὺς βαρέως ὡπλισμένους Σπαρτιάτας ἐκ τῶν ὄπισθεν καὶ ἐκ τῶν πλευρῶν. Οὗτοι δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν κατεφρόνησαν τὴν ἐπίθεσιν τόσον ἐλεεινῶς ὡπλισμένων ἀνθρώπων, οἵτινες μακρόθεν μόνον ἔρριπτον τὰ βέλη των, καὶ ἐστράφησαν πρὸς αὐτούς, ἵνα τοὺς ἀποδιώξωσιν· ἀλλ' ἕνεκα τοῦ βαρέως ὁπλισμοῦ των δὲν ἠδυνήθησαν νὰ φθάσωσι τοὺς ἐλα-

(1) Παυσαν. 4, 11, 2 καὶ ἑξῆς.

φρῶς ὡπλισμένους, οἵτινες ἐπανειλημμένως τοὺς ἠνώχλουν ἐκ τῶν ὄπισθεν, ἐνῷ ἡ Μεσσηνιακὴ φάλαγξ ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους ἰσχυρῶς ἐπετίθετο κατ' αὐτῶν. Τότε πλέον πᾶσα ἀνδρία ἦτο ματαία. Ἡ Σπαρτιατικὴ φάλαγξ ἀπώλεσε πολλοὺς ἄνδρας καὶ διερράγη· οἱ δὲ Μασσήνιοι εἰσεχώρησαν εἰς τὰ ῥήγματα αὐτῆς, καὶ μετ' ἀπελπιστικὸν ἀγῶνα, ὅσοι ἐκ τῶν Σπαρτιατῶν δὲν ἐπληγώθησαν ἢ δὲν ἐφονεύθησαν, ἔφυγον ἵνα σωθῶσι.

Μετὰ τὴν φοβερὰν ταύτην ἧτταν οἱ Σπαρτιᾶται ἀπώλεσαν τὸ θάρρος, καὶ ἔστειλαν εἰς Δελφοὺς ἵνα συμβουλευθῶσι τὸ μαντεῖον περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ δὲ θεὸς συνεβούλευσεν αὐτοὺς νὰ κατακτήσωσι τὴν Μεσσηνιακὴν χώραν διὰ πανουργίας [1]. Διὰ τοῦτο ἔστειλαν 100 ἄνδρας ὡς λειποτάκτας εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Μεσσηνίων, ἵνα ἐπ' εὐκαιρίᾳ καταστρέψωσι τὸν ἐχθρόν. Ἀλλ' ὁ Ἀριστόδημος ἀπέπεμψε τοὺς αὐτομόλους εὐθὺς ὀπίσω λέγων, ὅτι «τὰ ἀδικήματα τῶν Λακεδαιμονίων εἶναι καινά, τὰ δὲ σοφίσματα ἀρχαῖα». Τότε λοιπὸν προσεπάθησαν, ἵνα διὰ ῥᾳδιουργίας ἐρεθίσωσι τοὺς συμμάχους τῶν Μεσσηνίων εἰς ἀποστασίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν κατώρθωσαν.

Καὶ ὅμως ἡ Μεσσηνία—οὕτως ἦτο πεπρωμένον—μετ' ὀλίγον ἀπωλέσθη, διότι οἱ Σπαρτιᾶται ἐκυρίευσαν, ὅπως ὑπεσχέθη εἰς αὐτοὺς ὁ Χρησμός, τὴν χώραν διὰ δόλου. Ὁ τῶν Δελφῶν θεὸς εἶχεν εἴπει διὰ χρησμοῦ τινος κατὰ τὸ 20 ἔτος τοῦ πολέμου πρὸς τοὺς Μεσσηνίους, ὅτι θὰ νικήσωσιν ἐκεῖνοι, οἵτινες πρῶτοι ἤθελον θέσει 100 τρίποδας [2] περὶ τὸν βωμὸν τοῦ Διός. Οἱ Σπαρτιᾶται ἔλαβον πληροφορίας περὶ τοῦ χρησμοῦ τούτου, καὶ ὁ *Οἴβαλος*, τολμηρὸς καὶ πονηρὸς Σπαρτιάτης, ἔπλασε ταχέως ἐκ πηλοῦ 100 μικροὺς τρίποδας, καὶ κρύψας αὐτοὺς ἐντὸς μικροῦ σάκκου εἰσῆλθε τὸ ἑσπέρας μετὰ ἄλλων χωρικῶν, μετημφιεσμένος καὶ αὐτὸς ὡς χωρικὸς καὶ κρατῶν κυνηγετικὸν δίκτυον, εἰς τὴν Ἰθώμην. Ἀφοῦ δὲ ἐν καιρῷ νυκτὸς ἔθηκε τοὺς τρίποδάς του πέριξ τοῦ βωμοῦ, εὐθὺς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σπάρτην, διὰ νὰ ἀναγγείλῃ τὸ κατόρθωμά του εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους. Οἱ δὲ Μεσσήνιοι, ὡς εἶδον τοὺς τρίποδας, μεγάλως ἐταράχθησαν, καὶ συνεπέρανον ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται κρυφίως εἶχον στήσει αὐτούς. Ἔκτοτε δὲ τὰ κατὰ τὰς θυσίας ἦσαν ἀπαίσια διὰ τοὺς Μεσσηνίους· διότι ἡ ἀσπὶς εἶχε πέσει ἀπὸ τὴν χεῖρα

(1) «Οὔ σε μάχης μόνον ἔργ' ἐφέπειν χερὶ Φοῖβος ἄνωγεν,
»ἀλλ' ἀπάτῃ μὲν ἔχει γαῖαν Μεσσηνίδα λαός,
»ταῖς δ' αὐταῖς τέχναισιν ἁλώσεται αἷσπερ ὑπῆρξεν». Παυσαν. 4, 12, 1.

(2) Παυσαν. 4, 12, 7 καὶ ἑξῆς·

τοῦ ἐνόπλου ἀγάλματος τῆς Ἀρτέμιδος[1], οἱ κριοὶ, τοὺς ὁποίους ὁ Ἀριστόδημος ἠθέλησε νὰ θυσιάσῃ εἰς τὸν Ἰθωμάτην Δία, ἔκρουσαν τὰς κεφαλάς των εἰς τὸν βωμὸν τόσον σφοδρῶς, ὥστε ἀπέθανον. Προσέτι δὲ οἱ κύνες τῆς πόλεως συνηθροίζοντο κατὰ πᾶσαν νύκτα ὅλοι ὁμοῦ, ὠρύοντο ὡς λύκοι, καὶ τέλος ἀνεχώρησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Σπαρτιατῶν. Ταῦτα τὰ τέως τόσον πιστὰ ζῶα, ἐφαίνοντο ἤδη ὅτι δὲν ἤθελον νὰ συμμερισθῶσι τῆς τελευταίας τύχης τῶν κυρίων των. Πολὺ δὲ ἐτάραξε τὸν Ἀριστόδημον τρομερόν τι ὄνειρον· ὠνειρεύθη δηλ. ὅτι ἐνῷ ἦτο ὡπλισμένος καὶ ἐξήρχετο εἰς μάχην, τὰ σπλάγχνα τῶν ζώων ἔκειντο ἐνώπιόν του ἐπὶ τραπέζης τινὸς, ἡ δὲ σφαγιασθεῖσα θυγάτηρ του ἐνεφανίσθη μελανοφοροῦσα καὶ, δεικνύουσα τὸ ἀνατετμημένον στῆθός της καὶ τὴν γαστέρα, ἔρριψε τὰ σπλάγχνα ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ ἀφήρεσε τὸν ὁπλισμὸν, ἀντὶ τοῦ ὁποίου ἔθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του χρυσοῦν στέφανον, καὶ τὸν ἐνέδυσε λευκὸν ἔνδυμα. Ἔκτοτε δὲ ὁ Ἀριστόδημος ἐλυπεῖτο, διότι ματαίως ἐθυσίασε τὴν θυγατέρα του, καὶ συνεπέρανεν ὅτι τὸ ὄνειρον τοῦτο προαναγγέλλει τὸν θάνατόν του, διότι τοὺς ἐπισήμους ἄνδρας ἀποθνήσκοντας τοιουτοτρόπως ἐνέδυον οἱ Μεσσήνιοι, καὶ ὅτι οἱ θεοὶ ἤθελον τὴν ἀπώλειαν τῆς Μεσσηνίας. Πλήρης λοιπὸν μετανοίας καὶ ἀπηλπισμένος, μετέβη ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὸν τάφον τῆς θυγατρός του καὶ ἐφονεύθη ἐπ' αὐτοῦ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρείου βασιλέως των ἀπελπισθέντες οἱ Μεσσήνιοι περὶ τῆς σωτηρίας των, ἀπώλεσαν πᾶν θάρρος ἀμύνης. Ἡ πεῖνα ἐμάστιζε τοὺς περικεκλεισμένους ἐπὶ τῆς Ἰθώμης Μεσσηνίους καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ πολεμήσωσι πάλιν ἐκ τοῦ συστάδην, ὁπότε ἐμάχοντο μετ' ἀπελπισίας· οἱ ἀξιολογώτεροι αὐτῶν καὶ ὅλοι οἱ στρατηγοί των ἀπέθανον θάνατον ἡρωϊκὸν (724 π. χ.). Πέντε δὲ μῆνας βραδύτερον, μετὰ εἰκοσαετῆ πόλεμον, οἱ ἐπιζήσαντες Μεσσήνιοι παρέδοσαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὸ φρούριόν των Ἰθώμην. Ὅστις δὲν ἠθέλησε νὰ μείνῃ ἐν τῇ χώρᾳ καὶ νὰ γείνῃ δοῦλος τῶν Λακεδαιμονίων, κατέφυγεν εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀρκαδίας, εἰς τὴν Σικυῶνα καὶ τὸ Ἄργος, ἢ ἠκολούθησε τὸν Ἀλκιδάμαντα, ὅστις ἔτυχεν ὑποδοχῆς πέραν τῆς θαλάσσης ἐν Ῥηγίῳ τῆς Ἰταλίας.

Οἱ Σπαρτιᾶται ἀπέκτησαν τὴν κυριαρχίαν τῆς Μεσσηνίας διὰ μεγάλης ὑπομονῆς· τὴν Μεσσήνην δὲν ἐνίκησε τὸ πεπρωμένον, ἀλλ' ἡ τῶν Σπαρτιατῶν ἀνδρία. Τὸ ἐπὶ τῆς Ἰθώμης ὀχύρωμα κατηδαφίσθη,

(1) Παυσαν. 4, 13, 1 καὶ ἑξῆς.

καὶ οἱ Μεσσηνιακοὶ ἀγροὶ διενεμήθησαν εἰς Σπαρτιατικὰς οἰκογενείας. Ἐκ δὲ τῶν νικηθέντων, ὅσοι μὲν ἔμειναν, ἐγένοντο δοῦλοι, οἵτινες ὤφειλον νὰ καλλιεργῶσι τὰς γαίας διὰ τοὺς Σπαρτιάτας κυρίους των, καὶ νὰ παραδίδωσιν εἰς αὐτοὺς τὸ ἥμισυ τοῦ εἰσοδήματός των. Ἐπιέζοντο δὲ ὡς ὄνοι ὑπὸ βαρέων φορτίων, κατὰ τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ ποιητοῦ Τυρταίου·

Ὥσπερ ὄνοι μεγάλοις ἄχθεσι τειρόμενοι,
δεσποσύνοισι φέροντες ἀναγκαίης ὑπὸ λυγρῆς
ἥμισυ παντὸς ὅσον καρπὸν ἄρουρα φέρει
Δεσπότας οἰμώζοντες, ὁμῶς ἄλοχοί τε καὶ αὐτοί,
εὖτέ τιν' οὐλομένη μοῖρα κίχει θανάτου[1].

ὤφειλον δὲ νὰ ὁρκισθῶσιν ὅτι οὐδέποτε ἤθελον ἀποστατήσει ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οὔτε ὅτι θὰ ἐπιχειρήσωσι κατ' αὐτῶν ἄλλο τι κακόν. Ὅταν δὲ βασιλεύς τις ἢ ἄλλο τι ἔξοχον πολιτικὸν πρόσωπον ἀπέθνησκεν ἐν τῇ Σπάρτῃ, ὤφειλον ἄνδρες καὶ γυναῖκες νὰ ἔρχωνται ἐκ τῆς Μεσσηνίας κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν του μελανοφοροῦντες καὶ νὰ πενθῶσι· τέλος οἱ Μεσσήνιοι ἐγένοντο *Εἵλωτες*.

4. ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ.

(Ὁ β'. Μεσσηνιακὸς πόλεμος[2]).

Βαρέως ἐστέναζον οἱ Μεσσήνιοι ὑπὸ τὸν ζυγόν, ὃν ἐπέθεσαν εἰς αὐτοὺς οἱ Σπαρτιᾶται, ὡς ὄνοι πιεζόμενοι ὑπὸ βαρέων φορτίων· περισσότερα δὲ τῶν 50 ἐτῶν παρῆλθον ἀπὸ τῆς κατεδαφίσεως τῆς Ἰθώμης, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ λησμονήσωσι τὴν παλαιάν των ἐλευθερίαν. Ἡ σκληρότης τῶν ὑπερηφάνων νικητῶν των εἶχεν ἀναπτύξει ἐν ταῖς καρδίαις των μῖσος καὶ αἴσθημα ἐκδικήσεως· διὸ ἀνυπομόνως προσεδόκων εὐκαιρίαν, ἵνα ἐκδικηθῶσι καὶ ἐκδιώξωσιν ἐκ τῆς χώρας των τοὺς μισητοὺς κατακτητάς. Ὅλοι, ὅσοι ἠδυνήθησαν νὰ ἀποφύγωσι τὴν ξένην πίεσιν, συνηθροίσθησαν εἰς βόρειόν τι καὶ ὀρεινὸν μέρος, εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἀρκαδίας, περὶ τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν *Ἀνδανίαν*, ἥτις φαίνεται δὲν εἶχεν ὑποταχθῇ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας· ἐκεῖ ἤρξατο ὁ κατὰ τῆς Σπάρτης *Δεύτερος Μεσσηνιακὸς πόλεμος* λεγόμενος, ὅστις καὶ Ἀριστομενικὸς πόλεμος ὀνομάζεται, διότι ἡ ψυχὴ τοῦ πολέμου τού-

(1) Παυσαν. 4, 14, 1 καὶ ἑξῆς. (2) Αὐτόθι, 4, 15, 1 καὶ ἑξῆς.

του ἦτο ὁ ἥρως *Ἀριστομένης*, νέος τις ἐκ τοῦ παλαιοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Αἰπυτιδῶν. Οὗτος συνήθροισε περὶ ἑαυτὸν τὴν ἐλευθερίαν ποθοῦσαν νεολαίαν, ἔστειλεν ἀπεσταλμένους εἰς τὴν ὑποδουλωθεῖσαν χώραν, ἵνα προπαρασκευάσῃ τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν, ἐζήτησε δὲ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων πολιτειῶν τῆς Πελοποννήσου βοήθειαν καὶ συμμαχίαν.

Ἡ εὐκαιρία ἦτο εὐνοϊκή. Ἡ Σπάρτη προεκάλεσε διὰ τῶν φιλοδόξων ἐπιχειρήσεών της, ἃς ἐπεχείρησεν εἰς τὰ σύνορα κατὰ τῶν γειτόνων της Ἀρκάδων καὶ Ἀργείων, δυσαρέσκειαν καὶ δυσπιστίαν οὕτως, ὥστε οὗτοι ἦσαν πρόθυμοι πρὸς πόλεμον κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Οἱ

Ὁ Ἀριστομένης σωζόμενος ἐκ τοῦ βαράθρου.

Πισᾶται εἶχον ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τῶν Ἠλείων καὶ ἐσχημάτισαν ἰδίαν πολιτείαν, καὶ ἐπεθύμουν νὰ συμπράξωσι πρὸς ταπείνωσιν τῆς Σπάρτης, ἥτις ἀνέκαθεν διετέλει σύμμαχος τῶν ἐχθρῶν των. Καὶ ἡ Σικυὼν ὑπεσχέθη τὴν σύμπραξίν της, διότι ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἐχθρὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ἐνῷ οἱ ζηλότυποι γείτονές των, οἱ Κορίνθιοι, ἦσαν ὑπὲρ αὐτῶν. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Σπάρτῃ ὑπῆρχεν ἐσωτερικὴ διχόνοια.

Ὡς περὶ τοῦ πρώτου Μεσσηνιακοῦ πολέμου, οὕτω καὶ περὶ τούτου δὲν ἔχομεν σαφεῖς καὶ βεβαίας πληροφορίας. Οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν ἀβέβαιοι

κατὰ ποῖον ἔτος ἐγένετο ὁ πόλεμος οὗτος. Ὁ γεωγράφος Παυσανίας παραδέχεται ὅτι ἐγένετο μεταξὺ τοῦ 685 καὶ τοῦ 668 π. Χ. οἱ δὲ νεώτεροι ἐρευνηταὶ θεωροῦσι πιθανώτερον, ὅτι ἐγένετο μεταξὺ τῶν 645 καὶ 630. Περὶ τῶν συμβεβηκότων τοῦ πολέμου τούτου μᾶς πληροφορεῖ ἐκτενέστερον ὁ Παυσανίας, ὃν καὶ ἡμεῖς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, θὰ ἀκολουθήσωμεν ἐν τοῖς κατωτέρω· ἀλλὰ δὲν πρέπει τις νὰ λησμονῇ ὅτι οὗτος πηγὴν εἶχε μεταγενέστερόν τινα ποιητήν, Ῥιανὸν τὸν Κρῆτα, περὶ 230 π. Χ. ζήσαντα, ὅστις τὸν β'. Μεσσηνιακὸν πόλεμον περιέγραφεν εἰς ἐπικόν τι καὶ μὴ σωζόμενον ὁλόκληρον ποίημα, καὶ ἀνέμιξε παλαιὰς παραδόσεις μετὰ νέων ἐπινοημάτων. Ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ ὁ Ἀριστομένης ἦτο συγχρόνως Ἀχιλλεὺς καὶ Ὀδυσσεύς.

Ἀφοῦ ὁ Ἀριστομένης ἐτελείωσε τὰς πρὸς τὸν πόλεμον προπαρασκευάς του, εἰσέβαλε μετὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ του στρατεύματος εἰς τὴν πεδινὴν χώραν, ὅπου εὐθὺς ὁ λαὸς μετὰ χαρᾶς ἐπανεστάτησεν. Ἐγένετο δὲ συμπλοκὴ πλησίον τῶν *Δερῶν*, καθ' ἣν ἡ μάχη ὑπῆρξεν ἄκριτος· διότι καὶ ἐκ τῶν δύο μερῶν ἔλειπον ἀκόμη οἱ σύμμαχοι. Ἐνταῦθα ὁ Ἀριστομένης ἐξετέλεσεν ὑπερανθρώπους ἡρωϊκὰς πράξεις· διὰ νὰ ἐκπλήξῃ δὲ ἀμέσως κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου τοὺς Λακεδαιμονίους, εἰσῆλθε κρυφίως ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν τῆς Σπάρτης, καὶ ἐκρέμασεν ἐκεῖ εἰς τὸν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ναὸν τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς ἀσπίδα τινὰ μὲ τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν «ὁ Ἀριστομένης τὴν ἀσπίδα ταύτην ἀνατίθησι τῇ θεᾷ ἐκ λαφύρων τῶν Σπαρτιατῶν». Οἱ Μεσσήνιοι ἐκτιμῶντες τὰ πολλὰ προτερήματα τοῦ Ἀριστομένους ἐξελέξαντο αὐτὸν βασιλέα· ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος ἀπεποιήθη τὴν βασιλείαν, ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτὸν τὴν ἀπεριόριστον στρατηγίαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου.

Οἱ Σπαρτιᾶται ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Μεσσηνίαν καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν ἰδίαν των χώραν, διότι ἐφοβοῦντο εἰσβολὰς εἰς αὐτήν· ἐντὸς δὲ τῆς Σπάρτης ἠπειλεῖτο ἐπανάστασις, διότι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀπώλεσαν ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ τὰς γαίας των, ἐζήτησαν νέαν διανομὴν τῶν ἀγρῶν· οἱ δὲ Εἵλωτες καὶ Περίοικοι, ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν Μεσσηνίων, διενοοῦντο ὡσαύτως περὶ ἐπαναστάσεως. Ἐν τοιαύτῃ στενοχωρίᾳ εὑρισκόμενοι οἱ Σπαρτιᾶται ἀπετάθησαν πρὸς τὸν θεὸν τῶν Δελφῶν, καὶ ἔλαβον τὴν συμβουλὴν νὰ ζητήσωσι σύμβουλον παρὰ τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ τοὺς μετέπειτα δὲ χρόνους διηγοῦντο ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο μὲν νὰ παρακούσωσι τοῦ θεοῦ, δὲν ἐπεθύμουν ὅμως καὶ νὰ ἴδωσι τὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης αὐξα-

νομένην, ἔστειλαν εἰς Σπάρτην χολόν τινα διδάσκαλον καὶ ποιητήν, *Τυρταῖον* ὀνομαζόμενον, ὅστις διὰ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἀνεζωπύρει τὸ θάρρος τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ οὕτως ἔσωσε τὴν πολιτείαν· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἐπινόημα τῶν μεταγενεστέρων Ἀθηναίων, πλασθὲν πρὸς ἐμπαιγμὸν τῆς Σπάρτης. Ὁ ποιητὴς Τυρταῖος ἦλθεν ἐκ τῆς Ἀττικῆς εἰς τὴν Σπάρτην προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἐκ τοῦ φίλου αὐτῶν πολυχνίου *Ἀφιδνῶν*, καὶ οὐχὶ ὅτι ἐστάλη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων· ἦτο δὲ ἀνὴρ πολεμικοῦ πνεύματος καὶ ἀνδρεῖος πολεμιστής, ἱκανὸς νὰ ἐνθαρρύνῃ διὰ λόγου καὶ παραδείγματος τὰς ψυχὰς τῆς νεολαίας· ὅθεν διὰ τῶν ποιημάτων του κατώρθωσε νὰ θεραπεύσῃ τὴν μεταξὺ τῶν πολιτῶν διχόνοιαν, νὰ ἐμποιήσῃ θάρρος καὶ γενναιότητα εἰς τοὺς ἄνδρας καὶ παροξύνῃ αὐτοὺς πρὸς ἀγῶνα περὶ ζωῆς καὶ θανάτου.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ πολέμου εἰσῆλθον οἱ Σπαρτιᾶται μετ' ἰσχυροῦ στρατεύματος, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν συμμάχων των Κορινθίων πάλιν εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Οἱ δὲ Μεσσήνιοι, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτῶν Ἀρκάδων, Ἠλείων, Ἀργείων καὶ Σικυωνίων, ἀντετάχθησαν κατ' αὐτῶν καὶ ἐπολέμησαν ἐν τῇ Στενυκλάρῳ, εἰς τόπον ὀνομαζόμενον *Σῆμα Κάπρου*[1]. Ἀφοῦ δὲ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν οἱ μάντεις ἐτέλεσαν τὰς συνήθεις θυσίας, αἱ φάλαγγες ὥρμησαν ἐναντίον ἀλλήλων μετὰ μεγάλου θάρρους, καθόσον παρευρίσκοντο καὶ οἱ μάντεις, οἵτινες ὅλονὲν τοὺς ἐνεθάρρυνον. Ὁ Ἀριστομένης καὶ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐξετέλεσε θαύματα ἀνδρίας καὶ ἐκέρδησε τὴν νίκην. Εἶχε δὲ συναθροίσει περὶ ἑαυτὸν 80 ἐκλεκτοὺς πολεμιστάς, τοὺς ἰσχυροτάτους καὶ ἀνδρειοτάτους τοῦ στρατεύματός του· μετὰ τούτων ἐρρίφθη ὁρμητικώτατα κατὰ τοῦ Σπαρτιάτου βασιλέως *Ἀναξάνδρου*, ὅστις ἐπίσης εἶχε συναθροίσει περὶ ἑαυτὸν ἐκλεκτὸν σῶμα ἀνδρῶν ἐκ τοῦ Λακωνικοῦ στρατεύματος. Μετὰ μακρὸν δὲ καὶ αἱματηρὸν ἀγῶνα ἔτρεψε τοὺς Σπαρτιάτας εἰς φυγήν, καὶ διατάξας τοὺς λοιποὺς Μεσσηνίους νὰ καταδιώξωσιν αὐτούς, ὁ ἴδιος προσέβαλε μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκαταμαχήτου δυνάμεως τὰ ἄλλα τάγματα τοῦ ἐχθροῦ, τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο, καὶ τὰ διεσκόρπισεν ὅλα. Τότε δὲ ἐγένετο ἀγρία καταδίωξις· ὡς μανιώδης τις κατεδίωκεν ὁ Ἀριστομένης μετὰ τοῦ ἐνθουσιῶντος στρατεύματός του τοὺς φεύγοντας ἐχθροὺς καὶ ἐφόνευεν αὐτοὺς σωρηδόν. Οὕτω δὲ ἤθελε καταστρέψει ἐντελῶς τοὺς ἐχθρούς, ἐὰν δὲν ἐλησμόνει τὴν συμ-

(1) Ἡ θέσις αὕτη τῆς Στενυκλάρου ὠνομάσθη Σῆμα Κάπρου, διότι ὁ Ἡρακλῆς θυσιάσας ποτὲ ἐνταῦθα κάπρον συνῆψε συνθήκην μετὰ τῶν υἱῶν τοῦ Νηλέως, καὶ πρὸς ἐνθύμησιν ἐκύλισε λίθον τινὰ εἰς τὸν τόπον τῆς θυσίας. Παυσαν. 4, 15, 7 καὶ ἑξῆς.

βουλὴν τοῦ μάντεως Θεόκλου. Οὗτος εἶχε συμβουλεύσει τὸν Ἀριστομένην νὰ μὴ προβῇ πέραν ἀχράδος τινὸς καταδιώκων τοὺς ἐχθρούς, διότι ἐπ' αὐτῆς ἐκάθηντο οἱ *Διόσκουροι*[1], οἱ προστάται θεοὶ τῆς Σπάρτης, οἵτινες ἐπεθύμουν νὰ παύσῃ ἡ αἱματοχυσία. Ἀλλ' ὁ Ἀριστομένης ὑποχωρῶν εἰς τὴν ὁρμήν του παρήκουσε τοῦ μάντεως καὶ προέβη πέραν τοῦ δένδρου. Τότε δὲ οἱ Διόσκουροι ἀνήρπασαν τὴν ἀσπίδα του, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύνατο οὐδαμοῦ νὰ εὕρῃ, διότι οἱ θεοὶ ἦσαν ἀόρατοι. Ἐνῷ δὲ αὐτὸς προσεπάθει νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἀσπίδα του, οἱ διωκόμενοι Λακεδαιμόνιοι εὗρον καιρὸν νὰ φύγωσι, καὶ οὕτως ἐσώθησαν.

Ἐνθουσιῶν ὑπὸ τῆς νίκης ταύτης ἐπέστρεψεν ὁ Ἀριστομένης εἰς τὴν πατρίδα του Ἀνδανίαν· αἱ δὲ γυναῖκες ἔστρονον ἔμπροσθεν αὐτοῦ ταινίας καὶ ἄνθη καὶ ἔψαλλον νικητήριον ᾆσμα, δι' οὗ ἐξύμνουν τὰ ἔνδοξα κατορθώματά του. Ταῦτα δὲ ὡς λέγει ὁ Παυσανίας ἐψάλλοντο ἔτι καὶ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ὡς ἑξῆς[2]. «Καὶ μέσα εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Στενυκλάρου καὶ ἐπάνω εἰς τὸ ὄρος ἠκολούθει ὁ Ἀριστομένης τοὺς Λακεδαιμονίους». Τὴν δὲ ἀσπίδα του ἀνεῦρεν ὁ Ἀριστομένης κατὰ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Δελφικοῦ μαντείου ἐν τῇ Βοιωτίᾳ, πλησίον τοῦ ἱεροῦ σπηλαίου τοῦ *Τροφωνίου*, εἰς τὸν ὁποῖον μετὰ ταῦτα τὴν ἀνέθηκεν, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας, ὅστις εἶδεν αὐτὴν ἐκεῖ. Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὸ Σῆμα τοῦ Κάπρου μάχην ἐθυσίασεν ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Ἰθώμης εἰς τὸν Δία *Ἑκατομφόνια*, θυσίαν ἱερὰν, χάριν εὐγνωμοσύνης δι' 100 φονευθέντας ἐχθρούς[3].

Νῦν ἡ χώρα τῆς Σπάρτης ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὰς εἰσβολὰς τῶν Μεσσηνίων. Ὁ Ἀριστομένης εἰσέβαλε μετὰ θάρρους μέχρι τοῦ κέντρου τῆς Λακωνίας, ἐπέπεσεν ἀπροσδοκήτως κατὰ τῶν *Φαρῶν*, ὅπου ἡ Σπαρτιατικὴ πολιτεία διεφύλαττε τὰ ἐπιτήδεια καὶ τοὺς θησαυρούς της, καὶ ἐλεηλάτησεν αὐτάς· κατόπιν δὲ προυχώρησε πρὸς τὴν Σπάρτην, ἀλλ' ἠναγκάσθη ν' ἀποχωρήσῃ. Ὅτε δὲ ἐπανήρχετο, ἔστησεν ἐνέδραν κατὰ τῶν Σπαρτιατίδων παρθένων, αἵτινες ἑώρταζον ἐν ταῖς *Καρύαις*[4] καὶ ἐχόρευον πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος, συνέλαβεν αὐτὰς καὶ τὰς ἀπέδωκεν εἰς τοὺς γονεῖς των, ἀφοῦ ἔλαβε πολλὰ λύτρα. Ὅτε

(1) Ἴδε σημείωσιν 3 ἐν σελ. 4.

(2) «Ἔς τε μέσον πεδίον Στενυκλήριον ἐς τ' ὄρος ἄκρον
εἵπετ' Ἀριστομένης τοῖς Λακεδαιμονίοις». Παυσαν. 4, 16, 6.

(3) Ἑκατομφόνια ἐτέλεσεν ὁ Ἀριστομένης καὶ δὶς ἀκόμη, καθόσον καὶ δύο ἄλλας φορὰς ἀνεδείχθη νικητής. Παυσαν. 4, 19, 3.

(4) Αὐτόθι, 4, 16, 8.

δὲ πάλιν μετὰ ταῦτα εἶχε μάθει ὅτι αἱ γυναῖκες τῶν Λακώνων ἑώρταζον ἐν *Αἰγίλῃ* τὴν ἑορτὴν τῆς Δήμητρος, ὥρμησεν ἐκεῖ, ἵνα καταλάβῃ τὴν πόλιν ταύτην, ἀλλ' αἱ παρευρεθεῖσαι γυναῖκες κατώρθωσαν οὐ μόνον νὰ ἀποδιώξωσι τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀριστομένην αὐτὸν νὰ συλλάβωσιν. Ἡ ἱέρεια ὅμως τῆς θεᾶς, ἐπειδὴ τὸν ἠγάπα ὑπερβολικά, ἠλευθέρωσεν αὐτόν, προφασισθεῖσα ὅτι ἔκαυσε τὰ δεσμὰ καὶ ἐδραπέτευσεν[1].

Οἱ Σπαρτιᾶται ἀπελπισθέντες τέλος νὰ νικήσωσιν ἐν φανερῷ καὶ ἐντίμῳ ἀγῶνι τοὺς Μεσσηνίους καὶ τοὺς πολυαρίθμους των συμμάχους, κατέφυγον εἰς προδοσίαν· διέφθειραν δηλ. διὰ δώρων τὸν βασιλέα τῶν Ἀρκάδων *Ἀριστοκράτην*, ὅστις εὑρίσκετο μετὰ πολυαρίθμου ἐπικουρικοῦ στρατεύματος παρὰ τοῖς Μεσσηνίοις. Ὅτε λοιπὸν κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου συνήφθη νέα μάχη ἐν Μεσσήνῃ παρὰ τὴν λεγομένην *Μεγάλην Τάφρον*, ὁ Ἀριστοκράτης, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀρκάδων, ἐγκατέλιπεν ἀπροσδοκήτως μεθ' ὅλου τοῦ στρατεύματός του τὴν θέσιν, ἐν ᾗ ὤφειλε νὰ ὑπερασπίζῃ τοὺς Μεσσηνίους, καὶ διῆλθε διὰ μέσου τῶν μαχομένων Μεσσηνίων. Τοῦτο ἰδόντες οἱ Μεσσήνιοι ἐξεπλάγησαν καὶ τόσον ἐταράχθησαν, ὥστε περιῆλθον εἰς μεγάλην ἀταξίαν. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι προσέβαλον ἀμέσως τὸν ταραχθέντα ἐχθρὸν μετὰ νέου ζήλου, περιεκύκλωσαν αὐτὸν καὶ ἐκέρδησαν ἐντελῆ νίκην, φονεύσαντες πολλοὺς τῶν ἀνδρείων Μεσσηνίων, ἐν οἷς καί τινας τῶν ἀνωτάτων ἀρχηγῶν. Ὁ δὲ Ἀριστομένης ἀπεχώρησε μαχόμενος μετά τινων τῶν στρατιωτῶν του.

Μολονότι πολλοὶ τοῦ Μεσσηνιακοῦ στρατεύματος ἐφονεύθησαν καὶ οὐκ ὀλίγοι τῶν συμμάχων ἀπεστάτησαν, ὅμως ὁ Ἀριστομένης δὲν ἀπώλεσε τὸ θάρρος του, ἀλλὰ συνήθροισε τοὺς εἰς φυγὴν τραπέντας, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ μένῃ εἰς ἀνοικτὴν πεδιάδα, ἀπεσύρθη μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὄρος *Εἶραν*[2], κειμένην πλησίον τῶν συνόρων τῆς Μεσσηνιακῆς χώρας καὶ τῆς ὀρεινῆς Ἀρκαδίας. Ἡ πλατεῖα κορυφὴ τοῦ ὄρους τούτου μετὰ τῶν ἀποκρήμνων καὶ καταφύτων πλευρῶν παρεῖχεν ἱκανὸν χῶρον διὰ τοὺς πολεμιστάς, τὰς οἰκογενείας καὶ ἀγέλας αὐτῶν, καὶ ἀπετέλει φυσικὴν ἀκρόπολιν, ἥτις ἦτο πρὸς τούτοις καὶ ὠχυρωμένη διὰ τείχους. Ἐπὶ 11 ἔτη οἱ Σπαρτιᾶται ἔμενον πρὸ τοῦ φρουρίου ἄνευ ἀποτελέσματος, ἐνῷ ὁ Ἀριστομένης τολμηρός, ὡς πάν-

---

(1) Παυσαν. 4, 17, 1 καὶ ἑξῆς.
(2) Αὐτόθι 4, 17, 10.

τοτε, καὶ ἐξαπατῶν αὐτοὺς εἰσέβαλλε συχνὰ μετὰ μικρῶν ἀποσπασμάτων εἰς τὴν Μεσσηνιακὴν χώραν, ἥτις τώρα ἐθεωρεῖτο ὡς κτῆμα τῆς Σπάρτης, καὶ εἰς τὴν Λακωνίαν, καὶ οὐ μόνον διέφθειρεν αὐτὰς, ἀλλὰ καὶ ἐπανήρχετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ ἄφθονον λείαν. Οὕτως ἐξῆλθέ ποτε ἐν καιρῷ νυκτὸς ἐκ τῆς Εἴρας καὶ ἐνεφανίσθη κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ Ἡλίου πλησιέστατα τῆς κωμοπόλεως τῶν *Ἀμυκλῶν*, ἥτις ἤδη ἦτο ἀτείχιστος, ἐκυρίευσεν αὐτὴν καὶ, ἀφοῦ τὴν ἐλεηλάτησεν, ἀπῆλθε πρὶν ἢ οἱ Σπαρτιᾶται ἔλθωσιν ἐκ τῆς πρωτευούσης των πρὸς βοήθειαν. Εἰς ἄλλην δέ τινα ἐκδρομὴν ᾐχμαλωτίσθη καὶ ἀπήχθη δεδεμένος· ὅτε ὅμως οἱ φύλακες ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀπεκοιμήθησαν περὶ τὴν πυρὰν, ἣν εἶχον ἀνάψει, ἐπλησίασεν εἰς τὰς φλόγας αὐτῆς καὶ ἔκαυσε τὰ σχοινία, διὰ τῶν ὁποίων εἶχον δέσει τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας του, καὶ οὕτω κατώρθωσε νὰ φύγῃ.

Ὁ Ἀριστομένης συνεπλάκη ποτὲ μετά τινος Σπαρτιατικοῦ στρατεύματος, πολὺ πολυαριθμοτέρου τοῦ ἰδικοῦ του, καὶ κατὰ τὴν γενομένην μάχην κτυπηθεὶς διὰ λίθου κατὰ τὴν κεφαλὴν ἔπεσε χαμαὶ ζαλισμένος. Ἀμέσως ὥρμησαν ἐπ' αὐτοῦ οἱ Σπαρτιᾶται σωρηδὸν, καὶ ἀφοῦ τὸν συνέλαβον αἰχμάλωτον μετὰ 50 ἄλλων, τὸν ἀπήγαγον εἰς Σπάρτην. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἀγανακτοῦντες διὰ τὰς πολλὰς ἀπωλείας, ἃς ὁ ἥρως οὗτος ἐπέφερεν αὐτοῖς, ἀπεφάσισαν νὰ ῥίψωσι καὶ αὐτὸν καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους εἰς τὸν *Κεάδαν* [1], βαθύ τι βάραθρον εἰς τὸ ὁποῖον συνείθιζον νὰ ῥίπτωσι τοὺς κακούργους, ἀλλὰ τὸν Ἀριστομένην νὰ ῥίψωσι τελευταῖον, διὰ νὰ ἴδῃ πῶς οἱ ἀνδρεῖοι αὐτοῦ σύντροφοι, ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον, θὰ πέσωσιν εἰς τὸ βάραθρον. Τοῦτο ὅμως τὸν ὠφέλησε, διότι οἱ μὲν ἄλλοι Μεσσήνιοι εὐθὺς ῥιπτόμενοι ἐφονεύοντο, αὐτὸς δὲ ἔπεσεν ἐπ' αὐτῶν, καὶ ἔμεινε ζῶν χωρὶς νὰ πάθῃ τι. Ἀετός τις, δηλ. ὡς διηγεῖται ὁ μῦθος, ἵπτατο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὑπ' αὐτὸν, καὶ οὕτω τὸν ἔφερεν ἐπὶ τῶν πτερύγων του ἕως εἰς τὸν πυθμένα τοῦ βαράθρου. Ἐδῶ λοιπὸν ὁ Ἀριστομένης περιμένων τὸν θάνατόν του ἐτυλίχθη διὰ τῆς χλαμύδος του καὶ κατεκλίθη ἐπὶ τῶν πτωμάτων. Ἐνῷ δὲ οὕτω ἔκειτο περιμένων τὸ τέλος του, ἤκουσε τὴν τρίτην ἡμέραν κρότον, καὶ ἀποκαλύψας τὸ πρόσωπόν του εἶδεν ἀλώπεκα τρώγουσαν πτώματα. «Τὸ ζῶον βεβαίως εὗρεν εἴσοδόν τινα» εἶπε καθ' ἑαυτὸν, καὶ ἔμεινεν ἥσυχος, ἕως οὗ τὸν ἐπλησίασε. Τότε ἥρπασε τὴν ἀλώπεκα ἐκ τῆς οὐρᾶς διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς, διὰ δὲ τῆς ἄλλης ἐκράτει

(1) Παυσαν. 4, 18, 3 καὶ ἑξῆς.

τὴν χλαμύδα του, φυλαττόμενος αὐτὴν μὴ τὸν δαγκάσῃ, καὶ τὴν ἠκολούθησε μέχρι τῆς ὀπῆς, ὅθεν αὕτη εἰσῆλθεν εἰς τὸ βάραθρον. Τὴν ὀπὴν ταύτην ἐπλάτυνεν ὁ Ἀριστομένης διὰ τῶν χειρῶν του, ὅσον ἤρκει διὰ νὰ ἐξέλθῃ, καὶ τὸ κατώρθωσε. Μετ' ἀπεριγράπτου δὲ χαρᾶς ἐχαιρέτισαν οἱ Μεσσήνιοι τὸν νεκρὸν νομιζόμενον καὶ ἀγαπητόν των ἥρωα ἐν τῇ Εἴρᾳ (ἴδε εἰκόνα ἐν σελ. 103).

Λειποτάκται δὲ ἀνήγγειλαν μετ' ὀλίγον εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὴν εἰς τὴν Εἶραν ἐπάνοδον τοῦ Ἀριστομένους, ἀλλ' οὗτοι δὲν τὸ ἐπίστευσαν. «Πῶς ἦτο δυνατὸν, ἔλεγον, νεκρὸς νὰ ἦναι μεταξὺ τῶν ζώντων;» Ὁ Ἀριστομένης ὅμως ἔδειξεν εἰς αὐτοὺς ἐντὸς ὀλίγου ὅτι ζῇ ἀκόμη. Ἐπιπεσὼν δηλ. κατά τινα νύκτα κατὰ Κορινθιακοῦ ἐπικουρικοῦ τῶν Λακεδαιμονίων στρατεύματος, ὅπερ ἀνεπαύετο, ἐφόνευσε τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ τοὺς 4 ἀρχηγούς των, καὶ ἔθυσε δευτέραν φορὰν Ἑκατομφόνια εἰς τὸν Δία Ἰθωμάτην[1].

Ὀλίγον ὕστερον περιέπεσεν ὁ Ἀριστομένης πάλιν εἰς αἰχμαλωσίαν ὡς ἑξῆς. Οἱ Σπαρτιᾶται καὶ ὁ Ἀριστομένης εἶχον συνομολογήσει ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων ἐπὶ 40 ἡμέρας, ἵνα ἑορτάσωσι μίαν τῶν ἱερωτάτων ἑορτῶν των, τὰ *Ὑακίνθια*. Κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἡ Μεσσηνία ἦτο κενὴ Σπαρτιατῶν, ἀλλὰ Κρῆτες τοξόται, οἵτινες ἦσαν μισθοφόροι τῶν Σπαρτιατῶν, ἔμειναν ὀπίσω καὶ περιήρχοντο τὴν χώραν. «Κρῆτές εἰσιν ἄπιστοι, ἀπατηλοί, ψεῦσται», λέγει παλαιά τις παροιμία· τοῦτο ἔδειξαν οἱ τοξόται καὶ τώρα. Ἑπτὰ ἄνδρες ἐξ αὐτῶν ἐνέδρευον τὸν Ἀριστομένην, ὅστις πιστεύων εἰς τὴν συνομολογηθεῖσαν ἀνακωχὴν ἐξῆλθεν ἐκ τῆς Εἴρας ἀφόβως καὶ ᾐχμαλωτίσθη. Ἀμέσως δὲ δύο ἐξ αὐτῶν ἔσπευσαν εἰς τὴν Σπάρτην, ἵνα ἀναγγείλωσι τὴν εὐχάριστον εἴδησιν, οἱ δὲ ἄλλοι ἔδεσαν τὸν ἥρωα διὰ τῶν χορδῶν τῶν τόξων των, καὶ περὶ τὴν δείλην τὸν ἔφερον εἰς καλύβην τινὰ, ὅπου ἔμειναν τὴν νύκτα ἐκείνην. Ἐν τῇ καλύβῃ ταύτῃ κατῴκει Μεσσηνία τις παρθένος, ὀρφανὴ πατρὸς, μετὰ τῆς μητρός της. Τὸ κοράσιον τοῦτο εἶχεν ἴδει τὴν προηγουμένην νύκτα τὸ ἑξῆς παράδοξον ὄνειρον. Λύκοι ἔφερον εἰς αὐτὴν λέοντα δεδεμένον καὶ ἄνευ ὀνύχων· αὐτὴ δὲ ἔλυσε τὰ δεσμά του καὶ τοῦ ἔδωκε πάλιν τοὺς ὄνυχάς του, διὰ τῶν ὁποίων κατεσπάραξε τοὺς λύκους. Ὅτε λοιπὸν οἱ Κρῆτες τὸν δεδεμένον πολεμιστὴν ἔφερον εἰς τὴν οἰκίαν της, ἐνεθυμήθη ἀμέσως τὸ ὄνειρόν της καὶ ἠρώτησε τὴν μητέρα, τίς εἶναι ὁ αἰχμάλωτος. Ἀκούσασα δὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος,

(1) Παυσαν. 4, 19, 1 καὶ ἑξῆς.

ἐνόησε τί ἐσήμαινε τὸ ὄνειρον, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν λέοντα. Ἔδωκε λοιπὸν εἰς τοὺς Κρῆτας οἶνον ἄφθονον καὶ τοὺς ἐμέθυσεν· ἐνῷ δὲ οὗτοι ἔκειντο ἐκτάδην ἐντελῶς μεθυσμένοι, ἔλαβε τὸ ἐγχειρίδιον ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, ὅστις ἐκοιμᾶτο βαθύτατα, καὶ ἔκοψε τὰ δεσμὰ τοῦ Ἀριστομένους· οὗτος δὲ ἠγέρθη καὶ ἐφόνευσεν ὅλους τοὺς Κρῆτας διὰ τοῦ ἐγχειριδίου. Τὴν δὲ παρθένον, ἥτις τὸν ἔσωσεν, ἐνύμφευσε τῷ υἱῷ του *Γόργῳ*[1].

Κατὰ τὸ 11ον ἔτος τῆς πολιορκίας ἐκυριεύθη τέλος ἡ Εἶρα· οὕτω φαίνεται ἦτο πεπρωμένον. Ὅτε ὁ Ἀριστομένης καὶ ὁ Μάντις Θέοκλος μετὰ τὴν παρὰ τὴν μεγάλην Τάφρον ἧτταν μετέβησαν εἰς τοὺς Δελφούς, ἵνα ἐρωτήσωσι τὸ μαντεῖον, ἡ Πυθία εἶπεν εἰς αὐτούς, ὅτι ἡ Μεσσήνη θὰ ἀπολεσθῇ, ὅταν τράγος πίῃ ὕδωρ ἐκ τῆς *Νέδης*[2].

Ἡ λέξις τράγος σημαίνει τὸ γνωστὸν ζῶον· διὰ τοῦτο οἱ Μεσσήνιοι μετ' ἐκεῖνον τὸν χρησμὸν προσεῖχον πολὺ τοὺς τράγους μὴ τύχῃ καὶ πίωσιν ὕδωρ ἀπὸ τὸν ποταμὸν Νέδαν, ὅστις ῥέει παρὰ τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ ὄρους τῆς Εἴρας. Ἡμέραν δέ τινα ἦλθεν ὁ μάντις Θέοκλος πλησίον εἰς τὴν Νέδαν καὶ εἶδε μίαν ἀγρίαν συκῆν, ἧς οἱ κλάδοι δὲν ὑψοῦντο πρὸς τὰ ἄνω, ἀλλ' ἔκλινον πρὸς τὰ κάτω, οὕτως, ὥστε τὰ φύλλα της ἔψαυον τοῦ ὕδατος· εὐθὺς δὲ ἀνεγνώρισεν ὁ μάντις τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ χρησμοῦ, διότι τράγος ἐσήμαινε παρὰ τοῖς Μεσσηνίοις τὴν ἀγρίαν συκῆν. Ἀνεκοίνωσε λοιπὸν τὴν θλιβεράν του ἀνακάλυψιν εἰς τὸν Ἀριστομένην· καὶ ἐπειδὴ οὗτος δὲν ἀμφέβαλλε πλέον, ὅτι πλησιάζει ἡ ἀπώλεια τῆς πατρίδος, ἐφρόντισεν ἵνα διασωθῶσι τοὐλάχιστον αἱ ἐλπίδες τοῦ λαοῦ του διὰ τὸ μέλλον. Οἱ Μεσσήνιοι εἶχον κεκρυμμένον τι ἱερὸν κειμήλιον ἢ παρακαταθήκην[3]· ἐὰν τοῦτο ἤθελεν ἀπολεσθῇ, θὰ περιέπιπτε καὶ ἡ Μεσσηνία διὰ παντὸς εἰς λήθην· ἐὰν δὲ ἤθελε σωθῇ, τότε οἱ Μεσσήνιοι κατὰ παλαιοὺς χρησμοὺς ἔμελλον νὰ ἀνακτήσωσί ποτε τὴν χώραν των. Τὸ ἱερὸν τοῦτο κειμήλιον ἔθαψεν ὁ Ἀριστομένης μετὰ τοῦ μάντεως εἰς ἀπόκεντρον μέρος τοῦ ὄρους Ἰθώμης, καὶ παρεκάλεσε τὸν Δία Ἰθωμάτην καὶ τοὺς λοιποὺς προστάτας θεοὺς τῆς Μεσσηνίας, ἵνα φυλάττωσιν αὐτὸ καὶ μὴ ἀφήσωσι τὴν μόνην ταύτην ἐλπίδα τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους του νὰ περιέλθῃ εἰς

(1) Παυσαν. 4, 19, 4 καὶ ἑξῆς.

(2) Αὐτόθι 4, 20, 1 καὶ ἑξῆς.

(3) Παυσαν. 4, 26, 8 λέγει περὶ τῆς παρακαταθήκης ταύτης ὅτι ἦτο ὑδρία χαλκῆ, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρχε κασσίτερος σφυρηλατημένος, καὶ τυλιγμένος ὡς βιβλίον, ἐφ' οὗ ἦτο γεγραμμένη ἡ τελετὴ τῶν μεγάλων θεῶν.

χεῖρας τῶν Λακεδαιμονίων. Εἰς τοὺς λοιποὺς Μεσσηνίους δὲν ἐφανέρωσεν ὁ Ἀριστομένης οὔτε ὁ μάντις τὸ μυστικόν των τοῦτο, ἵνα μὴ ἀποθαρρυνθέντες πρὸ τοῦ δέοντος, γείνωσιν ἐπιλήσμονες τῆς ὑπερασπίσεως.

Καθὼς τῆς Τροίας, οὕτω καὶ τῆς Εἴρας ἡ ἅλωσις ἐγένετο διὰ μοιχαλίδος γυναικός[1]. Ὁ δοῦλος εὐγενοῦς τινος Σπαρτιάτου, ὅστις ἔβοσκε τὰς ἀγελάδας τοῦ κυρίου του πλησίον τῆς Εἴρας, ἔχων ἀθεμίτους σχέσεις μετὰ τῆς γυναικὸς Μεσσηνίου τινός, μετέβαινεν εἰς τὴν οἰκίαν της, ὁσάκις ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἦτο φύλαξ εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Κατά τινα δὲ νύκτα συνέβη νὰ πίπτῃ τόσον ῥαγδαία βροχή, ὥστε πολλοὶ τῶν Μεσσηνίων, ἐπειδὴ δὲν ἤλπιζον νὰ κάμωσιν οἱ ἐχθροὶ ἔφοδον, ἐγκατέλιπον τὴν Εἶραν καὶ μετέβησαν εἰς τὰς οἰκίας των, ὡς καὶ ὁ ἀνὴρ ἐκείνης τῆς γυναικός. Ὅτε δὲ οὗτος ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του, διηγήθη εἰς τὴν γυναῖκά του ὅτι ὅλοι οἱ φρουροὶ ἐγκατέλιπον τὸ τεῖχος, ἐπειδὴ ἐν τοιαύτῃ κακοκαιρίᾳ δὲν ἤλπιζον βεβαίως νὰ ἐπιχειρήσωσί τι οἱ Σπαρτιᾶται. Ὁ δοῦλος ὅμως ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν κεκρυμμένος ἐντὸς τῆς οἰκίας καὶ ἤκουσε τοὺς λόγους τοῦ Μεσσηνίου. Εὐθὺς δὲ ἔδραμεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τὸν κύριόν του, ὅστις τότε κατεῖχε τὴν στρατηγίαν, ὅ,τι εἶχεν ἀκούσει. Μετὰ μεγάλης δὲ ἡσυχίας ἐπορεύθησαν οἱ Σπαρτιᾶται ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ σκότους καὶ τῆς ῥαγδαίας βροχῆς, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ δούλου, διὰ τῆς ἀνυφόρου μὲν ἀλλὰ μὴ βορβορώδους ὁδοῦ εἰς τὸ Μεσσηνιακὸν φρούριον, καὶ ἀνέβησαν διὰ κλιμάκων τὰ τείχη, χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ τι κανεὶς ἐκ τῶν Μεσσηνίων. Ὅτε δὲ οἱ κύνες ἤρχισαν νὰ γαυγίζωσιν ἀδιακόπως, ἠγέρθησαν ὅλοι ἐκ τοῦ ὕπνου, καὶ μετ' ἐκπλήξεως εἶδον, ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἐκυρίευσαν τὴν ἀκρόπολιν αὐτῶν. Πρῶτος πάντων ἔσπευσεν ὁ Ἀριστομένης, ὅστις ἕνεκα πληγῆς τινος κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα δὲν εἶχεν ἐπιθεωρήσει κατὰ τὴν συνήθειάν του τὰς φρουράς, μετὰ τοῦ υἱοῦ του Γόργου καὶ τοῦ γαμβροῦ του Εὐεργετίδου, καὶ ὁ μάντις Θέοκλος μετὰ τοῦ υἱοῦ του Μαντίκλου ὡπλισμένοι κατὰ τῶν εἰσελθόντων ἐχθρῶν. Τούτους ἠκολούθησαν καὶ οἱ ἄλλοι, ἕκαστος μὲ ὅπλον τι, ὅπερ ἔτυχε πρόχειρον· μολονότι δὲ ἔβλεπον ἑαυτοὺς περικυκλωμένους ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὅμως ἐπολέμησαν μετ' ἀνδρείου θάρρους καὶ μετ' ἐλπίδος τινὸς νίκης· μόνος ὁ Ἀριστομένης καὶ ὁ Θέοκλος, οἵτινες ἐγνώριζον τὸν χρησμόν, ἦσαν ἄνευ ἐλπίδος, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐνεθάρρυνον τοὺς συμπολεμιστάς των πρὸς ἀνδρείαν ἀντίστασιν, ἵνα μὴ νικηθῶσιν ἄδοξοι.

---

(1) Παυσαν. 4, 20, 5 καὶ ἑξῆς.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν νύκτα, δὲν ἦτο δυνατὸν οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη μερὶς νὰ νικήσῃ, καὶ διὰ τοῦτο ἔπαυσεν ὁ πόλεμος. Καὶ τοὺς μὲν Σπαρτιάτας ἀπέτρεψαν ἀπὸ τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς μάχης ἡ ἄγνοια τοῦ τόπου καὶ ἡ τόλμη τοῦ Ἀριστομένους· εἰς δὲ τοὺς Μεσσηνίους οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν δὲν εἶχον δώσει κανὲν σύνθημα, καὶ ἦσαν ἀπαράσκευοι. Ὅτε δὲ τέλος ἐξημέρωσε καὶ οἱ ἐχθροὶ ἠδύναντο νὰ βλέπωσιν ἀλλήλους, συνεκροτήθη ἄγριος καὶ φοβερὸς ἐκ τοῦ συστάδην ἀγών. Οἱ Μεσσήνιοι ἐνθουσιαζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος των καὶ τοῦ μάντεως ἐμάχοντο ὡς ἀπηλπισμένοι· αἱ δὲ γυναῖκες ἀνέβησαν ἐπὶ τῶν στεγῶν, ἵνα ῥίπτωσι λίθους καὶ πλίνθους κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν· ὅτε δὲ ἡ θύελλα καὶ ἡ βροχὴ τὰς ἐμπόδισεν, ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ ἐρρίφθησαν μετὰ τῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν ἀγριωτάτην μάχην, προτιμήσασαι νὰ καταστραφῶσιν ὁμοῦ μετὰ τῆς πατρίδος, παρὰ νὰ μετενεχθῶσιν εἰς τὴν Σπάρτην ὡς δοῦλαι. Οἱ ἄνδρες ἐνθουσιασθέντες διὰ τούτου τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῶν γυναικῶν των, ἐνεθαρρύνθησαν πρὸς ἔτι ἀγριώτερον ἀγῶνα, καὶ ἴσως ἤθελον προλάβει τὴν καταστροφήν των διὰ τῆς ἀνδρίας των, ἐὰν μὴ ὁ Ζεύς, δὲν ἔστελλε μετὰ δυνατῶν βροντῶν ὁλονὲν ῥαγδαιοτέραν βροχήν, καὶ ἐὰν δὲν ἐτύφλονε τοὺς ὀφθαλμούς των διὰ τῶν ἀστραπῶν. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐνεθαρρύνθησαν ἐκ τῶν σημείων τούτων, διότι τὰς ἀστραπὰς ἐθεώρουν ὡς σημεῖον τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς νίκης[1].

Τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἐξηκολούθει ὁ ἀγὼν εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Εἴρας. Οἱ Λακεδαιμόνιοι πολὺ ὑπερεῖχον τοὺς ἐναντίους των κατὰ τὸν ἀριθμόν, καὶ διὰ τοῦτο ἠδύναντο ἀμοιβαίως καὶ ν' ἀναπαύωνται καὶ νὰ μάχωνται, προσέτι δὲ καὶ νὰ προμηθεύωνται ἐκ τοῦ στρατοπέδου διὰ τῶν ἀναπαυομένων φαγητὰ καὶ ποτά. Οἱ δὲ Μεσσήνιοι εἶχον ἤδη ἀποκάμει ἕνεκα τῆς ἀγρυπνίας, τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ψύχους, τῆς πείνης καὶ τῆς δίψης. Τότε ἐπλησίασεν ὁ μάντις Θέοκλος τὸν Ἀριστομένην καὶ τῷ εἶπεν[2]· «Τί ἀγωνίζεσαι ματαίως; εἶναι πεπρωμένον νὰ καταστραφῇ ἡ Μεσσηνία· ὅσα νῦν βλέπομεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας, προεῖπεν ἡμῖν πρὸ πολλοῦ ἡ Πυθία. Εἰς ἐμὲ μὲν ἐπάγει ὁ Θεὸς κοινὸν μετὰ τῆς πατρίδος θάνατον· σὺ δὲ σῶζε ἐκ τῶν Μεσσηνίων, ὅσους δύνασαι, σῶσον δὲ καὶ σεαυτόν». Ταῦτα εἰπὼν ἐρρίφθη κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων φωνήσας· «Ἀλλὰ βεβαίως δὲν θὰ ἀπολαύσητε διὰ παντὸς τοὺς καρποὺς τῶν Μεσσηνίων ἐν ἀνέσει». Φονεύσας δὲ πολλοὺς

(1) Παυσανίας 4, 21, 1 καὶ ἑξῆς.
(2) Παυσαν. 4, 21, 10 καὶ ἑξῆς.

ἐκ τῶν ἐχθρῶν, ἐπληγώθη καὶ αὐτὸς, καὶ ἀπέθανεν, ἀφοῦ ἐκορέσθη τοῦ αἵματος τῶν πολεμίων.

Νῦν δὲ ἐκάλεσεν ὁ Ἀριστομένης τοὺς Μεσσηνίους του ὀπίσω, καὶ παρέταξεν αὐτοὺς οὕτως, ὥστε αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία νὰ ἦναι ἐν τῷ κέντρῳ, καὶ τοὺς προσέταξε νὰ τὸν ἀκολουθῶσιν ἐκεῖ, ὅπου αὐτὸς ἔμελλε νὰ εὕρῃ ἔξοδον. Τὴν ἀρχηγίαν τῆς ὀπισθοφυλακῆς ἀνέθηκεν εἰς τὸν Γόργον καὶ τὸν Μάντικλον, αὐτὸς δὲ ἔσπευσε πρὸς τὴν ἐμπροσθοφυλακήν· διὰ νεύματος δὲ τῆς κεφαλῆς καὶ κινήσεως τοῦ δόρατός του, ἔδειξεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτι ζητεῖ ἐλευθέραν διέξοδον. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται μὴ θέλοντες λυσσῶντας ἀνθρώπους νὰ φέρωσιν εἰς ἐντελῆ ἀπελπισίαν, ἠνέῳξαν τὰς τάξεις των, καὶ οὕτως ἀπῆλθον τὰ λείψανα τοῦ Μεσσηνιακοῦ λαοῦ ἐκ τοῦ τελευταίου καταφυγίου των, τῆς Εἴρας, καὶ ἐκ τῆς προσφιλοῦς πατρίδος μετὰ συντετριμμένης καρδίας πρὸς τὰ τῆς Ἀρκαδίας ὄρη.

Οἱ Ἀρκάδες, πρὸ πολλοῦ φίλοι τῶν Μεσσηνίων ὄντες, ἔστειλαν εἰς τοὺς ἀπάτριδας, ἅμα μαθόντες τὰ δυστυχήματά των, ἀπεσταλμένους, οἱ ὁποῖοι ὡδήγησαν αὐτοὺς εἰς τὸ ὄρος *Λύκαιον*. Ἐνταῦθα δὲ συνέρρευσε μέγα πλῆθος τῶν Ἀρκάδων, προσφέροντες εἰς τοὺς δυστυχεῖς τροφὴν καὶ ἐνδύματα καὶ ὑποσχόμενοι εἰς αὐτοὺς φιλόξενον ὑποδοχὴν εἰς τὰς πόλεις των [1].

Ὁ Ἀριστομένης ὅμως βαρέως φέρων τὴν ἀπώλειαν τῆς πατρίδος του, καὶ πλήρης μίσους κατὰ τῆς Σπάρτης, δὲν ἀπεφάσισεν ἀκόμη νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα, ἀλλ' ἐπενόησε νέον σχέδιον· ἐξέλεξε δηλ. ἐκ τῶν Μεσσηνίων 500 ἄνδρας, ὧν ἐγνώρισε τὴν πρὸς τὸν θάνατον ἀδιαφορίαν, καὶ ἠρώτησεν αὐτοὺς ἐνώπιον τῶν Ἀρκάδων καὶ τοῦ βασιλέως των Ἀριστοκράτους, ἐὰν οὗτοι, ἐκδικούμενοι τὴν πατρίδα των, θέλωσι νὰ ἀποθάνωσι μετ' αὐτοῦ. Τὸν Ἀριστοκράτην δὲν ἐθεώρει ἀκόμη προδότην, καὶ ἀπέδιδε τὴν κατὰ τὴν παρὰ τὴν μεγάλην Τάφρον μάχην φυγήν του μόνον εἰς τὴν δειλίαν του, καὶ οὐχὶ εἰς τὴν κακοήθειάν του. Ὅτε δὲ οἱ 500 ἐκήρυξαν, ὅτι εἶναι πρόθυμοι ν' ἀκολουθήσωσι τὸν Ἀριστομένην, ἐφανέρωσεν εἰς αὐτοὺς τὸ ἑξῆς σχέδιον· ὅτι θέλει νῦν, ἐπειδὴ εὑρίσκετο ἀκόμη μέγα μέρος τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὴν Εἶραν, νὰ καταλάβῃ αἰφνιδίως τὴν Σπάρτην, καὶ τοιουτοτρόπως ν' ἀνακτήσῃ τὴν πατρίδα του δι' ἀνταλλαγῆς μετὰ τῆς Σπάρτης. Ἐὰν ὅμως ἀπετύγχανε τὸ σχέδιον τοῦτο, ἔμελλον βεβαίως ν' ἀποθάνωσιν

(1) Παυσαν. 4, 22, 1 καὶ ἑξῆς.

ἡρωϊκὸν θάνατον, καθ' ὅσον ἐπεχείρησαν μέγα καὶ ἄξιον μνήμης ἔργον. Τριακόσιοι δὲ Ἀρκάδες προσεφέρθησαν νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν. Ἀλλ' ὁ προδότης Ἀριστοκράτης ἔστειλεν εὐθὺς καὶ κρυφίως ἄγγελον εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ ἐπρόδωκε τὸ σχέδιον τοῦ Ἀριστομένους. Τοιουτοτρόπως δὲ ἐματαιώθη καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο· ἀλλὰ ταύτην τὴν φορὰν ἀνεκαλύφθη ἤδη ἡ προδοσία τοῦ Ἀριστοκράτους καὶ ἐτιμωρήθη προσηκόντως. Οἱ Ἀρκάδες δηλ. ἅμα μαθόντες τὴν προδοσίαν του ἐλιθοβόλησαν αὐτόν· καὶ τὸ μὲν σῶμά του ἔρριψαν ἄταφον πέραν τῶν ὁρίων, ἐπὶ δὲ τοῦ ὄρους Λυκαίου ἀνήγειραν στήλην μὲ τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν·

Πάντως ὁ χρόνος εὗρε δίκην ἀδίκῳ βασιλῆϊ,
εὗρε δὲ Μεσσήνης σὺν Διὶ τὸν προδότην
ῥηϊδίως· χαλεπὸν δὲ λαθεῖν θεὸν ἄνδρ' ἐπίορκον.
Χαῖρε Ζεῦ βασιλεῦ, καὶ σάω Ἀρκαδίαν[1].

Μέρος τῶν Μεσσηνίων ἐγκατέστησαν ἐν τῇ Ἀρκαδίᾳ· μέρος δὲ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γόργου καὶ τοῦ Μαντίκλυ μετέβησαν εἰς τὸ Ῥήγιον καὶ ἐκυρίευσαν ἐκεῖθεν τὴν πόλιν τῆς Σικελίας *Ζάγκλην*[2], ἥτις ἔκτοτε *Μεσσήνη* ὠνομάζετο. Ὁ Ἀριστομένης δὲν ἠθέλησε νὰ ἀκολουθήσῃ τοὺς ἄλλους Μεσσηνίους, διότι ἤλπιζεν ὅτι θὰ τῷ δοθῇ πάλιν εὐκαιρία νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Σπαρτιάτας. Ὅτε δὲ ὁ *Δαμάγητος*, ὁ βασιλεὺς τῆς ἐν Ῥόδῳ *Ἰαλυσοῦ*, μεταβὰς εἰς τοὺς Δελφούς, ἠρώτησε τὸ μαντεῖον τίνος τὴν θυγατέρα νὰ λάβῃ γυναῖκα, ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν: νὰ νυμφευθῇ τὴν θυγατέρα τοῦ ἀρίστου ἀνδρὸς ἐκ τῶν Ἑλλήνων[3]. Ἔλαβε δὲ τὴν τρίτην θυγατέρα τοῦ Ἀριστομένους, ὅστις ὁμολογουμένως ἦτο ὁ ἀνδρειότερος τῶν Ἑλλήνων. Τότε λοιπὸν ὁ Ἀριστομένης μετέβη εἰς Ῥόδον παρὰ τῷ γαμβρῷ του Δαμαγήτῳ, ἔνθα ἔμεινε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του, μηχανώμενος πολλὰ κατὰ τῆς Σπάρτης.

Οἱ Σπαρτιᾶται ταύτην τὴν φορὰν δὲν ἐνίκησαν τὴν Μεσσήνην διὰ τῆς εὐνοίας τῆς τύχης, ἀλλὰ διὰ τῆς δραστηριότητός των καὶ τῆς ὑπομονῆς των. Τυρταῖος ὁ ποιητὴς προὐκάλεσε πάλιν τὸ ἀρχαῖον θάρρος τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ τοὺς κατέστησεν ἀνδρείους πολεμιστάς, σταθερῶς ἐπιμένοντας καὶ μαχομένους, ἕως οὗ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Οἱ ἐν τῇ χώρᾳ μείναντες Μεσσήνιοι περιέπεσον πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν δουλείαν, καὶ μόλις μετὰ αἰῶνας ὁλοκλήρους ὁ Ἐπαμεινώνδας κατώρθωσε ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν πολιτείαν των.

---

(1) Παυσαν. 4, 22, 7. (2) Αὐτ. 4, 23, 1 καὶ ἑξῆς. (3) Αὐτ. 4, 24, 2.

5. ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ο ΣΙΚΥΩΝΙΟΣ.

Ἡ ἀρχαία βασιλεία τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων βαθμηδὸν εἶχεν ἐξαφανισθῆ ἀπὸ ὅλας σχεδὸν τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ὡς καὶ τὰς ἀποικίας αὐτῶν, τὴν δὲ θέσιν αὐτῆς ἀντικατέστησε κυριαρχία τῶν εὐγενῶν, καὶ αἱ πολιτεῖαι ἐγένοντο ἀριστοκρατικοδημοκρατικαί· μόνον δὲ ἐν τῇ Σπάρτῃ διετηρήθη ἡ βασιλεία, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ μόνον σχεδὸν κατὰ τὸ ὄνομα. Ὡς πᾶσα ἀριστοκρατία κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἱστορίας εἶναι σκληρὰ καὶ τυραννική, πολλάκις δὲ καὶ ἄδικος καὶ βιαία, οὕτω καὶ ἡ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσιν ἀριστοκρατία· αὕτη δὲ ἐξ ἀνάγκης διήγειρε προϊόντος τοῦ χρόνου παρὰ ταῖς καταπιεζομέναις τάξεσι δυσαρέσκειαν καὶ ἔχθραν. Κατὰ δὲ τὸν ἕβδομον καὶ ἕκτον αἰῶνα π. Χ., ὅτε ἡ καταπιεζομένη τῶν ἀστῶν τάξις, ἀποκτήσασα εὐπορίαν καὶ παίδευσιν διὰ δραστηριότητος ἐν τῷ ἐμπορίῳ καὶ βιομηχανίᾳ, καὶ λαβοῦσα συναίσθησιν τῆς δυνάμεώς της καὶ τοῦ αὐξηθέντος πληθυσμοῦ της, ἤρχιζε νὰ αἰσθάνηται τὴν ἀξίαν της καὶ τὴν ἀπέναντι τῶν ἀρχόντων δύναμίν της, εὑρίσκομεν τὸ σχεδὸν γενικὸν φαινόμενον, ὅτι αἱ ἀριστοκρατίαι ἀνετρέποντο διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λαοῦ· δὲν ἐπήρχετο ὅμως ἀμέσως κυριαρχία τοῦ λαοῦ, δημοκρατικὸν δηλ. πολίτευμα, ἀλλ' ἄνδρες τολμηροὶ καὶ φιλόδοξοι, καταγόμενοι ἐκ τοῦ λαοῦ ἢ ἐκ τῆς ἀριστοκρατίας, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν ἡγεμόνες κατὰ τοὺς ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ ἀγῶνας, κατέλαβον μετὰ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος τὴν ἐξουσίαν καὶ ἵδρυσαν τυραννίδα. Τύραννον δὲ ὠνόμαζον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις, πολεμῶν ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς μερίδος κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας, ἐλάμβανεν αὐτὸς τὴν ἐξουσίαν.

Ἡ Σικυών, κειμένη παρὰ τὸν κάτω Ἀσωπόν, πλησίον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, εἶχε κυριευθῆ ὑπὸ Δωριέων πολεμιστῶν, ἐλθόντων ἐκ τοῦ Ἄργους, οἵτινες ἀπετέλουν καὶ ἐν αὐτῇ καὶ ἐν ὅλαις ταῖς δωρικαῖς πόλεσι τῆς Πελοποννήσου τὸ ἐπικρατοῦν στοιχεῖον· ὁ δὲ λοιπὸς ἀρχαῖος Ἰωνικὸς πληθυσμὸς κατώρθωσε νὰ προστεθῇ εἰς τὰς τρεῖς δωρικὰς φυλὰς Ἠλείους, Δυμᾶνας καὶ Παμφύλους ὡς τετάρτη φυλὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Αἰγιαλεῖς*, καὶ νὰ λάβωσι πολιτικά τινα δικαιώματα. Οἱ Ἴωνες εἶναι ἐκ φύσεως ναῦται, καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Σικυῶνος ὑπῆρξε γνωστὸς καθ' ὅλους τοὺς χρόνους ὡς δραστήριος καὶ ἐπιμελὴς τῆς βιομηχανίας· δι' ἐμπορίου, ναυτιλίας καὶ βιομηχανίας ἔφθασαν εἰς μεγάλην εὐημερίαν, καὶ ἀπήτησαν παρὰ τῆς ἐπικρατούσης μερίδος τῶν Δωριέων πλήρη συμμετοχὴν εἰς τὰ πολιτικά. Ἐκ τοῦ Ἰωνικοῦ τούτου

πληθυσμοῦ ἀνεφάνη οἰκογένειά τις, ἥτις, ἐπὶ κορυφῆς τῆς δημοτικῆς μερίδος εὑρισκομένη, ἀνέτρεψε τὴν ἀριστοκρατικὴν κυριαρχίαν καὶ κατέλαβε τὴν τυραννικὴν ἐξουσίαν· αὕτη δὲ διετήρησε τὴν τυραννίαν ἐν Σικυῶνι, ὡς λέγουσιν ἐπὶ 100 ἔτη, πλειότερον χρόνον παρὰ εἰς πᾶσαν ἄλλην πολιτείαν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ πρῶτος ἱδρυτὴς τῆς κυριαρχίας ταύτης ἦτο ὁ *Ὀρθαγόρας*, μάγειρός τις, ὡς τοὐλάχιστον διετείνετο ἡ ἐναντία μερὶς, τ. ε. οἱ Δωριεῖς ἀριστοκράται, περὶ τὸ ἔτος 676 π. Χ. Μεταξὺ τῶν διαδόχων τούτου, οἵτινες ὅλοι διέπρεπον κατά τε τὸν πλοῦτον, τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ φιλοδωρίαν καὶ κατὰ τὴν πρὸς τὴν καλλιτεχνίαν ἀγάπην, σημαντικώτατος καὶ ἀξιολογώτατος ἦτο ὁ Κλεισθένης, ζήσας μεταξὺ τοῦ 600 καὶ 560 π. Χ.

Διὰ βιαιοπραγίας καὶ ἐπαναστάσεως κατὰ τῆς ἰδίας του οἰκογενείας κατώρθωσεν ὁ Κλεισθένης[1] νὰ λάβῃ τὴν κυριαρχίαν· ἠρέθισε δηλ. κατὰ τοῦ πρεσβυτέρου του ἀδελφοῦ *Μύρωνος*, τοῦ κατέχοντος τὴν τυραννίδα, τὸν νεώτερόν του ἀδελφὸν *Ἰσόδημον*, ὅστις ἦτο ὠργισμένος κατ' ἐκείνου ἕνεκα βαρείας τινὸς προσβολῆς, πρὸς ἐκδίκησιν. Ὁ Ἰσόδημος ἐν τῇ μεγάλῃ του ὀργῇ ἐφόνευσε τὸν ἀδελφόν του, ἀλλ' ὁ Κλεισθένης ἔπειτα ἐξεδίωξεν αὐτὸν ἐκ τῆς χώρας ὡς μεμολυσμένον δι' αἵματος, ἵνα καταλάβῃ αὐτὸς τὴν ἐξουσίαν, ὅπερ καὶ κατώρθωσεν. Ὁ Κλεισθένης ὡς τύραννος τῆς πολιτείας, ἐδείχθη σώφρων καὶ ἐπιεικὴς, προσπαθῶν διὰ παντὸς τρόπου νὰ προβιβάζῃ τὴν εὐπορίαν τῶν ὑπηκόων του καὶ νὰ ἐπαυξάνῃ τὴν δύναμιν καὶ δόξαν τῆς Σικυῶνος.

Ἡ οἰκογένεια τῶν Ὀρθαγοριδῶν ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐν τῇ Σικυῶνι, διότι ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν ἀγάπην τῶν Αἰγιαλέων, εἰς οὓς ἀνῆκε, καὶ διότι προσεπάθει νὰ ταπεινώσῃ τὸν δωρικὸν πληθυσμόν. Τὴν πορείαν ταύτην ἠκολούθησεν ὁ Κλεισθένης μετὰ μεγίστης ἐπιμονῆς, ἀναδείξας τοὺς Αἰγιαλεῖς πρώτην τάξιν τοῦ πληθυσμοῦ. Αἱ τρεῖς δωρικαὶ φυλαὶ ὅμως, αἵτινες ἕνεκα τῆς εἰς τὰ πάτρια μεγάλης ἐπιμονῆς των ἀπέβαλον πολὺ τῆς ἀρχαίας των ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐπιρροῆς ὡς πρὸς τοὺς εὐκινήτους καὶ δραστηρίους Ἴωνας, καὶ κατὰ μέγα μέρος ἐπτώχευσαν καὶ ἐταπεινώθησαν, κατεῖχον νῦν θέσιν πολὺ κατωτέραν τῆς τῶν Αἰγιαλέων· ἀπώλεσαν δὲ καὶ τὰ ἀρχαῖα δωρικὰ τῶν φυλῶν των ὀνόματα, καὶ ὠνομάζοντο μὲ τὰ ταπεινὰ ἐκ κοινῶν ζώων ληφθέντα ὀνόματα, *Ὑᾶται, Ονεᾶται καὶ Χοιρεᾶται.*

---

(1) Παυσαν. 2, 8, 1 καὶ ἑξῆς. Ἡρόδ. 5, 67 καὶ ἑξῆς.

Τὴν δὲ ἀπόπειραν αὐτῶν πρὸς ἀντίστασιν κατὰ τῶν διατάξεων τούτων ἐματαίωσεν ὁ Κλεισθένης διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων.

Ἀφ' ὅτου ἡ Σικυὼν κατελήφθη ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ Ἄργους ἐλθόντων Δωριέων, ἀνῆκεν εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἄργους καὶ ἦτο κάπως ὑποτελὴς αὐτῷ. Ἴσως καὶ οἱ προκάτοχοι τοῦ Κλεισθένους προσεπάθησαν νὰ χαλαρώσωσιν, ὅσον ἦτο δυνατὸν, τὸν δεσμὸν τοῦτον, ἀλλ' ὁ Κλεισθένης κατώρθωσε νὰ τὸν διαλύσῃ ἐντελῶς, ἀντιταχθεὶς κατὰ τῶν Ἀργείων ὡς φανερὸς ἐχθρὸς, καὶ ἀποκατέστησε τὴν πολιτείαν του ἐντελῶς ἀνεξάρτητον καὶ ἐλευθέραν. Πάσας δὲ τὰς ἀναμνήσεις τῆς προηγουμένης μετὰ τοῦ Ἄργους σχέσεως τῶν Σικυωνίων προσεπάθησε νὰ ἐξαλείψῃ ῥιζηδόν. Ὁ μυθικὸς βασιλεὺς Ἄδραστος ὑπῆρξεν οὐ μόνον βασιλεὺς ἐν τῷ Ἄργει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Σικυῶνι· οὗτος ὡδήγησε τοὺς Σικυωνίους μετὰ τῶν Ἀργείων ἡρώων κατὰ τῶν Θηβῶν, καὶ ἐτιμᾶτο ἐν Σικυῶνι ὡς καὶ ἐν τῷ Ἄργει ὡς ἥρως. Τὴν λατρείαν τούτου τοῦ ἐγχωρίου ἐν Ἄργει βασιλέως, ὅστις κατὰ τὸν μῦθον ἐκληρονόμησε παρὰ τῆς μητρός του τὴν βασιλείαν τῆς Σικυῶνος, ἠθέλησεν ὁ Κλεισθένης νὰ ἐξορίσῃ ἐκεῖθεν, καὶ ἔστειλεν εἰς τοὺς Δελφοὺς, ἵνα βεβαιωθῇ περὶ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ μαντείου. Τὸ μαντεῖον ὅμως, κυρίως ὑπὸ δωρικὴν ἐπιρροὴν εὑρισκόμενον καὶ εὐνοοῦν τοὺς Δωριεῖς, ἀπεκρίθη: «Ὁ μὲν Ἄδραστος εἶναι βασιλεὺς τῶν Σικυωνίων, σὺ δὲ ἄξιος νὰ λιθοβοληθῇς· ἀλλ' ὁ Κλεισθένης δὲν ἀπεθαρρύνθη, καὶ διὰ δόλου κατώρθωσε νὰ ἀπομακρυνθῇ ὁ Ἄδραστος ἑκουσίως ἐκ τῆς Σικυῶνος: Ἔστειλε δηλ. πρεσβείαν εἰς τὰς Θήβας καὶ ἐζήτησε παρὰ τῶν κατοίκων, ἵνα τῷ ἐπιτραπῇ νὰ εἰσαγάγῃ τὸν ἥρωά των *Μελάνιππον* εἰς τὴν Σικυῶνα, διὰ νὰ τὸν λατρεύωσιν οἱ κάτοικοι αὐτῆς. Ὁ Μελάνιππος οὗτος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀστακοῦ, ὑπερασπιζόμενος τὰς Θήβας ἐπὶ τοῦ πολέμου τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας κατὰ τοῦ στρατεύματος τῶν Ἀργείων, ἐπήνεγκεν εἰς τὸν Ἄδραστον μεγάλην ζημίαν, φονεύσας τοὺς ἀρίστους τῶν πολεμιστῶν του καὶ τῶν πλησιεστάτων του συγγενῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο λίαν μισητὸς εἰς αὐτόν. Ὅτε λοιπὸν ὁ Κλεισθένης ἔφερε τὸν ἀντεθνικὸν τοῦτον ἥρωα εἰς τὴν Σικυῶνα καὶ τῷ παρεχώρησεν ἱεράν τινα θέσιν (τέμενος) ἐν τῷ Πρυτανείῳ, ὁ μὲν Ἄδραστος ἀπεμακρύνθη, αἱ δὲ οἰκογένειαι, αἵτινες μέχρι τότε ὑπῆρχον λατρευταὶ αὐτοῦ, μετῴκησαν. Αἱ κατ' ἔτος εἰς τιμὴν τοῦ Ἀδράστου τελούμεναι θυσίαι ἀπὸ τοῦδε ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Μελάνιππον, καὶ οἱ τραγικοὶ χοροὶ, οἵτινες τέως ἐξύμνουν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Σικυῶνος παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ Ἀδράστου τὰ κατορθώματα καὶ τὰ παθήματα αὐτοῦ, ὤφειλον ἀπὸ τοῦδε νὰ

ὑμνῶσι τὸν *Διόνυσον*, τὸν θεὸν τοῦ ἀγροτικοῦ λαοῦ τῆς Σικυῶνος, ὃν ὀλίγον ἐλάτρευον οἱ Δωριεῖς πολεμισταί. Προσέτι δὲ ἀπηγόρευσεν ὁ Κλεισθένης νὰ ᾄδωνται δημοσίως τὰ Ὁμηρικὰ ποιήματα ἐν τῇ Σικυῶνι, διότι διὰ τούτων ὑμνοῦντο πρὸ πάντων τὸ Ἄργος καὶ οἱ Ἀργεῖοι ἥρωες.

Ὁ Κλεισθένης, μολονότι εἶχε λάβει παρὰ τοῦ Δελφικοῦ μαντείου, ὅτε ἠρώτησεν αὐτὸ περὶ τοῦ Ἀδράστου, δυσμενεστάτην ἀπόκρισιν, ὅμως παρέσχεν εἰς αὐτὸ μετὰ ταῦτα μεγάλην τινὰ ὑπηρεσίαν, ἀποβλέπων βεβαίως εἰς ἴδιον συμφέρον. Οἱ Δελφοί, ἡ Ἱερὰ ἕδρα τοῦ μαντείου τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀπετέλει πολιτείαν Ἱερατικήν, ἧς ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀνεξαρτησία ἐξηρτῶντο οὐχὶ τόσον ἐκ τῆς δυνάμεώς της, ὅσον ἐκ τῆς ἱερότητός της καὶ τῆς προστασίας, ἣν παρέσχον αὐτῇ αἱ λοιπαὶ Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, καὶ ἧς ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ εὐημερία ἐστηρίζετο πρὸ πάντων ἐπὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν ὁδῶν, δι' ὧν συνέρρεον ἐκεῖ, ἐξ ὅλων τῶν ὑπὸ Ἑλλήνων κατοικουμένων χωρῶν διά τε θαλάσσης καὶ διὰ ξηρᾶς προσκυνηταί, διὰ νὰ συμβουλευθῶσι τὸν Ἀπόλλωνα. Οἱ κάτοικοι τῆς ἀρχαίας καὶ ἐμπορικῆς πόλεως Κρίσσης, κειμένης παρὰ τὸν Κρισσαϊκὸν κόλπον, ἦσαν οἱ πρῶτοι κάτοχοι τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, καὶ πολλὰ ὠφελοῦντο ἐκ τῶν προσερχομένων ἐκεῖ, ἵνα συμβουλευθῶσι τὸν Ἀπόλλωνα· ἀλλὰ κατόπιν ἡ Κίρρα, ἥτις κυρίως ἦτο λιμὴν τῆς Κρίσσης, ἐσφετερίσθη τὸ δικαίωμα τῶν Κρισσαίων καὶ ἐνέμετο αὐτὴ τὰ ἐκ τοῦ μαντείου ὠφελήματα, καὶ οὕτως ἔδωκεν ἀφορμὴν δυσαρεσκείας. Τὴν δυσαρέσκειαν ταύτην τῶν Κρισσαίων πολὺ ἐπηύξησαν οἱ Κιρραῖοι, διότι ἐπέβαλον βαρυτάτους φόρους εἰς τοὺς διὰ θαλάσσης πρὸς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν προσερχομένους ἀνθρώπους, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ μείνωσιν ἀτιμώρητοι. Πρότερον ἐπροστάτευε τοὺς Δελφοὺς πρὸ πάντων ἡ Δωρικὴ φυλή, ὅτε αὕτη εἶχεν ἀκόμη τὰς ἕδρας της παρὰ τὸν Παρνασσόν, πλησίον τῶν Δελφῶν· ἀφ' ὅτου ὅμως ἐγκατεστάθη ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, διαιρεθεῖσα εἰς πολλὰς πολιτείας, διετήρει μὲν ἡ Σπάρτη, ὡς φαίνεται, σχέσεις μετὰ τοῦ Ἱεροῦ τῶν Δελφῶν, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἱκανὴ νὰ ὑπερασπισθῇ αὐτὸ ἰσχυρῶς ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως. Τότε ὁ Κλεισθένης ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας νὰ παράσχῃ εἰς τὴν Ἰωνικὴν φυλήν, εἰς ἣν ἀνῆκον οἱ Σικυώνιοί του, ὑπεράσπισιν τοῦ ἐθνικοῦ Ἱεροῦ τῶν Ἑλλήνων, καὶ οὕτω νὰ ἐπαυξήσῃ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν ὑπόληψιν τῆς Σικυῶνος. Ἡνώθη μετὰ τῶν ὡσαύτως Ἰώνων ὄντων Ἀθηναίων, καὶ κατώρθωσε διὰ τοῦ μεγαλόνου Σόλωνος νὰ ἀποφασισθῇ ἐν τῷ Ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ ἡ τιμωρία τῶν Κιρραίων.

Τοῦτον τὸν λεγόμενον *πρῶτον Ἱερὸν πόλεμον*, ὅστις διήρκεσε δέκα ἔτη, ἐπεχείρησαν αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σικυὼν, τὰς ὁποίας ἠκολούθησαν καὶ οἱ Θεσσαλοὶ ὑπὸ τὸν Σκοπάδην *Εὐρύλοχον*. Ἀρχηγοὶ τοῦ πολέμου τούτου ἦσαν ὁ Εὐρύλοχος καὶ ὁ Κλεισθένης. Ἡ Κρίσσα ἐταπεινώθη, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν ἂν κατεστράφη ἢ ἔμεινεν ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Δελφούς. Μακρὰν καὶ πεισματώδη ἀντίστασιν παρέσχεν ἡ Κίρρα διὰ τῶν ὑψηλῶν τειχῶν της· ἀλλ' ὁ Κλεισθένης ἀπέκλεισεν αὐτὴν ἀπὸ θαλάσσης καὶ οὕτως ἐμπόδιζε τὴν εἰσαγωγὴν τροφίμων, μέχρις οὗ τέλος τὴν ἐκυρίευσε μετὰ πολυετῆ πόλεμον. Τοῦτο συνέβη τὸ γ'. ἔτος τῆς 47 Ὀλυμπιάδος 590 π. Χ. Ἡ πόλις κατηδαφίσθη, καὶ πᾶσα ἡ πέριξ αὐτῆς πεδιὰς καθωσιώθη εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεὸν, οὗτινος τὰ κτήματα τοιουτοτρόπως παρεξετάθησαν μέχρι τῆς θαλάσσης. Ἡ δι' ἐγκλημάτων μολυνθεῖσα αὕτη χώρα ἔμεινε τοῦ λοιποῦ ἀκαλλιέργητος καὶ ἀφύτευτος, καὶ ἐχρησίμευεν εἰς νομὴν τῶν ἀγελῶν τοῦ θεοῦ. Ὁ Κλεισθένης ἀνήγειρε πρὸς μνήμην τῆς νίκης ταύτης ἐκ τῶν λαφύρων μεγαλοπρεπῆ ἐκ μαρμάρου στοὰν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Σικυῶνος, τὸ δὲ δέκατον μέρος ὅλων τῶν λαφύρων προσδιωρίσθη κατ' ἀπόφασιν τῶν συμμάχων νὰ χρησιμεύσῃ, ὥστε τοῦ λοιποῦ οἱ ἐν Δελφοῖς ἀγῶνες, οὓς *Πύθια* ὠνόμαζον, νὰ λάβωσι μεγαλειτέραν διάστασιν καὶ νὰ τελῶνται μεγαλοπρεπέστερον. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἐτελοῦντο μὲν καὶ πρότερον ἀλλὰ κατὰ ὀκταετίαν καὶ διὰ μουσικῶν μόνον ἀγώνων· μετὰ δὲ τὴν ἧτταν τῆς Κίρρας ἤρχισαν νὰ πανηγυρίζωνται καὶ οὗτοι, ὡς οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, κατὰ πᾶσαν τετραετίαν, περὶ τὸ τέλος τοῦ θέρους, πλησίον τῆς καταστραφείσης Κίρρας· ἐκτὸς δὲ τῶν μουσικῶν ἀγώνων προσετέθησαν ἤδη εἰς τοὺς μέχρι τότε καὶ γυμνικοὶ καὶ ἁρματοδρομίαι. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ ὁ Κλεισθένης συνηγωνίσθη κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τῶν Πυθικῶν ἀγώνων, καὶ ἐστεφανώθη, διότι ἐνίκησε δι' ἅρματος.

Διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ταύτην ἔνοπλον ὑπηρεσίαν, ἣν ὁ Κλεισθένης προσέφερεν εἰς τὸν ἐθνικὸν θεὸν, ἀπέκτησεν οὐ μόνον μεγάλην ὑπόληψιν μεταξὺ ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ἔθνους. Τὸ ὄνομά του ἦτο ἓν τῶν λαμπροτάτων ἐν Ἑλλάδι. Δυνατὸς καὶ ἔνδοξος, ἐπὶ κορυφῆς ἀκμαίας πολιτείας καὶ κατέχων μεγάλα πλούτη, τὰ ὁποῖα τὸν καθίστων ἱκανὸν νὰ ἀσκῇ μεγίστην φιλοξενίαν, καὶ ν' ἀναπτύξῃ ἔν τε τῇ αὐλῇ του καὶ κατὰ τὰς μεγάλας τελετὰς τῶν θεῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ λαοῦ μεγαλοπρεπῆ πολυτέλειαν, ἦτο οὗτος τὸ πρότυπον εὐτυχοῦς μονάρχου, οὗτινος τὴν φιλίαν πᾶσαι αἱ εὐγενέσταται οἰκογένειαι τῆς Ἑλλάδος μετὰ ζήλου ἐπεδίωκον. Ἓν μόνον τῷ

ἔλειπεν, ὅτι δὲν εἶχεν υἱόν. Εἶχεν ὅμως θυγατέρα, *Ἀγαρίστην* καλουμένην, ἥτις ἦτο κληρονόμος, ἂν ὄχι τοῦ θρόνου του, τοὐλάχιστον ὅμως τοῦ πλούτου του. Κύριον δὲ μέλημα αὐτοῦ ἦτο νὰ τὴν ὑπανδρεύσῃ μὲ

Ἁρματοδρομία.

τὸν ἄριστον τῶν Ἑλλήνων. Ὅτε λοιπὸν ἐνίκησεν εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας διὰ τοῦ τεθρίππου, ἔκαμε γνωστὸν διὰ κήρυκος, ὡς διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος[1], ὅτι, ὅστις ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐπιθυμεῖ νὰ γείνῃ γαμβρὸς τοῦ Κλεισθένους, πρέπει ἐντὸς 60 ἡμερῶν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν

(1) Ἡροδ. 6, 126 καὶ ἑξῆς.

Σικυῶνα ἐν τῇ αὐλῇ του· διότι ἓν ἔτος μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς 60ῆς ἡμέρας θὰ ἀποφασίσῃ ποῖος θὰ ἦναι ὁ γαμβρός του. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος τοῦτο ἤλπιζε νὰ γνωρίσῃ ἐν τῇ καθημερινῇ συναναστροφῇ τὸν ἀξιώτατον ἐκ τῶν μνηστήρων.

Τότε προσῆλθον ἐξ ὅλων τῶν πόλεων, αἵτινες εἶχον σχέσεις μετὰ τῆς Σικυῶνος, οἱ εὐγενέστατοι νέοι εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Κλεισθένους. Ἐκ τῆς Συβάρεως τῆς κάτω Ἰταλίας, ἥτις τότε εὑρίσκετο εἰς μεγίστην ἀκμήν, ἦλθεν ὁ *Σμινδυρίδης*, ὁ υἱὸς τοῦ Ἱπποκράτους, μετὰ μεγαλοπρεπεστάτης ἀκολουθίας, ἐκ δὲ Σίρεως τῆς κάτω Ἰταλίας ὁ *Δάμασος*, ὁ υἱὸς τοῦ σοφοῦ Ἀμύριος. Ἐξ Ἐπιδάμνου, τῆς παρὰ τὸν Ἰονικὸν κόλπον κειμένης, ἦλθεν ὁ *Ἀμφίμνηστος*, ὁ δὲ Μάλης ἦλθεν ἐκ τῆς Αἰτωλίας. Ἐκ δὲ τῆς Πελοποννήσου ἦλθον ὁ Ἀργεῖος *Λεωκήδης*, υἱὸς τοῦ ἐνδόξου βασιλέως Φείδωνος, καὶ ὁ Ἠλεῖος *Ὀνομαστός*, καὶ οἱ Ἀρκάδες *Ἀμίαντος* καὶ *Λαφάνης*, ὁ υἱὸς τοῦ περιφήμου διὰ τὴν φιλοξενίαν του Εὐφορίωνος.—Ὁ Εὐφορίων, ὡς διηγοῦντο ἐν τῇ Ἀρκαδίᾳ, ἐφιλοξένησέ ποτε τοὺς Διοσκούρους, καὶ ἔκτοτε ἡ οἰκία του ἦτο εἰς πάντα ξένον ἀνοικτή.—Ἐκ δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἦλθον δύο ἐξαίρετοι νέοι, ὁ *Ἱπποκλείδης*, ὁ υἱὸς τοῦ Τισάνδρου, συγγενὴς τῶν ἐν τῇ Κορίνθῳ βασιλευόντων Κυψελιδῶν, καὶ ὁ *Μεγακλῆς*, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλκμαίωνος, ἐκ τῆς πλουσίας καὶ ἐνδόξου οἰκογενείας τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν.—Ὁ πατὴρ τούτου *Ἀλκμαίων* εἶχεν ἀποκτήσει τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ τὴν φιλίαν τοῦ τῶν Λυδῶν βασιλέως *Κροίσου*, διότι εἶχε συνδράμει τοὺς πρέσβεις οὓς οὗτος ἔστειλεν εἰς τὸ Δελφικὸν μαντεῖον. Ὁ Κροῖσος προσεκάλεσε τότε τὸν Ἀλκμαίωνα εἰς Σάρδεις καὶ τῷ ἐδώρησεν ὅσον χρυσὸν ἠδύνατο νὰ φέρῃ ἐπὶ τοῦ σώματός του ἐκ τοῦ ταμείου. Ἐντεῦθεν, ὡς λέγεται, προῆλθεν ὁ μέγας πλοῦτος τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν.—Ἐκτὸς δὲ τούτων ἀναφέρονται ὡς μνηστῆρες ὁ *Λυσανίας* ἐξ Ἐρετρίας, ὁ Σκοπάδης *Διακτορίδης* ἐκ τῆς Θεσσαλίας, καὶ ὁ *Ἄλκων* ἐκ τῶν Μολοσσῶν.

Ὁ Κλεισθένης ἠρώτησεν ἕκαστον περὶ τῆς πατρίδος καὶ τοῦ γένους, καὶ ἐκράτησεν αὐτοὺς εἰς τὴν αὐλήν του ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος. Ἠρεύνα δὲ ἐν καθημερινῇ συναναστροφῇ τὸν χαρακτῆρά των, τὰ ἤθη των καὶ τὴν παιδείαν των, συνέτρωγε μετ' αὐτῶν καὶ συνώδευεν αὐτοὺς εἰς τὰ γυμνάσια. Εὗρε λοιπὸν ὅτι οἱ δύο Ἀθηναῖοι νεανίαι ὑπερεῖχον πάντων τῶν ἄλλων κατά τε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν εὐκοσμίαν· τοῦ δὲ Μεγακλέους προετίμησε τὸν Ἱπποκλείδην διὰ τὴν ὡραιότητά του καὶ τὴν σωματικήν του ἐπιτηδειότητα, καὶ διότι οὗτος ἦτο συγγενὴς τῶν βασιλέων τῆς Κορίνθου Κυψελιδῶν.

Ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ ἡμέρα τῆς ἀποφάσεως ἐθυσίασεν[1] ὁ Κλεισθένης 100 βοῦς, *ὁλόκληρον ἑκατόμβην*, καὶ προσεκάλεσεν ἐκτὸς τῶν μνηστήρων καὶ ὅλους τοὺς Σικυωνίους εἰς τὸ συμπόσιον. Κατὰ δὲ τὴν εὐωχίαν ταύτην ἡμιλλῶντο οἱ μνηστῆρες διὰ διαφόρων τρόπων καὶ διὰ σπουδαίων καὶ ἀστείων λόγων νὰ κερδήσωσι τὴν εὔνοιαν τοῦ ἡγεμόνος· ἀλλ' ὅλων ὑπερεῖχεν ὁ Ἱπποκλείδης. Βέβαιος δὲ ὢν περὶ τῆς νίκης του, παρεδόθη εἰς μεγίστην εὐθυμίαν καί, ἀφοῦ ὁ οἶνος ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸν ἐζάλισε, προσέταξε τὸν αὐλητὴν νὰ παίξῃ διὰ νὰ χορεύσῃ, καὶ ἐχόρευσεν· ἐχόρευσε μὲν ἐπιτυχῶς, καὶ ἦτο πολὺ εὐχαριστημένος διὰ τοῦτο, ἀλλ' ὁ Κλεισθένης ἀπεδοκίμασε καθ' ἑαυτὸν τὸ πρᾶγμα τοῦτο χωρὶς νὰ δείξῃ δυσαρέσκειάν τινα. Μετά τινα δὲ ὥραν διέταξεν ὁ Ἱπποκλείδης νὰ φέρωσι τράπεζαν, ἐφ' ἧς πηδήσας ἐχόρευσε πρῶτον μὲν Λακωνικούς, ἔπειτα δὲ Ἀττικοὺς χορούς· τέλος δὲ στηρίξας τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐχειρονόμει διὰ τῶν σκελῶν. Τότε δὲν ἐκρατήθη πλέον ὁ ἡγεμών, καὶ ἐξεφώνησε πλήρης ἀγανακτήσεως: «Ὦ παῖ τοῦ Τισάνδρου, διὰ τοῦ χοροῦ σου ἀπώλεσας τὸν γάμον!» ὁ δὲ νέος ἀπήντησε ταχέως καὶ ἀταράχως: «Τὸν Ἱπποκλείδην δὲν τὸν μέλει διὰ τοῦτο» (*οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ*). Ἔκτοτε δὲ ἡ φράσις αὕτη κατήντησε παροιμιώδης. Μετὰ ταῦτα δὲ εἶπεν ὁ Κλεισθένης πρὸς τοὺς μνηστῆρας: «Μνηστῆρες τῆς θυγατρός μου, ἐκτιμῶ ὑμᾶς ἅπαντας καὶ ἐπεθύμουν, ἐὰν ἦτο δυνατόν, πάντας ὑμᾶς νὰ κάμω γαμβρούς· ἐπειδὴ ὅμως μίαν κόρην δὲν δύναταί τις νὰ δώσῃ εἰς ὅλους, διὰ τοῦτο εἰς ἕκαστον μὲν ἐξ ὑμῶν δίδωμι δωρεὰν ἓν τάλαντον ἀργυρίου ὡς ἀμοιβὴν διὰ τὴν ὁποίαν μοὶ παρέσχετε τιμήν, ζητήσαντες εἰς γάμον τὴν θυγατέρα μου, καὶ διὰ τὰ ἔξοδα τῆς ἀποδημίας ὑμῶν· εἰς δὲ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλκμαίωνος Μεγακλέα δίδωμι τὴν θυγατέρα μου Ἀγαρίστην γυναῖκα».

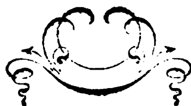
Ἐκ τοῦ γάμου τοῦ Μεγακλέους καὶ τῆς Ἀγαρίστης κατήγετο ὁ Ἀθηναῖος *Κλεισθένης*, ὅστις, ἀκολουθῶν τὸ πνεῦμα τοῦ ὁμωνύμου πάππου του, κατήργησεν ἐν Ἀθήναις διὰ μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος τὴν ἀριστοκρατίαν, καὶ κατέστησε διὰ παντὸς τὴν δημοκρατίαν. Ἄλλος τις υἱὸς ἐκ τοῦ γάμου τούτου ὠνομάζετο *Ἱπποκράτης*, οὗ ἡ θυγάτηρ Ἀγαρίστη ὑπῆρξε μήτηρ τοῦ μεγάλου Περικλέους.

Ἂν ὁ Κλεισθένης ἐπεθύμησεν, ἵνα ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρός του γείνῃ καὶ διάδοχος τῆς βασιλείας τῆς Σικυῶνος, δὲν γνωρίζομεν· βέ-

(1) Ἡρόδ. 6, 129 καὶ ἑξῆς.

6αιον ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Μεγακλῆς ἔγεινε βασιλεὺς τῆς Σικυῶνος. Ἱστορικοί τινες εἰκάζουσιν, ὅτι ὁ Κλεισθένης καθῃρέθη ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ ἀρκούντως· κατὰ τὸν Πλούταρχον ὁ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καθαιρεθεὶς τύραννρς τῆς Σικυῶνος ὠνομάζετο Αἰσχίνης.

Ἡ Σπάρτη, ἀφ' ὅτου κατέκτησε τὴν Μεσσήνην, ἐγκατέλιπε τὴν ἐπιθυμίαν τῶν κατακτήσεων, προτιμήσασα ἀντὶ νὰ κυριεύσῃ ὅλας τὰς πολιτείας τῆς Πελοποννήσου, νὰ ἦναι ἡ πρώτη αὐτῶν· ἀντὶ δηλ. νὰ κυριεύσῃ ὅλας, κατήρτισε διὰ συνθηκῶν εἰρηνικῶν Πελοποννησιακὴν συμμαχίαν, τῆς ὁποίας τὴν ἀρχηγίαν κατεῖχεν αὐτή. Καθ' ὃν δὲ καιρὸν ἀπησχόλουν ἀκόμη τὴν Σπάρτην ἐπὶ πολὺ αἱ ἐσωτερικαί της περιστάσεις, ἀνεφάνη εἰς πολλὰς τῆς Πελοποννήσου πολιτείας ἡ τυραννία, στηριζομένη ἐπὶ τῶν ἐχθρικῶν τοῖς Δωριεῦσι στοιχείων τοῦ λαοῦ· ἀλλ' εὐθὺς ἅμα αὕτη ἀπηλλάγη τῶν ἐσωτερικῶν δυσχερειῶν, καὶ ἠδύνατο νὰ στρέψῃ ἀποτελεσματικῶς τὴν δύναμίν της πρὸς τὰ ἔξω, πρῶτόν της μέλημα ὑπῆρξε κατὰ τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα, ἵνα ἀνατρέψῃ οὐ μόνον τὰς ἐν Πελοποννήσῳ τυραννίδας, τὰς ὁποίας αὐτὸς ὁ λαὸς ἐμίσει, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπου εἶχεν ἐπιρροήν, διότι εἶχον παρεκτραπῆ· καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἐπέτυχεν ἡ Σπάρτη ἐντελῶς. Οὕτω δὲ ἀπέκτησε τοσαύτην δύναμιν, ὥστε ἐγένετο ὡς ἀρχηγὸς τῶν ἡνωμένων συμμάχων Πελοποννησίων κατὰ τοὺς ἀμέσως πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων χρόνους ἡ πρώτη πολιτεία τῆς Ἑλλάδος.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΠΡΟ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΟΣ.

Ἡ χερσόνησος τῆς Ἀττικῆς ἤδη κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἀπετέλει μίαν καὶ μόνην πολιτείαν. Πρὸ τῆς ἑνώσεως ταύτης ὅλη ἡ χώρα διῃρεῖτο εἰς 12 ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων πόλεις· ὁ δὲ Θησεύς, ὁ ἐθνικὸς ἥρως τῆς ἐν τῇ Ἀττικῇ λαβούσης τὴν κυριαρχίαν φυλῆς τῶν Ἰώνων, ἔδωκεν, ὡς λέγουσιν, ἀφορμήν, ἵνα ἅπασαι αἱ πολιτεῖαι ἑνωθῶσι καὶ ἀναγνωρίσωσιν ὡς κέντρον αὐτῶν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις διὰ τὴν κατάλληλον τοποθεσίαν της ἐν τῇ εὐφόρῳ καὶ ὑπὸ ὀρέων περικυκλουμένῃ καὶ μέχρι τῆς θαλάσσης ἐκτεινομένῃ πεδιάδι τοῦ Κηφισσοῦ ἦτο ἡ καταλληλοτάτη πασῶν νὰ γείνῃ πρωτεύουσα τῆς χώρας.

Ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ πεδιάδι ταύτῃ ἀνυψουμένου μεγάλου βράχου τῆς ἀκροπόλεως, *Κεκροπίας* καλουμένης, ὅστις μόνον ἐκ δυσμῶν εὐπρόσιτος ἦτο, ἐβασίλευσεν εἰς παναρχαίους χρόνους τὸ βασιλικὸν γένος τοῦ *Κέκροπος*, καὶ μετ' αὐτὸ τὸ τοῦ *Ἐρεχθέως*. Τοῦτο δὲ διεδέχθη ἡ Ἰωνικὴ φυλὴ τῶν Θησειδῶν, ἥτις, ὡς εἴδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (σελ. 69), κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Δωρικῶν μεταναστάσεων ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸ μετέπειτα ἐγκατασταθὲν ἐνταῦθα γένος τῶν Νηλειδῶν, εἰς ὃ ἀνῆκον ὁ Μέλανθος καὶ ὁ Κόδρος. Ἡ Ἀττικὴ χώρα ἦτο τότε ἐλευθέρα ξένων κατακτήσεων· ὁ Μέλανθος ἀνεχαίτισε διὰ τῆς μετὰ τοῦ Βοιωτοῦ βασιλέως μονομαχίας του τὴν ἐκ τοῦ βορρᾶ εἰσβολὴν τῶν Βοιωτῶν, ὁ δὲ υἱός του Κόδρος διὰ τοῦ ἑκουσίου του ἡρωϊκοῦ θανάτου ἀπέτρεψε τὸν ἐκ μεσημβρίας ἐρχόμενον στρατὸν τῶν Δωριέων. Ἄλλα πολυάριθμα μικρότερα πλήθη, ὁδηγούμενα ὑπὸ εὐγενῶν οἰκογενειῶν, ἅτινα διὰ τῶν μεταναστάσεων τῶν λαῶν ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς πατρίδος των, οἱ *Μινύαι* καὶ *Πελασγικοὶ Τυρρηνοὶ* ἐκ τῆς Βοιωτίας, *Λαπίθαι* ἐκ τῆς Θεσσαλίας, πλήθη *Ἰώνων* ἐκ τῆς Πελοποννήσου, οἱ *Αἰακίδαι* ἐκ τῆς Αἰγίνης, καὶ οἱ ἔκγονοι τοῦ *Νηλέως* καὶ τοῦ *Νέστορος* ἐκ τῆς Μεσσηνίας εὗρον ἐν τῇ Ἀττικῇ καταφύγιον καὶ νέαν πατρίδα. Πολλὰ δὲ ἐκ τῶν πληθῶν τούτων μετέσχον τῆς Ἰωνικῆς ἀποικήσεως, ἀλλ' ὅμως μέγα μέρος αὐτῶν ἔμεινεν ἐν τῇ χώρᾳ καὶ συνετέλεσε πλεῖστον εἰς μεγάλην αὔξησιν τοῦ Ἀττικοῦ πληθυσμοῦ. Τὰ ἐγκαταστάντα ἐν τῇ Ἀττικῇ εὐγενῆ γένη ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν ἀφθονίαν εὐ-

γενῶν δυνάμεων καὶ νέας ὕλης πρὸς πολιτικὴν μόρφωσιν, καὶ προσεπάθουν, ἁμιλλώμενοι πρὸς τοὺς ἐγχωρίους νὰ διακριθῶσιν αὐτῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς νέας πατρίδος των· διὰ τῆς ἐπαυξήσεως δὲ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ διὰ τῆς ἀναμίξεως τῶν ποικίλων φυλετικῶν στοιχείων προέκυψε νέα ζωὴ καὶ μεγάλη δραστηριότης, ἥτις πολλὴν ὑποστήριξιν καὶ τροφὴν εὗρεν ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῆς χώρας. Ὁ καθαρὸς καὶ ὑγιὴς ἀὴρ τῆς Ἀττικῆς ἐνεδυνάμωσε καὶ ἰσχυροποίησε τὸ σῶμα, ἐφαίδρυνε τὴν ψυχήν, διήγειρε καὶ ἐζωογόνησε τὰς πνευματικὰς δυνάμεις· τὸ δὲ ἔδαφος τῆς χώρας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πετρῶδες καὶ ἄκαρπον, ἀπῄτει ἐπιμελῆ καλλιέργειαν, ἥτις εὗρεν ἱκανὴν ἀμοιβήν. Ἡ δὲ θάλασσα, πανταχοῦ πλησίον τῆς χώρας οὖσα, ὤθησε τὸν λαὸν πρὸς ναυτιλίαν καὶ ἐμπορικὴν ἐπιμιξίαν.

Ἐπειδὴ ἡ Ἀττικὴ ἔμεινεν ἀπηλλαγμένη κατακτήσεων καὶ βιαίων πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων, διὰ τοῦτο ἡ πολιτεία ἐνωρὶς ἔλαβε στερεὰν τάξιν, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ὁποίας ἠδύνατο ὁ πολίτης ἀνενοχλήτως νὰ καταγίνηται εἰς τὰς εἰρηνικάς του ἀσχολίας. Ἤδη ὁ Θησεύς, ὡς λέγεται, διῄρεσε τὸν πληθυσμὸν εἰς τρεῖς τάξεις, εἰς *Εὐπατρίδας*, ἤτοι εὐγενεῖς, εἰς *Γεωμόρους* ἢ *Θῆτας*, ἤτοι γεωργούς, καὶ εἰς *Δημιουργούς*, ἤτοι χειρώνακτας (τεχνῖτας). Οἱ Εὐπατρίδαι, τ. ε. ἡ Ἰωνικὴ εὐγένεια, μεμιγμένη μετὰ τῶν εἶτα ἐγκατασταθεισῶν εὐγενῶν οἰκογενειῶν ἀπετέλουν τὴν ἰδίως πολιτείαν. Διῃροῦντο δὲ εἰς τὰς 4 Ἰωνικὰς φυλὰς ἢ τάξεις, τοὺς *Γελέοντας* ἢ *Τελέοντας*, τοὺς *Ὁπλίτας*, *Αἰγικορεῖς* καὶ *Ἀργαδεῖς* ἢ *Ἐργαδεῖς*· ἑκάστη δὲ αὐτῶν πάλιν ὑποδιῃροῦντο εἰς 3 *φρατρίας*, 90 *γένη* καὶ 2,700 *οἰκογενείας*.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κόδρου (1068 π. Χ.) ὡς λέγουσιν, ἐκήρυξαν οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι οὐδεὶς ἦτο ἄξιος νὰ τὸν διαδεχθῇ ὡς βασιλεύς, καὶ ἔκτοτε ἐκυβέρνων οἱ ἰσόβιοι ἄρχοντες ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ, δηλ. οἱ *Κοδρίδαι* καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ Κόδρου *Ἀλκμαιωνίδαι*. Ἄρχων καὶ οὐχὶ βασιλεὺς ὠνομάζετο ἔκτοτε ὁ ἀρχηγὸς τῆς πολιτείας, διότι, ὡς φαίνεται, ἀφῃρέθη ἀπὸ τῆς βασιλείας τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως καὶ ἡ ἐπιτήρησις τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων, καὶ διὰ τῆς ἐλαττώσεως ταύτης τῆς βασιλικῆς δυνάμεως κατώρθωσαν οἱ εὐγενεῖς νὰ σφετερισθῶσι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιτηρεῖν τὴν κυβέρνησιν. Ἀφοῦ δὲ ἐκυβέρνησαν 13 ἰσόβιοι ἄρχοντες, ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον, οἱ Εὐπατρίδαι ὥρισαν (753 π. Χ.) ἵνα εἰς τὸ ἑξῆς διορίζηται εἷς μὲν ἄρχων, ἀλλ᾽ ἐπὶ 10 μόνον ἔτη· καὶ οἱ μὲν 4 πρῶτοι δεκαετεῖς ἄρχοντες ἐλήφθησαν κατὰ τὸ ἔθος, ἐκ τοῦ γένους τῶν Κοδριδῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ τέταρτος ἄρχων

Ἱππομένης εἶχε φονεύσει τὴν θυγατέρα του ὡς παραβιάσασαν τὴν σωφροσύνην της, οἱ Εὐπατρίδαι κατώρθωσαν νὰ καταστήσωσι τὴν ἀρχοντίαν προσιτὴν καὶ εἰς ἄλλας ἀκόμη οἰκογενείας. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 683 ἐπὶ Κρέοντος διεμελίσθη ἐντελῶς ἡ δύναμις τοῦ ἀξιώματος, καὶ ἀντὶ ἑνὸς ἐξελέγοντο κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν Εὐπατριδῶν ἐκ τῆς τάξεως αὐτῶν 9 *ἄρχοντες*. Ἔκτοτε λοιπὸν ἠδύναντο ὅλαι αἱ ἀριστοκρατικαὶ οἰκογένειαι νὰ μετέχωσι καὶ τῶν ὑψίστων πολιτικῶν ἀξιωμάτων. Ἐκ τῶν ἐννέα ἀρχόντων ὁ μὲν πρῶτος ἐκαλεῖτο *ἰδίως ἄρχων* ἢ *ἐπώνυμος ἄρχων*, διότι ἀπ' αὐτοῦ ὠνομάζετο τὸ ἔτος τῆς κυβερνήσεως· εἶχε δὲ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιτηρεῖν πᾶσαν τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας, τὰς δικαστικὰς ἀποφάσεις ἐπὶ ὅλων τῶν ὑποθέσεων, τῶν ἀφορωσῶν τὸ οἰκογενειακὸν καὶ κληρονομικὸν δίκαιον, καὶ τὴν προστασίαν τῶν χηρῶν καὶ τῶν ἀνηλίκων ὀρφανῶν παίδων· ὁ δὲ δεύτερος ἄρχων ὠνομάζετο *βασιλεὺς* ἢ *ἄρχων βασιλεύς*, καὶ εἶχε τὰ Ἱερατικὰ καθήκοντα τῆς βασιλείας καὶ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν δημοσίων θυσιῶν. Εἰς δὲ τὸν τρίτον, τὸν *Πολέμαρχον* ἢ *στρατηγόν*, ἀνετίθετο ἡ διεύθυνσις τῶν πολεμικῶν πραγμάτων καί, κατ' ἀρχὰς τοὐλάχιστον, ἡ ἀρχιστρατηγία. Οἱ τρεῖς οὗτοι πρῶτοι ἄρχοντες εἶχον τὰ οὐσιωδέστατα καθήκοντα τῆς ἀρχαίας βασιλείας, οἱ δὲ λοιποὶ 6 ὠνομάζοντο *θεσμοθέται* ἢ *δικασταί*, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνετίθετο δικαστικὴ ἐξουσία ἐπὶ ὅλων τῶν πραγμάτων, ἅτινα δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν τριῶν πρώτων ἀρχόντων, καὶ κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν ὁποίων δὲν ἐπετρέπετο νὰ γείνῃ ἔφεσις.

Οὕτω λοιπὸν κατεῖχον νῦν οἱ εὐπατρίδαι ὅλην τὴν διοίκησιν καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, καὶ μετ' ὀλίγον μετεχειρίσθησαν τὰ πλεονεκτήματα, ἅτινα παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσις των, πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον. Οὗτοι δηλ. ἐξήσκουν τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν αὐθαιρέτως ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τῆς μερίδος των, καὶ κατεπίεζον τὸν ταπεινὸν λαόν. Κατεῖχον δὲ καὶ τὰς καλλίστας καὶ πλείστας γαίας καὶ τὰ πλεῖστα χρήματα, καὶ ἐν γένει μετέβαλον τὸ πολίτευμα εἰς ἀριστοκρατίαν, ἥτις ἔκλινε πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν. Μέγα μέρος τοῦ κατωτέρου λαοῦ, ὅστις εἶχε μικρὰν ἰδιοκτησίαν, ἕνεκα τῆς σκληρᾶς καὶ τυραννικῆς πιέσεως τῶν Εὐπατριδῶν καὶ χάριν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων ἐδανείζοντο παρὰ τῶν πλουσίων εὐγενῶν χρήματα· συνεπείᾳ δὲ σκληροῦ τινος περὶ χρεῶν νόμου, οὐ μόνον ὅλους των τοὺς ἀγροὺς ἀπώλεσαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν προσωπικήν των ἐλευθερίαν, πωλούμενοι ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς, ἢ τοὐλάχιστον ὤφειλον νὰ ἐργάζωνται τὰ

πρώην κτήματά των ὡς μισθωτοί, μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παραδίδωσι τὸ ἕκτον μέρος τῶν προσόδων εἰς τοὺς νέους κατόχους· διὸ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλευθέρων κτηματικῶν ὁλονὲν ἠλαττοῦτο.

Ἀλλὰ μέρος τι τοῦ λαοῦ ἠδύνατο ἀκόμη νὰ μείνῃ ἀνεξάρτητον. Ἡ δυσαρέσκεια τούτων ἕνεκα τῆς κακῆς των καταστάσεως ἠνάγκασε τοὺς εὐπατρίδας ἐπὶ τέλους νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν γραπτῶν νόμων, ἵνα γνωρίζῃ ὁ ἴδιος λαὸς τοὺς κανόνας, καθ' οὓς ἔπρεπε νὰ δικάζηται. Ὁ ἄρχων *Δράκων* ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ συντάξῃ τοὺς γραπτοὺς νόμους ἢ θεσμοὺς (624 π. Χ.). Οἱ νόμοι τούτου δὲν ἦσαν ἄλλο τι παρὰ τὸ τέως ὑπὸ τῶν Εὐπατριδῶν ἐξασκούμενον σκληρὸν δίκαιον, ἄνευ σχεδὸν οὐδεμιᾶς τροποποιήσεως, καὶ γεγραμμένοι, ὡς οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες λέγουσιν, δι' αἵματος. Δι' ἕκαστον ἔγκλημα ποινὴν ὥριζε τὸν θάνατον· διότι, ὡς ἔλεγεν, τὰ μὲν μικρὰ ἐγκλήματα εἶναι ἄξια θανάτου, διὰ δὲ τὰ μεγαλείτερα δὲν ἔχει βαρυτέραν τιμωρίαν[1]. Δὲν εἶναι λοιπὸν θαυμαστὸν ὅτι ὁ λαός, ἰδὼν διαψευσθείσας τὰς ἐλπίδας του, δυσηρεστήθη ἔτι μᾶλλον, καὶ οἱ εὐπατρίδαι δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐφαρμόσωσι τοὺς Δρακοντίους νόμους καθ' ὅλην των τὴν αὐστηρότητα.

Αὕτη ἡ ἐσωτερικὴ διχόνοια μεταξὺ εὐγενείας καὶ λαοῦ ἠδύνατο νὰ γείνῃ αἰτία μεγάλων μεταρρυθμίσεων. Ἐν ταῖς γειτονικαῖς πόλεσι Μεγάροις καὶ Κορίνθῳ, ἐν τῇ Σικυῶνι καὶ τῇ Ἐπιδαύρῳ προέκυψαν δι' ὁμοίων περιστάσεων τυραννίδες, ἡ δὲ δύναμις τῆς δραστηρίας τάξεως τῶν δημοτῶν, ὁδηγουμένων ὑπὸ ἐνεργητικῶν ἀνδρῶν, ἀνέτρεψε τὴν πιεστικὴν καὶ καταθλιπτικὴν ἀριστοκρατίαν, καὶ οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν κατέλαβον τὴν ἀνωτάτην τῆς πολιτείας ἀρχήν. Τί δὲ ἐμπόδιζε νὰ γείνῃ τοῦτο καὶ ἐν Ἀττικῇ; Ὁ *Κύλων*[2], νέος τις μεγάλης περιοπῆς, καταγόμενος ἐξ Ἀττικῆς τινος ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Θεαγένους, τυράννου τῶν Μεγάρων, καὶ Ὀλυμπιονίκης κατὰ τὸ στάδιον, ἐνόμιζεν ἑαυτὸν προωρισμένον διὰ μεγάλα ἔργα, καὶ συνέλαβε τὴν ἰδέαν κατὰ τὰς δυσχερεῖς περιστάσεις τῆς πατρίδος του νὰ σφετερισθῇ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ἐν *Ἀθήναις* γενόμενος τύραννος. Λαβὼν δὲ παρὰ τοῦ πενθεροῦ του Θεαγένους τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ τῷ παράσχῃ ἔνοπλον ἐπικουρικὴν δύναμιν, διέδιδεν ἐν Ἀθήναις, ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ γείνῃ τροποποίησις τοῦ περὶ χρεῶν νόμου καὶ διανομὴ τῶν ἀγρῶν, καὶ οὕτω προσείλκυσεν ἐκ τοῦ λαοῦ τολμηρούς τινας ὀπαδούς. Τὸ Δελφικὸν μαντεῖον εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς αὐτὸν τὴν νίκην, ἐὰν ἔμελλε

(1) Πλουτ. ἐν β. Σολ. 17. (2) Ἡρόδ. 5, 71, Θουκυδ. 1, 126 καὶ ἑξῆς.

νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιόν του κατὰ τὴν μεγάλην ἑορτὴν τοῦ Διός. Ὁ Κύλων νομίσας ὅτι τὸ μαντεῖον μεγάλην ἑορτὴν ἐνόει τὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, καθ' ἣν ἀπέκτησε τόσον μεγάλην δόξαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιόν του κατὰ τὴν Ὀλυμπιακὴν τελετὴν, τοσούτῳ μᾶλλον, καθόσον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἠδύνατο νὰ συναθροίσῃ περὶ ἑαυτὸν τοὺς πολυαρίθμους του ὀπαδοὺς, χωρὶς νὰ διεγείρῃ ὑπονοίας· διότι ἡ συνήθεια τῷ ἐπέτρεπε νὰ διέλθῃ ἐν πομπῇ τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως χάριν ἀναμνήσεως τῆς ἐν Ὀλυμπίᾳ νίκης του. Οὕτω λοιπὸν παρὰ τὴν προσδοκίαν τῶν Ἀθηναίων κατέλαβεν αἰφνιδίως τὴν ἀκρόπολιν (612). Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἑορτῆς τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἣν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἑώρταζον ἐντὸς τῶν τειχῶν των, προσῆλθε πολὺς λαὸς ἐκ τῆς ἐξοχῆς εἰς τὴν πόλιν· ὀργισθέντες δὲ διὰ τὴν ἀθέμιτον διακοπὴν τῆς Ἱερᾶς ἑορτῆς ἠκολούθησαν προθύμως τὴν διαταγὴν τῶν ἀρχόντων νὰ περικλείσωσι καὶ νὰ πολιορκήσωσι κοινῇ μετὰ τῶν πολιτῶν τοὺς ἐγκληματίας ἐν τῇ ἀκροπόλει. Ἐντὸς ὀλίγου ὁ Κύλων περιῆλθεν ἕνεκα ἐλλείψεως τροφίμων καὶ ὕδατος εἰς μεγάλην ἀνάγκην, καὶ ἐνόησεν ὅτι τὸ σχέδιόν του ἀπέτυχεν.—Ἔπρεπε δὲ, οὕτως ἐξήγησαν μετὰ ταῦτα τὸν Δελφικὸν χρησμὸν, νὰ ἐκλέξῃ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου του, οὐχὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ἀλλὰ τὴν ἐγχώριον ἑορτὴν τοῦ Διὸς, τὰ *Διάσια*.—Ἔφυγε λοιπὸν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του διὰ μυστικῶν ὁδῶν, καὶ μετέβη, ὡς φαίνεται, εἰς τὰ Μέγαρα. Οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει μείναντες ὀπαδοί του ἐπείσθησαν, ἀφοῦ τινες ἐξ αὐτῶν εἶχον ἤδη ἀποθάνει τῆς πείνης, ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος Μεγακλέους, Ἀλκμαιωνίδου τὸ γένος, νὰ καταβῶσιν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως καὶ νὰ ἐμφανισθῶσι πρὸ τοῦ δικαστηρίου. Μόλις ὅμως ἀνέστησαν οἱ πεινῶντες ἄνδρες, οἵτινες ὑπεράσπισιν ζητοῦντες εἶχον καταφύγει εἰς τὰς βαθμίδας τῶν βωμῶν, καὶ ἐφονεύθησαν δολίως. Ἄλλοι δὲ δέσαντες μακρὰν κλωστὴν εἰς τὴν ἐν τῇ ἀκροπόλει εἰκόνα τῆς Ἀθηνᾶς, κατέβαινον κρατοῦντες αὐτὴν μὲ τὰς χεῖράς των εἰς τὴν πόλιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Θεᾶς. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ προσεβλήθησαν αἰφνιδίως παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως, πλησίον τῶν βωμῶν τῶν Εὐμενίδων, καὶ ἐφονεύθησαν, διότι εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον εἶχε κοπῆ ἡ κλωστὴ, ὅπερ ἐξέλαβον ὅτι ἡ Θεὰ δὲν ἤθελε νὰ προστατεύσῃ τοιούτους ἐγκληματίας.

Αὕτη ἡ λεγομένη *Κυλώνειος ἐπανάστασις* ἦτο συμβὰν, ὅπερ εἶχεν ἀπαίσια ἀποτελέσματα· ταῦτα δὲ παρέσχον εἰς τὸν Σόλωνα ἀφορμὴν πρὸς ῥιζικὴν πολιτικὴν μεταρρύθμισιν.

---

6. ΣΟΛΩΝ.

Σόλων, ὁ υἱὸς τοῦ Ἐξηκεστίδου, ὅστις κατήγετο ἐκ τῆς ἀρχαίας βασιλικῆς οἰκογενείας τῶν Κοδριδῶν, ἐκ τῆς μητρός του ἦτο συγγενὴς τῶν Πεισιστρατιδῶν. Οὗτος κατὰ μὲν τὴν νεότητά του ἀπέκτησε μεγάλην καὶ εὐρεῖαν παίδευσιν, κατὰ δὲ τὰ ὡριμώτερα ἔτη του ἐγνώρισε διὰ συχνῶν ταξειδίων, τὰ ὁποῖα ἐπεχείρησεν ὡς ἔμπορος, πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔγεινεν πολυπειρότατος· κλίσις πρὸς τὴν μάθησιν καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν ἦτο ὁ κυριώτερος χαρακτὴρ αὐτοῦ· διὸ καὶ ὁ ἴδιος εἰς ἓν τῶν ποιημάτων του λέγει: «*Γηράσκω ἀεὶ πολλὰ διδασκόμενος*» [1]. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κλίνῃ τοῦ θανάτου εὑρισκόμενος παρεκάλεσε τοὺς πέριξ αὐτοῦ, νὰ ὁμιλῶσι μεγαλοφώνως διὰ νὰ μάθῃ ἀκόμη κάτι τι. Ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης του παιδείας καὶ τῆς πρακτικῆς σοφίας, ἣν ἔδειξεν εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις τοῦ βίου, εἰς τὰ ποιήματά του ὡς καὶ εἰς τὴν πολιτικήν του, τὸν κατέτασσον μεταξὺ τῶν πρώτων ἐκ τῶν 7 σοφῶν τῆς Ἑλλάδος. Οὗτος ἦτο γνησίου ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος μετὰ φρονήματος ἁγνοῦ καὶ πράου, ψυχὴ εὔνους καὶ φαιδρά, ἐλευθέρα, ἀλλὰ καὶ πλήρης ἰσχύος καὶ ἐνεργείας, πάντοτε δραστήριος πρὸς τὸ καλὸν τῆς πατρίδος, ἣν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἠγάπα καὶ ἣν ὑπηρέτει μετὰ ἁγνῆς ἀφιλοκερδείας. Τὸν δὲ πλοῦτον οὐ μόνον δὲν ἠγάπα, ἀλλ' οὐδὲ ἐθαύμαζε ποσῶς· διὸ ἔλεγεν ὅτι πλουτεῖ ἐπίσης

Σόλων ὁ Ἀθηναῖος.

«ὅστις ἀργύριον ἔχει,
ὅστις χρυσίον πολύ, ἢ σιτοφόρους ἀγρούς,
ἵππους πολλοὺς κ' ἡμιόνους, ὡς ὅστις αὐτὰ μόνα ἔχει,
κλίνην, κοιλίας τρυφήν, καὶ μαλακὰ νὰ πατῇ,
ἔτι δὲ νέαν γυναῖκα, καὶ κάλλος παιδίων, ὁπόταν
φθάσ' εἰς ὥρας ἀκμὴν νὰ ἐντρυφᾷ ἐπ' αὐτῇ» [2].

καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ προστίθησι·

«Χρήματα θέλω νὰ ἔχω· ἀλλὰ ν' ἀποκτήσω ἀδίκως,
τοῦτο δὲν θέλω· ποινὴ ἔρχεται πάντ' ἀσφαλής».

(1) Πλούτ. ἐν β. Σόλ. 1.
(2) Πλουτ. ἐν β. Σόλ. 2. Ἴδε τὴν μετάφρ. Πλουτ. ὑπὸ Α. Ρ. Ραγκαβῆ.

Ἡ πρώτη πολιτικὴ πρᾶξις τοῦ Σόλωνος εἶναι, ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 604 π. Χ. ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀνακτήσωσι τὴν Σαλαμῖνα.

Ἡ ἐσωτερικὴ διχόνοια τῶν φατριῶν τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ δήμου, ἡ ὁποία συνεπείᾳ τῆς τοῦ Κύλωνος ἐπαναστάσεως εἶχεν ἔτι ἐπαυξηθῆ, παρέλυσε τὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηνῶν ὡς πρὸς τὰ ἔξω· ἡ δὲ πολιτεία εἶχε καταπέσει τόσον πολύ, ὥστε οἱ κάτοικοι τῶν μικρῶν Μεγάρων, οἵτινες εἶχον βοηθήσει πρὸ ὀλίγου τὸν Κύλωνα, ἀφήρεσαν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τὸν λιμένα των *Νίσαιαν* καὶ τὴν Σαλαμῖνα. Ὅλαι αἱ προσπάθειαι τῶν Ἀθηναίων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ὡραίας νήσου ὑπῆρξαν μάταιαι, καὶ διὰ τοῦτο τέλος, συναισθανόμενοι τὴν ἀδυναμίαν των, ἀπεφάσισαν νὰ παραιτήσωσι τὴν νῆσον, καὶ ἐψήφισαν μάλιστα καὶ νόμον, δι' οὗ ἐπεβάλλετο ποινὴ θανάτου κατ' ἐκείνου, ὅστις ἤθελε συμβουλεύσει ἢ προτείνει, εἴτε προφορικῶς εἴτε ἐγγράφως, τὴν ἀνανέωσιν τοῦ πολέμου τούτου περὶ ἀνακτήσεως τῆς Σαλαμῖνος. Ἡ φιλότιμος ὅμως νεολαία εὐθὺς μὲν ἔδειξε τὴν δυσαρέσκειάν της διὰ τὸν νόμον τοῦτον, ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμα ἐκ φόβου τῆς θανατικῆς ποινῆς νὰ ὁμιλήσῃ κατ' αὐτοῦ. Τότε δὲ ἀπεφάσισεν ὁ Σόλων νὰ διαλύσῃ τὸν δεσμὸν τοῦτον, ὅστις ἐδέσμευε τὰς εὐγενεῖς δυνάμεις τῶν Ἀθηνῶν, καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα ἀπὸ τῆς ἀναξίου ταύτης αἰσχύνης. Διέδωκε δὲ διὰ τῶν φίλων του ἀνὰ τὴν πόλιν, ὅτι εἶναι παράφρων, καὶ ὅτι ἀναγκάζεται νὰ μένῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ, πράγματι δὲ ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν σύνταξιν ποιήματός τινος, ὅπερ *Σαλαμὶς* ἐπεγράφετο. Ἡμέραν δέ τινα ἐξῆλθεν αἴφνης ἐκ τῆς οἰκίας του, φορῶν πηλίδιον, δηλ. σκουφίτσαν ἀπὸ κετσέν, ἔτρεξε διὰ τῶν ὁδῶν εἰς τὴν ἀγοράν, καὶ ἀφοῦ πολὺς λαὸς συνηθροίσθη περὶ αὐτόν, ἀνέβη ἐπὶ τοῦ λίθου τοῦ κήρυκος καὶ ἀπήγγειλεν ἐλεγείαν. Τοῦ ποιήματος τούτου, ἐξ 100 μὲν στίχων συγκειμένου, ὀκτὼ δὲ μέχρις ἡμῶν περισωθέντων, πρῶτοι στίχοι εἶναι οἱ ἑξῆς,

«*Κῆρυξ ὁ ἴδιος ἦλθον ἐκ τῆς ποθεινῆς Σαλαμῖνος,*
στίχους κοσμήσας, ᾠδήν, ὄχι δὲ λόγον πεζόν[1].

Ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ παρέστησεν, ὅτι ἀποσταλεὶς ὡς κῆρυξ εἰς Σαλαμῖνα ἐπανῆλθε τώρα, καὶ περιέγραψε τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς ἀπολεσθείσης νήσου, τὴν ὕβριν τῶν ἐκεῖ ἀρχόντων Μεγαρέων καὶ τὰς κατηγορίας τῶν ἐν κρυπτῷ φίλων τῶν Ἀθηναίων Σαλαμινίων· ὡμίλησε δὲ περὶ τῆς δόξης τῶν παρελθόντων χρόνων ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν

(1) Τὴν μετάφρασιν τῶν στίχων τούτων, ὡς καὶ ἄλλων, ἐδανείσθημεν ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ Πλουτ. ὑπὸ Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ. Ἴδ. Πλούτ. ἐν βίῳ Σόλ. 8.

ἀτιμίαν, καὶ ἀγανακτῶν κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ ὀνειδίζων αὐτούς, διότι τόσον ἀδόξως καὶ αἰσχρῶς παρήτησαν τὸν πόλεμον, ἀπήγγειλε τοὺς ἑξῆς τέσσαρας στίχους

Εἴην δὲ τότ' ἐγὼ Φολεγάνδριος ἢ Σικινήτης
ἀντί γ' Ἀθηναίου, πατρίδ' ἀμειψάμενος·
αἶψα γὰρ ἂν φάτις ἥδε μετ' ἀνθρώποισι γένοιτο·
Ἀττικὸς οὗτος ἀνὴρ τῶν Σαλαμιναφετῶν[1]

διὰ τῶν ὁποίων διήγειρε τὴν φιλοτιμίαν καὶ φιλοπατρίαν των. Ὅτε δὲ τέλος ἐξεφώνησε καὶ τοὺς δύο τούτους τελευταίους στίχους

«Ἴομεν εἰς Σαλαμῖνα μαχησόμενοι περὶ νήσου·
ἱμερτῆς χαλεπόν τ' αἶσχος ἀπωσόμενοι»[2].

ὁ λαὸς ἐνθουσιασθεὶς ἠκύρωσε τὸν νόμον ἐκεῖνον, καὶ ἀπεφάσισεν εὐθὺς νὰ ἀνακτήσῃ τὴν νῆσον. Αὐτὸς δὲ ὁ Σόλων ἐξελέχθη στρατηγός, καὶ ὁ πόλεμος ἤρχισεν εὐθὺς ἐκ νέου.

Ἡ συνηθεστάτη διήγησις περὶ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Σαλαμῖνος ἔχει ὡς ἑξῆς. Ὁ Σόλων ἔπλευσε μετὰ τοῦ Πεισιστράτου[3], τοῦ ὑποστηρίξαντος τὰ σχέδιά του πρὸς τὸ ἀκρωτήριον *Κωλιάδα*, κείμενον ἀπέναντι τοῦ νοτιονατολικοῦ μέρους τῆς Σαλαμῖνος, ὅπου τότε αἱ γυναῖκες τῶν Ἀθηναίων προσέφερον κατὰ παλαιὸν ἔθιμον θυσίας εἰς τὴν Δήμητρα. Ἐκεῖθεν δ' ἔστειλαν ἀξιόπιστόν τινα ἄνδρα εἰς τὴν Σαλαμῖνα, ὅστις προσεποιεῖτο ὅτι εἶναι αὐτόμολος καὶ παρώτρυνε τοὺς Μεγαρεῖς, τοὺς κατέχοντας τὴν νῆσον ἐκείνην, νὰ πλεύσωσι μετ' αὐτοῦ εὐθὺς εἰς τὴν Κωλιάδα, ἐὰν ἤθελον νὰ συλλάβωσι τὰς γυναῖκας τῶν Ἀθηναίων. Ὅτε δὲ ὁ Σόλων εἶδε τὸ πλοῖον τῶν Μεγαρέων ἐρχόμενον ἐκ τῆς νήσου, διέταξεν αἱ μὲν γυναῖκες νὰ ἀπομακρυνθῶσιν, οἱ δὲ ἀγένειοι ἔτι νεανίαι, ἀφοῦ ἐνδυθῶσι τὰ ἐνδύματα, τοὺς κεφαλοδέσμους καὶ τὰ ὑποδήματα ἐκείνων, κρύψαντες τὰ ἐγχειρίδιά των ὑπὸ τὰ ἐνδύματα, νὰ παίζωσιν εἰς τὴν παραλίαν καὶ νὰ χορεύωσιν, ἕως οὗ ἔλθωσιν οἱ ἐχθροὶ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ τὸ πλοῖον γείνῃ ἀσφαλὲς λάφυρον. Οἱ ἀπατηθέντες Μεγαρεῖς πηδήσαντες εἰς τὴν ξηράν, ὥρμησαν κατὰ τῶν νομιζομένων γυναικῶν καὶ ἐφονεύθησαν ἅπαντες· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔπλευσαν πρὸς τὴν Σαλαμῖνα καὶ ἐκυρίευσαν αὐτήν. Κατ' ἄλλον τι διήγημα ὁ Σόλων, κατὰ

(1) Pœt. lyrici Græci, ὑπὸ Th. Bergk. σελ. 331, 2. 3. (12). (2) Αὐτόθι.
(3) Οὗτος ὁ Πεισίστρατος δὲν εἶναι βεβαίως ὁ μετέπειτα τύραννος Πεισίστρατος.

τὴν συμβουλὴν τοῦ Δελφικοῦ μαντείου[1], μετέβη κατ' ἀρχὰς ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὴν Σαλαμῖνα καὶ προσήνεγκεν εἰς τοὺς Σαλαμινίους ἥρωας *Περίφημον* καὶ *Κυχρέα* θυσίας, ἵνα τύχῃ τῆς εὐνοίας καὶ βοηθείας αὐτῶν. Ἔπειτα δὲ ἔπλευσε μετὰ 500 ἐθελοντῶν, εἰς οὓς εἶχεν ὑποσχεθῆ τὴν κτῆσιν τῆς νήσου, διὰ πολλῶν ἁλιευτικῶν λέμβων, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τριακοντόρου πλοίου, καὶ προσωρμίσθη εἰς ἄκραν τινὰ τῆς νήσου, ἥτις ἐξετείνετο μέχρι τῆς θαλάσσης. Ὡς δὲ ἤκουσαν οἱ ἐν Σαλαμῖνι Μεγαρεῖς τὴν ἄφιξίν των, ἔστειλαν πλοῖόν τι, ἵνα κατασκοπεύσῃ τὰ κινήματα τῶν ἐχθρῶν· ἀλλ' ὁ Σόλων συλλαβὼν αὐτὸ ἐφυλάκισε τοὺς Μεγαρεῖς. Ἐπιβιβάσας δὲ εἰς αὐτὸ τοὺς ἀνδρειοτάτους τῶν Ἀθηναίων, διέταξεν αὐτοὺς νὰ πλεύσωσι πρὸς τὴν πόλιν τῶν Μεγαρέων, κρυπτόμενοι ὅσον ἦτο δυνατὸν, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ὥρμησε μετὰ τῶν λοιπῶν ἐκ τῆς ξηρᾶς κατὰ τῆς πόλεως· ἐνῷ δὲ οἱ Μεγαρεῖς ἐξῆλθον κατ' αὐτοῦ καὶ ἐμάχοντο, οἱ ἐν τῷ πλοίῳ Ἀθηναῖοι κατέλαβον τὴν πόλιν, καὶ ἐφόνευσαν πολλοὺς Μεγαρεῖς. Ὅστις ἐξ αὐτῶν δὲν εἶχε φονευθῆ ἐν τῇ μάχῃ, ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ ἀπέλθῃ ἐλευθέρως.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Μεγαρεῖς δὲν παρῃτήθησαν ἀκόμη τοῦ πολέμου, καὶ ἀμφότεραι αἱ μερίδες ἐξηκολούθουν νὰ βλάπτωσιν ἀλλήλας ἐπὶ πολὺν ἀκόμη χρόνον, συνεφώνησαν τέλος οἱ διαμαχόμενοι νὰ καταστήσωσι τοὺς Σπαρτιάτας διαλλακτὰς καὶ δικαστὰς, οἵτινες τῳόντι ἔθεσαν τέρμα εἰς τὰς ἔριδας αὐτῶν. Πέντε δηλ. ἄνδρες Σπαρτιᾶται ἐδίκασαν τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, καὶ, ἀφοῦ ἤκουσαν τοὺς λόγους ἀμφοτέρων τῶν μερίδων, ἀπέδοσαν τὴν νῆσον εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Κατὰ τὴν συζήτησιν δὲ ταύτην περὶ δικαιώματος ὁ Σόλων, ὡς λέγουσιν, ἐπεκαλέσατο τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ὁμήρου, προσθέσας εἰς τὸν κατάλογον τῶν πλοίων τῆς Ἰλιάδος στίχους καὶ ἀναγνοὺς αὐτοὺς πρὸ τοῦ δικαστηρίου[2].

Κατὰ τὰ διάφορα ταξείδιά του ἐξήτασεν ὁ Σόλων πρὸ πάντων τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῶν διαφόρων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν μετὰ προσοχῆς, καὶ τὸ ὀξυδερκὲς αὐτοῦ βλέμμα ἀνεγνώρισε πανταχοῦ μεγάλην πρόοδον εἰς τὴν τάξιν τοῦ δήμου. Οἱ ἀσχολούμενοι εἰς τὰς βαναύσους τέχνας κάτοικοι δὲν ὑπέφερον ἐπὶ πλέον τοὺς περιορισμοὺς,

---

(1) «Τοὺς ἀρχηγοὺς ἐξιλέου τῆς χώρας, τοὺς ἥρωας θύσας,
ὅσους καλύπτει ἐκ δύω μερῶν ὁ Ἀσώπιος κόλπος,
οἵτινες δὲ πρὸς ἡλίου δυσμὰς μετὰ θάνατον βλέπουν». Πλουτ. ἐν βίῳ Σόλ. 9.
Ἐκ τοῦ χρησμοῦ τούτου φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐν Αἰγίνῃ Ἀσωπὸς ποταμός.

(2) «Ἐκ Σαλαμῖνος δὲ ναῦς δυοκαίδεκα φέρων ὁ Αἴας,
τῶν Ἀθηναίων φαλάγγων πλησίον κατέταξε ταύτας. Πλουτ. ἐν βίῳ Σόλ. 10.

οὓς ἐπέβαλεν εἰς αὐτοὺς ἡ προνομιοῦχος ἀριστοκρατικὴ τάξις· διὸ εἰς πολλὰς μὲν πόλεις κατέστρεψαν δι' ἐπαναςάσεως καὶ βίας τὴν δύναμιν τῆς ἀριςοκρατίας καὶ κατήργησαν τὰ προνόμια αὐτῆς· εἰς ἄλλας δὲ πόλεις εὑρίσκοντο ἀκόμη εἰς διχόνοιαν καὶ ἔριδα πρὸς αὐτὴν, καὶ δὲν ἦτο δύσκολον εἰς τὸν ὀξυδερκῆ παρατηρητὴν νὰ προΐδῃ ποία ἐκ τῶν δύο μερίδων ἔμελλε νὰ νικήσῃ. Καὶ ἐν τῇ πατρίδι του ἔβλεπεν ὁ Σόλων τὴν αὐτὴν διχόνοιαν τῶν τάξεων, καὶ ὑπῆρχε φόβος, μήπως βιαία τις ἔκρηξις τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ λαοῦ φέρῃ τὴν πολιτείαν εἰς καταστροφήν· ὁ Σόλων ἐνόησε δηλ. ὅτι ἡ πατρίς του ἔχει ἀνάγκην μεταρρυθμίσεως, ἥτις ἐὰν δὲν γείνῃ εἰρηνικῶς, θὰ διεξαχθῇ διὰ τῆς βίας καὶ θὰ ἐπιφέρῃ μεγάλας δυστυχίας.

Ὁ Μεγακλῆς καὶ οἱ ὀπαδοί του ἐγένοντο ἔνοχοι αἱματηροῦ ἐγκλήματος, διότι ἐφόνευσαν τοὺς μετασχόντας τῆς Κυλωνείου ἐπαναστάσεως παρὰ τοὺς βωμοὺς τῶν Θεῶν, καὶ προυκάλεσαν διὰ τοῦ ἀσεβοῦς τούτου κακουργήματός των τὴν ὀργὴν τῶν Θεῶν κατὰ τῆς Ἀττικῆς πολιτείας. Ὅθεν ἀγανακτῶν ὁ λαὸς καὶ οἱ περισωθέντες ὀπαδοὶ τοῦ Κύλωνος καὶ οἱ συγγενεῖς τῶν φονευθέντων, ἀπήτησαν νὰ τιμωρηθῇ ὁ Μεγακλῆς καὶ οἱ ὀπαδοί του, ἵνα μὴ πάθῃ ὁλόκληρος ἡ πολιτεία· ἀλλ' ἡ ἰσχυρὰ καὶ ὑπερήφανος οἰκογένεια τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν περιεγέλα τὴν ἀπαίτησιν τοῦ λαοῦ, οἱ δὲ εὐπατρίδαι ἔλαβον μέρος ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τοὺς ὑπερασπίσθησαν· διότι ἐνόμιζον ὅτι διὰ τῆς ὑπερασπίσεως τῆς ἀριστοκρατικῆς ταύτης οἰκογενείας προνοοῦσι περὶ τῶν συμφερόντων ὅλης τῆς τάξεως. Οὕτω λοιπὸν προέκυψαν ἐμπαθεῖς καὶ φοβεραὶ ἔριδες μεταξὺ τῶν φατριῶν, καὶ ὑπῆρχε φόβος μὴ προκαλέσωσι καταστρεπτικὴν στάσιν. Ὅτε δὲ τὰ πάθη καὶ αἱ ἔριδες ἐξήφθησαν εἰς μέγιστον βαθμὸν, ἔλαβε μέρος ὁ Σόλων καὶ κατέπαυσε τὰς ταραχάς. Οὗτος διὰ τοῦ εὐφραδοῦς λόγου του παρέστησεν εἰς τοὺς ἀριστοκράτας, ὅτι εἶχον ἄδικον, καὶ κατέστησεν αὐτοὺς προσεκτικοὺς εἰς τὸν ἀπειλοῦντα τὴν πατρίδα κίνδυνον· τοὺς δὲ Ἀλκμαιωνίδας κατέπεισε νὰ δικασθῶσι καὶ νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν δικαστικὴν ἀπόφασιν. Οὕτω λοιπὸν συνεκροτήθη δικαστήριον τῷ 597 π. Χ. ἐκ 300 εὐπατριδῶν, ὅπερ ἐκήρυξε τοὺς Ἀλκμαιωνίδας καὶ τοὺς ὀπαδούς των ἐνόχους, καὶ τοὺς ἐξώρισεν ἐκ τῆς χώρας· τὰ δὲ ὀστᾶ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντων ἀνεκομίσθησαν καὶ ἐρρίφθησαν πέραν τῶν ὁρίων.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν κατεπράϋνεν ἀκόμη τοὺς πολίτας. Ὁ κατὰ τῶν Μεγάρων περὶ τῆς νήσου Σαλαμῖνος πόλεμος δὲν διεξήγετο πάντοτε μετ' ἐπιτυχίας, καὶ οἱ διάφοροι ἀπαίσιοι οἰωνοὶ, οἱ λοιμοὶ καὶ

ἡ σιτοδεία ἐστενοχώρουν τὸν λαὸν, καὶ ἔδειξαν εἰς αὐτὸν, ὅτι οἱ θεοὶ ἐξακολουθοῦσι νὰ ἦναι παρωργισμένοι κατ' αὐτοῦ διὰ τὸ ἀκούσιον ἔγκλημά των· ἕνεκα τοῦ Κυλωνείου δηλ. ἐγκλήματος καὶ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων ἐνόμιζεν ὁ λαὸς ὅτι ἡ πόλις εἶναι μεμολυσμένη· θλιβερὸν δὲ αἴσθημα ἐστενοχώρει ὅλων τὰς ψυχὰς καὶ παρέλυε τὴν δραστηριότητα. Ἀλλὰ καὶ τότε πάλιν ὁ Σόλων ὑπῆρξεν ὁ ἀγαθὸς δαίμων τῆς πόλεως. Ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ ἐνόησεν ὅτι ἡ στενοχωρία αὕτη τοῦ λαοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταπαύσῃ διὰ συνήθους παρηγορίας, καὶ διὰ τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἐνίσχυσε τὴν ἰδέαν των περὶ μολυσμοῦ τῆς πόλεως καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐξιλεώσεως τῶν θεῶν· διὸ ἐκάλεσε μετὰ ταῦτα πρὸς κάθαρσιν καὶ ἐξάγνισιν τῆς πόλεως ἄνδρα τινὰ σοφὸν καὶ ὑψηλῆς ἱερατικῆς τιμῆς, τὸν Κρῆτα *Ἐπιμενίδην*, ὃν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν ὡς τὰ μάλιστα εὐνοούμενον ὑπὸ τῶν θεῶν καὶ σοφὸν περὶ τὰ θεῖα. Οὗτος εἶχεν ἤδη ἀποκαταστήσει εἰς πολλὰς πόλεις καὶ εἰς πολλὰς οἰκογενείας διὰ σοφῶν συμβουλῶν καὶ παρηγοριῶν, καὶ δι' ἱερῶν τελετῶν καὶ ἁγνισμῶν τὴν ταραχθεῖσαν εἰρήνην· νῦν δὲ ἦλθεν ὁ θεοφιλὴς οὗτος καὶ σεβάσμιος ἀνὴρ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα ἐπαναφέρῃ εἰς αὐτοὺς τὴν εἰρήνην, ἓν ἔτος μετὰ τὸν διωγμὸν τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν· ἐκτελέσας δὲ τοὺς ἱλασμοὺς καὶ καθαρμοὺς κατέστησε τὸν λαὸν μᾶλλον δίκαιον καὶ εὐπειθῆ πρὸς τὴν ὁμόνοιαν. Ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τοῦ Ἄρεως (Ἀρείου πάγου) ἀφέθη ἀγέλη μαύρων καὶ λευκῶν προβάτων νὰ τρέξῃ ἐλευθέρως πρὸς τὰ κάτω· ὅπου δὲ ἕκαστον ζῶον ἐστάθη, ἀνηγέρθη βωμὸς, καὶ τὸ ζῶον ἐθυσιάσθη εἰς θεόν τινα· καὶ τὰ μὲν μαῦρα εἰς τοὺς καταχθονίους θεοὺς, τὰ δὲ λευκὰ εἰς τοὺς οὐρανίους. Ἡ λατρεία ἐν γένει τῶν θεῶν ἐκανονίσθη ἐκ νέου, ἰδίᾳ δὲ ἡ τοῦ ἐξιλεοῦντος καὶ θεραπεύοντος Ἀπόλλωνος, τοῦ θεοῦ τοῦ φωτὸς, ἐγένετο καθῆκον δι' ὅλους τοὺς Ἀθηναίους· προσευχαὶ δὲ καὶ ᾠδαὶ ἐχρησίμευσαν πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ψυχῶν, αἱ δὲ νεκρόσιμοι θρηνῳδίαι ἐτροποποιήθησαν διὰ προσθέσεως θυσιῶν, καὶ ἡ ἐμπαθὴς σφοδρότης, μεθ' ἧς αἱ Ἀττικαὶ γυναῖκες ἐτέλουν μέχρι τότε τὰ ἔθιμα τῆς κηδείας, ἱκανῶς περιωρίσθη, καὶ ἐν γένει πολλαὶ τροποποιήσεις ἐγένοντο. Ἤδη δὲ ὁ λαὸς ἐνόμιζεν ὅτι κατέπαυσεν ἡ κατ' αὐτοῦ ὀργὴ τῶν θεῶν καὶ ᾐσθάνετο ἑαυτὸν οἱωνεὶ ἀναγεννηθέντα, διότι μετὰ θάρρους καὶ πεποιθήσεως ἠδύνατο νὰ βλέπῃ πρὸς τὸ μέλλον. Οἱ Ἀθηναῖοι ἠθέλησαν ν' ἀνταμείψωσι τὴν εὐεργεσίαν ταύτην τοῦ Ἐπιμενίδου, προσενεγκόντες αὐτῷ ἓν τάλαντον ἀργυρίου, (8,700 δραχμὰς περίπου)· ἀλλ' ὁ θεοσεβὴς ἀνὴρ ἠρκέσθη μόνον εἰς κλάδον τῆς

ἱερᾶς ἐλαίας, ἥτις, ὡς ἐλέγετο, ἐφυτεύθη ὑπ' αὐτῆς τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, καὶ ἀπὸ τῆς ὁποίας, ὡς ἐπίστευον οἱ Ἀθηναῖοι, κατήγοντο ὅλαι αἱ ἄλλαι ἐλαῖαι τῆς χώρας. Μετὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα του ἀναχώρησιν τοῦ Ἐπιμενίδου οἱ εὐγνώμονες Ἀθηναῖοι ἀνήγειραν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἀνδριάντα τινὰ πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος νοτιοανατολικῶς τῆς ἀκροπόλεως[1].

Τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἡσυχίας των οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον εἰς τὸν Σόλωνα. Πρὸς ἀμοιβὴν δὲ τῆς ὑπηρεσίας του ταύτης ἐξέλεξαν αὐτὸν ἀντιπρόσωπον ἐν τῷ Ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ, ὅπερ ἐγένετο κατὰ τὸ ἔαρ 595 ἐν Δελφοῖς· οὐδεὶς ἄλλος ἦτο ἀξιώτερος αὐτοῦ ν' ἀντιπροσωπεύσῃ τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς ἐξιλεωθεῖσαν πόλιν κατὰ τὴν μεγάλην θυσίαν ἐν Δελφοῖς. Ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Ἀμφικτυόνων προέτεινεν ὁ Σόλων νὰ τιμωρηθῶσιν οἱ Κρισσαῖοι, οἵτινες, ὡς διηγήθημεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Κλεισθένους, ἥμαρτον κατὰ τοῦ ἱεροῦ μαντείου, καὶ αὐτὸς ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν πρὸς τὸν ἱερὸν πόλεμον, ὃν διεξήγαγον νικηφόρως οἱ Ἀθηναῖοι κοινῶς μετὰ τοῦ Κλεισθένους, βασιλέως τῆς Σικυῶνος, καὶ τῶν εὐγενῶν τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τὸν Ἀλευάδην Εὐρύλοχον. Ὁ Σόλων τοιουτοτρόπως κατέστησε τοὺς ἔχοντας μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἱερεῖς τῶν Δελφῶν εὐγνώμονας πρὸς τὴν πατρίδα του, καὶ συνάμα ἔφερε τοὺς συμπολίτας του πάλιν εἰς τὴν ὁδὸν μεγάλων ἐπιχειρήσεων.

Ὁ Σόλων παρέσχεν ἤδη διὰ τῆς μέχρι τοῦδε πολλῆς δραστηριότητός του μεγάλας ὑπηρεσίας· ἀλλ' ἐνόησεν, ὅτι ἄνευ ῥιζικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτεύματος δὲν ἠδύνατο νὰ ἱδρυθῇ διαρκῶς ἡ εὐδαιμονία τῆς πολιτείας. Ἡ ἀριστροκρατία κατεῖχεν ἀκόμη τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον δὲν παρῃτεῖτο τῶν ἀρχαίων προνομίων της, δι' ὧν καθίστατο δυνατὸν εἰς αὐτὴν νὰ ἱκανοποιῇ τὴν πλεονεξίαν της, καὶ νὰ καταπιέζῃ καὶ νὰ ἐκμυζᾷ τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ λαοῦ. Ἡ δὲ πολιτεία δὲν ἠδύνατο ν' ἀναπτυχθῇ ἰσχυρῶς, ἐφ' ὅσον δὲν ἐλύοντο τὰ δεσμὰ τοῦ λαοῦ. Ἂν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐνθουσιασμοῦ δὲν ἠκούοντο προσωρινῶς φωναὶ δυσαρεσκείας, ἡ σκληρότης ὅμως καὶ τὸ πεῖσμα τῶν κυβερνώντων ἠρέθιζον ἑκάστοτε πάλιν πρὸς νέαν ἀντίστασιν καὶ ἀπαιτήσεις· ὥστε στάσις καὶ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ τυραννὶς ἠπείλουν πάντοτε τὴν πολιτείαν· ἀλλ' ὁ συνετὸς Σόλων ἐφρόντισε περὶ εὐτυχοῦς θεραπείας αὐτῶν. Ἔλαβε δὲ ἐνεργητικὸν μέρος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ καὶ προσεπάθησε νὰ πείσῃ τοὺς ἀλ-

(1) Παυσ. 1, 14, 4.

λους εὐπατρίδας, ἵνα παραιτηθῶσι τῶν ἐπικινδύνων προνομίων καὶ νὰ καταπαύσωσι τὴν ἀπληστίαν των καὶ νὰ ὑποκύψωσιν εἰς νέαν τάξιν, ἐξασφαλίζουσαν ὅλην τὴν πολιτείαν. Ἡ ἀριστοκρατία συνεμορφώθη τέλος πρὸς τὰς περιστάσεις, ἐμπιστευομένη εἰς τὸν τίμιον χαρακτῆρα καὶ τὸ φιλοδίκαιον φρόνημα τοῦ Σόλωνος, εἰς ὃν μόνον ἠδύνατο ν' ἀνατεθῇ τὸ ἔργον τῆς τῶν φατριῶν συνδιαλλαγῆς· ἀλλ' οὗτος μόνον εἰς ἓν πρᾶγμα ἐνέδωκεν, ὅσον ἀφορᾷ δηλαδὴ τὸν νέον κανονισμὸν τῶν χρεῶν. Ἐκεῖ ἔκειτο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὁ μέγιστος κίνδυνος· τὴν δὲ λύσιν τοῦ περὶ τοῦ πολιτεύματος ζητήματος ἀνέβαλον, ἢ ἤλπιζον νὰ τὸ ἀποφύγωσι. Κατὰ τὸ ἔτος 594 λοιπὸν ἐξελέξατο ἡ ἀριστοκρατία τὸν Σόλωνα *ἐπώνυμον ἄρχοντα* καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ γείνῃ συνδιαλλακτὴς μεταξὺ τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ λαοῦ, καὶ νὰ συντάξῃ τοὺς πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένους νόμους.

Ἡ τὰ μάλιςα παρωξυσμένη μερὶς τοῦ λαοῦ ἀπήτησε τὴν παντελῆ τῶν χρεῶν κατάργησιν καὶ τὴν ἐκ τῶν ἀγρῶν ἀφαίρεσιν τῶν πασσάλων, οἵτινες ἐνεπηγνύοντο εἰς δεῖγμα ὅτι διετέλουν ὑπὸ ὑποθήκην, καὶ νέαν διανομὴν τῆς γῆς. Ἀλλ' ὁ Σόλων δὲν ἠδύνατο νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ὑπερβολικὴν ταύτην ἀπαίτησιν, καθότι καὶ αὐτὰ τὰ ἀναγκαιότατα μέτρα, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ εἰρηνικὴ πολιτικὴ ζωὴ, ἀπήτουν βιαίας μεταβολὰς τῶν ὑπαρχόντων ἰδιωτικῶν δικαιωμάτων. Πολλοὶ ἐκ τοῦ λαοῦ εἶχον δανεισθῆ παρὰ τῶν πλουσίων εὐπατριδῶν χρήματα, ἐνεχυριάσαντες τὸ σῶμά των, καὶ πολλοὶ ἀπενεμήθησαν ἤδη εἰς τοὺς δανειστάς των ὡς δοῦλοι. Ὡς πρὸς τούτους δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἄλλως, παρὰ νὰ καταργηθῶσι παντελῶς τὰ χρέη των, καὶ νὰ τοῖς δοθῇ ἡ ἐλευθερία ἄνευ ἀποζημιώσεως. Ἐκεῖνοι δὲ, οἵτινες εἶχον ἤδη πωληθῆ ὡς δοῦλοι εἰς τὸ ἐξωτερικὸν, διέταξεν ὁ Σόλων νὰ ἐξαγορασθῶσιν ὑπὸ τῆς πολιτείας. Ὅστις ὅμως κατεῖχεν εἰσέτι ἀκίνητον ἰδιοκτησίαν, οἰκίας δηλ. ἢ ἀγροὺς, καὶ εἶχε δανεισθῆ χρήματα, ἐνεχυριάσας ταῦτα, οὗτος ὤφειλε νὰ πληρώσῃ τὸ χρέος του· ὁ δὲ Σόλων διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ νομισματικοῦ συστήματος ἐφρόντισεν, ἵνα καὶ οὗτος εὐκόλως ἀπαλλαγῇ τῶν χρεῶν του καὶ λάβῃ εἰς τὴν κατοχήν του τὰ κτήματά του. Ὁ Σόλων δηλαδὴ διέταξε νὰ κοπῶσιν αἱ δραχμαὶ ἐλαφρότεραι, κατὰ 27 ἐπὶ τοῖς %· ὥστε δι' ἑκατὸν νέας δραχμὰς ἐχρειάζοντο ἄργυρον 73 μόνον παλαιῶν[1]· ἔπειτα δὲ διέταξεν, ἵνα πληρωθῶσιν ὅλα τὰ ὀφειλόμενα χρέη κατὰ τὸ νέον νομισματικὸν σύστημα·

(1) Ἡ παλαιὰ δραχμὴ ἤξιζε περίπου 145 λεπτὰ, ἡ δὲ νέα 105.

ὁ πληρόνων λοιπὸν 100 νέας δραχμ. ἀντὶ τῶν 100 παλαιῶν, ὠφελεῖτο 27 ἐπὶ τοῖς %, ἐνῷ ὁ δανειστὴς δὲν ἐζημιοῦτο· ὅθεν τὸ μέτρον τοῦτο ὠφέλησε καὶ τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς πλουσίους. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἠλαττώθη ὁ τόκος ὅλων, ὅσοι εἶχον δανεισθῆ ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν κτημάτων μέχρι τοῦ ἔτους 594, καὶ ὡρίσθη, ἵνα τὰ χρέη πληρωθῶσιν εἰς μικρότερα ποσὰ καὶ διαφόρους προθεσμίας. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ πολιτεία ἐχάρισεν ὅλα τὰ εἰς αὐτὴν ὀφειλόμενα πρόστιμα, ποινὰς καὶ ἄλλα δημόσια χρέη, καὶ ἐκήρυξε γενικὴν ἀμνηστείαν οὕτως, ὥστε, ὅσοι πρὸ τῆς ἀρχοντίας τοῦ Σόλωνος, ἐκτὸς ἐκείνων, οἵτινες εἶχον καταδικασθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἢ τῶν Ἐφετῶν εἰς ἐξορίαν ἕνεκα φόνου ἢ τυραννίδος, εἶχον περιπέσει εἰς ἀτιμίαν, δηλ. ἐστερήθησαν τὰ πολιτικά των δικαιώματα, ἤδη ἀνακτῶσιν αὐτά.

Αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι διατάξεις ὀνομάζονται *Σεισάχθεια*, τ. ε. κατάργησις τῶν ἀχθῶν ἢ τῶν χρεῶν, δι' ἧς κατηργήθησαν ὅλαι αἱ ζημίαι καὶ ἀδικίαι, ἃς οἱ ἀριστοκράται εἶχον ἐπενέγκει εἰς τὸν λαόν. Ἵνα δὲ μὴ ἐπαναληφθῶσιν εἰς τὸ μέλλον, διέταξεν ὁ Σόλων νὰ μὴ δύνηταί τις τοῦ λοιποῦ νὰ δανείζηται ἐπὶ τῷ σώματι αὐτοῦ, καθόσον ἡ τοιαύτη ἐνεχυρίασις δὲν εἶχε νόμιμον κῦρος. Ἐπὶ ποινῇ δὲ θανάτου ἦτο ἀπηγορευμένον νὰ πωλήσῃ τις Ἀττικὸν πολίτην ὡς δοῦλον. Ἵνα δὲ μὴ περιέλθωσι τῶν πτωχοτέρων τάξεων τὰ ἀκίνητα κτήματα εὐκόλως εἰς τὴν κατοχὴν τῶν πλουσίων ἀριστοκρατῶν, ὡρίσθη καὶ μέτρον τι ἰδιοκτησίας, ὅπερ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ.

Ὁ Σόλων διὰ τῆς Σεισαχθείας παρέσχεν εἰς τὸν πτωχεύσαντα λαὸν νέαν καὶ καλλιτέραν ὕπαρξιν, καὶ κατ' εἰρηνικὸν τρόπον ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν πλεονεκτήματα, ἅτινα ἀλλαχοῦ ἐπετεύχθησαν μόνον δι' αἱματηρῶν ταραχῶν. Ἀλλ' ὁ λαός, καὶ μάλιστα οἱ οὐδέτεροι ἐξ αὐτοῦ, δὲν ἠθέλησαν νὰ μένωσιν εἰς τὴν μέχρι τοῦδε γενομένην μεταβολήν, ἀλλ' ᾐσθάνοντο τὴν ἀνάγκην ἰσχυρᾶς καὶ διαρκοῦς προστασίας κατὰ τῆς δικαστικῆς καὶ διοικητικῆς ἐξουσίας τῶν εὐγενῶν· ᾐσθάνοντο δηλ. τὴν ἀνάγκην ῥιζικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτεύματος. Ὅτε λοιπὸν ὁ Σόλων μετὰ παρέλευσιν τοῦ ἔτους τῆς ἀρχοντίας του ἠθέλησε νὰ καταθέσῃ τὴν ἐξουσίαν, παρώτρυναν αὐτὸν οἱ φίλοι του καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ δήμου, νὰ σφετερισθῇ τὴν μοναρχίαν, καὶ καταλαβὼν τὴν δύναμιν ταύτην νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτεύματος. Ὁ Σόλων κατήγετο ἐκ τῆς παλαιᾶς βασιλικῆς οἰκογενείας τοῦ Κόδρου, ἀφ' ἧς οἱ εὐπατρίδαι παρανόμως ἀφήρεσαν τὴν βασιλείαν, καὶ εὐκόλως ἠδύνατο νὰ γείνῃ μονάρχης, καθ' ὅσον καὶ

αὐτὸ τὸ Δελφικὸν μαντεῖον εἶχε συμβουλεύσει αὐτὸν πρὸς τοῦτο διὰ τῶν ἑξῆς στίχων :

«Κάθισον σὺ εἰς τὸ μέσον τοῦ πλοίου, καλοῦ κυβερνήτου,
ἔργα τελῶν, βοηθοὺς θενὰ ἔχῃς πολλοὺς Ἀθηναίους».[1]

Ἐκτὸς δὲ τούτου ὁ λαὸς εἶχε σχηματίσει ἐξ ἄλλων πόλεων τῆς Ἑλλάδος τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ ἀριστοκρατία μόνον διὰ τῆς δυνάμεως τυράννου ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναγκασθῇ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἀπαιτήσεων αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Σόλων ἀπέκρουσε τὴν προσφορὰν ταύτην μήτε εἰς τὰς παρακλήσεις μήτε εἰς τὰς κατηγορίας δίδων προσοχήν· εἰς δὲ τοὺς μεμφομένους αὐτὸν, ὅτι διὰ τὸ ὄνομα μόνον ἀποφεύγει τὴν μοναρχίαν, ἀπήντα: «καλὸς μὲν τόπος εἶναι ἡ τυραννὶς, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἔξοδον». πρὸς δὲ τὸν Φῶκον, γράφων εἰς τὰ ποιήματά του λέγει[2].

«Ἂν ἐφείσθην δὲ τῆς γῆς
τῆς πατρίδος, τυραννίας βίον ἂν ἀπέκρουσα,
νὰ μολύνω μὴ θελήσας τὴν προτέραν δόξαν μου,
δὲν ἐντρέπομαι· νομίζω οὕτω πῶς ὑπερτερῶ
τοὺς ἀνθρώπους πάντας».

Διὰ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης ὁ Σόλων ἐνόει ὅτι εἶναι δύσκολος ἡ κατάληψις τῆς τυραννίδος· ἀλλὰ δὲν ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν, καθόσον ὁ λαὸς ἦτο ἕτοιμος νὰ τὸν συνδράμῃ πρὸς τοῦτο. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι δὲν ἀπεδέχθη τὴν μοναρχίαν, διότι ἡ ψυχή του ἦτο ἐλευθέρα φιλαρχίας καὶ ἰδιωτελείας, καὶ διότι εἶχε φρονήματα πολὺ εὐγενέστερα ἢ νὰ βιάσῃ τὴν προσφιλῆ του πατρίδα εἰς τὰ δεσμὰ τυραννικῆς ἐξουσίας[3]· καὶ διὰ τοῦτο προυτίμησε νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὴν διὰ νέου πολιτεύματος τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς ἐλευθερίας της, καὶ ν' ἀνοίξῃ εἰς τοὺς συμπολίτας του τὴν ἀσφαλῆ ὁδὸν ἐλευθέρας αὐτονομίας. Ὅσα δὲ πολλοὶ ἔλεγον περιπαίζοντες αὐτὸν, διότι ἀπέφυγε τὴν βασιλείαν, τὰ ἔγραψεν οὕτω·

«φρόνιμος δὲν εἶν' ὁ Σόλων οὐδὲ συνετὸς ἀνήρ.
Ὁ θεὸς καλὰ τῷ δίδει, καὶ αὐτὸς δὲν δέχεται!
Περιέκλεισε τὴν ἄγραν, ἁλιεὺς, ἀλλ' ἔσυρε
δίκτυον μικρὸν καὶ θάρρος τὸν κατέλιπε καὶ νοῦς.

(1) Πλουτ. ἐν βίῳ Σόλ. 14. (2) Αὐτόθι.

(3) Εἰς τοῦ Σόλωνος τὰ ὦτα ἤχει πολὺ κακῶς ἡ λέξις τυραννίς· ἀλλ' ἦτο δυνατὸν εἰς αὐτὸν διὰ τῆς ἀρετῆς του, ὡς ἔλεγον αὐτῷ οἱ φίλοι του, ν' ἀποβῇ νόμιμος βασιλεία.

Ἤθελον ἰσχὺν κερδήσας, πλοῦτον ἄφθονον λαβὼν
καὶ ἡμέραν μίαν ζήσας τύραννος τῶν Ἀθηνῶν,
νὰ γδαρῶ ἀσκὸς κατόπιν καὶ τὸ γένος μου κ' ἐγώ» [1].

Ἡ ἀριστοκρατία δὲν ἠδύνατο ν' ἀρνηθῇ εἰς τὸν Σόλωνα τὴν ἐμπιστοσύνην της ἕνεκα τῆς ἀκλονήτου καὶ ἀφιλοκερδοῦς διαγωγῆς του, ἀλλ' ὤφειλε ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ λυσιτελὲς τῶν διατάξεών του, μολονότι ἐζημιοῦτο δι' αὐτῶν· ὅτε λοιπὸν ὁ λαὸς ὁλονὲν πλέον κατεπειγόντως ἀπήτει τὴν ῥιζικὴν μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος, ἀπεφάσισε νὰ διορίσῃ τὸν Σόλωνα μεταρρυθμιστὴν τοῦ πολιτεύματος καὶ νέον νομοθέτην, δίδουσα συγχρόνως εἰς αὐτὸν καὶ τὸ δικαίωμα νὰ καταργήσῃ ἢ διατηρήσῃ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ὅ,τι τῷ ἤθελε φανῆ καλὸν καὶ ὠφέλιμον.

Οὕτω λοιπὸν ὁ Σόλων κατὰ τὸ μετὰ τὴν ἀρχοντίαν του ἔτος ἐπεχείρησε τὸ δύσκολον ἔργον τῆς συντάξεως νέων νόμων.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀττικῆς διῃρεῖτο τότε εἰς τρεῖς πολιτικὰς μερίδας: Οἱ *Πεδιεῖς*, οἵτινες κατῴκουν τὴν περὶ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἐλευσῖνα πεδιάδα, συνίσταντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν πλουσίων εὐπατριδῶν γαιοκτημόνων, καὶ ἐπεθύμουν πολίτευμα καθαρῶς ἀριστοκρατικόν. Πρὸς τούτους δὲ ἠναντιοῦντο οἱ *Διάκριοι* ἢ *Ὑπεράκριοι*, οἵτινες κατῴκουν τὰ ὄρη καὶ περὶ τὸν Μαραθῶνα· οὗτοι ἦσαν ἐλεύθεροι γεωργοὶ μὲ μικρὰν ἰδιοκτησίαν, ἥτις ἦτο εἰς κίνδυνον μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῆς πλουσίας ἀριστοκρατίας. Οἱ Διάκριοι οὗτοι ἐπιέζοντο σκληρότατα ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπεθύμουν τὴν παντελῆ κατάργησιν τῆς δυνάμεως τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τὴν εἰσαγωγὴν καθαρᾶς δημοκρατίας. Μέσην δὲ τάξιν μεταξὺ τῶν δύω τούτων ἄκρων μερίδων ἀπετέλουν οἱ *Πάραλοι*, οἱ ἄνδρες τῆς παραλίας, οἵτινες κατῴκουν τὴν νοτιοανατολικὴν παραλίαν τῆς χώρας καὶ συνίσταντο ἐξ ἐμπόρων, ναυτῶν καὶ χειρωνάκτων. Ἐπὶ τῆς μέσης ταύτης μερίδος, ἥτις ἦτο εὐχαριστημένη ἀπὸ τὰς μετρίας καὶ ἁρμοδίας εἰς τὰς περιστάσεις μεταρρυθμίσεις, καὶ ἥτις δὲν ἐπεθύμει οὔτε τὴν σκληρὰν ἀριστοκρατίαν οὔτε τὴν καθαρὰν δημοκρατίαν, ἐστηρίζετο ὁ Σόλων.

Ὁ Σόλων εἶχεν ἀρχὴν ὅτι ὅλοι μὲν οἱ ἐλεύθεροι πολῖται τῆς Ἀττικῆς πρέπει νὰ μετέχωσι τῆς διοικήσεως τῆς πολιτείας, καὶ οὐχὶ μόνον ἡ ἀριστοκρατία· ἀλλ' ὅμως δὲν ἔπρεπε καὶ ὅλοι οἱ πολῖται νὰ

(1) Πλουτ. ἐν β. Σόλ. 14.

ἔχωσι τὰ αὐτὰ δικαιώματα. Διὰ τοῦτο τά τε δικαιώματα καὶ καθήκοντα ἑκάστου ἐκανόνισε κατὰ τὴν περιουσίαν, δηλ. κατὰ τὴν ἀκίνητον (ἔγγειον) ἰδιοκτησίαν· τὸ πολίτευμά του λοιπὸν ἐγένετο τιμοκρατία· ὅσῳ περισσοτέραν ἀκίνητον περιουσίαν εἶχέ τις, τοσούτῳ μεγαλήτερα δικαιώματα ἔμελλε νὰ ἔχῃ ὡς πρὸς τὰς τιμὰς τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ τοσούτῳ μεγαλήτερα καθήκοντα ἐπεβάλλοντο εἰς αὐτόν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διῄρεσεν ὁ Σόλων ὅλους τοὺς πολίτας εἰς 4 τάξεις. Ἡ πρώτη τάξις ἦτο οἱ τῶν *πεντακοσιομεδίμνων*. Εἰς ταύτην ἀνῆκον οἱ πλουσιώτατοι, πάντες δηλ. οἵτινες κατ' ἔτος ἐκ τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας των εἶχον εἰσόδημα τοὐλάχιστον 500 μεδίμνων ἢ κοιλῶν κριθῆς[1], ἢ ἀνάλογον ποσὸν οἴνου ἢ ἐλαίου· ἑπομένως ὅσοι εἶχον ἐτήσιον καθαρὸν ἀπὸ τῆς γῆς εἰσόδημα 500 δραχμῶν. Ἡ δευτέρα τάξις ὠνομάζετο *ἱππεῖς*· οὗτοι εἶχον εἰσόδημα 300 μέχρι 400 μεδίμνων ἢ δραχμῶν, καὶ ἠδύναντο νὰ τρέφωσιν ἕνα ἵππον· ἡ ἀκόλουθος τάξις, οἱ *ζευγῖται*, περιελάμβανον ὅλους, ὅσοι εἶχον ἐτήσιον πρόσοδον δραχμῶν 150 μέχρι 299, ὅσοι δηλ. διὰ τὴν ἔγγειον ἰδιοκτησίαν των ἠδύναντο νὰ διατηρῶσιν ἓν ζεῦγος βοῶν ἢ ἡμιόνων· ὅστις δὲ εἶχεν εἰσόδημα ὀλιγώτερον τῶν 150 δραχμῶν, ἀνῆκεν εἰς τὴν δ'. τάξιν, τοὺς *θῆτας*.

Κατὰ τὴν διαίρεσιν δὲ ταύτην ὡρίζοντο καὶ τὰ πρὸς τὴν πολιτείαν καθήκοντα τοῦ πολίτου, ἡ πληρωμὴ φόρων δηλ. καὶ ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία· καὶ φόροι μὲν εἰσεπράττοντο μόνον εἰς ἐκτάκτους περιςάσεις καὶ οὐχὶ τακτικῶς· (ἴδε τὴν κάτωθι σημείωσιν, εἰλημμένην ἐκ τῆς ἱςορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου)[2]. Ἡ δὲ στρατιωτικὴ ὑπη-

(1) Ὁ μέδιμνος κριθῆς ἐτιμᾶτο μιᾶς δραχμῆς ἢ ἑνὸς προβάτου.

(2) Πρὸς τούτοις ἡ τετραπλῆ κατὰ τὴν περιουσίαν διαίρεσις τῶν πολιτῶν συνεδέθη καὶ μετὰ τῆς φορολογίας αὐτῶν. Ὁ συνήθης τῶν Ἀθηνῶν φόρος, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦτο ὁ ἔμμεσος, ὁ τελωνιακὸς, δηλαδὴ, καθὼς ἔλεγον τότε, τὰ «ἀπ' ἐμπορίου καὶ ἀγορᾶς τέλη». Ὁσάκις ὅμως, δι' ἔκτακτον τῆς πολιτείας χρείαν, καθίστατο ἀναγκαία ἡ ἐπιβολὴ ἀμέσου ἐπὶ τῆς περιουσίας φόρου, οὗτος ἐκανονίζετο ὡς ἑξῆς. Ἡ μὲν τετάρτη τάξις ἦτο παντάπασιν ἀπ' αὐτοῦ ἀπηλλαγμένη· ἑκάστης δὲ τῶν τριῶν πρώτων τάξεων ὡρίσθη τὸ φορολογητέον κεφάλαιον, τὸ λεγόμενον τίμημα, κατά τινα ἀναλογίαν ὡς πρὸς τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα, ὄχι ὅμως ὁμοίαν κατὰ πᾶσαν τάξιν. Διότι τῆς μὲν πρώτης τάξεως τὸ φορολογητέον κεφάλαιον ὡρίσθη εἰς τὸ δωδεκαπλάσιον τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος· δηλ. ὁ ἔχων 500 δραχμῶν εἰσόδημα ἐφορολογεῖτο ἐπὶ τῇ βάσει κεφαλαίου 6,000 δραχμῶν, ὁ ἔχων 1,000 δραχμῶν εἰσόδημα, ἐπὶ τῇ βάσει 12,000 δραχμῶν καὶ οὕτω καθεξῆς. Τῆς δὲ δευτέρας τάξεως τὸ τίμημα ὡρίσθη εἰς τὸ δεκαπλάσιον τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος, ὥστε ὁ ἔχων 300 δραχμῶν ἐτήσιον πρόσοδον, ἐφορολογεῖτο ἐπὶ τῇ βάσει 3,000, ὁ ἔχων 400, ἐπὶ τῇ βάσει 4,000 κτλ.· τῆς δὲ τρίτης, εἰς μόνον τὸ πενταπλάσιον, ἤτοι ἐπὶ 200 δραχμῶν εἰσοδήματος, ἐφορολογεῖτο κεφάλαιον 1,000 ἢ ἐπὶ 250, 1,250 καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὁρισθέντος λοιπὸν ὅτι θέλει εἰσ-

ρεσία διενέμετο κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον. Οἱ θῆτες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνθρωποι, οἵτινες ἐκέρδιζον ὅσα ἐχρειάζοντο διὰ νὰ ζῶσι, καὶ οἵτινες ἠδύναντο διὰ μιᾶς ἐκστρατείας νὰ καταστραφῶσιν οἰκονομικῶς, ἐστρατολογοῦντο μόνον ἐν καιρῷ ἀνάγκης πρὸς ὑπεράσπισνν τῆς χώρας, ἐν περιπτώσει εἰσβολῆς δηλ. ἐχθρῶν εἰς τὴν χώραν· ἀλλὰ καὶ τότε ὡπλίζοντο δημοσίᾳ δαπάνῃ ὡς ψιλοί, ἤτοι γυμνῆται, (ὡς ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι). Ἡ ἀμέσως ἀνωτέρα τάξις, οἱ ζευγῖται, ἦτο ἡ πλέον πολυάριθμος· οὗτοι ὑπηρέτουν ὡς ὁπλῖται, ἤτοι βαρέως ὡπλισμένοι, καὶ ἀπετέλουν τὸν πυρῆνα τοῦ στρατοῦ[1]. Οἱ ἱππεῖς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ὀλιγώτερον πλουσιωτέρων εὐγενῶν συνιστάμενοι, ὑπηρέτουν ὡς ἱππεῖς, διότι ἠδύναντο νὰ διατηρῶσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἕνα πολεμικὸν ἵππον καὶ ἕνα δεύτερον ἵππον διὰ τὸν δοῦλόν των. Ἡ δὲ α. τάξις, ἡ ὀλίγιστον πολυάριθμος, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ πλουσιωτάτη ἀριστοκρατία, ὤφειλεν ἐξ ἰδίων της μέσων νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ στόλου, καὶ νὰ συντηρῇ καὶ ἐξοπλίζῃ τὰς 48 τριήρεις τῆς πολιτείας[2].

πραχθῇ ἄμεσος φόρος 1 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν, ὁ μὲν ἔχων τὸν ἐλάχιστον ὅρον τοῦ εἰσοδήματος τῆς πρώτης τάξεως κατέβαλεν, ἐπὶ 6,000 δραχμῶν, δραχμὰς 60, ἤτοι 12 % ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος αὐτοῦ τῶν 500 δραχμῶν· ὁ δὲ ἔχων τὸν ἐλάχιστον ὅρον τῆς δευτέρας, ἐπὶ 3,000, 30 δραχμὰς, ἤτοι 10 % μόνον ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος αὐτοῦ τῶν 300 δραχμῶν· ὁ δὲ τὸν ἐλάχιστον τῆς τρίτης, ἐπὶ 1000, 10 δραχμὰς, ἤτοι μόνον 5 % ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος αὐτοῦ τῶν 200 δραχμῶν· ὥστε ὄχι μόνον ἕκαστος συνετέλει εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ δημοσίου ἀναλόγως τῆς περιουσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ ὅρος τοῦ φόρου ἦτο τόσῳ μεγαλήτερος, ὅσῳ μεγαλητέρα ἦτο ἡ περιουσία. Παρεκτὸς τούτων, εἰς τὰς πρώτας τάξεις τῶν πολιτῶν ἦσαν ἀνατεθειμέναι καὶ αἱ λεγόμεναι λειτουργίαι, ἤτοι δαπανηραί τινες δημόσιαι ὑπηρεσίαι, τὰς ὁποίας οὗτοι ὤφειλον νὰ ἐκπληρῶσιν ἐξ ἰδίων.

(1) Τὸν ὁπλίτην ἠκολούθει ὁ δοῦλός του ὡς ὁπλοφόρος.

(2) Εἰς τὸν Σόλωνα δὲ ἀποδίδεται καὶ ἡ σύνταξις τοῦ καλοῦ ἐκείνου στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὅρκου, τὸν ὁποῖον ἔδιδον οἱ νέοι τῶν Ἀθηνῶν, ὅτε μετὰ διετῆ, ἀπὸ τοῦ 16. ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν, ἐν τοῖς γυμνασίοις ἄσκησιν, κατετάσσοντο εἰς τοὺς ἐφήβους. Ναὶ μὲν ἡ τακτικὴ ὑπηρεσία τῶν Ἀθηναίων ὡς ὁπλιτῶν δὲν ἤρχιζεν εἰμὴ ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους, ὅτε ἐλάμβανον καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ μετέχειν τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας· ἀλλ' ἔτι ἀπὸ τοῦ ὀκτωκαιδεκάτου ἔτους ἐφρόντιζεν ἡ πόλις νὰ μεταχειρίζηται τοὺς νέους εἴς τινας ὀλιγώτερον διαρκεῖς καὶ ἐπικινδύνους στρατείας, οἷον ἐπιδρομὰς, συνοδίας κτλ. Ὅθεν ἅμα φθάσαντες εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην, προσήρχοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἐλάμβανον τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ δόρυ, ἔπειτα δὲ ἀναβάντες εἰς τὸν ἐν τῇ ἀκροπόλει ναὸν τῆς Ἀγραύλου, τῆς λατρευομένης θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος, ὤμνυον τάδε: «Οὐ καταισχυνῶ τὰ ὅπλα, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὸν παραστάτην, ᾧ ἂν στοιχῶ, ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὁσίων, καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν, καὶ τὴν πατρίδα οὐκ ἐλάττω παραδώσω, πλείω δὲ καὶ ἀρείω ὅσην ἂν παραδέξωμαι. Καὶ συνήσω τῶν ἀεὶ κρινόντων, καὶ τοῖς θεσμοῖς τοῖς ἱδρυμένοις πείσομαι, καὶ οὕς τινας ἄλλους ἱδρύσεται τὸ πλῆθος ἐμφρόνως· καὶ ἄν τις ἀναιρῇ τοὺς θεσμοὺς ἢ μὴ πείθηται, οὐκ ἐπιτρέψω, ἀμυνῶ δὲ καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων. Καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πάτρια τιμήσω. Ἵστορες θεοὶ

Κατ' ἀνάλογον τρόπον διενέμοντο καὶ τὰ ἐπὶ τῆς πολιτείας δικαιώματα, δηλ. ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὰς τιμητικὰς θέσεις. Αἱ τρεῖς πρῶται τάξεις, αἵτινες ἦσαν ὑποχρεωμέναι πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, μόνον ἠδύναντο νὰ ἐκλέγωνται εἰς τὰς δημοσίας ἀρχὰς καὶ εἰς τὴν βουλὴν τῶν 400· ἡ δὲ α'. τάξις μόνη εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα τῶν *ἀρχόντων*. Ὅλαι δὲ αἱ τάξεις εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ μετέχωσι τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου μετ' ἴσου δικαιώματος ψηφοφορίας. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς βουλευτὰς[1], τοῦ ζητεῖν παρὰ τῶν ἀρχῶν λόγον τῶν πράξεων αὐτῶν, καὶ τοῦ ἀποφασίζειν περὶ νόμων, περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης· ἀλλ' ἡ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ δὲν ἠδύνατο οὔτε νὰ συνέλθῃ οὔτε νὰ βουλευθῇ, εἰμὴ ἐπὶ τῇ προτάσει τῆς βουλῆς, ἥτις ἐκλεγομένη ὑφ' ἅπαντος τοῦ λαοῦ καὶ συνισταμένη ἐκ 4,000 πολιτῶν,ἀπετέλει καὶ τὸ δικαςήριον διὰ τὰ μεγάλα ἐγκλήματα καὶ διὰ τὰς ἐφέσεις. Τοῦτο ἦτο ἡ λεγομένη *Ἡλιαία*, τὰ δὲ μέλη αὐτῆς ὠνομάζοντο *Ἡλιασταί*. Ὁ λαὸς μετεῖχε λοιπὸν κατὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Σόλωνος ὅλων τῶν σπουδαίων πολιτικῶν ὑποθέσεων, τὸ δὲ πλουσιώτατον μέρος τῆς ἀριστοκρατίας διετήρει, ὡς μέχρι τοῦδε, τὰ ὕψιστα διοικητικὰ ἀξιώματα· διότι ἡ ά. τάξις τῶν πολιτῶν κατὰ μέγιστον μέρος συνίστατο ἐξ ἀριστοκρατῶν· ἀλλὰ τὸ νέον τοῦτο πολίτευμα, διέφερε μεγάλως τοῦ παλαιοῦ, διότι ὁ λαὸς ἔπρεπε μὲν νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἄρχοντάς του ἐξ αὐτῶν τῶν εὐγενῶν, ἀλλὰ κατ' ἐλευθέραν θέλησιν, καὶ διότι οἱ εὐγενεῖς δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦτο ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς των, καθόσον καὶ ἕκαστος μὴ εὐγενής, ὅστις εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην περιουσίαν, εἶχε καὶ τὰ αὐτὰ δικαιώματα μὲ αὐτούς.

Ἐκτὸς τῆς βουλῆς τῶν 400, ἧς τὰ μέλη ἐλαμβάνοντο, ἐκλεγόμενα ἀνὰ 100 ἐξ ἑκάστης τῶν 4 φυλῶν ἐκ τῶν τριῶν πρώτων τάξεων καὶ κατ' ἔτος ἤλλασσον, κατέστησεν ὁ Σόλων δευτέραν τινὰ βουλήν, τὸν *Ἄρειον Πάγον*, ὅστις συνέκειτο ἐκ μελῶν ἰσοβίων καὶ ἀνεπληροῦτο, ὅταν ἀπέθνησκέ τις, ἐκ τῶν ἀρχόντων ἐκείνων, οἵτινες ἐξήσκησαν τὴν ἀρχήν των ἀμέμπτως. Συνέκειτο λοιπὸν μόνον ἐκ πολιτῶν τῆς πρώτης τάξεως, ἀνδρῶν προβεβηκυίας ἡλικίας, μὲ ἀρχὰς ἰδίως συντηρητικὰς καὶ φρονήσεως καὶ ἐμπειρίας τοῦ βίου δεδοκιμασμένης. Τὰ δικαιώματα

(δηλ. μάρτυρες) Ἄγραυλος, Ἐνυάλιος, Ἄρης, Ζεύς, Θαλλώ, Αὐξώ, Ἡγεμόνη». Ὁ Ἐνυάλιος ἦτο θεὸς τοῦ πολέμου, ὡς καὶ ὁ Ἄρης, ἡ δὲ Θαλλώ, καὶ Αὐξώ, καὶ Ἡγεμόνη, ἐπιχώριοι θεαὶ τῆς Ἀττικῆς, ὡς καὶ ἡ Ἄγραυλος.

(1) Τοὺς βουλευτὰς πρότερον ἐξέλεγεν ὁ Ἄρειος Πάγος.

τοῦ Ἀρείου Πάγου ἦσαν ἐπιτήρησις ὅλης τῆς πολιτείας, τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς καὶ διαγωγῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὸν δημόσιον καὶ οἰκιακὸν βίον, ἑπομένως καὶ τῆς ἀνατροφῆς, τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων καὶ τῆς λατρείας τῶν θεῶν· ἐκτὸς δὲ τούτου ἀπετέλει καὶ τὸ δικαστήριον τῶν ἐκ προμελέτης φόνων. Ὡς δικαστήριον περὶ ζωῆς καὶ θανάτου ὑπῆρχεν ὁ Ἄρειος Πάγος [1] καὶ πολὺν χρόνον πρὸ τοῦ Σόλωνος· εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς ἀριστοκρατικὴν

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀρείου Πάγου.

βουλὴν, καὶ πρὸ τοῦ Σόλωνος ἡ διεύθυνσις καὶ ἐπιτήρησις τῶν σπουδαιοτάτων τῆς πολιτείας ὑποθέσεων. Ἐὰν λοιπὸν ὑπῆρξε καὶ πρότερον, τότε εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Σόλων διετήρησε τὴν ἀρχαίαν βουλὴν τῆς ἀριστοκρατίας παρὰ τῇ δημοκρατικῇ τῶν 400, καὶ ὥρισε μόνον ἀκριβέστερον τὰ δικαιώματα αὐτῆς.

Ἐκτὸς τῆς θεμελιώσεως ταύτης τῆς νομοθεσίας, τῆς τακτοποιήσεως τῶν διοικητικῶν καὶ δικαστικῶν ἀρχῶν, περιεῖχεν ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνος προσέτι καὶ πλῆθος νόμων καὶ διατάξεων, ἀφορώντων τὴν ζωὴν καὶ τὰ ἤθη τοῦ λαοῦ, διατάξεις περὶ γεωργίας, βιομηχανίας

(1) Παυσαν. 4, 5, 2.

καὶ ἐμπορίου, περὶ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, περὶ κληρονομικοῦ δικαίου, περὶ τῆς ἀνατροφῆς, περὶ πολυτελείας τῶν γυναικῶν, τῶν κατὰ τοὺς γάμους καὶ κηδείας δαπανῶν κτλ. Εἰς ὅλας τὰς διατάξεις ταύτας ἐπικρατεῖ τὸ αὐτὸ δίκαιον, φιλάνθρωπον καὶ ἀποβλέπον εἰς ἐλευθέραν ἠθικὴν ἀνάπτυξιν πνεῦμα, ὅπερ χαρακτηρίζει ὅλην τὴν τοῦ Σόλωνος νομοθεσίαν. Ἐνῷ ἐν Σπάρτῃ ἡ νομοθεσία τοῦ Λυκούργου ἔθεσε στενὰ καὶ περιωρισμένα ὅρια εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὑπέβαλε τὴν ἰσχὺν τοῦ λαοῦ εἰς αὐστηράν, μονομερῆ καὶ ἰδίως εἰς τὸν πόλεμον ἀποβλέπουσαν ἀγωγήν, ὁ Σόλων ἐφρόντισε ν' ἀναπτύξῃ ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ λαοῦ, νὰ παροτρύνῃ τοὺς πολίτας εἰς ἅμιλλαν περὶ δραστηριότητος, νὰ τοῖς παράσχῃ εὐκαιρίαν πρὸς ἐλευθέραν καὶ εὔθυμον ἀνάπτυξιν, καὶ πρὸς ποικίλην πνευματικὴν μόρφωσιν καὶ ἀρετήν.

Οἱ νέοι νόμοι ἐξετέθησαν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, καὶ πᾶς τις ἠδύνατο νὰ βλέπῃ αὐτούς· ἦσαν δὲ γεγραμμένοι ἐπὶ τριπλεύρων καὶ τετραπλεύρων ξυλίνων στηλῶν, σχήματος πυραμιδοειδοῦς, *ἀξόνων* καὶ *κύρβεων* καλουμένων, ἃς ἠδύνατό τις νὰ στρέφῃ περὶ τὸν ἄξονά των.

Ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνος ἀναγνωρίζεται γενικῶς ὡς ἔργον μεγάλης πολιτικῆς σοφίας, καὶ εἶναι, ὡς ἀπήτουν τοῦτο αἱ τότε περιστάσεις, σοφὸν μίγμα ἀριστοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν στοιχείων, ὅπερ ἦτο προωρισμένον νὰ φέρῃ εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεὰς εἰς ἀνάπτυξιν καὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν τὰ δημοκρατικὰ στοιχεῖα. Αὐτὸς οὗτος λέγει περὶ τοῦ ἔργου του.

«Ὅσον ἀρκεῖ εἰς τὸν δῆμον, τοσοῦτον ἀπέδωκα κράτος,
οὔτ' ἀφαιρέσας τιμήν, οὔτε δὲ πάλιν προσθείς.
Ὅσοι δὲ δύναμιν εἶχον, καὶ εἰς πλῆθος προεῖχον χρημάτων,
οὔτ' εἰς αὐτοὺς νὰ συμβῇ ἤθελον τὶ βλαβερόν,
Ἕστηκα δέ, ἰσχυρὰν τὴν ἀσπίδ' ἀμφοτέροις προτείνας,
εἰς οὐδετέρους αὐτῶν ἄδικον νίκην ἀφείς»[1].

Ἀλλά, δύσκολον εἶναι νὰ εὐχαριστήσῃ τις ὅλους, ὅταν ἐπιχειρῇ σπουδαῖον ἔργον· διὸ ὁ ἴδιος λέγει:

«τότε μ' ἐπεριποιοῦντο· τώρα δ' ὀργιζόμενοι,
μὲ λοξὸν μὲ βλέπουν ὄμμα ὅλοι ὡς πολέμιον»[2].

Οἱ μάλιστα ἐνδιαφερόμενοι ἦσαν ὀλίγον εὐχαριστημένοι ἐκ τῶν νέων διατάξεων· διότι οἱ μὲν ἐνόμιζον ὅτι πλέον τοῦ δέοντος ἐζημιώθησαν,

(1) Πλουτ. ἐν β. Σόλ. 18. (2) Αὐτόθι 16.

οἱ δὲ ὅτι πολλὰ ὀλίγα ἐκέρδησαν. Ἵνα δὲ ἀποφύγῃ τοὺς ψόγους καὶ τὰς ἐπιπλήξεις, τὰς ἐρωτήσεις καὶ τὰς ἀπαιτήσεις περὶ μεταβολῆς ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς διατάξεως, ἐπεχείρησεν ὁ Σόλων ἐκ νέου ταξείδια, ἀφοῦ πρῶτον ὑπεχρέωσε τοὺς Ἀθηναίους δι' ὅρκου νὰ μεταχειρισθῶσι τοὺς νόμους του ἄνευ μεταβολῆς ἐπὶ 10 ἔτη.

Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν μετέβη εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἔζησεν ἐπί τινα καιρὸν, συναναστρεφόμενος μετὰ τοῦ βασιλέως *Ἀμάσεως* καὶ μετὰ τῶν σοφῶν Ἱερέων *Ψενώφιδος*, τοῦ ἐξ Ἡλιουπόλεως, καὶ *Σώγχιδος*, τοῦ ἐκ Σάϊος· μετὰ δὲ ταῦτα ἔπλευσεν εἰς Κύπρον πρὸς τὸν βασιλέα *Φιλόκυπρον*, οὗ τὴν φιλίαν καὶ ὑπόληψιν ἀπέκτησεν εἰς μέγαν βαθμόν. Ἡ πόλις τοῦ Φιλοκύπρου *Αἰπεῖα* = ἡ *ὑψηλὴ* ἔκειτο ἐπί τινος τραχέος λόφου, οὗτινος τὸ ἔδαφος ἦτο ἄκαρπον. Ὁ δὲ Σόλων παρεκίνησεν αὐτὸν νὰ μεταθέσῃ τὴν πόλιν εἰς τὴν εὔφορον πεδιάδα, τὴν ἐκτεινομένην ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὑψώματος τούτου, εἰς τὴν παραλίαν τῆς θαλάσσης, ὅπου εὑρίσκετο ἐξαίρετός τις λιμὴν, βοηθήσας καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς οἰκοδομῆς. Μετ' ὀλίγον ἔφθασεν ἡ νέα πόλις, εἰς ἣν συνέρρευσε μέγα πλῆθος ἐποίκων, εἰς τόσον μεγάλην ἀκμὴν, ὥστε προὐκάλεσε τὴν ζηλοτυπίαν τῶν ἄλλων βασιλέων τῆς Κύπρου· ὁ δὲ Φιλόκυπρος ὠνόμασεν αὐτὴν, εὐγνωμονῶν, πρὸς τιμὴν τοῦ Σόλωνος *Σόλους*. Ὁ Σόλων ἀναφέρων τὴν κτίσιν τῆς πόλεως εἰς τὰ ἐλεγεῖά του, προσφωνεῖ τὸν Φιλόκυπρον ὡς ἑξῆς·

Τώρα δὲ, σὺ μὲν εἰς Σόλους εἰς ἔτη πολλὰ βασιλεύων,
οἴκει τὴν πόλιν καλῶς, σὺ καὶ τὸ γένος τὸ σόν.
Ἀλλ' εἰς ταχύπορον ναῦν ἐκ τῆς νήσου αὐτῆς τῆς ἐνδόξου
σῶον ἂς πέμψῃ ἐμὲ Κύπρις[1] ἡ ἰοστεφής.
Εἴθε δ' ἕνεκ' αὐτῆς τῆς οἰκίσεως, χάριν καὶ δόξαν
δώσοι μοι, κ' εἴθε καλὸν εἰς τὴν πατρίδα μου πλοῦν[2].

Ὡσαύτως καὶ ὁ διὰ τὸν πλοῦτόν του γνωστὸς βασιλεὺς τῆς Λυδίας *Κροῖσος*, φίλος ὢν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, ὡς λέγουσι, προσεκάλεσε τὸν Σόλωνα κατὰ τὴν δεκαετῆ ταύτην ἀποδημίαν αὐτοῦ ἐκ τῆς πατρίδος του ἕνεκα τῆς σοφίας καὶ τῆς δόξης αὐτοῦ εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ του αὐλὴν, καὶ ἔσχε μετ' αὐτοῦ ἐκεῖ τὴν ὑπὸ Ἡροδότου[3] ἀναφερομένην καὶ πασίγνωστον συνδιάλεξιν περὶ τῆς ἀληθοῦς ἐν τῷ βίῳ εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν δὲν δύναται νὰ ἦτο ἀκόμη ὁ Κροῖσος, κατὰ τὴν κοινὴν χρονολογίαν, βασιλεὺς τῆς Λυδίας· διὸ ἱστο-

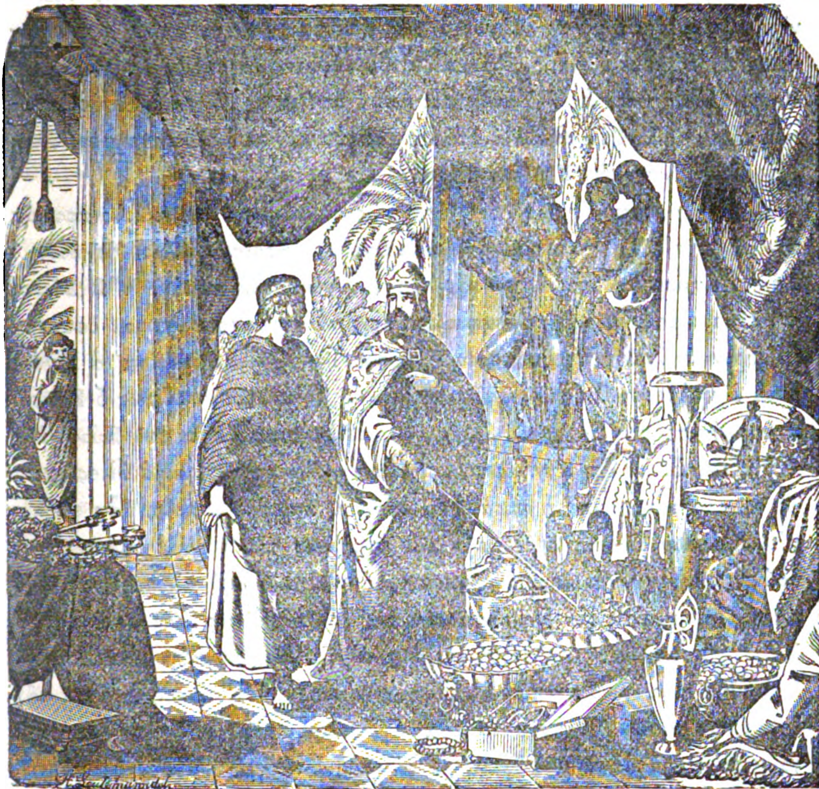
---

(1) Ἡ Ἀφροδίτη. (2) Πλούτ. ἐν β. Σόλ. 26. (3) Ἡροδ. 1, 29 καὶ ἑξῆς.

ρικοί τινες μεταθέτουσι τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Σόλωνος παρὰ τῷ Κροίσῳ εἰς μεταγενέστερα ἔτη, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του. Πιθανῶς ὅμως τὸ διήγημα τοῦτο ἐπλάσθη πρὸς ἀντίθεσιν τῆς σοφίας καὶ τοῦ ὑψηλοῦ φρονήματος πεπαιδευμένου Ἕλληνος πολίτου ἐλευθέρας πόλεως πρὸς τὴν ματαίαν πολυτέλειαν καὶ ὑπερηφάνειαν Ἀσιανοῦ κυριάρχου, θαρροῦντος εἰς τὰ ἐπίγεια ἀγαθά του καὶ τὴν εὔθραυστον δύναμίν του. Ἐν τούτοις παραθέτομεν αὐτὸ ἐνταῦθα ὡς λίαν περίεργον[1]. «Λέγουσι λοιπὸν ὅτι ὁ Σόλων, ἐλθὼν εἰς Σάρδεις κατὰ παράκλησιν τοῦ Κροίσου, ἔπαθεν ὅ,τι ἄνθρωπος χερσαῖος, ὅστις καταβαίνει κατὰ πρῶτον εἰς τὴν θάλασσαν· διότι, ὡς ἐκεῖνος, ἄλλον καὶ ἄλλον βλέπων ποταμὸν, ἐκλαμβάνει ὅτι εἶναι ἡ θάλασσα, οὕτω καὶ ὁ Σόλων, τὴν αὐλὴν διερχόμενος, καὶ πολλοὺς βλέπων τῶν ὀπαδῶν τοῦ βασιλέως κεκοσμημένους πολυτελῶς, καὶ ὑπερηφάνως βαδίζοντας μεταξὺ ὄχλου προπέμποντος καὶ μεταξὺ δορυφόρων, ἐνόμιζεν ὅτι ἕκαστος αὐτῶν ἦτο Κροῖσος, μέχρις οὗ ὡδηγήθη πρὸς αὐτὸν, φοροῦντα ὅ,τι ἀξιόλογον εἶχεν, ἢ ὡραῖον, ἢ ζηλωτὸν φαινόμενον, εἰς πολυτίμους λίθους, εἰς ἐνδύματα χρωματιστὰ, ἢ εἰς ἔντεχνα χρυσᾶ κοσμήματα, ὅπως φαίνηται θέαμα ποικιλώτατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον. Ὁ Σόλων ὅμως, ἐλθὼν ἄντικρυς αὐτοῦ, οὐδ' ἐξεπλάγη παντελῶς διὰ τὴν ὄψιν, οὐδ' εἶπε τίποτε, ὡς ὁ Κροῖσος περιέμενεν, ἀλλ' ἐφαίνετο μάλιστα εἰς τοὺς φρονίμους ὅτι κατεφρόνει τὴν ἀπειροκαλίαν ἐκείνου καὶ τὴν μικροφιλοτιμίαν. Τότε διέταξεν ὁ βασιλεὺς νὰ τῷ ἀνοίξωσι τοὺς θησαυροὺς τῶν χρημάτων, καὶ νὰ τῷ ἐπιδείξωσι τὰ ἐπίλοιπα σκεύη καὶ τὴν πολυτέλειαν, ἐνῷ οὐδεμίαν ἐκεῖνος εἶχε τούτων ἀνάγκην, διότι ἤρκει ὁ Κροῖσος αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ νὰ δώσῃ τοῦ τρόπου του ἔννοιαν. Ἀφοῦ λοιπὸν τὰ εἶδεν ὅλα, καὶ ὡδηγήθη πάλιν πρὸς τὸν βασιλέα, τὸν ἠρώτησεν οὗτος ἂν εἶδέ ποτε ἄνθρωπον αὐτοῦ μακαριώτερον. Ὅταν δὲ ὁ Σόλων τῷ ἀπεκρίθη ὅτι εἶδε τὸν συμπολίτην του *Τέλλον*, καὶ τῷ διηγήθη ὅτι ὁ Τέλλος ἦτον ἀνὴρ χρηστὸς, καὶ ἀφῆκεν υἱοὺς ἐντίμους καὶ περιουσίαν ἐπαρκῆ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου, καὶ ἐνδόξως ἀπέθανεν, ἀνδραγαθήσας ὑπὲρ τῆς πατρίδος, εἰς τὸν Κροῖσον ἐφάνη ἀγροῖκος ἄνθρωπος καὶ ἀλλόκοτος, νὰ μὴ λαμβάνῃ ὡς μέτρον τῆς εὐδαιμονίας τὸ ἀργύριον οὐδὲ τὸ χρυσίον, ἀλλὰ παρὰ τὴν τόσην ἐξουσίαν καὶ τὴν δύναμιν νὰ προτιμᾷ τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον κοινοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰδιώτου. Καὶ ὅμως τὸν ἠρώτησε πάλιν ἂν μετὰ τὸν Τέλλον ἐγνώρισεν ἄλλον εὐδαι-

(1) Μετάφρ. Πλουτ. ὑπὸ Ραγκαβῆ ἐν βίῳ Σόλ. 27 καὶ 28.

μονέστερον ἄνθρωπον. Τότε δ' ὁ Σόλων ἀπεκρίθη ὅτι ἐγνώρισε τὸν *Κλέοβιν* καὶ τὸν *Βίτωνα*, ἄνδρας ἐξόχως φιλαδέλφους καὶ φιλομήτορας, οἵτινες, ἐπειδὴ ἐβράδυνον οἱ βόες νὰ ἔλθωσι, ζευχθέντες αὐτοὶ εἰς τὴν ἅμαξαν, ἐκόμισαν τὴν μητέρα των εἰς τῆς Ἥρας τὸ ἱερὸν, μακαρι-

Σόλων, Κροῖσος καὶ Αἴσωπος.

ζομένην ὑπὸ τῶν πολιτῶν καὶ χαίρουσαν, καὶ ἔπειτα, ἀφ' οὗ προσέφερον θυσίαν καὶ ἔπιον, δὲν ἐξύπνησαν πλέον τὴν ἄλλην ἡμέραν, ἀλλ' ἀπέθανον θάνατον ἄνευ πόνου καὶ λύπης μετὰ δόξαν τοσαύτην. «Ἡμᾶς δὲ, εἶπε μετ' ὀργῆς ὁ Κροῖσος, δὲν μᾶς καταριθμεῖς μετὰ τῶν εὐδαιμόνων ἀνθρώπων;» Ὁ δὲ Σόλων οὔτε νὰ κολακεύσῃ θέλων αὐτὸν, οὔτε περαιτέρω νὰ τὸν παροξύνῃ, «εἰς τοὺς Ἕλληνας, εἶπεν, ὦ βασιλεῦ τῶν Λυδῶν, ὁ θεὸς μέτρια μὲν ἔδωκε καὶ τ' ἄλλα ὅλα, προσέτι δὲ, διὰ ταύτην τὴν μετριότητα, ἔχομεν καὶ σοφίαν θαρραλέαν τινὰ, ὡς φαίνεται,

καὶ δημοτικὴν, οὐχὶ δὲ βασιλικὴν καὶ λαμπράν. Αὕτη δὲ βλέπουσα τὸν βίον ὑποκείμενον πάντοτε εἰς τύχας παντοδαπὰς, δὲν μᾶς ἀφήνει νὰ ἐπαιρώμεθα διὰ τὰ ὑπάρχοντα ἀγαθὰ, οὐδὲ νὰ θαυμάζωμεν εὐτυχίαν ἀνθρώπου ἥτις ἔχει ἀκόμη καιρὸν νὰ μεταβληθῇ· διότι τὸ μέλλον ἐπέρχεται ἐξ ἀδήλου ποικίλον εἰς ἕκαστον· εὐδαίμονα δὲ ἐκεῖνον νομίζομεν, εἰς ὃν μέχρι τέλους ὁ θεὸς ἀπένειμεν εὐτυχίαν· ἐν ᾧ μακαρισμὸς ἀνθρώπου ζῶντος ἔτι καὶ κινδυνεύοντος ἐν τῷ βίῳ, εἶναι ἀβέβαιος καὶ ἄκυρος, ὡς ἡ ἀνακήρυξις καὶ ὁ στέφανος ἀθλητοῦ εἰσέτι ἀγωνιζομένου». Ταῦτα εἰπὼν ὁ Σόλων ἀνεχώρησε, καὶ ἐλύπησε μὲν, ἀλλὰ δὲν ἐσωφρόνισε τὸν Κροῖσον».

«Ὁ δὲ μυθοποιὸς Αἴσωπος, ὅστις ἔτυχε νὰ ἦναι καὶ αὐτὸς προσκεκλημένος εἰς Σάρδεις, καὶ ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ Κροίσου, ἐλυπήθη διότι ὁ Σόλων μηδεμιᾶς ἔτυχε φιλοξενίας, καὶ νουθετῶν αὐτὸν, «Ὦ Σόλων, τῷ εἶπε, μετὰ τῶν βασιλέων πρέπει τις νὰ συναναστρέφηται ὅσον ὀλιγώτερον ἢ ὅσον εὐαρεστότερον δύναται». «Ὄχι, ἀπεκρίθη ὁ Σόλων, ὅσον ὀλιγώτερον ἢ ὅσον ὠφελιμώτερον». Τότε λοιπὸν οὕτως ὁ Κροῖσος κατεφρόνησε τὸν Σόλωνα. Ὅταν δὲ, πολεμήσας μετὰ τοῦ Κύρου ἐνικήθη, καὶ ἐκυριεύθη ἡ πόλις του, καὶ αἰχμαλωτισθεὶς καὶ ὁ ἴδιος ἔμελλε νὰ κατακαῇ, καὶ ἡ πυρὰ ἦτο ἑτοίμη, καὶ ἀνεβιβάσθη ἤδη εἰς αὐτὴν, ἐνώπιον ὅλων τῶν Περσῶν καὶ παρόντος τοῦ Κύρου, ὑψώσας ὅσον ἠδύνατο τὴν φωνήν του, ἀνεβόησε τρὶς «Ὦ Σόλων!» Ἀπορήσας δὲ ὁ Κῦρος, ἔπεμψε νὰ τὸν ἐρωτήσωσι τίς ἄνθρωπος ἢ τίς θεὸς ἦτο οὗτος ὁ Σόλων, ὃν μόνον ἐπικαλεῖται εἰς τῆς τύχης τὴν ἐσχάτην καταδρομήν. Καὶ ὁ Κροῖσος, χωρὶς οὐδὲν ν' ἀποκρύψῃ, εἶπεν, ὅτι «οὗτος ἦτο εἷς τῶν Ἑλλήνων σοφῶν, ὃν προσεκάλεσα ἐγὼ, διότι ἤθελον ὄχι ν' ἀκούσω ἢ νὰ μάθω τι ἀφ' ὅσα μοὶ ἔλειπον, ἀλλὰ διὰ νὰ γείνῃ αὐτὸς θεατὴς καὶ ν' ἀναχωρήσῃ μάρτυς τῆς εὐδαιμονίας ἐκείνης, ἧς ἡ στέρησις ἦτο μεγαλήτερον κακὸν ἀφ' ὅ,τι ἦτο καλὸν ἡ ἀπόκτησις. Διότι, ὅτε τὴν εἶχον, τὰ ἀγαθὰ αὐτῆς ἦσαν λόγοι μόνον καὶ φαντασία· αἱ δὲ μεταβολαὶ αὐτῆς μὲ ῥίπτουσιν εἰς πάθη δεινὰ καὶ εἰς συμφορὰς ἀνιάτους. Ὁ ἀνὴρ λοιπὸν ἐκεῖνος ἐκ τῶν τότε προβλέπων τὰ νῦν, μοὶ ἔλεγε ν' ἀποβλέπω εἰς τοῦ βίου τὸ τέλος, καὶ νὰ μὴ ὑπερηφανεύωμαι θαρρῶν εἰς ἀβέβαια.» Ὅταν δὲ ταῦτα διεκοινώθησαν πρὸς τὸν Κῦρον, ὢν αὐτὸς τοῦ Κροίσου σοφώτερος, καὶ τὸν λόγον τοῦ Σόλωνος βλέπων κυρούμενον ἐκ τοῦ παραδείγματος, οὐ μόνον ἀφῆκε τὸν Κροῖσον, ἀλλὰ καὶ ἐξηκολούθησε τιμῶν αὐτὸν ἐφ' ὅσον ἔζη, καὶ ἐδοξάσθη ὁ Σόλων, ὅτι δι' ἑνὸς λόγου τὸν μὲν ἕνα βασιλέα ἔσωσε, τὸν δὲ ἄλλον ἐδίδαξεν».

Ὅτε ὁ Σόλων, ἐπανελθὼν ἐκ τοῦ ταξειδίου του, ἔζη πάλιν ἐν Ἀθήναις, τῷ συνέβησαν ἐν τῇ γεροντικῇ ἡλικίᾳ του ὀδυνηρότατα συμβάντα. Τὸ εἰρηνικόν του ἔργον ἐταράχθη διὰ νέων ἐρίδων τῶν μερίδων, περὶ ὧν θὰ γείνῃ λόγος ἐν τῷ περὶ Πεισιστράτου· διὰ τῶν φιλονεικιῶν τούτων ἐχάραξεν ὁ πονηρὸς Πεισίστρατος εἰς ἑαυτὸν τὴν πρὸς τὴν τυραννίδα ὁδόν. Ἵνα λοιπὸν ὁ Σόλων διατηρήσῃ τὸ ἔργον, ἐν ᾧ ἐδαπάνησε ὅλην του τὴν ζωήν, ὤφειλε μὲ ὅλην τὴν μεγάλην του ἡλικίαν ν' ἀναφανῇ πάλιν ἐκ τῆς κεκρυμμένης του διαμονῆς καὶ νὰ μετάσχῃ πάλιν τοῦ δημοσίου βίου. Προσεπάθησε δὲ νὰ πείσῃ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν μερίδων, καὶ πρὸ πάντων τὸν Πεισίστρατον, ὃν ἐθεώρει ὡς τὸν πλέον ἐπικίνδυνον, ἵνα μὴ φέρωσιν εἰς κίνδυνον τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πολιτείας, καὶ ὡμίλησεν ἐνώπιον τοῦ λαοῦ, ὅστις ἠκροάσθη μὲν αὐτοῦ καὶ ἀπήντησεν μετὰ σεβασμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἔδωκε προσοχὴν μεγάλην εἰς τὰς νουθεσίας του καὶ παρακλήσεις. Ὁ Σόλων εἶχε γηράσει πλέον! εἶχεν ἀποξενωθῆ ἀπὸ τῆς νεωτέρας γενεᾶς! οἱ δὲ ἀρχηγοὶ τῶν μερίδων ὡδηγοῦντο ὑπὸ τῆς φιλαυτίας των. Τότε δὲ πάλιν ἀπεπειράθη ὁ Σόλων διὰ τῆς ποιήσεως νὰ ἐπενεργήσῃ εἰς τὰς ψυχὰς τοῦ λαοῦ[1].

Ὅτε ἐν ἔτει 560 ἡ μερὶς τοῦ Πεισιστράτου ὑπερίσχυσεν ἐν τῇ βουλῇ, καὶ ὅτε ἐπλησίασεν ὁ κίνδυνος τῆς τυραννίδος, τότε ἐπεχείρησεν ὁ Σόλων ἐνεργητικώτερόν τι μέσον. Ὅπως κατὰ τὰ ἔτη τῆς νεότητός του προσποιούμενος τὸν κήρυκα ἐνεθουσίασε τὸν λαὸν πρὸς ταχεῖαν πρᾶξιν, πρὸς ἅλωσιν δηλ. τῆς Σαλαμῖνος, οὕτω καὶ νῦν ἐνεφανίσθη ὡπλισμένος δι' ἀσπίδος καὶ αἰχμῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἵνα δείξῃ ὁποῖος κίνδυνος ὑπῆρχε, καὶ νὰ παροτρύνῃ τοὺς πολίτας πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐλευθερίας των. Πρότερον μὲν εἶχε προσποιηθῆ ὅτι παρεφρόνησε, νῦν δὲ ἀπεφάνθησαν οἱ προεδρεύοντες βουλευταὶ ὅτι ὁ Σόλων ἐγένετο τρελλός. Αὐτὸς δὲ ἀπεκρίθη μετὰ ταῦτα εἰς ποίημά τι

δείξει δὴ μανίην μὲν ἐμὴν βαιὸς χρόνος ἀστοῖς,
δείξει ἀληθείης εἰς μέσον ἐρχομένης[2].

---

(1) «Νεφέλης πέλεται χιόνος μένος ἠδὲ χαλάζης,
βροντὴ δ' ἐκ λαμπρᾶς γίγνεται ἀστεροπῆς.
Ἀνδρῶν δ' ἐκ μεγάλων πόλις ὄλλυται· εἰς δὲ μονάρχου
δῆμος ἀϊδρίῃ δουλοσύνην ἔπεσεν.
Λείως δ' ἐξάραντ' οὐ ῥᾴδιόν ἐστι κατασχεῖν
ὕστερον, ἀλλ' ἤδη χρὴ περὶ πάντα νοεῖν».
Poet. lyr. Graeci. Th. Bergk σελ. 337, 10 (17).

(2) Poet. lyr. Graeci, ὑπὸ Th. Bergk. 337, 9 (18).

Ὀλίγον καιρὸν μετέπειτα ὁ Πεισίστρατος ἐγένετο τύραννος τῶν Ἀθηνῶν καὶ κύριος τῆς ἀκροπόλεως. Ὁ δὲ Σόλων ὑπακούων εἰς τὸν ἰδικόν του νόμον, ὅτι ἐν καιρῷ στάσεων ἕκαστος πολίτης ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ μερίδα τινά, ἔλαβε τὰ ὅπλα του, ἔσπευσεν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ παρώτρυνε τὸν λαὸν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας του. Ὁ δὲ λαὸς ἔμεινεν ἥσυχος, οἱ μὲν χάριν τοῦ Πεισιστράτου, οἱ δὲ ἕνεκα φόβου. Τότε δὲ μετέβη ὁ Σόλων εἰς τὴν οἰκίαν του, ἔθηκε τὸν ὁπλισμὸν ἔμπροσθεν τῆς θύρας εἰς τὸν δρόμον, καὶ ἐπεκαλέσατο τοὺς θεοὺς μάρτυρας ὅτι διὰ λόγου καὶ ἔργου ὑπερησπίσθη τὴν πατρίδα καὶ τοὺς νόμους, ὅσον ἐξηρτᾶτο ἀπ' αὐτὸν, δι' ὅλων του τῶν δυνάμεων, τοὺς δὲ πολίτας ἔψεξεν ὡς ἑξῆς·

«ἐξ ἀνανδρείας ἐὰν εἰς δεινὰ ἐνεπέσατε τόσα,
μὴ συναιτίους αὐτῶν λέγετε, μὴ τοὺς θεούς.
Τούτους ὑψώσατε σεῖς, εἰς αὐτοὺς τὴν ἀσφάλειαν δόντες,
καὶ διὰ ταῦτα κακὸν ἔχετε δούλων ζυγόν»[1].

Προχωρῶν δὲ ἐλέγχει αὐτούς, ὅτι ἀποβλέπουσιν εἰς τοὺς λόγους τοῦ πονηροῦ ἀνδρὸς, καὶ δὲν παρατηροῦσιν εἰς τὰς πράξεις αὐτοῦ[2].

Οἱ ἐκ τῶν εὐγενῶν ἀντίπαλοι τοῦ Πεισιστράτου ἀπῆλθον ἐκ τῆς πόλεως· ἐπίσης δὲ καὶ τὸν Σόλωνα, ὅστις μεγαλοφωνότατα καὶ μετὰ μεγίστου ζήλου ἠναντιώθη εἰς αὐτὸν, συνεβούλευσαν οἱ φίλοι του νὰ φύγῃ· ἀλλ' αὐτὸς ἀπέρριψε τὴν συμβουλήν των. Ὅτε δὲ οἱ φροντίζοντες περὶ τῆς ζωῆς του ἠρώτων αὐτὸν, εἰς τί ἐμπιστευόμενος ἐλπίζει νὰ διαφύγῃ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ τυράννου, ἀπήντησεν «εἰς τὸ γῆράς μου.» Καὶ τῷ ὄντι ὁ Πεισίστρατος, γενόμενος κύριος τῶν πραγμάτων, ἐσέβετο τὸ γῆρας τοῦ Σόλωνος καὶ τὰς ὑπηρεσίας του, καὶ πολλάκις ἐζήτει τὴν συμβουλήν του.

Ὁ Σόλων συνεμορφώθη πρὸς τὰς περιστάσεις, καὶ διήγαγε τὸν ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς του χρόνον, ὡς καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη τοῦ γήρατός του, δηλ. ἐν ἡσυχίᾳ, μεγίστην διασκέδασιν εὑρίσκων εἰς τὴν μετὰ τῶν Μουσῶν ἀσχολίαν καὶ εἰς τὴν συναναστροφὴν μετὰ πιστῶν φίλων. Ἡ συνείδησίς του ἀνεπαύετο ὅτι εἰργάσθη μεθ' ὅλων του τῶν δυνάμεων ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς πατρίδος του, καὶ εἶχε τὴν πεποίθησιν,

(1) Πλουτ. ἐν β. Σόλ. 30.

(2) ὑμέων δ' εἷς μὲν ἕκαστος ἀλώπεκος ἴχνεσι βαίνει,
σύμπασι δ' ὑμῖν κοῦφος ἔνεστι νόος·
εἰς γὰρ γλῶσσαν ὁρᾶτε καὶ εἰς ἔπος αἰόλον ἀνδρὸς,
εἰς ἔργον δ' οὐδὲν γιγνόμενον βλέπετε. Poet. lyr. Gr. Bergk. σελ. 338. 11 (19).

ὅτι οἱ νόμοι του, οὓς καὶ ὁ νέος ἄρχων δὲν παρεβίασεν, ἔμελλον νὰ ἦναι ἡ στερεὰ τῶν Ἀθηνῶν ἄγκυρα. Ἀπέθανε δὲ κατὰ τὸ ἔτος 559 εἰς ἡλικίαν 80 ἐτῶν ἐν Ἀθήναις. Κατ' ἄλλην δέ τινα πληροφορίαν εἶχε μεταβῆ ἐκ δυσαρεσκείας διὰ τὴν τυραννίδα εἰς τὴν πατρικήν του πόλιν *Κύπρον*, καὶ αὐτόθι ἀπέθανεν· τὰ δὲ ὀστᾶ του λέγουσιν ὅτι μετεκομίσθησαν, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του, εἰς τὴν Σαλαμῖνα καὶ ὅτι ἐκάησαν αὐτόθι· ἡ δὲ τέφρα ὅτι ἐσπάρη εἰς πᾶσαν τὴν νῆσον.

7. ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΥΙΟΙ ΑΥΤΟΥ.

Ἐπὶ πλέον τῶν 20 ἐτῶν ὑπῆρχον ἤδη οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος εἰς χρῆσιν, ἀλλὰ δὲν εἶχον ἀκόμη ἐρριζωθῆ εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ, ὥστε νὰ δυνηθῶσι νὰ ἀπαλλάξωσι τὴν πολιτείαν τῶν νέων ταραχῶν. Αἱ ἀρχαῖαι μερίδες τῶν Πεδιέων, Παράλων καὶ Διακρίων ὕψωσαν τὴν κεφαλὴν ἐκ νέου, καθότι ἄνδρες ἐκ τῶν πλουσιωτάτων καὶ εὐγενεστάτων ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν ἐτέθησαν ἐπὶ κορυφῆς αὐτῶν ὡς ἀρχηγοί, οὐχὶ τόσον, ἵνα ὑπερασπισθῶσι τὰ συμφέροντα τῆς μερίδος των, ὅσον διὰ νὰ ἀποκτήσωσι δι' αὐτῆς ἔξοχον ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσιν. Καὶ ἐπὶ κορυφῆς μὲν τῶν ἀριστοκρατικῶς φρονούντων Πεδιέων ἵστατο *Λυκοῦργος ὁ Ἀριστολαΐδου*, ἐξ οἰκογενείας τινὸς τῆς ἀρχαίας ἐγχωρίου ἀριστοκρατίας τῆς πέριξ χώρας· οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀλκμαίωνος, τοῦ δισεγγόνου τοῦ Νέστορος, καταγόμενοι Ἀλκμαιωνίδαι, ἐπανελθόντες μετὰ τὴν ἀμνηστείαν τοῦ Σόλωνος πάλιν εἰς τὴν πατρίδα των, εἶχον τὰ ἀγροτικά των κτήματα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν, τὴν ἕδραν τῶν Παράλων, καὶ ἐζήτησαν παρὰ τούτων ὑποστήριξιν καὶ ὀπαδούς. Κατὰ ταύτην δὲ τὴν ἐποχὴν ἀρχηγὸς τῶν Παράλων ἦτο ὁ *Μεγακλῆς*, ὁ ἐκ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς *Ἀγαρίστης*, τῆς θυγατρὸς τοῦ Σικυωνίου Κλεισθένους, ἀποκτήσας μέγαν πλοῦτον, ὁ ἔκγονος τοῦ κυρίως μετασχόντος εἰς τὸ Κυλώνειον ἔγκλημα Μεγακλέους. Ἐπὶ κορυφῆς δὲ τῶν Διακρίων ἵστατο ὁ *Πεισίστρατος*, ὅστις κατήγετο ἀπὸ τοῦ ἐκ τῆς Ὀδυσσείας γνωστοῦ ὁμωνύμου υἱοῦ τοῦ Νέστορος· τὰ δὲ κτήματά του εὑρίσκοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς χώρας, ὅπου κατῴκουν οἱ Διάκριοι.

Πατὴρ τοῦ Πεισιστράτου ἦτο ὁ Ἱπποκράτης. Ὅτε οὗτος μετέβη ποτὲ εἰς Ὀλυμπίαν, ἵνα ἴδῃ τοὺς ἀγῶνας, συνέβη κατὰ τὴν θυσίαν, ἣν

προσήνεγκεν αὐτός, μέγα τι θαῦμα. Οἱ λέβητες δηλ., ἐνῷ ἦσαν πλήρεις κρέατος καὶ ὕδατος, ἤρχισαν νὰ βράζωσι χωρὶς νὰ ἀνάψωσι πῦρ, καὶ μάλιστα καὶ ὑπερεξεχείλισαν[1]. Ὁ Σπαρτιάτης Χίλων, εἷς τῶν 7 σοφῶν, ὅστις κατὰ τύχην εὑρίσκετο πλησίον, νομίσας τοῦτο προφητικὸν σημεῖον ἀπεφάνθη, ὅτι ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἱπποκράτους ἔμελλε νὰ προέλθῃ ἀνὴρ δυνάμεως ἐξόχου, καὶ συνεβούλευσε τὸν Ἱπποκράτην, ἐὰν ἔχῃ υἱόν, νὰ τὸν ἀποκηρύξῃ. Ὀλίγον δὲ χρόνον μετέπειτα ἐγέννησεν ὁ Ἱπποκράτης υἱόν, ὃν δὲν ἀπεκήρυξεν, ἀλλ' ἐστήριξεν ἐπ' αὐτοῦ ὅλας τὰς ἐλπίδας τοῦ οἴκου του. Τὸν ὠνόμασε δὲ Πεισίστρατον, κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ εὐγενοῦς προπάτορος.

Ὁ Πεισίστρατος δὲν διέψευσε τὰς προσδοκίας τοῦ πατρός του. Ἐγένετο λαμπρὸς καὶ ὡραῖος νέος, πεπροικισμένος διὰ μεγάλης εὐφυΐας. Ὁ συγγενής του Σόλων τὸν ἠγάπησε καὶ ἀναμφιβόλως πολὺ ἐπενήργησεν ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ὥριμόν του ἡλικίαν εὗρεν ὁ Πεισίστρατος κατὰ τὸν πολυχρόνιον κατὰ τῶν Μεγάρων πόλεμον εὐκαιρίαν νὰ διακριθῇ ὡς ἀρχηγός, καὶ ν' ἀποκτήσῃ μεγάλην δόξαν. Ὅτε δὲ ἀνεφάνησαν ἐκ νέου οἱ ἀγῶνες τῶν μερίδων, ἦτο ὁ Πεισίστρατος ἀνήρ, ὅστις ἠδύνατο νὰ τολμήσῃ ν' ἀγωνισθῇ πρὸς τοὺς πρώτους ἄνδρας τῆς πολιτείας περὶ τῶν πρωτείων. Ἐγένετο δὲ ἀρχηγὸς τοῦ κατωτέρου λαοῦ, τῆς μερίδος τῶν *Διακρίων*. Μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ τούτου, τῶν μικρῶν κτηματικῶν, τῶν ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ παραλίᾳ, ἐπεκράτησεν ἡ μεγίστη δυσαρέσκεια· οὗτοι ἔβλεπον διαψευδομένας τὰς ἐκ τῶν διατάξεων τοῦ Σόλωνος προσδοκίας των, καθότι μάτην προσεδόκων διανομὴν τῶν ἀγρῶν καὶ ἐξίσωσιν τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας. Οὗτοι ἦσαν καὶ νῦν ἕτοιμοι νὰ προβῶσι πλέον τῶν ἄλλων κομμάτων, καὶ διὰ τοῦτο οὗτοι ὑπῆρξαν τὸ μέγιστον στήριγμα τοῦ ἐπιδιώκοντος τὴν τυραννίδα Πεισιστράτου.

Ὁ Σόλων εἶπέ ποτε ὅτι αἱ Ἀθῆναι δὲν θὰ εἶχον οὐδένα καλλίτερον πολίτην τοῦ Πεισιστράτου, ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξαλειφθῇ ἀπὸ τῆς ψυχῆς του ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἵσταται ἐπὶ κορυφῆς τῆς πολιτείας. Ἀλλ' ἡ φιλοδοξία αὕτη ἦτο τὸ κυριώτερον πάθος τῆς ψυχῆς τοῦ Πεισιστράτου, ὅπερ οὐδεμία τοῦ εὐγενοῦς Σόλωνος νουθεσία ἠδύνατο νὰ καταπραΰνῃ. Αὐτὸς ἦτο, οὕτως εἰπεῖν, γεγεννημένος εἰς τὸ νὰ ἦναι ἄρχων τοῦ λαοῦ. Ὅπως ἐκ τοῦ στόματος τοῦ προγόνου του Νέστορος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ὁμήρου, ἔρρεεν ὁ λόγος γλυκύτερος τοῦ μέλιτος, οὕτω

(1) Ἡρόδ. 1, 59.

καὶ ὁ Πεισίστρατος κατεῖχεν εἰς μέγαν βαθμόν, ὥσπερ κληρονομίαν τῆς οἰκογενείας του, τὸ δῶρον τοῦ πειστικοῦ λόγου. Ἄνευ τοῦ συνήθους παρὰ τοῖς ἀριστοκρατικοῖς στόμφου, συνανεστρέφετο εὐμενῶς καὶ εὐπροσηγόρως μετὰ τοῦ λαοῦ, πάντοτε προσηνὴς καὶ ἐνεργητικός, ἀφιλοκερδὴς φίλος τῶν ἐνδεῶν καὶ πιεζομένων· ἐδωρεῖτο χρήματα, ἠνέῳγε τὰς οἰκίας του· αἱ δὲ φυτεῖαι του καὶ οἱ κῆποί του ἦσαν εἰς κοινὴν χρῆσιν. Ἐκτὸς δὲ τούτου εἰς πάσας τὰς μετὰ τοῦ λαοῦ συνομιλίας του ἐφέρετο ὡς ἀνήρ, ὅστις, ἴσα καὶ δίκαια φρονῶν, ἀγαπᾷ τὴν ἰσότητα καὶ μισεῖ τὴν πίεσιν· ὡμίλει δὲ πολὺ περὶ τῆς δῆθεν καταπατήσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ καὶ τῆς θλιβερᾶς δῆθεν καταστάσεως, ἐν ᾗ δὲν πρέπει ἐπὶ πλέον νὰ μείνῃ. Οὕτω διήγειρε τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ λαοῦ, ὅστις, ἐπ' αὐτοῦ στηρίζων ὅλας του τὰς ἐλπίδας, ἠκολούθησεν αὐτὸν προθύμως ὡς ἀρχηγόν του.

Ἀφοῦ ὁ Πεισίστρατος προπαρεσκεύασε πάντα τὰ διὰ τὰ σχέδιά του ἀπαιτούμενα, ἤρχισε τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν διὰ πονηρίας τινός. Ἡμέραν τινὰ δηλ. ἤρισαν οἱ κομματάρχαι ἐν τῇ συνελεύσει τοῦ λαοῦ μετὰ μεγάλης σφοδρότητος πρὸς ἀλλήλους· μετ' ὀλίγον δὲ ἐπιστρέφων ὁ Πεισίστρατος ἐπὶ τῆς ἁμάξης πληγωμένος καὶ αἱματόφυρτος ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τὴν πόλιν, προσῆλθεν εἰς τὴν πλήρη λαοῦ ἀγορὰν καὶ διηγήθη εἰς τὸ περικυκλῶσαν αὐτὸν πλῆθος, ὅτι μεταβαίνων εἰς τὰ κτήματά του προσεβλήθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του, καὶ μόλις ἀπέφυγε τὸν θάνατον. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ θορύβου, ἐπλησίασεν ὁ Σόλων τὸν Πεισίστρατον καὶ εἶπεν «ὦ υἱὲ τοῦ Ἱπποκράτους, δὲν προσποιεῖσαι καλῶς τὸν Ὀδυσσέα τοῦ Ὁμήρου· διότι ἐκεῖνος μὲν ἐπλήγωσεν ἑαυτόν, ἵνα ἐξαπατήσῃ τοὺς ἐχθρούς του, σὺ δὲ πράττεις τὸ ἴδιον, ἵνα δολιευθῇς τοὺς συμπολίτας σου»[1]. Ὁ δὲ λαὸς δὲν ἐνόησεν, ὡς ὁ Σόλων, τί ὁ Πεισίστρατος διὰ τῶν σχεδίων του τούτων ἐπεδίωκεν· ὁ κίνδυνος τοῦ ἀρχηγοῦ των, ἐφ' οὗ ἐστήριζον τὰς ἐλπίδας των, καὶ ἡ κακία τῶν ἀντιπάλων, τοὺς ἐπλήρωσε φόβου καὶ λύπης. Αἱ φωναὶ καὶ ὁ θόρυβος ἐξηκολούθησαν καὶ ἐν ἐκείνῃ ἀκόμη τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, ἣν ἡ βουλὴ εὐθὺς συνεκάλεσε. Κατὰ ταύτην ἀνέστη ὁ βουλευτὴς *Ἀρίστων*, ὅστις ἦτο συνεννοημένος μετὰ τοῦ Πεισιστράτου, καὶ προέτεινεν, ἵνα ἐπιτραπῇ εἰς τὸν Πεισίστρατον νὰ ἔχῃ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς του 50 ῥοπαλο-

(1) Ὁμ. Ὀδυσ. Δ. 242—258. Ἐνταῦθα διηγεῖται ἡ Ἑλένη ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἐνδυθεὶς ὡς δοῦλος πενιχρὰ ἐνδύματα καὶ τραυματίσας τὸ σῶμά του, εἰσῆλθεν ἄγνωστος εἰς τὴν Τροίαν.

φόρους. Ἡ ἀριστοκρατία ἢ δὲν παρουσιάσθη καθόλου εἰς τὴν συνάθροισιν, ἢ δὲν ἐτόλμησε νὰ ψηφοφορήσῃ· ὁ δὲ Σόλων εἰς μάτην ἀντέλεγε κατὰ τῆς προτάσεως ταύτης, ἥτις ἐγένετο δεκτή.

Οὕτω λαβὼν ὁ Πεισίστρατος τοὺς 50 προὐχώρησε κατὰ ἓν σπουδαῖον βῆμα. Δὲν ἠρκέσθη δὲ εἰς τοὺς 50 ῥοπαλοφόρους, ἀλλ' ἐπηύξησεν αὐτοὺς εἰς 300 καὶ εἰς 400. Μετὰ τούτου τοῦ σώματος κατέλαβεν αἰφνιδίως καὶ ἀπροσδοκήτως τὴν ἀκρόπολιν, καὶ οὕτως ἐγένετο κύριος τῆς πόλεως· ὁ δὲ Μεγακλῆς μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας του, ὡς καὶ ὁ Λυκοῦργος, ἔφυγεν ἐκ τῆς χώρας. Ὁ Πεισίστρατος ἐξήσκει τὴν οὕτω στερεῶς ἱδρυθεῖσαν τυραννίδα ἐπιεικέστατα καὶ δικαιότατα, χωρὶς καθόλου νὰ διασείσῃ τοὺς καθεστῶτας νόμους. Ἀφῆκε μὲν τὸ πολίτευμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος νὰ ὑπάρχωσιν, ἀρκούμενος εἰς τὸ νὰ ἐξασκῇ τὴν ἐπιρροήν του ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτῶν, ἀλλ' ἐφρόντιζεν, ἵνα οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ βουλευταὶ καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρχαί, οὓς ὁ λαὸς ἐξέλεγε, νὰ ἦναι κατὰ μέγιστον μέρος ἄνθρωποι τῆς μερίδος του. Ὁ δὲ λαὸς ἦτο πολὺ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν του, καθότι τώρα ἦτο ἀσφαλὴς ἀπὸ τὰς ἀδικίας τῆς ἀριστοκρατίας καὶ ἠδύνατο ἐν ἡσυχίᾳ νὰ μετέρχηται ἕκαστος τὸ ἐπάγγελμά του.

Ἡ διχόνοια τῶν ἀντιπάλων τῆς ἀριστοκρατικῆς καὶ τῆς μέσης μερίδος κατέστησαν εἰς τὸν Πεισίστρατον δυνατὴν τὴν κατάληψιν τῆς κυριαρχίας· ἀλλ' αὐτὴ αὕτη ἡ εὐτυχία τοῦ μισουμένου ἥνωσεν αὐτούς· ὁ Μεγακλῆς καὶ ὁ Λυκοῦργος ἐπανῆλθον καὶ ἐξεδίωξαν μετ' οὐ πολὺ τὸν Πεισίστρατον, ὅστις δὲν ἦτο ἄξιος ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν δύναμιν τῶν δύο τούτων, ἡνωμένων ὄντων. Πέντε περίπου ἔτη, 560 μέχρι 555, διήρκεσεν ἡ τυραννὶς αὐτοῦ. Τὰ κτήματά του τῷ ἀφῃρέθησαν καὶ ἐδημεύθησαν· ὁ δὲ Καλλίας, σφοδρὸς ἀντίπαλος τοῦ Πεισιστράτου, εἷς τῶν πλουσιωτάτων ἀνδρῶν τῶν Ἀθηναίων, ἠγόρασεν αὐτά.

Τὸ κατὰ τῆς τυραννίδος τοῦ Πεισιστράτου μῖσος ἥνωσε τὸν Μεγακλέα καὶ τὸν Λυκοῦργον πρὸς κοινὴν ἐνέργειαν· ἀλλ' εὐθὺς ὅτε ἔπεσεν ὁ ἀντίπαλός των καὶ δὲν ἐφαίνετο πλέον φοβερός, ἐστράφησαν αἱ μερίδες αὐτῶν πάλιν ἐναντίον ἀλλήλων καὶ ἐπάλαισαν περὶ τῆς καταλήψεως τῆς ἀρχῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἐφαίνετο ὅτι ἔμελλε νὰ νικηθῇ ἡ μετριόφρων μερὶς τῶν Παράλων, συνῆψεν ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς Μεγακλῆς κρυφίως συμμαχίαν μετὰ τοῦ Πεισιστράτου, ὅστις, διαμένων εἰσέτι εἰς τὰ ὄρη τῶν Διακρίων, περιέμενεν ἀλλαγὴν τῶν πραγμάτων. Ὁ Μεγακλῆς ὑπεσχέθη νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ Πεισιστράτου καὶ εἰς τὴν στερέωσιν τῆς κυριαρχίας του, ἐλπίζων ὅτι

τοιουτοτρόπως ἤθελε θεμελιώσει κοινὴν κυβέρνησιν ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν, τῶν *Ἀλκμαιωνιδῶν* καὶ τῶν *Πεισιστρατιδῶν*. Διὰ τοῦτο δὲ ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ καὶ τὴν ἐνήλικον θυγατέρα του εἰς τὸν Πεισίστρατον γυναῖκα, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ κληρονομήσωσιν οἱ ἐκ τοῦ γάμου τούτου υἱοὶ μετὰ ταῦτα τὴν τυραννίδα[1].

Ἡ τοῦ Πεισιστράτου ἐπάνοδος εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὴν κυριαρχίαν ἐγένετο κατὰ πολὺ παράδοξον τρόπον. Κατά τινα δηλ. ἑορτὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἐγένετο ἐκ τῆς ἐξοχῆς εἰς τὴν πόλιν πομπή, προπορευομένης παρθένου τινός, ἥτις ὑπεκρίνετο τὴν θεὰν Ἀθηνᾶν. Ἐν τῷ δήμῳ *Παιανίας*, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ὑμηττοῦ ὑπῆρχε γυνή τις, ὀνομαζομένη *Φύη*, ἐξαισίου κάλλους καὶ ὑψηλοῦ ἀναστήματος. Ὁ Ἡρόδοτος (1, 60) ἀναφέρει ὅτι τὸ ἀνάστημά της ἦτο 4 πήχεων πλὴν τριῶν δακτύλων. Ταύτην ἐνέδυσαν ὁ Μεγακλῆς καὶ ὁ Πεισίστρατος πανοπλίαν, ἐστόλισαν αὐτὴν λαμπρότατα ὡς τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὴν μετήνεγκον ἐφ' ἁμάμάξης εἰς τὴν πόλιν. Ἔμπροσθεν δὲ ἐπορεύοντο κήρυκες φωνάζοντες· «Ὦ Ἀθηναῖοι, δέχθητε φιλοφρόνως τὸν Πεισίστρατον, ὃν ἡ Ἀθηνᾶ αὐτὴ πρὸ πάντων τῶν ἀνθρώπων τιμῶσα ἐπαναφέρει εἰς τὴν ἀκρόπολίν της». Οἱ Ἀθηναῖοι τὴν μὲν παρθένον ταύτην ἐθεώρησαν ὡς τὴν ἀληθῆ θεάν, καὶ διὰ τοῦτο προσευχήθησαν εἰς αὐτήν, τὸν δὲ Πεισίστρατον ἄφησαν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἀκρόπολιν.

Ὁ Πεισίστρατος καταλαβὼν πάλιν τοιουτοτρόπως τὴν τυραννίδα, ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ Μεγακλέους[2]. Ἀλλ' αὕτη ὅμως ἡ καλὴ συνεννόησις δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον· διότι ὁ Πεισίστρατος δὲν εἶχε πολλὴν διάθεσιν νὰ διαμοιράσῃ μετὰ τοῦ Μεγακλέους τὴν κυβέρνησιν, ἀλλ' ἤθελε νὰ κληροδοτήσῃ ποτὲ τὴν τυραννίδα εἰς τοὺς ἐνηλίκους υἱούς του ἔκ τινος προηγουμένου γάμου. Παρημέλησε λοιπὸν τὴν θυγατέρα τοῦ Μεγακλέους τοσοῦτον, ὥστε αὕτη ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὴν οἰκίαν τῶν γονέων της, καὶ ὁ Μεγακλῆς διέκοψε παντελῶς τὴν μετ' αὐτοῦ φιλίαν καὶ συγγένειαν. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Πεισίστρατος περὶ τῆς συνδιαλλαγῆς τοῦ Μεγακλέους μετὰ τῆς μερίδος τοῦ Λυκούργου, ἔφυγε πάλιν καὶ δευτέραν φορὰν ἐκ τῆς Ἀττικῆς, καὶ παρῃτήθη τῆς τυραννίδος, διότι ἐναντίον τῆς ἡνωμένης δυνάμεως τῶν δύο ἄλλων μερίδων καὶ τὴν φορὰν ταύτην, ὡς καὶ πρότερον, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ· ὁ δὲ Καλλίας ἠγόρασεν ἐκ δευτέρου τὰ κτήματά του. Αὕτη ἡ δευτέρα τυραννὶς διήρκεσε μόνον ἓν ἔτος, ἀπὸ 550—549.

---

(1) Ἡρόδ. 1, 60. (2) Ἡρόδ. 1, 61.

Ἐν τῇ Ἀττικῇ ἡνώθησαν νῦν στενώτερον αἱ ὑπερισχύσασαι δύο μερίδες, καὶ ἀποκατέστησαν αὖθις τὴν τάξιν. Τὰ πράγματα ἐστερεώθησαν ἤδη τόσον καλῶς, ὥστε, ὡς φαίνεται, ὀλίγην ἐλπίδα εἶχεν ὁ Πεισίστρατος νὰ ἐπιτύχῃ ποτὲ πάλιν τῆς τυραννίδος. Μετέβη δὲ μετὰ τῆς οἰκογενείας του καὶ πιστῶν τινων ὀπαδῶν καὶ φίλων εἰς τὴν *Ἐρέτριαν* τῆς Εὐβοίας. Ἐκεῖ συνεκάλεσεν οἰκογενειακὸν συμβούλιον περὶ τοῦ πρακτέου, ἐὰν δηλ. πρέπει νὰ παραιτηθῶσι τῆς τυραννίδος ἢ ν' ἀγωνισθῶσιν ἐκ νέου περὶ αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ *Ἱππίας*, ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Πεισιστράτου, ὡμίλησε μετὰ μεγίστου ζήλου ὑπὲρ τῆς ἐπανόδου, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιδιώξωσι τὸν σκοπὸν τοῦτον διὰ πάντων τῶν δυνατῶν μέσων.

Ταύτην ὅμως τὴν φορὰν δὲν ἠθέλησαν διὰ πανουργίας καὶ ἀβεβαίου συνδρομῆς ξένων νὰ ἁρπάσωσι τὴν κυριαρχίαν, ὥστε νὰ τὴν ἀπολέσωσι πάλιν ταχέως, ἀλλ' ἤθελον νὰ εὕρωσιν ἀρκοῦντα μέσα, ἵνα τὴν ἀποκτήσωσι δι' ἰδίας των δυνάμεως, καὶ νὰ τὴν στερεώσωσι διαρκῶς. Πρὸ πάντων λοιπὸν ἀπητοῦντο χρήματα πρὸς εὕρεσιν στρατοῦ, ὁπλισμοῦ αὐτοῦ καὶ διατήρησίν του καὶ πρὸς καταρτισμὸν πλοίων. Μεταλλεῖά τινα, ἅτινα κατεῖχεν ὁ Πισεἰστρατος ἐν τῇ Θρᾴκῃ παρὰ τὸν Στρυμόνα ποταμόν, παρεῖχον ἄφθονα μέσα· ἄλλα δὲ ποσὰ χρημάτων προσέφερον φιλικαὶ οἰκογένειαι καὶ πολιτεῖαι, ὡς π. χ. ἡ Ἐρέτρια, ἥτις μετὰ ζηλοτυπίας ἔβλεπε τὰς προοδευούσας Ἀθήνας, πόλεις τινὲς τῆς κάτω Ἰταλίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, καὶ πρὸ πάντων αἱ Θῆβαι, αἵτινες παλαιόθεν ἦσαν ἐχθραὶ τῶν Ἀθηναίων, καὶ εὐχαρίστως ἔτρεφον τὰς ἐσωτερικὰς αὐτῶν διχονοίας. Διὰ Θηβαϊκῶν δὲ χρημάτων συνήθροισεν ὁ Πεισίστρατος σῶμά τι Ἀργείων. Ὅσῳ μᾶλλον ηὔξανον τὰ βοηθήματα, τοσούτῳ πολυαριθμότεροι συνέρρεον πανταχόθεν ἐθελονταὶ στασιαστικοὶ καὶ τολμηροὶ ἄνδρες, οἵτινες, δι' ὁμοίας περιστάσεις ἐκδιωχθέντες ἐκ τῆς πατρίδος των, ἤλπιζον διὰ τῆς μετὰ τοῦ Πεισιστράτου ἑνώσεώς των νὰ ἐπιστρέψωσι μετὰ ταῦτα εἰς αὐτήν. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦτο ὁ *Λύγδαμις*, εὐγενής τις ἐκ Νάξου, τῆς μεγίστης καὶ εὐφορωτάτης νήσου τῶν Κυκλάδων. Κακούργημά τι δύο εὐγενῶν νέων κατά τινος δημοφιλοῦς εὐγενοῦς καὶ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ ἐκάλεσεν ἐκεῖ τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα κατὰ τῆς ἐπικρατούσης ἀριστοκρατίας, καὶ ὁ Λύγδαμις ἐτέθη ἐπὶ κορυφῆς αὐτοῦ, ἵνα ἀποκτήσῃ τὴν τυραννίδα· ἀλλ' ἡ ἀριστοκρατία ἐνίκησε, καὶ ὁ Λύγδαμις ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ. Ἦλθε λοιπὸν μὲ ἄφθονα μέσα πρὸς τὸν Πεισίστρατον εἰς τὴν Ἐρέτριαν, ἵνα παράσχῃ αὐτῷ βοήθειαν.

Μετὰ δεκαετῆ δὲ προπαρασκευὴν ἔκρινεν ὁ Πεισίστρατος ὅτι εἶναι ἀρκούντως ἰσχυρὸς πρὸς τὸ διάβημα, ὅπερ προέθετο νὰ πράξῃ. Συνεκέντρωσε λοιπὸν ἐν ἔτει 538 τὰ στρατεύματά του πλησίον τῆς Ἐρετρίας, ἥτις ἦτο πρὸς τὴν ἐπιχείρησίν του κάλλιςα τοποθετημένη, καὶ διὰ τοῦτο ἐξελέχθη ὑπ' αὐτοῦ ἐξ ἀρχῆς ὡς κατοικία. Ἐκεῖθεν ἠδύνατο εὐκόλως πρὸς ὅλα τὰ μέρη νὰ συνάψῃ σχέσεις· μόνον στενός τις πορθμὸς ἐχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς, ἧς τὸ πλησιέστατον μέρος, τὸ πέριξ τοῦ Μαραθῶνος δηλαδὴ, ἦτο ἡ κυρία ἕδρα τῶν ὀπαδῶν του Διακρίων. Διέβη δὲ τὸν πορθμὸν τοῦτον, κατέλαβε τὸν Μαραθῶνα, ὅπου προσῆλθον εἰς αὐτὸν εὐθὺς οἱ Διάκριοι πανταχόθεν, καὶ ἔπειτα ἐπορεύθη μετὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως ὁλονὲν αὐξανούσης κατὰ τῶν Ἀθηνῶν[1].

Οἱ Ἀθηναῖοι ὀλίγον μέχρι τοῦδε ἐφρόντιζον περὶ τοῦ Πεισιστράτου, διότι ἐνόμιζον, ὅτι ἀφοῦ δὶς ἀπώλεσε τὴν τυραννίδα, ἐγκατέλιπε πλέον τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀνακτήσεως αὐτῆς· ἀλλ' ὅτε ἔμαθον τὴν εἰς τὴν χώραν των εἰσβολὴν αὐτοῦ, μεγάλως ἐξεπλάγησαν, διότι ἦσαν ὅλως ἀπροπαράσκευοι. Ὅτε δὲ τέλος ὁ Πεισίστρατος ἐπλησίασε πρὸς τὴν πρωτεύουσαν, συνήθροισαν στρατιωτικὸν σῶμα, ἐλαφρῶς ὡπλισμένον, καὶ ἐξῆλθον εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ. Εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ περίπου, πλησίον τῆς *Παλλήνης*, συνηντήθησαν παρά τινα ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἀντικρὺ ἀλλήλων. Τότε δὲ προσῆλθεν ὁ μάντις *Ἀμφίλυτος*, Ἀκαρνάν τις, πρὸς τὸν Πεισίστρατον καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν τοὺς ἑξῆς αἰσίους λόγους·

«Ἔρριπτε δ' ὁ βόλος, τὸ δὲ δίκτυον ἐκπεπέτασται,
θύννοι δ' οἰμήσουσι σεληναίης διὰ νυκτός».

ὁ δὲ Πεισίστρατος ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ εὐθὺς κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Γνωρίζων δὲ τὴν ἐν τῷ Ἀττικῷ στρατοπέδῳ συνήθειαν, ἐπέπεσε κατὰ τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὸ πρόγευμα, ὅτε οἱ στρατιῶται ἦσαν κατακεκλιμένοι πρὸς ὕπνον ἢ ἔπαιζον τοὺς *κύβους*, καὶ ἐκέρδησεν ἐντὸς ὀλίγου πλήρη νίκην, φονεύσας εὐγενεῖς τινὰς τῶν ἡγεμόνων καὶ τρέψας τοὺς ἄλλους εἰς ταχεῖαν φυγήν. Ὁ Πεισίστρατος δὲν ἐπεθύμει αἱματηρὰν νίκην, ἥτις ἤθελεν ἀφήσει πάντοτε πικρὰν μνήμην, καὶ διὰ τοῦτο ἔστειλε τοὺς υἱούς του ἐφίππους πρὸς τοὺς φεύγοντας, ἵνα τοῖς εἴπωσι φιλοφρόνως νὰ ἐπιστρέψωσιν ἄνευ φόβου εἰς τὰς συνήθεις ἀσχολίας των.

---

(1) Ἡρόδ. 1, 62 καὶ ἑξῆς.

Τέλος ὁ Πεισίστρατος φθάσας εἰς τὸ τέρμα τῶν πόθων του, εἰσῆλθε μετὰ τοῦ στρατεύματός του εἰς τὰς Ἀθήνας. Νῦν προέκειτο νὰ στερεωθῇ διαρκῶς ἡ ἀνακτηθεῖσα τυραννίς. Οἱ κυριώτεροι ἀντίπαλοί του ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν, ὡς καὶ ἅπασα ἡ οἰκογένεια τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, ἔφυγον μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων ἐκ τῆς χώρας ἤδη πρὸ τῆς εἰς τὴν πόλιν εἰσόδου του. Παρὰ δὲ τῶν μεινασῶν οἰκογενειῶν, εἰς ἃς δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην, ἔλαβε τοὺς ἐνηλίκους υἱούς των ὁμήρους. Ἐκ τῶν στρατιωτῶν του ἱκανὸν ἀριθμὸν διετήρησε διὰ μισθοῦ καὶ διένειμεν αὐτοὺς εἰς τὴν πόλιν καὶ τὴν ἀκρόπολιν· ἵνα δὲ ἔχῃ τὰ ἀπαιτούμενα μέσα πρὸς διατήρησιν αὐτῶν καὶ πρὸς ἄλλους κυβερνητικοὺς σκοπούς, ἐσφετερίσθη μέρος τι τῶν εἰσοδημάτων τῆς πολιτείας, ἐν οἷς, πιθανῶς, καὶ τὰ εἰσοδήματα τῶν μεταλλείων τοῦ ἀργύρου τοῦ Λαυρίου· ἐπέβαλε δὲ εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους φόρον τινά, τὸ εἰκοστὸν μέρος τῶν ἐτησίων ἐκ τοῦ θερισμοῦ εἰσοδημάτων. Εἰς τὴν τάξιν τῶν γεωργῶν ἐφαίνετο ὅτι ταῦτα ἐπεβάλλοντο δικαίως, καθόσον αὕτη εἶχε τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ κυριάρχου κατὰ τῆς ἐκ μέρους τῶν ἀριστοκρατῶν πιέσεως· ἡ δὲ ἀριστοκρατία ἦτο εὐχαριστημένη, διότι δὲν ἐπεβλήθησαν εἰς αὐτὴν μεγαλείτερα βάρη.

Εὐθὺς ὡς ὁ Πεισίστρατος ἱκανῶς ἐστερέωσε τὴν τυραννίδα του, ἀπέδωκεν εἰς τὸν Λύγδαμιν, ὅστις τόσον πιστῶς τὸν ὑπεστήριξε, τὴν ὀφειλομένην εὐγνωμοσύνην. Ἐπορεύθη δηλαδὴ ἐναντίον τῆς Νάξου, καθεῖλε τὴν κυριαρχίαν τῆς ἀριστοκρατίας καὶ κατέστησε τὸν Λύγδαμιν τύραννον. Ὁ δὲ Λύγδαμις ἐβοήθησεν ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῆς Νάξου τὸν Σάμιον *Πολυκράτην* ἵνα καταλάβῃ ἐν τῇ πατρίδι του τὴν τυραννίδα. Ἔκτοτε ἐξουσίαζον οἱ τρεῖς τύραννοι, Πεισίστρατος, Λύγδαμις καὶ Πολυκράτης τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ὅπου ὁ Πεισίστρατος ἐφρόντισε νὰ καταλάβῃ ἀσφαλεῖς τινας θέσεις. Εἰς τὴν Θρᾳκικὴν παραλίαν, δηλ., ὅπου εὑρίσκοντο τὰ μεταλλεῖα αὐτοῦ ἐκ χρυσοῦ, ἵδρυσε φρούρια καὶ εἰς τὴν ἐν Τρῳάδι ἀποικίαν τῶν Ἀθηναίων, τῷ *Σιγείῳ*, κατέστησε τὸν πρεσβύτατον υἱόν του ἐκ δευτέρου γάμου, *Ἡγησίστρατον*, ὑπὸ Περσικὴν κυριαρχίαν τύραννον. Κατώρθωσε δὲ νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ τῶν Δελφῶν Θεοῦ ἐντολὴν νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ ἐν τῇ Δήλῳ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅπερ ὑπῆρξέ ποτε κοινὸν τῆς Ἰωνικῆς φυλῆς, εἰς τὴν παλαιάν του μεγαλοπρέπειαν. Ἀφ' ὅτου οἱ Ἴωνες τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐγκατέλιπον αὐτό, ἐξέλιπον τὰ ἀρχαῖα ἔθιμα· ἰδίως τὰ πέριξ τοῦ ἱεροῦ μέρη ἐμολύνθησαν δι' ἐνταφιασμῶν νεκρῶν, ὅπερ ἦτο ὕβρις μεγάλη κατὰ τοῦ ἁγνοῦ θεοῦ τοῦ φωτὸς Ἀπόλλωνος. Ὁ Πεισίστρατος, ἐπὶ κορυφῆς

Ἀθηναϊκοῦ τινός στόλου ὤν, ἀπεμάκρυνε τὰ πτώματα καὶ ἔθαψεν αὐτὰ εἰς ἄλλην τινὰ θέσιν τῆς νήσου. Ἐχάρισε δὲ εἰς τὸν Ἀπόλλωνα τὴν πλησίον κειμένην μικρὰν νῆσον *Ῥήνειαν*, ἣν εἶχε κυριεύσει. Οὕτω δὲ κατέστησε τὰς Ἀθήνας προστάτιδα δύναμιν τοῦ πρώτου ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει ἱεροῦ.

Αἱ Ἀθῆναι ἀπέκτησαν διὰ τοῦ Πεισιστράτου ἐντὸς ὀλίγου χρόνου λαμπρὰν θέσιν μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Ἐν τῷ Ἀρχιπελάγει ἴσχυε πολὺ ἡ ναυτικὴ δύναμις αὐτῶν· συνήφθησαν δὲ φιλικαὶ σχέσεις πρὸς τὸ Ἄργος, τὰς Θήβας καὶ τὴν Σπάρτην· ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ ἡ πολιτεία ἔλαβε νέαν καὶ ἰσχυρὰν πρὸς τὰ πρόσω ὤθησιν. Ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζει τὴν κυβέρνησιν τοῦ Πεισιστράτου ὡραίαν καὶ ἐπιεικῆ, ὁ δὲ Θουκυδίδης ἐπαινεῖ αὐτὴν ὡς φρόνιμον καὶ ἀγαθήν. Τοὺς νόμους τοὺς Σόλωνος δὲν κατήργησε· τοὐναντίον τινὰς μὲν ἐξ αὐτῶν, οἵτινες εἶχον παύσει ἐφαρμοζόμενοι, ἀποκατέστησε πάλιν, ἄλλους δὲ προσέθηκεν. Οὗτοι ἦσαν ἰδίως νόμοι, ἀφορῶντες τὰ ἤθη καὶ τὴν δημοσίαν ἀγωγήν, ὡς ἡ διάταξις π. χ. ὅτι οὐδενὶ ἐπιτρέπεται νὰ περιφέρηται ἄνευ ἔργου. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑπέκυπτεν εἰς τοὺς νόμους τῆς πόλεως· οὕτω π. χ. ὅτε ποτὲ, κατηγορήθη διὰ φόνον, παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἀλλ᾽ ὁ κατήγορος, ὡς εἰκὸς, δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐμφανισθῇ. Ὑπεστήριξε δὲ καὶ τὴν γεωργίαν· εἰς δὲ τοὺς πτωχοὺς τοῦ ἄστεος κατοίκους παρέσχεν ἐν μέρει ἔγγειον ἰδιοκτησίαν, ἐξ οὗ προῆλθε τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἡ ἐν τῷ ἄστει εὐκίνητος καὶ πρὸς τὰς ταραχὰς καὶ νεωτερισμοὺς κλίνουσα πληθὺς ἠλαττώθη. Ἰδίως ἀνύψωσε τὴν καλλιέργειαν τῶν ἐλαιῶν, ἥτις ἐγένετο τὸ σπουδαιότατον μέρος τῆς ἐν τῇ Ἀττικῇ γεωργίας. Εἰς δὲ τὸ ἐμπόριον ἠνέῳξε νέας πηγὰς καὶ νέας ὁδούς. Ὁ πτωχὸς λαὸς εὗρεν ἀσχολίαν διὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν, δι᾽ ὧν ἐκάλλυνεν αὐτὸς τὴν πόλιν. Ἀνύψωσε δὲ καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς πρωτευούσης δι᾽ ἐπαυξήσεως τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν ἑορτῶν τῶν θεῶν. Ἡ μεγάλη ἀνὰ 4 ἔτη ἐπαναλαμβανομένη ἐθνικὴ ἑορτὴ τῶν *Παναθηναίων* ἐπηυξήθη δι᾽ ἀγώνων ἅρματος καὶ δρόμου· ἡ δὲ λατρεία τοῦ *Διονύσου*, ἡ τελουμένη εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν γεωργῶν, μετετέθη εἰς τὸ ἄστυ, ὅπου ἔλαβεν ὑψηλοτέραν ἀνάπτυξιν διὰ τελειοποιήσεως τῶν Βακχικῶν ἑορτασίμων ᾠδῶν καὶ διὰ τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς τραγῳδίας. Ὁ *Θέσπις*, ὁ θεμελιωτὴς τῆς τραγῳδίας, ἦτο σύγχρονος τοῦ Πεισιστράτου καὶ τοῦ Ἱππίου, καὶ ἀπήλαυσε τῆς ὑποστηρίξεως ἀμφοτέρων. Ἐν γένει δὲ ἡ κυβέρνησις τοῦ Πεισιστράτου καὶ

τῶν υἱῶν αὐτοῦ πολὺ συνετέλεσε πρὸς ἐξέγερσιν τῆς ἀνωτέρας πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῆς πρὸς τὰς τέχνας ἐπιδόσεως τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Σόλων ἤδη ἐφρόντισεν, ἵνα ἀπαγγέλλωνται τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου, τοῦ μεγάλου διδασκάλου καὶ παιδαγωγοῦ, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὑπὸ τῶν Ῥαψῳδῶν τῆς πόλεως κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς ἄνευ προσθηκῶν ἢ παραλείψεων· ὁ δὲ Πεισίστρατος πρῶτος διέταξε νὰ συναθροισθῶσιν ὑπὸ πεπαιδευμένων ἀνδρῶν τὰ διεσπαρμένα μέρη τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας, νὰ τὰ ἑνώσωσιν εἰς ἓν ὅλον καὶ νὰ καταρτίσωσι γνήσιον καὶ γενικὸν κῦρος ἔχον κείμενον, καὶ οὕτω πως παρέσχεν οὐ μόνον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος τὴν εὐεργεσίαν, ὅτι ἀπέδωκε τὰ Ὁμηρικὰ ποιήματα ὡς ὅλον τι πλῆρες καὶ τεχνικὸν ἔργον. Ἐν Ἀθήναις ἐχρησίμευον ταῦτα πρὸς ἀνατροφὴν τῆς νεολαίας, καὶ χάριν τοῦ λαοῦ ἐψάλλοντο εἰς τὰ Παναθήναια ἄνευ διακοπῆς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Ἡσιόδου καὶ θρησκευτικά τινα ποιήματα, οἷον τὸ τοῦ *Μουσαίου*, διέταξεν ὁ Πεισίστρατος νὰ συναθροισθῶσι καὶ ἀποκατασταθῶσιν ὅσον τὸ δυνατὸν καθαρά.

Ὁ Πεισίστρατος εἶχε τὴν εὐχαρίστησιν ὅτι ἀνύψωσε διὰ τῆς κυβερνήσεώς του τὴν Ἀττικὴν πολιτείαν εἰς εὐδαιμονίαν καὶ δόξαν, καὶ ἀνέδειξε τὰς Ἀθήνας λαμπρὸν κέντρον ἑλληνικῆς παιδείας. Ἀπέθανε δὲ μετὰ ἑνδεκαετῆ κυβέρνησιν ἐν ἔτει 527 εἰς μέγα γῆρας, καταλιπὼν εἰς τὴν οἰκογένειάν του κυριαρχίαν καλῶς στερεωθεῖσαν. Τὸν διεδέχθη δὲ ὡς μονάρχης ὁ πρεσβύτερος υἱός του *Ἱππίας*, ἀνὴρ ἰσχυρὸς καὶ συνετὸς, ὅστις ἀνέπτυξεν ἐν τῇ σχολῇ τοῦ πατρός του τὴν κυριαρχικὴν πρὸς τὸ κυβερνᾶν ἱκανότητά του. Ἐξηκολούθησε δὲ τὴν κυβέρνησιν κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρός του, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ νεωτέρου του ἀδελφοῦ *Ἱππάρχου*, ἀνδρὸς ἠπίου φρονήματος καὶ μεγάλης παιδείας, ὅστις ἐφρόντιζε περὶ τῶν εἰρηνικῶν κλάδων τῆς διοικήσεως, (οὐχὶ δηλ. περὶ τοῦ ϛρατοῦ, τοῦ στόλου κ.τ.τ. ἀλλὰ περὶ παιδείας κτλ.) Ἠσχολήθη π. χ. εἰς τὴν κατασκευὴν δρόμων, καὶ ἐκόσμισεν αὐτὰς δι' ὡραίων Ἑρμῶν, ἐφ' ὧν ἦσαν ὡρισμέναι αἱ ἀποστάσεις καὶ γεγραμμένοι στίχοι εὐφυεῖς, οὓς ὁ ἴδιος εἶχε ποιήσει. Ἑρμῆς τις εἶχε τὴν ἐπιγραφὴν, «*τοῦτο εἶναι μνημεῖον τοῦ Ἱππάρχου· πορεύθητι φρονῶν δίκαια*». ἕτερός τις στίχος ἦτο ὁ ἑξῆς· «τοῦτο εἶναι *μνημεῖον τοῦ Ἱππάρχου· μὴ ἀπατήσῃς τὸν φίλον σου*». Ὁ Ἵππαρχος ἀγαπῶν πολὺ τὴν ποίησιν, ἐστόλισε τὴν αὐλὴν τοῦ τυράννου διὰ προσελκύσεως τῶν ἐξοχωτάτων ποιητῶν τῶν τότε χρόνων. Μεταξὺ δὲ ἄλλων εὑρίσκετο καὶ ὁ ποιητὴς

Πομπὴ τῶν Παναθηναίων.

Λᾶσος ἐξ Ἑρμιόνης καὶ ὁ περίφημος *Σιμωνίδης* ἐκ Κέω. Ὅτε δὲ ὁ Πολυκράτης, ὁ τύραννος τῆς Σάμου, καθῃρέθη, ἔστειλεν ὁ Ἵππαρχος πεντηκόντορον λαμπρῶς ἐστολισμένην εἰς τὴν Σάμον, ἵνα μεταφέρῃ τὸν Ἀνακρέοντα, ὅστις μέχρι τοῦδε ἔζη ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Πολυκράτους, εἰς τὰς Ἀθήνας.

Τὸν ἑλκυστικὸν καὶ πρᾷον χαρακτῆρα τοῦ Πεισιστράτου φαίνεται ὅτι μᾶλλον ἐκληρονόμησεν ὁ Ἵππαρχος, ὁ δὲ Ἱππίας ἦτο μᾶλλον ἀπότομος καὶ ὑπερήφανος, καὶ προσπαθῶν νὰ διατηρήσῃ τὴν τυραννίδα, περιέπεσεν εἰς ἀδικίας, αὐθαιρεσίας καὶ σκληρότητας. Τὸν πλούσιον εὐπατρίδην *Κίμωνα*, εἰς ὃν ὁ πατήρ του Πεισίστρατος ἐπέτρεψε τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν πατρίδα, τὸν πατέρα τοῦ μετέπειτα τόσον ἐνδόξου Μιλτιάδου, διέταξε νὰ φονεύσωσιν ἐν τῷ σκότει τῆς νυκτὸς δολοφόνοι, διότι οὗτος ἐφαίνετο ἐπικίνδυνος εἰς τὴν τυραννίδα. Τὸ ἔγκλημα τοῦτο διήγειρε τὸν φόβον καὶ τὴν δυσπιστίαν τῆς ἀριστοκρατίας, διότι ἕκαστος ἔπρεπεν ἤδη νὰ φοβῆται μὴ πάθῃ ὅμοιόν τι, εὐθὺς ὅτε ὁ τύραννος ἤθελε συλλάβει κατ' αὐτοῦ δυσπιστίαν. Οὕτω λοιπὸν συνέβη, ὥστε περίστασις καθ' αὑτὸ ὅλως ἀσήμαντος, ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ συνωμοσίαν, ἥτις θὰ ἔφερεν εἰς κίνδυνον τὴν τυραννίδα.

Ὁ *Ἀριστογείτων* καὶ ὁ *Ἁρμόδιος*[1], δύο νέοι ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας τῶν Γεφυραίων, ἦσαν συνδεδεμένοι πρὸς ἀλλήλους διὰ στενωτάτης φιλίας. Τὸν Ἁρμόδιον, τρυφερὸν νέον, ἐξαισίας ὡραιότητος, προσεπάθησεν ὁ Ἵππαρχος νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τοῦ Ἀριστογείτονος καὶ νὰ τὸν προσελκύσῃ εἰς ἑαυτόν· ἀλλ' ὁ Ἁρμόδιος δὲν ἐνέδωκεν εἰς τὰς φιλόφρονας ἀλλὰ καὶ κακοήθεις του προτάσεις, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἵππαρχος ἐξεδικήθη αὐτὸν ἀγενῶς. Ὅτε δηλαδὴ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἁρμοδίου ἠθέλησε νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν εὐγενῶν παρθένων, αἵτινες μετεῖχον τῆς πομπῆς ὡς κανηφόροι, ἀπερρίφθη ὑπὸ τοῦ Ἱππάρχου ὡς ἀναξία. Τοῦτο ἦτο μεγάλη δημοσία ὕβρις διὰ τὸν οἶκον τοῦ Ἁρμοδίου, ἥτις συνάμα καὶ τὸν Ἀριστογείτονα μεγάλως δυσηρέστησεν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίζωσιν ἱκανοποίησιν διὰ τῶν δικαστηρίων παρὰ τοῦ Ἱππάρχου, διενοήθησαν οἱ δύο νέοι νὰ ἐκδικηθῶσι μόνοι των, καθόσον ἐφοβοῦντο μήπως ἐπιχειρήσωσιν οἱ τύραννοι ἔτι χειρότερα κατ' αὐτῶν. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ φονεύσωσι καὶ τοὺς δύο τυράννους καὶ προσείλκυσαν ἀριθμόν τινα δυσηρεστημένων ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἀριστοκρατικῶν εἰς τὴν συνωμοσίαν των. Ἡ ἑορτὴ τῶν Πανα-

(1) Θουκυδ. 1, 20.6, 54 καὶ ἑξῆς· Ἡρόδ. 5, 55.

θηναίων, ἥτις ἐτελεῖτο εἰς τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου 514 π. Χ. προσδιωρίσθη πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου· ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης συρροῆς τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἅπαντες κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν ἤθελον συνοδεύσει τὴν πομπὴν διὰ τῆς πόλεως εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἤλπισαν ὅτι θὰ δυνηθῶσιν εὐκολώτατα νὰ πλησιάσωσι τοὺς τυράννους· καὶ ἂν ἤθελεν ἐκτελεσθῇ ἐπιτυχῶς ἡ πρᾶξίς των, ἦσαν βέβαιοι περὶ τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ ἐλευθεροθησομένου λαοῦ.

Ὁ Ἵππαρχος εἶδε κατὰ τὴν πρὸ τῆς ἑορτῆς νύκτα παράδοξόν τι ὄνειρον[1]. Μέγας τις καὶ ὡραῖος δηλ. ἀνὴρ ἐπλησίασεν αὐτὸν καὶ εἶπεν·

«*Ἀνέχου, ὦ λέων, τὰ ἀνυπόφορα μὲ γενναίαν καρδίαν·*
πᾶς ὅστις ἀδικεῖ, ἀφεύκτως τιμωρεῖται».

Ὅτε δὲ ἐξημέρωσεν, ἠρώτησεν ἀνήσυχος τοὺς ἐξηγητὰς τῶν ὀνείρων, καὶ ἔπειτα ἔσπευσεν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα μετάσχῃ τῆς πομπῆς. Οἱ συνωμόται ἔχοντες ἐγχειρίδια ὑπὸ τοὺς κλάδους μυρσίνης, οὓς ἐκράτουν κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ἑνούσης τὸν λαὸν Ἀφροδίτης, συνῆλθον ἔξω τῆς πόλεως ἐν τῷ Κεραμεικῷ, ὅπου ὁ Ἱππίας ἤδη ἐτακτοποίει τὴν πομπήν· ὅτε εἶδον ὅτι εἷς τῶν συνωμοτῶν ὡμίλησε μετὰ τοῦ Ἱππίου πολὺ οἰκείως, ἐνόμισαν ὅτι ἐπροδόθη τὸ σχέδιόν των, καὶ πλήρεις λύσσης ἔσπευσαν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα ἐκδικηθῶσι τοὐλάχιστον, πρὶν συλληφθῶσι, τὸν Ἵππαρχον, τὸν αἴτιον τῆς προσβολῆς ἐκείνης. Τοῦτον εὗρον πλησίον τῆς ἀγορᾶς, ὅπου ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς πομπῆς, ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐφόνευσαν. Καὶ ὁ μὲν Ἁρμόδιος ἐφονεύθη ἀμέσως ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Ἱππάρχου, ὁ δὲ Ἀριστογείτων κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ προσωρινῶς. Εὐθὺς δὲ ὡς ἔμαθεν ὁ Ἱππίας τὴν προσβολήν, ἔλαβεν αὐστηρὰ μέτρα, ἔσπευσε μετὰ τῶν σωματοφυλάκων του ἐκεῖ, διέταξε νὰ ἀφοπλισθῶσιν οἱ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο πολῖται, οἵτινες ὤφειλον ἐν πανοπλίᾳ νὰ μετάσχωσι τῆς πομπῆς, τοὺς δὲ λοιποὺς νὰ ἐξετάσωσι μήπως ἔχωσιν ὅπλα· ὅστις δὲ εἶχε κεκρυμμένον τι ξίφος ἢ ἄλλως ἦτο ὕποπτος, συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη. Καὶ ὁ Ἀριστογείτων ὡσαύτως ἐφυλακίσθη, ἐβασανίσθη καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Αὐτὸς καὶ ἡ ἐρωμένη του *Λέαινα* ὑπέφερον τὰς ὀδύνας τῆς βασάνου μετ' ἐπιμόνου θάρρους, καὶ ἀπέθανον, χωρὶς νὰ ὀνομάσωσι κανένα ἐκ τῶν συνωμοτῶν. Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους δὲ χρόνους ἐπλάσθη τὸ ἑξῆς ἐπεισόδιον εἰς τὴν ἱστορίαν ταύτην· ὅτι δηλ. ὁ Ἀριστογείτων σκληρότατα βασανιζόμενος

(1) Ἡροδ. 5, 56.

ὠνόμασεν ὅλους τοὺς φίλους τοῦ τυράννου ὡς συνενόχους, ὅτι οὕτως ἐγένετο αἴτιος τοῦ θανάτου αὐτῶν, καὶ ὅτι, ὅτε μετὰ τὴν θανάτωσιν αὐτῶν διέταξεν ὁ Ἱππίας νὰ τὸν ἐρωτήσωσιν ἐὰν ὑπάρχωσι καὶ ἄλλοι συνένοχοι, ἀπήντησεν· «Δὲν ὑπολείπεται κανεὶς πλέον, ὅστις εἶναι ἄξιος ν' ἀποθάνῃ παρὰ αὐτὸς ὁ τύραννος». Περὶ δὲ τῆς Λεαίνης διηγοῦνται οἱ μεταγενέστεροι, ὅτι αὕτη βασανιζομένη ἐμάσσησε τὴν γλῶσσάν της, ἵνα μὴ προδώσῃ κανένα τῶν συνωμοτῶν· καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τιμὴν αὐτῆς ἀνήγειραν μετὰ ταῦτα εἰς τὴν εἴσοδον τῆς ἀκροπόλεως χαλκίνην λέαιναν[1] ἄνευ γλώσσης, ὡς σύμβολον τῆς σιωπῆς· ἡ εἰκὼν αὕτη ἦτο ἡ ἀφορμὴ τοῦ ἀνωτέρω διηγήματος.

Ὁ Ἁρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων ἐφόνευσαν δι' ἀτομικὴν ἐκδίκησιν, ἕνεκα δηλ. τῆς προσβληθείσης οἰκογενειακῆς τιμῆς, τὸν Ἵππαρχον, ὅστις δὲν ἦτο τύραννος, καὶ οὕτω δὲν ἀπήλλαξαν τὴν πόλιν τῆς τυραννίδος. Ἀλλ' ἤδη τριάκοντα περίπου ἔτη πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ξέρξου, ἐδοξάζοντο οὗτοι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὡς ἐλευθερωταί των, καὶ ἐτιμῶντο ὡς ἥρωες καὶ λαμπρὰ πρότυπα τῆς φιλελευθερίας καὶ τοῦ κατὰ τῶν τυράννων μίσους· ἀνίδρυσαν δὲ πρὸς τιμὴν αὐτῶν χαλκοῦς ἀνδριάντας, οὓς ἥρπασεν ὁ Ξέρξης κατὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς δὲ τὰ συμπόσια ἐξύμνουν τοὺς δύο τούτους διὰ τοῦ ἑξῆς καταλλήλου ᾄσματος·

Ἐν Μύρτου κλαδὶ τὸ ξίφος φορήσω,
ὥσπερ Ἁρμόδιος κ' Ἀριστογείτων,
ὅτε τὸν τύραννον κτανέτην,
ἰσονόμους τ' Ἀθήνας ἐποιησάτην.
Φίλταθ' Ἁρμόδι', οὔ τί που τέθνηκας,
νήσοις δ' ἐν μακάρων σέ φασιν εἶναι,
ἵνα περ ποδώκης Ἀχιλεύς,
Τυδεΐδην τέ φασιν ἐσθλὸν Διομήδεα.
Ἐν μύρτου κλαδὶ τὸ ξίφος φορήσω,
ὥσπερ Ἁρμόδιος κ' Ἀριστογείτων,
ὅτ' Ἀθηναίης ἐν θυσίαις
ἄνδρα τύραννον Ἵππαρχον ἐκαινέτην.
Αἰεὶ σφῷν κλέος ἔσσεται κατ' αἶαν.
Φίλταθ' Ἁρμόδιος κ' Ἀριστογείτων
ὅτι τὸν τύραννον κτανέτην,
ἰσονόμους τ' Ἀθήνας ἐποιησάτην[2].

---

(1) Παυσαν. 1, 23, 1. (2) Poet. lyrici Græci ὑπὸ Th. Bergk. σελ. 1019.

Ἐν τούτοις ὅμως οἱ δύο οὗτοι νέοι συνετέλεσαν κατὰ τοῦτο εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀθηνῶν, καθότι ὁ Ἱππίας μετὰ τὴν πρᾶξιν τούτων, φοβούμενος μὴ ἀπολέσῃ τὴν τυραννίδα, ἐγένετο ὁλονὲν μᾶλλον ὕποπτος καὶ σκληρὸς, καὶ κατέστησε διὰ τῆς ἀσπλαγχνίας καὶ σκληρότητος τὴν κυριαρχίαν του ἔτι μισητοτέραν. Πάντα, ὅστις τῷ ἐφαίνετο κινδυνώδης, διέταττε νὰ τὸν φονεύσωσι· καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ ἀριστοκρατικοὶ ἔφυγον ἐκ τῆς χώρας καὶ ἡνώθησαν μετὰ τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, οἵτινες μετεχειρίσθησαν πᾶν μέσον, ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδόν των καὶ νὰ καθαιρέσωσι τὸν μισητὸν ἐχθρόν. Ἀρχηγὸς τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν ἦτο νῦν ὁ *Κλεισθένης*, ὁ υἱὸς τοῦ Μεγακλέους, ἔγγονος τοῦ Σικυωνίου Κλεισθένους, ἀνὴρ δραστήριος καὶ ἐπιχειρηματικός. Ἐπὶ κορυφῆς δὲ ὡπλισμένου σώματος ὢν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ κατέλαβε τὸ εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ Πάρνηθος κείμενον φρούριον *Λειψύδριον*[1]. Ἀλλ' ὁ Ἱππίας ταχέως μετέβη ἐκεῖ καὶ τοὺς ἐξεδίωξε μετὰ αἱματηρὸν ἀγῶνα ἐκ τοῦ ὀχυρώματος.

Μετὰ δὲ τὴν ἧτταν ταύτην κατέφυγον οἱ Ἀλκμαιωνίδαι εἰς ἄλλο τι ἀποτελεσματικώτερον μέσον· εἶχον δηλαδὴ ἀποκτήσει τὴν ἰδιαιτέραν εὔνοιαν τῶν ἐν Δελφοῖς ἱερέων. Ὅτε δὲ ἐκεῖ ἐκάη κατὰ τὸ ἔτος 548 τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ἀφοῦ ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα συνηθροίσθη τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν πρὸς οἰκοδομὴν, ἀνέλαβον οἱ Ἀλκμαιωνίδαι ἀντὶ τῶν συναθροισθέντων 300 Αἰγινητικῶν ταλάντων (3,150,000 δραχ.) τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ. Ἐξετέλεσαν ὅμως διὰ συνεισφορῶν ἐκ τῆς ἰδίας των μεγάλης περιουσίας τὴν οἰκοδομὴν πολὺ μεγαλοπρεπεστέραν καὶ λαμπροτέραν, ἀφ' ὅσον ἦσαν ὑποχρεωμένοι διὰ τῆς συμφωνίας· διότι τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ ναοῦ δὲν ᾠκοδόμησαν διὰ πωρίνου λίθου, ἀλλὰ διὰ παρίου μαρμάρου. Διὰ τοῦτο οἱ τῶν Δελφῶν ἱερεῖς ἦσαν πάντοτε εὐγνώμονες εἰς αὐτοὺς, ἡ δὲ Πυθία χάριν τοῦ Κλεισθένους ἔδιδε νῦν εἰς τὴν Σπαρτιατικὴν πολιτείαν ἢ καὶ εἰς ἰδιώτας ἐκ τῆς Σπάρτης, ὁσάκις ἠρώτων τὸ μαντεῖον, πάντοτε τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ὁ θεὸς προστάττει τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ἐλευθερώσωσι τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τοῦ τυράννου. Οἱ Σπαρτιᾶται ἦσαν μὲν συνδεδεμένοι πρὸς τὸν Ἱππίαν διὰ ξενίας, ἀλλ' ὅμως ἡ θέλησις τοῦ θεοῦ ἦτο ἀξία μεγαλειτέρας προσοχῆς, καὶ ἀπεφάσισαν τέλος, ἂν καὶ μετὰ δισταγμοῦ, ἵνα διαλύσωσι τὴν μετὰ τοῦ Ἱππίου φιλίαν των, καὶ διὰ τοῦτο ἔστειλαν στρατὸν ὑπὸ τὸν *Ἀγχιμόλιον* μετὰ πλοίων εἰς τὸν λιμένα τοῦ Φαλή-

---

(1) Ἡροδ. 5, 62.

ρου. Ὁ δὲ Ἱππίας εἶχε λάβει παρὰ τῶν δυναστῶν τῆς Θεσσαλίας βοηθητικόν τι στράτευμα, ἐκ 1000 ἱππέων συνιστάμενον, καὶ προσέβαλε δι' αὐτοῦ εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Φαλήρου τὸν Σπαρτιατικὸν στρατὸν καὶ ἐπήνεγκεν αὐτῷ παντελῆ ἧτταν, καθ' ἣν ἐφονεύθη καὶ αὐτὸς ὁ Ἀγχιμόλιος [1].

Νῦν ἐκινδύνευεν ἡ τιμὴ τῆς Σπάρτης, καὶ διὰ τοῦτο ὤφειλον οἱ Σπαρτιᾶται νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον δι' ὅλων των τῶν δυνάμεων. Αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Κλεομένης, ἀνὴρ δραστήριος καὶ εἰς ἄκρον φιλοπόλεμος, εἰσῆλθεν ἐν ἔτει 510 μετὰ μεγάλου στρατοῦ διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν Ἀττικὴν βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν καὶ ἄλλων ἐξωρισμένων. Τὸ θεσσαλικὸν ἱππικὸν ἐνικήθη κατὰ κράτος καὶ ἔσπευσεν εἰς τὴν πατρίδα του. Ὅτε δὲ ὁ Κλεομένης προὐχώρησε περαιτέρω, ἐπανεστάτησαν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς, ὁ δὲ Ἱππίας ἠναγκάσθη μετὰ τῶν στενῶν του φίλων νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὴν πολυχρόνιον πολιορκίαν ὁ Κλεομένης δὲν ἔδειξε μεγάλην προθυμίαν, διότι οἱ Σπαρτιᾶται δὲν ἦσαν πολὺ ἐξησκημένοι εἰς τὴν τειχομαχίαν καὶ τὴν πολιορκίαν· ἐνῷ δὲ διενοοῦντο ν' ἀναχωρήσωσι, κατ' εὐτυχῆ τινα σύμπτωσιν περιέπεσον τὰ τέκνα τοῦ τυράννου εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κλεομένους, ὡς ἑξῆς. Ὁ Ἱππίας ἀπέστειλεν αὐτὰ κρυφίως ἐκ τῆς ἀκροπόλεως, ἵνα τὰ ἐξαγάγωσιν ἐκ τῆς χώρας καὶ τὰ ἀπαλλάξῃ τοῦ κινδύνου, ἀλλ' ἀπόσπασμα στρατιωτῶν περιπολούντων ᾐχμαλώτισεν αὐτά. Ἵνα δὲ ὁ Ἱππίας σώσῃ τὰ τέκνα του, παρῃτήθη τῆςτυραννίδος, καὶ ἀπεφάσισεν ἐντὸς 5 ἡμερῶν νὰ ἐξέλθῃ τῆς Ἀττικῆς ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ τῷ ἀποδοθῶσι τὰ τέκνα του. Οὕτω δὲ μεταβάντος μετὰ τῆς γυναικός του καὶ τῶν τέκνων του καὶ τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ του *Θεσσαλοῦ* εἰς τὸ Σίγειον [2] πρὸς τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφόν του Ἡγησίστρατον, εἰς τὴν χώραν τοῦ τῶν Περσῶν βασιλέως, μεθ' οὗ προηγουμένως ἤδη εἶχε συνάψει σχέσεις, κατελύθη ἡ τυραννία (Ὀλυμπ. 67, 3. ἔτος) ἥτις εἶχε διαρκέσει 36 ἔτη.

8. ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ.

Αἱ Ἀθῆναι νῦν ἦσαν πάλιν ἐλεύθεραι. Ἀλλὰ ποία τάξις τάχα ἔμελλε νὰ λάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας; Ἡ ἀριστοκρατία ἢ ὁ λαός;

(1) Ἡροδ. 5, 63 καὶ ἑξῆς. (2) Αὐτόθι 5, 64 καὶ ἑξῆς.

Ἡ ἀριστοκρατία συνετέλεσε πολὺ πρὸς ἀνατροπὴν τῆς τυραννίδος, διότι καὶ τότε διεκρίνετο ὡς ἰδιαιτέρα τάξις πολιτῶν ἀπὸ τῶν λοιπῶν, καὶ νῦν ἦτο πάλιν ἕτοιμος νὰ ἐπωφεληθῇ τὰς παρούσας περιστάσεις πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς *Ἰσαγόραν*. Σκοπὸς δὲ αὐτῆς ἦτο νὰ μεταρρυθμίσῃ ῥιζηδὸν τὴν πολιτείαν, νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ ἐπαναφέρῃ ἐκείνην τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἥτις ἐπεκράτει κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ Σόλωνος χρόνους, καθ' οὓς ἡ ἀριστοκρατία κατεῖχε μόνη τὰς τιμὰς καὶ τὰς ἐκ τῆς κυβερνήσεως ὠφελείας· νῦν δὲ ὑπῆρχεν εὐκαιρία πρὸς ἐπίτευξιν τούτου, διότι αἱ μερίδες τῶν Παράλων καὶ τῶν Διακρίων εἶχον διαλυθῆ. Ὁ δὲ Κλεισθένης, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, ἐτέθη ἐπὶ κορυφῆς τοῦ λαοῦ, ἐδημιούργησεν ἀπέναντι τῆς ἀριστοκρατίας συμπαγῆ δημοκρατικὴν μερίδα, καὶ ἐγένετο τοιουτοτρόπως αἰφνιδίως καὶ ἀπροσδοκήτως ὁ ἰσχυρότατος ἀνὴρ ἐν Ἀθήναις.

Ὁ Κλεισθένης ἐνόησεν, ὅτι ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἀριστοκρατίας καὶ ἡ ἵδρυσις τυραννίδος ἤθελε φέρει εἰς τὴν πολιτείαν νέας θυέλλας. Μολονότι δὲ αἱ περὶ ἱδρύσεως τυραννίδος σκέψεις πρὸ πολλοῦ δὲν ἦσαν ξέναι εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ, καὶ μολονότι αὐτὸς ὁ ἴδιος κατεῖχε νῦν τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένην δύναμιν, ὅμως ἦτο μὲ ὅλην του τὴν φιλοδοξίαν εὐγενέστερος καὶ μᾶλλον μεγαλόψυχος ἢ νὰ θυσιάσῃ χάριν τοῦ ἀτομικοῦ του συμφέροντος καὶ τῆς δόξης τῆς οἰκογενείας του τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν εἰρήνην τῆς πατρίδος. Διὰ νὰ ἐπανέλθῃ δὲ εἰρήνη εἰς τὴν πατρίδα του, ἔπρεπε νὰ ἐκμηδενισθῇ διὰ παντὸς τῆς ἀριστοκρατίας ἡ ὑπεροχὴ, ἣν ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνος δὲν κατήργησεν ἐντελῶς. Ὁ Κλεισθένης ἐθεώρησε τοῦτο ὡς μέγιστον τῆς ζωῆς του μέλημα, καὶ ἀνεγνώρισεν ὅτι τοιουτοτρόπως ἤθελε τελειοποιηθῆ τὸ μέγα ἔργον τοῦ Σόλωνος.

Ὁ Κλεισθένης ἐπεχείρησε τὸ δύσκολον τοῦτο ἔργον μετὰ θάρρους, καὶ κατώρθωσε νὰ φέρῃ αὐτὸ εἰς πέρας. Ὁ Σόλων κατέστησε μὲν δυνατὸν εἰς ὅλους τοὺς πολίτας νὰ μετέχωσι τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν, καὶ τοὺς ἔκαμε κατ' οὐσίαν ἴσους, ἀλλ' ὡς πρὸς τὰ δικαιώματα διετήρησε τὴν παλαιὰν τῆς ἀριστοκρατίας διαίρεσιν εἰς τὰς τέσσαρας φυλὰς τῶν Γελεόντων, Ὁπλιτῶν, Ἀργαδῶν καὶ Αἰγικορέων, καὶ κατέταξε τὰς ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθείσας τάξεις τῶν πολιτῶν εἰς ταύτας τὰς ἀρχαίας φυλὰς, καὶ οὕτω διετήρησαν εἰσέτι αἱ ἀριστοκρατικαὶ οἰκογένειαι ἑνότητά τινα, ἥτις ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτὰς ὑπεροχὴν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας. Ὁ Κλεισθένης ὅμως κατήργησε τὴν ἑνότητα ταύ-

την, δηλ. τὰς 4 Ἰωνικὰς φυλὰς, διατηρήσας μόνον τὰς ὑποδιαιρέσεις αὐτῶν, τὰς φρατρίας δηλ. καὶ τὰς οἰκογενείας μετὰ τῶν πατροπαραδότων ἱερῶν καὶ θυσιῶν αὐτῶν, καὶ ἐσύστησεν ἀντ' αὐτῶν νέας 10 φυλὰς[1], εἰς ἃς κατέταξεν ἤδη ἅπαντας τοὺς πολίτας, τ. ε. καὶ ἐκείνους οἵτινες πρότερον δὲν ἦσαν κατατεταγμένοι εἰς φυλὰς, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξασκῶσι πολιτικὰ δικαιώματα· ὥστε ἑκάστη τῶν φυλῶν τούτων συνίστατο ἐκ 10 μικροτέρων μερῶν, *δήμων* καλουμένων, καὶ κειμένων εἰς ὅλως διάφορα μέρη τῆς Ἀττικῆς. Αὗται λοιπὸν αἱ φυλαὶ δὲν εἶχον οὐδὲν τοπικὸν κέντρον· ἐὰν δὲ ἤθελον τὰ μέλη φυλῆς τινος νὰ συνέλθωσι, πρὸς τοῦτο ἐχρησίμευεν ἡ ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου εὑρίσκοντο αἱ εἰκόνες τῶν 10 ἡρώων[2] τῶν φυλῶν, ἀφ' ὧν καὶ αἱ φυλαὶ εἶχον τὰ ὀνόματά των. Κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην ἐξελέγοντο τὰ μέλη τῆς βουλῆς, οἱ *βουλευταὶ*, καὶ οἱ τὰ δικαστήρια τοῦ λαοῦ, οἱ *Ἡλιασταί*, ἐξ ἑκάστης φυλῆς 50 βουλευταὶ καὶ 500 Ἡλιασταὶ, οὕτως, ὥστε ἔκτοτε ἡ μὲν βουλὴ συνίστατο ἐκ 500 τὸ δὲ δικαστήριον τῶν Ἡλιαστῶν ἐκ 5000 ἀνδρῶν, πρὸς οὓς ἀκόμη προσετίθεντο καὶ 1000 παραπληρωματικοί. Διὰ ταύτης τῆς αὐξήσεως τῶν ἀριθμῶν μετεῖχε κατ' ἔτος μεῖζον πλῆθος πολιτῶν τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων· ἵνα δὲ κινῆται ἔτι μᾶλλον τὸ πρὸς τὰ πολιτικὰ ἐνδιαφέρον τοῦ λαοῦ, συνεκαλεῖτο οὗτος δεκάκις τοῦ ἔτους εἰς ἐκκλησίαν, ὅπερ μέχρι τοῦδε τετράκις μόνον τοῦ ἔτους ἐγίνετο.

Ὁ νεωτερισμὸς οὗτος εἰσήχθη ἓν ἔτος μετὰ τὸν ἐκδιωγμὸν τῶν Πεισιστρατιδῶν (509 π. Χ.). Ἡ ἀριστοκρατία ἐννοήσασα ὅτι διὰ τούτου ἀφῃρέθη ἀπ' αὐτῆς πᾶσα ἐξουσία, καὶ ὅτι μετεβιβάσθη εἰς ὅλον τὸν λαὸν, προσεπάθησε δι' ὅλων της τῶν δυνάμεων νὰ ἀνατρέψῃ καὶ ἐκμηδενίσῃ πάλιν τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην. Ὁ Ἰσαγόρας κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐπέτυχε νὰ διορισθῇ *ἐπώνυμος ἄρχων*· ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Κλεισθένους, δὲν ἐδίστασε νὰ ζητήσῃ βοήθειαν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἐστράφη λοιπὸν εἰς τὴν Σπάρτην πρὸς τὸν βασιλέα Κλεομένην, τὸν ἑαυτοῦ ξένον[3]. Οἱ Σπαρτιᾶται, οἵτινες πάντοτε ἦσαν προστάται τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἔβλεπον μετὰ δυσαρεσκείας τὴν ἀνόρθωσιν τῆς δημοκρατίας ἐν Ἀθήναις, διότι οὗτοι ἤλπιζον διὰ τῆς βοηθείας, ἣν παρεῖχον

(1) Ἡροδ. 5, 69.
(2) Ἐρεχθέως, Αἰγέως, Πανδίωνος, Κέκροπος, Οἰνέως, Ἀκάμαντος, Ἱπποθόοντος, Αἴαντος, Λέοντος, Ἀντιόχου.
(3) Ἡροδ. 5, 70.

εἰς τοὺς Πεισιστρατίδας, νὰ ἐξασκῶσιν ἐν Ἀθήναις τόσην ἐπιρροήν, ὥστε νὰ δύνανται, οὕτως εἰπεῖν, νὰ ἄγωσι καὶ σύρωσιν αὐτὰς κατὰ τὸ δοκοῦν· ἀλλὰ νῦν αἱ Ἀθῆναι ἀπεστράφησαν παντελῶς ἀπ' αὐτῶν καὶ ἐβάδισαν ἰδίαν ὁδόν. Ὅθεν οἱ Σπαρτιᾶται ἔστειλαν τὸν Κλεομένην ἐκ νέου μετὰ στρατεύματος κατὰ τῆς Ἀττικῆς· οὗτος δὲ ἀπήτησε, κατὰ συμβουλὴν τοῦ Ἰσαγόρου, διὰ κήρυκος παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἔξωσιν τῶν *ἐναγῶν*, δηλ. ἐκείνων, οὓς ἐπεβάρυνε τὸ ἔγκλημα τοῦ φόνου τῶν Κυλωνείων, διὰ νὰ ἐξεγείρῃ κατὰ τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ Κλεισθένης δὲν ἐτόλμησε νὰ περιμείνῃ τὴν ἄφιξιν τοῦ Σπαρτιατικοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἔφυγεν ἐκ τῆς χώρας.

Εὐθὺς ὅτε εἰσῆλθεν ὁ Κλεομένης εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ Ἰσαγόρας ἤρχισε τὴν βιαίαν μεταρρύθμισιν. Κατήγγειλε δὲ εἰς τὸν Κλεομένην 700 οἰκογενείας ἐκ τῶν κυριωτάτων ὀπαδῶν τοῦ Κλεισθένους, διότι ἦσαν δῆθεν ἐπικίνδυνοι ἕνεκα τῶν δημοκρατικῶν των φρονημάτων· ὁ δὲ Κλεομένης διέταξε τοὺς στρατιώτας του νὰ ἐκδιώξωσι τῶν ὁρίων τῆς Ἀττικῆς τοὺς ἄνδρας τῶν οἰκογενειῶν τούτων μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων πλέον τῶν 3,000 ψυχῶν. Μετὰ ταῦτα δὲ συνεκροτήθη νέα βουλὴ ἐκ 300 εὐπατριδῶν, φίλων τοῦ Ἰσαγόρου, ἀλλ' ἀπροσδοκήτως εὗρεν ὁ Ἰσαγόρας σπουδαίαν ἀντίστασιν. Ἡ βουλὴ τοῦ Κλεισθένους δηλ. ἤτοι οἱ 500, δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν περὶ καταργήσεως αὐτῆς ἀπόφασιν, καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ Κλεομένους καὶ Ἰσαγόρου μεταρρύθμισιν. Διὸ ὁ Ἰσαγόρας, ὁ πρῶτος ἄρχων τῆς πολιτείας, ἵνα ἐπιτύχῃ διὰ τῆς βίας τὸ σχέδιόν του, ἠνέῳξεν εἰς τὸν ξένον βασιλέα καὶ τὰ ξένα στρατεύματα τὴν ἀκρόπολιν τῆς πατρίδος του. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ φοβίσῃ τὸν λαὸν ἡ βιαία αὕτη πρᾶξις, ἠρέθισεν ἔτι μᾶλλον τοὺς κατοίκους τοῦ ἄστεος καὶ τῆς ἐξοχῆς εἰς πεισματώδη ἀντίστασιν. Κατὰ πλήθη μεγάλα συρρεύσας ὁ λαὸς ὡπλισμένος ἐπολιόρκησε τὴν ἀκρόπολιν, τὸ καταφύγιον τῆς ἐλευθερίας των, τὴν ἕδραν τῶν ὑψίστων ἐγχωρίων θεῶν· κατὰ δὲ τὴν τρίτην ἤδη ἡμέραν ὁ Κλεομένης, ὅστις ἦλθε μετ' ὀλιγαρίθμου στρατοῦ, ἀπολέσας τὸ θάρρος του, ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ, ἵνα ἐξέλθῃ μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν του ἄνευ ὅπλων ἐκ τῆς χώρας. Μόνον δὲ τὸν Ἰσαγόραν, τὸν τὰ μάλιστα ἔνοχον, ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ, τοὺς δὲ λοιποὺς εὐγενεῖς, οἵτινες ἦσαν ὁμόφρονές του, ἐγκατέλιπεν αἰσχρῶς εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν συμπολιτῶν των. Οὕτω λοιπὸν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰσαγόρου συνελήφθησαν καὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον ὡς προδόται τῆς πατρίδος.

Ὁ Κλεισθένης ἀνακληθεὶς εὐθὺς ὑπὸ τῆς βουλῆς, ἐπανῆλθε μετὰ τῶν ἄλλων 700 ἐξορίστων οἴκων εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀνέλαβε πάλιν τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας. Ἡ ἰσχὺς τοῦ λαοῦ κατώρθωσε μεγάλα, ἡ δὲ δύναμις τῆς ἀριστοκρατίας κατεστράφη, καὶ ἡ Σπάρτη ἐπλήρωσε τὴν ἀλαζονείαν της δι' ὀνείδους· ἀλλὰ νῦν ἐπέκειντο νέοι καὶ μείζονες κίνδυνοι. Ὁ ὀξύθυμος Κλεομένης προσεπάθησε παντὶ σθένει νὰ ἐκδικηθῇ τὸ ὄνειδός του καὶ νὰ θεραπεύσῃ τὴν μολυνθεῖσαν τιμήν του, ἡ δὲ ταπεινωθεῖσα σπαρτιατικὴ πολιτεία ὤφειλε νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἐλαττωθεῖσαν ὑπόληψιν διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων. Ἐκ τούτου προέκυψε φανερὸς πόλεμος. Ἡ Σπάρτη συνήθροισεν ὅλην τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν ἁπάσης τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἵνα καταστρέψῃ ἐντελῶς τὴν μισητὴν πόλιν διὰ τοῦ πλήθους, ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν καὶ τὰς ἐχθρὰς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους γείτονας πόλεις, δηλ. τὴν ἀριςοκρατικῶς διοικουμένην *Χαλκίδα* τῆς Εὐβοίας,ἥτις ἔβλεπε μετὰ ζηλοτυπίας τὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὰς *Θήβας*, αἵτινες νεωστὶ ἡττηθεῖσαι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐπεθύμουν νὰ ἐκδικηθῶσιν αὐτὰς διὰ τὴν προστασίαν, τὴν ὁποίαν οὗτοι πρὸ ὀλίγου εἶχον παράσχει εἰς τοὺς ἀποστάντας ἀπὸ τῆς Βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας Πλαταιεῖς.

Ἐνῷ ὁ Πελοποννησιακὸς στρατὸς διοικούμενος ὑπὸ τῶν δύο Σπαρτιατῶν βασιλέων Κλεομένους καὶ Δημαράτου εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἐστρατοπέδευσε πλησίον τῆς Ἐλευσῖνος, συγχρόνως εἰσήλασαν οἱ μὲν Θηβαῖοι μετὰ τῶν Βοιωτῶν διὰ τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ κατέλαβον τὴν *Οἰνόην*[1], ὁ δὲ στρατὸς τῶν Χαλκιδέων διῆλθε τὸν πορθμὸν καὶ ἠρήμονε τὰ Ἀνατολικὰ τῆς Ἀττικῆς. Μὲ ὅλον τὸν κίνδυνον ὁ Κλεισθένης καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἀπώλεσαν τὸ θάρρος των, ἀλλ' ἐπορεύθησαν, ἕτοιμοι πρὸς ἐσχάτην ἀντίστασιν, μεθ' ὅλης τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεώς των κατὰ τῶν Πελοποννησίων εἰς τὴν Ἐλευσῖνα, ὅπου ὁ Κλεομένης προσέβαλε τὰ ἱερὰ τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης, διατάξας νὰ κατακαῇ τὸ ἱερὸν ἄλσος καὶ ἐρημώσας τὸν ἱερὸν ἀγρὸν, ὅστις παρήγαγε διὰ τοὺς ἀνθρώπους τὴν πρώτην κριθὴν, καὶ τὸν ἱερὸν λειμῶνα, ἐφ' οὗ κατὰ τὰ μυστήριά των ἐτελοῦντο οἱ χοροί. Ἐνῷ δὲ ἤδη εὑρίσκοντο ἀμφότερα τὰ στρατεύματα ἕτοιμα πρὸς μάχην πλησίον ἀλλήλων, ἀπῆλθον οἱ Κορίνθιοι, οὓς ἠκολούθησαν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι. Οἱ Σπαρτιᾶται δηλ. εἶχον συναθροίσει τοὺς Πελοποννησίους αὐθαιρέτως, ἄνευ

---

(1) Ἡρόδ. 5, 74.

ἀποφάσεως τῆς συμμαχίας, πρὸς πόλεμον καὶ χωρὶς νὰ κοινοποιήσωσιν εἰς αὐτοὺς προηγουμένως ἐπὶ τίνι σκοπῷ συναθροίζονται καὶ ἐκστρατεύουσι. Μόνον δὲ, ὅτε εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐνόησαν τίνα σκοπὸν εἶχον οἱ Σπαρτιᾶται· ἔβλεπον ὅτι, ἐὰν κατώρθονον νὰ ὑποτάξωσι τοὺς Ἀθηναίους, ἡ δύναμις αὐτῶν, ἥτις καὶ τώρα ἤδη ἦτο πολὺ μεγάλη, θὰ ἦτο ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Πελοποννησιακῶν πολιτειῶν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν οἱ Κορίνθιοι, λαβόντες ὡς πρόφασιν τὴν κατὰ τῶν Ἐλευσινίων ἱερῶν βιαιοπραγίαν καὶ ἀσέβειαν, ἠρνήθησαν τὴν σύμπραξίν των. Οὕτω δὲ ὅλος ὁ στρατὸς διελύθη, καὶ ὁ Κλεομένης ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ συμβασιλέως του, ὡδήγησε τοὺς Σπαρτιάτας του ἄνευ ἀγῶνος πάλιν εἰς τὴν πατρίδα.

Ὁ λαὸς τῶν Ἀθηναίων ἀπροσδοκήτως καὶ ἀμαχητὶ ἀπαλλαγεὶς τῶν ἰσχυροτάτων ἀντιπάλων, ἐπορεύθη μετὰ χαρᾶς εὐθὺς ἐκ τῆς Ἐλευσινιακῆς πεδιάδος εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν, ἵνα τιμωρήσῃ τοὺς εἰσβαλόντας Χαλκιδεῖς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Θηβαῖοι κατεδίωκον αὐτοὺς, ἵνα ἀγωνισθῶσιν ὁμοῦ μετὰ τῶν Χαλκιδέων, διὰ τοῦτο ἐστράφησαν κατ' ἀρχὰς ἐναντίον ἐκείνων καὶ τοὺς ἐνίκησαν παντελῶς. Ἑπτακόσιοι Βοιωτοὶ ὁπλῖται ᾐχμαλωτίσθησαν καὶ ἠκολούθησαν δεσμευμένοι τὸν Ἀθηναϊκὸν στρατὸν, ὅτε οὗτος κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν διέβη τὴν θάλασσαν, ἵνα καταδιώξῃ τοὺς Χαλκιδεῖς, οἵτινες τάχιστα ὠπισθοχώρησαν εἰς τὴν ἰδίαν των χώραν. Οἱ Χαλκιδεῖς ἐνικήθησαν, ἡ δὲ πόλις των κυριευθεῖσα ἦτο ἠναγκασμένη νὰ δεχθῇ δημοκρατικὸν πολίτευμα, καὶ νὰ παραχωρήσῃ τὸ κάλλιστον μέρος τῶν γαιῶν της μεθ' ὅλης τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας τῆς ἀριστοκρατίας εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἔκτοτε δὲ ἡ πάλαι ἔνδοξος Χαλκὶς ἐγένετο ἀσήμαντος πόλις. Ἐκ τοῦ δεκάτου μέρους τῶν λύτρων τῶν αἰχμαλωτισθέντων Βοιωτῶν καὶ Χαλκιδέων ἀφιέρωσαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν θεὰν τῆς χώρας των χάλκινον τέθριππον ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως· τὰ δὲ δεσμὰ τῶν αἰχμαλώτων ἐκρεμάσθησαν εἰς τὰ τείχη τῆς ἀκροπόλεως πρὸς ἐνθύμισιν τῆς νίκης.

Καὶ μίαν ἀκόμη φορὰν ἐπεχείρησαν οἱ Σπαρτιᾶται νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὴν αὐξάνουσαν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἀγανακτοῦντες δηλ. διὰ τὰς νεωστὶ ἀποτυχίας των καὶ διὰ τὴν ἄδοξον ἐκ τῆς Ἐλευσῖνος ὑποχώρησιν, παρήτησαν τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε ἐνδόξως ἠκολούθουν ἀρχὴν τοῦ νὰ καταλύσωσι τὰς τυραννίδας πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀνεκάλεσαν (505 π. Χ.) μάλιστα τὸν Ἱππίαν ἐκ τῆς Ἀσίας, ἵνα τὸν ἀποκαταστήσωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ νὰ κατασυντρίψωσι τὰς τῶν Ἀθηναίων δυνάμεις διὰ τοῦ ἰδίου των τυράννου, τὸν ὁποῖον

αὐτοὶ ἐξεδίωξαν· ἀλλ' εἰς τὴν συνέλευσιν τῆς συμμαχίας, ἣν συνεκάλεσαν ἐν τῇ Σπάρτῃ, ἵνα καταστήσωσι τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν συμμάχων αὐτῶν προθύμους πρὸς τοὺς σκοπούς των, ἀντεῖπον πάλιν οἱ Κορίνθιοι διὰ τοῦ ἀντιπροσώπου του *Σωσικλέους*, μεθ' ὧν συνεφώνησαν καὶ οἱ λοιποὶ σύμμαχοι. Διὰ τοῦτο λοιπὸν οἱ Σπαρτιᾶται παρήτησαν τὸν σκοπόν των, καὶ ὁ Ἱππίας ἀπῆλθε πάλιν ἄπρακτος εἰς τὸ Σίγειον, ὅθεν ἔκτοτε ἐζήτησεν οὗτος σύμμαχον ἕτερον, ἔτι φοβερώτερον, τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν *Δαρεῖον*, καὶ ἐγένετο οὕτω πρωταίτιος τῶν κατὰ τὸν ἑπόμενον αἰῶνα μεγάλων *Περσικῶν πολέμων*.

Ὁ λαὸς τῶν Ἀθηναίων ἀπέκτησε διὰ τοῦ ἀκλονήτου θάρρους του καὶ τῆς ἀνδρίας του εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τὴν ἐλευθερίαν· ὡς πρὸς δὲ τὰ ἔξω οὐ μόνον διετήρησε τὴν προσβληθεῖσαν ἀνεξαρτησίαν του, ἀλλὰ καὶ ἀφήρεσαν ἀπὸ τοὺς γείτονάς του σπουδαῖα πλεονεκτήματα. Ὅλη ἡ Ἑλλὰς ἔβλεπε μετ' ἐκπλήξεως τὰς ἀλλεπαλλήλους νίκας τῶν Ἀθηναίων καὶ τὰς θαυμασίας προόδους αὐτῶν, αἵτινες ἦσαν καρπὸς τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς λαμπρᾶς πολιτικῆς βελτιώσεως, ἣν ὤφειλον εἰς τὰς διατάξεις τοῦ Κλεισθένους. Ὁ Κλεισθένης κατὰ τοὺς ἀγῶνας, οὓς ὑφίσταντο αἱ Ἀθῆναι εἰς τὸ ἐξωτερικὸν, δὲν ἐγκατέλιπε τὸ ἔργον του, ἀλλὰ προσεπάθησε ν' ἀναπτύξῃ καὶ ἐξασφαλίσῃ τὴν δημοκρατίαν, καὶ νὰ ἐπαυξήσῃ καὶ ἰσχυροποιήσῃ τὰς δυνάμεις τῆς πολιτείας. Κατώρθωσε δὲ νὰ γείνῃ δεκτὴ ἡ πρότασίς του, ἵνα αἱ γαῖαι, ἃς ἡ πολιτεία ἀπέκτησεν ἐν τῇ Εὐβοίᾳ, διαιρεθῶσιν εἰς 4,000 κλήρους καὶ νὰ διανεμηθῶσιν εἰς Ἀττικοὺς πολίτας ἐκ τῆς τάξεως τῶν Θητῶν. Διὰ τούτου ἐκέρδησεν ἡ πολιτεία 4,000 ζευγίτας, ἑπομένως 4,000 ὁπλίτας περιπλέον διὰ τὸν πόλεμον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν ἐπηυξήθη δι' ἀπονομῆς τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς πολλοὺς ξένους καὶ μετοίκους, οἵτινες ἐπλήρονον εἰς τὴν πόλιν ποσόν τι χρημάτων ἀντὶ τῆς προστασίας, ἣν ἀπελάμβανον, καὶ κατεγίνοντο εἰς ἐμπόριον καὶ τέχνας βαναύσους· οὗτοι δὲ ἐπηύξησαν τὴν δύναμιν τοῦ λαοῦ κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας. Τὰ δικαιώματα τῶν ἀνωτάτων ἀρχόντων περιωρίσθησαν, ἵνα μὴ γείνωσι καὶ οὗτοι, ὅπως καὶ ὁ Ἰσαγόρας, ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ. Ἵνα δὲ προληφθῶσι διὰ τὸ μέλλον αἱ εἰς κόμματα διαιρέσεις καὶ αἱ τῶν φατριῶν ἐνέργειαι κατὰ τὰς ἐκλογὰς τῶν ὑψίστων λειτουργῶν τῆς πολιτείας, καθ' ἃς πάντοτε εὕρισκε στάδιον εὐρὺ ἡ φιλοδοξία τῶν πλουσίων καὶ ἰσχυρῶν, ὡρίσθη, ἵνα οὗτοι ἐκλέγωνται διὰ κλήρου.

Ἄλλη τις ἰδιόρρυθμος τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας διάταξις, ἥτις σκο-

πὸν εἶχε νὰ προφυλάσσῃ τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ἢ τῆς ὑπερβολικῆς καὶ ἐπικινδύνου ἐπιρροῆς ἑνὸς ἀνδρὸς, ὤφειλεν εἰς τὸν Κλεισθένην τὴν ἀρχήν της· ἦτο δὲ αὕτη ὁ *ὀστρακισμός*. Οὗτος εἶναι ὁ ὕψιστος φύλαξ τῆς Ἀττικῆς δημοκρατίας καὶ τὸ κάλλιστον προφυλακτικὸν φάρμακον κατὰ τῆς τυραννίας. Κατ' ἔτος εἰς ὡρισμένην τινὰ ἐποχὴν ἀπηύθυνεν ἡ βουλὴ τὴν ἐρώτησιν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἐὰν ὑπῆρχεν ἕνεκα τῆς καταστάσεως τῆς πολιτείας ἀφορμὴ πρὸς ἐξορισμὸν πολίτου τινός. Ἐὰν ὁ λαὸς ἀπήντα εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην καταφατικῶς, τότε προσδιωρίζετο ἡμέρα τις διὰ νέαν συνάθροισιν τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἀγορὰν, ὅπου ὑπῆρχον 10 δοχεῖα, εἰς ἃ ἕκαστος πολίτης κατέθετε τὴν ψῆφόν του, δηλ. ὄστρακον (ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα *ὀστρακισμός*) ἤτοι κεραμίνην πινακίδα, ἐφ' ἧς ἦτο γεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς, ὅστις, κατ' αὐτὸν, ἦτο ἐπικίνδυνος εἰς τὴν πολιτείαν καὶ ἔπρεπε νὰ ἐξορισθῇ. Εἰς τὸ τέλος δὲ τῆς ἡμέρας ἠριθμοῦντο αἱ ψῆφοι· καὶ ἂν μὲν εὑρίσκετο ὅτι τοὐλάχιστον ἐπὶ 6,000 ὀστράκων ἦτο γεγραμμένον ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἐὰν δηλ. τὸ τρίτον τοὐλάχιστον μέρος τῶν ἐχόντων δικαίωμα ψήφου Ἀττικῶν πολιτῶν ἐθεώρει ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἐπικίνδυνον εἰς τὴν πολιτείαν, τότε ὤφειλε τὸ πρόσωπον τοῦτο ἐντὸς 10 ἡμερῶν νὰ φύγῃ ἐκ τῆς πατρίδος ἐπὶ 10 ἔτη, χωρὶς ὅμως νὰ ζημιωθῇ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα του δικαιώματα καὶ τὴν περιουσίαν του, καὶ χωρὶς νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐξορία αὕτη ὡς τιμωρία ἢ ὡς ἀτιμία. Σπανίως δὲ συνέβαινε νὰ ἐξοστρακίσωσι, καὶ οὐδέποτε ἔκαμνον κατάχρησιν τοῦ ὀστρακισμοῦ. Διηγοῦνται δὲ ὅτι κατὰ πρῶτον μετεχειρίσθησαν αὐτὸν κατὰ τοῦ Κλεισθένους αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς τοῦτο ἀντιφάσκει ἡ πληροφορία, ὅτι ὁ πρῶτος διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ ἐξορισθεὶς ἦτο συγγενής τις τοῦ ἐκδιωχθέντος τυράννου *Ἱππίου*, *Ἵππαρχος* ὀνομαζόμενος, υἱὸς τοῦ *Χάρμου* ἐκ τοῦ δήμου *Χολάργου*. Ὁ Ἵππαρχος οὗτος ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 496 πρῶτος ἄρχων, ὁπότε ἐφοβοῦντο τὴν διὰ τῆς βοηθείας τῶν Περσῶν ἐπάνοδον τοῦ Ἱππίου. Ὑπῆρχε λοιπὸν λόγος ἀποχρῶν νὰ τὸν θεωρήσωσιν ἐπικίνδυνον εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λαοῦ καὶ νὰ τὸν ἐξορίσωσιν ἐκ τῆς πολιτείας.

Ὁ Κλεισθένης διότι ἀνέπτυξε τὰ δημοκρατικὰ στοιχεῖα τῆς Σολωνίου νομοθεσίας, καὶ διότι κατασυνέτριψε τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἀριστοκρατίας, κατέστησε πρῶτος ἀληθῆ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος. Ἔκτοτε δὲ ἡ δύναμις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ἀνεπτύχθη τόσον ταχέως, ὥστε αἱ Ἀθῆναι ἦσαν παρὰ τὴν Σπάρτην ἡ ἰσχυροτάτη πολιτεία τῆς Ἑλλάδος· αἱ Ἀθῆναι νῦν ἐγένοντο μείζονες, λέγει ὁ

Ἡρόδοτος [1], ὁμιλῶν περὶ τῆς τοῦ Κλεισθένους ἐποχῆς, καὶ τὸ παράδειγμα αὐτῶν δεικνύει ὅτι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἰσότης τῶν δικαιωμάτων εἶναι πρᾶγμα πολύτιμον· διότι ἐφ' ὅσον οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ὑπὸ τυράννους, οὐδένα τῶν γειτόνων των ἐνίκησαν διὰ πολέμου, ἀλλ' ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τούτων, ἀνεδείχθησαν οἱ πρώτιστοι. Ὅπως ἡ Σπάρτη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διὰ τῶν κατὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῶν Ἀθηνῶν προσβολῶν της πλεῖστον συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ αὐξηθῇ ἡ ὑπόληψις τῆς πόλεως ταύτης τόσον ταχέως καὶ ἀπροσδοκήτως, οὕτω κατὰ τὰς μετὰ ταῦτα δεκαετηρίδας ἀνύψωσαν αὐτὴν καὶ οἱ τῶν Περσικῶν πολέμων κίνδυνοι ταχέως εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς δυνάμεως καὶ τῆς πολιτικῆς ἀναπτύξεως.

9. ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ.

Πρὶν ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν Περσικῶν πολέμων, θέλομεν ἀναφέρει ἀκόμη τινὰ περὶ τοῦ Σπαρτιάτου βασιλέως *Κλεομένους*, ὃν εἴδομεν ἤδη μέχρι τοῦδε πολλάκις ἀναφαινόμενον καὶ διευθύνοντα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὴν πολιτείαν τῶν Σπαρτιατῶν. Οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὸ γένος τοῦ Εὐρυσθένους, καὶ ἦτο βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ἀπὸ τοῦ 520 περίπου μέχρι τοῦ 491, ἀνὴρ τολμηρότατος καὶ ἀδαμάστου δυνάμεως τοῦ πνεύματος, ἐπιχειρηματικώτατος, συνετὸς καί, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς του καὶ τῆς χώρας του, ἐξησκημένος εἰς τὴν σύντομον καὶ ἔντονον ὁμιλίαν, ἀλλὰ καὶ παρὰ πολὺ πλήρης ἀλαζονείας, οὐ μόνον διότι κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας, ἀλλὰ καὶ διότι καὶ ὁ ἴδιος ἦτο φύσεως ἀλαζονικῆς, καὶ ὡς πρὸς τὰ φρονήματά του ὁμοιότερος πρὸς τοὺς συγχρόνους του τυράννους, παρ' ὅσον ἥρμοζεν εἰς βασιλέα τῆς Σπάρτης.

Κατὰ τὸ 490 π. Χ. περίπου εὑρίσκομεν τὸν Κλεομένην ἀσχολούμενον εἰς πόλεμον κατὰ τοῦ Ἄργους, καθ' ὃν οἱ Ἀργεῖοι ἀπώλεσαν ὄχι μόνον τὰς παλαιάς των ἀπαιτήσεις περὶ ἡγεμονίας τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ καὶ μέγα μέρος τῆς χώρας των ἐστερήθησαν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐθεώρουν τὸν Κλεομένην ἄσπονδον ἐχθρόν. Ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου τούτου δὲν εἶναι γνωστή, ἀλλ' ἡ Σπάρτη, ὡς φαίνεται, εἶχε σκοπὸν νὰ καταστρέψῃ παντελῶς τὸν παλαιόν της ἐχθρὸν καὶ

(1) Ἡρόδ. Ε. 66.

ἀντίζηλον, ὃν τώρα δὲν ἐφοβεῖτο πλέον. Ὁ Κλεομένης ἐστράτευσε μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ περὶ τὸ ἔτος 495 διὰ τῆς *Θυρέας*[1], ἣν οἱ Σπαρτιᾶται ἐκυρίευσαν παρὰ τῶν Ἀργείων, ἐναντίον τοῦ Ἄργους. Ὅτε δὲ ἦλθεν εἰς τὸν *Ἐρασῖνον* ποταμὸν, ἐθυσίασεν εἰς τὸν θεὸν τοῦ ποταμοῦ τούτου, ἵνα τύχῃ εὐτυχοῦς διαβάσεως. Ἐπειδὴ δὲ αἱ θυσίαι δὲν ἦσαν αἴσιαι, ἀπέσυρε τὸν στρατόν του εἰς τὴν Θυρέαν, καὶ θύσας εἰς τὴν θάλασσαν ἕνα ταῦρον μετέβη ἐπὶ πλοίων ἐκ τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς Σικυῶνος εἰς τὴν Ναυπλίαν, τὸν λιμένα τῆς πόλεως Ἄργους, εἰς τὴν χώραν τῆς *Τυρίνθου*. Οἱ Ἀργεῖοι ἐκπλαγέντες διὰ τὴν ἀπροσδόκητον ἐμφάνισιν τῶν Σπαρτιατῶν, ἐξεστράτευσαν κατ' αὐτῶν μεθ' ὅλης των τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ ἐστρατοπέδευσαν πλησίον τῆς *Σηπείας* εἰς τὴν παραλίαν, πλησιέστατα τοῦ Σπαρτιατικοῦ στρατοῦ· φοβούμενοι δὲ αἰφνιδίαν προσβολὴν, προσεῖχον ἐπιμελῶς εἰς τὰς ἐν τῷ Σπαρτιατικῷ στρατοπέδῳ διδομένας διαταγὰς τοῦ κήρυκος, καὶ ἔπραττον πάντοτε ἀκριβῶς κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον τὸ αὐτὸ, ὅπερ ἐποίουν καὶ οἱ Σπαρτιᾶται. Ὅταν π. χ. ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Σπαρτιατῶν ὁ κήρυξ ἐκάλει εἰς τὰ ὅπλα ἢ εἰς τὸ πρόγευμα, τότε καὶ αὐτοὶ ἐλάμβανον τὰ ὅπλα ἢ ἐπρογευμάτιζον. Ὅτε δὲ ὁ Κλεομένης ἀνεκάλυψε τοῦτο, ἐξηπάτησε τοὺς Ἀργείους ὡς ἑξῆς. Διέταξε δηλ. τοὺς στρατιώτας του, ὅταν προσκληθῶσιν ὑπὸ τοῦ κήρυκος εἰς τὸ γεῦμα, νὰ λάβωσιν εὐθὺς τὰ ὅπλα καὶ νὰ ὁρμήσωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν· οὕτω δὲ οἱ Ἀργεῖοι ἐνῷ ἔτρωγον τὸν ἄρτον των ἐν πλήρει ἡσυχίᾳ, προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ κατενικήθησαν. Μέγα δὲ μέρος αὐτῶν ἔφυγον ἐκ τῆς μάχης εἰς τὸ ἱερὸν ἄλσος τοῦ *Ἄργου*, ὅπου ἐκλείσθησαν ὑπὸ τοῦ Κλεομένους.

Ἦτο μεγάλη ἁμαρτία εἰς ἱεροὺς τόπους νὰ φονεύῃ τις ἀνθρώπους! Ὁ Κλεομένης μαθὼν παρὰ Ἀργείων αὐτομόλων τὰ ὀνόματα πολλῶν ἐν τῷ ἄλσει κεκλεισμένων Ἀργείων, διέταξε κήρυκά τινα νὰ τοὺς καλέσῃ ὀνομαστὶ, ἵνα ἐξέλθωσιν ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι δὲν θὰ πάθωσί τι, διότι δῆθεν εἶχεν ἤδη λάβει ὡς λύτρα δύο μνᾶς δι' ἕκαστον αὐτῶν. Οὕτω δὲ δελεασθέντες ἐκεῖνοι ἐξῆλθον περὶ τοὺς 50 ἄνδρας ἐκ τοῦ ἄλσους καὶ ἐφονεύθησαν, χωρὶς νὰ παρατηρήσωσι τοῦτο οἱ ἄλλοι, διότι τὸ ἄλσος ἦτο τόσον πυκνὸν, ὥστε οἱ ἐντὸς αὐτοῦ δὲν ἔβλεπον τί ἔπραττον οἱ ἐκτός. Ὅτε ὅμως εἷς ἐκ τῶν ἐκεῖ μενόντων ἀνέβη ἐπὶ δένδρου καὶ εἶδε τὸν θάνατον ἐκείνων, δὲν ἐξῆλθε κανεὶς πλέον ἐκ τοῦ ἄλσους.

---

(1) Ἡρόδ. 6, 76 καὶ ἑξῆς.

Τότε διέταξεν ὁ Κλεομένης, εἰς τὸν ὁποῖον οὐδὲν κακούργημα ἐφαίνετο μέγα, τοὺς Εἵλωτάς του νὰ θέσωσι πέριξ τοῦ ἄλσους ξηρὰ ξύλα καὶ νὰ τ' ἀνάψωσιν· τοιουτοτρόπως δὲ ἐκάη ὅλον τὸ ἄλσος μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ Ἀργείων.

Ἐνῷ δὲ τὸ ἄλσος ἐκαίετο, ἔμαθεν ὁ Κλεομένης παρά τινος αὐτομόλου ὅτι τοῦτο ἦτο τὸ ἄλσος τοῦ Ἄργου[1], καὶ τότε ἐνεθυμήθη τὸν χρησμὸν, ὃν ὁ θεὸς τῶν Δελφῶν ἔδωκεν αὐτῷ πρὸ τῆς ἐκστρατείας, ὅτι δηλ. θὰ κυριεύσῃ τὸ Ἄργος, καὶ ἀναστενάξας εἶπεν «ὦ μάντι Ἄπολλον, μεγάλως μὲ ἐξηπάτησας, εἰπὼν, ὅτι θὰ κυριεύσω τὸ Ἄργος· νῦν ἐξεπληρώθη, νομίζω, ἐνταῦθα ὁ χρησμός μου». Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Κλεομένης ἀπηλπίσθη περὶ ἁλώσεως τῆς πόλεως Ἄργους, μολονότι εἶχεν ἐπιφέρει εἰς τοὺς Ἀργείους βαρεῖαν ἧτταν, ἔστειλεν ὀπίσω τὸν στρατόν του εἰς τὴν Σπάρτην, ἐκτὸς 1,000 ἐκλεκτῶν, καὶ μετέβη εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἥρας, τὸ μεταξὺ Ἄργους καὶ Μυκηνῶν, ἵνα ἐκεῖ θυσιάσῃ. Τοῦτο ἦτο τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ποτε ἀπέθανον ὁ *Κλέοβις* καὶ *Βίτων*· (ἰδὲ σελ. 147). Ἄλλοτε ὁ Κλεομένης ἐν Ἀθήναις ἀφέθη ὑπὸ τοῦ Ἰσαγόρου νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ὅτε δὲ ἠθέλησε νὰ εἰσέλθῃ καὶ εἰς τὸ Ἐρεχθεῖον, τὸν ἐμπόδισεν ἡ Ἱέρεια λέγουσα, «Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς οὐδένα Δωριέα νὰ εἰσέλθῃ ἐνταῦθα»· αὐτὸς ὅμως εἰπὼν πρὸς τὴν Ἱέρειαν «Δὲν εἶμαι Δωριεὺς ἀλλὰ Ἀχαιὸς» εἰσῆλθε καὶ ἀφήρεσεν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τὰ προφητικὰ βιβλία τοῦ Μουσαίου. Νῦν δὲ, ὅτε ἐπλησίασεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἀργείας Ἥρας, ἵνα θυσιάσῃ, τὸν ἐμπόδισε καὶ ἐνταῦθα ὁ ἱερεὺς, εἰπὼν ὅτι «οὐδεὶς ξένος δύναται νὰ θυσιάσῃ ἐκεῖ». Ὁ δὲ Κλεομένης διέταξε τοὺς Εἵλωτάς του νὰ ἀπαγάγωσιν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ βωμοῦ καὶ νὰ τὸν μαστιγώσωσι, καὶ οὕτως ἔθυσε. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σπάρτην.

Οὕτω διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος[2]. Κατὰ δὲ τὴν πληροφορίαν μεταγενεστέρων συγγραφέων ἐπορεύθη ὁ Κλεομένης, ἀφοῦ κατέστρεψεν ὅλην σχεδὸν τὴν ἔνοπλον τῶν Ἀργείων δύναμιν περὶ τὰς 6,000 ὁπλίτας ἔν τε τῇ μάχῃ καὶ τῷ ἄλσει τοῦ Ἄργου, κατὰ τῆς πόλεως Ἄργους, ἣν ἤλπιζε νὰ κυριεύσῃ πολὺ εὐκόλως. Ἀλλ' ἡ *Τελεσίλλα*, περίφημός τις ποιήτρια, ἥτις εἶχεν ἐν τῇ πόλει μεγάλην ὑπόληψιν καὶ ἐπιρροὴν, ἐκάλεσε τὰς γυναῖκας τοῦ Ἄργους εἰς τὰ ὅπλα, ἵνα ὑπερασπισθῶσι μετὰ τῶν ὑπολειπομένων ἀνδρῶν καὶ μετὰ τῶν γερόντων καὶ παίδων τὴν πόλιν, καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη ὁ Κλεομένης ν' ἀπέλθῃ ἄνευ προσ-

---

(1) Ἡροδ. 6, 80. (2) Αὐτόθι 6, 81.

βολῆς. Οἱ Ἀργεῖοι εἶχον λάβει πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ἐκ τῶν Δελφῶν τὸν ἑξῆς χρησμόν·

« Ἀλλ' ὅταν ἡ θήλεια τὸν ἄρσενα νικήσασα
ἐξελάσῃ καὶ κῦδος ἐν Ἀργείοισιν ἄρηται,
Πολλὰς Ἀργείων ἀμφιδρυφέας τότε θήσει.
Ὥς ποτέ τις ἐρέει καὶ ἐπεσσομένων ἀνθρώπων·
δεινὸς ὄφις τριέλικτος ἀπώλετο δουρὶ δαμασθείς»[1].

Ἐὰν τὰ ἀνωτέρω ἀναφερόμενα εἶναι πλαστά, τότε βεβαίως ὁ χρησμὸς οὗτος ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐπινόησιν αὐτῶν.

Ὅτε ὁ Κλεομένης ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Σπάρτην, κατηγορήθη ὑπὸ τῶν ἐφόρων[2] ἐνώπιον τῆς Γερουσίας, ὅτι δωροδοκηθεὶς δὲν ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν νὰ κυριεύσῃ τὸ Ἄργος· οὗτος δὲ ἀπελογήθη ὡς ἑξῆς· ὅτι ἤρχισε τὸν πόλεμον, διότι ὁ τῶν Δελφῶν θεὸς τῷ εἶχεν ὑποσχεθῇ ὅτι θὰ κυριεύσῃ τὸ Ἄργος, καὶ ὅτι, ὅτε ἔκαυσε τὸ ἄλσος τοῦ Ἄργου ἐν ἀγνοίᾳ, τότε ἐνόησεν ὅτι ἡ περὶ ἁλώσεως τοῦ Ἄργους ὑπόσχεσις τοῦ θεοῦ οὕτως ἐξεπληρώθη, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔφοδον κατὰ τῆς πόλεως, πρὶν ἢ ἐξετάσῃ καὶ μάθῃ διὰ θυσίας ἐν τῷ Ἡραίῳ τὴν θέλησιν τῶν θεῶν. Καὶ ἡ μὲν θυσία ὑπῆρξεν αἰσία, ἀλλ' ἐκ τοῦ στήθους τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἥρας ἐξῆλθε φλόξ, καὶ ἐκ τούτου ἐνόησεν ὅτι δὲν εἶναι πεπρωμένον νὰ κυριεύσῃ τὸ Ἄργος. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐπίστευσαν τοὺς λόγους του τούτους καὶ τὸν ἠθώωσαν. Καὶ τῷ ὄντι ὁ Κλεομένης κατώρθωσε μεγάλα διὰ τῆς κατὰ τῶν Ἀργείων ἐκστρατείας του. Οἱ Ἀργεῖοι ἀπώλεσαν τοσούτους ἄνδρας, ὥστε κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους οἱ δοῦλοι καὶ δουλοπάροικοι κατέλαβον τὰς θέσεις τῶν κυρίων, ἕως οὗ ἡλικιώθη ἡ νέα γενεὰ καὶ τοὺς ἐδίωξεν ἐκ τῆς πόλεως. Ἵνα δὲ ἐπαυξηθῇ πάλιν κάπως ὁ πληθυσμὸς τοῦ ἄστεος, προσεκάλεσαν οἱ Ἀργεῖοι πλῆθος περιοίκων εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπένειμαν εἰς αὐτοὺς πολιτικὰ δικαιώματα, οὗ ἕνεκα ὁ ἀρχαῖος Δωρικὸς Χαρακτὴρ τῶν Ἀργείων ἐξηλείφθη. Ὅτι δὲ μετὰ ταῦτα οἱ Ἀργεῖοι δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τοὺς περσικοὺς πολέμους, τοῦτο ἠδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ διὰ τῆς ἀδυναμίας τῆς πολιτείας, εἰς ἣν περιῆλθεν ἕνεκα τοῦ πολέμου τούτου.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ἀνετέθη εἰς τὸν Κλεομένην ἐκστρατεία τις κατὰ τῆς Αἰγίνης. Οἱ Αἰγινῆται δηλ. ἔδοσαν πρὸ τῆς τοῦ Δάτιδος καὶ

---

(1) Ἡροδ. 6, 77. (2) Ἡρόδ. 6, 82 καὶ ἑξῆς.

Ἀρταφέρνους ἐκστρατείας εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν γῆν καὶ ὕδωρ, τὰ σημεῖα τῆς ὑποταγῆς, καὶ κατηγορήθησαν διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σπάρτην, τὴν ἀρχηγὸν τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας, εἰς ἣν ἀνῆκε καὶ ἡ Αἴγινα, ὅτι ἡ εἰς τοὺς Πέρσας ὑποταγὴ δηλοῖ τὴν κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἔχθραν καὶ προδοσίαν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Κλεομένης λοιπὸν μετέβη εἰς τὴν νῆσον ταύτην, ἵνα ἀνακρίνῃ καὶ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους τῆς ὑποταγῆς. Ὅτε δὲ συνέλαβεν εὐγενεῖς τινας Αἰγινήτας καὶ ἀπήγαγεν αὐτοὺς ὡς αἰχμαλώτους, ἠναντιώθη κατ' αὐτοῦ μέρος τι τῶν πολιτῶν, ἐπὶ κορυφῆς τῶν ὁποίων ἦτο ἀνήρ τις *Κρεῖος* ὀνομαζόμενος, λέγοντες ὅτι ὁ Κλεομένης ἦλθεν ἄνευ ἀπαιτουμένης πληρεξουσιότητος ἐκ μέρους τῆς Σπάρτης καὶ ὅτι ἐδωροδοκήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων· διότι ἄλλως θὰ ἤρχετο ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἄλλου Σπαρτιάτου βασιλέως. Ὁ δὲ βασιλεὺς Δημάρατος, ἀνὴρ φιλοδοξίας οὐχὶ μικροτέρας τῆς τοῦ Κλεομένους, ὅστις καὶ πρότερον ἤδη ἐν τῷ πλησίον τῆς Ἐλευσῖνος στρατοπέδῳ τὸν κατέτρεξεν ἕνεκα ζηλοτυπίας, παρεκίνησε τοὺς Αἰγινήτας πρὸς τὴν ἀντίστασιν ταύτην· διὸ ὁ Κλεομένης ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ ἄπρακτος καὶ πνέων ἐκδίκησιν κατὰ τῶν Αἰγινητῶν καὶ τοῦ συμβασιλέως του, οὗ αἱ ῥᾳδιουργίαι δὲν ἦσαν ἄγνωστοι εἰς αὐτόν. Ὅτε δὲ ἀπήρχετο ἐκ τῆς Αἰγίνης, ἠρώτησε τὸν *Κρεῖον* περὶ τοῦ ὀνόματός του καὶ εἶπεν εἰς αὐτόν. «Νῦν ὦ Κριὲ, ἐξασφάλισον τὰ κέρατά σου διὰ χαλκοῦ, διότι θὰ περιπέσῃς εἰς μεγάλην δυστυχίαν[1].

Ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὴν Σπάρτην, ἠρέθισεν ὁ Κλεομένης τὸν Λεωτυχίδην, στενόν τινα συγγενῆ τοῦ Δημαράτου καὶ ἄμεσον κληρονόμον τῆς βασιλείας ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τῶν Προκλειδῶν, ἵνα διαμφισβητήσῃ τὴν νόμιμον καταγωγὴν τοῦ Δημαράτου, περὶ ἧς εἶχον ἀμφιβολίας ἐν τῇ Σπάρτῃ, καὶ γείνῃ ὁ ἴδιος βασιλεύς· ὑπεσχέθη δὲ εἰς αὐτὸν καὶ βοήθειαν ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ τὸν συνοδεύσῃ κατὰ τῆς Αἰγίνης. Ὁ Λεωτυχίδης ἀσμένως δεχθεὶς τὴν πρότασιν τοῦ Κλεομένους, διότι ἐμίσει τὸν Δημάρατον, καθόσον τοῦ εἶχεν ἁρπάσει τὴν μνηστὴν, κατηγόρησεν αὐτὸν ὅτι δὲν ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀρίστωνος[2]. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἠρώτησαν τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἐὰν ὁ Δημάρατος ἦτο υἱὸς τοῦ πρώην βασιλέως Ἀρίστωνος· καὶ ἐπειδὴ τοῦτο δωροδοκηθὲν ὑπὸ τοῦ Κλεομένους ἀπεκρίθη ἀποφατικῶς, ὁ Δημάρατος ἀπώλεσε τὴν βασιλείαν, καὶ ὁ Λεωτυχίδης ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον. Κατὰ δὲ τὴν προσεχῆ

(1) Ἡρόδ. 6, 50. (2) Αὐτόθι, 6, 61 καὶ ἑξῆς.

ἑορτὴν τῶν *γυμνοπαιδιῶν* ἐκλεχθεὶς ὁ Δημάρατος ἦρχεν ἀρχήν τινα· ἐνῷ δὲ ἐθεῶντο τὴν ἑορτήν, ἔστειλεν ὁ βασιλεὺς Λεωτυχίδης τὸν ὑπηρέτην του πρὸς τὸν Δημάρατον, ἵνα τὸν ἐρωτήσῃ, χλευάζων αὐτόν, ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, «ὁποῖόν τι εἴη τὸ ἄρχειν μετὰ τὸ βασιλεύειν»[1]. Ὁ δὲ προσβληθεὶς Δημάρατος ἀπήντησεν, «ἐγὼ ἐδοκίμασα ἀμφότερα, ὁ δὲ Λεωτυχίδης ὄχι ἀκόμη· ἐν τούτοις ἡ ἐρώτησις αὕτη θὰ ἦναι διὰ τοὺς Λακεδαιμονίους αἰτία ἢ μεγάλης δυστυχίας ἢ μεγάλης εὐτυχίας»· ἔπειτα δὲ ἐκάλυψε τὸ πρόσωπόν του καὶ ἐξῆλθε τοῦ θεάτρου. Μετέβη δὲ εἰς τὴν Ἦλιδα, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἀπέρχεται εἰς τοὺς Δελφοὺς πρὸς τὸ μαντεῖον. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι νομίσαντες ὅτι φεύγει καὶ ὅτι θὰ τοὺς παράσχῃ δυσκολίας, ἔστειλαν κατ' αὐτοῦ ἀνθρώπους, ἵνα τὸν συλλάβωσιν. Οὗτοι δὲ τὸν ἔφθασαν μὲν εἰς τὴν νῆσον *Ζάκυνθον*, ἀλλ' οἱ Ζακύνθιοι δὲν τὸν παρέδοσαν. Ἐκεῖθεν δὲ ἔφυγεν ὁ Δημάρατος εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸς τὸν βασιλέα Δαρεῖον, ὅστις τὸν ἐδέχθη εὐμενῶς καὶ τῷ ἔδωκε πόλιν τινὰ μετὰ τῶν περιχώρων της ὡς κτῆμα. Μετὰ δὲ ταῦτα συνώδευσεν ὁ Δημάρατος τὸν Ξέρξην εἰς τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν του.

Καὶ ὁ Λεωτυχίδης δέ, ὅστις ἐγένετο αἴτιος τῆς ἐκπτώσεως τοῦ Δημαράτου, δὲν ἔζησε μέχρι τέλους ἐν τῇ Σπάρτῃ· διότι, ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 470 ἐστάλη κατὰ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀλευαδῶν, οἵτινες διὰ τῆς βοηθείας τῶν Περσῶν κατέλαβον πάλιν τὴν κυριαρχίαν τῆς χώρας, ἐδωροδοκήθη ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀπέφυγε τὴν ἐν τῇ Σπάρτῃ ἐπικειμένην δίκην του διὰ τῆς εἰς τὴν Τεγέαν τῆς Ἀρκαδίας φυγῆς, ἔνθα ἀπέθανεν. Οὗτος εἶναι ὁ ἴδιος Λεωτυχίδης, ὅστις κατὰ τὸ ἔτος 479 ἐκέρδησε τὴν ἐν Μυκάλῃ νίκην.

Ὅτε ὁ Λεωτυχίδης ἐγένετο βασιλεύς, συνώδευσε τὸν Κλεομένην προθύμως εἰς τὴν Αἴγιναν[2], ἵνα τὸν βοηθήσῃ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἐκδικητικοῦ του ἔργου. Ὁ Κλεομένης συνέλαβε τὸν *Κρεῖον* καὶ τοὺς ἄλλους εὐγενεῖς Αἰγινήτας, οὓς ἀπέστειλε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους Ὁμήρους. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του ὅμως εἰργάζετο ἐν τῇ Σπάρτῃ μερίς τις κατ' αὐτοῦ, καὶ ἀνεκάλυψε τὴν ἀπάτην καὶ τὰς ῥᾳδιουργίας, δι' ὧν καθῄρεσε τὸν Δημάρατον, καὶ ἤθελον τὸν εἰσαγάγει εἰς δίκην, ἐὰν ἕνεκα τούτου δὲν ἔφευγεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅθεν μετέβη εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἵνα παρακινήσῃ τοὺς Ἀρκάδας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῆς Σπάρτης. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται, ὡς λέγεται, τοσοῦτον ἐξεπλάγησαν μαθόντες τοῦτο, ὥστε τὸν

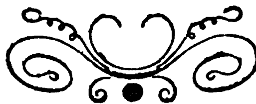
(1) Ἡροδ. 6, 67 καὶ ἑξῆς. (2) Αὐτόθι, 6, 73 καὶ ἑξῆς.

ἀνεκάλεσαν πάλιν καὶ τὸν κατέστησαν εἰς τὴν βασιλείαν. Ὀλίγον δὲ καιρὸν μετέπειτα περιέπεσεν εἰς μανίαν, μολονότι, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος[1], καὶ πρότερον ἤδη ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ παράφρων, καὶ οἱονδήποτε ἀπήντα καθ' ὁδὸν, ἐκτύπα αὐτὸν διὰ τῆς ῥάβδου εἰς τὸ πρόσωπον· διὸ οἱ συγγενεῖς του ἔδησαν αὐτὸν ἐν ξύλῳ, ἀλλ' αὐτὸς κατώρθωσε δι' ἀπειλῶν νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ φυλάττοντος αὐτὸν μάχαιραν, δι' ἧς ἐτρύπησε τὰς κνήμας του καὶ τὰ σκέλη του, τοὺς μηροὺς καὶ τὰς πλευράς του, καὶ τέλος διεσπάραξε τὴν κοιλίαν καὶ τὰ ἔντερά του, καὶ οὕτως ἀπέθανεν.

Οἱ πλεῖστοι Ἕλληνες ἐθεώρησαν τὴν μανίαν ταύτην καὶ τὸν φρικώδη θάνατον τοῦ Κλεομένους ὡς τιμωρίαν τῶν θεῶν διὰ τὴν δωροδοχίαν τῆς Πυθίας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ Ἀργεῖοι διὰ τὴν ἐρήμωσιν τῶν ἱερῶν ἄλσεων αὐτῶν. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται διετείνοντο ὅτι ἡ μανία του προῆλθε, διότι ἔπινε πολὺν ἄκρατον οἶνον, καὶ ὅτι ταύτην τὴν κακὴν συνήθειαν ἀπέκτησε διὰ τῆς μετὰ Σκυθῶν πρέσβεων συναναστροφῆς του, οἵτινες μετὰ τὴν τοῦ Δαρείου ἐκ τῆς Σκυθίας ἐπάνοδον ἦλθον εἰς τὴν Σπάρτην, ἵνα παροτρύνωσι τοὺς Σπαρτιάτας πρὸς κοινὸν μετ' αὐτῶν πόλεμον κατὰ τῆς Περσίας.

---

(1) Ἡροδ. 6, 75.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

---

10. ΙΣΤΙΑΙΟΣ ΚΑΙ ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΣ ΟΙ ΜΙΛΗΣΙΟΙ.

(Ἰωνικὴ ἐπανάστασις).

Οἱ ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατοικοῦντες Ἕλληνες, Αἰολεῖς, Ἴωνες καὶ Δωριεῖς, ὑπεδουλώθησαν ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Λυδίας, μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς Λυδικῆς δυνάμεως ἐπὶ Κροίσου περιῆλθον εἰς τὴν τῶν Περσῶν ἐξουσίαν. Ἔλλειψις πολιτικῆς ἑνότητος, ζηλοτυπία καὶ ἐχθροπάθεια τῶν διαφόρων πρὸς ἀλλήλας πόλεων, φατριαστικαὶ ἔριδες καὶ ἐσωτερικαὶ ταραχαὶ εἶχον παραλύσει τὴν ἀμυντικὴν δύναμίν των καὶ ἐπέφερον τὴν ὑποδούλωσίν των· ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν βαρβάρων ὄντες δὲν ἐγκατέλιπον τὴν δραστηρίαν πνευματικὴν ζωήν, ἥτις παρ' αὐτοῖς, καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς Ἴωσιν, ἐνωρίτερον ἢ παρ' ὅλοις τοῖς ἄλλοις Ἕλλησιν ἀνεπτύχθη, καὶ ἐξεδηλοῦτο διὰ ποιήσεως καὶ καλλιτεχνίας καὶ διὰ φιλοσοφικῆς, γεωγραφικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐρεύνης· τὸ δὲ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία εὑρίσκοντο εἰς μεγάλην ἀκμήν, καὶ εἰς τὰς μεγάλας πόλεις ὑπῆρχεν ἀφθονία ἀκμαίων καὶ δραστηρίων δυνάμεων. Ἡ τῶν βαρβάρων κυριαρχία δὲν ἦτο καταθλιπτικὴ καὶ καταπιεστική· οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ἐπλήρωνον εἰς τὸν μέγαν βασιλέα μέτριόν τινα φόρον, ἠκολούθουν τὸν περσικὸν στρατὸν εἰς τὰς ἐκστρατείας καὶ ἐκυβερνῶντο ὑπὸ ἐγχωρίων τυράννων Ἑλλήνων. Τύραννος δὲ τῆς Μιλήτου, τῆς μεγίστης καὶ πολυπληθεστάτης πασῶν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδων πόλεων ἦτο περὶ τὸ ἔτος 513 ὁ *Ἱστιαῖος*, υἱὸς τοῦ Λυσαγόρου[1].

Τότε ἐπεχείρησεν ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς *Δαρεῖος* τὴν μεγάλην του ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Σκυθῶν, τῶν κατοικούντων τὴν παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον θάλασσαν βορείως τοῦ Ἴστρου (Δουνάβεως) ποταμοῦ, μετὰ 700,000 ἀνδρῶν καὶ 600 πλοίων. Σπουδαιότεραι τῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων Ἀσιανῶν, οὓς ὁ Πέρσης νῦν κατὰ πρῶτον ὡδήγησεν ἐπὶ Εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους, ὑπῆρξαν εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν ἐκστρα-

---

(1) Ἡρόδ. 6, 1 καὶ ἑξῆς.

τείαν ταύτην αἱ τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων του ὑπηρεσίαι. Οὗτοι δηλ. ἐχορήγησαν εἰς αὐτὸν πλοῖα, 600 τὸν ἀριθμὸν, μὲ ἐξησκημένα πληρώματα, ὁ δὲ Μανδροκλῆς ὁ Σάμιος μετὰ τῶν συντρόφων του τῷ κατεσκεύασε γέφυράν τινα ἐν τῷ Βοσπόρῳ, δι' ἧς διέβη ὁ πολυάριθμος περσικὸς στρατὸς μετὰ τῶν ἵππων του καὶ τῶν φορτηγῶν ζώων του εἰς τὴν Θράκην, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς στόλος ἔπλευσε διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἰς τὸν Δούναβιν καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν κατὰ ξηρὰν στρατὸν ὡς γέφυρα ἐν τῷ ποταμῷ τούτῳ, ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν χώραν τῶν Σκυθῶν. Πάντα ὅσα ἠδύνατο ἡ Ἑλληνικὴ δύναμις καὶ ὁ Ἑλληνικὸς νοῦς νὰ κατορθώσωσιν, ἔπραξαν ὑπὲρ τῶν Περσῶν· οἱ δὲ τύραννοι τῶν πόλεων, οἵτινες ἅπαντες μετὰ τῶν στρατευμάτων των μετέσχον τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ἡμιλλῶντο μεταξύ των νὰ διαπρέψωσι καὶ νὰ τύχωσιν εὐγνωμοσύνης καὶ ἀμοιβῆς παρὰ τῷ ἰσχυρῷ μονάρχῃ, ὅστις ἦτο κύριος τῆς τύχης των· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ λαὸς ἦτο ἐνθουσιασμένος ὑπὲρ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης· διότι ἡ ὑποταγὴ τῶν παραλίων χωρῶν τοῦ διὰ τὴν ναυτιλίαν των καὶ τὸ ἐμπόριόν των σπουδαιοτάτου Εὐξείνου Πόντου ὑπισχνεῖτο εἰς αὐτοὺς ἐπέκτασιν τῆς ἐμπορικῆς των ἐπιμιξίας καὶ ἀσφάλειαν τῶν ἐν ἐκείναις ταῖς παραλίαις ἀποικιῶν των. Ὁ δὲ Ἱστιαῖος, ἀνὴρ φιλόδοξος καὶ ἰδιωτελὴς καὶ, χάριν τοῦ ἰδικοῦ του συμφέροντος, ἔνθερμος φίλος τῆς περσικῆς κυριαρχίας, ἦτο εἷς τῶν πρώτων βοηθῶν ἐν συμβουλῇ τε καὶ ἔργῳ, καὶ προσεπάθησεν, ὅπου ἠδύνατο, νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ μονάρχου.

Ἀφοῦ ὁ Δαρεῖος διῆλθε καὶ ὑπέταξε τὴν Θράκην καὶ τὴν χώραν τῶν *Γετῶν*, διέβη μετὰ τοῦ στρατεύματός του διὰ τῆς ἐν τῷ Ἴστρῳ γεφύρας, τὴν ὁποίαν δὲν διέλυσε κατὰ συμβουλὴν τοῦ Κώη· ταύτης δὲ τὴν φυλακὴν ἐνεπιστεύθη, ὅτε εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σκυθίαν, εἰς τοὺς Ἕλληνας τυράννους καὶ εἰς τὰ στρατεύματά των, παραδοὺς αὐτοῖς σχοινίον τι, εἰς ὃ εἶχε δέσει 60 κόμβους μὲ τὴν παραγγελίαν: «Λάβετε τὸ σχοινίον τοῦτο, καὶ ὅταν ἀπέλθω κατὰ τῶν Σκυθῶν, λύετε καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἕνα κόμβον· ἐὰν δὲ, λυθέντων οὕτω ὅλων τῶν κόμβων, δὲν ἐπανέλθω εἰσέτι, ἀποπλέετε τότε εἰς τὴν πατρίδα ὑμῶν· ἀλλὰ μέχρι τοῦ χρόνου τούτου φυλάσσετε τὴν γέφυραν μετὰ πολλῆς προθυμίας». Τοῦτο δὲ παρήγγειλεν ὁ Δαρεῖος οὐχὶ διότι προὐτίθετο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Ἴστρον, ἐκτὸς ἐὰν ἠναγκάζετο πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ διότι ἐσκόπει νὰ διευθυνθῇ εἰς τὴν Ἀζοφικὴν θάλασσαν, καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Περσίαν διὰ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἡ τοῦ Δαρείου ἐκστρατεία ἀπέτυχε καθ' ὁλοκληρίαν καὶ διὰ τοῦτο ἠναγ-

κάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἐν μέσῳ μυρίων κινδύνων, καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταστραφῇ. Αἱ ὁρισθεῖσαι 60 ἡμέραι εἶχον παρέλθει καὶ ὁ περσικὸς στρατὸς ἀκόμη δὲν εἶχεν ἐπιστρέψει. Τότε δὲ σῶμά τι τῶν Σκυθῶν φθάσαν ἐκεῖ, ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅτι ὁ Δαρεῖος εὑρίσκεται εἰς κακὴν κατάστασιν, καὶ προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ διαλύσωσι τὴν γέφυραν, ἵνα οὕτως ὁ μὲν βασιλεὺς ἀπολεσθῇ μεθ' ὅλου τοῦ στρατεύματός του, αὐτοὶ δὲ ἀπελευθερωθῶσιν. Οἱ ἡγεμόνες συνεκρότησαν συμβούλιον, καὶ ὁ μὲν Μιλτιάδης ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις ἦτο τύραννος τῆς Θρᾳκικῆς Χερσοννήσου καὶ εἶχεν ὑποταχθῇ εἰς τὸν Δαρεῖον, ὡμίλησεν ὑπὲρ τῆς διαλύσεως τῆς γεφύρας· διότι διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ στρατεύματός του θὰ ἐλάμβανεν ἡ περσικὴ δύναμις τοιαύτην πληγήν, ὥστε εἰς τὸ μέλλον δὲν ἤθελεν εἶναι πλέον ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν. Ἀλλὰ ταῦτα ἀντέκρουσεν ὁ Ἱστιαῖος, παρατηρήσας εἰς τοὺς λοιποὺς τυράννους ὅτι ἡ κυριαρχία των ἐν ταῖς πόλεσιν ἐστηρίζετο μόνον ἐπὶ τῆς περσικῆς δυνάμεως· ὥστε ἡ καταστροφὴ τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ θὰ ἐπέφερε συνάμα καὶ τὴν ἰδικήν των καταστροφήν, καθόσον ὁ λαὸς θὰ ἐζήτει δημοκρατίαν. Ἡ γνώμη αὕτη ὑπερίσχυσε, καὶ ὁ Δαρεῖος ἐσώθη διὰ τοῦ Ἱστιαίου· ἐπανῆλθε λοιπὸν ἀπροσδοκήτως, καὶ διαβὰς διὰ τῆς γεφύρας ταύτης ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ ὅσον τάχιστα τὴν Θρᾴκην, ὅπου τὸν κατεδίωκον οἱ Σκύθαι, καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅθεν διεπέρασε διὰ τῆς *Σηστοῦ* εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ *Μεγάβαζος*, ὃν εἶχεν ἀφήσει ἐν τῇ Θρᾴκῃ, ἐπὶ πολλὰ ἔτη μετὰ ταῦτα προσεπάθει νὰ ὑποτάξῃ τοὺς λαοὺς τῆς Θρᾴκης εἰς τοὺς Πέρσας, ὅπερ καὶ κατώρθωσεν, ἀναγκάσας καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας *Ἀμύνταν* νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν Δαρεῖον· ὥστε ἡ περσικὴ κυριαρχία κατὰ τὸ ὄνομα ἐξετείνετο μέχρι τῶν βορείων τῆς Ἑλλάδος συνόρων.

Ὅτε δὲ ὁ Δαρεῖος ἐπέστρεψε διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὰς Σάρδεις, ἐνεθυμήθη τὴν εὐεργεσίαν τοῦ Ἱστιαίου, καὶ καλέσας αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν τῷ εἶπε νὰ ζητήσῃ χάριν τινά. Ὁ δὲ Ἱστιαῖος, τύραννος τῆς Μιλήτου ὤν, δὲν ἐζήτησεν ἄλλο, εἰμὴ τὴν ἐν Θρᾴκῃ *Μύρκινον*, παρὰ τὸν κάτω Στρυμόνα, ἵνα κτίσῃ ἐκεῖ πόλιν καὶ ἱδρύσῃ ἀποικίαν τῆς Μιλήτου[1]. Ὁ τόπος ἐκεῖνος ἦτο πλούσιος ὕλης ναυπηγησίμου, ἀργύρου καὶ χρυσοῦ, καὶ εἶχεν ἐξαιρέτους λιμένας καὶ κόλπους· ἔκειτο δὲ σχεδὸν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς περσικῆς δυνάμεως. Παρά τινα μεγάλην μεσό-

---

(1) Ἡρόδοτ. 5, 11 καὶ ἑξῆς.

γειον λίμνην, διὰ τῆς ὁποίας ῥέει ὁ Στρυμὼν ποταμὸς εἰς τὴν θάλασσαν, ἔκτισεν ὁ Ἱστιαῖος τὴν πόλιν Μύρκινον, εἰς ἣν ἔδωκε μεγάλην ἔκτασιν, καὶ περιβαλὼν αὐτὴν δι' ὑψηλῶν καὶ ὀχυρῶν τειχῶν ὠνειρεύετο ἤδη ὑποδούλωσιν τῶν γειτονικῶν πόλεων καὶ Θρᾳκικῶν φυλῶν καὶ κυριαρχίαν ἐπὶ ὅλης τῆς Θρᾳκικῆς θαλάσσης. Τότε δὲ ἔτυχε νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν ὁ Μεγάβαζος, ὁ στρατηγὸς τοῦ Δαρείου, ὅστις ἰδὼν τὰς μεγάλας προπαρασκευὰς τοῦ Ἱστιαίου ἔλαβεν ὑποψίαν περὶ τῶν σκοπῶν τοῦ φιλοδόξου τούτου ἀνδρός. Ὅτε δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Σάρδεις πρὸς τὸν Δαρεῖον, τῷ διηγήθη ὅσα εἶδε, καὶ συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τὸν Ἱστιαῖον[1], διότι ἠδύνατο ν' ἀποβῇ ἐπικίνδυνος. Ὁ βασιλεὺς εὐθὺς προσεκάλεσε τὸν Ἱστιαῖον καὶ τῷ εἶπεν· «Ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι δὲν ὑπάρχει λαμπρότερος θησαυρὸς φίλου, ὅστις εἶναι φρόνιμος καὶ πιστός· σὺ δὲ μοὶ ἔδωκας δείγματα ἀμφοτέρων τούτων. Σοὶ προτείνω λοιπὸν τώρα τὸ ἑξῆς· ἄφησον τὴν Μίλητον καὶ τὴν νεόκτιστον ἐν τῇ Θράκῃ πόλιν, καὶ ἐλθὲ μετ' ἐμοῦ εἰς τὰ Σοῦσα· ἔχε ὅσα καὶ ἐγώ, καὶ ἔσο καθημερινός μου σύσσιτος καὶ σύμβουλος.» Καὶ ἠκολούθησε μὲν ὁ Ἱστιαῖος τὸν Δαρεῖον εἰς τὰ Σοῦσα, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου ἐνόησεν ὅτι εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως δὲν ἦτο εἰμὴ αἰχμάλωτος[2] ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς τιμῆς.

Ὡς τύραννος τῆς Μιλήτου διεδέχθη τὸν Ἱστιαῖον ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ καὶ γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ *Ἀρισταγόρας*, υἱὸς τοῦ Μολπαγόρα. Πρὸς αὐτὸν ἦλθον κατὰ τὸ ἔτος 501 ἐξόριστοι ἀριστοκρατικοὶ ἐκ τῆς Νάξου[3], καὶ τὸν παρεκάλεσαν νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν πατρίδα των. Ἡ Νάξος ἦτο ἡ μεγίστη νῆσος τῶν Κυκλάδων καὶ τὰ μάλιστα εὔφορος· διὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι τὴν ὠνόμαζον *μικρὰν Σικελίαν*· ὁ δὲ πληθυσμὸς αὐτῆς ἦτο τόσον μέγας, ὥστε οἱ Νάξιοι ἠδύναντο νὰ ὁπλίζωσιν 8,000 ἄνδρας. Ὁ Ἀρισταγόρας λοιπὸν εἶπεν ὅτι ἡ δύναμίς του δὲν ἤθελεν ἐπαρκέσει πρὸς κατάληψιν τῆς νήσου, ἀλλ' ὅτι θὰ προσπαθήσῃ νὰ πείσῃ τὸν *Ἀρταφέρνην*[4], τὸν ἀδελφὸν καὶ Σατράπην τοῦ βασιλέως ἐν Σάρδεσιν, ἵνα λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην. Οἱ ἐξόριστοι προσέφερον εἰς τὸν Ἀρταφέρνην μεγάλα δῶρα καὶ ὑπεσχέθησαν νὰ τῷ πληρώσωσι καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ στρατοῦ.

Ὁ Ἀρισταγόρας μετέβη εὐθὺς εἰς τὰς Σάρδεις καὶ προέτεινεν εἰς τὸν

---

(1) Ἡρόδ. 5, 23, καὶ ἑξῆς. (2) Αὐτόθι 5, 28 καὶ ἑξῆς. (3) Ὁ τύραννος τῆς Νάξου Λύγδαμις (ἴδε σελ. 156 καὶ 158) καθηρέθη τῷ 524 ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, τὸ δὲ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα, ὅπερ οἱ Σπαρτιᾶται κατέστησαν ἐκεῖ, ἀνετράπη πάλιν ὑπὸ τοῦ λαοῦ, οἱ δὲ ἀριστοκρατικοὶ κατέφυγον εἰς τὸν Ἀρισταγόραν. (4) Ἡροδ. 5, 30 καὶ ἑξῆς.

σατράπην τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, παραστήσας εἰς αὐτὸν τὰ πλούτη τῆς νήσου καὶ βεβαιώσας ὅτι, ἐὰν ἤθελον κυριεύσῃ τὴν Νάξον, εὐκόλως μὲν θὰ ἠδύναντο νὰ κατακτήσωσι καὶ πάσας τὰς ἄλλας Κυκλάδας, ἄνευ δὲ δυσκολίας θὰ προσβάλωσι καὶ θὰ ὑποτάξωσιν εἰς τὸν βασιλέα τὴν Εὔβοιαν, νῆσον μεγάλην καὶ πλουσίαν καὶ οὐχὶ μικροτέραν τῆς Κύπρου· προσέθηκε δὲ ὅτι ἑκατὸν πλοῖα ἀρκοῦσιν, ἵνα ὑποτάξωσιν ὅλας ταύτας τὰς νήσους. Οὕτως Ἕλλην ἀνὴρ δὲν ἐθεώρει ἔγκλημα νὰ συντρέξῃ τὸ κράτος τῶν βαρβάρων πρὸς ὑποταγὴν τῶν Ἑλληνικῶν νήσων, καὶ νὰ χαράξῃ οὕτως εἰς τοὺς βαρβάρους τὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν χώραν ὁδὸν, ἐλπίζων νὰ λάβῃ ὡς ἀμοιβὴν τῆς κατὰ τοῦ ἰδίου του ἔθνους προδοσίας τοὐλάχιστον τὴν ἡγεμονίαν τῆς Νάξου ὑπὸ Περσικὴν κυριαρχίαν.

Ὁ Ἀρταφέρνης προθύμως παρεδέχθη τοῦ Ἀρισταγόρου τὴν πρότασιν, καὶ λαβὼν τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Δαρείου ἐξώπλισε κατὰ τὸν προσεχῆ χειμῶνα οὐχὶ 100, ἀλλὰ 200 πολεμικὰ πλοῖα. Ἀρχηγὸς δὲ ἀνώτατος τῆς ἐκστρατείας ταύτης διωρίσθη μὲν ὁ Ἀρισταγόρας, ἀλλ' ὅμως ἐδόθη εἰς αὐτὸν ὡς συστράτηγος Πέρσης τις, ἰδίως ὡς ἀρχηγὸς τῶν κατὰ ξηρὰν περσικῶν στρατευμάτων, ὁ *Μεγαβάτης*[1], ἀνὴρ βασιλικῆς καταγωγῆς. Ἀφοῦ δὲ ἔκαμον τὰς προπαρασκευὰς, ὅσον ἠδύναντο ἡσυχώτατα, καὶ ἀφοῦ διέδοσαν τὴν φήμην ὅτι πρόκειται περὶ ἐκστρατείας πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ἔπλευσεν ὁ στόλος κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 500 ἐκ τῆς Μιλήτου πρὸς βορρᾶν, διευθυνόμενος πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον μέχρι τῆς Χίου. Ἐκεῖθεν ὅμως ἐπλησίασεν εἰς τὸ ἀκρωτήριον *Καύκασα*, ὅπου περιέμενεν οὔριον βόρειον ἄνεμον, ἵνα φθάσῃ ταχέως καὶ ἀπροσδοκήτως εἰς τὴν Νάξον.

Ὅτε δὲ ὁ στόλος εὑρίσκετο πλησίον τῶν Καυκάσων, ἐπιθεωρῶν ὁ Μεγαβάτης ἡμέραν τινὰ τὰ πλοῖα, ἐπὶ τοῦ καταστρώματος πλοίου τινὸς τῆς *Μύνδης* δὲν εὗρε φρουρὰν, καὶ διὰ τοῦτο διέταξε τοὺς σωματοφύλακάς του νὰ τιμωρήσωσι τὸν ἀρχηγὸν αὐτοῦ *Σκύλακα*, ξένον τινὰ τοῦ Ἀρισταγόρου, δέσαντες αὐτόν. Ὁ Ἀρισταγόρας εὐθὺς ὡς ἤκουσε περὶ τῆς τιμωρίας τοῦ ξένου του, παρεκάλεσε τὸν Πέρσην, ἵνα τὸν συγχωρήσῃ, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθη, ἠλευθέρωσεν ὁ ἴδιος τὸν Σκύλακα. Τοιουτοτρόπως ἔλαβε χώραν μεταξὺ τῶν δύο ἀρχηγῶν τοῦ στρατοῦ δεινή τις ἔρις, καθ' ἣν ὁ Ἀρισταγόρας ὑπενθύμισεν εἰς τὸν Πέρσην, ὅτι ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ εἰς αὐτὸν ὡς ἀρχιστράτηγον. Καὶ ὁ μὲν Πέρσης ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ, ἀλλ' ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν

(1) Ἡροδ. 5, 32 καὶ ἑξῆς.

Ἀριστογόραν, ἔστειλεν ἀμέσως τὴν ἀκόλουθον νύκτα πλοῖόν τι εἰς τὴν Νάξον καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς κατοίκους τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον.

Οἱ δὲ Νάξιοι, οἵτινες οὐδόλως ὑπώπτευον[1] ὅτι ὁ πλησίον τῶν Καυκάσων στόλος ἦτο προωρισμένος κατ' αὐτῶν, προσεκάλεσαν κατεσπευσμένως ἅπαντας ἐκ τῆς ἐξοχῆς εἰς τὴν πόλιν, παρήγγειλαν ἄφθονα φαγητὰ καὶ ποτὰ, ἀπέκλεισαν τὸν λιμένα καὶ προητοίμασαν τὴν πόλιν πρὸς ἄμυναν. Ὅτε δὲ ὁ περσικὸς στόλος ἔφθασεν εἰς τὴν Νάξον, εὗρε πάντα καλῶς προητοιμασμένα πρὸς ἄμυναν, καὶ διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἐπὶ τέσσαρας μῆνας πρὸ τῆς πόλεως χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τίποτε. Ἀφοῦ δὲ τοῦ μὲν Μεγαβάτου τὸ ταμεῖον ἐκενώθη, ὁ δὲ Ἀρισταγόρας ἐδαπάνησε προσέτι πολλὰ ἐξ ἰδίων του, παρῄτησαν τὴν πολιορκίαν καὶ ἔπλευσαν ὀπίσω εἰς τὴν Μίλητον. Οἱ δὲ ἐξορισθέντες εὐγενεῖς, χάριν τῶν ὁποίων εἶχον οἰκοδομήσει εἰς ἀπόκεντρόν τι μέρος τῆς νήσου μικρόν τι φρούριον, ἔμειναν ὀπίσω ἐρημοῦντες καὶ ταράττοντες τὴν χώραν.

Ὁ Ἀρισταγόρας ἕνεκα τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπιχειρήσεώς του εὑρέθη εἰς μεγίστην στενοχωρίαν· τὸ ἐλάχιστον, ὅπερ εἶχε νὰ φοβηθῇ, ἦτο ἡ ἀπώλεια τῆς τυραννίδος του καὶ ἡ δήμευσις τῆς περιουσίας του. Ἐνῷ δὲ εὑρίσκετο εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν, διότι εἶχε κινήσει τὴν ὀργὴν τοῦ Μεγαβάτου, καὶ διότι εἶχεν ἀπατήσει τὸν Ἀρταφέρνην, ἔβλεπεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ σωθῇ ἄλλως, εἰμὴ δι' ἀποστασίας ἀπὸ τῶν Περσῶν· συνάμα δὲ ἔλαβε παρὰ τοῦ ἐν Σούσοις πενθεροῦ του Ἱστιαίου καὶ ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ οὗτος ἔλεγεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ἐντίμου μὲν ἀλλ' ὀχληρᾶς αἰχμαλωσίας, καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἀγαπητήν του πατρίδα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν θάλασσαν. Ἐὰν κατωρθοῦτο ἐπανάστασις τῶν Ἰώνων, ἤλπιζεν ὅτι αὐτὸς θὰ σταλῇ παρὰ τοῦ βασιλέως πρὸς κατάπνιξιν αὐτῆς εἰς τὴν πατρίδα του. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ παροτρύνῃ πρὸς ἐπανάστασιν τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρόν του διά τινος ἐπιστολῆς λίαν παραδόξου, ἵνα μὴ ἀνακαλυφθῇ. Ὁ Ἱστιαῖος δηλ. ἀποξυρήσας τὴν κεφαλὴν τοῦ πιστοτάτου τῶν δούλων του, ἔγραψεν ἐπ' αὐτῆς πρόκλησιν πρὸς ἐπανάστασιν, ἀφῆκε τὴν κόμην νὰ αὐξήσῃ πάλιν, καὶ εἶτα ἔστειλεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἀρισταγόραν εἰς τὴν Μίλητον[2].

Ὅτε ὁ Ἀρισταγόρας ἔλαβε τὴν παράδοξον ταύτην ἐπιστολὴν, συνδιεσκέφθη μετὰ τῶν φίλων του κρυφίως. Μεταξὺ δὲ τούτων ἦτο καὶ ὁ Μιλήσιος *Ἑκαταῖος*[3], ὅστις ἦτο ἔνδοξος παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὡς ἱστο-

---

(1) Ἡρόδ. 5, 34. (2) Αὐτόθι 5, 35. (3) Αὐτόθι 5, 36.

ριογράφος καὶ εἶχε κάμει μεγάλας περιηγήσεις, ἀνὴρ πολλῆς κρίσεως καὶ μέγας γνώστης τοῦ κόσμου. Οὗτος ὡμίλησε κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως, συγκρίνων τὴν δύναμιν τῆς Ἰωνίας πρὸς τὴν πολλῷ μείζονα δύναμιν τοῦ μεγάλου περσικοῦ κράτους, καὶ ἐπειδὴ ἡ γνώμη του δὲν ἐγένετο δεκτὴ, συνεβούλευσε νὰ προσπαθήσωσι κατὰ πάντα τρόπον νὰ εὕρωσι χρήματα διὰ τὸν πόλεμον. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἔμελλον οἱ Μιλήσιοι νὰ ἁρπάσωσι τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἐν *Βραγχίδαις* ναοῦ τοῦ *Ἀπόλλωνος*, οἵτινες ἄλλως θὰ ἔπιπτον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Περσῶν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ἄφθονα ἀναθήματα τοῦ Κροίσου, καὶ νὰ τὰ ἐκποιήσωσιν. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ γνώμη του δὲν ἐγένετο δεκτή.

Ὁ Ἀρισταγόρας κατέθεσε λοιπὸν τὴν τυραννίδα, κατὰ τὸ φαινόμενον τοὐλάχιστον, καὶ προέτρεψε τοὺς Μιλησίους καὶ ἅπαντα τὸν Ἰωνικὸν λαὸν εἰς ἐλευθερίαν. Πάντες δὲ ἦσαν ἕτοιμοι πρὸς ἀποστασίαν, διότι τὸ μὲν κατὰ τῶν Περσῶν μῖσος ὑπῆρχε μέγα, ἡ δὲ ἐλευθερία παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐθεωρεῖτο πάντοτε τὸ πολυτιμότατον πρᾶγμα. Τοὺς Ἴωνας ἠκολούθησαν οἱ Αἰολεῖς καὶ Δωριεῖς, καὶ, συντόμως εἰπεῖν, ἅπαντες οἱ οἰκοῦντες Ἕλληνες ἐν τῇ Ἀσιατικῇ παραλίᾳ, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ Κύπρος καί τινα τῶν βαρβάρων ἐθνῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐπανέστησαν. Τοὺς τυράννους τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ᾐχμαλώτισαν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως. Φίλος δέ τις τοῦ Ἀρισταγόρου, *Ἰατραγόρας*, μετέβη ἐκπεμφθεὶς ἐκ Μιλήτου εἰς τὸν στόλον, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ κατὰ τῆς Νάξου καὶ διετέλει εἰσέτι συνηγμένος εἰς Μυοῦντα, παρεκίνησε τοὺς ναύτας εἰς ἐπανάστασιν, καὶ συλλαβὼν τοὺς ἐπὶ τῶν πλοίων εὑρισκομένους δεσπότας ἀπήγαγε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν στόλον· ὥστε οἱ ἐπαναστάται εὑρέθησαν ἤδη οὕτω θαλασσοκρατοῦντες. Τούτων ἕκαστον παρέδοσαν εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν, ὑπ' αὐτῆς ὅμως ἀφέθησαν ἐλεύθεροι· μόνον δὲ οἱ Λέσβιοι ἀπήγαγον τὸν τύραννόν των Κώην ἐκτὸς τῆς πόλεως καὶ τὸν ἐλιθοβόλησαν[1].

Ἡ ἐπανάστασις ἤρχισε κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 500 π. Χ. Κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα ἐπρόκειτο νὰ φροντίσωσι περὶ τῶν πολεμικῶν προπαρασκευῶν μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος. Ὁ Ἀρισταγόρας μετέβη, διαρκοῦντος τοῦ χειμῶνος, εἰς τὴν ἰδίως Ἑλλάδα, ἵνα ζητήσῃ ἰσχυράν τινα βοήθειαν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπετάθη πρὸς τὴν Σπάρτην[2], ἥτις ἐθεωρεῖτο ἰσχυροτάτη πολιτεία τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐζήτησε βοήθειαν

(1) Ἡρόδ. 5, 37. (2) Αὐτόθι 5, 49 καὶ ἑξῆς.

παρὰ τῶν δύο βασιλέων *Κλεομένους* καὶ *Δημαράτου* καὶ παρὰ τῶν ἐφόρων. Προσεπάθησε δὲ δι' ὅλης του τῆς εὐφραδείας, ἵνα ἀποδείξῃ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὰς ἐκ τοῦ τοιούτου πολέμου ὠφελείας καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὁμοεθνῶν των τιμήν· συγχρόνως δὲ παρέστησεν εἰς αὐτοὺς τοὺς Πέρσας ὡς δειλὸν καὶ εὐκαταμάχητον ἐχθρὸν δείξας καὶ χαλκῆν τινα πλάκα, ἐφ' ἧς ἦτο ἐγκεχαραγμένη ὅλη ἡ οἰκουμένη μετὰ τοῦ κράτους τῶν Περσῶν, καὶ ἥτις ἦτο ὁ πρῶτος γεωγραφικὸς πίναξ, ὃν εἶδον ἐν τῇ Σπάρτῃ· ἐν γένει δὲ ἐλάλησε πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας πολλά, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν ἀληθῆ. Ὁ δὲ Κλεομένης εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας θὰ τῷ δώσῃ ἀπάντησιν. Ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ τρίτη ἡμέρα, ἐκάλεσαν τὸν Ἀρισταγόραν, καὶ ὁ Κλεομένης ἠρώτησεν αὐτὸν πόσας ἡμέρας χρειάζεταί τις νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἐχθροῦ, τὰ *Σοῦσα*, ὧν τὴν ἅλωσιν παρίστανεν ὡς πιθανήν· αὐτὸς δὲ ἀπήντησεν, ἐξ ἀπροσεξίας, *τρεῖς μῆνας*, καὶ διὰ τοῦτο κατέστρεψε πᾶν ὅ,τι προητοίμαζεν. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐκπλαγέντες διὰ τὸν τοσοῦτον πολυχρόνιον φαινόμενον πόλεμον, διέταξαν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πόλιν πρὸ τῆς δύσεως τοῦ Ἡλίου. Πρὶν ἢ δὲ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς Σπάρτης, ἀπεπειράθη καὶ μίαν ἄλλην φορὰν ἀκόμη νὰ πείσῃ τὸν Κλεομένην, καὶ λαβὼν κλάδον ἐλαίας μετέβη ὡς ἱκέτης εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ τὸν παρεκάλει, ὑποσχόμενος πλὴν ἄλλων καὶ 10 τάλαντα, εἶτα 20, 30 καὶ ἐπὶ τέλους 50. Τότε δὲ προσεφώνησε τὸ μονογενὲς θυγάτριον τοῦ βασιλέως, *Γοργὼ*[1], κόρη 8 ἢ 9 ἐτῶν, ἥτις κατὰ σύμπτωσιν εὑρίσκετο ἐν τῷ ἰδίῳ δωματίῳ, πρὸς τὸν πατέρα του μετὰ στενοχωρίας: «Πάτερ! θὰ σὲ διαφθείρῃ ὁ ξένος, ἐὰν δὲν ἀναχωρήσῃς εὐθύς!» Ὁ Κλεομένης εὐχαριστηθεὶς διὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ παιδίου του ἐγκατέλιπε τὸν Ἀρισταγόραν, καὶ μετέβη εἰς ἄλλο δωμάτιον.

Ἐκ δὲ τῆς Σπάρτης μετέβη ὁ Ἀρισταγόρας εἰς τὰς Ἀθήνας[2], ἔνθα ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπειδὴ ἐθεώρουν τοὺς μὲν Ἴωνας τῆς Ἀσίας πλησιεστάτους ὁμοφύλους των, τὴν δὲ Μίλητον ἀποικίαν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἐπειδὴ ἦσαν δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, θέλοντος νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν ἐκδιωχθέντα τύραννον Ἱππίαν, ἀπεφάσισαν νὰ πέμψωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν 20 πλοῖα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ *Μελανθίου*· ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ Ἐρετριεῖς, οἵτινες ἀνῆκον εἰς τὴν Ἰωνικὴν φυλὴν καὶ ἦσαν εἰς τοὺς Μιλησίους ὑποχρεωμένοι ἕνεκα προηγουμένης τινὸς συμμαχίας, ἔστειλαν 5 πλοῖα.

---

(1) Αὕτη εἶναι ἡ γυνὴ τοῦ ἐν ταῖς Θερμοπύλαις ἀποθανόντος βασιλέως Λεωνίδου.
(2) Ἡρόδ. 5, 97 καὶ ἑξῆς.

Ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι καὶ Ἐρετριεῖς προσωρμίσθησαν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 499 εἰς τὴν Ἔφεσον[1], διέβησαν μετὰ τῶν παρὰ τὸν *Κάϋστρον* κατοικούντων Ἰώνων τὸ ὄρος *Τμῶλον*, καὶ ἐπορεύθησαν κατὰ τῶν Σάρδεων, τῆς πρωτευούσης τῶν Περσῶν, ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἵνα φθάσωσιν ἐκεῖ, πρὶν ἔλθωσιν οἱ Πέρσαι, καὶ νὰ παρακινήσωσιν, εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς Λυδοὺς εἰς ἀποστασίαν. Ὁ σατράπης Ἀρταφέρνης ἐξεπλάγη πολὺ μαθὼν τὴν προσέγγισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ ἔστειλε μὲν τὰ στρατεύματά του πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πρωτευούσης ταύτης, ἀλλὰ ταῦτα ἔφθασαν, ὅτε πλέον αἱ μὲν Σάρδεις εἶχον κυριευθῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἡ δὲ Περσικὴ φρουρὰ ὠχυρώθη μετὰ τοῦ Ἀρταφέρνους εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ὅτε δὲ εἰσῆλθον οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν πόλιν, Ἕλλην τις στρατιώτης ἔθεσε πῦρ εἰς στέγην τινὰ, καὶ ἐπειδὴ εἰς τὰς Σάρδεις ὅλαι αἱ οἰκίαι ἦσαν ἐστεγασμέναι διὰ καλάμων, ἡ πυρκαϊὰ διεδόθη ἐντὸς ὀλίγου ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν καὶ κατέστρεψεν αὐτήν. Οἱ Λυδοὶ, ὧν ἤλπιζον τὴν βοήθειαν, ὀργισθέντες διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πρωτευούσης των καὶ τοῦ ἱεροῦ των ναοῦ τῆς *Κυβήβης* ἠναντιώθησαν ὁμοῦ μετὰ τῶν Περσῶν, καὶ οὕτω συνήφθη αἱματηρὸς ἀγὼν ἐν τῷ μέσῳ τῶν καιομένων οἰκιῶν. Οἱ Ἕλληνες ἐπανῆλθον εἰς τὸν Τμῶλον καὶ ἐπορεύθησαν τὴν ἰδίαν νύκτα πάλιν εἰς τὴν παραλίαν.

Περσικὰ δὲ στρατεύματα ἁπανταχόθεν ἦλθον διευθυνόμενα πρὸς τὴν παραλίαν καὶ πλησίον τῆς Ἐφέσου, ἐπρόφθασαν τὸ ἐχθρικὸν στράτευμα, καὶ μάχης συναφθείσης ἐνικήθησαν οἱ Ἕλληνες, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν ν' ἀπέλθωσιν οἴκαδε.

Κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη ὁλονὲν ἐχειροτέρευον τὰ πράγματα τῶν τῆς Ἀσίας Ἑλλήνων. Οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐγκατέλιπον[2], ἡ δὲ νῆσος Κύπρος, εἰς τὴν συμμαχίαν τῆς ὁποίας ἀπέδιδον μεγάλην σημασίαν, ὑπέκυψεν εἰς τὰ Περσικὰ ὅπλα· τὰ δὲ κατὰ ξηρὰν περσικὰ στρατεύματα καὶ ὁ Φοινικὸς στόλος ἐκυρίευσαν τὰς πόλεις, τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, καὶ κατέκαυσαν αὐτάς. Ὅτε ὁ Δαρεῖος ἔμαθε τὴν κατὰ τῶν Σάρδεων ἐκστρατείαν, μάλιστα δὲ τὴν πυρπόλησιν αὐτῶν, καὶ ὅτι καὶ Ἀθηναῖοι συνέτρεξαν πρὸς τοῦτο τοὺς Ἴωνας, ζητήσας τὸ τόξον του καὶ ἐπιθέσας βέλος ἐπὶ τῆς νευρᾶς ἔρριψεν αὐτὸ, ὅσον ἠδυνήθη ὑψηλότερον πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀνέκραξεν «ἀξίωσόν με, ὦ Ζεῦ, νὰ ἐκδικηθῶ τοὺς Ἀθηναίους»· προσέταξε δὲ ἕνα τῶν ὑπηρετῶν του καθ' ἑκάστην εἰς τὸ δεῖπνον νὰ φωνῇ τρὶς «ὦ δέσποτα, μὴ λησμόνει τοὺς Ἀθη-

(1) Ἡρόδ. 5, 99 καὶ ἑξῆς. (2) Αὐτόθι 5, 103.

ναίους»[1]. Τέλος ὅλος ὁ πόλεμος, κατά τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν, περιωρίσθη περὶ τὴν Μίλητον. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος, ὅστις ἠρίθμει εἰσέτι 353 πολεμικὰ πλοῖα, εὑρίσκετο ἡνωμένος παρὰ τὴν μικρὰν νῆσον *Λάδην* πρὸ τῆς Μιλήτου· ἀπέναντι δὲ αὐτῶν εὑρίσκοντο 600 Περσικὰ πλοῖα ἐκ τῆς Φοινίκης, τῆς Αἰγύπτου καὶ ἄλλων παραλίων χωρῶν. Οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο ν' ἀναλάβωσι διὰ τὴν μεγαλητέραν των ναυτικὴν ἐμπειρίαν ἀγῶνα κατὰ τοῦ πολυαριθμοτέρου ἐχθροῦ, ἐὰν ἤθελον μένει ὁμόφρονες καὶ ἐὰν ἐτάσσοντο ὑπὸ ἕνα ἀρχηγόν. Ἀρχηγὸς δέ τις ἐκ τῆς Φωκαίας, *Διονύσιος*[2], τοὺς ἔπεισεν εἰς τοῦτο καὶ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς παντὸς τοῦ στόλου. Αὐτὸς δὲ προσεπάθησε διὰ καθημερινῶν κοπιαστικῶν ναυτικῶν ἀσκήσεων νὰ ἀναδείξῃ τὰ πληρώματα ἔτι ἐμπειρότερα τοῦ πολέμου, καὶ νὰ τὰ πληρώσῃ πολεμικοῦ πνεύματος· ἀλλὰ μετὰ 8 ἡμέρας παρῆλθεν ἡ ὑπομονὴ τοῦ ῥαθύμου ναυτικοῦ λαοῦ. «Τίνα θεὸν ἠδικήσαμεν» ἔλεγον οἱ δυσηρεστημένοι, «καὶ ἀνεδείξαμεν τὸν οἰηματίαν τοῦτον ἐκ τῆς Φωκαίας ἀρχηγόν μας, ὅστις μᾶς βασανίζει δι' ἀνυποφόρων βασάνων! Πολὺ καλλίτερον εἶναι νὰ ὑποφέρωμεν πᾶν ἄλλο, καὶ νὰ περιμείνωμεν ἀντὶ τῆς παρούσης δουλείας τὴν μέλλουσαν (δηλ. τῶν Περσῶν)». Ταῦτα εἶπον, καὶ τοῦ λοιποῦ δὲν ἤθελον νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὸν Διονύσιον· ἐτράπησαν δὲ πάλιν εἰς τὴν παραλίαν πρὸς ἀνάπαυσιν.

Μετ' ὀλίγον ἦλθεν ἡ κρίσιμος ἡμέρα, καθ' ἣν ἔπρεπε ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τοῦ Περσικοῦ στόλου πλησίον τῆς *Λάδης* πρὸς ναυμαχίαν. Ἐνῷ δὲ οἱ δύο στόλοι ἦσαν ἕτοιμοι πρὸς ναυμαχίαν, αἴφνης ἐκ τῶν 60 πλοίων τῶν Σαμίων ἐγκατέλιπον τὴν τάξιν τὰ 49, ἅτινα εὑρίσκοντο εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, παρακινηθέντα ὑπὸ *Αἰάκους* τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ πρώην τυράννου *Πολυκράτους*, ὅστις εὑρίσκετο εἰς τὸ περσικὸν στρατόπεδον καὶ ἤλπιζε τὴν τυραννίδα τῆς Σάμου. Διὰ τὴν λειποταξίαν ταύτην τῶν Σαμίων ἀπωλέσθη ἡ μάχη, καθ' ἣν ἰδίως οἱ Φωκαιεῖς, οἱ Χῖοι καὶ οἱ Μιλήσιοι ἐπολέμησαν ἀνδρειότατα.

Κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ 496 ἐπολιόρκησαν οἱ Πέρσαι τὴν Μίλητον ἔκ τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Αὕτη δὲ ἀνθίστατο μέχρι τοῦ θέρους 495, ἀλλὰ τέλος ἐκυριεύθη δι' ἐφόδου· οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνδρῶν ἐφονεύθησαν ἐν τῷ ἀγῶνι, οἱ δὲ περισωθέντες μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ παίδων ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς τὰ Σοῦσα· ἀλλ' ὁ Δαρεῖος κατῴκισεν αὐτοὺς ἐπὶ τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ εἰς τὴν πόλιν *Ἄμπην*[3], πλησίον

(1) Ἡρόδ. 5, 105 καὶ ἑξῆς. (2) Αὐτόθ. 6, 11 καὶ ἑξῆς. (3) Αὐτόθι 6, 20.

τῶν ἐκβολῶν τοῦ Τίγρεως. Οὕτω λοιπὸν κατηρημώθη μὲν ἡ Μίλητος καὶ ἡ πέριξ αὐτῆς χώρα τῶν προτέρων κατοίκων της, ἀλλὰ βραδύτερον κατῳκίσθη πάλιν ὑπὸ νέων Ἑλλήνων· ἀλλ' ἤδη δὲν ἦτο, εἰμὴ σκιὰ τοῦ πρώην μεγαλείου της. Ἐντὸς δ' ἑνὸς ἔτους, μέχρι 494, ὑπετάγησαν ὅλαι αἱ κατὰ τὴν Ἀσιατικὴν παραλίαν Ἑλληνικαὶ πόλεις πάλιν εἰς τὴν Περσικὴν κυριαρχίαν· τὸ δὲ μέγιστον μέρος αὐτῶν ἐλαφυραγωγήθη καὶ ἠρημώθη, καὶ ἡ ἀνθηρὰ εὐδαιμονία τῆς Ἰωνίας κατεστράφη διὰ παντός.

Ὁ Ἀρισταγόρας, ὅστις ἵνα σώσῃ ἑαυτὸν, ἐπήνεγκεν ὅλην ταύτην τὴν καταστροφὴν εἰς τοὺς συμπατριώτας του, ἔφυγεν ἤδη κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως (498), ὅτε εἶδε τὴν ἐπιχείρησίν του ἀποτυχοῦσαν. Ἀναθέσας δὲ εἰς τὸν *Πυθαγόραν*[1] τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐν τῇ Μιλήτῳ πραγμάτων, μετέβη εἰς τὴν Μύρκινον, τὴν ἀποικίαν τοῦ πενθεροῦ του, ἵνα ζήσῃ ἐκεῖ ὡς κυριάρχης· ἀλλ' ἐδῶ εὗρεν ὁ ἰδιωτελὴς καὶ δειλὸς ἄνθρωπος ἐντὸς ὀλίγου τὴν προσήκουσαν ἀμοιβήν του, φονευθεὶς (497) κατὰ τὴν πολιορκίαν Θρᾳκικοῦ τινος φρουρίου.

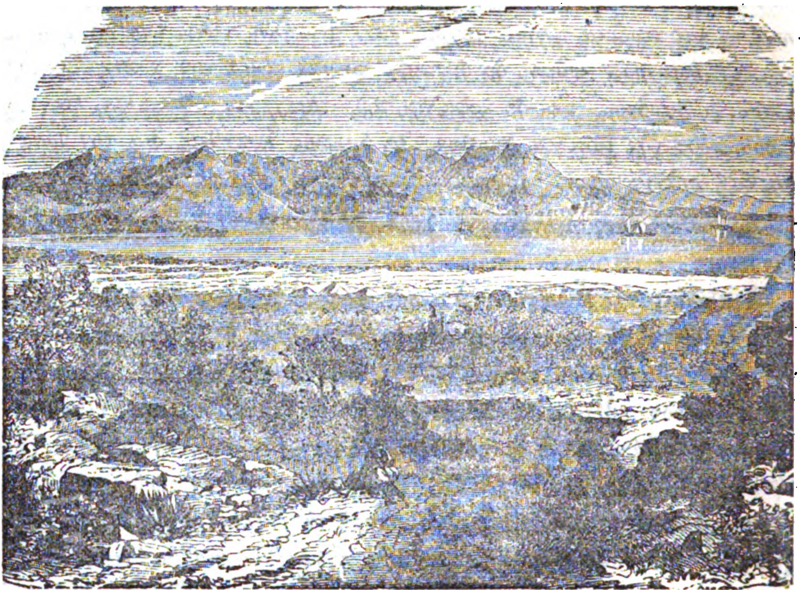
Ὡσαύτως οἰκτρὸν ἔσχε θάνατον καὶ ὁ Ἱστιαῖος, ὁ ἕτερος αἴτιος τῆς Ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως. . . Οὗτος παρεκίνησε τέλος κατὰ τὸ ἔτος 497 τὸν βασιλέα Δαρεῖον, ἵνα σταλῇ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν πρὸς κατάπαυσιν τῆς ἐπαναστάσεως πρὸς τὸ συμφέρον τῶν Περσῶν· καὶ κατὰ πρῶτον μὲν μετέβη εἰς τὰς Σάρδεις πρὸς τὸν Ἀρταφέρνην[2]· ἀλλ' οὗτος ἐννοήσας τοὺς σκοποὺς τοῦ πονηροῦ προδότου, εἶπεν αὐτῷ κατὰ πρόσωπον· «σὺ μὲν ἔρραψας τὸ ὑπόδημα τοῦτο, τὸ ἐφόρεσε δὲ ὁ Ἀρισταγόρας». Ὁ δὲ Ἱστιαῖος ἐκπλαγεὶς ἔφυγε κατὰ τὴν ἀκόλουθον νύκτα πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ μετέβη εἰς τὴν Χίον. Οἱ Χῖοι κατ' ἀρχὰς μὲν νομίσαντες αὐτὸν φίλον τῶν Περσῶν καὶ ἐχθρὸν τῶν Ἰώνων, τὸν συνέλαβον καὶ τὸν ἔδεσαν, ὅτε δὲ ἐβεβαιώθησαν ὅτι οὗτος ὑπεκίνησε τὴν ἐπανάστασιν, ἠλευθέρωσαν αὐτόν. Ἀφοῦ δὲ ἀπέτυχεν ἀπόπειρά τις δολοφονίας κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ ἐπικινδύνου δι' αὐτὸν Ἀρταφέρνους, μετέβη εἰς τὴν Μίλητον, ἐλπίζων διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῆς πόλεως ταύτης ν' ἀποκτήσῃ πάλιν τὴν εὔνοιαν τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' οἱ Μιλήσιοι δὲν ἐδέχθησαν αὐτόν· λέγεται δὲ μάλιστα καὶ ὅτι, ἐπειδὴ ἠθέλησε νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῆς βίας ἐν καιρῷ νυκτὸς, ἐπλήγωσαν αὐτὸν εἰς τὸν μηρόν. Ὅθεν ἐπανῆλθεν ὁ Ἱστιαῖος εἰς Χίον, ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε οἱ Χῖοι ἠθέλησαν νὰ τῷ δώσωσι βοήθειάν τινα, ἐστράφη εἰς *Λέσβον*, ἔνθα λα-

(1) Ἡροδ. Ε 126. (2) Αὐτόθι 6, 1 καὶ ἑξῆς.

βῶν ἀριθμόν τινα πλοίων κατεγίνετο εἰς πειρατίαν, ληστεύων ἑλληνικά τε καὶ περσικὰ πλοῖα, μέχρις ὅτου περιῆλθε τέλος εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀρταφέρνους. Οὗτος δὲ διέταξε τὸ μὲν σῶμά του ν' ἀνασταυρώσωσιν ἐν Σάρδεσι, τὴν δὲ κεφαλήν του ταριχεύσας ἔστειλεν εἰς τὰ Σοῦσα πρὸς τὸν βασιλέα Δαρεῖον. Ὁ Δαρεῖος λυπηθεὶς διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός, ὅστις παρέσχε ποτὲ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν Περσίαν μεγάλας ὑπηρεσίας, διέταξε νὰ λούσωσι καὶ ἐνταφιάσωσι τὴν κεφαλήν του.

Ἡ πτῶσις τῆς Μιλήτου ἐπλήρωσε τοὺς Ἀθηναίους μεγάλης λύπης. Ὅτε δὲ κατὰ τὰ προσεχῆ *Διονύσια* ὁ *ποιητὴς* Φρύνιχος ἐπεχείρησε νὰ ἐκτραγῳδήσῃ τὴν συμφορὰν τῆς πόλεως ἐκείνης διὰ δράματος, ὀνομαζομένου «*Μιλήτου ἅλωσις*» ὅλοι οἱ θεαταὶ συνεκινήθησαν εἰς θρήνους καὶ δάκρυα· ἡ δὲ πολιτεία εἰς μὲν τὸν ποιητὴν ἐπέβαλε ζημίαν 1000 δραχμῶν, διότι ἐτόλμησε νὰ παραστήσῃ ἐν τῷ θεάτρῳ δυστύχημα τῆς συγγενοῦς πόλεως, καί, παρὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν, μετεχειρίσθη τὴν τέχνην πρὸς παράστασιν συγχρόνων παθημάτων, τὴν δὲ παράστασιν τοῦ ἔργου ἀπηγόρευσεν, ὅπερ διὰ τοῦτο δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν. Συνάμα δὲ ἐστενοχωροῦντο οἱ Ἀθηναῖοι, διότι συνῃσθάνοντο ὅτι αὐτοὶ ἐγένοντο αἴτιοι τοῦ δυστυχήματος τούτου, ἐγκαταλιπόντες τὴν ἄποικον αὐτῶν πόλιν ἐν τῷ κινδύνῳ, καὶ διότι καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ἐντὸς ὀλίγου περιέμενεν ἡ αὐτὴ τύχη. Αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη, αἱ ἰσχυρόταται πόλεις τῆς Ἑλλάδος, ἥμαρτον μεγάλως, διότι δὲν ἐβοήθησαν τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ ὁμοεθνεῖς των, ὅπως ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των, καὶ οὕτω νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὴν ἀπειλοῦσαν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους περσικὴν δύναμιν. Αἱ δὲ Ἀθῆναι περιέπεσον εἰς διπλοῦν ἁμάρτημα, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἠρέθισαν μέγα κράτος πρὸς ἐκδίκησιν χωρὶς νὰ πολεμήσωσι κατ' αὐτοῦ δεόντως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔδοσαν εἰς αὐτὸ πρόφασιν, ὅπως μεταφέρῃ τὰ ὅπλα του καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην.

Τὸ πεδίον τοῦ Μαραθῶνος.

11. ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ.

Κατὰ τὸ ἔτος 560 π. Χ., ὅτε ὁ Πεισίστρατος τὸ πρῶτον ἐγένετο τύραννος τῶν Ἀθηνῶν, ἐκάθητο ἡμέραν τινὰ ἐν Ἀθήναις εὐγενής τις ἀνὴρ πρὸ τῆς ἑαυτοῦ οἰκίας, λυπούμενος καὶ ἀγανακτῶν διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος. Οὗτος ἦτο ὁ *Μιλτιάδης*, ὁ υἱὸς τοῦ *Κυψέλου*, ἐκ τῆς πλουσίας καὶ εὐγενοῦς οἰκογενείας τῶν *Φιλαϊδῶν*, οἵτινες ἐθεωροῦντο ἀπόγονοι τοῦ Σαλαμινίου Αἴαντος. Ἡ οἰκογένειά του ἦτο ἐξ ἀγχιστείας συγγενὴς πρὸς τὸν ἐκ Κορίνθου τυραννικὸν οἶκον τοῦ *Κυψέλου*· διότι ὁ Ἱπποκλείδης, ἐξάδελφος τοῦ Μιλτιάδου, ἐμνηστεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ Σικυωνίου τυράννου Κλεισθένους (σελ. 121 καὶ 122)· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Μιλτιάδης ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος καὶ ἰσχυρότατος μεταξὺ τῆς Ἀττικῆς ἀριστοκρατίας, καὶ ἡ ἰδέα περὶ ἐξουσίας ὁμοίας πρὸς τυραννίδα ἐν τῇ πατρίδι του ἴσως δὲν ἦτο μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ. Νῦν δὲ κυρίου τῶν Ἀθηνῶν γενομένου τοῦ μισητοῦ ἀντιπάλου, ἡ ὁδὸς τῆς δόξης καὶ τῆς τιμῆς ἐκλείσθη εἰς αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο διενοήθη νὰ ἀποικήσῃ. Ἐνῷ λοιπὸν ἐκάθητο πρὸ τῆς οἰκίας του τοιαῦτα διαλογιζόμενος, εἶδε ξένους ἄνδρας μὲ θρᾳκικὴν ἐνδυμασίαν, κρατοῦντας αἰχμὰς, διαβαίνον-

τάς διά τῆς ὁδοῦ ἐκείνης καὶ μετὰ μεγάλης προσοχῆς παρατηροῦντας ἑκάστην οἰκίαν, ὡς νὰ περιέμενον φιλικόν τινα χαιρετισμὸν καὶ φιλικὴν ὑποδοχήν. Ὁ Μιλτιάδης προσφωνήσας αὐτοὺς ἐκάλεσεν εἰς τὴν οἰκίαν του. Μόλις δ' οὗτοι εἰσῆλθον, καὶ ἐχαιρέτισαν αὐτὸν ὡς βασιλέα των.

Ἦσαν δὲ οὗτοι ἀπεσταλμένοι τῆς θρᾳκικῆς φυλῆς τῶν *Δολόγγων*[1], οἵτινες κατῴκουν τὴν θρᾳκικὴν Χερσόνησον. Οὗτοι πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν γειτόνων των *Ἀψινθίων*, εἶχον ἀνάγκην ἀρχηγοῦ, δυναμένου νὰ συγκρατῇ τὰς δυνάμεις των, καὶ διὰ τοῦτο ἔστειλαν πρέσβεις εἰς τὸ Δελφικὸν μαντεῖον, ἐρωτῶντες αὐτὸ τίνα ἐκ τῶν Ἑλλήνων πρέπει νὰ λάβωσιν ἀρχηγόν των καὶ οἰκιστήν. Τὸ δὲ μαντεῖον διέταξεν αὐτοὺς νὰ πορευθῶσι διὰ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ὅστις ἐκεῖ ἤθελε τοὺς προσκαλέσει πρῶτος εἰς τὴν οἰκίαν του, εἰς ἐκεῖνον νὰ προσφέρωσι τὸ ἀξίωμα ἡγεμόνος τοῦ λαοῦ των· τοῦτο δὲ καὶ ἔπραξαν.

Ὁ Μιλτιάδης ἐδέχθη προθύμως τὴν πρότασίν των· διότι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη διενοεῖτο νὰ ζητήσῃ ἀλλαχοῦ ἐκτὸς τῆς πατρίδος του νέαν κατοικίαν. Μετὰ πολλῶν δὲ ὀπαδῶν του καὶ ἄλλων τινῶν δυσηρεστημένων, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Πεισιστράτου, ἀπῴκησεν, ἵνα ἐγκατασταθῇ ἐν τῇ Χερσονήσῳ. Ὁ γέρων Σόλων ἐπεδοκίμασε καὶ ηὐνόησε τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην. Ὁ Μιλτιάδης καθυπέταξεν ὅλην τὴν χερσόνησον, καὶ ἀνήγειρε πρὸς ἀσφάλειαν κατὰ τῶν ἀπὸ βορρᾶ εἰσβολῶν τῶν Ἀψινθίων τεῖχος ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν, οὗτινος τὸ μῆκος ἦτο 36 στάδια[2]. Ὅτε δὲ ἀπέθανε περὶ τὸ ἔτος 525 ἄτεκνος, διεδέχθη αὐτὸν ὁ ἀνεψιός του *Στησαγόρας*, ὁ πρεσβύτατος υἱὸς τοῦ ἀδελφοῦ του *Κίμωνος*· ὅτε δὲ οὗτος μετὰ βραχεῖαν κυβέρνησιν, ἐνῷ ἐκάθητο ἐν τῷ πρυτανείῳ, ἐφονεύθη ὑπὸ αὐτομόλου τινὸς τῶν ἐχθρῶν του *Λαμψακηνῶν* διὰ πελέκεως (518), ἦλθεν ὁ ἀδελφός του, ὁ δεύτερος υἱὸς τοῦ Κίμωνος *Μιλτιάδης*, ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν Χερσόνησον, ἵνα ἀναλάβῃ τὸ ἀξίωμα τῆς οἰκογενείας του. Ὁ δεύτερος οὗτος Μιλτιάδης εἶναι ὁ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ τόσον ἔνδοξος γενόμενος ἥρως, ὁ νικητὴς τοῦ Μαραθῶνος.

Ὁ Πεισίστρατος εἶχεν ἤδη διαλλαγῆ πρὸς τὰς Φιλαΐδας, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Κίμωνα, τὸν πατέρα τοῦ δευτέρου Μιλτιάδου, νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ δὲ Ἱππίας διέταξε νὰ φονεύσωσι κρυφίως τὸν Κίμωνα, διότι οὗτος τῷ ἐφαίνετο ἐπικίνδυνος (σελ. 161). Ἵνα ὅμως

(1) Ἡροδ. 6, 34 καὶ ἑξῆς. (2) 40 στάδια εἶναι ἓν γερμανικὸν μίλιον.

ἀποφύγῃ τὴν περὶ τοῦ φόνου ὑποψίαν, προσηνέχθη φιλοφρόνως καὶ εὐμενῶς πρὸς τὸν υἱόν του Μιλτιάδην, παρασχὼν μάλιστα εἰς αὐτὸν καὶ τριήρη πρὸς μετάβασίν του εἰς τὴν χερσόνησον. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἦτο ὁ Μιλτιάδης δι' αὐτὸν, μακρὰν εὑρισκόμενος, ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνος, παρὰ ἐὰν ἔμενεν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν· προσέτι δὲ ἤλπιζεν ἴσως νὰ συνδέσῃ στενώτερον μετὰ τῆς κυριαρχίας του τὴν Ἀθηναϊκὴν ἀποικίαν διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Μιλτιάδου. Καὶ τῷ ὄντι ὁ Μιλτιάδης διετέλεσε πάντοτε εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῆς πατρίδος του. Ἐν τῇ χερσονήσῳ προσηνέχθη κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς τύραννος· ὅτε δὲ κατὰ τὴν ἄφιξίν του συνηθροίσθησαν περὶ αὐτὸν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν διαφόρων κωμῶν, ἵνα δείξωσιν εἰς αὐτὸν τὴν λύπην των διὰ τὸν φονευθέντα ἀδελφόν του, διέταξε νὰ τοὺς συλλάβωσι καὶ τοὺς φυλακίσωσι· περιέβαλε δὲ ἑαυτὸν διὰ σωματοφυλακῆς, ἵνα μὴ πάθῃ ὅ,τι καὶ ὁ ἀδελφός του.

Μιλτιάδης ὁ Ἀθηναῖος.

Τρία ἔτη μετὰ τὴν εἰς τὴν Χερσόνησον ἄφιξίν του ἔμελλεν ὁ Μιλτιάδης, καθὼς ὅλαι αἱ ὅμοροι ἑλληνικαὶ πόλεις, νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐκστρατεύοντος βασιλέως τῶν Περσῶν Δαρείου, καὶ νὰ συμπαρακολουθήσῃ καὶ αὐτὸς τὸν στόλον μετὰ τῶν πλοίων του. Αὐτὸς ὁ ἴδιος Μιλτιάδης ἦτο μεταξὺ τῶν τυράννων ἐκείνων, οἵτινες ἐφρούρουν τὴν ἐν τῷ Ἴστρῳ γέφυραν, (σελ. 182) καὶ οὗτος πρὸ πάντων ὡμίλησεν ὑπὲρ τῆς διαλύσεως τῆς γεφύρας καὶ τῆς διαφθορᾶς τοῦ περσικοῦ στρατοῦ· ἀλλ' Ἱστιαῖος ὁ Μιλήσιος, ὅστις τότε ἔσωσε τὸν βασιλέα, ἔσπευσεν, ὡς φαίνεται, νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν σωθέντα βασιλέα τὴν ὑπηρεσίαν του ταύτην, καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν τοῦ Μιλτιάδου προδοσίαν. Διὸ ἔκτοτε ἡ τοῦ Μιλτιάδου κυριαρχία ἐν τῇ Χερσονήσῳ δὲν ἦτο πλέον ἀσφαλὴς ἀπὸ τῶν Περσῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ἠναγκάσθη ἕνεκα τῶν Σκυθῶν νὰ καταλίπῃ τὴν χώραν του, διότι οὗτοι εἰσέβαλον καταδιώκοντες τὸν Δαρεῖον εἰς τὴν Χερσόνησον, καὶ κατέπαυσαν ἐπί τινα καιρὸν ἐν τῇ Θράκῃ τὴν κυριαρχίαν τῶν Περσῶν.

Εὐθὺς μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Σκυθῶν ἐπιστρέψας ὁ Μιλτιάδης πάλιν εἰς τὴν Χερσόνησον, ἐστερέωσεν ἐκ νέου τὴν κυριαρχίαν του· ἐζήτησε δὲ καὶ τὴν συμμαχίαν τοῦ γείτονος βασιλέως τῶν Θρᾳκῶν *Ὀλόρου*, τοῦ ὁποίου τὴν θυγατέρα *Ἡγησιπύλην* ἔλαβε γυναῖκα. Ἐκ τοῦ

δευτέρου τούτου γάμου τοῦ Μιλτιάδου ἐγεννήθη ὁ *Κίμων*. Τὴν εὐκαιρίαν τῆς Ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἣν εἶχε καταπέσει ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἡ Περσικὴ κυριαρχία, ἐπωφεληθεὶς ὁ Μιλτιάδης κατέκτησε τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐγκαταλειφθεῖσαν Λῆμνον, καὶ παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὴν πατρίδα του Ἀθήνας, διότι, ὡς φαίνεται, ἔκρινεν ὅτι δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ τὴν ὑπερασπίσῃ κατὰ τῶν Περσῶν δι' ἰδίας του δυνάμεως· ὅτε ὅμως μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Μιλήτου ὁ περσικὸς στόλος ἐν ἔτει 494 ἐστράφη πρὸς βορρᾶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ὤφειλεν ὁ Μιλτιάδης νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας· διὸ πληρώσας ἐν τῇ *Καρδίᾳ* πέντε τριήρεις μὲ τοὺς θησαυρούς του, κατέφυγεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Κατὰ δὲ τὸν πλοῦν ἐξώκειλε πλησίον τῆς *Ἴμβρου* πρὸς τὸν ἐχθρικὸν στόλον· καὶ αὐτὸς μὲν διέφυγε μετὰ τῶν τεσσάρων πλοίων, τὸ δὲ πέμπτον, ἐφ' οὗ ἦτο ὁ πρεσβύτερος υἱός του *Μητίοχος*, συνελήφθη ὑπὸ τῶν Φοινίκων. Οὗτοι προσήγαγον μὲν τὸν Μητίοχον ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Δαρείου, ἀλλ' αὐτὸς δὲν τὸν ἐκακοποίησε, τοὐναντίον μάλιστα ἐδωρήσατο εἰς αὐτὸν οἰκίαν καὶ κτῆμα, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν Περσίδα γυναῖκα[1].

Ὅτε ὁ Μιλτιάδης ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας, εἶχε μὲν ἡλικίαν ὑπὲρ τὰ 60 ἔτη, ἀλλ' ὢν ἔτι ἀνδρεῖος καὶ ῥωμαλέος ἐθεωρεῖτο ὕποπτος ὑπὸ τῶν τότε διευθυνόντων τὰ τῆς πολιτείας, τοῦ Ξανθίππου δηλ., υἱοῦ τοῦ Ἀρίφρονος καὶ πατρὸς τοῦ Περικλέους, καὶ ὑπὸ Ἀριστείδου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Λυσιμάχου, καὶ ἄλλων. Τὸ γένος τῶν Φιλαϊδῶν κατεῖχεν ἐν τῇ Ἀττικῇ μεγάλην ἔγγειον ἰδιοκτησίαν· αὐτὸς δὲ ὁ Μιλτιάδης εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν πατρίδα μετὰ πολλῶν θησαυρῶν, καὶ ἦτο μὲν ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαόν, διότι παρέδωκεν εἰς τὴν πόλιν τὴν κυριαρχίαν τῆς Λήμνου, ἀλλ' ἦσαν γνωστὰ καὶ τὰ τυραννικὰ αὐτοῦ φρονήματα καὶ τὸ ἀκλόνητον θάρρος· δὲν ὑπῆρχεν ἆρά γε φόβος μὴ γείνῃ ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὁ εἰθισμένος εἰς ἀπόλυτον ἐξουσίαν καὶ στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ἀφθόνων του μέσων, ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν τῆς πολιτείας; Καὶ κατηγορήθη μὲν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του εἰς τὸ δικαστήριον, ὅτι προσηνέχθη ἐν τῇ Χερσονήσῳ σκληρῶς καὶ τυραννικῶς πρὸς Ἀθηναίους τινάς, ἀλλὰ τὸ δικαστήριον τοῦ λαοῦ ἠθώωσε τὸν ἁλωτὴν τῆς Λήμνου. Οὕτω διέμεινεν ὁ Μιλτιάδης ἄνευ κινδύνου ἐν Ἀθήναις, οὐχὶ ἵνα γείνῃ τύραννος, ἀλλ' ἵνα ἀποτρέψῃ ἀπ' αὐτῶν καὶ πάσης τῆς Ἑλλάδος τὸν ξένον ζυγόν, ὅστις ἤδη ἐπέκειτο ἐκ τῆς Περσίας.

(1) Ἡρόδ. 6, 39 καὶ ἑξῆς.

Μετὰ τὴν κατάπαυσιν δηλαδὴ τῆς Ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως ἀπεφάσισεν ὁ Δαρεῖος νὰ ἐπαυξήσῃ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἥτις ἐνίκησε τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἕλληνας, καὶ δι' αὐτῆς νὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸ σκῆπτρόν του τὴν Θρᾴκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα, καὶ ἰδίως νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Ἐρετριεῖς καὶ Ἀθηναίους, οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ ἰδίου του κράτους. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἠρέθιζεν ὁ Ἱππίας, ὅστις ἐκ τοῦ Σιγείου μετέβη εἰς τὰς Σάρδεις εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀρταφέρνους πρὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν, τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν πρὸς πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἵνα ἀνακτήσῃ διὰ τῆς Περσικῆς βοηθείας πάλιν τὴν τυραννίδα.

Ὁ Δαρεῖος ἀνέθηκε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στόλου καὶ τῆς κατὰ ξηρὰν δυνάμεως, ἥτις ἔμελλε νὰ ὑποτάξῃ τὴν Εὐρώπην εἰς τὸν Μαρδόνιον[1], νέον τινὰ καὶ φιλοπόλεμον ἄνδρα, ὅστις ἦτο στενὸς αὐτοῦ συγγενής· λαβὼν πρὸ ὀλίγου τὴν θυγατέρα αὐτοῦ *Ἀρταζώστραν* γυναῖκα. Ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου ἐξεκίνησε κατὰ τὸ ἔτος 493 ὁ κατὰ ξηρὰν στρατὸς καὶ ὁ στόλος, ἵνα προχωρήσωσι διὰ τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ στόλος ἔπαθε κατὰ τὸν ἐνωρίτερον καὶ σφοδρότερον τοῦ συνήθους ἐπελθόντα χειμῶνα τοῦ 493 πρὸς τὸ 492 παρὰ τὸ ἀκρωτήριον *Ἄθωνα* φοβερὸν ναυάγιον, ὁπότε ἀπωλέσθησαν 300 πλοῖα καὶ 20,000 ἀνθρώπων. Συγχρόνως δὲ προσεβλήθη καὶ ὁ κατὰ ξηρὰν στρατός, παρ' ᾧ εὑρίσκετο ὁ Μαρδόνιος, ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ὑπὸ τῆς Θρᾳκικῆς φυλῆς τῶν *Βρύγων* ἐν τῷ στρατοπέδῳ του, καὶ μέγα μέρος αὐτοῦ ἐφονεύθη. Ἐπληγώθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Μαρδόνιος. Μετὰ τὰς τοιαύτας ἀπωλείας δὲν ἐτόλμησεν ὁ Μαρδόνιος ἕνεκα τῆς κακῆς ἐποχῆς νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω εἰς τὴν τραχεῖαν ἐκείνην χώραν, ἀλλ' ἐπανήγαγε διὰ τοῦτο στρατόν τε καὶ στόλον εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ οὕτως αἱ Ἀθῆναι διὰ ταύτην τὴν φορὰν ἐσώθησαν. Ὁ δὲ Μαρδόνιος περιέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ βασιλέως, μολονότι αἱ ἐν τῇ Θρᾴκῃ καὶ Μακεδονίᾳ κατακτήσεις του δὲν ἦσαν ἀσήμαντοι, καί, ἐφόσον ἔζη ὁ Δαρεῖος, οὐδέποτε πλέον διωρίσθη ἀρχηγὸς εἰς ἐκστρατείαν τινά.

Ὁ Δαρεῖος δὲν παρητήθη τῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος σχεδίων αὐτοῦ[2], ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 491 διέταξεν ὅλας τὰς παραθαλασσίας πόλεις τοῦ κράτους του νὰ ἑτοιμάσωσι μὲν τὰ πολεμικά των πλοῖα, νὰ κατασκευάσωσι δὲ καὶ φορτηγὰ πρὸς μετακόμισιν ἵππων. Ταύτην δὲ τὴν φορὰν ἠθέλησαν, ἵνα ἀποφύγωσι τὰς δυσκολίας καὶ τοὺς κινδύνους τῆς

---

(1) Ἡρόδ. 6, 43 καὶ ἑξῆς. (2) Αὐτόθι 6, 48 καὶ ἑξῆς.

βορείου θαλάσσης, νὰ πλεύσωσιν ἐκ τῆς Ἀσιατικῆς παραλίας κατ' εὐθεῖαν διὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ διὰ τῶν Κυκλάδων νήσων κατὰ τῆς Εὐβοίας καὶ κατὰ τῆς Ἀττικῆς, καὶ νὰ ὑποτάξωσι συγχρόνως καὶ τὰς Κυκλάδας. Θέλων ὅμως ὁ Δαρεῖος νὰ βεβαιωθῇ τίνες ἐκ τῶν πόλεων προτίθενται νὰ ἀντισταθῶσι κατ' αὐτοῦ, ἔστειλε πρότερον πρέσβεις εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἤπειρον καὶ διέταξε νὰ ζητήσωσι γῆν καὶ ὕδωρ, τὰ σημεῖα τῆς ὑποταγῆς· καὶ ὁ μὲν λαὸς τῶν νήσων ἔδωκε γῆν καὶ ὕδωρ ὡς καὶ πολλαὶ πόλεις τῆς ἠπείρου, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἔρριψαν ἐν τῇ ὀργῇ τὸν πρὸς αὐτοὺς ἐλθόντα κήρυκα τοῦ Πέρσου κατακυλίσαντες εἰς φρέαρ μὲ τὰς ἑξῆς λέξεις «ἐκεῖθεν λαβὼν ὕδωρ καὶ γῆν φέρε πρὸς τὸν βασιλέα σου»· ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ πρότασιν τοῦ Μιλτιάδου ἔρριψαν τὸν πρὸς αὐτοὺς σταλέντα κήρυκα εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος τῆς Ἀκροπόλεως βάραθρον, εἰς τὸ ὁποῖον κατεκρήμνιζον τοὺς ἕνεκα πολιτικῶν κακουργημάτων εἰς θάνατον καταδικασθέντας. Ἕνεκα λοιπὸν τῆς παραβιάσεως τῆς ἀσυλίας τῶν κηρύκων ἐπῆλθε τελεία μετὰ τῆς Περσίας ῥῆξις.

Ὁ περσικὸς στόλος, ὅστις ἔμελλε νὰ μετακομίσῃ τὸν κατὰ ξηρὰν στρατὸν μετὰ τοῦ πολυαρίθμου ἱππικοῦ, συνηθροίσθη κατὰ τὸ ἔαρ 490 εἰς τὴν Κιλικίαν, συνιστάμενος ἐξ 600 τριήρων. Ἐπὶ κορυφῆς δὲ τοῦ μὲν στρατοῦ ἔθηκεν ὁ Δαρεῖος τὸν Ἀρταφέρνην, υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταφέρνους, τοῦ σατράπου τῶν Σάρδεων, καὶ ὡς συστράτηγόν του διώρισε πρεσβύτερόν τινα ἄνδρα, *Δᾶτιν* ὀνομαζόμενον, Μῆδον τὸ γένος[1]. Ἀπέστειλε δὲ αὐτοὺς μὲ τὴν ἐντολήν: «ἐξανδραποδίσαντες τὰς Ἀθήνας καὶ Ἐρέτριαν νὰ φέρωσιν εἰς ὄψιν αὐτοῦ τὰ ἀνδράποδα». Ὁ στόλος ἀποφεύγων τὸν περίπλουν τοῦ Ἄθωνος, ἵνα μὴ πάθῃ ὅ,τι ἐπὶ Μαρδονίου, ἔπλευσεν ἐκ Σάμου κατ' εὐθεῖαν διὰ μέσου τῶν Κυκλάδων νήσων· ἡ δὲ Νάξος, ἥτις ἄλλοτε ἀντεστάθη τόσον ἀνδρείως κατὰ τοῦ ὑπὸ τὸν Μιλήσιον Ἀρισταγόραν καὶ τὸν Πέρσην Μεγαβάτην περσικοῦ στόλου, ἠρημώθη καὶ ἐκάη, ἡ δὲ Δῆλος, ἡ νῆσος τοῦ θεοῦ τοῦ φωτὸς Ἀπόλλωνος δὲν ἐθίχθη ποσῶς, ἀλλ' ἐτιμήθη, διότι τὸ φῶς ἦτο παρὰ τοῖς Πέρσαις ὁ ὕψιστος θεός. Παρὰ δὲ τῶν λοιπῶν νήσων ἔλαβον ὁμήρους καὶ ἔπλευσαν ἔπειτα πρὸς τὴν Ἐρέτριαν. Ἐπὶ ἓξ ἡμέρας μάτην προσεβάλλοντο τὰ τείχη τῆς πόλεως ταύτης· μετὰ δὲ τὴν ἑβδόμην δύο ἐκ τῶν ἐγκρίτων πολιτῶν, ὁ *Εὔφορβος* καὶ *Φίλαγρος*[2], παρέδοσαν τὴν πατρικήν των πόλιν διὰ προδοσίας εἰς τοὺς βαρβάρους,

(1) Ἡρόδ. 6, 94 καὶ ἑξῆς. (2) Αὐτόθι 6, 101 καὶ ἑξῆς.

οἵτινες, κατὰ τὴν συνήθειάν των, ἐλεηλάτησαν καὶ ἔκαυσαν αὐτὴν, τοὺς δὲ κατοίκους ἠνδραποδίσαντο.

Ἀφοῦ δὲ οἱ αἰχμάλωτοι καὶ οἱ πληγωθέντες Ἐρετριεῖς μετεκομίσθησαν καὶ ἠσφαλίσθησαν εἰς τὴν μικρὰν νῆσον *Αἰγίλειαν* εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Εὐβοίας, ὁ περσικὸς στρατὸς ἀπεβιβάσθη, κατὰ συμβουλὴν τοῦ Ἱππίου, εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς, πλησίον τοῦ Μαραθῶνος, πλαγίως καὶ ἀντικρὺ τῆς Εὐβοίας. Πλησίον τοῦ Μαραθῶνος ἔσχον ποτὲ οἱ Πεισιστρατίδαι τοὺς πιστοτάτους ὀπαδούς των, καὶ ὁ Ἱππίας ἤλπιζεν ὅτι καὶ νῦν ἅπαντες θὰ τὸν συνδράμωσιν, ὡς καὶ πρὸ 48 ἐτῶν, ὁπότε μετὰ τοῦ πατρός του διεπέρασεν ἀπὸ τῆς Ἐρετρίας εἰς τὸν Μαραθῶνα, καὶ θὰ εἰσέλθῃ ταχέως καὶ νικηφόρως εἰς τὰς Ἀθήνας. Εὐθὺς δ' ὅτε ἠγκυροβόλησαν τὰ πλοῖα, ἔδειξεν εἰς τὸν στρατὸν τὰς καταλληλοτάτας θέσεις, ὅπου ἔπρεπε νὰ στρατοπεδεύσωσι καὶ ὅπου νὰ σύρωσι τὰ πλοῖα εἰς τὴν ξηράν. Ὁ δὲ Ἀρταφέρνης κατεσκεύασε τὴν σκηνήν του εἰς ὕψωμά τι παρὰ τὴν παραλίαν, εἰς τὴν βόρειον γωνίαν τοῦ Μαραθωνίου πεδίου, ὅθεν ἠδύνατο νὰ ἐπιβλέπῃ ἅπασαν τὴν πεδιάδα.

Φοβερὸς στρατὸς ἐξ 100,000 ἀνδρῶν ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὴν Ἀττικὴν χώραν καὶ ἠρήμωσε τὴν παραλίαν αὐτῆς μέχρι τῶν συνόρων τῆς Βοιωτίας. Ὁ φεύγων λαὸς τῶν ἀγρῶν κατέφυγεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ προὐκάλεσε τὴν ταραχὴν καὶ ἔκπληξιν. Ἀλλ' οὐδεὶς διενοεῖτο περὶ διαπραγματεύσεων μετὰ τῶν Περσῶν καὶ περὶ ὑποταγῆς. Ἅπαντες εἶχον τὴν στερεὰν ἀπόφασιν νὰ ὑπερασπισθῶσι μέχρις ἐσχάτων τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πατρίδα, μολονότι δὲν ὑπῆρχεν ἐλπὶς βοηθείας τῶν ὁμόρων, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς ἐβοήθουν τοὺς Πέρσας, καὶ μολονότι ἡ βοήθεια τῆς Σπάρτης ἦτο ἀκόμη μακρὰν καὶ ἀμφίβολος. Ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος ἐξηρτᾶτο λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἰδίας των ἀνδρίας, τῆς γενναιότητος καὶ ὁμονοίας τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἵσταντο ἐπὶ κορυφῆς τοῦ Ἀττικοῦ στρατοῦ. Δέκα στρατηγοὶ, ἐκλεγόμενοι κατ' ἔτος ἐκ τῶν δέκα φυλῶν, ἀπετέλουν μετὰ τοῦ ἄρχοντος Πολεμάρχου τὸ στρατηγικὸν συμβούλιον, καὶ ἕκαστος αὐτῶν προΐστατο τῶν ὁπλιτῶν τῆς φυλῆς του. Μεταξὺ δὲ τῶν στρατηγῶν τούτων εὑρίσκοντο μὲν κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος οἱ ἄριστοι ἄνδρες τῶν Ἀθηνῶν, Καλλίμαχος, Πολέμαρχος, Ἀριστείδης, Θεμιστοκλῆς, Στησίλαος, Μιλτιάδης, ἀλλὰ πρὸς τὸν Μιλτιάδην ἐστρέφοντο τὰ βλέμματα πάντων κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ἐποχήν. Οὗτος ἦτο γνωςὸς ὡς ἀνὴρ μεγάλης πείρας, τολμηροῦ θάρρους καὶ στρατιωτικῆς ἱκανότητος. Οὗτος κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη

τῆς ζωῆς του ἔσχεν ἀρκετὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν πρὸς Περσικὰ στρατεύματα καὶ τὸν ὁπλισμὸν αὐτῶν· ὅτι δὲ ἐφρόντιζε πολὺ περὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς πατρίδος του, ἀπέδειξε παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Ἴστρου. Ὁ Μιλτιάδης ἦτο καὶ ἀτομικῶς μέγιστος ἐχθρὸς τῶν Περσῶν καὶ τοῦ ὑπ' αὐτῶν εἰσαχθέντος εἰς τὴν Ἀττικὴν Ἱππίου. Ἕνεκα δὲ τῆς παρὰ τὴν γέφυραν ἐκείνην πράξεώς του, ἕνεκα τῆς ἁλώσεως τῆς Λήμνου, ἣν κατεῖχον οἱ Πέρσαι, καὶ ἕνεκα τῆς θανατώσεως τῶν Περσῶν πρέσβεων, ἣν οὗτος ἐπρότεινεν, ἔπρεπε νὰ περιμένῃ μεγίστην ἐκδίκησιν καὶ τιμωρίαν ἐκ μέρους τῶν βαρβάρων. Ὅθεν συνεβούλευεν ἀντίστασιν μέχρις ἐσχάτων, ἐλπίζων ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀνδρία θὰ νικήσῃ τὰ βάρβαρα πλήθη τῶν Ἀσιανῶν, ἡ δὲ ἀσφάλεια καὶ ἡ περὶ τῆς νίκης πεποίθησίς του ἐπλήρονε τὰς καρδίας τῶν Ἀθηναίων προθύμου θάρρους.

Εὐθὺς ὅτε ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ εἴδησις περὶ τῆς προσεγγίσεως τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἀπεφάσισε τὸ στρατηγικὸν συμβούλιον νὰ στείλῃ ταχυδρόμον τινά, *Φειδιππίδην* καλούμενον, εἰς τὴν Σπάρτην, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν[1]. Ὁ Φειδιππίδης διατρέξας τὰ 28 μίλια ἀπ' Ἀθηνῶν μέχρι τῆς Σπάρτης ἐντὸς δύο ἡμερῶν, ἔφθασεν ἐκεῖ, καὶ παρουσιασθεὶς ἐνώπιον τῶν ἀρχῶν τῆς Σπάρτης εἶπεν: «ὦ Λακεδαιμόνιοι, οἱ Ἀθηναῖοι σᾶς παρακαλοῦσιν, ἵνα τοὺς βοηθήσητε καὶ μὴ ἀνεχθῆτε νὰ περιπέσῃ εἰς τὴν δουλείαν τῶν βαρβάρων ἡ ἀρχαιοτάτη πόλις τῆς Ἑλλάδος· διότι ἤδη ἡ Ἐρέτρια ὑπεδουλώθη, καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσε μίαν τῶν ἀξιολόγων πόλεων». Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ὑπεσχέθησαν μὲν βοήθειαν, ἀλλ' εἶπον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐκστρατεύσωσι πρὸ τῆς πανσελήνου. Ταύτην τὴν ἀποθαρρυντικὴν εἴδησιν ἔφερεν ὁ Φειδιππίδης τὴν πέμπτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχωρήσεώς του, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πολὺ ἐταράχθησαν· διότι μόλις μετὰ δέκα ἡμέρας ἠδύνατο ὁ Σπαρτιατικὸς στρατὸς νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Ἀττικήν, ἐὰν ἀπαίσια σημεῖα τῶν θυσιῶν δὲν ἐμπόδιζον αὐτόν. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ κάμωσι τὰς ἀποφάσεις των χωρὶς νὰ ἀποβλέψωσιν εἰς τὴν Σπάρτην.

Ἦτο νῦν ζήτημα, ἐὰν ἔπρεπε νὰ μείνωσιν ἐν τῇ πόλει καὶ νὰ πολιορκηθῶσιν ὄπισθεν τῶν τειχῶν αὐτῆς, ἢ ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐν ἀνοικτῇ πεδιάδι καὶ νὰ συνάψωσι κρίσιμον μάχην. Ὁ Μιλτιάδης ἐθεώρει τὸ πρῶτον ὡς ἀσφαλῆ καταστροφήν, ἡ δὲ τολμηρο-

(1) Ἡρόδ. 6, 105 καὶ ἑξῆς.

τάτη ἀπόφασις ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν ἡ καλλίστη. Ὅθεν ὑπεστήριξε τὴν γνώμην ὅτι συμφέρει νὰ πολεμήσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ νὰ τὸν προσβάλωσι, πρὶν ἀναφανῇ μεταξὺ αὐτῶν τῶν Ἀθηναίων δειλία καὶ διχόνοια. Ὁ Ἀριστείδης καὶ τρεῖς ἄλλοι στρατηγοὶ συνεφώνησαν μετὰ τῆς γνώμης ταύτης· οἱ δὲ λοιποὶ πέντε δὲν ἤθελον νὰ συνάψωσι μάχην, διότι θὰ ἦσαν, ἔλεγον, ἀσθενέστεροι ἐν ἀνοικτῇ πεδιάδι τοῦ περσικοῦ στρατοῦ. Αἱ γνῶμαι λοιπὸν διῃρέθησαν εἰς δύο ἴσα μέρη, ἡ δὲ ψῆφος τοῦ Πολεμάρχου, τοῦ προέδρου τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου, ἔμελλε ν' ἀποφασίσῃ[1]. Τότε ἔλαβεν ὁ Μιλτιάδης τὸν πολέμαρχον Καλλίμαχον κατὰ μέρος καὶ τῷ εἶπεν· «Ἀπὸ σέ, ὦ Καλλίμαχε, ἐξαρτᾶται νῦν ἢ νὰ καταδουλώσῃς τὰς Ἀθήνας ἢ νὰ τὰς ἐλευθερώσῃς, καταλείπων εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα μνημεῖον τοιοῦτον, ὁποῖον οὐδὲ ὁ Ἀριστόδημος καὶ Ἀριστογείτων δὲν κατέλιπον· διότι αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ τῆς κτίσεώς των μέχρι τῆς σήμερον ποτὲ δὲν ἦλθον εἰς μεγαλήτερον κίνδυνον. Ἡμῶν δὲ τῶν δέκα στρατηγῶν αἱ γνῶμαι ἐδιχοτομήθησαν, καὶ οἱ μὲν λέγουσιν ὅτι πρέπει νὰ συνάψωμεν μάχην, οἱ δὲ ἐναντιοῦνται. Ἐὰν λοιπὸν δὲν συνάψωμεν μάχην, φοβοῦμαι ἐπανάστασιν, ἥτις θὰ διασείσῃ τὰ φρονήματα τοσοῦτον, ὥστε νὰ φρονῶσι τὰ τῶν Μήδων· ἐὰν ὅμως συνάψωμεν μάχην, πρὶν συλλάβωσι τινὲς τῶν Ἀθηναίων ἐπιβλαβεῖς ἰδέας, τότε διὰ τῆς βοηθείας τῶν θεῶν θὰ δυνηθῶμεν νὰ κερδήσωμεν τὴν μάχην. Ταῦτα λοιπὸν πάντα κεῖνται ἐν σοὶ καὶ ἐξαρτῶνται ἀπὸ σέ, διότι ἂν σὺ δεχθῇς τὴν γνώμην μου, ἡ πατρίς μας θὰ ἐλευθερωθῇ καὶ ἡ πόλις μας θὰ γείνῃ πρώτη τῆς Ἑλλάδος· ἐὰν ὅμως ἀκολουθήσῃς τὴν γνώμην ἐκείνων, οἵτινες εἶναι ἐναντίον τῆς μάχης, τότε θὰ σοὶ συμβῶσι τὰ ἐναντία τῶν ἀγαθῶν τούτων, ἅτινα σοὶ παρέστησα». Ὁ δὲ Καλλίμαχος μὴ δυνάμενος ν' ἀντείπῃ εἰς τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἐμπειροτάτου τοῦ πολέμου Μιλτιάδου, προσετέθη εἰς τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἀπεφασίσθη ἐν τῷ στρατηγικῷ συμβουλίῳ ὁ ἀγὼν καὶ ἡ πρὸς τὸν Μαραθῶνα πορεία.

Οἱ ἀπαράσκευοι τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῶν πρεσβυτέρων ἔμειναν ἐν τῇ πόλει πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν τειχῶν· ὁ δὲ λοιπὸς στρατὸς ἐκ 10,000 ὁπλιτῶν ἐξεστράτευσεν ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Μιλτιάδου. Ἦτο δὲ συνήθεια παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ν' ἀλλάσσηται ἡ ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ καθ' ἑκάστην μεταξὺ τῶν στρατηγῶν, ταύτην ὅμως τὴν φορὰν ἀνέθεσαν οἱ στρατηγοὶ κατὰ συμβουλὴν καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ

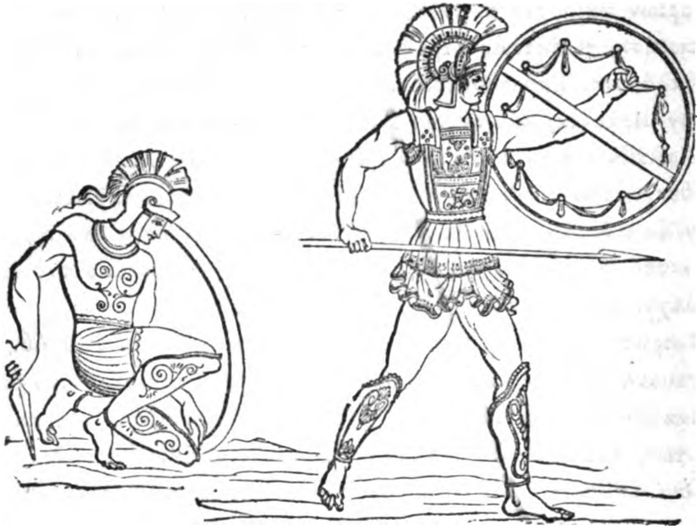
(1) Ἡροδ. 6, 109 καὶ ἑξῆς.

Ἀριστείδου εἰς τὸν Μιλτιάδην τὴν στρατηγίαν, μέχρις οὗ συναφθῇ ἡ μάχη· διότι οὗτος ἤξευρε κάλλιστα πῶς πρέπει νὰ πολεμήσῃ τις κατὰ τῶν Περσῶν. Μετὰ πορείαν δὲ ἓξ ἕως ἑπτὰ ὡρῶν ὑπερέβησαν τὰ ὑψώματα τοῦ Πεντελικοῦ καὶ Βριλησσοῦ, καὶ ἔστησαν ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῶν ὀρέων παρὰ τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος, ὁπόθεν ἠδύνατό τις νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὸ ἐκτενὲς στρατόπεδον τῶν Περσῶν παρὰ τὴν παραλίαν τῆς θαλάσσης. Ἐστρατοπέδευσαν δὲ ἐπὶ ὑψώματός τινος καθωσιωμένου εἰς τὸν Ἡρακλέα, καὶ τούτου ἕνεκα *Ἡράκλειον* ὀνομαζομένου· εἰς τὰ νῶτα αὐτῶν ἔκειτο ἐντὸς τῶν ὀρέων ἡ κωμόπολις Μαραθὼν, καὶ ἔμπροσθεν αὐτῶν τὸ *Μαραθώνιον πεδίον*, ὅπερ, περικεκλεισμένον ὑπὸ ὀρέων ἐν εἴδει ἡμισελήνου, ἐκτείνεται παρὰ τὴν παραλίαν εἰς μῆκος πλέον τοῦ ἑνὸς μιλίου· τὸ δὲ μέγιστον πλάτος αὐτοῦ ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τῶν ὀρέων εἶναι 4,000 περίπου βημάτων.

Ἡ πρώτη ἡμέρα μετὰ τὴν εἰς τὸ στρατόπεδον ἄφιξιν ἀφιερώθη πρὸς ἀνάπαυσιν. Ὅτε δὲ κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν παρέταξαν τὴν φάλαγγα, ἵνα ἀναγκάσωσι τοὺς Πέρσας νὰ δείξωσι τὸν τρόπον τῆς παρατάξεώς των, καὶ νὰ ἴδωσιν ἐὰν εἶχον κατὰ νοῦν νὰ ἐπιτεθῶσιν ἢ νὰ περιμένωσιν ἐπίθεσιν, ἦλθε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐκ τῶν ὀρέων ἀπροσδόκητος βοήθεια ἐκ 1,000 ὁπλιτῶν, ἥτις ἦτο ὅλη ἡ πολεμικὴ δύναμις τῶν Πλαταιῶν. Οἱ Πλαταιεῖς μὴ ἀνεχόμενοι νὰ καταλίπωσι τοὺς φίλους των ἐν στενοχωρίᾳ ἀπεφάσισαν νὰ πολεμήσωσιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ἐνῷ ὅλος ὁ λοιπὸς πέριξ λαὸς διενοεῖτο νὰ σωθῇ δι' ὑποταγῆς. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη ἄφιξις τῶν μεγαλοψύχων φίλων ἐπλήρωσε τοὺς Ἀθηναίους πολεμιστὰς μεγάλου θάρρους, καὶ ὁ Μιλτιάδης δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν διάθεσιν ταύτην τοῦ στρατοῦ. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ συνάψῃ μάχην τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν. Αὕτη δὲ ἦτο ἡ 10 ἀπὸ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ἐξόδου ἡμέρα, καθ' ἣν ἐπῆλθε κατὰ τὴν συνήθειαν, ἡ σειρὰ τῆς στρατηγίας εἰς τὸν Μιλτιάδην, ἤτοι ἡ 12 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 490.

Τὰ δύο στρατεύματα, ἅτινα κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην προπαρεσκευάσθησαν εἰς κρίσιμον μάχην, ἦσαν ὄχι μόνον πολὺ ἄνισα κατὰ τὸν ἀριθμὸν (11,000 ἄνδρες κατὰ 100,000) ἀλλὰ καὶ πολὺ διάφορα κατὰ τὸν χαρακτῆρα, τὸν ὁπλισμὸν, καὶ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς συνίστατο ἐκ βαρέως ὡπλισμένων πεζῶν, ἤτοι *ὁπλιτῶν*, ὧν τὰ ἀμυντικὰ ὅπλα, κράνη, θώρακες, κνημῖδες καὶ ἀσπίδες, ἦσαν τόσον ἀσφαλῆ, ὥστε τὰ βέλη τῶν ἐχθρῶν θὰ ἔπιπτον ἢ κατὰ γῆς ἢ ἐπὶ χαλκοῦ ἀνενδότου· τὸ δὲ ἐπιθετικὸν αὐτῶν ὅπλον ἦτο τὸ

μακρὰ αἰχμή. Πυκνῶς παρατεταγμένοι ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ συνάψαντες μάχην ἐκ τοῦ συστάδην ἐπολέμησαν, ἕως ὅτου ὁ ἐχθρὸς ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Οἱ πεζοὶ τοῦ Ἀσιατικοῦ στρατεύμα-

Ὁπλῖται.

τος ἦσαν ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι, ἄνευ περικεφαλαίας καὶ θώρακος, καὶ μὲ ἀσπίδα ἐλαφρῶς πεπλεγμένην· τὸ δὲ κύριον ἐπιθετικὸν ὅπλον των ἦτο τὸ τόξον καὶ τὸ ξίφος, ὅπερ ὅμως σπανίως μετεχειρίζοντο, διότι καὶ σπανίως ἐμάχοντο ἐκ τοῦ πλησίον. Παρατεταγμένοι εἰς μεγάλα καὶ δυσκίνητα τετράγωνα, ἔρριπτον μακρόθεν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πλῆθος βελῶν, μέχρις ὅτου οὗτοι τόσον πολὺ ἠλαττώθησαν κατὰ τὸν ἀριθμὸν, ὥστε παρεῖχε τὸ ἱππικὸν, οὗ τὰ περσικὰ στρατεύματα εἶχον μέγαν ἀριθμὸν, ῥῆγμά τι πρὸς εὐκολωτέραν προσβολήν· ὁ Πέρσης στρατιώτης ἐμάχετο ἄνευ ὑψηλοτέρου ἐνδιαφέροντος, εὐπειθὴς εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἀνωτέρου του· οὐδόλως δὲ ἐγνώριζε περὶ τίνος ἐμάχετο, εἰμὴ διὰ λάφυρα. Οἱ δὲ Ἕλληνες ἵσταντο ἐπὶ τοῦ πατρικοῦ των ἐδάφους, ἵνα πολεμήσωσι μετὰ πλείστης γενναιότητος καὶ μετὰ τοῦ αἰσθήματος τοῦ καθήκοντος ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοτέρου καὶ ἱερωτέρου, ὅπερ εἶχον ἐπὶ τῆς γῆς, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των καὶ τοῦ δικαίου των, ὑπὲρ τῆς οἰκίας καὶ τῶν κτημάτων, ὑπὲρ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων, ὑπὲρ τοῦ πατρικοῦ ἐδάφους καὶ τῶν ναῶν τῶν θεῶν των. Τοιοῦτον στρά-

τευμα, ὅπερ ὑπερήσπιζε μὲ ἐκουσίαν ἀπόφασιν τὰ ὕψιστα ἀγαθά του, ἠδύνατο νὰ τολμήσῃ νὰ συνάψῃ μάχην μετὰ δεκαπλασίου στρατεύματος δούλων.

Ὁ Μιλτιάδης παρέταξε τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας τῆς μάχης τὸ στράτευμά του εἰς τὰς πλευρὰς τῶν ὑψωμάτων ἔμπροσθεν τοῦ ἄλσους τοῦ Ἡρακλέους. Ἵνα δὲ μὴ περικυκλωθῇ ὑπὸ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν Περσῶν, ἐξέτεινεν, ὅσον ἦτο δυνατὸν, τὴν φάλαγγα μέχρι 5,000 βημάτων περίπου, τάξας εἰς ἑκάστην γραμμὴν περίπου 2,500 ἄνδρας, καὶ ηὔξησεν ἰδίως τὰ δύο κέρατα οὕτως, ὥστε ἐνταῦθα 5 ἕως 6 ἄνδρες ὄπισθεν ἀλλήλων ἵσταντο, ἐνῷ τὸ κέντρον τῆς φάλαγγος, ὅπου ἦσαν παρατεταγμέναι αἱ φυλαὶ Ἀντιοχὶς ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην, καὶ ἡ Λεοντὶς ὑπὸ τὸν Θεμιστοκλέα, εἶχε μόνον βάθος δύω ἢ τριῶν ἀνδρῶν. Καὶ τοῦ μὲν δεξιοῦ κέρατος τὴν ἀρχηγίαν, κατὰ τὸ ἔθιμον, εἶχεν ὁ Πολέμαρχος, εἰς δὲ τὸ ἀριστερὸν κέρας ἵσταντο οἱ Πλαταιεῖς ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον στρατηγόν των *Ἀείμνηστον*. Ἐπειδὴ δὲ αἱ θυσίαι, ἃς προσέφερεν ὁ Πολέμαρχος εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ πολέμου *Ἐνυάλιον* καὶ τὴν *Ἀγροτέραν Ἄρτεμιν* ἐφάνησαν αἴσιοι ἤρχισεν ὁ στρατὸς νὰ κινῆται πρὸς ἐπίθεσιν. Ἵνα δὲ τὸ περσικὸν ἱππικὸν μὴ λάβῃ καιρὸν νὰ ἐπιτεθῇ ἐν τῇ πεδιάδι, καὶ ἵνα φθάσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ταχέως πρὸς τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ ν' ἀποφύγωσιν οὕτω τὰ βέλη τῶν τοξοτῶν, ἔτρεξεν ὁ Μιλτιάδης μετὰ τοῦ στρατοῦ του βάδην ἐκ τοῦ ὑψώματος πρὸς τὰ κάτω ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ δὲ ἀπόστασις ἦτο οὐχὶ μικροτέρα τῶν 8 σταδίων· ὅτε οἱ Πέρσαι εἶδον τοὺς Ἀθηναίους οὕτω ταχέως τρέχοντας καὶ ἄνευ ἱππικοῦ καὶ τοξευμάτων, ἐξεπλάγησαν νομίσαντες ὅτι οὗτοι κατελήφθησαν ὑπὸ μανίας, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθῶσι τόσον ὀλίγοι ὄντες, ὡς ἐὰν ἔμελλον νὰ ῥιφθῶσι μόνοι των εἰς ἀσφαλῆ ἀπώλειαν. Παρετάχθησαν δὲ ἔμπροσθεν τοῦ στρατοπέδου των εἰς πυκνὰ τετράγωνα καὶ περιέμενον τὴν προσβολήν. Εὐθὺς δὲ συνήφθη φοβερὰ συμπλοκὴ, καθ' ἣν, ἀφοῦ ἀμφότεροι ἠγωνίσθησαν ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ μετὰ μεγάλης λύσσης, διερράγη τέλος τὸ ὀλιγάριθμον κέντρον τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν καταδιωκόμενον ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ Σακῶν. Ἐκ δὲ τῶν δούλων τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ὡπλισμένοι μὲ σφενδόνας ἔφερον τοὺς πληγωμένους ἐκ τῆς μάχης, πολλοὶ ἐφονεύθησαν. Τὰ δύο κέρατα ὅμως τῶν Ἀθηναίων δὲν ἀπέβαλον ἕνεκα τοῦ ἀτυχήματος τούτου τὸ θάρρος των, ἀλλ' ἀνθίσταντο κατὰ τῶν ἀντιπάλων, μέχρις οὗ πρῶτον μὲν ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγὴν, ἔπειτα δὲ ἐστράφησαν πρὸς βοήθειαν τῶν καταδιω-

κομένων συντρόφων των ἐναντίον τοῦ περσικοῦ κέντρου. Προσβαλλόμενοι λοιπὸν ἀμφοτέρωθεν οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Σάκαι ἐτράπησαν ἐντὸς ὀλίγου εἰς φυγήν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατεδίωξαν αὐτοὺς καὶ ἐφόνευσαν ὅσους ἠδυνήθησαν. Μόνον κατεσπευμένη φυγὴ εἰς τὰ πλοῖα ἠδύνατο νὰ προλάβῃ τὸν περσικὸν στρατὸν ἀπὸ τῆς ἀπωλείας. Ἄγριος δὲ ἀγὼν ἤρχισε πέριξ τῶν πλοίων, ἅτινα οἱ Πέρσαι ἔσυρον εἰς τὴν θάλασσαν,

Ὁ Μιλτιάδης ἐν Μαραθῶνι.

ὅλονὲν συνεχῶς προσβαλλόμενοι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες προσεπάθουν νὰ τὰ κρατήσωσιν ὀπίσω καὶ νὰ τὰ καύσωσι. Κατὰ τοῦτον τὸν ἀγῶνα ἐφονεύθη ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος μετὰ ἡρωϊκὴν ἀνδρίαν· ἐφονεύθη δὲ καὶ ὁ στρατηγὸς Στησίλαος καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀξιόλογοι Ἀθηναῖοι[1]. Τοῦ *Κυνεγείρου*, υἱοῦ τοῦ Εὐφορίωνος καὶ ἀδελφοῦ τοῦ ποιητοῦ *Αἰσχύλου*, ὅστις καὶ ὁ ἴδιος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν μάχην ταύτην, ἀπεκόπει ἡ χεὶρ διὰ πελέκεως, ὅτε ἥρπασε πλοῖόν τι ἀπὸ τῆς πρύμνης ἵνα τὸ κρατήσῃ. Μεταγενέστερα ὑπερβολικὰ διηγήματα προσθέτουσιν ὅτι οὗτος, ἀποκοπείσης τῆς δεξιᾶς χειρός του, ἐκράτησε

(1) Ἡροδ. 6, 114 καὶ ἑξῆς.

τὸ πλοῖον διὰ τῆς ἀριστερᾶς, καὶ ὅτε καὶ αὕτη ἀπεκόπη, διὰ τῶν ὀδόντων του, μέχρις ὅτου ἐφονεύθη. Ἐπειδὴ ὁ ἀριθμὸς τῶν Περσῶν ἦτο μέγιστος, δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπ' αὐτοὺς πολλὰ πλοῖα, ἀλλὰ μόνον 7 ἐκυρίευσαν, ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ ἅπαν τὸ στρατόπεδον μετ' ἀφθόνων θησαυρῶν καὶ ὅλων τῶν ἀποσκευῶν, ἐν οἷς καὶ τὰ δεσμὰ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἦσαν προωρισμένα διὰ τοὺς ὑποδουλωθησομένους Ἀθηναίους. Πεπλασμένος, ἀλλ' εὐφυὴς μῦθος εἶναι, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῷ κεκυριευμένῳ στρατοπέδῳ ἔλαβον ὡς λάφυρον ὄγκον τινὰ μαρμάρου ἐκ τῆς νήσου Πάρου, προωρισμένον ὑπὸ τῶν Περσῶν πρὸς κατασκευὴν μνημείου τῆς νίκης των, καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ μετέπειτα κατεσκεύασαν οἱ Ἀθηναῖοι ἄγαλμα τῆς θεᾶς Νεμέσεως, διότι αὕτη, τῆς ὁποίας ἔργον εἶναι νὰ ταπεινοῖ τὴν ὑπερηφάνειαν, κατέστρεψε τὴν ἀλαζονικὴν δύναμιν τῶν Περσῶν ἐν τῷ Μαραθωνίῳ πεδίῳ.

Μεγάλη ἦτο ἡ χαρὰ τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν ἀπροσδόκητον νίκην. Εἷς τῶν ὁπλιτῶν ἔτρεξεν εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην ἐν πλήρει ὁπλισμῷ δρομαίως εἰς τὴν πόλιν καὶ ἔφερε τὴν χαροποιὸν εἴδησιν τῆς νίκης: «Χαίρετε, ὦ πολῖται, ἐνικήσαμεν!» ἀνέκραξε, καὶ ἔπεσεν ἄπνους χαμαί. Δι' ὀλίγων ζημιῶν ἐκέρδησαν τὴν μεγάλην ταύτην νίκην, καὶ μόνον 192 πολῖται ἐφονεύθησαν. Ἐκ τῶν Περσῶν ἔκειντο 6,400 ἄνδρες εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, μικρὸς ἀριθμὸς σχετικῶς πρὸς τὸ πλῆθος τῶν στρατιωτῶν. Τοῦτο δὲ προῆλθε, διότι ἔφυγον πολὺ ταχέως εἰς τὰ πλοῖά των. Καταισχυνθέντες δὲ οἱ Πέρσαι ἔπλευσαν εἰς τὴν θάλασσαν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔβλεπον αὐτοὺς ἀποπλέοντας πλήρεις ὑπερηφάνου χαρᾶς. Πόσον ὅμως ἐξεπλάγησαν, ὅτε εἶδον ἐξαίφνης τὸν ἀποπλέοντα στόλον κάμπτοντα τὸ ἀκρωτήριον *Σούνιον* καὶ διευθυνόμενον πρὸς τὸν Φάληρον. Ἦτο βέβαιον ὅτι οἱ Πέρσαι εἶχον σκοπὸν νὰ προσβάλωσι τὴν ἀφύλακτον πόλιν, ἐνῷ ἀκόμη ὁ στρατὸς εὑρίσκετο εἰς τὸ πεδίον τοῦ Μαραθῶνος· ἀλλ' ὁ Μιλτιάδης ἀπεφάσισεν εὐθὺς περὶ τοῦ πρακτέου. Διατάξας δηλ. τὸν Ἀριστείδην μετὰ τῶν ὁπλιτῶν τῆς φυλῆς του Ἀντιοχίδος νὰ μείνῃ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης πρὸς φύλαξιν τῶν λαφύρων, τῶν τροπαίων καὶ τῶν πληγωμένων, αὐτὸς μετὰ τῶν λοιπῶν φυλῶν καὶ τῶν Πλαταιέων ἔσπευσεν εἰς τὴν πόλιν, ὅπου ἔφθασε περὶ λύχνων ἀφὰς καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ, εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς πόλεως, εἰς τὸ *Κυνόσαργες*. Τὴν δὲ ἐπομένην πρωΐαν ἰδὼν ὁ περσικὸς στόλος τὸν στρατὸν τῶν Ἀθηναίων ἕτοιμον πρὸς μάχην καὶ πλησίον τῆς πόλεως παρατεταγμένον, δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀποβῇ εἰς τὴν ξηράν, ἀλλ' ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ

λαβὼν ἐξ Αἰγιλείας τοὺς αἰχμαλώτους Ἐρετριεῖς καὶ τὸν ἐκεῖ ἐγκαταλειφθέντα στρατὸν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Ἱππίας ἤλπιζε νὰ ἐγκατασταθῇ πάλιν ὡς τύραννος διὰ τῶν περσικῶν ὅπλων εἰς τὴν πατρίδα του, ἀλλὰ νῦν εἶδεν ἀπηλπισμένος καὶ μὲ καρδίαν λυπημένην διὰ τελευταίαν φορὰν τὰ ὄρη τῆς πατρίδος του. Ἴσως προῃσθάνθη ὅτι δὲν τῷ ἦτο πεπρωμένον νὰ τελευτήσῃ ἐν τῇ πατρίδι του. Ὁ Ἡρόδοτος[1] διηγεῖται ὅτι, ὅτε κατεγίνετο νὰ δείξῃ εἰς τοὺς ἐν Μαραθῶνι ἀποβιβασθέντας Πέρσας τὴν κατάλληλον θέσιν, τὸν κατέλαβε πταρνισμὸς καὶ βὴξ ἰσχυροτέρα τῆς συνήθους· ἐπειδὴ δὲ τότε ἦτο ἀρκούντως ἠλικιωμένος, τοῦ ἔπεσεν ἕνεκα τῆς ἰσχυρᾶς βηχὸς εἷς τῶν ὀδόντων του· καὶ προσεπάθησε μὲν ὅσον ἠδύνατο νὰ τὸν ἀνεύρῃ ἐν τῇ ἄμμῳ, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε, καὶ διὰ τοῦτο ἀναστενάξας εἶπεν εἰς τοὺς παρισταμένους «αὕτη ἡ χώρα δὲν εἶναι ἰδική μας καὶ δὲν θὰ τὴν λάβωμεν εἰς τὴν ἐξουσίαν μας· ὅσον δὲ μέρος αὐτῆς εἶχον ἐγώ, τὸ κατέχει νῦν ὁ ὀδούς μου ἐκεῖ». Ἐνῷ δὲ ὁ περσικὸς στόλος ἔπλεε διὰ μέσου τῶν Κυκλάδων, ὁ Ἱππίας ἐστράφη πρὸς βορρᾶν εἰς τὸ Σίγειον· καθ' ὁδὸν ὅμως καταληφθεὶς ἐν τῇ Λήμνῳ ὑπὸ νόσου τινὸς ἐτυφλώθη, καὶ ἀπέθανεν ἐλεεινὸν θάνατον, τιμωρηθεὶς οὕτω ὑπὸ τῶν κατ' αὐτοῦ παρωργισμένων θεῶν τῆς πατρίδος του. Εἰδήσεις ὀλίγον ἀξιόπιστοι ἀναφέρουσιν ὅτι ἀπέθανε κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην.

Κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἀπέπλευσεν ἐκ Φαλήρου ὁ περσικὸς στόλος, προσῆλθε καὶ ἡ τῶν Σπαρτιατῶν ἐπικουρία ἐκ 2,000 ὁπλιτῶν εἰς Ἀθήνας. Ἡ ἐπικουρία αὕτη δὲν ἦτο ἀξία τῆς Σπάρτης, οὐδὲ ἤγετο ὑπό τινος τῶν βασιλέων, τοῦ *Κλεομένους* ἢ τοῦ *Λεωτυχίδου*, ἀλλ' οἱ ἐκπεμφθέντες ἄνδρες ἔδειξαν τοὐλάχιστον θαυμαστὴν προθυμίαν, ἵνα προφθάσωσιν εἰς τὴν μάχην· διότι ἀναχωρήσαντες ἐκ τῆς Σπάρτης τὴν ἐπιοῦσαν τῆς πανσελήνου, ἔφθασαν εἰς Ἀθήνας μετὰ τρεῖς ἡμέρας, διατρέξαντες ὁδὸν 28 μιλίων· ἀλλ' ὅμως ἦλθον πολὺ ἀργά. Παρετήρησαν δὲ τὸ πεδίον τῆς μάχης καὶ τοὺς φονευθέντας Πέρσας, ἐπῄνεσαν τὸ κατόρθωμα τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπανῆλθον οἴκαδε πλήρεις δυσαρεσκείας, διότι δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὸ ἔνδοξον τοῦτο ἔργον. Ἐνόησαν βεβαίως ὅτι τὸ πεδίον τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος ἦτο ὁ ἀγρὸς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμελλε νὰ βλαστήσῃ καὶ αὐξήσῃ ἡ τῶν Ἀθηναίων πρὸς αὐτοὺς διαγωνιζομένη δύναμις εἰς ὕψος μέγα, ὅπερ ἤθελε τοὺς ἀμαυρώσει.

---

(1) Ἀριθ. 6, 107.

Ὁ ταχυδρόμος *Φειδιππίδης* εἶχε διηγηθῆ κατὰ τὴν ἐκ τῆς Σπάρτης ἐπάνοδόν του εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι ἐνεφανίσθη εἰς αὐτὸν, βαδίζοντα πρὸς τὴν Σπάρτην, ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Ἀρκαδίας Παρθενίου ὁ θεὸς καὶ ἔφορος τῶν ποιμένων καὶ ποιμνίων *Πὰν*, καὶ τὸν διέταξε ν' ἀναγγείλῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους, διατὶ τὸν παρημέλησαν ἐντελῶς, ἐνῷ αὐτὸς τοῖς παρέσχεν ἤδη τόσον πολλὰ εὐεργετήματα, καὶ θὰ τοῖς παράσχῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον[1]. Νῦν δὲ μετὰ τὴν μάχην ἐνεθυμήθησαν τὸν Πᾶνα, ὅστις ἐκπληρῶν τὴν ὑπόσχεσίν του ἐνέβαλεν εἰς τὸν ἐχθρὸν κατὰ τὴν μάχην αἰφνιδίως πανικὸν φόβον, καὶ διὰ τοῦτο ἀφιέρωσαν εἰς αὐτὸν πρὸς εὐγνωμοσύνην σπήλαιόν τι ἐν τῷ βράχῳ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὸν ἐτίμων κατ' ἔτος διὰ θυσιῶν καὶ λαμπαδηδρομιῶν. Τὸ σπήλαιον τοῦ Πανὸς εἶναι καὶ νῦν ἔτι φανερὸν καὶ κεῖται ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τῆς ἀκροπόλεως, ἤτοι ἐν τῇ βορειοδυτικῇ γωνίᾳ τοῦ βράχου. Ἰδίως δὲ ὁ Μιλτιάδης ἔδειξε πρὸς τὸν Πᾶνα τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ κατασκευάσας ἐν τῷ σπηλαίῳ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ, ἧς τὸ ἐπίγραμμα, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ *Κείου Σιμωνίδου* εἶχεν ὡς ἑξῆς:

«*Τὸν τραγόπουν ἐμὲ Πᾶνα, τὸν Ἀρκάδα, τὸν κατὰ Μήδων,*
τὸν μετ' Ἀθηναίων στήσατο Μιλτιάδης[2].»

Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ *Θησεὺς*, ὁ ἀρχαῖος ἐθνικὸς ἥρως τῶν Ἀθηναίων, παρέσχε τὴν βοήθειάν του εἰς τὸν λαόν του κατὰ τὴν μάχην. Τοῦτον εἶδον ἐξερχόμενον ἐν πλήρει ὁπλισμῷ ἐκ τῆς γῆς καὶ ὁδηγοῦντα τοὺς συμπολίτας του ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ἄλλοι ἔλεγον ὅτι εἶδον χωρικόν τινα, ὅστις ἄνευ ὁπλισμοῦ μὲ ἄροτρον εἰς τὴν χεῖρα ἐφόνευσε πολλοὺς ἐχθροὺς, καὶ ἐξαίφνης ἐξηφανίσθη μετὰ τὴν μάχην. Ὅτε λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι ἠρώτησαν τὸν Δελφικὸν θεὸν περὶ τούτου, διετάχθησαν ἵνα λατρεύωσιν εἰς τὸ ἑξῆς τὸν ἥρωα *Ἔχετλον*[3] μετὰ τοῦ σιδηροῦ ἀρότρου. Καὶ τῳόντι οἱ χωρικοὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐνίκησαν τοὺς Πέρσας. Καὶ τοὺς λοιποὺς δὲ θεοὺς τῆς χώρας των ἐνεθυμήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, διὰ τῆς βοηθείας τῶν ὁποίων ἐπίστευον ὅτι ἐκέρδησαν τὴν νίκην· διὸ τὸ δέκατον μέρος τῶν ἀφθονωτάτων λαφύρων ἀφιέρωσαν εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν· καὶ ἐκ μὲν τοῦ μεριδίου τῆς Ἀθηνᾶς κατεσκεύασε βραδύτερον ὁ Φειδίας τὸ μέγα χαλκοῦν τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς ἄγαλμα, ὅπερ ἵστατο ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ἐκ δὲ τοῦ μεριδίου τῆς Ἀρτέμιδος ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς τῆς ἐνδόξου Εὐ-

---

(1) Ἡροδ. 6, 105. (2) Pœt. lyr. Græci Th. Bergk. σελ. 912. 136 (189). (3) Παυσανίας 1, 15, 3.

κλείας Ἀρτέμιδος, ἐκ δὲ τοῦ μεριδίου τοῦ Ἀπόλλωνος ἐποιήθησαν εἰκόνες χαλκαῖ αὐτοῦ τε τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος, τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν δέκα ἐπωνύμων τῶν φυλῶν ἡρώων, καὶ ἀνετέθησαν εἰς τοὺς Δελφούς.

Οἱ ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐν τῷ Μαραθῶνι ἀποθανόντες 192 πολῖται ἐνεταφιάσθησαν πρὸς μείζονα τιμὴν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Πλησίον τῆς παραλίας ἐναπέθεσαν ὅλους ὁμοῦ εἰς ἕνα τάφον καὶ ἀνήγειραν ἐπ' αὐτοῦ λαμπρὸν τύμβον, ὅστις καὶ σήμερον ἀκόμη φαίνεται. Τὸν δὲ τύμβον ἐκόσμουν 10 κίονες, ἐφ' ὧν ἦσαν γεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν πεσόντων κατὰ τὰς δέκα φυλάς, καὶ μετὰ 600 ἔτη ἠδυνήθη ἔτι ὁ Παυσανίας ν' ἀναγνώσῃ τὰ ὀνόματα ἐκεῖνα. Πλησίον δὲ τούτων ἐκηδεύθησαν καὶ οἱ πεσόντες Πλαταιεῖς εἰς ἴδιον τύμβον. Οἱ Μαραθώνιοι ἐτίμησαν τὴν μνήμην τῶν ἀθανάτων ἡρώων, τῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου αὐτῶν ἀγωνισαμένων δι' ἐτησίων τελετῶν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ὥρισαν βραβεῖον εἰς τὸν ὅστις ποιήσῃ τὸ κάλλιστον τοῦ προκειμένου ἄθλου ἐγκώμιον. Καὶ συνηγωνίσθησαν μὲν περὶ τοῦ βραβείου πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ *Αἰσχύλος* καὶ ὁ *Σιμωνίδης*, ἀλλ' ἐβραβεύθη ὁ τελευταῖος. Ὁ δὲ Αἰσχύλος δὲν ἐλυπήθη, διότι ἡττήθη εἰς τὸν περὶ τοὺς λόγους τοῦτον ἀγῶνα, καθόσον ἐνίκησεν ἐν τῷ πραγματικῷ πλησίον τοῦ ἀδελφοῦ του Κυνεγείρου. Πλησίον δὲ τοῦ τύμβου τῶν νεκρῶν ἀνηγέρθη ἐκ λίθου λευκοῦ τρόπαιον, ἐφ' οὗ ἐτέθη καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου ποιηθὲν ἑξῆς ἐπίγραμμα:

«*Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι*
χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν[1].

Οὐδέποτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐλησμόνησαν τὴν μεγαλόφρονα συνδρομήν, ἣν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔλαβον ἀπὸ τῆς μικρᾶς ταύτης πόλεως· ὅθεν οὐ μόνον ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Πλαταιεῖς πλουσίαν μερίδα τῆς λείας καὶ πάντα τὰ ἀστυκὰ τοῦ Ἀθηναίου πολίτου δίκαια, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ μεγάλα *Παναθήναια*, τὴν κυριωτέραν τῶν Ἀθηναίων πανήγυριν, ὁ Ἀθηναῖος κήρυξ κατηύχετο ἔκτοτε κοινῶς ὑπέρ τε τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Πλαταιέων.

Ἡ ὑψίστη τιμὴ ἀπεδόθη εἰς τὸν Μιλτιάδην, διότι εἰς αὐτὸν περισσότερον παντὸς ἄλλου ὠφείλετο ἡ ἔνδοξος νίκη. Πλησίον τοῦ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἀνεγερθέντος τροπαίου τῆς νίκης ἀνήγειραν εἰς τιμήν του ἰδιαίτερόν τι μνημεῖον, ἐπίσης ἐκ λευκοῦ μαρμάρου· ἡ δὲ εἰκὼν αὐτοῦ ἐτέθη ἐν τῷ πρυτανείῳ πλησίον τῶν εἰκόνων τοῦ Ἁρμοδίου

(1) Poet. lyr. Græci. Th. Bergk. σελ. 899, 91 (149).

καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος, οἵτινες ἐθεωροῦντο οἱ πρῶτοι σωτῆρες τῆς πόλεως· ἐποιήθη δὲ καὶ χαλκοῦς αὐτοῦ ἀνδριὰς ἐκ τῶν λαφύρων, ὅστις ἀφιερώθη εἰς τοὺς Δελφούς.

Ὁ Μιλτιάδης ἦτο μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι νίκην ὁ πρῶτος ἀνὴρ ἐν Ἀθήναις, τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ τὸ λαμπρότατον ἐν ὅλῃ τῇ Ἑλλάδι. Καὶ ὅμως θὰ ἦτο δι' αὐτὸν καλλίτερον, ἐὰν εὕρισκεν, ὡς ὁ Καλλίμαχος, τὸν θάνατόν του εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης· διότι ἡ ἐπιτυχὴς αὕτη πολεμικὴ πρᾶξις τὸν παρεκίνησε μὲν εἰς νέας ἐπιχειρήσεις, αἵτινες ἔπρεπε νὰ ἐπαυξήσωσιν ἔτι μᾶλλον τὴν δόξαν του καὶ τὴν ἐπιρροήν του, ἀλλ' ἀτυχῶς τὸν ἔφερον εἰς δυστυχίαν. Τὴν ἀπόλυτον στρατηγικὴν δύναμιν, ἣν κατεῖχεν εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἠθέλησε νὰ διατηρήσῃ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς· διὸ προέτεινεν εἰς τὴν βουλὴν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου νὰ τῷ ἐπιτρέψωσιν 70 πλοῖα καὶ ἀνάλογον στρατιάν, μὴ λέγων πρὸς τίνα σκοπὸν θέλει τὴν δύναμιν ταύτην, ἀλλ' ἁπλῶς ὑποσχόμενος, ὅτι θέλει δι' αὐτῆς τοὺς μὲν Ἀθηναίους καταπλουτίσει, τὴν δὲ πόλιν θέλει καταστήσει λίαν ἰσχυράν· ὅ,τι δὲ σκέπτεται νὰ ἐκτελέσῃ, εἶπε, πρέπει νὰ μένῃ μυστικόν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνεπιστεύθησαν ἀδιστάκτως εἰς τὴν τύχην καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ Μιλτιάδου, καὶ παρέδοσαν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχηγίαν 70 καλῶς ὡπλισμένων πολεμικῶν πλοίων, χωρὶς νὰ ἐρωτήσωσι ποῦ θὰ πλεύσῃ, καὶ τί σκοπεύει· ἤλπιζον δὲ ἐντὸς ὀλίγου ν' ἀκούσωσι περὶ μεγάλων ἐπιτυχιῶν.

Κατὰ τὸ ἔαρ 489 μετέβη ὁ Μιλτιάδης εἰς τὴν θάλασσαν. Ἔπλευσε πρὸς τὰς Κυκλάδας, καὶ ἀφοῦ ἠρήμωσέ τινας μικρὰς νήσους, διότι εἶχον ὑποταγῇ εἰς τοὺς Πέρσας, ὥρμησε κατὰ τῆς Πάρου[1], ἥτις μετὰ τὴν κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος γενομένην ἐρήμωσιν τῆς Νάξου ἦτο ἡ σημαντικωτάτη καὶ πλουσιωτάτη νῆσος τῶν Κυκλάδων. Οἱ Πάριοι ὑποταγέντες εἰς τοὺς Πέρσας, συνεξεστράτευσαν μετ' αὐτῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος διὰ μιᾶς τριήρους κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἔπρεπε νῦν νὰ τιμωρηθῶσι· διὸ ὁ Μιλτιάδης ἀπήτησεν ὑποταγὴν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ πολεμικὸν φόρον ἐξ 100 ταλάντων, ἀπειλήσας ὅτι, ἐὰν δὲν δοθῶσι ταῦτα, θὰ καταστρέψῃ τοὺς κατοίκους. Οἱ δὲ Πάριοι κατ' ἀρχὰς μὲν διεβουκόλησαν τὸν Μιλτιάδην δι' ὑποσχέσεων, μέχρις οὗ ἐπεσκεύασαν τὸ τεῖχός των, ἀφοῦ δὲ καλῶς προητοιμάσθησαν, ἀπέρριψαν τότε ἀμφοτέρας τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ Μιλτιάδης ἔπρεπε ν' ἐπιχειρήσῃ τακτικὴν πολιορκίαν, πρὸς ἣν δὲν ἦτο προπαρε-

(1) Ἡρόδ. 6, 132 καὶ 133.

σκευασμένος. Χρόνος δὲ καὶ χρήματα ἐδαπανήθησαν ἄνευ ἐλπίδος ἐπιτυχίας· τέλος δὲ ἀνυπόμονος γενόμενος κατέφυγεν εἰς δεισιδαίμονα μέσα[1]. Κατωτέρα τις (*ὑποζάκορος*) ἱέρεια τῶν ὑποχθονίων θεῶν ἐν τῇ Πάρῳ, *Τιμώ*, προσῆλθε πρὸς τὸν Μιλτιάδην καὶ ὑπεσχέθη εἰς αὐτόν, ὅτι, ἐὰν ἤθελεν ἔλθει ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὸν ναὸν τῆς Δήμητρος θεσμοφόρου, θὰ βοηθήσῃ αὐτὸν εἴτε διά τινος μυστικῆς θυσίας, εἴτε δι' ἀπαγωγῆς εἰκόνος τινὸς πολιούχου θεοῦ, νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν. Τότε ὁ Μιλτιάδης μετέβη κατὰ τὴν νύκτα εἰς τὸν ἔμπροσθεν τῆς πόλεως λόφον, ἐφ' οὗ εὑρίσκετο ὁ ναός, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνοίξῃ τὴν θύραν, ἐπήδησεν ὑπὲρ τὸ τεῖχος εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ, ἵνα εἰσέλθῃ εἰς τὸν προσδιορισθέντα θάλαμον. Ἐνῷ δὲ ἵστατο ἐπὶ τοῦ κατωφλίου, τὸν κατέλαβεν αἴφνης τρομερὰ φρίκη οὕτως, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ· θέλων δὲ νὰ ὑπερπηδήσῃ τὸ τεῖχος ἔσπασε τὸν μηρόν του ἤ, ὡς ἄλλοι λέγουσιν, ἐπληγώθη κατὰ τὸ γόνυ. Τώρα ἦτο πλέον εἰς ἐντελῆ ἀνδράνειαν, καὶ διὰ τοῦτο διέλυσε τὴν πολιορκίαν καὶ ἐπανῆλθε μετὰ ἀπουσίαν 26 ἡμερῶν εἰς τὰς Ἀθήνας ἄδοξος, ἄπρακτος καὶ μὲ κενὰ πλοῖα[2].

Ὁ Μιλτιάδης ἐντελῶς διαψεύσας τὰς μεγάλας προσδοκίας τῶν Ἀθηναίων περιέπεσεν εἰς τὴν δυσαρέσκειαν αὐτῶν, καὶ οἱ παλαιοί του πολιτικοὶ ἐχθροί, καὶ ἰδίως οἱ Ἀλκμαιωνίδαι, εὗρον εὐκαιρίαν νὰ τὸν καταστρέψωσιν. Ὁ ἐκπροσωπῶν τὴν οἰκογένειαν ταύτην *Ξάνθιππος* κατηγόρησε τὸν Μιλτιάδην εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ δήμου, ὅτι ἠπάτησε τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ὅτι ἕνεκα προσωπικοῦ πάθους καθ' ἑνὸς τῶν Παρίων παρέσυρε τὴν πόλιν εἰς ἐπιχείρησιν ἄδικον καὶ ἐπιζήμιον, ἑπομένως ὅτι κατεχράσθη τὴν δημοσίαν ἐμπιστοσύνην, ἅτινα, κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος, ἐτιμωροῦντο διὰ θανάτου. Προσήγαγον λοιπὸν τὸν νικητὴν τοῦ Μαραθῶνος κατηγορούμενον πρὸ τοῦ δικαστηρίου τετραυματισμένον καὶ μὴ δυνάμενον νὰ σταθῇ ὄρθιον, ἀλλ' ἐπὶ τῆς κλίνης κατακείμενον. Ὁ ἴδιος δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ ὁμιλήσῃ, οἱ δὲ φίλοι του ἀνέλαβον τὴν ἀπολογίαν του· ἀλλ' οὔτε ἡ μνεία τῶν ὑπηρεσιῶν ἐν τῷ Μαραθῶνι καὶ τῇ Λήμνῳ, ἣν ἐκυρίευσεν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, οὔτε ἡ οἰκτρὰ θέα τοῦ γέροντος καὶ ἀσθενοῦς ἥρωος ἠδυνήθησαν νὰ καταπαύσωσι τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ. Καὶ τὴν μὲν εἰς θάνατον

---

(1) Ἡρόδ. 6, 134. (2) Κατ' ἄλλας εἰδήσεις ἐπληγώθη ὁ Μιλτιάδης κατὰ τὴν πολιορκίαν δι' ἐχθρικοῦ τινος βέλους εἰς τὸν μηρόν, καὶ ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Πάρου, ἥτις μετ' ὀλίγον θὰ ἐσυνθηκολόγει, νομίσας τὴν τυχαίαν πυρκαϊὰν ἐπὶ ἀπομεμακρυσμένης τινὸς νήσου σημεῖον διὰ πυρὸς περσικοῦ τινος στόλου, ἐρχομένου πρὸς βοήθειαν τῶν Παρίων.

καταδίκην του κατώρθωσε νὰ προλάβῃ ὁ βουλευτὴς ἐκεῖνος, ὅστις εἶχε τὴν προεδρείαν τοῦ δικαστηρίου καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς ψηφοφορίας, ἀλλὰ τὸν κατεδίκασαν εἰς μεγάλην χρηματικὴν ποινήν. Ὤφειλε δὲ νὰ πληρώσῃ τὰς δαπάνας τῆς ἐκστρατείας, 50 τάλαντα (375,000 δραχ.). Ἡ ὅλη περιουσία τοῦ Μιλτιάδου ἦτο βεβαίως μεγαλητέρα τοῦ ποσοῦ τούτου, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο παραχρῆμα τοσαῦτα χρήματα νὰ συναθροίσῃ δι' ἐκποιήσεως τῶν κτημάτων του· καὶ διὰ τοῦτο μὴ ὢν εἰς κατάστασιν νὰ πληρώσῃ τὸ πρόστιμον τοῦτο, ἐκηρύχθη, κατ' ἀρχαῖον Ἀττικὸν νόμον, μέχρι τῆς πληρωμῆς ἔκπτωτος ὅλων τῶν πολιτικῶν τιμῶν καὶ ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακήν. Ὅτι δὲ ἐκλείσθη ἐν στενῷ δεσμωτηρίῳ καὶ ἐν αὐτῷ οἰκτρῶς ἀπέθανε, φαίνεται ὅτι εἶναι μεταγενεστέρα ὑπερβολή. Ἀπέθανε δὲ ἐκ τοῦ τραύματός του, πρὶν ἢ πληρωθῇ τὸ χρέος του, καὶ διὰ τοῦτο περιέπεσεν ὁ υἱὸς καὶ κληρονόμος του *Κίμων* εἰς τὴν ἕνεκα χρεῶν φυλακὴν καὶ ἀτιμίαν, ἕως ὅτου ἐπλήρωσε τὸ χρέος τοῦ πατρός του.

Τοιοῦτον τέλος ἔλαβεν ὁ νικητὴς τοῦ Μαραθῶνος, οὐχὶ βεβαίως καὶ ἄνευ αἰτίας· ἀλλὰ τίς δὲν θὰ ἐπεθύμει, ὥστε ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ν' ἀπέδιδεν εἰς τὸν νικητὴν τοῦ Μαραθῶνος, ἀποβλέπων εἰς τὰς μεγάλας του ὑπηρεσίας, χάριν ἀντὶ δικαίου;

12. ΛΕΩΝΙΔΑΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ[1].

Ὁ Δαρεῖος δὲν ἀπέβαλε τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ κατορθώσῃ νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα, καὶ διὰ τοῦτο διέταξε νέας καὶ μεγαλητέρας προπαρασκευάς· ἐνῷ δὲ τὰ πάντα ἦσαν ἕτοιμα πρὸς τὴν ἐκστρατείαν, ἐπανέστησαν κατὰ τὸ 487 οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ ὁ Δαρεῖος ἔπρεπε νὰ στείλῃ τὴν διὰ τὴν Ἑλλάδα προωρισμένην στρατιωτικὴν δύναμιν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὁ Δαρεῖος ἀπέθανε πρὶν ἡ Αἴγυπτος πάλιν ὑποταγῇ, κατὰ τὸ 485 εἰς ἡλικίαν 64 ἐτῶν, καὶ τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του *Ξέρξης*, ὡραιότατος νέος μετ' ἐμφύτου ἀξιοπρεπείας. Οὗτος ἀφοῦ ὑπέταξε κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας του ἐκ νέου τοὺς Αἰγυπτίους, ἐξηκολούθησε τὰ κατὰ τῆς Ἑλλάδος σχέδια τοῦ πατρός του μετὰ πλείονος προθυμίας. Καὶ ὁ μὲν *Ἀρτάβανος*, ἀδελφὸς τοῦ Δαρείου, ἀπέτρεπε

(1) Ἡροδ. 5, 41. 7, 201 καὶ ἑξῆς. 9, 79 καὶ ἑξῆς. Διοδ. Σικελ. 11, 4—29 καὶ 33.

τὸν Ξέρξην ἀπὸ τῆς ἐκστρατείας, ὁ δὲ *Μαρδόνιος*, ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ ὡμίλησε πολὺ θερμῶς ὑπὲρ αὐτῆς· διότι ἤλπιζε νὰ ἐξαλείψῃ τὴν προηγουμένην αἰσχύνην διὰ τολμηρῶν πολεμικῶν πράξεων. Καὶ ὁ Πεισίστρατος ὡσαύτως, ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Ἱππίου, καὶ ὁ Δημάρατος, ὁ ἐκδιωχθεὶς βασιλεὺς τῆς Σπάρτης, εἶχον τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ παροτρύνωσιν ἔτι μᾶλλον τὸν φιλοπόλεμον βασιλέα χάριν τοῦ ἰδίου αὐτῶν συμφέροντος· ἀπεσταλμένοι δὲ ἐκ τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ δυναστικοῦ οἴκου τῶν Ἀλευαδῶν ἠρέθισαν τὸν μέγαν βασιλέα πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος, προσφέροντες τὴν ὑποταγὴν τῆς Θεσσαλίας καὶ τὴν συνδρομὴν αὐτῶν.

Ὁ Ξέρξης ἀπέστειλε τοὺς ἀγγέλους του καὶ παρήγγειλεν εἰς τοὺς λαοὺς τοῦ βασιλείου του ἀπὸ τοῦ *Ἑλλησπόντου* μέχρι τοῦ *Ἰνδοῦ*, καὶ ἀπὸ τοῦ *Ἰαξάρτου* μέχρι τῆς Λυβικῆς ἐρημίας, νὰ ὁπλισθῶσιν· ἐπεθύμει δὲ νὰ συναγάγῃ πεζὸν στρατὸν καὶ στόλον, ὁποῖον ὁ κόσμος δὲν εἶχεν ἰδεῖ ἀκόμη, προτιθέμενος νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ ὁ ἴδιος ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀπειροπληθοῦς ταύτης δυνάμεως κατὰ τῶν πρὸς δυσμὰς χωρῶν, ἵνα καθυποτάξῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, πρὸς ταπείνωσιν τοῦ ὁποίου πρὸ τόσων ἤδη χρόνων τοσαῦται ἀπόπειραι ἐγένοντο, καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν του πέραν τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ στρατιὰ αὕτη ἔμελλε νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας, ὅθεν πρότερον διῆλθε καὶ ὁ Μαρδόνιος· ἐνῷ δὲ ἐν ταῖς μεσογείαις τοῦ περσικοῦ κράτους χώραις ὡπλίζοντο καὶ συνεκεντροῦντο πεζὸς στρατὸς καὶ ἱππεῖς, καὶ εἰς ὅλους τοὺς λιμένας τοῦ κράτους ἡτοιμάζοντο πολεμικά τε καὶ φορτηγὰ πλοῖα, κατεσκεύασαν πρὸς διευκόλυνσιν τῆς πορείας γεφύρας ἐν τοῖς Θρᾳκικοῖς ποταμοῖς, διώρυξαν τὸν ὄπισθεν τοῦ Ἄθω ἰσθμόν, ἵνα ἀποφύγῃ ὁ στόλος τὸν ἐπικίνδυνον περὶ τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο πλοῦν, καὶ κατεσκεύασαν μεγάλας ἀποθήκας τροφῶν κατὰ τὴν παραλίαν ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τῶν συνόρων τῆς Θεσσαλίας· ἐν δὲ τῷ Ἑλλησπόντῳ ἔμελλον νὰ κατασκευασθῶσι γέφυραι, ἵνα διέλθῃ δι' αὐτῶν ὁ κατὰ ξηρὰν στρατὸς εἰς τὴν Εὐρώπην. Μετὰ δύο δὲ ἔτη, συντελεσθείσης τῆς ἐξοπλίσεως, κατὰ τὸ θέρος 481 συνῆλθεν ὁ στρατὸς τῶν διαφόρων φυλῶν καὶ γλωσσῶν καὶ ἐνδυμάτων πανταχόθεν εἰς τὰς δυτικωτέρας χώρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ ἰδίως περὶ τὰς Σάρδεις, ὅπου διεχείμασε καὶ αὐτὸς ὁ Ξέρξης, ἐλθὼν ἐπὶ τούτῳ ἐκ Σούσων· τὰ δὲ πλοῖα συνεκεντρώθησαν εἰς Κύμην καὶ Φώκαιαν. Κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνοίξεως κατεσκευάσθησαν ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ δύο γέφυραι ἐκ πλοίων· καὶ ἡ μὲν βόρειος συνίστατο ἐκ 360 πλοίων

ἡ δὲ νότιος ἐκ 340, ὑπεράνω τῶν ὁποίων ἐξετάθησαν διὰ μεγάλων τροχαλιῶν ἐν τῇ παραλίᾳ παχεῖς κάλοι ἐκ λίνου καὶ βύβλου· ἐπὶ δὲ τῶν κάλων τούτων ἐτέθησαν δοκοὶ καὶ σανίδες, καὶ ἐπ' αὐτῶν χῶμα. Ἀμφοτέρωθεν δὲ τῶν γεφυρῶν ὑψοῦντο μεγάλαι ἐπάλξεις, ἵνα μὴ βλέπωσιν οἱ ἵπποι τὴν θάλασσαν κατὰ τὴν διάβασιν.

Ὅτε ὁ βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῶν Σάρδεων σφοδρά τις θύελλα διέλυσεν ἀμφοτέρας τὰς γεφύρας, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεκεφαλίσθησαν οἱ ἀρχιτέκτονες, καὶ ἄλλοι ἀντικατέστησαν τὰς γεφύρας ἐκείνας διὰ νέων στερεωτέρων. Εἰς δὲ τὸν κακόβουλον πόντον διέταξεν ὁ βασιλεὺς νὰ ῥίψωσι ζεῦγος μεγάλων ἁλύσεων, ἵνα καταδαμάσῃ τὴν ὀλεθρίαν του δύναμιν, καὶ νὰ τὸν τιμωρήσωσι διὰ 300 μαστιγώσεων, λέγοντες «ὦ πικρὸν ὕδωρ, ὁ δεσπότης ἐπιβάλλει εἰς σὲ ταύτην τὴν τιμωρίαν, διότι τὸν ἠδίκησας, χωρὶς αὐτὸς νὰ σὲ κακοποιήσῃ εἴς τι. Καὶ ὁ βασιλεὺς Ξέρξης μόλα ταῦτα θὰ σὲ διαβῇ, εἴτε θέλεις, εἴτε δὲν θέλεις. Δικαίως ὅμως οὐδεὶς ἄνθρωπος θύει εἰς σὲ, διότι εἶσαι ποταμὸς θολερὸς καὶ ἁλμυρός»[1].

Περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἀπριλίου 480 κατέβη ὁ Ξέρξης μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἐκ τῶν Σάρδεων εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅπου συνηθροίσθη καὶ ὁ στόλος, συνιστάμενος ἐκ πλειόνων ἢ 1200 πολεμικῶν πλοίων τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων, τῶν Φοινίκων, τῶν Αἰγυπτίων, Κυπρίων, κ.τ.λ. καὶ 3,000 φορτηγῶν πλοίων. Πρὸ τῆς διὰ τῶν γεφυρῶν διαβάσεως λίαν πρωὶ ἔστρωσαν ἐπ' αὐτῶν οἱ μάγοι κλάδους μυρσίνης, καὶ ἔκαυσαν ἱκανὸν λίβανον[2]· ὡς δὲ ἀνέτειλεν ὁ Ἥλιος, ὁ τοῦ φωτὸς θεὸς τῶν Περσῶν, ὑψώσας ὁ βασιλεὺς τὴν χρυσῆν φιάλην τῆς θυσίας, προσηυχήθη εἰς τὸν ναὸν τῆς νίκης, ἵνα μὴ τῷ συμβῇ δυστύχημά τι κατὰ τὴν ἐκστρατείαν του. Ἔπειτα δὲ ῥίψας αὐτὴν καὶ περσικὸν ξίφος εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, διέταξε τὸν στρατὸν νὰ διαβῇ. Ἐπὶ 7 δὲ ἡμέρας καὶ 7 νύκτας διέβαινον τὰ στρατεύματα ἄνευ διακοπῆς δι' ἀμφοτέρων τῶν γεφυρῶν, καὶ διὰ μὲν τῆς μεσημβρινῆς ὁ κυρίως στρατὸς, διὰ δὲ τῆς ἄλλης ἡ θεραπεία καὶ τὰ ὑποζύγια. Ἐπὶ τῶν γεφυρῶν ἵσταντο ἄνδρες, οἵτινες ἠνάγκαζον διὰ μάστιγος τοὺς στρατιώτας νὰ βαίνωσι ταχέως. Ἀφοῦ δὲ οὕτω ὅλον τὸ στράτευμα διέβη τὴν γέφυραν, ἐπανέλαβε τὴν πορείαν του παρὰ τὴν Θρᾳκικὴν παραλίαν, παραπλέοντος τοῦ στόλου. Ἐν τῷ *Δορίσκῳ* εὑρισκόμενος παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ *Ἕβρου* ποταμοῦ, ὅπου ὑπῆρχε φρούριόν τι μετὰ περσικοῦ στρατοῦ, ἐγένετο

(1) Ἡρόδ. 7, 35. (2) Αὐτόθι 7, 54 καὶ ἑξῆς.

ἀπαρίθμησις τῶν τε κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεων ὡς ἑξῆς· Συνήγαγον δηλ. σῶμα 10,000 ἀνδρῶν καὶ συμπυκνώσαντες αὐτούς, περιέγραψαν κύκλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατεσκεύασαν περίφραγμα· εἶτα δὲ ἐπλήρωσαν τὸν χῶρον τοῦτον διαδοχικῶς κατὰ τὸν Ἡρόδοτον 170 φοράς, ἐξ οὗ προκύπτει ὁ ἀριθμὸς 1,700,000 ἀνδρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἡρόδοτος ὑπέθετεν ὅτι μόνον ὁ πεζὸς στρατὸς ἠριθμήθη κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐν Δορίσκῳ, ὑπελόγισε διὰ τὸν κατὰ ξηρὰν στρατὸν καὶ τὸν στόλον 5,283,000 ἀνθρώπους. Αἱ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου εἰδήσεις εἶναι ἐν τούτοις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι πολὺ διάφοροι καὶ ἀβέβαιοι. Ὁ Κτησίας[1] π. χ. ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀσιατικὸς στρατὸς συνίστατο ἐξ 800,000 ἀνδρῶν, ἄνευ τῶν πολεμικῶν ἁμαξῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ὅμως δὲν συμπεριλαμβάνονται καὶ τὰ εὐρωπαϊκὰ στρατεύματα ἐκ τῆς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας.

Τί δὲ οἱ Ἕλληνες ἔπραττον, ὅτε προσήγγιζεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ἀπειροπληθὺς οὗτος στρατός; Οἱ πλεῖστοι αὐτῶν δὲν διενοοῦντο ν' ἀντισταθῶσιν· οἱ Ἀλευᾶδαι ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ, οἱ Θηβαῖοι μετὰ τῆς Βοιωτικῆς συμμαχίας καὶ ἄλλοι ἡνώθησαν μετὰ τῶν Περσῶν, καὶ ἤλπιζον ὅτι θὰ λάβωσι δι' αὐτῶν ὑπεροχήν τινα ἐν τῇ ἰδίᾳ των χώρᾳ ἢ ἐν γειτονικαῖς ἐχθρικαῖς πολιτείαις· ἄλλοι δὲ ἀπηλπισθέντες διενοοῦντο νὰ σώσωσι ζωὴν καὶ ἰδιοκτησίαν δι' ὑποταγῆς. Οἱ Σπαρτιᾶται καὶ ἡ Πελοπόννησος ἦσαν ἐν ἀμηχανίᾳ· ἤθελον ν' ἀποκλείσωσι τὴν χερσόνησον ταύτην δι' ἀνεγέρσεως τείχους τινὸς ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ. Οὐδαμοῦ ὑπῆρχεν ὁμόνοια καὶ ἑνότης· πολιτεῖαί τινες εὑρίσκοντο πρὸς ἀλλήλας εἰς φανερὸν πόλεμον, ὡς π. χ. αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Αἴγινα. Τότε αἱ Ἀθῆναι ἡγουμένου τοῦ Θεμιστοκλέους διέπραξάν τι μέγα· συνεκάλεσαν δηλ. πάσας τὰς πόλεις, αἵτινες ἦσαν πρόθυμοι ν' ἀντισταθῶσι κατὰ τῶν Περσῶν, εἰς σύνοδον ἐν τῷ ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου. Ἐκεῖ δὲ προσῆλθεν ὅ τε Θεμιστοκλῆς ἐξ Ἀθηνῶν καὶ οἱ ἐκ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων αὐτῆς ἀπεσταλμένοι, οἱ Πλαταιεῖς καὶ Θεσπιεῖς, καὶ ἀπεφάσισαν, ῥίψαντες εἰς λήθην τὰς παλαιάς των ἔριδας, νὰ προσκαλέσωσιν ὅλας τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας πρὸς κοινὴν τῆς πατρίδος ὑπεράσπισιν. Μολονότι δὲ ὀλίγισται πολιτεῖαι ὑπήκουσαν εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην, ὅμως αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη δὲν παρῄτησαν τὴν περὶ ἀμύνης τῆς πατρίδος ἀπόφασίν των. Ἀπέστειλαν δὲ 10,000 ὁπλιτῶν ὑπὸ

(1) Ὁ Ἕλλην Κτησίας ἐκ Κνίδου, ἰατρὸς τοῦ τῶν Περσῶν βασιλέως Ἀρταξέρξου τοῦ Μνήμονος, περὶ τὰ 400 π. Χ. συνέγραψεν ἱστορίαν τῆς Περσίας.

τὴν στρατηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου πολεμάρχου *Εὐαινέτου*[1] καὶ τοῦ *Θεμιστοκλέους* εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἵνα καταλάβωσι τὸ στενὸν τῶν *Τεμπῶν*, καὶ ἐμποδίσωσι τὴν εἰς τὴν Θεσσαλίαν εἴσοδον τοῦ Πέρσου. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἐνόησαν ὅτι ἡ θέσις αὕτη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ. Οἱ εἰς τὰ νῶτα Θεσσαλοὶ ἦσαν ὕποπτοι, καὶ ὁ περσικὸς στρατὸς ἠδύνατο δι' ὁδῶν, ἔστω καὶ δυσκόλων, νὰ εἰσέλθῃ διὰ τοῦ Ὀλύμπου ἢ δι' ἀποβιβάσεως στρατοῦ μεσημβρινῶς τῶν Τεμπῶν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ νὰ τοὺς προσβάλῃ ἐκ τῶν νώτων. Διὰ τοῦτο ἐγκατέλιπον πάλιν τὴν εἰς τὰ Τέμπη θέσιν, καὶ ὁ στρατὸς διελύθη, πρὶν ἢ οἱ Πέρσαι ἐμφανισθῶσιν ἐκεῖ.

Ἔν τινι κατὰ τὸν ἰσθμὸν συνόδῳ συνέλαβον ἄλλο τι σχέδιον πρὸς ἄμυναν. Κατὰ πρότασιν δηλ. τοῦ Θεμιστοκλέους ἔμελλον ν' ἀναλάβωσιν οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν τὴν ὑπεράσπισιν τῆς κατὰ τὴν *Οἴτην* παρόδου τῶν *Θερμοπυλῶν*, δι' ἧς μόνον ἠδύνατο ὁ περσικὸς κατὰ ξηρὰν στρατὸς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔμελλον δι' ὅλης των τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ δι' ὅλων τῶν πολεμικῶν πλοίων των, ἡνωμένων μετὰ τῶν πλοίων τῶν Πελοποννησίων ν' ἀντιταχθῶσι συγχρόνως πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν ἐν τῇ στενῇ θαλάσσῃ, τῇ μεταξὺ τῆς βορείου παραλίας τῆς Εὐβοίας καὶ τοῦ Θεσσαλικοῦ ἀκρωτηρίου *Σηπιάδος*, κατὰ τοῦ περσικοῦ στόλου, καὶ οὕτω νὰ ἐξασφαλίσωσι τοὺς ἐν ταῖς Θερμοπύλαις πολεμιστὰς ἐκ τῆς θαλάσσης. Οὕτω λοιπὸν ἀπέπλευσαν κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου 200 περίπου Ἀθηναϊκὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν Θεμιστοκλέα μετὰ 105 Πελοποννησιακῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου *Εὐρυβιάδου* εἰς τὴν ὁρισθεῖσαν θέσιν. Εἰς τὰς Θερμοπύλας ἔστειλαν οἱ Σπαρτιᾶται μικρὰν μόνον δύναμιν, διότι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐθεώρησαν τὴν θέσιν ταύτην ἀσθενῆ πρὸς κώλυσιν τῆς διαβάσεως, καὶ ἤθελον νὰ φυλάξωσι τὰς δυνάμεις των πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Πελοποννήσου. Ἀπελογοῦντο δὲ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους λέγοντες, ὅτι ἡ προσεγγίζουσα ἑορτὴ τῶν Ὀλυμπίων ἐμποδίζει τὴν ἀποστολὴν περισσοτέρων πολεμιστῶν, ὑποσχόμενοι (ὅπερ ὅμως δὲν ἐσκέπτοντο νὰ ἐκτελέσωσιν) ὅτι θὰ ἐκστρατεύσωσι μετ' αὐτὴν μεθ' ὅλης των τῆς δυνάμεως. Ἀπέστειλαν δὲ μόνον 300 Σπαρτιάτας καὶ 1000 ὁπλίτας ἐκ τῶν περιοίκων· πρὸς δὲ τούτοις ἔστειλαν ἐκ τῶν συμμάχων των οἱ μὲν Ἀρκάδες ὀλίγον περισσοτέρους τῶν 2,000 ὁπλιτῶν, ἡ δὲ Κόρινθος 400, ἡ Φλιοῦς 200,

(1) Ἡρόδ. 7, 173 καὶ ἑξῆς.

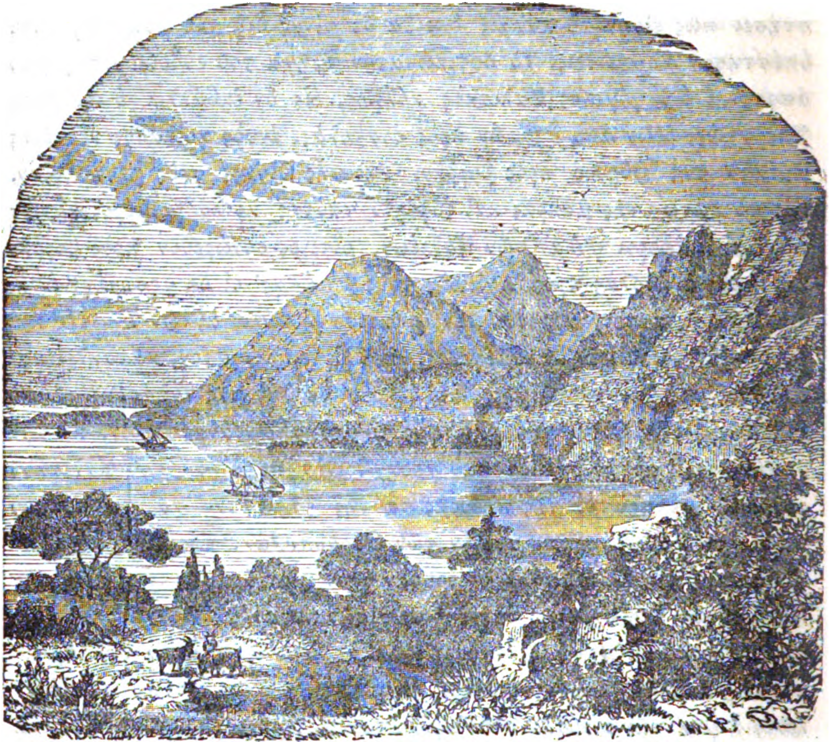
καὶ αἱ Μυκῆναι 80 ὁπλίτας. Ἐν συνόλῳ λοιπὸν ἀντιπαρέταξεν ἡ Πελοπόννησος 4,000 περίπου ὁπλίτας, ἐνῷ κάλλιστα ἠδύνατο ν' ἀποστείλῃ 40,000.

Ἵνα ὅμως ἡ ἐκστρατεία αὕτη φανῇ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας κάπως σπουδαιοτέρα ἢ ὅ,τι ἦτο, ἔθεσαν οἱ Σπαρτιᾶται ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ μικροῦ στρατοῦ ἕνα ἐκ τῶν βασιλέων των, τὸν *Λεωνίδαν*, υἱὸν τοῦ Ἀναξανδρίδου, ἑτεροθαλῆ ἀδελφὸν καὶ διάδοχον τοῦ Κλεομένους, πεντηκονταετῆ τὴν ἡλικίαν. Ὁ Λεωνίδας ἦτο ἀνὴρ τολμηρὸς καὶ γενναιότατος· διὸ παρὰ τούτου ἠδύναντο νὰ προσδοκῶσιν, ὅτι κάλλιστα θὰ ἐξεπλήρου τὸ εἰς αὐτὸν ἀνατεθὲν ἔργον. Διερχόμενον δὲ τὸν Λεωνίδαν μετὰ τοῦ στρατοῦ διὰ τῆς Βοιωτίας ἠκολούθησαν 700 ὁπλῖται ἐκ τῶν Θεσπιῶν ἑκουσίως (οἱ Πλαταιεῖς εἶχον ἀκολουθήσει τοὺς φίλους των Ἀθηναίους ἐπὶ τοῦ στόλου), οἱ δὲ Θηβαῖοι, ὧν τὰ Μηδικὰ φρονήματα ἦσαν γνωστά, ἠναγκάσθησαν νὰ συναποστείλωσι καὶ αὐτοὶ ὡς ὁμήρους τρόπον τινὰ 400 ὁπλίτας εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Λεωνίδου. Οἱ δὲ Λοκροί, οἵτινες κατῴκουν μεσημβρινῶς τῆς Οἴτης, καὶ οἱ Φωκεῖς ἔπεμψαν ἑκάτεροι 1000 ὁπλίτας· διότι ὁ Λεωνίδας εἶχε προσκαλέσει αὐτοὺς νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν, ἐνθαρρύνας διὰ τῆς ἐλπίδος ὅτι ἡ Σπάρτη μετ' ὀλίγον θὰ στείλῃ ὅλην της τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν. Ὅτε δὲ οὗτος ἐστρατοπέδευσεν εἰς τοὺς *Ἀλπηνοὺς* παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Οἴτης, εἶχεν 7,200 ὁπλίτας.

«Αἱ *Θερμοπύλαι* ἦσαν τῷόντι, μετὰ τὰ Τέμπη, τὸ ἐπιτηδειότερον πρὸς ἄμυναν χωρίον· ἔχουσαι μάλιστα ὡς πρὸς ἐκεῖνα τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἐνταῦθα ἡ στερεὰ δὲν χωρίζεται ἀπὸ τῆς παρακειμένης νήσου Εὐβοίας εἰμὴ διὰ πορθμοῦ συνεσταλμένου, τοῦ ὁποίου τὸ στενώτερον μέρος, τὸ μεταξὺ τοῦ ὄρους τῆς *Κνημῖδος* καὶ τῆς εὐβοϊκῆς ἄκρας τοῦ *Κηναίου*, μόλις ἔχει δύο καὶ ἡμίσεως ἀγγλικῶν μιλίων πλάτος. Εἰς τὸ βόρειον τῆς Εὐβοίας μέρος, ἀντικρὺ τῆς *Μαγνησίας* καὶ τῆς *Ἀχαΐας* τῆς *Φθιώτιδος*, ἔκειτο ἡ παραλία, ἥτις ἐκαλεῖτο *Ἀρτεμίσιον* ἀπὸ τοῦ αὐτόθι ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν πόλιν *Ἱστίαιαν*, τὸν μετέπειτα *Ὠρεόν*. Περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον λοιπὸν τοῦτο τῆς Εὐβοίας, πλησίον τοῦ σημερινοῦ *Ξηροχωρίου* ἀπεφασίσθη νὰ παραταχθῇ ὁ ἑλληνικὸς στόλος, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς πεζικῆς δυνάμεως ἀντισταθῇ εἰς τὴν πάροδον τῶν Περσῶν. Τὸ ἐνδότερον τοῦ πορθμοῦ ἦτο, ὡς προείρηται, στενώτερον· εἰς τὸ μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Βοιωτίας μάλιστα σημεῖον, ἡ νῆσος σχεδὸν ἑνοῦται μετὰ τῆς ἠπείρου, ὥστε οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἤθελον προτιμήσει ἐνταῦθα μᾶλλον νὰ

ἀγωνισθῶσι, θεωροῦντες ἐν γένει τότε συμφερωτάτας εἰς αὐτοὺς τὰς στενοπορίας, διότι τὰ πλοῖα αὐτῶν ἦσαν ἅμα μὲν ὀλιγώτερα, ἅμα δὲ δυσκινητότερα τῶν περσικῶν. Ἀλλ' ἡ κατάληψις τοῦ βορείου μέρους τοῦ εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ, ἦτο ἀπαραίτητος, ἵνα διακωλυθῇ ὁ περσικὸς στόλος τοῦ ν' ἀποβιβάσῃ στρατεύματα εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν ἐν *Θερμοπύλαις* προμάχων. Τῶν δὲ Θερμοπυλῶν τούτων ἡ παροῦσα κατάστασις διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς ἀρχαίας· ὅθεν πρῶτον μὲν θέλομεν παραστήσει πῶς εἶχον τὸ πάλαι, ἔπειτα δὲ τίνας διὰ τοῦ μακροῦ χρόνου ὑπέστησαν ἀλλοιώσεις. Τὸ δυτικώτατον τμῆμα τοῦ εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ ἀποτελεῖ ὁ λεγόμενος Μαλιακὸς κόλπος, εἰς ὃν ἐκβάλλει ὁ ποταμὸς Σπερχειὸς, ῥέων ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, ἐντὸς κοιλάδος κειμένης μεταξὺ τῆς Ὄθρυος πρὸς βορρᾶν, καὶ τῆς Οἴτης, πρὸς μεσημβρίαν. Εἰς τὸ κάτω τῆς μακρᾶς καὶ εὐφόρου ταύτης κοιλάδος μέρος κατῴκουν αἱ διάφοροι φυλαὶ τῶν Μαλιέων, οἵτινες συνώρευον πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς ἀνατολὰς πρὸς Ἀχαιοὺς τοὺς Φθιώτας· οἱ δὲ μεσημβρινώτατοι Μαλιεῖς κατεῖχον πεδίον, ἐν ᾧ ἔκειτο ἡ πόλις αὐτῶν *Τραχὶς* καὶ τὸ ὁποῖον, ποῦ μὲν ὂν εὐμέγεθες, ποῦ δὲ στενώτατον, κατακλείεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῆς Οἴτης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῆς θαλάσσης. Ἀπὸ τῆς Τραχῖνος ἡ Οἴτη τρέπεται πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικὸν, κατερχομένη παρ' αὐτὴν σχεδὸν τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου· μεταξὺ δὲ τῆς πλευρᾶς ταύτης τῆς Οἴτης καὶ τοῦ κόλπου κεῖται τὸ πολυθρύλητον στενὸν τῶν *Θερμοπυλῶν*. Εἰς τὴν ἀπὸ Τραχῖνος πρὸς τὰς Θερμοπύλας φέρουσαν ὁδὸν καὶ ἀμέσως πρὸ τῶν πυλῶν τούτων ἔκειτο, περὶ τὰς ἐκβολὰς τῶν ποταμίων Φοίνικος καὶ Ἀσωποῦ, ἡ πόλις *Ἀνθήλη*, περίφημος διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἱερὸν τοῦ Ἀμφικτύονος καὶ τῆς Ἀμφικτυονίδος Δήμητρος, ἔτι δὲ διότι αὐτόθι ἐτελεῖτο ἡ μία τῶν συνόδων τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου. Πλησιέστατα εἰς τὴν Ἀνθήλην, ἡ ἀπόκρημνος Οἴτη τοσοῦτον προσήγγιζεν εἰς τὸν κόλπον, ἢ τοὐλάχιστον εἰς ἄβατόν τι ἕλος, ἀποτελοῦν τὸ κράσπεδον τοῦ κόλπου, ὥστε ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἠδύνατο νὰ διέλθῃ εἰμὴ μία μόνον ἅμαξα. Ἡ στενὴ αὕτη δίοδος ἀποτελεῖ τὴν ἀρκτικοδυτικὴν πύλην τῶν Θερμοπυλῶν. Εἰς μικρὰν δὲ ἀπὸ ταύτης ἀπόστασιν, περὶ τὰ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας, ἐπανελαμβάνετο ἡ αὐτὴ προσέγγισις τοῦ ὄρους πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀποτελοῦσα τὴν μεσημβρινοανατολικὴν πύλην τῶν Θερμοπυλῶν, οὐ μακρὰν τῆς Ἀλπηνοῦ, πρώτης τῶν Λοκρῶν πόλεως. Τὸ ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο τούτων πυλῶν διάστημα ἦτο ὁπωσοῦν εὐρύτερον, ἐκαλύπτετο δὲ, ὡς καὶ ἤδη, ὑπὸ θερμῶν ὑδάτων, ἁλατούχων καὶ

θειούχων, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῶν Θερμοπυλῶν. Οὕτως εἶχε τὸ πάλαι ὁ χῶρος· συνέκειτο δηλαδὴ ἀπὸ δύο στενωτάτων διόδων, μιᾶς ἀρκτικωτέρας, ἄλλης νοτιωτέρας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐν διαστήματι δέκα λεπτῶν τῆς ὥρας, ἡ ὁδὸς εὐρύνετο ὁπωσοῦν. Εἰς ἕτερόν τι σημεῖον, καὶ τοῦτο πλησίον τῆς Τραχῖνος κείμενον, καὶ ἀπέχον ἀρκτικοδυτικῶς τῶν Θερμοπυλῶν, περὶ τὰ δύο ἀγγλικὰ μίλια, ἡ μεταξὺ τοῦ ὄρους καὶ τῆς

Τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν.

θαλάσσης ὁδὸς ἦτο σχεδὸν ὅσον καὶ ἐν Θερμοπύλαις στενή· ἀλλὰ τὸ στενὸν τοῦτο δὲν ἐχρησίμευεν· ἐπειδὴ τὰ παρακείμενα ὄρη ἦσαν ταπεινά, ὁ ἐχθρὸς ἠδύνατο, τραπεὶς πρὸς δυσμάς, νὰ διέλθῃ δι' αὐτῶν ἄνευ δυσκολίας, ἐνῷ εἰς Θερμοπύλας ὁ παρακείμενος τῆς Οἴτης κλάδος, ὡς τὰ μάλιστα ἀπόκρημνος, δασώδης καὶ ἑνὶ λόγῳ ἄβατος, οὐδεμίαν ἄλλην κατέλειπε δίοδον ἀπὸ Θεσσαλίας εἰς Λοκρίδα εἰμὴ τὴν διὰ τῶν προειρημένων πυλῶν. Ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλαι τινὲς ὀρειναὶ ἀτραποί, περὶ ὧν μετ' ὀλίγον θέλομεν ὁμιλήσει· ἀλλὰ τούτων τοσοῦτον

ὀλίγη ἐγίνετο τὸ πάλαι χρῆσις, ὥστε ἦσαν σχεδὸν ἄγνωστοι, καὶ πρὸς τούτοις αἱ ἀτραποὶ αὗται ἠνάγκαζον τὸν ἐπερχόμενον εἰς ἱκανὴν δρόμου περιστροφήν. Ἡ δὲ εὐθυτέρα καὶ ἡ τότε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνη χρησιμεύουσα ὁδὸς ἦτο ἡ ἄγουσα διὰ τῶν δύο πυλῶν, ἃς ἀνωτέρω περιγράψαμεν. Τούτου ἕνεκα οἱ Φωκεῖς εἶχον ἄλλοτε φράξει τὴν ἀρκτικωτέραν τῶν πυλῶν διὰ τείχους, ἀσφαλίζοντος αὐτοὺς ἀποχρώντως ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν. Τὸ δὲ τεῖχος τοῦτο τὸ καταπεσὸν ἐν μέρει ἠνώρθωσαν ἤδη οἱ Ἕλληνες, ἀποφασίσαντες ν᾽ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸν ἐρχόμενον πολέμιον ἐν τῷ στενῷ τούτῳ χώρῳ, ὅστις ἦτο τότε στενώτερος καὶ αὐτῆς τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν. Ἡ παρὰ τὴν παραλίαν θάλασσα εἶχεν ἔκτοτε μεταβληθῆ πολλαχοῦ εἰς ἕλος, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ διέλθῃ τις οὔτε πεζὸς οὔτε πλέων· ὑπῆρχον ὅμως αὔλακες, δι᾽ ὧν διετηρεῖτο ἀδιάκοπος κοινωνία μεταξὺ τοῦ ἐν Θερμοπύλαις στρατοῦ καὶ τοῦ περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Εὐβοίας εὑρισκομένου στόλου, ἡ δὲ ἀμέσως ὄπισθεν τῶν πυλῶν κειμένη Ἀλπηνὸς παρεῖχε τὰς ἀναγκαίας τροφάς.

Ἀλλά, καθὼς εἴπομεν, ἡ ὄψις τοῦ χώρου τούτου ὑπάρχει οὐσιωδῶς ἀλλοία τὴν σήμερον· καὶ ἂν δὲν εἴχομεν τὴν εὐκρινῆ τοπογραφικὴν ἔκθεσιν τοῦ Ἡροδότου, οὐδέποτε ἠθέλομεν ἐννοήσει πῶς ὀλίγοι Ἕλληνες ἀντέστησαν αὐτόθι εἰς τὴν πολυάριθμον τῶν πολεμίων στρατιάν, τοσοῦτον ἔκτοτε μετεβλήθησαν καὶ τὸ σχῆμα τῆς παραλίας, καὶ ὁ ῥοῦς τῶν ποταμῶν, καὶ ἅπασα ἐν γένει ἡ μορφὴ τοῦ τόπου. Εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ κόλπου ἐσχηματίσθη, διὰ τῆς ἀδιακόπου σωρεύσεως τῶν ὑπὸ τοῦ κόλπου συρομένων χωμάτων, πεδίον στερεὸν ἔχον ἔκτασιν τριῶν ἢ τεσσάρων ἀγγλικῶν μιλίων· διὸ τοῦ μὲν κόλπου ἡ περίμετρος εἶναι ἤδη πολὺ μικροτέρα ἢ τὸ πάλαι, τὸ δὲ παρὰ τὰς Θερμοπύλας ὄρος δὲν κεῖται πλέον ἐγγὺς τῆς θαλάσσης. Καὶ ὁ ῥοῦς τοῦ Σπερχειοῦ μετεβλήθη ὡσαύτως πολύ· ἐπὶ Ἡροδότου, ὁ ποταμὸς οὗτος, ῥέων πρὸς ἀνατολάς, ἐξέβαλλεν εἰς τὴν θάλασσαν ἱκανῶς πρὸς ἄρκτον τῶν Θερμοπυλῶν, ἐνῷ σήμερον τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος ἐκτρέπεται πρὸς νότον, ὥστε, μετὰ πολλοὺς ἑλιγμούς, ὁ Σπερχειὸς φθάνει εἰς τὴν θάλασσαν πολὺ νοτιώτερον τῶν Θερμοπυλῶν. Τελευταῖον οἱ ποταμοὶ Δύρας, Μέλας καὶ Ἀσωπός, οἵτινες, ἐπὶ Ἡροδότου, ἐξέβαλλον ἅπαντες κατ᾽ εὐθεῖαν εἰς τὴν θάλασσαν μεταξὺ Σπερχειοῦ καὶ Θερμοπυλῶν, ἤδη δὲν φθάνουσι μέχρι τῆς θαλάσσης, ἀλλ᾽ ἐκβάλλουσιν εἰς τὸν Σπερχειόν[1].

(1) Τὴν περιγραφὴν ταύτην τῶν Θερμοπυλῶν ἐλάβομεν ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ σεβαστοῦ ἡμῖν καθηγητοῦ καὶ ἱστορικωτάτου Κ. Παπαρρηγοπούλου (τόμ. Α΄. σελ. 422), προτιμήσαντες αὐτὴν τῆς τοῦ κ. Stoll, ἣν οὗτος ἔλαβεν ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ κ. Duncker.

Ὁ Λεωνίδας ἐστρατοπέδευσεν ἐν Ἀλπηνῷ, ὅπου περιέμενε τὸν Ξέρξην. Ὅτε δὲ τὰ πλήθη τούτου ἐν ἀπείρῳ παρατάξει, κατέβησαν τὰς πλευρὰς τῆς Ὄθρυος καὶ διέβησαν τὸν Σπερχειόν, τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἤρχισε νὰ ἀποβάλλῃ τὸ θάρρος, καὶ ἐσκέπτοντο νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἀλλ' οἱ Λοκροὶ καὶ Φωκεῖς, ὧν αἱ χῶραι πρὸ πάντων ἐκινδύνευον, ἠναντιώθησαν εἰς τοῦτο, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Λεωνίδας μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν του εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἐμμείνῃ εἰς τὴν θέσιν του· διὸ ἔπεμψεν εἰς τὴν Σπάρτην ζητῶν καὶ ἄλλον στρατόν, ἐλπίζων ὅτι θὰ δυνηθῇ μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ νέου στρατεύματος νὰ φυλάξῃ διὰ τῶν ὀλίγων αὐτοῦ δυνάμεων τὸ στενόν. Οἱ Σπαρτιᾶται καὶ τώρα ἔδειξαν, καθὼς πάντοτε, θάρρος καταφρονητικὸν τοῦ θανάτου. Ὅτε δὲ ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς μάχης ἀνήρ τις ἐκ Τραχῖνος εἶπεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν εἶναι τόσον μέγας, ὥστε τὸ πλῆθος τῶν βελῶν αὐτῶν θὰ ἐπισκοτήσῃ τὸν Ἥλιον, τότε ἀπήντησεν ἀνδρεῖός τις Σπαρτιάτης, *Διηνέκης* ὀνομαζόμενος, «Τοῦτο μάλιστα εἶναι πολὺ εὐχάριστον δι' ἡμᾶς, διότι οὕτω θὰ πολεμῶμεν ὑπὸ τὴν σκιάν»[1].

Ὁ Ξέρξης, ὅτε ἀκόμη εὑρίσκετο εἰς τὴν Θεσσαλίαν, εἶχεν ἀκούσει ὅτι τὸ στενὸν τὸν Θερμοπυλῶν φρουρεῖται ὑπὸ μικροῦ τινος σώματος Ἑλλήνων, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευεν ὅτι οὗτοι ἤθελον ἀντισταθῇ κατ' αὐτοῦ, ἀφοῦ ἴδωσι τὸν στρατόν του. Ἐνῷ δὲ ἐστρατοπέδευε πέριξ τῆς Τραχῖνος, ἔστειλεν ἔφιππόν τινα κατάσκοπον, ἵνα παρατηρήσῃ πόσοι περίπου εἶναι οἱ ἐχθροί, καὶ τί πράττουσιν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔτυχε τότε νὰ ἔχωσι τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν πλησιέστατα τῶν Περσῶν· τούτων λοιπὸν ἄλλους μὲν εἶδεν ὁ κατάσκοπος παλαίοντας καὶ τρέχοντας, ἄλλους δὲ κτενίζοντας τὴν κόμην των, καὶ ἀνέφερεν εἰς τὸν βασιλέα. Οὗτος δὲ γελάσας δι' αὐτὰ ἠρώτησε τὸν Δημάρατον[2] τὸν ἐκδιωχθέντα Σπαρτιάτην βασιλέα, ὅστις τὸν παρηκολούθει κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, τί τάχα ἐσήμαινον· ὁ δὲ Δημάρατος ἀπεκρίθη «Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦλθον ἵνα ἀγωνισθῶσι περὶ τοῦ στενοῦ, καὶ πρὸς τοῦτο ἑτοιμάζονται νὰ πολεμήσωσι μέχρι θανάτου, καθόσον εἶναι ἔθιμον παρ' αὐτοῖς, ὅταν θέλωσι νὰ διακυβεύσωσι τὴν ζωήν των, νὰ στολίζωσι τὴν κεφαλήν των. Μάθε ὅμως ὅτι ἐὰν ὑποτάξῃς τούτους καὶ τοὺς ἐν Σπάρτῃ ὑπολειφθέντας, δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον κανεὶς λαὸς τοῦ κόσμου, ὅστις θὰ τολμήσῃ νὰ ἐναντιωθῇ κατὰ σοῦ, ὦ δέσποτα· διότι νῦν πρόκειται νὰ πο-

---

(1) Ἡρόδ. 7, 226. (2) Αὐτόθι, 7, 207 καὶ ἑξῆς.

λεμήσης πρὸς τὸ λαμπρότερον ἔθνος καὶ τοὺς γενναιοτάτους ἄνδρας».

Τέσσαρας ἡμέρας περιέμενεν ὁ Ξέρξης, πρὶν ἐπιτεθῇ, διότι ἤλπιζεν εἰσέτι, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ φύγωσι μόνοι των. Ἡ ἀληθὴς ὅμως αἰτία τῆς βραδύτητός του ἦτο βεβαίως ὅτι ἀνέμενε τὸν στόλον του, ὅστις ἔμελλεν ἐκ τοῦ πλαγίου νὰ προσβάλῃ τοὺς ἐν τῷ στενῷ πολεμίους. Δὲν ἐγνώριζε δὲ ὅτι ὁ παρὰ τὸ Ἀρτεμίσιον εἰς τὴν βόρειον παραλίαν τῆς Εὐβοίας εὑρισκόμενος στόλος του ἠγωνίζετο τότε πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς τριήρεις. Λέγεται δὲ καὶ ὅτι ὁ Ξέρξης ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Λεωνίδαν, ἐν ᾗ διέτασσεν αὐτὸν νὰ τῷ πέμψῃ τὰ ὅπλα εἰς σημεῖον ὅτι ὑποτάσσεται· ἀλλ' ὁ Λεωνίδας ἀπήντησε λακωνικώτατα «Μολὼν λάβε=ἐλθὲ νὰ τὰ λάβῃς». Κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἡμέραν ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ· διὸ προέπεμψε τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Κισσίους, διατάξας αὐτοὺς νὰ συλλάβωσι τοὺς ἐχθροὺς ζῶντας καὶ νὰ τοὺς φέρωσιν ἐνώπιόν του. Ὅτε δὲ οἱ Μῆδοι ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, εὗρον παρὰ τὴν πρώτην βορείαν πύλην τοὺς ὁπλίτας ἀντιτεταγμένους ὡς τεῖχος κατ' αὐτῶν. Τότε δὲ συνήφθη ἀγὼν, εἰς ὃν οἱ Μῆδοι ἔπαθον μεγάλας ἀπωλείας, χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ προχωρήσωσι μηδὲ ἓν βῆμα. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις ἐθεώρει τὸν ἀγῶνα ἐξ ὑψηλῆς τινος ἕδρας, πλησίον τῆς Τραχῖνος, διέταξε τοὺς Κισσίους νὰ ἀντικαταστήσωσι τοὺς Μήδους. Ὅτε δὲ καὶ οὗτοι δὲν ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι τῶν Μήδων, ἐστάλη τὸ ἐκλεκτότατον σῶμα τῶν Περσῶν, *οἱ μύριοι ἀθάνατοι*, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ βασιλέως, ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν *Ὑδάρνην*, ἵνα ἀγωνισθῶσιν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Λεωνίδας ἀντικατέστησε τοὺς μέχρι τοῦδε ἀγωνισθέντας διὰ νέων πολεμιστῶν, δηλ. δι' αὐτῶν τῶν Σπαρτιατῶν. Οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Κίσσιοι ἐπολέμησαν ἐν τῷ στενῷ κατὰ μεγάλα πλήθη οὕτως, ὥστε αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐμπόδιζον καὶ ἀλλήλους κατεπάτουν. Ὁ δὲ Ὑδάρνης προέπεμψε τοὺς στρατιώτας του κατὰ μικρότερα τάγματα, ἀλλ' οὗτοι ἔμελλον ν' ἀγωνισθῶσι κατὰ φοβεροῦ, γενναιοτάτου καὶ ἐμπειροπολέμου ἐχθροῦ. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐξώρμησαν ἐν στενῇ καὶ πυκνῇ παρατάξει ἐκ τῆς πύλης, ἀπέκρουσαν τοὺς Πέρσας, προσεποιήθησαν ἔπειτα ὅτι φεύγουσι, καὶ ὑποχωροῦσιν ὄπισθεν τῆς πύλης εἰς τὸν εὐρύτερον τόπον. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα, πολλοὶ ἐκ τῶν Περσῶν διῆλθον διὰ τοῦ στενοῦ, ἐστράφησαν πάλιν ὀπίσω οἱ Σπαρτιᾶται καὶ ἐφόνευσαν τὸ πυκνὸν τοῦτο πλῆθος, ἢ ἠνάγκασαν αὐτὸ νὰ ἐμπέσῃ εἰς τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν ἕλος. Τὸ στρατιωτικὸν τοῦτο μηχάνημα ἐπανέλαβον οἱ Σπαρτιᾶται πολλάκις, καὶ οἱ Πέρσαι ἔπαθον βαρείας ἀπωλείας. Τρὶς ἀνεπήδησεν ὁ Ξέρξης ἐκπεπληγμένος

ἐκ τῆς ἕδρας του, ὅτε εἶδε τὴν φρουράν του ὑποχωροῦσαν καὶ τοὺς Σπαρτιάτας καταδιώκοντας αὐτήν. Τέλος δὲ περὶ τὴν ἑσπέραν ἀπεπειράθη ὁ Ὑδάρνης μὲ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ στρατιωτικοῦ του σώματος, πυκνῶς τεταγμένου, νὰ ἐκβιάσῃ τὴν δίοδον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰσχυρὰ αὕτη ἔφοδος ἀπέτυχεν· οἱ Σπαρτιᾶται οὐδαμῶς ὑπεχώρησαν. Ὑπὲρ τὰς 6000 ἀνδρῶν ἀπώλεσεν ὁ Ξέρξης κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τίποτε.

Κατὰ τὴν ἀκόλουθον δὲ ἡμέραν διέταξεν ὁ Ξέρξης νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐκ νέου· ἀλλὰ καὶ τότε οἱ Πέρσαι δὲν ἐπολέμησαν ἐπιτυχέστερον, καὶ ὁ βασιλεὺς περιῆλθεν εἰς ἀμηχανίαν. Τότε δὲ προσῆλθε περὶ τὴν ἑσπέραν Μαλιεύς τις, *Ἐφιάλτης* καλούμενος, πρὸς τὸν βασιλέα καὶ ὑπισχνεῖτο, ἐλπίζων μεγάλην ἀμοιβὴν, νὰ ἀνακαλύψῃ εἰς αὐτὸν ἀτραπόν τινα, ἥτις διὰ τοῦ ὄρους ἔφερεν εἰς τὰ ὄπισθεν τῶν Θερμοπυλῶν, καὶ δι' ἧς, ἔλεγεν, ἠδύνατο νὰ πέσῃ εἰς τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔφυγεν ὁ Ἐφιάλτης, φοβούμενος τοὺς Σπαρτιάτας, εἰς τὴν Θεσσαλίαν· οἱ δὲ Ἀμφικτύονες ὥρισαν ἀμοιβὴν εἰς τὸν ὅστις φέρει τὴν κεφαλήν του. Ὅτε δὲ μετά τινα καιρὸν ἐπέστρεψεν, ἐφόνευσεν αὐτὸν ἀνήρ τις ἐκ Τραχῖνος, *Ἀθηνάδης* τὸ ὄνομα, δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἔλαβε παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων τὴν ἀμοιβὴν ἐκείνην, ἣν εἶχον ὑποσχεθῆ εἰς τὸν μέλλοντα νὰ φέρῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ προδότου. Ὁ Ξέρξης χαίρων διὰ τὴν πρότασιν τοῦ Ἐφιάλτου, παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τὸν *Ὑδάρνην*, ἵνα τῷ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς εἰς τὴν διάβασιν τοῦ ὄρους. Τῳόντι, εὐθὺς ὡς ἐνύκτωσεν, εἰσῆλθεν ὁ Ὑδάρνης μετὰ τῶν περι αὐτὸν Περσῶν εἰς τὴν διασφάγα τοῦ Ἀσωποῦ, καὶ ἀνελθὼν διὰ τῆς Ἀνοπαίας εὑρέθη περὶ τὰ ἐξημερώματα πλησίον τῆς κορυφῆς τοῦ *Καλλιδρόμου*, ὅπου ἐστρατοπεύδευον οἱ 1000 Φωκεῖς, τοὺς ὁποίους ἐτοποθέτησεν ἐκεῖ ὁ Λεωνίδας, ἵνα φυλάττωσι τὴν ἀτραπόν. Οὗτοι ἐφρούρουν πολὺ ἀμελῶς, καὶ μόλις ὁ κρότος τοῦ πατήματος τοῦ ἐπερχομένου στρατοῦ ἐπὶ τῶν ξηρῶν φύλλων ἐξύπνισεν αὐτοὺς, καὶ ἔτρεξαν εὐθὺς εἰς τὰ ὅπλα. Ἐπειδὴ δὲ πλῆθος βελῶν ἐρρίπτοντο κατ' αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν δίοδον καὶ νὰ καταφύγωσι πρὸς σωτηρίαν των εἰς τὰ ὑψηλότερα τοῦ ὄρους μέρη, ἀφέντες εἰς τοὺς Πέρσας, οἱ ὁποῖοι δὲν τοὺς κατεδίωκον περαιτέρω, ἐλευθέραν τὴν δίοδον. Ἦτο δὲ πρωΐα, ὁπότε οἱ Πέρσαι διὰ τῆς αὐτόθι ἀτραποῦ κατέβησαν εἰς τοὺς Ἀλπηνούς,

Εἰς τοὺς Ἕλληνας εἶχε προειπεῖ τὴν ἑσπέραν ὁ μάντις *Μεγιστίας*, ἰδὼν τὰ θύματα, ὅτι θὰ ἀποθάνωσι τὴν πρωΐαν. Ἤδη δὲ κατὰ τὴν

νύκτα ἐκείνην ἦλθον καὶ αὐτόμολοι, ἀναγγέλλοντες ὅτι οἱ Πέρσαι διέβησαν τὸ ὄρος διὰ προδοσίας, καὶ περὶ τὰ ἐξημερώματα ἔτρεξαν καὶ οἱ νυκτοφύλακες ἐκ τοῦ ὄρους πρὸς τὰ κάτω, ἵνα ἀναγγείλωσι τὴν προσέλευσιν τῶν ἐχθρῶν. Ὁ Λεωνίδας ἐγνώρισεν ὅτι τώρα δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ διατηρήσῃ τὸ στενόν, διότι ἦσαν τόσον ὀλίγοι, ὥστε δὲν ἠδύναντο εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη νὰ μάχωνται εὐτυχῶς, καὶ διὰ τοῦτο διέταξεν, ἵνα μὴ θυσιασθῶσιν ὅλοι ἀνωφελῶς, ὅλων τῶν ἄλλων πόλεων τὰ στρατεύματα νὰ ἀπέλθωσιν· ἔμεινε δὲ μόνον αὐτὸς μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν του, προδιατεθειμένος νὰ ἀποθάνῃ ἡρωϊκῶς· δὲν ἤθελε δὲ νὰ ὑποχωρήσῃ, διότι ἐθεώρει ἄτιμον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν θέσιν, εἰς ἣν τὸν ἔθηκεν ἡ πατρίς, καὶ διότι τὸ μαντεῖον εἶχε προειπεῖ ὅτι ἡ Σπάρτη θὰ ἀπολεσθῇ, ἢ θὰ κλαύσῃ διὰ τὸν θάνατον ἑνὸς βασιλέως. Ὁ θάνατός του λοιπὸν ἔμελλε νὰ προλάβῃ τῆς πατρίδος του τὴν ἀπώλειαν. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ὅλοι ὑπακούσαντες εἰς τὴν συμβουλὴν τοῦ Λεωνίδου, ἐπέστρεψαν εἰς τὰς πατρίδας των, οἱ δὲ ἡρωϊκοὶ *Θεσπιεῖς* μὴ θέλοντες νὰ ἐγκαταλίπωσι τοὺς Σπαρτιάτας μόνους, ἔμειναν παρ' αὐτῷ ὑπὸ τὸν ἀρχηγόν των *Δημόφιλον*. Τοὺς δὲ Θηβαίους ἐκράτησε διὰ τῆς βίας, διότι, ἐὰν μὲν τοὺς ἄφινεν ἐλευθέρους, θὰ ἡνοῦντο μετὰ τοῦ ϛρατεύματος τῶν ἐχθρῶν, ἐὰν δὲ ἐμάχοντο κατ' αὐτοῦ, τότε θὰ προὐκάλουν τὴν ὀργὴν τοῦ Ξέρξου κατὰ τῆς πατρίδος των. Ἐν ὅλῳ λοιπὸν ἔμειναν ἐν Θερμοπύλαις 1,200 περίπου ὁπλῖται.

Ὁ Ξέρξης ἔσπεισεν εἰς τὸν ἀνατέλλοντα Ἥλιον, καὶ παρέταξε τὰ στρατεύματά του πρὸς ἐπίθεσιν. Κατὰ τὴν 10 δὲ ὥραν τῆς πρωΐας ἔμελλεν, ὡς εἶχεν ὁρίσει μετὰ τοῦ Ὑδάρνους, ν' ἀρχίσῃ ἀμφοτέρωθεν ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν Ἑλλήνων· ἀλλὰ πρὶν φθάσῃ ἡ δεκάτη ὥρα, ἐξῆλθον ἐξαίφνης οἱ Ἕλληνες, ἐν τῷ μέσῳ ἔχοντες τὸν Λεωνίδαν, ἐκ τοῦ βορείου στενοῦ εἰς τὸν εὐρύτερον χῶρον, ἵνα ἐπιτεθῶσιν, ἔχοντες τὰ νῶτα αὐτῶν ἐξησφαλισμένα κατὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ὑδάρνους διὰ τείχους τινός, ὅπερ πρὸ χρόνων οἱ Φωκεῖς εἶχον κατασκευάσει εἰς τὸ βόρειον στενόν· ἕτοιμοι δὲ ν' ἀποθάνωσιν ἐμάχοντο οἵ τε Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Θεσπιεῖς μετὰ ἐξαισίου τόλμης, μὴ φειδόμενοι μήτε ἑαυτῶν μήτε τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ Πέρσαι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποχωρήσωσι, διότι ὄπισθεν αὐτῶν ἵσταντο οἱ ἀρχηγοί των, κρατοῦντες μάστιγας, δι' ὧν ἔπληττον αὐτούς, καὶ τοὺς ἠνάγκαζον νὰ προχωρῶσι πάντοτε πρὸς τὰ ἐμπρός. Τότε δὲ ἐρρίφθησαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπνίγησαν, πολλοὶ δὲ περισσότεροι καὶ κατεπατήθησαν ἕνεκα τοῦ ἰδίου των πλήθους. Τὰ δόρατα τῶν Ἑλλήνων ἐλυμαίνοντο φοβερῶς τὰς πυ-

νὰς τάξεις τῶν πολεμίων· ἀλλ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐθραύσθησαν ταῦτα· καὶ ἀπηλπισμένοι ἐπέπεσον οἵ τε Σπαρτιᾶται καὶ Θεσπιεῖς κατὰ τῶν Περσῶν διὰ τῶν ξιφῶν των. Μετὰ ἡρωϊκὸν ἀγῶνα ἔπεσεν ὁ Λεωνίδας καὶ μετ' αὐτοῦ πολλοὶ ἀξιόλογοι Σπαρτιᾶται· ἀλλ' ἔπεσε καὶ μέγας ἀριθμὸς Περσῶν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ δύο ἀδελφοὶ τοῦ Ξέρξου. Πέριξ

Ὁ Λεωνίδας μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ ὁ Μεγιστίας.

τοῦ πτώματος τοῦ Λεωνίδου ἐγένετο μέγας καὶ φοβερὸς ἀγὼν, ἕως ὅτου οἱ Ἕλληνες κατώρθωσαν διὰ τῆς ἀνδρίας των νὰ τὸ ἀνασώσωσι καὶ νὰ τρέψωσι τὸν ἐχθρὸν τετράκις εἰς φυγήν. Ὅτε δὲ ἔγεινε γνωστὸν ὅτι ὁ Ὑδάρνης εὑρίσκετο κάτω εἰς τὴν κοιλάδα, ὑπεχώρησαν οἱ ὀλίγοι ἐπιζήσαντες Ἕλληνες πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἀντετάχθησαν κατ' αὐτοῦ, εἰσελθόντες ἐντὸς τῶν πυλῶν, ὄπισθεν τοῦ τείχους. Αἱ λόγχαι των εἶχον θραυσθῆ, πολλῶν δὲ καὶ τὰ ξίφη, καὶ ἐμάχοντο διὰ τῶν τεμαχίων τῶν λογχῶν καὶ διὰ τῶν κοπῶν τῶν ξιφῶν των· ὅτε δὲ καὶ αὗται περιῆλθον

εἰς ἀχρηστίαν, τότε ἠμύνοντο διὰ τῆς πυγμῆς καὶ τῶν ὀδόντων. Τὸ κυριώτερον τοῦ στρατοῦ τῶν Περσῶν κατέβαλεν ἐν τῷ μεταξὺ τὸ τεῖχος καὶ προὐχώρησεν. Ἀπανταχόθεν δὲ ἤδη περικυκλωθέντες οἱ ἀνδρεῖοι ἐπιζήσαντες πολεμισταί, καὶ εἰς ἄκρον κεκοπιακότες συνεπυκνώθησαν εἰς μικρόν τινα λόφον. Ἐνταῦθα δὲ οἱ Πέρσαι ἔρριπτον κατ' αὐτῶν πλήθη βελῶν καὶ ἀκοντίων καὶ τοὺς ἐφόνευσαν μέχρι τοῦ τελευταίου ἀνδρός.

Οἱ Θηβαῖοι ἐμάχοντο ὑπὸ τὸν ἀρχηγόν των *Λεοντιάδην* κοινῶς μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν, ἀλλ' ἄκοντες, ἕως οὗ ὁ ἐχθρὸς διέβη τὸ στενόν· τότε δὲ ἐχωρίσθησαν ἀπ' αὐτῶν, ἔρριψαν τὰ ὅπλα καὶ ἔτρεξαν εἰς προϋπάντησιν τῶν Περσῶν, ζητοῦντες συγχώρησιν καὶ μὲ ἀνυψουμένας χεῖρας κραυγάζοντες, ὅτι εἶναι ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως καὶ φίλοι τῶν Περσῶν, καὶ ὅτι ἐπολέμησαν κατ' αὐτῶν, διότι ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων. Ἀλλὰ μόλα ταῦτα δὲν ἀπέφυγον ἐντελῶς τὴν ἐκδίκησιν τῶν βαρβάρων· διότι οὗτοι τοὺς συνέλαβον καὶ ἐφόνευσαν τινὰς ἐξ αὐτῶν, τοὺς δὲ λοιπούς, καὶ πρῶτον πάντων τὸν Λεοντιάδην, ἔστιξαν διὰ βασιλείων στιγμάτων.

Ὅτε δ Ξέρξης μετὰ τὴν μάχην ἐθεώρησε τοὺς ἀποθανόντας, καὶ εὗρε τὸ πτῶμα τοῦ Λεωνίδου, διέταξεν, ὡς λέγουσι, ν' ἀποκόψωσι τὴν κεφαλήν του καὶ νὰ τὸν ἀνασταυρώσωσι. Διὰ τῆς τοιαύτης ἐξυβρίσεως τοῦ νεκροῦ τοῦ ἥρωος ἠτίμασε μόνον ἑαυτόν. Οἱ Σπαρτιᾶται ἀνήγειραν εἰς τιμὴν τοῦ ἥρωος καὶ βασιλέως των ἐπὶ τοῦ λόφου, ὅπου ἀπέθανον οἱ τελευταῖοι, κενοτάφιον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔθεσαν εἰκόνα λέοντος, ἐγχαράξαντες καὶ τὴν ὑπὸ Σιμωνίδου συνταχθεῖσαν ἑξῆς ἐπιγραφήν:

«*Θηρῶν μὲν κάρτιστος ἐγώ, θνατῶν δ', ὃν ἐγὼ νῦν*
φρουρῶ, τῷδε τάφῳ λαΐνῳ ἐμβεβαώς·
ἀλλ' εἰ μὴ θυμόν γε Λέων ἐμόν, οὔνομά τ' εἶχεν,
οὐκ ἂν ἐγὼ τύμβῳ τῷδ' ἐπέθηκα πόδας.[1]

Πρὸς τιμὴν δὲ τῶν Σπαρτιατῶν του, οἵτινες μετ' αὐτοῦ ἔπεσον, ἐτέθη εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην, ὅπου ἐπολέμησαν καὶ ἐτάφησαν, ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

«*Ὦ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε*
κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι».

Ὑπὲρ ὅλων δὲ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐν Θερμοπύλαις ἀπέθανον, συνετάχθη καὶ ἐχαράχθη ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

«*Μυριάσιν ποτὲ τῇδε τριηκοσίαις ἐμάχοντο*
ἐκ Πελοποννάσου χιλιάδες τέτορες».

---

(1) Poet. lyrici Græci ὑπὸ Th. Bergk. σελ. 906, 113. (169).

Καὶ τὰ δύο ταῦτα τελευταῖα ἐπιγράμματα ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Σημωνίδου καὶ ἐνεχαράχθησαν ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων στηλῶν, αἵτινες ἀνηγέρθησαν εἰς αὐτοὺς κατ' ἀπόφασιν τῶν Ἀμφικτυόνων ἐν ταῖς Θερμοπύλαις[1]. Ὁ μάντις Μεγιστίας, ὅστις προεῖδεν ἐκ τῶν θυσιῶν τὸν θάνατον τῶν Ἑλλήνων πολεμιστῶν, ἀπέθανε καὶ αὐτὸς ἐν ταῖς Θερμοπύλαις, διότι δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν φίλον του Λεωνίδαν καὶ τοὺς εἰς τὸν θάνατον πορευομένους ἥρωας. Ὁ δὲ φίλος του Σιμωνίδης ἐποίησε διὰ τὸν τάφον του τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν·

«Μνῆμα τόδε κλειτοῖο Μεγιστία, ὅν ποτε Μῆδοι
Σπερχειὸν ποταμὸν κτεῖναν ἀμειψάμενοι,
Μάντιος, ὃς τότε Κῆρας ἐπερχομένας σάφα εἰδὼς
Οὐκ ἔτλη Σπάρτης ἡγεμόνας προλιπεῖν».

Διηγοῦνται δὲ ὅτι δύο Σπαρτιᾶται, *Εὔρυτος* καὶ *Ἀριστόδημος*[2], ἐκ τοῦ τάγματος τοῦ Λεωνίδου ἕνεκα δεινῆς τινος ἀσθενείας τῶν ὀφθαλμῶν ἔμειναν εἰς τὴν Ἀλπηνόν. Ὅτε δὲ οὗτοι ἤκουσαν, ὅτι οἱ Πέρσαι ὑπερέβησαν τὸ ὄρος καὶ ὅτι οἱ σύντροφοί των ἡτοιμάζοντο ν' ἀποθάνωσιν, ὁ μὲν Εὔρυτος ἐζήτησε τὸν ὁπλισμόν του καὶ διέταξε τὸν Εἵλωτά του νὰ τὸν ὁδηγήσῃ πρὸς τοὺς μαχομένους· ὅτε δὲ ἔφθασαν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ὁ μὲν Εἵλως ἔφυγεν, ὁ δὲ *Εὔρυτος* ἐρρίφθη εἰς τὴν μάχην καὶ ἐφονεύθη. Ὁ δὲ Ἀριστόδημος ἔσωσε τὴν ζωήν του διὰ τῆς εἰς Σπάρτην φυγῆς του. Κατ' ἄλλο τι διήγημα ἀπεστάλη που ὁ Ἀριστόδημος ὀλίγον πρὸ τῆς κρισίμου ταύτης μάχης ἄγγελος ἐκ τοῦ στρατοπέδου· καὶ ἦτο μὲν δυνατὸν νὰ ἐπιστρέψῃ ἐγκαίρως, ἵνα ἀποθάνῃ μετὰ τῶν συντρόφων του, ἀλλ' αὐτὸς ἐβράδυνεν ἐξεπίτηδες, καὶ οὕτως ἔσωσε τὴν ζωήν του, ἐνῷ ὁ μετ' αὐτοῦ ἀποσταλεὶς κατώρθωσε νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς μάχης, εἰς ἣν ἔλαβε μέρος καὶ ἀπέθανεν. Ὅτε δὲ ἐπανῆλθεν ὁ Ἀριστόδημος εἰς τὴν Σπάρτην, περιέπεσεν εἰς ὄνειδος καὶ ἀτιμίαν· διὸ ἔκτοτε ὠνομάζετο ὁ *τρέσας* (ὁ δειλὸς, λειποτάκτης) *Ἀριστόδημος*, καὶ οὐδεὶς ἄνθρωπος ἐν τῇ Σπάρτῃ τῷ ἐδίδε πῦρ, καὶ οὐδεὶς ὡμίλει μετ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἐξήλειψε τὸ αἶσχός του[3]. Ἡ ζωὴ ἦτο εἰς αὐτὸν ἀνυπόφορος· διὸ ἐρρίφθη ἐκεῖ εἰς τὰς πυκνοτάτας τάξεις τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἀφοῦ ἐπολέμησεν ἀνδρειότατα πάντων, ἐθανατώθη. Διηγοῦνται δὲ καὶ περί τινος ἄλλου Σπαρτιάτου *Παντίτου*, ὅτι, ἐπειδὴ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιστρέψῃ ἐγκαίρως ἐκ τῆς Θεσσαλίας, ἔνθα εἶχε σταλῆ ἄγγελος, καὶ

(1) Ἡρόδ. 7. 228. (2) Αὐτόθι, 7, 229 καὶ ἑξῆς. (3) Ἡρόδ. 9, 71.

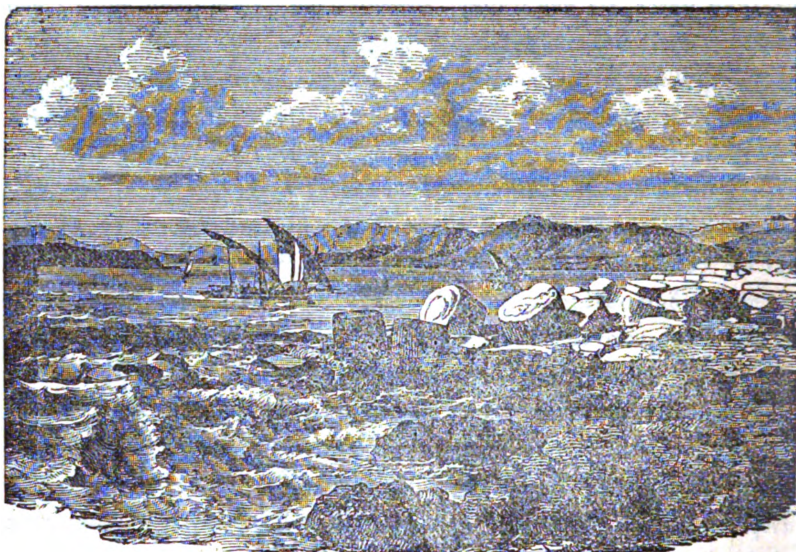
νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν μάχην, ἀπηγχονίσθη, διότι μετὰ τὴν εἰς τὴν Σπάρτην ἐπάνοδόν του ἐγένετο ἄτιμος.

Τὰ πλήθη τοῦ Ξέρξου ἐχύθησαν διὰ τῆς ἀνοικτῆς ἤδη πύλης τῶν Θερμοπυλῶν ὡς ἄγριόν τι ῥεῦμα ἐπὶ τὴν μέσην Ἑλλάδα ἐρημοῦντα τὴν χώραν, καὶ ἠπείλησαν εἰς ὅλους τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες εἶχον λάβει τὰ ὅπλα ἐναντίον αὐτῶν, καταστροφὴν ἢ αἰσχρὰν δουλείαν. Ἀλλ' ἡ ἡρωϊκὴ ἀφοσίωσις τοῦ Λεωνίδου καὶ τῶν στρατιωτῶν του ἐχρησίμευσεν εἰς τοὺς ἀπειλουμένους ὡς παράδειγμα θάρρους καὶ ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὸ νὰ διακυβεύσωσι καὶ αὐτοὶ τὴν ζωήν των ὑπὲρ τῶν ὑψίστων ἀγαθῶν, καὶ μένοντες πιστοὶ εἰς τὸ καθῆκόν των νὰ πολεμήσωσιν ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ πατρίδος. Τὰ ὀνόματα *Λεωνίδας* καὶ *Θερμοπύλαι* διέμενον πάντοτε ἱερὰ ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει, καὶ ἦσαν ἔτι καὶ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις τὸ σέμνωμα αὐτοῦ. Ἡ δόξα τῶν ἐν Θερμοπύλαις ἀγωνισαμένων οὐδέποτε θὰ ἐξαλειφθῇ, ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχῃ ἀνθρώπινον γένος, ὡς καὶ ὁ μελοποιὸς Σιμωνίδης λέγει, ποιήσας τόδε τὸ ἐγκώμιον[1]:

«Τῶν ἐν Θερμοπύλαις θανόντων
εὐκλεὴς μὲν ἁ τύχα, καλὸς δ' ὁ πότμος,
βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γόων δὲ μνᾶστις, ὁ δ' οἶκτος ἔπαινος.
Ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον οὔτ' εὐρὼς
οὔθ' ὁ πανδαμάτωρ ἀμαυρώσει χρόνος.
ἀνδρῶν ἀγαθῶν ὅδε σηκὸς οἰκέταν εὐδοξίαν
Ἑλλάδος εἵλετο· μαρτυρεῖ δὲ καὶ Λεωνίδας
ὁ Σπάρτας βασιλεύς, ἀρετᾶς μέγαν λελοιπὼς
κόσμον ἀέναόν τε κλέος.

(1) Poet. lyrici Graeci ὑπὸ Th. Bergk σελ. 867, 4. (9.)

Σαλαμίς.

13. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ.

Θεμιστοκλῆς[1] ὁ υἱὸς τοῦ Νεοκλέους κατήγετο ἐκ τῆς ἀρχαίας μὲν ἀλλ' οὐχὶ καὶ πολὺ ἐξόχου Ἀττικῆς ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας τῶν *Λυκομηδῶν*. Οὗτος δὲν ἐθεωρεῖτο γνήσιος πολίτης Ἀθηναῖος, ἐπειδὴ ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἦτο Θρᾶσσα ἢ Καρίνη· κατὰ τοὺς νόμους ὅμως τοῦ Σόλωνος καὶ οἱ τοιοῦτοι πολῖται εἶχον ἴσα δικαιώματα μετὰ τῶν γνησίων πολιτῶν, ὑποβαλλόμενοι μόνον ὡς πρὸς τὸ κληρονομικὸν δίκαιον καί τινα ἄλλα ἐπουσιώδη εἴς τινας περιορισμούς. Ἐγεννήθη δὲ περὶ τὸ 525 π. Χ.· ὅθεν τὴν μὲν παιδικήν του ἡλικίαν διήγαγεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἡ δὲ νεανική του ἡλικία συμπίπτει μετὰ τῆς προοδευούσης ἐποχῆς τῆς νέας ἐλευθερίας. Παῖς ἔτι ὢν, λέγεται ὅτι ἦτο πλήρης ὁρμῆς καὶ συνετὸς μὲν τὴν φύσιν, πολυπράγμων δὲ τὴν προαίρεσιν, καὶ πολιτικὸς καὶ πλήρης φιλοδοξίας· διότι, ὅταν ἐσχόλαζεν ἀπὸ τῶν μαθημάτων, δὲν ἔπαιζεν οὐδ' ἔμενεν ἀργὸς, ὡς ἄλλοι παῖδες, ἀλλ' ἐμελέτα καὶ συνέθετε λόγους, οἵτινες ἦσαν ἢ κατηγορία τινὸς τῶν παίδων ἢ συνηγορία· διὸ εἷς τῶν διδα-

(1) Ἡρόδ. 7, 143 καὶ ἑξῆς. 9, 98 καὶ ἑξῆς. Θουκυδ. 1, 14—138. Πλούτ. ἐν β. Θεμ. Παυσαν. 1, 1, 2. 18, 3. Διοδ. Σικελ. 11, 12 καὶ ἑξῆς.

σκάλων του συνείθιζε νὰ λέγῃ. «Σὺ, ὦ παῖ, δὲν θὰ ἦσαι μικρόν τι, ἀλλ' ἢ μέγα καλὸν ἢ μέγα κακόν». Αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἔλεγε βραδύτερον περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι καὶ οἱ ἀγριώτατοι πῶλοι γίνονται ἄριστοι ἵπποι, ὅταν τύχωσι τῆς ἀπαιτουμένης ἀσκήσεως. Ἐπειδὴ ὅλοι οἱ νόθοι παῖδες δὲν εἶχον ἐν Ἀθήναις τὸ δικαίωμα νὰ γυμνάζωνται ἐν τῇ παλαίστρᾳ τῆς *Ἀκαδημίας* καὶ τοῦ *Λυκείου* ὁμοῦ μετὰ τῶν γνησίων παίδων, ἀλλὰ κεχωρισμένοι ἐκείνων, ἐν τῷ *Κυνοσάργει*, ἠδυνήθη ὁ φιλόδοξος παῖς νὰ ὑπερπηδήσῃ τὸ κώλυμα τοῦτο, πείσας τινὰς τῶν εὐγενῶν νεανίσκων νὰ καταβῶσιν εἰς τὸ Κυνόσαργες καὶ ν' ἀλειφθῶσι μετ' αὐτοῦ· οὕτω δὲ κατώρθωσε νὰ παύσῃ ἡ διάκρισις τῶν νόθων καὶ γνησίων. Ἡ κηλὶς τῆς καταγωγῆς του παρώτρυνεν αὐτὸν ἤδη ἐνωρὶς κατὰ τὴν νεανικήν του ἡλικίαν νὰ διαπρέψῃ διὰ προσωπικῆς ἱκανότητος· πρὸς τοῦτο δὲ ἔδειξε λαμπροτάτην φυσικὴν διάθεσιν, διότι κατὰ τὴν ὀξύνοιαν καὶ τὴν σύνεσιν, τὴν ταχεῖαν κρίσιν καὶ τὴν ἐπίνοιαν καὶ τὴν πρόνοιαν ὑπερεῖχε πάντων τῶν συνηλικιωτῶν του. Εὐκόλως δὲ κατενόει τις, ὅτι οὗτος ᾐσθάνετο ὅτι εἶναι προωρισμένος διὰ μεγάλα ἔργα. Εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν μουσικὴν καὶ ὅλα ἐκεῖνα τὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα ἐσπούδαζον τότε οἱ νέοι πρὸς μόρφωσιν τῶν ἠθῶν καὶ τέρψιν, ὀλίγον κατεγίνετο· τοὐναντίον δὲ τοσούτῳ ἐπιμελέστερον ἠσκεῖτο εἰς ἐκείνας τὰς τέχνας, διὰ τῶν ὁποίων ἤλπιζεν ὅτι θ' ἀποκτήσῃ ἐπιρροὴν παρὰ τοῖς συμπολίταις ὡς πρὸς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις. Διὰ τοῦτο ὕστερον χλευαζόμενος ἐν ταῖς συναναστροφαῖς ὑπὸ τῶν νομιζομένων πεπαιδευμένων εἰς τὰς ἐλευθέρας καὶ εὐγενεῖς ἀσκήσεις ἠναγκάζετο νὰ ὑπερασπίζηται ἀλαζονικώτερον, λέγων· «λύραν μὲν ν' ἁρμόσω καὶ νὰ παίξω ψαλτήριον[1] δὲν ἠξεύρω, ἀλλὰ γνωρίζω λαβὼν πόλιν μικρὰν καὶ ἄδοξον νὰ τὴν καταστήσω ἔνδοξον καὶ μεγάλην».

Περὶ τῆς ἐμφύτου ἐπιτηδειότητος τοῦ Θεμιστοκλέους ἐκφράζεται ὁ ἱστοριογράφος Θουκυδίδης ὡς ἑξῆς:[2] «Ἦν γὰρ ὁ Θεμιστοκλῆς βεβαιότατα δὴ φύσεως ἰσχὺν δηλώσας καὶ διαφερόντως τι ἐς αὐτὸ μᾶλλον ἑτέρου ἄξιος θαυμάσαι· οἰκείᾳ γὰρ ξυνέσει καὶ οὔτε προμαθὼν ἐς αὐτὴν οὐδὲν οὔτ' ἐπιμαθὼν τῶν τε παραχρῆμα δι' ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνώμων καὶ τῶν μελλόντων ἐπὶ πλεῖστον τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστής· καὶ ἃ μὲν μετὰ χεῖρας ἔχοι καὶ ἐξηγήσασθαι οἷός τε, ὧν δ' ἄπειρος εἴη κρῖναι ἱκανῶς οὐκ ἀπήλλακτο· τό τε ἄμεινον ἢ χεῖ-

(1) Εἶδος κιθάρας. (2) Θουκυδ. 1, 138.

ρον ἐν τῷ ἀφανεῖ ἔτι προεώρα μάλιστα· καὶ τὸ ξύμπαν εἰπεῖν, φύσεως μὲν δυνάμει μελέτης δὲ βραχύτητι κράτιστος δὴ οὗτος αὐτοσχεδιάζειν τὰ δέοντα ἐγένετο». Ἐν ταύτῃ τῇ ἐμφύτῳ ὀξυνοίᾳ, τῇ ταχείᾳ καὶ καθαρᾷ διανοίᾳ συνυπῆρχε καὶ μεγάλη εὐτολμία καὶ ἀκλόνητον θάρρος ἐν τῇ ἐκτελέσει, ὅπερ δὲν εὑρίσκετο εἰς ἀπορίαν περὶ ἐκλογῆς τῶν μέσων. Εἰλικρινεῖς προσπαθείας ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος του δὲν δύναταί τις νὰ τῷ ἀρνηθῇ, ἀλλὰ φαίνεται σαφέστατα ὅτι εἰς τὰς πράξεις του σπουδαῖον ἐλατήριον ἦτο καὶ ἡ φιλοδοξία. Ἀνὴρ τοιαῦτα προσόντα κεκτημένος ἦτο βεβαίως ἱκανός, ὥστε πολιτείαν μικρὰν καὶ ἀσήμαντον ν' ἀναδείξῃ ἀξιόλογον καὶ ἔνδοξον.

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπεδόθη ἤδη ἐνωρὶς μετὰ τῆς ὁρμῆς ἀνδρὸς φιλοπράγμονος καὶ ἐπιθυμοῦντος τιμὰς καὶ ἐπιρροὴν εἰς τὸν δημόσιον βίον, μολονότι ὁ πατήρ του, ὡς λέγουσιν, προσεπάθησε νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τοῦ σταδίου πολιτικοῦ ἀνδρός. Λέγουσι δηλ. ὅτι ὁ πατήρ του ἀποτρέπων αὐτὸν τοῦ ν' ἀναμιγῇ εἰς τὰ πολιτικά, τῷ ἐδείκνυεν εἰς τὴν παραλίαν ἐρριμμένας καὶ λησμονημένας παλαιὰς τριήρεις λέγων· «οὕτω προσφέρεται ὁ λαὸς πρὸς τοὺς ἀρχηγούς του, ὅταν δὲν τοὺς χρειάζηται»· καὶ ὁ λόγος οὗτος ἀπεδείχθη ἀληθὴς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεμιστοκλέους. Ὡς νεανίας τολμηροῦ θάρρους καὶ λαμπροῦ ἀναστήματος καὶ φυσιογνωμίας ἐκφραζούσης μεγάλην εὐτολμίαν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κάτοχος πειθοῦς προσείλκυσεν ἐντὸς ὀλίγου πρὸς ἑαυτὸν ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου τοὺς ὀφθαλμοὺς πάντων. Ἐδαπάνα πλείονα τῶν δυνάμεών του διὰ νὰ ἦναι ἴσος πρὸς τοὺς πρώτους τῆς πολιτείας ἄνδρας καὶ διὰ νὰ γείνῃ δημοφιλής. Ὅτι ὅμως ἕνεκα τῆς σπατάλης του, ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ τὸν ἀπεκήρυξεν, ἡ δὲ μήτηρ λυπηθεῖσα διὰ τοῦ υἱοῦ της τὴν ἀτιμίαν ηὐτοκτόνησε, φαίνεται, ὡς λέγει καὶ ὁ Πλούταρχος, εἶναι ψεῦδος.

Θεμιστοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος.

Ὁ Θεμιστοκλῆς συνετάχθη μετ' ἐκείνης τῆς μερίδος τῶν Ἀθηναίων, ἥτις ἦτο ὑπὲρ τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου, καὶ ἥτις κατώρθωσε

νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους ὅπως συνδράμωσι τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν, τὴν παρασύρασαν αὐτοὺς εἰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις καὶ ἀγῶνας πέραν τῶν στενῶν ὁρίων τῆς χώρας των. Τοιουτοτρόπως ἠδύνατο αὐτὸς μὲν ν' ἀποκτήσῃ δόξαν, τιμὴν καὶ ἐπιρροὴν, περὶ δὲ τῶν Ἀθηνῶν προέβλεπεν ὅτι θὰ ὑψωθῶσιν εἰς μέγαν βαθμόν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὅμως ἦτο ἀνάγκη αἱ Ἀθῆναι νὰ μεταχειρισθῶσι ναυτικὴν δύναμιν καὶ νὰ καταρτίσωσι στόλον καὶ πολεμικὸν λιμένα. Ὅτε λοιπὸν κατὰ τὸ ἔαρ 493 ἐξελέχθη *πρῶτος ἄρχων*, προέτεινεν εἰς τὴν βουλὴν καὶ τὸν λαὸν νὰ μεταφέρωσι τὸν ναύσταθμον ἀπὸ τοῦ Φαλήρου, λιμένος μὴ ἀσφαλοῦς, εἰς τὸν Πειραιᾶ, πλειότερον μὲν ἀπέχοντα τῆς πόλεως, ἀλλ' ἀσφαλέστερον καὶ εὐκολώτερον δυνάμενον νὰ ὀχυρωθῇ. Μέχρι τοῦδε ἠρκοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸν λιμένα τοῦ Φαλήρου, ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς κατέστησεν αὐτοὺς προσεκτικοὺς εἰς τὰ σημαντικὰ πλεονεκτήματα τοῦ μεγάλου δυτικοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς, καὶ διέταξε νὰ περιβληθῇ ὅλη ἡ χερσόνησος τοῦ Πειραιῶς μετὰ τῶν μόνον διὰ στενῶν πορθμῶν προσιτῶν κόλπων Πειραιῶς, Ζέας καὶ Μουνυχίας διὰ τείχους ὀχυροῦ. Οὕτως εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ τοὺς πόδας ὀχυροῦ ὕψους σύμπλεγμα τριῶν κεκλεισμένων λιμένων, ἀρκούντως εὐρυχώρων, ὥστε νὰ δεχθῶσι λαμπρὸν πολεμικὸν στόλον. Πιθανῶς δὲ τότε ἤδη παρεκίνησεν ὁ Θεμιστοκλῆς τοὺς Ἀθηναίους πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ στόλου των ἀπὸ 50 εἰς 70 πλοῖα. Ἐνῷ δὲ κατεγίνοντο εἰς πραγματοποίησιν τῶν προτάσεων τοῦ Θεμιστοκλέους, ὁ περσικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν Δᾶτιν καὶ Ἀρταφέρνην ἐπλησίαζε, καὶ ὁ ἐπερχόμενος κίνδυνος τοὺς ἔκαμε νὰ λησμονήσωσι πάντα τὰ ἄλλα. Ὁ Θεμιστοκλῆς ὑπῆρξεν ἐν τῇ στενοχωρίᾳ ταύτῃ εἷς τῶν δραστηριωτάτων ἀνδρῶν, ἐνθαρρύνων τοὺς Ἀθηναίους πρὸς γενναίαν ἀντίστασιν, ἵνα ἀναδείξωσι τὸν κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνα Πανελλήνιον. Τῇ συνεργείᾳ αὐτοῦ ἦλθον αἱ Ἀθῆναι εἰς συνεννόησιν μετὰ τῆς Σπάρτης, καὶ κατώρθωσαν ἵνα οἱ Αἰγινῆται, οἱ ἐχθροὶ τῶν Ἀθηνῶν, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν Περσῶν, ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὁμήρους πρὸς ἡσυχίαν (σελ. 177). Κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἐπολέμησεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὡς εἴδομεν, ὡς στρατηγὸς τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς.

Ἡ δόξα, ἣν ἀπέκτησεν ὁ Μιλτιάδης διὰ τῆς ἐν Μαραθῶνι νίκης, ἐνέβαλεν εἰς τὸν φιλόδοξον Θεμιστοκλέα μεγίστην φιλοτιμίαν· διὸ λέγεται ὅτι περιεπάτει πάντοτε σκεπτόμενος, ὅτι ἠγρύπνει τὰς νύκτας, καὶ ὅτι δὲν προσήρχετο εἰς συμπόσια· πρὸς δὲ τοὺς ἀποροῦντας καὶ

ἐρωτῶντας αὐτὸν πόθεν ἡ τοιαύτη μεταβολὴ, ἀπεκρίνετο: «τὸ τρόπαιον τοῦ Μιλτιάδου δὲν μὲ ἀφίνει νὰ κοιμῶμαι», καθότι οἱ μὲν ἄλλοι ἐνόμιζον ὅτι ἡ ἧττα ἐκείνη τῶν βαρβάρων ἐν Μαραθῶνι ἦτο τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ὅτι ἦτο προοίμιον μεγαλητέρων ἀγώνων, καὶ διὰ τοῦτο ἐπεθύμει πάντοτε νὰ ἦναι ἕτοιμος ὑπὲρ τῆς ὅλης Ἑλλάδος ὡς ἀθλητής τις, καὶ νὰ γυμνάζῃ τὴν πατρίδα του, μακρόθεν βλέπων τὸ μέλλον. Ἐγνώριζεν ὅμως, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι μόνον ἐὰν εἶχον σημαντικὴν ναυτικὴν δύναμιν, θὰ ἦσαν διαρκῶς ἀσφαλεῖς κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν περσικῶν στρατευμάτων. Διὰ τοῦτο λοιπὸν κατὰ τὸ ἔτος 487 προέτεινε νὰ μὴ διανείμωσιν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ ἀργυρωρυχεῖα τοῦ Λαυρίου πρὸς ἀλλήλους, ὡς μέχρι τοῦδε συνείθιζον, ἀλλὰ νὰ κατασκευάσωσιν ἐκ τῶν χρημάτων τούτων τριήρεις διὰ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Αἰγινητῶν, καὶ νὰ αὐξήσωσι τὸν στόλον μέχρι 200 πλοίων. Ἐὰν ἐγίνετο δεκτὴ ἡ πρότασις αὕτη, τότε ἡ ἀσφάλεια τῶν Ἀθηνῶν θὰ ἐστηρίζετο ὄχι πλέον ἐπὶ τῆς κατὰ ξηρὰν στρατιωτικῆς δυνάμεως, δι' ἧς πρὸ ὀλίγου τόσον μεγάλα ἐν Μαραθῶνι κατορθώθησαν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ναυτικῆς· καὶ ἑπομένως ἔπρεπεν, ἐκεῖνοι οἵτινες μέχρι τοῦδε κατετάσσοντο εἰς τὸν κατὰ ξηρὰν στρατὸν, νὰ μετενεχθῶσιν εἰς τὸν ναυτικόν. Ἡ πολιτεία ἄρα μετέβαλε τὰς βάσεις αὐτῆς καὶ εἰσήρχετο ἤδη εἰς στάδιον ἄγνωστον καὶ ἀβέβαιον. Ἡ πολυάριθμος τάξις τοῦ ταπεινοτέρου λαοῦ, οἱ ἄνευ ἰδιοκτησίας *Θῆτες*, ἐπαυξηθεῖσα προσέτι διὰ πολλῶν συρρεόντων ἐπηλύδων ἀπέκτησαν νῦν μεγαλητέραν σημασίαν, καθότι ἐχρησίμευον ὡς κωπηλάται καὶ ναῦται· αἱ δὲ ὑπηρεσίαι αὐτῶν, τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ προσφέρωσιν εἰς τὴν πολιτείαν, ἔμελλον θᾶττον ἢ βράδιον νὰ ἀνταμειφθῶσι διὰ μεγαλητέρων πολιτικῶν δικαιωμάτων. Διὰ τοῦτο ἠναντιώθησαν πολλοὶ ἰδιοκτῆται πολῖται, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ μεταβάλωσι τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, κατὰ τῆς προτάσεως τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τῶν πολιτῶν τούτων ἵστατο ὁ σοβαρὸς καὶ φρόνιμος Ἀριστείδης, ὅστις ἐθεώρει τὸ σχέδιον τοῦ ἀνησύχου καὶ φιλοδόξου Θεμιστοκλέους, ἐπικίνδυνον εἰς τὴν ὕπαρξιν τῆς πολιτείας, καὶ ὅστις πάντοτε ὑπῆρχε πολιτικὸς ἀντίπαλος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ πλειονοψηφία τοῦ λαοῦ ἐπεδοκίμασε τὰ σχέδια τοῦ Θεμιστοκλέους, διότι ἐνόμιζεν ὅτι ταῦτα ἔμελλον νὰ χαράξωσι τὴν πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος ὁδὸν, καὶ διότι πρὸ πάντων ὁ Θεμιστοκλῆς παρέστησεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ ἐπαύξησις τοῦ στόλου οὐ μόνον θὰ ὑπερασπίσῃ αὐτοὺς κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν Περσῶν, ἀλλὰ καὶ εὐκόλως θὰ νικήσωσι

τοὺς μισητοὺς γείτονάς των Αἰγινήτας, πρὸς οὓς πάλιν ἐκ νέου ἔπρεπε νὰ πολεμήσωσιν.

Ἡ πρότασις τοῦ Θεμιστοκλέους ἐγένετο δεκτή, καὶ ἀπεφασίσθη, ἵνα κατ' ἔτος ναυπηγῶνται 20 πλοῖα. Οὕτως εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι μέχρι τοῦ ἔτους 480, ὅτε οἱ Πέρσαι πάλιν ἔφερον τὴν δύναμίν των κατὰ τῆς Ἑλλάδος, στόλον ἐκ 200 πλοίων· ἡ δὲ πεῖρα ἔδειξεν ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἠπατήθη εἰς τὴν σκέψιν του, διότι ὁ διὰ τῆς προτάσεως αὐτοῦ κατασκευασθεὶς στόλος, ἔσωσε τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐθεμελίωσε τὴν κατὰ θάλασσαν κυριαρχίαν τῶν Ἀθηνῶν.

Διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ μεγάλου νεωτερισμοῦ τοῦ Θεμιστοκλέους καθίσταντο ἀναγκαῖαι καὶ ἄλλαι τινὲς μεταβολαὶ πολιτικῶν διατάξεων, εἰς ἃς συνήθως ἠναντιοῦτο ὁ Ἀριστείδης, θεωρῶν τὰς πράξεις τοῦ Θεμιστοκλέους καταστρεπτικάς. Ἡμέραν τινά, ὅτε ὁ Θεμιστοκλῆς προέτεινε χρήσιμόν τι, ὁ Ἀριστείδης ἀντικρούσας αὐτὸν καὶ ὑπερισχύσας δὲν ὑπέμεινεν, ἀλλ' εἶπεν «εἰς τὰ τῶν Ἀθηναίων πράγματα δὲν ὑπάρχει σωτηρία, ἐὰν δὲν ῥίψωσι καὶ αὐτὸν καὶ τὸν Θεμιστοκλέα εἰς τὸ βάραθρον[1]. Ἀμφότεροι οἱ ἄνδρες οὗτοι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὁπότε ἕνεκα τοῦ ἔξωθεν ἀπειλοῦντος κινδύνου ἀπῃτεῖτο ὁμόνους ἐνέργεια παρὰ ἄλλοτέ ποτε, δὲν ἠδύναντο νὰ συνυπάρχωσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἄνευ βλάβης αὐτῆς· ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο ἔπρεπε νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν ἄλλον. Ὁ δὲ λαὸς ἀπεφάσισε περὶ τούτου διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ (σελ. 172). Ὁ Ἀριστείδης ἐξωστρακίσθη κατὰ τὸ ἔτος 484 ἢ 483 ἐπὶ 10 ἔτη, καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἠδύνατο νῦν ἀκωλύτως νὰ διεξαγάγῃ τὰ μεγάλα σχέδιά του.

Ὅτε ὁ Ξέρξης διὰ τῶν ἀπειραρίθμων στρατευμάτων του ἠπείλησε τὴν Ἑλλάδα, τότε αἱ Ἀθῆναι τῇ προτροπῇ τοῦ Θεμιστοκλέους ἔδοσαν τὴν πρώτην ὤθησιν πρὸς ἕνωσιν τῶν πολιτειῶν ἐκείνων, αἵτινες ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν ἐλευθερίαν. Συνέπεια δὲ τῶν διαπραγματεύσεων αὐτοῦ ἦτο ἡ κοινὴ ὅλων τῶν Ἑλλήνων σύνοδος εἰς τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου. Ἵνα δὲ μὴ ζημιωθῇ ἡ πατρὶς ἕνεκα ἐρίδων καὶ ἀντιζηλίας, ἐπέτρεψεν ὁ Θεμιστοκλῆς μεγαλοψύχως, ἵνα ἡ Σπάρτη μόνη κατέχῃ κατὰ τὴν εἰς τὰ Τέμπη ἐκστρατείαν (σελ. 214) τὴν ἀρχιστρατηγίαν· ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ἔστειλαν συγχρόνως μετὰ τὴν τοῦ Λεωνίδου εἰς τὰς Θερμοπύλας ἐκστρατείαν τὸν ἡνωμένον στόλον τῶν Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων εἰς τὸ βορειανατολικὸν τῆς Εὐβοίας,

(1) Πλουτ. ἐν β. Ἀριςτ. 3.

παρὰ τὸ Ἀρτεμίσιον, καὶ τότε ἐνεπιστεύθη αὐτὸς πάλιν, πρὸς τὸ συμφέρον πάσης τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸν Σπαρτιάτην στρατηγὸν Εὐρυβιάδην τὴν ἡγεμονίαν παντὸς τοῦ στόλου, μολονότι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον δώσει περισσότερα πλοῖα ὅλων τῶν ἄλλων ὁμοῦ, ἤτοι τὰ δύο τρίτα τῆς ὅλης ναυτικῆς δυνάμεως. «Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνέδοσαν» λέγει ὁ Ἡρόδοτος, «διότι αὐτοὶ κυρίως ἀπέβλεπον εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ διότι ἐγνώριζον, ὅτι ἡ Ἑλλὰς θὰ ἀπολεσθῇ, ἐὰν ἤθελον προκαλέσῃ διχόνοιαν περὶ τῆς ἀρχιστρατηγίας. Ἐσκέπτοντο δὲ πολὺ ὀρθῶς. Ἐσωτερικὴ διχόνοια ἀπέναντι ὁμονοοῦντος ἐχθροῦ, εἶναι τοσούτῳ χειροτέρα, ὅσῳ αὐτὸς ὁ πόλεμος χειρότερος τῆς εἰρήνης».

Οἱ Ἀθηναῖοι μαθόντες τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος προετοιμασίαν καὶ ἐκστρατείαν τοῦ Ξέρξου, ἔστειλαν εἰς Δελφούς, ζητοῦντες τὴν συμβουλὴν τῶν Θεῶν. Οἱ ἀπεσταλμένοι εἰσελθόντες εἰς τὸ ἄδυτον προσήνεγκον τὴν εἰθισμένην θυσίαν, καὶ παρεστάθησαν ἐνώπιον τῆς Πυθίας *Ἀριστονίκης*, ἥτις εἶπεν εἰς αὐτοὺς τὰ ἑξῆς[1]· «τί κάθησθε, ταλαίπωροι; φύγετε εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, καταλιπόντες τὰς οἰκίας ὑμῶν καὶ τὴν ἄκραν τῆς τροχοειδοῦς ὑμῶν πόλεως. Ὁ ἐξ Ἀσίας ἐπερχόμενος Ἄρης θέλει καταστρέψει τὰ πάντα· καὶ οὐ μόνον τὰ ὑμέτερα τείχη, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα θέλουσιν ἀπολεσθῇ, καὶ πολλοὶ ἀθανάτων ναοὶ θέλουσιν εἰς τὸ πῦρ παραδοθῇ. Ἀπέλθετε λοιπὸν ἐκ τοῦ ἀδύτου, βυθίζοντες εἰς θλίψιν τὰς ψυχὰς ὑμῶν». Ἀπάντησις φοβερά, καὶ οἵα σπανίως ἐξήρχετο ἀπὸ τῶν χειλέων τῆς προφήτιδος. Οἱ δὲ θεοπρόποι ἔμειναν ὡς ἐμβρόντητοι καὶ δὲν ἐτόλμων νὰ κομίσωσιν εἰς Ἀθήνας χρησμὸν τοιοῦτον, ὅτε *Τίμων* ὁ Ἀνδροβούλου, εἷς τῶν ἐν Δελφοῖς ἐγκρίτων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἴσχυον παρὰ τῇ ἱερείᾳ, συνεβούλευσε τοὺς θεοπρόπους, λαβόντες ἱκετηρίας, νὰ προσέλθωσι πάλιν εἰς τὸ χρηστήριον ὡς ἱκέται. Πείθονται εἰς τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἐμφανισθέντες τὸ

(1) Ὦ μέλεοι, τί κάθησθε; λιπὼν φεῦγ' ἔσχατα γαίης
Δώματα καὶ πόλιος τροχοειδέος ἄκρα κάρηνα.
Οὐ γὰρ ἡ κεφαλὴ μένει ἔμπεδον οὔτε τὸ σῶμα
Οὔτε πόδες νέατοι οὔτ' ὦν χέρες, οὔτε τι μέσσης
Λείπεται, ἀλλ' ἀΐδηλα πέλει· κατὰ γάρ μιν ἐρείπει
Πῦρ τε καὶ ὀξὺς Ἄρης, Ἀσιηγενὲς ἅρμα διώκων.
Πολλὰ δὲ κἄλλ' ἀπολεῖ πυργώματα, κοὐ τὸ σὸν οἶον
Πολλοὺς δ' ἀθανάτων νηοὺς μαλερῷ πυρὶ δώσει,
Οἵ που νῦν ἱδρῶτι ῥεούμενοι ἑστήκασι,
Δείματι παλλόμενοι, κατὰ δ' ἀκροτάτοις ὀρόφοισι
Αἷμα, μέλαν κέχυται, προϊδὸν κακότητος ἀνάγκας
Ἀλλ' ἴτουν ἐξ ἀδύτοιο, κακοῖς δ' ἐπικίδνατε θυμὸν   Ἡρόδ. 7, 140.

δεύτερον λέγουσιν. «Ὦ ἄναξ, χρῆσον ἡμῖν ἄμεινόν τι περὶ τῆς πατρίδος, αἰδεσθεὶς τὰς ἱκετηρίας τάσδε τάς τοι ἥκομεν φέροντες· ἢ οὔ τοι ἄπιμεν ἐκ τοῦ ἀδύτου, ἀλλ' αὐτοῦ τῇδε μνέομεν, ἔστ' ἂν καὶ τελευτήσωμεν». Εἰς δ ἡ πρόμαντις ἀπήντησε[1]. «Δὲν δύναται ἡ Ἀθηνᾶ νὰ ἐξιλεώσῃ τὸν Ὀλύμπιον Δία, εἰ καὶ καθικετεύουσα αὐτὸν διὰ πολλῶν λόγων καὶ πολλῆς συνέσεως. Τοῦτο δὲ μόνον δύναμαι νὰ σᾶς βεβαιώσω, ὅτι καὶ ἂν ἅπαντες ἤθελον ἁλωθῆ ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Κέκροπος, ηὐδόκησεν ὅμως ὁ Ζεὺς, χαριζόμενος εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, ὥστε τὸ ξύλινον νὰ μείνῃ μόνον ἀπόρθητον, ἵνα διασώσῃ ὑμᾶς τε καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν. Μὴ περιμένετε λοιπὸν τὰς προσβολὰς τοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ πεζικοῦ ἀλλ' ὑποχωρήσατε, στρέψαντες τὰ νῶτα· ἄλλοτέ ποτε θέλετε ἀντιπαραταχθῆ».

Τὴν δευτέραν ταύτην ἀπόκρισιν ἥτις ἦτο βεβαίως ὁπωσοῦν ἠπιωτέρα τῆς πρώτης, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἀσαφὴς, ἔφερον οἱ εἰς Δελφοὺς ἀπεσταλμένοι ὀλίγον τι πρὸ τῆς ἐκ τῶν Τεμπῶν περὶ τὸ τέλος τοῦ Μαΐου 480, ἐπανόδου τοῦ Θεμιστοκλέους μετὰ τῶν Ἀθηναίων ὁπλιτῶν του. Ὅθεν ὅτε ἀπηγγέλθη εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, προέκυψαν ποικίλαι ἑρμηνεῖαι. Καὶ ἐπεκράτησε μὲν ἐπὶ τέλους ἡ γνώμη ὅτι διὰ τοῦ ξυλίνου τείχους ὁ θεὸς ἐννοεῖ τὸν στόλον τῆς πόλεως, ἀλλ' οἱ πλειότεροι καὶ ἐμπειρότεροι τῶν ἑρμηνευτῶν ἐθεώρουν ἀπαισίους τοὺς τελευταίους τοῦ χρησμοῦ λόγους, καθ' οὓς ἡ Σαλαμὶς ἔμελλε νὰ καταστρέψῃ τέκνα γυναικῶν, ὥστε παρ' ὀλίγον νὰ ὑπερισχύσῃ ἡ γνώμη ὅτι ἐλπὶς σωτηρίας δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ ἐὰν, διὰ τοῦ στόλου αὐτῶν, ἤθελον ἀποδημήσει εἰς οἱανδήποτε ξένην γῆν. Ἡ τύχη τῶν Ἀθηνῶν, ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἁπάσης, ἥτις ἄνευ τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνθέξῃ, ἐκ τριχὸς ἤδη ἐκρέματο, ὅτε ἀναστὰς ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ μέγας τοῦ στόλου δημιουργὸς, ὁ ἀτρόμητος καὶ ἄπταιστος

(1) Οὐ δύναται Παλλὰς Δι' Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθαι,
Λισσομένη πολλοῖσι λόγοις καὶ μήτιδι πυκνῇ.
Σοὶ δὲ τόδ' αὖτις ἔπος ἐρέω, ἀδάμαντι πελάσσας
Τῶν ἄλλων γὰρ ἁλισκομένων, ὅσα Κέκροπος οὖρος
Ἐντὸς ἔχει κευθμὼν τε Κιθαιρῶνος ζαθέοιο,
Τεῖχος Τριτογενεῖ ξύλινον διδοῖ εὐρύοπα Ζεὺς
Μοῦνον ἀπόρθητον τελέθειν, τὸ σὲ τέκνα τ' ὀνήσει.
Μηδὲ σύ γ' ἱπποσύνην τε μένειν καὶ πεζὸν ἰόντα
Πολλὸν ἀπ' ἠπείρου στρατὸν ἥσυχος, ἀλλ' ὑποχωρεῖν
Νῶτον ἐπιστρέψας. Ἔτι τοί ποτε κἀντίος ἔσσῃ.
Ὦ θείη Σαλαμὶς, ἀπολεῖς δὲ σὺ τέκνα γυναικῶν
Ἤ που σκεδναμένης Δημήτερος ἢ συνιούσης Ἡρόδ. 7, 141.

τοῦ μέλλοντος κριτῆς, ἰσχυρίσθη, ὅτι ἂν ὁ θεὸς ἤθελε νά ὑποδείξῃ ὅτι ἐν Σαλαμῖνι προέκειτο οἱ ἕλληνες νὰ πάθωσι μεγάλην συμφοράν, ἤθελε βεβαίως προσθέσει εἰς τὸ ὄνομα τῆς νήσου ἐπίθετόν τι ἐμφαντικὸν τοῦ δυστυχήματος, λέγων ἐπὶ παραδείγματος «ὦ σχετλίη Σαλαμὶς» ἤτοι ὀλεθρία, ἀπαισία καὶ τὰ τοιαῦτα· ἐνῷ λέγων «ὦ θείη Σαλαμὶς» καταδεικνύει ὅτι οἱ μέλλοντες νὰ φθαρῶσιν αὐτόθι, δὲν ἦσαν οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' οἱ πολέμιοι τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὑπερίσχυσεν ἡ ἑρμηνεία αὕτη, καὶ ἀπεφάσισαν τότε οἱ Ἀθηναῖοι νὰ θυσιάσωσι μὲν τὴν πόλιν αὐτῶν καὶ τὴν χώραν, νὰ ἐπιβῶσι δὲ εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν, ὄχι ὅμως ἵνα ἀποδημήσωσιν, ἀλλ' ἵνα ἐκθύμως κατὰ θάλασσαν ἀγωνισθῶσι, σωτῆρες οὕτω γενόμενοι τῆς Ἑλλάδος ἁπάσης[1]. Νῦν δὲ προέτεινεν ὁ Θεμιστοκλῆς ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ἵνα οἱ μὲν Σπαρτιᾶται καταλάβωσι μετὰ τῆς κατὰ ξηρὰν δυνάμεώς των τὰς Θερμοπύλας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι διὰ παντὸς τοῦ στόλου των, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῶν πλοίων τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν βόρειον παραλίαν τῆς Εὐβοίας νὰ ἐμποδίσωσι τὸν περσικὸν στόλον· ἡ δὲ πρότασις αὕτη ἐγένετο δεκτή.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουλίου ἐξῆλθεν ὁ Θεμιστοκλῆς μετὰ τῶν 147 πλοίων, τὰ δὲ λοιπὰ ἔμελλον νὰ ἔλθωσιν εὐθὺς, ὡς ἤθελον ἑτοιμασθῇ. Μετὰ τούτων δὲ ἡνώθησαν καὶ τὰ ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἐν συνόλῳ μόνον 115 πλοῖα. Ἔπλευσαν δὲ ἐπάνω εἰς τὸν στενὸν πορθμὸν, τὸν μεταξὺ τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς παραλίας τῆς Θεσσαλίας, ὅπου μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων *Ἀρτεμισίου* καὶ *Σηπιάδος* ἡ θάλασσα ἔχει ἕνεκα νήσων τινῶν δύο μόνον στενὰς διόδους. Ὅτε ὅμως περὶ τὰ μέσα τοῦ Αὐγούστου ἐπλησίασεν ὁ στόλος τῶν Περσῶν, τότε ἀπεθαρρύνθησαν οἱ Ἕλληνες, ἰδόντες τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἀπεσύρθησαν διὰ τοῦ Εὐρίπου πέραν τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὴν Χαλκίδα. Ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ περσικοῦ στόλου *Ἀχαιμένης*, ἀδελφὸς τοῦ Ξέρξου, διέταξε ν' ἀγκυροβολήσωσι τὰ πλοῖά του πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου Σηπιάδος ἐν τῇ ἀνοικτῇ θαλάσσῃ. Τὴν δὲ πρωΐαν τῆς ἄλλης ἡμέρας ἠγέρθη φοβερὰ τρικυμία ἕνεκα τοῦ πνέοντος βορειοανατολικοῦ ἀνέμου, ἥτις, ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας διαρκέσασα, ἐπέφερεν εἰς τὰ περσικὰ πλοῖα μεγάλην καταστροφὴν ἕνεκα τῆς ἀκαταλλήλου θέσεώς των, παρὰ τὴν πετρώδη παραλίαν· περισσότερα τῶν 400 φορτηγῶν καὶ πολεμικῶν πλοίων κατεστράφησαν. Ὅτε δὲ οἱ Ἕλληνες, οἵτινες ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Εὐ-

---

(1) Τὰ περὶ τῶν χρησμῶν τούτων ἐλήφθησαν ἐκ τῆς Ἱστορίας Κ. Παπαρρηγοπούλου Τόμ. Α'. σελ. 417 καὶ 418.

βοίας, ὄπισθεν τῶν ὑψηλῶν ὀρέων τῆς νήσου ταύτης ὄντες, οὐδεμίαν ἐκ τῆς τρικυμίας ἔπαθον ζημίαν, ἐπληροφορήθησαν παρὰ τῶν στρατιωτῶν, τῶν εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς Εὐβοίας φρουρούντων, περὶ τῆς δυστυχίας τοῦ περσικοῦ στόλου, ἔπλευσαν μετὰ νέου θάρρους πάλιν εἰς τὴν παλαιάν των θέσιν, πλησίον τοῦ *Ἀρτεμισίου*, πιστεύοντες ὅτι ὁ ἐχθρὸς τόσον μεγάλας ζημίας ἔπαθεν, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ τολμήσῃ ἀγῶνα κατ' αὐτῶν. Ἀλλὰ παρὰ τὰς προσδοκίας των εὗρον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐχθρικῶν πολεμικῶν πλοίων, ἅπερ τώρα εὑρίσκοντο πλησίον τῶν *Ἀφετῶν*, εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πολυαριθμότερα τῶν ἰδικῶν των, καθόσον ἦσαν ἀκόμη 1100 πλοῖα. Ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς *Εὐρυβιάδης* καὶ *Ἀδείμαντος*, ὅστις ἡγεῖτο 40 Κορινθιακῶν πλοίων, ἀπεφάσισαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀμαχητὶ εἰς τὰ ἔσω τῆς Ἑλλάδος· μετ' αὐτῶν δὲ συνεφώνει καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἱεροῦ πλοίου τῶν Ἀθηναίων ὁ *Ἀρχιτέλης*. Ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς κατώρθωσεν, ἔστω καὶ μετὰ μεγάλης δυσκολίας, νὰ πείσῃ αὐτοὺς ὅτι πρέπει νὰ μείνωσιν ἐκεῖ. Οἱ κάτοικοι τῆς Εὐβοίας, ὧν ἡ νῆσος, ἐν περιπτώσει ἀναχωρήσεως τῶν Ἑλλήνων, ἤθελεν εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς τοὺς Πέρσας, προσήνεγκον εἰς αὐτὸν κρυφίως 30 τάλαντα ἀργυρίου, (252,000 δραχ.), ἐὰν ἤθελε πείσῃ τὸν στόλον νὰ μείνῃ. Ἐκ τούτων ἔστειλε 5 τάλαντα εἰς τὸν Εὐρυβιάδην, 3 εἰς τὸν Ἀδείμαντον καὶ ἓν εἰς τὸν Ἀρχιτέλην. Τὰ δὲ λοιπὰ ἐκράτησε δι' ἑαυτόν, σκεπτόμενος ὅτι ἴσως βραδύτερον θὰ λάβῃ ἀνάγκην καὶ αὐτῶν πρὸς ὁμοίους σκοπούς.

Αὕτη ἡ χρηματικὴ παραμυθία ἐπέφερε καλὸν ἀποτέλεσμα· διότι, ἐνῷ οἱ Ἕλληνες μετὰ τοσούτων κόπων ἐπείσθησαν νὰ μείνωσιν εἰς Ἀρτεμίσιον, οἱ εἰς Ἀφετὰς εὑρισκόμενοι ἐχθροὶ ἐξέπεμψαν 200 πλοῖα διὰ τῆς ἀνοικτῆς θαλάσσης, ἵνα περιπλεύσαντα τὴν Εὔβοιαν εἰσέλθωσιν ἀπὸ μεσημβρίας εἰς τὸν μεταξὺ τῆς νήσου ταύτης καὶ τῆς στερεᾶς πορθμόν, καὶ συλλάβωσιν ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, ὅσα διαφυγόντα ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἤθελον ζητήσει σωτηρίαν διὰ τοῦ πορθμοῦ. Οἱ Ἕλληνες μαθόντες τὴν ἀποστολὴν τῶν πλοίων τούτων καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους νὰ ναυμαχήσωσι νῦν, ὁπότε ὁ στόλος τοῦ ἐχθροῦ ἦτο κεχωρισμένος εἰς δύο, προῆλθον εἰς τὸ πέλαγος περὶ τὴν δείλην, καὶ παρέταξαν τὰ πλοῖά των κύκλῳ, ἔχοντες τὰς μὲν πρύμνας πρὸς τὰ ἔσω, τὰς δὲ πρώρας πρὸς τὰ ἔξω, ἵνα δυνηθῶσι νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν, ἐν περιπτώσει κακῆς ἐκβάσεως τοῦ ἀγῶνος, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς νυκτός, καὶ προεκάλεσαν οὕτω καὶ τὸν ἐχθρὸν εἰς μάχην. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῷ κέντρῳ πρῶτοι ὄντες, ἔπλευσαν τόσον ταχέως

κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὥστε οὗτοι δὲν ἦσαν ἀκόμη ἡτοιμασμένοι πρὸς μάχην, ὅτε ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπέπεσε διὰ τῶν πλοίων του κατ' αὐτῶν. Ὁ *Λυκομήδης*, ὁ υἱὸς τοῦ *Αἰσχραίου* ἐξ Ἀθηνῶν, ἐκυρίευσε διὰ τῆς τριήρους του τὸ πρῶτον ἐχθρικὸν πλοῖον. Τοῦτον ἐντὸς ὀλίγου ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλοι, καὶ ἐκυρίευσαν καὶ ἄλλα πλοῖα. Ὅτε τέλος ἐπῆλθεν ἡ νὺξ, ἀπεσύρθησαν οἱ Ἕλληνες μετὰ 30 κυριευθέντων πλοίων τῶν Περσῶν, ὁπότε καὶ Λήμνιόν τι πλοῖον ηὐτομόλησε πρὸς αὐτούς.

Ἡ εὐτυχία τῆς ἡμέρας ταύτης ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἕλληνας ἀρκούντως, ἡ δὲ ἐπιοῦσα ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ εἰς αὐτοὺς νέας ἀφορμὰς θάρρους· διότι τὰ βραδύτερον ἑτοιμασθέντα Ἀττικὰ πλοῖα, ὑπὲρ τὰ 50 τὸν ἀριθμὸν, ἔφθασαν ἤδη· συγχρόνως δὲ ἦλθε καὶ ἡ εἴδησις, ὅτι τὰ 200 ἐκεῖνα περσικὰ πλοῖα, ἅτινα ἔμελλον νὰ τοὺς προσβάλωσιν ἐκ τῶν νώτων, ἐνῷ περιέπλεον τὴν νοτίαν ἄκραν τῆς Εὐβοίας, κατεστράφησαν ἅπαντα, καταληφθέντα ὑπὸ φοβερᾶς τρικυμίας ἐκ νότου. Μετὰ θάρρους λοιπὸν προσέβαλον νῦν πάλιν περὶ τὴν ἑσπέραν τὸν ἐχθρὸν, καὶ κυριεύσαντες ἱκανὸν ἀριθμὸν Κιλικικῶν πλοίων, ἐπέστρεψαν ἀνενόχλητοι ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς νυκτός. Κατὰ δὲ τὴν τρίτην ἡμέραν ὁ Ἀχαιμένης δὲν ἠθέλησε πάλιν νὰ περιμείνῃ ἐπίθεσιν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ παροργισθεὶς ἕνεκα τῆς τόλμης τοῦ ὀλιγαρίθμου ἐχθροῦ, καὶ μὴ ἀνεχόμενος τὴν τοιαύτην ὕβριν, φοβούμενος δὲ καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, δι' ἃς ἔπαθε ζημίας, ἐξέπλευσεν ἐπὶ τὸ *Ἀρτεμίσιον* περὶ τὴν μεσημβρίαν μεθ' ὅλου τοῦ στόλου του, ὅστις ἀκόμη συνίστατο ἐκ πλέον τῶν 800 πλοίων, καὶ παρέταξεν αὐτὸν ἐν μεγάλῳ ἡμικυκλίῳ ἐν εἴδει ἡμισελήνου. Ἀλλ' ἡ στενὴ θέσις μεταξὺ *Ἀφετῶν* καὶ *Ἀρτεμισίου* δὲν παρεῖχεν εἰς τὰ πολυάριθμα πλοῖά του τὸν ἀπαιτούμενον χῶρον πρὸς διέκπλουν, καὶ διὰ τοῦτο συνεκρούσθησαν πρὸς ἄλληλα καὶ ἐβλάβησαν μεγάλως. Κατὰ ταύτην δὲ τὴν ταραχὴν προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηναίων, πλεόντων πάλιν ἔμπροσθεν πάντων, καὶ ἔπαθον σπουδαίας ζημίας. Συνήφθη δὲ πεισματώδης ἀγὼν, ὅστις ἐπήγαγε φθορὰν μεγάλην εἰς ἑκατέρους τοὺς ἀντιπάλους, καθότι 19 ἀττικὰ πλοῖα ἐγένοντο ἄχρηστα πρὸς μάχην, 5 δὲ Ἑλληνικὰ πλοῖα ἐκυριεύθησαν αὔτανδρα ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων· καὶ ἐὰν ἐξηκολούθουν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τὸν πόλεμον, τότε θὰ ἐνικᾶτο ἐπὶ τέλους ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν Ἑλληνικῶν πλοίων. Σχεδὸν εἶχον ἀποφασίσει νὰ ἐπανέλθωσιν, ὅτε ἔφθασε καὶ ἡ εἴδησις, ὅτι ὁ Λεωνίδας, ὅστις κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἠγωνίζετο ἐν ταῖς Θερμοπύλαις, ἐφονεύθη μεθ' ὅλου τοῦ πλήθους του, καὶ ὅτι ἡ πρὸς μεσημ-

βρίαν ὁδὸς ἦτο ἀνοικτὴ εἰς τὸν κατὰ ξηρὰν περσικὸν στρατόν. Νῦν παρέστη ἀνάγκη νὰ σπεύσωσιν, ὅπως ὑπερασπίσωσι τὰς παραλίας τῆς πατρίδος των.

Ἡ ἐπάνοδος ἐγένετο διὰ τῆς Χαλκίδος· ἔπλεον δὲ οἱ μὲν Κορίνθιοι πρῶτοι, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τελευταῖοι, ὧν ἡγεῖτο ὁ Θεμιστοκλῆς, ὑψηλοφρονοῦντες διὰ τὴν ἀνδρίαν καὶ τὰ κατορθώματά των. Οὗτος συμπαραλαβὼν εἰς τὰ πλοιά του ὅσους ἠδυνήθη Εὐβοεῖς, ἐφρόντισε νὰ εἰσβιβάσῃ εἰς αὐτὰ ἐκ τῶν ἀγελῶν τούτων ὅσα κτήνη ἦτο δυνατὸν, ἵνα χρησιμεύσωσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ οὐχὶ εἰς τοὺς Πέρσας ὡς τροφή. Εἶτα δὲ ἐπορεύθη μετά τινων ταχυτάτων πλοίων, πρὶν ἀναχωρήσῃ, εἰς διαφόρους τόπους τοῦ Ἀρτεμισίου, καὶ ἔγραψεν ἐπὶ τῶν εἰς τὴν παραλίαν κειμένων λίθων, πλησίον τῶν ὁποίων ὑπῆρχον πόσιμα ὕδατα, τὰ ἑξῆς γράμματα «Ἄνδρες Ἴωνες, οὐ ποιεῖτε δίκαια ἐκστρατεύοντες κατὰ τῶν πατέρων σας καὶ φέροντες τὴν Ἑλλάδα εἰς δουλείαν· ἔλθετε πρὸς ἡμᾶς, ἢ ἐὰν δὲν δύνασθε νὰ πράξητε τοῦτο, πλεύσατε οἴκαδε καὶ παρακαλέσατε καὶ τοὺς Κᾶρας νὰ πράξωσι τὸ ἴδιον. Ἐὰν ὅμως δὲν ἦναι δυνατὸν νὰ πράξητε ἓν ἐκ τῶν δύο, καὶ ἐὰν ὁ ζυγὸς σᾶς ἦναι τόσον ἰσχυρὸς, ὥστε δὲν δύνασθε ν' ἀπομακρυνθῆτε τῶν Περσῶν, τοὐλάχιστον μὴ πολεμήσητε προθύμως, ὅταν συναφθῇ μάχη, ἀλλ' ἐνθυμήθητε, ὅτι εἶσθε ἀπόγονοί μας, καὶ ὅτι ἡ αἰτία τοῦ κατὰ τῶν βαρβάρων πολέμου μας ἀφορμὴ εἶσθε ὑμεῖς»[1]. Διὰ τοῦ ἐπινοήματος τούτου ἂν καὶ δὲν ἐγκατέλιπον οἱ Ἴωνες τὸν περσικὸν στόλον, ἐγένοντο τοὐλάχιστον ὕποπτοι εἰς τοὺς Πέρσας.

Ὁ στόλος τῶν Ἑλλήνων ἀπεσύρθη ἤδη εἰς τὴν Σαλαμῖνα καὶ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Φαλήρου, εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς κείμενον, ἣν νῦν ἠπείλει ἡ διὰ τῆς Βοιωτίας προσερχομένη κατὰ ξηρὰν δύναμις τῶν Περσῶν νὰ ἐρημώσῃ. Οἱ ἐν τῇ πόλει Ἀθηναῖοι ἐπίστευον ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι, ὡς ὑπεσχέθησαν εἰς αὐτοὺς, εὑρίσκοντο μετὰ πάσης τῆς δυνάμεώς των εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἵνα ἀναχαιτίσωσι τὸν ἐχθρόν· ἀλλὰ νῦν ἔμαθον ὅτι ἐκεῖνοι εὑρίσκοντο εἰς τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, καὶ ὅτι ὠχύρουν αὐτὸν διὰ τείχους, φροντίζοντες μόνον περὶ τῆς ἰδίας των σωτηρίας, ἐνῷ ἥ τε Ἀττικὴ καὶ τὰ Μέγαρα ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς τοὺς βαρβάρους. Ὁ Θεμιστοκλῆς παρεκάλεσε τότε τὸν Εὐρυβιάδην, ὅστις ἤθελε ν' ἀποσυρθῇ μετὰ τῶν Πελοποννησιακῶν πλοίων εἰς τὸν Ἰσθμὸν, νὰ μείνῃ τοὐλάχιστον προσωρινῶς ἐπί τινας ἡμέρας εἰς τὴν

(1) Ἡροδ. 8, 22.

Σαλαμῖνα, μέχρις ὅτου ἔλθωσιν ἐκεῖ οἱ Ἀθηναῖοι. Τοὺς δὲ Ἀθηναίους ἔπεισεν ὁ Θεμιστοκλῆς ἐν τῇ συνελεύσει τοῦ λαοῦ ν' ἀποφασίσωσιν, ὥςε, ἀφέντες τὴν πόλιν των ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀθηνᾶς, ὅλοι μὲν οἱ πρὸς πόλεμον ἱκανοὶ ἄνδρες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰς τριήρεις, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ τέκνα καὶ δούλους νὰ μεταφέρωσι πέραν τῆς θαλάσσης πρὸς ἀσφάλειαν. Ἦτο σκληρὸν εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν λαὸν τὸ νὰ ἐγκαταλίπωσιν οὕτω τὸ ἀγαπητὸν ἔδαφος τῆς γλυκείας πατρίδος των. Ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς ὑπενθύμισεν εἰς αὐτοὺς τὸν χρησμὸν, ὅστις ἀπηγόρευσε νὰ ὑπερασπισθῶσιν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Ὁ δὲ Ἄρειος Πάγος ὑπεστήριξε τὴν γνώμην αὐτοῦ, πρὸς δὲ τούτοις οἱ ἱερεῖς ἀνήγγειλαν, ὅτι ὁ μέγας ὄφις τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ ἀφανὴς φύλαξ τοῦ Ἐρεχθείου τῆς ἀκροπόλεως, ἐξηφανίσθη, διότι ὁ ἐκ μέλιτος πλακοῦς, ὅστις κατὰ μῆνα ἐτίθετο ἐκεῖ ὡς τροφὴ, δὲν εἶχε φαγωθῆ, ὅπερ ἦτο σημεῖον ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ μετὰ τοῦ ὄφεως μετέβη εἰς τὰ πλοῖα, ὅπου ἠδύνατό τις ἀφόβως νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ. Ὁ Ἄρειος Πάγος, ὅστις εἶχε περιβληθῆ ἔκτακτόν τινα πληρεξουσιότητα, ὅπως ἐπιστατήσῃ εἰς μεταφορὰν, ἀπεφάσισεν, ἵνα δοθῇ εἰς ὅλους τοὺς πτωχοτέρους πολίτας ἐκ τοῦ ταμείου τῆς πολιτείας καὶ ἐκ συνεισφορῶν τῶν πλουσίων ποσόν τι χρημάτων, ἵνα δύνωνται νὰ παρέχωσιν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ εἰς τὰς οἰκογενείας των τοὐλάχιστον τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα.

Ἦτο ἡμέρα σπαραξικαρδίων θρήνων, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκατέλειπον τὰς οἰκίας καὶ τοὺς ναοὺς τῶν θεῶν των καὶ κομίζοντες τὰ πράγματά των ἐπορεύοντο σωρηδὸν πρὸς τὴν παραλίαν, καὶ οἱ ἄνδρες, οἵτινες ἔμελλον νὰ πολεμήσωσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ τῶν τριήρων, ἀπεχαιρέτιζον, ἴσως διὰ τελευταίαν φορὰν, τὰς κλαιούσας γυναῖκάς των καὶ τὰ θρηνοῦντα παιδία. Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν φευγόντων κατέφυγε πρὸς ἀσφάλειαν εἰς τὴν *Σαλαμῖνα*, εἰς τὴν *Αἴγιναν*, εἰς τὴν *Πελοπόννησον*, καὶ ἰδίως εἰς τὴν ὁμόφυλον *Τροιζῆνα*, ὅπου εὗρον φιλικὴν ὑποδοχήν. Οἱ Τροιζήνιοι τοὺς διετήρουν δημοσίᾳ δαπάνῃ παρέχοντες καθ' ἡμέραν εἰς ἕκαστον δύο ὀβολοὺς, καὶ μισθοῦντες τοὺς διδασκάλους πρὸς διδασκαλίαν τῶν τέκνων των. Τὰ παιδία τῶν Ἀθηναίων ἠδύναντο ἐκεῖ νὰ συλλέγωσιν ἐκ τῶν κήπων καὶ τῶν ἀγρῶν καρποὺς καὶ σταφυλὰς, ὁπουδήποτε ἤθελον. Οὕτω λοιπὸν ἐκενώθη ἡ πόλις σχεδὸν ἐντελῶς, ὥστε, ὅτε ὁ στρατὸς τοῦ Ξέρξου εἰσῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, δὲν εὗρεν εἰμὴ 500 πρεσβυτέρους ἄνδρας καὶ πτωχοὺς πολίτας, οἵτινες ἔμειναν εἰς τὴν πόλιν, διότι ἐθεώρουν τὴν ἀκρόπολιν ὡς τὸν τόπον, ὃν ὁ χρησμὸς τῆς Πυθίας ἐκήρυξεν ἀπόρθητον.

Ὁ Ξέρξης εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐγκαταλελειμμένην πόλιν ἀκωλύτως, καὶ ἔφθασεν εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως, ἐντὸς τῆς ὁποίας οἱ ὀλίγοι μείναντες Ἀθηναῖοι κατέφυγον καὶ ὅπου ὠχυρώθησαν, ὅσον ἦτο δυνατὸν, καλῶς. Οὗτοι ὑπερησπίζοντο ἀνδρειότατα, καὶ δὲν ἤθελον ν' ἀκούσωσι περὶ συνθηκολογίας, ἣν εἰς αὐτοὺς προέτεινεν ὁ *Πεισίστρατος*, ὁ υἱὸς τοῦ Ἱππίου, ἐπιθυμῶν ν' ἀπαλλάξῃ τὸν ἱερὸν τοῦτον τόπον ἀπὸ τῆς βεβηλώσεως καὶ τῆς καταστροφῆς. Διὸ ἐδέησε ν' ἀναβῇ μέρος τῶν Περσῶν εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν, ὅπου τῶν βράχων λίαν ἀποτόμων ὄντων δὲν εἶχον θέσει φρουρὰς, διὰ κρυφίων ἀτραπῶν τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἐξεπολιόρκησαν αὐτήν. Αἱ πύλαι ἠνεῴχθησαν διὰ τῆς βίας, καὶ ὅστις δὲν ἔπεσεν ἐκ τοῦ βράχου τῆς ἀκροπόλεως, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων. Οἱ δὲ ναοὶ καὶ τὰ ἱερὰ καὶ ὅλα τὰ κτίρια τῆς ἀκροπόλεως ἐλεηλατήθησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν ὡς καὶ ἡ πόλις αὐτή. Ὁ Ξέρξης λοιπὸν ἐξεδικήθη κατὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔστειλεν εὐθὺς ἀγγελιαφόρους εἰς τὰ Σοῦσα, ἵνα ἀναγγείλωσι τὸ εὐτυχὲς συμβάν.

Ὁ ἐν Σαλαμῖνι ἑλληνικὸς στόλος, ὅστις ἐπηυξήθη διὰ πλοίων, ἐλθόντων ἐκ τῆς Πελοποννήσου, τῆς Αἰγίνης καὶ ἔκ τινων νήσων τῶν Κυκλάδων, εἶδε μὲ τρόμον τὰς φλόγας τῶν καιομένων Ἀθηνῶν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν μοιρῶν τοῦ στόλου ἦσαν κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν συνηθροισμένοι εἰς πολεμικὸν συμβούλιον, καὶ οἱ πλεῖστοι ἀπεφαίνοντο τὴν γνώμην ὅτι πρέπει ν' ἀποσυρθῶσιν ἐκεῖθεν καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸν Ἰσθμὸν, διότι, ἐὰν ἀγωνισθέντες ἐν τῷ μεταξὺ *Σαλαμῖνος* καὶ *Ἀττικῆς* πορθμῷ ἡττῶντο, ἤθελον ἀποκλεισθῆ εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην, ἐνῷ περὶ τὸν Ἰσθμὸν, εἰς *Κεγχρεὰς*, οὐ μόνον δὲν ἔτρεχον κίνδυνον ἀποκλεισμοῦ, ἀλλ' εἶχον καὶ τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ βοηθῶνται ὑπὸ τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ. Ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα συνεζήτουν, εἶδον οἱ ἐν Σαλαμῖνι τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν πυρπολουμένην, καὶ τοσοῦτον ἐφοβήθησαν, ὥστε τινὲς τῶν στρατηγῶν, ἐνῷ τίποτε ἀκόμη δὲν εἶχεν ἀποφασισθῆ ἐν τῷ συμβουλίῳ, ἐξελθόντες παρήγγειλαν εὐθὺς νὰ ἑτοιμασθῶσι τὰ πλοῖα αὐτῶν, ἵνα διὰ νυκτὸς ἀποπλεύσωσιν. Οἱ δὲ ἐν τῷ συμβουλίῳ μείναντες στρατηγοὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἑτοιμάσωσι τὰ πάντα, ἵνα τὴν ἐπιοῦσαν πρωΐαν ὑποχωρήσωσι, μολονότι ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ οἱ στρατηγοὶ τῶν πόλεων Μεγάρων καὶ Αἰγίνης, αἵτινες, μετὰ τὴν Ἀττικὴν, τὰ μάλιστα ἠπειλοῦντο, ἀντέλεγον. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀσφαλὴς ἀπώλεια, διότι μόνον ἐν τῇ στενῇ θαλάσσῃ τῆς Σαλαμῖνος ἠδύναντο νὰ ἐλπίζωσιν ὅτι θὰ νικήσωσι τὸν ἐχθρὸν διὰ τοῦ ἡνωμένου στόλου. Διὰ τοῦτο μετέβη ὁ Θεμιστοκλῆς κατὰ τὴν αὐτὴν ἑσπέραν εἰς

τὸ πλοῖον τοῦ Εὐρυβιάδου καὶ παρέστησεν εἰς αὐτὸν, ὅτι, ἂν ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῆς Σαλαμῖνος, δὲν θέλουσι πλέον ναυμαχήσει περὶ τῆς ὅλης πατρίδος, περὶ τῆς ὅλης δηλ. Ἑλλάδος· διότι αἱ μοῖραι ἑκάστης πόλεως θέλουσι τραπῆ εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δὲ Εὐρυβιάδης συνεκάλεσε καὶ πάλιν τοὺς στρατηγοὺς κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα εἰς πολεμικὸν συμβούλιον. Συνελθόντων δὲ τῶν στρατηγῶν, πρὶν ὁ Εὐρυβιάδης ἐκθέσῃ τὸν λόγον, δι' ὃν συνήγαγεν αὐτοὺς, ἀνέστη ὁ Θεμιστοκλῆς ὑπὸ ζήλου κινούμενος, ἵνα ὁμιλήσῃ, ἀλλὰ διέκοψεν αὐτὸν ὁ *Ἀδείμαντος*[1], ὁ στρατηγὸς τῆς Κορίνθου, ὅστις ἔτρεφε πικρὸν μῖσος κατὰ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τῶν Ἀθηναίων, καὶ εἶπεν· «Ὦ Θεμιστόκλεις, εἰς τοὺς ἀγῶνας ῥαπίζονται οἱ ἀνιστάμενοι πρὶν ἢ δοθῇ τὸ σύνθημα»· ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ἀπήντησεν ἡσύχως, ἵνα ἀποφύγῃ πᾶσαν περιττὴν καὶ ἀνωφελῆ ἔριδα, «ναὶ, ἀλλ' οἱ μένοντες ὀπίσω δὲν στεφανοῦνται». (Ὁ Πλούταρχος[2] λέγει ὅτι ὁ διάλογος οὗτος ἐγένετο οὐχὶ μεταξὺ Ἀδειμάντου καὶ Θεμιστοκλέους, ἀλλὰ μεταξὺ Εὐρυβιάδου καὶ Θεμιστοκλέους, ἐπιφέρων ὅτι μετὰ τὴν ἀπάντησιν τούτου, ὑψώσαντος ἐκείνου τὴν ῥάβδον ἵνα τὸν κτυπήσῃ, ἐκράτησεν αὐτὴν εἰπών: «*πάταξον μὲν ἄκουσον δέ*».) Ἔπειτα δὲ στραφεὶς πρὸς τὸν Εὐρυβιάδην εἶπεν: «Ἐν σοὶ κεῖται νῦν ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος· ἐὰν συνάψῃς ναυμαχίαν εἰς τὸν Ἰσθμὸν, τότε πρέπει νὰ πολεμήσῃς ἐν ἀνοικτῷ πελάγει, ὅπερ δὲν συμφέρει εἰς ἡμᾶς, διότι τὰ πλοῖά μας εἶναι βαρύτερα καὶ ὀλιγώτερα τῶν πολεμίων κατὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ τότε θὰ ἀπολέσῃς τὴν Σαλαμῖνα, τὰ Μέγαρα καὶ τὴν Αἴγιναν, χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν ὅτι κατὰ τὰ ἄλλα θὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς· διότι τὴν ναυτικὴν δύναμιν θὰ ἀκολουθήσῃ κατὰ πόδα ὁ κατὰ ξηρὰν στρατός· καὶ οὕτω θὰ φέρῃς τὸν ἐχθρὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἐὰν ὅμως πράξῃς ὅ,τι σοὶ λέγω ἐγὼ, τότε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ κατισχύσωμεν ἡμεῖς· διότι τὸ νὰ ναυμαχήσωμεν ἐν τῷ στενῷ συμφέρει ἡμῖν, τοὐναντίον δὲ τὸ νὰ ναυμαχήσωμεν ἐν τῷ ἀνοικτῷ πελάγει συμφέρει εἰς τὸν ἐχθρόν· πρὸς δὲ τούτοις ἀφ' ἑνὸς μὲν σώζομεν τὴν Σαλαμῖνα, ὅπου ἔχομεν τὰ τέκνα μας καὶ τὰς γυναῖκάς μας, ἀφ' ἑτέρου δὲ σώζεις τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐνταῦθα πολεμῶν ὡς καὶ ἐὰν ἐπολέμεις ἐν τῷ Ἰσθμῷ. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὁ Θεὸς μᾶς ὑπεσχέθη ὅτι ἐν τῇ Σαλαμῖνι θὰ νικήσωμεν. Ἐὰν μὲν καλῶς σκέπτηταί τις, τότε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ἡ ἐπιτυχία εἶναι βεβαία, ἐὰν δὲ δὲν σκέπτηταί τις καλῶς, τότε οὐδὲ ὁ θεὸς βοηθεῖ».

---

(1) Ἡροδ. 8, 59 καὶ ἑξῆς. (2) Πλούτ. ἐν β. Θεμις. 11.

Ἀφοῦ ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπε ταῦτα, καὶ οἱ λόγοι του ἤρχισαν νὰ προξενῶσιν ἐντύπωσίν τινα εἰς τοὺς στρατηγούς, ἀνέστη πάλιν ὁ *Ἀδείμαντος* καὶ εἶπεν, ὅτι ἄνθρωπος ἄπολις δὲν πρέπει νὰ διδάσκῃ τοὺς ἔχοντας πατρίδας νὰ τὰς ἐγκαταλίπωσι καὶ ν' ἀδιαφορήσωσι περὶ αὐτῶν[1]. Τότε δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς δυσαρεστηθεὶς διὰ τὴν ἀγενῆ ταύτην συμπεριφορὰν τοῦ Ἀδειμάντου ἀνέστη καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν: «Ἡμεῖς ὦ μοχθηρέ, τὰς μὲν οἰκίας καὶ τὰ τείχη ἡμῶν ἐγκατελίπομεν, θέλοντες νὰ μὴ γείνωμεν δοῦλοι χάριν ἀψύχων. Ἔχομεν δὲ πόλιν μεγίστην μεταξὺ τῶν Ἑλληνίδων, τὰς διακοσίας τριήρεις, αἵτινες ἦλθον νὰ σᾶς βοηθήσωσι, διότι περιμένετε τὴν σωτηρίαν σας ἀπ' αὐτῶν. Ἂν δὲ καὶ ἐκ δευτέρου ἀναχωρήσητε προδίδοντες ἡμᾶς, ταχέως θ' ἀκούσωσιν οἱ Ἕλληνες ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκτησαν καὶ πόλιν ἐλευθέραν καὶ χώραν ὄχι κατωτέραν ἐκείνης, ἣν ἀπώλεσαν». Οὕτω λοιπὸν ἀφοῦ ἀρκούντως ἐξύβρισε καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς Κορινθίους, προσέθηκε μετ' ὀργῆς: «ἐν ὅσῳ οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουσι 200 τριήρεις πλήρεις ἀνδρῶν, δύνανται ν' ἀποκτήσωσι πόλιν καὶ χώραν πολὺ μείζονα τῆς τῶν Κορινθίων». Εἶτα δὲ στραφεὶς πάλιν πρὸς τὸν Εὐρυβιάδην εἶπεν: «ἐὰν μείνῃς ἐδῶ καὶ δείξῃς σεαυτὸν γενναῖον ἄνδρα, σώζονται τὰ πάντα· εἰ δὲ μὴ θὰ καταστρέψῃς τὴν Ἑλλάδα· διότι ἡ τύχη τοῦ πολέμου τούτου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ πλοῖά μας. Ἐὰν δὲν ἀκολουθήσῃς τὴν συμβουλήν μου, τότε ὅλοι ἡμεῖς, ὅσοι εὑρισκόμεθα ἐδῶ, θὰ λάβωμεν τὰς οἰκογενείας μας εἰς τὰ πλοῖά μας καὶ θὰ ἀποπλεύσωμεν εἰς *Σῖριν* τῆς Ἰταλίας, ἥτις ἔκπαλαι ἀνήκει εἰς ἡμᾶς, καὶ ἥτις κατά τινα χρησμὸν πρέπει νὰ κτισθῇ ὑφ' ἡμῶν· ὑμεῖς δὲ στερηθέντες τοιούτων συμμάχων, θέλετε ἐνθυμηθῆ τοὺς λόγους μου». Ὅτε οἱ στρατηγοὶ ἤκουσαν τὴν ἀπειλὴν ταύτην, ἐξεπλάγησαν, διότι ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν Ἀθηναίων δὲν ἠδύναντο ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ μὴ ἀναχωρήσωσιν, ἀλλὰ νὰ περιμείνωσι τὸν ἐχθρικὸν στόλον.

Ἀφοῦ δὲ ἀπεφάσισαν οἱ στρατηγοὶ νὰ συνάψωσι ναυμαχίαν πλησίον τῆς Σαλαμῖνος, προσήνεγκον πρὸς τοὺς θεοὺς ἐπίσημον θυσίαν καὶ ηὔξαντο πρὸς αὐτούς, καὶ ἐπεκαλέσαντο συμμάχους τοὺς ἥρωας τῆς Σαλαμῖνος, τὸν *Τελαμῶνα*, τὸν *Αἴαντα* καὶ τὸν *Τεῦκρον*. Ἔστειλαν δὲ εἰς τὴν Αἴγιναν καὶ τριήρη, ἵνα μετακομίσῃ τὰς εἰκόνας τοῦ *Αἰακοῦ* καὶ τῶν ἄλλων *Αἰακιδῶν*, ὅπως προπορεύωνται οἱ ἀνδρειότατοι οὗτοι ἥρωες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν μάχην.

---

(1) Ἡρόδ. 8, 61. καὶ ἑξῆς.

Τέλος ἐπλησίασεν ὁ περσικὸς στόλος καὶ ἠγκυροβόλησεν ἐν ἀπεράντῳ σειρᾷ ἀπὸ τοῦ Σουνίου μέχρι τοῦ Φαλήρου. Ἐπηυξήθη δὲ οὗτος μετὰ τοὺς ἐν Ἀρτεμισίῳ ἀγῶνας διὰ νέων πλοίων ἐκ τῶν ἑλληνικῶν νήσων καὶ παραλιῶν, καὶ ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἠσχολεῖτο εἰς τὴν ἐρήμωσιν τῆς Εὐβοίας. Ὅτε λοιπὸν οἱ Ἕλληνες εἶδον τὴν φοβερὰν ταύτην δύναμιν, καταληφθέντες ὑπὸ νέου φόβου καὶ μικροψυχίας παρεκάλεσαν τὸν Εὐρυβιάδην νὰ συγκαλέσῃ καὶ τρίτην φορὰν συμβούλιον, καθ' ὃ ἡ πλειονοψηφία ἐπέμεινε πάλιν εἰς τὸ ν' ἀποσυρθῶσιν ἐκ τῆς Σαλαμῖνος. Τότε κατέφυγεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἵνα τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ μείνωσι καὶ συνάψωσιν ἐκεῖ ναυμαχίαν, εἰς παράδοξόν τι μηχάνημα. Ἐξελθὼν δηλ. τοῦ συμβουλίου, διότι ἔβλεπεν ὅτι ἡ πλειονοψηφία ἤθελε κατισχύσει, προσεκάλεσε κρυφίως ἕνα τῶν πιστῶν του δούλων, *Σίκιννον* ὀνομαζόμενον, ὅστις ἦτο παιδαγωγὸς τῶν τέκνων του, εἰς πλοῖόν τι ἐν καιρῷ νυκτός, καὶ παρήγγειλεν εἰς αὐτὸν νὰ μεταβῇ εὐθὺς καὶ κρυφίως εἰς τὸ περσικὸν στρατόπεδον πρὸς τὸν Ξέρξην, ἵνα τῷ εἴπῃ ὅτι ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, ἀφωσιωμένος ὢν τῷ βασιλεῖ καὶ προτιμῶν τὴν ὑπερίσχυσιν αὐτοῦ παρὰ τῶν Ἑλλήνων, τῷ ἀναγγέλλει ὅτι οἱ Ἕλληνες, φοβηθέντες, σκέπτονται νὰ φύγωσι καὶ ὅτι νῦν παρουσιάσθη εἰς τοὺς Πέρσας ἡ καλλίστη εὐκαιρία νὰ καταστρέψωσι διὰ μιᾶς τοὺς πολεμίους αὐτῶν, ἐὰν δὲν τοὺς ἀφήσωσι νὰ φύγωσι· διότι οὗτοι διχονοοῦντες, δὲν θέλουσιν ἀντισταθῇ, ἀλλὰ μᾶλλον θέλουσι πολεμήσει κατ' ἀλλήλων, καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα, καθὼς καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες δὲν θέλουσιν[1].

Ὁ Ξέρξης κατὰ τὴν μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ στόλου του πρωΐαν συνεκάλεσε τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν πλοίων εἰς στρατηγικὸν συμβούλιον, ἐὰν πρέπει νὰ συγκροτήσωσι ναυμαχίαν ἢ μή[2]. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου του, οἱ δὲ συγκληθέντες ἡγεμόνες καὶ ἀρχηγοὶ κατέλαβεν ἕκαστος τὴν προσδιορισθεῖσαν εἰς αὐτὸν θέσιν· ἀνωτέρω δὲ αὐτῶν ἐκάθησεν ὁ βασιλεὺς τῆς Σιδῶνος, ἔπειτα ὁ τῆς Τύρου καὶ ἔπειτα οἱ λοιποὶ κατὰ σειράν. Ὁ δὲ Μαρδόνιος διετάχθη νὰ πλησιάσῃ ἕκαστον καὶ νὰ ἐρωτήσῃ τὴν γνώμην του, ἵνα τὴν ἀναγγείλῃ εἰς τὸν βασιλέα. Ἅπαντες λοιπὸν προέτειναν, ἵνα εὐθὺς ναυμαχήσωσιν, ἐκτὸς τῆς βασιλίσσης τῆς Καρίας *Ἀρτεμισίας*, ἥτις μὲ πέντε πλοῖα τῆς Ἁλικαρνασσοῦ ἠκολούθησε τὸν στόλον τοῦ βασιλέως. Αὕτη εἶπεν ὅτι ἡ ἔκβασις τῆς ναυμαχίας ἦτο ἄδηλος, καὶ ὅτι πρέπει ν' ἀναβάλωσιν αὐτήν, διότι

(1) Ἡρόδ. 8, 75. (2) Αὐτόθι, 8, 67 καὶ 68.

κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, οἱ Ἕλληνες μὴ ἔχοντες ἀρκετὰς τροφὰς ἐν Σαλαμῖνι θὰ διαλυθῶσιν· ἐπομένως καλὸν εἶναι νὰ προχωρήσῃ ὁ κατὰ ξηρὰν στρατὸς πρὸς τὰ Μέγαρα καὶ τὸν Ἰσθμὸν, ἵνα οὕτω ἐπέλθῃ ταχύτερον ἡ διάλυσις αὕτη. Ἀλλ' ὁ Ξέρξης ἐν τῇ ἀγερώχῳ περὶ τῆς νίκης του πεποιθήσει ἐδέχθη τὴν συμβουλὴν τῶν ἄλλων, καὶ ἀπεφάσισε, ἵνα τὴν ἐποιοῦσαν ὁ μὲν στόλος ναυμαχήσῃ, ὁ δὲ κατὰ ξηρὰν στρατὸς αὐτοῦ ὁρμήσῃ κατὰ τῆς Πελοποννήσου.

Καθ' ἣν δὲ ἡμέραν ἠσχολοῦντο εἰς τὴν προετοιμασίαν τῆς μάχης, ἔφερεν ὁ Σίκιννος εἰς τὸν Ξέρξην τὴν ἀγγελίαν τοῦ Θεμιστοκλέους. Ὁ δὲ Ξέρξης πιστεύσας τοὺς λόγους τοῦ ἐχθροῦ, διέταξε παραχρῆμα νὰ παρασκευασθῶσι τὰ πάντα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν συμβουλῶν του. Οἱ Ἕλληνες εὑρίσκοντο μετὰ τῶν πλοίων των εἰς τὴν παραλίαν τῆς Σαλαμῖνος ἐν τῇ στενῇ θαλάσσῃ, τῇ μεταξὺ τῆς νήσου ταύτης καὶ τῆς παραλίας τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν Μεγάρων. Ὁ κόλπος οὗτος εἶχε δύο στενὰς εἰσόδους τὴν μὲν πρὸς δυσμὰς, παρὰ τὴν τῶν Μεγάρων παραλίαν, τὴν δὲ ἄλλην πρὸς ἀνατολὰς ἔμπροσθεν τοῦ Πειραιῶς. Ὁ περσικὸς στόλος ἐστάθμευεν, ὡς προείπομεν[1], εἰς τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς λιμένας τοῦ Φαλήρου, τῆς Μουνυχίας, τοῦ Πειραιῶς καὶ εἰς τὸν λεγόμενον *Φωρῶν* ἤτοι Κλεπτῶν λιμένα, ὅστις κεῖται ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς εἰσόδου τοῦ μεταξὺ Σαλαμῖνος καὶ Ἀττικῆς πορθμοῦ. Ἅμα ἐνύκτωσεν ἀπόσπασμα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ κατέλαβε τὴν Ψυττάλειαν, τὴν μικρὰν νῆσον τὴν κειμένην εἰς τὸ μεσημβρινὸν ἐκεῖνο στόμιον τοῦ πορθμοῦ ἔμπροσθεν τοῦ Πειραιῶς, περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ περσικοῦ στόλου, τὸ ἐκ φοινικικῶν καὶ αἰγυπτιακῶν πλοίων συγκείμενον, εἰσῆλθε διὰ τοῦ στομίου τούτου εἰς τὸν πορθμὸν, καὶ προελθὸν παρὰ τὴν Ἀττικὴν παραλίαν, μέχρι τοῦ ἑτέρου στομίου ἤτοι τοῦ ἀρκτικοῦ, τοῦ πρὸς τὴν Ἐλευσῖνα, ἔφραξε τὴν δίοδον ταύτην καὶ παρετάχθη ὡς ἐπὶ μάχην· κατόπιν τούτου εἰσῆλθον, διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ ὁμοίως στομίου, αἱ μοῖραι τῶν Κυπρίων, τῶν Κιλίκων, τῶν Λυκίων καὶ τῶν Παμφύλων, καὶ ἐστάθησαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς περσικῆς παρατάξεως· τελευταῖοι δὲ εἰσέπλευσαν οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Κᾶρες, ἀποτελέσαντες τὸ ἀριστερὸν κέρας, τὸ πρὸς τὸν Πειραιᾶ. Ταῦτα δὲ πάντα διενηργοῦτο ἐν σιγῇ, ἵνα μὴ ἐννοήσωσι σαφῶς οἱ Ἕλληνες τὰ γινόμενα.

Ὁ Ξέρξης εἶχε διατάξει κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην νὰ ἑτοιμασθῇ ἐπὶ

---

(1) Κατὰ Κ. Παπαρρηγόπουλον. Τόμ. Α'. σελ. 457.

τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους *Αἰγάλεω* ἀντικρὺ τῆς Σαλαμῖνος, ὄπισθεν τοῦ στόλου του, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀρίστων ταγμάτων ἀργυρόπους δίφρος δι' αὐτόν, ἵνα δύναται ἐκεῖθεν νὰ ἐπιβλέπῃ εὐκόλως τὸν ἀγῶνα τῶν στρατευμάτων του. Καθ' ὅλην δὲ τὴν παραλίαν ἦτο παρατεταγμένος ὁ κατὰ ξηρὰν στρατός, ὅστις ἔμελλε νὰ δεχθῇ τὰ κατὰ τὴν ναυμαχίαν βλαπτόμενα πλοῖα, ὅσα ἤθελον προσορμισθῆ ἐκεῖ πρὸς βοήθειαν τῶν ὁμοεθνῶν καὶ πρὸς καταστροφὴν τῶν ἐχθρῶν. Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν κατελήφθη καὶ ἡ μικρὰ νῆσος *Ψυττάλεια*, ἥτις κεῖται μεταξὺ τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῆς ἠπείρου, ὑπὸ περσικοῦ στρατοῦ.

Ἐν ᾧ οὕτως οἱ Πέρσαι προητοιμάζοντο πρὸς τὸν ἀγῶνα, ἐφιλονείκουν εἰσέτι οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ ἐν τῇ συνελεύσει περὶ ἀναχωρήσεως ἢ διαμονῆς χωρὶς νὰ φθάσωσιν εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα, μολονότι εἶχε νυκτώσει. Ὅτε δὲ ἐπλησίασε τὸ μεσονύκτιον, εἰσῆλθέ τις καὶ εἶπε τῷ Θεμιστολεῖ νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ συμβουλίου, διότι ἀνήρ τις ἐπεθύμει νὰ ὁμιλήσῃ μετ' αὐτοῦ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ *Ἀριστείδης*, ὅστις ἦλθε κατὰ τὴν νύκτα διὰ τῆς Αἰγίνης, διαπλεύσας παρατόλμως διὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, ἵνα λάβῃ μέρος εἰς τὸν κίνδυνον τῶν συμπολιτῶν του καὶ νὰ τοὺς βοηθήσῃ, ὅσον ἠδύνατο. Ἡ ἐξορία του εἶχε καταργηθῆ, καθόσον ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ ἀνάγκῃ τῆς πατρίδος εἶχεν ἐπιτραπῆ εἰς ὅλους τοὺς ἐξορίστους ἡ ἐπάνοδος. Εἶπε δὲ οὗτος πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα, τὸν παλαιόν του ἀντίπαλον[1], «Ἡμεῖς, ὦ Θεμιστόκλεις, ἂν ἤμεθα φρόνιμοι, ἀφέντες τὴν στάσιν καὶ τὴν παιδαριώδη ἔριν ἡμῶν, ἂς ἀρχίσωμεν φιλονεικίαν σωτήριον καὶ καλήν, ἁμιλλώμενοι πρὸς ἀλλήλους νὰ σώσωμεν τὴν Ἑλλάδα, σὺ μὲν ἄρχων καὶ στρατηγῶν, ἐγὼ δὲ βοηθῶν καὶ συμβουλεύων. Διότι τώρα ἀκούω ὅτι σὺ μόνος τὰ ἄριστα διαλογίζεσαι, λέγων ὅτι πρέπει νὰ ναυμαχήσωμεν εἰς τὰ στενὰ ὅσον τάχιστα· καὶ οἱ μὲν σύμμαχοι ἀντιπράττουσι κατὰ σοῦ, οἱ δὲ ἐχθροὶ φαίνεται ὅτι συνεργοῦσι. Διότι τὸ πέριξ καὶ τὸ ὀπίσω τοῦτο πέλαγος εἶναι πλῆρες ἐχθρικῶν πλοίων, ὥστε καὶ οἱ μὴ θέλοντες ἀνάγκη νὰ δειχθῶσι γενναῖοι καὶ νὰ πολεμήσωσι. Φυγῆς ὁδὸς δὲν ἔμεινεν! Ἐὰν οἱ Πελοποννήσιοι ὁμιλῶσι πολὺ ἢ ὀλίγον περὶ τῆς ἀναχωρήσεως, τοῦτο εἶναι ὅλως ἀδιάφορον· διότι σὲ διαβεβαιῶ ὅτι οὔτε οἱ Κορίνθιοι, οὔτε ὁ Εὐρυβιάδης, καὶ ἂν θέλωσι, δύνανται νὰ φύγωσιν. Ἐγὼ ἔρχομαι ἐκ τῆς Αἰγίνης καὶ εἶδον τὸν στόλον τῶν ἐχθρῶν πλησιάζοντα εἰς τὸ στόμιον τοῦ πορθμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μόλις κατώρθωσα νὰ διαφύγω· εἴμεθα

(1) Ἡροδ. 8, 79 καὶ ἑξῆς. Πλουτ. ἐν β. Ἀριστ. 8.

περικεκλεισμένοι! ἀνάγγειλον τοῦτο εἰς τοὺς στρατηγούς». Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ἀπήντησεν· «Ἀγαθὰς φέρεις ἀγγελίας· ἀλλὰ γνώριζε ὅτι τὰ κινήματα ταῦτα τῶν Μήδων ἐγὼ προεκάλεσα»· εἶτα δὲ εἰσήγαγε τὸν Ἀριστείδην εἰς τὸ συμβούλιον, ἵνα ὁ ἴδιος ἀναγγείλῃ ταῦτα εἰς τοὺς στρατηγούς, διότι μᾶλλον ἤθελον πιστεύσει τοὺς λόγους τούτου παρὰ τὸν Θεμιστοκλέα. Ἐνῷ δὲ καὶ ἤδη ἀκόμη οἱ πλεῖστοι τῶν στρατηγῶν οὐδὲ τὸν Ἀριστείδην ἐπίστευσαν, ἔφθασε πλοῖόν τι τῆς Τήνου, ὅπερ ηὐτομόλησεν ἀπὸ τῶν Περσῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐπεκύρωσε τοὺς λόγους τοῦ Ἀριστείδου. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν ἦσαν ἤδη ἠναγκασμένοι νὰ ναυμαχήσωσιν ἐκεῖ.

Τὴν πρωΐαν τῆς 20 Σεπτεμβρίου (480) ἀντετάχθησαν τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα πρὸς τὸν στόλον τῶν ἐχθρῶν 373 μετὰ 70,000 περίπου ἀνδρῶν κατὰ 750 πλοίων μετὰ πληρωμάτων ἐξ 150,000 ἀνδρῶν. Τὰ 200 ἀθηναϊκὰ πλοῖα εὑρίσκοντο ὑπὸ τὸν Θεμιστοκλέα εἰς τὸ ἀριστερὸν κέρας, ἀπέναντι τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Αἰγυπτίων. Τὸ δὲ δεξιὸν κέρας, τὴν ἐντιμοτάτην θέσιν ἐν τῇ μάχῃ, κατέλαβεν ὁ Εὐρυβιάδης μετὰ τῶν πλοίων τῶν Λακεδαιμονίων, τῆς Κορίνθου, Αἰγίνης, καὶ Μεγάρων, ἐν συνόλῳ 106, καὶ ἵσταντο ἀπέναντι τῶν Ἰώνων καὶ Καρῶν. Τὸ δὲ ἐπίλοιπον τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἦτο παρατεταγμένον ἐν τῷ κέντρῳ, ἔχον ἀντικρὺ τοὺς Παμφύλους, Λυκίους, Κίλικας καὶ τοὺς Κυπρίους. Ὀλίγον δὲ πρὸ τῆς παρατάξεως ἔφθασε τὸ πλοῖον, ὅπερ εἶχε σταλῆ εἰς τὴν Αἴγιναν ἵνα φέρῃ τὰς εἰκόνας τῶν Αἰακιδῶν· τὴν δὲ αἰσίαν ἄφιξιν αὐτοῦ ἐθεώρησαν ὡς καλὸν οἰωνόν, καὶ τὸ κατέταξαν μετὰ τῶν ἄλλων. Τότε δὲ ἤρχισαν νὰ ψάλλωσι πολεμικὸν ᾆσμα (παιᾶνα) ὅπερ ἀντήχει εἰς τοὺς βράχους, καὶ εἶτα ἔπλευσαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν, κωπηλατοῦντες πάσῃ δυνάμει καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τῶν στρατηγῶν, ἰδίως δὲ τοῦ Θεμιστοκλέους, καὶ ἀναβοῶντες· «Ἐμπρός, παῖδες Ἑλλήνων, σώσατε τὴν πατρίδα». Ἀφοῦ δὲ προυχώρησαν ὀλίγον καὶ ἀντήχησε τῶν βαρβάρων ὁ ἀλαλαγμός, οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ ὑποχωρῶσιν, οὐχὶ τρέψαντες τὰ νῶτα, ἀλλ' ἀνακρουόμενοι τὰς πρύμνας, ἤτοι κωπηλατοῦντες πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἐὰν ἡ κίνησις αὕτη ἤθελε διαρκέσει ἐπὶ πλείονα χρόνον, τότε θὰ ὠθοῦντο τὰ πλοῖα πρὸς τὴν παραλίαν τῆς Σαλαμῖνος καὶ ἡ ἀποθάρρυνσις θὰ ηὔξανεν ἔτι μᾶλλον. Ἀλλ' *Ἀμεινίας*, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ποιητοῦ *Αἰσχύλου*, ἀνέστειλε τὴν δειλὴν ταύτην ὑποχώρησιν διατάξας πρῶτος τὴν τριήρη του νὰ κωπηλατήσῃ αὖθις πρὸς τὰ ἐμπρός, καὶ ἐνέπηξε τὸ ἔμβολον, ἤτοι τὴν σιδηρᾶν αὐτῆς μύτην εἰς τὰ πλευρὰ τῆς ἀντεπερχομένης Φοινικῆς τριήρους, ὥστε

τὰ δύο πλοῖα δὲν ἠδυνήθησαν πλέον νὰ χωρισθῶσι. Νῦν δὲ ἤρξατο δεινὸς ἀγών. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀμεινίου, εἰς δὲ τὸ δεξιὸν κέρας ὥρμησεν ἡ ἐξ Αἰγίνης ἐλθοῦσα τριήρης, ἥτις εἶχε φέρει τοὺς Αἰακίδας, θαρραλέως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, τὰ δὲ ἄλλα ἠκολούθησαν αὐτὸ, καὶ οὕτως ἡ μάχη ἀπέβη γενική. Πολὺν δὲ χρόνον ὁ ἀγὼν ὑπῆρξεν ἀμφίρροπος. Τέλος κατώρθωσεν ὁ Θεμιστοκλῆς συμπυκνώσας τὰς ἀρίστας αὑτοῦ τριήρεις νὰ διασπάσῃ, δηλ. νὰ διακόψῃ εἰς δύο τὸ ἡμικύκλιον, ὅπερ εἶχον σχηματίσει περὶ αὐτὸν οἱ Φοίνικες καὶ νὰ τοὺς τρέψῃ εἰς φυγήν. Καὶ τὰ μὲν ἔπεσον ἔξω εἰς τὴν ξηρὰν, ἵνα σωθῶσι, τὰ δὲ ἄλλα ἐζήτησαν καταφύγιον ὄπισθεν τοῦ κέντρου των. Νῦν δ' ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ καταδιώξῃ τὰ εἰς τὴν ξηρὰν ἀποσυρθέντα πλοῖα ἕνεκα τῶν ἐκεῖ εὑρισκομένων ἐχθρικῶν ταγμάτων, ἐτράπη πρὸς δεξιὰν καὶ προσέβαλε τὸ κέντρον τῆς πλευρᾶς· ἓν πλοῖον μετὰ τὸ ἄλλο κατενικήθη, καὶ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν εἴσοδον. Τότε ἤρχισεν ἐν τῇ στενῇ ταύτῃ θαλάσσῃ καταστρεπτικὸς ἀγών. Τὰ εἰς τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα εὑρισκόμενα πλοῖα τῶν Περσῶν, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον ἀκόμη πολεμήσει, ἔπλευσαν πρὸς τὸν πορθμὸν, ἵνα μὴ φανῶσιν ἀδρανῆ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ὅστις ἐκ τοῦ Αἰγάλεω παρετήρει τὸν ἀγῶνα, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν αὐλικῶν του καὶ γραμματέων του, τὰ δὲ φεύγοντα πλοῖα συγκρουόμενα πρὸς ταῦτα ἔθραυον τὰς κώπας των, τινὰ δὲ μάλιστα ἐξ αὐτῶν καὶ κατεβύθιζον, ἵνα εὕρωσι δίοδον.

Ἀλλ' εἰς τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα ὑπῆρχεν εἰσέτι αἱματηρὸς ἀγών. Τὰ Ἰωνικὰ πλοῖα ἐφάνησαν ἀνδρεῖα, καὶ δὴ ἀνδρειότερα ὅλων τῶν ἄλλων. Ἡ δὲ πρόκλησις τοῦ Θεμιστοκλέους, ἣν οὗτος εἰς τὰς παραλίας τῆς Εὐβοίας ἀπέτεινε πρὸς αὐτοὺς, δὲν ἐπενήργησεν ἐπὶ τῶν ψυχῶν των. Φοίνικες, ἀρχηγοὶ πλοίων, οἵτινες ἀπώλεσαν τὰ πλοῖα, ἦλθον πρὸς τὸν βασιλέα καὶ κατηγόρησαν τοὺς Ἴωνας, ὅτι οὗτοι δὲν ἐπολέμησαν πιστῶς καὶ ἀνδρείως, καὶ ὅτι, ἐπειδὴ ἐγκατέλιπον τοὺς συμπολεμιστάς των, ἐγένοντο αἴτιοι τῆς ἀπωλείας τῶν πλοίων. Ἐνῷ δὲ οὗτοι ὡμίλουν εἰσέτι, εἶδεν ὁ Ξέρξης ὅτι Ἰωνικόν τι πλοῖον (ἦτο δὲ τοῦτο ἐκ Σαμοθράκης) κατεβύθισεν Ἀττικήν τινα ναῦν· ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐπελθοῦσα Αἰγιναία τις ναῦς κατέβαλε τὴν Σαμοθρακίαν, διατρυπήσασα αὐτὴν, καὶ τὴν κατεβύθισε· τότε δὲ οἱ Σαμόθρακες εἰσπηδήσαντες εἰς τὴν πρῶραν τοῦ Αἰγινητικοῦ πλοίου καὶ κατατροπώσαντες τὰ πληρώματα αὐτοῦ ἐσώθησαν διὰ τοῦ πλοίου, τοῦ καταβυθίσαντος τὴν ἰδίαν των τριήρη. Ὅτε δὲ ὁ βασιλεὺς εἶδε ταῦτα πάντα, διέταξε ν'

ἀπομακρύνωσι τοὺς συκοφάντας Φοίνικας καὶ νὰ τοὺς ἀποκεφαλίσωσιν. Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς διέταξε νὰ φέρωσι τὴν τριήρη αὐτοῦ κατὰ τοῦ

Ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία.

ἀρχηγοῦ τῶν Ἰώνων, *Ἀριαβίγνου*, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ξέρξου· ἐνῷ δὲ ἡ τριήρης τοῦ Θεμιστοκλέους κατεκλύζετο ὑπὸ βελῶν καὶ ἀκοντίων, ἔρχεται ὁ Ἀμεινίας, οὗτινος ἡ τριήρης ἔπλεε παρὰ τὴν πλευρὰν τῆς τοῦ

Θεμιστοκλέους, καὶ ἐμπηγνύει τὸ ἔμβολον εἰς τὰ πλευρὰ τῆς περσικῆς ναυαρχίδος. Ὁ γενναῖος Ἀριαβίγνης διατάξας ἔφοδον κατὰ τῆς πρώρας τοῦ πλοίου τοῦ Ἀμεινίου, ὥρμησε πρῶτος νὰ εἰσπηδήσῃ εἰς αὐτό· ἀλλ' ἀττικόν τι δόρυ τὸν ἐφόνευσεν, ὥστε ἔπεσε μὲν εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἡ Ἀρτεμισία ἔσωσε τὸν νεκρὸν τοῦ βασιλόπαιδος ἐκ τῶν κυμάτων. Κατὰ τῆς Ἀρτεμισίας ἐπεκράτει παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις μεγάλη ὀργή, διότι ἐθεώρουν μεγάλην ὕβριν νὰ ἐκστρατεύσῃ γυνὴ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ὅθεν διαταγαὶ εἶχον δοθῆ εἰς τοὺς τριηράρχους νὰ συλλάβωσιν αὐτὴν ζῶσαν· ἐπὶ τούτῳ δὲ εἶχον ὁρίσει καὶ ἀμοιβὴν ἐκ δέκα χιλιάδων δραχμῶν. Ἐνῷ δὲ ἡ τῆς Ἀρτεμισίας τριήρης κατεδιώκετο ὑπὸ τοῦ Ἀμεινίου, μὴ γνωρίζοντος ὅτι εἶναι ἐν αὐτῇ ἡ βασίλισσα, ὥρμησε κατὰ Καλυνδικῆς τινος τριήρους καὶ κατεβύθισεν αὐτήν. Ὅθεν ὑποθέτων ὁ Ἀμεινίας ἐκ τοῦ συμβεβηκότος τούτου ὅτι ἡ τριήρης αὕτη εἶναι φιλική, ἐτράπη κατ' ἄλλων ἐχθρικῶν, καὶ οὕτως ἐσώθη ἡ Ἀρτεμισία. Ὁ δὲ Ξέρξης, ὅστις ἐκ τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἔβλεπε πάντα τὰ γινόμενα, γνωρίσας μὲν τὴν Ἀρτεμισίαν, νομίσας δὲ τὴν Καλυνδικὴν ναῦν ὡς πολεμίαν, διέταξε τοὺς γραμματεῖς του νὰ σημειώσωσι τὸ κατόρθωμά της, καὶ ἀνέκραξεν «οἱ μὲν ἄνδρες γεγόνασί μοι γυναῖκες, αἱ δὲ γυναῖκες ἄνδρες». Οὕτως ἡ Ἀρτεμισία εἶχεν ἐκ τῆς τολμηρᾶς της γενναιότητος διπλῆν ὠφέλειαν· πρῶτον μὲν δηλ. ηὐξήθη ἡ παρὰ τῷ βασιλεῖ εὔνοιά της, καὶ δεύτερον ἐσώθη ἐκ τοῦ καταδιωγμοῦ τοῦ Ἀθηναίου. Ἐὰν ἐγνώριζεν ὁ Ἀμεινίας, ὅτι ἡ Ἀρτεμισία εὑρίσκετο εἰς τὸ πλοῖον ἐκεῖνο, δὲν θὰ ἔπαυε τὸν καταδιωγμόν, ἀλλ' ἤθελε συλλάβει αὐτὴν ζῶσαν, καὶ θὰ ἐλάμβανε τὴν ἐκ δέκα χιλιάδων δραχμῶν ἀμοιβήν.

Διαρκοῦντος τοῦ ἀγῶνος τούτου ἔπλευσεν ὁ Ἀριστείδης, ἵνα πράξῃ τι καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τῆς πατρίδος, μετά τινων ὁπλιτῶν ἐκ τῆς Σαλαμῖνος πέραν εἰς τὴν *Ψυττάλειαν*, καὶ ἐφόνευσε τοὺς ἐκεῖ παρατεταγμένους Πέρσας στρατιώτας. Οὕτω παρέσχεν εἰς τοὺς Ἕλληνας μεγάλην ὑπηρεσίαν, διότι, ὅστις ἐξ αὐτῶν κατέφυγεν ἤδη εἰς τὴν νῆσον ταύτην, εὗρε σωτηρίαν, οἱ δὲ ἐπιχειρήσαντες ἐκ τῶν Περσῶν νὰ καταφύγωσιν ἐκεῖ, ἐφονεύθησαν ὅλοι.

Ὁ Περσικὸς στόλος παραιτηθεὶς τοῦ ἀγῶνος ἔπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Φαλήρου, ἀφοῦ ἀπώλεσε 200 πλοῖα καὶ 50,000 ἄνδρας, διότι ὅστις ἐκ τῶν Περσῶν ἔπιπτεν εἰς τὴν θάλασσαν, ἐπνίγετο, καθόσον δὲν ἐγνώριζον νὰ κολυμβῶσιν· οἱ δὲ Ἕλληνες ἀπώλεσαν 40 μόνον πλοῖα. Ἀνδρειότατα πάντων ἐπολέμησαν οἵ τε Ἀθηναῖοι καὶ οἱ

Αἰγινῆται, ἀλλὰ τὸ βραβεῖον ἔπρεπε νὰ δοθῇ εἰς τοὺς Ἀθηναίους· διότι οὗτοι διὰ τῆς ἐπιτηδείας τακτικῆς τοῦ Θεμιστοκλέους κατέστρεψαν τοὺς ἐπικινδυνωδεστάτους ἐχθρούς, *τοὺς Φοίνικας*, καθ' ὁλοκληρίαν.

Ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς νίκης ταύτης ὁ ἑλληνικὸς στόλος προητοιμάσθη πρὸς νέον ἀγῶνα διὰ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν· διότι ἐνόμιζον, ὅτι ὁ Ξέρξης, οὗτινος ἔτι ὁ στόλος εἶναι ὑπέρτερος τοῦ ἑλληνικοῦ, ἔμελλε κατὰ τὴν πρωΐαν νὰ τοὺς προσβάλῃ. Ἀλλ' ὅτε ἦλθεν ἡ ἐπιοῦσα ἡμέρα, εἶδον οἱ Ἕλληνες τὸν λιμένα τοῦ Φαλήρου κενὸν πλοίων, διότι ὁ Ξέρξης ἀπέστειλεν ἅπαντα τὸν στόλον του εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἵνα φυλάξῃ τὰς γεφύρας καὶ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπάνοδόν του· διὰ δὲ τῆς κατὰ ξηρὰν δυνάμεώς του ἠθέλησε πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του νὰ κάμῃ καὶ νέαν ἀπόπειραν κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Λίαν πρωῒ λοιπὸν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔδραμεν εἰς καταδίωξιν τῶν Περσῶν μέχρι τῆς νήσου Ἄνδρου. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασαν ἐδῶ καὶ εἶδον ὅτι οἱ Πέρσαι εἶχον προχωρήσει πολύ, διευθυνόμενοι πρὸς βορρᾶν, πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ἐδιχονόησαν πάλιν. Καὶ ὁ μὲν Θεμιστοκλῆς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι βεβαίως ἀπήτησαν ἵνα καταδιώξωσι τὸν ἐχθρὸν μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου, ὅπως καταστρέψωσι τὸν στόλον αὐτοῦ καὶ διαλύσωσι τὰς ἐκεῖ γεφύρας· ἀλλ' ὁ Εὐρυβιάδης καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἀντέστησαν εἰς τὰς τολμηρὰς ταύτας σκέψεις καὶ σχέδια τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου· ὥστε ὁ Θεμιστοκλῆς ἔπρεπε ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὸ νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Κυκλάδων, ἵνα ἀργυρολογήσῃ καὶ τιμωρήσῃ τὰς νήσους ταύτας, αἵτινες ὑπεστήριξαν τοὺς Πέρσας. Ἵνα δὲ παρακινήσῃ τὸν Ξέρξην νὰ φύγῃ ταχύτερον ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἔστειλε πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν Ἀττικὴν πάλιν τὸν Σίκιννον, παραγγείλας αὐτῷ νὰ εἴπῃ εἰς τὸν βασιλέα τὰ ἑξῆς· «μὲ ἔπεμψεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ υἱὸς τοῦ Νεοκλέους, ὅστις εἶναι στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων καὶ πάντων τῶν συμμάχων ὁ ἀνδρειότατος καὶ σοφώτατος ἀνήρ, ἵνα σοὶ εἴπω, ὅτι Θεμιστοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, θέλων νὰ σοὶ ὑπηρετήσῃ, δὲν ἀφῆκε τοὺς Ἕλληνας νὰ διώξωσι τὸν στόλον σου καὶ νὰ καταστρέψωσι τὰς ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ γεφύρας. Νῦν δὲ δύνασαι μετὰ μεγίστης ἡσυχίας ν' ἀναχωρήσῃς». Ὁ βασιλεὺς ἀπολέσας πᾶν θάρρος ἀπεφάσισεν ὅσον τάχιστα νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ Μαρδόνιος ὅμως, ὁ γαμβρός του, ὅστις πρὸ πάντων συνεβούλευε τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν, ἐσκέπτετο ὅτι, ἐὰν ἐπέστρεφεν ἀδόξως καὶ ἀτυχῶς μετὰ τὰς τόσον μεγάλας προπαρασκευὰς καὶ ἀπωλείας, ὤφειλε νὰ περιμένῃ τὰς μεγίστας τιμωρίας, καὶ διὰ τοῦτο παρεκάλεσε τὸν βασιλέα νὰ τὸν ἀφήσῃ ὀπίσω μετὰ τῶν ἐκλεκτοτέρων τοῦ στρατοῦ, ὑποσχεθεὶς ὅτι θὰ

ὑποτάξῃ ἐντὸς ὀλίγου πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω δὲ ὁ Ξέρξης ἐμπιστευθεὶς εἰς αὐτὸν 300,000 ἀνδρῶν ἐκ τῶν ἀρίστων ςρατιωτῶν, ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Ἀσίαν, ὄχι μόνον διότι ἐφοβεῖτο τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα, ἀλλὰ καὶ διότι ὑπῆρχε φόβος ἐπαναστάσεως ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ κράτει. Ἡ ἐπάνοδος τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἦτο ἐλεεινή. Τὰς χώρας, δι' ὧν διήρχοντο, εἶχον ἐρημώσει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅτε κατήρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ διὰ τοῦτο μὴ εὑρίσκοντες τροφὰς, ἐτρέφοντο ἐκ πόας καὶ φλοιῶν καὶ ἐκ τῶν φύλλων δένδρων, ἡ δὲ πεῖνα καὶ ἡ ἀκατάλληλος τροφὴ, ὡς καὶ τὸ ἐνωρὶς ἐπελθὸν ψῦχος κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, προυκάλεσαν μολυντικὰς νόσους καὶ ποικίλας δυστυχίας, οὗ ἕνεκα ἀπέθανε μέγα μέρος τοῦ ςρατεύματος. Ὅτε δὲ ὁ Ξέρξης μετὰ 45 ἡμερῶν πορείαν ἔφθασεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, εὗρε τὰς γεφύρας κατεστραμμένας ὑπὸ τρικυμιῶν καὶ τῶν κυμάτων τῆς θαλάσσης, καὶ μετέβη ὡς τάχιστα διὰ πλοίων εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἰς δὲ τὰς Σάρδεις περιέμεινε τὰς περὶ νικῶν τοῦ Μαρδονίου εἰδήσεις.

Οἱ ἐν Σαλαμῖνι ἐπανελθόντες μετὰ τὴν καταδίωξιν τοῦ περσικοῦ στόλου καὶ τὴν κατὰ τῶν Κυκλάδων ἐκστρατείαν Ἕλληνες ἠσχολοῦντο εἰς τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων. Ἀπέστειλαν δὲ εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ κάλλιστον μέρος τῶν λαφύρων, ἐξ οὗ κατεσκευάσθη κολοσσιαῖος ἀνδριὰς, ἔχων μέγεθος 12 πήχεων καὶ κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα ἔμβολον νηός. Ἰδίως δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέθεσαν τὰς τρεῖς Φοινίσσας τριήρεις, ἃς κατὰ πρῶτον ἐκυρίευσαν, τὴν μὲν εἰς τὸν ἐν τῷ *Ἰσθμῷ Ποσειδῶνα*, τὴν δὲ εἰς τὴν ἐν *Σουνίῳ Ἀθηνᾶν*, τὴν δὲ τρίτην εἰς τὸν ἐν Σαλαμῖνι *Αἴαντα*. Ὅτε δὲ ἀπῆλθον εἰς τὸν Ἰσθμὸν, ἵνα ἀποθέσωσιν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ τριήρη, συνωδεύθησαν ὑφ' ἅπαντος τοῦ στόλου τῶν συμμάχων. Ἐδῶ δὲ ἀπεφάσισαν οἱ στρατηγοὶ παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ Ποσειδῶνος νὰ βραβεύσωσι τοὺς ἐπ' ἀνδρίᾳ ἀριστεύσαντας, καὶ τοὺς ἐπὶ συνέσει διακριθέντας. Καὶ λόγῳ μὲν ἀνδρίας ἔλαβον τὸ πρῶτον βραβεῖον οἱ Αἰγινῆται, τὸ δὲ δεύτερον οἱ Ἀθηναῖοι· ἐκ δὲ τῶν κατ' ἰδίαν ἀνδρῶν ἀνεκηρύχθησαν ὡς διακριθέντες πρὸ πάντων ὁ Αἰγινήτης *Πολύκριτος*, καὶ ὁ Ἀθηναῖος *Εὐμένης* καὶ *Ἀμεινίας*· περὶ δὲ τοῦ βραβείου τῆς συνέσεως καὶ δεξιότητος δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συμφωνήσωσι, μολονότι εἰς πάντας ἦτο φανερὸν ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς μόνος ἐκέρδησε τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, καὶ ὅτι εἰς αὐτὸν τὸ πρῶτον βραβεῖον ἀνήκει. Καὶ οὐ μόνον δὲ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συμφωνήσωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας ὑπῆρξε πολὺ παράδοξον· διότι ἕκαστος τῶν στρατη-

γῶν ἐψήφισε πρῶτον ὑπὲρ ἑαυτοῦ διὰ τὸ πρῶτον βραβεῖον, διὰ δὲ τὸ δεύτερον ἔγραψαν, καὶ ὄχι ὅλοι, τὸ ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἡ ἰδιωτέλεια, ὁ φθόνος καὶ ἡ ζηλοτυπία καὶ τὸ μῖσος κατὰ τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς ἐπέφερε τὴν ἀλλόκοτον ταύτην ψηφοφορίαν, ἧς ἕνεκα δὲν ἐδόθη εἰς κανένα οὔτε τὸ πρῶτον οὔτε τὸ δεύτερον βραβεῖον. Οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἤθελον ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηναίων, καὶ διὰ τοῦτο ἔλαβον κατὰ τὴν περὶ τῆς ἀνδρίας ψηφοφορίαν τῶν διαφόρων μοιρῶν τοῦ στόλου τὸ πρῶτον βραβεῖον οὐχὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλ' οἱ Αἰγινῆται. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἔδωκε τὸ παράδειγμα τοιούτου φατριασμοῦ τοῦ κατὰ τῶν Ἀθηναίων φθόνου. Καὶ αὐτὸ δηλ. τὸ μαντεῖον ὠνόμασε τοὺς Αἰγινήτας πρώτους ἀγωνιστὰς ἐν Σαλαμῖνι, καὶ τοὺς προὐκάλεσε ν' ἀναθέσωσιν εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα ἰδιαίτερον δῶρον ἐκ τῶν λαφύρων των· οὗτοι δὲ ἀπέστειλαν χαλκοῦν ἱστὸν πλοίου φέροντα τρεῖς χρυσοῦς ἀστέρας. Τὸ δῶρον τοῦ Θεμιστοκλέους ὅμως, ὅπερ ἠθέλησεν οὗτος ν' ἀναθέσῃ εἰς τοὺς Δελφοὺς ἐκ τῆς ἰδικῆς του μερίδος τῆς λείας, ἀπερρίφθη ὑπὸ τῶν ἱερέων καταφρονητικῶς.

Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἕνεκα φιλαυτίας δὲν προσέφερον τὸ πρῶτον βραβεῖον εἰς τὸν Θεμιστοκλέα, ἀλλ' ἄδικον δὲν ἦτο πάντοτε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος· διότι οἱ Σπαρτιᾶται παρέσχον μεγάλας τιμὰς εἰς τὸν Θεμιστοκλέα, ὅτε ἐπεσκέφθη τὴν Σπάρτην· ἔδοσαν μὲν εἰς τὸν Εὐρυβιάδην ὡς βραβεῖον ἀνδρίας στέφανον ἐλαίας, ἔδοσαν δὲ καὶ εἰς τὸν Θεμιστοκλέα ὅμοιον στέφανον ὡς βραβεῖον σοφίας καὶ δεξιότητος· ἀλλ' εἰς τοῦτον ἐδωρήσαντο καὶ τὸ κάλλιστον τῶν ὀχημάτων, καὶ ἀπερχόμενον εἰς τὴν πατρίδα του, συνώδευσαν αὐτὸν 300 λογάδες Σπαρτιᾶται μέχρι τῶν ὁρίων τῆς χώρας των ἤτοι τῆς Τεγέας. Βεβαίως δὲν ἠδύνατο ν' ἀρνηθῇ τις τὴν ἀξίαν τοῦ Θεμιστοκλέους· πᾶσα δὲ ἡ Ἑλλὰς ἐθεώρησεν αὐτὸν ἐλευθερωτὴν καὶ σωτῆρά της. Ὅτε δὲ ἐνεφανίσθη κατὰ τὴν πρώτην μετὰ ταῦτα περίοδον τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγώνων ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς τὸ στάδιον, δὲν παρετήρει κανεὶς πλέον τοὺς ἄλλους ἀγωνιστάς, ἀλλ' ἐπὶ ὅλην τὴν ἡμέραν εἶχον ἐστραμμένα τὰ βλέμματά των μόνον πρὸς αὐτόν. Τὸν ἐδείκνυον δὲ μετ' ἐνθουσιασμοῦ εἰς τοὺς ξένους, μετὰ φωνῶν χαρᾶς καὶ μετὰ χειροκροτήσεων· ὥστε οὗτος ὡμολόγησεν ἐν τῇ χαρᾷ τῆς καρδίας του εἰς τοὺς φίλους του, ὅτι τώρα ἀπολαμβάνει τὴν ἀμοιβὴν τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ὑπηρεσιῶν του.

Εἰς τὴν μάχην ταύτην ἔλαβε μέρος καὶ γενναίως ἐπολέμησε καὶ ὁ τραγικὸς ποιητὴς Αἰσχύλος, ὅστις οὐ μόνον εἰς τὴν ἐν Μαραθῶνι μά-

χην ἀνδρειότατος πολεμιστὴς ἐδείχθη, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐν Πλαταιαῖς παρευρέθη. Κατὰ περίεργον δὲ σύμπτωσιν λέγεται ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας ἐγεννήθη ὁ Εὐριπίδης· ὁ δὲ Σοφοκλῆς ἔψαλε μετὰ τὴν μάχην, δεκαπενταετὴς ὢν τὴν ἡλικίαν, ἐν χορῷ μετ' ἄλλων παίδων τὴν ἐπινίκιον ᾠδήν.

Ὁ Αἰσχύλος καὶ Σοφοκλῆς μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν.

Αἱ μεγάλαι τιμαί, αἵτινες ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Θεμιστοκλέα ἐν τῇ Σπάρτῃ, προὐκάλεσαν τὴν δυσαρέσκειαν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες, ὡς φαίνεται, ἠγανάκτουν, διότι ὀλιγώτερον τῆς Σπάρτης ἐτίμησαν τὸν μεγάλως τῇ πατρίδι ὑπηρετήσαντα συμπολίτην των. Περιέπεσε λοιπὸν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ λαοῦ, ἐνῷ ὁ ἀντίπαλός του Ἀριστείδης ἀπήλαυσε πάλιν τὴν πλήρη εὔνοιαν αὐτοῦ. Ὁ Ἀριστείδης ἔλαβε διὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 479 τὴν στρατηγίαν τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, ὁ δὲ Ξάνθιππος, ὁ κατήγορος τοῦ Μιλτιάδου, ἐγένετο ἡγεμὼν τοῦ στόλου. Ἀλλ' ἀνὴρ τοσαύτης δόξης, οἷος ὁ Θεμιστοκλῆς, καὶ πεπροικισμένος διὰ τοιούτου πνεύματος, δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονηθῇ ἐπὶ πολὺν καιρόν· ἤδη κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 478, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ ζήλου κατεγίνοντο εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς ὑπὸ τοῦ Ξέρξου καὶ εἶτα ὑπὸ

τοῦ Μαρδονίου καταστραφείσης πόλεώς των, καὶ ἠθέλησαν ν' ἀνοικοδομήσωσι τὸ τεῖχος αὐτῆς εἰς μεγαλητέραν ἔκτασιν καὶ στερεώτερον, ὁ Θεμιστοκλῆς ἐκ νέου διηύθυνε τὰς ὑποθέσεις. Αἱ μεγάλαι προπαρασκευαὶ τῶν Ἀθηναίων πρὸς ὀχύρωσιν τῆς πόλεώς των προὐκάλεσαν τὴν ζηλοτυπίαν καὶ τὸν φόβον τῶν Πελοποννησίων, διότι οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦ τολμηροῦ καὶ ἐπιχειρηματικοῦ των πνεύματος, καὶ διὰ τοῦ στόλου των, ὅστις ἐξησφάλισεν εἰς αὐτοὺς τὴν κατὰ θάλασσαν ὑπεροχήν των, ἔμελλον, ὡς εἰκὸς, ἐὰν ὠχύρονον καὶ τὴν πόλιν των διὰ μεγάλων καὶ στερεῶν ὀχυρωμάτων, νὰ ὑπερβάλωσι πάντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Διὰ τοῦτο ἰδίως οἱ Αἰγινῆται καὶ οἱ Κορίνθιοι παρώτρυνον τοὺς Σπαρτιάτας, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν οἰκοδομὴν τῶν τειχῶν. Ἡ Σπάρτη λοιπὸν ἀπέστειλε πρεσβείαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπήτησεν, ἵνα μὴ ὀχυρώσωσι τὴν πόλιν των, καθ' ὅσον δὲν συνέφερεν εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ ὑπάρχωσιν, ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου, ὀχυραὶ πόλεις· διότι, ἔλεγον, ἐὰν βραδύτερον οἱ Πέρσαι ἤθελον εἰσβάλει πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ χρησιμεύσῃ αὐτοῖς ἡ πόλις των ὡς ὀχύρωμα καὶ στήριγμα πρὸς ὑποδούλωσιν ὅλης τῆς Ἑλλάδος· πρὸς δὲ τούτοις ὅτι τὰ ὀχυρώματα ταῦτα εἶναι περιττὰ, διότι ὅλοι οἱ Ἕλληνες δύνανται νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς σωτηρίαν των· τὸν ἀληθῆ ὅμως σκοπὸν αὐτῶν τοῦ νὰ ἐμποδίσωσι τὰς προόδους τῶν Ἀθηνῶν ἔκρυψαν· ἐν τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦσαν τόσον μωροὶ, ὥστε νὰ μὴ ἐννοήσωσιν αὐτούς. Εἶχον δὲ στερεὰν ἀπόφασιν νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν πόλιν των, ὅσον ἠδύναντο κάλλιστα. Ἀλλ' ἐὰν ἐπεχείρουν ἐναντίον τῆς θελήσεως τῶν Πελοποννησίων τὴν οἰκοδομὴν τοῦ τείχους των, τότε ὑπῆρχε φόβος μὴ εἰσβάλῃ ὁ Πελοποννησιακὸς στρατὸς εἰς τὴν Ἀττικὴν, καθ' οὗ πρὸ τῆς ἀποπερατώσεως τῶν ὀχυρωμάτων των δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἀντισταθῶσιν. Ἵνα λοιπὸν φθάσωσιν εἰς τὸν σκοπόν των, ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐξαπατήσωσι τοὺς Λακεδαιμονίους διὰ δόλου· καὶ πρὸς τοῦτο κατάλληλος ἀνὴρ ὑπῆρχεν ὁ Θεμιστοκλῆς.

Κατὰ συμβουλὴν δὲ τοῦ Θεμιστοκλέους[1] ἀπεκρίθησαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς πρέσβεις τῆς Σπάρτης, ὅτι θέλουσιν ἀνταποστείλει τάχιστα πρέσβεις ἰδίους εἰς Λακεδαίμονα, ἵνα συζητηθῇ ἐκεῖ ἡ ὑπόθεσις. Μετὰ δὲ ταῦτα συνεβούλευσεν ὁ Θεμιστοκλῆς τοὺς συμπολίτας του ν' ἀποστείλωσιν αὐτὸν ὅσον τάχιστα εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ νὰ τῷ δώσωσι καὶ δύο ἄλλους συντρόφους, τοὺς ὁποίους νὰ μὴ στείλωσιν εὐθὺς, ἀλλὰ

(1) Πλουτ. ἐν β. Θεμ. 19. Θουκυδ. 1, 90 καὶ ἑξῆς.

τότε μόνον, ὅταν τὸ τεῖχος ἤθελεν ὑψωθῇ τοσοῦτον, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ὑπερασπισθῶσιν ὄπισθεν αὐτοῦ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ νὰ ἐργάζωνται πάντες οἱ κάτοικοι ἄνευ διακρίσεως, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες καὶ παιδία, ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ τείχους· τὴν δὲ ὕλην τῆς οἰκοδομῆς νὰ λάβωσιν ὅθεν δύνανται, καὶ νὰ μὴ φεισθῶσι μήτε τῶν μνημείων καὶ τῶν τάφων, μήτε τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν δημοσίων κτιρίων. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐλθὼν εἰς τὴν Σπάρτην, δὲν παρουσιάσθη εὐθὺς εἰς τοὺς ἐφόρους· ὅτε δὲ ἠρώτα τις αὐτόν, ἔλεγεν, ὅτι περιμένει τοὺς συμπρέσβεις του, οἵτινες δὲν ἠδύναντο ν' ἀναχωρήσωσι μετ' αὐτοῦ ἕνεκα ἀσχολίας τινός, καὶ ὅτι ἐλπίζει νὰ ἔλθωσι μετ' ὀλίγον. Καὶ μέχρι μέν τινος οἱ Σπαρτιᾶται ἐπείθοντο εἰς τοὺς λόγους του διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν φιλίαν των, ὅτε ὅμως ἦλθον εἰδήσεις εἰς τὴν Σπάρτην, ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὀχυροῦται καὶ τὸ τεῖχος ἔλαβεν ἱκανὸν ὕψος, τότε δὲν ἠδύναντο πλέον ν' ἀμφιβάλλωσι περὶ τῆς ὀχυρώσεως τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως παρεκάλεσεν αὐτούς, νὰ μὴ παρασύρωνται ὑπὸ τῶν φημῶν, καὶ ἂν δὲν τὸν πιστεύωσιν, ἂς στείλωσι πιστοὺς ἀνθρώπους, ἵνα μάθωσι τὴν ἀλήθειαν. Τοῦτο καὶ ἐγένετο· ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς παρήγγειλε κρυφίως εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ κρατήσωσι τοὺς πρέσβεις ὅσον τὸ δυνατὸν πλειότερον καιρόν, καὶ νὰ μὴ τοὺς ἀφήσωσι ν' ἀναχωρήσωσι, πρὶν αὐτὸς καὶ οἱ συμπρέσβεις του ἐπιστρέψωσι. Τέλος δὲ ἔφθασαν καὶ οἱ συμπρέσβεις τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς τὴν Σπάρτην, *Ἀριστείδης* καὶ *Ἀβρώνιχος*, οἵτινες ἀνήγγειλαν εἰς αὐτόν, ὅτι τὸ τεῖχος εἶχεν ὑψωθῇ τοσοῦτον, ὥστε δύνανται ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ἐνδεχομένην προσβολὴν τῶν Λακεδαιμονίων. Τότε δὲ προσῆλθεν ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Σπάρτης, καὶ εἶπε δημοσίως ὅτι ἡ πόλις των ὠχυρώθη ἤδη τόσον καλῶς, ὥστε δύναται νὰ ὑπερασπίσῃ τοὺς κατοίκους της ἀσφαλῶς· ὅτι ἂν θέλωσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἢ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀθήνας πρέσβεις δι' ὑπόθεσίν τινα, πρέπει εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μεταβαίνωσιν οὗτοι ὡς πρὸς ἀνθρώπους, οἵτινες γνωρίζουσι καὶ τὰ ἴδιά των συμφέροντα καὶ τὰ κοινά· ὅτι, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρησαν ὠφέλιμον νὰ ἐγκαλίπωσι τὴν πόλιν των καὶ νὰ ἔμβωσιν εἰς τὰ πλοῖα, συνέλαβον τὴν τολμηρὰν ἐκείνην ἀπόφασιν χωρὶς νὰ συμβουλευθῶσι τοὺς Λακεδαιμονίους· ὅτι καὶ τώρα ὡσαύτως θεωροῦσιν ὠφέλιμον τὸ νὰ περιτειχίσωσι τὴν πόλιν των, ὅπερ θὰ ἦναι καὶ εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τοὺς συμμάχους των ἐν γένει ὠφελιμώτερον· διότι δὲν ἦτο δυνατόν, μὴ ἔχοντες ὁμοίας δυνάμεις, νὰ συσκέπτωνται μετ' ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης εἰς τὰ ἀπὸ κοι-

νοῦ συγκροτούμενα συμβούλια· καὶ τέλος ἢ ἔπρεπεν ὅλοι οἱ Ἕλληνες νὰ συμμαχήσωσιν ἄνευ τειχῶν ὄντες, ἢ νὰ θεωρηθῇ καὶ τὸ ἔργον τῶν Ἀθηναίων ὡς ὀρθόν». Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι κρύψαντες τὴν ὀργήν των εἶπον, ὅτι ἀπέστειλαν πρεσβείαν οὐχὶ, ἵνα παρακωλύσωσι τὴν οἰκοδομὴν, ἀλλ᾽ ἵνα συμβουλεύσωσι πρὸς τὸ κοινὸν ὄφελος τῶν Ἑλλήνων. Οἱ δὲ πρέσβεις ἑκατέρων τῶν πόλεων ἐπέστρεψαν μετὰ ταῦτα εἰς τὴν πατρίδα των ἀνενόχλητοι. Ὁ Θεμιστοκλῆς κατώρθωσε μὲν νὰ περιτειχισθῇ ἡ πατρίς του, ἀλλ᾽ ἀπώλεσε τὴν τῶν Λακεδαιμονίων φιλίαν.

Ὁ Θεμιστοκλῆς προσεπάθησε κατὰ πάντα τρόπον, ἵνα ἀνυψώσῃ τὴν πατρίδα του εἰς μεγάλην δύναμιν, καὶ ἰδίως νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν της. Εἴδομεν (σελ. 231) ὅτι καὶ πρὸ τῶν μηδικῶν πολέμων οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀποφασίσει, κατὰ συμβουλὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, νὰ μεταφέρωσιν εἰς τοὺς λιμένας τοῦ Πειραιῶς καὶ Μουνυχίας, ὡς ἀσφαλεστέρους, τὸν πρότερον ἐν Φαλήρῳ ὄντα ναύσταθμον, καὶ μάλιστα εἶχον ἀρχίσει νὰ ὀχυρῶσι τὸν Πειραιᾶ. Τὰ προκαταρκτικὰ ὅμως ταῦτα ὀχυρώματα εἶχον καταστραφῆ ὑπὸ τῶν Περσῶν κατὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσβολήν των· ἀλλ᾽ ἤδη ἤρχισαν πάλιν νὰ τὰ κτίζωσι συντόνως, καὶ τὰ ἀπεπεράτωσαν. Διενοεῖτο δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ καταστρέψῃ ἐντελῶς τὸν στόλον τῶν Πελοποννησίων, ἵνα μὴ αἱ Ἀθῆναι ἔχωσι κατὰ θάλασσαν ἀντίζηλον· διὸ ὅτε ὁ Πελοποννησιακὸς στόλος μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ξέρξου διεχείμαζεν εἰς τὸν Παγασητικὸν κόλπον, εἶπεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, ὅτι ἔχει σχέδιόν τι, ὅπερ διὰ τοὺς Ἀθηναίους εἶναι ὠφέλιμον καὶ σωτηριῶδες, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τούτου ἐνώπιον ὅλου τοῦ πλήθους. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι τὸν παρεκάλεσαν ν᾽ ἀνακοινώσῃ τὸ σχέδιόν του εἰς μόνον τὸν Ἀριστείδην, καὶ ἂν οὗτος τὸ ἐπιδοκιμάσῃ, ἤθελον τὸ ἐκτελέσει. Ὁ Θεμιστοκλῆς λοιπὸν ἐφανέρωσεν εἰς τὸν Ἀριστείδην, ὅτι προτίθεται νὰ πυρπολήσῃ τὸν ἐν τῷ Παγασητικῷ κόλπῳ στόλον τῶν Πελοποννησίων· ἀλλ᾽ ὁ Ἀριστείδης ἐμφανισθεὶς πρὸ τοῦ λαοῦ εἶπεν, ὅτι τὸ σχέδιον τοῦ Θεμιστοκλέους εἶναι μὲν πολὺ ὠφέλιμον, ἀλλὰ καὶ λίαν ἄδικον. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Ἀθηναῖοι προσέταξαν τὸν Θεμιστοκλέα νὰ παραιτηθῇ τοῦ σχεδίου του. Οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον προτείνει εἰς τὸ συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων, ἵνα ἀποκλεισθῶσι τῆς Ἀμφικτυονίας ὅλαι αἱ πόλεις ἐκεῖναι, αἵτινες ἐβοήθησαν τοὺς Πέρσας· οὕτω δὲ θὰ ἀπεκλείοντο τῆς συμμαχίας τὸ Ἄργος, αἱ Θῆβαι, ἡ Θεσσαλία, καὶ μόνον 31, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσήμαντοι καὶ ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἐξηρτημέναι, πόλεις θὰ ἀντεπροσωπεύοντο ἐν τῷ συνεδρίῳ· οὕτω δὲ ἡ ἐπιρροὴ τῶν Λακεδαιμονίων

ἤθελεν ἐπαυξηθῆ πολύ. Τοῦτο ἐννοήσας ὁ Θεμιστοκλῆς κατώρθωσε νὰ μὴ ἐκτελεσθῶσιν αἱ προθέσεις τῆς Σπάρτης, καὶ διὰ τοῦτο δυσηρέστησε τοὺς Λακεδαιμονίους.

Οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ἐννοήσει ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἦτο ὁ μέγιστος ἐχθρός των, καὶ προσεπάθησαν παντὶ τρόπῳ, ἐκμηδενίσαντες τὴν ἐν Ἀθήναις ἐπιρροήν του, νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν ἀβλαβῆ πρὸς ἑαυτούς· ἡ δὲ διαγωγὴ τῶν Ἀθηναίων συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτων. Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Θεμιστοκλέους δὲν ἦτο ἀκηλίδωτος, καθότι ἔδειξεν ὀλίγην ἀγάπην πρὸς τὴν νόμιμον τάξιν καὶ δικαιοσύνην, καὶ διὰ τοῦτο τὸν κατηγόρησαν διὰ βίαν καὶ δωροδοκίαν. Πρὸς δὲ τούτοις δὲν ἄφινε τὸν λαὸν νὰ ἡσυχάσῃ ἕνεκα τῶν ἀείποτε κενοφανῶν καὶ μεγάλων σχεδίων του· ὑπῆρχε δὲ καὶ φόβος μὴ περιπλέξῃ τὰς Ἀθήνας εἰς ἐπικίνδυνον κατὰ τῆς Σπάρτης πόλεμον. Διὰ τοῦτο ἐγκατέλιπεν ὁ λαὸς τὸν Θεμιστοκλέα καὶ ἐστράφη μᾶλλον πρὸς τὸν δίκαιον, ἥσυχον καὶ φρόνιμον Ἀριστείδην. Ἐπὶ τέλους (μετὰ τὸ 472) κατώρθωσεν ἡ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ὑποστηριζομένη μερὶς τοῦ Κίμωνος νὰ ἐξορίσωσι διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ τὸν ἐπικίνδυνον ἄνδρα.

Ὁ Θεμιστοκλῆς φυγαδευθεὶς ἐξ Ἀθηνῶν μετέβη εἰς τὸ Ἄργος, τὴν πόλιν ἐκείνην, ἥτις ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν μεγίστη ἐχθρὰ τῆς Σπάρτης. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν τὸν ἄφησαν πολὺν καιρὸν οἱ ἐχθροί του ἥσυχον. Κατὰ τὴν τοῦ Παυσανίου δίκην, ὅστις ἕνεκα τῶν ἀνατρεπτικῶν του σχεδίων καὶ τῆς προδοτικῆς συνεννοήσεώς του μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν προσεκλήθη ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἵνα δώσῃ λόγον, ἐνόμισαν οἱ Ἔφοροι τῆς Σπάρτης ὅτι εὗρον ἀποδείξεις ὅτι καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς μετέσχε τῶν προδοτικῶν σχεδίων τοῦ Παυσανίου. Φαίνεται δὲ βέβαιον ὅτι ὁ Παυσανίας προσεπάθησε μὲν νὰ κερδήσῃ ὑπὲρ τοῦ σχεδίου του τὸν ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του δι' ἀγνωμοσύνης ἀνταμειφθέντα Θεμιστοκλέα, τὸν ἐχθρὸν τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε· βέβαιον δ' ἐπίσης εἶναι, ὅτι οὐδέποτε ἠδυνήθη ν' ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἦτο καὶ συνένοχος αὐτοῦ. Ἐν τούτοις οἱ Σπαρτιᾶται ἐζήτουν ἀφορμήν τινα νὰ καταδιώξωσι τὸν μισητὸν καὶ ἐν τῇ ἐξορίᾳ ἀκόμη ὄντα φοβερὸν ἄνδρα· τὸν κατηγόρησαν λοιπὸν εἰς τὰς Ἀθήνας· καὶ μολονότι ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπελογήθη ἐγγράφως εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅμως κατώρθωσαν οἱ ἐχθροί του ν' ἀποφασισθῇ ὅπως προσκληθῇ ἕνεκα προδοσίας κατὰ τῆς κοινῆς πατρίδος, καὶ νὰ παρουσιασθῇ ἐν ἑλληνικῷ τινι δικαστηρίῳ ἐν τῇ Σπάρτῃ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἐνεφανίσθη ἐκεῖ, κατεδικάσθη ὡς προδότης.

Οὕτω κατεδιώχθη λοιπὸν ὁ σωτὴρ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν ὡς κοινός τις ἐγκληματίας· οἱ δὲ σταλέντες πρὸς σύλληψιν αὐτοῦ τὸν ἐδίωξαν κατά τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν. Ἐκ τοῦ Ἄργους ἔφυγεν[1] ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς τὴν Κέρκυραν, ἣν εἶχεν εὐεργετήσει ἄλλοτε· διότι κριτὴς αὐτῶν γενόμενος, ὅτε ἐφιλονείκουν πρὸς τοὺς Κορινθίους, ἔπαυσε τὴν ἔχθραν αὐτῶν, κρίνας νὰ καταβάλωσιν οἱ Κορίνθιοι 20 τάλαντα, καὶ νὰ νέμωνται ἀπὸ κοινοῦ τὴν Λευκάδα, ἥτις ἦτο ἀμφοτέρων ἄποικος· ἐκεῖθεν δ' ἔφυγεν εἰς τὴν Ἤπειρον πρὸς τὸν *Ἄδμητον*, τὸν βασιλέα τῶν *Μολοσσῶν*, τὸν ὁποῖον, ὅταν ἤκμαζεν ἐν τῇ πολιτείᾳ, εἶχε περιφρονήσει. Καὶ ἐγνώριζε μὲν ὁ Θεμιστοκλῆς ὅτι ἂν τὸν συνελάμβανεν ὁ Ἄδμητος, θὰ τὸν ἐτιμώρει, ἀλλ' ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του προὐτίμησε μᾶλλον τὴν βασιλικὴν καὶ παλαιὰν ὀργήν, παρὰ τὸν πρόσφατον καὶ ἐγχώριον φθόνον. Οὕτω λοιπὸν κατέφυγεν εἰς τὸν Ἄδμητον, γενόμενος ἱκέτης αὐτοῦ κατὰ διάφορον τοῦ συνήθους τρόπον· λαβὼν δηλ. τὸν παῖδα τοῦ Ἀδμήτου ἐκάθησεν ἐπὶ τῆς ἑστίας περιμένων αὐτόν, ὅστις δὲν ἔτυχε παρών, διότι ἡ τοιαύτη ἱκεσία ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς Μολοσσοῖς ὡς ἡ μεγίστη καὶ ἀναντίρρητος. Ὁ Ἄδμητος ἰδὼν τὸν δυστυχῆ ξένον, ἐλησμόνησε τὴν ὀργήν του καὶ παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὴν προστασίαν του. Ἤδη ὁ Θεμιστοκλῆς ἐθεώρει ἑαυτὸν ἐκεῖ τόσον ἀσφαλῆ, ὥστε μετεπέμψατο κρυφίως τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα του ἐξ Ἀθηνῶν. Ὅτε ὅμως οἱ ἐχθροί του ἔμαθον τὴν διαμονήν του, ἔστειλαν εὐθὺς πρέσβεις, ἵνα ζητήσωσι τὴν παράδοσίν του. Ὁ Ἄδμητος δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πλέον νὰ ὑπερασπισθῇ τὸν φιλοξενούμενον κατὰ τῶν ἰσχυρῶν καταδιωκτῶν, ἀλλὰ καὶ δὲν τὸν παρέδωκεν εἰς αὐτούς· τὸν ἀπέστειλε δὲ εἰς τὴν *Πύδναν* τῆς Μακεδονίας, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸς τὸν βασιλέα. Ἐὰν ὁ Θεμιστοκλῆς ἦτο συνεννοημένος μετὰ τοῦ Παυσανίου περὶ προδοσίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ περσικὸν κράτος, τότε βεβαίως ἤθελε φύγει εὐθὺς ἐκ τοῦ Ἄργους πρὸς ἀνατολάς, καὶ θὰ ἐζήτει ἀσφάλειαν παρὰ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ· ἀλλ' αὐτὸς ἐστράφη τότε μόνον εἰς τὴν Περσίαν, ὅτε ἅπασα ἡ Ἑλληνικὴ Χερσόνησος δὲν παρέσχεν εἰς αὐτὸν οὐδὲν ἄσυλον. Ὁ πλοίαρχος, ὅστις μετεκόμισεν αὐτὸν εἰς τὴν Ἰωνίαν, δὲν τὸν ἐγνώριζε· μόνον δὲ ὅτε ὁ ἄνεμος ἔφερε τὸ πλοῖον εἰς τὴν Νάξον, ἣν τότε ἐπολιόρκουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐφανερώθη εἰς τὸν ναύκληρον καὶ τὸν κυβερνήτην τοῦ πλοίου, παρακαλῶν αὐτοὺς καὶ ἀπειλῶν, ὅτι θὰ τοὺς κατηγο-

(1) Διοδ. 11, 54 καὶ ἑξῆς. Πλουτ. ἐν βίῳ Θεμις. 24. Θουκ. 1, 135 καὶ ἑξῆς.

ρήση εἰς τοὺς Ἀθηναίους ψευδόμενος, ὅτι τὸν ἔλαβον εἰς τὸ πλοῖόν των οὐχὶ ἐν ἀγνοίᾳ, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς διὰ χρημάτων πεισθέντες· οὕτω δὲ τοὺς ἠνάγκασε νὰ μείνωσιν ἐπὶ μίαν ἡμέραν καὶ μίαν νύκτα ἐν τῷ πελάγει, καὶ εἶτα ἀναχωρήσαντες ἔφθασαν εὐτυχῶς εἰς τὴν Ἔφεσον.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἰωνίᾳ δὲν ἦτο ἀσφαλὴς ὁ Θεμιστοκλῆς· διότι, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν εἶχεν ὑποσχεθῆ 200 τάλαντα εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἤθελε τῷ φέρει τὴν κεφαλήν του, οἱ Ἕλληνες κατεδίωκον αὐτὸν χάριν τῶν χρημάτων. Ὅθεν κατέφυγεν εἰς τὰς *Αἰγάς*, πόλιν μικρὰν τῆς Αἰολίδος, πρὸς τὸν ξένον του *Νικογένην*, ὅστις τὸν ἐκράτησεν ἐν τῇ οἰκίᾳ του ἐπί τινα καιρὸν κεκρυμμένον, καὶ ἔπειτα τὸν ἀπέστειλεν ἐπὶ ἁμάξης διὰ σκηνῶν κεκαλυμμένης, ὁποίας μετεχειρίζοντο πρὸς μετακόμισιν γυναικῶν, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Τὸν τοιοῦτον δὲ τρόπον τῆς ἀποστολῆς τοῦ Θεμιστοκλέους ἐπενόησεν ὁ Νικογένης, διότι, γνωρίζων τὴν ἀνέκφραστον ζηλοτυπίαν τῶν Περσῶν πρὸς τὰς γυναῖκας, καὶ ὅτι οὐ μόνον τὰς ἰδίας των γυναῖκας φυλάττουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν ἄλλων τόσον ἐπιμελῶς, ὥστε νὰ μὴ τὰς βλέπῃ κανεὶς ἐκ τῶν ἐκτός, ἤλπιζεν ὅτι θὰ φθάσῃ ἐκεῖ ἀσφαλῶς. Ἐὰν δέ τις καθ' ὁδὸν ἠρώτα τοὺς συνοδεύοντας τὴν ἅμαξαν ποῖος εἶναι ἐντὸς αὐτῆς, ἔλεγον οὗτοι, ὅτι φέρουσιν ἐξ Ἰωνίας Ἑλληνίδα κόρην εἴς τινα τῶν αὐλικῶν τοῦ βασιλέως. Ὁ Νικογένης ἔχων γνωριμίαν μετὰ τῶν μεγιστάνων τῆς περσικῆς αὐλῆς, συνέστησε τὸν ξένον του εἴς τινα εὐγενῆ Πέρσην εἰς τὰ Σοῦσα. Ἐνταῦθα δὲ ἔστειλεν ὁ Θεμιστοκλῆς τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν βασιλέα *Ἀρταξέρξην*, τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Ξέρξου[1]: «Ἐγὼ ὁ Θεμιστοκλῆς, ἔρχομαι πρὸς σὲ, ὅστις, ἐφ' ὅσον ἤμην ἠναγκασμένος νὰ ὑπερασπίζωμαι κατὰ τῆς προσβολῆς τοῦ πατρός σου, πλεῖστα κακὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων προὐξένησα εἰς τὴν οἰκογένειάν σου· ἀλλὰ καὶ πολὺ περισσοτέρας εὐεργεσίας παρέσχον εἰς αὐτὴν, ὅτε ἐγὼ μὲν ἤμην εἰς ἀσφάλειαν, ὁ δὲ πατήρ σου ἐν κινδύνῳ, μέλλων νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀσίαν. Διὰ τοῦτο μοὶ ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη διὰ τὴν εὐεργεσίαν μου ἐκείνην. Καὶ νῦν ἔτι δυνάμενος νὰ σοὶ παράσχω σπουδαίας ὑπηρεσίας ἦλθον ἐδῶ, διότι μὲ διώκουσιν οἱ Ἕλληνες διὰ τὴν πρὸς σὲ φιλίαν μου. Θὰ ἀνακοινώσω δὲ εἰς σὲ τὸν ἴδιον μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς ἔτους πρὸς τίνα σκοπὸν ἦλθον ἐνταῦθα».

Ὁ Βασιλεὺς ἐθαύμασε τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν τὴν ζητηθεῖσαν προθεσμίαν ἑνὸς ἔτους, καθ' ἣν ἐξέμαθεν ὁ Θε-

(1) Θουκ. 1, 137. Πλουτ. ἐν β. Θεμιστ. 28.

μιστοκλῆς τήν τε περσικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἔθιμα τῆς χώρας ἱκανῶς, ὥστε νὰ ἔλθῃ εἰς ἄμεσον σχέσιν μετὰ τοῦ βασιλέως. Ἐτιμήθη δὲ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὅσον οὐδεὶς ἄλλος μέχρι τοῦδε Ἕλλην, τὸ μὲν διὰ τὴν νοημοσύνην του, τὸ δὲ διότι παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸ κράτος του τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας. Διὸ, ὁσάκις μεταγενέστεροι βασιλεῖς τῆς Περσίας ἠθέλησαν νὰ φέρωσιν Ἕλληνά τινα δι' ὑποσχέσεων εἰς τὴν αὐλήν των καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των, ἔγραφον ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὅτι μέλλει νὰ τιμηθῇ παρ' αὐτοῖς περισσότερον παρὰ ὁ Θεμιστοκλῆς. Τῷ ὄντι τὸν Θεμιστοκλέα τοσοῦτον ἠγάπησεν ὁ βασιλεὺς, ὥστε καὶ εἰς τὸ κυνήγιον ἐλάμβανεν αὐτὸν, καὶ εἰς τὴν τράπεζαν τὸν εἶχε σύσσιτον· προσέτι δὲ ἐδωρήσατο εἰς αὐτὸν πόλεις τινὰς τῆς μικρᾶς Ἀσίας· ἤτοι τὴν μὲν Μαγνησίαν, παρὰ τὸν Μαίανδρον, ἥτις ἀπέφερε ἐτήσιον εἰσόδημα 50 τάλαντα, τῷ ἐπέτρεψε διὰ τὸν ἄρτον, τὴν δὲ *Λάμψακον* διὰ τὸν οἶνον, τὴν *Μυοῦντα* διὰ τὰ προσφάγια· τὰς δὲ πόλεις *Περκώτην* καὶ *Σκῆψιν* τῆς Μυσίας ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν διὰ τὴν κλίνην καὶ τὰ ἐνδύματα. Οὕτω λοιπὸν ὁ Θεμιστοκλῆς ἔζη ἐν ἀνέσει ἔχων μεγάλα εἰσοδήματα ἐκ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ κτημάτων του, καὶ ἐταξείδευεν ὁτὲ μὲν εἰς τὴν Μαγνησίαν, ὁτὲ δὲ ἐντὸς τῆς χώρας. Κατεῖχε δὲ εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους εἶδος σατραπείας, πιθανῶς μὲ τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀποκρούῃ τὰς ἐκ τῶν δυτικῶν συνόρων τοῦ κράτους προσβολὰς τῶν Ἑλλήνων.

Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν ἔλειπον οἱ φθονοῦντες καὶ καταδιώκοντές τον ἐχθροί. Ἡ ζωή του ἠπειλεῖτο πολλάκις. Ὅτε ποτὲ ἦλθεν εἰς τὰς Σάρδεις, ἰδὼν εἰς τὸν ναὸν τῆς *Κυβέλης* χαλκοῦν ἄγαλμα ὑδροφόρου κόρης, ὅπερ διὰ τῆς φροντίδος μὲν αὐτοῦ εἶχε κατασκευασθῇ ἐν Ἀθήναις, ὁ δὲ Ξέρξης ἀπήγαγεν ἐκεῖθεν, ἀπετάθη πρὸς τὸν σατράπην τῆς Λυδίας, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ τὸ ἀποστείλῃ εἰς τὰς Ἀθήνας. Τοῦτο διήγειρε τὴν ὑποψίαν καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Πέρσου τοσοῦτον, ὥστε ἠναγκάσθη ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν γυναικωνῖτιν, ἵνα διὰ τῆς μεσιτείας τῶν γυναικῶν καταπραΰνῃ τὴν ὀργὴν ἐκείνου. Ἐν δὲ τῇ Μαγνησίᾳ ἔκτισεν εἰς τὴν Κυβέλην ναὸν, εἰς ὃν κατέστησε τὴν θυγατέρα του *Μνησιπτολέμην* ἱέρειαν, διότι ἀπέφυγε ποτὲ δι' ὀνείρου τινὸς, ὅπερ ἔστειλεν εἰς αὐτὸν ἡ θεὰ, τοὺς φονεῖς, οὓς εἶχε στείλει κατ' αὐτοῦ ὁ Ἐπιξύης, ὁ σατράπης τῆς ἄνω Φρυγίας.

Ἐπὶ ὁλόκληρα ἔτη διετέλει ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπηλλαγμένος τῆς ὑποσχέσεως, ἣν εἶχε δώσει τῷ βασιλεῖ περὶ ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος· διότι οὗτος κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ὀλίγον πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ανα-

βάσεώς του, ἦτο λίαν ἀπησχολημένος εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κράτους του. Ὅτε ὅμως περὶ τὰ 460 ἀπεστάτησεν ἡ Αἴγυπτος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι συνέδραμον τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ ὅτε ἦλθον τριήρεις τῶν Ἀθηναίων μέχρι τῆς Κύπρου καὶ τῆς Κιλικίας, ὁ βασιλεὺς ἔθηκεν εἰς κίνησιν πάντα τὸν στρατόν του, καὶ ἑτοιμάσας τὸν στόλον του κατὰ τῆς ἐπαπειλούσης αὐτὸν δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, διέταξε τὸν ἐν Μαγνησίᾳ Θεμιστοκλέα νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του ἐκστρατεύων μετ' αὐτοῦ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Ὁ γέρων ἥρως εὑρέθη τότε εἰς πολὺ δυσχερῆ θέσιν. Ἔπρεπε ἆρά γε νὰ ὁδηγήσῃ τὸν ἐχθρὸν, καθ' οὗ ἐπολέμησεν ἄλλοτε, ἐναντίον τῆς ἰδίας του πατρίδος καὶ ν' ἀπολέσῃ τὴν δόξαν, ἣν ἀπέκτησεν ὡς σωτὴρ τῆς Ἑλλάδος; Τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ· ὅθεν ἀπεφάσισε ν' αὐτοκτονήσῃ. Ἀφοῦ δὲ ἐθυσίασεν εἰς τοὺς θεοὺς, συνήθροισε τοὺς φίλους του, ἵνα σφίγξῃ διὰ τελευταίαν φορὰν τὴν χεῖρά των, καὶ ἔπειτα πιὼν αἷμα ταύρου ἢ ἄλλο τι δραστήριον δηλητήριον ἀπέθανεν ἐν Μαγνησίᾳ[1]. Ὅτε ὁ βασιλεὺς ἤκουσε τὴν αἰτίαν καὶ τὸν τρόπον τοῦ θανάτου του, ἐθαύμασεν, ὡς λέγεται, ἔτι μᾶλλον τὸν ἄνδρα καὶ ἐξηκολούθησε προσφερόμενος εὐμενῶς πρὸς τοὺς φίλους καὶ τοὺς συγγενεῖς του. Αὕτη εἶναι ἡ συνήθης διήγησις τῶν Ἑλλήνων περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Θεμιστοκλέους. Ὁ δὲ Θουκυδίδης, ἱστοριογράφος τὰ μέγιστα ἀξιόπιστος, λέγει ὅτι ἀπέθανεν ἕνεκα νόσου τινός. Ὁ θάνατος αὐτοῦ τὸν ἀπήλλαξε τῆς ὑποχρεώσεως, ἥτις τὸν ἔφερεν εἰς διχόνοιαν πρὸς τὴν καρδίαν του καὶ τὸ μέγα αὐτοῦ παρελθόν. Ἀπέθανε δὲ εἰς ἡλικίαν 65 ἐτῶν.

Ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Μαγνησίας ἠγέρθη τῷ Θεμιστοκλεῖ μνημεῖον πολυτελές. Διηγοῦνται δέ τινες ὅτι οἱ φίλοι του μετήνεγκον κρύφα τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ τὰ ἔθαψαν ἐν τῇ πατρικῇ αὐτοῦ γῇ, ὅπερ κατὰ τοὺς νόμους, δὲν ἦτο συγκεχωρημένον, διότι εἶχε καταδικασθῇ διὰ προδοσίαν· περὶ δὲ τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς, τοῦ μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ δημιουργήματος, λέγουσιν ὅτι εὑρέθη ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου *Ἀλκίμου*[2] τάφος αὐτοῦ. Ἡ οἰκογένειά του ἦτο λίαν πολυάριθμος. Ἐκ τοῦ πρώτου γάμου του εἶχε 5 υἱοὺς καὶ 3 θυγατέρας, ἐκ δὲ δευτέρου τινὸς γάμου εἶχε καὶ ἄλλας δύο θυγατέρας. Ἀπόγονοι τῆς οἰκογενείας τοῦ Θεμιστοκλέους ὑπῆρχον καὶ κατὰ τὸν πρῶτον μ. Χ. αἰῶνα, οἵτινες ἐν τῇ Μαγνησίᾳ ἀπελάμβανον καὶ τότε ἀκόμη προνόμιά τινα.

---

(1) Ὁ Πλίνιος λέγει ὅτι τὸ αἷμα τῶν ταύρων, πήγνυται καὶ σκληροῦται πολὺ ταχέως· ὅθεν εἶναι ποτὸν πολὺ δηλητηριῶδες. (2) Ἀνατολικὸν ἀκρωτήριον τοῦ Πειραιῶς.

14. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ.

Ὁ *Ἀριστείδης*[1], ὃν ἐγνωρίσαμεν ἤδη ἐν τῷ περὶ Θεμιστοκλέους ὡς πολιτικὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ, οὐχὶ ὅμως καὶ ὡς ἀτομικὸν ἐχθρὸν, ἦτο υἱὸς τοῦ *Λυσιμάχου*, ἐκ τοῦ δήμου τῆς Ἀλωπεκῆς τῆς φυλῆς *Ἀντιοχίδος*. Οὗτος δὲν κατήγετο μὲν ἔκ τινος τῶν μεγάλων οἰκογενειῶν τῆς Ἀττικῆς, ἀλλ' ὅμως ἀνῆκεν ὡς ἐκ τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας του εἰς τὴν τάξιν τῶν *πεντακοσιομεδίμνων*, καὶ ἦτο συγγενὴς τῆς πλουσίας καὶ σπουδαίας οἰκογενείας τοῦ Καλλίου καὶ Ἱππονίκου, τῶν Λαμπαδηφόρων κατὰ τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια. Ἦτο δὲ κατὰ 10—15 ἔτη πρεσβύτερος τοῦ Θεμιστοκλέους, καὶ διὰ τοῦτο τὸ διήγημα, ὅτι ἀμφότεροι ἤδη ὡς παῖδες ἤριζον καὶ ἡμιλλῶντο πρὸς ἀλλήλους, ἀνήκει εἰς τοὺς μύθους. Ὡς ἄνδρες βεβαίως ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς πολιτείας, διεφώνουν πρὸς ἀλλήλους, διότι ὁ χαρακτήρ των καὶ αἱ πολιτικαὶ ἀρχαί των ἦσαν λίαν διάφοροι. Σοβαρὸς καὶ σώφρων, λιτὸς καὶ εἰλικρινὴς, φίλος τῆς τάξεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἀδωροδόκητος καὶ ἁγνὸς τὴν καρδίαν ὤν, ἐργαζόμενος ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς πατρίδος, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἰδιοτελείας καὶ φιλαυτίας, δὲν ἠδύνατο νὰ βαδίσῃ τὴν αὐτὴν ὁδὸν, ἣν καὶ ὁ πονηρὸς, ἀνήσυχος καὶ τολμηρὸς Θεμιστοκλῆς, ὅστις καὶ αὐτὸς μὲν δι' ὅλων του τῶν δυνάμεων τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος ἐπεδίωκεν, ἀλλὰ δὲν ἐφρόντιζε νὰ ἐξευρίσκῃ δίκαια πρὸς τοῦτο μέσα, καὶ δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένος φιλοδοξίας καὶ ἰδιοτελείας. Ὁ Ἀριστείδης κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Ἡροδότου ἦτο ὁ ἄριστος καὶ δικαιότατος ἀνὴρ τῶν ἐν Ἀθήναις. Χωρὶς ν' ἀποβλέπῃ εἰς ἔπαινον ἢ ψόγον, εἰς δόξαν καὶ κέρδος ὑπηρέτει πάντοτε μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας τὴν πατρίδα του ἔν τε ταῖς εὐτυχίαις καὶ δυστυχίαις αὐτῆς. αἱ τιμαὶ δὲν τὸν καθίστων ὑπερήφανον, καὶ εἰς τὴν ἀγνωμοσύνην καὶ ἀδικίαν τῆς πατρίδος ἔμεινεν ἥσυχος καὶ ἀτάραχος, καὶ δὲν ἐψυχράνθη ὁ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ ζῆλός του. Ἐνῷ ὁ Θεμιστοκλῆς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ πολιτικοῦ του σταδίου παρεσκεύασε μερίδα τινὰ, δι' ἧς ἐντὸς ὀλίγου ἀπέκτησεν ἐπιρροὴν οὐχὶ ἀσήμαντον, ὁ Ἀριστείδης, ὡς

Ἀριστείδης.

(1) Ἡροδ. 8, 79 καὶ ἑξῆς. Θουκ. 1, 91 καὶ ἑξῆς. Πλούτ. ἐν βίῳ Ἀριστείδου.

πολιτικός, ἐβάδισεν ὁδὸν ἰδίαν, ἄνευ κόμματος, μὴ θέλων ν' ἀποπλανηθῇ ἐκ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ συμφερόντων τῶν ὀπαδῶν μερίδος τινός, μήτε νὰ παρακινηθῇ χάριν φατριασμοῦ εἰς ἀδίκους πράξεις· τὸ ἀξίωμά του ἦτο, ὁ δίκαιος πολίτης πρέπει νὰ στηρίζηται μόνον καὶ μόνον ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ δικαίων αὐτοῦ πράξεων καὶ λόγων. Ὅπως δὲ καὶ ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ δὲν ἤθελε ν' ἀκούσῃ περὶ ὑποχρεώσεων τῶν φίλων, οὕτως ἀνθίστατο καὶ κατὰ τῶν παθῶν τοῦ μίσους καὶ τῆς ὀργῆς, ὅταν ἐπρόκειτο περὶ τοῦ δικαίου· διὸ λέγεται ὅτι ἐνάγων ποτὲ ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἐχθρόν, ἐπειδὴ μετὰ τὴν κατηγορίαν οἱ δικασταὶ δὲν ἤθελον ν' ἀκούσωσι τὸν κινδυνεύοντα, ἀλλ' ἐζήτουν εὐθὺς νὰ ψηφήσωσι κατ' αὐτοῦ, ἀναπηδήσας συνικέτευε μετὰ τοῦ κρινομένου, ὅπως ἀκουσθῇ καὶ τύχῃ ὅλων, ὅσα ἐπιτρέπει ὁ νόμος. Ἄλλην δὲ φορὰν ἐνῷ ἔκρινε δύο ἰδιώτας, καὶ ὁ εἷς ἐκ τούτων εἶπεν, ὅτι ὁ ἀντίδικος πολλὰ ἔβλαψε τὸν Ἀριστείδην, ἀπεκρίθη· «Εἰπὲ μᾶλλον, φίλτατε, τί κακὸν ἔπραξεν εἰς σέ, διότι περὶ σοῦ, καὶ οὐχὶ περὶ ἐμαυτοῦ δικάζω».

Ὁ τοιοῦτος ἀνὴρ ἀπελάμβανεν, ὡς εἰκός, τὴν μεγίστην ἐμπιστοσύνην τῶν συμπολιτῶν του. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον τοσαύτην πεποίθησιν εἰς τὴν ἀμεροληψίαν του καὶ τὴν εὐσυνειδησίαν του, ὥστε εἰς τὰς δίκας των προετίμων νὰ ζητῶσι τὴν κρίσιν αὐτοῦ μᾶλλον παρὰ τὴν τῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας διωρισμένων κριτῶν. Ὅτε κατὰ τὰ Διονύσια τοῦ ἔτους 470 ἐδιδάχθη ἡ τραγῳδία τοῦ Αἰσχύλου «οἱ ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας» καὶ ὁ ὑποκριτὴς εἶπε τοὺς διὰ τὸν Ἀμφιάραον ποιηθέντας στίχους[1],

«Οὐχὶ δοκεῖν ἀλλ' εἶναι θέλει δίκαιος
φρενῶν βαθεῖαν αὔλακα καρπούμενος,
ἀφ' ἧς λαμπρὰ βλαστάνουσι βουλεύματα»·

τὰ βλέμματα πάντων τῶν θεατῶν ἐστράφησαν ἀκουσίως εἰς τὸν Ἀριστείδην, διότι ἦτο τοῖς πᾶσι γνωστὸν ὅτι εἰς αὐτὸν πρὸ πάντων ἁρμόζει ὁ τοιοῦτος ἔπαινος.

Ὁ Ἀριστείδης εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πολιτικοῦ του σταδίου ἠκολούθησε τὸν Κλεισθένην, ὅστις μετὰ τὸν ἐκδιωγμὸν τῶν Πεισιστρατιδῶν ἐτακτοποίησε καὶ διωργάνωσε τὴν πολιτείαν, καὶ ἐκέρδησε διὰ τοῦ εἰλικρινοῦς ζήλου του, ὃν ἔδειξε βοηθήσας τὸν φίλον του Κλεισθένην εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος, τοιαύτην ὑπόληψιν, ὥστε μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἦτο ὁ πρῶτος ἀνὴρ ἐν Ἀθήναις. Ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ *Ξάνθιππος*, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀρίφρονος διηύθυνον πρὸ πάν-

(1) Αἰσχ. ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, 594—596.

των τὰς ὑποθέσεις τῆς πολιτείας μέχρι τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Ὅτε δὲ ὀλίγον πρότερον ἦλθεν ὁ Μιλτιάδης ἐκ τῆς Χερσονήσου εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀνήρ, ὅστις διὰ τὴν ἀτομικήν του ἀρετὴν καὶ διὰ τὴν ὑπόληψιν τῆς οἰκογενείας του ἐφαίνετο ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ἡσυχίαν τῆς πολιτείας καὶ εἰς τὰς βάσεις τῆς ἐλευθερίας, παρετήρει μὲν αὐτὸν ὁ Ἀριστείδης μὲ ὕποπτον ὄμμα, ἀλλ' ἐν τοῖς δεινοῖς καιροῖς, ὁπότε ἔπρεπε νὰ ὑπερασπισθῶσι διὰ τολμηροῦ θάρρους καὶ διὰ ταχείας ἀποφάσεως τὴν πατρίδα κατὰ τῆς προσβολῆς τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ, ἦτο ὁ πρῶτος, ὅστις ἐνήργησε νὰ τεθῇ ὁ Μιλτιάδης ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ, καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς χεῖράς του ἡ ὑπεράσπισις τῆς ἐλευθερίας· τὸν ὑπεστήριξε δὲ, ὅσον ἠδύνατο, λαβὼν μέρος εἰς τὴν μάχην, ἔνθα ἐπολέμησεν ὡς στρατηγὸς καὶ ἡγεμὼν τῆς φυλῆς του ἐν τῷ κέντρῳ, τῇ ἐπικινδυνωδεστάτῃ θέσει, μετὰ μεγάλης ἀνδρίας. Ὅτε δὲ ἐτελείωσεν ἡ μάχη καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ στρατοῦ ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ὑπερασπίσῃ αὐτὰς ἐναντίον προσβολῆς τοῦ Περσικοῦ στόλου, ἔμεινεν ὁ Ἀριστείδης μετὰ τῆς φυλῆς του εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, διὰ νὰ φυλάξῃ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰ λάφυρα· διότι εἰς αὐτὸν εἶχον τὴν ἐμπιστοσύνην, ὅτι θὰ φροντίσῃ τὰ μάλιστα εὐσυνειδήτως ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀφθόνων λαφύρων ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἐκ σκηνῶν καὶ ἐνδυμάτων καὶ ἄλλων ἀγαθῶν (ἴδε σελ. 205).

Κατὰ τὸ μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἔτος κατεῖχεν ὁ Ἀριστείδης τὸ ἀξίωμα πρώτου ἄρχοντος· ὅτε ὅμως κατὰ τὰ ἀκόλουθα ἔτη ὁ διὰ τῆς Μαραθωνίου νίκης ἐνθαρρυνθεὶς λαὸς εἰσήχθη ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς νέον στάδιον, καταγινόμενος μετὰ πλείστου ζήλου εἰς τὰ ναυτικά, τότε ἤρχισε νὰ ἐλαττοῦται ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Ἀριστείδου, ὅστις εἰς τὰ σχέδια τοῦ Θεμιστοκλέους ἠναντιοῦτο πάντοτε, καὶ τέλος ἐξωστρακίσθη κατὰ τὸ ἔτος 484 ἢ 483. Ἐνῷ δὲ ἐγράφοντο τότε τὰ ὄστρακα (ἴδε σελ. 172) λέγεται ὅτι χωρικός τις ἀγράμματος, νομίσας τὸν Ἀριστείδην κοινόν τινα ἄνθρωπον, ἔδωκεν αὐτῷ τὸ ὄστρακόν του καὶ τὸν παρεκάλει νὰ γράψῃ ἐπ' αὐτοῦ τὸ ὄνομα ***Ἀριστείδης***· ἐκεῖνος δὲ πλήρης θαυμασμοῦ ἠρώτησε τὸν χωρικὸν ἐὰν ὁ Ἀριστείδης τῷ ἔκαμε κακόν τι· οὗτος δὲ ἀπεκρίθη, «τίποτε, οὐδὲ γνωρίζω τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἐνοχλοῦμαι ν' ἀκούω πανταχοῦ νὰ τὸν ὀνομάζωσι *δίκαιον*». Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἀριστείδης οὐδὲν εἶπεν, ἀλλ' ἔγραψε τὸ ὄνομα ἐπὶ τοῦ ὀστράκου καὶ τὸ ἔδωκεν εἰς τὸν χωρικόν. Ὅτε δὲ ἐξοστρακισθεὶς ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς πόλεως, λέγουσιν ὅτι ὕψωσε τὰς χεῖ-

ρας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ηὐχήθη, ἵνα μὴ οἱ Ἀθηναῖοι περιπέσωσί ποτε εἰς τύχην τοιαύτην, ὥστε ν' ἀναγκασθῇ ὁ λαὸς νὰ ἐνθυμηθῇ τὸν Ἀριστείδην.

Ἡ διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ ἐξορία διήρκει ὡς γνωστὸν δέκα ἔτη· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὸ τρίτον ἀπὸ τῆς ἐξορίας τοῦ Ἀριστείδου ἔτος ἠναγκάσθησαν νὰ ἐνθυμηθῶσιν αὐτόν. Ὅτε δηλ. ὁ Ξέρξης εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν τῆς Ἀττικῆς, κατήργησαν τὸν νόμον τοῦτον, λησμονήσαντες πάντα φατριασμόν, καὶ ἐψήφισαν τὴν ἐπάνοδον τῶν ἐξορίστων, πρὸ πάντων διότι ἐφοβοῦντο τὸν Ἀριστείδην μήπως, προστεθεὶς εἰς τοὺς ἐχθρούς, διαφθείρῃ καὶ ἑλκύσῃ πολλοὺς τῶν πολιτῶν πρὸς τὸν βάρβαρον. Ἀλλὰ δὲν ἐξετίμησαν τὸν ἄνδρα ὀρθῶς· διότι καὶ πρὸ τοῦ ψηφίσματος τούτου ὁ Ἀριστείδης δὲν ἔπαυε νὰ παροτρύνῃ τοὺς Ἕλληνας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (σελ. 246) εἴδομεν, ὅτι ὁ Ἀριστείδης κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν ἦλθε πρὸ τῆς ἐνάρξεως αὐτῆς ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὸ στράτευμα ἄνευ μνησικακίας κατὰ τῶν συμπολιτῶν του, οἵτινες τὸν ἐξώρισαν, καὶ κατὰ τοῦ παλαιοῦ του ἀντιπάλου Θεμιστοκλέους, ἀλλὰ πρόθυμος νὰ ἀφιερώσῃ τὰς δυνάμεις του εἰς τὴν στενοχωρουμένην πατρίδα του· καὶ τῷ ὄντι παρέσχε μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς μαχομένους Ἕλληνας καταλαβὼν τὴν Ψυττάλειαν (σελ. 250).

Κατὰ τὸ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν ἔτος, ὅτε ὁ Θεμιστοκλῆς ἕνεκα τῶν τιμῶν, ἃς ἀπήλαυεν ἐν τῇ Σπάρτῃ, περιέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν Ἀθηναίων, ἵστατο πάλιν ὁ Ἀριστείδης ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πολιτείας. Εἶχε δὲ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, ὅτε ἐξεστράτευσαν κατὰ τοῦ Μαρδονίου, καὶ διηύθυνεν ἤδη κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 480 πρὸς τὸ 479 εἰς τὰς μετὰ τοῦ Μαρδονίου καὶ τῆς Σπάρτης διαπραγματεύσεις τὴν ψῆφον τοῦ λαοῦ. Ὁ Μαρδόνιος διαχειμάζων μετὰ τῶν 300,000 ἀνδρῶν του, οἵτινες ἦσαν προωρισμένοι πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἔστειλεν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν ἑξῆς ἀπειλήν: «Ὑμεῖς μὲν ἐνικήσατε διὰ θαλασσίων ξύλων χερσαίους ἀνθρώπους, οἵτινες δὲν ἠξεύρουσι νὰ μεταχειρίζωνται τὴν κώπην· ἀλλὰ τώρα πλατεῖα μὲν εἶναι ἡ τῶν Θεσσαλῶν γῆ, ὡραία δὲ ἡ Βοιωτικὴ πεδιὰς δι' ἀγῶνα ἀνδρείων ἱππέων καὶ ὁπλιτῶν». Ἐν τούτοις ἵνα φθάσῃ ἀσφαλέστερον καὶ ταχύτερον εἰς τὸν σκοπόν του, προσεπάθησε ν' ἀποκτήσῃ συμμάχους τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες ἐδείχθησαν οἱ ἐνθερμότεροι πρόμαχοι τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἀπέστειλε δὲ τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρον τὸν Ἀμύντου,

ὅστις ἦτο ξένος καὶ εὐεργέτης τῶν Ἀθηναίων, πρέσβυν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἵνα τοῖς εἴπῃ τὰ ἑξῆς:(1) «Ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὁ Μαρδόνιος λέγει πρὸς ὑμᾶς τὰ ἑξῆς· ἔλαβον ἀγγελίαν παρὰ τοῦ βασιλέως λέγουσαν οὕτω· συγχωρῶ τοὺς Ἀθηναίους δι' ὅλα τὰ ἁμαρτήματα, ὅσα μοὶ ἔκαμον, καὶ τώρα ἀκόμη, Μαρδόνιε, πρᾶξον τὰ ἑξῆς· πρῶτον μὲν ἀπόδος εἰς αὐτοὺς τὴν γῆν των, δεύτερον δὲ εἰπέ τοις νὰ ἐκλέξωσιν ἐκτὸς τῆς ἰδικῆς των καὶ ἄλλην χώραν, ὁποιανδήποτε θέλουσιν, ὄντες αὐτόνομοι· προσέτι δὲ ἀνόρθωσον ὅλους τοὺς ναούς των, ὅσους ἐγὼ ἔκαυσα, ἐὰν θέλωσι νὰ συνθηκολογήσωσι μετ' ἐμοῦ». Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐγὼ ἔλαβον τοιαύτην ἐντολήν, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὴν ἐκτελέσω, ἐὰν ὑμεῖς δὲν ἐναντιοῦσθε. Σᾶς λέγω λοιπὸν τὰ ἑξῆς· διατί πολεμεῖτε κατὰ τοῦ βασιλέως τόσον μανιωδῶς; δὲν θὰ τὸν ὑπερβάλητε ποτέ, οὔτε δύνασθε νὰ πολεμῆτε μετ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺν καιρόν.... Μὴ λοιπὸν ἐπιθυμεῖτε νὰ πολεμῆτε πρὸς τὸν βασιλέα, διότι ζητοῦντες νὰ ἐξισωθῆτε πρὸς αὐτόν, θὰ στερηθῆτε τὴν χώραν σας καὶ θὰ διακυβεύσητε τὴν ζωήν σας, ἀλλὰ συνδιαλλάγητε μετ' αὐτοῦ· ἔστε ἐλεύθεροι συμμαχοῦντες μεθ' ἡμῶν ἄνευ δόλου καὶ ἀπάτης».

Ὅτε δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔμαθον ὅτι ὁ Μαρδόνιος ἔστειλε πρεσβείαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐφοβήθησαν πολὺ μὴ συνδιαλλαγῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν Περσῶν, καὶ ἀπέστειλαν καὶ αὐτοὶ εὐθὺς πρέσβεις πρὸς αὐτούς, ἵνα τοὺς ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τοῦ τοιούτου ἐπικινδύνου εἰς τὴν Πελοπόννησον διαβήματος. Οἱ Ἀθηναῖοι προβλέποντες ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται θὰ στείλωσι πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀνέβαλον τὴν συνάθροισιν τοῦ λαοῦ πρὸς σύσκεψιν περὶ τῆς δοθησομένης εἰς τὸν βασιλέα Ἀλέξανδρον ἀπαντήσεως, ἕως οὗ ἦλθεν ἡ ἐκ τῆς Σπάρτης πρεσβεία. Ὅτε δὲ αὕτη ἔφθασεν, ἐκάλεσαν εἰς ἐκκλησίαν τὸν λαόν, εἰς ἣν εἰσήγαγον τόν τε Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς πρέσβεις τῆς Σπάρτης. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἀναστὰς ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐντολήν, συμβουλεύσας αὐτούς, φίλους του ὄντας, νὰ δεχθῶσι τὰς προτάσεις τοῦ Μαρδονίου· διότι εὑρίσκοντο εἰς τὴν χειροτέραν θέσιν παρὰ πάντες οἱ σύμμαχοι, καθόσον ἡ χώρα αὐτῶν πρὸ πάντων εἶναι τὸ μεταίχμιον τοῦ πολέμου. Μετ' αὐτὸν δὲ ὡμίλησαν οἱ πρέσβεις τῆς Σπάρτης ἀποτρέποντες τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῆς μετὰ τῶν βαρβάρων συνθήκης, λέγοντες, «οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ὑπῆρχον ἀνέκαθεν γενναῖοι ὑπέρμαχοι τῆς ἐλευθερίας, δὲν πρέπει νὰ παράσχωσι βοήθειαν τῷ βαρβάρῳ πρὸς ὑπο-

(1) Ἡροδ. 8, 140 καὶ ἑξῆς.

δούλωσιν πάντων. Σᾶς λυπούμεθα, εἶπον οἱ πρέσβεις δι' ὅσα δεινὰ ὑποφέρετε· διότι ἐπὶ δύο ἤδη ἔτη ἐστερήθητε τοὺς καρποὺς σας, καὶ αἱ οἰκίαι σας εἶναι κατεστραμμέναι. 'Αντὶ δὲ τούτων ὑπισχνοῦνται ὑμῖν οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν νὰ διατρέφωσι τὰς γυναῖκάς σας καὶ πάντας τοὺς οἰκέτας ὑμῶν, οἵτινες δὲν εἶναι ἱκανοὶ πρὸς πόλεμον, ἐφ' ὅσον διαρκέσῃ ὁ πόλεμος»· οἱ δὲ 'Αθηναῖοι ἀφοῦ ἤκουσαν τοὺς πρέσβεις, ἀπεκρίθησαν κατὰ πρότασιν τοῦ 'Αριστείδου πρὸς τὸν 'Αλέξανδρον ὡς ἑξῆς· «γνωρίζομεν καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ὅτι ὁ Μῆδος ἔχει δύναμιν πολὺ μεγαλειτέραν παρὰ ἡμεῖς· ἀλλ' ὅμως παρὰ πολὺ ἀγαπῶντες τὴν ἐλευθερίαν θὰ ὑπερασπίσωμεν αὐτὴν ὅπως ἂν δυνηθῶμεν· πρὸς δὲ τὸν Μαρδόνιον ἀνάγγειλον ὅτι οἱ 'Αθηναῖοι λέγουσιν «ἐν ὅσῳ ὁ Ἥλιος πορεύεται τὴν ἰδίαν πορείαν, δὲν θὰ διαλλαγῶσι πρὸς τὸν Ξέρξην, ἀλλὰ θὰ ἀντιταχθῶσι κατ' αὐτοῦ θαρραλέως, πεποιθότες εἰς τὴν βοήθειαν τῶν θεῶν καὶ ἡρώων, ὧν τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα ἔκαυσεν ἐκεῖνος· σὺ ὅμως νὰ μὴ ἐμφανισθῇς τοῦ λοιποῦ μὲ τοιαύτην πρότασιν εἰς τὰς 'Αθήνας, καὶ μὴ μᾶς παραινέσῃς νὰ πράξωμεν ἔργα ἀθέμιτα, νομίζων ὅτι μᾶς παρέχεις ὠφέλειάν τινα· διότι δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ κακοποιηθῇς ὑπὸ τῶν 'Αθηναίων, τῶν ὁποίων εἶσαι ξένος καὶ φίλος». Ταῦτα μὲν ἀπεκρίθησαν πρὸς τὸν 'Αλέξανδρον· πρὸς δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους ἔδοσαν τὴν ἑξῆς ἀπάντησιν. «Τὸ νὰ φοβῶνται οἱ Λακεδαιμόνιοι μὴ συνδιαλλαγῶμεν πρὸς τὸν ἐχθρὸν, εἶναι βεβαίως ἀνθρώπινον· ἀλλ' ὅμως ἐδείχθητε πολὺ μικροὶ φοβηθέντες τόσον, καθότι γνωρίζετε καλῶς τὸ φρόνημα τῶν 'Αθηναίων, ὅτι οὐδὲ ἀντὶ ὅλου τοῦ χρυσοῦ τῆς γῆς, οὐδὲ ἀντὶ τῆς ἀρίστης καὶ εὐφόρου χώρας, μηδίζοντες θέλομεν καταδουλώσει τὴν Ἑλλάδα. Διότι ὑπάρχουσι πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ ἐμπόδια, ἅτινα, καὶ ἂν θέλωμεν, μᾶς ἀποτρέπουσιν ἀπὸ τούτου· καὶ πρῶτον μὲν τὰ ἐμπεπρησμένα καὶ κατεστραμμένα οἰκήματα ἡμῶν καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς ἐξ ἀνάγκης πρέπει μᾶλλον νὰ ἐκδικήσωμεν παρὰ νὰ συμμαχήσωμεν μετὰ τοῦ πράξαντος ταῦτα· δεύτερον δὲ ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι ὅμαιμοι καὶ ὁμόγλωσσοι, καὶ ἔχομεν τοὺς αὐτοὺς ναοὺς τῶν θεῶν καὶ τὰς αὐτὰς θυσίας, καὶ τὰ αὐτὰ ἤθη. Ταῦτα λοιπὸν νὰ προδώσωσιν οἱ 'Αθηναῖοι; Πρέπει δὲ νὰ γνωρίζητε καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν ὅσῳ καὶ εἷς μόνον 'Αθηναῖος ζῇ, δὲν θὰ συμμαχήσωμεν μετὰ τοῦ Ξέρξου. 'Επαινοῦμεν τὴν φροντίδα ὑμῶν καὶ τὴν περὶ τῶν πτωχῶν μας ἀνθρώπων, ἄνευ στέγης καὶ κατοικίας ὄντων, πρόνοιαν καὶ προθυμίαν, ἣν ἐδείξατε, τοῦ νὰ θρέψητε τὰς οἰκογενείας μας. 'Εκ μέρους ὑμῶν ἡ χάρις εἶναι τελεία· ἡμεῖς ὅμως ἀπεφασίσαμεν

νὰ μείνωμεν ὡς ἔχομεν (δηλ. πτωχοί) ἵνα μὴ σᾶς ἐνοχλήσωμεν. Νῦν δὲ οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων στείλατε στρατὸν ὅσον τάχιστα, διότι ὁ ἐχθρὸς δὲν θὰ βραδύνῃ πολὺν καιρὸν νὰ ἐμπέσῃ εἰς τὴν χώραν μας· πρὶν λοιπὸν οὗτος εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν, πρέπει νὰ τὸν προϋπαντήσωμεν εἰς τὴν Βοιωτίαν».

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν ἤδη τὸν στόλον των καὶ ἐπ' αὐτοῦ μέγα μέρος τῆς κατὰ ξηρὰν δυνάμεώς των μετὰ τῶν πλοίων τῶν Πελοποννησίων. Καὶ οἱ μὲν Σπαρτιᾶται ὑπεσχέθησαν ὅσον οἷόν τε τάχιστα νὰ στείλωσι τὸν στρατόν των καὶ τὰ στρατεύματα τῶν συμμάχων εἰς τὴν Βοιωτίαν· ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς δὲν εἶχον σκοπὸν νὰ ἐκπληρώσωσι τὴν ὑπόσχεσίν των. Ἡ μεγάλη προθυμία πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐλευθερίας πάσης τῆς Ἑλλάδος, ἣν ἐδείκνυον οἱ Ἀθηναῖοι, δὲν εὑρίσκετο παρ' αὐτοῖς· μέχρι τοῦδε εἰς ὅλους τοὺς κινδύνους τοῦ Μηδικοῦ πολέμου ἐφρόντιζον ἰδιοτελῶς μόνον δι' ἑαυτούς· θὰ ἦτο μάλιστα καὶ εὐχάριστον εἰς αὐτοὺς, ἐὰν κατεστρέφοντο αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐντελῶς, διὰ νὰ ἦναι αὐτοὶ ἀδιαφιλονεικήτως ἡ πρώτη δύναμις τῆς Ἑλλάδος· ἤθελον δὲ νὰ προλάβωσι τὴν ἕνωσιν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Περσῶν, μόνον διότι ἡ τοιαύτη ἕνωσις θὰ ἦτο ἐπικίνδυνος εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τώρα δὲ, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι τόσον φανερῶς καὶ τολμηρῶς ἀπέρριψαν τὴν πρότασιν τῶν Περσῶν, ἐνόμιζον ὅτι δὲν εἶχον νὰ φοβηθῶσι τίποτε, ἐὰν ἤθελον ὀχυρώσει ἀρκούντως μόνον τὸν Ἰσθμόν. Καὶ εἰς τοῦτο μὲν κατεγίνοντο μεθ' ὅλων των τῶν δυνάμεων, ἀλλὰ στρατὸν δὲν ἔστειλαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, μολονότι ἤδη ὁ Μαρδόνιος προσήρχετο ἐκ τῆς Θεσσαλίας ἀπειλῶν τὴν Ἀττικήν. Ὁ Ἀριστείδης ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ πρεσβείαν εἰς τὴν Σπάρτην, ἵνα ὑπενθυμίσῃ τοῖς Σπαρτιάταις τὸ καθῆκόν των καὶ τὴν ὑπόσχεσίν των. Ἀπεστάλησαν δὲ πρὸς τοῦτο ὁ *Κίμων*, ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, καὶ ὁ *Μυρωνίδης*[1], οἵτινες ἅμα ἀφικόμενοι εἰς Σπάρτην ἀπήτησαν τὴν ταχεῖαν ἀποστολὴν τοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' οἱ Ἔφοροι ψυχρότατα ἀκούσαντες τὴν πρεσβείαν, εἶπον ὅτι θέλουσι σκεφθῆ· ἐπὶ δέκα δὲ ὅλας ἡμέρας ἀνέβαλον τὴν ἀπάντησιν, διότι δῆθεν ἐπανηγύριζον τὰ *Ὑακίνθια*· καὶ ὅμως ἐπέσπευδον τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Ἰσθμοῦ. Τέλος οἱ πρέσβεις ἀπολέσαντες τὴν ὑπομονὴν ἀπήτησαν, ἵνα τὴν ἐπιοῦσαν τοῖς δοθῇ ἀπάντησις, διότι ἔμελλον ν' ἀναχωρήσωσι. Τὴν ὑστεραίαν λοιπὸν προσελθόντες οἱ πρέσβεις τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τοὺς ἐφόρους τῆς Σπάρτης εἶπον· ὑμεῖς μὲν, «ὦ Λα-

(1) Διοδ. Σικελ. βιβλ. 11, 78—83. Ἡροδ. 9, 6 καὶ ἑξῆς.

κεδαιμόνιοι, μένετε ἐνταῦθα πανηγυρίζοντες τὰ Ὑακίνθια καὶ παίζοντες καὶ καταπροδίδοντες τοὺς συμμάχους· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἀδικούμενοι ὑφ' ὑμῶν καὶ συμμάχων ἔρημοι ὄντες, θέλουσι συνθηκολογήσει πρὸς τὸν Πέρσην, ὅπως δύνανται, συμπράττοντες μετ' αὐτοῦ εἰς πᾶσαν ἐκστρατείαν· τότε δὲ θὰ καταλάβητε τί ἠμπορεῖ νὰ σᾶς συμβῇ ἐκ τούτου». Τότε δὲ οἱ Ἔφοροι ἐγερθέντες ἐβεβαίωσαν ὅτι ὁ στρατός των ἐξεκίνησε, καὶ ὅτι 5,000 ὁπλῖται, ὧν ἕκαστον παρηκολούθουν 7 Εἵλωτες, εὑρίσκοντο ἤδη πέραν τῶν συνόρων εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, καὶ ὅτι μετὰ τούτων θὰ ἀναχωρήσωσι καὶ ἱκανοὶ περίοικοι. Ἡ διαβεβαίωσις αὕτη τῶν Ἐφόρων ἦτο ἀληθής. Ὁ Τεγεάτης *Χίλεος*, ἀνὴρ σώφρων, ὅστις εἶχε μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Σπάρτην, παρετήρησεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας κατὰ τὴν προηγουμένην ἡμέραν ὅτι ἡ ἀπερισκεψία των καὶ ἡ ἰδιοτέλειά των θὰ τοὺς φέρῃ εἰς ἀπώλειαν, καὶ ὅτι, ἐὰν ὁ Ἀθηναϊκὸς στόλος ἤθελεν ἑνωθῇ μετὰ τῶν Περσῶν, ἡ Πελοπόννησος θὰ ἦτο πανταχόθεν ἐκτεθειμένη εἰς τὸν ἐχθρόν, καὶ ὅτι αἱ ἐν τῷ Ἰσθμῷ ὀχυρώσεις ἤθελον εἶναι μάταιαι. Τοῦτο δὲ ἔφερε καὶ ἀποτέλεσμα· διότι οἱ ἔφοροι θέλοντες νὰ πείσωσι τοὺς Ἀθηναίους περὶ τῆς προθυμίας των, διέταξαν μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος κατὰ τὴν νύκτα τῆς ἡμέρας ἐκείνης νὰ ἑτοιμασθῶσιν οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες ἄνδρες, οἵτινες ἐξεστράτευσαν ὑπὸ τὸν Παυσανίαν, υἱὸν τοῦ Κλεομβρότου, ἐν τοιαύτῃ σιγῇ, ὥστε οὐδὲ οἱ ἐν τῇ Σπάρτῃ πρέσβεις τῶν Ἀθηνῶν ἔλαβον εἴδησιν τῆς ἀναχωρήσεώς των.

Ἡ βραδύτης τῶν Σπαρτιατῶν ἠνάγκασε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐγκαταλίπωσιν ἐκ νέου τὴν χώραν καὶ τὴν πόλιν των, ἣν εἶχον ἀνοικοδομήσει, καὶ νὰ μεταβῶσι πάλιν εἰς τὰ πλοῖα, καθὼς καὶ τὸ προηγούμενον ἔτος. Ὁ Μαρδόνιος δέκα μῆνας ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν εἰσῆλθε μεθ' ὅλου τοῦ στρατεύματός του εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἔρημον, ἀλλὰ δὲν διέταξε νὰ ἐρημώσωσι τὴν χώραν, διότι ἤλπιζεν εἰσέτι νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους, ὅπως γείνωσι σύμμαχοί του. Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πάλιν εἶχον μεταβῆ εἰς τὴν Σαλαμῖνα, ὅπου ὁ Μαρδόνιος ἀπέστειλε καὶ αὖθις Ἑλλησπόντιόν τινα Ἕλληνα, *Μουρυχίδην* καλούμενον, ἵνα πείσῃ αὐτοὺς νὰ συνταχθῶσι μετ' αὐτοῦ. Εἷς δ' ἐκ τῶν συμβούλων, ὁ *Λυκίδης*, ἔδωκε γνώμην ὅτι τὰς προτάσεις τοῦ Μαρδονίου εὑρίσκει συμφερούσας καὶ συνεβούλευσε νὰ τὰς ἀνακοινώσωσιν εἰς τὸν λαόν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ἐν τῷ συμβουλίῳ καὶ οἱ ἔξωθεν ἐλθόντες, ὡς ἤκουσαν αὐτὸν τοιαῦτα εἰπόντα, τοσοῦτον ὠργίσθησαν, ὥστε τὸν ἐλιθοβόλη-

σαν. Θορύβου δὲ γενομένου ἐν Σαλαμῖνι, ἔμαθον τὸ πρᾶγμα καὶ αἱ γυναῖκες τῶν Ἀθηναίων, αἵτινες ὁρμήσασαι εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Λυκίδου ἐλιθοβόλησαν τήν τε γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα. Νῦν δὲ ἀπελπισθεὶς ὁ Μαρδόνιος, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θὰ συνθηκολογήσωσι μετ' αὐτοῦ, κατέστρεψε πᾶν τὸ φθαρτὸν ἐν τῇ χώρᾳ. Ὅτε ὅμως ἔλαβε τὴν εἴδησιν ὅτι ἐπλησίαζεν ὁ Πελοποννησιακὸς στρατὸς, τότε ἀπεσύρθη εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἥτις ἕνεκα τῶν ἀνοικτῶν της πεδιάδων καὶ καταλληλοτέρα ἦτο τῆς ὀρεινῆς Ἀττικῆς νὰ πολεμήσῃ ἐντὸς αὐτῆς μέγας στρατὸς, καὶ τροφὰς ἠδύνατο νὰ παρέχῃ εἰς αὐτὸν εὐκολώτερον. Μετὰ τοῦ στρατοῦ τῶν Λακεδαιμονίων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Παυσανίου ἡνώθησαν 8,000 Ἀθηναίων ὁπλιτῶν, ὧν ἀρχηγὸς ἦτο ὁ *Ἀριστείδης*, καὶ ἐπορεύθησαν ὁμοῦ μετὰ στρατευμάτων ἄλλων πόλεων κατὰ τοῦ Μαρδονίου εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἔνθα συνῆψαν τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν, περὶ ἧς ἀκριβέστερον θὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τῷ περὶ Παυσανίου. Ἐν τῇ μάχῃ ἐκείνῃ, καθ' ἣν ἐξωλοθρεύθη ὅλος ὁ στρατὸς τοῦ Μαρδονίου, ἐδείχθη ἀνδρειότατος πάντων ὁ Ἀριστείδης μετὰ τῶν Ἀθηναίων του, συντελέσας οὐκ ὀλίγον πρὸς κρίσιν τοῦ ἀγῶνος.

Ὅτε ὁ Ἀθηναϊκὸς στρατὸς εὑρίσκετο ἐν Πλαταιαῖς, ἔσχεν ὁ Ἀριςείδης τὴν εὐτυχίαν νὰ καταπνίξῃ διὰ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς πρᾳείας αὐτοῦ συμπεριφορᾶς[1] ἐπικίνδυνόν τινα συνωμοσίαν. Ἐν τῷ στρατῷ τῶν Ἀθηναίων ἦσαν ἄνδρες ἐξ οἴκων ἐπισήμων καὶ πλουσίων, οἵτινες ἔγειναν πένητες ἕνεκα τοῦ πολέμου καὶ ἀπώλεσαν μετὰ τοῦ πλούτου αὐτῶν καὶ πᾶσαν τὴν ἐν τῇ πόλει δύναμιν καὶ δόξαν των, ἐνῷ τοὐναντίον ἄλλοι ἐτιμῶντο καὶ κατεῖχον τὰς ἀρχάς· διὸ πολλοὶ ἐκ τούτων συνῆλθον κρύφα εἰς οἰκίαν τινὰ ἐν Πλαταιαῖς, καὶ συνώμοσαν νὰ καταλύσωσι τὴν δημοκρατίαν, νὰ καταστρέψωσι τὰ πράγματα καὶ νὰ προδώσωσιν αὐτὰ εἰς τοὺς βαρβάρους. Ἐνῷ δὲ ταῦτα διενηργοῦντο ἐν τῷ στρατοπέδῳ, καὶ πολλοὶ ἤδη εἶχον διαφθαρῆ, ἐννοήσας ὁ Ἀριστείδης τὰ συμβαίνοντα ἀπεφάσισε μήτε τὸ πρᾶγμα νὰ παραμελήσῃ, μήτε τὰ πάντα ν' ἀποκαλύψῃ, διότι δὲν ἐγνώριζε πόσοι θὰ καταδειχθῶσιν ἔνοχοι. Συνέλαβε λοιπὸν 8 ἐκ τῶν πολλῶν, καὶ ἐκ τούτων δύο μὲν, οἵτινες πρῶτοι ἐδικάσθησαν καὶ οἵτινες ἦσαν οἱ μᾶλλον ἔνοχοι, Αἰσχίνης ὁ Λαμπρεὺς, καὶ Ἀγησίας ὁ Ἀχαρνεὺς, ἐδραπέτευσαν ἐκ τοῦ στρατοπέδου· τοὺς δὲ λοιποὺς ἀφῆκεν, ἀφορμὴν δοὺς εἰς τοὺς νομίζοντας ὅτι δὲν ἐφανερώθησαν, νὰ λάβωσι θάρρος καὶ νὰ μετανοήσωσι· διότι

(1) Πλούτ. ἐν β. Ἀρις. 13.

εἶπεν ὅτι ἔχουσι μέγα δικαστήριον τὸν πόλεμον, ἵνα ἀπαλλαγῶσι τῶν κατηγοριῶν, ὀρθῶς καὶ δικαίως βουλευόμενοι.

Εἰς τοὺς τελευταίους πολέμους ἐπολέμησαν ὅλαι αἱ τάξεις τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, πτωχοὶ καὶ πλούσιοι μετ' ἴσης ἀνδρίας καὶ ἀφοσιώσεως ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἡ δὲ κοινὴ στενοχωρία συνέδεσεν αὐτοὺς στενώτερον μεταξύ των καὶ κατήργησε τὰς παλαιὰς διαφορὰς αὐτῶν. Ἦτο λοιπὸν δίκαιον νὰ παύσῃ καὶ ἡ μέχρι τοῦδε διαφορὰ ὡς πρὸς τὰς πολιτικὰς τιμὰς καὶ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, καὶ νὰ ἐξισωθῶσιν οἱ πτωχότεροι, οἵτινες μετ' ἴσου ζήλου ὑπηρέτησαν τὴν πατρίδα ὡς καὶ οἱ πλούσιοι. Ὁ Ἀριστείδης ἦτο ἀνὴρ ἀριστοκρατικῶν ἀρχῶν, καὶ δὲν ἤθελε νὰ μεταβάλῃ τὰ καθεστῶτα, τοὐναντίον εἶχεν ἐναντιωθῆ ἐπιμόνως πρότερον εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ Θεμιστοκλέους, οἵτινες προϊόντος τοῦ χρόνου ἔμελλον νὰ δώσωσιν εἰς τὸν κατώτερον λαὸν δικαιώματα· τώρα ὅμως ἀνεγνώρισε καὶ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὸ δίκαιον ἰσοπολιτείας, ἐπειδὴ μάλιστα, ὡς πρὸ ὀλίγου εἴπομεν ἐν τῷ περὶ τῆς ἐν Πλαταιαῖς γενομένης συνωμοσίας, ἐπτώχευσαν πολλοὶ πλούσιοι καὶ εὐγενεῖς οἶκοι καὶ κατέπεσον εἰς τὴν κατωτάτην τάξιν τῶν πολιτῶν, κατετάχθησαν δηλ. εἰς τοὺς θῆτας. Κατώρθωσε λοιπὸν νὰ γείνῃ δεκτὸν τὸ ψήφισμα αὐτοῦ, δι' οὗ ἐπετράπη εἰς πάντας τοὺς Ἀθηναίους πολίτας, ἄνευ διακρίσεως, νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τὰς ἀρχάς. Τοῦτο ἦτο εἰς τὰς τότε περιστάσεις μέτρον σοφώτατον καὶ ἀντάξιον τῆς δικαιοσύνης τοῦ Ἀριστείδου, δι' οὗ ἀπέκτησε τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ κατωτέρου λαοῦ καὶ τὸ ὄνομα ἀληθοῦς δημοτικοῦ ἀνδρός.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν συνήφθη ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη, ἐκέρδησε καὶ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Σπαρτιάτην *Λεωτυχίδην* καὶ τὸν Ἀθηναῖον *Ξάνθιππον*, κατὰ τοῦ στόλου τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν λαμπρὰν νίκην πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου *Μυκάλης*, ἀντικρὺ τῆς νήσου Σάμου. Ἦτο δὲ αὕτη μάχη κατὰ ξηράν, διότι τὰ πληρώματα τοῦ Περσικοῦ στόλου, ἀναγνωρίζοντα τὴν τῶν Ἑλλήνων κατὰ θάλασσαν ὑπεροχήν, ὠχυρώθησαν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἔνθα μετεβίβασαν καὶ οἱ Ἕλληνες τὴν δύναμίν των καὶ ὥρμησαν κατὰ τοῦ στρατοπέδου τῶν ἐχθρῶν. Ὁ Ξέρξης, ὅστις εὑρίσκετο εἰς Σάρδεις καὶ περιέμενεν ἀγγελίαν περὶ νίκης τοῦ Μαρδονίου, ἔβλεπε τώρα τοὺς Ἕλληνας νικηφόρους ἐπὶ τοῦ ἰδικοῦ του ἐδάφους καὶ ὤφειλε νὰ ἴδῃ ὅτι ἀπεστάτησεν ἅπασα ἡ Ἰωνία πρὸς τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς ὁμοφύλους των. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπήτησαν μετὰ τὴν νίκην, ἵνα ὁ στόλος πλεύσῃ πρὸς τὴν παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον Σηστόν, ὅπως κυριεύσῃ τὸ φρούριον τοῦτο τῶν Περσῶν,

καὶ καταστρέψῃ τὰς γεφύρας, περὶ τῆς διαλύσεως τῶν ὁποίων, μολονότι εἶχον καταστραφῆ πρὸ 10 περίπου μηνῶν, δὲν εἶχον εἰσέτι οὗτοι γνῶσιν, διότι ἡ συγκοινωνία τότε ἦτο πολὺ δύσκολος. Ἔπλευσε λοιπὸν ὁ ἑλληνικὸς στόλος πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ἀλλ' ὡς ἔφθασαν εἰς *Ἄνδρον*, ἔμαθον ὅτι αἱ γέφυραι εἶχον διαλυθῆ, καὶ οἱ μὲν Πελοποννήσιοι ἐπανῆλθον οἴκαδε, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν Ἰωνικῶν πλοίων ἐτράπησαν κατὰ τῆς Σηστοῦ, καὶ τὴν ἐκυρίευσαν. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἦτο ἡ πρώτη ἕνωσις τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἰώνων, ἐξ ἧς καὶ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν Πελοποννησίων πολλὰ καὶ μεγάλα ὠφελήθησαν, καὶ ἀνεγνώρισαν βεβαίως τότε ἤδη, ὅτι εἶναι προωρισμένοι νὰ γείνωσιν ἡγεμόνες τῶν Ἑλλήνων κατὰ θάλασσαν.

Αἱ παραλίαι τοῦ Ἀρχιπελάγους ἦσαν μὲν νῦν ἀπηλλαγμέναι τῆς περσικῆς δυνάμεως, εἰς τοῦτο ὅμως δὲν ἠρκέσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλ' ἤθελον νὰ κυριεύσωσι τὰς ὀχυρὰς ἐκείνας θέσεις, ὅθεν θὰ ἠδύναντο οἱ βάρβαροι νὰ ἔλθωσι καὶ πάλιν κατὰ τῆς Εὐρώπης· διὸ μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἀπεφάσισαν ἵνα καταρτισθῇ πρὸς διηνεκῆ κατὰ τῆς Ἀσίας ἄμυναν συμμαχική τις δύναμις τῶν Ἑλλήνων, ἐκ 10,000 ἀνδρῶν πεζῶν συγκειμένη, 1,000 ἱππέων καὶ 100 πολεμικῶν πλοίων. Ἐν ἔτει 476 ἀπέπλευσεν ὁ συμμαχικὸς στόλος ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου Παυσανίου μετὰ 20 Πελοποννησιακῶν πλοίων καὶ 30 Ἀττικῶν, ἐνῷ οἱ Ἴωνες ἐχορήγησαν περίπου 50 πλοῖα. Ἀρχηγοὶ δὲ τῶν ἀττικῶν πλοίων ἦσαν ὁ *Ἀριστείδης* καὶ ὁ *Κίμων*. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἔπλευσαν εἰς τὴν Κύπρον, ἣν ἐθεώρουν ὡς σπουδαῖον ναύσταθμον τῶν Περσῶν, καὶ ἐκυρίευσαν μέρος τῆς νήσου ταύτης· ἔπειτα δὲ ἐτράπησαν πρὸς τὸν Θρᾳκικὸν Βόσπορον, ὅπου ἦτο ἀκόμη εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Περσῶν τὸ καλῶς ὠχυρωμένον *Βυζάντιον*. Ἡ περσικὴ φρουρά, ἥτις ἐνόμιζεν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στόλος εὑρίσκετο ἐν Κύπρῳ, δὲν ἦτο προητοιμασμένη πρὸς ἄμυναν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιταχθῇ· ἡ πόλις ἐκυριεύθη, καὶ ἄφθονα λάφυρα περιῆλθον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Βυζαντίου συνέβη ἐν Ἑλλάδι σπουδαῖον γεγονός, ὅπερ ἐπέφερε τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Παυσανίας δηλ. ὅστις εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἔδειξε μεγάλην κενοδοξίαν, κατήντησεν ἤδη μετὰ τὴν ταχεῖαν ἅλωσιν τοῦ Βυζαντίου εἰς παραφροσύνην, μὴ θέλων νὰ ὑποτάσσηται εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος του. Συνέλαβε δὲ τὸ σχέδιον, προδίδων τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸν Πέρσην, νὰ ἄρξῃ αὐτῆς τῇ συνδρομῇ τῶν βαρβάρων ὡς δεσπότης. Καὶ πρότε-

ρον μὲν ὁ Παυσανίας προσεφέρετο ἀγερώχως καὶ δεσποτικῶς πρὸς τοὺς συμμάχους του, ἀλλ' ἤδη παρεδόθη ἐντελῶς εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν Πέρσου σατράπου[1]. Δὲν ὡμίλει μετὰ τῶν ἀρχόντων τῶν συμμάχων ἄλλως, εἰμὴ μετ' ὀργῆς καὶ ἀποτόμως, τοὺς δὲ κοινοὺς στρατιώτας ἐτιμώρει διὰ μαστιγώσεων, ἢ τοὺς ἠνάγκαζε νὰ ἵστανται ὄρθιοι ἐπὶ ὁλόκληρον ἡμέραν, θέτων ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν βαρεῖαν σιδηρᾶν ἄγκυραν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Δὲν ἐπετρέπετο δὲ εἰς κανένα νὰ λάβῃ καλάμους διὰ κλίνην, οὐδὲ χόρτον διὰ τὰ ζῶα, οὐδὲ εἰς κρήνην νὰ πλησιάζῃ δι' ὕδωρ πρὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλὰ δοῦλοι μὲ μάστιγας εἰς τὰς χεῖρας ἀπεδίωκον τοὺς προσερχομένους. Διὰ ταῦτα δὲ ἠθέλησέ ποτε ὁ Ἀριστείδης νὰ τῷ ἀποτείνῃ παρατηρήσεις καὶ συμβουλάς, ἀλλ' ὁ Παυσανίας συνοφρυωθεὶς εἶπεν ὅτι δὲν ἔχει καιρόν, καὶ δὲν τὸν ἤκουσε. Πόσον διάφορος ἦτο ἀπὸ τῆς διαγωγῆς ταύτης τοῦ Παυσανίου ἡ τοῦ Ἀριστείδου συμπεριφορά, τοῦ ἁπλοῦ καὶ ἀφελοῦς πολίτου, ὅστις πάντοτε ἀπέβλεπεν ἡσύχως, πράως καὶ ἀμεροληπτως μόνον εἰς τὰ ὑψηλὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος! Τοῦτον ὡμοίαζεν ὁ νέος *Κίμων*, ἀνὴρ γενναῖος καὶ εὐπροσήγορος. Ἦτο φυσικὸν ὅτι οἱ Ἴωνες ἐγκατέλιπον τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ἀπέκλιναν μᾶλλον πρὸς τοὺς ὁμοφύλους των Ἀθηναίους καὶ τοὺς φιλανθρώπους αὐτῶν ἡγεμόνας, οἵτινες πρὸς τούτοις συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας. Οἱ ναύαρχοι καὶ οἱ στρατιῶται τῶν Ἰώνων, μάλιστα δὲ οἱ Χῖοι καὶ Σάμιοι καὶ Λέσβιοι, προσερχόμενοι εἰς τὸν Ἀριστείδην, προσεπάθουν ὅπως πείσωσιν αὐτὸν νὰ δεχθῇ τὴν ἡγεμονίαν, καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς πόθους τῶν συμμάχων, οἵτινες πρὸ πολλοῦ ἤδη δυσηρεστοῦντο κατὰ τῆς ὠμῆς συμπεριφορᾶς τῶν Σπαρτιατῶν. Ἀλλ' ἐκεῖνος τοῖς ἀπεκρίθη, βλέπω ὅτι εἰς τοὺς λόγους ὑμῶν ἐνυπάρχει καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀναγκαῖον, ἵνα ὅμως ἐμπιστευθῇ τις εἰς αὐτούς, πρέπει νὰ γείνῃ καὶ ἔργον τι, δι' οὗ, ὅταν πραχθῇ, θὰ ἐμποδισθῶσι τὰ πλήθη νὰ μετατραπῶσι καὶ πάλιν. Τότε συνομόσαντες *Οὐλιάδης* ὁ Σάμιος καὶ ὁ Χῖος *Ἀνταγόρας* περὶ τὸ Βυζάντιον, προσέκρουσαν εἰς τὴν τριήρη τοῦ Παυσανίου περιβαλόντες αὐτὴν εἰς τὸ μέσον, ἐνῷ ἔπλεε πρώτη. Τότε ὁ Παυσανίας ἠγέρθη καὶ ἠπείλησε πλήρης ὀργῆς, ὅτι θὰ τοῖς δείξῃ ἐντὸς ὀλίγου ὅτι ἐφώρμησαν οὐχὶ κατὰ τοῦ πλοίου του, ἀλλὰ κατὰ τῆς ἰδίας των πατρίδος· ἐκεῖνοι δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν, «ὕπαγε καὶ εὐγνωμόνει τῇ τύχῃ, ἥτις συνηγωνίσθη μετὰ σοῦ ἐν Πλαταιαῖς, διότι μόνον ἐκείνην αἰσχυνόμενοι οἱ Ἕλληνες δὲν τὸν ἐτιμώρουν ὡς τῷ πρέπει».

(1) Πλουτ. ἐν βίῳ Ἀριστ. 23.

Οἱ σύμμαχοι τῷ ὄντι μετὰ ταῦτα ἀπεστάτησαν ἀπὸ τῆς Σπάρτης, καὶ ἠκολούθησαν τοὺς Ἀθηναίους, ὁ δὲ ἐν Βυζαντίῳ ἑλληνικὸς στόλος διῃρέθη εἰς δύο, τὸν μὲν ἐξ Ἰώνων καὶ Ἀθηναίων, τὸν δὲ ἐκ Πελοποννησίων καὶ Σπαρτιατῶν. Ὡς δ' οἱ Σπαρτιᾶται ἔμαθον τὰ συμβαίνοντα, ἐνόμισαν καλὸν ν' ἀνακαλέσωσι τὸν Παυσανίαν εἰς τὴν πατρίδα, ἵνα ἀπολογηθῇ, καὶ ἔστειλαν διάδοχόν του ἄνδρα τινά, *Δόρκιν* ὀνομαζόμενον. Ὅτε δὲ οὗτος ἔφθασεν εἰς Βυζάντιον, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ μεταβάλῃ τὴν γενομένην τοῦ στόλου διαίρεσιν, καθόσον οἱ Ἴωνες εἶχον ἤδη ἀναγνωρίσει ὡς ἡγεμόνας τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἀθηναίων *Κίμωνα* καὶ *Ἀριστείδην*. Ὅθεν ὁ Δόρκις βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ, ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ μετὰ τῶν ὀλίγων πλοίων του ἄπρακτος οἴκαδε. Ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ τοσοῦτον δυσηρεστήθησαν διὰ τὴν νέαν ταύτην τροπὴν τῶν πραγμάτων, ὥστε καὶ λόγος ἐγένετο νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς Ἀθηναίους ἕνεκα τῆς διασπάσεως τῆς ἑλληνικῆς συμμαχίας δι' εἰσβολῆς εἰς τὴν Ἀττικήν, καὶ ν' ἀποκαταστήσωσι διὰ τῆς βίας τὴν παλαιὰν τῶν πραγμάτων τάξιν. Ἀλλ' οἱ φρονιμώτεροι κατίσχυσαν, καταστήσαντες σαφὲς ὅτι εἶναι καλλίτερον διὰ τὴν Σπάρτην νὰ παραιτηθῶσι τῶν μεγάλων κατὰ θάλασσαν ἐπιχειρήσεων, διότι οἱ πολῖται αὐτῆς, ὡς βλέπει τις ἐν τῷ Παυσανίᾳ, ἀποξενοῦνται λίαν τῶν πατρίων ἐθίμων, καὶ ὅτι ἡ Σπάρτη δὲν ἔχει ἀρκετὰ ναυτικὰ μέσα ἵνα ἐκδικηθῇ τοὺς Ἀθηναίους. Οὕτω παρῄτησαν οἱ Σπαρτιᾶται ἄνευ μεγάλου θορύβου καὶ ἑκουσίως τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν, καὶ ἄφησαν τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Ἴωνας νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν κατὰ θάλασσαν πόλεμον.

Εἰς τὸν ἤπιον χαρακτῆρα τοῦ Ἀριστείδου ὤφειλον οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι ἀπέκτησαν ἄνευ βίας καὶ πολέμου κατὰ τῆς Σπάρτης τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν, καὶ ὅτι ἠδύναντο νῦν ἀκωλύτως ν' ἀναπτύξωσι τὴν δύναμίν των κατὰ θάλασσαν. Νῦν δὲ προέκειτο νὰ διοργανίσωσι καὶ παγιώσωσι τὴν νέαν συμμαχίαν. Καὶ εἰς τοῦτο εἰργάσθη πρὸ πάντων ὁ Ἀριστείδης, ῥυθμίσας τὴν νέαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων κατὰ τὸν ἤπιον καὶ φιλάνθρωπον χαρακτῆρά του. Ἡ νέα συμμαχία ἔλαβε τὸν χαρακτῆρα ἀμφικτυονίας, ἑνώσεως ἐλευθέρων πολιτειῶν περὶ θρησκευτικόν τι κέντρον. Ἡ νῆσος *Δῆλος* μετὰ τοῦ ἐνδόξου ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος «*ὁ ἀστὴρ τῆς θαλάσσης*», ὡς ὁ Πίνδαρος τὴν ὀνομάζει, ἐγένετο κέντρον τῆς συμμαχίας ταύτης τῶν Ἰώνων Ἑλλήνων, ὅπου συνηθροίζοντο οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμαχίδων πόλεων εἰς συνεδριάσεις, καὶ ὅπου συνέρρεον οἱ σύμμαχοι διὰ νὰ τελέσωσι τὰς ἐθνικὰς

των ἑορτάς. Ἐκεῖσε μετέθεσαν καὶ τὸ ταμεῖον τῆς συμμαχίας, ὅπερ ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν συνεισφορῶν ἑκάστης συμμάχου πόλεως. Ἐν τούτοις δὲν ἐπλήρωνον ὅλα τὰ μέλη χρήματα, ἀλλὰ μόνον αἱ μικρότεραι πόλεις, αἵτινες εὕρισκον καλλίτερον δι' ἑαυτὰς νὰ μὴ παρέχωσι πλοῖα εἰς τὸν συμμαχικὸν στόλον· αἱ δὲ μεγαλείτεραι πόλεις παρεῖχον ἀντὶ τῶν χρηματικῶν συνεισφορῶν ἀριθμόν τινα πλοίων μετὰ τῶν πληρωμάτων αὐτῶν. Τοιουτοτρόπως συνήγετο κατ' ἔτος ποσὸν ἐκ 460 ταλάντων ἤτοι 2,760,000 ἀττικῶν δραχμῶν εἰς τὸ ταμεῖον τῆς συμμαχίας, οὗτινος ἡ διαχείρισις ἀνετέθη εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οἱ Ἀθηναῖοι ἵσταντο νῦν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς συμμαχίας, ἔχοντες καὶ τὴν προεδρείαν εἰς τὰς συνελεύσεις τῶν συμμάχων, καθ' ἃς ἀπεφασίζετο περὶ πολέμων, περὶ διαχειρίσεως χρημάτων καὶ ἄλλων ὑποθέσεων τῆς συμμαχίας ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων ἑκάστης πόλεως. Εἶχον δὲ οὗτοι καὶ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στόλου καὶ σπουδαίαν ἐπιρροὴν εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου· αὐτοὶ συνεκάλουν τὰς συνελεύσεις καὶ εἰσέπραττον τὰ χρήματα.

Οἱ Ἕλληνες καὶ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Λακεδαιμονίων ἐπλήρωνον συνεισφοράν τινα διὰ τὸν πόλεμον· θέλοντες ὅμως νὰ τεθῇ μέτριός τις φόρος[1], ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσωσι παρὰ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τοῦτο τὸν Ἀριστείδην, ὅστις ἦτο ἀνὴρ τῆς κοινῆς ἐμπιστοσύνης. Οὗτος ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς συμμάχους πόλεις, ἵνα μάθῃ τὰς περιστάσεις ἑκάστης αὐτῶν καὶ νὰ ἐξετάσῃ τὰς προσόδους, καθ' ἃς νὰ ὁρίσῃ τὸ ποσὸν τῶν ἐτησίων εἰσφορῶν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων, ἅπερ ἑκάστη ἔπρεπε νὰ παρέχῃ. Ἐκανόνισε δὲ ταῦτα κατὰ ἐπιεικῆ καὶ δίκαιον τρόπον καὶ μετὰ τόσον μεγάλης ἀμεροληψίας, ὥστε οὐδεμία κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἠκούσθη μεμψιμοιρία· τοὐναντίον μετέπειτα οἱ σύμμαχοι, ὅτε αἱ συνεισφοραί των ἐδιπλασιάσθησαν καὶ ἐτριπλασιάσθησαν, τὸν ἐπὶ Ἀριστείδου χρόνον ἐκάλουν *χρυσοῦν αἰῶνα*. Θεμιστοκλῆς τις ἢ ἄλλος, ἧττον εὐσυνείδητος ἀνήρ, δὲν θὰ ἀπέρριπτε δωροδοκίαν ἐν τῷ σπουδαίῳ τούτῳ ἔργῳ, ὅπου ἠδύνατό τις εὐκόλως νὰ ὁρίσῃ τὰς συνδρομὰς ἑκάστης πόλεως κατά τι ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον, καὶ νὰ ὠφεληθῇ· ἀλλ' ὁ Ἀριστείδης τοσαύτης ἐξουσίας γενόμενος κύριος, καὶ ἐνῷ πᾶσα ἡ Ἑλλὰς εἰς αὐτὸν μόνον ἀνέθηκεν ὅλας τὰς ὑπο-

---

(1) Ὁ φόρος, ὃν ἔταξεν ὁ Ἀριστείδης συνεποσοῦτο εἰς 460 τάλαντα. Εἰς τοῦτον ὁ μὲν Περικλῆς προσέθηκε σχεδὸν τὸ τρίτον· διότι ὁ Θουκυδίδης λέγει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πολέμου εἰσέπραττον ἀπὸ τῶν συμμάχων 600 τάλαντα, ἀφοῦ δὲ ἀπέθανεν ὁ Περικλῆς, τὸν ἀνεβίβασαν οἱ δημαγωγοὶ εἰς 1,300 τάλαντα.

θέσεις της, πένης μὲν ἐξῆλθεν, ἐπανῆλθε δὲ πενέστατος· διὸ δικαίως ὁ Ἀριστείδης ἀπέκτησε μέγα καὶ θαυμαστὸν ὄνομα διὰ τὴν διάταξιν τῶν φόρων, μολονότι, ὡς λέγεται, τὸν κατεγέλα ὁ Θεμιστοκλῆς λέγων, ὅτι ὁ ἔπαινος αὐτοῦ ἥρμοζεν ὄχι εἰς ἄνδρα ἀλλ' εἰς χρυσοφύλακα. Ὁ δὲ Πλούταρχος[1] παρατηρεῖ ὅτι τοιουτοτρόπως ἐξεδικήθη ὁ Θεμιστοκλῆς τὴν εἰλικρίνειαν· διότι, ὅτε ποτὲ εἶπεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅτι μεγίστην ἀρετὴν τοῦ στρατηγοῦ νομίζει τὸ νὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ προαισθάνηται τῶν ἐχθρῶν τὰ βουλεύματα, ἀπήντησεν ὁ Ἀριστείδης, «καὶ τοῦτο μὲν εἶναι ἀναγκαῖον· καλὸν ὅμως καὶ στρατηγικὸν εἶναι ἡ περὶ τὰς χεῖρας ἐγκράτεια».

Ἀφοῦ ὁ Ἀριστείδης διωργάνωσε τὰ τῆς συμμαχίας, ὥρκισε μὲν τοὺς Ἕλληνας, καὶ ὤμοσε καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, ρίψας μετὰ ἀρῶν πεπυρακτωμένους ὄγκους σιδήρου εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς σημεῖον ὅτι ὁ ὅρκος δὲν θὰ ἀπολέσῃ τὴν δύναμίν του πρὶν ἢ ἐμφανισθῇ τὸ μέταλλον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος.

Ὁ Ἀριστείδης μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἀνατεθέντος αὐτῷ ἔργου πρὸς τακτοποίησιν τῶν τῆς συμμαχίας, δὲν ἔλαβε πλέον μέρος εἰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, παρέδωκε δὲ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στόλου εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀγαπώμενον καὶ εὐνοούμενον *Κίμωνα*, καὶ διήγαγε τὰς ἡμέρας τοῦ γήρατός του ἐν ἡσυχίᾳ, ἀγαπώμενος καὶ τιμώμενος ὑπὸ πάντων. Δὲν ἔλαβε δὲ μέρος εἰς τὴν ἐξορίαν τοῦ ἀντιπάλου του Θεμιστοκλέους. Ἀπέθανε δὲ κατὰ τὸ ἔτος 467 π. Χ. κατά τινας μὲν ἐν τῷ Πόντῳ, κατ' ἄλλους δὲ ἐν Ἀθήναις, καταλιπών, καθὼς λέγουσι, τόσον μικρὰν περιουσίαν, ὥστε οὐδὲ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ταφὴν αὐτοῦ εὑρέθησαν, καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἔθαψαν δημοσίᾳ δαπάνῃ, καὶ ἀνήγειραν πρὸς τιμήν του ἐν Φαλήρῳ μνημεῖόν τι· εἰς δὲ τὰς δύο θυγατέρας αὐτοῦ ἔδωκεν ἡ εὐγνώμων πατρὶς προῖκα ἐκ 3,000 δραχμῶν εἰς ἑκάστην, εἰς δὲ τὸν υἱόν του *Λυσίμαχον* 100 μνᾶς[2] ἀργυρίου καὶ 100 πλέθρα[3] πεφυτευμένης γῆς καὶ ἄλλον τόσον ἀγρόν· πρὸς δὲ τούτοις παρεῖχεν αὐτῷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν μισθὸν ἐκ τεσσάρων δραχμῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Λυσίμαχος κατέλιπε θυγατέρα τινὰ *Πολυκρίτην*, ἐψήφισεν ὁ δῆμος καὶ εἰς αὐτὴν σιτηρέσιον ὅσον καὶ εἰς τοὺς Ὀλυμπιονίκας.

Ὁ Ἀριστείδης δὲν ἐστερεῖτο μὲν οἰκογενειακῆς περιουσίας, ἀλλ' ἀνῆκεν, ὡς ἐμνημονεύσαμεν ἤδη, κατὰ τὴν ἔγγειον ἰδιοκτησίαν του εἰς τὴν

(1) Πλουτ. ἐν βίῳ Ἀριςτ. 24. (2) Ἤτοι 10,000 δραχμάς. (3) Τὸ πλέθρον εἶναι =100 πόδας, τὰ 100 πλέθρα=10,000 πόδας, τὰ 100 τετραγωνικὰ πλέθρα=95 βασιλικὰ στρέμματα.

τάξιν τῶν πεντακοσιομεδίμνων, καὶ διὰ τοῦτο εἶχεν ἐκλεχθῆ ἐπώνυμος ἄρχων[1]· ἀλλὰ κατὰ τὴν διαχείρισιν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἐξώδευσεν ἐκ τῆς ἰδίας του περιουσίας τόσον πολλά, ὥστε αὕτη κατὰ τὸν θάνατόν του ἦτο βεβαίως πολὺ ἠλαττωμένη. Μόνον ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς πατρίδος του φροντίζων, κατεφρόνει τὴν κτῆσιν τῶν γηΐνων ἀγαθῶν, ἅπερ δὲν ἐχρειάζετο ἕνεκα τῆς λιτῆς αὐτοῦ διαίτης. Διηγοῦνται δὲ ὅτι, ὅτε ποτὲ τὸν συγγενῆ του Δᾳδοῦχον τὸν Καλλίαν[2] κατεδίωκον οἱ ἐχθροί του μέχρι θανάτου ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, ἀφοῦ κατηγόρησαν αὐτοῦ μέτριά τινα περὶ ὅσων τὸν ἐνήγαγον, εἶπον ἔπειτα πρὸς τοὺς δικαστὰς ἐκτὸς τοῦ προκειμένου τὰ ἑξῆς· «Γνωρίζετε ὅτι ὁ Ἀριστείδης ὁ υἱὸς τοῦ Λυσιμάχου θαυμάζεται ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων. Ὁποῖαι δὲ νομίζετε ὅτι εἶναι αἱ περιστάσεις τοῦ οἴκου αὐτοῦ, ἀφοῦ τὸν βλέπετε φοροῦντα τόσον πενιχρὸν τρίβωνα, ὅταν παρουσιάζηται εἰς τὰ δημόσιον; Τάχα δὲν πρέπει νὰ συμπεραίνῃ τις ὅτι ὁ ῥιγῶν εἰς τὸ προφανές, αὐτὸς καὶ πεινᾷ κατ' οἶκον καὶ τῶν ἄλλων ἀναγκαίων πραγμάτων στερεῖται; Τοῦτον ὅμως ὁ Καλλίας, ἐνῷ εἶναι ἐξάδελφός του, ὁ πλουσιώτατος τῶν Ἀθηναίων, τὸν παραβλέπει πενόμενον μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων του, ἂν καὶ εἰς πολλὰ τὸν μετεχειρίσθη καὶ πολλάκις ὠφελήθη ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν δυνάμεως αὐτοῦ». Ὁ δὲ Καλλίας βλέπων ὅτι διὰ τοῦτο ἐθορύβουν οἱ δικασταὶ καὶ ὠργίζοντο κατ' αὐτοῦ, ἐκάλεσε τὸν Ἀριστείδην νὰ μαρτυρήσῃ πρὸς τοὺς δικαστὰς ὅτι πολλάκις αὐτὸς πολλὰ τῷ προσέφερε καὶ τὸν παρεκάλει νὰ λάβῃ, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἠθέλησεν, ἀποκρινόμενος ὅτι περισσότερον πρέπει νὰ ὑπερηφανεύηται αὐτὸς διὰ τὴν πενίαν του, παρὰ ὁ Καλλίας διὰ τὸν πλοῦτόν του. Διότι τὸν μὲν πλοῦτον δύναταί τις νὰ ἴδῃ πολλοὺς μεταχειριζομένους ἢ καλῶς ἢ κακῶς, πενίαν δὲ γενναίως φέρων τις δὲν ἀπαντᾶται εὐκόλως, καὶ ὅτι διὰ τὴν πενίαν αἰσχύνονται οἱ ἀκουσίως πενόμενοι. Ὅταν δὲ καὶ ὁ Ἀριστείδης ἐμαρτύρησε τὴν ἀλήθειαν τούτων, πάντες οἱ ἀκούσαντες ἀνεχώρησαν, ἐπιθυμοῦντες νὰ ἦναι μᾶλλον πένητες ὡς ὁ Ἀριστείδης, παρὰ πλούσιοι ὡς ὁ Καλλίας.

(1) Πλουτ. ἐν βίῳ Ἀριςτ. 1. (2) Πλουτ. ἐν βίῳ Ἀριστ. 25.

Τὸ πεδίον τῶν Πλαταιῶν.

15. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΗΣ.

Ὁ *Παυσανίας* ἦτο υἱὸς τοῦ Κλεομβρότου, ἐκ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῶν Ἀγιδῶν[1]. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ἐν ἔτει 479 ἦτο οὗτος ἀνώτατος ἄρχων ἐν τῇ Σπάρτῃ ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου Πλειστάρχου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Λεωνίδου, οὗτινος νεώτατος ἀδελφὸς ἦτο ὁ Κλεόμβροτος. Ὁ Παυσανίας ἦτο ἀνὴρ εὐφυὴς, ἐπιτήδειος καὶ μεγαλεπήβολος, καὶ ἤδη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ὅτε ἀνέλαβε τὴν ἀντιβασιλείαν, εὗρεν εὐκαιρίαν ν' ἀποκτήσῃ μεγάλην δόξαν. Διωρίσθη δηλ. ἀνώτατος ἡγεμὼν τῆς πολυαρίθμου στρατιᾶς, ἥτις ἐστάλη κατὰ τοῦ Μαρδονίου, καὶ πάσης τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τῶν Ἑλλήνων, ἥτις τότε συνῆλθεν ἵνα καταπολεμήσῃ τοὺς Πέρσας.

Ὁ Μαρδόνιος μετὰ τὴν εἴδησιν περὶ τῆς ἐκστρατείας τῶν Σπαρτιατῶν ἀναχωρήσας ἐκ τῆς Ἀττικῆς, ἣν ἐντελῶς εἶχεν ἐρημώσει, ἀπεσύρθη εἰς τὴν Βοιωτίαν (σελ. 270) καὶ παρέταξε τὸν στρατόν του βορείως τοῦ ποταμοῦ *Ἀσωποῦ*. Ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἠρίθμει 300,000 ἄνδρας, Πέρσας, Μήδους, Σάκας, Βακτρίους καὶ Ἰνδοὺς, καὶ 50,000

---

(1) Ἡροδ. 4, 81. 9, 101 καὶ ἑξῆς. Θουκ. 1, 94—135.

περίπου Ἕλληνας, Μακεδόνας, Θεσσαλούς, Βοιωτούς, Μαλιεῖς, Φωκεῖς καὶ Λοκρούς. Τὰ ἔμπροσθεν τοῦ στρατοῦ του ἦσαν ἐξησφαλισμένα διὰ τοῦ Ἀσωποῦ, ἡ δὲ πρὸ αὐτοῦ πεδιὰς παρεῖχεν εἰς αὐτὸν χῶρον ἱκανὸν πρὸς ἐξάπλωσιν τοῦ ἱππικοῦ καὶ τῶν πολυαρίθμων πληθῶν τῶν πεζῶν. Τὸ στρατόπεδον εἶχε τόσον μεγάλην ἔκτασιν, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ τὸ περιφράξῃ δι' ὀχυρώματος, διότι ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν Ἐρυθρῶν μέχρι τοῦ Ἀσωποῦ, ἀνήγειρεν ὅμως περιχαράκωμα ξύλινον πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ. Ὄπισθεν δὲ τοῦ στρατοπέδου ὠχύρωσε μέγα τι τετράγωνον, ἑνὸς τετάρτου γερμανικοῦ μιλίου τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος, διὰ χαρακωμάτων ἐκ δοκῶν, διὰ ξυλίνων πύργων καὶ περιφραγμάτων πρὸς ἐναπόθεσιν τῶν σκευῶν. Ἐκεῖ εὑρίσκετο καὶ ἡ χρυσοΰφαντος σκηνὴ τοῦ Μαρδονίου, ὡς καὶ τῶν ἄλλων στρατηγῶν τοῦ στρατοῦ. Τὰς δὲ ἀποθήκας τῶν τροφῶν εἶχον εἰς τὰ νῶτα αὐτῶν, ἐν τῇ φιλικῇ πόλει τῶν Θηβῶν. Εἰς ταύτην τὴν ἀσφαλῆ θέσιν, ὁπόθεν ἦτο ἐλευθέρα ἡ πρὸς βορρᾶν ὑποχώρησις, περιέμενον τὸ στράτευμα τοῦ ἐχθροῦ.

Οἱ Σπαρτιᾶται ἐπὶ τοσοῦτον ἀνέβαλον τὴν ἐκστρατείαν των, ὥστε μόλις κατὰ τὸν Σεπτέμβριον εἰσῆλθον εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ὁ στρατὸς αὐτῶν συνέκειτο ἐκ 10,000 ὁπλιτῶν μετὰ 40,000 περίπου Εἱλώτων, οἵτινες ὡς σφενδονισταὶ καὶ ὁπλοφόροι ὑπηρέτουν, πρὸς δὲ τούτους προσῆλθον 20,000 περίπου ὁπλιτῶν ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν πολιτειῶν· ἐκτὸς δὲ τούτων 8,000 ὁπλῖται καὶ 800 τοξόται Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην, 600 ὁπλῖται ἐκ τῶν Πλαταιῶν καὶ 1,800 Θεσπιεῖς, ἀλλὰ κακῶς ὡπλισμένοι. Ἐν συνόλῳ λοιπὸν εἶχον ἐκτὸς τῶν ἐλαφρῶν στρατιωτῶν λαμπρὸν στράτευμα ἐκ πλέον τῶν 40,000 ὁπλιτῶν. Ὁ Παυσανίας παρέταξεν ὅλον τὸν στρατόν του μεταξὺ τῶν *Ὑσιῶν* καὶ *Ἐρυθρῶν* ἀντικρὺ τοῦ περσικοῦ στρατοπέδου, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Κιθαιρῶνος, ὅπου ἦτο ἀσφαλὴς κατὰ τῶν προσβολῶν τοῦ περσικοῦ ἱππικοῦ, καὶ ὅπου εἶχε τὰ νῶτα ἐξησφαλισμένα ὑπὸ τῶν ὀρέων. Μεταξὺ δὲ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐχθροῦ εὑρίσκετο ἐκτενής τις πεδιὰς καὶ ὁ ποταμὸς Ἀσωπός.

Ἐπειδὴ ὁ Μαρδόνιος εἶδεν ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν διενοοῦντο νὰ κατέλθωσιν ἐκ τῶν ὑψωμάτων, ἵνα συνάψωσι μάχην ἐν τῇ πεδιάδι, ἔστειλε κατ' αὐτῶν ὅλον τὸ ἱππικόν του ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ *Μασιστίου*, ὅστις ἦτο ἀνὴρ μεγάλης περιωπῆς μεταξὺ τῶν Περσῶν. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐχωρίζετο ἕνεκα τῶν εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ Κιθαιρῶνος χαραδρῶν εἰς πολλὰ τμήματα. Ἐναντίον δὲ τούτων προσῆλθον οἱ ἱππεῖς Πέρσαι κατ' ἴλας· ἔρριψαν βέλη κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ὠνόμασαν γυναῖ-

κας. Συνέπεσε δὲ κατὰ τύχην τὸ τάγμα τῶν Μεγαρέων νὰ κατέχῃ θέσιν μᾶλλον εὐπρόσβλητον, καὶ διὰ τοῦτο ἐκεῖ πρὸ πάντων ὥρμα τὸ ἱππικόν. Πιεζόμενοι λοιπὸν οἱ Μεγαρεῖς ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν ἐχθρῶν, ἔστειλαν κήρυκα πρὸς τὸν Παυσανίαν νὰ τῷ εἴπῃ τὰ ἑξῆς: «ἡμεῖς, οἱ Μεγαρεῖς, ὦ σύμμαχοι, δὲν εἴμεθα ἱκανοὶ ν' ἀντισταθῶμεν μόνοι κατὰ τοῦ περσικοῦ ἱππικοῦ, μένοντες ὅπου ἐτάχθημεν ἐξ ἀρχῆς· καὶ μέχρι μὲν ταύτης τῆς στιγμῆς ἀντείχομεν καρτερικῶς καὶ ἀνδρείως, μολονότι σκληρῶς ἐπιεζόμεθα, τώρα δὲ, ἐὰν δὲν στείλητε ἄλλους νὰ μᾶς ἀντικαταστήσωσι, μάθετε ὅτι θὰ ἐγκαταλίπωμεν τὴν θέσιν μας[1]». Ὁ δὲ Παυσανίας ἀντὶ νὰ σπεύσῃ ὁ ἴδιος μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς βοήθειαν, προσεκάλεσεν ὅλους τοὺς Ἕλληνας καὶ ἠρώτησεν αὐτοὺς ποῖοι εἶναι πρόθυμοι ν' ἀντικαταστήσωσι τοὺς Μεγαρεῖς· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐφάνησαν ἄλλοι πρόθυμοι, ὁ Ἀριστείδης ἔστειλεν ἐκλεκτὸν σῶμα ἐκ 300 ὁπλιτῶν ὑπὸ τὸ ἀρχηγόν των *Ὀλυμπιόδωρον*, τὸν υἱὸν τοῦ *Λάμπωνος*, μετὰ τῶν τοξοτῶν, ἵνα ἀντικαταστήσωσι τοὺς Μεγαρεῖς. Ἐνῷ δὲ οἱ Πέρσαι ὥρμησαν κατὰ τοῦ ἀθηναϊκοῦ τούτου σώματος, ἐπληγώθη ὁ ἵππος τοῦ Μασιστίου, ὅστις προεῖχε πολὺ τῶν ἄλλων, ὑπὸ βέλους εἰς τὴν πλευράν. Τὸ ζῶον ἐσηκώθη ὄρθιον ἕνεκα τοῦ πόνου, καὶ ἔρριψε τὸν ἱππέα χαμαί. Παρευθὺς δὲ ἐρρίφθησαν οἱ Ἀθηναῖοι κατ' αὐτοῦ, ἔλαβον τὸν ἵππον του λείαν, καὶ ἐφόνευσαν καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον, ὅστις ἦτο ὡπλισμένος ὡς ἑξῆς. Ἔσωθεν εἶχε χρυσοῦν θώρακα λεπιδωτόν, ἄνωθεν δὲ αὐτοῦ ἐφόρει χιτῶνα πορφυροῦν· ὁ θώραξ αὐτοῦ ἀντεῖχεν εἰς τὰ κτυπήματα τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ φονεύσωσι τὸν ἄνδρα, μέχρις οὗ ἐννοήσαντες τὸ πρᾶγμα, ἐκτύπησαν αὐτὸν διὰ τῆς λόγχης εἰς τὸν ὀφθαλμόν, καὶ οὕτως ἔπεσεν ὁ Μασίστιος καὶ ἐφονεύθη. Οἱ Πέρσαι κατ' ἀρχὰς δὲν ἐνόησαν τὸ δυστύχημα τοῦ ἀρχηγοῦ των, διότι εἶχον στρέψει τοὺς ἵππους πρὸς ἀναχώρησιν· ὅτε ὅμως ἔμαθον ὅτι ἐφονεύθη, ὥρμησε ταχέως ὅλον τὸ ἱππικόν, καὶ ἐπολέμησε λυσσωδῶς περὶ τοῦ νεκροῦ. Καὶ ἐν ὅσῳ μὲν οἱ 300 Ἀθηναῖοι ἦσαν μόνοι, ἠμύνοντο μὲν ἀνδρείως, ἀλλὰ καὶ ἀπεμακρύνοντο τοῦ ἐχθροῦ· ὅτε δὲ ἔφθασεν εἰς βοήθειάν των τὸ πλῆθος, τότε πλέον οἱ ἱππεῖς Πέρσαι δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν, οὔτε κατώρθωσαν νὰ λάβωσι τὸν νεκρόν, ἀλλ' ἀπολέσαντες καὶ ἄλλους πολλούς, ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Οὕτω δὲ ἐπέστρεψαν ἄνευ ἀρχηγοῦ εἰς τὸ στρατόπεδον, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι περιήγαγον τὸ πτῶμα τοῦ Μασιστίου, θέσαντες αὐτὸ ἐφ' ἁμάξης, εἰς τὰς τάξεις τῶν

(1) Ἡρόδ. 9, 21 καὶ ἑξῆς.

Ἑλλήνων. Τότε ἐγκατέλιπον οἱ ὁπλῖται πανταχοῦ τὰς τάξεις των; ἵνα ἴδωσι τὸν Μασιστίαν, διότι ὁ νεκρὸς ἦτο ἀξιοπαρατήρητος ἕνεκα τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ κάλλους του. Οἱ ἱππεῖς καὶ ὅλος ὁ στρατὸς τῶν Περσῶν, ἰδίως δὲ ὁ Μαρδόνιος, ἐπένθησαν τὸν Μασιστίαν, κύραντες ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἵππους των καὶ τὰ ὑποζύγιά των καὶ ἀφέντες θρῆνον μέγαν οὕτως, ὥστε ἠκούοντο μέχρι τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ εὐτυχὴς κατὰ τῶν φοβερῶν Περσῶν ἱππέων ἀγὼν τόσον ἀνύψωσε τὸ θάρρος τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἐτόλμησαν νὰ καταβῶσιν ἐκ τῆς ὀρεινῆς των θέσεως, ὄχι μὲν ἐντελῶς εἰς τὴν πεδιάδα, ἀλλ' εἰς τόπον χαμηλότερον, τοσούτῳ μᾶλλον, καθόσον αἱ κρῆναι, αἱ πλησίον τῆς μέχρι τοῦδε θέσεώς των δὲν παρεῖχον ἀρκετὸν ὕδωρ εἰς τὸν στρατὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπορεύθησαν πρὸς δυσμὰς, πλησιέστερον εἰς τὰ ἐρείπια τῶν Πλαταιῶν, ὅπου εὑρίσκετο ἡ ἄφθονον ὕδωρ ἔχουσα κρήνη *Γαργαφία*. Ἡ δὲ παράταξις ἐγένετο τοιουτοτρόπως, ὥστε ἔβλεπον οὐχὶ πλέον πρὸς βορρᾶν ἀλλὰ πρὸς ἀνατολάς· καὶ εἰς μὲν τὸ δεξιὸν κέρας ἐτάχθησαν οἱ Σπαρτιᾶται, κατέχοντες ἀσφαλῆ θέσιν εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Κιθαιρῶνος, πλησίον τῆς κρήνης Γαργαφίας· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐτάχθησαν εἰς τὸ ἀριστερὸν κέρας, ὅπου ἔκειτο τὸ τέμενος τοῦ Πλαταιέως ἥρωος *Ἀνδροκράτους*, καὶ ἵσταντο πλησίον τοῦ Περσικοῦ στρατοπέδου. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν κεράτων ἵσταντο τὰ λοιπὰ τάγματα ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἀντικρὺ τῶν Μήδων, Βακτρίων, Ἰνδῶν καὶ Σακῶν· ἀπέναντι δὲ τῶν Σπαρτιατῶν ἵσταντο οἱ Πέρσαι, καὶ ἀντικρὺ τῶν Ἀθηναίων οἱ τῶν Περσῶν σύμμαχοι Ἕλληνες καὶ Μακεδόνες 50,000 τὸν ἀριθμόν· ἐν συνόλῳ δὲ ἦσαν περίπου 350,000. Ἀμφότερα τὰ στρατεύματα ἔμενον ἐπὶ 10 ἡμέρας ἐν ἀπραξίᾳ[1]· διότι ὁ μάντις *Τισαμενὸς* εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν Παυσανίαν, ὅτι θὰ νικήσωσιν, ἐὰν μένωσιν εἰς ἀμυντικὴν θέσιν, οὐχὶ ὅμως καὶ ἂν ἀρχίσωσι πρῶτοι τὴν μάχην. Καὶ εἰς τὸν Μαρδόνιον ὡσαύτως λέγουσιν ὅτι ἐδόθη ὅμοιός τις χρησμός· ἀλλ' οὗτος ἀπολέσας τὴν ὑπομονὴν, ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἀναβάλῃ ἐπὶ πλέον τὸν ἀγῶνα, μολονότι ἐν τῷ στρατηγικῷ συμβουλίῳ ὁ Ἀρτάβαζος, ὁ μετὰ τὸν Μαρδόνιον ἐξοχώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, ὡμίλησε κατὰ τῆς μάχης, συμβουλεύσας νὰ νικήσωσι τοὺς Ἕλληνας διὰ χρυσοῦ καὶ οὐχὶ διὰ τῶν ὅπλων.

Κατὰ τὴν μετὰ τὸ στρατηγικὸν συμβούλιον τῶν Περσῶν νύκτα, ὅτε εἰς ἀμφότερα τὰ στρατόπεδα ἐπεκράτει πλήρης ἡσυχία, ἐνεφανίσθη

---

(1) Ἡροδ. 9, 32 καὶ ἑξῆς.

ἱππεύς τις εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐζήτησε νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τοὺς στρατηγούς· οἱ φύλακες εὐθὺς ἔτρεξαν νὰ εἰδοποιήσωσι τοὺς στρατηγούς, ὅτι ἱππεύς τις ζητεῖ νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς αὐτούς· οὗτοι δέ, ὡς ἤκουσαν τοῦτο, μετέβησαν εἰς τὰς φυλακάς, ὁπότε ὁ ἱππεὺς εἶπεν αὐτοῖς τὰ ἑξῆς[1]· «ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὁ Μαρδόνιος ἀπεφάσισε νὰ μὴ δώσῃ προσοχὴν εἰς τὰ ἀπαίσια σημεῖα τῶν θυμάτων καὶ νὰ σᾶς προσβάλῃ· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἑτοιμάζησθε. Ἐὰν δὲ τυχὸν ὁ Μαρδόνιος ἀναβάλῃ τὴν ἐπίθεσιν καὶ δὲν ἐπιχειρήσῃ αὐτήν, ἐγκαρτερεῖτε προσμένοντες, καθότι δι' ὀλίγας ἀκόμη ἡμέρας ἔχει τροφάς. Καὶ ἐὰν ἡ μάχη αὕτη τελειώσῃ κατ' εὐχήν, τότε πρέπει νὰ ἐνθυμηθῆτε καὶ περὶ τῆς ἐλευθερώσεως ἐμοῦ, ὅστις χάριν τῶν Ἑλλήνων ἔπραξα ὑπὸ ζήλου τόσον ἐπικίνδυνον ἔργον, θέλων νὰ σᾶς φανερώσω τοὺς σκοποὺς τοῦ Μαρδονίου, ἵνα μὴ οἱ βάρβαροι ἐπιπέσωσι καθ' ὑμῶν ἀπροσδοκήτως. Ἐγὼ εἶμαι ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος τῆς Μακεδονίας». Οὗτος μὲν ταῦτα εἰπών, ἔστρεψε τὸν ἵππον του καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Περσῶν, διότι ἦτο ἀκουσίως ὑπήκοος αὐτῶν, καὶ ἐτάχθη εἰς τὴν τάξιν του. Ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Ἀριστείδης, ἐλθὼν εὐθὺς εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Παυσανίου, εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅσα ἤκουσε παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Οἱ δὲ λοιποὶ στρατηγοὶ προσεκλήθησαν καὶ διετάχθησαν νὰ ἑτοιμάσωσι τὸν στρατὸν πρὸς μάχην διὰ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν.

Ὁ Παυσανίας ἀκούσας ταῦτα καὶ φοβηθεὶς τοὺς ἀπέναντι αὐτοῦ ἱσταμένους Πέρσας, ἀδιαφορῶν δὲ περὶ τῆς τιμῆς τῶν Σπαρτιατῶν εἶπε τὰ ἑξῆς πρὸς τὸν Ἀριστείδην: ἐπειδὴ ἡ μάχη θὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ πρωΐας, πρέπει ὑμεῖς μὲν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ σταθῆτε ἀπέναντι τῶν Περσῶν εἰς τὸ δεξιὸν κέρας, διότι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἄλλοτε προηγουμένως ἤδη ἐπολέμησαν κατὰ τῶν Περσῶν ἐν τῷ Μαραθῶνι, καὶ γνωρίζουσι τὴν μάχην αὐτῶν, ἡμεῖς δὲ ἀπέναντι τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, οἵτινες εἶναι παρατεταγμένοι ἀπέναντί σας. Ὁ Ἀριστείδης ἐδέχθη μ' εὐχαρίστησιν τὴν πρότασιν καὶ ἀντήλλαξε τὴν θέσιν του μετὰ τοῦ Παυσανίου· ὅτε ὅμως ὁ Μαρδόνιος ἔμαθε τὴν ἀλλαγὴν ταύτην, διέταξε καὶ αὐτὸς μεταβολὴν τῶν θέσεων, ὥστε καὶ πάλιν ἔφερε τοὺς Πέρσας ἀπέναντι τῶν Σπαρτιατῶν. Τότε δὲ ὁ Παυσανίας δὲν ᾐσχύνθη νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν μεταβολὴν τῶν θέσεων καὶ κατέλαβεν αὖθις τὴν θέσιν, ἣν καὶ πρότερον κατεῖχεν, ἤτοι τὸ δεξιὸν κέρας· ὁ δὲ

(1) Ἡροδ. 9, 45.

Μαρδόνιος ἔπραξε τὸ ἴδιον, καταλαβὼν μετὰ τῶν Περσῶν του ἐπίσης τὴν προηγουμένην θέσιν του, ἤτοι τὸ ἀριστερὸν κέρας. Ἵνα δὲ ὁ Μαρδόνιος ὑβρίσῃ τὸν Παυσανίαν καὶ τὸν ἐρεθίσῃ πρὸς ἐπίθεσιν, ἔστειλε πρὸς αὐτὸν κήρυκά τινα, ὅστις εἶπε τὰ ἑξῆς[1]. «Ὦ Λακεδαιμόνιοι, οἱ ἄνθρωποι ταύτης τῆς χώρας λέγουσιν, ὅτι εἴσθε ἀνδρειότατοι, καὶ σᾶς θαυμάζουσιν, ὅτι οὔτε φεύγετε ἀπὸ τὴν μάχην, οὔτε ἐγκαταλείπετε τὴν τάξιν σας, ἀλλὰ μένοντες εἰς τὴν θέσιν σας, ἢ νικᾶται τοὺς ἐναντίους ἢ φονεύεσθε· ἀλλ' οὐδὲν τούτων εἶναι ἀληθές. Διότι πρὶν ἀκόμη πλησιάσωμεν καὶ ἔλθωμεν εἰς χεῖρας, σᾶς εἴδομεν φεύγοντας ἐκ τῆς τάξεώς σας, ἀφίνοντας εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ κάμωσι τὴν πρώτην ἀπόπειραν καὶ τασσομένους ἀπέναντι τῶν δούλων μας. Ταῦτα ὅμως δὲν εἶναι ἔργα γενναίων ἀνδρῶν, καὶ βλέπομεν ὅτι ἐψεύσθη ἡ περὶ ὑμῶν ἰδέα μας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἕνεκα τῆς φήμης ὑμῶν περιεμένομεν νὰ μᾶς στείλητε κήρυκά τινα, προσκαλοῦντες καὶ θέλοντες νὰ πολεμήσητε μὲ μόνον τοὺς Πέρσας, ἀλλὰ δὲν εἴδομεν νὰ μᾶς εἴπητε κανὲν τοιοῦτον, ἐξ ἐναντίας μάλιστα σᾶς εὕρομεν τρέμοντας. Ὅθεν ἐπειδὴ δὲν προετείνατε πρῶτοι τὸν λόγον τοῦτον, τὸν προτείνομεν ἤδη ἡμεῖς. Διατί, ἀφοῦ νομίζεσθε μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων οἱ ἀνδρειότατοι, ὡς καὶ ἡμεῖς μεταξὺ τῶν βαρβάρων, νὰ μὴ πολεμήσωμεν ἴσοι πρὸς ἴσους τὸν ἀριθμόν; Καὶ ἐὰν μὲν φανῇ εὔλογον νὰ πολεμήσωσι καὶ οἱ ἄλλοι, ἂς πολεμήσωμεν ὕστεροι· ἐὰν δὲ δὲν φανῇ εὔλογον, ἀλλὰ μόνη ἡ ἰδική μας μάχη θεωρηθῇ ἀρκετή, ἂς πολεμήσωμεν ἡμεῖς, καὶ ἐκεῖνοι ἐξ ἡμῶν, οἵτινες θὰ νικήσωσιν, αὐτοὶ νὰ θεωρηθῶσιν, ὅτι ἐνίκησαν δι' ὅλον τὸν στρατόν. Καὶ ὁ μὲν κήρυξ ταῦτα εἰπὼν περιέμενεν ὀλίγας στιγμάς, ἀλλ' οὐδεὶς τῷ ἀπεκρίθη, καὶ ἐπιστρέψας ὀπίσω ἀνέφερεν εἰς τὸν Μαρδόνιον τὰ συμβάντα. Οὗτος δὲ περιχαρὴς γενόμενος καὶ ἐπαρθεὶς διὰ τὴν ψυχρὰν ταύτην νίκην, ἔστειλε τοὺς ἱππεῖς του κατὰ τῶν Ἑλλήνων, διατάξας αὐτοὺς νὰ συγχώσωσι τὴν Γαργαφίαν κρήνην, ἐξ ἧς ὑδρεύετο ὅλον τὸ ἑλληνικὸν στράτευμα· τοῦτο δὲ κατώρθωσε χωρὶς ποσῶς νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ ὁ Παυσανίας.

Ἤδη κατὰ τὰς προηγουμένας ἡμέρας εἶχε καταλάβει ὁ Μαρδόνιος τὴν τοῦ Κιθαιρῶνος δίοδον καὶ ἐμπόδιζεν οὕτω εἰς τὸν Παυσανίαν τὰς τροφάς· ἀπὸ 12 ἤδη ἡμερῶν δὲν ἄφινε κανένα πλέον Ἕλληνα νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν Ἀσωπὸν διὰ νὰ λάβῃ ὕδωρ· νῦν δὲ συνέχωσε καὶ τὴν κρήνην. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν ἐστεροῦντο ὕδατος καὶ τροφῶν, καὶ διὰ τοῦτο εὑρί-

(1) Ἡροδ. 9, 48.

σκοντο εἰς κακίστην θέσιν. Μόνον δὲ ταχεῖα καὶ τολμηρὰ προσβολὴ ἠδύνατο κάλλιστα νὰ σώσῃ αὐτοὺς ἐκ ταύτης τῆς στενοχωρίας· ἀλλ' ὁ Παυσανίας ἦτο πολὺ δειλὸς, καὶ δὲν ἐτόλμα νὰ πράξῃ τοῦτο· ὅθεν ἀπεφάσισαν, ἐὰν δὲν ἤθελε συγκροτηθῆ μάχη κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην διὰ προσβολῆς τοῦ ἐχθροῦ, νὰ καταλάβωσι τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα ἄλλην θέσιν, ὄπισθεν τοῦ περσικοῦ στρατεύματος, πολὺ πλησίον τῶν Πλαταιῶν, τὴν νῆσον *Ὠερόην* καλουμένην, καὶ 10 στάδια ἀπέχουσαν τῆς θέσεώς των· ἐκεῖθεν δὲ νὰ κυριεύσωσι πάλιν τὰς ἐκβολὰς τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ διανοίξωσιν οὕτω τὴν ὁδὸν, δι' ἧς τὸ στρατόπεδον ἠδύνατο νὰ λαμβάνῃ τὰς τροφάς του. Τὸ κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὅπερ συνίστατο ἐκ στρατιωτῶν τῶν μικροτέρων πόλεων, ἐπὶ ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὑπέφερε πολὺ ἕνεκα τῶν συνεχῶν ἐπιθέσεων τοῦ περσικοῦ ἱππικοῦ. Οὕτω λοιπὸν ἀπεφάσισαν νὰ ὑποχωρήσωσι κατὰ τὴν ἐπερχομένην νύκτα εἰς τὴν νῆσον, ἀνατολικῶς τῶν Πλαταιῶν κειμένην, καὶ 10 στάδια ἀπέχουσαν· διότι ἐκεῖ ἤλπιζον νὰ ὑδρεύωνται ἀσφαλῶς καὶ ὀλιγώτερον ἐκτεθειμένοι εἰς τὰ βέλη καὶ τὰ ἀκόντια τοῦ ἱππικοῦ. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς ἐκίνησαν πρῶτοι οἱ ἐν τῷ κέντρῳ ἱστάμενοι στρατιῶται τῶν μικροτέρων πόλεων, οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Μεγαρεῖς, καὶ ἄλλοι· ἀλλ' οὗτοι ἀντὶ νὰ βαδίσωσι πρὸς τὴν νῆσον, ὡς συνεφωνήθη, ἐστράφησαν πρὸς τὴν πόλιν τῶν Πλαταιῶν καὶ ἐστρατοπέδευσαν κεκμηκότες παρὰ τὸν ναὸν τῆς *Ἥρας*. Ὁ Παυσανίας εὐθὺς ὡς ἔμαθε τὴν ἀναχώρησιν τοῦ κέντρου ἄνευ διαταγῆς, ὑποθέτων ὅτι διηυθύνθη κατὰ τὰ συμπεφωνημένα πρὸς τὴν νῆσον, διέταξε τοὺς Λακεδαιμονίους, ἱσταμένους εἰς τὸ δεξιὸν κέρας καὶ τοὺς μετ' αὐτῶν τεταγμένους Τεγεάτας νὰ ἑτοιμασθῶσιν, ὅπως ἀπέλθωσιν εἰς τὸν αὐτὸν τόπον (τὴν νῆσον). Καὶ πάντες μὲν οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ ὑπήκουσαν, ὁ λοχαγὸς ὅμως *Ἀμομφάρετος* ἀντέστη εἰπὼν, ὅτι δὲν θὰ ὑποχωρήσῃ διὰ νὰ μὴ καταισχύνῃ ἑκουσίως τὴν Σπάρτην, φεύγων τοὺς πολεμίους. Εἰς μάτην ὁ Παυσανίας καὶ ὁ δεύτερος ἡγεμὼν τῶν Λακεδαιμονίων Εὐρυάναξ ἠγωνίσθησαν νὰ μεταπείσωσι τὸν ἀπειθῆ Ἀμομφάρετον. Ὅτε δὲ ἐπὶ τέλους παρετήρησαν εἰς αὐτὸν ὅτι παραβαίνει ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν ἀπόφασιν, αὐτὸς ἁρπάσας δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν του μέγαν λίθον καὶ ῥίψας αὐτὸν πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Παυσανίου εἶπε: «διὰ ταύτης τῆς ψήφου ψηφίζω, ὅτι δὲν πρέπει νὰ φεύγωμεν τοὺς ἐχθρούς». Ὁ Παυσανίας δὲν ἐπεθύμει νὰ καταλίπῃ μόνον τὸν γενναῖον λόχον τοῦ Ἀμομφαρέτου καὶ νὰ τὸν ἐκθέσῃ εἰς τὴν διαφθοράν· διὸ, ὅτε, διαρκούσης τῆς ἔριδος, προσῆλθε κήρυξ τῶν Ἀθηναίων, ἵνα ἴδῃ ἐὰν καὶ

οἱ Σπαρτιᾶται ἀπῆλθον μετὰ τοῦ κέντρου, καὶ νὰ τοὺς ἐρωτήσῃ, ἐὰν τοὺς εὕρῃ ἐκεῖ, τί πρέπει νὰ κάμωσιν οἱ Ἀθηναῖοι, τότε ὁ Παυσανίας τῷ παρήγγειλε ν' ἀναφέρῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰ διατρέχοντα, καὶ νὰ τοὺς παρακαλέσῃ νὰ πλησιάσωσι τοὺς Λακεδαιμονίους, διὰ νὰ συμφωνῶσι τὰ κινήματά των. Τὴν πρωΐαν ὅμως μετέβαλε πάλιν γνώμην· νομίζων δηλ. ὅτι ὁ Ἀμομφάρετος δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ μείνῃ μόνος του, καὶ ἀδιαφορῶν περὶ τῆς τύχης τῶν Ἀθηναίων, οὓς προσεκάλεσεν εἰς τὴν μέχρι τοῦδε θέσιν του, ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως, καὶ ἀπήγαγε τοὺς στρατιώτας του διὰ τῶν λόφων, οἵτινες ἐχώριζον αὐτὸν ἀπὸ τῆς νήσου εἰς τόπον τινά, *Ἀργιόπιον* ὀνομαζόμενον, περὶ τὸν ποταμὸν *Μολόεντα*, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἱερὸν τῆς Ἐλευσενίας Δήμητρος, οὐ μακρὰν τῶν Πλαταιῶν. Ὁ Ἀμομφάρετος ἰδὼν ἑαυτὸν τότε καταλειφθέντα καὶ μὴ θέλων νὰ θυσιάσῃ τοὺς ἀνθρώπους του μάτην, ἀπεφάσισε τέλος νὰ παρακολουθήσῃ τὸν ἄλλον στρατόν, καὶ ἔφθασεν αὐτὸν εἰς Ἀργιόπιον. Οὕτω δὲ διεμελίσθη ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰς τρία μέρη· καὶ ἂν οἱ Πέρσαι ἤξευρον ὀλίγον νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τούτου, ὁ κίνδυνος αὐτῶν ἦτο μέγας.

Ὅτε τὴν πρωΐαν ὁ Μαρδόνιος ἔμαθεν ὅτι οἱ Ἕλληνες διὰ νυκτὸς ἀνεχώρησαν, ἐνόμισεν ὅτι πάλιν θὰ ὑπεχώρησαν ὄπισθεν τοῦ Κιθαιρῶνος, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέστειλεν εὐθὺς τοὺς ἱππεῖς, ἵνα ἀναζητήσωσι τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς ἐμποδίσωσι μὴ φύγωσιν· εἶτα δὲ ἐπορεύθη καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ πεζοῦ στρατοῦ. Οἱ ἱππεῖς ἀπήντησαν τοὺς Σπαρτιάτας παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἐλευσινίας Δήμητρος καὶ τοὺς προσέβαλον εὐθύς. Ὁ δὲ Παυσανίας, ἐπειδὴ ἐπιέζετο ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Περσῶν, ἔστειλε τάχιστα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἱππέα, ζητῶν τὴν βοήθειάν των, καὶ παρέταξεν τοὺς στρατιώτας του οὕτως, ὥστε ὁ μὲν ναὸς μετὰ τοῦ τείχους του καὶ τοῦ ἱεροῦ ἄλσους ἐξησφάλιζον τὰ νῶτα αὐτοῦ, οἱ δὲ Εἵλωτες ἠδύναντο νὰ ῥίπτωσιν ἐκ τοῦ ἄλσους, ἀσφαλοῦς θέσεως, λίθους κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Μετ' ὀλίγον δὲ παρουσιάσθη ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μαρδονίου καὶ ὁ περσικὸς πεζὸς στρατός· ἡ δὲ μάχη ἦτο πλέον ἀναπόφευκτος. Ὁ Παυσανίας ὤφειλε νὰ πολεμήσῃ μόνος μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν του καὶ τῶν Τεγεατῶν (53,000 ἀνδρῶν), πεινώντων καὶ κεκμηκότων, διότι ἐπὶ ὅλην τὴν νύκτα ἦσαν εἰς κίνησιν, ἐναντίον τῶν πολυαριθμοτέρων Περσῶν. Οἱ προπορευόμενοι τῶν ἄλλων Πέρσαι, Μῆδοι καὶ Σάκαι, ἅμα φθάσαντες μέχρι βολῆς τόξου, ἔπηξαν εἰς τὴν γῆν τὰς μακρὰς καὶ πλεκτὰς αὐτῶν ἀσπίδας, καὶ σχηματίσαντες οὕτω προτείχισμα, ἤρχισαν νὰ ῥίπτωσι πλῆθος βελῶν κατὰ τῶν Σπαρτια-

τῶν καὶ Τεγεατῶν, οἵτινες, ἵνα ἐξασφαλισθῶσι καλλίτερον, ἐκάθησαν ὄπισθεν τῶν ἀσπίδων των. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐτέλεσεν ὁ ἱερεὺς ὄπισθεν τοῦ παρατεταγμένου στρατοῦ τὰ πρὸς θυσίαν ὡρισμένα, ἵνα συμβουλευθῇ τὰ σφάγια περὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος· ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἦσαν αἴσια, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Παυσανίας δὲν ἐτόλμα νὰ διατάξῃ ἔφοδον· τότε δὲ ἐστράφη μὲ δακρυχέοντας ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ Ἡραῖον

Ὁ Παυσανίας ἐπικαλούμενος τὴν Ἥραν.

τῶν Πλαταιῶν, καὶ ὑψώσας τὰς χεῖρας προσηυχήθη πρὸς τὴν Ἥραν καὶ τοὺς ἄλλους προστάτας θεοὺς τῆς Πλαταϊκῆς χώρας, παρακαλῶν αὐτοὺς «ἐὰν δὲν ἦναι πεπρωμένον νὰ νικήσωσιν οἱ Ἕλληνες, νὰ τοὺς ἀφήσωσι τοὐλάχιστον, πρὶν ἀποθάνωσι, νὰ ἐκτελέσωσιν ἔνδοξόν τι καὶ ν' ἀποδείξωσιν εἰς τὸν ἐχθρὸν δι' ἔργου, ὅτι ἐξεστράτευσαν ἐναντίον ἀγαθῶν καὶ ἠσκημένων εἰς τὸν ἀγῶνα ἀνδρῶν». Ἐνῷ δὲ προσηύχετο ἀκόμη ὁ Παυσανίας, ἠγέρθησαν οἱ Τεγεᾶται, οἵτινες ἵσταντο εἰς τὸ ἀριστερὸν κέρας, καὶ προὐχώρησαν ἀγανακτήσαντες διὰ τὴν βραδύτητα τοῦ Παυσανίου ἐναντίον τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τῶν Περσῶν· συγχρόνως δὲ ἐξεφώνησε καὶ ὁ μάντις, ὅτι τὰ σφάγια ἐφάνησαν αἴσια. Τότε δὲ ὥρμησαν καὶ οἱ Σπαρτιᾶται· ἐντὸς δὲ ὀλίγου ἐτράπη ἡ τῶν

ἐχθρῶν ἐμπροσθοφυλακὴ εἰς φυγὴν, καὶ συνήφθη σφοδρὰ μάχη, καθ' ἣν οἱ Πέρσαι δὲν ὑπῆρξαν κατώτεροι τῶν Ἑλλήνων κατά τε τὸ θάρρος καὶ τὴν δύναμιν· καθότι δράττοντες τὰ δόρατα ἔθραυον αὐτά· τέλος δὲ συνεπλάκησαν σῶμα πρὸς σῶμα. Οἱ Πέρσαι δὲν ἐγνώριζον τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν Ἑλλήνων, οὐδὲ εἶχον ἀμυντικὰ ὅπλα, ἀλλὰ διὰ βραχέων ξιφῶν καὶ πυκνούμενοι εἰς σπείρας ἐκ δέκα ἢ καὶ πλειοτέρων ἀνδρῶν, ὥρμων ἀτάκτως εἰς τὰς τάξεις τῶν Σπαρτιατῶν, προσπαθοῦντες νὰ τοὺς διασπάσωσι. Πολλοὶ ἀνδρεῖοι Σπαρτιᾶται ἔπεσον κατὰ τὴν συμπλοκὴν ταύτην, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ Ἀμομφάρετος καὶ ὁ Ἀριστόδημος, ὅστις μὴ ἀποθανὼν ἐν ταῖς Θερμοπύλαις μετὰ τῶν συντρόφων του, ἔζη ἔκτοτε ἐν τῇ Σπάρτῃ δυστυχῆ καὶ ἄτιμον βίον φυγάδος (σελ. 226). Ἵνα δὲ ἐξαλείψῃ τὸ ὄνειδος τοῦτο καὶ δώσῃ τέλος εἰς τὴν ζωήν του, ἐπολέμησεν ἐν Πλαταιαῖς ἀνδρειότατα πάντων καὶ ἐφονεύθη. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐνίκησαν κατὰ ταύτην τὴν συμπλοκὴν διὰ τῆς ἀταραξίας των καὶ τῆς πολεμικῆς των ἐπιτηδειότητος, πολεμήσαντες ἀπέναντι τῆς ἀγρίας καὶ ἀνεπιτηδείου ἀνδρίας τῶν ἐχθρῶν. Οἱ Πέρσαι ἤρχισαν νὰ ὑποχωρῶσι, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται κατεδίωκον αὐτοὺς ἐν πλήρει παρατάξει, ἐξησφαλισμένα ἔχοντες ὑπὸ τῶν Εἱλώτων τὰ κέρατα καὶ τὰ νῶτα.

Ὁ Μαρδόνιος, ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὴν ὑποχώρησιν τῶν στρατιωτῶν του, ἔστειλεν τοὺς Σάκας ἱππεῖς, ὅπως προσβάλωσι τὰς δύο πτέρυγας τοῦ ἐχθροῦ, ὅπου πολλοὶ Εἵλωτες ἐφονεύθησαν· ἐρρίφθη δὲ καὶ ὁ ἴδιος μετὰ τῶν ἀνδρείων του ἱππέων εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα τῶν Σπαρτιατῶν. Ἀλλ' οὗτοι δὲν ὑπεχώρησαν, καὶ ὁ Μαρδόνιος ἐπληγώθη ὑπὸ τοῦ Σπαρτιάτου *Ἀειμνήστου* διὰ λίθου, βληθεὶς εἰς τὴν κεφαλὴν οὕτως, ὥστε κατέπεσε νεκρὸς ἐκ τοῦ ἵππου. Οἱ δὲ Πέρσαι ἱππεῖς εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἐκ νέου παραταχθέντες ὥρμησαν κατὰ τοῦ πεζοῦ στρατοῦ τῶν ἐχθρῶν, ὧν μέγα μέρος ὁ Μαρδόνιος δὲν εἶχε συμπεριλάβει ἐν τῷ ἀγῶνι, καὶ ἔτρεψαν ἤδη καὶ αὐτοὺς εἰς φυγήν. Ὁ δὲ Ἀρτάβαζος, ὅστις ἐξ ἀρχῆς ἀντεπολιτεύετο πρὸς τὸν Μαρδόνιον, διέταξε μὲν τὸ ὑπ' αὐτὸν στρατιωτικὸν σῶμα ἐκ 40,000 ἀνδρῶν ἀπὸ πρωΐας νὰ ἑτοιμασθῇ πρὸς μάχην, ἀλλ' ἅμα ἰδὼν μακρόθεν ὅτι οἱ περὶ τὸν Μαρδόνιον ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, δὲν ἔδραμε πρὸς βοήθειάν των, ἀλλ' εὐθὺς ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐπορεύθη μετὰ τῶν πεινασμένων καὶ κεκμηκότων στρατιωτῶν του διὰ τῆς Θεσσαλίας, Μακεδονίας καὶ Θρᾴκης πρὸς τὸ Βυζάντιον, ὅπου ἔφθασεν εὐτυχῶς. Ταῦτα ἦσαν τὰ ἄθλια λείψανα, ἅτινα ἐκ τοῦ μεγάλου

στρατοῦ τοῦ Μαρδονίου ἐπέστρεψαν πάλιν εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Ἀσίας.

Ὁ Παυσανίας, ὅστις πρὸ τῆς μάχης ἐδείκνυε δισταγμὸν καὶ βραδύτητα, ἔδειξεν ἐν αὐτῷ τῷ ἀγῶνι μεγάλην ἀνδρίαν καὶ τόλμην. Καταδιώξας ὁ Παυσανίας ταχέως τὸν φεύγοντα ἐχθρὸν, ὅστις διὰ μέσου τοῦ στρατοπέδου του ἐρρίφθη ἐντὸς τοῦ ὠχυρωμένου τετραγώνου, διέταξεν εἰς τὸν στρατόν του παρευθὺς ἔφοδον κατὰ τοῦ περιχαρακώματος, ἀλλ' ἀποκρουσθεὶς ἐκεῖθεν ὑπεχώρησε, διότι οἱ Σπαρτιᾶται μολονότι ἐν ἀνοικτῇ πεδιάδι ἦσαν πολὺ ἀνδρεῖοι, δὲν ἦσαν ὅμως ἐξησκημένοι εἰς τὴν τειχομαχίαν.

Τὰ στρατεύματα τῶν διαφόρων πόλεων τῆς Πελοποννήσου, ἅπερ ἐστρατοπέδευσαν πλησίον τοῦ Ἡραίου τῶν Πλαταιῶν, ἅμα λαβόντα εἴδησιν ὅτι ὁ Παυσανίας ἐμάχετο καὶ ἐνίκα, ἔσπευσαν ἵνα λάβωσι μέρος εἰς τὴν νίκην· ὤφειλον δὲ νὰ διατρέξωσιν ὁδὸν μιᾶς ὥρας σχεδόν. Τὸ πλεῖστον μέρος ἐπορεύετο διὰ τῆς ὑπωρείας τοῦ ὄρους καὶ τῶν λόφων κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος, οἱ δὲ Μεγαρεῖς καὶ οἱ Φλιάσιοι, 4,000 τὸν ἀριθμὸν, ἐπορεύθησαν κατ' εὐθεῖαν διὰ τῆς ὁμαλῆς ὁδοῦ εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ἀλλ' ὅτε οὗτοι ἐπλησίασαν τοὺς μαχομένους, προσεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Θηβαίων, καὶ 600 μὲν ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη.

Ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπρόκειτο νὰ καταλάβωσι τὴν νέαν των θέσιν, ἔφθασεν εἰς αὐτοὺς ὁ ἔφιππος ἀγγελιαφόρος τοῦ Παυσανίου, ὅστις τοὺς προσεκάλεσε πρὸς ταχεῖαν βοήθειαν. Καὶ ἔσπευσαν μὲν οὗτοι πρὸς βοήθειαν τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν οἱ μηδίζοντες Ἕλληνες, Θεσσαλοὶ, Μακεδόνες, Βοιωτοὶ καὶ ἄλλοι, 50,000 τὸν ἀριθμὸν, καὶ δὲν τοὺς ἄφινον νὰ πλησιάσωσιν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους· οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως προσβαλόντες αὐτοὺς τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν, ἐκτὸς τῶν Βοιωτῶν, οἵτινες ἐπολέμησαν κατὰ τῶν μισητῶν Ἀθηναίων μετὰ μεγίστου πείσματος· ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι, καὶ ἔφυγον πρὸς τὰς Θήβας. Νῦν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι διῆλθον τὸν Ἀσωπὸν ποταμὸν, καὶ ἔσπευσαν νὰ βοηθήσωσι τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες ἐπολιόρκουν τὸ περιχαράκωμα τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν ὅσῳ οἱ Ἀθηναῖοι ἔλειπον, οἱ βάρβαροι ἠμύνοντο καὶ ὑπερίσχυον τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες δὲν ἤξευρον νὰ τειχομαχῶσιν· ὅτε ὅμως προσῆλθον οἱ Ἀθηναῖοι, τότε ἤρχισε τειχομαχία ἰσχυρὰ, ἥτις διήρκεσεν ἐπὶ πολλὴν ὥραν. Μετὰ σύντομον δὲ καὶ πεισματώδη ἀγῶνα ἀνέβησαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸ τεῖχος καὶ ἐκρήμνισαν μέρος αὐτοῦ· οὕτω δὲ ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ εἰσέρχωνται εἰς αὐτό. Πρῶτον εἰσῆλθον οἱ

Τεγεᾶται καὶ διήρπασαν τὴν σκηνὴν τοῦ Μαρδονίου, ἐν ᾗ ἐκτὸς ἄλλων ἦτο καὶ ἡ χαλκῆ τῶν ἵππων του φάτνη· ταύτην δὲ ἀφιέρωσαν εἰς τὸν ναὸν τῆς *Ἀλέας Ἀθηνᾶς*, τὴν ὁποίαν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐθαύμαζον οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸν ναόν. Εἶτα δὲ εἰσελθόντων τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ, ἐγένετο φοβερὰ σφαγή, καθόσον οἱ Πέρσαι εἶχον ἀπολέσει πᾶν θάρρος, καὶ δὲν διενοοῦντο πλέον περὶ ἀμύνης, ἀλλὰ συνηθροισμένοι πυκνῶς ἐν τῷ στενῷ ἐκείνῳ τόπῳ, ἐφονεύοντο ἄνευ ἀντιστάσεως. Ὁ Παυσανίας εἶχε διατάξει τοὺς στρατιώτας ἵνα μὴ φεισθῶσιν μηδενός. Οὕτω δὲ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον[1] ἐκ τῶν 300,000 τοῦ πεζοῦ στρατοῦ τοῦ Μαρδονίου, ἐξαιρέσει τοῦ ὑπὸ τὸν Φαρνάβαζον ὑποχωρήσαντος σώματος ἐκ 40,000 ἀνδρῶν, δὲν περιεσώθησαν πλέον τῶν 3,000 περίπου· τὸ δὲ ἱππικὸν ὑπεχώρησεν ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ ἠκολούθησε τὴν μοῖραν τοῦ Ἀρταβάζου. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν 1,360· μεταξὺ δὲ αὐτῶν 91 Λακεδαιμόνιοι, 52 Ἀθηναῖοι καὶ 16 Τεγεᾶται. Μεταξὺ τοῦ Περσικοῦ πεζικοῦ στρατοῦ διεκρίθησαν πρὸ πάντων οἱ Πέρσαι, μεταξὺ δὲ τῶν ἱππέων οἱ Σάκαι. Ὁ δὲ Μαρδόνιος ὑπερέβαλε πάντας τοὺς ἄνδρας κατὰ τὴν ἀνδρίαν. Μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων ἐπαινεῖται πρὸ πάντων ὁ *Σωφάνης* ἐκ τῆς Δεκελείας· ἐκ δὲ τῶν Σπαρτιατῶν ἐπολέμησεν ἀνδρειότατα ὁ *Ἀριστόδημος*, ὁ φυγάς, ὅστις ὅμως δὲν ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, διότι ἤθελε ν' ἀποθάνῃ ἕνεκα τῆς προτέρας του δειλίας (σελ. 226). Μεταξὺ δὲ τῶν τριῶν πρώτων, οἵτινες ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἐκηρύχθησαν ἀνδρειότατοι, ἦτο καὶ ὁ *Ἀμομφάρετος*. Ἄλλος δέ τις Σπαρτιάτης, *Καλλικράτης* ὀνομαζόμενος, ἀνδρεῖος καὶ ἰσχυρὸς ἀνήρ, ὁ ὡραιότατος μεταξὺ πάντων τῶν συγχρόνων, ἐφονεύθη ἐκτὸς τοῦ ἀγῶνος, πληγωθεὶς ὑπὸ ἐχθρικοῦ βέλους εἰς τὴν πλευράν, ὅτε ἐκάθητο ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν ὄπισθεν τῆς ἀσπίδος του, βλέπων τὴν τελουμένην θυσίαν. Οὗτος ἀποθνήσκων εἶπε πρός τινα Πλαταιέα *Ἀρίμνηστον* «δὲν λυποῦμαι, διότι ἀποθνήσκω ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ διότι δὲν μετεχειρίσθην τὸν βραχίονά μου, καὶ διότι δὲν ἔπραξά τι ἄξιον ἐμαυτοῦ, καὶ τῆς προθυμίας, ἣν εἶχον νὰ πράξω».

Ἀφοῦ ἐτελείωσεν ἡ μάχη, ἀφίκοντο τέλος καὶ οἱ Μαντινεῖς, οἵτινες βραδύτερον τῶν ἄλλων ἐξεστράτευσαν ἐκ τῆς πατρίδος των, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διέλθωσι τὸν Κιθαιρῶνα. Ἐπειδὴ δὲ εἶδον ὅτι ἦλθον μετὰ τὴν μάχην, ἐλυπήθησαν πολύ, καὶ εἶπον ὅτι εἶναι ἄξιοι

(1) Ἡροδ. 9, 70 καὶ ἑξῆς.

τιμωρίας· ἀλλ' ἔπειτα μαθόντες ὅτι ἔφυγεν ὁ Ἀρτάβαζος μετὰ τῶν Μήδων του, κατεδίωξαν αὐτοὺς μέχρι τῆς Θεσσαλίας, μολονότι ὁ Παυσανίας εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν καταδίωξιν. Ἐπιστρέψαντες δὲ εἰς τὴν πατρίδα των κατεδίκασαν τοὺς στρατηγούς των εἰς ἐξορίαν. Μετὰ δὲ τοὺς Μαντινεῖς ἦλθον καὶ οἱ Ἠλεῖοι, οἵτινες ὡσαύτως ἀνεχώρησαν λυπηθέντες, καὶ εὐθύς, ὡς ἐπανῆλθον οἴκαδε, ἐξώρισαν καὶ αὐτοὶ τοὺς στρατηγούς των.

Μετὰ δὲ τὴν μάχην ἦλθέ τις τῶν προκρίτων τῆς Αἰγίνης, *Λάμπων* ὀνομαζόμενος, υἱὸς τοῦ Πύθου, πρὸς τὸν Παυσανίαν μετά τινος ἀνοσιωτάτης προτάσεως· «ὦ παῖ τοῦ Κλεομβρότου, εἶπεν, ἀληθῶς κατώρθωσας ἔργον ὑπερφυὲς διά τε τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος· θεός τις βεβαίως σοὶ ἔδωκε νὰ σώσῃς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ν' ἀποκτήσῃς μεγίστην δόξαν, ὅσην, ὡς ἡμεῖς γνωρίζομεν, οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων· ἀλλὰ ποίησον καὶ τὰ λοιπά, τὰ ἀκόλουθα τούτων, ὅπως ἡ φήμη σου αὐξηθῇ ἔτι μείζων, καὶ ὅπως εἰς τὸ μέλλον φυλάσσωνται οἱ βάρβαροι ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιχειρῶσιν ἀνόσια ἔργα κατὰ τῶν Ἑλλήνων· διότι ἀποθανόντος τοῦ Λεωνίδου ἐν ταῖς Θερμοπύλαις, τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀπέκοψεν ὁ Μαρδόνιος καὶ ὁ Ξέρξης, τὸ δὲ σῶμά του ἀνεσταύρωσαν. Ἐὰν δὲ ἀνασταυρώσῃς τὸν Μαρδόνιον, τότε ἐκδικεῖς τὸν θεῖόν σου Λεωνίδαν, καὶ ἔχεις τὸν ἔπαινον τῶν Σπαρτιατῶν καὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων». Οὕτως εἶπε, νομίζων ὅτι εὐχαριστεῖ τὸν Παυσανίαν· ἀλλ' οὗτος ἀπήντησεν, «ὦ φίλε Αἰγινῆτα, ἐκτιμῶ μὲν τὴν εὔνοιάν σου καὶ τὴν περίνοιαν, ἀλλ' ὅμως ἡ γνώμη σου εἶναι ἐσφαλμένη. Διότι ἀφοῦ καὶ ἐμὲ καὶ τὴν πατρίδα μου καὶ τὰς πράξεις μου πολὺ ἐξύψωσας, μὲ κατεβίβασας ἔπειτα εἰς τὸ μηδέν, παραινῶν νὰ ὑβρίσω νεκρόν, καὶ ἰσχυριζόμενος ὅτι ἂν κάμω τοῦτο, θὰ αὐξήσω τὴν δόξαν μου. Τὰ τοιαῦτα ἁρμόζουσι μᾶλλον εἰς τοὺς βαρβάρους, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εἰς Ἕλληνας, καὶ παρ' ἐκείνοις δὲ ψέγομεν ταῦτα, ὅταν τὰ πράττωσιν. Ὁ δὲ Λεωνίδας, ὃν μὲ παρακινῇς νὰ ἱκανοποιήσω, σοὶ λέγω ὅτι ἔλαβε πλήρη ἱκανοποίησιν διὰ τῶν ἀναριθμήτων ψυχῶν τῶν φονευθέντων πολεμίων καὶ αὐτὸς καὶ ὅλοι οἱ μετ' αὐτοῦ συναποθανόντες ἐν Θερμοπύλαις. Σὺ ὅμως νὰ μὴ ἔλθῃς πλέον πρὸς ἐμὲ μετὰ τοιαύτης προτάσεως καὶ συμβουλῆς, καὶ νὰ χαίρῃς ὅτι ἀπέρχεσαι ἀβλαβής»[1].

Νῦν δέ, ὅτε οἱ Ἕλληνες ἐκέρδησαν μεγάλην νίκην, ὀλίγον ἔλειψεν εὐθὺς πάλιν νὰ ἐκραγῶσιν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πεδίου τῆς μάχης αἱ ὀλέθριαι

(1) Ἡρόδ. 9, 79.

διχόνοιαι. Οἱ Σπαρτιᾶται δηλ. ἀπήτησαν νὰ δοθῇ αὐτοῖς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνδρίας καὶ νὰ στήσωσι τρόπαιον. Εἰς τοῦτο ὅμως ἠναντιώθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἦσαν ἀκόμη ὠργισμένοι διὰ τὴν ἄδικον κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν τῷ Ἰσθμῷ ψηφοφορίαν, ἐνῷ δὶς ἐξέθεσαν τὴν χώραν των εἰς τοὺς Πέρσας. Ἀπήτησαν δὲ οὗτοι δι' ἑαυτοὺς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνδρίας, διότι ἐνίκησαν κατὰ τὴν πρώτην συμπλοκὴν τοὺς ἱππεῖς τοῦ Μασιστίου καὶ ἐπήνεγκον τὴν τελευταίαν κρίσιν, κυριεύσαντες τὸ ὀχύρωμα, καὶ διότι ἔδειξαν καθ' ὅλον τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐν Πλαταιαῖς ἵσταντο ἀπέναντι τῶν Περσῶν μὲ μέγιστον θάρρος καὶ ἀταραξίαν. Βέβαιον δὲ ἦτο ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τῆς ἀνδρίας καὶ ἐντίμου διαγωγῆς των ἐπήνεγκον τὴν ἐν Πλαταιαῖς νίκην, ὅθεν εἰς αὐτοὺς ἀνῆκε καὶ τὸ βραβεῖον. Ἵνα δὲ καταπραΰνῃ τὴν διχόνοιαν στρατηγός τις ἐκ Μεγάρων *Θεογείτων*, προέτεινε νὰ μὴ δοθῇ τὸ βραβεῖον μήτε εἰς τοὺς Σπαρτιάτας μήτε εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ἔπειτα δὲ προέτεινεν ὁ Κορίνθιος στρατηγὸς *Κλεόκριτος* ν' ἀποδοθῇ τοῦτο εἰς τοὺς Πλαταιεῖς. Ὁ δὲ Ἀριστείδης κατώρθωσε διὰ παρακλήσεων καὶ παραστάσεων νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους συστρατήγους του *Λεωκράτην* καὶ *Μυρωνίδην*, ἵνα ἐνδώσωσιν εἰς τὴν πρότασιν τοῦ Κλεοκρίτου. Οὕτω δὲ ἀφοῦ συνεφώνησε καὶ ὁ Παυσανίας καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοί, ἔλαβον τὸ βραβεῖον οἱ Πλαταιεῖς. Καὶ τῷ ὄντι οὗτοι ἦσαν ἄξιοι αὐτοῦ, διότι ἐπολέμησαν μετὰ πλείστης τόλμης ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ πρότερον ἐν Μαραθῶνι καὶ ἐν Σαλαμῖνι, καὶ νῦν ἐν Πλαταιαῖς, ἐκθέσαντες τὴν πόλιν καὶ χώραν των εἰς τὴν ὀργὴν τῶν βαρβάρων[1].

Χάριν τῶν Πλαταιέων ἐχώρισαν ἐκ τῶν λαφύρων 80 τάλαντα, ἀφ' ὧν οὗτοι ᾠκοδόμησαν τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ἐκόσμησαν αὐτὸν διὰ ζωγραφιῶν· ἔστησαν δὲ τρόπαιον ἰδίᾳ μὲν οἱ Λακεδαιμόνιοι, χωριστὰ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι. Περὶ δὲ θυσίας ἐρωτήσαντες τὸν Πύθιον ἔλαβον τὴν ἐντολὴν νὰ ἱδρύσωσι βωμὸν *Ἐλευθερίου Διὸς* καὶ νὰ μὴ θύσωσι πρὶν ἢ σβέσωσι τὸ κατὰ τὴν χώραν πῦρ, ὡς ὑπὸ τῶν βαρβάρων μεμιασμένον, καὶ ν' ἀνάψωσι καθαρὸν ἐκ Δελφῶν ἀπὸ τῆς κοινῆς ἑστίας. Οἱ ἄρχοντες λοιπὸν τῶν Ἑλλήνων περιερχόμενοι πανταχοῦ ἠνάγκαζον ὅλους τοὺς μεταχειριζομένους πῦρ νὰ τὸ σβέσωσι. Πλαταιεὺς δέ τις *Εὐχίδας*, ὑποσχεθεὶς νὰ φέρῃ τὸ πῦρ ὡς τάχιστα παρὰ τοῦ θεοῦ, ἀπῆλθεν εἰς τοὺς Δελφούς. Ἀφοῦ δὲ ἤγνισεν ἐκεῖ τὸ σῶμά του καὶ περιερραντίσθη δι' ἱεροῦ ὕδατος, ἔστεψε τὴν κεφαλὴν ἐκ δάφνης καὶ λαβὼν

(1) Πλουτ. ἐν β. Ἀρις. 20.

πῦρ ἀπὸ τοῦ βωμοῦ ὑπέστρεψε δρομαίως πάλιν εἰς τὰς Πλαταιάς, ὅπου ἔφθασε πρὸ τῆς δύσεως τοῦ Ἡλίου, διατρέξας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ 1,000 στάδια (50 ὡρῶν δρόμον). Μόλις δὲ χαιρετίσας τοὺς συμπολίτας του καὶ παραδοὺς τὸ πῦρ, ἔπεσεν εὐθὺς χαμαὶ καὶ μετ' ὀλίγον ἐξέπνευσεν. Οἱ Πλαταιεῖς ἔθαψαν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ τῆς *Εὐκλείας Ἀρτέμιδος*. Τὴν δὲ ἀκόλουθον ἡμέραν ἐτέλεσεν ὁ Παυσανίας διὰ τοῦ πυρὸς τούτου ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν ἐρημωθεισῶν Πλαταιῶν εὐχαριστήριον τῷ ἐλευθερίῳ Διῒ θυσίαν ἐνώπιον τοῦ συνηθροισμένου στρατοῦ καὶ πάντων τῶν συμμάχων. Μετ' αὐτὴν δὲ ἐκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἐπ' ὀνόματι πάντων τῶν συμμάχων ἐπισήμως ὅτι ἡ πόλις τῶν Πλαταιέων, ὡς θέατρον τῆς ἐνδόξου νίκης, θὰ ἦναι διὰ πάντας τοὺς χρόνους ἱερὸς καὶ ἀπαραβίαστος τόπος, οὗτινος ἡ προσβολὴ θὰ θεωρηθῇ ὡς δημοσία παραβίασις τῆς εἰρήνης, καὶ οὗτινος ἡ ὑπεράσπισις θὰ ἦναι θρησκευτικὸν καθῆκον πάντων τῶν Ἑλλήνων. Διὰ ταύτης τῆς ἐπισήμου κηρύξεως ἐξησφαλίσθη ἡ Πλαταϊκὴ χώρα κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν ἐχθρῶν των γειτόνων, τῶν Θηβαίων καὶ τῶν ἄλλων Βοιωτῶν. Ἐὰν θὰ εἰσέβαλε πάλιν Περσικός τις στρατὸς εἰς τὴν Βοιωτίαν, τότε ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Πελοποννήσου δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ μείνῃ ὄπισθεν τοῦ Ἰσθμοῦ, ἀλλ' εἶχε καθῆκον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Βοιωτίαν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν Πλαταιῶν. Τοῦτο ὠφέλει καὶ τὰς Ἀθήνας, αἵτινες ἐκτὸς τούτου διὰ τοῦ ἀπαραβιάστου τῆς τῶν Πλαταιέων χώρας ἐλάμβανον καὶ προμαχῶνα κατὰ τῆς Βοιωτίας. Ὁ Ἀριστείδης πρὸ πάντων κατώρθωσε τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν συμμάχων.

Αἱ Πλαταιαὶ διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των πλήρη καὶ ἀνῳκοδομήθησαν πάλιν ἐκ νέου. Πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως ἱδρύθη ἱερὸν τοῦ Ἐλευθερίου Διός, παρὰ τῷ βωμῷ τοῦ ὁποίου κατὰ πενταετίαν ὡρίσθη νὰ τελῆται μεγάλη ἑορτή, *ἀγὼν τῶν Ἐλευθερίων*, χάριν εὐγνωμοσύνης διὰ τὴν νίκην, εἰς ἣν συνήρχοντο οἱ πρόβουλοι καὶ θεωροὶ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ καθ' ἕκαστον δὲ ἔτος ἐτελεῖτο ἡ ἑορτὴ αὕτη, ἀλλ' ὑπὸ μόνων τῶν Πλαταιέων καὶ οὐχὶ τόσον ἐπισήμως, χάριν τῶν ἐν τῇ μάχῃ πεσόντων καὶ πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ταφέντων ὑπερμάχων τῆς ἐλευθερίας. Αὕτη δὲ περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου[1] ὡς ἑξῆς· «Κατὰ τὸν μῆνα Μαιμακτηριῶνα[2], ὅστις εἶναι παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς ὁ *Ἀλαλκομένιος*, τὴν 16 τοῦ μηνὸς πέμπουσι πομπήν, ἧς προηγεῖται, ἅμα ἐξημερώνῃ, σαλπιγκτής, σαλπίζων τὸ πολεμικόν· ἀκολουθοῦσι δὲ ἅμαξαι

(1) Πλούτ. ἐν βίῳ Ἀριστ. 21. (2) Οκτώβριος, Νοέμβριος.

πλήρεις μυρσίνης καὶ στεφάνων, καὶ ταῦρος μέλας, καὶ νεανίσκοι ἐλεύθεροι, φέροντες χοὰς οἴνου καὶ γάλακτος εἰς ἀμφορεῖς, καὶ στάμνους οἴνου καὶ μύρου. Εἰς οὐδένα δὲ δοῦλον ἐπιτρέπεται ν' ἀναμιγῇ εἰς ἐκείνην τὴν ὑπηρεσίαν, διότι οἱ ἄνδρες ἀπέθανον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Ἐπὶ τέλους δὲ ἔρχεται ὁ ἄρχων τῶν Πλαταιέων, εἰς ὃν καθ' ὅλον τὸν ἄλλον χρόνον δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε σίδηρον νὰ ἐγγίσῃ, οὔτε ἄλλο ἔνδυμα πλὴν λευκοῦ νὰ φορέσῃ, τότε χιτῶνα φοινικοῦν ἐνδεδυμένος, καὶ λαβὼν ὑδρίαν ἀπὸ τοῦ γραμματοφυλακίου, πορεύεται ξιφήρης πρὸς τοὺς τάφους διὰ μέσου τῆς πόλεως. Ἔπειτα λαβὼν ὕδωρ ἀπὸ τῆς κρήνης λούει ὁ ἴδιος τὰς νεκρικὰς στήλας, καὶ χρίει αὐτὰς διὰ μύρου, σφάζει τὸν ταῦρον εἰς τὴν πυράν, καὶ εὐχηθεὶς εἰς τὸν Δία καὶ τὸν χθόνιον Ἑρμῆν, προσκαλεῖ τοὺς γενναίους ἄνδρας, οἵτινες ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀπέθανον, εἰς τὸ δεῖπνον καὶ τὸ συμπόσιον τοῦ αἵματος· ἔπειτα δὲ κεράσας κρατῆρα οἴνου καὶ χύσας σπονδὴν, λέγει «Προπίνω εἰς τοὺς ἄνδρας, οἵτινες ἀπέθανον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων». Ταῦτα δὲ διαφυλάττουσιν εἰσέτι καὶ μέχρι τοῦδε οἱ Πλαταιεῖς».

Τὰ λάφυρα, ἅτινα οἱ Ἕλληνες εὗρον ἐν Πλαταιαῖς, ἦσαν ἄπειρα[1]· ὁ Παυσανίας ἐκήρυξε νὰ μὴ ἐγγίσωσι ταῦτα, καὶ διέταξε τοὺς εἵλωτας νὰ συγκομίσωσιν ὅλα τὰ πράγματα εἰς ἓν μέρος. Οὗτοι δὲ περιερχόμενοι εἰς τὸ στρατόπεδον εὕρισκον σκηνὰς χρυσᾶς καὶ ἀργυρᾶς, κλίνας ἐπιχρύσους καὶ ἐπαργύρους, κρατῆρας χρυσοῦς, φιάλας καὶ ἄλλα ποτήρια. Προσέτι δὲ εὕρισκον ἐφ' ἁμαξῶν σάκκους, ἐν οἷς ἐφαίνοντο ὅτι ἦσαν λέβητες χρυσοῖ καὶ ἀργυροῖ, καὶ ἐκ τῶν φονευμένων ἀνθρώπων ἐλάμβανον ψέλια, περιδέραια καὶ ἀκινάκας χρυσοῦς, λεπιδωτοὺς θώρακας καὶ χρυσᾶ ξίφη· ἐκτὸς δὲ τούτων εὗρον ἐν τῷ στρατοπέδῳ πλῆθος καμήλων καὶ φορτηγῶν ζώων, γυναῖκας καὶ ὑπηρετρίας, ὀψοποιοὺς καὶ μαγείρους, οὓς οἱ Πέρσαι ἔφερον μαζύ των εἰς τὸν πόλεμον. Ὁ Παυσανίας κατέκτησεν ὅλην τὴν ἀποσκευὴν τοῦ Μαρδονίου, ἣν ὁ Ξέρξης φεύγων ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἀφῆκεν αὐτῷ, συγκειμένην ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ ποικίλων παραπετασμάτων. Ὅτε δὲ ὁ Παυσανίας εἶδε τὰ πολύτιμα ταῦτα σκεύη, διέταξε τοὺς ἀρτοκόπους καὶ τοὺς ὀψοποιοὺς νὰ τῷ ἑτοιμάσωσι δεῖπνον, ἀπαραλλάκτως ὡς τὸ ἡτοίμαζον διὰ τὸν Μαρδόνιον[2]. Ἀφοῦ οὗτοι ὑπήκουσαν, ὁ Παυσανίας ἰδὼν κλίνας χρυσᾶς καὶ ἀργυρᾶς, καλῶς ἐστρωμένας, καὶ τραπέζας χρυσᾶς καὶ ἀργυρᾶς καὶ

(1) Ἡροδ. 9, 80. (2) Αὐτόθι 9, 82.

τὴν προετοιμασίαν τοῦ δείπνου μεγαλοπρεπῆ, κατεπλάγη δι' ὅσα ἔβλεπε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, καὶ γελάσας διέταξε τοὺς ὑπηρέτας του νὰ τῷ ἑτοιμάσωσι Λακωνικὸν δεῖπνον. Ἀφοῦ δὲ ἡτοιμάσθη τὸ δεῖπνον, ἐπειδὴ ἡ μεταξὺ τῶν δύο δείπνων διαφορὰ ἦτο μεγάλη, ὁ Παυσανίας γελῶν πάντοτε, προσεκάλεσε τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ εἶπεν αὐτοῖς, δεικνύων τὰ δύο ἑτοιμασθέντα δεῖπνα, «ἄνδρες Ἕλληνες, σᾶς συνήγαγον, θέλων νὰ σᾶς δείξω τὴν ἀφροσύνην τοῦ Μήδου, ὅστις τοιαύτην δίαιταν ἔχων ἦλθε νὰ μᾶς ἀφαιρέσῃ ταύτην τὴν λιτὴν τροφήν».

Ἀφοῦ λοιπὸν συνήθροισαν ὅλα τὰ πολύτιμα πράγματα, ἐχώρισαν τὴν μὲν πρώτην δεκάτην διὰ τὸν ἐν Δελφοῖς *Ἀπόλλωνα*, ἐξ ἧς κατεσκευάσθη ὁ χρυσοῦς τρίπους, ὅστις ἐστήθη πλησίον τοῦ βωμοῦ ἐπὶ τοῦ τρικεφάλου χαλκίνου ὄφεως· τὴν δὲ δευτέραν ἐχώρισαν διὰ τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ θεὸν Δία, ἐξ ἧς κατεσκευάσθη ὁ δεκάπηχυς χάλκινος *Ζεύς*, καὶ τὴν τρίτην διὰ τὸν ἐν Ἰσθμῷ θεὸν Ποσειδῶνα, ἐξ ἧς κατεσκευάσθη χάλκινος Ποσειδῶν ἑπτάπηχυς, τὴν δὲ ἄλλην δεκάτην ἔλαβεν ὁ Παυσανίας ὡς ἀρχιστράτηγος· ἀφοῦ δὲ ἔπειτα ἔδοσαν εἰς τοὺς Πλαταιεῖς τὰ 80 τάλαντα, ὡς βραβεῖον τῆς ἀνδρίας των, διένειμαν τὸ ἐπίλοιπον εἰς ἑκάστης πόλεως τὰ στρατεύματα· καὶ οἱ μὲν Τεγεᾶται ἔλαβον τὴν τεχνικῶς κατεσκευασμένην χαλκίνην φάτνην, ἣν ἐλαφυραγώγησαν ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Μαρδονίου, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τὴν ἕδραν καὶ ἓν ξίφος τοῦ Μαρδονίου. Ἀνέθεσαν δὲ ἀμφότερα μετὰ τοῦ χρυσοῦ θώρακος τοῦ Μασιστίου εἰς τὸ *Ἐρεχθεῖον* ἐν τῇ ἀκροπόλει. Ἐπὶ τοῦ τρικεφάλου ὄφεως διέταξεν ὁ Παυσανίας νὰ ἐγχαράξωσι τὸ ἑξῆς ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου ποιηθὲν ἐπίγραμμα

«Ἑλλάνων ἀρχαγὸς ἐπεὶ στρατὸν ὤλεσε Μήδων
Παυσανίας, Φοίβῳ μνᾶμ' ἀνέθηκε τόδε» [1].

Οἱ Σπαρτιᾶται ὅμως ὀργισθέντες διὰ τὴν τοιαύτην ἀλαζονείαν τοῦ Παυσανίου, διέταξαν εὐθὺς νὰ ἐξαλειφθῇ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, καὶ νὰ ἐγχαραχθῶσι τὰ ὀνόματα πασῶν τῶν πόλεων, αἵτινες εἰς τὴν ἧτταν τῶν Περσῶν ἔλαβον μέρος, καὶ αἵτινες ἀνέθεσαν τὸν τρίποδα τοῦτον. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἄνω διστίχου ἐνεχαράχθη τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα·

«Ἑλλάδος εὐρυχόρου σωτῆρες τόνδ' ἀνέθηκαν,
δουλοσύνης στυγερᾶς ῥυσάμενοι πόλιας» [2].

(1) Poet. lyr. Craeci ὑπὸ Th. Bergk. σελ. 915. 143 (198). (2) Αὐτόθι σελ. 914. 141 (195).

Ἐπὶ δὲ τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς ἐν Πλαταιαῖς ἐνεχάραξαν τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν τοῦ Σιμωνίδου·

«Τόνδε ποθ' Ἕλληνες, νίκας κράτει ἔργῳ Ἄρηως
εὐτόλμῳ ψυχῆς λήματι πειθόμενοι
Πέρσας ἐξελάσαντες, ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι κοινὸν
ἱδρύσαντο Διὸς βωμὸν Ἐλευθερίου» [1].

Ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη ἐγένετο τὴν 26 Σεπτεμβρίου 479. Τὴν δὲ 11 ἀπὸ ταύτης ἡμέραν ἐπορεύθη ὁ στρατὸς πρὸς τὴν πόλιν τῶν Θηβῶν, καὶ ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τῶν μηδισάντων αὐτῆς προὐχόντων, καὶ πρὸ πάντων τῶν δύο ἀρχηγῶν *Τιμηγενίδου* καὶ *Ἀτταγίνου* [2]. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Θηβαῖοι ἀπεποιήθησαν τὴν παράδοσιν αὐτῶν, οἱ Ἕλληνες ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν καὶ ἐδῄωσαν τὴν χώραν. Τὴν 20 ἡμέραν τῆς πολιορκίας προέτεινεν ὁ Τιμηγενίδης εἰς τοὺς Θηβαίους νὰ προσφέρωσιν εἰς τὸν Παυσανίαν χρήματα ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου· ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν οὗτος δὲν δεχθῇ τὸ δῶρον, τότε, εἶπεν, ὑπάγω ἐγὼ καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχηγοὶ τῆς μηδισάσης μερίδος διὰ ν' ἀπολογηθῶμεν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Παυσανίας δὲν ἐδέχθη τὰ χρήματα, ἠναγκάσθησαν οἱ Θηβαῖοι νὰ συνθηκολογήσωσι μετ' αὐτοῦ, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ τῷ παραδόσωσι τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς μερίδος ἐκείνης. Ἀλλ' ὁ Ἀτταγῖνος ἀπέδρα εὐθὺς μετὰ τὴν συνθηκολογίαν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἀντ' αὐτοῦ παρεδόθησαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Παυσανίου οἱ παῖδές του μετὰ τοῦ Τιμηγενίδου καὶ πάντων ἐκείνων, οἵτινες μετὰ ζήλου εἶχον ἐργασθῇ ὑπὲρ τῶν Μήδων. Ἀλλ' οὗτος τοὺς μὲν υἱοὺς τοῦ Ἀτταγίνου ἀπέλυσεν, εἰπὼν ὅτι τὰ τέκνα δὲν εἶναι ἔνοχα μηδισμοῦ, τοὺς δὲ ἄλλους, ἀφοῦ διέλυσεν ὅλον τὸν στρατὸν τῶν συμμάχων, ἔφερεν εἰς τὴν Κόρινθον, ἵνα ἀπολογηθῶσιν ἐνώπιον τῶν ἀντιπροσώπων τῶν συμμάχων. Ἐδῶ δὲ κατεδικάσθησαν ἅπαντες ὡς προδόται τῆς πατρίδος εἰς θάνατον.

Ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη ἦτο ἡ σπουδαιοτάτη καὶ ἀποτελεσματικωτάτη τοῦ περσικοῦ πολέμου. Ἐν Μαραθῶνι καὶ Σαλαμῖνι ἐκλονήθη βεβαίως ἡ δύναμις τῶν Περσῶν καὶ ἀπεθαρρύνθησαν τὰ περσικὰ στρατεύματα, ἐν Πλαταιαῖς ὅμως κατέστρεψαν οἱ Ἕλληνες ἐντελῶς τὸν στρατὸν τοῦ ἐχθροῦ, ὥστε ἔκτοτε οὐδὲν Ἀσιατικὸν στράτευμα ἐτόλμησε πλέον νὰ προσβάλῃ τὴν Ἑλλάδα· τοὐναντίον μάλιστα ἤρχισαν ἤδη οἱ Ἕλληνες νὰ προσβάλωσι τὴν Περσίαν. Ὁ Παυσανίας ὤφειλε τὴν

(1) Poet. lyrici Graeci ὑπὸ Th. Bergk σελ. 915. 144 (199). (2) Ἡροδ. 9, 86 καὶ ἑξῆς.

λαμπράν του νίκην ὀλιγώτερον εἰς τὴν ἰδίαν του στρατηγικὴν ἱκανότητα παρὰ εἰς τὴν τύχην καὶ τὴν ἀνδρίαν τῶν πολεμιστῶν του· ἐν τούτοις εὐηρεστεῖτο νὰ παραστήσῃ τὴν νίκην ὡς ἰδικόν του ἔργον, ὡς εἴδομεν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ εἰς τοὺς Δελφοὺς ἀνατεθειμένου τρίποδος, ἡ δὲ δόξα του καὶ ὁ μέγας αὐτοῦ πλοῦτος, σχετικὸς πρὸς τοὺς λοιποὺς Σπαρτιάτας, ὃν ἐσχημάτισεν ἐκ τῶν Πλαταϊκῶν λαφύρων, τὸν κατέστησαν ὑπερήφανον καὶ ὑπεροπτικόν, καὶ ἠρέθισαν τοὺς ἐμφύτους αὐτῷ πόθους δεσποτείας, οἵτινες τὸν ἔφερον εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προδοσίας καὶ τέλος εἰς τὴν διαφθοράν.

Τὰ προδοτικὰ αὐτοῦ σχέδια ὡρίμασαν, ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 476 διαπλέων τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ νικηφόρου ἑλληνικοῦ στόλου, κατέκτησε μέγα μέρος τῆς Κύπρου καὶ ἐκυρίευσε τὸ Βυζάντιον. Δὲν διενοεῖτο δὲ μικρότερόν τι ἢ ν' ἀποκτήσῃ διὰ περσικῆς βοηθείας τὴν κυριαρχίαν πάσης τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Βυζαντίου ᾐχμαλώτισεν οἰκείους τινὰς καὶ συγγενεῖς τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν. Τούτους ἀπέστειλεν ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἄλλων συμμάχων πρὸς τὸν βασιλέα κρυφίως διὰ τοῦ Ἐρετριέως *Γογγύλου*, ὅστις ἐπρόδωκε τὴν πατρίδα του εἰς τοὺς Πέρσας λαβὼν ὡς ἀμοιβὴν διὰ τὴν ὑπηρεσίαν του ταύτην πόλεις τινὰς τῆς Ἀσίας, προφασισθεὶς παρὰ τοῖς συμμάχοις αὐτοῦ ὅτι οὗτοι ἐδραπέτευσαν. Ἔδωκε δὲ συγχρόνως εἰς τὸν Γόγγυλον καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν μέγα βασιλέα, ἧς τὸ περιεχόμενον εἶναι τὸ ἑξῆς[1]: «Παυσανίας ὁ ἡγεμὼν τῆς Σπάρτης, θέλων νὰ κάμω χάριν πρὸς σὲ, σοὶ στέλλω τούτους, τοὺς ὁποίους ᾐχμαλώτισα ἐν τῷ πολέμῳ, καὶ εἶμαι διατεθειμένος, ἐὰν τὸ ἐγκρίνῃς καὶ σὺ, νὰ νυμφευθῶ τὴν θυγατέρα σου καὶ νὰ καταστήσω ὑποχείριόν σου τὴν Σπάρτην καὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Νομίζω δὲ ὅτι δύναμαι νὰ πράξω ταῦτα μετὰ σοῦ συννενοούμενος. Ἐὰν λοιπὸν σοὶ ἀρέσκῃ πρότασίς τις ἐκ τούτων, στεῖλε πρὸς τὴν θάλασσαν ἄνδρα πιστὸν, δι' οὗ νὰ διαπραγματευώμεθα τοῦ λοιποῦ».

Ὁ Ξέρξης ηὐχαριστήθη διὰ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Παυσανίου, καὶ παρεδέχθη προθύμως τὰ σχέδια αὐτοῦ. Ἔστειλε δὲ τὸν Ἀρτάβαζον, ὅστις πρὸ τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης ἀπέτρεπε τὸν Μαρδόνιον ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος καὶ τὸν συνεβούλευε νὰ νικήσῃ τοὺς Ἕλληνας δι' Ἑλλήνων, τ. ε. διὰ δωροδοκίας, ὡς σατράπην εἰς τὴν Μυσίαν, πλησίον τῆς δυτικῆς θαλάσσης, δοὺς εἰς αὐτὸν τὴν πληρεξουσιότητα νὰ πραγμα-

(1) Θουκυδ. 1, 128 καὶ ἑξῆς. Πλουτ. ἐν βίῳ Θεμ. 21 καὶ ἑξῆς.

τευθῇ μετὰ τοῦ Παυσανίου περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς δὲ τούτοις παρέδωκεν εἰς αὐτὸν καὶ ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Παυσανίου, μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ τὴν πέμψῃ πρὸς αὐτὸν τάχιστα ἐσφραγισμένην. Ταύτης δὲ τὸ περιεχόμενον ἦτο τὸ ἑξῆς: «Τοῦτο λέγει ὁ βασιλεὺς Ξέρξης εἰς τὸν Παυσανίαν· ἡ διάσωσις τῶν ἀνδρῶν, οὓς λαβὼν ἐν Βυζαντίῳ μοὶ ἔπεμψας ἐκ τῆς πέραν θαλάσσης, εἶναι εὐεργεσία, ἥτις θὰ μένῃ πάντοτε ἀναγεγραμμένη ἐν τῷ ἡμετέρῳ οἴκῳ· τὰς προτάσεις σου δέχομαι. Προσπάθει ἡμέραν καὶ νύκτα νὰ ἐκτελέσῃς ἐκεῖνα, ἅπερ μοὶ ὑπεσχέθης· μὴ σὲ ἐμποδίσῃ ἡ δαπάνη χρυσοῦ ἢ ἀργύρου ἢ πλήθους στρατιωτικῆς δυνάμεως, ὅπου ἤθελε θεωρηθῇ ἀναγκαία ἡ παρουσία αὐτῆς· ἀλλὰ συνεννοοῦ μετ' Ἀρταβάζου, ἀνδρὸς ἀγαθοῦ, ὃν σοὶ ἔπεμψα, μετὰ θάρρους περί τε τῶν ἐμῶν καὶ τῶν σῶν ὑποθέσεων, καὶ κανόνισον αὐτὰς διὰ τρόπου καλλίστου καὶ ὠφελιμωτάτου εἰς ἀμφοτέρους».

Ὁ Παυσανίας ἕνεκα μὲν τῶν τελευταίων νικῶν του ἐπήρθη οὐκ ὀλίγον, μετὰ δὲ τὴν παραλαβὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀπώλεσε καὶ τὰς φρένας του. Ὠνειρεύετο ὅτι εὑρίσκετο ἤδη εἰς τὸ τέρμα τῶν ἐλπίδων του, καὶ ἐνόμιζεν ὅτι δύναται ἤδη νὰ προσφέρηται ὡς Πέρσης σατράπης· διὸ περιέβαλεν ἑαυτὸν μετὰ Περσικῆς πολυτελείας, καὶ ἐτρύφα κατ' Ἀσιατικὸν τρόπον, ἐφόρει ἐνδυμασίαν σατράπου καὶ διέτρεχε τὴν Θράκην δορυφορούμενος ὑπὸ Μήδων καὶ Αἰγυπτίων. Πρὸς δὲ τοὺς στρατιώτας του ἐφέρετο ὡς Ἀσιανὸς τύραννος. Εἴδομεν ἤδη ἐν τῷ περὶ Ἀριστείδου, ὅτι ἡ ὑπερήφανος αὕτη πρὸς τοὺς συμμάχους του συμπεριφορὰ ἐπέφερε τὴν ἀποστασίαν αὐτῶν, καὶ ἐγένετο αἰτία νὰ ἑνωθῶσιν οἱ ἐν τῷ στόλῳ Ἴωνες μετὰ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες τοιουτοτρόπως ἔλαβον τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν. Ὅτε δὲ οἱ Σπαρτιᾶται ἔλαβον πληροφορίας περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ Παυσανίου καὶ τῶν ἐν τῷ στόλῳ μεταβολῶν, ἀνεκάλεσαν αὐτὸν εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ τὸν εἰσήγαγον εἰς δίκην, ἵνα ἀπολογηθῇ. Διὰ ῥᾳδιουργίας ὅμως καὶ δωροδοκίας κατώρθωσε νὰ ἐξασθενίσῃ τὰς ἀποδείξεις τῶν κατηγόρων του καὶ μετὰ μακρὰς ἐρεύνας καὶ ἀνακρίσεις ἠθωώθη τῆς κατηγορίας τῆς προδοσίας· ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ καὶ τὴν εἰς τὸ ἀξίωμά του ἀποκατάστασιν καὶ τὴν εἰς τὸ Βυζάντιον ἐπάνοδον. Τότε μετέβη ἄνευ δημοσίας ἐντολῆς ὡς ἰδιώτης ἐπὶ Ἑρμιονικοῦ τινος πλοίου εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐμίσθωσε στρατεύματα ἐν τῇ Θράκῃ καὶ ἐγκατεστάθη μετ' αὐτῶν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἀναμφιβόλως μετὰ τοῦ σκοποῦ ἵνα παραδώσῃ αὐτὸ εἰς τοὺς Πέρσας. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι προέλαβον τοῦτο, ἐκδιώξαντες αὐτὸν διὰ

τῶν ὅπλων ἐκ τῆς πόλεως, καὶ διετήρησαν τοιουτοτρόπως τὸ φρούριον διὰ τοὺς Ἕλληνας.

Ὁ Παυσανίας διωχθεὶς καὶ ἐκ τοῦ Βυζαντίου κατεστάθη νῦν ἐν Κολωναῖς τῆς Τρωάδος, ἔνθα ἐπανέλαβε τὰς πρὸς τὸν Ἀρτάβαζον διαπραγματεύσεις του. Ἡ ἐν Ἀσίᾳ διαμονή του ἐπηύξησε τὴν ὑποψίαν, ἥτις πρὸ πολλοῦ ἤδη ὑπῆρχε περὶ αὐτοῦ· οἱ δὲ Ἔφοροι τὸν ἐκάλεσαν καὶ αὖθις εἰς Σπάρτην, ἀπειλοῦντες αὐτὸν ὅτι ἐὰν δὲν ἔλθῃ, θέλουσι τὸν θεωρήσει πολέμιον. Οὕτω δὲ ὁ Παυσανίας βλέπων ὅτι, ἂν παρακούσῃ, δὲν θὰ κατορθώσῃ τοὺς σκοπούς του, ὑπήκουσεν εἰς τὴν πρόσκλησιν, καθ' ὅσον μάλιστα ἤλπιζεν ὅτι διὰ διανομῆς περσικοῦ χρυσοῦ θὰ δυνηθῇ νὰ ματαιώσῃ καὶ ταύτην τὴν φορὰν τὴν κατηγορίαν. Καὶ ἅμα μὲν τῇ εἰς Σπάρτην ἀφίξει ἐφυλακίσθη, κατώρθωσεν ὅμως ἐντὸς ὀλίγου ν' ἀφεθῇ πάλιν ἐλεύθερος, κηρύξας ὅτι εἶναι πρόθυμος ν' ἀπολογηθῇ ἔμπροσθεν τοῦ δικαστηρίου κατὰ πάσης κατηγορίας. Ἐπειδὴ δὲ αἱ κατ' αὐτοῦ ἀνακρίσεις ἐπὶ μῆνας διήρκεσαν, ἐξηκολούθει καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Σπάρτῃ τὰς προδοτικάς του ἐνεργείας, διατηρῶν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Ἀρταβάζου· συγχρόνως δὲ ἤρχισε νὰ συννενοῆται μετὰ τῶν Εἱλώτων, καὶ νὰ παρακινῇ αὐτοὺς εἰς στάσιν, ὑποσχόμενος ἐλευθερίαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καθαιρέσῃ δι' αὐτῶν τοὺς Ἐφόρους καὶ ν' ἄρξῃ τῆς Σπάρτης, εἶτα δὲ διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Περσῶν νὰ δεσπόσῃ ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Εἵλωτές τινες ἀνήγγειλαν μὲν εἰς τοὺς Ἐφόρους, ὅτι ὁ Παυσανίας ὑπεσχέθη εἰς αὐτοὺς ἐλευθερίαν καὶ πολιτικὰ δικαιώματα, ἐὰν ἤθελον λάβει μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὴν μεταρρύθμισιν, ἣν προετίθετο νὰ κάμῃ, ἀλλ' αὐτοὶ δὲν ἐπείσθησαν, περιμένοντες βεβαιοτέρας περὶ τῶν προδοτικῶν του σχεδίων ἀποδείξεις.

Ἐπὶ τέλους ὅμως συνελήφθη ὁ προδότης διὰ τῶν ἰδίων παγίδων. Οἱ φέροντες τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παυσανίου πρὸς τὸν Ἀρτάβαζον ἐφονεύοντο ὑπὸ τούτου κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ ἰδίου Παυσανίου[1]. Νεανίας δέ τις *Ἀργίλιος* ὀνομαζόμενος, ὅστις ἐστάλη ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀρτάβαζον μετ' ἐπιστολῆς, παρατηρήσας ὅτι κανεὶς τῶν μέχρι τοῦδε σταλέντων δὲν ἐπέστρεψεν, ἀπεσφράγισε τὴν ἐπιστολήν. Εὑρὼν δ' ἐν αὐτῇ τῳόντι περὶ τὸ τέλος τὴν παραγγελίαν «νὰ θανατωθῇ ὁ κομιστής», ἀπεφάσισε νὰ τὴν παρουσιάσῃ πρὸς τοὺς Ἐφόρους. Ὅθεν ὑπῆρχεν ἤδη ἀποχρῶσα ἀπόδειξις περὶ τῶν προδοτικῶν σχεδίων τοῦ Παυσανίου, ἀλλ' οἱ Ἔφοροι ἤθελον ἰδίοις ὠσὶ νὰ ἀκούσωσιν αὐτὸν ἐξομο-

---

(1) **Θουκυδ. 1, 129—134.**

λογούμενον τὸ ἔγκλημά του. Κατὰ παραγγελίαν λοιπὸν τῶν Ἐφόρων κατέφυγεν ὁ Ἀργίλιος, ὡς ἱκέτης εἰς τὸν κατὰ τὸ Ταίναρον ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἔκτισεν ἐκεῖ διπλῆν καλύβην πρὸς χρῆσίν του· καὶ εἰς μὲν τὴν μίαν ἐκρύβησάν τινες τῶν Ἐφόρων, εἰς δὲ τὴν ἄλλην εἰσῆλθεν ὁ νέος. Ὅτε λοιπὸν ὁ Παυσανίας ἔμαθεν ὅτι οὗτος εὑρίσκετο ἐκεῖ, ἔσπευσεν ἵνα τὸν ἐρωτήσῃ περὶ τῆς αἰτίας, δι' ἣν κατέφυγεν εἰς τὸν ναὸν ἱκέτης· καὶ ὁ μὲν Ἀργίλιος ἐφανέρωσε τὴν αἰτίαν, ὁ δὲ Παυσανίας ἐζήτησε συγγνώμην διὰ τὸ σφάλμα του. Νῦν δὲ οἱ Ἔφοροι ἀκούσαντες τὰ πάντα ἀνεχώρησαν πρὸς τὴν πόλιν, ἵνα λάβωσι τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς σύλληψιν τοῦ προδότου. Ἐπειδὴ ὅμως εἷς ἐκ τούτων διὰ νεύματος εἰδοποίησε τὸν Παυσανίαν, ἕνεκα φιλίας, ἐπανερχόμενον εἰς τὴν πόλιν περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν συναδέλφων του, ἔδραμεν ὁ προδότης εἰς τὸν ναὸν τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς ὡς καταφύγιον, ἔνθα δὲν ἐφοβεῖτο νὰ συλληφθῇ· ἀλλ' οἱ Ἔφοροι διέταξαν εὐθὺς ν' ἀφαιρεθῇ ἥ τε ςέγη καὶ αἱ θύραι τοῦ οἰκήματος καὶ ἀποικοδομήσαντες αὐτὸν διώρισαν φύλακας νὰ τὸν φυλάττωσιν. Ὅτε δὲ εἶδον, ὅτι ἐπλησίαζε ν' ἀποθάνῃ, ἐξήγαγον αὐτὸν ζῶντα τοῦ ἱεροῦ τούτου τόπου, ἵνα μὴ μολυνθῇ ὁ ναὸς ἐκ τοῦ θανάτου του, καὶ ἐξαχθεὶς ἐξέπνευσε παραχρῆμα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἤθελον νὰ ῥίψωσι τὸ πτῶμά του εἰς τὸν *Καιάδαν*, ὅπου συνείθιζον νὰ ῥίπτωσι τοὺς κακούργους, ἀλλὰ μεταμεληθέντες τὸν ἔθαψαν εὐσχημόνως ἐκεῖ που πλησίον. Ὁ δὲ ἐν Δελφοῖς θεὸς διέταξε μετέπειτα τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ μεταφέρωσι τὸν τάφον αὐτοῦ εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην, ὅπου ἀπέθανεν. Ὁ Παυσανίας λοιπὸν ἀπέθανε τὸν θάνατον τοῦ προδότου περὶ τὰ 469 π. Χ.

---

16. ΚΙΜΩΝ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ.

Ὁ *Κίμων* ἦτο υἱὸς τοῦ ἐνδόξου Μιλτιάδου καὶ τῆς Ἡγησιπύλης, τῆς θυγατρὸς τοῦ Θρᾳκὸς βασιλέως *Ὀλόρου*· ἐγεννήθη δὲ περὶ τὸ ἔτος 500 π. Χ. Ἐπειδὴ ὁ πατήρ του ἀπέθανεν ἐν ἀτιμίᾳ ἕνεκα πολιτικοῦ τινος χρέους, ὅπερ δὲν ἠδύνατο ν' ἀποτίσῃ, μετέβη τοῦτο κατὰ τοὺς νόμους εἰς αὐτόν, ὡς τὸν κληρονόμον τῆς πατρικῆς περιουσίας. Ὅτι ὅμως ἕνεκα τούτου τοῦ χρέους ἐρρίφθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, ὡς ἀναφέρει ὁ Κορνήλιος Νέπως, δὲν εἶναι πιθανόν. Διηγοῦνται δὲ ὅτι ὁ πλούσιος Ἀθηναῖος Καλλίας ἐπλήρωσε τὸ χρέος τοῦ Κίμωνος καὶ ὅτι ἔλαβε

διὰ τοῦτο ὡς σύζυγον τὴν ὡραίαν ἑτερομήτριον ἀδελφήν του *Ἐλπινίκην*. Ὁ αὐτὸς Κορνήλιος λέγει ὅτι ἡ Ἐλπινίκη ἦτο συγχρόνως καὶ γυνὴ τοῦ Κίμωνος, διότι κατὰ τοὺς Ἀττικοὺς νόμους ἐπετρέπετο νὰ νυμφευθῇ τις ἑτερομήτριον ἀδελφὴν[1]· ἀλλ' ἡ σχέσις αὕτη πρὸς τὴν ἀδελφήν του ἐπέφερεν αὐτῷ μομφάς. Κατὰ τὴν νεότητά του ὁ Κίμων δὲν εἶχε καλὴν φήμην, καθότι ἐθεωρεῖτο ὡς ἀσελγὴς καὶ παραδεδομένος εἰς τὴν οἰνοποσίαν· τὸν ἐθεώρουν δὲ ὡς ἄνθρωπον μικρᾶς εὐφυΐας, διότι ἐστερεῖτο τῆς περὶ τὸ λέγειν δεινότητος καὶ τῆς Ἀττικῆς εὐγλωττίας, διότι ἐφαίνετο ὠμὸς καὶ ἄγριος ὡς Πελοποννήσιος, καὶ διότι τῷ ἔλειπεν ἡ γνῶσις τῶν μουσικῶν τεχνῶν, ἣν ὤφειλε νὰ ἔχῃ πᾶς εὐγενὴς Ἀθηναῖος. Ἐν τούτοις ἐδείκνυε χαρακτῆρα εὐγενῆ καὶ εἰλικρινῆ, ἀφελῆ καὶ πρᾶον. Ἦτο δὲ τὴν μορφὴν οὐχὶ ἄσχημος ἀλλ' ὑψηλοῦ ἀναστήματος καὶ εἶχε πυκνὴν καὶ οὐλὴν κώμην.

Πρῶτον κατὰ τὴν τοῦ Ξέρξου κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐπίθεσιν ἔλαβεν ὁ Κίμων εὐκαιρίαν νὰ δείξῃ τὸν ἰδιάζοντα αὐτῷ χαρακτῆρα. Ὅτε ὁ Θεμιστοκλῆς προσεπάθησε κατὰ τὴν προσέγγισιν τῶν Περσῶν νὰ πείσῃ τὸν λαὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ πόλιν καὶ χώραν, καὶ ν' ἀντιχθῇ διὰ τῶν πλοίων κατὰ τῶν ἐχθρῶν, τότε ἔβλεπέ τις, ἐνῷ τὸ πλῆθος ἐξεπλάγη διὰ τὸ τόλμημα, τὸν νέον Κίμωνα ἀναβαίνοντα πρὸ πάντων τῶν ἄλλων μετὰ τῶν φίλων του, πλήρη εὐθυμίας διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἵνα ἀναθέσῃ ἵππου τινὸς τὸν χαλινὸν εἰς τὴν θεὰν Ἀθηνᾶν εἰς ἔνδειξιν, ὅτι ἡ πόλις δὲν ἐχρειάζετο ἱππικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἄνδρας ναυμάχους. Ἀφοῦ δὲ ἀφιέρωσε τὸν χαλινὸν καὶ ἔλαβε μίαν τῶν ἀσπίδων, αἵτινες ἐκρέμαντο περὶ τὸν ναόν, προσευχηθεὶς εἰς τὸν Θεὸν κατέβη εἰς τὴν θάλασσαν, δοὺς παράδειγμα θάρρους εἰς οὐκ ὀλίγους τῶν συμπολιτῶν του. Κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν ἔδειξε τόσον μεγάλην ἀνδρίαν, ὥστε ἐκ-

Κίμων ὁ Ἀθηναῖος.

(1) Κορνηλ. Νέπως 1. Πλούτ. ἐν βίῳ Κίμ. 4.

τοτε ἀπήλαυε τῆς ὑπολήψεως καὶ ἀγάπης τῶν συμπολιτῶν του εἰς μέγαν βαθμὸν, καὶ ἤρχισε μετ'ὀλίγον νὰ διαδραματίσῃ σπουδαῖον πρόσωπον εἰς τὸν δημόσιον βίον. Ἠκολούθησε δὲ κατὰ τὰς πολιτικάς του ἀρχὰς τὸν Ἀριστείδην, μεθ' οὗ ἦτο συγγενὴς ὡς πρὸς τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας καὶ τὴν δικαιοσύνην, καὶ ὑφ' οὗ ὑπεστηρίζετο κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολιτικοῦ του βίου εὐμενέστατα.

Ἔτη τινὰ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν βλέπομεν τὸν Κίμωνα μετὰ τοῦ πατρικοῦ του φίλου Ἀριστείδου ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀττικῶν πλοίων, ἅτινα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Παυσανίου κοινῇ μετὰ τοῦ λοιποῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἐπολέμησαν κατὰ τῶν Περσῶν ἐν Κύπρῳ καὶ Βυζαντίῳ. Ὁ θαρραλέος καὶ ἱπποτικὸς χαρακτὴρ αὐτοῦ εἶχεν οὐκ ὀλίγην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες εἰς ὅλας τὰς ἐπιχειρήσεις διεκρίνοντο κατά τε τὸ θάρρος καὶ τὸν ζῆλον καὶ τὴν καλὴν στρατιωτικὴν ἀγωγήν. Ἡ προσηνὴς συμπεριφορὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀριστείδου, ὅλως διάφορος οὖσα τῆς ὠμῆς ὑπερηφανείας τοῦ Παυσανίου, παρεκίνησε τοὺς Ἴωνας συμμάχους ν' ἀποστῶσι τῆς ἡγεμονίας τῶν Σπαρτιατῶν καὶ νὰ ἐκλέξωσι τοὺς Ἀθηναίους ὡς ἡγεμόνας. Κατὰ δὲ τὰ ἀκόλουθα ἔτη ὁ Ἀριστείδης, ἀφοῦ ἐτακτοποίησε τὰ τῆς νέας κατὰ θάλασσαν συμμαχίας, βλέπων τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ νέου ἀνέδειξεν αὐτὸν στρατηγὸν τοῦ συμμαχικοῦ στόλου. Ἐν πρώτοις προέθετο ὁ Κίμων νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Πέρσας ἐκ τῆς Θρᾳκικῆς παραλίας καὶ νὰ παγιώσῃ τὴν Ἀθηναϊκὴν κατὰ θάλασσαν δύναμιν εἰς τὰς βορείους θαλάσσας. Παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος ἔκειτο τὸ ἰσχυρὸν περσικὸν φρούριον *Ἠϊών*, ὅπερ ἐφρουρεῖτο ὑπὸ τοῦ Βόγου[1], ἀνδρειοτάτου τινὸς στρατηγοῦ τοῦ βασιλέως. Κατὰ τούτου ἐστράφη κατὰ πρῶτον ὁ Κίμων, τὸν ἐνίκησε δὲ ἐν ἀνοικτῇ πεδιάδι καὶ τὸν κατέκλεισεν εἰς τὴν Ἠϊόνα. Ἐκεῖ ὅμως ἠμύνετο ὁ Βόγης μετὰ τοσαύτης ἐπιμονῆς, ὥστε ὁ Κίμων ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τῆς πολιορκίας, ἀποφασίσας ν' ἀναγκάσῃ τὴν πόλιν διὰ πείνης νὰ παραδοθῇ. Ὅτε τέλος ἡ πεῖνα κατέστησεν ἀδύνατον τὴν περαιτέρω ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως, ὁ Βόγης ἐπυρπόλησεν αὐτὴν, ἵνα μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, ἔρριψε τοὺς θησαυρούς του εἰς τὸν Στρυμόνα, ἐφόνευσε τὰς γυναῖκάς του, τὰ τέκνα του καὶ τοὺς δούλους του, καὶ τέλος ἑαυτὸν, καὶ ἀφῆκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἔρημον σωρὸν ἐρειπίων. Ἐν τούτοις ἡ πέριξ ὡραία καὶ

---

(1) Διαφόρως ὑπὸ τῶν διαφόρων ὀνομάζεται· Βόγης ὑπὸ Ἡροδότου, Βοῆς ὑπὸ Παυσανίου καὶ Βούτης ὑπὸ Πλουτάρχου.

εὔφορος χώρα περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸ ἔτος 470 π. Χ., οἵτινες ἵδρυσαν ἐκεῖ μετέπειτα τὴν ἀποικίαν *Ἀμφίπολιν*. Μετὰ τὸ πρῶτον τοῦτο κατόρθωμα τοῦ Κίμωνος τῷ συνεχώρησεν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ν' ἀναθέσῃ τοὺς λιθίνους Ἑρμᾶς[1], ἐφ' ὧν ἐπεγράφησαν διάφορα ἐπιγράμματα.

Ὁ Κίμων ἐξεδίωξε τοὺς Πέρσας καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν Θρᾳκικῶν πόλεων, ἐκτὸς τοῦ Δορίσκου, ὅστις μόνος ἐκ τῶν περσικῶν ἐν Εὐρώπῃ κατακτήσεων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κυριευθῇ, καὶ ἐστράφη εἶτα κατὰ τῆς νήσου *Σκύρου*. Ἡ νῆσος αὕτη κατῳκεῖτο ὑπὸ τῆς ὠμῆς φυλῆς τῶν *Δολόπων*, οἵτινες ἔκπαλαι ἔζων διὰ πειρατίας καὶ μεγάλως ἔβλαπτον τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον. Ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἀνεφάνη διχόνοια, προσεκάλεσαν τὸν Κίμωνα, ἵνα τῷ παραδώσωσι τὴν πόλιν, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Οὕτω λοιπὸν παραλαβὼν ὁ Κίμων τὴν νῆσον, τοὺς μὲν Δόλοπας ἐξεδίωξεν ἐκεῖθεν, τὸ δὲ Αἰγαῖον ἀπήλλαξε τῆς πειρατίας, καὶ ἡ νῆσος ἐγένετο Ἀττικὴ χώρα, κατοικισθεῖσα ὑπὸ Ἀττικῶν ἀποίκων. Εἰς τὴν Σκύρον εἶχε φύγει ἐξ Ἀθηνῶν ὁ παλαιὸς Θησεύς, ὁ ἐθνικὸς ἥρως τῶν Ἀθηναίων, ὅπου δολίως φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Λυκομήδου ἐτάφη. Καὶ εἶχε μὲν ὁ χρησμὸς εἰπεῖ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀνακομίσωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας τὰ λείψανα τοῦ θεοῦ τούτου, καὶ νὰ τὸν τιμῶσι πρεπόντως, ἀλλὰ μέχρι τοῦδε δὲν τὸ κατώρθωσαν, διότι οἱ Δόλοπες οὐ μόνον δὲν ἐδείκνυον τὸν τάφον, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐπέτρεπον νὰ τὸν ἀναζητήσωσι. Νῦν ὅμως ὁ Κίμων κυριεύσας τὴν νῆσον, ἐφιλοτιμήθη ν' ἀνεύρῃ τὸν τάφον τοῦ ἥρωος. Διηγοῦνται δὲ ὅτι ὁ τάφος ἐδείχθη δι' ἀετοῦ τινος, ὅστις μέχρι μέν τινος ἵπτατο ἐπὶ τοῦ τύμβου, εἶτα δὲ κατελθὼν ἀνώρυξε διὰ τῶν ὀνύχων τὴν γῆν. Οὕτω λοιπὸν εὗρεν ὁ Κίμων ἔν τινι σαρκοφάγῳ τὰ γιγαντώδη ὀστᾶ τοῦ ἥρωος, πλησίον δὲ αὐτῶν λόγχην καὶ ξίφος, τὰ ὁποῖα ἔφερεν εἰς τὰς Ἀθήνας μετ' 800 σχεδὸν ἔτη, ὅπου τὰ ὑπεδέχθησαν ἐν λαμπρᾷ πομπῇ καὶ θυσίαις, καὶ τὰ ἔθαψαν ἐπισήμως (469 π. Χ.). Ἐν μέσῃ δὲ τῇ πόλει ἱδρύθη εἰς τιμὴν τοῦ ἥρωος λαμπρὸς ναός, τὸ *Θησεῖον*, οὗ τὰ ἐρείπια καὶ σήμερον ἀκόμη σώζονται.

Μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Κίμωνος ἐκ τῆς Σκύρου ὁ εἰκοσιοκταετὴς ποιητὴς *Σοφοκλῆς*, παρουσίασε τὸ πρῶτον αὐτοῦ δρᾶμα, ἀγωνιζόμε-

---

(1) Ἑρμαῖ ἦσαν στῆλαι τετράγωνοι, ἐφ' ὧν ἦσαν κεφαλαὶ Ἑρμοῦ ἢ ἄλλης τινὸς θεότητος ἢ καὶ ἀνθρώπων, φέρουσαι πολλάκις καὶ ἐπιγράμματα· ἵσταντο δὲ εἰς τὰς διαφόρους δημοσίους πλατείας καὶ πρὸ τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως.

νος πρὸς τὸν ἀρχαῖον καὶ εὐδόκιμον τραγικὸν ποιητὴν Αἰσχύλον. Ὁ ἄρχων *Ἀφεψίων* βλέπων διαίρεσιν καὶ πολλὴν φιλονεικίαν μεταξὺ τῶν θεατῶν, δὲν ἐκλήρωσε κριτὰς τοῦ ἀγῶνος, φοβούμενος τὴν μεροληπτικὴν κρίσιν. Ὅτε δὲ ὁ Κίμων ἐλθὼν εἰς τὸ θέατρον μετὰ τῶν στρατηγῶν του ἐτέλεσαν τὰς κατὰ νόμον σπονδάς, καὶ ἠθέλησαν νὰ ἐξέλθωσιν, ὁ Ἀφεψίων δὲν τοὺς ἀφῆκε ν'ἀναχωρήσωσιν, ἀλλ'ὁρκίσας αὐτούς, τοὺς ἠνάγκασε νὰ καθήσωσι καὶ νὰ κρίνωσιν ὄντες 10, εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς. Οὗτοι δὲ κρίναντες ἔδοσαν τὸ βραβεῖον εἰς τὸν Σοφοκλέα.

Ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 469 οἱ Πέρσαι προητοιμάσθησαν ἐκ νέου ἐν ταῖς παραλίαις τῆς Ἀσίας, ἵνα ἀφαιρέσωσι πάλιν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ὅσα οὗτοι κατέκτησαν, τότε ἔσπευσαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ προλάβωσι τοῦτο καὶ ἀπέστειλαν τὸν Κίμωνα μετὰ στόλου κατὰ τῆς Ἀσίας. Ὁ Κίμων εἶχε 200 ἀττικὰ πλοῖα, μεθ' ὧν ἡνώθησαν καὶ 100 Ἰωνικά. Εἰς τὴν παραλίαν τῆς Παμφυλίας, περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Εὐρυμέδοντος εὗρε τὸν περσικὸν στόλον, ὅστις μολονότι συνίστατο ἐκ 350—600 πλοίων, δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ συνάψῃ μάχην, πρὶν ἢ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ 80 Φοινικὰ πλοῖα, ἅτινα ἤρχοντο ἐκ τῆς Κύπρου. Ἵνα δὲ μὴ ἀναγκασθῶσι νὰ συνάψωσι ναυμαχίαν, εἰσῆλθον τὰ περσικὰ πλοῖα εἰς τὸν ποταμὸν Εὐρυμέδοντα. Ὅτε ὅμως εἶδον, ὅτι ὁ Κίμων προὐτίθετο νὰ τοὺς προσβάλῃ καὶ ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ, ἐξῆλθον πάλιν εἰς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν καὶ συνῆψαν μετ' αὐτοῦ ναυμαχίαν. Μολονότι τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα ἦσαν πάμπολλα, ὁ Κίμων ἐκέρδησε λαμπρὰν νίκην εὐκόλως κυριεύσας 200 τριήρεις. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς μάχης ἐστράφησαν τὰ πλεῖστα πλοῖα πρὸς τὴν παραλίαν, ἵνα ζητήσωσι καταφύγιον παρὰ τῷ κατὰ ξηρὰν στρατῷ, ὅστις ἦτο παρατεταγμένος οὐχὶ μακρὰν τῆς θαλάσσης· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι προέλαβον αὐτά, καὶ ἄλλα μὲν κατέστρεψαν, ἄλλα δὲ συνέλαβον. Ἔπειτα δὲ ἀπεβίβασεν ὁ Κίμων τὸν ἐπὶ τῇ νίκῃ ἀγαλλόμενον στρατόν του εἰς τὴν ξηράν, καὶ προσέβαλεν εὐθὺς τὸν κατὰ ξηρὰν ἐχθρικὸν στρατόν. Μετὰ μακρὸν δὲ καὶ σφοδρὸν ἀγῶνα ἐτράπησαν οἱ Πέρσαι εἰς φυγὴν καὶ ἔπαθον βαρεῖαν ἧτταν. Τὸ πλούσιον στρατόπεδον, ὡς καὶ μέγας ἀριθμὸς αἰχμαλώτων, ἔπεσον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀθηναίων· ἵνα δὲ ὁ Κίμων ἐξαπατήσῃ τοὺς Πέρσας, λέγουσιν ὅτι μετὰ τὴν κατὰ θάλασσαν νίκην ἐνέδυσε μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ του τὴν ἐνδυμασίαν τῶν Περσῶν αἰχμαλώτων του, καὶ τοὺς ἔστειλε κατὰ τῶν μηδὲν ὑποπτευόντων ἐμπροσθοφυλάκων τοῦ περσικοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, καὶ τοιουτοτρόπως εἰσῆλθεν ἀμαχητὶ εἰς τὸ στρατόπεδον. Οὕτως ἐκέρδησεν ὁ Κίμων εἰς μίαν ἡμέραν δύο νίκας, μίαν κατὰ ξηρὰν καὶ

μίαν κατὰ θάλασσαν· «ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας», λέγει ὁ Πλούταρχος[1] ἐπαινῶν τὸν Κίμωνα, «δύο νικήσας ἀγῶνας, καὶ ὑπερβὰς τὸ ἐν Σαλαμῖνι τρόπαιον διὰ τῆς πεζομαχίας του, καὶ τὸ ἐν Πλαταιαῖς διὰ τῆς ναυμαχίας, ὑπὲρ τὰς νίκας ταύτας καὶ ἄλλον ἀγῶνα κατώρθωσε· διότι ἀκούσας ὅτι αἱ 80 Φοινικαὶ τριήρεις, αἵτινες δὲν παρευρέθησαν εἰς τὴν μάχην, ἔφθασαν εἰς τὴν *Ὕδρον*, ἔπλευσεν ἐκεῖ μετὰ πάσης ταχύτητος καὶ τὰς ἐνίκησε κατὰ τὴν πρώτην προσβολήν. Ἡ τριπλῆ αὕτη τοῦ Κίμωνος νίκη ἐθεωρήθη ὡς ἓν τῶν λαμπροτάτων ἔργων τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῶν βαρβάρων· διὸ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐπέγραψεν ἐπὶ τοῦ ἀναθήματος, ὅπερ κατεσκεύασεν ἐκ τῆς δεκάτης τῶν λαφύρων τῷ Ἀπόλλωνι, τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδου·

Ἐξ οὗ τ' Εὐρώπην Ἀσίας δίχα Πόντος ἔνειμεν,
καὶ πόλιας θνητῶν θοῦρος Ἄρης ἐφέπει,
οὐδενί πω κάλλιον ἐπιχθονίων γένετ' ἀνδρῶν
ἔργον ἐν ἠπείρῳ καὶ κατὰ πόντον ὁμοῦ·
οἵδε γὰρ ἐν γαίῃ Μήδων πολλοὺς ὀλέσαντες
Φοινίκων ἑκατὸν ναῦς ἕλον ἐν πελάγει
ἀνδρῶν πληθούσας, μέγα δ' ἔστενεν Ἀσὶς ὑπ' αὐτῶν
πληγεῖσ' ἀμφοτέραις χερσί, κράτει πολέμου[2].

Ἡ κατὰ θάλασσαν ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων ἔδειξεν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Κίμωνος τὴν δύναμίν της, καὶ ἐθαλασσοκράτησεν ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου μέχρι τῆς Κύπρου. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι Ἴωνες ἤρχισαν κατὰ μικρὸν νὰ δυσχεραίνωσι πρὸς τὰς ταλαιπωρίας τοῦ πολέμου. Ἔλαβον μὲν μέρος εἰς τὸν πόλεμον, ἐφ' ὅσον τοὺς ἠπείλει ὁ ἐκ μέρους τῶν Περσῶν κίνδυνος, εὐθὺς ὅμως, ὡς ἐνόμισαν ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον φόβος ἐκ μέρους τῆς περσικῆς δυνάμεως, ἐπεθύμουν ἡσυχίαν καὶ ἀνακούφισιν τῶν φόρων καὶ ἀπαλλαγὴν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· διὸ οὔτε ἄνδρας ἀπέστελλον, οὔτε πλοῖα ἡτοίμαζον. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων τοὺς ἠνάγκαζον νὰ πράττωσι ταῦτα καὶ τοὺς καθυστεροῦντας δικάζοντες καὶ τιμωροῦντες κατέστησαν τὴν ἀρχὴν των ἐπαχθῆ καὶ δυσάρεστον εἰς τοὺς συμμάχους, βλέποντας μάλιστα ὅτι αἱ πλεῖσται ὠφέλειαι ὡς καὶ αἱ γινόμεναι κατακτήσεις περιήρχοντο εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ὅτι αὐτοὶ δὲν ἦσαν πλέον σύμμαχοι, ἀλλὰ σχεδὸν ὑπήκοοι ἐκείνων· ὁ δὲ Κίμων, ἐναντίαν ὁδὸν εἰς τὴν στρατηγίαν του πορευόμενος, εἰς οὐδένα Ἕλληνα ἐπέφερε βίαν· διὸ πλεῖστοι σύμ-

(1) Πλουτ. ἐν βίῳ Κίμ. 13. (2) Poet. Lyr. Graeci ὑπὸ Th. Bergk. σελ. 903. 107.

μαχοι περιέπεσον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς μέγιστον λάθος. Ἐπειδὴ δηλ. ἐπεθύμουν ν' ἀπαλλαγῶσι τοῦ βάρους τῶν ἐκστρατειῶν καὶ νὰ μετέρχωνται ἐν ἀνέσει τὸ ἐπάγγελμά των, διὰ τοῦτο ἐδέχθησαν προθύμως μετρίαν τινὰ πρότασιν τοῦ Κίμωνος, νὰ δίδωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους οἱ μὴ θέλοντες νὰ ἐκστρατεύωσι κενὰ πλοῖα καὶ χρήματα. Τοιουτοτρόπως ὅμως ὄχι μόνον ἀπέμαθον τὸν πόλεμον, ἀλλὰ καὶ παρεῖχον ἀπερισκέπτως εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰ μέσα ἵνα τοὺς κρατῶσιν ὑποτελεῖς, καὶ νὰ τοῖς ἀφαιρέσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν. Οὕτω περιῆλθε πᾶσα ἡ πολεμικὴ δύναμις, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνετηρεῖτο ἐκ τῶν μέσων τῶν λεγομένων συμμάχων εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες δὲν ἐδίσταζον νὰ μεταχειρίζωνται βίαν κατὰ τῶν δυστροπουσῶν ἢ ἀφισταμένων πόλεων. Οὕτω καθυπετάγη κατὰ τὸ 466 ἡ ἀφεστηκυῖα Νάξος, καὶ ὅτε οἱ Θάσιοι ἠναντιώθησαν εἰς τοὺς σφετερισμοὺς τῶν Ἀθηναίων, ἐστάλη ὁ Κίμων κατὰ τὸ ἔτος 465 ἐναντίον αὐτῶν, καὶ τοὺς ἠνάγκασε μετὰ τριετῆ πολιορκίαν νὰ κατεδαφίσωσι τὰ φρούριά των, νὰ παραδώσωσι τὰ πλοῖά των καὶ νὰ πληρώνωσι χρηματικὸν φόρον, καὶ ν' ἀφήσωσι τὰς ἐπὶ τῆς ἀπέναντι στερεᾶς κατακτήσεις των[1].

Ὁ Κίμων ὑπῆρξε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστείδου καὶ τὸν ἐξοστρακισμὸν τοῦ Θεμιστοκλέους, εἰς ὃν καὶ αὐτὸς συνετέλεσεν, ὁ πρῶτος ἀνὴρ ἐν Ἀθήναις. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ διὰ τόσον μεγάλας ὑπηρεσίας καὶ πολεμικὰ κατορθώματα, ὅσον αὐτός. Διὰ τῶν ἐκστρατειῶν του ἀπέκτησε μεγάλην περιουσίαν, διότι ἐλάμβανεν ὡς ἀρχιστράτηγος δικαίως μέρος τι τῆς λείας. Τούτου δὲ τοῦ πλούτου ἔκαμε χρῆσιν ἀξιέπαινον καὶ γενναιοτάτην· «Εὐπορῶν ἤδη ὁ Κίμων», λέγει ὁ Πλούταρχος[2], «τὰ ἐφόδια τῆς στρατηγίας, ἅτινα ἐφαίνετο καλῶς ὠφελούμενος ἐκ τῶν ἐχθρῶν, ἐδαπάνα ἔτι καλλίτερον εἰς τοὺς πολίτας· διότι καὶ ἐκ τῶν ἀγρῶν του ἀφήρεσε τοὺς φραγμούς, καὶ ἐκ τῶν κήπων του, ὥστε καὶ οἱ ξένοι, καὶ ὅσοι πολῖται εἶχον ἀνάγκην, νὰ λαμβάνωσιν ἐξ αὐτῶν ἀφόβως καρπούς. Καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ του ἡτοίμαζε καθ' ἡμέραν δεῖπνον, λιτὸν μέν, ἐπαρκὲς ὅμως εἰς πολλούς, καὶ εἰς αὐτὸν εἰσήρχετο, ὅστις πτωχὸς ἤθελε, καὶ ἐτρέφετο ἄνευ φροντίδων. Ὅταν δ' ἐξήρχετο, τὸν παρηκολούθουν συνήθως νέοι καλῶς ἐνδεδυμένοι,

(1) Ὁ Θάσιος Πολύγνωτος, ὁ πρῶτος ζωγράφος τῶν Ἑλλήνων μεγάλης φήμης, περιεκινήθη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Θάσου πιθανῶς ὑπὸ Κίμωνος, τοῦ φίλου του, νὰ μεταβῇ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἔλαβε πολιτικὰ δικαιώματα. Εὐγνομονῶν δὲ διὰ τοῦτο ἐστόλισε δωρεὰν τὸ Θησεῖον, τὴν ποικίλην στοὰν καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα διὰ μεγαλοπρεπῶν ζωγραφημάτων. (2) Πλουτ. ἐν βίῳ Κίμ. 10.

ὢν ἕκαστος, ὅταν ἀπήντα τὸν Κίμωνα πολίτης τις ἠλικιωμένος ἐν πενιχρᾷ ἐνδυμασίᾳ, ἤλλαζε μετ' ἐκείνου τὰ ἐνδύματά του. Ἐκτὸς δὲ τούτου, οἱ ἴδιοι ἔφερον καὶ βαλάντια πλήρη χρημάτων, καὶ προσερχόμενοι εἰς τὴν ἀγορὰν πρὸς τοὺς ἐντίμους πτωχοὺς, ἔβαλον κρύφα εἰς τὰς χεῖράς των νομίσματα». Διὰ τῆς τοιαύτης φιλοδωρίας του ἐκέρδησε βεβαίως ὁ Κίμων τὰς καρδίας τοῦ λαοῦ, ὅστις τὸν ἐτίμα τοσούτῳ μᾶλλον, καθόσον ἐγνώριζεν ὅτι ἀπέκτησε τὸν πλοῦτόν του μόνον δι' ἐνδόξων ἔργων, καὶ ὅτι οὐδέποτε, ὡς τοσοῦτοι ἄλλοι, προσεπάθησε νὰ πλουτήσῃ πρὸς ζημίαν τῆς πολιτείας· ἐν τῇ διοικήσει τῶν δημοσίων ὑποθέσεων ἔμεινε μέχρι τελευτῆς του ἀδέκαστος καὶ πάσης δωροδοκίας ἀμέτοχος. Κατὰ τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ στάδιον καὶ ἔπραττε καὶ ὡμίλει πάντοτε δωρεὰν καὶ καθαρῶς· ἀπέβλεπε δὲ μόνον εἰς τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος του. Ὡς παράδειγμα τῆς ἀφιλοκερδείας του διηγεῖται ὁ Πλούταρχος[1] τὸ ἑξῆς διήγημα. «Πέρσης τις, *Ροισάκης* ὀνομαζόμενος, ὅστις εἶχε ἀποστατήσει ἀπὸ τοῦ βασιλέως, ἦλθε μετὰ μεγάλων θησαυρῶν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖ ἐστενοχωρεῖτο ὑπὸ τῶν συκοφαντῶν, κατέφυγε πρὸς τὸν Κίμωνα, καὶ ἔθηκε παρὰ τὴν πύλην τῆς αὐλῆς αὐτοῦ δύο φιάλας, πληρώσας τὴν μὲν χρυσῶν, τὴν δὲ ἀργυρῶν *δαρεικῶν*[2]. Ὅτε δὲ ὁ Κίμων εἶδεν αὐτὰς, μειδιάσας ἠρώτησε τὸν ἄνδρα ἂν προτιμᾷ νὰ ἔχῃ τὸν Κίμωνα μισθωτὸν, ἢ φίλον· καὶ ὅταν ἐκεῖνος τῷ εἶπε, «*φίλον*» ἀπεκρίθη οὗτος «λοιπὸν ἄπελθε ταῦτα λαβών· διότι ἀφοῦ εἶμαι φίλος σου, θὰ τὰ μεταχειρισθῶ, ὅταν ἔχω ἀνάγκην».

Καὶ ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία ἀπέκτησε μεγάλα πλούτη διὰ τῶν νικηφόρων τούτων ἐπιχειρήσεων· ὁ δὲ Κίμων ἐφρόντισεν, ὅπως τὰ μεταχειρισθῶσι πρὸς ὀχύρωσιν καὶ καλλωπισμὸν τῆς πόλεως. Διὸ καὶ τὰ μακρὰ τείχη, ἅτινα ἔφθανον μέχρι τῶν λιμένων Πειραιῶς καὶ Μουνυχίας καὶ *σκέλη* ὠνομάζοντο, ἐπὶ Περικλέους μὲν συνετελέσθησαν, ἀλλὰ τῇ προτάσει τοῦ Κίμωνος ἐθεμελιώθησαν· οὕτω δὲ ἐπραγματοποιήθη τὸ σχέδιον τοῦ Θεμιστοκλέους. Αἱ ὀχυρωθεῖσαι Ἀθῆναι συνεδέθησαν νῦν μετὰ τοῦ ἐπίσης ὀχυρωθέντος Πειραιῶς διὰ μεγάλου φρουρίου οὕτως, ὥστε δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν ν' ἀποκλεισθῶσιν ἀπὸ θαλάσσης, εἰς ἣν ἐστηρίζετο ἡ δύναμις αὐτῶν. Καὶ αὐτῆς δὲ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν αἱ ὀχυρώσεις ἐπερατώθησαν ὑπὸ τοῦ Κίμωνος. Πρῶτος ὁ Κί-

(1) Πλουτ. ἐν βίῳ Κιμ. 10. (2) Δαρεικοὶ ἦσαν Περσικὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα, ἅτινα εἶχον τὸ ὄνομά των ἀπὸ Δαρεῖον τὸν Α'.· 300 χρυσοῖ δαρεικοὶ ἤξιζον 1 τάλαντον, ὡσαύτως δὲ καὶ 3000 ἀργ. δαρεικοί.

μων ἐκαλλώπισε τὴν πόλιν καὶ διὰ τῶν λεγομένων ἐλευθερίων καὶ τερπνῶν ἐκείνων διατριβῶν, αἵτινες μετὰ ταῦτα πολὺ ἠγαπήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, εἰς μὲν τὴν ἀγορὰν φυτεύσας πλατάνους, τὴν δὲ Ἀκαδημίαν ἐξ ἀνύδρου καὶ ξηρᾶς καταστήσας ἄλσος κατάρρυτον, ὅπερ ἐκοσμήθη δι' ὁδῶν καθαρῶν καὶ συσκίων περιπάτων. Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ αἱ δημόσιοι ἑορταὶ ἔλαβον ἤδη μεγαλητέραν λαμπρότητα.

Ἀφ' ὅτου ὁ Θεμιστοκλῆς ἔφυγεν ἐξ Ἀθηνῶν, ἡ ἄνευ ἀρχηγοῦ δημοκρατικὴ μερὶς ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀπεκλείσθη τῶν πολιτικῶν· διότι τὰς τῆς πόλεως ὑποθέσεις διηύθυνεν ὁ Κίμων, ὅστις ἐπρέσβευεν ἀριστοκρατικὰς ἀρχάς, κατὰ τὸ ἴδιον φρόνημα· ἀπέναντι δὲ τοιούτου ἀνδρός, ὅστις παρέσχε τόσον πολλὰς καὶ καλὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα, δὲν ἦτο εὔκολον εἰς τὴν ἀντίθετον μερίδα νὰ κατισχύσῃ, ἐφ' ὅσον δὲν εἶχεν ἐπὶ κεφαλῆς ἀρχηγόν, δυνάμενον ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν Θεμιστοκλέα. Τοιοῦτος δὲ ἡγεμὼν ἀνεφάνη ὁ *Περικλῆς* ὁ μέγιστος πολιτικὸς ἀνὴρ τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Περικλῆς ἐνεφανίσθη εἰς τὸ δημόσιον πρῶτον κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, ὅτε ὁ Κίμων διεξήγαγε τὸν κατὰ τῆς Θάσου πόλεμον, καὶ προσεπάθησεν, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ *Ἐφιάλτου*, τολμηροῦ μὲν καὶ ἀνησύχου ἀνδρός, ὄντος δὲ ἀδεκάστου καὶ τιμίου χαρακτῆρος, νὰ διασείσῃ τὴν ὑπερέχουσαν ἐπιρροὴν τοῦ ἀπόντος Κίμωνος, καὶ τὴν δημοκρατικὴν μερίδα νὰ παροτρύνῃ εἰς δραστηριωτέραν ἐνέργειαν. Μετὰ τὴν ἐκ τῆς Θάσου ἐπάνοδόν του κατηγορήθη ὁ Κίμων, ὅτι δωροδοκηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων Ἀλεξάνδρου δὲν ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν νὰ κυριεύσῃ τὴν χώραν ταύτην· ἀλλ' ἡ ὑπόληψις τοῦ Κίμωνος ὑπῆρχεν εἰσέτι παρὰ τῷ λαῷ οὕτως ἀκμαία, ὥστε εὐκόλως ἠδυνήθη ν' ἀποκρούσῃ τὴν προσβολὴν τῶν ἀντιπάλων του καὶ ν' ἀθωωθῇ[1]. Μόνον δὲ τὰ τῶν ἑπομένων ἐτῶν συμβάντα ἐπήνεγκον τὴν πτῶσιν τοῦ Κίμωνος.

Κατὰ τὸ ἔτος 464 ἔπαθον οἱ Σπαρτιᾶται φοβερόν τι δυστύχημα.

---

(1) Ἀπολογούμενος πρὸς τοὺς δικαστὰς ὁ Κίμων κατὰ τὴν κατηγορίαν ταύτην, εἶπεν ὅτι δὲν εἶναι πρόξενος (τ. ε. φροντίζων περὶ τῶν ὑποθέσεων) τῶν Ἰώνων, οὐδὲ τῶν Θεσσαλῶν, πλουσίων ὄντων, ὡς ἄλλοι εἰσὶν αὐτῶν πρόξενοι, διὰ νὰ λαμβάνωνι παρ' αὐτῶν περιποιήσεις καὶ χρήματα, ἀλλὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ὧν ἐμιμεῖτο καὶ ἠγάπα τὴν ὀλιγάρχειαν καὶ τὴν σωφροσύνην, ὅτι αὐτῆς οὐδένα προτιμᾷ πλοῦτον, καὶ ὅτι χαίρει μόνον πλουτίζων τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν. Ὁ δὲ Στησίμβροτος λέγει ὅτι ἡ Ἐλπινίκη παρακαλοῦσα ὑπὲρ τοῦ Κίμωνος, ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Περικλέους, διότι τῶν κατηγόρων του ἦτο ὁ σφοδρότατος. Οὗτος δὲ μειδιάσας τῇ εἶπε· «Γραῦς εἶσαι, γραῦς, ὦ Ἐλπινίκη, ὥστε τοιαῦτα πράγματα νὰ διαπραγματεύησαι», ἀλλ' ὅμως προστίθησιν ὅτι ἐν τῇ δίκῃ ἔγεινε πρᾳότατος πρὸς τὸν Κίμωνα, καὶ διὰ τὴν κατηγορίαν ὅτι ἅπαξ μόνον ἠγέρθη ὡς βεβιασμένος. Πλουτ. ἐν βίῳ Κίμ. 14.

Συνέβη δηλ. ἐν τῇ Σπάρτῃ ὁ μέγιστος πάντων σεισμὸς, ὅσους ἠδύναντο νὰ ἐνθυμηθῶσι, διότι πολλαχοῦ ἡ χώρα τῶν Λακεδαιμονίων ἐβυθίσθη εἰς χάσματα, καὶ ὁ Ταΰγετος ἐτινάχθη καὶ κορυφαί τινες ἀπεσπάσθησαν, καὶ ἡ πόλις δὲ αὐτὴ κατεστράφη, καὶ πλὴν 5 οἰκιῶν ὅλαι αἱ λοιπαὶ, ὡς καὶ οἱ ναοὶ, κατέπεσον εἰς ἐρείπια ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ. Λέγεται δὲ ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῆς στοᾶς, ὅπου ἐγυμνάζοντο οἱ ἔφηβοι μετὰ τῶν νεανίσκων, ὀλίγον πρὸ τοῦ σεισμοῦ ἐφάνη λαγώς· καὶ οἱ μὲν νεανίσκοι ἐξῆλθον ἵνα τὸν καταδιώξωσιν, οἱ δὲ ἔφηβοι ἔμειναν, καὶ τὸ γυμνάσιον καταπεσὸν τοὺς ἐφόνευσεν ὅλους. Τὸν δὲ τάφον αὐτῶν ὠνόμαζον μέχρι τοῦ Πλουτάρχου *Σεισματίαν*· ἐν συνόλῳ δὲ, ὡς λέγουσιν, ἐφονεύθησαν περὶ τὰς 20,000 Λακεδαιμονίων. Πᾶσα ἡ τάξις διελύθη, καὶ ἀπηλπισμένοι ἔτρεξαν οἱ πολῖται διὰ τῶν ἐρειπίων, προσπαθοῦντες νὰ σώσωσιν ὅ,τι ἠδύναντο. Τότε δὲ διέταξεν ὁ βασιλεὺς *Ἀρχίδαμος*, ἐπὶ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου ἐγένετο τὸ φυσικὸν τοῦτο συμβὰν, νὰ σαλπίγξωσιν ὡς ἐὰν ἐπήρχοντο οἱ ἐχθροὶ, καὶ ἀμέσως συνηθροίσθησαν οἱ ἐν αὐστηρᾷ πολεμικῇ τάξει συνειθισμένοι Σπαρτιᾶται περὶ αὐτὸν, καὶ ἐτάχθησαν ἐν στρατιωτικῇ παρατάξει. Τοιουτοτρόπως δὲ ἐσώθη ἡ Σπάρτη· διότι οἱ Εἵλωτες καταπιεζόμενοι πάντοτε διὰ βίας καὶ σκληρότητος, καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καταδιωκόμενοι ὠμότατα μετὰ τὴν προδοσίαν τοῦ Παυσανίου, εἰς ἣν καί τινες ἐξ αὐτῶν εἶχον λάβει μέρος, ἐπανέστησαν πανταχοῦ καὶ ὥρμησαν πρὸς τὴν Σπάρτην, ἵνα καταστρέψωσι τοὺς ἐκ τοῦ σεισμοῦ περιφόβους καὶ διασωθέντας τυράννους των. Ἀλλ' εὑρόντες τοὺς Σπαρτιάτας ὡπλισμένους καὶ παρατεταγμένους, ἀνεχώρησαν εἰς τὰς πόλεις, καὶ ἑνωθέντες μετά τινων περιοίκων ἐκήρυξαν φανερὸν πόλεμον. Συγχρόνως δὲ ἐπανέστησαν καὶ οἱ πολυάριθμοι Μεσσήνιοι.

Τὴν φοβερὰν ταύτην δυστυχίαν τῶν Σπαρτιατῶν ἐθεώρουν ὡς τιμωρίαν τοῦ ὠργισμένου κατ' αὐτῶν Ποσειδῶνος· διότι, ὅτε μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς συνωμοσίας τοῦ Παυσανίου ἠθέλησαν νὰ τιμωρήσωσι τοὺς Εἵλωτας, κατέφυγεν ἀριθμός τις τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ὡς ἱκέται εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος εἰς τὸ Ταίναρον· ἀλλὰ χωρὶς νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν τὴν ἱερότητα τῆς θέσεως ἐκείνης, ἐξέβαλον αὐτοὺς οἱ Σπαρτιᾶται ἐκ τοῦ ναοῦ βιαίως καὶ τοὺς ἐθανάτωσαν. Διὰ τὸ μόλυσμα δὲ τοῦτο τοῦ Ἱεροῦ ἔλαβεν ὁ Ἐνοσίχθων, ὡς ἐνόμιζον, φοβερὰν ἐκδίκησιν.

Οἱ Σπαρτιᾶται ἀφοῦ ἐπὶ δύω καὶ τρία ἔτη ἐπολέμησαν κατὰ τῶν ἐπαναστάντων ἄνευ ἀποτελέσματος, κατενόησαν ὅτι αἱ δυνάμεις των

δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς πρὸς κατάπαυσιν τῆς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ ἐπαναστάσεως, καθόσον μάλιστα μέρος τι τῶν Πελοποννησίων συμμάχων πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχον τοὺς ἐγκαταλίπει, καὶ ἐζήτησαν διὰ ταῦτα βοήθειαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων, καθ' ὧν ἠθέλησαν ἀκριβῶς πρὸ τοῦ σεισμοῦ ὁμοῦ μετὰ τῶν Θασίων νὰ πολεμήσωσιν. Ὅτε δὲ ἡ σταλεῖσα πρεσβεία ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἤκμαζεν ἐνταῦθα ἡ μεταξὺ Κίμωνος καὶ Περικλέους ἔρις. Καὶ ὁ μὲν Κίμων ἦτο μετὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀριστοκρατικῶν ἀνέκαθεν φίλος τῆς Σπάρτης, καὶ ἵνα δείξῃ δημοσίως τὸ φρόνημα τοῦτο, ἔδωκεν εἴς τινα τῶν υἱῶν του τὸ ὄνομα *Λακεδαιμόνιος*. Ὡμίλει δὲ πάντοτε ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς συμμαχίας καὶ τῆς εἰρήνης μετὰ τῆς Σπάρτης, ἥτις ἐπίσης προσεπάθει πάντοτε, τὸ ἐπ' αὐτῇ, νὰ ἐπαυξάνῃ τὴν δύναμιν τοῦ Κίμωνος ἐν Ἀθήναις. Τοὐναντίον δὲ ἡ δημοκρατικὴ μερὶς κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Θεμιστοκλέους εἰργάζετο ἐναντίον τῆς Σπάρτης, ὁσάκις ἠδύνατο. Καὶ νῦν ὁ Κίμων συνεβούλευσε τοὺς Ἀθηναίους θερμῶς νὰ μὴ ἀφήσωσι τὴν Σπάρτην ἄνευ βοηθείας, ἀλλ' ἐναντίον αὐτοῦ ὡμίλησε μετὰ ζήλου ὁ Ἐφιάλτης, ὅστις δι' ἐνθουσιώδους εὐφραδείας παρέστησεν εἰς τὸν λαὸν ὅτι εἶναι μωρὸν νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς Σπαρτιάτας πρὸς διατήρησιν τῆς δεσποτικῆς των κυριαρχίας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ· ὑπενθυμίσας δὲ εἰς τὸν λαὸν τὴν ἀπιστίαν τῶν Λακεδαιμονίων, ἣν ἔδειξαν κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, καὶ τὴν διάθεσιν τοῦ νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν Θάσον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, εἶπεν ὅτι προτιμότερον εἶναι ν' ἀφήσωσι τὴν ὑπερήφανον καὶ ἰδιοτελῆ Σπάρτην ἄνευ βοηθείας καὶ νὰ ταπεινωθῇ. Ἀλλ' ὅσον ἐνθουσιωδῶς καὶ ἂν ὡμίλησεν ὁ Ἐφιάλτης, καὶ ὅσον δίκαιαι καὶ ἂν ἦσαν αἱ κατὰ τῆς Σπάρτης κατηγορίαι του, οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως ἠκολούθησαν τὴν συμβουλὴν τοῦ Κίμωνος, ὅστις προέτρεψε καὶ παρεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ μὴ ἀφήσωσι μήτε τὴν Ἑλλάδα νὰ χωλωθῇ μήτε οἱ Ἀθηναῖοι νὰ μείνωσιν ἄνευ ἀντιζυγίου.

Ὁ Κίμων ἐπορεύθη μετὰ 4,000 Ἀθηναίων ὁπλιτῶν εἰς βοήθειαν τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσσηνιακοῦ φρουρίου *Ἰθώμης*, ὅπου εἶχον ὀχυρωθῆ οἱ ἐπαναστάται. Ἕνεκα ὅμως τῆς ἀτελείας τῆς πολιορκητικῆς τῶν Ἑλλήνων τέχνης οὐδὲ ἡ συνδρομὴ τῶν Ἀθηναίων ἐπήγαγεν εὐθὺς τὴν ἅλωσιν τῆς Ἰθώμης· διὸ αἱ ἀρχαὶ τῆς Σπάρτης ἤρχισαν νὰ ὑποπτεύωσι τοὺς Ἀθηναίους, διότι ἐφοβοῦντο μήπως ἕνεκα τοῦ ἀνησύχου χαρακτῆρός των καὶ τοῦ τολμηροῦ καὶ ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος αὐτῶν ἐπιχειρήσωσιν ἐπικινδύνους νεωτερισμούς, συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ἐν Ἰθώμῃ πολιορκουμένων,

καὶ ἀπέπεμψαν αὐτοὺς οἴκαδε ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι δὲν τοὺς χρειάζονται πλέον, ἐνῷ ὅλους τοὺς ἄλλους συμμάχους π. χ. τοὺς Αἰγινήτας καὶ τοὺς Πλαταιεῖς ἐκράτησαν, καὶ ἡ πολιορκία τοῦ φρουρίου ἐξηκολούθει ὡς καὶ πρότερον. Ἡ ὑβριστικὴ αὕτη συμπεριφορὰ τῶν Σπαρτιατῶν διήγειρεν ἐν Ἀθήναις μεγίστην ἀγανάκτησιν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι διαλύσαντες εὐθὺς τὴν πρὸς τὴν Σπάρτην συμμαχίαν ἡνώθησαν μετὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτῆς, καὶ ἰδίως μετὰ τῶν Ἀργείων. Ὁ δὲ Κίμων, ὅστις παρεκίνησε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν Σπάρτην, περιέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ λαοῦ καὶ ἐξωρίσθη διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ ἐπὶ 10 ἔτη ἐξ Ἀθηνῶν. Ἤδη λοιπὸν ἡ δημοκρατικὴ μερὶς ὑπερίσχυσε τῶν ἀριστοκρατικῶν κατὰ τὸ ἔτος 461 ἢ 460 π. Χ.

Κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη, ὅτε ἡ μεσιτεύουσα καὶ συνδιαλλάττουσα χεὶρ τοῦ ἐν τῇ ἐξορίᾳ ζῶντος Κίμωνος ἐτέθη εἰς ἀδράνειαν, ἕνεκα τοῦ μίσους καὶ τῆς ζηλοτυπίας μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης προέκυψε φανερὸς πόλεμος. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐξεστράτευσαν κατὰ τὸ 457 κατὰ τῶν Φωκέων, ἵνα βοηθήσωσι τοὺς ὁμοφύλους των, τοὺς παρὰ τὴν *Οἴτην* Δωριεῖς, οἵτινες προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Φωκέων, συγχρόνως ὅμως καὶ ἵνα ἀποκαταστήσωσιν ἐν τῇ μέσῃ Ἑλλάδι τὴν καταπεσοῦσαν δύναμίν των. Κατὰ τὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπάνοδόν των εὗρον τὰ στενά, ἅτινα ἔφερον πρὸς τὸν Ἰσθμόν, κατεχόμενα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὅθεν ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν Βοιωτίαν, καὶ συνῆψαν ἐκεῖ περὶ τὴν *Τάναγραν* μάχην πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἕνδεκα χιλιάδες καὶ πεντακόσιοι Σπαρτιᾶται καὶ Πελοποννήσιοι ἐμάχοντο κατὰ 14,000 ἀνδρῶν Ἀθηθαίων, Ἀργείων καὶ ἄλλων συμμάχων αὐτῶν. Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη μάχη, καθ' ἣν Σπαρτιᾶται καὶ Ἀθηναῖοι ἐπολέμησαν ἐναντίον ἀλλήλων. Ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον διήρκει ἡ μάχη ἀμφίρροπος· ὅτε ὅμως σῶμά τι Θεσσαλῶν ἱππέων, ὅπερ ἐστάλη τοῖς Ἀθηναίοις πρὸς βοήθειαν, ηὐτομόλησε πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ἀγῶνος, ἔκλινεν ἡ νίκη πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ οὕτω διὰ τῆς ἀπιστίας τῶν Θεσσαλῶν ἡττήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι. Οὐχ ἧττον ὅμως ὁ νικητὴς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Ἀττικήν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ὑπεχώρησε διὰ τῆς Μεγαρίδος τάχιστα εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Πρὸ τῆς μάχης ταύτης προσελθὼν ὁ ἐξόριστος Κίμων ἔνοπλος, ἐζήτησε νὰ τῷ ἐπιτραπῇ νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν ὡς ἁπλοῦς πολίτης εἰς τὰς τάξεις τῆς φυλῆς αὐτοῦ *Οἰνηΐδος*. Ὅπως ἐν Σαλαμῖνι ὁ Ἀριστείδης, οὕτως ἠθέλησε καὶ αὐτός, λησμονήσας τὴν ἐξορίαν του, νὰ σπεύσῃ ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου πρὸς βοήθειαν τῆς πατρίδος.

Ὁ Κίμων εἶχε μάθει ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν ἀριστοκρατικῶν, οἵτινες ἐδυσανασχέτουν κατὰ τῶν νεωτερισμῶν τοῦ Περικλέους, ἔσπευσαν νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν Πελοποννησίων, προσκαλοῦντες αὐτοὺς εἰς τὴν Ἀττικήν, ἵνα καθαιρέσωσι τὴν δημοκρατίαν. Τοῦτο ἠθέλησε νὰ προλάβῃ ὁ Κίμων. Καὶ ὁ ἴδιος μὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν δημοκρατικὴν μερίδα, καὶ πολλοὶ τῶν φίλων του εὑρίσκοντο ἐν τῷ στρατῷ, ἀλλ' οὔτε αὐτὸς οὔτε οἱ φίλοι του διενοοῦντο συνωμοσίαν καὶ προδοσίαν τῆς πατρίδος· τοὐναντίον μάλιστα ἤθελον νὰ προλάβωσι μὴ μολυνθῶσιν οἱ ἀριστοκρατικοὶ δι' ἐγκλήματος καὶ φέρωσι τὴν πατρίδα εἰς δυστυχίαν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τούτοις δὲν εἶχον εἰς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ διϊσχυρίζοντο ὅτι ὁ Κίμων ἐπιθυμῶν νὰ καταταχθῇ ἐν τῷ στρατῷ, προτίθεται νὰ φέρῃ εἰς ἀταξίαν τὴν φάλαγγα τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς Λακεδαιμονίους κατὰ τῆς πόλεως αὐτῶν, τοῦθ' ὅπερ ἔφερε τὴν βουλὴν τῶν 500 εἰς τοσαύτην ἀνησυχίαν, ὥστε διέταξε τοὺς στρατηγοὺς νὰ μὴ εἰσακούσωσι τὴν δέησιν τοῦ Κίμωνος. Τότε λοιπὸν ἠναγκάσθη οὗτος ν' ἀπομακρυνθῇ, ἀλλ' ἀπερχόμενος προέτρεψε τοὺς φίλους του *Εὔθιππον* καὶ *Ἀναφλύστιον* καὶ τοὺς ἄλλους, οἵτινες κατηγοροῦντο ὡς λακωνίζοντες, ν' ἀγωνισθῶσιν ἀνδρείως κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ ν' ἀποδείξωσι δι' ἔργων εἰς τοὺς συμπολίτας των τὴν ἀδικίαν τῆς κατ' αὐτῶν διαβολῆς. Καὶ τῷ ὄντι συγκροτηθείσης τῆς ἐν Τανάγρᾳ μάχης οἱ φίλοι τοῦ Κίμωνος, οἵτινες ἐκράτησαν τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ καὶ ἔθεσαν αὐτὴν ἐν τῇ τάξει, ἣν ἔμελλεν ἐκεῖνος νὰ καταλάβῃ, ὥρμησαν κατὰ τῶν πολεμίων, καὶ ἐφονεύθησαν ἐξ αὐτῶν 100. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ συνωμόται παρεκίνησαν πιθανῶς τοὺς Θεσσαλοὺς ἱππεῖς ν' αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ἀλλ' οὗτοι δὲν εἶχον καμμίαν ὠφέλειαν ἐκ τῆς προδοσίας των, διότι οἱ Πελοποννήσιοι δὲν διενοοῦντο ἄλλο, εἰμὴ, ὅσον τὸ δυνατὸν τάχιον, νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν πατρίδα των.

Ὁ Κίμων καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ ἔδειξαν ἐν τῇ Τανάγρᾳ τὰ ἁγνὰ καὶ φιλοπάτριδα φρονήματά των. Τοῦτο παρεκίνησε τοὺς Ἀθηναίους νὰ τὸν ἀνακαλέσωσιν ὀλίγον καιρὸν μετέπειτα ἐκ τῆς ἐξορίας, ἐν ᾗ ἔζησε σχεδὸν πέντε ἔτη. Αὐτὸς δὲ ὁ Περικλῆς ὑπέβαλε πρότασιν, δι' ἧς κατηργήθη τὸ περὶ ὀστρακισμοῦ τοῦ Κίμωνος ψήφισμα, ἀφοῦ πρότερον κρυφίως συνενενοήθη μετ' αὐτοῦ διὰ τῆς ἀδελφῆς του *Ἐλπινίκης* περὶ τῆς εἰς τὸ ἑξῆς διευθύνσεως τῆς πολιτείας. Ὑπῆρχεν ἀνάγκη εἰρήνης μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων, διότι ἦτο φόβος μὴ οὗτοι εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Ἀττικήν· ὁ δὲ Κίμων ἦτο ὁ κατάλληλος ἀνὴρ ἵνα διὰ

τῆς μεσιτείας του γείνῃ εἰρήνη μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων. Ἡ δραστηριότης τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι ἤθελον νὰ ἦναι πάντοτε ἀπησχολημένοι, ἔμελλε νὰ στραφῇ πρὸς τὰ ἔξω, ἐναντίον τοῦ παλαιοῦ τοῦ ἔθνους ἐχθροῦ, τῶν Περσῶν. Μετὰ μακρὰς δὲ διαπραγματεύσεις κατώρθωσεν ὁ Κίμων κατὰ τὸ ἔτος 450 νὰ γείνῃ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης, οὐχὶ μὲν εἰρήνη, ἀλλ' ἀνακωχὴ τῶν ὅπλων ἐπὶ 5 ἔτη· ἀφορμὴν δὲ τοῦ νὰ πολεμήσωσι κατὰ τῶν Περσῶν εὗρον ἐν τῇ Αἰγύπτῳ.

Ἡ Αἴγυπτος δηλ. διετέλει μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Καμβύσου ἅλωσίν της

Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Κίμωνος

πάντοτε στασιαστικὴ ἐπαρχία τῶν Περσῶν, καὶ πολλάκις μέχρι τοῦδε εἶχεν ἀποπειραθῆ ν' ἀποσείσῃ τὸν μισητὸν ζυγόν. Κατὰ τὸ ἔτος 462 ἐπανέστη ὁ τῆς *Λυβίης* βασιλεὺς *Ἴναρος* κατὰ τῆς Περσίας, ἵνα θεμελιώσῃ πάλιν ἀνεξάρτητον βασιλείαν τῶν Φαραόνων, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν εἰς αὐτὸν κατὰ τὸ ἔτος 460 στόλον καὶ στρατὸν πρὸς βοήθειαν[1].

(1) Ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης μαθὼν τὸ κίνημα τοῦτο τῶν Ἀθηναίων ἔπεμψεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους χρήματα διὰ νὰ τοὺς ὑποχρεώσῃ νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Ἀττικήν. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν περιστάσεων, εἰς τὰς ὁποίας εὑρίσκοντο οὗτοι, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς πατρίδος των. Ὁ Ἀρταξέρξης λοιπὸν ἔστειλε στράτευμα εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὸ ὁποῖον ἐνίκησε τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς συμμάχους των Ἕλληνας.

Μετά τινα δὲ ἔτη εὐτυχοῦς ἀγῶνος ἐνικήθη ὁ *Ἴναρος*, ὁ δὲ Ἀθηναϊκὸς στόλος περιεκλείσθη εἰς τὴν νῆσον *Προσωπῖτιν*[1] καὶ κατεστράφη (455). Ἀλλ' ὁ Ἀμυρταῖος διεσώθη εἰς τοὺς χαμηλοὺς τόπους καὶ τὰ ἕλη τῆς κάτω Αἰγύπτου, καὶ παρεκάλεσεν ἤδη τοὺς Ἀθηναίους νὰ τὸν βοηθήσωσι. Νῦν δὲ ἀπήτει ἡ τιμὴ τῶν Ἀθηναίων νὰ ἐκδικήσωσι τὴν ἧτταν τοῦ στόλου των καὶ τὸν θάνατον τῶν συμπολιτῶν των, νὰ ἀνακτήσωσι τὴν ἀπολεσθεῖσαν Κύπρον καὶ ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοὺς Πέρσας τὴν ἐπὶ τῆς Φοινικῆς θαλάσσης κυριαρχίαν. Ὁ Κίμων ἐστάλη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατὰ τὸ ἔτος 449 μετὰ στόλου ἐκ 200 πλοίων. Μετὰ μεγάλου δὲ θάρρους ἐξεστράτευσεν ὁ φιλοπόλεμος οὗτος ἀνήρ, οὗτινος σύνθημα ἦτο «εἰρήνη μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, καὶ ἀγὼν κατὰ τῶν Περσῶν». Ἤδη ἦτο ὡρίμου ἀνδρικῆς ἡλικίας· ἔκειτο δὲ πρὸ αὐτοῦ εὐρὺ καὶ μέγα στάδιον δόξης. Ἔπλευσε λοιπὸν κατὰ τῆς Κύπρου, ἀπέκρουσε τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα, ἅτινα ἀντετάχθησαν κατ' αὐτοῦ, καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξέπεμψεν 60 πλοῖα εἰς Αἴγυπτον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπολιόρκησε διὰ τῶν ἐπιλοίπων πλοίων τῆς Κύπρου τὸ *Κίτιον*. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ὅμως κατελήφθη ὑπὸ νόσου καὶ ἀπέθανεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ νικηφόρου δρόμου του περὶ τὸ 449. Λέγουσι δὲ ὅτι ἐκπνέων ὁ Κίμων, διέταξε τοὺς περὶ αὐτὸν ν' ἀποκρύψωσι τὸν θάνατόν του, ἵνα μή, ἐπελθούσης ταραχῆς τινος, ἀναγκασθῶσι νὰ διαλύσωσι τὴν πολιορκίαν τοῦ Κιτίου. Ὁ στόλος, ἐν τῷ ὁποίῳ εὑρίσκετο ὁ νεκρὸς τοῦ ἥρωος, ἐκπλεύσας ἀπὸ τοῦ Κιτίου, ἀνεζήτησε τὸν στόλον τῶν βαρβάρων· τοῦτον δὲ ἀπαντήσας περὶ τὴν ἐν Κύπρῳ *Σαλαμῖνα*, κατεναυμάχησεν. Ἀφοῦ δὲ ἐνίκησε καὶ κατὰ ξηρὰν τὰ Περσικὰ στρατεύματα, ἐπέστρεψε χωρὶς νὰ μάθωσιν οἱ πολέμιοι ἢ οἱ σύμμαχοι[2] ἐντὸς 30 ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἡγεμόνος των εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐτάφη ὁ νεκρὸς τοῦ καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του νικηφόρου ἥρωος πρὸ τῶν *Μελιτίδων πυλῶν*[3], ἀνεγερθέντος καὶ μνημείου πρὸς τιμὴν αὐτοῦ. Προσέτι δὲ καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Κιτίου ἀνήγειραν μετὰ ταῦτα μνημεῖον τοῦ Κίμωνος, διότι κατά τινα λιμὸν προσέταξεν αὐτοὺς ὁ θεὸς νὰ μὴ λησμονήσωσί ποτε τὸν Κίμωνα, ἀλλὰ νὰ τὸν σέβωνται καὶ νὰ τὸν λατρεύωσιν ὡς ὑψηλότερόν τι ὄν.

Ὁ Κίμων ἔπραξε μεγάλα ὑπὲρ τῆς πατρίδος του ὡς στρατηγός, καὶ ἀπέκτησε μεγάλας νίκας διὰ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν, ἣν

(1) Θουκυδ. 1, 109. (2) Πλουτ. ἐν βίῳ Κίμ. 19. (3) Τὸ μνῆμα τοῦ Κίμωνος ἦτο εἰς τὴν Κοίλην λεγομένην ὁδόν, βορειοδυτικῶς τῶν Ἀθηνῶν.

προπαρεσκεύασεν ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης. Διὰ τῆς ἐν Σαλαμῖνι νίκης, ἣν νεκρὸς ἤδη ὢν ἐκέρδησε κατὰ τὸ ἔτος 449, ἀποπερατοῦται ἡ ἔνδοξος ἐποχὴ τῶν λεγομένων Περσικῶν πολέμων[1]. Ἕλληνές τινες ἱστοριογράφοι ὁμιλοῦσι περὶ Κιμωνείου εἰρήνης, ἣν οὗτος συνῆψεν ἐν Κύπρῳ μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, καὶ ἥτις περιεῖχε τὰ ἑξῆς[2]· «Ὅλαι αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδες πόλεις νὰ ἦναι αὐτόνομοι, καὶ κανὲν Περσικὸν πολεμικὸν πλοῖον νὰ μὴ πλέῃ εἰς τὰς θαλάσσας τῶν Κυανέων νήσων, κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Θρακικοῦ Βοσπόρου κειμένων, καὶ τῶν Χελιδονίων νήσων, πλησίον τοῦ παραλίου τῆς Παμφυλίας· κανεὶς δὲ Πέρσης σατράπης νὰ μὴ φέρῃ στράτευμα ἐντὸς τοῦ διαστήματος τούτου εἰς τὸ παράλιον πλησιέστερον ἢ ὅσον δρόμον δύναται νὰ διατρέξῃ ἵππος ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας (300 περίπου στάδια)· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, νὰ μὴ στέλλωσι στρατιώτας εἰς τὴν χώραν τοῦ βασιλέως». Ἄλλοι συγγραφεῖς λέγουσιν ὅτι ἡ εἰρήνη αὕτη ἐγένετο 20 ἔτη πρότερον, καὶ ὅτι προέκυψεν ἐκ τῆς παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα ποταμὸν μάχης. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ τοιαύτη συνθήκη πράγματι μὲν δὲν ἐγένετο, ἀλλ' ὅτι συνεπείᾳ τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων τοῦ Κίμωνος τὰ πράγματα εἶχον, ὅπως διατυποῦνται δι' αὐτῆς.

«Ἐνταῦθα ἀπολήγει ἡ διήγησις ἡμῶν περὶ τῶν μεγάλων ἀγώνων, τοὺς ὁποίους ἠγωνίσθη τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἔν τε τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐν Σικελίᾳ. Ἐκ τῶν πολέμων τούτων, ὁ μᾶλλον λόγου ἄξιος ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ τε ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος ὑπῆρξε βεβαίως ὁ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι διεξαχθείς· διότι ἂν ὁ ἑλληνισμὸς κατεβάλλετο μὲν ἐν Σικελίᾳ, κατίσχυε δὲ ἐν τῇ μητροπόλει, ἤθελον ἀποκοπῆ καὶ μαρανθῆ κλάδοι μόνον τινὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ δένδρου, ἀλλ' ὁ περισωθεὶς κορμὸς ἤθελε παραγάγει ἅπαντας τοὺς περικαλλεῖς αὐτοῦ καρπούς· ἐνῷ ἂν ἐξεναντίας ὁ ἑλληνισμὸς κατίσχυε μὲν ἐν Σικελίᾳ κατεβάλλετο δὲ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἤθελε κεραυνωθῆ καὶ νεκρωθῆ αὐτὸς αὐτοῦ ὁ κορμός. Τούτου ἕνεκα εἰς τοὺς ἐνταῦθα γενομένους ἀγῶνας ἐπεστήσαμεν ἰδίως ἄχρι τοῦδε καὶ θέλομεν ἐπιστήσει ἐπ' ὀλίγον τὸν νοῦν.

---

(1) Τὴν παράγραφον ταύτην θ' ἀκολουθήσωσι τέσσαρες ὁλόκληροι σελίδες, ληφθεῖσαι ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τοῦ ἐλλογιμωτάτου ἐν τῷ ἑλληνικῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητοῦ κ. Κ. Παπαρρηγοπούλου, (Τόμ. Α'. σελ. 503) ἐπειδὴ τὰς ἐν αὐταῖς κρίσεις ἐθεωρήσαμεν ὡς τὸν κάλλιστον ἐπίλογον τῆς ἱστορίας τῶν περσικῶν πολέμων.

(2) Διόδ. Σικελ. βιβλ. 12. 4.

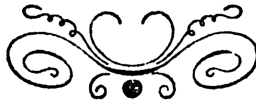
Ὅταν ἐνθυμηθῶμεν τὴν ἀναρίθμητον κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ὁ Ξέρξης ἐπήγαγε κατὰ τῆς Ἑλλάδος· τὴν ἑνότητα τῆς θελήσεως, ἥτις ἐκίνει τὴν μεγάλην ταύτην στρατιάν· τὴν ἐξαίρετον γενναιότητα, ἣν ἔδειξαν οἱ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ τούτου, καὶ μάλιστα οἱ ἰδίως Πέρσαι· τοὺς πολλοὺς Ἕλληνας τοὺς μετὰ τῶν πολεμίων συνταχθέντας καὶ ἐξ ὧν τινὲς εἶχον ἴδιον συμφέρον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας· τοὺς πολλοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἔμειναν ὅλως ἀμέτοχοι τοῦ ἀγῶνος· τελευταῖον τὴν ἐπανειλημμένην ἀλλόκοτον ἀδράνειαν καὶ διχόνοιαν τῶν ὀλίγων Ἑλλήνων, ὅσοι συνωμολόγησαν τὴν περὶ τὸν Ἰσθμὸν συμμαχίαν ἵνα ἀντιταχθῶσιν εἰς τοὺς βαρβάρους, δικαιούμεθα τῇ ἀληθείᾳ νὰ θέσωμεν ἐνταῦθα αὖθις τὸ ζήτημα· πῶς ἐπὶ τέλους ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνες; καὶ αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην νὰ συγκεφαλαιώσωμεν τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας τοῦ ἀποτελέσματος τούτου αἰτίας, ἃς ἐλάβομεν ἀφορμὴν ν' ἀναφέρωμεν ἐκ διαλειμμάτων ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ λόγου ἡμῶν. Πρωτίστη καὶ κυριωτάτη αἰτία τῆς ἥττης τῶν Περσῶν ἦτο ἡ εὐήθεια, ἡ δειλία καὶ καθόλου εἰπεῖν ἡ οἰκτρὰ ἀνικανότης τοῦ Ξέρξου, ἥτις ἀπέβη τόσῳ μᾶλλον ὀλεθρία ὅσῳ ἡ θέλησις αὐτοῦ ἦτο παντοδύναμος· ἂν ἐπεχείρει τὸ ἔργον ἀνὴρ οἷος ὁ Κῦρος, δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἔκβασις αὐτοῦ ἤθελεν ἀποβῇ ὁμοία. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν ἔτει 479 ἡ ἐπιχείρησις ἐπετράπη εἰς τὸν Μαρδόνιον. Ἀλλὰ παρεκτὸς ὅτι καὶ ὁ Μαρδόνιος αὐτὸς ἔπραξεν, ὡς εἴδομεν, ἄπειρα σφάλματα, εἶχε πρὸς τούτοις τὸ μειονέκτημα ὅτι δὲν ὑπεστηρίζετο πλέον ὑπὸ ναυτικῆς τινος δυνάμεως. Καὶ ἐνῷ ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ κυρίας αὐτῶν ἐκστρατείας, τῆς ἐν ἔτει 480 γενομένης, οἱ Πέρσαι εἶχον τὸ δυστύχημα νὰ ἄγωνται ὑπὸ ἡγεμόνος ἀσθενεστάτου, οἱ Ἕλληνες ἀνέδειξαν ἐξεναντίας τότε ἕνα τῶν μεγαλεπηβολωτέρων καὶ μᾶλλον πολυμηχάνων ἀνδρῶν ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία, ὅστις κατώρθωσε κατὰ τὴν κρισιμωτέραν τοῦ ἀγῶνος στιγμὴν νὰ καταναγκάσῃ εἰς ἕνωσιν ὅλας τὰς διαφωνούσας θελήσεις, καὶ νὰ ὑπαγάγῃ αὐτὰς ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἑαυτοῦ ἀρχήν. Ἀλλὰ πλὴν τῆς ἀθλίας τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἡγεμονίας, τοσαύτη ἦτο ἐν γένει ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀδυναμία, ὥστε μετὰ τὸ ἐν Σαλαμῖνι ἀτύχημα, ἀκεραίου ἔτι ὄντος τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ, ὅλοι ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν περὶ ὑποχωρήσεως διάθεσιν τοῦ Ξέρξου, ἐν Πλαταιαῖς δὲ τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ ἔφυγεν ἀμαχητί, ἅμα ἔπεσεν ὁ Μαρδόνιος· ἐνῷ τοσαύτη ἦτο ἡ ἠθικὴ δύναμις τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα τῶν Ἀθηναίων, ὥστε καὶ μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις συμφοράν, καὶ μετὰ τὴν ἐπανειλημμέ-

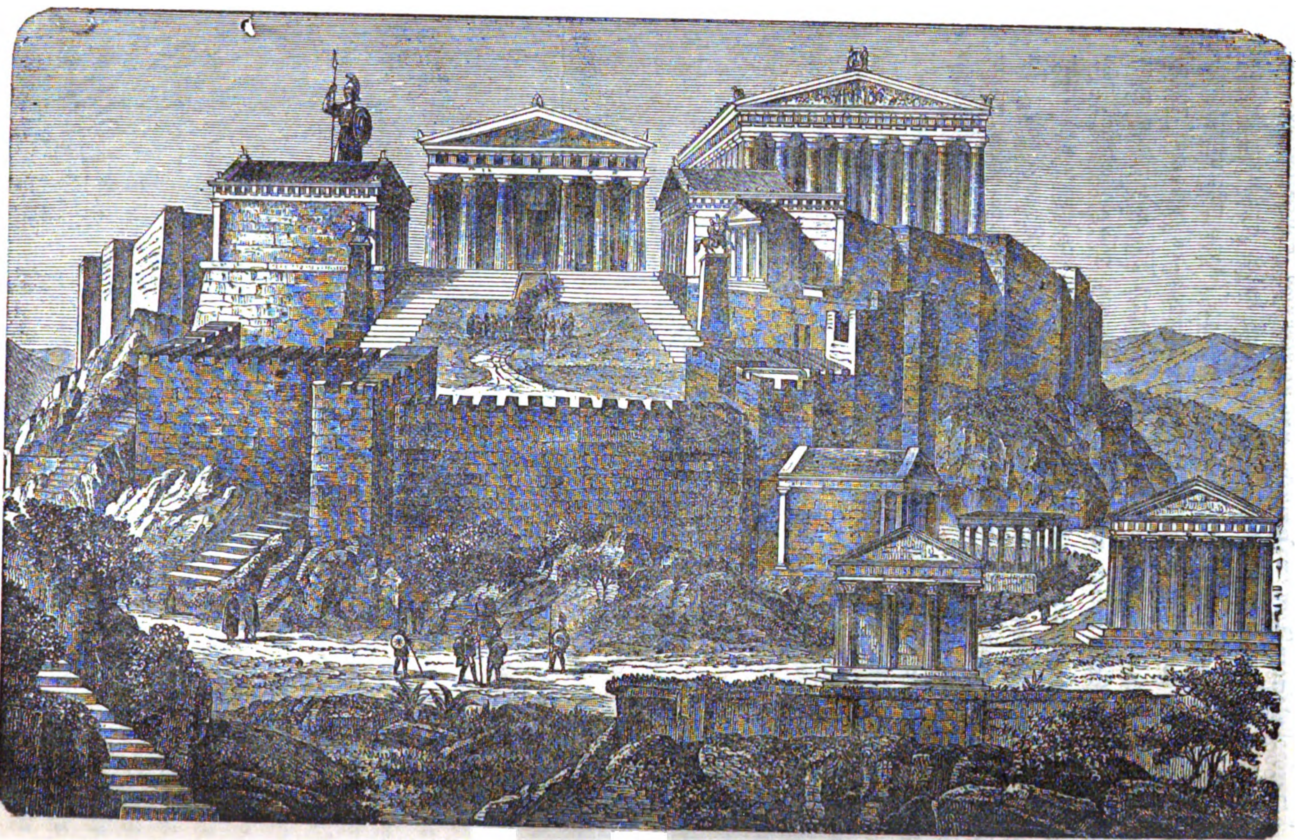
νην ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ μετὰ τὰς λαμπρὰς προτάσεις τοῦ Μαρδονίου περὶ συμμαχίας, ἔδειξαν αὐταπάρνησιν καὶ καρτερίαν, ἥτις καὶ μόνη ἤθελεν ἴσως ἀρκέσει ἵνα ὑπερισχύσωσιν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ ὁπλισμὸς καὶ ὁ τρόπος τοῦ πολεμεῖν τῶν Περσῶν, κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, μάλιστα δὲ κατὰ γῆν, ἦτο ἀσυγκρίτῳ ὑποδεέστερος τοῦ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες πρωϊμώτατα ἐνόησαν, ὅτι ὅπλα τελειότερα, σύντονος ἄσκησις, εὔρυθμος παράταξις καὶ κίνησις εἶναι πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα δὲν δύναται ν' ἀναπληρώσῃ οὐδ' ἡ μεγαλητέρα ἀνδρεία. Ἑνὶ λόγῳ οἱ Ἕλληνες, καίτοι ἀπεστερημένοι κοινῆς τινος ἀρχῆς καὶ διευθύνσεως, καίτοι εὐάριθμοι μείναντες, ὑπερίσχυσαν διὰ τὴν ἠθικὴν αὐτῶν δύναμιν, ἧς ἕνεκα παρήγαγον ἡγεμόνα ἔξοχον, ἐθυσίασαν προθύμως ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τὴν ἑστίαν αὐτῶν καὶ τὴν περιουσίαν, καὶ διωργάνωσαν τὴν πρώτην τακτικὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἧς μνημονεύει ἡ ἱστορία· ἐνῷ οἱ Πέρσαι ἐρειδόμενοι εἰς μόνην τὴν ὑλικὴν, τὴν κτηνώδη δύναμιν, ἐφάνησαν ὅπως λέγει ὁ Ἡρόδοτος «ἀνεπιστήμονες καὶ οὐκ ὁμοῖοι τοῖσι ἐναντίοισι σοφίην»· καὶ ἅμα βλέποντες τὴν ὑλικὴν ἐκείνην δύναμιν παθοῦσαν ἧττάν τινα, ἐθεώρουν ἀμέσως ὡς βεβαίαν τὴν ὅλην αὐτῶν ἀπώλειαν· καὶ οὐ μόνον δὲν ἔφερον εἰς μέσον ἄνδρας μεγαλοφυεῖς, ἀλλ' οὐδ' ὑπῆρξαν τοὐλάχιστον ἱκανοὶ νὰ ἐκτιμήσωσι τὴν σύνεσιν τῶν συμβουλῶν, ὅσας ἔδοσαν αὐτοῖς οἱ παρ' αὐτοῖς Ἕληνες, ὁ *Δημάρατος* καὶ ἡ *Ἀρτεμισία*.

Ἀλλ' ἵνα κατανοήσωμεν ἔτι εὐκρινέστερον καὶ σταθμίσωμεν ἔτι δικαιότερον τὰ μεγάλα γεγονότα, περὶ ἃ διατρίβομεν, ἀνάγκη νὰ προσεπιφέρωμεν δύο τινά· πρῶτον, ὅτι τὰ κυριώτατα τῶν προτερημάτων, δι' ὧν ὑπερίσχυσαν οἱ Ἕλληνες, τὴν μεγαλοφυΐαν, τὴν αὐταπάρνησιν, τὴν καρτερίαν, τὰ ἀνέδειξαν ἰδίως οἱ Ἀθηναῖοι, ὧν ἄνευ, ὡς ὀρθότατα παρετήρησεν ὁ Ἡρόδοτος, οἱ Ἕλληνες δὲν ἤθελον ἴσως διαφύγει τὴν μηδικὴν κυριαρχίαν· δεύτερον, ὅτι οἱ μηδικοὶ πόλεμοι, καίτοι λαβόντες οἵαν σωτήριον ἔκβασιν, δὲν ἤθελον ἀποβῆ τοσοῦτον λόγου ἄξιοι ὡς πρὸς τὴν ὅλην ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, οὐδὲ περιποιήσει τηλικοῦτον ἀξίωμα εἰς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι πάλιν, ἀντὶ νὰ ἐξαντλήσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, στομώσαντες ἐξ ἐναντίας αὐτὰς καὶ ἀναπτύξαντες, δὲν ἐπεχείρουν ἀμέσως ἔπειτα τὴν ἵδρυσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου κράτους, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου παρήχθησαν κυρίως τὰ πολιτικὰ, τὰ διανοητικὰ, τὰ τεχνικὰ ἀριστουργήματα, ἐν οἷς ἀποκορυφοῦται ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμός. Δὲν ἀρ-

κεῖ τῳόντι ἓν ἔθνος ν' ἀνακτήσῃ ἢ νὰ διασώσῃ τὴν ἐλευθερίαν, ἵνα φημισθῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὅσον οἱ προπάτορες ἡμῶν. Πολλὰ καὶ ἄλλα ἔθνη ἠγωνίσθησαν περιφανῶς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν, διὰ τοῦτο ὅμως ἅπαντα δὲν ἠξιώθησαν τοιαύτης τιμῆς. Μία λ. χ. μοῖρα τοῦ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμοῦ ἀνέκτησε τὴν αὐτονομίαν διὰ κατορθωμάτων, ὧν πολλὰ ὑπῆρξαν ἐνάμιλλα τῶν πρὸ μικροῦ ἱστορηθέντων· ἀλλ' ἐὰν ἡ αὐτονομία τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ περιορισθῇ εἰς τὴν ἄχρι τοῦδε ἀπελευθερωθεῖσαν μικρὰν τῆς γῆς γωνίαν, ἐὰν ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος δὲν συμπληρώσῃ τὴν ἐντολήν, ἣν προσδοκᾷ παρ' αὐτοῦ ὁ κόσμος, ἐὰν δὲν ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἀναμορφώσεως τῆς ἀνατολῆς, ὁ ἀγὼν αὐτοῦ δὲν θέλει βεβαίως τιμηθῇ ὅσον ὁ ἀρχαῖος, οὐδ' ὅσον ὁ ἀγὼν τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν τῆς ἀρκτῴας Ἀμερικῆς· διότι οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦναι ἡ ἔκβασις τῆς παρούσης αὐτῶν κρίσεως, ἡ ἱστορία δὲν θέλει ποτὲ λησμονήσει, ὅτι αἱ πολιτεῖαι αὗται, ἅμα ἀπαλλαγεῖσαι τῆς ἀγγλικῆς κυριαρχίας, ὥρμησαν μὲν ἐπὶ τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν ἐκχέρσωσιν τῆς εὐρείας χώρας, τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ μέχρι τοῦ Εἰρηναίου ὠκεανοῦ, εἰς πολλὰ δὲ παρήγαγον καρποὺς τελειοτέρους καὶ αὐτοῦ τοῦ τελειοτάτου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς ἐὰν δὲν συμπληρώσῃ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἤρχισε πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν, θέλει μᾶλλον ἐξομοιωθῇ πρὸς τὰς πολιτείας τῆς νοτίου Ἀμερικῆς, αἵτινες ἀπέβαλον μὲν τὴν ἱσπανικὴν κυριαρχίαν, ἀλλ' οὐδεμίαν, ἄχρι τοῦδε τοὐλάχιστον, ἐποίησαν γενναίαν τῆς ἐλευθερίας χρῆσιν. Ὑποθέσατε λοιπὸν ὅτι τοιοῦτόν τι συνέβαινε καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι· ὑποθέσατε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐμιμοῦντο τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν ἐξαιρέτως ἀριστεύσαντας ἄλλους Ἕλληνας, τοὺς Σπαρτιάτας, τοὺς Αἰγινήτας, τοὺς Τεγεάτας, καὶ μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν πολεμίων περιωρίζοντο εἰς τὰ μικρὰ συμφέροντα καὶ πράγματα τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος· ὑποθέσατε ἑνὶ λόγῳ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐξώρμων ἐπὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ὅλης ἑλληνικῆς φυλῆς, καὶ δὲν ἐδημιούργουν τὸ μέγα αὐτῶν κράτος· εἶναι πρόδηλον ὅτι οἱ μηδικοὶ πόλεμοι δὲν ἤθελον τιμηθῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὅσον ἐτιμήθησαν. Διότι μὴ ἀπατώμεθα· οἱ μηδικοὶ πόλεμοι δὲν ἐθαυμάσθησαν καὶ δὲν ἐθρυλήθησαν τοσοῦτον εἰμὴ ὡς δόντες ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐξαισίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐπίδοσιν, τὴν ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν γενομένην. Ἀλλ' ἡ ἐπίδοσις αὕτη ἦτο ἆρά γε δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς μικρᾶς Ἀττικῆς; Ἄνευ τῶν λαφύρων τοῦ Κίμωνος καὶ τῶν φόρων τῶν συμμαχίδων πόλεων, ἤθελον ἆρά γε ποτὲ ἐγερθῇ τὰ ἀριστοτεχνήματα τοῦ Φειδίου; Ἄνευ τῶν

μεγάλων καὶ ποικίλων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συμφερόντων, ὧν πρωτεύουσα ἐγένοντο αἱ Ἀθῆναι, ἤθελε ποτὲ λάβει στάδιον ἀνάλογον ἐνεργείας ὁ ὀλύμπιος τοῦ Περικλέους νοῦς; Ἄνευ τῆς ὑπερόγκου ὑπεροχῆς, ἣν ἐκτήσατο τὸ τῶν Ἀθηναίων κράτος καὶ τῆς διὰ τοῦτο παραχθείσης κατ' αὐτοῦ ἀντιδράσεως ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἤθελε ποτὲ προκύψει ἡ φοβερὰ ἐκείνη σύρραξις τῶν δυνάμεων, τῶν δοξασιῶν, τῶν παθῶν, ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ ὑπαγορεύσασα τὸ ἀμίμητον ἱστορικὸν ἀριστούργημα τοῦ Θουκυδίδου; Τὰ ἀκροθίνια ταῦτα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἵνα εἰς ταῦτα μόνα περιορισθῶμεν, δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ παραχθῶσιν ἄνευ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, ἧς πρόκειται ἤδη νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν ἐξιστόρησιν.

Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Περικλέους.

Ἡ Ἀκρόπολις ἐπὶ Περικλέους.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

---

17. ΠΕΡΙΚΛΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ.

Ὁ *Περικλῆς* ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος πολιτικὸς ἀνὴρ τῆς Ἑλλάδος· ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ ἔλαβεν ἡ δημοκρατία τῶν Ἀθηνῶν τὴν ὑψίστην αὐτῆς τελειότητα, ἡ δὲ Ἀττικὴ πολιτεία τὴν ὑψίστην δύναμίν της καὶ τὴν μεγίστην λαμπρότητα. Ἦτο δὲ υἱὸς τοῦ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντος *Ξανθίππου*, τοῦ νικήσαντος ἐν *Μυκάλῃ*, καὶ τῆς *Ἀγαρίστης*, ἀνεψιᾶς τοῦ νομοθέτου Κλεισθένους. Ὅθεν ἔκ τε πατρὸς καὶ μητρὸς ἀνῆκεν εἰς περιφανῆ οἰκογένειαν, τῆς ὁποίας τὸ ἔνδοξον παρελθὸν, ὡς καὶ ἡ στρατηγικὴ δόξα τοῦ πατρός του, ἦτο κατάλληλος νὰ πληρώσῃ τὸν εὐφυᾶ παῖδα ὑψηλῶν φρονημάτων, καὶ νὰ τὸν παροτρύνῃ εἰς βίον ἄξιον τῶν πατέρων του ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς πατρίδος. Τὰ μεγάλα συμβεβηκότα, ὧν ἐγένετο αὐτόπτης κατὰ τὴν νεότητά του, αναμ-

φιβόλως βαθέως ἐπενήργησαν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, παιδίου ὄντος καὶ νεανίου. Ὡς παιδίον μὲν ἐπεῖδε τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀθηνῶν, τὰς μεγάλας ἥττας τῶν βαρβάρων καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς πόλεως· ὡς νεανίας δὲ εἶδε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τῶν Ἀθηνῶν δυνάμεως, καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τὰς ἐνδόξους μάχας.

Ἡ φύσις ἐπεδαψίλευσεν εἰς τὸν Περικλέα πλεῖστα σωματικὰ καὶ πνευματικὰ ἀγαθά· καὶ κατὰ μὲν τὸ σῶμα ἦτο ὡραῖος καὶ ἰσχυρὸς, καὶ ἱκανὸς ν' ἀντιστῇ εἰς πάντα κόπον· τὸ δὲ πνεῦμα εἶχε ζωηρὸν, ὀξὺ καὶ εὐσταθὲς, ὀργῶν πρὸς μάθησιν καὶ τελείαν μόρφωσιν, ἥτις οὐδαμοῦ ἠδύνατο καλλίτερον νὰ ἐπιτευχθῇ ἢ ἐν Ἀθήναις, ὅπου συνέρρεον ἔξοχα πνεύματα ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ νέος Περικλῆς μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν συνήθη ἀττικὴν παίδευσιν, ἐπεδίωξε τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν συναναστροφὴν τῶν ἐξοχωτάτων τεχνιτῶν καὶ φιλοσόφων. Μεταξὺ δὲ τούτων ἀναφέρονται οἱ μουσικοὶ *Πυθοκλείδης* καὶ *Δάμων*, οἵτινες συγχρόνως διέτριβον καὶ περὶ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ῥητορικήν· ὁ δὲ Δάμων ἰδίως ἦτο ἐμβριθὴς ἀνὴρ καὶ μεγάλης δυνάμεως. Ἐκτὸς δὲ τούτων ὁ φιλόσοφος *Ζήνων*, ὅστις ἰδίως δι' ἀναπτύξεως τῆς διαλεκτικῆς, τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς συζητήσεως δι' ἀντιλογιῶν ἀπέκτησε μεγάλην δόξαν. Τὸ πλεῖστον ὅμως ὤφειλεν ὁ Περικλῆς εἰς τὴν συναναστροφὴν αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐκ τῶν Κλαζομενῶν φιλοσόφου *Ἀναξαγόρου*. Καὶ ἐκ φύσεως μὲν εἶχεν ὁ Περικλῆς εὐγενῆ φρονήματα καὶ πνεῦμα, ὅπερ ἀπεστρέφετο τὰ ταπεινὰ καὶ χυδαῖα, ἡ δὲ μεγάλη περὶ τοῦ κόσμου θεωρία τοῦ Ἀναξαγόρου ἐπαγίωσεν αὐτὸν εἰς ταύτην τὴν ὑψηλὴν τάσιν, ἐξηυγένισε τὴν καρδίαν του καὶ ἐνίσχυσε τὸ πνεῦμά του. Ἡ ἤρεμος καὶ σοβαρὰ ἀξιοπρέπεια καὶ ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ, ἣν ἀπέκτησε διὰ τῆς φιλοσοφικῆς του μορφώσεως, τὸν διέκρινον πανταχοῦ, ὅπου ἐνεφανίζετο, ἀπὸ τῶν πολλῶν καὶ ἐπλήρουν ἕκαστον θαυμασμοῦ καὶ σεβασμοῦ· ἦτο δὲ ἀκλόνητος καὶ σταθερὸς καὶ πλήρης ὑψηλῶν φρονημάτων· ὅτε ὡμίλει πρὸ τοῦ λαοῦ, ἵστατο ὡς βασιλεὺς, καὶ ἦρχεν αὐτοῦ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου του. Τὰ κοινὰ τεχνάσματα τῶν δημαγωγῶν κατεφρόνει, ὁ δὲ λόγος αὐτοῦ ἦτο ἀπηλλαγμένος χυδαίας καὶ ἐπιτετηδευμένης βωμολοχίας· τὸ πρόσωπόν του δὲν ἐφαιδρύνετο εἰς γέλωτα, ἡ δὲ πρᾳότης τοῦ βαδίσματος καὶ ἡ σεμνότης τῆς ἐνδυμασίας, ἣν, ὅτε ὡμίλει, δὲν ἐτάραττέ ποτε τὸ πάθος, ἐκίνει πάντας εἰς θαυμασμὸν καὶ ἔκπληξιν· διὸ ὁ λαὸς παρέβαλλεν αὐτὸν πρὸς τὸν Δία καὶ τὸν ὠνόμαζεν *Ὀλύμπιον*· «αὐτὸς ἐβρόντα καὶ ἤστραπτεν, ὅτε ἐδημηγόρει, ἔλεγον οἱ ποιηταί, καὶ ὅτι ἔφερεν εἰς τὴν γλῶσσάν

του φοβερὸν κεραυνόν». Αἱ διαλεκτικαὶ ἀσκήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἠσχολεῖτο κατὰ τὴν νεανικήν του ἡλικίαν μετὰ τοῦ Ζήνωνος, τὸν ἐγύμνασαν εἰς τὴν τέχνην τοῦ λόγου καὶ κατέστησαν αὐτὸν ὀξυνούστατον καὶ ἐπιτηδειότατον· ἀλλὰ τὸ κυρίως ἐπιβάλλον τῶν λόγων ἐνέκειτο ἰδίως εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον τοῦ χαρακτῆρός του, καὶ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν διάπλασιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ πνεύματός του. Ἐκτὸς δὲ τούτου οὐδέποτε ἐνεπιστεύετο εἰς αὐτοσχεδίους ἰδέας, καὶ οὐδέποτε ὡμίλησε πρὸ τοῦ λαοῦ ἀπροπαρασκεύαστος.

Περικλῆς ὁ Ἀθηναῖος.

Ὡς παράδειγμα τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ καὶ ἀταράχου συμπεριφορᾶς, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ διασεισθῇ δι' οὐδεμιᾶς ποταπῆς προσβολῆς, ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος τὸ ἑξῆς διήγημα. Βδελυρός τις καὶ ἀκόλαστος ἄνθρωπος τὸν ὕβριζέ ποτε καὶ τὸν ἐκακολόγει ὅλην τὴν ἡμέραν ἐν τῇ ἀγορᾷ δι' ὕβρεων καὶ λοιδοριῶν, ἀλλ' αὐτὸς ὑπέφερε σιωπῶν καὶ ἀσχολούμενος εἰς ὑπόθεσίν τινα λίαν κατεπείγουσαν. Ὅτε δὲ τὴν ἑσπέραν ἀπῆλθεν ἡσύχως οἴκαδε, τὸν παρηκολούθει ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὑβρίζων αὐτὸν μέχρι τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας. Ἐνῷ δὲ ὁ Περικλῆς ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν, ἐπειδὴ ἤδη ἦτο σκότος, διέταξεν ἕνα τῶν ὑπηρετῶν του νὰ λάβῃ φῶς καὶ συνοδεύσῃ τὸν ἄνθρωπον μέχρι τῆς οἰκίας του. Πόσον δὲ ἀνώτερος καὶ τῆς δεισιδαιμονίας ἐγένετο ὁ Περικλῆς ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Ἀναξαγόρου ἀναστροφῆς, δεικνύει τὸ ἑξῆς παράδειγμα. Ὅτε κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡτοίμασε στόλον κατὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἔμελλε ν' ἀποπλεύσῃ, συνέβη ἔκλειψις Ἡλίου. Ὅλον τὸ πλήρωμα ἐξεπλάγη διὰ τὸ ἀσύνηθες καὶ ἀπαί-

σιον τοῦτο σημεῖον. Βλέπων δὲ ὁ Περικλῆς τὸν κυβερνήτην περίφοβον καὶ ἀποροῦντα τί νὰ πράξῃ, ὕψωσε τὴν χλαμύδα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του καὶ καλύψας αὐτὸν, τὸν ἠρώτησεν ἂν θεωρῇ τοῦτο ὡς μέγα δεινὸν ἢ ὡς σημεῖον δεινοῦ τινος. Ὡς δὲ ὁ κυβερνήτης ἀπεκρίθη «ὄχι», «τί λοιπὸν» εἶπε «διαφέρει τοῦτο ἐκείνου, ἐκτὸς ὅτι τὸ σῶμα, ἐξ οὗ προήχθη ἡ ἐπισκότισις εἶναι μεγαλήτερον τῆς χλαμύδος;»

Ὁ Περικλῆς δὲν κατεγίνετο εἰς τὰς φιλοσοφικάς του σπουδὰς, ὡς ὁ Ἀναξαγόρας, ἀπομεμακρυσμένος τοῦ πολιτικοῦ βίου ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἠρεμίᾳ, μόνον καὶ μόνον πρὸς εὐχαρίστησιν τοῦ ἰδίου πνεύματός του, ἀλλ' ἐζήτει τὸν προορισμὸν τοῦ βίου του ἐν τῇ πρακτικῇ ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐνεργείᾳ. Ἡ διοίκησις τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας ἦτο ὁ σκοπὸς τῶν προσπαθειῶν του, καὶ εἰς τὸ στάδιον τοῦτο ἀφιέρωσεν ὅλον τὸν χρόνον του καὶ τὰς δυνάμεις του μετ' ἀκαταγωνίστου ἐπιμονῆς, ἅμα εἰσῆλθεν εἰς τὸν δημόσιον βίον καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς πολιτείας. Τὸν ἔβλεπέ τις, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἔκτοτε ἐν τῇ πόλει μίαν πάντοτε ὁδὸν πορευόμενον, τὴν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ βουλευτήριον. Ἀπέρριπτε δὲ πᾶσαν πρόσκλησιν εἰς δεῖπνον καὶ πᾶσαν τοιαύτην φιλοφροσύνην· ὥστε καθ' ὅλον τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔπραττε τὰ πολιτικὰ, εἰς οὐδενός ποτε φίλου του οἰκίαν ἐδείπνησεν, ἐκτὸς ὅταν ἐνυμφεύετο ὁ ἐξάδελφός του *Εὐρυπτόλεμος*, ὁπότε παρέμεινε μέχρι τῶν σπονδῶν, καὶ εἶτα, ὅτε δηλ. ἤρχισαν νὰ πίνωσιν, ἀνεχώρησεν. Ἔλεγον δὲ ὅτι διῆγε τοιοῦτον μονήρη βίον, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ τὴν σοβαρότητά του, διότι αἱ τοιαῦται συναναστροφαὶ πολὺ ἐλαττοῦσι τὸν ὄγκον. Πρὸς δὲ τούτοις ἀπέφευγε τὴν συνεχῆ καὶ κατὰ κόρον κοινωνίαν τοῦ λαοῦ καὶ σπανίως ἐπλησίαζεν αὐτὸν, οὐδὲ ὡμίλει περὶ παντὸς πράγματος, οὐδ' ἐνεφανίζετο πάντοτε εἰς τὸ πλῆθος, ἀλλὰ προετίμα τὰς συμβουλάς του καὶ τὰ σχέδιά του νὰ φέρῃ εἰς τὸν λαὸν διὰ τῶν φίλων καὶ τῶν σχετικῶν του ῥητόρων· μόνον δὲ εἰς σπουδαίας ὑποθέσεις, καὶ ὅτε ἐνόμιζεν ὅτι τὸ φρόνημά του δὲν ἤθελεν ἐκφρασθῆ ἀρκετὰ ἰσχυρῶς δι' ἄλλων, ἀνέβαινε τὸ βῆμα ὁ ἴδιος. Πάντοτε εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς πολιτείας προσεφέρετο ὡς ἀληθὴς καὶ ἁγνὸς φίλος τῆς πατρίδος· δὲν ἔπραττε δὲ οὐδὲν πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον οὐδὲ πρὸς τὴν ὠφέλειαν τῶν φίλων του, μολονότι ἡ συκοφαντία ἀπέδιδεν εἰς πολλὰς τῶν πολιτικῶν του πράξεων προσωπικοὺς σκοπούς. Ἡ καλλίστη αὐτοῦ ἀρετὴ ἐν τῷ βίῳ ἦτο ἡ ἀφιλοκέρδεια καὶ ἡ εὐσυνειδησία κατὰ τὴν διαχείρισιν τῶν κοινῶν, ὁποίαν οὐδὲ ἐν τῷ Ἀριστείδῃ εὕρισκον οἱ Ἀθηναῖοι.

Ὁ Περικλῆς ἦτο οὐ μόνον μέγας πολιτικὸς ἀνὴρ, ἀλλὰ καὶ ἔξοχος

στρατηγός. Όπου ἐπολέμησεν ἐν τῇ τάξει τῶν συμπολιτῶν του ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὡς ἐν τῇ περὶ Τάναγραν μάχῃ, δὲν ὑπελείπετο τῶν ἀρίστων κατὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀνδρίαν· ὡς στρατηγὸς ἐδείκνυεν ἀκλόνητον θάρρος συνδεδεμένον μετὰ συνετῆς φρονήσεως· διεκρίνετο δὲ πρὸ πάντων ὡς μεριμνῶν ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας· διότι οὔτε μάχην συνῆπτεν ἑκουσίως, ὅταν τῷ ἐφαίνετο ἄδηλος καὶ κινδυνώδης, οὔτε ἐμιμεῖτο τοὺς στρατηγοὺς ἐκείνους, οἵτινες ῥιψοκινδυνεύοντες ἀπέκτησαν λαμπρὰν τύχην καὶ ἐθαυμάσθησαν. Ὅτε δὲ ὁ *Τολμίδης* θαρρῶν εἰς τὰς προτέρας ἐπιτυχίας του καὶ εἰς τὴν μεγάλην πολεμικὴν αὐτοῦ δόξαν καὶ τὰ λαμπρὰ κατορθώματα, ἡτοιμάζετο ἀκαίρως νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Βοιωτίαν, καὶ εἶχε πείσει τοὺς ἀρίστους καὶ φιλοτιμοτάτους τῶν ἐχόντων τὴν στρατεύσιμον ἡλικίαν νὰ συνεκτρατεύσωσιν ὡς ἐθελονταί, συμποσούμενοι εἰς 1000 ἐκτὸς τῆς ἄλλης δυνάμεως, τότε προσεπάθησεν ὁ Περικλῆς ν' ἀναχαιτίσῃ αὐτόν, καὶ τὸν παρεκάλει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου νὰ παραιτηθῇ τοῦ τολμήματος τούτου, εἰπὼν τοὺς ἀξιομνημονεύτους ἐκείνους λόγους «ἂν δὲν πείθηται εἰς τὸν Περικλέα, δὲν θέλει τοὐλάχιστον σφάλει περιμένων τὸν σοφώτατον σύμβουλον, τὸν χρόνον»· καὶ τότε μὲν ὀλίγον ὁ Περικλῆς ἐπεδοκιμάσθη διὰ τοῦ λόγου τούτου· μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας, ὅταν ἀνηγγέλθη ὅτι ἐφονεύθη μὲν ὁ Τολμίδης, νικηθεὶς περὶ τὴν *Κορώνειαν*, ἀπέθανον δὲ πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ πολῖται, μεγάλην τοῦτο ἔφερε δόξαν εἰς τὸν Περικλέα καὶ εὐνουστάτους αὐτῷ τοὺς συμπολίτας του κατέστησε, διότι ἐθεωρήθη ἀνὴρ φρόνιμος καὶ φιλόπατρις.

Ἐν τῷ ἰδιωτικῷ του βίῳ ἐδείκνυεν ἑαυτὸν ὁ Περικλῆς λιτὸν καὶ νηφαλέον ἄνδρα καὶ διαγωγῆς ἀνεπιλήπτου. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως ἔμεινεν ἀργὴ ἡ γλῶσσα τῆς συκοφαντίας. Τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς καταλειφθεῖσαν αὐτῷ περιουσίαν διεχειρίσθη μὲ φρόνησιν πολλὴν καὶ φειδωλίαν· διότι ἐπιθυμῶν ὥστε ὁ πλοῦτος, μήτε ἀμελούμενος νὰ καταστραφῇ, μήτε ν' ἀπαιτῇ τὴν διαρκῆ αὐτοῦ περὶ τοῦτον ἀσχολίαν, καὶ νὰ τὸν ἐμβάλλῃ εἰς φροντίδας καὶ νὰ τοῦ ἀφαιρῇ τὸν χρόνον, ἔλαβε τοιαῦτα μέτρα, ὥστε ἐν τῇ οἰκίᾳ του ἀπέφευγε τὴν ἀνωφελῆ σπατάλην, μολονότι ηὐπόρει· διὸ ἐπώλει διὰ τοῦ ἐπιστάτου αὐτοῦ *Εὐαγγέλου* ὅλους τοὺς ἐτησίους καρποὺς τῶν κτημάτων, καὶ προὐμηθεύετο ἐκ τῆς ἀγορᾶς ὅ,τι ἐχρειάζετο πρὸς συντήρησιν τῆς οἰκίας του. Οὕτω διετήρησε τοὐλάχιστον τὴν περιουσίαν τῆς οἰκογενείας του, ἧς ὅμως ἕνεκα τῆς σπουδαίας αὐτοῦ θέσεως ἐν τῇ πολιτείᾳ δὲν εἶχε μεγάλην χρείαν· ἀλλ' ἡ ἀφιλοκέρδεια αὐτοῦ ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε ἡ πατρική του

περιουσία κατὰ τὸν βίον του οὐδὲ κατὰ δραχμὴν δὲν ηὐξήθη. Ἐν τῇ οἰκίᾳ του ἠγάπα ὁ Περικλῆς νὰ βλέπῃ πέριξ ἑαυτοῦ μικρόν τινα κύκλον φίλων, οἵτινες ἦσαν οἱ ἐξοχώτατοι ἄνδρες τῶν Ἀθηνῶν, μεθ' ὧν συνεζήτει περὶ πολιτικῶν πραγμάτων, καὶ συνδιελέγετο περὶ ἀντικειμένων τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης. Εἰς τοὺς σχετικούς του τούτους φίλους ἀνῆκε πρὸ πάντων καὶ ὁ γέρων διδάσκαλός του *Ἀναξαγόρας*, οὗτινος, καθὼς λέγουσιν, ἐζήτησε πολλάκις τὴν συμβουλὴν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας. Ὁ Ἀναξαγόρας παρημέλησεν ἕνεκα τῆς εἰς ὑψηλότερα ἀντικείμενα ἀσχολίας του τὴν περιουσίαν του, τὴν δὲ οἰκίαν του ἐγκατέλιπε κενὴν καὶ τὰ κτήματά του ἀφῆκεν ἀκαλλιέργητα· διὸ ὁ Περικλῆς πολλάκις ἠναγκάσθη νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν γέροντα διὰ τὴν πτωχείαν του. Λέγουσι δὲ περὶ τοῦ Ἀναξαγόρου ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Περικλῆς ἕνεκα πολλῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων ἐλησμόνησέ ποτε τὸν γέροντα διδάσκαλόν του, κατέκειτο οὗτος παρημελημένος εἰς γωνίαν τινά, καὶ ὅτι καλύψας τὴν κεφαλήν του περιέμενε τὸν ἐκ πείνης θάνατον. Ἀκούσας δὲ τοῦτο ὁ Περικλῆς ἐγκαίρως, ἐξεπλάγη καὶ ἔδραμεν εὐθὺς πρὸς τὸν ἄνδρα θερμῶς καὶ μετὰ δακρύων παρακαλῶν αὐτὸν ν' ἀποστῇ τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως, ὅπως μὴ τὸν στερήσῃ τόσον πιστοῦ φίλου καὶ ἐξαιρέτου συμβούλου. Τότε δὲ λέγουσιν ὅτι ἀποκαλύψας ὁ Ἀναξαγόρας τὴν κεφαλήν του, εἶπε πρὸς αὐτόν· «ὦ Περίκλεις, ὅστις ἔχει χρείαν τοῦ λύχνου, χύνει ἔλαιον εἰς αὐτόν».

Ὁ Περικλῆς ἤρχισε τὸ στάδιον αὐτοῦ πολὺ μετὰ τὸν Κίμωνα, περὶ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐξωρίσθη μὲν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀπέθανε δὲ ὁ Ἀριστείδης, καὶ διετέλεσε πράττων τὰ δημόσια ἐπὶ μακρότατον χρόνον, περὶ τὰ 40 ἔτη, ἀπὸ τοῦ 467 περίπου μέχρι τοῦ 428 π. Χ. Συνετάχθη δὲ ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν δημοκρατικὴν μερίδα, ἥτις τότε ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς τοῦ ἀριστοκρατικοῦ Κίμωνος δὲν εἶχε μεγάλην σημασίαν. Διὰ τοῦ πνεύματος ὅμως τοῦ Περικλέους ἔλαβεν αὕτη ἐντὸς ὀλίγου πάλιν νέαν ζωήν. Ἡ δημοκρατικὴ μερὶς ἐπεδίωκε ν' ἀπομακρύνῃ ἐντελῶς τοὺς εἰσέτι ὑπάρχοντας φραγμούς, οἵτινες ἐμπόδιζον τὴν ἐλευθέραν δραστηριότητα τοῦ λαοῦ καὶ νὰ καταστήσῃ διὰ τῆς ἀναπτύξεως ὅλων τῶν δυνάμεων τὴν τῶν Ἀθηναίων πολιτείαν ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος· οὕτω δὲ οὐδεμίαν προσοχὴν ἔπρεπε νὰ δίδωσιν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν Σπάρτην· τοὐναντίον, ἐν περιπτώσει ἀνάγκης, ὤφειλον νὰ πολεμήσωσι κατ' αὐτῆς διὰ τῶν ὅπλων. Ἀπεναντίας δὲ ὁ Κίμων καὶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ φίλοι του εἶχον μέχρι τοῦδε τὴν ἀρχήν, ὅτι καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς πολιτείας πρέπει νὰ διατηρηθῇ ἀμετάβλητος ἡ παλαιὰ τά-

ξις τῶν πραγμάτων καὶ ἡ μετὰ τῆς Σπάρτης εἰρήνη, ἵνα δυνηθῶσι νὰ πολεμήσωσι μεθ' ὅλης αὐτῶν τῆς δυνάμεως κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ ἐχθροῦ, τῶν Περσῶν. Ἦτο δὲ δύσκολον διὰ τοὺς ἄνδρας τῆς δημοκρατικῆς μερίδος νὰ ἐκμηδενίσωσι τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Κίμωνος, ὅστις εἶχε τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, καὶ νὰ δώσωσι κῦρος εἰς τὰς ἰδικάς των ἀρχάς· διὰ τοῦτο ἔπρεπε κατὰ μικρὸν νὰ προχωρῶσιν. Ὁ πρόμαχος τῆς μερίδος ἦτο ὁ τολμηρὸς καὶ ζωηρὸς *Ἐφιάλτης*· ὁ δὲ Περικλῆς, ὅστις κατέστη ἐντὸς ὀλίγου ἡ διέπουσα αὐτὴν ψυχή, ἀπεῖχεν εἰσέτι, σωφρόνως ποιῶν, οὐχὶ διότι ἐφοβεῖτο μὴ διεγείρῃ τὴν δυσπιστίαν τοῦ λαοῦ ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν τύραννον Πεισίστρατον ὁμοιότητος τῆς ἐξωτερικῆς του μορφῆς, ἀλλὰ διότι δὲν ἠθέλησε νὰ δαπανήσῃ τὰς δυνάμεις του πρὸ τοῦ δέοντος.

Ὁ Κίμων διὰ τοῦ πλούτου καὶ τῶν χρημάτων του προσείλκυσε πρὸς ἑαυτὸν τοὺς πτωχοὺς δίδων καθ' ἡμέραν δεῖπνον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅσοι εἶχον ἀνάγκην, καὶ ἐνδύων τοὺς γέροντας, καὶ ἄλλας φιλανθρωπίας ποιῶν (σελ. 306). Ὁ δὲ Περικλῆς καὶ οἱ φίλοι του, ἵνα ἀντενεργήσωσι κατὰ τῆς φιλοδωρίας αὐτοῦ καὶ ἄλλων τινῶν πλουσίων πολιτῶν, οἵτινες δὲν εἶχον τοιαῦτα μέσα, κατώρθωσαν νὰ διανεμηθῶσιν εἰς τὸ πλῆθος οἱ δημόσιοι πόροι. Πῶς συμβιβάζεται, ἔλεγόν τινες, πρὸς τὴν ἐγκωμιαζομένην ἰσότητα, ὥστε οἱ μὲν πτωχότεροι πολῖται, οἵτινες ἀφιερώνουσι τὰς δυνάμεις των εἰς τὴν πολιτείαν ἐπίσης ὡς καὶ οἱ πλούσιοι, ν' ἀποκλείωνται τῶν ἑορτῶν τῆς πόλεως, ἀφ' ὧν ἔπρεπε νὰ λείπῃ πᾶσα διάκρισις τῶν τάξεων, ἕνεκα τῆς ἀπορίας των ἀπὸ τῆς γενικῆς ἑορταστικῆς χαρᾶς; Καὶ τῷ ὄντι δὲν εἶναι οὗτοι ἄποροι. Μήπως δὲν ἔχουσι μέρος εἰς τὸ ταμεῖον τῆς πολιτείας, ὅπερ εἶναι κτῆμα παντὸς τοῦ λαοῦ; Ἐκ τῆς ἀφθονίας τοῦ δημοσίου ταμείου πρέπει νὰ παραχωρῶνται εἰς τοὺς πτωχοὺς τὰ μέσα, ἵνα τέρπωνται καὶ αὐτοὶ κατὰ τὰς ἑορτάς μας. Ἡ τοιαύτη πρότασις ἤρεσεν εἰς τὸ πλῆθος καὶ ἐπεψηφίσθη, ἵνα εἰς τὸ ἑξῆς παραχωρῶνται κατὰ τὰ *Διονύσια* εἰς τοὺς πτωχοτέρους πολίτας τὰ χρήματα τῆς εἰσόδου εἰς τὸ θέατρον, (δύο ὀβολοὶ) τὸ λεγόμενον *θεωρικόν*, ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ οὕτω καθίστατο εἰς αὐτοὺς δυνατὴ ἡ παρουσία εἰς τὰς δραματικὰς παραστάσεις τοῦ θεάτρου. Τὰ χρήματα ταῦτα ἐλαμβάνοντο ὑπὸ τοῦ ἐργολάβου (*θεατρώνου*) εἰς ὃν ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ τῶν θεάτρων συντήρησις· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ τοῦ δημοσίου ταμείου αὕτη χορηγία ἐπεξετάθη καὶ εἰς ἄλλας δημοσίας πανηγύρεις· ὥστε ἐπὶ τέλους ἐχορηγοῦντο εἰς τοὺς πένητας χρήματα, ἵνα μετέχωσι καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἑορτῶν, καὶ οὕτω παρεί-

χετο εἰς αὐτοὺς ὁ τρόπος τοῦ νὰ τέρπωνται καὶ νὰ ζῶσιν εὐδαιμόνως.

Ἀφοῦ ἡ δημοκρατικὴ μερὶς διὰ τῶν τοιούτων μέτρων ἐκέρδησε τὴν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ λαοῦ καὶ ἱκανοὺς ὀπαδούς, ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ ἀπ' εὐθείας τὸν Κίμωνα καὶ κατηγορήσῃ αὐτὸν ὅτι ἐδωροδοκήθη κατὰ τὴν ἐναντίον τῆς Θάσου ἐκστρατείαν του ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων (σελ. 308)· αὐτὸς δὲ ὁ Περικλῆς διωρίσθη ὡς δημόσιος κατήγορος· ἀλλ' ὁ Κίμων εἶχεν εἰσέτι μεγάλην ἐπιρροὴν καὶ εὐκόλως ἀπηλλάγη τῆς κατηγορίας, ἥτις δὲν εἶχεν ἄλλας συνεπείας, εἰμὴ ὅτι ὁ Κίμων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης συνεδέθη στενώτερον μετὰ τῶν ὁμοφρόνων του, καὶ ἐξέφραζεν, ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος, τὴν γνώμην του ἐλευθεριώτερον καὶ φανερώτερον ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ· ὥστε ἔκτοτε αἱ δύο μερίδες ἵσταντο ἐναντίον ἀλλήλων μᾶλλον ἕτοιμοι πρὸς ἀγῶνα. Σφοδρὰ πάλη ἀνεφάνη μετ' ὀλίγον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, ὅτε συνεπείᾳ τοῦ μεγάλου σεισμοῦ (σελ. 309) καὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Είλώτων καὶ Μεσσηνίων, ἦλθεν εἰς Ἀθήνας τῶν Σπαρτιατῶν πρεσβεία ζητοῦσα ἔνοπλον βοήθειαν. Καὶ ταύτην δὲ τὴν φορὰν ἐνίκησεν ὁ Κίμων, κατορθώσας νὰ σταλῇ ὁ ἴδιος πρὸς βοήθειαν τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ στρατεύματος. Ἀλλὰ πιθανῶς κατὰ τὴν ἀπουσίαν ταύτην τοῦ Κίμωνος συνέβη, ὥστε νὰ ἐπενέγκῃ εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα ἡ ἐναντία μερὶς καιρίαν πληγήν, ἣν ὁ Κίμων δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ θεραπεύσῃ.

Ἡ βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἦτο τὸ κυριώτερον ὀχύρωμα τῆς ὑπαρχούσης νομοθεσίας· συνέκειτο δὲ οὗτος ἐξ ἀνδρῶν προβεβηκότων τὴν ἡλικίαν καὶ σωφρόνων, ἐκλελεγμένων ἐξ ἐξείνων, οἵτινες μετῆλθον τὴν ἀρχοντίαν των ἄνευ μομφῆς, καὶ ἀνῆκον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς τὰς πλουσιωτέρας τάξεις (σελ. 142)· διετήρουν δὲ δι' ὅλου τοῦ βίου τὸ ἀξίωμα τοῦτο καὶ ἐξετέλουν τὸ καθῆκόν των ἄνευ εὐθύνης, ἐνῷ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἄρχοντες τῆς πολιτείας διωρίζοντο ἐπὶ ἓν μόνον ἔτος καὶ ὑπεβάλλοντο εἰς λογοδοσίαν. Καθ' ὅλους δὲ τοὺς χρόνους τὸ σεμνὸν τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀξίωμα, ὡς ἀρχαίου καὶ γεραροῦ καθιδρύματος, ἐτηρεῖτο ἀκέραιον παρὰ τοῖς πολίταις, καὶ ἤσκει πατρικήν, τρόπον τινά, ἐπίβλεψιν ἐν τῇ πολιτείᾳ. Εἶχε δὲ ἀπόλυτον δύναμιν, τὴν ἀνωτάτην ἐφορείαν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἀρχαίας ἀγωγῆς καὶ τῶν ἀρχαίων ἠθῶν, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων, καὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, αἵτινες ἄνευ τῆς ἐπικυρώσεως αὐτοῦ δὲν εἶχον κῦρος, καὶ μετήρχετο τὴν ἐξουσίαν ταύτην μετὰ πολλῆς αὐστηρότητος, ἵνα προλαμβάνῃ ἐν τῇ πολιτείᾳ πάντα ἐπικίνδυνον νεωτερισμόν· ἦτο δέ, κατὰ

τὴν θέλησιν τοῦ Σόλωνος, ἡ στερεὰ ἄγκυρα, ἥτις ἔμελλε νὰ κρατῇ τὸ σαλεῦον τῆς πολιτείας πλοῖον ἐντὸς τῆς νομοθεσίας, καὶ ἀπετέλει ἓν ἰσχυρὸν ἔρεισμα τῆς ἀριστοκρατίας. Ὑπὸ δὲ τῶν ἀνδρῶν τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, οἵτινες προσεπάθουν ν' ἀποξενώσωσι τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῶν πατροπαραδότων ἠθῶν καὶ ἐθίμων, καὶ νὰ τὴν φέρωσι δι' ἀφαιρέσεως τῶν παλαιῶν φραγμῶν διὰ νέων ὁδῶν εἰς δύναμιν, δόξαν καὶ λαμπρότητα, ἐθεωρεῖτο ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν ἰδιαιτέρων συμφερόντων μερίδος ἰσχυρογνώμονος καὶ ἐχθρικῆς πρὸς τὸν δῆμον, ἥτις ἀνθίστατο κατὰ τῆς ἐντελοῦς ἀναπτύξεως τῆς ἐλευθερίας, τὰ μάλιστα ὀχληρὸν κώλυμα ἐν τῇ ὁδῷ τῆς σωτηρίου προόδου. Καὶ τῷ ὄντι ἐὰν ὤφειλεν ὁ λαὸς νὰ λάβῃ κίνησιν ἐντελῶς ἐλευθέραν, ἐν ᾗ ἠδύνατο ν' ἀναπτύξῃ πᾶσαν τὴν δύναμιν, ἔπρεπε ν' ἀφαιρεθῶσιν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Ἀρείου Πάγου οἱ διευθύνοντες καὶ κωλύοντες χαλινοί. Ἐὰν δὲ τοῦτο θὰ ἦτο εὐτύχημα ἢ δυστύχημα εἰς τὴν πολιτείαν, περὶ τούτου αἱ δύο μερίδες ἦσαν διαφόρου γνώμης. Ἡ μερὶς τοῦ Περικλέους κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Κίμωνος προέτεινεν, ἵνα ἀφαιρεθῇ τὸ δικαίωμα ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου τῆς ἐπὶ τῆς πολιτείας ἐπιβλέψεως καὶ ν' ἀφεθῇ εἰς αὐτὸν μόνον ἡ δικαιοδοσία τῶν ἐκ προμελέτης φόνων. Τὴν πρότασιν ταύτην ὅμως δὲν εἰσήγαγεν αὐτὸς ὁ Περικλῆς, ἀλλ' ὁ Ἐφιάλτης, τῇ προτροπῇ αὐτοῦ· καὶ μολονότι οἱ φίλοι τῶν ἀρχαίων ἠθῶν καὶ ἐθίμων μετὰ ζήλου ἠγωνίσθησαν νὰ ὑπερασπισθῶσι τὴν σεβαστὴν ταύτην τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀρχήν, ὅμως ἐπεψηφίσθη ἡ πρότασις τοῦ Ἐφιάλτου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Ὅτε δὲ ὁ Κίμων ἐπανῆλθε, προσεπάθησε νὰ καταργηθῇ πάλιν ὁ κατ' αὐτὸν ὀλέθριος οὗτος νόμος, ἀλλὰ μάτην. Ἔκτοτε δὲ κατεστράφη τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ὁ ποιητὴς Αἰσχύλος, ὁ πολεμιστὴς τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος, ζηλωτὴς ὢν τῶν παλαιῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων ὑπερησπίσθη κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ὅτε ἐγίνετο ἀγὼν περὶ διατηρήσεως τοῦ Ἀρείου Πάγου, διὰ τῆς παραστάσεως τοῦ μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ δράματος *Ὀρεστείας* τὸ κινδυνεῦον καθίδρυμα τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ παρέστησεν ἐν αὐτῷ εἰς τοὺς πολίτας τὴν ἀπαραβίαστον ἱερότητα τῆς ἀρχῆς ταύτης· ὅτε δὲ εἶδε τοὺς κόπους του ματαιωθέντας, ἐγκατέλιπε μετὰ δυσαρεσκείας καὶ λύπης τὴν πατρίδα, καὶ μετῴκησεν εἰς τὴν *Σικελίαν*, ὅπου ἐτελεύτησε μετὰ τρία ἔτη ἐν *Γέλᾳ*.

Οἱ περὶ τὴν βουλὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀγῶνες συνετέλεσαν πιθανῶς καὶ αὐτοὶ πολὺ εἰς τὴν ἐξορίαν τοῦ Κίμωνος, ἥτις, ὡς λέγεται, προῆλθεν ἰδίως ἐκ τῆς ἐπονειδίστου ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἀποπομπῆς

τοῦ εἰς τὴν Ἰθώμην σταλέντος στρατεύματος (σελ. 310). Μετὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Κίμωνος (περὶ τὸ ἔτος 460) εἶχεν ἰδίως ὁ Περικλῆς μετὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀγομένης μερίδος τὸ πηδάλιον τῆς πολιτείας εἰς τὰς χεῖράς του, διευθύνων ἰδίως καὶ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἀπὸ τῶν περσικῶν πολέμων πρὸς τὴν Σπάρτην ὑπάρχουσα συμμαχία διελύθη, διότι, ἡ πόλις αὕτη ἀποτόμως ἀπέπεμψε τὴν χάριν αὐτῶν εἰς τὴν Ἰθώμην σταλεῖσαν βοήθειαν τῶν Ἀθηνῶν· συνήφθη δὲ συμμαχία μετὰ τοῦ Ἄργους, τοῦ παλαιοῦ ἐχθροῦ τῆς Σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας, εἰς ἣν προσετέθη καὶ ἡ Θεσσαλία. Ὁ Περικλῆς, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἵνα ἐλευθερώσῃ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοὺς πτωχοτέρους πολίτας ἀπὸ τῆς ἐπιρροῆς τῶν πλουσίων, καὶ καταστήσῃ εἰς αὐτοὺς δυνατὴν τὴν συμμετοχὴν εἰς τὰ δημόσια πράγματα, χωρὶς νὰ ὑποφέρωσιν ἔνδειαν, ὅπερ κατωρθοῦτο διὰ χρηματικῶν ἀποζημιώσεων καὶ διανομῆς χρημάτων παντὸς εἴδους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα ἐξασφαλίσῃ καὶ αὐξήσῃ κατὰ πάντα τρόπον τὴν δύναμιν τῆς πολιτείας πρὸς τὰ ἔξω, ἐπεχείρησε κατὰ τὸ ἔτος 460 πολὺ σπουδαῖον διάβημα· μετέθηκε δηλ. τὸ ταμεῖον τῆς συμμαχίας ἐκ τῆς Δήλου εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἡ τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονία τῆς κατὰ θάλασσαν συμμαχίας ἐλάμβανεν ὁσημέραι περισσότερον τὸν χαρακτῆρα κυριαρχίας. Μόνον δὲ μετὰ τῶν μεγαλειτέρων πόλεων συνδιεσκέπτοντο ἀκόμη περὶ σπουδαίων ὑποθέσεων· τῶν δὲ λοιπῶν πόλεων, αἵτινες παρεῖχον κενὰ πλοῖα καὶ χρήματα, ἡ ψῆφος ἀπέβη ὅλως ἀσήμαντος εἰς τὰς συνδιασκέψεις. Ὁ στόλος τῆς συμμαχίας εἶχε γείνει Ἀττικός, ἡ δὲ διοίκησις τοῦ ἐν τῇ Δήλῳ ταμείου τῆς συμμαχίας ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀθηναίων. Πρὸ πάντων οἱ Ἀθηναῖοι διεξήγαγον τὸν πόλεμον ὑπὲρ τῶν συμμάχων, καὶ ὤφειλον νὰ ὦσι πάντοτε πρὸς αὐτὸν ἕτοιμοι. Τὰ πράγματα λοιπὸν ἔλαβον τοιαύτην μορφήν, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι διέθετον τὰς δυνάμεις τῶν συμμάχων κατ' ἀρέσκειαν, καὶ εἰργάζοντο μόνοι σχεδὸν ὑπὲρ τῶν συμφερόντων αὐτῶν. Ἦτο λοιπὸν φυσικὸν ὅτι καὶ τὸ ταμεῖον τῆς συμμαχίας ἐθεώρουν ὡς ἴδιον κτῆμα, καὶ ἐπεθύμουν νὰ ἔχωσιν αὐτὸ ἐντὸς τῶν τειχῶν των ἐξησφαλισμένον· διὸ ὁ Περικλῆς ἔκαμε τὸ σπουδαῖον τοῦτο διάβημα. Ἵνα ὅμως μὴ δυσαρεστηθῶσιν ἐκ τούτου οἱ σύμμαχοι ὑπερβολικῶς, παρεκίνησε τοὺς Σαμίους νὰ κάμωσι τὴν πρότασιν περὶ μεταθέσεως τοῦ ταμείου. Τῷ ὄντι οἱ Σάμιοι ἐδήλωσαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἔλλειψιν τῆς ἀσφαλείας ἐν Δήλῳ, λέγοντες ὅτι ἡ μικρὰ αὕτη νῆσος ἦτο ἐξ ἀνατολῶν μὲν εὐπρόσιτος εἰς τοὺς Πέρσας, ἐκ δυσμῶν δὲ εἰς τοὺς ἐχθροὺς Σπαρτιάτας καὶ Πελοποννησίους, καὶ

ὅτι ἦτο ἀνάγκη μεγάλου στόλου πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ταμείου, καὶ ὅτι ἑπομένως εἶναι καλλίτερον νὰ μετακομισθῇ τὸ ταμεῖον ἐντὸς τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ἠδύνατο νὰ ἦναι ἐντελῶς ἐξησφαλισμένον ἀπὸ πάσης προσβολῆς. Οὕτως ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν συμμάχων ἐγένετο δεκτὴ ἡ θέλησις τοῦ Περικλέους. Τὸ ταμεῖον τῆς συμμαχίας, περιέχον 1,800 τάλαντα μετεκομίσθη ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Δηλίου Ἀπόλωνος εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ κατετέθη ἐν τῇ ἀκροπόλει, ἐν τῷ ναῷ τῆς πολιούχου Ἀθηνᾶς. Αἱ ἐτήσιοι εἰσφοραί, αἱ ἀνυψωθεῖσαι νῦν εἰς 600 τάλαντα, ἐστέλλοντο ἀπὸ τοῦδε ὑπὸ τῶν συμμαχίδων πόλεων ὡς φόρος εἰς τὰς Ἀθήνας· αἱ Ἀθῆναι ἦσαν νῦν μάλιστα τὸ κέντρον καὶ ἡ πρωτεύουσα κράτους, ἄρχοντος τῆς θαλάσσης.

Ἔκτοτε οἱ Ἀθηναῖοι θεωροῦντες τὸ ταμεῖον τῆς συμμαχίας ὡς κτῆμά των, διεχειρίζοντο αὐτὸ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο οἱ ἐχθροὶ τοῦ Περικλέους κατηγόρουν αὐτὸν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις λέγοντες «ὁ δῆμος ἀτιμάζεται καὶ ὑβρίζεται, διότι ἔλαβεν ἐκ Δήλου τὰ κοινὰ τῶν Ἑλλήνων χρήματα». Ἀλλ' ὁ Περικλῆς ἀπαντῶν εἰς ταῦτα ἔλεγε πρὸς τὸν δῆμον, ὅτι τῶν χρημάτων οὐδένα ὀφείλουσι λόγον εἰς τοὺς συμμάχους, διότι οἱ Ἀθηναῖοι πολεμοῦσιν ὑπὲρ ἐκείνων, καὶ βιάζουσι τοὺς βαρβάρους νὰ μένωσι μακρὰν, ἐνῷ ἐκεῖνοι δὲν συνεισφέρουσιν οὔτε ἵππον, οὔτε πλοῖον, οὔτε ὁπλίτην, ἀλλὰ μόνον χρήματα, ἅτινα δὲν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς διδοντας, ἀλλ' εἰς τοὺς λαμβάνοντας, ἂν τοῖς χορηγῶσιν ἐκεῖνα, δι' ἃ ἔλαβον τὰ χρήματα. Πρέπει δὲ, ἀφοῦ ἡ πόλις εἶναι ἱκανῶς ἐφωδιασμένη διὰ τῶν πρὸς τὸν πόλεμον, νὰ καταναλίσκηται τὸ περίσσευμα αὐτῆς εἰς τὰ πράγματα, ἐξ ὧν, ἀφοῦ γείνωσι, θέλει ἀρυσθῇ δόξαν ἀθάνατον, ἐνῷ δὲ γίνονται μετέχει εὐπορίας ἑτοίμης· διότι δι' αὐτῶν ἀναφαίνεται παντοδαπὴ ἐργασία καὶ ποικίλαι ἀνάγκαι, αἵτινες πᾶσαν μὲν τέχνην διεγείρουσι, πᾶσαν δὲ χεῖρα κινοῦσι καὶ ἔμμισθον καθιστῶσι σχεδὸν ὅλην τὴν πόλιν, ἥτις ἀφ' ἑαυτῆς καὶ κοσμεῖται καὶ τρέφεται.

Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν καλῶς ἐφωδιασμέναι πρὸς διατήρησιν καὶ ἐπαύξησιν τῆς δυνάμεώς των. Ὁ στόλος αὐτῶν ἐξουσίαζε τὴν θάλασσαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Φοινικικῆς θαλάσσης· ἀλλὰ πλησιέστατα τῶν Ἀθηνῶν εὑρίσκοντο ἀκόμη ναυτικαὶ πόλεις, ὡς π. χ. ἡ Αἴγινα καὶ ἡ Κόρινθος, αἵτινες δὲν ὑπετάσσοντο εἰς τὴν δύναμιν αὐτῶν καὶ ἦσαν πλήρεις ἐχθρικῶν φρονημάτων κατ' αὐτῶν. Αἱ τοιαῦται περιστάσεις ἔπρεπε νὰ ἐκλείψωσιν, ὁ δὲ καιρὸς ἦτο πρὸς τοῦτο νῦν πολὺ κατάλληλος. Διότι ἡ Σπάρτη, εἰς τὴν δύναμιν τῆς ὁποίας ἐστηρίζοντο

οἱ ἐχθρικοὶ γείτονες τῶν Ἀθηνῶν, ἦτο εἰσέτι ἀπησχολημένη ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Εἱλώτων καὶ τῶν Μεσσηνίων, τοῦ λεγομένου τρίτου Μεσσηνιακοῦ πολέμου, ὅστις ἐν συνόλῳ διήρκεσε 10 ἔτη, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ στρέψῃ τὴν δύναμίν της ἐλευθέρως πρὸς τὰ ἔξω· πρὸς τούτοις ἡ Πελοποννησιακὴ συμμαχία πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχε χαλαρωθῆ, καὶ ἡ Ἀρκαδία, ἡ Ἦλις καὶ ἡ Ἀχαΐα δὲν ἐδείκνυον πολλὴν προθυμίαν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς Σπάρτης. Ἦτο βεβαίως εὐχάριστον εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι αἱ βόρειοι πόλεις τῆς Πελοποννήσου πρῶται παρέβησαν τὴν εἰρήνην. Οἱ Κορίνθιοι, ἑνωθέντες μετὰ τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς Ἐπιδαύρου, ἐφοβοῦντο τὰς προόδους τῶν μετὰ τῶν ἐχθρῶν των γειτόνων Ἀργείων ἑνωθεισῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἐπέπεσον κατὰ τῆς Μεγαρίδος, ἥτις ἀνῆκε μὲν πρότερον εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Πελοποννησιακῶν πόλεων, ἀλλ' ἕνεκα τῆς πλησίον τῶν Ἀθηνῶν θέσεώς της ἦτο ἠναγκασμένη νὰ ἑνωθῇ στενώτερον μετὰ ταύτης τῆς πόλεως. Οἱ Κορίνθιοι θέλοντες νὰ ἑνώσωσι μεθ' ἑαυτῶν τὰ Μέγαρα διὰ τῆς βίας, εἰσέβαλον πρὸς τοῦτο εἰς τὴν χώραν· ἀλλ' ἡ εἰσβολή των εἶχε τὸ ἀποτέλεσμα ὅτι τὰ Μέγαρα ἡνώθησαν νῦν ἐντελῶς μετὰ τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι κατέλιπον στράτευμα εἰς τὰ Μέγαρα, καὶ ἥνωσαν αὐτὰ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀθηνῶν, διὰ δύο μακρῶν τειχῶν μετὰ τοῦ 8 στάδια ἀπέχοντος λιμένος των *Νισαίας*· ὥστε τὰ Μέγαρα ἦσαν νῦν ναυτικὴ πόλις, τὴν ὁποίαν πάντοτε ἠδύναντο νὰ ὑπερασπίζωσιν οἱ Ἀθηναῖοι.

Αἱ Ἀθῆναι ἐκέρδησαν πολλὰ διὰ τῆς μετὰ τῶν Μεγάρων ἑνώσεώς των· κατεῖχον νῦν τὰς διόδους, τὰς ἀγούσας πρὸς τὸν Ἰσθμὸν καὶ κατέλαβον τὸν λιμένα *Πηγὰς* κατὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Αἱ Ἀθῆναι ἠκολούθησαν τὴν χαραχθεῖσαν ὁδὸν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ προσβάλωσι τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Αἴγιναν. Τὸ πλήρωμα τοῦ στόλου ὑπὸ τὸν ***Μυρωνίδην***, ἔντιμον ἄνδρα καὶ ἀδιαφιλονεικήτου ἱκανότητος, ἐπολέμησε κατὰ ξηρὰν κατὰ τὴν ἀκτὴν ***Ἁλιὰς*** (κατὰ τὰ σύνορα τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Ἐπιδαύρου) δυστυχῶς, νικηθεὶς ὑπὸ τῶν Κορινθίων καὶ Ἐπιδαυρίων· μετ' ὀλίγον ὅμως ἐνίκησεν ὁ Ἀθηναϊκὸς στόλος πλησίον τῆς ***Κεκρυφαλείας*** κατὰ τὸν Σαρωνικὸν κόλπον ναυτικὴν νίκην· εἶτα δὲ συνεκροτήθη ναυμαχία μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Αἰγηνιτῶν καὶ τῶν συμμάχων ἀμφοτέρων, καθ' ἣν ἐνικήθησαν οἱ τελευταῖοι ἀπολέσαντες 70 τριήρεις. Οἱ Ἀθηναῖοι, στρατηγοῦντος ***Λεωκράτους*** τοῦ Στροίβου, ἀποβιβασθέντες εἰς Αἴγιναν ἐπολιόρκησαν αὐτήν. Τριακόσιοι δὲ ὁπλῖται ἐκ Κορίνθου καὶ Ἐπιδαύρου ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τῆς Αἰγίνης, ἄλλοι δὲ Κορίνθιοι, θέλοντες ν' ἀπομακρύνωσι τὸν Ἀθηναϊκὸν

στόλον ἐκ τῆς Αἰγίνης, ἐξεστράτευσαν νῦν κατὰ τῆς Μεγαρίδος, ὁπότε ὅλη ἡ τῶν Ἀθηναίων πολεμικὴ δύναμις εὑρίσκετο ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς, διότι μέρος μὲν τοῦ στόλου ἔκειτο πρὸ τῆς Αἰγίνης, μέρος δὲ ἐπολέμει ἐν τῇ Αἰγύπτῳ (σελ. 313). Ἀλλ' ὁ ἡρωϊσμὸς ἐνεψύχωσεν ἤδη ἅπαντας τοὺς Ἀθηναίους, μικρούς τε καὶ μεγάλους· ὁ Μυρωνίδης λοιπὸν ἐκίνησε κατὰ τῶν Μεγάρων, ἄγων στράτευμα συγκείμενον ἐκ γερόντων καὶ παιδίων, καὶ συνεκρότησε μάχην, ἥτις ἔμεινεν ἀμφιρρεπής· ἐπειδὴ ὅμως οἱ Κορίνθιοι ἀνεχώρησαν εὐθὺς μετ' αὐτὴν, οἱ Ἀθηναῖοι ἔστησαν τρόπαιον. Μετὰ 12 δὲ ἡμέρας ἐπανῆλθον πάλιν οἱ Κορίνθιοι εἰς Μέγαρα, διότι ὑβρίζοντο ἐν τῇ πατρίδι των διὰ τὴν δειλίαν των, ἵνα στήσωσι καὶ αὐτοὶ τρόπαιον. Τότε δὲ ἐξελθόντες οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ τῶν Μεγάρων τοὺς μὲν ἀσχολουμένους εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ τροπαίου ἐφόνευσαν, τοὺς δὲ ἐλθόντας εἰς βοήθειαν ἔτρεψαν εἰς φυγὴν, καὶ κατεδίωξαν αὐτοὺς, μέχρις οὗ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ ἐμπέσωσιν εἰς ἀγρὸν περικεκλεισμένον διὰ τάφρου βαθείας καὶ μίαν μόνον εἴσοδον ἔχοντα. Ἐνταῦθα δὲ τάξαντες οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ὁπλίτας των κατὰ τὴν εἴσοδον καὶ περικυκλώσαντες τὸν τόπον διὰ σφενδονιστῶν ἐφόνευσαν ὅλους τοὺς ἐν τῷ ἀγρῷ Κορινθίους διὰ λίθων. Τοσαύτην δραστηριότητα ἀνέπτυξαν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τοὺς λαμπροὺς χρόνους τῆς δημοκρατίας των! Μετὰ πολιορκίαν 9 μηνῶν ἠναγκάσθη ἡ Αἴγινα ὑπὸ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Λεωκράτην νὰ παραδοθῇ, νὰ κρημνίσῃ τὰ τείχη της, νὰ παραδώσῃ τὰ πολεμικά της πλοῖα καὶ νὰ πληρώσῃ φόρον.

Ἐνῷ οὕτως αἱ Ἀθῆναι ἐξέτειναν τὴν δύναμίν των πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἀνεφάνη δι' αὐτὰς μικρός τις κίνδυνος ἐν τῇ στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ ἐντὸς τῶν ἰδίων των τειχῶν. Κατὰ τὸ ἔτος 457 ἐπεχείρησαν οἱ Σπαρτιᾶται, μολονότι δὲν ἐκυρίευσαν εἰσέτι τὸν Ἰσθμὸν, ν' ἀποκαταστήσωσι τὴν δύναμίν των εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα, καὶ ἠνόρθωσαν πάλιν τὰς Θήβας, τὸν παλαιὸν ἐχθρὸν τῶν Ἀθηνῶν, αἵτινες μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην εἶχον ταπεινωθῆ, καὶ ἐνίκησαν μετέπειτα τοὺς Ἀθηναίους ἐν τῇ Τανάγρᾳ (σελ. 311). Ἀλλὰ μόλις ἀπῆλθον πάλιν οἱ Σπαρτιᾶται, καὶ ὁ Μυρωνίδης δύο μῆνας μετὰ τὴν ἐν Τανάγρᾳ μάχην εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, καὶ ἐνίκησε τοὺς Θηβαίους ἐν τοῖς *Οἰνοφύτοις*. Τὸ ἄμεσον τούτου ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι ἐν πάσῃ τῇ Βοιωτίᾳ ἀπώλεσαν οἱ ἀριστοκρατικοὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ κατέλαβον αὐτὴν αἱ δημοκρατικαὶ μερίδες, αἵτινες ἐφρόνουν τὰ τῶν Ἀθηναίων. Οὕτως ἡ μὲν ἐπιρροὴ τῶν Ἀθηναίων ἐξετάθη καθ' ὅλην τὴν Βοιωτίαν, ἡ δὲ δύναμις τῶν Θηβῶν ἐταπεινώθη. Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη καὶ ἐν Φω-

κίδι· διότι καὶ ἐν τοῖς *Ὀπουντίοις Λοκροῖς*, ἀναγκασθεῖσι νὰ δώσωσιν 100 ἐκ τῶν προκρίτων ὡς ὁμήρους εἰς τοὺς Ἀθηναίους, κατηργήθη διὰ τῆς αὐτῆς ἐκστρατείας ἡ ἰσχὺς τῶν αὐτόθι ἀριστοκρατικῶν, καὶ δι' ἐγκαταστάσεως δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἐστερεώθη ἡ Ἀττικὴ δύναμις. Αἱ Ἀθῆναι λοιπὸν ἦσαν νῦν ἰσχυρότεραι ἢ ἄλλοτέ ποτε. Τὸ πνεῦμα τοῦ Περικλέους, ὅπερ διεῖπε τὴν πολιτείαν καὶ ἀνέπτυξε δι' ἀπεριορίστου ἐλευθερίας τὰς δυνάμεις τοῦ λαοῦ, ἔφερε τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τοιαύτην ἀκμήν.

Ὁ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν κίνδυνος, ὃν ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, συνίστατο εἰς συνωμοσίαν τινὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ δηλαδὴ δὲν ἠδύναντο πλέον μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀρείου Πάγου διὰ νομίμων μέσων νὰ ἐπιτύχωσιν ἐπιρροῆς καὶ δυνάμεως, καὶ διὰ τοῦτο οἱ μάλιστα δυσηρεστημένοι μεταξὺ αὐτῶν συνεκρότησαν ἑταιρίαν τινά, ἵνα καταργήσωσι τὴν δημοκρατίαν διὰ κρυφίων ῥᾳδιουργιῶν καὶ διὰ τῆς βοηθείας τῶν Σπαρτιατῶν. Διὰ τῶν ῥᾳδιουργιῶν τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐφονεύθη ὁ μισητὸς αὐτοῖς δημοκρατικὸς *Ἐφιάλτης* ἐν τῇ κλίνῃ του. Κατὰ τὴν ἐν Τανάγρᾳ μάχην ἐξήσκησαν οὗτοι, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, προδοσίαν τινά. Τότε προσέτι ἐξηκολούθει ὁ Περικλῆς τὴν ἀπὸ τοῦ Κίμωνος ἀρξαμένην οἰκοδομὴν τῶν μακρῶν τειχῶν μετὰ ζήλου· καὶ ἠθέλησαν μὲν οἱ συνωμόται νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτῶν διὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλ' αἱ ἐλπίδες των διεψεύσθησαν. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐπανῆλθον οἴκαδε, χωρὶς νὰ φροντίσωσι περὶ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὰ τείχη συνετελέσθησαν ἐντὸς ὀλίγου· οὕτω δὲ ἡ πόλις αὕτη κατέστη ἀπρόσβλητος.

Οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη ἐξηκολούθησαν τὰς ἐπιχειρήσεις των εἰς τὰς περὶ τὴν Πελοπόννησον θαλάσσας. Ὁ Τολμίδης ἠνόχλει τὴν Λακωνικὴν παραλίαν, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἐκυρίευσε τὴν πόλιν τῶν Λοκρῶν *Ναύπακτον*. Ἐνταῦθα ἐγκατέστησεν ὁ Περικλῆς τοὺς Μεσσηνίους, οἵτινες ἐπὶ τέλους μετὰ δεκαετῆ πολιορκίαν ἀφέθησαν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ν' ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἐλεύθεροι μετά τε γυναικῶν καὶ τέκνων. Τοιουτοτρόπως ἔλαβον οἱ Ἀθηναῖοι σπουδαίαν καὶ ἰσχυρὰν θέσιν παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, καὶ διὰ τοῦτο ἐπήνεγκον μεγάλας ζημίας εἰς τοὺς Κορινθίους. Ἵνα δὲ στερεώσῃ ὁ Περικλῆς τὴν Ἀθηναϊκὴν κυριαρχίαν ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ, ἔπλευσεν ἐν ἔτει 454 ἐκεῖ μετὰ στρατοῦ, καὶ προσορμισθεὶς εἰς τὴν Σικυῶνα ἐνίκησε τὸν στρατὸν αὐτῆς καὶ συμπεριέλαβε τὴν Ἀχαΐαν εἰς τὴν Ἀττικὴν συμμαχίαν.

Οἱ Σπαρτιᾶται παραχωρήσαντες εἰς τοὺς ἐν Ἰθώμῃ Μεσσηνίους ἐλευθέραν ἀποχώρησιν εἶχον πάλιν ἐλευθέρας τὰς χεῖράς των. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς δὲν ἐπεθύμει πόλεμον μετὰ τῆς Σπάρτης, διότι ἤθελε νὰ στερεώσῃ καὶ ἐξασφαλίσῃ τ' ἀποκτηθέντα, καὶ διὰ τοῦτο παρεκίνησεν ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν Τανάγρᾳ μάχην τὸν ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνακληθέντα Κίμωνα νὰ διαπραγματευθῇ μετὰ τῆς Σπάρτης ἣν οὗτος προέτεινεν ἀνακωχὴν (σελ. 312). Ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει τῆς πολιτείας δὲν ἐπῆλθεν οὐδεμία μεταβολὴ ἐκ τῆς ἐπανόδου τοῦ Κίμωνος· ἀμφότεροι οἱ ἄνδρες, ὡς φαίνεται, συνεφώνησαν ὥστε ὁ μὲν Κίμων νὰ κανονίσῃ τὰς μετὰ τῆς Σπάρτης σχέσεις καὶ ἀναλάβῃ τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον, ὁ δὲ Περικλῆς νὰ φροντίζῃ περὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑποθέσεων.

Αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη διετήρησαν κατὰ τὸ φαινόμενον τὴν κατὰ τὸ ἔτος 450 συνομολογηθεῖσαν ἐπὶ 5 ἔτη ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων· ἀλλὰ καὶ οὕτως ὅμως ἔβλαπτον ἀλλήλους, ὅπου ἐδύναντο. Κατὰ τὸ 448 ἔστειλαν οἱ Σπαρτιᾶται εἰς Δελφοὺς στρατὸν, ἐξέβαλον ἐκεῖθεν τοὺς σφετερισθέντας τὴν διοίκησιν τοῦ ναοῦ Φωκεῖς, φίλους ὄντας τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἀπέδοσαν αὐτὴν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν. Εὐθὺς ὅμως, ὡς ἀπῆλθον οἱ Σπαρτιᾶται ἐκ τῶν Δελφῶν, ἔδραμεν ἐκεῖ ὁ Περικλῆς μετὰ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ καὶ παρέδωκε πάλιν εἰς τοὺς Φωκεῖς τὸ ἱερόν. Οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον λάβει παρὰ τῶν κατοίκων τῶν Δελφῶν τὸ προνόμιον νὰ συμβουλεύωνται αὐτοὶ πρῶτοι τὸν θεὸν (*τὴν προμαντείαν*) καὶ ἐχάραξαν τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ χαλκίνου λύκου, ὅστις ἵςατο ἐν τῷ ναῷ πλησίον τοῦ μεγάλου βωμοῦ· ἀλλὰ καὶ ὁ Περικλῆς ἤδη ἔλαβε παρὰ τῶν Φωκέων ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων τὸ αὐτὸ προνόμιον, καὶ διέταξε νὰ ἐγχαραχθῇ τοῦτο πρὸς ὕβριν τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὸ ἄλλο μέρος τῆς τοῦ λύκου κεφαλῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεφάνησαν ἐν τῇ Βοιωτίᾳ μεγάλαι ταραχαὶ, καὶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ κατέλαβον ἐκεῖ πάλιν τὴν ἐξουσίαν. Ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς *Τολμίδης* εἰσέβαλε μὲν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἵνα ἀποκαταστήσῃ τὴν παλαιὰν τάξιν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη ἐν Κορωνείᾳ (447). Καθὼς ἡ Βοιωτία, οὕτως ἐπανέστη καὶ ἡ Εὔβοια ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν· ἐνῷ δὲ ὁ Περικλῆς ἐνησχολεῖτο μετὰ στρατοῦ νὰ τὴν ὑποτάξῃ, ἡ ἐν Μεγάροις ἐναντία τῶν Ἀθηνῶν μερὶς λαβοῦσα τὰ ὅπλα κατέσφαξεν ὅλας τὰς ἀθηναϊκὰς φρουρὰς ἐκτὸς τῆς φρουρᾶς τῆς Νισαίας. Συγχρόνως δὲ ἐτελείωσε καὶ ἡ μετὰ τῆς Σπάρτης ἀνακωχή. Οἱ Σπαρτιᾶται ἀπέστειλαν εὐθὺς, ἵνα ἐπωφεληθῶσι τὴν περίστασιν ταύτην, στρατόν τινα ὑπὸ τὸν νέον βασιλέα *Πλειστοά-*

νακτα κατὰ τῆς Ἀττικῆς· διὸ ὁ Περικλῆς ἐπέστρεψε ταχέως ἐκ τῆς Εὐβοίας καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἀντικρὺ τοῦ σπαρτιατικοῦ στρατοῦ· ἐνῷ δὲ περιέμενεν ἐν ἀγωνίᾳ τὴν ἔναρξιν τῆς μάχης, κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν ἐχθρὸν ν' ἀναχωρήσῃ ἀμαχητὶ καὶ νὰ σώσῃ οὕτω τὰς Ἀθήνας ἐκ τοῦ κινδύνου. Οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης δηλ. ἔπεμψαν μετὰ τοῦ Πλειστοάνακτος ἕνεκα τῆς ἀπειρίας καὶ τῆς μικρᾶς του ἡλικίας πρεσβύτερόν τινα ἄνδρα, *Κλεανδρίδαν*, ὡς σύμβουλόν του. Οὗτος διαφθαρεὶς ὑπὸ τοῦ Περικλέους διὰ 10 ταλάντων παρεκίνησε τὸν Πλειστοάνακτα ν' ἀναχωρήσῃ· ὡς δὲ ἀνεχώρησε τὸ στράτευμα καὶ διελύθη εἰς τὰς πόλεις, οἱ Σπαρτιᾶται ἀγανακτήσαντες διὰ τοῦτο, τὸν μὲν Κλεανδρίδαν κατεδίκασαν φεύγοντα εἰς θάνατον, εἰς δὲ τὸν βασιλέα ἐπέβαλον χρηματικὴν ποινήν, ἣν ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ, ἐξωρίσθη· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐπανορθωθῇ, καθότι ὁ Περικλῆς ἐν τῷ μεταξὺ, ἅμα ἀποχωρήσαντος τοῦ σπαρτιατικοῦ στρατοῦ, ὑπέταξε πάλιν τὴν διὰ τὴν Ἀττικὴν τόσον σπουδαίαν Εὔβοιαν.

Ἐν τῷ ἀπολογισμῷ τῆς στρατηγίας του ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἀνέφερεν ὁ Περικλῆς 10 τάλαντα, δαπανηθέντα εἰς τὰς ἀνάγκας, καὶ ὁ δῆμος ἐδέχθη ταῦτα χωρὶς νὰ ἀκριβολογήσῃ οὐδὲ νὰ ἐξελέγξῃ τῆς δαπάνης τὸ μυστηριῶδες· ἀλλὰ πολλοὶ ὑπέθετον πρὸς τίνα σκοπὸν τὰ εἶχε μεταχειρισθῇ. Καὶ οἱ ἔχοντες τὰς ἀρχὰς Σπαρτιᾶται ἐναντίον τοῦ πνεύματος τῆς τοῦ Λυκούργου νομοθεσίας ἤρχισαν ἤδη ν' ἀγαπῶσι τὰ χρήματα, ὁ δὲ Περικλῆς κατὰ τοὺς ἑπομένους χρόνους, ὅτε διεπραγματεύθη μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν περὶ εἰρήνης, πιθανῶς δὲν ἐφείσθη τῶν χρημάτων, καὶ οὕτως ἐπέτυχε ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων ἐπὶ 30 ἔτη, ἐξαγοράσας οὕτως οὐχὶ τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ἡσύχως ἑτοιμασθεὶς ἔμελλε νὰ πολεμήσῃ τελεσφορώτερον. Ἀμφότεραι δὲ συνεφώνησαν νὰ διατηρήσῃ ἑκατέρα ὅσας μέχρι τοῦδε κατακτήσεις εἶχον. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἀπώλεσαν αἱ Ἀθῆναι τὴν Βοιωτίαν ἐκτὸς τῶν Πλαταιῶν, τὰ Μέγαρα καὶ πάνθ' ὅσα εἶχον κατακτήσει ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Αἱ Ἀθῆναι ἠναγκάσθησαν νὰ κάμωσι τὰς παραχωρήσεις ταύτας, ἵνα στερεώσωσιν ἐκ νέου τὴν διασεισθεῖσαν δύναμίν των. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐγένετο ἐν ἔτει 445.

Ὀλίγον μετὰ τὴν σύμβασιν ταύτην τῆς εἰρήνης ἀνέλαβεν ὁ Περικλῆς μόνος ἀδιαίρετον καὶ ἀδιαφιλονείκητον τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας. Μετὰ τοῦ θανάτου τοῦ Κίμωνος δὲν ἐξέλιπε καὶ ἡ Κιμώνειος μερίς. Οἱ φίλοι τῆς ἀρχαίας τάξεως τῶν πραγμάτων συνηθροίσθησαν περὶ νέον τινὰ ἀρχηγὸν, τὸν *Θουκυδίδην*, υἱὸν τοῦ Μηλησίου, συγγενῆ καὶ

φίλον τοῦ Κίμωνος, ὃν δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν πρὸς τὸν ἱστοριογράφον τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου *Θουκυδίδην*, υἱὸν τοῦ *Ὀλόρου*. Ὁ Θουκυδίδης δὲν εἶχε μὲν τὴν πολεμικὴν ἱκανότητα τοῦ Κίμωνος, ἀλλ' ἦτο ἐπιτηδειότερος εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ λόγου καὶ ἱκανώτερος εἰς τὴν διεξαγωγὴν πολιτικῶν ὑποθέσεων· πρὸς δὲ τούτοις ἦτο ἀνὴρ ὁμολογουμένως ἀφιλοκερδὴς καὶ μεγάλης ὑπολήψεως· ἠναντιοῦτο δὲ ἐκ πεποιθήσεως εἰς τὴν ἄμετρον ἀνάπτυξιν τῆς δημοκρατίας καὶ ἐξέφραζεν ἐνώπιον τοῦ Περικλέους τὴν γνώμην του φανερῶς καὶ ἰσχυρῶς. Ἠδύνατο δὲ οὗτος νὰ συγκρατῇ τὴν μερίδα του καὶ νὰ τὴν καταστήσῃ ἱκανὴν πρὸς ἀγῶνα. Οὕτω λοιπὸν ἠγωνίσαντο οἱ δύο οὗτοι ἀντίζηλοι ἐπί τινα ἔτη μετὰ μεγάλου ζήλου ὡς δύο ἁμιλλώμενοι ἀθληταί. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς ἦτο ἐπιτηδειότερος ἀθλητής. Ὅτε ποτὲ ὁ Σπαρτιάτης βασιλεὺς Ἀρχίδαμος ἠρώτησεν, ἀστειευόμενος, τὸν Θουκυδίδην, ἂν αὐτὸς παλαίῃ καλλίτερον ἢ ὁ Περικλῆς, ἀπήντησεν οὗτος «Ὅταν ἐγὼ τὸν ῥίψω κατὰ γῆς παλαίων, ἐκεῖνος ἀντιλέγων, ὅτι δὲν ἔπεσε, νικᾷ καὶ μεταπείθει τοὺς θεατάς». Ὅτε δὲ εἶδεν ἡ μερὶς τοῦ Θουκυδίδου ὅτι ἠγωνίζετο ματαίως κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ Περικλέους, τότε ἀπεπειράθησαν νὰ τὸν καταβάλωσι διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ, ἀλλ' οὕτως ἔβλαψαν ἑαυτούς, διότι ἀντὶ τοῦ Περικλέους ἐξωστρακίσθη ὁ ἀρχηγός των Θουκυδίδης. Ἀπομακρυνθέντος δὲ τούτου διελύθη ἡ ἀριστοκρατικὴ μερίς, καὶ ἔκτοτε ὑπῆρχεν ἐν τῇ πολιτείᾳ εἰρήνη, οὐδενὸς πλέον τολμῶντος νὰ διαμφισβητήσῃ πρὸς τὸν Περικλέα τὴν ἐν τῇ πόλει ἀρχήν.

Ἐπὶ 15 ἀκόμη ἔτη ἐκυβέρνα ὁ Περικλῆς, μέχρι τοῦ θανάτου του, τὸν λαὸν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν θέλησίν του ὡς μονάρχης. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἱστοριογράφου Θουκυδίδου ἡ διοίκησις τῆς πολιτείας λόγῳ μόνον ἐκαλεῖτο *δημοκρατία*, πράγματι ὅμως ἦτο ἀρχὴ ἐνεργουμένη ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρός· διότι ὁ δῆμος καίτοι κατ' ἐπιφάνειαν φυλάξας τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου ἐν ταῖς συζητήσεσιν, ὅμως παρέδωκεν ἑαυτὸν ὁλόκληρον καὶ πειθήνιον εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Περικλέους, καὶ ὑπήκουε προθύμως εἰς τὰς συμβουλάς του. Ὅσον δύσκολον καὶ ἂν ἦτο τὸ κυβερνᾷν τὸν Ἀττικὸν λαόν, καὶ ὅσον ζηλότυπος καὶ ἂν ἦτο οὗτος τῶν δικαιωμάτων του, ὁ Περικλῆς ὅμως ἦρχεν αὐτοῦ διὰ τῆς μεγάλης του προσωπικῆς ἱκανότητος καὶ δυνάμεως τοῦ λόγου. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ ἦγε τὸν δῆμον μετὰ πρᾳότητος καὶ πειθοῦς, ἐνίοτε ὅμως καὶ τοὺς ἠνάγκαζεν ἄκοντας διὰ σοβαρότητος νὰ πράττωσι τὸ ὠφέλιμον. Ἀστράπτων καὶ βροντῶν κατεπράϋνε ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ πάθη καὶ ἐμετρίαζε τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην αὐτῶν, ἀφ' ἑτέ-

ρου δὲ βλέπων αὐτοὺς φοβουμένους διήγειρεν ἐντέχνως τὸ θάρρος των. Οὕτως ἡ σωτήριος εὐγλωττία αὐτοῦ ἐπαιδαγώγει τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν.

Ἐπὶ πολλὰ κατὰ σειρὰν ἔτη ἀνετέθησαν εἰς τὸν Περικλέα τὰ σπουδαιότερα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, ἐν οἷς τὸ τοῦ στρατηγοῦ, ὅπερ ἀνετέθη εἰς αὐτὸν οὕτως, ὥστε αἱ θέσεις τῶν λοιπῶν ἐννέα στρατηγῶν ὑπῆρχον χάριν τιμῆς μόνον. Ὡς στρατηγὸς εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατευμάτων, τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, τὸ συγκαλεῖν τὸν δῆμον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ προνοεῖν περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς πόλεως, καὶ συντόμως εἰπεῖν ἅπασαν τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας. Ὡς σημεῖον τῆς στρατηγίας αὐτοῦ, τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης ἀρχῆς, παρίσταντο αἱ εἰκόνες αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἀγαλματοποιῶν μετὰ περικεφαλαίας καὶ οὐχὶ ἵνα αὐτὴ κρύπτῃ τὴν ἐπιμήκη καὶ ἀσύμμετρον κεφαλήν του, ὡς ἔλεγον οἱ κωμῳδοί, οἵτινες τὸν ὠνόμαζον, σκώπτοντες αὐτόν, σχινοκέφαλον ἢ σκυλλοκρομμυδοκέφαλον. Ἄλλα δὲ σπουδαῖα ἀξιώματα τοῦ Περικλέους ἦσαν ἡ ἐπιμέλεια τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἡ τῶν δημοσίων οἰκοδομῶν.

Ὁ Περικλῆς εἶχε νῦν τὴν εὐκαιρίαν νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ μεγάλα του σχέδια περὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν πολιτείας. Ὁ λαὸς ἔμελλε νὰ γείνῃ ἐντελῶς ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς ἐπιρροῆς τῶν πλουσίων, καὶ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐνασχοληθῇ, ἀπηλλαγμένος ἀνάγκης καὶ φροντίδων, εἰς τὰς δημοσίους ὑποθέσεις διὰ μετοχῆς εἰς τὰς δικαστικὰς συνεδριάσεις, εἰς τὴν βουλὴν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, καὶ ν' ἀποκτήσῃ γνώσεις, μόρφωσιν καὶ πεῖραν. Ἡ διὰ τοῦ Ἀριστείδου πολιτικὴ ἐξίσωσις πασῶν τῶν τάξεων δὲν εἶχεν ἀκόμη κατορθωθῆ ἐντελῶς, ἐνόσῳ μόνον ὁ πλούσιος ἠδύνατο ἀνενοχλήτως ν' ἀσχολῆται εἰς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις καὶ ν' ἀποκτήσῃ πολιτικὴν μόρφωσιν, ὁ δὲ πτωχὸς ἦτο πάντοτε ἠναγκασμένος νὰ ἐργάζηται πρὸς ἀπόκτησιν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων. Διὰ τοῦτο εἰσήγαγεν ὁ Περικλῆς ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω ἤδη μνημονευθείσης διανομῆς χρημάτων κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ τοῦ θεωρικοῦ καὶ μισθῶν διανομάς. Ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ὑπῆρχε μέχρι τοῦδε καθῆκον τοῦ πολίτου, ὅπερ ἀπῄτει ἡ τιμή του, δι' ὃ δὲν ἐμισθοῦτο, τὰ δὲ πολιτικὰ ἀξιώματα ἦσαν τιμητικαὶ θέσεις· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πτωχὸς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς πολιτείας προσέφερε θυσίαν, ἐδίδοντο εἰς αὐτὸν νῦν ἀντὶ τῆς στρατιωτικῆς του ὑπηρεσίας καθ' ἡμέραν 4 ὀβολῶν μισθὸς καὶ χρήματα πρὸς προμήθειαν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων. Ὡσαύτως ἐλάμβανεν ὁ πολίτης ὡς δικαστὴς εἰς τὰ διάφορα δικαστήρια δι' ἑκά-

στην συνεδρίασιν ἕνα ὀβολὸν, καὶ δι' ἑκάστην συνεδρίασιν τῆς βουλῆς ἐδίδετο εἰς ἕκαστον βουλευτὴν μία δραχμή. Πρὸς δὲ κατὰ πρότασιν τοῦ *Καλλιστράτου* ἐλάμβανον ἕνα ὀβολὸν καὶ ὅσοι παρευρίσκοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Οὕτω δὲ ἠδύναντο νῦν πᾶσαι αἱ τάξεις ἀνενοχλήτως νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις· νῦν πρῶτον ὑφίστατο ἀληθῶς ἐλευθέρα πολιτεία πολιτῶν, αὐτὴ ἑαυτὴν κυβερνῶσα καὶ ἔχουσα ἑνότητα ἐν ταῖς ἐνεργείαις της. Πάντα τὰ κόμματα καὶ πᾶσαι αἱ διαφοραὶ τῶν τάξεων ἐξέλιπον· ἐπεκράτει δὲ ἴση μόρφωσις καὶ ἴση συμμετοχὴ εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας. Ἡ δημοκρατία ἦτο νῦν πλήρης ἀλήθεια. Ἐν τοιαύτῃ δὲ πολιτείᾳ καθίστατο εἰς τὸν δαιμόνιον νοῦν τοῦ Περικλέους εὐκολωτάτη ἡ μοναρχία.

Αἱ δημοπρατικαὶ Ἀθῆναι ἔμελλον κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ Περικλέους νὰ γείνωσιν ἡ πρώτη δύναμις τῆς Ἑλλάδος. «Βλέπω τὸν μετὰ τῆς Σπάρτης ἐπερχόμενον πόλεμον» ἔλεγεν ὁ Περικλῆς συχνάκις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Πρὸς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὤφειλον αἱ Ἀθῆναι νὰ προετοιμασθῶσι καὶ νὰ συναθροίσωσιν ὅλας τὰς δυνάμεις των. Ἦτο δὲ ἀνάγκη νὰ ἐνεργήσωσι μετὰ προνοίας καὶ μετὰ μετριοπαθείας, ἵνα μὴ ἐρεθίσωσι τὴν Σπάρτην πρὸ τοῦ καταλλήλου καιροῦ, καὶ νὰ διατηρήσωσι καὶ στερεώσωσιν ἔτι μᾶλλον τὴν ὑπάρχουσαν βάσιν τῆς δυνάμεως. Διὰ τοῦτο ὁ Περικλῆς δὲν ἐπεδίωκεν ἐπέκτασιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν· κατ' αὐτὸν αἱ Ἀθῆναι ὤφειλον ν' ἀρκεσθῶσιν εἰς τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν, καὶ νὰ μὴ ἐπιδιώξωσι νέας κατὰ ξηρὰν κατακτήσεις· διότι, ἐὰν ἤθελον ἐκτὸς τῆς κατὰ θάλασσαν δυνάμεως νὰ διατηρήσωσι καὶ στρατὸν κατὰ ξηρὰν, τότε θὰ διεμελίζοντο αἱ δυνάμεις τῆς πόλεως, καὶ θὰ περιεπλέκοντο εἰς ἀείποτε νέας ἔριδας. Μεγάλα σχέδια κατακτήσεων, ἅτινα ἐνίοτε ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀνεφαίνοντο ἐν τῷ λαῷ, κατεπολέμει ὁ Περικλῆς παντὶ σθένει. Οἱ ἀρχαῖοι ὀπαδοὶ τῆς Κιμωνείου πολιτικῆς ἐνεθουσιάζοντο εἰσέτι ὑπὲρ πολέμου κατὰ τῆς Περσίας, ἄλλοι δὲ ὠνειρεύοντο μεγάλας ἐκστρατείας κατὰ τῆς *Σικελίας*, *Ἰταλίας*, *Καρχηδόνος*. Τοιουτοτρόπως δὲ αἱ Ἀθῆναι θὰ κατέλιπον τὴν ἀσφαλῆ ὁδὸν, καὶ θὰ διεκύβευον τὴν εὐτυχίαν τῆς πολιτείας.

Πρὸς πλήρη ἐξασφάλισιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν λιμένων αὐτῶν ᾠκοδόμησεν ὁ Περικλῆς καὶ τρίτον μακρὸν τεῖχος μεταξὺ τῶν δύο ἤδη κατασκευασθέντων. Εἶτα δὲ ἐφρόντισε μετὰ ζήλου περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς κατὰ θάλασσαν κυριαρχίας. Ἀδιακόπως περιέπλεε στόλος ἐξ 60 πολεμικῶν πλοίων εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος χάριν ἀσφαλείας· ἐπειδὴ δὲ τὰ πληρώματα αὐτοῦ ἤλλασσον, ἐχρησίμευεν ἡ διάταξις αὐτη εἰς

τὸ νὰ διατηρῇ ἅπασαν τὴν πολεμικὴν δύναμιν ἐν ἀσκήσεσι καὶ ἕτοιμον πρὸς πόλεμον. Τοὺς συμμάχους, οἵτινες ἦσαν τὸ κυριώτερον στήριγμα τῆς Ἀττικῆς συμμαχίας, μετεχειρίζετο ὁ Περικλῆς μετὰ σώφρονος ἐπιεικείας, ἵνα μὴ τοὺς ἐρεθίσῃ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ εἰς αὐτοὺς ἐπιβαλλόμενος φόρος δὲν ἦτο λίαν βαρύς· ἀλλ' ἡ ἀρχὴ, ὅτι αἱ ὑποτελεῖς πόλεις δὲν ἔχουσιν ἀνεξαρτησίαν ἀλλ' εἶναι ὑπήκοοι τῶν Ἀθηνῶν, διεφυλάττετο μετ' αὐστηρότητος. Αἱ νομοθεσίαι αὐτῶν ὤφειλον ὡς πρὸς τὰ κυριώτερα νὰ ἦναι σύμφωνοι πρὸς τὴν τῶν Ἀθηναίων νομοθεσίαν· περὶ δὲ τῶν σπουδαιοτέρων ἰδιωτικῶν ἐρίδων εἰς πάσας τὰς δημοσίας καὶ ποινικὰς δίκας ἐδίκαζον ἐν Ἀθήναις τὰ δικαστήρια τῶν ἡλιαστῶν. Οἱ φόροι τῶν συμμάχων συνέρρεον ὅλοι εἰς τὸ ταμεῖον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐχρησίμευον κατὰ μέγα μέρος πρὸς προμήθειαν τοῦ πολεμικοῦ ὑλικοῦ καὶ πρὸς μισθοδοσίαν καὶ διατήρησιν τῶν πολιτῶν, πρὸς ὀχύρωσιν καὶ καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, μέρος δέ τι ἐξ αὐτῶν ἐφυλάττετο ὡς δημόσιος θησαυρὸς διὰ μέλλοντας κινδύνους. Διότι ὁ Περικλῆς ἤξευρεν, ὅτι πρὸς ναυτικὴν δύναμιν οὐδὲν εἶναι ἀναγκαιότερον τῶν χρημάτων.

Ἵνα κρατῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς συμμάχους ἐν ὑποταγῇ, εἶχον ἀρχίσει πρὸ τοῦ Περικλέους νὰ ἐγκαθίστανται εἰς χώρας κατακτηθείσας ὑπὸ τῆς πόλεως, λαμβάνοντες κλήρους γῆς. Οἱ ἀγροὶ δηλ. ὅσους ἀφῄρουν ἀπὸ τῶν προτέρων κατοίκων τῶν κατακτωμένων χωρῶν, διῃροῦντο εἰς μερίδια, *κλήρους* καλούμενα, καὶ διενέμοντο κατὰ τὸν κλῆρον ὡς ἰδιοκτησία εἰς πτωχοὺς Ἀττικοὺς πολίτας, οἵτινες λαμβάνοντες παρὰ τῆς πολιτείας ὅπλα καὶ χρήματα ἐγκαθίσταντο εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους, χρησιμεύοντες τρόπον τινὰ ἐκεῖ ὡς φρουροί. Τὸ σύστημα τοῦτο εἶχε συνάμα καὶ τὸ πλεονέκτημα ὅτι προελαμβάνετο ἡ καθ' ὑπερβολὴν αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ ὅτι οἱ πτωχότεροι πολῖται καθίσταντο εὐπορώτεροι[1]. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς ἐπολλαπλασίασε τὰς ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς τοιαύτας ἐγκαταστάσεις, πέμψας εἰς μὲν τὴν Θρᾳκικὴν χερσόνησον 1000 πολίτας, εἰς δὲ τὴν Νάξον 500, εἰς τὴν Ἄνδρον 250, εἰς τὴν ἐν Θρᾴκῃ χώραν τῶν Βισαλτῶν 1000 καὶ τὰ 2/3

(1) Οἱ τοιοῦτοι ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς Ἀθηναῖοι ὠνομάζοντο κληροῦχοι καὶ διέφερον ἀπὸ τῶν ἀποίκων· διότι αἱ ἀποικίαι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπέβαινον πόλεις αὐτοτελεῖς καὶ αὐτόνομοι, αἱ δὲ κληρουχίαι ἀπετέλουν μέρος ἀναπόσπαστον τῆς Ἀττικῆς· οἱ κληροῦχοι ἐξηκολούθουν νὰ ἦναι πολῖται τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ ὑπάγωνται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἐν Ἀθήναις δικαστηρίων, καὶ ἠδύναντο νὰ ἐνασκῶσιν αὐτόθι ἅπαντα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα.

τῆς Εὐβοίας ἐγένοντο διὰ τῆς τοιαύτης κατακληρουχήσεως Ἀττικὴ χώρα. Εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον ἔπλευσεν ὁ Περικλῆς μετὰ μεγάλου καὶ λαμπρῶς κατηρτισμένου στόλου, ἵνα παράσχῃ βοήθειαν εἰς τὰς κατὰ τὴν παραλίαν ἐκείνην Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ νὰ δείξῃ εἰς τοὺς βαρβάρους λαοὺς καὶ βασιλεῖς τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν *Σινώπῃ* κατέλιπε 13 πλοῖα μετὰ πολεμιστῶν ὑπὸ τὸν *Λάμαχον*, κατὰ τοῦ τυράννου Τιμεσιλάου, καὶ ὅτε οὗτος ἐξεβλήθη μετὰ τῶν ὀπαδῶν του, μετέβησαν κατὰ πρότασιν τοῦ Περικλέους 600 ἐθελονταὶ ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν Σινώπην, ἵνα διαμοιράσωσιν ἐκεῖ μεταξύ των τὰς οἰκίας καὶ τὰ κτήματα, ἅτινα κατεῖχον πρότερον οἱ δεσπόται. Ἵνα δὲ παράσχῃ ἐν τῇ δυτικῇ θαλάσσῃ στήριγμα εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ συγχρόνως ἵνα ἀναδείξῃ τὴν τῶν Ἀθηναίων πολιτείαν, τὴν οὖσαν πρώτην ναυτικὴν δύναμιν τῆς Ἑλλάδος, διευθύνουσαν τὰ τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικήσεων καὶ πρόμαχον τῶν ἐθνικῶν ἐπιχειρήσεων, ἵδρυσεν ὁ Περικλῆς κατὰ τὸ ἔτος 443 ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐν τῇ θέσει τῆς ὑπὸ τῶν Κροτωνιατῶν καταστραφείσης Συβάρεως, τὴν πόλιν *Θουρίους*, ἐν ᾗ ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων ἀποίκων συνηθροίσθη καὶ μέγα πλῆθος λαοῦ ἐξ ἄλλων Ἑλληνικῶν χωρῶν, Πελοποννήσιοι, Βοιωτοί, Ἕλληνες ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ ἐκ τῶν νήσων. Ἡ πρόοδος τῆς νέας πόλεως προσείλκυσε πολλοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας εἰς τὰ τείχη αὐτῆς, ὡς π. χ. τὸν ἱστοριογράφον *Ἡρόδοτον* τὸν ἐξ Ἁλικαρνασσοῦ, τὸν φιλόσοφον *Ἐμπεδοκλέα* ἐκ τοῦ Ἀκράγαντος, τὸν σοφιστὴν *Πρωταγόραν* ἐκ τῆς Ἀβδείρων, τοὺς ῥήτορας *Τισίαν* ἐκ τῶν Συρακουσῶν καὶ τὸν *Λυσίαν*, ὅστις ἐπίσης κατήγετο ἐκ τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ *Κέφαλος*, φίλος τοῦ Περικλέους ὤν, ἐγκατέστη ἐν Ἀθήναις κατὰ προτροπὴν τούτου.

Αἱ Ἀθῆναι ὡς κέντρον μεγάλης θαλασσοκράτορος πολιτείας κατέστη διὰ τοῦ Περικλέους πλουσία καὶ παγκόσμιος πόλις, ἐν ᾗ ἤκμαζον ἐμπόριον καὶ βιομηχανία· διὸ ἐνταῦθα ὑπῆρχον πλούτη ὁποῖα ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ τῆς Ἑλλάδος πόλει, καθόσον ἐν ταύτῃ ἡμιλλᾶτο ἡ Ἀττικὴ ἐπιμέλεια καὶ δραστηριότης πρὸς τὴν τῶν ἐκ πασῶν τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος συρρεόντων ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων. Ὅ,τι ὅμως διέκρινε τὰς Ἀθήνας τὰ μάλιστα ἦτο ἡ ποικίλη πνευματικὴ ἐπιμιξία, ἥτις ἐγίνετο ἐνταῦθα. Ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι παντὸς εἴδους εὕρισκον ἐν τῷ κέντρῳ τούτῳ τῆς Ἑλληνικῆς ζωῆς τὸ εὐφορώτατον ἔδαφος, καὶ ἀνυψώθησαν εἰς καλλίστην ἀκμήν.

Ἕτερον τοῦ Περικλέους ἔργον εἶναι ὅτι ἐπεχείρησε νὰ συμπληρώσῃ

τοὺς πόρους τῶν πενήτων δι' ἐνασχολήσεως αὐτῶν εἰς πολλὰ καὶ μεγαλοπρεπῆ δημόσια οἰκοδομήματα· συγχρόνως δὲ διὰ τῶν τοιούτων λαμπροτάτων οἰκοδομῶν καὶ καλλιτεχνημάτων κατέστησε τὰς Ἀθήνας καὶ ὡραιοτάτην πόλιν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Φειδίας, ὁ μέγιστος καλλιτέχνης τῆς ἀρχαιότητος, ὅστις ὑπῆρξε στενὸς φίλος τοῦ Περικλέους, ἔλαβε δι' αὐτοῦ παρὰ τῆς πολιτείας τὰ μέσα νὰ λαμπρύνῃ τὴν πατρίδα του διὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν μνημείων τῆς τέχνης, ὧν τὰ περισωθέντα λείψανα κινοῦσιν ἔτι τὸν θαυμασμὸν ἅπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ὅλαι αἱ οἰκοδομαί, ἃς ὁ Περικλῆς πρὸς καλλωπισμὸν τῆς πόλεως ἀνήγειρεν, ᾠκοδομήθησαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐφορείαν τοῦ δημιουργικοῦ τούτου καὶ τὰ μάλιστα ἐξόχου πνεύματος. Μνημονεύομεν δὲ ἐνταῦθα ἐκ τῶν πολλῶν ἀριστοτεχνημάτων, ἅτινα ἐξετελέσθησαν ἢ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Φειδίου ἢ δι' ἄλλων σπουδαίων τεχνιτῶν κατὰ τὰ σχέδια καὶ ὑπὸ τὴν ἐφορείαν αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ πέριξ αὐτῶν, ὀλίγα μόνον. Ἡ Ἀκρόπολις, ἥτις ἀπὸ τῆς μεγάλης ὀχυρώσεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν λιμένων των ἀπώλεσε τὴν σημασίαν φρουρίου, παρεῖχεν, ὡς ἕδρα τῶν ἀρχαίων ἱερῶν της, καταλληλοτάτην θέσιν πρὸς ἀνέγερσιν λαμπρῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως ὑψοῦτο εἰς τὴν θέσιν ἀρχαιοτέρου τινὸς οἰκοδομήματος ὁ *Παρθενών*, τὸ ἱερὸν τῆς παρθένου Ἀθηνᾶς, μεγαλοπρεπέστατον οἰκοδόμημα ἐκ λευκοῦ Πεντελικοῦ μαρμάρου, οὗ τὰ ἐρείπια καὶ σήμερον ἀκόμη διεγείρουσι τὸν θαυμασμὸν ὅλου τοῦ κόσμου, οἰκοδομηθεὶς κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Φειδίου ὑπὸ τῶν ἀρχιτεκτόνων *Ἰκτίνου* καὶ *Καλλικράτους*, καὶ κοσμηθεὶς ὑπὸ τοῦ Φειδίου καὶ ἄλλων τινῶν τεχνιτῶν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς διὰ μεγαλοπρεπῶν τῆς γλυπτικῆς ἔργων. Ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος ἵστατο τὸ ἄγαλμα τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς ὑπὸ τοῦ Φειδίου κατασκευασθὲν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, 40 πόδας ὑψηλόν. Κράνος ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ ἐκάλυπτε τὴν κεφαλὴν τῆς θεᾶς· τὸ δὲ πρόσωπόν της παρίστα εὐγενῆ Ἑλληνικὴν φυσιογνωμίαν, σοβαρὰν συνάμα δὲ καὶ πρᾳεῖαν. Ἡ μία χεὶρ κρατεῖ νίκην, ἡ δὲ ἄλλη τὸ δόρυ, καὶ ὀλίγον ὄπισθέν της ὑπάρχει ὄφις. Τὸ στῆθος αὐτῆς περιβάλλει ὡς θώραξ ἡ Αἰγὶς μετὰ τῆς κεφαλῆς τῆς Γοργοῦς· ἡ δὲ ἀσπὶς κεκοσμημένη δι' εἰκόνων τῶν νικῶν τῆς θεᾶς, ἵστατο παρὰ τοὺς πόδας της. Βορείως δὲ τοῦ Παρθενῶνος μεταξὺ τούτου τοῦ οἰκοδομήματος καὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἵστατο τὸ κολοσσιαῖον καὶ ὑπὲρ τοὺς 50 πόδας ὑψηλὸν χάλκινον ἄγαλμα τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς, οὗτινος ἡ χρυσῆ περικεφαλαία μακρόθεν ἐφαίνετο, ὡσαύτως ἔργον τοῦ Φειδίου, ἀλλ' ἱδρυθὲν κατὰ

τοὺς χρόνους τοῦ Κίμωνος. Τὴν εἴσοδον τῆς ἀκροπόλεως, ὡς ἱερὰν αὐλὴν ναοῦ, ἀπετέλουν τὰ Προπύλαια, λαμπρὰ πύλη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου κατεσκευασμένη μὲ 4 μικροτέρας θύρας καὶ μὲ στοὰν ἐστολισμένην διὰ στηλῶν καὶ μὲ δύο πτέρυγας ἑκατέρωθεν, αἵτινες ἦσαν ὑψηλότεραι τῆς στοᾶς. Ὠκοδομήθησαν δὲ ἐντὸς πενταετίας διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος *Μνησικλέους*. Τὸ τρίτον μέγα οἰκοδόμημα τοῦ Περικλέους ἦτο τὸ *Ὠδεῖον* παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν πλευρὰν τῆς Ἀκροπόλεως, πλησίον τοῦ θεάτρου, προωρισμένον νὰ χρησιμεύῃ πρὸς διαφόρους μουσικὰς παραστάσεις. Τὸ *ᾠδεῖον* μικρότερον ὂν τοῦ ἀσεγοῦς θεάτρου, κατὰ μὲν τὴν ἐντὸς διάταξιν ἦτο πολύεδρον, εἶχε δὲ ὀροφὴν κεκλιμένην καὶ εἰς ἓν σημεῖον κορυφουμένην· λέγουσι δὲ ὅτι ᾠκοδομήθη κατ' εἰκόνα καὶ μίμησιν τῆς σκηνῆς τοῦ Ξέρξου ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ Περικλέους· αἱ δοκοὶ τῆς στέγης συνίσαντο, ὡς ἔλεγον, ἐξ ἱστῶν περσικῶν πλοίων. Ἐκ δὲ τῶν ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν διὰ τοῦ Περικλέους ἀνεγερθέντων οἰκοδομημάτων μνημονεύομεν ἀκόμη τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου *Σουνίου*, ὃν μακρόθεν ἔβλεπεν ὁ πλέων, καὶ τὸν μέγαν ἐν Ἐλευσῖνι ναὸν τῆς Δήμητρος, ὅπου ἐτελοῦντο τὰ περιώνυμα Ἐλευσίνια μυστήρια.

Ἡ Παλλὰς Ἀθηνᾶ.

Ὅλα τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα ἀπήτουν, ὡς εἰκὸς, μεγάλας δαπάνας, καὶ διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς οἱ ὀπαδοὶ τῆς τοῦ Κίμωνος μερίδος σφοδρῶς κατεπολέμουν τὰς προτάσεις τοῦ Περικλέους. Ἔλεγον δὲ ὅτι τὰ τῶν συμμάχων χρήματα, τὰ ἀφαιρεθέντα παρανόμως ἐκ τῆς Δήλου, ἅτινα ἦσαν προωρισμένα πρὸς ἐκτέλεσιν πολέμων, σπαταλῶνται, ἵνα καλλωπισθῇ καὶ ἐξωραϊσθῇ ἡ πόλις ὡς φιλάρεσκος γυνή. Ἀλλ' ὁ λαὸς μεγαλοφώνως ἐπεδοκίμασε τὰ σχέδια τοῦ Περικλέους καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν τεχνικῶν ἔργων, ἅτινα ἔμελλον νὰ κοσμήσωσι τὴν πόλιν των, τελείαν πληρεξουσιότητα ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν δημοσίων χρημάτων. Τὰ ἔργα ταῦτα ἀπήτησαν δαπάνην 3,700 ταλάντων μετὰ τῶν ἐξόδων τοῦ κατὰ τῆς Ποτιδαίας πολέμου μέχρι τῆς ἐκρήξεως τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅπερ ἦτο μέγιστον ποσόν. Ἐν τούτοις τὰ δαπανηθέντα χρήματα περιῆλθον πάλιν εἰς τὰς χεῖρας πλείστου μέρους τῶν πολιτῶν· καθόσον οἱ μὲν ἀσχολούμενοι ἔξω εἰς τὸν πόλεμον διετηροῦντο ὑπὸ τῆς πολιτείας, οἱ δὲ μὴ ὑποχρεούμενοι εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν εὕρισκον ἐν τῇ πατρίδι των διὰ τῶν οἰκοδομῶν τούτων ὠφέλιμον ἀσχολίαν καὶ ἐπαρκῆ συντήρησιν. «Διότι, ὅπου ὕλη κατηργάζετο ὁ λίθος, ὁ χαλκὸς, ὁ ἐλέφας, ὁ χρυσὸς, ὁ ἔβενος, ἡ κυπάρισσος, οἱ δ' αὐτὴν μεταχειριζόμενοι καὶ κατεργαζόμενοι τεχνῖται ἦσαν οἱ τέκτονες, πλάσται, χαλκεῖς, λιθουργοὶ, βαφεῖς, χρυσοῦ μαλακτῆρες, ζωγράφοι ἐλέφαντος, ποικιλταὶ, τορνευταὶ, οἱ δὲ προμηθευταὶ καὶ συνεργοὶ αὐτῶν, κατὰ θάλασσαν μὲν ἔμποροι, ναῦται, κυβερνῆται, κατὰ ξηρὰν δὲ ἁμαξουργοὶ, ζευγηλάται καὶ ἡνίοχοι, καὶ σχοινοπλόκοι, λινουργοὶ καὶ σκυτοτόμοι, καὶ ὁδοποιοὶ, καὶ μεταλλεῖς, ὅπου ἑκάστη τέχνη ὡς στρατηγὸς εἶχε τὸν ἐργατικὸν καὶ ἰδιωτεύοντα ὄχλον συντεταγμένον εἰς ἴδιον στράτευμα, ὄργανον καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς γινόμενον, ἐκεῖ αἱ διάφοροι ἀνάγκαι διένεμον καὶ διέσπειρον τὴν εὐπορίαν εἰς πᾶσαν, οὕτως εἰπεῖν, ἡλικίαν καὶ φύσιν.

Ὅλα ταῦτα τὰ εἴδη τῆς βιομηχανίας καὶ τέχνης προώδευον κατὰ τὴν ἅμιλλαν ταύτην τῆς εὐφυΐας καὶ ἐπιμελείας, καὶ ἐλάμβανον ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν εὐφυεστάτου ἀνδρὸς, ὁποῖος ἦτο ὁ Φειδίας, λαμπρὰν προκοπὴν, ὅθεν καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ ταῦτα ἔργα ἠδύναντο νὰ ἐκτελεσθῶσιν ἐντὸς οὕτω βραχέος χρόνου. Πάντα δὲ ταῦτα τὰ ὡραιότατα καὶ μεγαλοπρεπῆ ἔργα ἀνύψουν καὶ ἐξηυγένιζον τὸ φρόνημα τῶν κατοίκων, οἵτινες εἶχον ταῦτα πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐθεώρουν τὴν πόλιν των ὡς φιλάρεσκον κεκοσμημένην γυναῖκα, ἀλλ' ὡς ὑπερήφανον ἐν ἑορτασίμῳ στολῇ λάμπουσαν βασίλισσαν.

Ἵνα παράσχωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν γενικὴν ἰδέαν περὶ τῆς ὅλης ἐνεργείας τοῦ παντοδυνάμου τούτου κυριάρχου, ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὴν κρίσιν ἑνὸς τῶν διασημοτάτων ἐρευνητῶν τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Wachsmuth, ὅστις ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς αὐτοῦ ἀρχαιολογίαις λέγει περὶ τοῦ Περικλέους τὰ ἑξῆς. Τίνα καρπὸν ἀπήλαυσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ Περικλέους; ὁποίους κατέστησε τοὺς Ἀθηναίους; ὡς πρὸς ταῦτα τῷ ἀποδίδεται ἡ βαρεῖα κατηγορία ὅτι, ἵνα διατηρηθῇ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, ἐθεράπευε τὰς ἀδυναμίας τῶν Ἀθηναίων, τὴν πλεονεξίαν δηλαδὴ καὶ τὴν φιληδονίαν, καὶ ὅτι οὕτω διέφθειρε τὸν λαόν, ὡς καὶ διὰ τῶν περὶ τούτων διατάξεων ἔβλαψε καὶ τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας. Βεβαίως παρέσχεν εἰς τὸν λαὸν ἄφθονον ἱκανοποίησιν διὰ τῶν κληρουχιῶν καὶ τῆς δικαστικῆς μισθοδοσίας, ἐστόλισε τὰς Ἀθήνας διὰ τῶν Προπυλαίων, τοῦ Παρθενῶνος κτλ. καὶ κατέστησεν εἰς τὸν φιλοθεάμονα καὶ φιλότεχνον λαὸν ἐλευθέραν ἐξόδων ἀπόλαυσιν τῶν δραματικῶν παραστάσεων δι' εἰσαγωγῆς τοῦ θεωρικοῦ. Ἦτο λοιπὸν δημοκόπος ὁ σοβαρὸν καὶ αὐστηρὸν ἔχον τὸ πρόσωπον καὶ τὸν λόγον Περικλῆς, διότι ἐλευθερίως ἐπεδαψίλευε τὰ ἀγαθὰ εἰς τὸν λαόν; Ἄπαγε! Ἀντὶ δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐκολάκευε τὰς ἐπιθυμίας τοῦ λαοῦ, ἵνα διατηρηθῇ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, ἂς θεωρήσωμεν τὸ πρᾶγμα ὑπὸ ἑτέραν ὄψιν καὶ εὐκολώτερον θὰ ἐπιτύχωμεν τοῦ ἀληθοῦς. Ὁ Περικλῆς δηλ. ἵστατο ἐπὶ κορυφῆς τῆς πολιτείας καὶ προσεπάθει νὰ διατηρήσῃ αὐτήν, ἀπηλλαγμένος πάσης ἰδιοτελείας καὶ φιλαυτίας, καὶ ἀπαρνούμενος τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰς ἡδονάς, ἀφωσιωμένος δὲ μόνον εἰς τὴν πολιτείαν καὶ πρόθυμος χάριν αὐτῆς πρὸς πάντα κόπον καὶ μόχθον, ὅπερ εἰς πάντα πολιτικὸν ἄνδρα καθιστᾷ ἀδυνάτους τὰς συκοφαντίας· τὸν λαὸν ὅμως συνείθιζεν εἰς τὴν καταφρόνησιν τῶν κόπων και τῶν κακουχιῶν, ἐγύμναζε δὲ καὶ ἐξήσκει νέους καὶ γέροντας εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων καὶ τὴν ναυτιλίαν καὶ δὲν ἐπέτρεπεν ἀδρανῆ ἡδυπάθειαν, ἀλλὰ παρώτρυνε πάντοτε εἰς δραστηριότητα, συνεβούλευεν ἵνα ὑποτάσσηται ἡ εὐτυχία καὶ δυστυχία ἑκάστου εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς πολιτείας, καὶ ἵδρυσεν ἀξιοθαύμαστον ἡγεμονίαν τῶν συμπολιτῶν του ἐπὶ νήσων καὶ παραλίων πλησίον τε καὶ πόρρω κειμένων. Ἦσαν λοιπὸν διὰ τὰς τοιαύτας ἐκδουλεύσεις τῶν Ἀθηναίων, διὰ τὴν θυσίαν αἵματος καὶ ζωῆς αἱ μνημονευθεῖσαι ἀμοιβαὶ μεγάλαι; Μήπως εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ τὸ νὰ παρέχῃ τις εἰς ἀνδρεῖον καὶ ἀκούραστον στράτευμα ἀνακούφισιν καὶ ἀνάπαυσιν, ἀφοῦ ὑπέστη πολλὰς κακουχίας, καὶ τὸ νὰ ἀποκοιμίζῃ τις ὄχλον ἐξ ἡδυπαθῶν ἀνθρώπων δι' ἡδονῶν εἰς ἡσυχίαν καὶ ἀνάπαυσιν;

ἐκεῖ μὲν ἐγείρεται ἡ δύναμις, ἐνταῦθα δὲ χαλαροῦται. Σχετικῶς ὅμως πρὸς τοὺς προηγουμένους χρόνους ἐπηυξήθη ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἥ τε δύναμις καὶ ἡ ἀπόλαυσις· ἀντὶ μικρῶν εἰσοδημάτων καὶ μικρῶν ἐξόδων προῆλθον πλούσια εἰσοδήματα καὶ ἀνάλογα ἔξοδα. Νῦν δὲ ἀναφύεται τὸ ζήτημα, ἐὰν δὲν ἦναι τελειοτέρα ἡ πολιτεία, ἐν ᾗ αἱ δυνάμεις τίθενται εἰς δραστηρίαν καὶ πολλαπλῆν ἐνέργειαν, καὶ ἡ φύσις ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ὑποδουλοῦται καὶ χρησιμοποιεῖται πρὸς ὠφέλειαν τῆς πολιτείας, ἢ ἐν ᾗ ἐπικρατεῖ ἁπλότης τῶν χροιῶν καὶ ἀχρηστία τῶν δυνάμεων. Ἀλλὰ μέχρι τίνος τέλος ἠδύνατο τοιαύτη ἔντασις τῶν δυνάμεων νὰ διαρκέσῃ; Τί ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ ὁ Περικλῆς ἐκ τοῦ μέλλοντος, καὶ τίς ἔμελλε νὰ παράσχῃ μετ' αὐτὸν ἴσην ἱκανότητα καὶ ἴσην ἀφθονίαν βοηθημάτων; Δυστυχῶς ἀπέδειξεν ἡ Ἱστορία ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους ἔλειπεν ἡ ἐγγύησις τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ διατάξεων, καὶ ἀναντίρρητον εἶναι, ὅτι αὐτὸς, ὅπως τόσον συχνὰ μεγάλοι κυριάρχαι, ἐρρύθμισε τὴν πολιτείαν κατὰ τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῷ δύναμιν, ὅτι αὐτὴ ἠδύνατο μὲν νὰ διέπῃ ἐκείνην, ἄνευ ταύτης ὅμως τῆς δυνάμεως ἔπρεπε νὰ ἐπέλθῃ στάσις τοσούτῳ μείζων, ὅσῳ ἡ πολιτεία διὰ νέων διατάξεων ἐξῆλθε τῆς ἀρχαίας της τροχιᾶς καὶ πολλὰ ἀμυντήρια κατὰ τῶν παθῶν ἀφηρέθησαν, ἅτινα ἀντικαθίσταντο διὰ τῆς μεγάλης δυνάμεως τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς, τοῦ Περικλέους. Πρὸς τούτοις τὸ τεχνικὸν οἰκοδόμημα τῆς πολιτείας ἐστηρίζετο ἐπὶ ἐξωτερικῆς δυνάμεως καὶ, ὅπερ πᾶς τις ἤθελεν ὁμολογήσει, ἐπὶ βίας, ἥτις καὶ αὐτὴ ταχέως ἐκλείπει καὶ ναυαγεῖ.

Κατὰ τὸν μακρὸν χρόνον τῆς εἰρήνης μέχρι τῆς ἐκρήξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἠναγκάσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἅπαξ μόνον νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα, καὶ δὴ ἐναντίον τῶν ἰδίων συμμάχων. Αἱ μεγαλείτεραι τούτων πόλεις, οἷον ἡ *Σάμος*, ἡ *Λέσβος* καὶ ἡ *Χίος*, ἦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αἱ μόναι, αἵτινες διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των· διότι διέσωσαν τὰ ἀρχικὰ δικαιώματα τῆς ἐν Δήλῳ γενομένης ὁμοσπονδίας καὶ παρέμενον αὐτόνομοι, εἶχον τὰ ὀχυρώματα, τὰ πλοῖα καὶ τὴν ἔνοπλον αὐτῶν δύναμιν, καὶ ὤφειλον μὲν νὰ παρέχωσι τὴν ζητουμένην ἐπικουρίαν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἀλλ' οὐδένα φόρον ἐπλήρονον. Τῶν τριῶν τούτων νήσων ἰσχυροτάτη ἦτο ἡ Σάμος, ἣν κατὰ τὸ ἕκτον ἔτος τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν, **440—439**, ἡ πρὸς ἐπαύξησιν τῆς δυνάμεώς της τάσις περιέπλεξεν εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς Μιλησίους ἕνεκα τῆς γειτνιαζούσης εἰς ἀμφοτέρας *Πριήνης*. Οἱ Μιλήσιοι, σύμμαχοι ὄντες ὑποτελεῖς τῶν Ἀθηνῶν, ἐζήτησαν τὴν προ-

στασίαν τούτων· τὴν δὲ αἴτησιν ταύτην ὑπεστήριξαν καὶ αὐτῶν τῶν Σαμίων τινὲς, ἀντιπολιτευόμενοι εἰς τοὺς ἔχοντας τὴν ἐξουσίαν ὀλιγαρχικούς· ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι ἐκάλεσαν ἀμφότερα τὰ διαμαχόμενα μέρη νὰ ὑποβάλωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν ἔριν καὶ νὰ περιμείνωσι τὴν ἀπόφασίν των. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Σάμιοι δὲν ἐδέχθησαν τὴν διαιτησίαν ταύτην, ἀπεστάλησαν εὐθὺς ἐξ Ἀθηνῶν 40 πλοῖα ὑπὸ τὸν Περικλέα, ὅστις ἐκυρίευσεν ἄνευ μεγάλης ἀντιστάσεως τὴν πόλιν *Σάμον* καὶ ἀφήρεσεν ἐκ τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος τὴν κυβέρνησιν, ἐγκατέστησε τὴν δημοκρατίαν, κατέλιπε φρουρὰν καὶ ἔλαβεν ἐκ τῶν ὀλιγαρχικῶν οἰκογενειῶν ὁμήρους, 50 μὲν ἄνδρας καὶ 50 παῖδας, καὶ τοὺς κατέθεσεν εἰς τὴν Λῆμνον πρὸς φύλαξιν. Ἀλλὰ τινὲς τῶν ὀλιγαρχικῶν τούτων ἔφυγον εἰς τὴν Ἀσιατικὴν ἤπειρον,-καὶ συνεννοηθέντες πρὸς τὸν σατράπην τῶν Σάρδεων *Πισσούθνην*, καὶ λαβόντες παρ' αὐτοῦ 700 ἐπικούρους, εὐθὺς ὡς ἀπῆλθεν ὁ Περικλῆς, ἦλθον εἰς τὴν νῆσον διὰ νυκτὸς, κατίσχυσαν τῶν Ἀθηναϊκῶν φρουρῶν, οὓς ἔπεμψαν πρὸς τὸν *Πισσούθνην* ὡς αἰχμαλώτους, καὶ καθήρεσαν τὴν δημοκρατίαν, κατώρθωσαν νὰ κλέψωσιν ἐκ Λήμνου τοὺς ὁμήρους των καὶ ἀπέστησαν ἤδη ἀναφανδὸν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Πισσούθνη καὶ τῶν Βυζαντίων.

Διὰ τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης τῶν Σαμίων ἐταράχθη ἡ ἀσφάλεια τῶν Ἀθηνῶν· ἦτο δὲ αὕτη ἡ ἀρχὴ πολέμου συμμαχικοῦ, ὅστις, ἐὰν ἐλάμβανε μεγαλειτέραν ἐπέκτασιν, καὶ ἐὰν ὑπεστήριζον τὸν πόλεμον τοῦτον οἱ ἐχθροὶ τῶν Ἀθηνῶν, *Πέρσαι* καὶ *Σπαρτιᾶται*, ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς κίνδυνον τὴν ναυτικὴν τῶν Ἀθηνῶν δύναμιν. Διὰ τοῦτο ὁ Περικλῆς παρευθὺς ἀντετάχθη μετὰ μεγάλου θάρρους κατὰ τῆς ἀποστασίας ταύτης, καὶ κατὰ τὸ ἔτος 440 ἔπλευσε μετὰ 60 πλοίων κατὰ τῆς Σάμου[1]· ἐκ τῶν πλοίων τούτων ἐχωρίσθησαν 16 καὶ ἐστάλησαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τὰ μὲν εἰς τὴν Καρίαν ὡς πρόσκοποι τῶν Φοινικικῶν πλοίων, ἅτινα ἤρχοντο, ὡς ἐλέγετο, πρὸς βοήθειαν τῶν Σαμίων, τὰ δὲ εἰς *Λέσβον* καὶ *Χίον*, ἵνα προσλάβωσι τὰς παρὰ τούτων δοτέας ἐπικουρίας. Ὁ Περικλῆς, καίτοι μὴ ἔχων πλέων τῶν 44 πλοίων, δὲν ἐδίστασε νὰ ναυμαχήσῃ περὶ τὴν νῆσον *Τραγίαν*, πρὸς τὸν ἐκ Μιλήτου ἐπανερχόμενον στόλον τῶν Σαμίων, τὸν ἐξ 70 πλοίων συγκείμενον, καὶ κατετρόπωσεν αὐτόν. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα τῷ ἐστάλησαν καὶ ἄλλα 60 περίπου πλοῖα ἐξ Ἀθηνῶν, Λέσβου καὶ Χίου, ἐνίκησε

(1) Εἷς τῶν συστρατήγων τοῦ Περικλέους ἦτο ὁ ποιητὴς **Σοφοκλῆς**, ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἕνεκα τῆς κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος παρασταθείσης τραγῳδίας του **Ἀντιγόνης** ἐτίμησαν διὰ τοῦ ἀξιώματος τούτου.

τοὺς Σαμίους κατὰ ξηρὰν καὶ περιέφραξε τὴν πόλιν των ἔκ τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης διὰ τριῶν τειχῶν· ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οἱ Σάμιοι ἐξέπεμψαν τὸν *Στησαγόραν* μετὰ 5 πλοίων, ἵνα ἐπιταχύνῃ τὴν ἄφιξιν τοῦ φοινικικοῦ στόλου· ἡ δὲ εἴδησις ὅτι ὁ στόλος οὗτος πλησιάζει, τοσοῦτον ἐπεκράτησεν, ὥστε ὁ Περικλῆς ἠναγκάσθη νὰ παραλάβῃ ἐκ τῶν 125 πλοίων του 60 καὶ νὰ ἐκπλεύσῃ πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Καρίας *Καῦνον*. Καὶ ὁ μὲν φοινικικὸς στόλος οὐδαμοῦ ἐφάνη, διότι οἱ Πέρσαι δὲν ἐτόλμησαν, ὡς φαίνεται, νὰ προσβάλωσι τοσοῦτον ἀναφανδὸν τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰρήνην· ἀλλὰ διὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Περικλέους ἡ παραμείνασα εἰς τὴν Σάμον μοῖρα τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου ἐξησθένησε παρὰ πολὺ, καὶ δὲν ἦτο ἱκανὴ πρὸς ἀντίστασιν· ὅθεν οἱ Σάμιοι ἐξώρμησαν αἴφνης ἀπὸ τοῦ λιμένος, κατέστρεψαν τὰς προφυλακίδας ναῦς, ἐνίκησαν τὰς ἐπιλοίπους, καὶ διαλύσαντες οὕτω τὸν ἀποκλεισμὸν ἐγένοντο κύριοι τῆς θαλάσσης ἐπὶ 14 ἡμέρας, καὶ ἠδύναντο ἀφθόνως νὰ προμηθεύωνται ὅπλα καὶ τροφὰς καὶ νὰ ἐξάγωσιν ὅ,τι ἤθελον. Ὅτε δὲ ἐπέστρεψεν ὁ Περικλῆς ἀπὸ τῆς Ἀσιανῆς παραλίας, ἐνίκησε τοὺς Σαμίους καὶ συνέκλεισεν αὐτοὺς πάλιν εἰς τὴν πόλιν των. Μετ' ὀλίγον δὲ ἔφθασαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἄλλαι ἐπικουρίαι, ἐξ Ἀθηνῶν μὲν νῆες 60, ἐκ Χίου δὲ καὶ Λέσβου 30· ὥστε ἡ ὅλη δύναμις αὐτῶν συνεποσοῦτο ἤδη περίπου εἰς 200 τριήρεις. Οἱ Σάμιοι ἐπεχείρησαν μὲν καὶ πάλιν μικρὰν ναυμαχίαν, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἠδύναντο ν' ἀντισταθῶσιν, ἠναγκάσθησαν μετὰ πόλεμον 9 μηνῶν νὰ παραδοθῶσιν. Ὑπεχρεώθησαν δὲ νὰ καθαιρέσωσι τὸ τεῖχός των, νὰ δώσωσιν ὁμήρους, νὰ παραδώσωσι τὰ πολεμικά των πλοῖα καὶ νὰ πληρώσωσιν εἰς ὡρισμένας προθεσμίας τὴν γενομένην δαπάνην τοῦ πολέμου τούτου, συμποσωθεῖσαν, ὡς λέγεται, εἰς τάλαντα 1000. Συγχρόνως δὲ ὑπετάγησαν καὶ οἱ Βυζάντιοι πάλιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ὁ κίνδυνος τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὸ παρὸν ἀπεσοβήθη· ἡ δὲ δύναμις αὐτῶν ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου ἔτι μᾶλλον ηὔξησε καὶ ἐπαγιώθη. Μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἐτέλεσεν ὁ Περικλῆς εἰς τοὺς ἀποθανόντας λαμπρὰν τελετὴν, καὶ ὁ λόγος, ὃν κατὰ τὴν συνήθειαν ἐξεφώνησεν ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτῶν, παρὰ πάντων ἐθαυμάσθη. Ὅτε δὲ κατέβη ἀπὸ τοῦ βήματος, ἔσφιγξαν αἱ γυναῖκες τὴν χεῖρά του καὶ τὸν ἔστεψαν, ὡς τὸν νικητὴν ἐν τοῖς ἀγῶσι, διὰ στεφάνων καὶ ταινιῶν.

«Βλέπω ἐρχόμενον τὸν πρὸς τὴν Σπάρτην πόλεμον», εἶπεν ὁ Περικλῆς πολλάκις, καὶ δὲν ἠπατᾶτο. Ἡ τριακονταετὴς εἰρήνη δὲν διετηρήθη μέχρι τέλους. Ἡ Σπάρτη ἀπὸ πολλοῦ ἀποβαλοῦσα τὴν ἐν Ἑλλάδι ὑπεροχήν της, καὶ ἕνεκα τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀπολέσασα τὸ ἀξιόπι-

στον, ἔβλεπεν ἐκ πολλοῦ ἤδη χρόνου μὲ φθονερὸν ὄμμα τὴν λαμπρὰν ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν, καὶ περιέμενεν εὐκαιρίαν ἵνα θέσῃ τέρμα εἰς αὐτήν. Μικρὰ δὲ ἀφορμὴ ἀπῃτεῖτο, καὶ ὁ πόλεμος ἔμελλε ν' ἀρχίσῃ. Ἔτι δὲ μᾶλλον τῶν Σπαρτιατῶν οἱ Κορίνθιοι ἐμίσουν τὰς ὑπερηφάνους Ἀθήνας, αἵτινες ἕνεκα τοῦ ἀνθηροῦ τῶν Ἀθηνῶν ἐμπορίου ἔβλεπον παραβλαπτόμενον τὸ ἑαυτῶν ἐμπόριον καὶ ἐφοβοῦντο μὴ ἀπολέσωσιν ἐντελῶς τὴν κατὰ θάλασσαν ἀξίαν των. Οὗτοι πρὸ πάντων ὑπέθαλπον, ὅτε μόνοι των ἐπεχείρησαν τὸν κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἀγῶνα, τὰ μάλιστα τὴν ῥῆξιν καὶ προὐκάλεσαν ἐπὶ τέλους τὸν μέγαν *Πελοποννησιακὸν πόλεμον*, ὅστις κατέστρεψε πάλιν τὴν τολμηρῶς ἀνοικοδομηθεῖσαν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὸ παράλιον τῆς Ἰλλυρίας ἔκειτο ἡ *Ἐπίδαμνος*, ἀποικία τῶν Κερκυραίων, οὖσα ἀκμαία ἐμπορικὴ πόλις, ἥτις ἔγεινε μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος· ἀλλὰ καὶ αὕτη δὲν ἀπέφυγε τὴν ἐσωτερικὴν διχόνοιαν· διότι ὁ δῆμος ἐξώρισε τοὺς ὀλιγαρχικούς, οἵτινες ἑνωθέντες μετὰ τῶν ἐν Ἰλλυρίᾳ Ταυλαντίων, ἠνώχλουν καὶ ἐλεηλάτουν τοὺς Ἐπιδαμνίους, καὶ τέλος ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν καὶ σκληρῶς ἐπίεσαν αὐτήν. Οἱ πολιορκούμενοι λοιπὸν δημοκρατικοὶ ἐζήτησαν βοήθειαν παρὰ τῆς μητροπόλεως Κερκύρας· ἀλλ' οἱ Κερκυραῖοι ἠρνήθησαν, καὶ οἱ ἐκδιωχθέντες μετέβησαν εἰς τὴν Κόρινθον[1], ἥτις ἀσμένως παρέσχεν εἰς αὐτοὺς βοήθειαν· διότι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἐμίσουν τοὺς Κερκυραίους, καθόσον ἦσαν τόσον αὐθάδεις καὶ ἀγνώμονες, ὥστε ἠρνοῦντο νὰ προσφέρωσιν εἰς αὐτοὺς τὸν συνήθη υἱϊκὸν σεβασμὸν τῶν ἀποίκων. Τότε δὲ οἱ Κερκυραῖοι ὠργίσθησαν διὰ τοῦτο, καὶ κατ' αἴτησιν τῶν ἐξορίστων διέταξαν τοὺς Ἐπιδαμνίους νὰ δεχθῶσι τοὺς ἐξορίστους αὐτῶν καὶ ν' ἀποβάλωσι τὴν Κορινθιακὴν φρουρὰν καὶ τοὺς ἀποίκους. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἰσηκούσθησαν, ἔστειλαν 40 πλοῖα πρὸς βοήθειαν τῶν ἐξορίστων καὶ τῶν βαρβάρων, καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν[2]. Οὕτω δὲ περιῆλθεν ἡ

(1) Ὁ δῆμος τῆς Ἐπιδάμνου ἐστράφη εἰς τὴν Κόρινθον, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν, διὰ τὴν ἑξῆς αἰτίαν. Ὁ ἀρχηγέτης τῆς ἀποικίας εἶχε ληφθῆ ἐκ Κορίνθου· καὶ ἐπειδὴ πολλοὶ Κορίνθιοι εὑρίσκοντο μεταξὺ τῶν πρώτων ἀποίκων, ὁ δῆμος πέμψας εἰς τοὺς Δελφοὺς ἠρώτησε τὸν θεόν, ἐὰν ἔπρεπε νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν εἰς τοὺς Κορινθίους ὡς οἰκιστὰς αὐτῆς, καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειάν των. Ἐπειδὴ δὲ ὁ θεὸς διέταξε νὰ πράξωσιν οὕτως, ἀπέστειλεν ὁ δῆμος ἀνθρώπους εἰς τὴν Κόρινθον ἵνα ζητήσωσι παρὰ τῶν Κορινθίων βοήθειαν.

(2) Ὅτε ἔμαθον οἱ Κορίνθιοι ὅτι ἐπολιορκεῖτο ἡ Ἐπίδαμνος, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν συμμάχων των, ἐν οἷς ἦσαν οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Ἠλεῖοι, συνήθροισαν 75 πλοῖα καὶ 3,000 ὁπλίτας. Καὶ οἱ μὲν Κερκυραῖοι ἀκούσαντες τὰς προετοιμασίας των, ἔστειλαν πρεσβείαν εἰς τὴν Κόρινθον, προτείνοντες ν' ἀναθέσωσι τὴν πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς ἀποικίας διέ-

Κόρινθος καὶ ἡ Κέρκυρα εἰς πόλεμον. Ὁ νικητὴς θὰ ἐλάμβανε τὴν κατὰ τὸ Ἰόνιον πέλαγος ὑπεροχὴν, ὅπερ ἀπὸ πολλοῦ ὑπῆρχε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος εἰς ἀμφοτέρας τὰς ναυτικὰς δυνάμεις. Κατὰ δὲ τὸ στόμιον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, πλησίον τοῦ *Ἀκτίου* συνήφθη ναυμαχία κατὰ τὸ ἔτος 434, καθ' ἣν 80 Κερκυραϊκὰ πλοῖα ἐνίκησαν τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν, ἀπολέσαντες δεκαπέντε τριήρεις. Ἀμφότεραι δὲ αἱ πόλεις κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐζήτησαν ταυτοχρόνως βοήθειαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες μετά τινας δισταγμοὺς ἀπεφάσισαν νὰ βοηθήσωσι τὴν Κέρκυραν. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν ἐποίησαν πρὸς τοὺς Κερκυραίους οὐχὶ συμμαχίαν, ὥστε νὰ ἔχωσι τοὺς αὐτοὺς φίλους καὶ ἐχθροὺς, ἀλλ' ἐπιμαχίαν μόνον, τ. ε. ἵνα βοηθῶσιν ἀλλήλους, ἐάν τις προσβάλῃ τὴν Κέρκυραν ἢ τὰς Ἀθήνας ἢ τοὺς συμμάχους τούτων· ἐν ἄλλαις λέξεσι συνωμολόγησαν συμμαχίαν οὐχὶ ἐπιθετικὴν καὶ ἀμυντικὴν, ἀλλὰ μόνον ἀμυντικήν.

Τῳόντι μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς ἐπιμαχίας, ἔστειλαν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὸ ἔτος 432 εἰς βοήθειαν τῶν Κερκυραίων μικράν τινα ναυτικὴν μοῖραν ἐκ 10 τριήρων ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Κίμωνος *Λακεδαιμόνιον*, παραγγείλαντες αὐτῷ νὰ μὴ ναυμαχήσῃ πρὸς τοὺς Κορινθίους, ἐὰν δὲν πλεύσωσιν οὗτοι κατὰ τῆς Κερκύρας. Μετ' ὀλίγον δὲ ἔστειλαν καὶ οἱ Κορίνθιοι στόλον ἐξ 150 πλοίων κατὰ τῆς Κερκύρας, ὅστις ἠγκυροβόλησεν εἰς τὴν ἀπέναντι παραλίαν τῆς Θεσπρωτίας. Οἱ δὲ Κερκυραῖοι ἐξῆλθον εἰς τὸ πέλαγος μετὰ 100 ἰδίων πλοίων καὶ τῶν 10 τῶν Ἀθηναίων. Ἅμα δὲ ἐξημέρωσε, συνεκροτήθη μεταξὺ Κορινθίων καὶ Κερκυραίων ναυμαχία ἐν τῷ μεταξὺ Κερκύρας καὶ Ἠπείρου πελάγει (ἐν Συβότοις) ἡ μεγαλητέρα ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε μεταξὺ Ἑλλήνων γενομένη, καθ' ἣν οἱ μὲν Κορίνθιοι ἐνίκησαν κατὰ τὸ δεξιὸν κέρας οἱ δὲ Κερκυραῖοι κατὰ τὸ ἀριστερόν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι δὲν ἔλαβον καθόλου μέρος εἰς τὴν ναυμαχίαν, ἀλλ' ἔπλεον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διὰ νὰ φοβίζωσιν ἁπλῶς τοὺς ἐχθρούς. Κατὰ ταύτην ὑπεχώρησαν μὲν οἱ Κερκυραῖοι, ἀλλ' εἶτα συναθροίσαντες ὅσα πλοῖα ἦσαν ἱκανὰ πρὸς πόλεμον, ὥρμησαν διὰ νὰ προσβάλωσιν τοὺς Κορινθίους. Τότε δὲ συμπαρετάχθησαν καὶ τὰ τῶν Ἀθηναίων πλοῖα μετὰ τῶν Κερκυραϊκῶν, διότι καὶ κατὰ τὴν προ-

---

νεξιν εἰς τὴν ἀπόφασιν ὁποιασδήποτε Πελοποννησιακῆς πόλεως, ἣν τὰ μέρη ἤθελον ἐκλέξει, ἢ εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ· οἱ δὲ Κορίνθιοι τοῖς εἶπον νὰ διαλύσωσι πρῶτον τὴν πολιορκίαν τῆς Ἐπιδάμνου, καὶ τότε ἤθελον ἔλθει εἰς διαπραγματεύσεις· ἀλλ' οἱ Κερκυραῖοι δὲν συγκατετέθησαν, καὶ ὁ Κορινθιακὸς στόλος ἐξέπλευσε, φέρων 2,000 ὁπλίτας.

τέραν ναυμαχίαν δὲν ἔμειναν ἐντελῶς ἄεργα, καὶ οὕτω παρεβιάσθη ἡ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Κορίνθου εἰρήνη. Ἐνῷ δὲ ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ δευτέρα ναυμαχία, οἱ Κορίνθιοι ἰδόντες μακρόθεν 20 Ἀθηναϊκὰς τριήρεις προσερχομένας, τὰς ὁποίας οἱ Κερκυραῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἴδωσιν ἕνεκα τῆς θέσεώς των, ἐξέλαβον ὅτι αὗται ἦσαν μικρὸν μέρος μεγαλητέρου στόλου, καὶ ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς ἀπεφάσισαν ν' ἀποχωρήσωσι. Τὴν δὲ ἐπομένην πρωΐαν ὁ στόλος τῶν Κερκυραίων συνηνωμένος μετὰ τῶν Ἀθηναϊκῶν πλοίων εἰσήρχετο εἰς τὸν λιμένα, ὅπου ἦσαν οἱ Κορίνθιοι, οἵτινες ἐξέπλευσαν ἀμέσως καὶ ἡτοιμάσθησαν εἰς μάχην. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἀκμαῖοι, οἱ Κορίνθιοι δὲν ἐπεθύμουν νὰ ναυμαχήσωσιν, ἀλλ' ἔστειλαν ἀπεσταλμένους νὰ ἐλέγξωσιν ἐκείνους ὡς παραβιάζοντας τὰς συνθήκας, καὶ νὰ μάθωσι τοὺς σκοπούς των. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπεκρίθησαν ὅτι δὲν παρεβίαζον τὰς συνθήκας καὶ ὅτι οἱ Κορίνθιοι δύνανται νὰ πλεύσωσιν ὅπου θέλουσιν, ἐκτὸς μόνον κατὰ τῶν ἀποικιῶν τῶν Κερκυραίων. Τότε λοιπὸν οἱ Κορίνθιοι στήσαντες τρόπαιον ἔπλευσαν εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐκυρίευσαν δι' ἀπάτης τὸ *Ἀνακτόριον*, κοινὸν κτῆμα αὐτῶν τε καὶ τῶν Κερκυραίων· ἀλλὰ καὶ οἱ Κερκυραῖοι ἔστησαν ὡσαύτως τρόπαιον, διότι οἱ Κορίνθιοι προκληθέντες ὑπ' αὐτῶν εἰς ἀγῶνα δὲν ἐξῆλθον ἐκ τῶν Συβότων.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀνεφάνησαν ἔριδες μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ Κορινθίων καὶ εἰς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου ἕνεκα τῆς ἐπὶ τῆς χερσονήσου Παλλήνης πόλεως *Ποτιδαίας*, ἥτις ἦτο μὲν ἀποικία τῆς Κορίνθου, ἀλλ' ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν. Οἱ Κορίνθιοι, φύσει φιλέκδικοι ὄντες, ἠρέθισαν τοὺς Ποτιδαιάτας πρὸς ἀποστασίαν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔστειλαν εἰς αὐτοὺς ἐπικουρικὸν στράτευμα· οἱ Ἀθηναῖοι περιέκλεισαν τὴν πόλιν καὶ τὴν ἐπολιόρκησαν. Ἐκεῖ δὲ συνήφθη ἀγὼν μεταξὺ Κορινθίων καὶ Ἀθηναίων.

Ἀφοῦ δὲ τοιουτοτρόπως παρωξύνθησαν τὰ πάθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, προσεπάθησαν οἱ Κορίνθιοι μεθ' ὅλων των τῶν δυνάμεων νὰ καλέσωσιν εἰς τὰ ὅπλα τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τὴν Πελοποννησιακὴν συμμαχίαν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Κατά τινα λοιπὸν συνέλευσιν τῶν Πελοποννησίων ἐν τῇ Σπάρτῃ, ὅπου προσεκλήθησαν ὅλοι ὅσοι εἶχον παράπονα κατὰ τῶν Ἀθηναίων, οἱ μὲν Αἰγινῆται, μὴ τολμῶντες νὰ τοὺς κατηγορήσωσι φανερά, ἔστειλαν κρυφίως παραπονούμενοι ὅτι ἐστερήθησαν τῆς αὐτονομίας των κατὰ παράβασιν τῆς συνθήκης τοῦ Παυσανίου[1]· οἱ

(1) Ἡ συνθήκη αὕτη ἦτο συμφωνία ἀμοιβαίας εἰρήνης καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὴν αὐτο-

δὲ Μεγαρεῖς παρεπονέθησαν φανερά, ὅτι κατὰ παραβίασιν τῆς αὐτῆς συνθήκης, ἀπεκλείσθησαν ἀπὸ τῶν Ἀττικῶν λιμένων καὶ ἀγορῶν· οἱ Κορίνθιοι τέλος ἐξέθεσαν ἐν ἐκτάσει τὴν ἄδικον φιλοδοξίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ καταστείλωσιν αὐτὴν ἐγκαίρως.

Καθ' ὃν δὲ καιρὸν ἐν τῇ συνελεύσει τῶν Σπαρτιατῶν ἐλέγοντο τὰ κατὰ τῶν Ἀθηναίων παράπονα, παρευρίσκοντο ἐν τῇ Σπάρτῃ καὶ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες εἶχον σταλῇ ἐκεῖ δι' ἄλλας ὑποθέσεις· ἀκούσαντες δὲ οὗτοι τὰς κατὰ τῆς πατρίδος των κατηγορίας καὶ λαβόντες τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν συνέλευσιν, ἐξέθεσαν τὰ μεγάλα κατορθώματα τῶν Ἀθηνῶν ὑπὲρ ὅλης τῆς Ἑλλάδος, καὶ κατέδειξαν τὸν ἔντιμον τρόπον, δι' οὗ ἀπέκτησαν τὴν ἡγεμονίαν. Καὶ δὲν ἠρνήθησαν μὲν ὅτι μετεχειρίσθησαν ταύτην μετ' αὐστηρότητός τινος, ἀλλὰ καὶ διϊσχυρίσθησαν ὅτι ἔπραξαν κατὰ τὰς συνήθεις ἀρχὰς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ὅτι πᾶς ἄλλος ἤθελεν ἐνεργήσει ἴσως αὐστηρότερον. Εἶτα δὲ συνεβούλευσαν τοὺς Σπαρτιάτας νὰ εἰρηνεύωσιν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ εἰπόντες αὐτοῖς ὅτι αἱ Ἀθῆναι οὐδόλως φοβοῦνται τὸν πόλεμον ἀνεχώρησαν καὶ ἄφησαν τοὺς Λακεδαιμονίους μόνους διὰ νὰ σκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσι. Καὶ ὁ μὲν γέρων καὶ πολύπειρος βασιλεὺς *Ἀρχίδαμος* καταδείξας τὰ πλεονεκτήματα τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, συνεβούλευσε νὰ εἰρηνεύσωσι τοὐλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ προετοιμάζωνται δὲ εἰς πόλεμον συναθροίζοντες χρήματα καὶ συνδέοντες συμμαχίας, καὶ νὰ στείλωσι πρεσβείαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ὑποσχεθῆ νὰ λύσωσι τὴν διαφοράν των κατὰ τὸν νόμον. Ἀλλ' ὁ ἔφορος *Σθενελαΐδας* ἐκραύγαζε διὰ τραχείας Λακωνικῆς ὁμιλίας ὑπὲρ τοῦ πολέμου· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ πλειοψηφία τῆς συνελεύσεως συνεφώνησε μετ' αὐτοῦ, ἐκοινοποιήθη εἰς τοὺς συμμάχους ὅτι ἀπεφασίσθη ὁ πόλεμος, καὶ τοὺς προσεκάλεσαν νὰ συνέλθωσι πάλιν εἰς Σπάρτην διὰ νὰ συσκεφθῶσι περὶ τοῦ τρόπου τῆς διεξαγωγῆς αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὴν συνήθειαν τῶν Λακεδαιμονίων ἔστειλαν νὰ συμβουλευθῶσι τὸν ἐν Δελφοῖς θεὸν, ὅστις, ὡς λέγεται, τοὺς ἐβεβαίωσε περὶ τῆς νίκης, ἐὰν ἐνεργήσωσι μετὰ προθυμίας, καὶ ὅτι καὶ αὐτὸς θέλει τοὺς βοηθήσει. Οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν εἶχον μὲν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸ δίκαιον, ἀλλ' ὁ κίνδυνος τοῦ συνδέσμου τῶν δύο πρώτων ναυτικῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κερκύρας, αἵτινες διὰ τοῦ στόλου αὐτῶν ἠδύναντο

νομίαν μιᾶς ἑκάστης πολιτείας, συνομολογηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην. Δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ ἦναι ἡ κατὰ τὸ 3 ἔτος τῆς 83 Ὀλυμπ. εἰρήνη, ἐπειδὴ ἡ Αἴγινα εἶχε κατακτηθῆ κατὰ τὸ 4 ἔτος τῆς 80 Ὀλυμπ.

νὰ περιστοιχίσωσιν ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον, διήγειρε τὸν πρὸς τὸν πόλεμον ζῆλόν των καὶ τοὺς παρώτρυνε νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα.

Οὕτω ὁ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν πόλεμος ἀπεφασίσθη παμψηφεὶ, προέκειτο δὲ μόνον νὰ εὑρεθῇ ἀφορμὴ πρὸς ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἡ Σπάρτη ἀνέλαβε τοῦτο, ἀποστείλασα ἐπανειλημμένως πρέσβεις μὲ ἀπαιτήσεις ἀδίκους καὶ ἀλαζονικὰς εἰς Ἀθήνας. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης πρεσβείας παρεπονέθη ὅτι ἐν Ἀθήναις παρεβιάσθη τὸ ἱερὸν δίκαιον, καὶ ὅτι ἡ πόλις εἶναι μεμολυσμένη δι' αἵματος, καθόσον ἡ γενεὰ τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, ἡ μετέχουσα τοῦ Κυλωνείου ἄγους, ὑπάρχει ἀκόμη ἐντὸς τῶν τειχῶν της, καὶ ἀπῄτει τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀπομάκρυνσιν τῶν μιαιφόνων Ἀλκμαιωνιδῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης βεβαίως ἐνόησαν ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ἐσκόπουν ν' ἀπομακρύνωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν τὸν Περικλέα, ὅστις ἐκ μητρὸς ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἀλκμαιωνίδας, καὶ ν' ἀφαιρέσωσι τὸ κυριώτατον τῆς πολιτείας αὐτῶν στήριγμα· διότι ἐν ὅσῳ οὗτος διεῖπε τὰ πράγματα, δὲν ἤλπιζόν ποτε νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπαντῶντες ἐζήτουν παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων νὰ καθαρισθῶσι καὶ οὗτοι ἀπὸ τοῦ ἄγους τοῦ Ταινάρου καὶ ἀπὸ τοῦ τῆς Χαλκιοίκου (σελ. 300). Ἀποτυχόντος λοιπὸν τοῦ σχεδίου τούτου, ἐστάλη μετ' ὀλίγον καὶ νέα πρεσβεία, ἀπαιτοῦσα ἵνα σηκωθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς Ποτιδαίας, νὰ ἀφήσωσι τὴν Αἴγιναν αὐτόνομον καὶ ν' ἀκυρώσωσι τὸ κατὰ τῶν Μεγαρέων τῇ προτάσει τοῦ Περικλέους γενόμενον ψήφισμα, δι' οὗ ἀπηγορεύετο εἰς αὐτοὺς ἡ μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἐπιμιξία. Καὶ τὴν μὲν τελευταίαν ἀπαίτησιν ἐκήρυξαν ὡς τὴν μάλιστα σπουδαίαν, διότι ἀπ' αὐτῆς ἐξήρτουν τὴν εἰρήνην. Ὁ δὲ κύριος σκοπός των ἦτο καὶ κατὰ τοῦτο νὰ διασείσωσι τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Περικλέους, ὃν ἐθεώρουν ὡς ἐπικινδυνώτατον ἀντίπαλον· διότι, ἐὰν μὲν ἠκυροῦτο τὸ κατὰ τῶν Μεγαρέων ψήφισμα, θὰ ἡττᾶτο ἡ πολιτικὴ τοῦ Περικλέους, ἐὰν δὲ διετήρουν αὐτὸ χάριν τοῦ Περικλέους, τότε θὰ κατηγορεῖτο αὐτὸς ὁ Περικλῆς, ὅτι ἕνεκα ἀσημάντου πράγματος διεκύβευσε τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως ἀπέρριψαν καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ταύτης τῆς πρεσβείας τὰς ἀπαιτήσεις. Τέλος ἦλθε τρίτη καὶ τελευταία πρεσβεία ἐκ τριῶν ἀνδρῶν, τοῦ *Ραμφίου*, *Μελησίππου* καὶ *Ἀγησάνδρου*, οἵτινες εἶπον «οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπιθυμοῦσι τὴν εἰρήνην· θὰ διατηρηθῇ δὲ αὕτη, ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι ἀφήσωσιν αὐτονόμους τοὺς Ἕλληνας»· ἡ δὲ τοιαύτη ἀπαίτησις κατέστρεφε πᾶσαν τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ, ἐὰν ἤθελεν ἀπορριφθῇ,

θὰ ἐδείκνυε τοὺς μὲν Σπαρτιάτας κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου προμάχους τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, τοὺς δὲ τῶν Ἀθηναίων συμμάχους ἤθελεν ἐρεθίσει εἰς ἐπανάστασιν.

Ἀπὸ τῆς ἀποκρίσεως, ἣν ἤθελον δώσει οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην, ἐξηρτᾶτο ἡ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης ἀπόφασις. Οἱ Ἀθηναῖοι συνεκρότησαν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἵνα συσκεφθῶσι καὶ πάλιν περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος καὶ ἀποφασίσωσι περὶ αὐτοῦ. Κατ' αὐτὴν ἀναβάντες εἰς τὸ βῆμα ὡμίλησαν διάφοροι ῥήτορες, ὧν αἱ γνῶμαι ἦσαν διῃρημέναι. Καὶ πολλοὶ μὲν ἔλεγον ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ πολεμήσωσι, πολλοὶ δὲ ὅτι τὸ περὶ Μεγαρέων ψήφισμα δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἐμπόδιον τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ πεπεισμένοι ὅτι καὶ εἰς τὴς ἀκμὴν, εἰς ἣν ἔφθασαν τὰ πράγματα, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠδύναντο ἔτι νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἐὰν κατηργεῖτο τὸ ψήφισμα, ἐπέμενον εἰς τὴν κατάργησιν αὐτοῦ, καὶ συνεβούλευον νὰ ἐπιχειρήσωσι διὰ νέων πραγμάτων συνεννόησίν τινα μετὰ τοῦ ἀντιπάλου. Τέλος δὲ ἀνέβη καὶ ὁ Περικλῆς καὶ ὑποδείξας διὰ μακροῦ λόγου τὸ ἄδικον καὶ ἀλαζονικὸν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Σπάρτης, συνεβούλευσεν, ὅσον σοβαρὰ καὶ ἂν ἦναι ἡ θέσις τῶν πραγμάτων, νὰ μὴ ἐνδώσωσι κατ' οὐδένα τρόπον, ἀλλὰ νὰ ὑπερασπίσωσι τὸ δίκαιόν των. Εἶπε δὲ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι πρέπει νὰ δειχθῶσιν ὡς ἄνδρες, οἵτινες ὑπερασπίζουσιν ἀφόβως ὅ,τι ἀπέκτησαν, καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ φοβηθῶσι τὸν κατὰ τῶν Πελοποννησίων πόλεμον. «Ἡ Πελοποννησιακὴ συμμαχία» εἶπεν «εἶχε μὲν πολυάριθμον κατὰ ξηρὰν στρατὸν, ἀλλ' ὁ δεσμὸς αὐτῆς ἦτο χαλαρὸς, καὶ ἑπομένως οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἦσαν ἱκανοὶ πρὸς ἐνέργειαν ἰσχυρὰν καὶ πρὸς πολυχρόνιον πόλεμον· διότι δὲν εἶχον κοινὸν πολεμικὸν ταμεῖον, οὔτε στόλον ἄξιον λόγου, ὄντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι, οἵτινες δὲν εἶναι κατάλληλοι πρὸς πόλεμον κατὰ θάλασσαν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπ' ἐναντίας ἔχουσιν ἀφθόνους θησαυροὺς χρημάτων, ἀξιόμαχον στόλον, ὅτι εἶναι θαλασσοκράτορες καὶ ὅτι ἔχουσιν ὡς ἐκ τῶν χρημάτων των καὶ τοῦ στόλου των τὰ μέσα, ἵνα διεξαγάγωσι πολυχρόνιον πόλεμον, ἐπειδὴ μάλιστα ἡ καλῶς ὠχυρωμένη πόλις των συνέχεται οὕτω μετὰ τῆς θαλάσσης, ὥστε ἠδύναντο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν χώραν των ἄνευ μεγάλης ζημίας εἰς τὴν ἐρήμωσιν τοῦ εἰσβαλόντος ἐχθροῦ. Ἔχομεν πολλὴν χώραν, ἔλεγε, καὶ εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὴν ξηράν· διότι τὸ κράτος τῆς θαλάσσης εἶναι μέγα. Σκέφθητε καλῶς, ἐὰν ἤμεθα νησιῶται, τίνες πλειότερον ἡμῶν ἤθελον εἶσθαι ἀπροσβλητότεροι; πρέπει λοιπὸν σκεφθέντες ὅτι εἴμεθα σχεδὸν τοιοῦτοι, καὶ ἐγκαταλείπον-

τες τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς οἰκίας μας νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς θαλάσσης καὶ τῆς πόλεως χωρὶς νὰ ὀργισθῶμεν διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν λοιπῶν, καὶ νὰ πολεμήσωμεν κατὰ τῶν πολυαριθμοτέρων Πελοποννησίων. Ἐὰν τοὺς νικήσωμεν, δὲν θὰ τοὺς ἐμποδίσωμεν νὰ ἔλθωσιν αὖθις ὄχι ὀλιγώτερον πολυάριθμοι· ἐὰν δὲ νικηθῶμεν, θὰ ἀπολέσωμεν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν ἰσχύν μας, δηλ. τοὺς συμμάχους μας, οἵτινες δὲν θὰ ἡσυχάσωσιν, ἅμα ἴδωσιν ὅτι δὲν εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ ἐκστρατεύσωμεν κατ' αὐτῶν. Ὅ,τι πρέπει νὰ κλαύσωμεν, δὲν εἶναι ἡ ἀπώλεια τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν οἰκιῶν, ἀλλὰ τῶν ἀνδρῶν· διότι τὰ πράγματα ταῦτα δὲν κτῶνται τοὺς ἄνδρας, ἀλλ' οἱ ἄνδρες κτῶνται ταῦτα. Ἐὰν ἐπίστευον ὅτι ἤθελον σᾶς πείσει, θὰ σᾶς ἔλεγον νὰ ἐξέλθητε ὑμεῖς οἱ ἴδιοι καὶ νὰ καταστρέψητε ταῦτα, διὰ νὰ δείξητε οὕτως εἰς τοὺς Πελοποννησίους, ὅτι δὲν θὰ ὑπακούσητε εἰς αὐτοὺς χάριν αὐτῶν. Ἔχω δὲ καὶ πολλοὺς ἄλλους λόγους ἀκόμη νὰ ἐλπίζω τὴν νίκην, ἀρκεῖ νὰ μὴ θελήσητε, καίτοι πολεμοῦντες, νὰ ἐπεκτείνητε τὴν κυριαρχίαν σας καὶ ἐπισύρητε ἑκουσίους κινδύνους. Διότι ἐγὼ περισσότερον φοβοῦμαι τὰ ἴδια ἡμῶν σφάλματα ἢ τὴν δύναμιν καὶ τὰ σχέδια τῶν ἐναντίων. Ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο θέλω ἐξετάσει εἰς ἄλλον λόγον, ὅτε αἱ ἐργασίαι θέλουσιν ἀρχίσει· τώρα δὲ ἂς ἀποπέμψωμεν τοὺς πρέσβεις τούτους ἀποκρινόμενοι, ὅτι τότε θὰ ἐπιτρέψωμεν εἰς τοὺς Μεγαρεῖς νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν ἀγοράν μας καὶ τοὺς λιμένας μας, ὅταν καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι παύσωσι νὰ διώκωσιν ἡμᾶς καὶ τοὺς συμμάχους ἡμῶν· (διότι οὔτε ἐκεῖνο ἀπαγορεύεται εἰς τὰς συνθήκας οὔτε τοῦτο)· ὅτι θ' ἀφίναμεν αὐτονόμους τὰς πόλεις, ἐὰν παρελαμβάνομεν αὐτὰς αὐτονόμους, ὅτε ὑπεγράψαμεν τὰς συνθήκας, καὶ ἐὰν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπιτρέψωσιν εἰς τὰς πόλεις των νὰ κυβερνῶνται ἀφ' ἑαυτῶν ὄχι συμφώνως πρὸς τὸ πολίτευμα τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλ' ὅπως ἤθελεν ἑκάστη· ὅτι θέλομεν νὰ δικασθῶμεν συμφώνως πρὸς τὰς συνθήκας. Καὶ ἡμεῖς μὲν δὲν θέλομεν ἀρχίσει τὸν πόλεμον, ἅμα ὅμως οὗτοι κάμωσιν ἀρχήν, θὰ τοὺς ἀποκρούσωμεν. Ἰδοὺ ἡ μᾶλλον δικαία καὶ μᾶλλον ἀξιοπρεπὴς ἐνταυτῷ ἀπόκρισις τῆς πόλεώς μας. Πρέπει δὲ νὰ ἠξεύρητε ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἄφευκτος· ὅτι ἐὰν δεχθῶμεν αὐτὸν προθύμως, οἱ ἀντίπαλοι θέλουσι μᾶς πιέσει ὀλιγώτερον, ἄλλως τε διὰ τὰς πόλεις, καθὼς καὶ διὰ τοὺς ἰδιώτας, ἐκ τῶν μεγίστων κινδύνων γεννῶνται αἱ μέγισται τιμαί. Οὕτω τοὐλάχιστον οἱ πατέρες ἡμῶν, πολεμοῦντες ἐναντίον τῶν Μήδων, καὶ οὐ μόνον στερούμενοι τῶν ἀπείρων μέσων, τὰ ὁποῖα ἔχομεν ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ θυσιάσαντες ἐκεῖνα, τὰ

όποία εἶχον, κατώρθωσαν διὰ τῆς συνέσεώς των μᾶλλον ἢ διὰ τῆς τύχης, διὰ τῆς τόλμης των μᾶλλον ἢ τῆς δυνάμεώς των καὶ τὸν βάρβαρον ν' ἀπωθήσωσι καὶ τὰς Ἀθήνας νὰ ὑψώσωσιν εἰς τὴν θέσιν, ἣν ἔχουσι σήμερον. Μὴ δειχθῶμεν κατώτεροι αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἂς ὑπερασπισθῶμεν παντοιοτρόπως, καὶ ἂς προσπαθήσωμεν νὰ μὴ μεταβιβάσωμεν τὴν δύναμιν ταύτην ἐλάσσονα εἰς τοὺς ἀπογόνους ἡμῶν».

Ὁ μὲν Περικλῆς τοιαῦτα εἶπεν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι πεισθέντες ὅτι ἡ παραίνεσις αὐτοῦ ἦτο ἀρίστη, ἀπεφάσισαν ὅσα προέτεινε, καὶ ἀπεκρίθησαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ὅ,τι τοῖς ὑπηγόρευσε λεπτομερῶς καὶ ἐν συνόλῳ, εἰπόντες ὅτι οὐδεμίαν εἶχον διάθεσιν νὰ δεχθῶσι διαταγάς, ἀλλ' ὅτι ἦσαν ἕτοιμοι νὰ διαλύσωσι τὰς διαφορὰς διὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐν ἰσότητι. Καὶ οἱ μὲν πρέσβεις τῶν Λακεδαιμονίων ἀνεχώρησαν εἰς τὰ ἴδια καὶ ἔκτοτε δὲν ἐπανῆλθον πλέον. Αἱ δὲ αἰτίαι καὶ αἱ διαφοραὶ ἀμφοτέρων πρὸ τοῦ πολέμου αὗται ἦσαν, ἀρχίσασαι εὐθὺς μετὰ τὰ συμβάντα ἐν Ἐπιδάμνῳ καὶ Κερκύρᾳ. Εἶχον ὅμως σχέσεις πρὸς ἀλλήλους καὶ συνεκοινώνουν ἄνευ κήρυκος μέν, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀνυπόπτως· Τῳόντι δὲ ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων ἦτο σύγχυσις τῶν συνθηκῶν καὶ πρόφασις πολέμου.

Ὁ λόγος τοῦ Περικλέους εἶχε τοσαύτην πειστικὴν δύναμιν, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς πρέσβεις ἔδοσαν τὴν ἀμετάκλητον ἀπάντησιν κατὰ τὴν πρότασιν αὐτοῦ, καὶ περιέμενον μὲ θάρρος καὶ ἀταραξίαν τὸν πόλεμον.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τῶν μετὰ τῆς Σπάρτης διαπραγματεύσεων εὑρίσκετο ὁ Περικλῆς ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις εἰς δυσχερῆ θέσιν. Ἐκ δύο μερῶν ἔσχεν ἀντιπάλους· καὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας μερίδος τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἐνθαρρυνομένης νῦν καὶ ὑποστηριζομένης ὑπὸ τῆς Σπάρτης, καὶ ἐκ τῶν ἐνθέρμων φίλων τῆς δημοκρατίας, οἵτινες ἕνεκα τῆς δυνάμεως τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Περικλέους ἔβλεπον καταργηθείσας τὰς ἀρχὰς τῆς δημοκρατίας· μεταξὺ δὲ τούτων ἰδίως ὁ βυρσοδέψης *Κλέων*, εἰργάσθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν κρυφίως ἐναντίον τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Περικλέους, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως καὶ φανερῶς. Καὶ πρῶτον προσέβαλον τοὺς φίλους τοῦ Περικλέους, τὸν γλύπτην *Φειδίαν* π. χ. ὅστις, ὡς εἴπομεν, ἦτο ἐργολάβος τοῦ ἀγάλματος τῆς Χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς[1] καὶ φίλος τοῦ Περικλέους, καὶ τὸν Ἀναξαγόραν, εἶτα δὲ τὴν Ἀσπασίαν καὶ αὐτὸν τὸν Περικλέα. Ὁ Φειδίας κατεδιώχθη ὑπὸ

(1) Εὑρέθη καὶ διατηρεῖται ἐν Ἀθήναις λίθινον ἀγαλμάτιον, παριστῶν τὴν Ἀθηνᾶν ταύτην, καὶ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ἔχον παραστάσεις τινὰς τῆς Ἀμαζονομαχίας, ἐν ἄλλοις δὲ καὶ τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ γέροντος.

τινων μὲν, διότι ἦσαν ἀτομικοὶ ἐχθροί του, ὑπ' ἄλλων δὲ, διότι οὗτοὶ ἤθελον νὰ δοκιμάσωσιν ὁποῖος κριτὴς θὰ ἐδεικνύετο ὁ δῆμος ὡς πρὸς τὸν Περικλέα· διὸ κατέπεισαν Μένωνά τινα, ἕνα τῶν ἐργατῶν τοῦ Φειδίου, καὶ τὸν ἐκάθισαν ἱκέτην εἰς τὴν ἀγορὰν, ζητοῦντα ἄδειαν νὰ καταμηνύσῃ καὶ κατηγορήσῃ τὸν Φειδίαν. Ὁ δῆμος λοιπὸν ἐδέχθη τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐγένετο καταγγελία εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοῦ Φειδίου, ὅτι κατασκευάζων τὴν χρυσῆν χλαμύδα τῆς Ἀθηνᾶς ἐσφετερίσθη τὸν χρυσόν. Ἀλλ' ἡ κλοπὴ δὲν ἀπεδείχθη· διότι ὁ Φειδίας οὕτως εἰργάσθη ἐξ ἀρχῆς ἀμέσως καὶ προσέθηκεν εἰς τὸ ἄγαλμα τὸν χρυσὸν κατὰ συμβουλὴν τοῦ Περικλέους, ὥστε δυνατώτατον ἦτο νὰ ἀφαιρέσωσι τὴν χλαμύδα καὶ ν' ἀποδείξωσι τὸ βάρος αὐτῆς· καὶ τοῦτο κατὰ συμβουλὴν τοῦ Περικλέους πράξαντες οἱ κατήγοροι, ἐζύγισαν αὐτὴν καὶ εὗρον τὸ βάρος πλῆρες. Νῦν δὲ ἔφερον κατὰ τοῦ γέροντος καὶ μεγάλως ὑπηρετήσαντος τὴν πατρίδα τεχνίτου δευτέραν κατηγορίαν ἀσεβείας· διότι δηλ. παραστήσας ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τῆς Ἀθηνᾶς τὴν μάχην τῶν Ἀμαζόνων ἐνετύπωσε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μορφὴν, ὡς γέροντος φαλακροῦ, αἴροντος πέτραν διὰ τῶν δύο χειρῶν του, καὶ προσέθηκεν ὡραιοτάτην εἰκόνα τοῦ Περικλέους, μαχομένου πρὸς Ἀμαζόνα. Τὸ δὲ σχῆμα τῆς χειρὸς, ὑψούσης τὸ δόρυ ἐμπρὸς τοῦ προσώπου τοῦ Περικλέους ἦτο τοσοῦτον ἐπιτηδείως διατεθειμένον, ὥστε ἤθελε τρόπον τινὰ νὰ κρύπτῃ τὴν ὁμοιότητα, ἥτις ὅμως ὑπεφαίνετο ἑκατέρωθεν. Καὶ ὁ μὲν Φειδίας ῥιφθεὶς ὡς κακοῦργος εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀπέθανεν ἐν αὐτῷ καταβεβλημένος ὑπὸ γήρατος καὶ λύπης ἢ νοσήσας, πρὶν ἢ τελειώσῃ ἡ ἀνάκρισις, ὡς δέ τινες λέγουσι φαρμακευθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Περικλέους, νέαν ζητούντων διαβολῆς ἀφορμήν. Ἀλλ' οἱ συκοφάνται διέδοσαν ὅτι αὐτὸς ὁ Περικλῆς ἐφόνευσε τὸν φίλον του, ἵνα προλάβῃ ἐπικινδύνους δι' αὐτὸν ἀποκαλύψεις. Εἰς δὲ τὸν κατήγορον Μένωνα ἔδωκεν ὁ δῆμος διὰ ψηφίσματος, ὅπερ ἔγραψεν ὁ *Γλύκων*, ἀτέλειαν, καὶ προσέταξε τοὺς στρατηγοὺς νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτοῦ. Νέαν δὲ καὶ ἀλγεινὴν προσβολὴν παρεσκεύασαν κατὰ τοῦ Περικλέους διὰ τῆς κατηγορίας τοῦ οἰκειοτάτου φίλου του Ἀναξαγόρου, ὅστις ἔζη πάντοτε μακρὰν τῶν πολιτικῶν ἐν Ἀθήναις. Φανατικός τις ἱερεὺς καὶ ῥήτωρ (δημαγωγὸς), *Διοπείθης*, παρακινηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Περικλέους ἔγραψε ψήφισμα, ὅπως καταγγελθῶσιν εἰς τὸν δῆμον οἱ μὴ εἰς τὰ θεῖα πιστεύοντες ἢ διδάσκοντες λόγους περὶ τῶν μετεωρολογικῶν, ἀντανακλῶν οὕτω τὴν ὑπόνοιαν διὰ τοῦ Ἀναξαγόρου εἰς τὸν Περικλέα, καὶ νὰ δικάζωνται ὡς πολιτικοὶ ἐγκληματίαι.

Ἀλλ' ὁ Περικλῆς ἐννοήσας ὅτι ὁ νόμος οὗτος ἀπέβλεπε τὸν φίλον του Ἀναξαγόραν, καὶ οὐδεμίαν ἔχων ἐλπίδα νὰ κατωρθώσῃ τὴν ἀθώωσιν αὐτοῦ, τὸν συνεβούλευσε, συνοδεύσας αὐτὸν ὁ ἴδιος ἐκτὸς τῆς πόλεως, ν' ἀποδημήσῃ. Οὕτω δὲ ὁ γέρων Ἀναξαγόρας μετέβη εἰς τὴν Λάμψακον, ὅπου ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν πλέον τῶν 70 ἐτῶν.

Καὶ ἡ *Ἀσπασία* ἡ σύζυγος τοῦ Περικλέους εἰσήχθη εἰς δίκην δι' ἀσέβειαν. Ἀσπασία ἐκ τῆς Μιλήτου, ὡραία καὶ εὐφυὴς γυνὴ καὶ ὑψηλῆς παιδείας, ἦλθεν ἐν προγενεστέροις χρόνοις εἰς Ἀθήνας καὶ ἐσχημάτισεν αὐτόθι διὰ τῆς εὐφυΐας της καὶ τῆς εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς κύκλον τῶν σοφωτάτων καὶ διασημοτάτων ἀνδρῶν, μεθ' ὧν συνανεστρέφετο ἐλευθέρως. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἦσαν καὶ ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Σωκράτης. Ἀνῆκε δὲ εἰς τὴν λεγομένην τάξιν τῶν ἑταιρῶν, αἵτινες τότε ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ ἤρχιζον ν' ἀποκτῶσι μεγάλην σημασίαν. Ἐπειδὴ δηλ. αἱ ὑπανδρευμέναι γυναῖκες παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν Ἑλλήνων, ἀπομεμακρυσμέναι τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἔζων μεμονωμέναι ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ ἑπομένως ἕνεκα τούτου ὑπελείποντο τῶν ἀνδρῶν κατὰ τὴν παιδείαν, διὰ τοῦτο ἐζήτουν οἱ ἄνδρες ἐν τῇ ἐκτὸς τῆς οἰκίας συναναστροφῇ τὴν συνομιλίαν τῶν λεγομένων *ἑταιρῶν*, γυναικῶν ἀνυπάνδρων, αἵτινες συνανεστρέφοντο ἐλευθερώτερον μετὰ τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ἤξευρον νὰ προσελκύωσι διὰ κοινωνικῆς χάριτος καὶ καλῆς μορφώσεως. Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους βεβαίως αὗται αἱ ἑταῖραι ἦσαν λίαν ἀνίθηκοι καὶ διεφθαρμέναι, τοῦτο ὅμως δὲν δύναται νὰ ῥηθῇ περὶ τῆς Ἀσπασίας, μιᾶς τῶν εὐπαιδευτοτάτων γυναικῶν τῆς ἀρχαιότητος. Αὕτη ἐξήσκει διὰ τῆς εὐφυΐας της τοσοῦτον γόητρον ἐπὶ τοῦ Περικλέους, ὥστε οὗτος τὴν ἐνυμφεύθη καὶ ἔζη μετ' αὐτῆς εὐτυχέστατα. (Τὴν πρώτην του γυναῖκα, ἥτις δὲν ἔζη μετ' αὐτοῦ ἐν ἁρμονίᾳ, διεζεύχθη ὁ Περικλῆς τῇ ἰδίᾳ ἐκείνης θελήσει). Ὁ κίνδυνος τῆς ἀγαπητῆς του γυναικὸς Ἀσπασίας εἰς τοσαύτην ἀνησυχίαν ἐνέβαλε τὸν Περικλέα, ὥστε ὁ ἄλλως σοβαρὸς καὶ ἀτάραχος ἀνὴρ κατὰ τὴν ὑπὲρ τῆς Ἀσπασίας ἀπολογίαν ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἔχυσε δάκρυα, καὶ πολλὰς παρακλήσεις ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς δικαστάς· οὗτοι δὲ ἐκ συμπαθείας ἠθώωσαν τὴν Ἀσπασίαν.

Ἐπὶ τέλους δὲ εἰσήχθη καὶ αὐτὸς ὁ Περικλῆς εἰς δίκην. Ὁ Δρακοντίδης[1] δηλ. ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Κλέωνος προέτεινε ψήφισμα, ὅπερ ἐγένετο δεκτόν, ἵνα ὁ Περικλῆς καταθέσῃ εἰς τοὺς Πρυτά-

(1) Εἷς τῶν τριάκοντα ἔπειτα χρηματίσας.

νεις[1] τοὺς ἀπολογισμοὺς τῶν χρημάτων, οἱ δὲ δικασταί, τὴν ψῆφον φέροντες ἀπὸ τοῦ βωμοῦ, νὰ κρίνωσιν ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως[2]. Ὁ δὲ Ἄγνων τοῦτο μὲν ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ ψηφίσματος, ἔγραψε δὲ νὰ κριθῇ ἡ δίκη ὑπὸ 1500 δικαστῶν, εἴτε κλοπῆς καὶ δωροδοκίας, εἴτε ἀδικίας ἤθελέ τις νὰ ὀνομάσῃ τὴν καταμήνυσιν.

Ἀσπασία.

Δὲν εἶναι γνωστόν, ἐὰν ὁ Περικλῆς ἀληθῶς παρέστη πρὸ τοῦ δικαστηρίου τούτου, ἢ ἐὰν ὁ ἐκραγεὶς πόλεμος κατέστρεψε τὰ σχέδια καὶ τὰς ῥαδιουργίας τῶν ἐχθρῶν του. Ὅτι ὅμως ὁ Περικλῆς ὑπῆρξεν αἴτιος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἵνα σωθῇ ἐκ τῆς κατηγορίας, τοῦτο εἶναι κατηγορία, ἥτις δὲν συμφωνεῖ καθόλου πρὸς τὸν χαρακτῆρά του[3]

Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἐπάλαισαν περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος, ἤρχισε τῷ 431 π. Χ. καὶ διήρκεσε, πλὴν ὀλίγων διακοπῶν, μέχρι τοῦ 404· ἦτο δὲ καταστρεπτικώτατος, διέφθειρε τὴν ἀκμὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ διεξήχθη μετὰ φοβερᾶς ἐμπαθείας. Τὰς δύο διαμαχομένας κυρίως πόλεις μετὰ τῶν ἀκουσίων συμμάχων των ἠκολούθησαν ἑκουσίως ἕνεκα τοῦ πολιτικοῦ των φρονήματος ἢ δι' ἄλλους λόγους καὶ αἱ λοιπαὶ πολιτεῖαι, οὕτως ὥστε ὅλη σχεδὸν ἡ Ἑλλὰς ἦτο διῃρημένη εἰς δύο μεγάλα ἐχθρικὰ στρατόπεδα· καὶ τὴν μὲν ἀριστοκρατι-

(1) Ἡ βουλὴ τῶν 500 συνέκειτο, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν, ἐκ 50 βουλευτῶν κατ' ἔτος ἐκλεγομένων ἐξ ἑκάστης τῶν 10 φυλῶν. Ἑκάστης φυλῆς οἱ 50 προέδρευον τῆς βουλῆς, καὶ προΐσταντο τῆς διοικήσεως ὑπὸ τὸ ὄνομα Πρυτάνεις, ἐπὶ τὸ ἓν δέκατον τοῦ ἔτους.

(2) Ἵνα ἔχῃ ἡ δίκη χαρακτῆρα ἱερώτερον καὶ ἐπισημότερον, ἐτίθεντο αἱ ψῆφοι ἐπὶ βωμοῦ, καὶ ἐλάμβανον αὐτὰς ἐκεῖθεν οἱ δικασταί. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, καὶ ἴσως καὶ πρὸς ἀσφάλειαν ἀπὸ τῶν ἐπιχειρήσεων τῶν φίλων τοῦ Περικλέους, προετείνετο νὰ δικάσωσιν ἐν τῇ ἀκροπόλει, ὅπου δὲν ὑπῆρχε δικαστήριον.

(3) Ὁ δὲ Πλούτ. (ἐν β. Περ. 32) λέγει «ὅταν δὲ διὰ τοῦ Φειδίου δυσηρέστησε τὸν δῆμον, φοβηθεὶς τὸ δικαστήριον, ἀνῆψε τὸν πόλεμον, ἀπειλοῦντα ἤδη καὶ ὑπεκκαιόμενον, διότι ἤλπιζε νὰ διασκεδάσῃ τὰς κατηγορίας καὶ νὰ ταπεινώσῃ τὸν φθόνον, ὅταν, ἐν μέσῳ μεγάλων πραγμάτων καὶ κινδύνων, ἡ πόλις εἰς ἐκεῖνον μόνον ἤθελεν ἐμπιστευθῆ ἑαυτὴν διὰ τὴν ἐπισημότητα αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμιν. Αὗται λοιπὸν λέγονται αἱ αἰτίαι, δι' ἃς δὲν ἀφῆκε τὸν δῆμον νὰ ἐνδώσῃ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους. Τὸ δὲ ἀληθὲς εἶναι ἄδηλον».

κὴν Σπάρτην καὶ τὴν Πελοποννησιακὴν συμμαχίαν ὑπεστήριξαν τὰ *Μέγαρα*, ἡ *Βοιωτία*, ἡ *Λοκρὶς* καὶ ἡ *Φωκὶς*, τὰς δὲ δημοκρατικὰς Ἀθήνας καὶ τὰς εἰς αὐτὰς ὑποτεταγμένας ναυτικὰς πόλεις, τὸ *Ἄργος* καὶ τὴν *Ναύπακτον*, ἡ *Κέρκυρα*, ἡ *Κεφαλληνία*, οἱ *Ἀκαρνᾶνες* καὶ αἱ δημοκρατικαὶ πόλεις τῆς Θεσσαλίας. Ἐπὶ τοῦ ἑνὸς μέρους ἵσταντο ἰδίως αἱ ναυτικαὶ πόλεις, τὸ δὲ ἄλλο μέρος παρουσίαζε κυρίως τὴν κατὰ ξηρὰν δύναμιν τῆς Ἑλλάδος.

Ἐνῷ δὲ ἐβράδυνον εἰσέτι αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη νὰ κάμωσιν ἔναρξιν τοῦ πολέμου, ἤνοιξαν αἰφνιδίως οἱ Θηβαῖοι τὸν πόλεμον δι' ἀπροσδοκήτου ἀποτυχούσης προσβολῆς κατὰ τῶν Πλαταιῶν. Εἴς τινα δηλ. βροχερὰν καὶ σκοτεινὴν νύκτα τοῦ Ἀπριλίου εἰσῆλθον 300 Θηβαῖοι ὁπλῖται ἄνευ προηγουμένης κηρύξεως τοῦ πολέμου διὰ προδοσίας τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας εἰς τὰς Πλαταιάς, 70 στάδια ἀπεχούσας τῶν Θηβῶν, καὶ κατέλαβον τὴν ἀγοράν. Ἤδη ἠθέλησαν οἱ ἐκπλαγέντες πολῖται νὰ συνθηκολογήσωσιν, ἀλλ' ἅμα παρετήρησαν ἐν τῷ σκότει τὸν ὀλίγον ἀριθμὸν τοῦ ἐχθροῦ, ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ ἐπέπεσον κατὰ τῶν Θηβαίων, ἐξ ὧν ὀλίγοι μόνον ἐσώθησαν, 180 δὲ ἄνδρες παρεδόθησαν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Πλαταιέων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μετέπειτα φθάσας πολὺς στρατὸς τῶν Θηβαίων ἐμποδίσθη ἕνεκα τῆς πλημμύρας τοῦ Ἀσωποῦ, ἡ ἐπίβουλος ἐπιχείρησις ἀπέτυχε καὶ τὸ στράτευμα ἀνεχώρησεν ἄπρακτον. Οἱ δὲ Πλαταιεῖς πάραυτα ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰ συμβάντα, οἵτινες τῇ προτάσει τοῦ Περικλέους ἔστειλαν κήρυκα παρακαλοῦντες αὐτοὺς νὰ μὴ πράξωσι τίποτε κατὰ τῶν αἰχμαλώτων των, ἕως οὗ φθάσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι· ἀλλ' ὁ ἀγγελιαφόρος ἦλθεν ἀργά, καθότι οἱ Πλαταιεῖς, παρακινηθέντες ὑπὸ τοῦ μεγάλου μίσους των, εἶχον φονεύσει ἤδη ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους. Αἱ τριακονταετεῖς λοιπὸν σπονδαὶ παρεβιάσθησαν φανερῶς καὶ ἀμφότερα τὰ μέρη ἡτοιμάζοντο πρὸς πόλεμον.

Μετὰ τὴν περὶ τούτου εἴδησιν πέμψας ὁ τῶν Σπαρτιατῶν βασιλεὺς Ἀρχίδαμος τὰ δύο τρίτα τοῦ ὅλου στρατεύματος τῶν συμμάχων εἰς τὸν Ἰσθμὸν[1], προυχώρησε μέχρι τῶν Πλαταιῶν· διαφθείρας δὲ ἐνταῦθα τὰς γαίας εἰσέβαλε μετὰ 60,000 ἀνδρῶν Πελοποννησίων καὶ Βοιωτῶν εἰς τὴν Ἀττικήν, καὶ ἐπολιόρκησε τὸ μεθόριον φρούριον *Οἰνόην*. Ἐνῷ δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπολιόρκουν τὸ φρούριον τοῦτο ἀνεπιτυχῶς, διέ-

---

(1) Ἐντεῦθεν ἔστειλαν οἱ Λακεδαιμόνιοι πρεσβείαν εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ προτάσεων εἰρήνης, ἀλλὰ μάτην.

ταξεν ὁ Περικλῆς τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐξασφαλίσωσιν ἐν τῇ πόλει τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ νὰ μετακομίσωσι πάντα τὰ πράγματά των ἐκ τῶν ἀγρῶν, καὶ προητοίμασεν ἐν τῷ Πειραιεῖ 100 πολεμικὰ πλοῖα, ἅτινα περιέχοντα 1000 ὁπλίτας καὶ 400 τοξότας ἠρήμονον τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ὁ ἴδιος δὲ ἔμεινεν ἐν τῇ πόλει ἵνα κρατήσῃ τὸν ἀνυπόμονον λαόν, ὅστις μακρόθεν ἔβλεπε τὴν ἐρήμωσιν τῆς χώρας ἐντὸς τῶν τειχῶν, καὶ ἵνα τοὺς ἀποτρέψῃ ἀπὸ ἀφρόνων διαβημάτων. Διετήρησε δὲ ὡς στρατηγὸς αὐστηροτάτην τάξιν καὶ ἀπηγόρευσε πᾶσαν συνέλευσιν τοῦ δήμου, ἵνα μὴ αὕτη προβῇ εἰς ἀπερίσκεπτόν τινα ἀπόφασιν· οὐδεμία δὲ μεμψιμοιρία καὶ οὐδεμία λοιδορία οὔτε συνάθροισις τὸν ἀπέτρεψε τοῦ σχεδίου του περὶ διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου. Ἐπειδὴ δὲ ἐφοβεῖτο μὴ ὁ Ἀρχίδαμος, ὅστις ἦτο ξένος του, φεισθῇ τῶν κτημάτων του ἐκ πονηρίας, ἵνα τὸν καταστήσῃ παρὰ τοῖς πολίταις ὕποπτον περὶ συνεννοήσεως αὐτοῦ μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ἐκήρυξεν ὁ Περικλῆς, ὅτι τὰ κτήματά του ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν δὲν ἤθελον ἐρημωθῆ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, θὰ ἀνήκωσιν εἰς τὸν λαόν.

Ὁ Ἀρχίδαμος ἐκστρατεύσας κατὰ τῆς Ἀττικῆς ἤλπιζεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις του, ἐνόσῳ αἱ γαῖαί των ἔμενον ἀβλαβεῖς. Ἀποτυχὼν ὅμως τῶν ἐλπίδων του καὶ μὴ δυνάμενος νὰ κυριεύσῃ τὴν Οἰνόην, ἔφθειρε τὴν πεδιάδα τῆς Ἐλευσῖνος· ἐπειδὴ δέ, ὡς εἴπομεν, εἰς οὐδένα ὁ Περικλῆς ἐπέτρεπε νὰ ἐξέλθῃ, ὅπως τὸν ἀντικρούσῃ, προυχώρησεν εἰς τὰς Ἀχαρνάς, 60 στάδια βορείως τῶν Ἀθηνῶν ἀπεχούσας· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲ οἱ Ἀχαρνεῖς ἐξῆλθον κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ἐγκατέλιπεν ὁ Ἀρχίδαμος μετὰ τοῦ στρατεύματός του τὴν ἐρημωθεῖσαν χώραν μετὰ 4 ἢ 5 ἑβδομάδας καὶ ἐπανῆλθε διὰ τῆς Βοιωτίας εἰς τὰ ἴδια. Τὸ δὲ ἐπίλοιπον τοῦ θέρους μετεχειρίσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἵνα βλάψωσι τοὺς ἐχθρούς των. Καθὼς ὁ Ἀττικὸς στόλος, ἑνωθεὶς μετὰ 50 Κερκυραϊκῶν πλοίων, ἠνώχλει τὰ παράλια καὶ τὰς πόλεις τῶν ἐχθρῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἐν τῇ γειτονίᾳ, ἐφορολόγει καὶ ἠρήμωνεν αὐτάς, οὕτω διῆλθον 30 πλοῖα διὰ τοῦ Εὐρίπου, ἵνα τιμωρήσωσι τοὺς Λοκρούς. Οἱ Αἰγινῆται, οἵτινες πρὸ πάντων ὑπεκίνησαν τὸν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν πόλεμον, καὶ ὧν ἡ νῆσος ἀπετέλει σπουδαῖον ναύσταθμον μεταξὺ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Πελοποννήσου, ἐξεδιώχθησαν ἅπαντες ἐκ τῆς νήσου των· ἡ δὲ χώρα των διενεμήθη εἰς Ἀττικοὺς πολίτας ἵνα τὴν καλλιεργήσωσι· τὸ δὲ μέτρον τοῦτο μετὰ τὴν ἐρήμωσιν τῆς ἰδικῆς των χώρας συνετέλεσε συνάμα πολὺ καὶ πρὸς καθησύχασιν τῶν πολιτῶν. Καὶ οἱ Μεγαρεῖς, οἵτινες

κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ὀλίγον πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου ἐφόνευσαν Ἀθηναῖόν τινα κήρυκα, Ἀνθεμόκριτον, παρὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον καὶ κατέστησαν, ὡς καὶ οἱ Αἰγινῆται, μισητοὶ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ὡς ἄσπονδοι κατήγοροι αὐτῶν, σκληρῶς ἐτιμωρήθησαν. Κατὰ τὸ φθινόπωρον δηλ. οἱ Ἀθηναῖοι, στρατηγοῦντος τοῦ Περικλέους, εἰσέβαλον καὶ διέφθειραν τὴν Μεγαρίδα· ὁ δὲ ἐξ 100 πλοίων ἐν Αἰγίνῃ στόλος των διαπλεύσας ἡνώθη μετὰ τοῦ στρατεύματος· οὕτω δὲ ὑπῆρχον ἤδη εἰς τὴν Μεγαρίδα 10,000 Ἀθηναῖοι καὶ 3,000 Μέτοικοι[1] ὁπλῖται καὶ πολυάριθμοι ψιλοί, καὶ ἔδειξαν διὰ τῆς ἐρημώσεως τῆς χώρας ταύτης μέχρι τῶν τειχῶν τῆς πόλεως πόσον ἠπατῶντο οἱ θαρροῦντες εἰς τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης. Τὸ κατὰ τῶν Μεγαρέων μῖσος ἦτο τόσον μέγα, ὥστε κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον κατὰ πρότασιν τοῦ Χαρίνου ἐκηρύχθη κατ' αὐτῶν αἰώνιος καὶ ἀδιάλλακτος πόλεμος· οὕτω δὲ ἕκαστος Μεγαρεύς, ὅστις ἤθελεν εὑρεθῇ ἐπὶ Ἀττικοῦ ἐδάφους, ἐθανατοῦτο· καὶ οἱ στρατηγοὶ ὤφειλον νὰ ὑποσχεθῶσιν ἐν τῷ περὶ τοῦ καθήκοντος ὅρκῳ των νὰ εἰσβάλλωσι δὶς τοῦ ἔτους εἰς τὴν Μεγαρίδα.

Ὁ τρόπος τοῦ πολέμου τοῦ Περικλέους ἀπεδείχθη ὠφελιμώτατος. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔβλεπον ἑαυτοὺς ἐντὸς τῶν ὀχυρωμάτων τῆς πόλεώς των ἀπροσβλήτους, καὶ παρηγοροῦντο διὰ τὴν ἐρήμωσιν τῆς χώρας των, διότι ἐξεδικήθησαν τὸν ἐχθρὸν διπλασίως καὶ τριπλασίως. Ὅσον καὶ ἂν ἠγανάκτησαν διὰ τὸν ἐντὸς τῶν τειχῶν περικλεισμὸν κατὰ τῆς νομιζομένης ὀκνηρίας τοῦ Περικλέους, εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους τούτου τοῦ πολέμου ἀνεγνώρισαν ἅπαντες τὴν ὀρθότητα τοῦ πολεμικοῦ σχεδίου καὶ τὸν ἐτίμησαν, ἐκλέξαντες αὐτὸν κατὰ τὸν χειμῶνα, ὁπότε ἔθαψαν δημοσίως εἰς τὸν Κεραμεικὸν τὰ ὀστᾶ τῶν εἰς τὴν μάχην πεσόντων, νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν συνήθη ἐπιτάφιον λόγον. Ὅτε δὲ τὸ ἐπόμενον ἔαρ ὁ Ἀρχίδαμος εἰσέβαλε πάλιν εἰς τὴν χώραν καὶ ἠρήμωσε τοὺς ἀνατολικοὺς δήμους αὐτῆς, διότι τὴν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐρημωθεῖσαν χώραν δὲν εἶχον πάλιν καλλιεργήσει, τότε εἰσῆλθεν ὁ λαός, θαρρῶν εἰς τὸν ἡγεμόνα του, μετ' ἐλαφροτέρας καρδίας εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως· διότι ἡ πόλις παρεῖχεν αὐτοῖς ἀσφάλειαν καὶ τὰς ἀπαιτουμένας τροφὰς ἐκ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης, καὶ ὁ ἐχθρὸς δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῇ ἐρημωθείσῃ χώρᾳ.

---

(1) Μέτοικοι ἢ παροικοῦντες ξένοι ἦσαν ὅσοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χάριν ἐμπορίου, κατῴκουν εἰς πόλιν, ὅπου δὲν ἦσαν γεννημένοι. Ἐπλήρονον δὲ χάριν προστασίας φόρον 12 δραχμῶν κατ' ἔτος, Μετοίκιον ὀνομαζόμενον.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἀρχιδάμου ἐπῆλθε νέον τι καὶ φοβερὸν δυστύχημα εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπερ οὐδεμία ἀνθρωπίνη διάνοια ἠδύνατο νὰ προΐδῃ. Καταστρεπτικὸς λοιμὸς, ὅστις πρώτην ἤδη φορὰν ἐνέσκηψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἦλθεν, ὡς ἔλεγον, ἐκ τῆς Αἰθιοπίας, ἄνωθεν τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἀφήρπασεν ἤδη πρό τινος χρόνου μέγα πλῆθος ἀνθρώπων ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ἐν τῇ Ἀφρικῇ, ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς χώραις καὶ ἔν τισιν Ἑλληνικαῖς νήσοις, καὶ ἰδίως ἐν τῇ Λήμνῳ. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἀνεφάνη αἰφνιδίως πρὸς γενικὴν ἔκπληξιν ἐν τῷ Πειραιεῖ, μετ' ὀλίγον δὲ διεδόθη τάχιστα καὶ εἰς τὴν πόλιν, εἰς αὐτὰς τὰς Ἀθήνας. Οὐδαμοῦ ἀνεφάνη ἡ ἐπιδημία αὕτη τόσον φοβερὰ, ὅσον ἐν Ἀθήναις. Ἐδῶ εὗρεν ὁ λοιμὸς ἕνεκα τοῦ θερινοῦ καύσωνος καὶ τῆς συναγωγῆς τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἄλλοι μὲν κατῴκουν ἐν μικραῖς οἰκίαις καὶ στεναῖς καὶ χαμηλαῖς καλύβαις, ἄλλοι δὲ καὶ ὑπὸ τὸ ὕπαιθρον ἔμενον πλήρεις φροντίδων καὶ ἀνησυχίας, τὴν καλλίστην καὶ ἀφθονωτάτην τροφὴν, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἀπέθνησκον σωρηδόν. Ὁ Θουκυδίδης, ὁ ἱςοριογράφος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅστις καὶ ὁ ἴδιος ἐνόσησε, λέγει περὶ αὐτοῦ (2, 49) τὰ ἑξῆς· «Τὸ μὲν ἔτος ἐκεῖνο, καθ' ὃ ὁ λοιμὸς ἀνεφάνη, ὡς οἱ πάντες συνωμολόγουν, ἦτο μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀπηλλαγμένον τῶν συνήθων νόσων· ἐὰν δέ τις προσεβάλλετο ὑπὸ κακοδιαθεσίας τινὸς, αὕτη κατέληγεν εἰς τὴν νόσον ταύτην· ἐν γένει ἄνευ οὐδεμιᾶς αἰτίας, ἀλλ' ἐξ ἀπροόπτου καὶ ἐν πλήρει ὑγείᾳ ᾐσθάνοντο οἱ ἄνθρωποι πρῶτον μὲν ἰσχυρὰν θέρμην εἰς τὴν κεφαλὴν, ἐρυθήματα καὶ φλογώσεις εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐντὸς δὲ ὁ φάρυγξ καὶ ἡ γλῶσσα καθίσταντο εὐθὺς αἱματόχροα, ἡ ἀναπνοὴ ἦτο ἄτακτος καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ στόματος ἐκπεμπόμενος ἀὴρ δυσώδης· ἔπειτα ἐπήρχετο πταρμὸς καὶ βράγχος, καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ πόνος κατέβαινεν εἰς τὰ στήθη μετὰ βηχὸς ἰσχυρᾶς. Ὅτε δὲ ἔφθανεν εἰς τὸν στόμαχον, ἀνέστρεφεν αὐτὸν καὶ ἐπήρχοντο ὅλαι αἱ ἀποκαθάρσεις τῆς χολῆς, αἱ ὑπὸ τῶν ἰατρῶν κατονομασθεῖσαι· αὗται δὲ ἐπήρχοντο μετὰ πόνων ὀξέων. Εἰς τοὺς πλείστους δὲ ἐπήρχετο λὺγξ ἄνευ ἐμέτου, σφοδρὸν προξενοῦσα σπασμὸν, ὅστις εἰς τοὺς μὲν ἔπαυε μετ' ὀλίγον, εἰς τοὺς δὲ ὅμως ἔπαυε πολὺ βραδέως. Καὶ τὸ μὲν σῶμα ἔξωθεν ἐγγιζόμενον οὔτε πολὺ θερμὸν ἦτο οὔτε πολὺ ὠχρὸν, ἀλλ' ὑπέρυθρον, πελιδνὸν, κεκαλυμμένον ὑπὸ μικρῶν φλυκταινῶν καὶ ἑλκῶν· ἔσωθεν δὲ οὕτως ἐκαίετο, ὥστε δὲν ἠνείχετο οὔτε τὰ λεπτότερα ἱμάτια, οὔτε τὰς σινδόνας, οὔτε ἄλλο τι· οἱ ἀσθενεῖς ἤθελον νὰ μένωσι γυμνοὶ, καὶ εὐχαρίστως ἔρριπτον ἑαυτοὺς εἰς ὕδωρ ψυχρόν. Καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν παρημελημένων ἀνθρώ-

πων, βασανιζόμενοι ὑπὸ ἀπαύστου δίψης, ἔπιπτον εἰς τὰ φρέατα· ἡ δίψα δὲ ἐκείνη, εἴτε ὀλίγον ἔπινον εἴτε πολὺ, ἔμενεν ἡ αὐτή. Ἡ ἀέναος ταραχὴ καὶ ἡ ἀγρυπνία ἐβάρυνεν αὐτούς. Καὶ τὸ σῶμα, ἐφ' ὅσον χρόνον ἡ νόσος ἤκμαζε, δὲν ἐμαραίνετο, ἀλλ' ἀντεῖχε παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν εἰς τὴν ταλαιπωρίαν, οὕτως ὥστε οἱ πλεῖστοι τῶν ἀσθενῶν διετήρουν ἀκόμη δύναμίν τινα, ὅταν ἀπέθνησκον τὴν ἑβδόμην ἢ 9 ἡμέραν, καταναλισκόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ καύματος· ἤ, ἐὰν διέφευγον τὸν θάνατον κατὰ τὸ τέρμα τοῦτο, τὸ νόσημα κατέβαινεν εἰς τὴν κοιλίαν, καὶ προὐξένει εἰς αὐτὴν ἰσχυρὰν ἕλκωσιν, ἣν παρηκολούθει ἐπίμονος διάρροια καὶ ἀτονία, ἐξ ἧς οἱ πολλοὶ ἀπέθνησκον. Οὕτω λοιπὸν τὸ νόσημα ἄνωθεν ἀρξάμενον καὶ ἐν τῇ κεφαλῇ κατὰ πρῶτον ἱδρυθὲν διέτρεχε βαθμηδὸν ὅλον τὸ σῶμα, ἄνωθεν ἕως κάτω· καὶ ἐάν τις διέφευγε τὰ σπουδαιότερα συμπτώματα, τὸ κακὸν προσέβαλλε τὰ ἄκρα ἀφῖνον ἴχνη τῆς διαβάσεώς του· διότι ἐνέσκηπτεν εἰς τὰ αἰδοῖα καὶ τὰ ἄκρα τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, καὶ πολλοὶ διέφευγον τὸν θάνατον διὰ τῆς ἀπωλείας τῶν μελῶν τούτων, ἄλλοι δὲ διὰ τῆς τῶν ὀφθαλμῶν, ἄλλοι τέλος ἀπέβαλλον ἐντελῶς τὴν μνήμην, καὶ ἐγειρόμενοι δὲν ἀνεγνώριζον μήτε ἑαυτοὺς μήτε τοὺς οἰκείους».

Ὁ λοιμὸς προὐξένησε φοβερὰν καταστροφήν. Οὐδὲν ἰατρικὸν ἠδύνατο νὰ τὴν καταδαμάσῃ. Ὁ περίφημος ἰατρὸς Ἱπποκράτης ἐκ τῆς Κῶ, ὅστις τότε ἔζη ἐν Ἀθήναις καὶ τὴν νόσον ἠρεύνησεν, ἐφεῦρεν, ὡς λέγουσι, τέλος ἀντιφάρμακον κατ' αὐτῆς, καθαρίζων διὰ πυρὸς τὴν ἀτμοσφαῖραν· εἶχε δηλ. παρατηρήσει, ὅτι οἱ σιδηρουργοὶ ἐλάχιστον προσεβάλλοντο ἀπὸ τῆς νόσου ταύτης, ἰατροὶ δὲ ἀπέθνησκον πολλοί, διότι οὗτοι ἰδίως ἤρχοντο εἰς συνάφειαν μετὰ τῶν νοσούντων· διότι ἡ νόσος αὕτη ἦτο εἰς ὕψιστον βαθμὸν μεταδοτική. Διὰ τοῦτο ἀπέθανον πολλοὶ μὲν ἄνθρωποι ἕνεκα ἐλλείψεως περιποιήσεως, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι, μολονότι εἶχον ἐπιμελεστάτην περίθαλψιν. Ἡ νόσος ἐφόνευε πάντας ἀδιακρίτως, τὸν ἰσχυρὸν ὡς καὶ τὸν ἀδύνατον, νέους καὶ γέροντας. Ὁ λαὸς ἐζήτησε καταφύγιον καὶ βοήθειαν παρὰ τοῖς θεοῖς· ἀλλὰ πᾶσαι αἱ προσευχαὶ ἐν τοῖς ναοῖς, καὶ χρησμοί, καὶ ἄλλα μέσα ἦσαν ἀνωφελῆ. Οἱ ναοὶ ἦσαν πλήρεις νεκρῶν τῶν ἱκετευόντων· ἐν ταῖς ὁδοῖς δὲ καὶ ταῖς πλατείαις ἔκειτο ὁ εἷς νεκρὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου, καὶ πολλοὶ ἡμιθανεῖς ἐκυλίοντο εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ περὶ τὰς κρήνας. Τότε ἐξέλιπε πᾶν θάρρος καὶ πᾶσα ἐλπίς· οἱ ἄνθρωποι εἶχον ἀπολέσει τὸν σεβασμὸν πρὸς πάντα τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια. Ὅλαι αἱ καλαὶ συνήθειαι, αἱ ἐπικρατοῦσαι πρότερον διὰ τὰς ταφάς, παρεβιάσθησαν, καὶ ἔθαπτον

τοὺς νεκροὺς ὅπως ἠδύναντο. Καὶ πολλοὶ στερούμενοι τῶν πρὸς ταφὴν ἀναγκαίων κατέφευγον εἰς ἐπονείδιςα μέσα ἕνεκα τῶν συχνῶν ἀποβιώσεων ἐν ταῖς οἰκογενείαις των· οἱ μὲν ἐπέθετον τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς εἰς πυράς, αἵτινες δὲν ἀνῆκον εἰς αὐτούς, καὶ προλαμβάνοντες τοὺς στήσαντας αὐτὰς ἔθετον πῦρ· οἱ δὲ, ἄλλου καιομένου, ρίπτοντες ἄνωθεν ἐκεῖνον, ὃν ἔφερον, ἔφευγον.

Αἱ Ἀθῆναι ἀπώλεσαν διὰ τῆς νόσου ταύτης τὸ ἄνθος τοῦ στρατεύματός των· ἀλλὰ ζημία πολὺ μεγαλητέρα καὶ χειροτέρα ἦτο ἡ ἠθικὴ βλάβη, ἥτις προέκυψεν ἐκ ταύτης τῆς δυστυχίας. Ὅλοι οἱ δεσμοὶ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς πολιτικῆς τάξεως διελύθησαν. Θεωροῦντες τὰ σώματα καὶ τὰ χρήματα αὐτῶν ἐφήμερα, δὲν ἐσκέπτοντο ἄλλο εἰμὴ πῶς ν' ἀπολαύσωσι καὶ νὰ εὐχαριστήσωσι τὰς ὀρέξεις των. Οὐδεὶς ἦτο πρόθυμος νὰ ἐπιδοθῇ εἰς κοπιαστικὴν ἐργασίαν· διότι οὐδεὶς ἤξευρεν, ἐὰν ἤθελε ζήσει. Ὅ,τι ἦτο γνωστὸν καὶ εὐχάριστον καὶ ὡς παρέχον πολλὰ κέρδη, τοῦτο κατέστη καλὸν καὶ χρήσιμον. Οὔτε ὁ φόβος τῶν θεῶν, οὔτε ὁ φόβος τῶν νόμων ἐμπόδιζε τοὺς ἀνθρώπους· τὸ μὲν πρῶτον, διότι βλέποντες τοὺς πολίτας ὅλους ἀποθνήσκοντας ἀδιακρίτως, ἔκρινον ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ εὐσεβείας καὶ ἀσεβείας, τὸ δὲ δεύτερον, διότι οὐδεὶς ἤλπιζεν ὅτι ἤθελε ζήσει μέχρις οὗ δικασθῇ καὶ τιμωρηθῇ· πολὺ δὲ περισσότερον ἐφοβοῦντο τὴν ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς των ἐπικρεμαμένην ἀπόφασιν καὶ ἔκρινον εὔλογον, πρὶν προσβληθῶσιν ὑπ' αὐτῆς, ν' ἀπολαύσωσιν ὀλίγην τινὰ ἡδονὴν βίου· διὸ οἱ μὲν περιέπιπτον εἰς ἀδιαφορίαν ἢ εἰς σκυθρωπὴν δυσθυμίαν, οἱ δὲ παρεδόθησαν εἰς ἀχαλίνωτον ἀκολασίαν καὶ ἀμέτρους ἡδονάς.

Ὁ Περικλῆς ἐν τῷ χειμάρρῳ τούτῳ τῆς δυστυχίας δὲν ἀπώλεσε τὴν ἀταραξίαν του, μολονότι ἡ μὲν δυστυχία τῶν συμπολιτῶν του βαρέως τὸν ἐλύπει, ὁ δὲ λαός, ἐρεθιζόμενος ὑπὸ τῶν φωνῶν τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων, τὸν ὕβριζε καὶ τὸν κατηγόρει ὡς αἴτιον τῆς κοινῆς δυστυχίας. Πολλοὶ κατεβόων τοῦ Περικλέους, ὅτι ὁ τυραννικὸς οὗτος ἀνὴρ, ὃν ὠφελεῖ ὁ λοιμὸς καὶ ὁ πόλεμος, περιέκλεισε τὸν λαὸν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἵνα κατορθώσῃ εὐκολώτερον τὰ σχέδιά του· τινὲς δὲ μάλιστα ἔλεγον ὅτι τῷ ὄντι ἐπ' αὐτοῦ ἦτο τὸ παλαιὸν ἄγος τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, ὅπερ ἀδίκως ἀποτίνουσιν ὅλοι οἱ πολῖται. Ὁ δὲ Περικλῆς, ἵνα ἀπασχολήσῃ τὸν στρατὸν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἐνθαρρύνῃ τὸν λαὸν δι' εὐτυχῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἔπλευσε μετὰ στόλου ἐξ 150 τριήρων κατὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἠρήμωσε κατὰ ταύτην τὴν ἐκστρατείαν τὰς πλουσίας χώρας τῆς *Τροιζῆνος* καὶ τῆς

Ἑρμιόνης, ἐπολιόρκησε τὴν Ἐπίδαυρον, ἀλλὰ χωρὶς νὰ τὴν κυριεύσῃ, καὶ κατέλαβε τὰς *Πρασιάς*, πόλιν τῆς Λακωνίας, ἥτις ἔμελλε νὰ γείνῃ ὀχυρὸν ὁρμητήριον κατὰ τῆς Σπαρτιατικῆς χώρας. Τὸν χρόνον τοῦτον τῆς ἀπουσίας τοῦ Περικλέους μετεχειρίσθησαν ἰδίως οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, ὁ **Κλέων**, ὁ *Σιμμίας* καὶ ὁ *Λακρατίδης*, ἵνα ἐρεθίσωσι τὸν λαὸν κατ' αὐτοῦ· διὸ ἐκάλεσαν παρὰ τὴν διαταγήν του τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν καὶ ἔστειλαν μάλιστα καὶ πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην, ἵνα διαπραγματευθῶσι περὶ εἰρήνης. Ὅτε δὲ ἐπέστρεψεν ὁ Περικλῆς, ἠναγκάσθη νὰ συγκαλέσῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἐκκλησίαν, θέλων νὰ τοὺς ἐνθαρρύνῃ καὶ νὰ ὑπερασπισθῇ ἑαυτὸν καὶ τὴν πολιτικήν του.

Ὁ Περικλῆς οὐδέποτε ἐφάνη ἀξιοπρεπέστερος καὶ μεγαλήτερος, παρὰ εἰς τὸν λόγον, ὃν ἐξεφώνησε νῦν ἔμπροσθεν τοῦ ἐναντίον αὐτοῦ ὀργισθέντος λαοῦ. Ἦτο λόγος ἐπιτιμητικὸς καὶ οὐχὶ ἀπολογητικός· «Οὐδόλως μὲ ἐκπλήττουσι τὰ κατ' ἐμοῦ σημεῖα τῆς ὀργῆς ὑμῶν, εἶπε, (διότι καλῶς γινώσκω τὰς αἰτίας), διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐγὼ συνεκάλεσα ὑμᾶς εἰς ἐκκλησίαν, ἵνα σᾶς μεμφθῶ καὶ σᾶς ὑπενθυμίσω ὅτι ἀδίκως καταφέρεσθε κατ' ἐμοῦ καὶ ἐνδίδετε εἰς τὰς δυστυχίας. Ἐγὼ νομίζω ὅτι πλειότερον τὰ ἄτομα εἶναι εὐτυχῆ, ὅταν ἡ πόλις ὅλη εὐπραγῇ, παρὰ ἐὰν τὰ ἄτομα εὐτυχοῦσιν ἡ δὲ πόλις ἀθρόα μαραίνεται. Ὁ εὐτυχῶν εἰς τὰς ἰδιωτικάς του ὑποθέσεις συμπεριλαμβάνεται εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος ὅπως καὶ ὁ ἀποτυγχάνων, ἐνῷ ὁ ἀποτυγχάνων ἔχει πλειοτέρας ἐλπίδας νὰ σωθῇ ἐν εὐτυχούσῃ πόλει ἢ ἐν δυστυχούσῃ. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ μὲν πόλις δύναται νὰ ὑποστῇ τὰς μερικὰς τῶν ἀνθρώπων δυστυχίας, εἷς δὲ ἕκαστος ἀδυνατεῖ νὰ ὑφίσταται τὰς ἐκείνης, πάντες πρέπει νὰ ἑνωθῶμεν πρὸς ὑπεράσπισίν της, καὶ ὄχι νὰ πράττωμεν ὅ,τι πράττετε σήμερον· παραφερθέντες διὰ τὰς οἰκιακὰς δυστυχίας ἀμελεῖτε τῆς κοινῆς σωτηρίας, καὶ συναπεφασίσατε οὐ μόνον ἐμὲ νὰ κατηγορῆτε, διότι σᾶς συνεβούλευσα νὰ πολεμῆτε, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς αὐτούς, διότι συνεμερίσθητε τὴν γνώμην μου. Καὶ ὅμως ὀργίζεσθε ἐναντίον πολίτου, ὡς ἐγώ, πολίτου, ὅστις, ὡς νομίζω, οὐδενὸς εἶναι κατώτερος εἰς τὸ νὰ ἐννοῇ τὰ συμφέροντα καὶ νὰ παριστᾷ ταῦτα σαφῶς διὰ τοῦ λόγου, ὅστις ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα καὶ εἶναι ἀφιλοκερδής. Ὁ γινώσκων τὰ ὠφέλιμα καὶ μὴ διδάσκων αὐτὰ σαφῶς οὐδόλως διαφέρει τοῦ μὴ γινώσκοντος· ὁ δὲ ἔχων ἀμφότερα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα, διακείμενος ὅμως δυσμενῶς πρὸς τὴν πόλιν, δὲν θὰ ἐξέθετε τὰ συμφέροντα τῇ πόλει, ὡς θὰ ἔπραττεν, ἐὰν ἦτο φιλόπολις· ὁ ἔχων τέλος καὶ τὸ προσὸν τοῦτο, ὢν ὅμως ἧτ-

των χρημάτων, θὰ ἐπώλει ὅλα ταῦτα ἀντὶ ἀργυρίου. Ὥστε ἀφοῦ πιστεύσαντες ὅτι εἶχον μᾶλλον παντὸς ἄλλου τὰ πλεονεκτήματα ταῦτα, ἔστω καὶ μετρίως, ἐπείσθητε νὰ πολεμήσητε, παραλόγως μὲ κατηγορεῖτε σήμερον ὅτι σᾶς ἀδικῶ.

«Τῷ ὄντι ὅσοι ἔχουσιν ἐλευθερίαν ἐκλογῆς καὶ εἶναι εὐτυχεῖς, μεγάλως θὰ ἦσαν παράφρονες, ἐὰν ἐξέλεγον τὸν πόλεμον· ἀλλ' ἐὰν ἦτο ἀνάγκη ἢ νὰ ὑποκύψωσι καὶ νὰ φέρωσι ἀμέσως τὸν ξένον ζυγὸν ἢ νὰ κινδυνεύσωσι καὶ νὰ σωθῶσι, μᾶλλον ἄξιος μομφῆς θὰ ἦτο ὁ φυγὼν τὸν κίνδυνον ἢ ὁ ὑποστὰς αὐτόν. Καὶ ἐγὼ μὲν εἶμαι ὁ αὐτὸς καὶ δὲν μεταβάλλομαι, ὑμεῖς δὲ μεταβάλλεσθε, ἐπειδὴ συνέβη νὰ πεισθῆτε μὲν ὅτι εἶσθε ἀβλαβεῖς, νὰ μεταμεληθῆτε δὲ σήμερον, ὅτε πάσχετε. Ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τοῦ φρονήματος ὑμῶν νομίζετε τὰς συμβουλάς μου ὡς μὴ ὀρθάς, διότι ἕκαστος αἰσθάνεται ἀμέσως τὴν ἰδίαν βλάβην, πάντες δὲ δὲν καθορῶσι τὴν ἐν τῷ μέλλοντι κοινὴν ὠφέλειαν. Εἰς τοιαύτην μεγάλην μεταβολήν, ἥτις ἐπῆλθεν αἰφνιδίως, τὸ φρόνημα ὑμῶν ἔγεινε πολὺ ταπεινὸν καὶ δὲν δύνασθε νὰ ἐγκαρτερήσητε εἰς τὰ ἀποφασισθέντα· διότι καταβάλλουσι τὸ φρόνημα τὰ αἰφνίδια καὶ ἀπροσδόκητα καὶ τὰ παρὰ πάντα ὑπολογισμὸν συμβαίνοντα· τοῦτο συνέβη καὶ εἰς ὑμᾶς ἕνεκα τῆς νόσου, ἥτις ἐπῆλθε πρὸς τοῖς ἄλλοις δεινοῖς. Οἰκοῦντες ὅμως πόλιν μεγάλην καὶ ἀνατεθραμμένοι μὲ ἤθη ἀνάλογα τοῦ μεγέθους αὐτῆς, πρέπει καὶ εἰς τὰς μεγίστας συμφορὰς ν' ἀνθίστασθε καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτῆς νὰ μὴ ἀφανίζητε· λησμονήσατε λοιπὸν τὰς ἰδίας συμφορὰς καὶ ἀσχολήθητε περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας. Ὅ,τι στέλλει ὁ θεός, πρέπει τις νὰ φέρῃ μὲ ὑπομονήν, διότι αὐτὸ δὲν δύναται νὰ μεταβληθῇ, ὅ,τι δὲ προέρχεται ἐξ ἐχθροῦ τινος πρέπει νὰ ὑποφέρῃ τις ἀνδρείως. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου, δὲν ἔχετε κανένα λόγον ν' ἀπελπίζησθε· νομίζετε ὅτι μόνον ἐπὶ τῶν συμμάχων ἄρχετε, ἐγὼ δὲ διϊσχυρίζομαι ὅτι ἐκ τῶν δύο μερῶν, ἅτινα φανερῶς εἶναι προωρισμένα εἰς χρῆσιν τῶν ἀνθρώπων, τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης, ὑμεῖς μὲν εἶσθε οἱ ἀπόλυτοι κύριοι τοῦ ἑνὸς οὐ μόνον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, ἣν κατέχετε σήμερον, ἀλλὰ καὶ πλειότερον ἀκόμη, ἐὰν θελήσητε· καὶ οὐδείς, οὔτε βασιλεὺς οὔτε ἄλλος κἀνεὶς λαὸς ἐκ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι ἱκανὸς νὰ παρακωλύσῃ ὑμᾶς πλέοντας διὰ τοῦ ὑπάρχοντος στόλου. Ὥστε αὕτη ἡ δύναμις φαίνεται πολλῷ μείζων τῆς τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν ἀγρῶν, ὧν στερηθέντες νομίζετε ὅτι ἐστερήθητε μεγάλων πραγμάτων· οὐδὲ εἶναι πρέπον νὰ θλίβησθε διὰ τὴν στέρησιν πραγμάτων, ἅτινα παραβαλλόμενα πρὸς τὴν δύναμίν σας δὲν πρέπει νὰ ἔχωσιν ἄλλην ἀξίαν

εἰμὴ κηπαρίων καὶ ἐπιδειγμάτων πλούτου. Σκέφθητε ὅτι διὰ μὲν τῆς ἐλευθερίας, ἐὰν διὰ τῶν ἀγώνων μας διατηρήσωμεν αὐτὴν, εὐκόλως θέλομεν ἀνακτήσει ταῦτα, διὰ δὲ τῆς ὑποταγῆς εἰς ἄλλους καὶ τὰ προκεκτημένα θέλουσιν ἐλαττωθῆ. Ὑπὸ τὴν διπλῆν ταύτην ἔποψιν δὲν πρέπει νὰ φανῶμεν κατώτεροι τῶν πατέρων ἡμῶν, οἵτινες οὐχὶ κληρονομήσαντες ἀλλὰ μετὰ κόπων κτησάμενοι καὶ προσέτι διασώσαντες παρέδοσαν εἰς ἡμᾶς τὴν δύναμιν ταύτην (εἶναι δὲ αἰσχρότερον ν' ἀπολέσῃ τις ὅ,τι ἐκέκτητο παρὰ ν' ἀποτύχῃ ὅπως κτήσηται αὐτό). Βαδίσατε λοιπὸν κατὰ τῶν ἐχθρῶν γενναίως οὐχὶ μόνον μετὰ τυφλοῦ ἀλλὰ καὶ μετ' ἐλλόγου θάρρους· διότι ἡ ἀμάθεια, ὅταν συνοδεύηται μὲ εὐτυχίαν, δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ ὑπερηφάνειαν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν δειλὸν, ἐνῷ τὸ ἔλλογον θάρρος δὲν ἀνήκει εἰμὴ εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἐν συνειδήσει πιστεύει ὅτι εἶναι ὑπέρτερος τοῦ ἐχθροῦ. Τοῦτο δὲ τὸ αἴσθημα ὑπάρχει εἰς ἡμᾶς. Μάθετε καλῶς ὅτι Ἕλληνες ὄντες ἤρξαμεν ἐπὶ πλείστων Ἑλλήνων. Ἡ πόλις ἡμῶν ἀπέκτησε μετὰ πλείστων κόπων καὶ μεγάλων ἔργων δόξαν, ἥτις λάμπει ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. Ταύτην λοιπὸν νὰ παραιτήσωμεν τόσον ῥαθύμως ἄνευ ἀγῶνος; ὄχι, μὴ συνθηκολογήσητε πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, μηδὲ δείξητε ὅτι κατεπονέθητε ὑπὸ τῶν παρόντων δεινῶν· ἐν ταῖς συμφοραῖς οἱ ὀλιγώτερον λυπούμενοι καὶ ἐνεργητικώτερον ἀνθιστάμενοι λαοὶ ἢ ἰδιῶται, οὗτοι εἰσὶ κράτιστοι πάντων».

Τοιαῦτα λέγων ὁ Περικλῆς καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ ὀργὴν τῶν Ἀθηναίων προσεπάθει νὰ καταπραΰνῃ καὶ τὴν σκέψιν αὐτῶν νὰ στρέψῃ ἀπὸ τῶν παρόντων δεινῶν· οἱ δὲ δημοσίως μὲν ἐπείσθησαν εἰς τοὺς λόγους του καὶ δὲν ἔπεμψαν πλέον πρέσβεις εἰς τὴν Λακεδαίμονα, ἀλλ' ἔκλινον μᾶλλον πρὸς τὸν πόλεμον, ἰδιαιτέρως ὅμως ἐλυποῦντο ἐπὶ τοῖς παθήμασιν· ὁ μὲν δῆμος διότι ἀπώλεσε καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα, τὰ ὁποῖα εἶχεν, οἱ δὲ πλούσιοι, διότι ἀπώλεσαν τοὺς ἀγροὺς, τὰς καλὰς οἰκοδομὰς καὶ τὰ πολυτελῆ ἔπιπλά των, ὅλοι δὲ διότι εἶχον πόλεμον ἀντὶ εἰρήνης. Δὲν ἔπαυσε δὲ ἡ ὀργή των, εἰμὴ ἀφοῦ τὸν κατεδίκασαν εἰς χρηματικὴν ἀποζημίωσιν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὕστερον, ὅπερ σύνηθες εἰς τὸν λαὸν, ἐξέλεξαν πάλιν αὐτὸν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος στρατηγὸν, καὶ τῷ ἀνέθεσαν τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων· διότι ὁ Περικλῆς τοῖς ἐφαίνετο ὅτι ἦτο ὁ μόνος ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνάγκην ἡ πόλις. Μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψεν εἰς τὸν ἄστατον λαὸν πάλιν ἡ δυσαρέσκεια, καὶ δυστυχήματά τινα, ἅτινα ὑπέστησαν τὰ σταλέντα στρατεύματα, ἰδίως ἕνεκα τοῦ λοιμοῦ, ἔδοσαν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἐχθρούς

του νὰ τὸν προσβάλωσιν, ὅτε ἔδιδε λόγον περὶ τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος διοικήσεώς του, εἰσαγαγόντες κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν ἐπὶ καταχρήσει τῶν δημοσίων χρημάτων. Συγκροτηθὲν δὲ δικαστήριον ἐνόρκων τὸν ἐκήρυξεν ἔνοχον. Συνεπείᾳ λοιπὸν τούτου ἀφήρεσαν ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ καὶ τὸν κατεδίκασαν εἰς χρηματικὴν ποινὴν κατ' ἄλλους 15, κατ' ἄλλους 50, καὶ κατ' ἄλλους 80 ταλάντων.

Ὁ Περικλῆς νῦν ἐντελῶς παρεδόθη εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ἀλλὰ χωρὶς νὰ εὕρῃ μετὰ τεσσαρακονταετῆ ἀκούραστον ἐνέργειαν παρηγορίαν καὶ εἰρήνην ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ τῆς οἰκογενείας του καὶ τῶν πιστοτάτων φίλων του. Ὁ πρεσβύτερος τῶν γνησίων υἱῶν του Ξάνθιππος, ὅστις ἕνεκα τοῦ ἰδίου του καὶ τοῦ τῆς γυναικός του πολυδαπάνου βίου πρὸ πολλοῦ ἤδη ἦλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν πατέρα του, διετήρησε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀποθανόντος ἐκ τοῦ λοιμοῦ, ἄσπονδον τὴν κατὰ τοῦ πατρός του ἀντιπάθειαν· ἀπέθανε δὲ καὶ ἡ ἀγαπητὴ τοῦ Περικλέους ἀδελφὴ καὶ πολλοὶ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων του, οἵτινες τῷ παρεῖχον εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας σπουδαιοτάτας ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ δὲν ἀπηλπίσθη οὐδὲ ἐταπεινώθη τὸ φρόνημα καὶ τὸ μέγεθος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν συμφορῶν· καὶ οὐδὲ κλαίων, οὐδὲ νεκρὸν συνοδεύων, οὐδὲ παρὰ τὸν τάφον ἐφάνη τινὸς τῶν οἰκείων του, μέχρις οὗ ἀπώλεσε καὶ τὸν ἔσχατον τῶν γνησίων υἱῶν του *Πάραλον*. Ὁ θάνατος ὅμως αὐτοῦ τὸν ἐκλόνησε· καὶ προσεπάθει μὲν νὰ ἐμμείνῃ καρτερικῶς εἰς τὸ ἦθός του καὶ νὰ διαφυλάξῃ τὴν μεγαλοψυχίαν, ὅτε ὅμως ἔφερε στέφανον εἰς τὸν ἀγαπητόν του νεκρὸν μὲ τρέμουσαν χεῖρα, κατεβλήθη ὑπὸ τοῦ πάθους, ἅμα τὸν εἶδε, καὶ εἰς κλαυθμὸν παρεδόθη, καὶ ἔχυσε πλῆθος δακρύων, ἐνῷ ποτὲ καθ' ὅλον τὸν βίον του τοιοῦτόν τι δὲν ἔπραξεν ἄλλοτε.

Ὁ Περικλῆς δὲν ἔμεινεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπομεμακρυσμένος τῶν πολιτικῶν. Οἱ νέοι δηλ. στρατηγοὶ καὶ ῥήτορες, οἵτινες κατέλαβον τὴν θέσιν αὐτοῦ, ἔδειξαν ἐντὸς ὀλίγου, ὅτι δὲν ἦσαν ἱκανοὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀνατεθέντος αὐτοῖς καθήκοντος, καὶ ὁ λαὸς ἐπεθύμησε πάλιν τὸν παλαιόν του καὶ εὐδόκιμον ἀρχηγόν. Ὅπως ἡ μέλισσα μετὰ τοῦ κεντήματος ἀφίνει καὶ τὸ κέντρον, οὕτω καὶ οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν τιμωρίαν τοῦ Περικλέους ἄφησαν τὴν κατ' αὐτοῦ ὀργήν των· ᾐσθάνθησαν μεταμέλειαν καὶ ἐζήτησαν συγγνώμην· ἐκήρυξαν δὲ τὴν καταδίκην του ἄδικον, ἐπανώρθωσαν ἐντελῶς πάλιν τὴν τιμὴν αὐτοῦ καὶ ἐχειροτόνησαν αὐτὸν ϛρατηγὸν, ἐπιτρέψαντες αὐτῷ αὖθις πάντα τὰ πράγματα. Ἐκεῖνος ὅμως κατέκειτο ἐν τῇ οἰκίᾳ του ἀθυμῶν διὰ τὸ

24

πένθος αὐτοῦ, μέχρις οὗ τέλος ὁ Ἀλκιβιάδης, στενὸς συγγενὴς αὐτοῦ, καὶ οἱ λοιποὶ φίλοι παρεκίνησαν τὸν μεμονωμένον καὶ πενθοῦντα ἄνδρα, ἵνα ἀναφανῇ πάλιν εἰς τὸν δημόσιον βίον καὶ ἀναλάβῃ ἄνευ ὀργῆς αὖθις τὴν διεύθυνσιν τῶν ὑποθέσεων τῆς πολιτείας. Οὕτω δὲ εὐθὺς, ὡς ἐξελέχθη στρατηγὸς, προέτεινε τὴν κατάργησιν τοῦ περὶ νόθων νόμου, ὃν ὁ ἴδιος ἄλλοτε εἶχεν εἰσαγάγει, ἵνα μὴ ἐκλείψῃ παντάπασιν ἀπὸ τοῦ οἴκου αὐτοῦ τὸ ὄνομα καὶ τὸ γένος δι' ἔλλειψιν διαδοχῆς. Ἦσαν δὲ τὰ κατὰ τὸν νόμον τοιαῦτα. Κατά τινα ἐποχὴν, ὅτε συνέρρευσε πλῆθος ξένου λαοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐζήτησε πολιτικὰ δικαιώματα, προέτεινεν ὁ Περικλῆς, ὅτε ἤκμαζεν εἰς τὴν πολιτείαν, ἔχων υἱοὺς γνησίους, «Ἀθηναῖοι νὰ ἦναι μόνοι οἱ γεννηθέντες ἐκ δύο Ἀθηναίων, οἱ δ' ἄλλοι ν' ἀποκλεισθῶσι τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων». Ὁ Περικλῆς ὅμως προέτεινε καὶ νῦν τὴν κατάργησιν τοῦ νόμου τούτου, βεβαίως ἐν μέρει μὲν μὲ τὸν σκοπὸν, ἵνα ἀναπληρωθῇ πάλιν ἡ ἀπώλεια τῶν πολιτῶν, ἥτις ἐπῆλθεν ἕνεκα τοῦ λοιμοῦ, ἀλλὰ συνάμα, ἐπεδίωκε δι' αὐτοῦ καὶ προσωπικόν τι συμφέρον ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας του. Οἱ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου παῖδες αὐτοῦ ἀπέθανον, καὶ ἐπεθύμει, ἵνα μὴ ἐξαλειφθῇ ἡ οἰκογένειά του, ὅπως ὁ ἐκ τῆς Μιλησίας Ἀσπασίας υἱός του καταταχθῇ εἰς τοὺς Ἀττικοὺς πολίτας. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν κατήργησαν μὲν τὸν νόμον, ἀλλ' ἐκ φιλανθρώπου ἐπιεικείας πρὸς τὴν οἰκογένειάν του, ἣν μεγάλως κατεδίωξεν ἡ τύχη, ἐπέτρεψαν, ἵνα ὁ υἱὸς τῆς Ἀσπασίας ἐγγραφῇ εἰς τὸν κατάλογον τῶν πολιτῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Περικλῆς*. Οὗτος εἶναι ὁ ἴδιος Περικλῆς, ὃν οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν ἐν Ἀργινούσαις μάχην (405) ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων συστρατήγων του ἀδίκως κατεδίκασαν εἰς θάνατον.

Ἐπὶ ὀλίγον μόνον ἀκόμη χρόνον διηύθυνεν ὁ Περικλῆς τὰς ὑποθέσεις τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ αὐτὸν κατέλαβεν ὁ λοιμὸς οὐχὶ μετ' ὀξύτητος καὶ ὁρμῆς καθὼς ἄλλους, ἀλλ' ὡς ἠπία τις νόσος, ἥτις παρατεινομένη καὶ ποικίλως μεταβαλλομένη βραδέως κατέστρεφε τὸ σῶμα καὶ κατέβαλλε τὴν μεγαλοφροσύνην τῆς ψυχῆς. Ὁ δὲ Θεόφραστος εἰς τὰ ἠθικά του διηγεῖται, ὅτι ὁ Περικλῆς ἔδειξεν εἰς φίλον τινὰ, ὅστις τὸν ἐπεσκέπτετο, ὅτι αἱ γυναῖκες τῷ εἶχον δέσει φυλακτὸν περὶ τὸν τράχηλον, ἵνα ἀποδείξῃ εἰς αὐτὸν, ὅτι πολὺ κακῶς διάκειται, ἀφοῦ καὶ ταύτην ὑπέμεινε τὴν μωρίαν. Ἐνῷ δὲ ἐπλησίαζε ν' ἀποθάνῃ, καθήμενοι πέριξ αὐτοῦ οἱ ἐπισημότεροι τῶν πολιτῶν, ὡμίλουν περὶ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, καὶ ἔλεγον πόση ὑπῆρξεν αὐτοῦ ἡ δύναμις, καὶ ἀπηρίθμουν τὰ κατορθώματα καὶ τῶν τροπαίων αὐτοῦ τὸ πλῆθος· διότι στρατηγῶν καὶ νι-

κῶν ἐννέα ἔστησε τρόπαια. Ὡμίλουν δὲ ταῦτα πρὸς ἀλλήλους· διότι ἐνόμιζον ὅτι δὲν τοὺς ἀκούει καὶ ὅτι ἤδη εἶχεν ἀπολέσει τὴν αἴσθησιν. Ἀλλ' ἐκεῖνος προσεῖχεν εἰς ὅλα ὅσα ἐλέγοντο, καὶ διακόψας αὐτοὺς εἶπε· «Θαυμάζω, ἀκούων νὰ ἐπαινῆτε καὶ ν' ἀναφέρητε ἐκεῖνα μόνον, εἰς ἃ συνετέλεσε καὶ ἡ τύχη, καὶ ἅτινα κατωρθώθησαν πολλάκις καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων στρατηγῶν, τὸ δὲ κάλλιστον καὶ μέγιστον, δὲν λέγετε, ὅτι δηλ. ἐξ αἰτίας μου κανεὶς Ἀθηναῖος δὲν ἐμελανοφόρησεν». «Ἦτο δὲ ὁ ἀνὴρ θαυμαστὸς», λέγει ὁ Πλούταρχος[1], «οὐχὶ μόνον διὰ τὴν ἐπιείκειαν καὶ πρᾳότητα, ἣν ἐν μέσῳ τοσούτων περιστάσεων καὶ ἀπέναντι μεγάλων ἀντιπαθειῶν διετήρησεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ φρόνημα αὐτοῦ, θεωροῦντος ὡς τὸ ἄριστον ἐξ ὅλων αὐτοῦ τῶν καλῶν, ὅτι ἐν μέσῳ τοσαύτης δυνάμεως οὔτε εἰς φθόνον οὔτε εἰς θυμὸν ποτε ἐνέδωκεν, οὔτε κατά τινος ὡς ἐχθρὸς ἄσπονδος κατηνέχθη».

Ὁ Περικλῆς ἀπέθανε κατὰ τὸ 429, δύο ἔτη καὶ ἓξ μῆνας μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος, καθ' ὃ ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις ὁ μέγας φιλόσοφος *Πλάτων*. Ταχέως ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων κατέστησεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐπαισθητὴν τὴν στέρησιν τοῦ Περικλέους, καὶ πόθον αὐτοῦ τοῖς ἐνέπνευσε· διότι καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐπὶ ζωῆς του ᾐσθάνθησαν βαρεῖαν καὶ ἀνυπόφορον τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἥτις τοὺς ἐπεσκίαζεν, ἅμα ἐκεῖνος ἐξέλιπε καὶ ἐδοκίμασαν ἄλλους ῥήτορας καὶ δημαγωγούς, ὡμολόγουν ὅτι ποτὲ δὲν ὑπῆρξε συμπεριφορὰ μετριοτέρα μετὰ μεγαλοπρεπείας καὶ σοβαρωτέρα μετὰ πρᾳότητος. Ἡ δὲ ἐπίφθονος ἐκείνη ἰσχύς, ἥτις πρὶν ἐλέγετο μοναρχία καὶ τυραννίς, ἐφάνη τότε ὅτι ἦτο σωτήριον τῆς πολιτείας στήριγμα· διότι τὴν τοσαύτην ὁρμὴν καὶ τὸ πλῆθος τῆς κακίας, ἥτις ἔφθειρε τὰ δημόσια πράγματα, ἐξασθενῶν ἐκεῖνος καὶ ταπεινῶν, τὴν ἀπέκρυπτε καὶ δὲν τὴν ἄφινε ν' ἀποβῇ ὀλεθρία εἰς τὴν ἐξουσίαν.

---

18. ΑΡΧΙΔΑΜΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ.

Ἀρχίδαμος[2], ὁ υἱὸς τοῦ Ζευξιδάμου, ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Προκλειδῶν, ἐγένετο βασιλεὺς τῆς Σπάρτης, ὅτε ὁ πάππος του Λεωτυχίδης, κατηγορηθεὶς ἐπὶ προδοσίᾳ, ἔφυγεν εἰς τὴν Τεγέαν (σελ. 178)

(1) Τὰ περὶ Περικλέους ἴδε ἐν ἐκτάσει παρὰ Θουκυδ. βιβλ. 1 καὶ 2. Πλουτ. ἐν β. Περ. καὶ Διόδ. 12 καὶ 13. (2) Θουκυδ. 1, 79. 2, 10—78. 3, 1 καὶ ἑξῆς.

καὶ κατεῖχεν ἐπὶ 42 ἔτη τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Πολλάκις ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ τὸν μνημονεύσωμεν. Κατὰ τὸν ἐν Σπάρτῃ γενόμενον σεισμὸν (465 π. Χ.) ἔσωσε τὴν πολιτείαν διὰ τῆς ταχείας αὐτοῦ ἀποφάσεως, συγκαλέσας τοὺς Σπαρτιάτας διὰ τῆς πολεμικῆς σάλπιγγος καὶ παρατάξας αὐτοὺς ὡς πρὸς μάχην (σελ. 309). Κατὰ δὲ τὰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες προηγήθησαν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, αὐτὸς ἦτο πρὸ πάντων, ὅστις ἀπέτρεψε τοὺς συμπολίτας του ἀπὸ ἐσπευσμένης ἐνεργείας καὶ ὅστις ὡμίλησεν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης. Ἦτο δὲ γνωστὸς ὡς ἀνὴρ φρόνιμος, πρᾷος καὶ συνετὸς, καὶ ἐθεώρει τὰ πράγματα ἄνευ συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας· ἀλλ' ἡ τῶν νέων μερὶς ἐν Σπάρτῃ, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἵστατο ὁ ἔφορος *Σθενελαΐδας*, κατίσχυσε τῆς σώφρονος συμβουλῆς τοῦ γέροντος καὶ ἐμπείρου ἀνδρός (σελ. 352). Αὐτὸς δὲ ὁ Ἀρχίδαμος ὤφειλε πρὸς τούτοις κατὰ τὸν παρὰ τὴν θέλησίν του ἀποφασισθέντα πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηναίων ν' ἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τοῦ κατὰ ξηρὰν πελοποννησιακοῦ στρατοῦ, ἵνα τὸν ὁδηγήσῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν χώραν (σελ. 361). Ἔπραξε δὲ τοῦτο μετὰ ὄκνου καὶ βραδύτητος, ἀποπειραθεὶς καὶ πάλιν, ὅτε εὑρίσκετο ἀκόμη ἐν τῷ Ἰσθμῷ, νὰ προλάβῃ δι' ἀγγελιαφόρου τῆς εἰρήνης, ἀποσταλέντος εἰς Ἀθήνας (σημ. σελ. 360) τὸν ἀπαίσιον ἐκεῖνον πόλεμον, ἀλλὰ μάτην. Καὶ κατὰ τὰ τρία ἀκόλουθα ἔτη τοῦ πολέμου, 430 μέχρι 428, ἵστατο αὐτὸς εἰσέτι ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ καὶ εἰσέβαλεν ἔτι δὶς ἐρημῶν εἰς τὴν Ἀττικήν. Διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται τὸ α'. μέρος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου τὸ ἀπὸ 431—421 κατ' αὐτὸν *Ἀρχιδάμειος πόλεμος*. Τὸν μνημονεύομεν δὲ καὶ πάλιν ἐνταῦθα, ἵνα συνδέσωμεν μετὰ τοῦ ὀνόματός του τὴν ἀξιομνημόνευτον πολιορκίαν τῶν Πλαταιῶν.

Ἠκούσαμεν ἤδη ὅτι ἡ ἔκρηξις τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου προέκυψεν ἐκ τῆς ἀπίστου προσβολῆς τῶν Πλαταιῶν ὑπὸ τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης Θηβαίων (σελ. 360). Ἔκτοτε ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν Θηβαίων καὶ τῶν Πλαταιέων πικροτάτη ἔχθρα. Κατὰ τὸ 429 εἰσέβαλεν ὁ πελοποννησιακὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν Ἀρχίδαμον οὐχὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλ' εἰς τὴν χώραν τῶν Πλαταιῶν, ἵνα τιμωρήσῃ, ἑνωθεὶς μετὰ τῶν Βοιωτῶν, τὴν τῶν Ἀθηνῶν πιστὴν συμμαχίδα πόλιν. Ὅτε δὲ ὁ Ἀρχίδαμος ἐστρατοπέδευσε πλησίον τῶν Πλαταιῶν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐρημώσῃ τὴν χώραν ταύτην, ἔστειλαν οἱ Πλαταιεῖς πρέσβεις πρὸς αὐτὸν, οἵτινες τῷ εἶπον τὰ ἑξῆς· ὁ Παυσανίας καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἀπέδοσαν ἐνώπιον πάντων τῶν συμ-

μάχων εἰς τοὺς Πλαταιεῖς τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν αὐτῶν, ἵνα ζῶσιν ἐν αὐτῇ αὐτόνομοι, καὶ οὐδεὶς οὐδέποτε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατ' αὐτῶν. Ὁ δὲ Ἀρχίδαμος ἀπεκρίθη εἰς αὐτούς, ὅτι τὸ προνόμιον τοῦτο δὲν ἤθελεν ἀφαιρεθῆ ἀπ' αὐτῶν, ἐὰν ἀπεσπῶντο ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἔμενον οὐδέτεροι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρέσβεις τῶν Πλαταιέων ἐξέφρασαν τὸν φόβον μή, ἐὰν δεχθῶσι τὴν πρότασιν ταύτην, ἐπιπέσωσι κατ' αὐτῶν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Πελοποννησίων ἢ οἱ Ἀθηναῖοι ἢ οἱ Βοιωτοί, διὰ τοῦτο προέτεινεν ὁ Ἀρχίδαμος εἰς αὐτοὺς τὸ ἑξῆς: «Παραδόσατε εἰς ἡμᾶς τοὺς Λακεδαιμονίους τὴν πόλιν καὶ τὰς οἰκίας σας, καὶ ἀποδείξατε τὰ ὅρια τῆς χώρας ὑμῶν καὶ ἀριθμήσατε τὰ δένδρα, καὶ ὅ,τι ἄλλο ὑπάγεται εἰς ἀπαρίθμησιν· ὑμεῖς δὲ ἀπέλθετε ὅπου θέλετε, ἐν ὅσῳ διαρκεῖ ὁ πόλεμος. Ἅμα δ' οὗτος παρέλθῃ, θέλομεν σᾶς ἀποδώσει ὅσα παρελάβομεν· μέχρι τότε θέλομεν κρατεῖ αὐτὰ ὡς παρακαταθήκην, καλλιεργοῦντες τὰς γαίας σας καὶ δίδοντες εἰς ὑμᾶς εἰσόδημα ἀρκοῦν εἰς τὰς ἀνάγκας σας». Οἱ Πλαταιεῖς ὅμως ἐφοβοῦντο νὰ πράξωσί τι πρὶν συμβουλευθῶσι τοὺς Ἀθηναίους, εἰς τὰς χεῖρας τῶν ὁποίων εὑρίσκοντο αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα των· διὸ ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Ἀρχιδάμου νὰ γείνῃ ἀνακωχὴ καὶ μὴ δῃωθῇ ἡ χώρα των, ἕως οὗ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ὁ μὲν Ἀρχίδαμος ἐπέτρεψεν ἀνακωχὴν τοσούτων ἡμερῶν, ὅσαι ἤρκουν ἵνα μεταβῶσιν εἰς Ἀθήνας καὶ νὰ ἐπιστρέψωσιν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ὑπεσχέθησαν νὰ τοὺς βοηθήσωσι κατὰ δύναμιν καὶ τοὺς ἐξώρκισαν εἰς τοὺς ὅρκους, οὓς ὤμοσαν οἱ πατέρες των, νὰ μὴ μεταβάλωσι κατ' οὐδὲν τὴν ὑπάρχουσαν συμμαχίαν.

Μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην τῶν Ἀθηναίων ἀπεφάσισαν οἱ Πλαταιεῖς νὰ μείνωσι πιστοὶ εἰς τὴν συμμαχίαν καὶ ν' ἀνεχθῶσιν ἐν ἀνάγκῃ καὶ τὴν δῄωσιν τῆς χώρας των καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο ἠδύνατο νὰ συμβῇ. Τότε δὲ ἔδοσαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τοῦ τείχους των ἀπόκρισιν, ὅτι εἶναι ἀδύνατον εἰς αὐτοὺς νὰ πράξωσιν ὅσα τοῖς προτείνουσι. Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀρχίδαμος ἐπεκαλέσατο τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας τῆς χώρας μάρτυρας, ὅτι δὲν εἰσῆλθον ἀδίκως εἰς τὴν πλαταϊκὴν χώραν, εἰς ἣν οἱ πατέρες των, ἐπικαλεσθέντες τὴν βοήθειαν τῶν θεῶν, ἐνίκησαν τοὺς Πέρσας, ἀλλ' ἀφοῦ παρέβησαν οἱ Πλαταιεῖς πρῶτοι τὴν συνθήκην· καὶ σήμερον δέ, ὁποιαιδήποτε καὶ ἂν ἦναι αἱ πράξεις των, δὲν θέλουσιν ἐκληφθῆ ἄδικοι, διότι αἱ δίκαιαι προτάσεις των ἀπερρίφθησαν, καὶ ἤρχισαν εὐθὺς τὰς ἐχθροπραξίας. Καὶ πρῶτον μὲν διέταξε νὰ κόψωσιν ὅλα τὰ δένδρα, καὶ περιεχαράκωσε δι' αὐτῶν τὴν

πόλιν τῶν Πλαταιέων, ἵνα μὴ δυνηθῇ κανεὶς πλέον νὰ ἐξέλθῃ· ἔπειτα δὲ κατεσκεύασεν ὑψηλὸν πρόχωμα κατὰ τοῦ τείχους. Αἱ δὲ πλευραὶ τοῦ προχώματος τούτου κατεσκευάσθησαν ἐκ ξύλων, τὰ ὁποῖα ἔλαβον ἐκ τοῦ Κιθαιρῶνος, ἵνα μὴ καταρρέῃ τὸ χῶμα· τὸ δὲ μεταξὺ διάστημα ἐπλήρωσαν ξύλων, λίθων καὶ χώματος. Εἰργάσθησαν δὲ τὰ στρατεύματα εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ προχώματος συνεχῶς 70 ἡμέρας καὶ νύκτας, διῃρημένοι κατ' ἀναπαύλας, οὕτως ὥστε οἱ μὲν νὰ φέρωσι τὰ ὑλικά, οἱ δὲ νὰ κοιμῶνται ἢ νὰ ἐσθίωσιν. Οἱ δὲ Πλαταιεῖς βλέποντες ὅτι τὸ πρόχωμα ὁλονὲν ὑψοῦτο, κατεσκεύασαν ξύλινον ἐπιτείχισμα καὶ ἔστησαν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ τείχους των ἀπέναντι τοῦ προχώματος καὶ τὸ ἐπλήρωσαν πλίνθων, ἃς ἔλαβον ἀπὸ τὰς γειτονευούσας οἰκίας. Ἔξωθεν δὲ περιεκάλυψαν αὐτὸ διὰ δερμάτων καὶ διφθερῶν, ἵνα προφυλάξωσιν αὐτὸ καὶ τοὺς ἐργάτας κατὰ τῶν πυρφόρων βελῶν. Οὕτω δὲ ὑψώθη τὸ τεῖχος εἰς μέγα ὕψος· ἀλλὰ καὶ τὸ πρόχωμα τοῦ ἐχθροῦ ὑψοῦτο μετ' ἴσης ταχύτητος. Τότε δὲ οἱ Πλαταιεῖς ἐπενόησαν στρατήγημά τι· διετρύπησαν δηλ. τὸ τεῖχος τῆς πόλεως εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὑψοῦτο ἢ συνέπιπτε τὸ πρόχωμα μ' αὐτὸ, καὶ ἀφῄρουν κάτωθεν τὸ χῶμα. Οἱ Πελοποννήσιοι ἐννοήσαντες τὰ γινόμενα κατεσκεύασαν καλάθια ἐκ καλάμων, τὰ ὁποῖα ἐπλήρωσαν πηλοῦ καὶ ἔθεσαν αὐτὰ εἰς τὰς ὀπὰς, ἵνα μὴ διαρρέωσιν ὡς τὸ χῶμα.

Οἱ Πλαταιεῖς ἰδόντες ὅτι ἀπέτυχε τὸ σχέδιόν των, ἔσκαψαν ὑπόνομον ἐκ τῆς πόλεως μέχρις ὑποκάτωθεν τοῦ προχώματος, καὶ ἤρχισαν πάλιν ν' ἀφαιρῶσι τὸ χῶμα. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν παρετήρησαν οἱ πολιορκοῦντες, οἵτινες ὅσον περισσότερον χῶμα ἔρριπτον, τόσον ὀλιγώτερον ὑψοῦτο τὸ πρόχωμα· διότι καθόσον ἀφῃρεῖτο τὸ χῶμα ὑποκάτωθεν, τὸ πρόχωμα ἐχαμηλοῦτο ἀκαταπαύστως. Φοβηθέντες δὲ οἱ Πλαταιεῖς μήπως οὐδὲ διὰ τοῦ τρόπου τούτου δυνηθῶσι ν' ἀνθέξωσιν ὀλίγοι ἐναντίον πολλῶν, ἐπενόησαν καὶ τὸ ἀκόλουθον μέσον· τὴν μὲν ἐργασίαν δηλ. τοῦ μεγάλου οἰκοδομήματος, ὅπερ ὑψοῦτο ἀπέναντι τοῦ προχώματος ἔπαυσαν, ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν αὐτοῦ ἀρχίσαντες ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν μέρος τοῦ μικροῦ τείχους μέχρι τῆς πόλεως, ἔκτισαν δεύτερον τεῖχος τοξοειδὲς, ἵνα, ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἤθελε κυριευθῇ τὸ μέγα τεῖχος, ἀνθέξῃ τὸ δεύτερον τοῦτο, καὶ οἱ ἐχθροὶ ν' ἀναγκασθῶσι νὰ ὑψώσωσι καὶ ἄλλο πρόχωμα ἐναντίον τοῦ νέου τούτου οἰκοδομήματος, ὅπως καὶ διπλασίους κόπους ὑποστῶσι καὶ εἰς μεγαλήτερον κίνδυνον περιέλθωσιν. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι συγχρόνως μετὰ τῆς προσχώσεως ἔφερον πλησίον τῆς πόλεως καὶ

μηχανάς, ἐξ ὧν μίαν μὲν ἔστησαν ἐπὶ τοῦ προχώματος, ἥτις κατέσεισε μέγα μέρος τοῦ μεγάλου οἰκοδομήματος καὶ κατεφόβησε τοὺς Πλαταιεῖς, ἄλλας δὲ ἐπὶ διαφόρων μερῶν τοῦ τείχους. Ἀλλ' οἱ Πλαταιεῖς ἁρπάζοντες αὐτὰς διὰ βρόχων τὰς ἔσυραν πρὸς ἑαυτοὺς καὶ τὰς καθίστων ἀβλαβεῖς, ἢ κρεμάσαντες μεγάλας δοκοὺς διὰ μακρῶν σιδηρῶν ἁλύσεων ἀπὸ τῶν δύο ἄκρων (στροφέων) δύο κεραιῶν ἐπικεκλιμένων καὶ ἐξεχουσῶν ὑπὲρ τὸ τεῖχος, ἐκράτουν αὐτὰς αἰωρημένας ἐγκαρσίως, ἐχαλάρουν τὰς ἁλύσεις τῶν δοκῶν καὶ δὲν τὰς ἐκράτουν διὰ τῶν χειρῶν· αἱ δὲ δοκοὶ ὁρμητικῶς πίπτουσαι κατὰ τῶν μηχανῶν κατασυνέτριβον τὸ ἔμπροσθεν μέρος αὐτῶν.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Πελοποννήσιοι ἔβλεπον, ὅτι οὐδὲν κατώρθουν διὰ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν των, καὶ ὅτι οἱ ἐχθροὶ ὕψονον ἀντιτείχισμα κατα τοῦ προχώματός των, ἐπεχείρησαν νὰ περικλείσωσι τὴν πόλιν δι' ὀχυρώματος. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ περικλεισμὸς καὶ πολυχρόνιος θὰ ἦτο καὶ δαπανηρὸς, ἀπεφάσισαν πρῶτον νὰ προσπαθήσωσι νὰ καύσωσι τὴν πόλιν, ἥτις δὲν εἶχε πολὺ μεγάλην ἔκτασιν. Συνήθροισαν λοιπὸν δέματα ξηρῶν ξύλων καὶ τὰ ἔρριψαν ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ προχώματος πρῶτον μὲν εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ τείχους καὶ τοῦ προχώματος διάστημα, ἀφοῦ δὲ τοῦτο ἐπλήρωσαν ταχέως, ἐπεσώρευσαν ἔπειτα καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς πόλεως ξύλα, ῥίπτοντες αὐτὰ ἐκ τοῦ ὕψους, ὅπου ἵσταντο, ὅσον ἠδύναντο μακρύτερα· ἔπειτα δὲ ῥίψαντες εἰς τὰ ξύλα πίσσαν καὶ θεῖον, ἔβαλον εἰς αὐτὰ πῦρ καὶ τὰ ἀνῆψαν. Ὑψώθησαν δὲ τόσον φοβεραὶ φλόγες, ὅσον οὐδεὶς οὐδέποτε μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων εἶδεν ἀναφθείσας. Ἡ δὲ πόλις ὅλη ἀφεύκτως θὰ κατεφλέγετο, ἐὰν ἤθελε πνεύσει ὁ ἄνεμος πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς πόλεως, ὡς ἤλπιζον οἱ ἐχθροί. Ἀλλὰ κατ' εὐτυχίαν συνέβη ῥαγδαία βροχὴ μετὰ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν, ἥτις ἔσβεσε τὰς φλόγας καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν πολιορκητῶν.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Πελοποννήσιοι καὶ εἰς τοῦτο ἀπέτυχον, ἀποπέμψαντες μέρος τοῦ στρατοῦ, ἤρχισαν μετὰ τοῦ ὑπολοίπου νὰ περιτειχίσωσι κύκλῳ τὴν πόλιν, ὁρίσαντες τοὺς στρατιώτας ἑκάστης πόλεως νὰ ἐργασθῶσιν ἐπὶ ὡρισμένης ἐκτάσεως. Οὗτοι λοιπὸν ἔσκαψαν εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη τοῦ κατασκευαστέου τείχους διπλῆν τάφρον περὶ τὴν πόλιν, τὴν μὲν ἔσωθεν τὴν δὲ ἔξωθεν αὐτῆς. Τὸ δὲ τῶν τάφρων χῶμα μετεχειρίσθησαν πρὸς κατασκευὴν πλίνθων διὰ τὸ τεῖχος. Ἀφοῦ δὲ τοιουτοτρόπως ἔκτισαν τὸ τεῖχος περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ φθινοπώρου, τὸ μὲν ἥμισυ αὐτοῦ ἀνεδέχθησαν νὰ φυλάττωσιν οἱ Βοιωτοὶ, τοῦ δὲ

ἄλλου ἡμίσεως κατέλιπον φύλακας στρατιώτας ἀφ' ἑκάστης πόλεως, καὶ ἀναχωρήσαντες διελύθησαν ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια. Οἱ δὲ Πλαταιεῖς, οἵτινες εἶχον μετακομίσει προηγουμένως εἰς τὰς Ἀθήνας τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία ὡς καὶ τοὺς γέροντας καὶ τοὺς ἀχρήστους ἀνθρώπους, ἔμενον ἐντὸς τῆς πολιορκουμένης πόλεως 400 ἄνδρες μετὰ 80 Ἀθηναίων καὶ 110 γυναικῶν, αἵτινες κατεσκεύαζον δι' αὐτοὺς ἄρτον.

Οἱ Πλαταιεῖς ἀντέστησαν κατὰ τὸν προσεχῆ χειμῶνα καὶ τὸ θέρος μέχρι τοῦ ἑπομένου χειμῶνος ἀπὸ τοῦ 428—427 κατὰ τῶν πολιορκούντων Πελοποννησίων χωρὶς νὰ πάθωσι βλάβην τινά. Ἐπειδὴ ὅμως ἤρχισαν νὰ ἐκλείπωσιν αἱ τροφαί των καὶ δὲν ἤλπιζον οὔτε βοήθειαν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν οὔτε σωτηρίαν ἐξ ἄλλου μέρους, ἀπεφάσισαν, συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει των εὑρισκομένων Ἀθηναίων, ἵνα ἐξέλθωσιν ὅλοι ὁμοῦ καὶ νὰ ὑπερβῶσι τὰ τείχη τῶν ἐχθρῶν. Τὸ σχέδιον τοῦτο προέτεινεν ὁ ϛρατηγὸς *Εὐμολπίδης* καὶ ὁ μάντις *Θεαίνετος*. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὅλος ὁ ϛρατὸς τῶν Πλαταιέων ἐπεδοκίμασε τὴν πρότασιν ταύτην, ἔπειτα δὲ οἱ ἡμίσεις περίπου ἐδίστασαν, μέγαν νομίσαντες τὸν κίνδυνον· διακόσιοι εἴκοσι ὅμως ἄνδρες ἀπεφάσισαν νὰ ἐκτελέσωσι μόνοι τὴν ἔξοδον κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον. Θέλοντες δηλ. νὰ ὑπερπηδήσωσι τὸ τεῖχος, ὅπερ εἶχον ἀνεγείρει οἱ πολιορκηταί, χωρὶς νὰ τοὺς παρατηρήσῃ ὁ ἐχθρός, ἀπεφάσισαν νὰ φύγωσιν ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ νὰ διασωθῶσιν εἰς τὰς Ἀθήνας. Πρὸς τοῦτο δὲ εἶχον ἀνάγκην κλιμάκων, ὧν τὸ ὕψος ἔπρεπε νὰ ἦναι ἀνάλογον πρὸς τὸ τεῖχος· μετρήσαντες λοιπὸν ἐκ τῆς πόλεως κατὰ προσέγγισιν τὸ τεῖχος, ὁδηγούμενοι ἐκ τῶν ἐπιστρώσεων ἢ στίχων τῶν πλίνθων, κατεσκεύασαν κλίμακάς τινας καὶ περιέμενον κατάλληλον νύκτα, ἵνα ἐκτελέσωσι τὸν σκοπόν των. Οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον κατασκευάσει δύο τείχη, τὰ ὁποῖα ἀπεῖχον ἀλλήλων 16 πόδας, τὸ ἓν ἐστραμμένον πρὸς τὰς Πλαταιάς, τὸ δὲ ἄλλο πρὸς τὰ ἔξω, ἵνα ἀντισταθῶσι πρὸς τὰς βοηθείας, αἵτινες πιθανῶς θὰ ἤρχοντο ἐξ Ἀθηνῶν. Εἰς τὸ μεταξὺ τούτων διάστημα ὑπῆρχον ᾠκοδομημένα οἰκήματα, ἅτινα ἐχρησίμευον πρὸς κατοικίαν τῶν ϛρατιωτῶν, καὶ ἦσαν τόσον συνεχῆ, ὥστε ἐφαίνοντο ὡς ἓν τεῖχος παχύ, ἔχον ἀμφοτέρωθεν ἐπάλξεις· κατὰ 10 δὲ ἐπάλξεις ὑψοῦντο πύργοι μεγάλοι καὶ ἰσοπλατεῖς πρὸς τὸ τεῖχος, καὶ κατεῖχον ὅλον τὸ διάστημα τὸ περιλαμβανόμενον μεταξὺ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ μετώπου, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ πάροδος πλησίον τῶν πύργων, ἀλλὰ μόνον διὰ τῶν πυλίδων καὶ τῶν πύργων τούτων νὰ διέρχωνται. Κατὰ τὰς νύκτας λοιπόν, ὁπότε ὁ χειμὼν ἦτο βροχερός, τὰς

μὲν ἐπάλξεις ἐγκατέλιπον, ἐφρούρουν δὲ εἰς τοὺς πύργους, οἵτινες ἦσαν ἐστεγασμένοι καὶ ἀπεῖχον ὀλίγον ἀπ' ἀλλήλων.

Οἱ 220 ἄνδρες, οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ ἐκτελέσωσι τὴν ἔξοδον, ἐξελέξαντο πρὸς τοῦτο νύκτα τινὰ ἀσέληνον, θυελλώδη καὶ βροχεράν. Ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Εὐμολπίδου καὶ τοῦ μάντεως ἦλθον πρῶτον μὲν διέβησαν τὴν τάφρον, ἔπειτα δὲ ἐπλησίασαν εἰς τὸ τεῖχος τῶν ἐχθρῶν, χωρὶς νὰ παρατηρηθῶσιν ὑπὸ τῶν φρουρῶν, οἵτινες οὔτε νὰ τοὺς ἴδωσιν ἠδύναντο ἕνεκα τοῦ σκότους, οὔτε ν' ἀκούσωσι τὸν κρότον τῶν πλησιαζόντων βημάτων των ἕνεκα τοῦ πατάγου τοῦ ἀνέμου. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἐπορεύοντο οἱ Πλαταιεῖς εἰς μακρὰν ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων, ἵνα μὴ προξενήσωσι τὰ ὅπλα των κρότον, συγκρουόμενα πρὸς ἄλληλα, καὶ τοὺς προδώσωσιν. Ἦσαν δὲ ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι καὶ μόνον κατὰ τὸν ἀριστερὸν πόδα ὑποδεδεμένοι, ἵνα μὴ ὀλισθαίνωσιν εἰς τὸν πηλόν. Οὕτω δὲ ἐπλησίασαν εἰς τὰς μεταξὺ τῶν πύργων ἐπάλξεις, αἵτινες ἤξευρον ὅτι ἦσαν ἀφρούρητοι· πρῶτον μὲν οἱ φέροντες τὰς κλίμακας καὶ προσήρμοσαν αὐτάς· ἔπειτα δὲ ἀνέβησαν 12 ἄνδρες ἐκ τῶν γυμνητῶν, ὡπλισμένοι μόνον μὲ ξίφος καὶ μὲ θώρακα, εἰς τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ δύο ἐκ τῶν πύργων, πορευθέντες 6 εἰς ἑκάτερον. Τούτους δὲ ἠκολούθησαν ἄλλοι ψιλοί, ὡπλισμένοι μὲ δόρατα· ἄλλοι δὲ κατόπιν ἔφερον τὰς ἀσπίδας των, ὅπως ἀναβαίνωσιν ἐκεῖνοι εὐκολώτερον, τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ τοῖς δώσωσιν, ὅτε ἤθελον ἔλθει εἰς συμπλοκήν. Οἱ πλειότεροι εἶχον ἤδη ἀναβῆ, ὅτε οἱ φύλακες τῶν πύργων ἐνόησαν αὐτούς· διότι Πλαταιεύς τις, ἀναρριχηθεὶς εἰς τὰς ἐπάλξεις, ἔρριψε κάτω μίαν κεραμίδα, τῆς ὁποίας ὁ κρότος κατεθορύβησε τοὺς φύλακας. Καὶ ἀμέσως ὑψώθη βοή, οἱ δὲ πολιορκοῦντες ὥρμησαν ἐπὶ τοῦ τείχους χωρὶς νὰ γνωρίζωσι πόθεν προέρχεται ὁ θόρυβος ἐκεῖνος. Συγχρόνως δὲ οἱ ἐν τῇ πόλει μείναντες Πλαταιεῖς ἐξελθόντες προσβάλλουσι τὸ μέρος τοῦ τείχους, τὸ ἀντίθετον ἐκείνου, δι' οὗ εἶχον ἀναβῆ οἱ ἄνδρες αὐτῶν διὰ νὰ περισπάσωσι τὴν προσοχὴν τῶν Πελοποννησίων· οὗτοι λοιπὸν θορυβωθέντες ἔμενον ἀκίνητοι, οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν θέσιν του, διότι δὲν ἐγνώριζον τί νὰ συμπεράνωσι περὶ τῶν γινομένων. Ἐν τούτοις οἱ 300 Πελοποννήσιοι οἵτινες ἦσαν διωρισμένοι νὰ περιέρχωνται καὶ νὰ δίδωσι βοήθειαν, ὅπου ἡ ἀνάγκη ἤθελε τὸ ἀπαιτήσει, ἐπορεύθησαν ἔξω τοῦ τείχους, πρὸς τὸ μέρος, ὅπου ἠκούσθη ὁ κρότος, καὶ ὕψωσαν πυρσοὺς πρὸς τὸ μέρος τῶν Θηβῶν, ἵνα ἀναγγείλωσι τοὺς ἐχθρούς· ἀλλὰ καὶ οἱ Πλαταιεῖς ὕψωσαν ἐν τῇ πόλει ἐπίσης πολλὰ πυρά, ἵνα οἱ ἐχθροὶ συγχύσωσι τὰ πυρφόρα

ταῦτα σημεῖα, καὶ ὑποπτεύοντες πᾶν ἄλλο ἢ τὴν ἀλήθειαν, μὴ δράμωσιν εἰς βοήθειαν, πρὶν οἱ ἐξελθόντες Πλαταιεῖς διαφύγωσι καὶ ἐξασφαλισθῶσι.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐξηκολούθουν τὴν ἀνάβασίν των· ἅμα δὲ οἱ πρῶτοι ἔφθασαν εἰς τὴν κορυφὴν, ἔσφαξαν τοὺς φύλακας καὶ ἐκυρίευσαν ἤδη καὶ τοὺς δύο πύργους, καταλαβόντες τὰς διόδους, ὅπως ἐμποδίζωσι τοὺς θέλοντας νὰ δράμωσι διὰ τῶν διόδων τούτων εἰς βοήθειαν. Ἔπειτα δὲ ἐφαρμόσαντες ἐκ τοῦ τείχους κλίμακας εἰς τοὺς πύργους ἀνεβίβασαν πλείστους ἐκ τῶν συστρατιωτῶν των. Οὕτω δὲ οἱ μὲν ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν πύργων ἐκτύπων τοὺς ἐρχομένους εἰς βοήθειαν δι' ἀκοντίων καὶ τόξων καὶ ἐκ τῶν κάτω καὶ ἐκ τῶν ἄνω· συγχρόνως δὲ οἱ ἄλλοι, οἵτινες ἦσαν περισσότεροι, ἔστησαν ὁμοῦ πολλὰς κλίμακας καὶ ἀποσπάσαντες τὰς ἐπάλξεις ὑπερέβαινον τὸ διάκενον τῶν πύργων. Καθόσον δὲ διήρχοντο, ἔμενον ἐπὶ τοῦ χείλους τῆς τάφρου ἱκανοὶ, οἵτινες ἐκτύπουν δι' ἀκοντίων καὶ τόξων πάντα, ὅστις ἐρχόμενος πρὸς τὸ τεῖχος ἐμπόδιζε τὴν διάβασίν των. Ἀφοῦ δὲ διεπεραιώθησαν ὅλοι, οἱ εἰς τοὺς πύργους εὑρισκόμενοι, καταβαίνοντες τελευταῖοι, ἔφθασαν μετὰ δυσκολίας εἰς τὴν τάφρον, καὶ τότε οἱ 300 Πελοποννήσιοι τοὺς κατεδίωξαν μὲ δᾷδας εἰς τὰς χεῖρας. Ἀλλ' οἱ Πλαταιεῖς, πέραν τῆς τάφρου ἱστάμενοι, ἠδύναντο ἐν τῇ σκοτίᾳ νὰ τοὺς διακρίνωσι καλλίτερον, καὶ τοὺς ἐτόξευον καὶ τοὺς ἠκόντιζον ἐπιτυχῶς, ἐνῷ ὁ ἐχθρὸς θαμβούμενος ὑπὸ τῶν φώτων δὲν ἠδύνατο νὰ τοὺς διακρίνῃ ἐν τῷ σκότει. Τοιουτοτρόπως ὅλοι οἱ Πλαταιεῖς μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου διέβησαν τὴν τάφρον μετὰ πολλῆς δυσκολίας καὶ βίας· διότι ὁ σχηματισθεὶς ἐπ' αὐτῆς κρύσταλλος δὲν ἦτο τόσον στερεὸς, ὥστε νὰ διαβῶσι δι' αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἦτο ὑδατώδης· ἡ δὲ κατὰ τὴν ἀνεμώδη ἐκείνην νύκτα πεσοῦσα χιὼν εἶχε πληρώσει τοσοῦτον τὴν τάφρον ὕδατος, ὥστε οἱ Πλαταιεῖς διεπέρασαν αὐτὴν μόλις ἔχοντες τὴν κεφαλὴν ἐκτὸς τοῦ ὕδατος. Ἐν τούτοις ὁ θυελλώδης ἐκεῖνος καιρὸς πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν φυγήν των.

Οἱ Πλαταιεῖς ὁρμήσαντες ἀπὸ τῆς τάφρου καὶ παραταχθέντες διηυθύνθησαν ἅπαντες, ἵνα ἐξαπατήσωσι τὸν ἐχθρὸν, ἐν τῷ σκότει πρὸς τὰς Θήβας, ἐπειδὴ ἐνόμιζον ὅτι ποτὲ δὲν ἤθελον τοὺς ὑποπτεύσει, ὅτι θὰ ἐξέλεγον τὴν ὁδὸν ταύτην, ἥτις ἔφερε πρὸς τοὺς ἐχθρούς. Καὶ τῳόντι εἶδον κατὰ τὰς προσδοκίας των τοὺς Πελοποννησίους, ὅτι τοὺς κατεδίωκον μὲ ἀνημμένας λαμπάδας πρὸς τὴν διὰ τοῦ Κιθαιρῶνος εἰς τὰς Ἀθήνας ἄγουσαν ὁδόν. Ἀφοῦ δὲ οἱ Πλαταιεῖς προὐχώρη-

σαν ἐπὶ 6 ἢ 7 στάδια πρὸς τὰς Θήβας, ἔπειτα στρέψαντες ἔλαβον τὴν πρὸς τὸ ὄρος φέρουσαν ὁδὸν, εἰς *Ἐρύθρας* καὶ *Ὑσιάς*· διελθόντες δὲ τὰ ὄρη κατέφυγον εἰς τὰς Ἀθήνας 212 ἄνδρες. Εἶχον μὲν ἀναχωρήσει περισσότεροι, ἀλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶχον ἐπιστρέψει εἰς τὴν πόλιν, πρὶν ἀναβῶσι τὴν κλίμακα, εἷς μάλιστα τοξότης εἶχε συλληφθῆ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν τάφρον. Οἱ μὲν λοιπὸν Πελοποννήσιοι παύσαντες τὴν καταδίωξιν ἐπέστρεψαν εἰς τὸ στρατόπεδόν των, οἱ δὲ ἐν τῇ πόλει μείναντες Πλαταιεῖς ἔστειλαν ἅμα τῇ πρωΐᾳ κήρυκά τινα, ζητοῦντες ἀνακωχὴν ὅπλων πρὸς ἐνταφιασμὸν τῶν νεκρῶν των· διότι ἐνόμιζον, ὅτι ὅλοι οἱ συστρατιῶταί των εἶχον φονευθῆ κατὰ τὴν νύκτα. Ὅτε δὲ ἔμαθον τὴν ἀλήθειαν, ἔχαιρον διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν γενναίων συστρατιωτῶν των, καὶ ἐκαρτέρουν θαρραλέως ὄπισθεν τῶν τειχῶν των μέχρι τοῦ προσεχοῦς θέρους, διότι ἕως τότε εἶχον τροφάς.

Κατ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἐποχὴν μὴ ἔχοντες οἱ Πλαταιεῖς πλέον σῖτον μήτε δυνάμενοι νὰ ὑφίστανται τὴν πολιορκίαν διότι οὐδαμόθεν ἤλπιζον βοήθειαν, ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους. Οἱ πολιορκοῦντες Πελοποννήσιοι προσέβαλον τὸ τεῖχος, οἱ δὲ Πλαταιεῖς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸ ὑπερασπισθῶσιν. Ἐννοήσας ὁ Λακεδαιμόνιος στρατηγὸς τὴν ἀδυναμίαν τῶν πολιορκουμένων, διὰ τῆς βίας μὲν δὲν ἠθέλησε νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν, (διότι ἐξ ὁδηγιῶν, αἵτινες ἐπέμφθησαν αὐτῷ ἐκ Λακεδαίμονος, εἶχε μάθει ὅτι, ἐάν ποτε ἐγίνετο εἰρήνη μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων, καὶ ἀπεφασίζετο παρ' ἀμφοτέρων ἡ ἀπόδοσις τῶν κατακτηθεισῶν πόλεων, ἡ Πλάταια ἔπρεπε νὰ ἐξαιρεθῇ ὡς παραδοθεῖσα ἑκουσίως), ἔστειλεν ὅμως πρὸς τοὺς Πλαταιεῖς κήρυκα, ὅστις εἶπεν αὐτοῖς, ἐὰν θὰ συγκατετίθεντο νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ἑκόντες τὴν πόλιν των καὶ νὰ τοὺς λάβωσιν ὡς δικαστὰς, θὰ ἐτιμώρουν μόνον τοὺς ἐνόχους καὶ οὐδένα θὰ κατεδίκαζον χωρὶς νὰ τὸν δικάσωσιν.

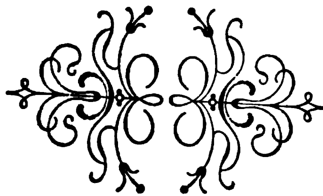
Οἱ Πλαταιεῖς παρεδόθησαν. Τούτους δὲ ἔτρεφον οἱ Πελοποννήσιοι ἐπί τινας ἡμέρας, μέχρις οὗ ἔφθασαν οἱ ἐκ τῆς Σπάρτης 5 δικασταί. Ἐλθόντες δ' οὗτοι οὐδεμίαν κατηγορίαν ἀπήγγειλαν κατὰ τῶν Πλαταιέων, ἀλλὰ προσκαλέσαντες αὐτοὺς ἠρώτων τοῦτο μόνον, «ἐὰν κατὰ τὸν παρόντα πόλεμον εἶχον προξενήσει εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ εἰς τοὺς συμμάχους των ἀγαθόν τι». Οἱ δὲ Πλαταιεῖς ἐνόησαν μὲν ἐντεῦθεν τοὺς σκοποὺς τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλὰ θέλοντες ν' ἀπολογηθῶσιν, ἀνέθεσαν τὸ ἔργον τοῦτο εἰς δύο Πλαταιεῖς, τὸν *Ἀστύμαχον* τοῦ Ἀσωπολάου καὶ τὸν *Λάκωνα*, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀειμνήστου. Οὗτοι δὲ ἐξέθεσαν τὰς προτέρας τῶν Πλαταιέων εὐεργεσίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα

καὶ τὴν Σπάρτην, ὅτι ἐπολέμησαν κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους, καὶ ὅτι παρέσχον εἰς τοὺς Σπαρτιάτας βοήθειαν εἰς τὸν κατὰ τῶν Εἱλώτων πόλεμον· ὑπέμνησαν δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι κατὰ συμβουλὴν τῆς Σπάρτης συνῆψαν συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὅτι ἡ πρὸς τὰς Θήβας ἔχθρα των προέκυψεν ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Θηβαῖοι τοὺς εἶχον ἀδικήσει· τελευταῖον ἀπήτησαν ἢ νὰ δικασθῶσι κατὰ τὴν συμφωνίαν ἢ νὰ ἐπανέλθωσι πάλιν εἰς τὰ τείχη των. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Θηβαῖοι ἐφοβοῦντο μὴ οἱ λόγοι τῶν Πλαταιέων συγκινήσωσι τοὺς Λακεδαιμονίους, προσεπάθουν νὰ δικαιολογηθῶσι καὶ νὰ ἐρεθίσωσι τοὺς δικαστὰς ἐναντίον τῶν Πλαταιέων. Καὶ ἐπειδὴ ἦσαν ἰσχυροὶ καὶ ὠφέλιμοι σύμμαχοι κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, ὑπερίσχυσαν διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτῶν καὶ ἔπεισαν τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν πρώτην ἐρώτησιν, «ἐὰν δηλ. οἱ Πλαταιεῖς παρέσχον ὑπηρεσίαν τινὰ εἰς αὐτοὺς καὶ τοὺς συμμάχους των». Οὕτω δὲ ἀπηύθυνον εἰς ἕκαστον αὐτῶν τὴν ἐρώτησιν, ἐὰν κατὰ τὸν παρόντα πόλεμον παρέσχον εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ὑπηρεσίαν τινά· καὶ ἐπειδὴ ἀπεκρίνοντο ἀρνητικῶς, ἀπῆγον αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐφόνευσαν ὅλους. Τοιουτοτρόπως ἐθανατώθησαν ἀνιλεῶς ὄχι ὀλιγώτεροι τῶν 200 Πλαταιέων καὶ 25 Ἀθηναῖοι, οἵτινες εἶχον συμπολιορκηθῆ. Αἱ δὲ γυναῖκες ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλαι· ἡ δὲ πόλις καὶ αἱ γαῖαι ἐδόθησαν εἰς τοὺς Θηβαίους, οἵτινες κατ' ἀρχὰς μὲν προσέφερον αὐτὴν εἴς τινας φυγάδας Μεγαρεῖς καὶ εἰς τοὺς ὁμοφρονοῦντας ἐκ τῶν Πλαταιέων, ὧν εἶχον φεισθῆ, ἵνα τὴν κατοικήσωσιν· ἀλλ' ὕστερον κατεδαφίσαντες αὐτὴν, ᾠκοδόμησαν ἐκ τοῦ ὑλικοῦ μέγα ξενοδοχεῖον πλησίον τοῦ *Ἡραίου*· αἱ δὲ γαῖαι ἐδημεύθησαν καὶ ἐμισθώθησαν ἐπὶ 10 ἔτη εἰς Θηβαίους πολίτας. Τοιουτοτρόπως κατεστράφη ἡ Πλάταια ἀφοῦ ἐπὶ 93 ἔτη ὑπῆρξε σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ Ἀρχίδαμος, ὅστις ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς πολιορκίας τῶν Πλαταιῶν ἀπῆλθε πάλιν οἴκαδε, δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐπονείδιστον ταύτην ἀδικίαν, ἣν διέπραξαν οἱ Σπαρτιᾶται, καταπατοῦντες πᾶν δίκαιον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῇ Σπάρτῃ τότε οἱ βασιλεῖς δὲν ἐλάμβανον σχεδὸν καθόλου μέρος εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἀλλ' ἦσαν κατ' ἐξοχὴν στρατηγοί. Κατὰ τὸ 428 εἰσέβαλεν ὁ Ἀρχίδαμος καὶ τρίτην φορὰν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ἡγεῖτο τοῦ στρατοῦ ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Ἆγις*· πιθανῶς τὸ γῆρας ἢ νόσος τις ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἀπὸ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Κατὰ τὸ 426 ἦτο ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Ἆγις* βασιλεύς.

Πῶς συνέβη, θὰ ἐρωτήσῃ τις ἴσως, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς πρὸ πα-

λαιῶν χρόνων τόσον πιστοὺς συμμάχους Πλαταιεῖς ἐγκατέλιπον, ἐνῷ μάλιστα οἱ Πλαταιεῖς μόνον εἰς τὴν ὑποσχεθεῖσαν εἰς αὐτοὺς βοήθειάν των πιστεύοντες, ἀπέκρουσαν τὰς ἐπιεικεῖς ποοτάσεις τοῦ Ἀρχιδάμου; Αἱ Ἀθῆναι ἀναμφιβόλως ἠδίκησαν μεγάλως τοὺς Πλαταιεῖς· ἀλλ' ὁ ἄστατος ἀθηναϊκὸς λαὸς, ὅστις διηυθύνετο τότε ὁτὲ μὲν ὑπὸ τούτου, ὁτὲ δὲ ὑπ' ἐκείνου τοῦ ῥαθύμου καὶ ἀσυνειδήτου ῥήτορος, ὀλίγον ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἱερῶν καθηκόντων, καὶ ἐπεδίωκεν ἰδιοτελῶς ποτὲ μὲν τοῦτο ποτὲ δὲ ἐκεῖνο τὸ συμφέρον, καὶ ἐφοβεῖτο ἰδίως ν' ἀντιταχθῇ πρὸς ἐχθρὸν κατὰ ξηρὰν καὶ μάλιστα κατὰ τῶν Βοιωτῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνεπιστεύοντο πρὸ πάντων εἰς τὴν θάλασσαν, ἴσως δὲ καὶ δὲν ἐσκέπτοντο ὅτι ἡ Σπάρτη ἤθελε δειχθῇ τόσον σκληρὰ πρὸς τοὺς Πλαταιεῖς.

Σφακτηρία.

19. ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΑΘΗΝΑΙΟΣ Ο ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ.

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὸν Ἀρχιδάμειον πόλεμον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους εἶχον ἔτι ἱκανούς τινας ϛρατηγούς· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ϛρατηγοὶ τότε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἦσαν πολιτικοὶ ῥήτορες, καὶ οἱ πολιτικοὶ ῥήτορες δὲν ἦσαν ϛρατηγοί, διὰ τοῦτο δὲν διεξήγετο πλέον ὑπὸ τῶν Ἀθηνῶν ὁ πόλεμος κατὰ προδιαγεγραμμένον σχέδιον ὡς ἐπὶ τοῦ Περικλέους. Οἱ σπουδαιότατοι στρατηγοὶ ἦσαν νῦν ὁ *Φορμίων* καὶ ὁ *Δημοσθένης*, ὃν πρὸς διάκρισιν τοῦ μετέπειτα ζήσαντος μεγάλου ῥήτορος *Δημοσθένους* ἐπωνόμαζον «*τὸν στρατηγόν*». Ὁ Φορμίων, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀσωπίου, πολεμιστὴς γενναῖος καὶ ἄνθρωπος τῶν παλαιῶν καὶ αὐστηρῶν χρόνων, μὲ ἤθη ἁπλᾶ καὶ ἄμεμπτα, ἐπεδείξατο ἤδη κατὰ τὸν πρὸς τὴν Σάμον πόλεμον ὡς συστάτηγος τοῦ Περικλέους ἔργα σπουδαίου ἀνδρός, καὶ ἠνάγκασεν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου τὴν ἀποστᾶσαν *Ποτίδαιαν* μετὰ πολυχρόνιον πολιορκίαν νὰ ὑποταχθῇ (429). Περὶ τῶν ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ λαμπρῶν αὐτοῦ ἀγώνων κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος θὰ ὁμιλήσωμεν βραδύτερον ἐν τῷ περὶ τοῦ Βρασίδου λόγῳ. Δημοσθένης ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλκισθένους πρέπει νὰ θεω-

ρηθῇ ἀναμφιβόλως ὁ ἄριστος πάντων τῶν μεταξὺ τοῦ Περικλέους καὶ Ἀλκιβιάδου Ἀθηναίων στρατηγῶν. Ἦτο ἀνὴρ καρτερικοῦ καὶ ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος καὶ ἐξόχου ἀνδρίας, τολμηρὸς καὶ ἀτρόμητος καὶ γενναιότατος, ἐπιτήδειος εἰς ὅλας τὰς πανουργίας τοῦ πολέμου καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς τοποθεσίας, εἰς τὸ νὰ ἐνεδρεύῃ καὶ νὰ ὁρμᾷ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, φρόνιμος δὲ καὶ συνετὸς ἐγένετο μετὰ τὸ ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ πρῶτον αὐτοῦ δυστύχημα. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ γράψῃ μεγαλήτερον πολεμικὸν σχέδιον καὶ νὰ τὸ ἐκτελέσῃ ὡς αὐτός· ἦτο ὁ πρῶτος, ὅστις ἤξευρε νὰ μεταχειρισθῇ ἐπιτηδείως τοὺς ἐλαφρῶς ὡπλισμένους πεζούς, πρὸς δὲ τούτοις ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ ἦτο ἀνεπίληπτος καὶ σεβαστός, ἐλεύθερος πάσης φιλαυτίας καὶ ἰδιοτελείας· χωρὶς νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἀτομικήν του τιμὴν καὶ χωρὶς νὰ φθονῇ τοὺς συναδέλφους του, εἰργάζετο πάντοτε ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς πατρίδος του. Πολιτικὰς ῥαδιουργίας ἐμίσει ἕνεκα τοῦ εἰλικρινοῦς του χαρακτῆρος. Δὲν εἶναι δὲ παράδοξον ὅτι οἱ στρατιῶταί του ἕνεκα τούτων μεγάλως τὸν ἐτίμων καὶ ἐνεπιστεύοντο εἰς αὐτόν, καὶ ὅτι τὸν ἠκολούθουν εἰς πάντα κίνδυνον μετὰ θάρρους, προθυμίας καὶ πεποιθήσεως. Τὸ ὅτι δὲ μὲ ὅλην τὴν ἐξαίρετον στρατηγικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα δὲν ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ πάντοτε τὰ σχέδιά του, τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὸ ὅτι δὲν ἦτο συγχρόνως καὶ πολιτικὸς καὶ ῥήτωρ, ὡς ὁ Περικλῆς, καὶ εἰς τὸ ὅτι ὅσα αὐτὸς προσεκτᾶτο ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, ταῦτα πάντα κατεστρέφοντο πολλάκις ἕνεκα τῆς ἀνοησίας τῶν ἐν τῇ πατρίδι δημαγωγῶν.

Κατὰ πρῶτον ἐμφανίζεται ὁ Δημοσθένης ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατὰ τὸ 426. Τότε δηλ. ἔπλευσε μετὰ 30 πλοίων περὶ τὴν Πελοπόννησον πρὸς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Ἑλλάδος, ἵνα, ἑνωθεὶς μετὰ τῶν ἐν Ναυπάκτῳ Μεσσηνίων, Ἀκαρνάνων καὶ Κερκυραίων, καταβάλῃ ἐν ἐκείναις ταῖς δυτικαῖς χώραις τῆς Ἑλλάδος τὴν δύναμιν τῶν Κορινθίων, καὶ ν' αὐξήσῃ πάλιν διὰ τῆς συμμαχίας τῶν ἐκεῖ μεσογείων λαῶν τὴν κατὰ ξηρὰν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν· διότι εἶχεν ἐννοήσει ὅτι αἱ Ἀθῆναι δὲν θὰ δυνηθῶσι μόναι ν' ἀντισταθῶσι κατὰ ξηρὰν πρὸς τοὺς ἐχθρούς. Χάριν τῶν Ἀκαρνάνων λοιπὸν προσέβαλε μετὰ τούτων καὶ ἄλλων συμμάχων κατὰ πρῶτον τὴν σύμμαχον τῆς Κορίνθου καὶ ἐχθρικὴν πρὸς τοὺς Ἀκαρνᾶνας *Λευκάδα*, ἠρήμωσε τὴν νῆσον ταύτην καὶ ἐξηνάγκασε τοὺς Λευκαδίους νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν πόλιν των. Καὶ οἱ μὲν Ἀκαρνᾶνες ἀπῄτησαν νὰ πολιορκηθῇ εὐθὺς ἡ πόλις, ἀλλ' ὁ Δημοσθένης δὲν εἶχεν ὄρεξιν νὰ διατρίψῃ ἐπὶ πολὺ ἐκεῖ πολιορκῶν τὴν πόλιν, διότι ἤλπιζε μεγαλητέρας ἐπιτυχίας εἰς εὐρύτερόν τι πεδίον. Διὰ τῆς προτά-

σεως τῶν Ναυπακτίων νὰ πολεμήσῃ τοὺς πολιορκοῦντας αὐτοὺς Αἰτωλοί, ἠγέρθη ἐν τῷ ἐπιχειρηματικῷ του πνεύματι μεγαλήτερον σχέδιον· ἤλπιζε δηλ. ὅτι, ἐὰν ὑπέταττε τοὺς ἐν μεγάλῳ χώρῳ διεσπαρμένους καὶ ἀνοικτοῖς χωρίοις κατοικοῦντας Αἰτωλοί, ἠδύνατο νὰ εἰσβάλῃ ἐκεῖθεν μετὰ τούτων καὶ τῶν φίλων του *Ὀζόλων Λοκρῶν* καὶ *Φωκέων* ἐκ δυσμῶν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἵνα καταστρέψῃ τὰς Θήβας.

Ὁ Δημοσθένης ὀλίγον ἐγνώριζε τὰς δυσκολίας τοῦ πολέμου ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ, καθότι ἐνόμιζεν ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ δυνηθῇ νὰ νικήσῃ δι' ὀλίγου στρατοῦ τὸν διεσπαρμένον ἐκεῖνον λαόν. Ἀλλ' οἱ Ἀκαρνᾶνες δὲν ἠθέλησαν νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ, διότι δὲν ἐξεπλήρωσε τὴν περὶ πολιορκίας τῆς Λευκάδος πρότασίν των. Ὅθεν ἐπορεύθη μόνον μετὰ 300 Ἀθηναίων βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ναυπακτίων καί τινων Κεφαλλήνων καὶ Ζακυνθίων ἐκ τῆς χώρας τῶν Ὀζόλων Λοκρῶν εἰς τὴν Αἰτωλίαν, καὶ χωρὶς νὰ περιμείνῃ τοὺς Λοκρούς, οἵτινες ἔμελλον νὰ συνεκστρατεύσωσιν, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἐλεηλάτησε τρεῖς ἐκ τῶν ἀτειχίστων κωμῶν τῆς χώρας ταύτης. Ἀλλ' ἐπιχειρήσας νὰ κυριεύσῃ καὶ τετάρτην πόλιν τὰς *Αἰγάς*, 80 στάδια ὑψηλότερα τῆς θαλάσσης κειμένην, ἤρχισε νὰ στενοχωρῆται. Οἱ Αἰτωλοὶ μετὰ τὴν περὶ εἰσβολῆς τῶν ἐχθρῶν εἴδησιν εἰς τὴν χώραν των συνέρρεον πανταχόθεν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν λίαν ἀπομεμακρυσμένων χωρῶν, καὶ ἐπέπεσον, ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι καὶ ἐπιτήδειοι πρὸς ταχεῖαν προσβολὴν καὶ ὑποχώρησιν, ἐκ τῶν ὀρέων κατὰ τῶν βαρέως ὡπλισμένων ὁπλιτῶν ὁτὲ μὲν ἐδῶ ὁτὲ δὲ ἐκεῖ μὲ τὰ δόρατά των, χωρὶς νὰ βλαφθῶσι ποσῶς ὑπ' αὐτῶν. Νῦν δὲ πολὺ ἐπεθύμησεν ὁ Δημοσθένης τὴν βοήθειαν τῶν Λοκρῶν, οἵτινες, ὡπλισμένοι ὡς καὶ οἱ Αἰτωλοί, θὰ ἠδύναντο ν' ἀντιταχθῶσι κατ' αὐτῶν. Ἐφόσον δὲ οἱ τοξόται τοῦ Δημοσθένους εἶχον ἀκόμη βελη, ἀντεῖχον κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν Αἰτωλῶν· εὐθὺς δ' ὅτε ἤρχισαν ταῦτα νὰ ἐκλείπωσι καὶ ὁ στρατηγὸς τῶν τοξοτῶν ἐφονεύθη, ἐστράφησαν πρὸς ταχεῖαν ὑποχώρησιν, ἥτις ἐντὸς ὀλίγου κατήντησεν ἄτακτος φυγή Ὁ ὁδηγὸς τοῦ στρατοῦ εἶχε φονευθῆ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεπλανήθησαν εἰς δυσβάτους τόπους, εἰς ἕλη καὶ δάσος ἀδιέξοδον, ὅπου ἀνάψαντες πῦρ οἱ καταδιώκοντες Αἰτωλοὶ κατέκαυσαν αὐτούς. Ὁ στρατὸς διεσκορπίσθη ἐντελῶς καὶ σχεδὸν κατεστράφη. Μετὰ ἀπώλειαν δὲ 120 Ἀθηναίων ὁπλιτῶν καὶ πολλῶν συμμάχων ἐπανῆλθεν ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν στόλον· τότε δὲ τὰ μὲν πλοῖα καὶ τὸν ἐπίλοιπον στρατὸν ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας, αὐτὸς δὲ ἔμεινεν ἐν Ναυπάκτῳ, διότι ἐφοβεῖτο τὴν ὀργὴν τῶν Ἀθηναίων.

Καὶ τῷ ὄντι ἕνεκα τοῦ δυστυχήματος τούτου κατήντησαν τὰ πράγματα τῶν Ἀθηνῶν δυσχερῆ ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι. Καὶ οἱ μὲν Αἰτωλοὶ ἔστειλαν ἤδη εἰς τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Σπάρτην πρεσβείαν ζητοῦντες βοήθειαν, ἵνα προσβάλωσι τὴν Ναύπακτον· οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἔστειλαν κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὑπὸ τὸν *Εὐρύλοχον* 3,000 ὁπλίτας ἐκ τῶν συμμάχων, οἵτινες, ἑνωθέντες μετ' αὐτῶν, προσέβαλον τὴν Ναύπακτον. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, καὶ συλλέξας μετὰ δυσκολίας 1000 ὁπλίτας, ἔφερεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ναύπακτον, ἥτις, ἔχουσα δυνατὰ τείχη, ἠδύνατο εὐκόλως ν' ἀντισταθῇ. Οἱ πολιορκηταὶ λοιπὸν βλέποντες, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ τὴν κυριεύσωσιν, ἀνεχώρησαν καὶ διεσκορπίσθησαν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀφοῦ ἀπῆλθον οἱ Πελοποννήσιοι ἐκ τῆς Ναυπάκτου, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀμβρακίας, ἀποικίας τινὸς καὶ συμμάχου τῶν Κορινθίων, ἔπεισαν τὸν Εὐρύλοχον νὰ προσβάλῃ κατὰ τὸν χειμῶνα μετ' αὐτῶν τὸ *Ἀμφιλοχικὸν Ἄργος* παρὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον. Κατὰ τὴν ἀρχὴν λοιπὸν τοῦ χειμῶνος, 3,000 Ἀμβρακιῶται ὁπλῖται εἰσβαλόντες εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀργείων ἐκυρίευσαν τὴν *Ὄλπην*, ὀχυρόν τι φρούριον τοῦ Ἄργους πρὸς τὸ παράλιον κείμενον καὶ 25 στάδια ἐκεῖθεν ἀπέχοντος. Τότε οἱ Ἀργεῖοι προσεκάλεσαν τὸν Δημοσθένη συγχρόνως δὲ καὶ ἀθηναϊκὸν στόλον ἐξ 20 πλοίων, ὅστις περιεφέρετο εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Πρὸς δὲ τούτοις ἔφθασε καὶ μέρος τῶν Ἀκαρνάνων, οἱ μὲν διὰ νὰ ὑπερασπισθῶσι τὸ Ἄργος, οἱ δὲ ἐτάχθησαν εἰς θέσιν τινὰ ὀνομαζομένην *Κρήνας*, διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τὸν Εὐρύλοχον, ὅστις προὐχώρει ἐκ τῆς *Καλυδῶνος*. Ὁ Δημοσθένης ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν πάσης τῆς συνελθούσης στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ ἐνίκησε τὸν πολὺ πολυαριθμότερον στρατὸν τοῦ Εὐρυλόχου καὶ τῶν Ἀμβρακιωτῶν μετὰ τῶν συμμάχων των δι' ἐνέδρας ἐντελῶς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Εὐρύλοχος καὶ ἕτερος Σπαρτιάτης ἀρχηγὸς ἐφονεύθησαν ἐν τῇ μάχῃ, *Μενέδαϊος*, ὁ τρίτος στρατηγὸς, ἔστειλε προτείνων νὰ παραδώσῃ τὴν Ὄλπην ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ τῷ παραχωρηθῇ ἐλευθέρα διάβασις. Τὴν δὲ πρότασιν ταύτην δημοσίως μὲν ἀπέρριψαν, κρυφίως δὲ εἶπον ὅτι μόνον οἱ Πελοποννήσιοι ἠδύναντο ν' ἀναχωρήσωσιν. Τοῦτο δὲ ἔπραξεν ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ Ἀκαρνᾶνες, ἵνα καταστήσωσι τοὺς Λακεδαιμονίους μισητοὺς εἰς τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, συμμάχους των ὄντας, ὡς ἐπιβούλους καὶ ἰδιοτελεῖς, καὶ ἵνα λάβωσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν των τοὺς Ἀμβρακιώτας καὶ ὅλους τοὺς συμμάχους των. Τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ Δημοσθένους ἐδέχθησαν οἱ Πελοποννήσιοι, καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ συλλέξωσι χόρτα

καὶ ξύλα ἐξῆλθον ἅπαντες. Εἶχον δὲ οὗτοι ἀπομακρυνθῆ ὀλίγον, ὅτε οἱ Ἀμβρακιῶται εἶδον τὴν ἀναχώρησίν των, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐγνώριζον τὴν μυστικὴν συμφωνίαν, ἀπεφάσισαν νὰ τοὺς ἀκολουθήσωσιν. Οἱ δὲ Ἀκαρνᾶνες κατ' ἀρχὰς μὲν προσέβαλον ἅπαντας, ἀλλ' ἀφοῦ ἔμαθον παρὰ τῶν ἀξιωματικῶν των τὴν μετὰ τῶν Πελοποννησίων συμφωνίαν, ἐφείδοντο αὐτῶν, καθόσον ἠδύναντο νὰ τοὺς διακρίνωσι. Καὶ 200 μὲν ἐκ τῶν Ἀμβρακιωτῶν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐσώθησαν εἰς τὴν πλησίον κειμένην χώραν Ἀγραΐδα.

Ἐν τούτοις οἱ ἐν τῇ πατρίδι των Ἀμβρακιῶται μαθόντες τὴν πρώτην ἅλωσιν τῆς Ὄλπης, ἔσπευσαν ἐκεῖσε μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεών των. Εἶχον δὲ ἤδη εἰσέλθει εἰς Ἀμφιλοχίαν, ἀγνοοῦντες τὰ συμβάντα, ὅτε ὁ Δημοσθένης μαθὼν ὅτι οὗτοι προσέρχονται, ἔστειλε στρατεύματα, ἵνα στήσῃ ἐνέδραν κατ' αὐτῶν. Ὑπῆρχον δὲ δύο λόφοι πλησίον τῆς Ὄλπης, *Ἰδομένη* ὀνομαζόμενοι, ἐξ ὧν τὸν μὲν χαμηλότερον εἶχον προκαταλάβει οἱ Ἀμβρακιῶται, τὸν δὲ ἄλλον κατέλαβον τὰ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους σταλέντα στρατεύματα, ἅτινα ἔφθασαν ἐκεῖ περὶ λύχνων ἀφάς. Τὴν δὲ ἑσπέραν ὁ Δημοσθένης μετὰ τὸ δεῖπνόν του ἐπορεύετο μετὰ τοῦ ἡμίσεος τοῦ στρατεύματός του διὰ τῆς πεδιάδος, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ διὰ τῶν λόφων. Ἅμα δὲ τῷ ὄρθρῳ ἐπιπίπτει κατὰ τῶν Ἀμβρακιωτῶν, οἵτινες ἐκοιμῶντο ἔτι καὶ δὲν εἶχον ἐννοήσει τὰ γινόμενα, ἀλλ' ἐνόμισαν ὅτι οἱ ἐπερχόμενοι ἦσαν φίλοι· διότι ἐπίτηδες ὁ Δημοσθένης προέταξε πρώτους τοὺς Μεσσηνίους, οἵτινες ὡμίλουν τὴν Δωρικὴν διάλεκτον, καὶ προσέταξεν αὐτοὺς νὰ προσαγορεύωσι τὸν ἐχθρὸν, λαλοῦντες τὴν γλῶσσαν ταύτην, καὶ νὰ ἐμπνεύσωσιν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς προφύλακας. Τὸ στρατήγημα ἐπέτυχε θαυμασίως καὶ ἡ σφαγὴ ὑπῆρξε μεγίστη· ὅσοι δὲ κατώρθωσαν νὰ φύγωσιν, ἐθανατοῦντο ὑπὸ τῆς μοίρας, ἥτις ἤρχετο διὰ τῶν λόφων ἢ ὑπὸ τῶν ἐνεδρευόντων εἰς τὴν Ἰδομένην· τινὲς δὲ κολυμβῶντες κατέφυγον εἰς τὰς τριήρεις τῶν Ἀθηναίων, ὅπου φαίνεται δὲν εὗρον ἔλεος, διότι, ὡς λέγεται, πολλὰ ὀλίγοι ἐπανῆλθον οἴκαδε ζῶντες. Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἦλθε πρὸς αὐτοὺς κήρυξ ἐκ τῆς Ἀγραΐδος ζητῶν τοὺς νεκροὺς τῶν φονευθέντων κατὰ τὴν πρώτην μάχην. Ὅτε δὲ οὗτος εἶδε τὰ ὅπλα τῶν φονευθέντων, ἐθαύμασε τὸ πλῆθος αὐτῶν, διότι δὲν ἐγνώριζε τὸ πάθημα· ἀλλ' ὅτε ἤκουσε τὴν τελευταῖον γενομένην σφαγὴν, στενάξας βαθέως καὶ καταπλαγεὶς διὰ τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς, ἀνεχώρησεν εὐθὺς χωρὶς νὰ ζητήσῃ τοὺς νεκρούς. Ἐὰν οἱ Ἀκαρνᾶνες καὶ οἱ Ἀμφίλοχοι ἠκολούθουν τὸν Δημοσθένη, εὐκόλως οὗτος ἤθελε κατα-

λάβει τὴν Ἀμβρακίαν, ἀλλ' ἐκεῖνοι δὲν ἐπεθύμουν τοῦτο, διότι ἐφοβοῦντο μὴ οἱ Ἀθηναῖοι κατέχοντες τὰς πόλεις ταύτας καταντήσωσιν ἐχθροὶ γείτονές των. Μετὰ τὰ τοιαῦτα κατορθώματα δὲν εἶχε πλέον ὁ Δημοσθένης τίποτε νὰ φοβῆται ἐν τῇ πατρίδι του, καὶ διὰ τοῦτο ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας· οἱ δὲ Ἀκαρνᾶνες καὶ Ἀμφίλοχοι συνωμολόγησαν εἰρήνην πρὸς τοὺς Ἀμβρακιώτας ἐπὶ τῇ βάσει συνθηκῶν, αἵτινες τιμῶσι τὴν μετριοφροσύνην των [1].

Ὅτε δὲ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 425 οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν στόλον ἐκ 40 πλοίων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ *Εὐρυμέδοντος* καὶ τοῦ *Σοφοκλέους* εἰς τὴν Σικελίαν, ἵνα βοηθήσωσι τοὺς Λεοντίνους κατὰ τῶν Συρακουσίων, ἔλαβε καὶ ὁ Δημοσθένης παρὰ τοῦ δήμου τὴν ἄδειαν νὰ πλεύσῃ μετ' αὐτῶν καὶ νὰ μεταχειρισθῇ τὸν στόλον πρὸς πᾶν ἄλλο ἐπιχείρημα, ὅπερ ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Ὅτε δὲ παρέπλεον τὰ παράλια τῆς Μεσσηνίας, ἀπήτησεν ὁ Δημοσθένης νὰ ἀποβιβασθῶσι πρῶτον εἰς τὴν Πύλον, καὶ ἀφοῦ πράξωσιν ἐκεῖ ὅσα ἔπρεπε, νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἔπειτα τὸν πλοῦν. Ἐνῷ δὲ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ ἀντέλεγον εἰς τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Δημοσθένους, ἐπῆλθε σφοδρὰ τρικυμία, ἥτις ὤθησε τὰ πλοῖα εἰς τὴν Πύλον. Τότε δὲ ἤρχισε πάλιν ὁ Δημοσθένης νὰ παρακινῇ τοὺς στρατηγούς, ὅπως εὐθὺς ὀχυρώσωσι τὴν πόλιν διὰ τείχους, παριστῶν εἰς αὐτοὺς ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἀφθονία ξύλων καὶ λίθων, καὶ ὅτι ἡ θέσις ἦτο φύσει ὀχυρὰ καὶ ἀκατοίκητος ὡς καὶ τὸ πλεῖστον τῶν πέριξ· διότι ἡ Πύλος κειμένη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Μεσσηνίᾳ ἀπέχει 400 στάδια τῆς Σπάρτης. Εἰς ταῦτα δὲ οἱ στρατηγοὶ ἀπεκρίθησαν, ὅτι πολλὰ ἔρημα ἀκρωτήρια ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ, ἐὰν ἐπεθύμει νὰ ὑποβάλῃ τὴν πόλιν εἰς μεγάλας δαπάνας. Ἀλλ' εἰς τὸν Δημοσθένη ἡ θέσις αὕτη ἐφαίνετο πολὺ προσφορωτέρα πάσης ἄλλης, καθόσον εἶχε λιμένα, καὶ οἱ Μεσσήνιοι, γνωρίζοντες καλῶς αὐτὴν καὶ ὁμιλοῦντες τὴν αὐτὴν μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους διάλεκτον, ἠδύναντο μεγάλως νὰ βλάψωσι τὸν ἐχθρόν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἔπειθε τοὺς στρατηγοὺς οὔτε τοὺς στρατιώτας, ἔμενεν ἐκεῖ ἐμποδιζόμενος ὑπὸ τῶν ἐναντίων ἀνέμων, μέχρις οὗ κατέλαβε τοὺς στρατιώτας ζωηρὰ ἐπιθυμία νὰ κατασκευάσωσιν ἐκεῖ τεῖχος. Καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχον κατάλληλα σιδηρᾶ ἐργαλεῖα, προσήρμοζον τοὺς λίθους ὅσον ἠδύναντο καλλίτερον· τὸν δὲ πηλὸν μετεκόμιζον ἐπὶ τῆς ῥάχεώς των ἐν ἐλλείψει ἀγγείων, κύπτοντες διὰ

(1) Θουκυδ. 3, 114.

νὰ τὸν ὑποβαστάζωσι, καὶ συμπλέκοντες τὰς χεῖράς των εἰς τὰ ὀπίσω, ἵνα μὴ πίπτῃ κάτω· καὶ ἔσπευδον παντοιοτρόπως νὰ τελειώσωσι τὸ ἔργον τειχίζοντες τὰ μᾶλλον εὐπρόσβλητα μέρη, πρὶν ἔλθωσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰς ὑπεράσπισιν τῆς θέσεως· τὸ δὲ πλεῖστον μέρος τῆς θέσεως ταύτης ἦτο φύσει ὀχυρὸν καὶ δὲν εἶχεν ἀνάγκην τείχους. Οὕτω δὲ τειχίσαντες οἱ Ἀθηναῖοι εἰς ἓξ ἡμέρας τὰ πρὸς τὴν ξηρὰν μέρη καὶ ὅσων ἄλλων εἶχον ἀπόλυτον ἀνάγκην, κατέλιπον τὸν Δημοσθένη μετὰ 5 πλοίων πρὸς φύλαξιν, καὶ μετὰ τῶν ἐπιλοίπων ἔπλευσαν πρὸς τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Σικελίαν.

Ὅτε οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔμαθον τὴν εἴδησιν ταύτην περὶ ὀχυρώσεως τῆς Πύλου, ἐτέλουν ἑορτήν τινα, ἕνεκα τῆς ὁποίας δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκστρατεύσωσιν αὐθωρεί, καθόσον μάλιστα καὶ ὁ στρατός των εὑρίσκετο ἔτι ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὸν βασιλέα *Ἆγιν*. Οὗτος ὅμως ἀκούσας ὅτι κατελήφθη ἡ Πύλος, ἐπέστρεψεν εὐθὺς μετὰ τοῦ στρατεύματός του οἴκαδε. Οἱ Σπαρτιᾶται μετὰ τῶν πλησιεστέρων αὐτῶν γειτόνων Περιοίκων ἐπορεύθησαν εὐθὺς εἰς Πύλον, ἵνα ἐκδιώξωσιν ἐκεῖθεν τοὺς ἐχθρούς· συγχρόνως δὲ παρήγγειλαν εἰς τὴν Πελοπόννησον νὰ πέμψῃ ὅσον τάχιστα βοήθειαν εἰς τὴν Πύλον, καὶ μετεκάλεσαν καὶ τὰ ἐν Κερκύρᾳ 60 πλοῖά των, ἅτινα ἔφθασαν ἐκεῖ χωρὶς νὰ παρατηρηθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐν Ζακύνθῳ Ἀττικῶν πλοίων. Ὁ δὲ Δημοσθένης, ὅτε ἐπλησίαζεν ὁ πελοποννησιακὸς στόλος, ἔστειλε δύο πλοῖα ἓν πρὸς τὸν Εὐρυμέδοντα καὶ ἕτερον πρὸς τὸν Σοφοκλέα, ὅστις εὑρίσκετο εἰς τὴν Ζάκυνθον, παρακαλῶν αὐτοὺς νὰ σπεύσωσι πρὸς αὐτόν, διότι ἐκινδύνευεν ἡ Πύλος. Καὶ τὰ μὲν πλοῖα ἀνεχώρησαν ταχέως ἐκ τῆς Ζακύνθου κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ Δημοσθένους, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι προητοιμάζοντο νὰ προσβάλωσι τὸ τεῖχος κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐλπίζοντες ὅτι ταχέως θὰ κυριεύσωσιν οἰκοδόμημα ἐσπευσμένως κτισθὲν καὶ ὑπ' ὀλίγων ἀνθρώπων φυλαττόμενον. Πρὸς δὲ τούτοις εἶχον κατὰ νοῦν, ἐὰν δὲν κατώρθονον πρότερον νὰ κυριεύσωσι τὴν θέσιν, νὰ κλείσωσιν ὅλας τὰς εἰσόδους τοῦ λιμένος, ὅπως μὴ δυνηθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτόν. Κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τούτου κεῖται ἡ νῆσος *Σφακτηρία*, ἔχουσα 15 σταδίων μῆκος. Ἐνταῦθα ὑπάρχουσι δύο στεναὶ εἴσοδοι, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη, ἡ βόρειος, ἀπέναντι τῆς Πύλου καὶ τῶν τειχισμάτων τῶν Ἀθηναίων, εἶναι τόσον στενή, ὥστε μόνον δύο πλοῖα δύνανται νὰ διαπλέωσιν, ἡ δὲ δευτέρα, ἡ νότιος, εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν, εἶναι πλατυτέρα, καὶ δύνανται νὰ διαπλέωσιν 8 ἢ 9 πλοῖα. Ἡ νῆσος αὕτη ἦτο ἔρημος, δασώδης καὶ ἄνευ πεπατημένων ὁδῶν. Καὶ τὰς μὲν

εἰσόδους ταύτας ἠθέλησαν οἱ Σπαρτιᾶται νὰ κλείσωσι διὰ τῶν πλοίων, ἐχόντων τὴν πρώραν ἐστραμμένην πρὸς τὴν θάλασσαν, εἰς δὲ τὴν νῆσον ἀπεβίβασαν 420 ὁπλίτας, κληρώσαντες αὐτοὺς ἐξ ὅλων τῶν λόχων, μετὰ τῶν συνήθων Εἱλώτων αὐτῶν.

Ὅτε ὁ Δημοσθένης εἶδεν, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται προητοιμάζοντο νὰ τὸν προσβάλωσι διὰ θαλάσσης καὶ διὰ ξηρᾶς, ἤρχισε νὰ παρασκευάζηται καὶ ἀνέσυρεν εἰς τὴν ξηρὰν τὰς τριήρεις, ἃς εἶχον ἀφήσει αὐτῷ, ὑποκάτω τοῦ τείχους καὶ περιεχαράκωσεν αὐτὰς διὰ πασσάλων· τοὺς δὲ ναύτας ὥπλισεν, ὅσον ἠδύνατο καλῶς, δι' ἀσπίδων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἰτεῶν, καὶ δι' ὅπλων, ἅτινα ἔλαβεν ἐκ δύο Μεσσηνιακῶν πειρατικῶν πλοίων, ἐλθόντων κατὰ τύχην εἰς τὸν λιμένα. Ἐν δὲ τοῖς πλοίοις τούτοις ἦσαν 40 Μεσσήνιοι ὁπλῖται, οὓς ἥνωσεν ὁ Δημοσθένης μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ οὕτως ηὔξησε κάπως τὴν δύναμίν του. Καὶ τοὺς μὲν πλείστους ἐκ τῶν ἀόπλων καὶ τῶν ὡπλισμένων ἔταξε πρὸς τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς ἐπὶ ὅλων τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀσφαλῶν μερῶν, διατάξας αὐτοὺς ν' ἀπωθήσωσι τὸ πεζικὸν, ἐὰν τοὺς προσέβαλλεν· αὐτὸς δὲ ἐκλέξας 60 ὁπλίτας καὶ ὀλίγους τοξότας ἐτάχθη πλησίον τῆς θαλάσσης, ὅπου τὸ τεῖχος ἦτο ἀσθενέστερον, καὶ ὅπου ὑπέθετεν ὅτι θ' ἀποβιβασθῶσιν οἱ ἐχθροὶ, μολονότι τὸ μέρος ἐκεῖνο ἦτο λίαν δυσπρόσιτον καὶ πετρῶδες. Μόλις δὲ εἶχε παροτρύνει τὸν στρατόν του διά τινος συντόμου παρακελεύσεως, καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν διά τε τοῦ πεζοῦ στρατοῦ καὶ διὰ τῶν πλοίων, 43 τὸν ἀριθμόν. Ταῦτα διαιρέσαντες οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰς μικρὰς μοίρας, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ πλησιάσωσι πολλοὶ, προσέβαλλον καὶ ἀνεπαύοντο ἀλληλοδιαδόχως. Οἱ στρατιῶται κατέβαλλον πᾶσαν προθυμίαν, ὅπως ἀπωθήσωσι τοὺς Ἀθηναίους καὶ καταλάβωσι τὴν θέσιν, πρὸ πάντων ὅμως διεκρίθη ὁ *Βρασίδας*. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔδειξαν μεγάλην ἀνδρείαν καὶ ἀντίστασιν. Ὅτε δὲ ὁ Βρασίδας, ὅστις ἐδιοίκει τριήρη, εἶδεν ὅτι οἱ τριήραρχοι καὶ οἱ κυβερνῆται, φοβούμενοι μήπως συντρίψωσι τὰ πλοῖά των, ἐδίσταζον νὰ πλησιάσωσι καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ μέρη, ὅπου ἡ προσέγγισις ἐφαίνετο δυνατὴ, ἐβόα λέγων ὅτι δὲν ἔπρεπε, φειδόμενοι ξύλων, ν' ἀφήσωσι τοὺς ἐχθροὺς νὰ ἐγείρωσι τεῖχος εἰς τὴν χώραν των, καὶ παρώτρυνεν αὐτοὺς νὰ προσεγγίσωσι, καὶ ἃς κατασυντρίψωσι τὰ πλοῖα, ἀρκεῖ μόνον νὰ νικήσωσι τοὺς ἐχθρούς. Καὶ ὁ μὲν Βρασίδας τοιουτοτρόπως ἐξώτρυνε καὶ τοὺς ἄλλους καὶ τὸν ἴδιον κυβερνήτην ἀναγκάσας νὰ ἐξοκείλῃ τὸ πλοῖον, προυχώρησεν εἰς τὴν ἀποβάθραν. Ἐνῷ δὲ ἔδιδε διαταγὰς εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ προσεπάθει ν' ἀποβῇ,

ἐπληγώθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς πολλὰ μέρη τοῦ σώματος, ἔρριψε τὴν ἀσπίδα του εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ λειποθυμήσας ἔπεσεν εἰς τὴν πρώραν τοῦ πλοίου· τὴν δὲ ἀσπίδα ῥιφθεῖσαν ὑπὸ τῶν κυμάτων εἰς τὴν ξηρὰν ἔλαβον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ προσήρτησαν ἔπειτα εἰς τὸ τρόπαιον, ὅπερ ἔστησαν πρὸς ἀνάμνησιν τῆς προσβολῆς ἐκείνης. Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ταύτην καὶ μέρος τῆς ἐπιούσης διήρκεσεν ὁ ἀγών· τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν ἔστειλαν πλοῖά τινα εἰς *Ἀσίνην*, διὰ νὰ φέρωσι ξύλα πρὸς κατασκευὴν μηχανῶν.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἔφθασαν ἐκ τῆς Ζακύνθου τὰ 44 πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Εὐρυμέδοντα, μεθ' ὧν εἶχον ἑνωθῆ καί τινα τῶν φρουρούντων τὴν Ναύπακτον καὶ 4 τῶν Χίων. Ὅτε εἶδον ὅλην τὴν ξηρὰν καὶ τὴν νῆσον Σφακτηρίαν πλήρη ὁπλιτῶν, εἰς δὲ τὸν λιμένα τὸν στόλον τῶν ἐχθρῶν, ἠπόρουν ποῦ νὰ προσορμισθῶσιν· ἀκολούθως ὅμως ἔπλευσαν πρὸς τὴν νῆσον *Πρώτην*, οὐ μακρὰν κειμένην, ὅπου διενυκτέρευσαν. Τὴν δὲ ἀκόλουθον ἡμέραν προυχώρησαν ἐν πολεμικῇ παρατάξει πρὸς τὸν λιμένα, ὑποθέτοντες ὅτι ἢ ὁ ἐχθρὸς θὰ ἐξήρχετο εἰς τὸ πέλαγος πρὸς συνάντησίν των, ἢ ὅτι αὐτοὶ θὰ εἰσήρχοντο εἰς τὸν λιμένα. Ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι οὔτε ἐξῆλθον εἰς τὸ πέλαγος οὔτε ἔκλεισαν τὰς εἰσόδους ὡς εἶχον διανοηθῆ· ἀλλ' ἡσυχάζοντες ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐνησχολοῦντο νὰ ἐπιβιβάζωσι τὰ στρατεύματά των καὶ νὰ παρασκευάζωνται, ὅπως, ἐν περιπτώσει προσβολῆς, ναυμαχήσωσιν ἐντὸς τοῦ λιμένος, ὅστις δὲν ἦτο μικρός. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐννοήσαντες τοὺς σκοπούς των ἐπέπεσον κατ' αὐτῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν εἰσόδων, καὶ προσβαλόντες τὰ περισσότερα πλοῖα, ἅτινα προτείναντα τὴν πρώραν ἐμακρύνοντο ἤδη ἀπὸ τῆς παραλίας, ἔτρεψαν αὐτὰ εἰς φυγήν. Καταδιώκοντες δὲ αὐτά, ἐπειδὴ ὁ χῶρος ἦτο βραχύς, ἔβλαψαν πολλά, ἐκυρίευσαν 5 καὶ μίαν τριήρη μεθ' ὅλου τοῦ πληρώματος. Νῦν δὲ ὥρμησαν καὶ κατὰ τῶν λοιπῶν, ἅτινα εἶχον καταφύγει εἰς τὴν ξηράν, καὶ κατέστρεψαν ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα τότε εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐμβαίνωσιν οἱ ναῦται· ἄλλα δὲ πάλιν, ὧν τὰ πληρώματα εἶχον ἐξέλθει εἰς τὴν ξηράν, ἔδεσαν ἐκ τῆς πρύμνης καὶ τὰ ἔσυρον κενά. Ταῦτα ἰδόντες οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰσῆλθον ἔνοπλοι εἰς τὴν θάλασσαν, ἐδράττοντο τῶν πλοίων των καὶ προσεπάθουν νὰ τὰ σύρωσι πρὸς ἑαυτούς. Τέλος μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας, ἀφοῦ ἐπληγώθησαν καὶ ἐφονεύθησαν πολλοὶ ἑκατέρωθεν, ἔπαυσεν ἡ μάχη· καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι διέσωσαν τὰ κενὰ πλοῖά των ἐκτὸς ἐκείνων, ἅτινα εἶχον κυριευθῆ εἰς τὰς ἀρχάς, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔστησαν τρόπαιον, ἀπέδοσαν τοὺς νεκρούς, συνήθροισαν τὰ ναυάγια τῶν πλοίων

καὶ ἤρχισαν νὰ περιπλέωσι διὰ τοῦ νικηφόρου στόλου των τὴν νῆσον, ἵνα φυλάττωσι τοὺς ἐν αὐτῇ μείναντας Λακεδαιμονίους, 420 τὸν ἀριθμὸν, ἐκτὸς τῶν Εἱλώτων, οὓς εἶχον μαζῆ των ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν *Ἐπιτάδαν*.

Μετὰ τὴν εἴδησιν περὶ τοῦ περικλεισμοῦ τῶν Σπαρτιατῶν ἐν Σφακτηρίᾳ, ἀπέστειλαν οἱ Λακεδαιμόνιοι τοὺς πρώτους ἄρχοντας εἰς τὴν Πύλον, ἵνα ἴδωσι τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ σκεφθῶσι τί συνέφερε νὰ πράξωσιν. Οὗτοι δὲ παρατηρήσαντες ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ σώσωσι τοὺς ἐν τῇ νήσῳ ἀνθρώπους των, ἔκριναν καλὸν νὰ συνομολογήσωσιν ἀνακωχὴν πρὸς τὸν Δημοσθένη μόνον ὡς πρὸς τὴν Πύλον, ὅπως πέμψωσιν εἰς Ἀθήνας πρέσβεις πρὸς συμβιβασμὸν, καὶ ἐλευθερώσωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον τοὺς πολεμιστάς των. Δεχθέντος δὲ τοῦ Δημοσθένους τὴν πρότασιν, συνωμολογήθη ἡ ἀνακωχὴ ἐπὶ τοῖς ἑξῆς ὅροις. «Οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰ πλοῖα, ἅτινα μετεχειρίσθησαν εἰς τὴν ναυμαχίαν, καθὼς καὶ ὅλα τὰ μικρὰ πλοῖα, ὅσα εὑρίσκοντο εἰς τὴν Λακωνικὴν, καὶ νὰ μὴ ἐπιχειρήσωσιν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ τειχίσματος μήτε διὰ ξηρᾶς μήτε διὰ θαλάσσης. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν εἰς τοὺς ἐν τῇ νήσῳ περικεκλεισμένους Σπαρτιάτας ἀποστολὴν τροφῶν· ἀλλ' ἡ ἀποστολὴ νὰ γείνηται ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν Ἀθηναίων, καὶ κανὲν πλοῖον νὰ μὴ στέλληται ἐκεῖ κρυφίως· νὰ ἐξακολουθήσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι φυλάττοντες τὴν νῆσον χωρὶς ὅμως ν' ἀποβῶσιν εἰς αὐτὴν, καὶ ν' ἀπέχωσι πάσης ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ στρατοῦ εἴτε διὰ ξηρᾶς εἴτε διὰ θαλάσσης. Εἰς τὴν ἐλαχίστην παραβίασιν, ἥτις ἤθελε γείνει παρὰ τοῦ ἑνὸς ἢ παρὰ τοῦ ἄλλου, ἡ ἀνακωχὴ νὰ διαλύηται. Ἀθηναϊκὴ δὲ τριήρης ἔμελλε νὰ μεταφέρῃ τοὺς πρέσβεις εἰς Ἀθήνας καὶ νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ ἐκεῖθεν· ἅμα δὲ τῇ ἐπιστροφῇ τούτων ἡ ἀνακωχὴ ἤθελε παύσει, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον νὰ παραδώσωσι τὰ πλοῖα εἰς ἣν κατάστασιν τὰ εἶχον παραλάβει».

Καὶ ἡ μὲν ἀνακωχὴ ἐγένετο ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους, οἱ δὲ πρέσβεις τῶν Λακεδαιμονίων φθάσαντες εἰς Ἀθήνας προέτειναν εἰρήνην καὶ συμμαχίαν μεταξὺ τῶν δύο πολιτειῶν, καὶ ἐζήτησαν τὴν παράδοσιν τῶν ἐν Σφακτηρίᾳ πολεμιστῶν των. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἴσχυεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ὁ περιβόητος *Κλέων* ὁ Κλεαινέτου, ὅστις ἐκληρονόμησε παρὰ τοῦ πατρός του βυρσοδεψεῖον, ἐν ᾧ εἰργάζοντο δοῦλοι, καὶ διὰ τοῦτο Κλέων ὁ *βυρσοδέψης* ἐπωνομάζετο. Ἦτο δὲ ἀνὴρ ἀγροῖκος, ὠμὸς, ἀμαθὴς καὶ κτηνώδης, ἀλλ' ἐξήσκει ἐπὶ τοῦ ὄχλου

τῆς πόλεως διὰ τῆς φυσικῆς του εὐφραδείας μεγίστην ἐπιρροήν· αὐθάδης καὶ ἀναίσχυντος εἰς μέγαν βαθμὸν, ἀλλὰ καὶ ἀγαπητὸς παρὰ τῷ λαῷ, διότι ἐκολάκευε τὰς ἀδυναμίας του καὶ διότι εἶχε τὴν αὐτὴν μὲ τὸ πλῆθος πνευματικὴν μόρφωσιν. Διὰ τῆς ἰσχυρᾶς του φωνῆς ἀπεστόμονε πάντας, διὰ δὲ τῆς ἐπὶ τοῦ βήματος χυδαίας συμπεριφορᾶς του καὶ τῶν ψευδῶν καὶ ἀναισχύντων κατηγοριῶν του ἠνάγκαζε πάντα, ὅστις ἐφρόνει ἄλλως καὶ ἦτο μετριόφρων, ν' ἀπομακρύνηται· ὥστε ἐπί τινα καιρὸν διεδραμάτισε σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Κατὰ τὸ 427 παρεκίνησε τοὺς Ἀθηναίους νὰ δεχθῶσι τὴν περὶ θανατώσεως τῶν ἀποστάντων Μυτιληναίων πρότασίν του· ὅτε δὲ οὗτοι μετανοήσαντες διὰ τὴν τοιαύτην ἀπερίσκεπτον ἀπόφασίν των συνεκάλεσαν ἐκ νέου ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, παρεκάλεσε τὸν λαὸν νὰ θανατώσωσι τοὐλάχιστον 1000 Μυτιληναίους. Ταύτην δὲ τὴν φορὰν, ὅτε οἱ Σπαρτιᾶται ἐζήτησαν εἰρήνην, ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀποκριθῶσιν ὅτι ἔπρεπε πρῶτον μὲν νὰ παραδοθῶσιν οἱ ἐν τῇ νήσῳ, καὶ νὰ μετακομισθῶσιν εἰς Ἀθήνας, ν' ἀποδώσωσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι τὴν *Νίσαιαν*, τὰς *Πηγὰς*, τὴν *Τροιζῆνα* καὶ τὴν *Ἀχαΐαν*, τὰς ὁποίας ἔλαβον οὐχὶ δικαιώματι πολέμου ἀλλ' ἐν ταῖς δυστυχίαις τῶν Ἀθηναίων, καὶ τότε νὰ γείνῃ εἰρήνη. Καὶ οἱ μὲν πρέσβεις, ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις ἀπέβλεπε καὶ τοὺς συμμάχους, δὲν ἐπεθύμουν νὰ ὁμιλήσωσι δημοσίως, ἀλλ' ἐζήτησαν νὰ ἐκλεχθῶσί τινες, οἵτινες νὰ συζητήσωσι μετ' αὐτῶν ἡσύχως τὰ διάφορα ἄρθρα. Εἰς τὴν πρότασιν ὅμως ταύτην ἀντέστη ὁ Κλέων, κραυγάζων ἐναντίον τῶν πρέσβεων καὶ λέγων ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐδέποτε ὑπῆρξαν εἰλικρινεῖς, ἀλλὰ νῦν εἶναι καταφανὲς ὅτι δὲν ἔχουσι καλοὺς σκοποὺς, ζητοῦντες νὰ ὁμιλήσωσιν οὐχὶ ἐνώπιον τοῦ πλήθους ἀλλ' ἐν ὁμηγύρει ὀλίγων ἀνθρώπων. Τοὺς προσεκάλεσε λοιπὸν, ἐὰν οἱ σκοποί των ἦσαν εἰλικρινεῖς, νὰ τοὺς ἐκθέσωσιν ἐνώπιον ὅλων. Οἱ τῶν Λακεδαιμονίων πρέσβεις καίτοι ἐπιθυμοῦντες νὰ ὑποχωρήσωσιν ἕνεκα τῶν δυστυχιῶν των, φοβούμενοι ὅμως μήπως δυσαρεστήσωσι τοὺς συμμάχους των, καὶ εἰκάζοντες ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν θὰ συγκατετίθεντο ἐπὶ μετρίοις ὅροις νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην, ἀνεχώρησαν ἐξ Ἀθηνῶν ἄπρακτοι. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν πρέσβεων οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι ἀπήτησαν τὰ πλοῖά των, κατὰ τὴν συμφωνίαν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι προφασιζόμενοι ὅτι προσέβαλον τὸ τεῖχος παρὰ τὰ συμπεφωνημένα, δὲν τὰ ἀπέδοσαν, καὶ ἐθεώρησαν ὅτι ἡ ἀνακωχὴ διελύθη. Αἱ ἐχθροπραξίαι λοιπὸν ἤρχισαν πάλιν μετὰ 20 ἡμέρας ἐν Πύλῳ μετὰ σφοδρότητος.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν ἔκτοτε καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν νὰ περιπλέωσι τὴν νῆσον μετὰ δύο πλοίων διασταυρουμένων, ἤτοι κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν· κατὰ δὲ τὴν νύκτα ὅλα τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἤδη εἶχον αὐξηθῆ εἰς 70, περιεκύκλουν αὐτήν, πλὴν τοῦ πρὸς τὸ πέλαγος μέρους, ὅτε ὁ ἄνεμος ἔπνεεν ἐκεῖθεν, ἵνα μὴ οἱ ἐν αὐτῇ Σπαρτιᾶται λαμβάνωσι τροφὰς μηδὲ διαφύγωσιν. Οἱ Πελοποννήσιοι ἐστρατοπεδευμένοι εἰς τὴν ξηρὰν καὶ προσβάλλοντες τὸ τεῖχος, περιέμενον κατάλληλον περίστασιν ἵνα σώσωσι τοὺς συμπολεμιστάς των. Ἡ πολιορκία αὕτη τῆς Σφακτηρίας διήρκεσε καθ' ὅλον τὸ θέρος, διότι οἱ Λακεδαιμόνιοι, μολονότι οἱ Ἀθηναῖοι ἐφρούρουν αὐτὴν προσεκτικῶς, κατώρθονον νὰ φέρωσι τροφὰς εἰς τοὺς πολιορκουμένους, προσφέροντες χρηματικὰς ἀμοιβὰς εἰς τοὺς ἐλευθέρους, καὶ ἐλευθερίαν εἰς τοὺς Εἵλωτας, ὅσοι ἤθελον μεταφέρει ἐκεῖ ἄλευρον, τυρόν, οἶνον κτλ. Πολλοὶ λοιπόν, καὶ ἰδίως Εἵλωτες, εἰσῆγον τροφὰς μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς των, ὁσάκις ὁ ἄνεμος ἔπνεεν ἐκ τῆς θαλάσσης. Ὡσαύτως δὲ καὶ κολυμβηταὶ εἰσήρχοντο εἰς τὸν λιμένα σύροντες διὰ καλωδίου ἀσκοὺς πλήρεις μηκώνων (σπόρων παπαρούνας) μεμιγμένων μετὰ μέλιτος καὶ τετριμμένου λινοσπόρου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διήρχοντο ἀπαρατήρητοι, ὕστερον ὅμως ἀνακαλυφθέντες ἐπετηροῦντο. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τούτοις ἐταλαιπωροῦντο μεγάλως, διότι ἐστεροῦντο ποσίμου ὕδατος καὶ εὐρυχωρίας εἰς τὸ νὰ στρατοπεδεύσωσι, καὶ διὰ τοῦτο ἀνήγγειλαν εἰς τὸν δῆμον τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ὅτε δὲ ἔμαθον οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι ὁ στρατός των ταλαιπωρεῖται καὶ ὅτι εἰσάγονται τρόφιμα εἰς τοὺς ἐν τῇ νήσῳ, ἠπόρουν περὶ τοῦ πρακτέου, καθόσον ἐφοβοῦντο μὴ παραταθῇ ἡ πολιορκία καὶ τοὺς καταλάβῃ ὁ χειμών, ὁπότε οἱ Λακεδαιμόνιοι εὐκόλως θ' ἀνέκτων τὰ ὑπὸ τῶν πολεμιστῶν των κυριευθέντα πλοῖα αὐτῶν, διότι ἕνεκα τοῦ χειμερινοῦ καιροῦ δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ τοῖς στέλλωσι ζωοτροφίας. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἤρχισεν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων νὰ παραπονῆται κατὰ τοῦ Κλέωνος, διότι παρεκίνησεν αὐτοὺς ν' ἀπορρίψωσι τὴν περὶ εἰρήνης πρότασιν τῶν Σπαρτιατῶν.

Ὅτε ὁ Κλέων ἐνόησεν ὅτι ἤρχισαν νὰ ἐγείρωνται δυσαρέσκειαι κατ' αὐτοῦ, διϊσχυρίσθη ὅτι αἱ εἰδήσεις ἦσαν ψευδεῖς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι ἐκεῖ καὶ ἀφικόμενοι ἄνδρες παρήνουν τὸν δῆμον νὰ πέμψωσιν, ἐὰν δὲν τοὺς ἐπίστευον, ἄνδρας τινὰς διὰ νὰ ἐπισκοπήσωσι τὰ συμβαίνοντα καὶ βεβαιωθῶσι τὴν ἀλήθειαν, ἐξελέξαντο οἱ Ἀθηναῖοι αὐτὸν τὸν ***Κλέωνα*** καὶ τὸν ***Θεαγένην***. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη δὲν ἦτο σύμφωνος πρὸς τοὺς σκοπούς του, διότι ἐὰν μετέβαινεν εἰς Πύλον ὡς

κατάσκοπος, ἢ θὰ ἠναγκάζετο νὰ ἐπιβεβαιώσῃ ὅσα ἔλεγον ἐκεῖνοι, οὓς νῦν ἐσυκοφάντει, ἢ, ἐὰν ἔλεγε τὰ ἐναντία, θὰ κατηγορεῖτο ὡς ψεύστης· ἰδὼν δὲ τοὺς Ἀθηναίους,- ὅτι ἔκλινον μᾶλλον εἰς τὸν πόλεμον, συνεβούλευσεν αὐτοὺς νὰ μὴ πέμψωσι κατασκόπους μήτε νὰ χάνωσι τὴν εὐκαιρίαν δι' ἀναβολῶν, ἀλλ' ἐὰν τὰ ἀναγγελλόμενα τοῖς ἐφαίνοντο ἀληθῆ, νὰ πλεύσωσιν ἀμέσως κατὰ τῶν ἐν τῇ νήσῳ ἐχθρῶν. Βλέπων δ' ἔπειτα πρὸς τὸν *Νικίαν*, ἕνα τῶν ἐνιαυσίων ϛρατηγῶν, ὅστις ἦτο προσωπικός του ἐχθρὸς καὶ πολιτικὸς ἀντίπαλος, εἶπεν ὅτι, ἐὰν οἱ στρατηγοὶ ἦσαν ἄνδρες, εὐκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ κυριεύσωσι τὴν νῆσον μὲ τὰς ὁποίας εἶχον δυνάμεις καὶ νὰ συλλάβωσι τοὺς ἐχθρούς· προσέθηκε δὲ ὅτι, ἐὰν οὗτος ἐχειροτονεῖτο στρατηγὸς, θὰ τὸ κατώρθονεν ἀφεύκτως. Ἐπειδὴ δὲ τοιουτοτρόπως ὁ Κλέων ἐξύβριζεν ὅλους τοὺς ϛρατηγοὺς, εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Νικίας, ὅτι οἱ ϛρατηγοὶ τῷ ἐπιτρέπουσι νὰ λάβῃ ὅσας δυνάμεις θέλει καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν προσβολήν. Ὁ Κλέων, νομίσας κατ' ἀρχὰς ὅτι ὁ Νικίας ἀστειεύεται, ἐδέχθη τὴν πρότασιν· ἀλλ' ἐννοήσας ὅτι οὗτος ἤθελε τῳόντι νὰ τῷ παραδώσῃ τὴν στρατηγίαν, ἀπῆλθε λέγων, ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς στρατηγὸς, ἀλλ' ὁ Νικίας. Ἤρχισε δὲ ἤδη νὰ φοβῆται, καὶ δὲν ἐπίστευεν ὅτι ὁ Νικίας θὰ τῷ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν του· ἀλλ' ὁ Νικίας καὶ πάλιν ἐβίαζεν αὐτὸν νὰ δεχθῇ τὴν πρότασιν, καὶ κατέθεσε τὴν κατὰ τῆς Πύλου στρατηγίαν, ἐπικαλούμενος τὴν μαρτυρίαν τοῦ δήμου, ὅστις (ὡς πάντοτε συνηθίζει ὁ ὄχλος νὰ ἦναι χαιρέκακος) ὅσον ὁ Κλέων ἀπέφευγε, τόσον παρεκίνει τὸν Νικίαν νὰ τῷ παραδώσῃ τὴν στρατηγίαν, καὶ ἐφώναζε πρὸς τὸν Κλέωνα ν' ἀναχωρήσῃ. Τότε ὁ Κλέων μὴ δυνάμενος πλέον ν' ἀντείπῃ, ἀνεδέχθη τὴν ἐκστρατείαν. Ἀναλαβὼν δὲ πάλιν τὴν παλαιάν του αὐθάδειαν καὶ προχωρήσας ἐν τῷ μέσῳ τῆς συνελεύσεως εἶπεν, ὅτι δὲν φοβεῖται τοὺς Λακεδαιμονίους, ἀλλ' ὑπόσχεται ὅτι ἐντὸς 20 ἡμερῶν θὰ φέρῃ αὐτοὺς ζῶντας εἰς τὰς Ἀθήνας ἢ θὰ τοὺς φονεύσῃ ἐν τῇ μάχῃ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγέλασαν διὰ τὴν κουφότητα τῶν λόγων τούτων, ἀλλ' οἱ φρόνιμοι ἐχάρησαν σκεφθέντες ὅτι ἐκ τῶν δύο ἀγαθῶν ἤθελον ἐπιτύχει τὸ ἓν, ἢ θ' ἀπηλλάσσοντο δηλ. τοῦ Κλέωνος, ὅπερ ἦτο πιθανώτερον, ἢ, ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, θὰ ἐκράτουν τοὺς Λακεδαιμονίους ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των.

Ὁ Κλέων πρὶν ἐκπλεύσῃ, φρονίμως ποιῶν, ἐνήργησε νὰ ἐκλεχθῇ ὡς συστράτηγος αὐτοῦ ὁ Δημοσθένης, διότι ἐγνώριζεν ὅτι καὶ οὗτος διενοεῖτο νὰ κάμῃ ἀπόβασιν εἰς τὴν νῆσον. Συμπαραλαβὼν δὲ τοὺς ἐν Ἀθήναις παρόντας Λημνίους καὶ Ἰμβρίους ὁπλίτας, τοὺς ἐκ τῆς Αἴνου

εἰς βοήθειαν ἐλθόντας πελταστὰς καὶ 400 τοξότας, ἀφίκετο εἰς Πύλον. Ἐκεῖ δὲ εὗρε τοὺς μὲν ϛρατιώτας, οἵτινες ἐκακοπάθουν ὑπὸ στερήσεων καὶ ἦσαν μᾶλλον πολιορκούμενοι ἢ πολιορκοῦντες, σφοδρῶς ἐπιθυμοῦντας τὴν ἅλωσιν τῆς νήσου, τὸν δὲ Δημοσθένη ἔχοντα ἕτοιμον τὸ σχέδιον τῆς προσβολῆς, ὅπερ ἤδη ἠδύνατο εὐκολώτερον νὰ ἐκτελεσθῇ, διότι ἕνεκα τῆς ἀπροσεξίας τῶν πολιορκουμένων εἶχεν ἐμπρησθῆ τὸ δάσος. Ἑνωθέντες λοιπὸν οἱ δύο στρατηγοὶ Κλέων καὶ Δημοσθένης στέλλουσι πρῶτον εἰς τοὺς ἐν τῇ ξηρᾷ ἐχθροὺς κήρυκας, προσκαλοῦντες αὐτοὺς νὰ διατάξωσι τοὺς ἐν τῇ νήσῳ πολεμιστάς των νὰ παραδοθῶσι μετὰ τῶν ὅπλων των ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θὰ κρατῶσιν αὐτοὺς ἐν ὑποφερτῇ φυλακῇ, μέχρις οὗ συνομολογήσωσιν ὁριστικὸν συμβιβασμόν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὶ δὲν ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν ταύτην, οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ περιέμειναν ἀκόμη μίαν ἡμέραν· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀκόλουθον ἀπεμακρύνθησαν τοῦ λιμένος διὰ νυκτὸς, ἀφοῦ ἀπεβίβασαν τοὺς ὁπλίτας ἐπὶ ὀλίγων πλοίων. Ὀλίγον δὲ πρὸ τῆς αὐγῆς ἀπέβησαν εἰς τὴν νῆσον ἐκ δύο μερῶν 800 ὁπλῖται, καὶ ἔσπευσαν κατὰ τῆς πρώτης φυλακῆς, ἐκ 30 ἀνδρῶν συγκειμένης, τῆς νήσου. Οἱ πλεῖστοι τῶν Σπαρτιατῶν κατεῖχον ὑπὸ τὸν ἀρχηγόν των *Ἐπιτάδαν* τὸ μέσον τῆς νήσου καὶ ὁμαλώτατον μέρος· μικρὸν δέ τι σῶμα ἐφύλαττε τὸ βόρειον ἄκρον τῆς νήσου, τὸ πρὸς τὴν Πύλον, ὅπερ καὶ ἀπόκρημνον εἶναι καὶ δυσπρόσιτον διὰ ξηρᾶς, ἐπειδὴ ὑπῆρχεν ἐκεῖ παλαιὸν ὀχύρωμα ἐκ λίθων ἀκατεργάστων.

Οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς μὲν πρώτους φύλακας, καθ' ὧν ἐπέπεσον, ἐφόνευσαν εὐθὺς, καὶ μάλιστα ἐνῷ ἦσαν κατακεκλιμένοι εἰσέτι· ὅτε δὲ ἐξημέρωσεν, ἀπέβησαν καὶ οἱ λοιποὶ στρατιῶται τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν ξηρὰν, ἐν οἷς εὑρίσκοντο 800 τοξόται, καὶ ἰσάριθμοι πελτασταί. Τούτους διήρεσεν ὁ Δημοσθένης εἰς μικρότερα σώματα ἐκ 200 περίπου ἀνδρῶν ἕκαστον, οἵτινες κατέλαβον τὰς ὑψηλοτάτας θέσεις τῆς νήσου περὶ τὸ στρατόπεδον τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἐπιτάδαν, οἵτινες ἦσαν οἱ περισσότεροι, βαρέως ὡπλισμένοι Σπαρτιᾶται, ἅμα ἰδόντες ὅτι οἱ πρῶτοι φύλακες κατεστράφησαν, καὶ ὅτι προὐχώρει καὶ κατ' αὐτῶν στρατὸς, παρετάχθησαν εἰς μάχην καὶ προὐχώρησαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων ὁπλιτῶν, θέλοντες νὰ συμπλακῶσι μετ' αὐτῶν, διότι τοὺς εἶχον ἀπέναντι, ἐκ πλαγίου δὲ καὶ εἰς τὰ νῶτα εἶχον τοὺς ψιλούς· καὶ πρὸς τοὺς ὁπλίτας μὲν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας, διότι οἱ μὲν ψιλοὶ τοὺς ἐμπόδιζον, τοξεύοντες αὐτοὺς ἑκατέρωθεν, οἱ δὲ ὁπλῖται δὲν ἐπεξῆλθον, ἀλλ' ἔμενον ἡσυχάζοντες· τοὺς ψιλοὺς ὅμως

τοὺς ἔτρεπον πανταχοῦ, ὅπου ἐπλησίαζον πολύ· ἀλλ' οὗτοι ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι, ἐμάχοντο ὑποχωροῦντες καὶ ἔφευγον εὐκόλως, πρὶν τοὺς φθάσωσιν ἕνεκα τῆς ἀνωμαλίας τῶν μερῶν, ἅτινα ἀκατοίκητα μέχρι τότε, ἦσαν δύσβατα, καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι βαρέως ὡπλισμένοι, δὲν ἠδύναντο νὰ τοὺς καταδιώξωσι. Καὶ ἐπί τινα μὲν χρόνον τοιουτοτρόπως ἠκροβολίζοντο· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ τρέχωσι ταχέως πρὸς τὰ ἀπειλούμενα μέρη· οἱ δὲ ψιλοὶ ἐνόησαν ταχέως ὅτι οἱ πρὸς ὑπεράσπισιν ἀγῶνές των καθίσταντο ἤδη βραδύτεροι καὶ ἔλαβον πλειότερον θάρρος, βλέποντες ἑαυτοὺς περισσοτέρους καὶ συνειθίσαντες πλέον νὰ μὴ τοὺς νομίζωσιν, ὅσον πρότερον, φοβεροὺς, διότι δὲν ἔπαθον ὅσα περιέμενον, ὅτε ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν νῆσον, κατεχόμενοι ὑπὸ φόβου ὅτι μέλλουσι νὰ πολεμήσωσι πρὸς Λακεδαιμονίους. Περιφρονονοῦντες λοιπὸν αὐτοὺς ἐξέβαλον κραυγὰς καὶ ὥρμησαν ἀθρόοι κατ' αὐτῶν ῥίπτοντες λίθους, βέλη, ἀκόντια. Αἱ κραυγαὶ τούτων κατέπληξαν τοὺς Λακεδαιμονίους· νέφη δὲ κονιορτοῦ ἐκ τοῦ νεωστὶ καέντος δάσους ὑψοῦντο εἰς τὸν ἀέρα, καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἴδῃ τις τὰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἕνεκα τῶν βελῶν καὶ τῶν ῥιπτομένων λίθων. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης τρομερὰ ὑπῆρξεν ἡ θέσις τῶν Λακεδαιμονίων· δὲν ἤξευρον δὲ πλέον πῶς νὰ μεταχειρισθῶσιν ἑαυτοὺς, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ βλέπωσι τὰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των, καὶ ἡ μεγάλη βοὴ τῶν πολεμίων τοὺς ἐμπόδιζε ν' ἀκούωσι τὰ προστάγματα. Ὁ κίνδυνος τοὺς εἶχε περικυκλώσει πανταχόθεν καὶ οὐδεμίαν πλέον εἶχον ἐλπίδα σωτηρίας. Τέλος, ἀφοῦ ἐτραυματίσθησαν πολλοὶ, ἐπύκνωσαν τοὺς ζυγοὺς καὶ προὐχώρησαν πρὸς τὸ βόρειον ὀχύρωμα τῆς νήσου, ὅπου ὑπῆρχεν ἡ ἄλλη φρουρά των. Οἱ ψιλοὶ ἰδόντες αὐτοὺς ὑποχωροῦντας, ἐνεθαρρύνθησαν ἔτι μᾶλλον καὶ ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν ζωηρότερον καὶ μετὰ μεγαλητέρων κραυγῶν. Καὶ ὅσοι μὲν τῶν Λακεδαιμονίων περιεκυκλώθησαν κατὰ τὴν ὑποχώρησιν, κατεστράφησαν, οἱ δὲ πλεῖστοι κατέφυγον εἰς τὸ ὀχύρωμα.

Ἐνταῦθα ὑπερησπίζοντο οἱ περισωθέντες Λακεδαιμόνιοι ἀνδρείως· οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς κατεδίωξαν μὲν καὶ ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο νὰ τοὺς περικυκλώσωσιν ἕνεκα τοῦ ἀποκρήμνου τῆς θέσεως, ἐπλησίασαν κατὰ μέτωπον καὶ ὥρμησαν κατ' αὐτῶν προσπαθοῦντες νὰ τοὺς πιέσωσι. Τότε δὲ συνήφθη πεισματώδης μάχη, καθ' ἣν ἐπὶ πολὺ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας ἐταλαιπωροῦντο ἀμφότεροι ὑπὸ τῆς δίψης καὶ τοῦ καύσωνος· καὶ οἱ μὲν προσεπάθουν νὰ ἐκδιώξωσι τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τὰ ὕψη, οἱ δὲ νὰ μὴ ὑποχωρήσωσιν. Ἐν

τούτοις οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠμύνοντο νῦν εὐκολώτερον ἢ πρότερον, διότι εἶχον ἐξησφαλισμένα τὰ πλάγια. Ἐπειδὴ δὲ τοιουτοτρόπως δὲν ἐδίδετο πέρας, προσελθὼν ὁ στρατηγὸς τῶν Μεσσηνίων πρὸς τὸν Κλέωνα καὶ τὸν Δημοσθένη τοῖς εἶπεν ὅτι ματαίως ἐκοπίαζον· ἀλλ' ἐὰν ἤθελον νὰ τῷ δώσωσι μέρος τῶν τοξοτῶν καὶ τῶν ψιλῶν, θὰ προσεπάθει νὰ προσβάλῃ τὸν ἐχθρὸν διά τινος ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν θὰ εὕρισκε καὶ θὰ ἐβίαζε τὴν δίοδον. Λαβὼν δὲ ὅσα ἐζήτει, ἀνεχώρησεν ἀθορύβως, ἐξελθὼν ἔκ τινος κρυφίας θέσεως, ὅπου ὁ ἐχθρὸς δὲν ἠδύνατο νὰ τὸν ἴδῃ, καὶ ἔφθασε μετὰ πολλοὺς κόπους καὶ περιστροφὰς διά τινος ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν εὗρε βατὴν, μεταξὺ τῶν κρημνῶν τῆς νήσου μέχρι τοῦ μέρους ἐκείνου, ὅπερ οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἐφρούρησαν, διότι τὸ ἐνόμιζον λίαν ἰσχυρόν. Ὅτε οἱ Σπαρτιᾶται εἶδον ἑαυτοὺς προσβαλλομένους αἰφνιδίως ἐκ τῶν νώτων, κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου, καὶ ἀπηλπίσθησαν, διότι δὲν ἠδύναντο πλέον ν' ἀντισταθῶσι· περικυκλωθέντες δὲ ἑκατέρωθεν καὶ μαχόμενοι ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς καὶ ἐξηντλημένοι ὑπὸ τῆς πείνης, ἤρχισαν νὰ ὑποχωρῶσιν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἦσαν κύριοι τῶν διόδων.

Ἐν τούτοις βλέποντες ὁ Κλέων καὶ ὁ Δημοσθένης ὅτι ὁ στρατός των θὰ καταστρέψῃ ἐντελῶς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐὰν ὀλίγον ἀκόμη ὑπεχώρουν, κατέπαυσαν τὴν μάχην, διότι ἤθελον νὰ φέρωσιν αὐτοὺς ζῶντας εἰς Ἀθήνας. Τοὺς προσεκάλεσαν λοιπὸν διὰ κήρυκος νὰ παραδώσωσιν ἑαυτοὺς καὶ τὰ ὅπλα των εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες θ' ἀπεφάσιζον περὶ αὐτῶν ὅ,τι ἤθελον κρίνει εὔλογον. Οἱ πλεῖστοι μόλις ἤκουσαν τὴν προκήρυξιν καὶ εὐθὺς κατέθεσαν τὰς ἀσπίδας καὶ ἀνέσεισαν τὰς χεῖρας, δηλοῦντες διὰ τούτων ὅτι δέχονται τὴν πρότασιν. Ἔπειτα δὲ ἐγένετο ἀνακωχὴ, καὶ ὁ Κλέων καὶ Δημοσθένης ἤρχισαν τὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Λακεδαιμονίων *Στύφωνος*, φονευθέντος τοῦ Ἐπιτάδου καὶ τοῦ μετὰ τοῦτον *Ἱππαγρέτου*, περὶ εἰρήνης. Καὶ ὁ μὲν Στύφων ἐζήτησε νὰ στείλωσι κήρυκα πρὸς τοὺς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς μείναντας Λακεδαιμονίους διὰ νὰ τοὺς συμβουλευθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπέτρεψαν νὰ ἐξέλθῃ κανεὶς Λακεδαιμόνιος, αὐτοὶ δὲ οὗτοι προσεκάλεσαν κήρυκας ἐκ τῆς ξηρᾶς· γενομένων δὲ ἐπερωτήσεων δὶς ἢ τρὶς, ὁ τελευταῖος ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς ξηρᾶς Λακεδαιμονίων ἐλθὼν εἰς τὴν νῆσον εἶπεν· «οἱ Λακεδαιμόνιοι κελεύουσιν ὑμᾶς αὐτοὺς νὰ σκεφθῆτε περὶ ὑμῶν αὐτῶν, μηδὲν ἀτιμωτικὸν πράττοντες». Οὗτοι δὲ διασκεφθέντες παρέδοσαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἑαυτούς τε καὶ τὰ ὅπλα των. Τετρακόσιοι εἴκοσιν

ὁπλῖται ἐν συνόλῳ εἶχον διαβῆ εἰς τὴν νῆσον· ἐκ τούτων 292 μετεκομίσθησαν εἰς Ἀθήνας ζῶντες, ἐν οἷς 120 ἦσαν Σπαρτιᾶται, οἱ δὲ λοιποὶ ἐφονεύθησαν. Ἐκ δὲ τῶν Ἀθηναίων ἐφονεύθησαν ὄχι πολλοί, διότι ἡ μάχη δὲν ἦτο ἐκ τοῦ συστάδην. Οἱ Σπαρτιᾶται ἔμειναν περικεκλεισμένοι ἐν Σφακτηρίᾳ ἐπὶ 72 ἡμέρας.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν στήσαντες ὁ Κλέων καὶ Δημοσθένης τρόπαιον, ἡτοίμασαν τὰ πάντα πρὸς ἀπόπλουν, ἐνεπιστεύθησαν τοὺς αἰχμαλώτους εἰς τὴν φύλαξιν τῶν τριηράρχων, καὶ παραδόσαντες εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τοὺς νεκρούς των, τοὺς ὁποίους εἶχον ζητήσει διὰ κήρυκος, ἔπλευσαν πρὸς τὸν Πειραιᾶ. Οὕτω δὲ ἐξεπλήρωσεν ὁ Κλέων ὅ,τι εἶχεν ὑποσχεθῆ, διότι τῷ ὄντι ἐντὸς 20 ἡμερῶν ἔφερε τοὺς Λακεδαιμονίους εἰς Ἀθήνας, ἐνῷ ποτὲ δὲν ἐφαντάζοντο οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι θὰ ἀναγκασθῶσι Λακεδαιμόνιοι ἄνδρες νὰ παραδοθῶσι μετὰ τῶν ὅπλων των. Βεβαίως ἡ νίκη αὕτη δὲν ἦτο κατόρθωμα τοῦ Κλέωνος, ἀλλὰ τοῦ Δημοσθένους, καὶ ὅμως ἀπήτει ἐκεῖνος δι' ἑαυτὸν τὴν δόξαν ὅλην· διὸ εἰσήγαγε τοὺς αἰχμαλώτους θριαμβευτικῶς εἰς τὴν πόλιν, καὶ εἰς πᾶσαν περίστασιν ἐκαυχᾶτο διὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο, ὡς ἐὰν εἶχεν ἑψήσει ὡς λέγει ὁ κωμικὸς Ἀριστοφάνης, διὰ τὸν κύριόν του, τὸν γέροντα Δῆμον, τὸν πλακοῦντα, ὃν εἶχε παρασκευάσει ὁ Δημοσθένης.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ φυλάττωσι τοὺς αἰχμαλώτους, ὅσον ἠδύναντο καλῶς, σιδηροδεσμίους, μέχρις οὗ γείνῃ συμβιβασμός τις· ἐκήρυξαν δὲ ὅτι, ἐὰν πρὸ τούτου εἰσβάλωσιν οἱ Πελοποννήσιοι εἰς τὴν Ἀττικήν, θὰ τοὺς ἐξαγάγωσιν ἐκ τῆς φυλακῆς καὶ θὰ τοὺς φονεύσωσιν. Εἰς δὲ τὴν Πύλον κατέλιπον ὡς φρουρὰν Μεσσηνίους, οἵτινες δι' ἐπιδρομῶν εἰς τὴν Λακωνικὴν μεγάλως ἔβλαπτον τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ παρεῖχον καταφύγιον εἰς τοὺς φυγάδας Εἵλωτας. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἡττώμενοι πανταχοῦ καὶ φοβούμενοι μὴ ἕνεκα τῆς αὐτομολήσεως τῶν Εἱλώτων ἐπεκταθῇ τὸ πνεῦμα τῆς ἀποστασίας εἰς ὅλην τὴν χώραν, ἤρχισαν ν' ἀνησυχῶσι πολύ· διὸ ἔστειλαν ἐπανειλημμένως πρεσβείας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, προσφέροντες εἰς αὐτοὺς τὴν εἰρήνην, ἵνα ἐλευθερώσωσι τοὺς αἰχμαλώτους των, οἵτινες κατὰ μέγιστον μέρος ἦσαν ἄνδρες τῶν πρώτων οἴκων, καὶ ἵνα τοῖς ἀποδοθῇ ἡ Πύλος· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον μεγαλειτέρας ἀξιώσεις, καὶ ἀπέπεμψαν τοὺς πρέσβεις ἀπράκτους. Ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους καταλήψεως τῆς Πύλου ἐδείχθη σαφῶς ὁπόσην ὠφέλειαν παρέχει ἡ ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ ἐχθροῦ κτῆσις ὀχυρωμάτων, καὶ διὰ τοῦτο κατέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦ Νικίου καὶ τὴν νῆσον Κύθηρα καὶ τὴν ἐν τῇ Ἀργολικῇ παραλίᾳ πόλιν *Μεθώνην*.

Ἡ τοιαύτη ὅμως εὐτυχία παρεκίνησε τοὺς Ἀθηναίους, εἰς οὓς ὁ φιλοπόλεμος Κλέων ἔδωκε τὰς ὡραιοτάτας ἐλπίδας, εἰς ἀπαιτήσεις οὕτως ὑπερβολικάς, ὥστε ἡ εἰρήνη δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ.

Ὁ Δημοσθένης ἀπεπειράθη κατὰ τὸ θέρος τοῦ 424 μετὰ τοῦ συστρατήγου του Ἱπποκράτους νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν Μέγαρα, ἀλλ' ἐκωλύθη ὑπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Βρασίδου. Ὅτε ὅμως ἐστάλησαν αὐτῷ νέα στρατεύματα ἐξ Ἀθηνῶν, κατώρθωσε νὰ διακόψῃ τὴν συγκοινωνίαν μεταξὺ τῆς *Νισαίας*, ἐπινείου τῶν Μεγάρων, καὶ τῆς πόλεως, καὶ κυριεύσῃ τὴν Νίσαιαν. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἔπλευσε μετὰ 40 πλοίων εἰς Ναύπακτον καὶ συνήθροισε στρατὸν ἐξ Ἀκαρνανίας καὶ ἄλλων συμμάχων, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ κυριεύσῃ τὴν κατὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον πόλιν τῆς Βοιωτίας *Σίφας*. Ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ μέγα σχέδιον κατὰ τῆς Βοιωτίας, ὅπερ εἶχεν ἐπινοήσει ὁ Δημοσθένης. Ὁ Δημοσθένης δηλ. συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν φυγάδων δημοκρατικῶν τῆς Βοιωτίας καὶ τῶν εἰς τὰς πόλεις ὀπαδῶν τούτων, ἀπεφάσισε νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἐνῷ ὁ Ἱπποκράτης ἔμελλε νὰ προσβάλῃ ἐξ ἀνατολῶν, εἰσβάλλων εἰς τὴν Τανάγραν. Αἱ δὲ δύο αὗται ἐκστρατεῖαι ἔπρεπε νὰ γείνωσι συγχρόνως, καὶ τοιουτοτρόπως νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Βοιωτίαν ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς. Ἤλπιζον δὲ ὅτι διὰ τῆς καταλήψεως ὀχυρωμάτων εἴς τε τὸ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν τῆς χώρας ταύτης θὰ δεσμεύσωσι τὰς Θήβας, ὅπως ἐδέσμευσαν καὶ τὴν Σπάρτην. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἀπέτυχεν ἐντελῶς· διότι ὅτε ὁ Δημοσθένης ἔφθασεν εἰς Σίφας, εὗρεν αὐτὰς τόσον καλῶς πεφρουρημένας, ὥστε ἐφοβήθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τι κατ' αὐτῶν. Ὁ δὲ Ἱπποκράτης φθάσας εἰς Δήλιον τῆς Βοιωτίας (ἱερόν τι τοῦ Ἀπόλλωνος) κατέλαβεν αὐτὸ καὶ περιετείχισε διὰ ξυλίνου φρουρίου· ἀλλὰ πλησίον τῆς θέσεως ταύτης ἐνικήθη ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν παντελῶς, πεσὼν καὶ ὁ ἴδιος ἐν τῇ μάχῃ μετὰ 1000 ὁπλιτῶν.

Κατὰ τὰ ἀκόλουθα ἔτη δὲν ἔσχεν ὁ Δημοσθένης πολλὴν εὐκαιρίαν, νὰ παράσχῃ εἰς τὴν πατρίδα του ὠφελίμους ὑπηρεσίας. Μόνον κατὰ τὸ 413 βλέπομεν αὐτὸν πάλιν ἐν ἐνεργείᾳ, ὁπότε ἔφερεν εἰς τὸν Νικίαν στόλον ἐκ δέκα τριήρων καὶ 120 ὁπλίτας πρὸς βοήθειαν εἰς Συρακούσας. Περὶ δὲ τῆς ἐν Σικελίᾳ τύχης του καὶ τοῦ δυστυχοῦς θανάτου αὐτοῦ θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω ἐν τῷ περὶ Νικίου.

20. ΒΡΑΣΙΔΑΣ Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΗΣ.

Βρασίδας,[1] ὁ υἱὸς τοῦ *Τέλλιδος*, ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ διασημότατος στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων. Ἕνεκα τοῦ μεγάλου του

Ὁ Βρασίδας σώζει τὴν Μεθώνην.

θάρρους καὶ τῆς λαμπρᾶς του ἀνδρείας ὠνόμαζον αὐτὸν *Ἀχιλλέα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου*· ἦτο δὲ μεγάλης, εἰλικρινοῦς, καὶ ἡρωϊκῆς ψυχῆς, ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος του, εἰς ἣν ἀφιέρωσεν ὅλας τὰς δυνάμεις του, παρά τε τῶν ἐχθρῶν ἀξιούμενος πίστεως καὶ παρὰ τῶν φίλων, καὶ θαυμαζόμενος ὑπὸ πάσης τῆς Ἑλλάδος. Παρὰ δὲ τὴν σπαρτιατικὴν ἀνδρείαν εἶχε καὶ μεγάλην σύνεσιν καὶ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα, ἐξερχόμενον πολὺ τοῦ στενοῦ χώρου τῆς δειλῆς καὶ ἰδιοτελοῦς πολιτικῆς τῆς Σπάρτης. Τὸ πρῶτον πολεμικὸν αὐτοῦ ἔργον ἦτο, ὡς διηγοῦνται, δεῖγμα τῆς τολμηροτάτης αὐτοῦ ἀνδρείας. Ὅτε δηλ. ἐν ἔτει 431 ἐπολιόρκουν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Μεθώνην τῆς Λακωνίας, ὁ Βρασίδας, ὅστις ἔτυχεν εἰς τὰ περίχωρα, διασχίσας τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων, ἐρρίφθη μεθ' 100 ὁπλιτῶν εἰς τὴν πόλιν, ἥτις ὑπ' ὀλί-

(1) Θουκ. 2, 25. 3, 69 καὶ ἑξῆς. 4, 11 καὶ ἑξῆς. 5, 2 καὶ ἑξῆς. Διόδ. Σικελ. 12, 43 καὶ 74 καὶ ἑξῆς.

γων ἀνδρῶν ἐφρουρεῖτο, καὶ ὀλίγους πολεμιστὰς ἀπολέσας, καὶ τὴν Μεθώνην ἔσωσε καὶ ἐν τῇ Σπάρτῃ ἐπῃνέθη ὡς πρῶτος τῶν ἀνδρείων.

Ἔκτοτε ἀπήλαυε τῆς μεγίστης ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν του, διορισθεὶς πολλάκις ὡς συστράτηγος ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἐδείκνυον μεγάλην ἐπιτηδειότητα καὶ εὐθαρσίαν. Οὕτω διωρίσθη κατὰ τὸ 429 σύμβουλος τοῦ *Κνήμου*, διαταχθεὶς ἵνα, ἑνώσας τὸν στόλον του μετὰ τοῦ τῶν Κορινθίων καί τινων ἄλλων συμμάχων, ναυμαχήσῃ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ κατὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Φορμίωνος. Ὁ Φορμίων, συγκροτηθείσης μάχης κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ στόλου τῶν Σπαρτιατῶν, ἐνίκησε διὰ τῶν 20 πλοίων τὰς 47 τριήρεις τῶν Πελοποννησίων παντελῶς. Ὁ στόλος οὗτος τῶν Πελοποννησίων παρέπλεε τὸ παράλιον μέχρι τῶν Πατρῶν· ἔπειτα δὲ διέπλευσε τὸν κόλπον πρὸς τὴν Ἀκαρνανίαν, ὅτε ὁ Φορμίων εἶδεν αὐτὸν ἐκ τοῦ στομίου τοῦ Εὐήνου. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἐφορμήσαντες κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐβύθισαν μίαν τῶν ναυαρχίδων καί τινα ἄλλα πλοῖα· οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ἔφυγον εἰς τὰς Πάτρας καὶ Δύμην, χωρὶς σχεδὸν νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἀντίστασιν. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι κυριεύσαντες 12 πλοῖα ἀνήγειραν τρόπαιον ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Ῥίου καὶ ἐπέστρεψαν εἰς Ναύπακτον, οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ἔπλευσαν μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στόλου των εἰς τὴν κατὰ τὴν Ἦλιδα *Κυλλήνην*, ὅπου ἡνώθησαν μετὰ τῶν τοῦ Κνήμου καὶ τῶν ἐξ Ἀκαρνανίας πλοίων· ὥστε νῦν ὁ στόλος τῶν Λακεδαιμονίων συνέκειτο ἐξ 77 πλοίων. Ὁ Φορμίων μαθὼν τὴν ἕνωσιν τῶν πλοίων τῶν Λακεδαιμονίων ἐζήτησεν ἐξ Ἀθηνῶν ἐπικουρίαν· καὶ ἐστάλησαν μὲν εἰς αὐτὸν 30 πλοῖα, ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα εἶχον διαταχθῇ νὰ κυριεύσωσι τὴν Κρήτην κατὰ τὸν διάπλουν των, δὲν ἔφθασαν ἐγκαίρως. Ὁ Φορμίων φοβούμενος περὶ τῆς Ναυπάκτου ἔπλευσεν εἰς τὸν κόλπον· τότε δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἰδόντες αὐτοὺς ἐντὸς τοῦ κόλπου ἐφώρμησαν κατ' αὐτῶν μετὰ μεγίστης ταχύτητος. Καὶ τὰ μὲν 11 ἐκ τῶν προηγουμένων πλοίων τῶν Ἀθηναίων ἐσώθησαν πρὸς τὸ ἀνοικτὸν μέρος τοῦ κόλπου, κωπηλατοῦντα μετὰ μεγαλητέρας ταχύτητος· ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν ἓν μὲν συνελήφθη αὔτανδρον, τὰ δὲ ἄλλα ἐρρίφθησαν εἰς τὴν ξηράν. Ἐπὶ τέλους ὅμως ὁ Φορμίων ἐνίκησε μετὰ τῶν 11 πλοίων του τὰ 20 τῶν Πελοποννησίων. Πρὶν ἢ διαλυθῇ ὁ πελοποννησιακὸς στόλος, ἐπεχείρησεν ὁ Βρασίδας καὶ ὁ Κνῆμος κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ χειμῶνος νὰ προσβάλωσι τὸν λιμένα τῶν Ἀθηνῶν Πειραιᾶ. Ἀπεβίβασαν τὰ πληρώματα 40 πλοίων πλησίον τῆς Κορίνθου εἰς τὴν ξηράν, διατάξαντες αὐτοὺς νὰ λάβῃ ἕκαστος τὴν

κώπην του, τὸ ἑδώλιον (κάθισμα) καὶ τὸν τροπωτῆρά του (λωρίον, δι' οὗ ἔδενον τὴν κώπην), καὶ ἀφοῦ ἔφθασαν διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ κατὰ τὴν νύκτα εἰς τὴν Νίσαιαν, τὸ νεώριον τῶν Μεγάρων, κατέπλευσαν τάχιστα 40 τριήρεις καὶ ἔπλευσαν κατὰ τοῦ Πειραιῶς, ὅστις ἦτο ἀφρούρητος· ἀλλ' εἴτε διότι ἐφοβήθησαν, εἴτε διότι τοὺς ἐμπόδισεν ὁ ἄνεμος, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Σαλαμῖνα, τὴν ὁποίαν ἤρχισαν νὰ λεηλατῶσιν. Ὑψώθησαν δὲ εὐθὺς πυρσοὶ διὰ νὰ διαδώσωσι πανικὸν φόβον εἰς τὰς Ἀθήνας. Καὶ τῷόντι ἡ ἔκπληξις τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρξε μεγίστη, διότι ἐνόμιζον ὅτι ὁ ἐχθρὸς εἶχεν ἤδη κυριεύσει τὴν Σαλαμῖνα καὶ ὅτι εἰσῆλθεν εἰς τὸν Πειραιᾶ· ὅθεν ἐμβάντες εἰς τὰ τυχόντα ἐν τῷ Πειραιεῖ πλοῖα ἔπλευσαν πρὸς τὴν Σαλαμῖνα, ἀλλὰ δὲν εὗρον ἐκεῖ τοὺς Λακεδαιμονίους· διότι οὗτοι εὐθὺς, ὡς εἰδοποιήθησαν περὶ τῆς ἐλεύσεως τῶν Ἀθηναίων, καταστρέψαντες τὰ πλεῖστα μέρη τῆς Σαλαμῖνος, ἀπέπλευσαν ταχέως πρὸς τὴν Νίσαιαν μεθ' ὅλης των τῆς λείας, ὅθεν μετέβησαν εἰς τὸν Ἰσθμόν. Τότε δὲ ἀπέπλευσαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι οἴκαδε καὶ ἐφύλαττον ἔκτοτε προσεκτικώτερον τὸν Πειραιᾶ, λαμβάνοντες ὅλας τὰς ἀναγκαίας προφυλάξεις.

Κατὰ τὸ 427 διωρίσθη ὁ Βρασίδας σύμβουλος τοῦ ἀνικάνου ναυάρχου *Ἀλκίδου*. Ἤθελον δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι νὰ πλεύσωσιν εἰς τὴν Κέρκυραν στασιάζουσαν τότε, καὶ, τῆς δυτικῆς θαλάσσης σχεδὸν κενῆς οὔσης ἐχθρικῶν πλοίων, νὰ παρακινήσωσι τοὺς Κερκυραίους νὰ ταχθῶσι μετὰ τῆς συμμαχίας τῶν Πελοποννησίων. Τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην προέτεινεν, ὡς φαίνεται αὐτὸς ὁ Βρασίδας εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς Σπάρτης. Θέλομεν δὲ διηγηθῆ τὰς ἐν Κερκύρᾳ ἔριδας ὡς παράδειγμα τῆς φοβερᾶς ἐξαχριώσεως τῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐκτενέστερόν πως. Οἱ Κορίνθιοι εἶχον ἀκόμη ἐν τῇ πόλει των ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον ναυμαχιῶν 250 Κερκυραίους αἰχμαλώτους μεγάλης περιωπῆς. Τούτους ἠλευθέρωσαν λόγῳ μὲν ὅτι ὑπεσχέθησαν νὰ πληρώσωσιν 800 τάλαντα, πράγματι δὲ διότι οἱ αἰχμάλωτοι οὗτοι ὑπέσχοντο νὰ ὑποτάξωσι τὴν Κέρκυραν εἰς τοὺς Κορινθίους. Ἤρχισαν λοιπὸν οὗτοι μεταβαίνοντες ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν νὰ ῥᾳδιουργῶσιν, ὅπως διεγείρωσι τὴν πόλιν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἄφιξιν ἑνὸς πλοίου ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἑνὸς ἐκ Κορίνθου ἀπεφάσισαν οἱ Κερκυραῖοι νὰ ἐξακολουθῶσι μὲν τὴν μετὰ τῶν Ἀθηναίων συμμαχίαν, νὰ μένωσιν ὅμως καὶ φίλοι τῶν Πελοποννησίων ὡς καὶ πρότερον. Ὑπῆρχε τότε *Πειθίας* τις ἔνθερμος φίλος τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀρχηγὸς τοῦ δήμου, τὸν ὁποῖον οἱ αἰχμάλωτοι ἐκεῖνοι εἰσήγαγον εἰς δίκην κατη-

γορήσαντες αὐτοῦ ὅτι ἐνήργει νὰ ὑποδουλωθῇ ἡ Κέρκυρα εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλ' οὗτος ἀθωωθεὶς τῆς κατηγορίας ταύτης ἐνήγαγε 5 ἐκ τῶν πλουσιωτάτων πολιτῶν, λέγων ὅτι ἔκοψαν πασσάλους ἐκ τοῦ ἄλσους τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἀλκινόου· ἐπειδὴ δὲ ἡ ποινὴ δι' ἕκαστον πάσσαλον ἦτο εἷς στατὴρ[1] καὶ προέκυψε μεγάλη χρηματικὴ ποσότης, ἣν δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσωσι, κατέφυγον εἰς τοὺς ναοὺς ὡς ἱκέται, ἵνα ἐπιτύχωσι προθεσμίαν πρὸς πληρωμήν. Ὅτε δὲ ἔμαθον ὅτι ὁ Πειθίας, ὅστις ἦτο βουλευτής, προσεπάθει νὰ πείσῃ τὸν λαὸν νὰ συνάψῃ συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, συνώμοσαν, καὶ ὁπλισθέντες δι' ἐγχειριδίων εἰσῆλθον ἀπροσδοκήτως εἰς τὸ βουλευτήριον καὶ ἐφόνευσαν τὸν Πειθίαν καὶ 60 ἄλλους ἐκ τῶν βουλευτῶν καὶ ἰδιωτῶν. Ὀλίγοι μόνον ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Πειθίου ἐσώθησαν καταφυγόντες εἰς Ἀθηναϊκὴν τριήρη, ἥτις εὑρίσκετο ἀκόμη εἰς τὸν λιμένα[2].

Ἀφοῦ ἡ μερὶς τῶν εὐγενῶν ἔπραξε τοῦτο, συνεκάλεσε τοὺς Κερκυραίους καὶ προέτεινεν εἰς αὐτοὺς ὅτι, διὰ νὰ διαφύγωσι τὴν δουλείαν τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὸ μέλλον δὲν πρέπει νὰ δέχωνται μήτε τοὺς Ἀθηναίους μήτε τοὺς Λακεδαιμονίους, εἰμὴ ἐπὶ ἑνὸς μόνου πλοίου· ἐὰν δὲ παρουσιάζοντο περισσότεροι, νὰ τοὺς μεταχειρίζωνται ὡς ἐχθρούς. Γενομένης δὲ τῆς προτάσεως δεκτῆς ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ τὴν ἐπικυρώσωσι, καὶ ἔστειλαν πρέσβεις εἰς Ἀθήνας ἵνα ἀναγγείλωσι τὴν ἀπόφασίν των ταύτην. Οἱ Ἀθηναῖοι συλλαβόντες τοὺς πρέσβεις τούτους ἐφυλάκισαν εἰς τὴν Αἴγιναν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθεν εἰς Κέρκυραν Κορινθία τις τριήρης μετὰ πρέσβεων Λακεδαιμονίων, οἱ ὀλιγαρχικοὶ τῶν Κερκυραίων, οἵτινες εἶχον τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ δήμου καὶ τὸν ἐνίκησαν. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς ὁ μὲν δῆμος κατέφυγεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὰ ὕψη τῆς πόλεως, καὶ συναθροισθεὶς αὐτοῦ κατέλαβε τὸν *Ὑλλαϊκὸν* λιμένα· οἱ δὲ τῆς ἐναντίας μερίδος κατέλαβον τὴν ἀγορὰν, ὅπου οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν εἶχον τὰς οἰκίας των, καὶ τὸν πλησίον αὐτῆς λιμένα. Τὴν δὲ ἀκόλουθον ἡμέραν ἐγένοντο ἀκροβολισμοί τινες. Ἀμφότεραι αἱ μερίδες ἔστειλαν εἰς τοὺς ἀγροὺς διὰ νὰ προσκαλέσωσι τοὺς δούλους, ὑποσχόμενοι εἰς αὐτοὺς τὴν ἐλευθερίαν των. Καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι τούτων ἡνώθησαν μετὰ τοῦ δήμου, εἰς δὲ τοὺς ἄλλους προσῆλθον ἐκ τῆς ἠπείρου 800 ἐπίκουροι.

(α) Οἱ στατῆρες ἦσαν ἀργυροῖ καὶ χρυσοί· ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα ἀναφέρεται ὅτι ἡ ποινὴ ἦτο μεγάλη, δηλοῖ ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος στατὴρ ἦτο χρυσοῦς = 20 δραχμάς· ὁ ἀργυροῦς ἦτο = πρὸς 4 δραχμάς. (2) Θουκυδ. 3, 70.

Μετὰ παρέλευσιν δὲ μιᾶς ἡμέρας ἦλθον πάλιν αἱ μερίδες εἰς συμπλοκὴν, καθ' ἣν ἐνίκησεν ὁ δῆμος ἕνεκα τῆς θέσεως, ἣν κατεῖχε καὶ τοῦ μεγάλου αὐτῶν ἀριθμοῦ, καθόσον τὸν συνέτρεξαν καὶ αἱ γυναῖκες, τολμηρῶς ῥίπτουσαι ἀπὸ τῶν οἰκιῶν κεράμους. Περὶ δὲ δείλην ὀψίαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ φοβηθέντες μὴ ἅπας ὁ λαὸς ἐπελθὼν καταλάβῃ τὸν λιμένα καὶ ἀποκτείνῃ αὐτοὺς, ἐπυρπόλησαν τὰς οἰκίας ἄνευ διακρίσεως, αἵτινες ἦσαν περὶ τὴν ἀγορὰν, οὕτως ὥστε καὶ πολλαὶ πραγματεῖαι ἐμπόρων ἐκάησαν καὶ ἡ πόλις ὅλη ἐκινδύνευε ν' ἀποτεφρωθῇ. Κατὰ δὲ τὴν νύκτα ἔπαυσαν τὴν μάχην διὰ ν' ἀναπαυθῶσιν. Οἱ δὲ Κορίνθιοι οἵτινες εἶδον ἐκ τῶν πλοίων των ὅτι ἐνίκησεν ὁ δῆμος, ἀνεχώρησαν κρυφίως, καθὼς καὶ οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν ἠπειρωτῶν συμμάχων ἀπῆλθον λάθρα εἰς τὰ ἴδια.

Κατὰ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἦλθεν εἰς βοήθειαν ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς *Νικόστρατος* μετὰ 12 πλοίων ἐκ τῆς Ναυπάκτου καὶ φέρων μεθ' ἑαυτοῦ 500 ὁπλίτας Μεσσηνίους· οὗτος δὲ διεπραγματεύθη σύμβασιν, καθ' ἣν συνδιαλλάξας ἀμφότερα τὰ μέρη, ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ συγχωρήσωσιν ἀλλήλους, εἰσάγοντες εἰς δίκην τοὺς 10 πολίτας, τοὺς μᾶλλον ἐνόχους, οἵτινες ὅμως καὶ εὐθὺς ἔφυγον, τοὺς δὲ ἄλλους ν' ἀφήσωσιν ἀνενοχλήτους, καὶ νὰ συνδέσωσι συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ὁ μὲν Νικόστρατος πράξας ταῦτα, ἡτοιμάζετο ν' ἀναχωρήσῃ, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ τοῦ δήμου προσελθόντες πρὸς αὐτὸν, τὸν ἔπεισαν νὰ τοῖς ἀφήσῃ 5 ἐκ τῶν πλοίων του, ὅπως περιστέλλωσι τὰ κινήματα τῶν ἀντιπάλων, καὶ νὰ λάβῃ ἀντ' αὐτῶν 5 ἐκ τῶν ἰδικῶν των ἐξωπλισμένα. Καὶ ὁ μὲν Νικόστρατος συγκατετέθη, οἱ δὲ Κερκυραῖοι ἐξελέξαντο ὡς πληρώματα τινὰς ἐκ τῶν ἐχθρῶν των, τοὺς ὁποίους ἐβίαζον νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰ πλοῖα. Φοβηθέντες δὲ οὗτοι μήπως σταλῶσιν εἰς Ἀθήνας, ἐκάθισαν ἱκέται εἰς τὸν ναὸν τῶν Διοσκούρων· ὁ δὲ Νικόστρατος ἀνεγείρας αὐτοὺς προσεπάθει νὰ τοὺς ἐνθαρρύνῃ, προτρέπων αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸν ναὸν, ἀλλὰ μάτην. Τότε δὲ προφασιζόμενος ὁ δῆμος ὅτι ἡ ἄρνησίς των ὑποκρύπτει κακοὺς σκοποὺς, ἔλαβε τὰ ὅπλα, καὶ ὥρμησε κατ' αὐτῶν· τινὰς δὲ μάλιστα ἤθελε τοὺς φονεύσει, ἂν δὲν τὸν ἐμπόδιζεν ὁ Νικόστρατος. Οἱ δὲ λοιποὶ ἀριστοκρατικοὶ, 400 τὸν ἀριθμὸν, βλέποντες τὰ γινόμενα κατέφυγον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἥρας ἵνα σωθῶσιν· ἀλλ' ὁ λαὸς φοβηθεὶς μήπως διεγείρωσιν ἐπανάστασιν, κατέπεισεν αὐτοὺς νὰ ἐγερθῶσι, καὶ τοὺς μετεκόμισεν εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ Ἡραίου νῆσον *Πτυχίαν*, ὅπου τοῖς ἔπεμπε τροφάς.

Μετὰ 4 δὲ ἢ 5 ἡμέρας ἀπὸ τῆς εἰς τὴν νῆσον μετακομίσεως τῶν

πολιτῶν ἐκείνων ἔφθασαν τὰ πελοποννησιακὰ πλοῖα 53 τὸν ἀριθμόν, ἅτινα εἶχον συναθροισθῆ εἰς Κυλλήνην ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Βρασίδαν καὶ Ἀλκίδαν. Ταῦτα προσορμισθέντα εἰς *Σύβοτα*, λιμένα τῆς Ἠπείρου, ἔπλευσαν, ὡς ἐξημέρωσε, πρὸς τὴν Κέρκυραν. Ὅτε δὲ οἱ Κερκυραῖοι εἶδον αὐτοὺς πλέοντας κατὰ τῆς πόλεώς των, ἐξεπλάγησαν μεγάλως οὐ μόνον διότι ὁ ἐχθρὸς ἐπήρχετο κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διότι εἶχον ἐσωτερικὰς ταραχάς· διὸ ἐξώπλισαν τάχιστα 60 πλοῖα, καὶ καθόσον ἐξωπλίζοντο, τὰ ἔπεμπον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, μολονότι οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς συνεβούλευσαν ν' ἀφήσωσιν αὐτοὺς νὰ ἐξέλθωσι πρῶτοι καὶ ἔπειτα νὰ τοὺς βοηθήσωσι μεθ' ὅλων τῶν πλοίων. Καὶ ἐπειδὴ τὰ πλοῖα τῶν Κερκυραίων προὐχώρουν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ κεχωρισμένα, δύο μὲν εὐθὺς ηὐτομόλησαν πρὸς αὐτόν, ἄλλων δέ τινων τὰ πληρώματα συμπλακέντα, ἐμάχοντο μεταξύ των, καὶ τὰ πάντα ἦσαν ἐν μεγίστῃ ἀταξίᾳ. Ἰδὼν ὁ Βρασίδας τὴν ταραχὴν ταύτην ἀντέταξε κατὰ μὲν τῶν Κερκυραίων 20 πλοῖα, ὁ δὲ ἐπίλοιπος στόλος του ἐκ 35 πλοίων ἔπλεε κατὰ τῶν 12 Ἀθηναϊκῶν τριήρων, ἐν αἷς ἦσαν ἡ *Σαλαμινία* καὶ ἡ *Πάραλος*. Ἡ μάχη διήρκεσεν ὁλόκληρον ἡμέραν· ἐνίκησαν δὲ οἱ Πελοποννήσιοι. Καὶ οἱ μὲν Κερκυραῖοι φοβηθέντες μὴ οἱ νικηταὶ πλεύσωσι κατὰ τῆς πόλεώς των, μετεκόμισαν πάλιν εἰς τὸ Ἡραῖον τοὺς ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἐφύλασσον τὴν πόλιν. Ὁ δὲ Βρασίδας ἠθέλησε μὲν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς πόλεως, ἐνῷ ἐπεκράτει μεγάλη ταραχὴ καὶ φόβος, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν Ἀλκίδαν· ἔπειτα δὲ ἀπέβη εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τῆς νήσου, εἰς τὸ ἀκρωτήριον *Λευκίμμην*, καὶ ἐλεηλάτουν τοὺς ἀγρούς. Ὅτε δέ τινα νύκτα πυρὰ ἐκ Λευκάδος ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ὅτι 60 Ἀθηναϊκὰ πλοῖα προσήγγιζον, ἀπέπλευσαν διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Λευκάδος ἀπαρατήρητοι, ἵνα μὴ ναυμαχήσωσι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους.

Ἅμα μαθόντες οἱ Κερκυραῖοι τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου καὶ τὴν προσέγγισιν τῶν Ἀθηναϊκῶν πλοίων ὑπὸ τὸν *Εὐρυμέδοντα*, ἐπανήγαγον πάλιν τοὺς ἐκ τῆς μικρᾶς ἐκείνης νήσου 400 αἰχμαλώτους των εἰς τὸ Ἡραῖον, διότι ἐφοβοῦντο μήπως ἐπιχειρήσωσί τι κατ' αὐτῶν. Ἤδη δὲ ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου ἀπεφάσισαν νὰ ἐκδικηθῶσι κατ' αὐτῶν. Περιπλέοντες λοιπὸν διὰ τῶν πλοίων των τὸν *Ὑλλαϊκὸν* λιμένα ἐφόνευον ὅσους συνελάμβανον ἐκ τῶν ἐχθρῶν των, καθὼς καὶ ἐκείνους, τοὺς ὁποίους εἶχον πείσει νὰ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὰ ἐκ τῆς ἐναντίας μερίδος. Ἔπειτα ἐλθόντες εἰς τὸ Ἡραῖον ἔπεισαν 50 ἐκ τῶν ἱκετῶν νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ ναοῦ, ὅπως ὑποβληθῶσιν εἰς

δίκην, καὶ κατεδίκασαν πάντας εἰς θάνατον. Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν φυγάδων, οἵτινες ἔμειναν ἐν τῷ ναῷ, βλέποντες τὰ γενόμενα ἐφόνευον ἀλλήλους ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, καί τινες ἀπηγχονίζοντο ἐκ τῶν δένδρων, ἄλλοι δὲ ἀπέθνησκον ὅπως ἠδύνατο ἕκαστος. Κατὰ τὰς ἑπτὰ δὲ ἡμέρας, καθ' ἃς ὁ Εὐρυμέδων παρέμεινεν εἰς τὴν Κέρκυραν, ἐφόνευον οἱ Κερκυραῖοι πάντας, ὅσους ἐνόμιζον ἐχθρούς, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἐσκέπτοντο νὰ καταλύσωσι τὴν δημοκρατίαν· ἐφονεύθησαν ὅμως καί τινες ἕνεκα ἰδιαιτέρας ἔχθρας, καὶ ἄλλοι ὑπ' ἐκείνων, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον δανείσει χρήματα. Πᾶν ὅ,τι συμβαίνει εἰς τοιαύτας περιστάσεις, συνέβη καὶ τότε καὶ ἔτι περισσότερα· διότι πατὴρ ἐφόνευε τὸν υἱὸν καὶ ἱκέται ἀπεσπῶντο ἀπὸ τῶν ναῶν καὶ ἐφονεύοντο πλησίον τῶν ἱερῶν ἐκείνων τόπων. Τινὲς δὲ ἀπέθανον ὑπὸ τῆς πείνης ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Διονύσου περιτειχισθέντες ἐν αὐτῷ. Τὰς τοιαύτας ὠμότητας ἐπέφερεν ἡ πολιτικὴ διχόνοια. Καὶ τότε μὲν αἱ σκληρότητες αὗται ἐξέπληξαν τοσούτῳ μᾶλλον τοὺς Ἕλληνας, καθόσον πρώτην φορὰν συνέβησαν τοιαῦτα· ὅτε δὲ βραδύτερον ἐν ὅλαις ταῖς ἑλληνικαῖς πόλεσιν ὑπῆρχον διαφοραί, τῶν μὲν προεστώτων τοῦ δήμου προσκαλούντων τοὺς Ἀθηναίους, τῶν δὲ ὀλιγαρχικῶν τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ οἱ πολῖται ἦσαν διῃρημένοι εἰς ἀριστοκρατικὴν καὶ δημοκρατικὴν μερίδα, οἱ τοιοῦτοι ἐμπαθεῖς ἀγῶνες καὶ τὰ θηριώδη κακουργήματα ἐγένοντο σύνηθές τι.

Καὶ ἐν τῇ Κερκύρᾳ δὲν ἐτελείωσεν ἀκόμη ὁ ἀγών· 500 περίπου φυγάδες καταλαβόντες τὰ ἐν τῇ ἠπείρῳ φρούρια ἐγένοντο κύριοι τῆς ἀντικρὺ κειμένης γῆς των, ὅθεν ὁρμώμενοι ἐλεηλάτουν τοὺς ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἔβλαπτον αὐτοὺς τὰ μέγιστα· ἕνεκα δὲ τούτου ἐγένετο ἐν τῇ πόλει φρικώδης λιμός. Ἔπειτα δὲ ἔπλευσαν μετὰ 600 περίπου μισθωτῶν στρατιωτῶν εἰς τὴν νῆσον καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ ὄρος *Ἰστώνην*, ἀφοῦ ἔκαυσαν τὰ πλοῖά των, ἵνα μὴ τοῖς μένῃ ἄλλη ἐλπὶς ἢ νὰ κρατήσωσι τῆς χώρας, καὶ ᾠκοδόμησαν ἐκεῖ φρούριον. Ἐκ τοῦ φρουρίου των τούτου ὁρμώμενοι ἐπήνεγκον εἰς τὴν πόλιν μεγάλην ζημίαν καὶ ἦσαν κύριοι τῶν ἀγρῶν μέχρι τοῦ θέρους τοῦ 425. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ὁ Εὐρυμέδων καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἀναχωρήσαντες ἐκ Πύλου, ὅπου εἶχον μεταφέρει τον Δημοσθένη, μετὰ τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν Σικελίαν, ἔφθασαν εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἑνωθέντες δὲ μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει Κερκυραίων προσέβαλον τὸ φρούριον τῶν φυγάδων καὶ τὸ ἐκυρίευσαν. Οἱ δὲ φυγάδες συνήνεσαν διὰ συνθήκης νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα καὶ νὰ δικασθῶσιν ἀκολούθως εἰς

τὰς Ἀθήνας. Τοὺς μετέφερον λοιπὸν οἱ στρατηγοὶ κατὰ τὴν συμφωνίαν ταύτην εἰς τὴν νῆσον Πτυχίαν, ὅπου καὶ νὰ φυλάττωνται, μέχρις οὗ σταλῶσιν εἰς Ἀθήνας, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ διαλυθῇ ἡ συνθήκη, ἐάν τις ἤθελε φωραθῇ ἀποδιδράσκων, καὶ οἱ αἰχμάλωτοι νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς Κερκυραίους. Τότε δὲ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ δήμου τῆς Κερκύρας φοβηθέντες μὴ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν φονεύσωσι τοὺς αἰχμαλώτους τούτους, ἐπενόησαν τὸ ἑξῆς. Ἔπεμψαν δηλ. κρυφίως ὀλίγους νομιζομένους φίλους των νὰ πείσωσι τινὰς τῶν ἐν τῇ νήσῳ ὅτι καλλίτερον δι' αὐτοὺς θὰ ἦτο ν' ἀποδράσωσι ταχέως, καὶ ὅτι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι θὰ τοῖς εἶχον ἕτοιμον πλοῖον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, διότι οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ διενοοῦντο νὰ τοὺς παραδώσωσιν εἰς τὸν δῆμον τῶν Κερκυραίων. Ὅτε λοιπὸν οἱ αἰχμάλωτοι ἐπείσθησαν νὰ φύγωσι καὶ ἐλήφθησαν τὰ κατάλληλα μέτρα, ὥστε νὰ συλληφθῇ τὸ φέρον αὐτοὺς πλοῖον, διελύθησαν αἱ συνθῆκαι καὶ παρεδόθησαν ὅλοι εἰς τοὺς Κερκυραίους. Οὗτοι δὲ ἔκλεισαν αὐτοὺς εἰς μέγα τι οἴκημα· ἔπειτα τοὺς ἐξῆγον ἀνὰ 20 καὶ τοὺς ἠνάγκαζον νὰ διέρχωνται, πρὸς ἀλλήλους δεδεμένοι, διὰ δύο στίχων ὁπλιτῶν παρατεταγμένων, οἵτινες ἐφόνευον ἐξ αὐτῶν ὅντινα ἐνόμιζον ἐχθρόν των. Πλησίον δὲ αὐτῶν ἐβάδιζον ἄνδρες μαστιγοφόροι, οἵτινες ἐπετάχυνον τὸ βάδισμα τῶν βραδύτερον προχωρούντων.

Καὶ τοιουτοτρόπως μὲν ἐξήχθησαν καὶ ἐφονεύθησαν 60 περίπου ἄνδρες ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἐν τῷ οἰκήματι κεκλεισμένων. Ὅτε ὅμως ἔμαθον οὗτοι τί συνέβαινε, δὲν ἤθελον πλέον νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ οἰκήματος καὶ ἐκήρυξαν ὅτι οὐδένα θὰ ἀφήσωσι νὰ εἰσέλθῃ. Οἱ δὲ Κερκυραῖοι δὲν ἐτόλμησαν νὰ παραβιάσωσι τὰς θύρας, ἀλλ' ἀναβάντες εἰς τὴν στέγην τοῦ οἰκήματος καὶ διατρυπήσαντες τὴν ὀροφὴν ἔρριπτον κεράμους καὶ τόξα κατὰ τῶν δυστυχῶν ἐκείνων αἰχμαλώτων. Τοιουτοτρόπως δὲ πολλοὶ ἐφονεύθησαν· ἄλλοι δὲ ἐφόνευον ἀλλήλους, οἱ μὲν ἐμπηγνύοντες εἰς τὸν λαιμὸν τὰ βέλη, τὰ ὁποῖα οἱ προσβάλλοντες ἔρριπτον κατ' αὐτῶν, οἱ δὲ ἀπαγχονιζόμενοι διὰ τῶν σπαρτίων τῶν κλινῶν, αἵτινες ὑπῆρχον ἐκεῖ δι' αὐτούς, καὶ διὰ λωρίδων, τὰς ὁποίας ἀπέσπων ἐκ τῶν ἱματίων των. Κατὰ δὲ τὸ πλεῖστον τῆς νυκτὸς φονεύοντες αὐτοὶ ἑαυτοὺς καὶ προσβαλλόμενοι ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ὀροφῇ κατεστράφησαν. Ὅτε δὲ ἐξημέρωσε, συνήθροισαν οἱ Κερκυραῖοι τὰ πτώματα ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν καὶ τὰ ἐξήγαγον τῆς πόλεως· ὅλαι δὲ αἱ γυναῖκες, ὅσαι συνελήφθησαν ἐν τῷ τείχει ἐξηνδραποδίσθησαν. Τοιοῦτον τέλος ἔσχεν ἡ ἐν Κερκύρᾳ στάσις.

Ἂς ἐπανέλθωμεν δὲ εἰς τὸν Βρασίδαν. Ἀφοῦ οὗτος ἐθεράπευσε τὰ πολλὰ τραύματα, ἅτινα ἔλαβεν ἐν Πύλῳ, (σελ. 389) συνέλαβεν ὅλως

νέον πολεμικὸν σχέδιον πρὸς σωτηρίαν τῆς στενοχωρουμένης πατρίδος του. Ἡ Σπάρτη δηλ. κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐπολέμει μόνον ἀμυντικὸν πόλεμον καὶ ἐπολιορκεῖτο τρόπον τινὰ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καταλαβόντων τὴν Πύλον καὶ τὰ Κύθηρα. Ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἐνθαρρυνθῇ πάλιν ἡ Σπάρτη καὶ νὰ ἀρχίσῃ ἤδη ἐπιθετικὸν πόλεμον, ὅπως διαρρήξῃ τοὺς φραγμούς, δι' ὧν αἱ Ἀθῆναι περιέβαλον τὴν Πελοπόννησον, καὶ μεταβιβάσῃ τὸν πόλεμον εἰς ἄλλο πεδίον. Ὁ Βρασίδας λοιπὸν συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ προσβάλῃ τῶν Ἀθηναίων τὰς ἀποικίας καὶ ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν τὰ μέσα τοῦ πολέμου, ἀποσπῶν ἀπ' αὐτῶν τοὺς πολεμικοὺς πόρους. Διὸ προέτεινε νὰ σταλῇ μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Θρᾴκην, ὅπως κινήσῃ εἰς ἀποστασίαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὰς ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Θρᾴκης ἑλληνικὰς πόλεις, αἵτινες ἐξ ἀνάγκης ἦσαν ὑπήκοοι τῶν Ἀθηναίων. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τῆς Χαλκιδικῆς πόλεις ἀνέλαβον νὰ πληρώσωσι τὰ ἔξοδα τῶν συναθροισθησομένων στρατευμάτων, καὶ ὁ Βρασίδας ἀπήτησε παρὰ τῆς Σπάρτης 700 μόνον ἐνόπλους Εἵλωτας, παρεδέχθησαν αἱ ἀρχαὶ τῆς Σπάρτης τὴν πρότασιν αὐτοῦ. Ἀφοῦ λοιπὸν συνήθροισε διὰ θρᾳκικῶν χρημάτων εἰς τὴν βόρειον Πελοπόννησον στρατιώτας καὶ ἐξησφάλισε τὰ Μέγαρα κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Δημοσθένους (σελ. 399), ἐπορεύθη ἐν ἔτει 424 ταχέως διὰ τῆς Βοιωτίας καὶ Θεσσαλίας εἰς τὴν Χαλκιδικήν, καὶ παρεκίνησε κατὰ τὸ ἴδιον θέρος τὰς πόλεις *Ἄκανθον* καὶ *Στάγειρον* διὰ συνετῶν παραινέσεων ν' ἀποστατήσωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ προστεθῶσιν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τὰς τῆς Χαλκιδικῆς πόλεις. Ὡς Λακεδαιμόνιος, λέγει ὁ Θουκυδίδης, ἦτο ῥήτωρ οὐχὶ ἀνεπιτήδειος καὶ ἐγνώριζε νὰ παραστήσῃ εἰς τὰς πόλεις τὸ συμφέρον των ὑπὸ τὴν ὡραιοτέραν ὄψιν. Ἰδίως ὅμως ἐκέρδησεν αὐτὰς διὰ τῆς βεβαιώσεως, ὅτι αἱ ἀρχαὶ τῆς Σπάρτης, ὑπεσχέθησαν αὐτῷ ἐνόρκως, ἵνα ἀφήσωσιν ἐντελῶς ἐλευθέρας τὰς πόλεις, ἃς ἔμελλε νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν συμμαχίαν τῆς Σπάρτης.

Κατὰ τὸν χειμῶνα ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Ἀθηναϊκῆς ἀποικίας *Ἀμφιπόλεως*, ἐπὶ τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ, μέρος τῶν κατοίκων τῆς ὁποίας ἦσαν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ Ἀθηναϊκὴ μερὶς ὑπὸ τὸν Ἀθηναῖον στρατηγὸν *Εὐκλέα*, ὑπερήσπισε τὴν πόλιν ἀνδρείως καὶ περιέμεινεν ἐπικουρικὸν στράτευμα ὑπὸ τὸν στρατηγὸν *Θουκυδίδην*, τὸν ἐξοχώτατον ἱστοριογράφον, ὅστις μετὰ 7 πλοίων εὑρίσκετο ἐν τῇ Θάσῳ καὶ προσεκλήθη ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων. Καὶ ὁ μὲν Θουκυδίδης λαβὼν τὴν πρόσκλησιν ταύτην ἔσπευσε νὰ φθάσῃ ἐκεῖ μετὰ τῶν πλοίων του, θέλων πρὸ πάντων νὰ προλάβῃ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀμφιπόλεως ἢ τοὐλάχιστον νὰ ἐξασφα-

λίση τὴν Ἠϊόνα. Ὁ δὲ Βρασίδας ἀκούσας περὶ τῆς προσεγγίσεως τοῦ Θουκυδίδου προσέφερεν εἰς τοὺς Ἀμφιπολίτας εἰρήνην μὲ μετρίους ὅρους, ἵνα μή, ἀφικομένου αὐτοῦ, ἀρνηθῶσιν οἱ κάτοικοι τῆς Ἀμφιπόλεως νὰ παραδοθῶσι. Καὶ τῳόντι οἱ Ἀμφιπολῖται παρέδοσαν εἰς τὸν Βρασίδαν τὴν πόλιν των· ὁ δὲ Θουκυδίδης καὶ τὰ πλοῖα κατέπλευσαν εἰς τὴν Ἠϊόνα, τὸν λιμένα τῆς Ἀμφιπόλεως, περὶ τὴν ἑσπέραν τῆς ἰδίας ἡμέρας. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐφρόντισεν ὁ Θουκυδίδης νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πόλιν πρὸς τὸ παρὸν ἀπὸ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ Βρασίδου, καὶ διὰ νὰ τὴν διατηρήσῃ εἰς τὸ μέλλον. Ἀλλ' ἐν Ἀθήναις τὸν κατέστησαν ὑπεύθυνον διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς τόσον σπουδαίας Ἀμφιπόλεως, καὶ ὁ ἕνεκα τούτου μαινόμενος γενόμενος Κλέων τὸν κατηγόρησεν ἐπὶ προδοσίᾳ. Μολονότι δὲ ὁ Θουκυδίδης ἦτο ἀθῶος, ἔπρεπεν ὅμως νὰ φοβῆται ὡς πλούσιος καὶ εὐγενὴς ἀνὴρ μὴ καταδικασθῇ ὑπὸ τοῦ ἀστάτου καὶ τὰ ἔξοχα πρόσωπα μὴ ἀνεχομένου ἐμπαθοῦς λαοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέφυγε τὸ δικαστήριον διὰ τῆς φυγῆς. Ἐπὶ 20 ἔτη ἔζησεν ἐν τῇ ἐξορίᾳ, ἥτις παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὴν καλλίστην εὐκαιρίαν πρὸς τὴν συγγραφὴν τοῦ ἱστορικοῦ του ἔργου περὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Μόλις δὲ τῷ 403 ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανεν ὀλίγον μετέπειτα, καθὼς λέγουσι, βίαιον θάνατον, ἤτοι δολοφονηθείς..

Ἐπειδὴ ὁ δραστήριος Βρασίδας ἔπεισε μᾶλλον διὰ τῆς μετριοπαθείας του καὶ τῆς ἀφιλοκερδείας του, παρὰ διὰ τῆς βίας τὰς Θρακικὰς συμμάχους πόλεις τῶν Ἀθηναίων, τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, νὰ προστεθῶσιν εἰς τὴν Σπάρτην, ἐφοβοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι μὴ ἀπολέσωσι πᾶσαν τὴν πρὸς βορρᾶν δύναμίν των, καὶ συνωμολόγησαν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 9 ἔτους τοῦ πολέμου ἐνιαύσιον ἀνακωχὴν μετὰ τῆς Σπάρτης, ἐν ᾗ ἡ κυβερνῶσα μερὶς ὑπὸ φθόνου διὰ τὰς λαμπρὰς ἐπιτυχίας τοῦ Βρασίδου καὶ χάριν τῶν ἐν Ἀθήναις αἰχμαλώτων φίλων καὶ συγγενῶν ἦτο πρόθυμος πρὸς τοῦτο. Συνωμολογήθη λοιπὸν κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 423 ἀνακωχὴ τῶν ὅπλων ἐπὶ ἓν ἔτος. Ἀλλὰ δύο ἡμέρας μετὰ τὴν συνθηκολογίαν ταύτην, καὶ πρὶν ἀκόμη μάθωσί τι περὶ αὐτῆς οἱ ἐν τῇ Θράκῃ, ἀπεστάτησεν ἡ ἐπὶ τῆς χερσονήσου Παλλήνης κειμένη *Σκιώνη* ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἐδέχθη τὸν Βρασίδαν μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐντὸς τῶν τειχῶν της. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπήτησαν τὴν πόλιν ὀπίσω, ἐπειδὴ ὅμως ὁ Βρασίδας ἠρνήθη καὶ οἱ Σπαρτιᾶται προέτειναν νὰ ὑποβάλωσι τὸ πρᾶγμα εἰς διαιτησίαν, ἀπεφάσισαν οἱ Ἀθηναῖοι, κατὰ συμβουλὴν τοῦ Κλέωνος, νὰ μεταχειρισθῶσι βίαν, καὶ ἀπέστειλαν τὸν *Νικίαν* καὶ τὸν *Νικόστρατον* εἰς τὴν Θρᾴκην μετὰ 50 πλοίων,

1000 ὁπλιτῶν, 600 τοξοτῶν, 1000 Θρᾳκῶν μισθωτῶν καὶ ἰσχυροῦ τινος σώματος πελταστῶν ἐκ τῶν συμμάχων, ἵνα ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον. Καὶ ἐπολιόρκησαν μὲν τὴν Σκιώνην ἐπί τινα καιρὸν, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ὅτε δὲ ἔληξεν ὁ χρόνος τῆς ἀνακωχῆς, ὁ Κλέων, ὅστις καυχώμενος διὰ τὴν ἐν Πύλῳ ἐπιτυχίαν του, ἔψεγε τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὴν πολυχρόνιον διάρκειαν τῆς πολιορκίας, κατώρθωσε νὰ σταλῇ ὁ ἴδιος (ἔαρ τοῦ 422) εἰς τὴν Θρᾴκην μετὰ νέου στόλου ἐκ 30 πλοίων, 1200 ὁπλιτῶν[1], 300 ἱππέων καὶ πολλῶν συμμάχων. Ἀπὸ τῆς κατὰ τῶν Σπαρτιατικῶν ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ νίκης του ἐθεώρει ἑαυτὸν ὁ Κλέων μέγαν στρατηγὸν καὶ ἤλπιζε νὰ τελειώσῃ καὶ τὸν ἐν τῇ Θρᾴκῃ πόλεμον ὡσαύτως ταχέως καὶ ἐπιτυχῶς. Καὶ τῳόντι ἐκυρίευσε τὴν *Τορώνην* καὶ *Γαληψὸν*, ἀλλ' ἔμεινεν ἔπειτα ἥσυχος ἐν Ἠϊόνι, περιμένων ἐπικουρικὸν στρατὸν, ἐνῷ ὁ Βρασίδας ἐστρατοπέδευσεν ἀντικρὺ αὐτοῦ ὑπὶ ὑψώματός τινος, τοῦ Κερδυλίου, πλησίον τῆς Ἀμφιπόλεως, ὅθεν ἠδύνατο νὰ παρατηρῇ τὰ κινήματά του.

Οἱ φιλόμαχοι στρατιῶται τῶν Ἀθηναίων ἐντὸς ὀλίγου βαρυνθέντες διὰ τὴν ἀδράνειαν τοῦ Κλέωνος καὶ ἀναλογιζόμενοι πῶς οὗτος ἔμελλε νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ καὶ πρὸς πόσην ἐμπειρίαν καὶ τόλμην ἤθελε ν' ἀντιτάξῃ τὴν μωρίαν καὶ ἀνανδρίαν του, συγχρόνως δὲ καὶ ἐνθυμούμενοι ὅτι τὸν εἶχον ἀκολουθήσει ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ δυσαρεσκείας, ἤρχισαν νὰ τὸν περιφρονῶσι καὶ νὰ θορυβῶσιν. Ὁ Κλέων ἐννοήσας τὰ διατρέχοντα καὶ μὴ θέλων οἱ στρατιῶταί του ν' ἀγανακτῶσι καθήμενοι εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν του καὶ ἤρχισε νὰ προχωρῇ, ὁδηγῶν αὐτοὺς κατὰ τῆς Ἀμφιπόλεως, πρὸ τῶν τειχῶν τῆς ὁποίας ἐστρατοπέδευσεν. Ὁ δὲ Βρασίδας ἰδὼν τοὺς Ἀθηναίους κινουμένους, κατέβη ἐκ τοῦ *Κερδυλίου* καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀμφίπολιν, προετοιμαζόμενος νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν διὰ στρατηγήματος. Ἐκλέξας λοιπὸν 150 ὁπλίτας, ἐσκόπευε νὰ ἐπιτεθῇ αἰφνιδίως κατὰ τῶν Ἀθηναίων, πρὶν ἀναχωρήσωσιν, ἐκ τῆς μιᾶς τῶν πυλῶν· τοὺς δὲ ἄλλους ἀφῆκεν εἰς τὸν *Κλεαρίδαν*, παραγγείλας αὐτῷ νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς ἄλλης πύλης διὰ νὰ τὸν συνδράμῃ. Ἀλλ' ἐνῷ κατέβαινεν ἐκ τοῦ Κερδυλίου καὶ ἐνῷ ἐθυσίαζεν ἐν τῇ πόλει ἔξωθεν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ἠσχολεῖτο εἰς τὰς προετοιμασίας του, τὸν εἶδον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Κλέωνα, ὅστις τότε εἶχε προχωρήσει πρὸς ἐπισκόπησιν, ὅτι διέκρινον ὅλους τοὺς στρατιώτας τῶν ἐναντίων ἐν τῇ πόλει καὶ ὅτι ἐφαίνοντο πολλοὶ πόδες ἵππων καὶ

(1) Μετὰ τούτων ἦτο καὶ ὁ φιλόσοφος Σωκράτης, Πλάτ. Ἀπολογ. 17.

ἀνθρώπων ἑτοίμων νὰ ἐξέλθωσι. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Κλέων ἀνεχώρησε, καὶ βεβαιωθεὶς περὶ τοῦ πράγματος, δὲν ἤθελε νὰ συνάψῃ μάχην, πρὶν ἔλθωσιν οἱ ἐπίκουροι, ἀλλ' ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως, νομίζων ὅτι εἶχε τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν ν' ἀναχωρήσῃ, προπορευομένου τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος. Συγχρόνως δὲ διέταξε τὸ ἀριστερὸν κέρας νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὴν Ἠϊόνα, ἀλλὰ νομίζων ὅτι ἡ κίνησις αὕτη ἦτο πολὺ βραδεῖα, διέταξε τὴν στροφὴν τοῦ δεξιοῦ κέρατος, ἀλλὰ τόσον ἀνεπιτηδείως, ὥστε ἐξέθηκε τὰ νῶτα τῶν στρατιωτῶν του εἰς τὸν ἐχθρόν. Τότε βλέπων ὁ Βρασίδας ὅτι ὁ καιρὸς ἦτο κατάλληλος, ἐξῆλθεν εὐθὺς ἐκ τῆς πόλεως μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν του καὶ ἐπέπεσεν εἰς τὸ κέντρον τῶν πεφοβημένων Ἀθηναίων. Ἡ τόλμη αὐτοῦ ἐνέβαλεν εἰς τὰ ἐν ἀταξίᾳ εὑρισκόμενα τάγματα τῶν Ἀθηναίων φόβον οὕτω μέγα, ὥστε τὰ ἔτρεψεν ἐντὸς ὀλίγου εἰς φυγήν. Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ Κλεαρίδας, κατὰ τὴν συμφωνίαν, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς ἄλλης πύλης καὶ ἐπέπεσε μετὰ τοῦ στρατοῦ του κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ τὸ μὲν ἀριστερὸν κέρας τῶν Ἀθηναίων, τὸ πρὸς τὴν Ἠϊόνα διευθυνόμενον, ὅπερ εἶχε προχωρήσει, διεσπάσθη εὐθὺς ἀπὸ τὸν ἄλλον στρατὸν καὶ ἔφυγεν· ὁ δὲ Βρασίδας ἀφήσας αὐτὸ νὰ φεύγῃ ἐπετέθη κατὰ τοῦ δεξιοῦ κέρατος. Ἐνταῦθα ὅμως ἐτραυματίσθη ὑπὸ ἀγνώστου χειρὸς καὶ ἔπεσε κάτω χωρὶς νὰ τὸν παρατηρήσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι· οἱ δὲ περὶ αὐτὸν γενναῖοι στρατιῶται τὸν ἤγειραν εὐθὺς καὶ τὸν μετέφερον εἰς τὴν πόλιν ἀναπνέοντα εἰσέτι. Ἐν τούτοις τὸ δεξιὸν κέρας τῶν Ἀθηναίων ἵστατο ἀκόμη ἐπί τινα καιρὸν εἰς τὴν θέσιν· μόνος δὲ ὁ Κλέων κατὰ τὴν πρώτην προσβολὴν εὐθὺς ἐτράπη εἰς φυγὴν, ὅστις ὅμως καταληφθεὶς ὑπὸ πελταστοῦ τινος *Μυρκινίου* ἐφονεύθη. Οἱ Ἀθηναῖοι πελτασταὶ συνεκεντρώθησαν ἐπί τινος λόφου καὶ ἀπέκρουσαν δὶς καὶ τρὶς τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Κλεαρίδου, δὲν ἐνέδοσαν δὲ εἰμὴ, ὅτε οἱ ἱππεῖς τῶν Μυρκινίων καὶ τῶν Χαλκιδέων, περικυκλώσαντες αὐτοὺς καὶ ἀκοντίζοντες τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγήν. Τοιουτοτρόπως δὲ ὅλον τὸ στράτευμα τῶν Ἀθηναίων ἔφυγε μετὰ μεγάλης δυσκολίας καὶ διεσκορπίσθη εἰς τὰ ὄρη φονευθέντων πολλῶν· ὅσοι δὲ δὲν ἐφονεύθησαν, κατέφυγον εἰς τὴν Ἠϊόνα. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ἀθηναίων ἐφονεύθησαν 600 περίπου· ἐκ δὲ τῶν Σπαρτιατῶν 7 μόνον ἄνδρες, διότι δὲν ἐγένετο τακτικὴ μάχη.

Ὁ Βρασίδας μετηνέχθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ζῶν ἔτι εἰς τὴν Ἀμφίπολιν, ὅπου ἐπὶ τοσοῦτον μόνον ἔζησεν, ὥστε ἔμαθεν ὅτι ἐνίκησαν οἱ ὑπ' αὐτόν. Μετὰ ταῦτα ὅλοι οἱ σύμμαχοι, παρακολουθοῦντες ἔνοπλοι τὸν νεκρόν του μέχρι τοῦ τάφου, ἔθαψαν αὐτὸν δημοσίᾳ δαπάνῃ ἐντὸς

τῆς πόλεως. Οἱ Ἀμφιπολῖται περιετείχισαν κατόπιν τὸ μνημεῖον αὐτοῦ, προσέφερον θυσίας ὡς εἰς ἥρωα καὶ ἐψήφισαν πρὸς τιμήν του ἀγῶνας καὶ θυσίας ἐτησίους. Ἀπέδοσαν δὲ εἰς αὐτὸν καὶ τιμὰς οἰκιστοῦ τῆς πόλεώς των κατεδαφίσαντες τὰ μνημεῖα, τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὸν *Ἅγνωνα*, τὸν πρῶτον οἰκιστὴν Ἀθηναῖον, καὶ ἐκήρυξαν οὕτω τὴν Ἀμφίπολιν ἀποικίαν τῆς Σπάρτης. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἀνήγειραν πρὸς τιμὴν τοῦ μέγα στρατηγοῦ των ἐν τῇ ἰδίᾳ των πόλει πλησίον τῆς ἀγορᾶς *κενοτάφιον*, παρ᾽ ᾧ μέχρι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων κατ᾽ ἔτος ἐξεφωνοῦντο ἐγκώμια αὐτοῦ, καὶ ἐτελεῖτο πρὸς μνήμην του καὶ ἀγών τις, εἰς ὃν μόνον Σπαρτιᾶται ἠδύναντο νὰ λάβωσι μέρος.

Αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Ἀθηναίων ἔπαυσαν μετὰ τὴν ἐν Δηλίῳ μάχην (σελ. 399) καὶ τὴν εἰς τὴν Θρᾴκην ἐκστρατείαν τοῦ Βρασίδου, καὶ ἔκτοτε ἐν Ἀθήναις ἡ εἰρηνικὴ μερὶς ἐγίνετο ὁλονὲν ἰσχυροτέρα. Καὶ ἐν τῇ Σπάρτῃ διενοοῦντο μετὰ τὴν ἐν Πύλῳ δυστυχίαν, μὲ ὅλας τὰς λαμπρὰς ἐπιτυχίας τοῦ Βρασίδου, ὁλονὲν περὶ εἰρήνης. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐπικρατουσῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν ἐπεθύμει πρὸ πάντων καὶ ὁ τότε βασιλεὺς *Πλειστοάναξ*, ὁ υἱὸς τοῦ Παυσανίου, τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἴδιος, ὅστις κατὰ τὸ 445 ἐδωροδοκήθη ὑπὸ τοῦ Περικλέους, (σελ. 336) οὗ ἕνεκα τότε ἐξωρίσθη. Ὠκοδόμησε δὲ δι᾽ ἑαυτὸν ἄσυλον ἐν τῇ Ἀρκαδίᾳ ἐπὶ τοῦ ὄρους *Λυκαίου*, παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Διός, καὶ ἔζη ἐκεῖ ἐπὶ 19 ἔτη, ἕως οὗ ἀνεκλήθη ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, κατὰ προτροπὴν τοῦ δεκασθέντος ὑπ᾽ αὐτοῦ Δελφικοῦ μαντείου, καὶ ἐγκατεστάθη πάλιν εἰς τὸν θρόνον. Ἦτο δὲ ἀνὴρ ἀσήμαντος, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι δύναται μᾶλλον ἐν εἰρήνῃ παρὰ ἐν πολέμῳ νὰ πράξῃ ἔργα ἄξια λόγου. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐφονεύθησαν ἐν Ἀμφιπόλει ὁ Βρασίδας καὶ ὁ Κλέων, τὰ δύο μεγάλα ἐμπόδια τῆς εἰρήνης, κατωρθώθη διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Πλειστοάνακτος καὶ τοῦ Νικίου, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς φιλησύχου μερίδος ἐν Ἀθήναις, κατὰ τὸ 421 ἡ εἰρήνη ἐκείνη, ἣν συνήθως ὀνομάζουσι *Νικίειον εἰρήνην*. Οἱ δὲ κυριώτεροι ὅροι αὐτῆς ἦσαν οἱ ἑξῆς. Ἀνακωχὴ τῶν ὅπλων μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν ἐπὶ 50 ἔτη, ἀμφότερα τὰ μέρη ν᾽ ἀποδώσωσιν ὅλας τὰς κατακτήσεις των, ἀλλ᾽ οἱ Ἀθηναῖοι νὰ κρατήσωσι τὴν Νίσαιαν, διότι οἱ Θηβαῖοι δὲν ἤθελον ν᾽ ἀποδώσωσι τὰς Πλαταιάς. Ἡ Ἀμφίπολις ὡς ἀποικία τῶν Ἀθηναίων ν᾽ ἀποδοθῇ εἰς αὐτούς, αἱ δὲ ἄλλαι πόλεις, ὅσαι εἶχον ἀποστατήσει, θέλουσι μένει αὐτόνομοι ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ πληρώνωσιν εἰς Ἀθήνας τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου ταχθέντα φόρον· οἱ δὲ αἰχμάλωτοι ἀμφοτέρων τῶν μερῶν νὰ ἐλευθερωθῶσιν.

---

21. ΝΙΚΙΑΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ.

Νικίας[1], ὁ υἱὸς τοῦ Νικηράτου ἦτο ὀλίγον νεώτερος τοῦ Περικλέους, ἀπολαύων ἤδη καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνου μεγάλων τιμῶν· διότι καὶ συνεστρατήγησε μετ' αὐτοῦ καὶ μόνος πολλάκις περιεβλήθη ἀρχάς. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους (429) προήχθη εὐθὺς εἰς τὴν πρώτην θέσιν κυρίως μὲν ὑπὸ τῶν πλουσίων καὶ εὐγενῶν, οἵτινες ἀντέτασσον αὐτὸν εἰς τὴν βδελυρίαν καὶ τὴν θρασύτητα τοῦ Κλέωνος, οὐχ ἧττον ὅμως εἶχε καὶ τὸν δῆμον εὔνουν, καὶ οὕτως ἐγένετο ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος. Ἰδίως δὲ συνετέλεσεν εἰς τοῦτο ὁ πλοῦτος αὐτοῦ, καθόσον ἡ περιουσία του συνεποσοῦτο εἰς 100 τάλαντα, κατεῖχε δὲ εἰς τὸ Λαύριον καὶ μεταλλεῖα ἀργύρου, εἰς ἃ εἰργάζοντο 1,000 δοῦλοι. Πρὸς δὲ τούτοις ἦτο ἀνὴρ εὐγενῶν φρονημάτων καὶ στρατηγὸς δεδοκιμασμένης ἱκανότητος, ἀποκτήσας διὰ τῆς προνοίας καὶ τῆς περισκέψεώς του τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν συμπολιτῶν του. Ἐπὶ πέντε ἀλλεπάλληλα ἔτη κατεῖχε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ. Ἐκ φύσεως ἦτο ἄτολμος· διὸ οὐδέποτε ἀνέλαβεν ἐπιχειρήσεις τολμηρὰς καὶ κινδυνώδεις, καὶ ὁσάκις ἐξεστράτευεν, ἐφρόντιζε πάντοτε περὶ τῆς ἀσφαλείας ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ στρατοῦ· εἰς ὅλας δὲ τὰς στρατηγίας του ἐπετύγχανε, καὶ τοιουτοτρόπως ἡ εἰς τὸν πόλεμον εὐτυχία ἔκρυπτε τὴν δειλίαν του. Τὸ βραδὺ καὶ περιεσκεμμένον τοῦ χαρακτῆρός του μετετράπη ἔπειτα κατὰ τὴν προβεβηκεῖαν ἡλικίαν εἰς ὄκνον καὶ ἀμηχανίαν· ἐκρατεῖτο δὲ ὑπὸ τῶν περιστάσεων, καὶ περιέμεινε νὰ ἔλθῃ ἐπ' αὐτὸν ὁ κίνδυνος ἀντὶ νὰ προϋπαντήσῃ αὐτόν· ἀλλὰ πάντοτε ὅμως ἦτο ἕτοιμος νὰ τὸν ἀποκρούσῃ. Ἐπειδὴ δὲν εἶχε μεγάλην πεποίθησιν εἰς τὴν ἰδίαν του δύναμιν, ἐζήτει τὸ στήριγμα εἰς ἐξωτερικὰ πράγματα, ἰδίως δὲ ἐπηρεάζετο ὑπὸ τῆς ὠνίου τέχνης τῶν μάντεων. Μετὰ μεγίστης δεισιδαιμονίας προσεῖχεν εἰς σημεῖα παντὸς εἴδους καὶ εἰς τὰς προρρήσεις τῶν μάντεων, ἐξ ὧν εἶχε πάντοτε ἕνα μεθ' ἑαυτοῦ ἔν τε τῇ οἰκίᾳ καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Ὡς πρὸς τὰ πολιτικά του φρονήματα ἦτο πιστὸς φίλος τοῦ καθεστῶτος, ἀποστρεφόμενος τὰς κρυφίας καὶ συνωμοτικὰς σκευωρίας τῶν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἀριστοκρατικῶν ἑταιριῶν. Ἀλλ' ὡς ἀρχηγὸς μερίδος ὀλίγην εἶχεν ἐνέργειαν, δραστηριότητα καὶ τόλμην ν' ἀντιτάξῃ κατὰ τοῦ Κλέωνος καὶ Ἀλκιβιάδου, οὐδὲ ἦτο ἱκανὸς νὰ συλλάβῃ μεγάλα καὶ

(1) Ἴδε Θουκυδ. 3, 51 καὶ ἑξῆς. 6, 8 καὶ ἑξῆς. 7, 3 καὶ ἑξῆς. Πλουτ. ἐν βίῳ Νικίου Διόδ. Σικελ. 12, 65. 14, 5 καὶ ἑξῆς.

ταχέα σχέδια· ἐκέκτητο δὲ μετρίαν εὐγλωττίαν, καὶ ἦτο συνεσταλμένος καὶ δειλὸς ἀπέναντι τοῦ λαοῦ, πρὸς τὸν ὁποῖον δὲν ἐπεθύμει νὰ ἔρχηται εἰς ἄμεσον συνάφειαν. Καθὼς δὲ ὁ Περικλῆς οὕτω καὶ αὐτὸς διήγαγε βίον μονήρη, καὶ δὲν ἐλάμβανε μέρος εἰς διασκεδάσεις καὶ συναναστροφάς. Ὅτε κατεῖχεν ἀξίωμά τι, παρέτεινε μέχρι βαθείας νυκτὸς τὰς ἐργασίας του· εἰς τὴν βουλὴν πάντοτε καὶ πρῶτος ἤρχετο καὶ πρῶτος ἀπήρχετο. Ὅτε δὲ ἦτο ἐλεύθερος δημοσίων ὑποθέσεων, τότε ἐκλείετο εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ οἱ θέλοντες νὰ τὸν ἐπισκεφθῶσι, δυσκόλως ἠδύναντο νὰ τὸν ἴδωσιν. Ὁσάκις ἤρχετό τις εἰς τὴν θύραν του διὰ νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ, ἐξήρχοντο οἱ φίλοι του καὶ παρεκάλουν αὐτὸν νὰ συγχωρήσῃ τὸν Νικίαν, διότι εἶναι πολὺ ἀπησχολημένος εἰς πολιτικὰς ὑποθέσεις· διὸ καὶ ὀλιγίστης ἀπήλαυε μεταξὺ τῶν δημαγωγῶν τῆς ἐποχῆς του δημοτικότητος, μολονότι ὁ λαὸς εἶχε πάντοτε ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ἐτίμα ὡς πιστὸν καὶ εἰλικρινῆ σύμβουλόν του. Μείζονα δὲ ἐπιρροὴν εἶχε διὰ τὰ χρήματά του παρὰ διὰ τὴν ἀτομικήν του ἱκανότητα· διότι ἦτο τὰ μάλιστα γενναιόδωρος, καὶ ἐδαπάνα μεγάλα ποσά, ἵνα παρασκευάζων λαμπροὺς εἰς τὰς ἑορτὰς χορούς, διευθύνων ἀγῶνας καὶ ἄλλα τοιαῦτα ποιῶν καθίσταται προσφιλὴς τῷ λαῷ· παρεῖχεν ἄφθονα δῶρα εἰς τοὺς πτωχούς, καὶ δὲν ἐφείδετο τῶν χρημάτων, ὅτε προέκειτο νὰ κλείσῃ τὸ στόμα τῶν φωνασκούντων καὶ τῶν ἐπικινδύνων ῥᾳδιούργων καὶ κατηγόρων, τῶν λεγομένων *συκοφαντῶν*· διότι ὡς ἐν τῷ πολέμῳ, οὕτω καὶ οἴκοι ἐφρόντιζε πάντοτε περὶ τῆς ἀσφαλείας του. «Ὁ Νικίας ἐπεθύμει, καθὼς λέγει ὁ Θουκυδίδης, ἐν ὅσῳ ἦτο ἀκόμη μακρὰν τῆς δυστυχίας καὶ εἶχεν ὑπόληψιν, νὰ ἐξασφαλίζῃ τὴν τύχην του· ἤθελε δὲ ἐν μὲν τῷ παρόντι καὶ αὐτὸς νὰ ἦναι ἀπηλλαγμένος ταλαιπωριῶν καὶ τοὺς συμπολίτας του ν' ἀπαλλάσσῃ ἀπ' αὐτῶν· ἐν δὲ τῷ μέλλοντι νὰ καταλίπῃ τὴν δόξαν, ὅτι ὑπὸ τὴν διοίκησίν του ἡ πολιτεία δὲν ἔπαθε κανὲν δυστύχημα».

Ὁ Νικίας παρέσχε κατὰ τὸν Ἀρχιδάμειον πόλεμον, ὡς στρατηγός, εἰς τὴν πατρίδα του πιστὰς καὶ καλὰς ὑπηρεσίας, μολονότι ἦτο πάντοτε φίλος τῆς εἰρήνης, πρὸς ἣν καὶ τοὺς συμπολίτας του προέτρεπεν. Ἐπειδὴ δὲ ὡς πολιτικὸς ῥήτωρ δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερισχύσῃ τοῦ φιλοπολέμου Κλέωνος, διὰ τοῦτο δὲν ἀπέκτησε καὶ ἐπιρροὴν μεγάλην ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ μόλις μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν μετὰ τῆς Σπάρτης εἰρήνην (421). Ἀλλ' αὕτη ἡ ἐπὶ 50 ἔτη γενομένη εἰρήνη τοῦ Νικίου ὀλίγον χρόνον διήρκεσε· διότι οἱ

μὲν σύμμαχοι τῆς Σπάρτης δὲν ἦσαν εὐχαριστημένοι ἐξ αὐτῆς, καθόσον τοῖς ἐφαίνετο ὅτι πολὺ ὀλίγον ἐξησφάλιζε τὰ συμφέροντά των· αἱ δὲ δύο κυρίαι πόλεις ἐβράδυνον νὰ ἐκτελέσωσι τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης, καὶ τοιουτοτρόπως κατὰ τὰ ἑπόμενα ἤδη ἔτη ἀνεφάνησαν πάλιν νέαι ταραχαὶ καὶ ἐχθροπραξίαι. Καὶ ὁ μὲν Νικίας προσεπάθησε πάσῃ δυνάμει νὰ διατηρήσῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν ῥοῦν τῶν πραγμάτων, ἐπειδὴ μάλιστα δημαγωγός τις πολὺ ἐπιτηδειότερος καὶ δημοτικώτερος, ὁ νέος καὶ φιλόδοξος *Ἀλκιβιάδης*, ἀντεπολιτεύετο πρὸς αὐτὸν καὶ παρώτρυνε τὸν λαὸν πρὸς πόλεμον.

Ἅπαξ μόνον συνειργάσθησαν οἱ δύο οὗτοι τὰ μάλιστα διαφερόμενοι πρὸς ἀλλήλους ἀντίπαλοι καὶ ἐπὶ βραχὺν μόνον χρόνον. Ἡ δὲ ἔχθρα των ἔφθασεν εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν, ὅτε προσήγγιζεν ὁ καιρὸς τοῦ ὀστρακισμοῦ (σελ. 172). Ἀμφότεροι οἱ ἄνδρες ἦσαν εἰς θόρυβον καὶ κίνδυνον, διότι εἷς ἐξ αὐτῶν θὰ ὑπέπιπτεν εἰς τὸν ὀστρακισμόν. Ἐν γένει δὲ ὑπῆρχε πάλη τῶν νέων καὶ φιλοπολέμων πρὸς τοὺς εἰρηνοποιοὺς καὶ πρεσβυτέρους· καὶ οἱ μὲν ἤθελον νὰ ῥίψωσι τὸ ὄστρακον κατὰ τοῦ Νικίου, οἱ δὲ κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ὑπῆρχε δὲ τότε ἐν Ἀθήναις ἀχρεῖός τις δημαγωγὸς, *Ὑπέρβολος* ὀνομαζόμενος, ἐκ τοῦ δήμου τῶν *Περιθοιδῶν*, λυχνοποιός τις, ὅστις δὲν εἶχε μὲν δύναμιν, ἀφ' ἧς ν' ἀρύηται τόλμην, ἀλλ' ἀπέκτησε δύναμιν, διότι ἦτο αὐθάδης καὶ τολμηρός. Οὗτος ἐλπίζων ὅτι, ἂν ἐξωρίζετο ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο ἀνδρῶν, θὰ γείνῃ αὐτὸς τοῦ ἄλλου ἀντίπαλος, ἔχαιρε διὰ τὴν διαφορὰν αὐτῶν καὶ παρώξυνε τὸν δῆμον κατ' ἀμφοτέρων. Ἐννοήσαντες δὲ ὁ Νικίας καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης τὴν μοχθηρίαν του καὶ συνεννοηθέντες κρυφίως καὶ τὰς δύο των φατρίας συναγαγόντες εἰς ἓν, κατώρθωσαν ὥστε νὰ ἐξορισθῇ αὐτὸς ὁ Ὑπέρβολος (417). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τοῦτο ἔφερεν εἰς τὸν δῆμον ἡδονὴν καὶ γέλωτα· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἠγανάκτουν νομίζοντες ὅτι ὁ ὀστρακισμὸς μεγάλως καθυβρίσθη, ἐφαρμοσθεὶς εἰς ἄνθρωπον ἀνάξιον. Ἔκτοτε δὲ οὐδεὶς πλέον ἐξωρίσθη μετὰ τὸν Ὑπέρβολον.

Κατὰ τὸ 416 ἦλθον ἀπεσταλμένοι πρέσβεις τῶν Αἰγεστέων καὶ τῶν Λεοντίνων τῆς Σικελίας εἰς τὰς Ἀθήνας, ζητοῦντες βοήθειαν κατὰ τῶν Συρακουσῶν, αἵτινες ἀνέκαθεν ἐπεδίωκον ν' ἀποκτήσωσι κυριαρχίαν τινὰ ἐπὶ τῆς Σικελίας. Ἤδη ἐπὶ Περικλέους εἶχον ἀναφανῆ ἐν Ἀθήναις πολλάκις ἐπιθυμίαι κατακτήσεων ἐπὶ τῆς ὡραίας καὶ πλουσίας Σικελίας καὶ Ἰταλίας, ἀλλ' ὁ Περικλῆς, ὅστις προσεπάθει νὰ διατηρήσῃ τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς ἅπαξ δημιουργηθείσης βά-

σεως, ἠναντιοῦτο πάντοτε πάσῃ δυνάμει κατὰ τῆς πλεονεξίας ταύτης. Μετὰ τὸν θάνατόν του ὅμως ἀνεμίχθησαν αἱ Ἀθῆναι εἰς τὰς ἔριδας τῶν Σικελιωτῶν, ἵνα ὑποστηρίξωσι τὰς Ἰωνικὰς ἀποικίας τῆς Σικελίας κατὰ τῶν Συρακουσῶν καὶ τῶν ἄλλων δωρικῶν πόλεων, αἵτινες ἔκλινον πρὸς τοὺς Πελοποννησίους. Σκέψεις δὲ περὶ κατακτήσεων ἐν τῇ Σικελίᾳ δὲν ἔκειντο μακράν, ἀλλ' αὗται ἐματαιώθησαν, ἐπειδὴ οἱ Σικελιῶται ἐγκαίρως διηλλάγησαν πρὸς ἀλλήλους. Ὅτε δὲ νῦν ὁ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ πόλεμος ἐκ νέου ἐξερράγη καὶ οἱ Αἰγεστέοι προσεπάθησαν νὰ πείσωσι τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐκστρατεύσωσιν εἰς Σικελίαν, ἀπέτρεψε μὲν αὐτοὺς ὁ συνετὸς Νικίας, κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Περικλέους, ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἐπιχειρήσεως, ἀλλ' ὑπερίσχυσαν αἱ συμβουλαὶ τοῦ πονηροῦ καὶ φιλοδόξου Ἀλκιβιάδου. Οὗτος ἐλπίζων ν' ἀποκτήσῃ δι' ἐπιτυχῶν ἐκστρατειῶν ταχέως τιμὴν καὶ δόξαν, δύναμιν καὶ ἐπιρροὴν, παρέπεισε τὸ πλῆθος, πρὶν ἢ γείνῃ ἐκκλησία περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, διὰ διαφόρων λόγων καὶ ὑποσχέσεων, ὥστε καὶ νέοι εἰς τὰς παλαίστρας καὶ γέροντες εἰς τὰ ἐργαστήρια καὶ εἰς ἡμικύκλια (ἦσαν δὲ ταῦτα ἡμικυκλικαὶ ἕδραι εἰς τὰ δημόσια μέρη) συγκαθήμενοι, διέγραφον τὸ σχῆμα τῆς Σικελίας καὶ τὴν φύσιν τῆς περὶ αὐτὴν θαλάσσης, καὶ τοὺς λιμένας καὶ τοὺς τόπους τῆς νήσου, τοὺς τετραμμένους πρὸς τὴν Ἀφρικήν. Διότι δὲν ἐθεώρουν τὴν Σικελίαν ἔπαθλον τοῦ πολέμου, ἀλλ' ὁρμητήριον, ὅθεν ἔμελλον νὰ πολεμήσωσι τοὺς Καρχηδονίους καὶ νὰ κυριεύσωσι τὴν Λιβύαν καὶ τὴν ἐντὸς τῶν Ἡρακλείων στηλῶν θάλασσαν. Ἕνεκα λοιπὸν τῆς μεγάλης τοῦ δήμου πρὸς ταῦτα ὁρμῆς ὁ Νικίας δὲν εὕρισκεν οὔτε πολλοὺς οὔτε δυνατοὺς συναγωνιστάς· διότι οἱ φρόνιμοι καὶ οἱ πλούσιοι, μολονότι ἦσαν ἐναντίοι τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης, ὅμως δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐκφράσωσι καθαρῶς τὴν γνώμην των ἐνώπιον τοῦ λαοῦ, ὑπὸ φόβου μὴ φανῶσιν ὅτι ἀποφεύγουσι τὰς λειτουργίας καὶ τὰς τριηραρχίας[1] τοῦ πολέμου.

Ἡ ἐκστρατεία λοιπὸν ἀπεφασίσθη. Καὶ ὁ μὲν Ἀλκιβιάδης ἐπεθύμει νὰ λάβῃ μόνος του τὴν στρατηγίαν, ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν εἶχεν εἰς αὐτὸν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην, καὶ διὰ τοῦτο ἐξελέξατο ὡς συστράτηγον αὐτοῦ τὸν ἔμπειρον καὶ συνετὸν Νικίαν ἵνα δαμάζῃ οὗτος τὴν τόλμην του· ἐξελέξαντο δὲ καὶ τρίτον στρατηγὸν τὸν ἀνδρεῖον *Λάμαχον* οὐχὶ τόσον ἵνα διοικῇ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις ὅσον διὰ νὰ τὰς ἐκτελῇ.

---

(1) Λειτουργία ἦτο πᾶσα ὑπηρεσία προσωπικὴ, ἣν ὤφειλον οἱ εὔποροι νὰ προσφέρωσιν εἰς τὸ δημόσιον. Μία δ' ἐξ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ τριηραρχία, ἤτοι ἡ ὑποχρέωσις τοῦ ὁπλίζειν τριήρη καὶ συνεκστρατεύειν ἐπ' αὐτῆς.

Καὶ ἔδοσαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς στρατηγούς των ἀπεριόριστον πληρεξουσιότητα νὰ πράττωσι πᾶν ὅ,τι ἤθελε φανῇ εἰς αὐτοὺς ὠφέλιμον διὰ τὴν πολιτείαν, ἀλλ' ὁ Νικίας οὔτε ὑπ' ἐλπίδων ἐπαρθεὶς, οὔτε ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς ἐξουσίας ἐκπλαγεὶς, ἠναντιώθη εἰς τὴν ἐκστρατείαν, ὅτε ἀπεφασίζετο, καὶ προσεπάθησεν ἐπανειλημμένως ν' ἀκυ-

Ἀπόπλους τοῦ μεγάλου στόλου τῶν Ἀθηναίων.

ρωθῇ ἡ ἀπόφασις τοῦ λαοῦ, καὶ κατηγόρησε φανερὰ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τὸν Ἀλκιβιάδην, ὅτι δι' ἴδια κέρδη καὶ φιλοδοξίαν ὤθησε τὴν πόλιν εἰς πόλεμον κακὸν καὶ ὑπερθαλάσσιον κίνδυνον. Διὰ τούτων ὅμως ὁ Νικίας οὐδὲν κατώρθωσεν· ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ὁ λαὸς ἐγένετο ἔτι μᾶλλον φιλοπόλεμος, καὶ ἀπεφάσισε μεγάλας προπαρασκευάς.

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουλίου 415 εὑρίσκοντο ἐν Πειραιεῖ 100 Ἀττικαὶ τριήρεις ἕτοιμοι πρὸς ἀπόπλουν καὶ περιέμενον τὴν ἀναχώρησιν. Ὅτε δὲ ὁ στρατὸς εἰσῆλθεν εἰς τὰ πλοῖα, κατέβησαν ὅλοι ἐκ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸν λιμένα, οἱ μὲν πολῖται ἵνα ἀποχαιρετίσωσι τοὺς ἀναχωροῦντας υἱούς των, συγγενεῖς καὶ φίλους, οἱ δὲ ξένοι καὶ σύμμαχοι, ὡς περίεργοι θεαταὶ, ἵνα ἴδωσι τὸ ἔκτακτον τοῦτο θέαμα· διότι οὗτος ἦτο ὁ λαμπρότατος καὶ πολυτελέστατος στόλος, ὃν μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἡτοίμασε μία μόνη πολιτεία. Αἱ Ἀθῆναι εἶχον μὲν ἀποστείλει καὶ

ἄλλοτε μεγαλητέρους στόλους μετὰ πολυανθρωποτέρων πληρωμάτων, ἀλλ' εἰς οὐδένα ἐξ αὐτῶν οὔτε ἡ πολιτεία οὔτε οἱ πολῖται ἔδειξαν τοσαύτην προθυμίαν· οἱ μὲν τριήραρχοι ἡμιλλῶντο πρὸς ἀλλήλους τίς νὰ ὁπλίσῃ καλλίτερον τὰ πλοῖά του, οἱ δὲ ὁπλῖται εἰς τὸ νὰ ἔχωσι καλλίστας πανοπλίας· ἐν γένει δὲ ἐνόμιζέ τις ὅτι ἔβλεπε μᾶλλον ἐπίδειξιν δυνάμεως καὶ ἐξουσίας προωρισμένην νὰ καταπλήξῃ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ἢ ἐξοπλισμὸν κατὰ τῶν πολεμίων. Ἀφοῦ τὰ πληρώματα εἰσῆλθον εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἐπεβιβάσθησαν ὅλα τὰ ἐφόδια, μεθ' ὧν ἔπρεπε νὰ ἐκπλεύσωσιν, ἡ σάλπιγξ ἐσήμανε τὸ σιωπητήριον. Ὁ κήρυξ ἀπήγγειλεν ἐξ ὀνόματος παντὸς τοῦ στόλου τὰς συνήθεις πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως εὐχάς, ἃς ἅπαντες οἱ ἐν τοῖς πλοίοις καὶ ὁ ἐπὶ τῆς παραλίας λαὸς ἐπανέλαβον· εἶτα δὲ ἐτέλεσαν θυσίας καὶ ἐκέρασαν τὸν οἶνον ἐντὸς κρατήρων καθ' ὅλον τὸν στρατόν, οἱ δὲ στρατηγοὶ ἔκαμον σπονδὰς μετὰ ποτηρίων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν· ἀφοῦ δὲ ἔψαλαν τὸν παιᾶνα καὶ ἐτελείωσαν τὰς σπονδάς, ἐξῆλθον εἰς τὸ πέλαγος κατὰ στοῖχον, συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν εὐχῶν τοῦ ἐπὶ τῆς παραλίας μείναντος πλήθους, ὅπερ παρετήρει τὰ πάντα μετ' ἐλπίδος καὶ λύπης καὶ ἐσκέπτετο ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς μελλούσας κατακτήσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀβεβαιότητα τοῦ νὰ ἐπανίδωσι τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους των.

Ὁ στόλος περιπλεύσας περὶ τὴν Πελοπόννησον ἔσπευσε νὰ φθάσῃ εἰς Κέρκυραν, ὅπου συνηθροίσθησαν καὶ οἱ σύμμαχοι μετὰ τῶν πλοίων των καὶ τῶν πληρωμάτων αὐτῶν κατὰ τὴν γενομένην συμφωνίαν. Συνίστατο δὲ ἐξ 136 πολεμικῶν πλοίων, ἐξ ὧν τὰ 100 ἦσαν τῶν Ἀθηναίων, μετὰ 5,100 ὁπλιτῶν, 480 τοξοτῶν, 700 Ῥοδίων σφενδονιστῶν, 120 Μεγαρέων ψιλῶν, 30 ἱππέων μετὰ τῶν ἵππων των ἐπὶ ἑνὸς πλοίου· ταῦτα δὲ παρηκολούθουν 30 φορτηγὰ πλοῖα φέροντα τροφάς, ἀρτοποιούς, ξυλουργούς, λιθοτόμους καὶ ἄλλους τεχνίτας. Ἠκολούθουν δὲ καὶ 100 πλοῖα συνοδεύοντα ἐξ ἀνάγκης τὰ φορτηγά, καὶ πολλὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἤρχοντο ἑκουσίως χάριν ἐμπορίου. Ἐν συνόλῳ δὲ τά τε πληρώματα καὶ οἱ ὑπηρέται, οἵτινες ἠκολούθουν τοὺς πολεμιστάς, ἦσαν περίπου 36,000 ἄνευ τῶν τεχνιτῶν καὶ τῶν πληρωμάτων τῶν φορτηγῶν πλοίων. Διαιρέσαντες δὲ ὅλον τὸν στόλον εἰς τρεῖς μοίρας, ἔλαβεν ἕκαστος τῶν στρατηγῶν διὰ κλήρου μίαν, καὶ παρέπλευσαν τὴν Ἰταλίαν μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Ῥηγίου. Ἐνταῦθα εἱλκύσθησαν τὰ πλοῖα εἰς τὴν ξηράν, καὶ τὸ στράτευμα ἐστρατοπέδευσεν ἐκτὸς τῆς πόλεως, διότι δὲν τοὺς ἐδέχθησαν ἐντὸς αὐτῆς· οἱ δὲ στρατηγοὶ ἤρχισαν τὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Ῥηγίνων, ζητοῦντες παρ' αὐτῶν, ἐπειδὴ

ἦσαν Χαλκιδεῖς, νὰ βοηθήσωσι τοὺς Λεοντίνους· ἀλλ' οὗτοι ἀπεκρίθησαν ὅτι θὰ πράξωσιν ὅ,τι ἀπὸ κοινοῦ ἤθελον ἀποφασίσει μετὰ τῶν Ἰταλιωτῶν. Οἱ δὲ Συρακούσιοι μαθόντες ὅτι τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ἦσαν εἰς τὸ Ῥήγιον, ἤρχισαν νὰ ἑτοιμάζωνται μετὰ μεγίστης δραστηριότητος διὰ ν' ἀντισταθῶσι κατ' αὐτῶν.

Ἐνῷ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν εἰς τὸ Ῥήγιον, ἐπέστρεψαν ἐκ τῆς Ἐγέστης τὰ τρία πλοῖα, τὰ ὁποῖα εἶχον προαποστείλει διὰ νὰ μάθωσιν ἐὰν ὑπῆρχον ὅλα τὰ χρήματα, ὅσα οἱ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπιστρέψαντες πρέσβεις ἀνήγγειλαν, καὶ ἐβεβαίωσαν τοὺς στρατηγοὺς ὅτι ἐξ ὅλων τῶν ὑποσχεθέντων χρημάτων δὲν ὑπάρχουσιν εἰμὴ μόνον 30 τάλαντα· διὸ συνεκροτήθη συμβούλιον περὶ τοῦ πρακτέου, καθ' ὃ οἱ στρατηγοὶ ἦσαν διαφόρου γνώμης. Καὶ ὁ μὲν *Νικίας*, ὅστις ἀκουσίως μετέσχε τῆς ἐκστρατείας, συνεβούλευσε νὰ πλεύσωσι πανστρατιᾷ κατὰ τοῦ Σελινοῦντος, διὰ τὸ ὁποῖον πρὸ πάντων ἐπέμφθησαν· καὶ ἐὰν μὲν οἱ Ἐγεσταῖοι παρεῖχον εἰς ὅλον τὸ στράτευμα χρήματα, τότε θὰ ἐσκέπτοντο τί ὤφειλον νὰ πράξωσιν· ἐὰν δὲ δὲν παρεῖχον, θὰ τοῖς ἐζήτουν τροφὰς διὰ τὰ αἰτηθέντα 60 πλοῖα, καὶ διὰ συνδιαλλακτικῶν μέσων ἢ διὰ τῆς βίας νὰ φιλιώσωσιν αὐτοὺς μετὰ τῶν Σελινουντίων· ἀκολούθως δὲ νὰ παραπλεύσωσι τὰς ἄλλας πόλεις, καὶ ἀφοῦ ἐπιδείξωσι τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δὲ *Ἀλκιβιάδης* εἶπεν ὅτι δὲν ἥρμοζεν, ἀφοῦ ἐξέπλευσαν μετὰ τοσαύτης δυνάμεως, ν' ἀπέλθωσιν αἰσχρῶς καὶ ἀπράκτως, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ στείλωσι πρέσβεις εἰς ὅλας τὰς πόλεις ἐκτὸς τοῦ Σελινοῦντος καὶ Συρακουσῶν, ὅπως τοὺς μὲν ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τῶν Συρακουσίων, τοὺς δὲ καταστήσωσι φίλους· ὅτι κατὰ πρῶτον ἔπρεπε νὰ προσελκύσωσι τοὺς Μεσσηνίους, ὧν ἡ πόλις παρεῖχε λιμένα καὶ ὅρμον καταλληλοτάτους διὰ τὸν στρατὸν, καὶ τέλος ὅτι, ἀφοῦ συνδέσωσι συμμαχίαν μετὰ τῶν πόλεων, νὰ προχωρήσωσι κατὰ τῶν Συρακουσῶν καὶ Σελινοῦντος, ἐκτὸς ἐὰν ἡ μὲν πόλις αὕτη συμβιβασθῇ μετὰ τῶν Ἐγεσταίων, ἐκείνη δὲ ἐπιτρέψῃ ν' ἀποκατασταθῶσιν οἱ Λεοντῖνοι. Ὁ δὲ *Λάμαχος* τοὐναντίον ἀπεφάνθη, ὅτι ἔπρεπε νὰ πλεύσωσι κατὰ τῶν Συρακουσῶν καὶ νὰ συνάψωσι τάχιστα μάχην πλησίον τῆς πόλεως, ἐν ὅσῳ ἔτι οἱ ἐχθροὶ εἶναι ἀπαράσκευοι καὶ πολὺ ἐκπεπληγμένοι. Ταῦτα μὲν εἶπεν ὁ Λάμαχος, ἀλλὰ βλέπων ὅτι οἱ ἄλλοι δὲν συνεφώνουν, συνετάχθη μετὰ τῆς γνώμης τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ὁ Ἀλκιβιάδης λοιπὸν μετέβη εἰς τὴν Μεσσήνην, καὶ προέτεινεν εἰς τοὺς κατοίκους προτάσεις τινὰς, αἵτινες ὅμως δὲν ἐγένοντο δεκταί· καὶ ἐπειδὴ τῷ ἀπεκρίθησαν ὅτι δὲν θὰ ἐδέχοντο τὸν στρατὸν ἐν τῇ πόλει,

ἀλλὰ θὰ τῷ παρεῖχον ἀγορὰν ἔξω τῆς πόλεως, ἀπέπλευσεν εἰς τὸ Ῥήγιον. Ἐνταῦθα δὲ ἐπιστρέψας ἔλαβεν 60 ναῦς καὶ ἕνα τῶν στρατηγῶν καὶ παρέπλευσεν πρῶτον μὲν εἰς τὴν Νάξον, ὅπου ἐγένοντο δεκτοί, ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Κατάνην. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Καταναῖοι δὲν τοὺς ἐδέχθησαν ἕνεκα τῶν ἐν τῇ πόλει των Συρακουσίων, ἐκομίσθησαν πρὸς τὸν *Τηρίαν* ποταμὸν, καὶ διανυκτερεύσαντες ἐκεῖ ἔπλευσαν τὴν ἐπομένην πρὸς τὰς Συρακούσας, καὶ ἔστειλαν 10 πλοῖα εἰς τὸν Μέγαν λιμένα διατάξαντες αὐτὰ νὰ μεταβῶσιν ἐκεῖ καὶ νὰ κατασκοπεύσωσιν ἐὰν ὑπῆρχον πλοῖα εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ πλησιάζοντες εἰς τὰ παράλια νὰ κηρύξωσιν ἀπὸ τῶν πλοίων ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχοντο ν' ἀποκαταστήσωσι τοὺς Λεοντίνους εἰς τὴν πόλιν των, καὶ νὰ προσκαλέσωσιν ἐπομένως τοὺς ἐν Συρακούσαις εὑρισκομένους Λεοντίνους, ὅπως ἑνωθῶσι μετ' αὐτῶν. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐκήρυξαν ταῦτα καὶ ἐνήργησαν ὅσα ἐσκόπευον, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κατάνην, καὶ συνομολογήσαντες συνθήκην μετὰ τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐπανῆλθον εἰς τὸ Ῥήγιον, ὅπου ἔμενε καὶ ὁ ἄλλος στόλος των. Εἶτα δὲ μαθόντες ὅτι ὁ λαὸς τῆς *Καμαρίνης* διέκειτο φιλικῶς πρὸς αὐτοὺς, ἔπλευσαν ἐκεῖ, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν τοὺς ἐδέχθησαν, ἐπέστρεψαν πάλιν εἰς Κατάνην. Ἐκεῖ εὗρον τὴν Σαλαμινίαν ναῦν ἐλθοῦσαν ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ τῆς διαταγῆς νὰ μεταφέρῃ τὸν Ἀλκιβιάδην, ὅπως ἀπολογηθῇ δι' ὅσα τὸν ἐνεκάλει ἡ πόλις, καί τινας τῶν συστρατιωτῶν του, κατηγορουμένους διὰ τὴν βεβήλωσιν τῶν μυστηρίων καὶ τῶν Ἑρμῶν. Ὁ Ἀλκιβιάδης προσποιηθεὶς πρόθυμον ὑπακοὴν εἰς τὴν διαταγὴν τῆς πατρίδος, ἐπέβη μετὰ τῶν συγκατηγορουμένων εἰς τὴν ἰδίαν του τριήρη καὶ συνώδευσε τὴν Σαλαμινίαν μέχρι τῶν Θουρίων· ἀλλ' ἐδῶ φθάσαντες ἔπαυσαν νὰ τὴν ἀκολουθῶσι, καὶ ἀποβάντες ἐκ τοῦ πλοίου ἔγειναν ἄφαντοι. Οἱ δὲ ἐκ τῆς Σαλαμινίας ἐπί τινα μὲν χρόνον ἐζήτουν τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὅμως οὐδαμοῦ ἔβλεπον αὐτοὺς, ἀνεχώρησαν. Τότε δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπιβὰς μετὰ τῶν συγκατηγορουμένων ἐπὶ πλοίων μικρῶν ἐκ Θουρίων μετέβη εἰς τὴν Σπάρτην, ἧς τοὺς κατοίκους ἠρέθιζε πρὸς πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἵνα ἐκδικηθῇ τὴν πατρίδα του, ἥτις τὸν κατεδίωκε καὶ τὸν κατεδίκασεν εἰς θάνατον.

Μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀπωλέσθη καὶ ἡ ψυχὴ πάσης τῆς κατὰ τῆς Σικελίας ἐπιχειρήσεως, διότι ὁ Νικίας, εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ὁποίου περιῆλθε νῦν ἅπασα ἡ ἀρχηγία τοῦ πολέμου, ἠκολούθησε τὸ πρότερον ὑπ' αὐτοῦ προταθὲν σχέδιον, ἐξοδεύσας τοὺς ὑπολοίπους πολυτίμους μῆνας τοῦ θέρους εἰς ἐπιχειρήσεις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνωφελεῖς κατὰ

μικρῶν τινων πόλεων· ὥστε ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ στρατεύματι ἀνεφάνη ἀγανάκτησις, καὶ οἱ Συρακούσιοι εὗρον καιρὸν νὰ προετοιμασθῶσιν· αἱ δὲ λοιπαὶ Σικελικαὶ πόλεις δὲν εἶχον διάθεσιν νὰ προστεθῶσιν εἰς τοιαύτην ὀκνηρὰν πολεμικὴν δύναμιν. Ἵνα δὲ σώσῃ τὴν τιμὴν τῶν Ἀθηναϊκῶν ὅπλων, ὤφειλε πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ χειμῶνος νὰ κάμῃ ἀπόπειράν τινα κατὰ τῶν Συρακουσῶν. Ἵνα ὅμως δυνηθῇ ἀκωλύτως νὰ προσορμισθῇ εἰς τὰς Συρακούσας πέμπει ἐκεῖθεν ἄνθρωπόν τινα ἐκ Κατάνης πιστὸν μὲν εἰς αὐτὸν, ὄχι ὀλιγώτερον ὅμως πιστὸν, κατὰ τὸ φαινόμενον, καὶ εἰς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Συρακουσίων. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶπεν εἰς τοὺς Συρακουσίους ὅτι ἤρχετο ἐκ μέρους τινῶν Καταναίων νὰ τοῖς ἀναγγείλῃ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι διηνυκτέρευον ἐν τῇ πόλει μακρὰν τοῦ στρατοπέδου, καὶ ὅτι ἐὰν οἱ Συρακούσιοι ἤθελον νὰ ὁρμήσωσι καθ' ὡρισμένην ἡμέραν περὶ τὴν πρωΐαν πανστρατιᾷ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, αὐτοὶ μὲν οἱ Καταναῖοι ἤθελον κρατήσει τοὺς εὑρισκομένους ἐν τῇ πόλει καὶ ἤθελον ἐμπρήσει τὰ πλοῖα, οἱ δὲ Συρακούσιοι, προσβάλλοντες τὰ χαρακώματα, εὐκόλως ἤθελον κυριεύσει τὸ στρατόπεδον. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος εἶπεν εἰς τοὺς Συρακουσίους, ὁ δὲ Νικίας ἐπορεύθη εἰς τὸν μεσημβρινῶς τῆς πόλεως εὑρισκόμενον Μέγαν λιμένα καὶ ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Ὀλυμπιείου, ὅπερ ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους ἦτο ἐξησφαλισμένον διὰ τειχῶν, οἰκιῶν, δένδρων καὶ ἑλῶν, ἐκ δὲ τοῦ ἄλλου δι' ἀποτόμων βράχων. Οἱ Συρακούσιοι, ὅτε ἦλθεν ἡ ὁρισθεῖσα ἡμέρα, ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἐνικήθησαν. Τὴν δὲ ἀκόλουθον ἡμέραν οἱ Ἀθηναῖοι καύσαντες τοὺς ὀλίγους νεκρούς των εἰσῆλθον εἰς τὰ πλοῖά των καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κατάνην, διότι ἦτο ἤδη χειμών.

Οἱ Συρακούσιοι κατὰ τὸν χειμῶνα ἐκεῖνον ἐφρόντισαν νὰ προετοιμάσωσι τὴν πόλιν των ὅσον τὸ δυνατὸν καλλίτερον πρὸς ἄμυναν· ἦτο δὲ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἀνήρ τις, ὅστις ἤξιζε περισσότερον παρὰ ὁλόκληρον στράτευμα. Οὗτος ἦτο ὁ *Ἑρμοκράτης*, υἱὸς τοῦ *Ἕρμωνος*, ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος, ὅστις, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀπολέσας τὴν ἐπιρροήν του ἕνεκα τῶν δημοκρατικῶν δημαγωγῶν, ἀπέκτησεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀνάγκης πάλιν τιμὰς καὶ δύναμιν· πολιτικὸς συνετώτατος ὢν καὶ ῥήτωρ ἔξοχος, συγχρόνως δὲ καὶ στρατηγὸς δεδοκιμασμένης ἱκανότητος, παρεκίνησε τοὺς Συρακουσίους νὰ διορίσωσιν ἀντὶ τῶν 15 στρατηγῶν, οἵτινες ἦσαν παραίτιοι ἀταξίας, 3 μόνον, οἵτινες νὰ γυμνάσωσι τοὺς πολίτας κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ χειμῶνος εἰς τὰ ὅπλα, καὶ νὰ διατάξωσι πάντα τὰ ἀφορῶντα τὴν ἄμυναν ὅπως αὐ-

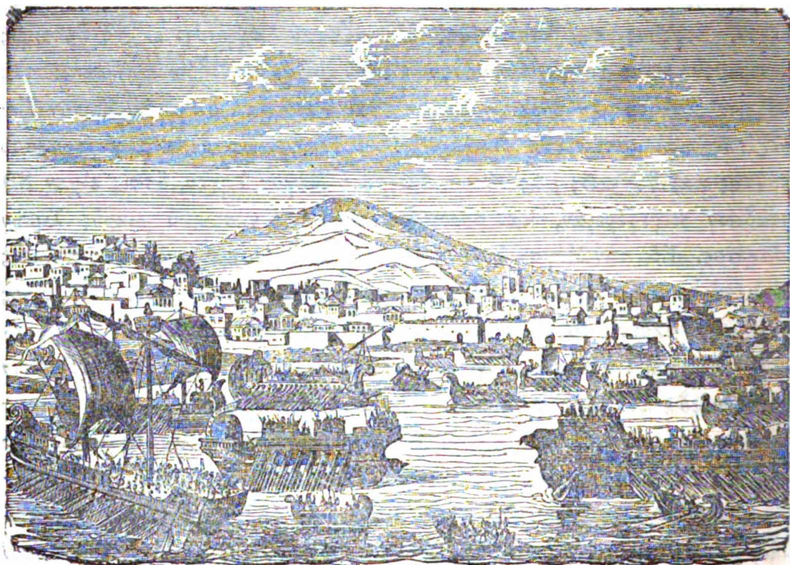
τὸς ἤθελε νομίσει συμφερώτερον. Οἱ Συρακούσιοι ἀκούσαντες ταῦτα, ἐδέχθησαν ὅσα προέτεινε καὶ ἐξελέξαντο αὐτὸν στρατηγὸν μετὰ τοῦ *Ἑρμοκράτους*, τοῦ υἱοῦ τοῦ Λυσιμάχου, καὶ τοῦ *Σικανοῦ*, υἱοῦ τοῦ Ἐξηκέστου, ἔστειλαν δὲ καὶ πρέσβεις εἰς τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Λακεδαίμονα διὰ νὰ ζητήσωσι βοήθειαν. Καὶ πρῶτον μὲν ἐφρόντισεν ὁ Ἑρμοκράτης νὰ οἰκοδομήσῃ τεῖχος περιλαμβάνον καὶ τὸν *Τεμενίτην*, ὅπως καταστήσῃ εἰς τὸν ἐχθρὸν δυσκολωτέραν τὴν περικύκλωσιν τῆς πόλεως· ἀνήγειρε δὲ καὶ δύο φρούρια, ἓν εἰς τὰ Μέγαρα καὶ ἄλλο ἐν τῷ Ὀλυμπιείῳ, καὶ διέταξε νὰ περιφράξωσιν ὅλας τὰς ἀποβάθρας διὰ πασσάλων. Εἶτα δὲ ἀπέστειλεν, ὡς εἴπομεν, πρέσβεις εἰς Κόρινθον καὶ Πελοπόννησον τὸ μὲν ἵνα ζητήσωσι βοήθειαν, τὸ δὲ ἵνα παρακινήσωσι τὰς ἐκεῖ πόλεις, καὶ ἰδίως τὴν Σπάρτην, νὰ κάμωσι φανερὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν· προσέτι δὲ προσεπάθησε νὰ συμφιλιώσῃ τὰς τῆς Σικελίας πόλεις μετὰ τῶν Συρακουσῶν καὶ νὰ τὰς προτρέψῃ νὰ συνάψωσι συμμαχίαν πρὸς αὐτάς. Ὅτε δὲ οἱ Συρακούσιοι ἔμαθον, ὅτι ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἐν Νάξῳ, ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Κατάνης, ὅπου ἔφθειραν τὰς γαίας, καὶ κατέκαυσαν καὶ τὸ στρατόπεδον, ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐγκαταλίπει. Ἐν τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι συνεννοημένοι ὄντες μετὰ πολλῶν τῶν ἐν Μεσσήνῃ νὰ προδώσωσι τὴν πόλιν, ἐπεχείρησαν νὰ τὴν κυριεύσωσιν, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσαν· διότι ὁ Ἀλκιβιάδης ὢν ἤδη ἐχθρὸς τῆς πατρίδος του εἶχεν ἀνακοινώσει τὰ περὶ τούτου εἰς τὴν ἐν Μεσσήνῃ φατρίαν τῶν Συρακουσίων. Διατρίψαντες λοιπὸν ἐκεῖ 13 ἡμέρας, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Νάξον, ὅπου περιχαρακώσαντες τὸ στρατόπεδόν των διεχείμασαν. Κατὰ δὲ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ προσείλκυσαν τὸ πλεῖστον τῶν μεσογείων Σικελῶν, παρὰ τῶν ὁποίων ἐλάμβανον σῖτον, ἐνίοτε δὲ καὶ χρήματα, συνήθροισαν δὲ καὶ ὅσους ἵππους ἠδυνήθησαν, καὶ προὐμηθεύθησαν πλίνθους καὶ σίδηρον, τὰ ὁποῖα τοῖς ἐχρησίμευον διὰ τὴν πολιορκίαν· ἐζήτησαν δὲ καὶ ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἱππικόν, κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ Συρακούσιοι ἦσαν μέχρι τοῦδε πολὺ ὑπέρτεροι.

Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 414 ἔφθασαν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν 250 ἱππεῖς, οἵτινες ἐγυμνάσθησαν ἐν τῇ Σικελίᾳ, 30 ἱπποτοξόται μεθ' ὅλης των τῆς συσκευῆς, ἀλλ' ἄνευ ἵππων, καὶ 300 τάλαντα ἀργυρίου πρὸς προμήθειαν τῶν ἐπιτηδείων τοῦ στρατεύματος. Εἶτα δὲ διὰ τῆς βοηθείας τῶν συμμάχων ηὐξήθη τὸ ἱππικὸν μέχρις 650 ἀνδρῶν. Νῦν ἐπορεύθη ὁ Νικίας μετὰ πάσης τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως πρὸς τὰς Συρακούσας. Ἡ πλουσιωτάτη αὕτη καὶ μεγίστη πόλις τῆς Σικελίας ἐκτίσθη τῷ

735 ὑπὸ τῶν Κορινθίων. Τὸ παλαιότατον μέρος αὐτῆς ἦτο ἡ νῆσος *Ὀρτυγία*, καλουμένη συνήθως καὶ ἁπλῶς ἡ *Νᾶσος*, συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἠπείρου κατ' ἀρχὰς μὲν διὰ προχώματος, βραδύτερον δὲ διὰ γεφύρας. Κατὰ μικρὸν ὅμως ἐξετάθη ἡ πόλις καὶ ἐπὶ τῆς πλησίον στερεᾶς, ὀρεινῆς χερσονήσου, ἥτις ἀπὸ ὕψους τινὸς ὄπισθεν τῆς πόλεως, *Ἐπιπολαὶ* ὀνομαζομένου, κατακλίνεται πρὸς τὴν θάλασσαν. Τὸ ἀνατολικώτατον μέρος τῆς χερσονήσου ταύτης, ὕψωμα ἀπότομον καὶ ἰσχυρῶς ὠχυρωμένον, βορείως τῆς Ὀρτυγίας, ὀνομάζεται *Ἀχραδίνα*· τὸ δυτικῶς συνορεῦον πρὸς αὐτὴν ἐπίπεδον καταλαμβάνουσι δύο τμήματα τῆς πόλεως· καὶ τὸ μὲν βόρειον ὠνομάζετο *Τύκα*, τὸ δὲ μεσημβρινὸν *Τεμενίτης* καὶ μετέπειτα *Νεάπολις*. Μεσημβρινῶς δὲ τῆς χερσονήσου ταύτης καὶ δυτικῶς τῆς νήσου, ἔκειτο ὁ Μέγας λιμὴν, ὅστις εἶχεν 80 σταδίων περιφέρειαν, καὶ βορειοδυτικῶς τῆς νήσου ὁ μικρὸς λιμὴν *Λάκκιος*. Εἰς τὸν Μέγαν λιμένα ἐξέβαλλεν ὁ μεσημβρινὸς τῆς πόλεως ῥέων ποταμὸς *Ἄναπος*, εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ ὁποίου ἐπί τινος ὑψώματος ἔκειτο τὸ *Ὀλυμπιεῖον*, μέγας ναὸς τοῦ Διός.

Οἱ Ἀθηναῖοι προσωρμίσθησαν εἴς τινα βορείως τῆς πόλεως κείμενον δρεπανοειδῆ κόλπον, ὅστις πρὸς βορρᾶν ἐξησφαλίζετο διά τινος πετρώδους ἀκρωτηρίου, *Θάψου* καλουμένου, πλησίον τῆς κωμοπόλεως *Λέοντος*, 6 ἕως 7 στάδια μακρὰν τῶν Συρακουσῶν, καὶ κατέλαβον παρευθὺς τὸν 2,000 περίπου βημάτων ἀπέχοντα ἀπότομον λόφον *Ἐπιπολὰς*, ὅθεν ἠδύναντο νὰ ἐπιβλέπωσι πᾶσαν τὴν πόλιν, καὶ νὰ κρατῶσιν αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των. Δεύτερον δέ τινα λόφον, ὄπισθεν τῶν Ἐπιπολῶν, πρὸς δυσμὰς κείμενον καὶ *Λάβδαλον* καλούμενον, περιετείχισαν καὶ κατέστησαν αὐτὸν κύριον στρατόπεδον αὐτῶν. Ἔπειτα δὲ κατέλαβον καὶ τὴν *Συκῆν*, θέσιν τινὰ μεταξὺ τῶν Ἐπιπολῶν καὶ τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν ὠχύρωσαν διὰ κυκλοτεροῦς τείχους τόσον ταχέως, ὥστε μεγάλως ἐξεπλάγησαν οἱ Συρακούσιοι· καὶ διενοήθησαν μὲν οὗτοι νὰ ἐμποδίσωσι τὴν οἰκοδομὴν, ἀλλ' ἐπειδὴ μετὰ ἐπανειλημμένας προσβολὰς δὲν τὸ κατώρθωσαν, ἐνόμισαν προτιμότερον νὰ ἐγείρωσι πλάγιον ἀντιτείχισμα κάτωθεν τοῦ μέρους, ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι ἔμελλον νὰ διευθύνωσι τὸ ἰδικόν των, ἵνα καταστήσωσιν ἀδύνατον τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς πόλεώς των. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι κατέστρεψαν πάλιν τὰ κατασκευαζόμενα πρὸς κώλυσίν των ἔργα καὶ ἀπέκλεισαν τοὺς ὑπογείους ὀχετοὺς, οἵτινες ἔφερον ἐκ τῶν Ἐπιπολῶν τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν. Μετὰ δὲ ταῦτα προσέβαλον τὸ μεσημβρινὸν τεῖχος μέχρι τῶν ἄκρων τοῦ μεγάλου λιμένος. Οἱ Συρακούσιοι προσεπάθησαν καὶ ἐκεῖ νὰ ἐμπο-

δίσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν μέχρι τῆς θαλάσσης ἀποτείχισιν, ὀρύξαντες τάφρον τινά· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι τὸν μὲν στόλον των διέταξαν νὰ πλεύσῃ ἐκ τῆς Θάψου εἰς τὸν μέγαν λιμένα, αὐτοὶ δὲ καταβάντες τὴν πρωΐαν ἐκ τῶν Ἐπιπολῶν εἰς τὴν πεδιάδα, καὶ διαβάντες τὸ ἄλσος ἐκυρίευσαν τήν τε τάφρον καὶ τὸ χαράκωμα. Ἐνταῦθα δὲ συνήφθη μάχη σφοδρὰ, καθ' ἣν ἐνίκησαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλ' ἐφονεύθη καὶ ὁ Λάμαχος.

Ὁ τῶν Ἀθηναίων στόλος πρὸ τῶν Συρακουσῶν.

Ἤδη ἀπετελέσθη σχεδὸν ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν Συρακουσῶν· οἱ δὲ λαοὶ τῆς Ἰταλίας περιέμενον μετὰ περιεργείας τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἤθελε κυριευθῇ ἡ ὑπερήφανος αὕτη πόλις. Πολλαχόθεν συνέρρεον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους σύμμαχοι, καὶ αὐτοὶ οἱ Τυρρηνοὶ τῆς βορείου Ἰταλίας ἔστειλαν 3 πολεμικὰ πλοῖα πρὸς τὸν στόλον τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Συρακούσιοι μὴ βλέποντες ἐρχομένην ἐκ τῆς Πελοποννήσου βοήθειαν ἤρχισαν ν' ἀπελπίζωνται, καὶ ὡμίλουν πρὸς ἀλλήλους περὶ συμβιβασμοῦ, ὃν μάλιστα προέτειναν καὶ εἰς τὸν Νικίαν· καθαιρέσαντες δὲ τοὺς πρώην στρατηγοὺς, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἐγένοντο θύματα τῆς ἀτυχίας των ἢ τῆς ἀπιστίας των ἐξελέξαντο ἀντ' αὐτῶν ἄλλους. Ἐν τῇ στενοχωρίᾳ καὶ τῇ μεγάλῃ ταύτῃ ἀνάγκῃ τῶν Συρακουσίων ἦλθε πρὸς αὐτοὺς ἀπροσδόκητος βοήθεια ἐκ Σπάρτης, κατὰ προτροπὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου· οὗτος, εὐθὺς ὡς ἔφθασαν οἱ πρέσβεις τοῦ Ἑρμοκράτους εἰς

Σπάρτην, παρεκίνησε τοὺς Σπαρτιάτας διὰ λαμπροῦ λόγου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ νὰ στείλωσι πρὸς τοὺς Συρακουσίους ἄνδρα δυνάμενον καὶ τὰ περὶ ἀμύνης αὐτῶν καλῶς νὰ διαθέσῃ καὶ τὸ θάρρος των ν' ἀνανεώσῃ. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐξελέξαντο πρὸς τοῦτο τὸν *Γύλιππον*, υἱὸν τοῦ ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους γνωστοῦ Κλεανδρίδου (σελ. 336), ἄνδρα, ὅστις μετ' ἀρχαίας Σπαρτιατικῆς ἀνδρείας καὶ πεποιθήσεως περὶ τῆς νίκης συνέδεε δραστήριον καὶ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα. Οὗτος ἦλθε μεθ' 700 πολεμιστῶν εἰς τὴν Σικελίαν, συνήθροισε ταχέως στρατὸν πλέον τῶν 2000 ἀνδρῶν, καὶ ἔφθασε διὰ τῶν λόφων τῶν Ἐπιπολῶν, διαρρήξας τὸ τεῖχος τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὰς Συρακούσας, ὧν οἱ κάτοικοι ἔθεσαν ὑπὸ τὰς διαταγάς του προθύμως πᾶσαν τὴν πολεμικὴν δύναμιν.

Διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Γυλίππου ἐβελτιώθησαν τὰ τῶν Συρακουσίων, οἵτινες νῦν ἀνέκτησαν τὸ θάρρος των, καὶ ἔπαυσαν μὲν αἱ μετὰ τοῦ Νικίου περὶ συμβιβασμοῦ διαπραγματεύσεις, ἀλλ' ὁ Γύλιππος εἶδεν ὅτι οἱ Συρακούσιοι δὲν ἠδύναντο εὐκόλως νὰ παραταχθῶσιν ἐν τάξει πρὸς μάχην· διὸ ἔπεμψε κήρυκα πρὸς τὸν Νικίαν προτείνων ἀνακωχὴν ἐπὶ τῷ ὅρῳ ν' ἀναχωρήσῃ ἐντὸς 5 ἡμερῶν ἐκ τῆς Σικελίας μετὰ τοῦ στρατεύματος καὶ τοῦ στόλου του. Ἀντὶ δὲ ν' ἀμύνωνται πλέον οἱ Συρακούσιοι, ἤρχισαν νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν Ἀθηναίων, πρὸς οὓς συνεπλάκησαν πολλάκις. Ὁ Γύλιππος ἐκυρίευσε τὸ ἐν Λαβδάλῳ ὀχύρωμα τῶν Ἀθηναίων, καὶ οὕτως εἶχεν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ του τὰς Ἐπιπολάς· ἔπειτα δὲ παρατηρήσας ὅτι τὰ ὀχυρώματα τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ μὲν τὸ μεσημβρινὸν μέρος εἶχον ἐκταθῆ μέχρι τῆς θαλάσσης, τὰ δὲ πρὸς ἄρκτον ὡσαύτως εἶχον ἀνεγερθῆ, ἐνόμισεν ὅτι, ἐὰν ἐκτείνῃ ἐκεῖσε πλάγιον τεῖχος ἀπὸ τῆς πόλεως, ἠδύνατο νὰ διακόψῃ τὴν συγκοινωνίαν τῶν δύο μερῶν τῶν δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ· διὰ τοῦτο λοιπὸν ἀνήγειρε τεῖχος, καὶ τοιουτοτρόπως κατέστησεν ἀδύνατον τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς πόλεως. Οἱ Ἀθηναῖοι περιωρίσθησαν εἰς τὸ ἐν Συκῇ κυκλοτερὲς φρούριόν των καὶ τὸ πρὸς τὸν Μέγαν λιμένα κατασκευασθὲν μεσημβρινὸν διπλοῦν τεῖχος· ἀπὸ δὲ τῶν Ἐπιπολῶν ἀπεχωρίσθησαν διά τινος ταχέως κατασκευασθέντος τείχους τῶν Συρακουσίων. Τὸ κεντρικώτερον στήριγμά των ἐγένετο νῦν ὁ Μέγας λιμήν, ὅπου εὑρίσκετο ὁ στόλος των. Ἵνα δὲ ἐξασφαλίσῃ τοῦτον, ὠχύρωσεν ὁ Νικίας τὸ πετρῶδες ἀκρωτήριον *Πλημμύριον*, ἐφ' οὗ ἀνήγειρε τρία φρούρια διὰ νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀποθῆκαι τῶν σκευῶν, καὶ ὅπου μετέφερε καὶ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ στόλου.

Ὁ χειμὼν τοῦ 414—413 ἤρχισε διὰ τὸν Νικίαν μὲ λυπηρὰς προσ-

δοκίας. Οἱ ἐκ Σικελίας σύμμαχοι ἀπέστησαν κατὰ μέγα μέρος, ὁ δὲ στρατὸς ἠλαττώθη διὰ μεγάλων λειποταξιῶν· ὥστε δὲν εἶχεν ἀρκετὸν στρατόν, ἵνα φρουρήσῃ τὰ ἐκτενῆ ὀχυρώματα. Ἀθυμία κατέλαβε πάντας τοὺς Ἀθηναίους καὶ πρὸ πάντων αὐτὸν τὸν Νικίαν, ὅστις, ἐκ φύσεως ὢν δειλὸς καὶ πάσχων ἐξ ὀδυνηρᾶς τινος νόσου τῶν νεφρῶν, ᾐσθάνετο ἑαυτὸν ἀνίκανον πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ βαρέος καθήκοντός του· διὸ ἔγραψε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐπιστολήν, ἐν ᾗ λεπτομερῶς ἐξέθετε τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ προέτεινεν ἢ ν' ἀνακληθῇ τὸ στράτευμα ἢ νὰ σταλῇ καὶ ἄλλη δύναμις μεγάλη πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀκούσαντες τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τοῦ Νικίου δὲν ἔδοσαν προσοχὴν εἰς τὰς παρουσιαζομένας δυσκολίας, οὐδ' ἀφῄρεσαν τὴν στρατηγίαν ἀπ' αὐτόν, ἀλλὰ μέχρις οὗ φθάσωσιν οἱ ἄλλοι ἐκλεχθέντες συστράτηγοί του, διώρισαν δύο ἐκ τῶν ἐν Σικελίᾳ εὑρισκομένων, τὸν *Μένανδρον* καὶ τὸν *Εὐθύδημον*, διὰ νὰ μὴ ὑφίσταται μόνος του τὰς κακουχίας τοῦ πολέμου, ἀσθενὴς ὤν. Πρὸς δὲ τούτοις ἀπέστειλαν εὐθὺς 10 πολεμικὰ πλοῖα μετὰ χρημάτων καὶ στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν *Εὐρυμέδοντα*, καὶ διέταξαν τὸν Δημοσθένη νὰ κάμῃ μέχρι τοῦ ἔαρος μεγάλας πολεμικὰς προπαρασκευάς. Παρὰ τοῖς Συρακουσίοις ἐπεκράτει ζωηρὸν καὶ ἀκμαῖον τὸ θάρρος· διότι ὁλονὲν συνέρρεον πρὸς αὐτοὺς νέαι πολεμικαὶ δυνάμεις ἐκ τῆς Σικελίας, ὅπου αὐτὸς ὁ Γύλιππος περιηγεῖτο καὶ προσείλκυε τὰς πόλεις εἰς τὰς Συρακούσας. Ἐκ τῆς μητροπόλεως Κορίνθου ἦλθον πολεμικαὶ τριήρεις, μεθ' ὧν ἡνώθησαν καὶ Σικελικὰ πλοῖα, ὧν τὰ πληρώματα ἐγυμνάζοντο ἀκαταπαύστως πρὸς τὸν μέλλοντα ἀγῶνα, ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι ἔκειντο ἀδρανεῖς εἰς τὴν ξηράν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑπομένου θέρους συνέκειτο ὁ στόλος τῶν Συρακουσίων ἐξ 80 πολεμικῶν πλοίων, δι' ὧν ὁ Γύλιππος καὶ ὁ Ἑρμοκράτης προσεπάθουν νὰ καταστρέψωσι τοὺς Ἀθηναίους, πρὶν ἀκόμη φθάσωσιν αἱ νέαι πολεμικαὶ δυνάμεις ἐκ τῶν Ἀθηνῶν. Προὐχώρησαν δὲ μεθ' ὅλης των τῆς δυνάμεως ἐναντίον τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων καὶ συνῆψαν ναυμαχίαν κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Μεγάλου λιμένος. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐνίκησαν, ἀλλ' ἐνῷ ὅλη ἡ προσοχὴ τῶν ἐν τῷ Πλημμυρίῳ ἦτο ἐστραμμένη πρὸς τὴν ναυμαχίαν, αἴφνης ὁ Γύλιππος ἐπετέθη κατὰ τῶν φρουρίων, ἅτινα καὶ ἐκυρίευσε. Τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ἠναγκάσθησαν ἤδη νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ Μεγάλου λιμένος καὶ περιεκλείσθησαν ἐκεῖ, διότι οἱ Συρακούσιοι ἐξουσίαζον καὶ τὴν εἴσοδον αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν. Ὀλίγον δὲ μετέπειτα μαθόντες οἱ Συρακούσιοι ὅτι νέαι βοήθειαι στέλλονται ἐξ Ἀθηνῶν, ἐτόλ-

μησαν νὰ συνάψωσιν ἐν τῷ λιμένι νέαν ναυμαχίαν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἕνεκα τοῦ στενοῦ χώρου δὲν ἠδύναντο μήτε περιστροφὰς νὰ κάμωσι, μήτε τὴν ἐχθρικὴν γραμμὴν νὰ διασχίσωσι· τοὐναντίον οἱ Συρακούσιοι συνέταμον τὰς πρώρας τῶν πλοίων, κατέστησαν αὐτὰς μᾶλλον στερεὰς καὶ ἔθεσαν ἐπ' αὐτῶν παχείας ἐπωτίδας· ἐπ' αὐτῶν δὲ προσήλωσαν εἰς τὰ πλευρὰ τῶν πλοίων, ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἀντηρίδας ἐξ πήχεων, ἵνα προσβάλλοντες τὴν πρώραν διὰ τῆς πρώρας συντρίβωσι τὰς τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, ἐπιτιθέμενοι μετ' ἐμβόλων στερεῶν καὶ παχέων κατὰ κοίλων καὶ ἀσθενῶν. Ὁ μὲν Νικίας ἦτο ἐναντίος τῆς ναυμαχίας· ἀλλ' οἱ δύο νέοι συστράτηγοί του, οἵτινες ἐπεθύμουν νὰ πράξωσιν ἔνδοξόν τι πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Δημοσθένους, ἦσαν ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ ναυμαχήσωσι· δυστυχῶς ἐνικήθησαν ἐντελῶς οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἐφοβοῦντο ἤδη μὴ καταστραφῶσιν ὅλοι ἐν τῷ λιμένι διὰ νέας προσβολῆς τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἔφθασεν ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Εὐρυμέδων μετὰ νέας ἐπικουρίας ἐξ 73 πολεμικῶν πλοίων, 5,000 ὁπλιτῶν καὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀκοντιστῶν, σφενδονιστῶν καὶ τοξοτῶν, καὶ μεθ' ὅλων τῶν ἀναγκαίων τροφῶν· οὕτω δὲ τὸ στράτευμα τῶν Ἀθηναίων ἀνέλαβεν ἤδη θάρρος.

Ὁ Δημοσθένης, ὅστις ἦτο λίαν ἔμπειρος στρατηγός, εὐθὺς, ὡς εἶδε τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἐνόησεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ παρέρχηται ὁ καιρὸς καὶ προέτεινεν ἀντὶ ν' ἀμύνωνται νὰ ἐπιτίθενται· ἀλλ' εἰς τοῦτο ἠναντιώθη ὁ Νικίας, λέγων ὅτι δὲν πρέπει νὰ σπεύσωσι τὴν ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, καθόσον ἐν Συρακούσαις δὲν ὑπάρχουσι χρήματα καὶ ὅτι οἱ κάτοικοι αὐτῶν εἶναι δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ Γυλίππου διὰ τὴν σπαρτιατικὴν αὐτοῦ ὑπερηφάνειαν, τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν πλεονεξίαν, καὶ ἑπομένως ὅτι διὰ τῆς ἀναβολῆς ἐλπίζει νὰ κατορθώσωσιν ὅ,τι ἐπιθυμοῦσιν. Ὁ Δημοσθένης ὅμως κατώρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς συστρατήγους του νὰ δεχθῶσι τὸ σχέδιόν του· συνεβούλευσε δὲ νὰ καταλάβωσι τὰς Ἐπιπολὰς, ἃς κατεῖχον οἱ ἐχθροὶ, ἐν καιρῷ νυκτός. Καὶ τῳόντι τὸ αὐτόθι τείχισμα ἐκυριεύθη, ἡ φρουρὰ ἐφονεύθη καὶ τὰ ἐκ τῶν πλησίων ὀχυρωμάτων σπεύσαντα ἐκεῖ ϛρατεύματα ὑπὸ τὸν Γύλιππον ἐτράπησαν εἰς φυγήν· ἀλλὰ νέος στρατὸς προσῆλθε πρὸς βοήθειαν τῶν Συρακουσίων καὶ συνήφθη ἐν τῷ σκότει τῆς νυκτὸς μακρὰ καὶ αἱματηρὰ μάχη, καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι κατ' ἀρχὰς μὲν κατεδίωκον τοὺς ἐχθροὺς δρομαίως, τρέψαντες αὐτοὺς εἰς φυγὴν, ἔπειτα δὲ προσβληθέντες ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν, ἔφευγον ἐν ἀταξίᾳ, καὶ τέλος ἡττήθησαν παντελῶς, ἀπολέσαντες 2000 ἄνδρας.

Ἀφοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβον καὶ ἔθαψαν τοὺς νεκρούς των, ὁ μὲν Δημοσθένης καὶ Εὐρυμέδων παρεκίνησεν αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσιν ὅσον τάχιστα τὰς Συρακούσας καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀλλαχοῦ τῆς νήσου, περιμένοντες καλλιτέραν εὐκαιρίαν· ἀλλ' ὁ Νικίας ἀντέτεινεν εἰς τὴν συμβουλὴν ταύτην, φοβούμενος μᾶλλον τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ ἐν Ἀθήναις, παρὰ τὰ ὅπλα τοῦ ἐχθροῦ. Ὅτε ὅμως εἶδεν ὅτι οἱ στρατιῶται ἐβαρύνθησαν τὴν ἐκεῖ διαμονὴν, διότι καὶ ἡ ὥρα τοῦ ἔτους ἦτο ἐκείνη, καθ' ἣν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσθενοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὸ μέρος, ὅπου ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι, ἦτο ἑλῶδες καὶ νοσηρὸν, τότε τέλος ἐνέδωκεν. Ὅτε δὲ τὰ πάντα προητοιμάσθησαν καὶ ἔμελλον ν' ἀποπλεύσωσιν, αἴφνης ἐγένετο ἔκλειψις Σελήνης· ἦτο δὲ πανσέληνος. Οἱ πλεῖστοι τῶν Ἀθηναίων ἐξέλαβον τοῦτο ὡς κακὸν οἰωνὸν καὶ παρεκάλεσαν τοὺς στρατηγούς των ν' ἀναβάλωσι τὴν ἀναχώρησίν των, οἱ δὲ μάντεις εἶπον εἰς τὸν ἐκπλαγέντα Νικίαν, ὅστις ἦτο ὁ δεισιδαιμονέστερος πάντων ἐν τῷ στρατῷ, ὅτι πρέπει ν' ἀναβάλωσι τὸν ἀπόπλουν ἐπὶ 27 ἡμέρας, ἤτοι μέχρι τῆς ἄλλης πανσελήνου. Οὕτω δὲ ἐπείσθη ὁ Νικίας ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀναχωρήσωσι, καὶ ἐξώδευε τὸν πολύτιμον καιρόν του προσφέρων θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ἐρωτῶν τοὺς μάντεις, μέχρις οὗ οἱ Συρακούσιοι ἀφ' ἑνὸς μὲν προσέβαλον τὰ τείχη τῶν Ἀθηναίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξήγαγον 76 πλοῖα, ἵνα περικλείσωσι τὸν στόλον αὐτῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι προὐχώρησαν μετὰ 86 πλοίων καὶ συνεκρότησαν ναυμαχίαν, καθ' ἣν ἐφονεύθη ὁ Εὐρυμέδων. Οἱ Συρακούσιοι ἐπαρθέντες διὰ τὴν ναυτικὴν νίκην των, διενοοῦντο νὰ καταστρέψωσιν ὅλον τὸν Ἀθηναϊκὸν στόλον καὶ τὸ στράτευμα. Διὸ ἀπεφάσισαν νὰ κλείσωσι τὸ στόμιον τοῦ λιμένος προσορμίζοντες τριήρεις πλαγίως θέτοντες αὐτὰς καὶ ἄλλα μικρότερα πλοῖα. Οἱ τῶν Ἀθηναίων στρατηγοὶ βλέποντες ὅτι ἐστεροῦντο τροφῶν, διότι εἶχον παραγγείλει εἰς τὴν Κατάνην νὰ παύσωσιν αἱ ἀποστολαὶ, ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ ἀνώτερα τείχη καὶ νὰ καταλάβωσι πλησίον τῶν πλοίων των τόσον μόνον τόπον, ὅσος ἤρκει νὰ χωρῇ τὰ σκεύη των καὶ τοὺς ἀσθενεῖς, τὸ δὲ λοιπὸν στράτευμα νὰ ἔμβῃ εἰς τὰ πλοῖα καὶ νὰ συγκροτήσωσι ναυμαχίαν· καὶ ἐὰν μὲν νικήσωσι, νὰ μεταβῶσιν εἰς Κατάνην, ἐὰν δὲ νικηθῶσι, νὰ πυρπολήσωσι τὸν στόλον καὶ νὰ ὑποχωρήσωσι διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν πρώτην φιλικὴν θέσιν, ἣν θὰ ἠδύναντο νὰ καταλάβωσιν. Ἐπεβιβάσθησαν λοιπὸν εἰς 110 πλοῖα καὶ ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Μενάνδρου καὶ Εὐθυδήμου ἔπλευσαν ἀμέσως πρὸς τὸ ζεῦγμα τοῦ λιμένος καὶ τὸ ἀφεθὲν κενὸν διάστημα, θέλοντες

νὰ βιάσωσι τὴν ἔξοδον. Οὕτω δὲ φθάσαντες εἰς τὸ ζεῦγμα ἐνίκησαν εἰς τὴν πρώτην προσβολὴν καὶ προσεπάθουν νὰ διέλθωσιν, ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ἐνησχολοῦντο νὰ λύσωσι τὰ ἐν τῷ στομίῳ πλοῖα, ἔπλευσαν οἱ Συρακούσιοι μετὰ τῶν συμμάχων αὐτῶν, καὶ ἡ μάχη κατέστη γενική. Ὑπῆρξε δὲ αὕτη ἡ πεισματωδεστάτη ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων. Οὐδέποτε εἰς τόσον μικρὸν χῶρον, λέγει ὁ Θουκυδίδης, ἐναυμάχησαν τόσα πλοῖα, διότι οἱ δύο στόλοι ὁμοῦ ἠρίθμουν 200 ναῦς. Τέλος ὁλόκληρος ὁ τῶν Ἀθηναίων στόλος ἐφάνη φεύγων εἰς τὴν παραλίαν, τὰ δὲ πλοῖα τῶν ἐχθρῶν καταδιώκοντα αὐτὸν ἐκ τοῦ πλησίον. Μετὰ τὴν τρομερὰν ταύτην ναυμαχίαν, εἰς ἣν ἐφονεύθησαν ἑκατέρωθεν πολλοὶ ἄνθρωποι καὶ κατεστράφησανπολλὰ πλοῖα, οἱ μὲν Συρακούσιοι νικηταὶ ὄντες, συνήθροισαν τὰ ναυάγια καὶ τοὺς νεκρούς, ἐπέστρεψαν εἰς τὰς πατρίδας των καὶ ἔστησαν τρόπαιον· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τοσοῦτον ἐλυπήθησαν διὰ τὴν ἧττάν των, ὥστε οὐδὲ ἔστειλαν νὰ ζητήσωσι τοὺς νεκροὺς αὐτῶν διὰ νὰ τοὺς ἐνταφιάσωσιν. Εἶτα δὲ ἀπεφασίσθη ν' ἀναχωρήσωσι τὴν ἰδίαν ἐκείνην νύκτα, καὶ ὁ Δημοσθένης προέτεινεν, ἐπειδὴ τοῖς ἔμενον 60 τριήρεις σῶαι, αἱ δὲ ἐχθρικαὶ εἶχον καταντήσει ὀλιγώτεραι τῶν 50, νὰ ἔμβωσιν εἰς τὰ πλοῖα καὶ νὰ διέλθωσι διὰ τῆς βίας τὸ στόμιον τοῦ λιμένος· καὶ ὁ μὲν Νικίας ἐνέκρινεν εὐθὺς τὸ σχέδιον, οἱ δὲ ναῦται ἐκπεπληγμένοι διὰ τὴν προτέραν ἧτταν δὲν ἠθέλησαν νὰ ἔμβωσιν εἰς τὰ πλοῖα. Δὲν ὑπελείπετο λοιπὸν τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ἀναχωρήσωσι διὰ ξηρᾶς.

Ὁ Ἑρμοκράτης ὑποπτεύων μὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιχειρήσωσι τὴν ἀναχώρησίν των κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα, μετέβη εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν Συρακουσῶν καὶ παρέστησεν εἰς αὐτοὺς ὅτι δὲν ἔπρεπε ν' ἀφήσωσι τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀναχωρήσωσι διὰ νυκτός, ἀλλ' ὅτι ἦτο ἀνάγκη ὅλοι οἱ Συρακούσιοι καὶ οἱ σύμμαχοι νὰ ἐξέλθωσιν εὐθύς, διὰ νὰ φράξωσι τὰς ὁδοὺς καὶ προκαταλάβωσι τὰς διόδους. Οἱ δὲ ἄρχοντες ἐπεδοκίμαζον μὲν καὶ αὐτοὶ τὸ μέτρον τοῦτο, διότι τοῖς ἐφαίνετο πολὺ ὠφέλιμον νὰ τὸ ἐκτελέσωσιν, ἀλλ' ἐφοβοῦντο μὴ οἱ ἄνθρωποι παραδεδομένοι ἤδη εἰς τὴν εὐθυμίαν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν μετὰ μεγάλην ναυμαχίαν, δὲν ἤθελον ὑπακούσει εὐκόλως, πρὸ πάντων διότι ἦτο ἑορτὴ τοῦ Ἡρακλέους. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἕνεκα τῶν σκέψεων τούτων ἡ ὑπόθεσις ἐφαίνετο δύσκολος εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ ὁ Ἑρμοκράτης δὲν ἠδύνατο νὰ τοὺς πείσῃ, ἐπενόησε τὸ ἑξῆς σχέδιον. Φοβηθεὶς μὴ οἱ Ἀθηναῖοι διὰ νυκτὸς κατορθώσωσι νὰ διέλθωσιν ἀνεμποδίστως τὰ μᾶλλον ἀπότομα μέρη, ἔπεμψε πρὸς τὴν ἑσπέραν τινὰς τῶν οἰκείων του μετὰ ἱππέων

εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων. Πλησιάσαντες δὲ οὗτοι εἰς ἀπόστασιν τοσαύτην, ὥστε ἠδύναντο ν' ἀκουσθῶσι καὶ προσποιηθέντες ὅτι ἦσαν φίλοι τῶν Ἀθηναίων, προσεκάλεσαν τινὰς καὶ ἐμήνυσαν πρὸς τὸν Νικίαν νὰ μὴ ἀπαγάγῃ τὸν στρατὸν διὰ νυκτὸς, καθότι οἱ Συρακούσιοι ἐφύλαττον τὰς ὁδοὺς, ἀλλὰ νὰ μείνωσιν ἥσυχοι καὶ νὰ κινήσωσι τὴν ἡμέραν. Οὕτω δὲ ἐπέτυχε τὸ στρατήγημα τοῦ Ἑρμοκράτους, διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν ν' ἀναχωρήσωσι τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν, διὰ νὰ παρασκευασθῶσιν οἱ στρατιῶται ὅσον τὸ δυνατὸν καλλίτερον.

Ἐν τούτοις ὁ Γύλιππος καὶ οἱ Συρακούσιοι προεξελθόντες, διὰ μὲν τοῦ πεζοῦ στρατοῦ ἔφραξαν τὰς ὁδοὺς καὶ ἐφύλαττον τὰς διόδους, δι' ὧν πιθανῶς ἔμελλον νὰ διέλθωσιν οἱ Ἀθηναῖοι· διὰ δὲ τοῦ στόλου πλησιάσαντες εἰς τὸ παράλιον εἵλκυσαν εἰς τὴν θάλασσαν τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὀλίγα μὲν ἐξ αὐτῶν ἐπυρπόλησαν, τὰ δὲ ἄλλα, ὅσα εὗρον διεσκορπισμένα ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ, ἐκυρίευσαν καὶ τὰ ἔφερον ἀνεμποδίστως εἰς τὴν πόλιν. Ὅτε δὲ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἤρχισεν ἡ ἀναχώρησις, ἡ θέσις τῶν Ἀθηναίων ἦτο φρικώδης, διότι ἀνεχώρουν, ἀφοῦ ἀπώλεσαν ὅλα τὰ πλοῖά των, καὶ ἀντὶ τῶνμεγάλων ἐλπίδων δὲν ἔμεινε πλέον εἰμὴ κίνδυνος δι' αὐτοὺς καὶ διὰ τὴν πόλιν. Ἐκτὸς δὲ τούτου, καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλον ν' ἀναχωρήσωσιν, ἀλγεινὰ αἰσθήματα κατέλαβον τὴν ψυχὴν ἑκάστου. Οἱ νεκροὶ ἔμενον ἄταφοι· οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ πληγωμένοι ἐγκατελείποντο εἰς τὴν σκληρότητα τῶν δικαίως παρωργισμένων Συρακουσίων· μάτην δὲ παρεκάλουν τοὺς φίλους, συγγενεῖς καὶ συστρατιώτας των, μεγαλοφώνως καλοῦντες αὐτοὺς νὰ τοὺς συμπεριλάβωσι μεθ' ἑαυτῶν. Ὅλος ὁ στρατὸς, ἔμπλεως δακρύων καὶ ἀμηχανίας ἀπεμακρύνετο δυσκόλως, μολονότι ἀπεμακρύνετο ἀπὸ γῆς πολεμίας, ὅπου εἶχεν ὑποστῆ τὰ πάνδεινα καὶ διέβλεπον ἐν τῇ σκοτείᾳ τοῦ μέλλοντος πολὺ δεινότερα παθήματα. Οἱ στρατιῶται ἦσαν κατηφεῖς καὶ βαθέως τεταπεινωμένοι· θὰ ἔλεγέ τις ὅτι πόλις τις ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου καὶ ὅτι οἱ πολυπληθεῖς κάτοικοί της ἔφευγον· ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν φευγόντων συνεποσοῦτο εἰς 40,000, οἱ ὁπλῖται καὶ μάλιστα οἱ ἱππεῖς, ἔφερον παρὰ τὸ εἰωθὸς τὰς τροφάς των ὑπὸ τὰς ἀσπίδας των, εἴτε διότι οἱ δοῦλοι ἐλειποτάκτουν, εἴτε διότι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμπιστεύωνται εἰς αὐτούς. Ὁ Νικίας βλέπων τὸν στρατὸν ἀθυμοῦντα, διέτρεξε τὰς τάξεις, ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν καὶ προσεπάθει νὰ τὸν ἐμψυχώσῃ· εἶτα δὲ διαιρέσαντες τὸ στράτευμα εἰς δύο μοίρας, πορευομένας ἐν τετραγώνῳ, ὁ μὲν Νικίας ὡδήγει τὴν πρώτην, ὁ δὲ Δημο-

σθένης τὴν τελευταίαν· τὰ δὲ σκεύη καὶ οἱ δοῦλοι ἐτάχθησαν εἰς τὸ κέντρον ἑκάστης μοίρας. Ὁ Νικίας, ἂν καὶ ἔπασχεν ὑπὸ βαρείας νόσου καὶ ἐλυπεῖτο διὰ τὴν δυστυχίαν τῶν στρατιωτῶν του καὶ τὸ ἴδιον αἶσχος, ὅμως ἐδείκνυεν εἰς τὸ στράτευμα αὐτοῦ φαιδρὸν πρόσωπον καὶ ἀταραξίαν· ἀδιακόπως δὲ παρακινῶν καὶ παρηγορῶν αὐτὸ ἠκολούθει ἔφιππος παρὰ τὴν πλευράν του, ἐνεθάρρυνε τοὺς στρατιώτας του, διακείμενος μείζων ἐν τῇ δυστυχίᾳ παρὰ ἐν τῇ εὐτυχίᾳ. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον προσεφέρετο καὶ ὁ Δημοσθένης.

Τὸ δὲ σχέδιον αὐτῶν ἦτο, ἀντὶ νὰ πορευθῶσιν εἰς τὴν Κατάνην, νὰ λάβωσιν ἐναντίαν διεύθυνσιν, καὶ νὰ προσπαθήσωσι νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν χώραν τῶν φιλικῶς διακειμένων πρὸς αὐτοὺς Σικελῶν. Ὅτε δὲ ἔφθασαν εἰς τὴν διάβασιν τοῦ Ἀνάπου ποταμοῦ, εὗρον αὐτοῦ παρατεταγμένον ἀπόσπασμα τῶν Συρακουσίων· τοῦτο δὲ τρέψαντες εἰς φυγήν, διέβησαν τὸν ποταμὸν σκοπεύοντες νὰ πορεύωνται παρὰ τὰς ὄχθας αὐτοῦ. Ἀφοῦ διῆλθον 40 στάδια καταδιωκόμενοι ἀδιακόπως ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τῶν ψιλῶν τῶν Συρακουσίων, διηνυκτέρευσαν ἐπὶ ὑψώματός τινος· τὴν δὲ ἑπομένην πρωΐαν ἀναχωρήσαντες διήνυσαν 20 στάδια καὶ κατέβησαν εἰς πεδιάδα τινά, ὅπου ἐστρατοπέδευσαν διὰ νὰ λάβωσι τροφὰς ἀπὸ τὰς ἐκεῖ οἰκίας καὶ νὰ προμηθευθῶσιν ὕδωρ, ἐπειδὴ ἡ ὁδός, τὴν ὁποίαν ἔμελλον νὰ διέλθωσιν, ἦτο ἄνυδρος εἰς ἀρκετὸν διάστημα. Ἀλλὰ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο προλαβόντες αὐτοὺς οἱ Συρακούσιοι ἐτείχισαν τὴν δίοδον ταύτην, ἥτις ἦτο λόφος ὑψηλός, στενὸς καὶ κρημνώδης· ἐκαλεῖτο δὲ ὁ λόφος οὗτος *Ἀκραῖον Λέπας*. Ὅτε δὲ ἔφθασαν ἐκεῖ κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν, προσεπάθησαν νὰ ἐκβιάσωσι τὴν δίοδον, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν. Ἔτυχε δὲ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο νὰ συμβῶσι βρονταὶ μετὰ βροχῆς, ὡς συμβαίνει συνήθως κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τοῦ ἔτους, (ἦτο δὲ φθινόπωρον)· διὸ οἱ Ἀθηναῖοι παρεδόθησαν πάλιν εἰς ἀθυμίαν καὶ θλῖψιν, καὶ ἐνόμισαν ὅτι ὅλα ταῦτα γίνονται διὰ τὸν ἰδικόν των ὄλεθρον. Ἐνῷ δὲ ἀνεπαύοντο, ἔστειλεν ὁ Γύλιππος μέρος τοῦ στρατεύματος τῶν Συρακουσίων, διὰ νὰ καταλάβῃ καὶ τειχίσῃ τὴν ὄπισθεν αὐτῶν ὁδόν· ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλάν τινας ἐκ τῶν ἰδικῶν των καὶ τοὺς διεκώλυσαν, καὶ ἔπειτα ἀναχωρήσαντες πανστρατιᾷ πρὸς τὴν πεδιάδα μᾶλλον διηνυκτέρευσαν ἐκεῖ, τὴν δὲ ἐπιοῦσαν προὐχώρησαν. Οἱ δὲ Συρακούσιοι τοὺς περιεκύκλωσαν, τοὺς προσέβαλον πανταχόθεν καὶ κατετραυμάτισαν πλείστους ἐξ αὐτῶν. Καὶ ἐπὶ πολὺ μὲν ἀντέσχον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν προσβολήν, ἔπειτα ὅμως προχωρήσαντες 5 ἢ 6 στάδια ἀνεπαύθησαν εἰς τὴν πε-

διάδα. Ἐμακρύνθησαν δὲ ἀπ' αὐτῶν καὶ οἱ Συρακούσιοι καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὸ σρατόπεδόν των.

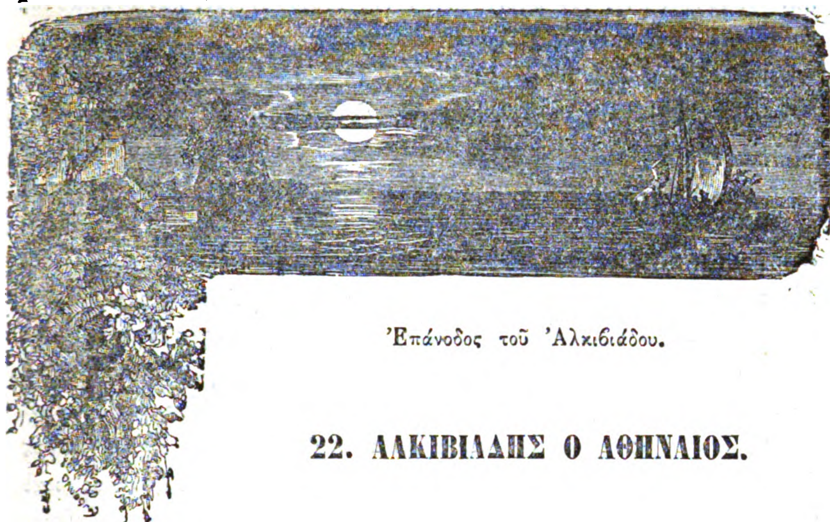
Ὁ Νικίας καὶ ὁ Δημοσθένης βλέποντες τὴν λυπηρὰν κατάστασιν τοῦ στρατοῦ, τὴν ἔλλειψιν τῶν τροφῶν καὶ τοὺς πολλοὺς τετραυματισμένους, ἀπεφάσισαν ν' ἀνάψωσι τὴν νύκτα μεγάλας καὶ πολλὰς πυρὰς, καὶ διὰ νὰ ἐξαπατήσωσι τὸν ἐχθρὸν, ἐστράφησαν ὀπίσω πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἀνάψαντες λοιπὸν τὰ πυρὰ ἀνεχώρησαν διὰ νυκτός· ἀλλὰ συνέβη εἰς αὐτοὺς μεγάλη σύγχυσις ἕνεκα πανικοῦ φόβου, ὅστις συνήθως καταλαμβάνει τοὺς στρατοὺς, ὅταν ὁδεύωσι νύκτωρ διὰ χώρας πολεμίας καὶ ὅταν ὁ ἐχθρὸς ἦναι πλησίον. Καὶ ἡ μὲν μοῖρα τοῦ Νικίου, ἥτις προηγεῖτο, διετήρησε τὰς τάξεις της καὶ προὐχώρησε πολὺ, τὸ δὲ πλεῖστον τῆς μοίρας τοῦ Δημοσθένους διεσπάσθη καὶ ἐχώρει ἀτακτότερον. Ἐν τούτοις ἅμα τῇ αὐγῇ ἔφθασαν εἰς τὸ παράλιον, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν καλουμένην *Ἑλωρινὴν* ὁδὸν, ἐξηκολούθησαν τὴν πορείαν των διὰ νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν ***Κακύπαριν*** ποταμὸν, καὶ νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὰ μεσόγεια ἀκολουθοῦντες τὸν ῥοῦν αὐτοῦ, διότι ἤλπιζον νὰ συναντήσωσιν ἐκεῖ καὶ τοὺς Σικελοὺς, οὓς εἶχον εἰδοποιήσει προηγουμένως. Φθάσαντες δὲ εἰς τὸν ποταμὸν τοῦτον εὗρον καὶ ἐδῶ ἀπόσπασμα τῶν Συρακουσίων, οἵτινες ἐφύλαττον καὶ περιεχαράκουν τὴν διάβασιν· ἀλλὰ ἀποδιώξαντες αὐτοὺς διέβησαν εἰς ἄλλον ποταμὸν *Ἐρινεὸν* καλούμενον. Τὴν δὲ πρωΐαν ἰδόντες οἱ Συρακούσιοι ὅτι ἀνεχώρησαν οἱ Ἀθηναῖοι, κατηγόρουν τὸν Γύλιππον ὡς προδότην. Εἶτα δὲ κατεδίωξαν αὐτοὺς, καὶ περὶ τὴν ὥραν τοῦ γεύματος ἐπρόφθασαν τὴν μοῖραν τοῦ Δημοσθένους, τὴν ὁποίαν περιεκύκλωσαν οἱ ἱππεῖς αὐτῶν. Τότε δὲ ὁ Δημοσθένης ἰδὼν ὅτι κατεδιώκετο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἀπεφάσισε μᾶλλον νὰ παρατάξῃ τοὺς στρατιώτας του πρὸς μάχην παρὰ νὰ προχωρήσῃ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἦσαν εἰς τόπον περικυκλούμενον διὰ μικροῦ τείχους καὶ ἔχοντα πολλὰ ἐλαιόδενδρα, οἱ Συρακούσιοι ἔρριπτον ἀδιακόπως κατ' αὐτῶν βέλη καὶ ἀκόντια. Εἶτα δὲ ἔπεμψεν ὁ Γύλιππος κήρυκα προτείνων εἰς τοὺς νησιώτας ἐλευθερίαν, ἐὰν ἤθελον αὐτομολήσει πρὸς τοὺς Συρακουσίους· τοῦτο δὲ ἔπραξαν ὀλίγων μόνον πόλεων οἱ στρατιῶται. Ἔπειτα δὲ συνεφώνησαν οἱ Συρακούσιοι καὶ μετὰ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν τοῦ Δημοσθένους, 6,000 ὄντων, νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ μὴ φονευθῇ κανεὶς ἐξ αὐτῶν. Καὶ τούτους μὲν εὐθὺς παραδοθέντας ἑκουσίως, ἀπέστειλαν εἰς Συρακούσας, τὸν δὲ Δημοσθένη συνέλαβον καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ φονευθῇ διὰ τοῦ ξίφους του.

Ὁ Νικίας, ὅστις ἕνεκα τῆς ταχύτητος τῆς πορείας του εἶχε προπορευθῆ 50 στάδια τοῦ Δημοσθένους, διέβη τὸν Ἐρινεὸν καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐπί τινος ὑψώματος. Ὅτε δὲ οἱ Συρακούσιοι ἐπρόφθασαν αὐτὸν τὴν ἐπιοῦσαν, τῷ ἀνήγγειλαν ὅτι οἱ μετὰ τοῦ Δημοσθένους παρεδόθησαν καὶ τὸν προσεκάλεσαν νὰ πράξῃ καὶ αὐτὸς τὸ ἴδιον. Οὗτος δὲ βεβαιωθεὶς περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ πράγματος ἐμήνυσεν εἰς τὸν Γύλιππον, ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ συνθηκολογήσῃ ἐν ὀνόματι τῶν Ἀθηναίων, πληρόνων εἰς τοὺς Συρακουσίους ὅσα χρήματα ἐδαπάνησαν εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον, ἐὰν ἀφήσωσι τὸν στρατόν του ν' ἀναχωρήσῃ ἐλευθέρως. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ὅροι οὗτοι δὲν ἐγένοντο δεκτοί, προὐχώρησαν οἱ Ἀθηναῖοι περαιτέρω μέχρι τοῦ *Ἀσσινάρου* ποταμοῦ, ὅπου ἤθελον εἶσθαι ἀσφαλέστεροι. Ὡς δὲ ἔφθασαν εἰς τὸν ποταμὸν τοῦτον, ἐρρίφθησαν ἐντὸς αὐτοῦ ἐν μεγάλῃ ἀταξίᾳ, διότι ἐπιέζοντο ὑπὸ τῆς πείνης καὶ δίψης, ἀγωνιζόμενοι τίς νὰ διαβῇ πρῶτος· ἀλλ' οἱ ἐχθροί, οἵτινες τοὺς ἠκολούθουν, κατέστησαν τὴν διάβασιν δυσκολωτέραν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ προχωρῶσιν ἀθρόοι, οἱ ἐχθροὶ ἐφόνευσαν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν· διέβησαν δὲ καὶ οἱ Συρακούσιοι τὸν ποταμὸν καὶ κατέλαβον τὴν ἀντίθετον κρημνώδη ὄχθην αὐτοῦ· τέλος δὲ κατέβησαν καὶ οἱ Πελοποννήσιοι καὶ ἔσφαζον πρὸ πάντων ἐκείνους, οἵτινες ἦσαν ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ· τοσοῦτον δὲ συνεταράχθη τὸ ὕδωρ ἐκ τοῦ αἵματος τῶν φονευθέντων, ὥστε ἐθολώθη· καὶ ὅμως οἱ στρατιῶται ἀναγκαζόμενοι ὑπὸ τῆς δίψης, ἔπινον ἐξ αὐτοῦ. Ὁ Νικίας μὴ βλέπων πλέον ἐλπίδα σωτηρίας μετέβη πρὸς τὸν Γύλιππον, προσέπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ παραδοθεὶς ἄνευ συνθηκῶν, καὶ τὸν παρεκάλει νὰ παύσῃ τὴν σφαγήν· ὁ Γύλιππος συγκινηθεὶς ἐκ τῶν παρακλήσεων τοῦ Νικίου ἀνήγειρεν αὐτὸν, καὶ διέταξε παρευθὺς νὰ παύσῃ ἡ αἱματοχυσία, καὶ οἱ αἰχμάλωτοι ν' ἀπαχθῶσιν εἰς Συρακούσας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων ἦτο πολὺ μεγαλήτερος τοῦ τῶν διασωθέντων, μολονότι οἱ στρατιῶται εἶχον κρύψει πολλοὺς ἵνα τοὺς πωλήσωσιν ὡς δούλους. Οἱ Συρακούσιοι συναθροισθέντες καὶ λαβόντες ὅσον περισσοτέρους ἠδυνήθησαν αἰχμαλώτους καὶ τὰ λάφυρα, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν θριαμβευτικῶς, ἀφοῦ ἐκρέμασαν ἐκ τῶν ὡραιοτάτων καὶ μεγίστων τῶν παρὰ τὸν ποταμὸν ἱσταμένων δένδρων τοὺς κυριευθέντας ὁπλισμούς, καὶ ἀφοῦ ἑαυτοὺς μὲν ἐστεφάνωσαν τοὺς δὲ ἵππους των λαμπρῶς ἐστόλισαν.

Οὕτω δὲ ἐπανελθόντες οἱ Συρακούσιοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν νικηταί, τοὺς μὲν αἰχμαλώτους κατεβίβασαν εἰς τὰ λατομεῖα, ὡς ἀσφαλεστάτην φυλακήν, τὸν δὲ Νικίαν καὶ Δημοσθένη ἐφό-

νευσαν παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Γυλίππου, θεωροῦντος μέγα δι' αὐτὸν κατόρθωμα ἐὰν μετὰ τόσας ὑπηρεσίας ἐκόμιζεν εἰς τὴν Σπάρτην τοὺς δύο Ἀθηναίους στρατηγούς. Οἱ αἰχμάλωτοι, περὶ τοὺς 7000, ἔμειναν ἐπὶ πλέον τῶν 70 ἡμερῶν κεκλεισμένοι εἰς τὰ λατομεῖα, ὅπου ἔπαθον τὰ πάνδεινα ἐντὸς κοίλου καὶ στενοῦ χώρου, διότι κατ' ἀρχὰς μὲν ἦσαν ἐκτεθειμένοι ἄστεγοι εἰς τὸν καύσωνα τοῦ Ἡλίου, κατόπιν δὲ ἐπῆλθον αἱ δροσεραὶ νύκτες τοῦ φθινοπώρου, καὶ ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐπενήργησεν ὀλεθρίως ἐπὶ τῆς ὑγείας των, πρὸ πάντων δὲ ἐπειδὴ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ἐκπληρῶσιν ὅλας των τὰς ἀνάγκας ἐντὸς τοῦ στενοῦ ἐκείνου τόπου. Ἐκτὸς δὲ τούτων τὰ σώματα τῶν ἀποθνησκόντων, ἅτινα ἔκειντο ἐκεῖ, καὶ ἄλλαι διάφοροι αἰτίαι ἀνέδιδον ὀσμὴν ἀνυπόφορον, καὶ ἐπέφερον εἰς αὐτοὺς πολὺν θάνατον. Κατὰ δὲ τὴν 70ην ἡμέραν ἠνοίχθη τὸ φρικτὸν δεσμωτήριον, καὶ ὅλοι ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων, τῶν Σικελιωτῶν καὶ Ἰταλιωτῶν ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι. Ἐκ τῶν αἰχμαλώτων τούτων καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, ὡς ἐρρέθη, ὑποκλαπέντων καὶ πωληθέντων, προσέτι δὲ καὶ ἐκ τῶν δραπετευσάντων, αἱ πλεῖσται τῶν πόλεων τῆς νήσου ἐπληρώθησαν Ἑλλήνων δούλων καὶ φυγάδων. Ἀλλ' ἐξ αὐτῶν πολλοὶ μὲν διὰ τῆς αἰδοῦς καὶ φρονίμου κοσμιότητος αὐτῶν ἠλευθεροῦντο ταχέως ἢ παρέμενον παρὰ τοῖς κεκτημένοις αὐτοὺς τιμώμενοι οὐκ ὀλίγον, πολλοὶ δὲ ἐσώθησαν καὶ ἕνεκα τοῦ Εὐριπίδου· διότι λέγεται ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπανελθόντων εἰς τὴν πατρίδα των ἠσπάζοντο τὸν Εὐριπίδην, καὶ διηγοῦντο οἱ μὲν ὅτι δοῦλοι γενόμενοι ἠλευθερώθησαν διδάξαντες εἰς τοὺς κυρίους των ὅσα τῶν ποιημάτων ἐκείνου ἐνεθυμοῦντο, ἄλλοι δὲ ὅτι πλανώμενοι μετὰ τὴν μάχην ἔλαβον τροφὴν καὶ ὕδωρ εἰς ἀμοιβήν, διότι ἔψαλλον μέλη ἐκείνου.

Τὸ ἐν Σικελίᾳ δυστύχημα τῶν Ἀθηναίων ἦτο δι' αὐτοὺς φοβερὸν τραῦμα. Ὅτε ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ εἴδησις περὶ τῆς εἰς τὴν χώραν ἐκείνην καταστροφῆς, ὁ λαὸς κατ' ἀρχὰς μὲν δὲν ἐπίστευσεν, ἀλλ' ἀφοῦ τὸ πρᾶγμα κατέστη ἀναμφίβολον, ἤρχισαν μετ' ὀλίγον νὰ σκέπτωνται σπουδαίως περὶ τῆς καταστάσεώς των, διότι ὑπὸ τὰ βλέμματα αὐτῶν δὲν εἶχον ἄλλο τι εἰμὴ θλιβερὰ ἀντικείμενα· ἡ θέα τῶν γυμνῶν ναυστάθμων, ἡ ἐξάντλησις τοῦ δημοσίου θησαυροῦ, τὰ πάντα συνηνοῦντο διὰ νὰ τοὺς ἀπελπίζωσι περὶ τῆς σωτηρίας. Κατὰ πᾶσαν δὲ στιγμὴν περιέμενον νὰ ἴδωσι τοὺς μὲν ἐν τῇ Σικελίᾳ ἐχθροὺς πλέοντας ἐναντίον τοῦ Πειραιῶς, τοὺς δὲ ἐν τῇ Ἑλλάδι ἐπιτιθεμένους κατὰ τῶν Ἀθηναίων διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, τοὺς συμμάχους τέλος ἀποστατοῦντας καὶ ἑνουμένους μετὰ τῶν ἐχθρῶν τούτων.

Ἐπάνοδος τοῦ Ἀλκιβιάδου.

22. ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ.

Ὁ *Ἀλκιβιάδης*[1] ἀνῆκεν πρός τε πατρὸς καὶ μητρὸς εἰς τοὺς πρώτους οἴκους τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ *Κλεινίας* κατήγετο ἐκ τοῦ γένους τοῦ *Εὐρυσάκου*, υἱοῦ τοῦ Τελαμωνείου Αἴαντος. Ἡ δὲ μήτηρ του *Δεινομάχη*, θυγάτηρ τοῦ Μεγακλέους καὶ ἐγγόνη τοῦ ἐνδόξου νομοθέτου *Κλεισθένους*, κατήγετο ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς οἰκογενείας τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν· ὁ Ἀλκιβιάδης ἄρα ἦτο συγγενὴς τοῦ Περικλέους, κατά τι δὲ καὶ τοῦ Κίμωνος. Ὁ πάππος αὐτοῦ *Ἀλκιβιάδης* ὑπῆρξε φίλος καὶ δραστήριος ὀπαδὸς τοῦ Κλεισθένους, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ *Κλεινίας*, ὁ πατὴρ τοῦ ἡμετέρου Ἀλκιβιάδου, διέπρεψε κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους διὰ τὴν φιλοπατρίαν του, καθόσον ἐναυμάχησεν ἐνδόξως περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον κατὰ τοῦ Ξέρξου ἔχων τριήρη, τὴν ὁποίαν δι' ἰδίων ὥπλισε, καὶ ἔλαβε τὸ βραβεῖον τῆς ἀνδρείας. Τριάκοντα δὲ καὶ τρία ἔτη μετέπειτα (447) ἐφονεύθη κατὰ τὴν περὶ τὴν Κορώνειαν ἀτυχῆ μάχην πολεμῶν κατὰ τῶν Βοιωτῶν, καὶ κατέλιπε τὸν Ἀλκιβιάδην παιδίον 4 μέχρι 5 ἐτῶν. Ἐπίτροποι δὲ τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ του *Κλεινίου* ἦσαν οἱ πρὸς μητρὸς συγγενεῖς *Περικλῆς* καὶ ὁ ἀδελφός του Ἀρίφρων, υἱοὶ τοῦ Ξανθίππου.

Ἐνωρὶς ἤδη ἀνεπτύχθησαν εἰς τὸν ζωηρὸν παῖδα, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ χαλιναγωγηθῇ δι' ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως, αἱ ἰδιότητες ἐκεῖναι, αἵτινες τὸν διέκριναν καθ' ὅλην του τὴν ζωήν· μεγάλη τόλμη

(1) Θουκυδ. 5, 43 καὶ ἑξῆς. 6, 8 καὶ ἑξῆς. Πλούτ. ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου. Διόδ. Σικελ. 13, 50 καὶ ἑξῆς.

καὶ θρασύτης, ἥτις δὲν ἀπεῖχε πολὺ τῆς ἀναισχυντίας, καὶ ἀδάμαστος φιλοδοξία ἐφαίνοντο ἐν τοῖς παιγνίοις τῆς παιδικῆς του ἡλικίας. Ἐν γένει δὲ, ἐνῷ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶχεν ἐκ φύσεως πάθη, τὸ ἰσχυρότατον αὐτῶν ἦτο τὸ φιλόνεικον καὶ τὸ φιλόπρωτον. Παλαίων ποτὲ καὶ στενοχωρούμενος, διὰ νὰ μὴ πέσῃ, ἔφερεν εἰς τὸ στόμα του τοὺς δακτύλους τοῦ στενοχωροῦντος αὐτὸν, καὶ ἐφαίνετο ὡς ἂν ἤθελε νὰ τῷ φάγῃ τὰς χεῖρας, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἀφήσῃ εἰπών. «Δαγκάνεις, ὦ Ἀλκιβιάδη, ὡς αἱ γυναῖκες» — «Ὄχι ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, ἀλλ' ὡς οἱ λέοντες.» Ἄλλοτε δὲ μικρὸς ὤν, ἔπαιζεν ἀστραγάλους εἰς τὴν ὁδόν· ὅτε δὲ ἦλθε καὶ ἡ σειρά του νὰ ῥίψῃ, ἐπῆλθε φορτηγὸς ἅμαξα· καὶ πρῶτον μὲν εἶπεν αὐτὸς πρὸς τὸν ὁδηγοῦντα τὸ ζεῦγος νὰ περιμείνῃ, διότι ἔπρεπε νὰ ῥίψῃ τοὺς ἀστραγάλους εἰς τῆς ἁμάξης τὸν δρόμον· ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος δὲν ὑπήκουσεν ἀλλὰ προὐχώρει, οἱ μὲν ἄλλοι παῖδες ἀπεσύρθησαν, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης πρηνὴς πεσὼν πρὸ τοῦ ζεύγους καὶ ἐξαπλωθεὶς τῷ εἶπεν «ἂν θέλῃς πέρασε.» Τότε ὁ ἄνθρωπος φοβηθεὶς, ἀνεχαίτισε τὸ ζεῦγός του· ὅσοι δὲ εἶδον τὰ γενόμενα, ἔμειναν ἐκπεπληγμένοι, καὶ ἔτρεξαν μετὰ βοῆς πρὸς αὐτόν. Ὅταν δ' ἔφθασεν εἰς ἡλικίαν νὰ μανθάνῃ, εἰς μὲν τοὺς ἄλλους διδασκάλους προθύμως ὑπήκουεν, ἀπέφευγε δὲ τὸ μάθημα τοῦ αὐλοῦ, ὡς ἀγενὲς καὶ ἐλευθέρων ἀνάξιον, λέγων ὅτι ἡ χρῆσις τῆς λύρας καὶ τοῦ πλήκτρου αὐτῆς δὲν διαφθείρει οὔτε τὸ σχῆμα, οὔτε τὴν μορφὴν, ἥτις ἁρμόζει εἰς ἄνδρα ἐλεύθερον, ἀνθρώπου δὲ φυσῶντος διὰ τοῦ στόματος τοὺς αὐλοὺς, οὐδὲ οἱ οἰκειότεροι δύνανται νὰ γνωρίσωσιν εὐκόλως τὸ πρόσωπον. Προσέτι δὲ ὅτι ἡ μὲν λύρα ὁμιλεῖ καὶ ᾄδει ὁμοῦ μετὰ τοῦ παίζοντος αὐτὴν, ὁ δὲ αὐλὸς ὅτι ἀποστομοῖ καὶ φράττει καὶ ἀφαιρεῖ ἑκάστου τὴν φωνὴν καὶ τὸν λόγον. «Ἂς αὐλῶσιν, εἶπε, τῶν Θηβαίων οἱ παῖδες, διότι δὲν ἠξεύρουσι νὰ διαλέγωνται· εἰς ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἀθηναίους, ὡς λέγουσιν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀρχηγέτης εἶναι ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ πατρῷος Ἀπόλλων, ἐξ αὐτῶν δὲ ἐκείνη μὲν ἔρριψε τὸν αὐλὸν, αὐτὸς δὲ ἐξέδειρε τὸν αὐλητὴν Μαρσύαν[1]». Οὕτω δὲ ἐγένετο ὁ Ἀλκιβιάδης αἴτιος, ὥστε καὶ οἱ ἄλλοι παῖδες ν' ἀποστραφῶσι τὴν αὐλητικὴν, καὶ ὁ αὐλὸς ἐξέπεσεν ὅλως διόλου καὶ περιεφρονήθη. Πρὸ πάντων δὲ τῶν ποιητῶν ἠγάπα τὸν Ὅμηρον. Ὡς δὲ ὑπερέβη τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, μετέβη

(1) Ἡ Ἀθηνᾶ ἐφεῦρε τοὺς αὐλούς. Ἀλλ' ὅτε, ἐνῷ ηὔλει, εἶδεν εἰς τὸ κάτοπτον τοῦ ὕδατος, ὅτι τοῦτο διέστρεφε τὴν μορφήν της, ἔρριψε τοὺς αὐλοὺς εἰς τὸν ποταμόν. Τούτους δὲ εὑρὼν ὁ Σάτυρος Μαρσύας τοὺς ἀνέλαβε καὶ ἐκαυχᾶτο ὅτι αὐλεῖ ἐντεχνότερον τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἀλλ' ὁ Θεὸς νικήσας αὐτὸν τὸν ἐξέδειρε ζῶντα.

ἡμέραν τινὰ εἰς γραμματοδιδάσκαλον καὶ τὸν ἐζήτησεν ἓν βιβλίον τοῦ Ὁμήρου· ἐπειδὴ δὲ οὗτος τῷ εἶπεν ὅτι οὐδὲν ἔχει τοῦ Ὁμήρου, τὸν ἐκτύπησε διὰ τοῦ γρόνθου καὶ ἀνεχώρησεν.

Ἥ τε μήτηρ καὶ οἱ ἐπίτροποι δὲν μετεχειρίζοντο οὐδεμίαν σχεδὸν αὐστηρότητα κατὰ τοῦ παιδὸς, ἂν καὶ πολλάκις τοὺς δυσηρέστει, χαριζόμενοι εἰς αὐτὸν, ὡς καὶ πᾶς ἄλλος, ἕνεκα τῆς καλλονῆς του καὶ τῆς ἀγχινοίας του· διὸ ὁ Ἀλκιβιάδης ἐγίνετο ὁλονὲν ἀλαζονικώτερος καὶ αὐθαδέστερος. Ὅτε δὲ μετὰ τὸ 18 ἔτος τῆς ἡλικίας του ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς πατρικῆς περιουσίας, πολλοὶ καὶ ἐπίσημοι συνήχθησαν περὶ αὐτὸν, καὶ τὸν περιεποιοῦντο ἕνεκα τοῦ πλούτου αὐτοῦ, τῆς εὐγενοῦς καταγωγῆς, τῆς μεγάλης του εὐφυΐας καὶ τοῦ ἐξαισίου κάλλους. Ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους κούφων καὶ ψευδῶν φίλων, κολάκων καὶ διαφθορέων παρεδόθη ὁ ὑπερήφανος καὶ ματαιόφρων νέος, ὅστις δὲν ἐγνώριζε σωφροσύνην καὶ ἐγκράτειαν, εἰς ἀνόητον καὶ ἀκόλαστον βίον, ἐξ οὗ οὐδὲ ὁ Περικλῆς δὲν ἠδύνατο νὰ τὸν ἀποσπάσῃ. Ὑπῆρχε δὲ φόβος, μὴ ἀπολεσθῇ ὁ δαψιλῶς ὑπὸ τῆς τύχης πεπροικισμένος καὶ ὡραῖος νεανίας ἕνεκα τοῦ τοιούτου ἀκολάστου βίου. Τότε δὲ ἐπλησίασεν αὐτὸν ἁπλοῦς τις πολίτης, ὅστις περιεφέρετο ἀνυπόδητος καὶ ἐν πενιχρᾷ ἐνδυμασίᾳ εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν ζητῶν ἀνθρώπους, ἵνα καταστήσῃ αὐτοὺς διὰ τῆς συναναστροφῆς του καὶ τῆς ὁμιλίας του ἐναρέτους· ἦτο δὲ οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ ἀγαλματοποιοῦ Σωφρονίσκου· ἐγκαταλιπὼν δὲ ἣν ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ πατρός του τέχνην, ἐπεδόθη ὅλος εἰς τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν, ἵνα ἀσκήσῃ τὴν πλαστικήν του τέχνην οὐχὶ ἐπὶ λίθων καὶ ξύλων καὶ ἐλεφάντων ἀλλ' εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Σωκράτης ὢν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀνὴρ 40 περίπου ἐτῶν, προσεπάθησε παντὶ σθένει νὰ σώσῃ τὸν δυστυχῆ νεανίαν ἐκ τοῦ ἀσώτου βίου, καὶ νὰ καταστήσῃ τὰ πνευματικά του προτερήματα κύρια τῶν ταπεινῶν του παθῶν. Ὁ Σωκράτης ἀπέκτησεν ἐπὶ τοῦ νέου, ὃν σχεδὸν οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ δαμάσῃ, θαυμασίαν δύναμιν· μετὰ ὑψηλῆς δὲ καὶ ἠθικῆς σοβαρότητος παρέστησεν εἰς αὐτὸν τὴν ματαιότητα τοῦ πλούτου, τῆς ὡραιότητος καὶ πάντων, ἐφ' οἷς ἐσεμνύνετο· οὕτω δὲ τὸν ἤγαγεν εἰς τὴν ἐξέτασιν ἑαυτοῦ καὶ εἰς τὸ γνῶθι σαυτὸν, ὅπερ εἶναι ἡ βάσις πάσης ἀρετῆς· τὴν δὲ ἀρετὴν παρέστησεν εἰς αὐτὸν ὡς τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν, εἰς οὗ καὶ μόνου τὴν κτῆσιν ὀφείλουσιν οἱ ἄνθρωποι ν' ἀγωνίζωνται. Ἐπειδὴ δὲ προέβλεπεν ὁ Σωκράτης, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης, ὡς ἐκ τῶν πνευματικῶν προτερημάτων του καὶ τῆς εὐγενοῦς του καταγωγῆς, ἦτο προωρισμέ-

νος νὰ πράξῃ ἔργα σπουδαίου ἀνδρὸς ἐν τῷ βίῳ, διὰ τοῦτο προσεπάθησε νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὴν ὁδὸν ἀξιοπρεποῦς πολιτικῆς, δείξας εἰς αὐτὸν ἐπὶ τίνων ἀρετῶν τῶν πολιτῶν στηρίζεται τὸ μεγαλεῖον τῆς πολιτείας, καὶ ὅτι ὁ δημαγωγός, ὅστις θέλει νὰ διευθύνῃ ἄλλους, πρέπει πρῶτον νὰ κυβερνᾷ καλῶς ἑαυτόν. Οἱ λόγοι τῆς σοφίας αὐτοῦ ἔθιξαν τὸ εὐγενὲς μέρος τῆς ψυχῆς τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὥστε πολλάκις συνεκίνησαν αὐτὸν εἰς δάκρυα· ὁ νεανίας ἠγάπα τὸν σοφὸν τοῦτον ἄνδρα ὡς πατέρα, καὶ ἐγένετο σύντροφος αὐτοῦ ἐν τῇ τραπέζῃ, ἐν τῇ παλαίστρᾳ καὶ ἐν τῷ πολέμῳ· ἀλλ' ἡ ἡδυπάθεια, ἡ ματαιότης καὶ ἡ φιλοδοξία ἐξηκολούθουν ὅμως νὰ ἔχωσί πως κράτος ἐπὶ τοῦ ῥαθύμου τούτου νεανίου· διὸ καὶ ἀπέφευγε πολλάκις τὸν σοβαρόν του φίλον καὶ διδάσκαλον, ὅστις ἠναγκάζετο νὰ τὸν ἀκολουθῇ ὡς φυγάδα κατὰ τὰς ἀποπλανήσεις αὐτοῦ· τὸ δὲ χειρότερον ἦτο ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης μετέπειτα ἀπεμακρύνθη ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ θέσιν πατρὸς οὕτως εἰπεῖν κατέχοντος φίλου του, καὶ ἀπώλεσε τὸν ἐν τῇ νεότητι ὑπὲρ τοῦ Σωκράτους καὶ τῆς ἀρετῆς ἐνθουσιασμόν.

Πρώτην φορὰν ἔλαβε μέρος εἰς ἐκστρατείαν ὁ Ἀλκιβιάδης ἐν ἔτει 431, ὅτε ἐστάλη στρατὸς ἐξ ὁπλιτῶν ὑπὸ τὸν Φορμίωνα κατὰ τῆς Ποτιδαίας, ἵνα πολιορκήσῃ τὴν πόλιν ταύτην. Εἰς ταύτην δὲ παρευρέθη καὶ ὁ Σωκράτης, ὅστις εἶχε σύσκηνον τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ ἐπολέμει πλησίον αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀγῶνας. Ἔγεινε δὲ μάχη ἰσχυρά, καθ' ἣν ἀμφότεροι διεκρίθησαν· ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἐπληγώθη, καὶ ὁ Σωκράτης σταθεὶς ἔμπροσθέν του ὑπερησπίσθη καὶ προδήλως ἔσωσεν αὐτὸν καὶ τὰ ὅπλα του. Δικαιότατα ἑπομένως τὸ ἀριστεῖον ἀνῆκεν εἰς τὸν Σωκράτην. Ἐπειδὴ δὲ οἱ στρατηγοὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν θέσιν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀποβλέποντες ἐφαίνοντο ὅτι εἰς αὐτὸν ἤθελον ν' ἀποδώσωσι τὴν δόξαν, ὁ Σωκράτης θέλων ν' αὐξήσῃ τὴν πρὸς τὰ καλὰ φιλοτιμίαν αὐτοῦ, πρῶτος ἐμαρτύρει καὶ παρεκάλει νὰ τῷ δώσωσι τὸν στέφανον καὶ τὴν πανοπλίαν ὡς βραβεῖον τῆς ἀνδρείας του. Ὅπως ὁ Σωκράτης ἔσωσεν ἐν Ποτιδαίᾳ τὸν Ἀλκιβιάδην, οὕτω καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης ἔσωσε τὸν Σωκράτην κατὰ τὴν ἐν Δηλίῳ μάχην (424). Ὅτε δηλ. ἐτράπησαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς φυγήν, ὁ Ἀλκιβιάδης ἔφιππος ὤν, εἶδε τὸν Σωκράτην ὑποχωροῦντα μετ' ἄλλων τινῶν ὁπλιτῶν, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ γνωστὸς *Λάχης*, καὶ τρέξας κατόπιν του, συνώδευσεν αὐτὸν καὶ ἐπολέμησεν ὑπὲρ αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, μέχρις οὗ τὸν ἔσωσε.

Τὸ ἦθος τοῦ Ἀλκιβιάδου πολλὰς ὡς εἶναι ἑπόμενον ἐν μέσῳ μεγάλων πραγμάτων καὶ πολυτρόπων τυχῶν ἔδειξε τὰς ἀνομοιότητας πρὸς

ἑαυτὸ καὶ τὰς μεταβολάς· διότι πότε μὲν ἦτο ἐγκρατὴς, πότε δὲ ἀκόλαστος, καὶ ἄλλοτε μὲν ἡμάρτανεν, ἄλλοτε δὲ μετεμελεῖτο. Ἡμέραν τινὰ ἐκτύπησε διὰ τοῦ γρόνθου ἄνδρα, ὅστις εἶχε πολλὴν δόξαν καὶ δύναμιν ἐν τῇ πόλει διὰ τὸν πλοῦτον και τὴν καταγωγήν του, τὸν *Ἱππόνικον*, τὸν πατέρα τοῦ Καλλίου, οὐχὶ διότι παρεφέρθη ὑπ' ὀργῆς ἢ ἔριδος, ἀλλὰ διὰ νὰ γελάσωσι, στοιχηματίσας μετὰ τῶν φίλων του ἔν τινι εὐθύμῳ συναναστροφῇ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ αὐθάδειά του ἔγεινε περιβόητος ἐν τῇ πόλει, καὶ, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ὅλοι ἠγανάκτουν κατ' αὐτοῦ, ὡς ἐξημέρωσε, μετέβη ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἱππονίκου, ἐκτύπησε τὴν θύραν, καὶ εἰσελθὼν πρὸς αὐτὸν ἀπεδύθη τὸ ἱμάτιόν του, ἔστρεψε τὰ νῶτα καὶ τὸν παρεκάλει νὰ τὸν τιμωρήσῃ. Τότε ἐκεῖνος τὸν ἐσυγχώρησε καὶ κατεπραΰνθη, καὶ μετὰ ταῦτα τῷ ἔδωκε γυναῖκα καὶ τὴν κόρην του *Ἱππαρέτην* μετὰ προικὸς 10 ταλάντων. Ἡ Ἱππαρέτη ἦτο εὔτακτος γυνὴ καὶ ἠγάπα τὸν ἄνδρα της καὶ ἐλυπεῖτο κατὰ τὸν γάμον της, βλέπουσα τὰς σχέσεις αὐτοῦ μετὰ ξένων καὶ Ἀθηναίων ἑταιρῶν, διὸ καὶ ἐγκαταλιποῦσα τὴν οἰκίαν ἐπανῆλθεν εἰς τὸν ἀδελφόν της Καλλίαν, προτιθεμένη νὰ διαζευχθῇ τὸν Ἀλκιβιάδην. Ὅτε δὲ αὕτη παρουσιάσθη, κατὰ τοὺς νόμους, αὐτοπροσώπως εἰς τὸν ἄρχοντα, ἵνα παραδώσῃ τὴν ἔγγραφον αἴτησιν τοῦ διαζυγίου, προσῆλθεν ὁ Ἀλκιβιάδης, τὴν ἥρπασε καὶ ἀπῆλθε φέρων αὐτὴν διὰ τῆς ἀγορᾶς, χωρὶς νὰ ἐναντιωθῇ κανεὶς ἢ νὰ τολμήσῃ νὰ τὴν ἀφαιρέσῃ. Ἔμεινε δὲ αὕτη παρ' αὐτῷ μέχρι τοῦ θανάτου της, καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον, ὅτε ὁ Ἀλκιβιάδης ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἔφεσον.

Ἡ πρώτη τοῦ Ἀλκιβιάδου εἴσοδος εἰς τὰ πολιτικὰ, κατὰ τὸν Πλούταρχον, ἐγένετο μετὰ χρηματικῆς συνεισφορᾶς, ἣν προσέφερεν οὐχὶ ἐκ προμελέτης, ἀλλ' ἐνῷ διήρχετο ἀκούσας τοὺς Ἀθηναίους ὅτι ἐθορύβουν, ἠρώτησε ποία ἦτο ἡ τοῦ θορύβου αἰτία· μαθὼν δὲ ὅτι ἐγίνοντο ἐπιδόσεις χρημάτων[1], προσῆλθε καὶ συνεισέφερεν· ὁ δὲ δῆμος ἐχειροκρότει καὶ ἐβόα, καὶ ἐκεῖνος ὑπὸ χαρᾶς ἐλησμόνησεν ὅτι εἶχεν ὀρτύκιον εἰς τὸν κόλπον τοῦ ἱματίου του[2]. Φοβηθὲν δὲ αὐτὸ ἐκ τοῦ θορύβου ἔφυγε, καὶ τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἔτι μᾶλλον ἤρχισαν νὰ βοῶσι, καὶ πολλοὶ ἠγέρθησαν καὶ ἔτρεχον ἵνα τὸ συλλάβωσι· τὸ συνέλαβε δὲ ὁ κυβερ-

(1) Ἐπίδοσις χρημάτων ἐλέγετο ἡ ἔκτακτος ἑκουσία συνεισφορὰ, εἰς ἣν ἐκαλοῦντο οἱ πολῖται δι' ἐκτάκτους ἀνάγκας τῆς πόλεως.

(2) Οἱ ἀρχαῖοι συνείθιζον νὰ τρέφωσιν ὄρτυγας καὶ ἔχαιρον εἰς τὰς μάχας αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν ἀλεκτρυόνων.

νήτης *Ἄντιοχος* καὶ τῷ τὸ ἔδωκε· διὸ καὶ ἔγεινε προσφιλέστατος τῷ Ἀλκιβιάδῃ.

Πρὶν ὁ Ἀλκιβιάδης εὐχαριστήσῃ ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ τὴν φιλοδοξίαν του, προσεπάθησε νὰ προσελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν διὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς καὶ παραδόξου βίου του τὰ βλέμματα τῶν Ἀθηναίων καὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων. Ὁ μέγας πλοῦτος τοῦ τε ἰδίου οἴκου καὶ τῆς γυναικός του παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὰ μέσα, ἵνα ὑπερβάλῃ ἅπαντας κατὰ τὴν φιλοδωρίαν, τὰς μεγαλοπρεπεῖς χορηγίας καὶ τὰς ἄλλας μεγάλας καὶ πολυειδεῖς δαπάνας. Αἱ ἱπποτροφίαι αὐτοῦ ἔγειναν περιβόητοι διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἁρμάτων του· διότι οὐδεὶς ἄλλος, οὔτε ἰδιώτης, οὔτε βασιλεύς, ἔπεμψέ ποτε ἑπτὰ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, ἀλλὰ μόνος ἐκεῖνος. Ὅτι δὲ ἐνίκησεν ἐνταῦθα, καὶ ὅτι ἔλαβεν οὐ μόνον τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερον, καὶ τὸ τέταρτον ἆθλον, λέγει ὁ ἴδιος παρὰ Θουκυδίδῃ[1]. Ὁ δὲ Εὐριπίδης λέγει περὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου, εἰς τὸ ᾆσμα αὐτοῦ ταῦτα[2]:

Ἀλκιβιάδης.

Σέ, ὦ υἱὲ τοῦ Κλεινίου θὰ ψάλλω.
Καλὸν μὲν ἡ νίκη, πλὴν κάλλιστον,
ὅ,τι οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων κατώρθωσε
πρῶτος μ' ἅρμα νὰ τρέξῃ
καὶ δεύτερος καὶ τρίτος·
καὶ νικήσας ἀκόπως
τρὶς στεφθεὶς μ' ἐλαίαν,
ὑπὸ κήρυκος ν' ἀνευφημηθῇ.

Ἐν Ἀθήναις ἦτο τὰ μάλιστα προσφιλὴς εἰς τὸ μέγα πλῆθος τοῦ λαοῦ, ὅστις ἔβλεπε τὴν ὕβριν αὐτοῦ καὶ τὰς παρεκτροπάς, τὴν αὐθάδη περιφρόνησιν τοῦ νόμου καὶ τῶν ἐθίμων μεθ' ἡδονῆς, καὶ ὡς συγγνωστὰς καὶ ἀνεκτὰς παιδιὰς συνεχώρει. Οὕτως ἔτρεφον οἱ Ἀθηναῖοι λέοντα, ὃν μετέπειτα δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ δαμάσωσι.

Κατὰ τὸ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους ἔτος, ὅτε ὁ Κλέων ἦγε καὶ ἔφερεν ἐν Ἀθήναις τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἀπεπειράθη ὁ Ἀλκιβιάδης κατὰ πρῶτον ν' ἀποκτήσῃ πολιτικὴν ἐπιρροήν. Ἡ οἰκογέ-

(1) Θουκυδ. 6, 15 καὶ 16. (2) Πλούτ. ἐν βίῳ Ἀλκιβ. 11.

νεια τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐδείχθη κατὰ τὰς τελευταίας γενεὰς ἐχθρικὴ πρὸς τὴν Σπάρτην, καὶ ἀνῆκεν ἐντελῶς εἰς τὸ κόμμα τοῦ λαοῦ· αὐτὸς ὅμως ἔκλινε κατ' ἀρχὰς, ὡς καὶ οἱ πλείονες τῶν ἐν Ἀθήναις εὐγενῶν νέων, πρὸς τὴν Σπάρτην, ἀντιπολιτευόμενος πρὸς τὴν δημοκρατικὴν μερίδα. Προσεπάθει δὲ μετὰ ζήλου νὰ ἐπιτύχῃ πάλιν τὴν φιλίαν τῶν Σπαρτιατῶν, ἣν ὁ πάππος του εἶχε διακόψει, καὶ παρέσχεν εἰς τοὺς ἐν Σφακτηρίᾳ αἰχμαλώτους Σπαρτιάτας, οἵτινες εὑρίσκοντο τότε ἐν Ἀθήναις, διαφόρους ὑπηρεσίας καὶ χάριτας, χωρὶς ὅμως νὰ προσελκύσῃ εὐθὺς τότε πολὺ τὴν προσοχὴν τῶν Σπαρτιατῶν. Ἠκολούθησε δὲ τὴν ἀριστοκρατικὴν ταύτην πολιτικὴν οὐχὶ ἕνεκα κλίσεως ἢ πεποιθήσεως, ἀλλ' ἕνεκα ἰδιοτελείας· διότι δηλ. ἤλπιζε ν' ἀπομακρύνῃ τὸν Νικίαν, τὸν φίλον τῶν Σπαρτιατῶν, ἐκ τῆς θέσεώς του καὶ νὰ καταβάλῃ τὸν παντοδύναμον Κλέωνα, διὰ τῆς πτώσεως τοῦ ὁποίου ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ δύναμιν καὶ ὑπόληψιν. Ὅτε λοιπὸν ὁ Κλέων κατὰ τὸ 422 ἐφονεύθη ἐν Ἀμφιπόλει, καὶ ὁ Νικίας ἐγένετο πρῶτος ἀνὴρ ἐν Ἀθήναις, τότε μετέβη αἰφνιδίως πρὸς τὴν μερίδα τῶν δημοκρατικῶν καὶ ἐδείχθη σφοδρὸς ἀντίπαλος τῶν Σπαρτιατῶν. Δὲν παρῆλθε δὲ πολὺ καὶ ἀπεμάκρυνε τὸν Νικίαν τῶν δημοσίων πραγμάτων, καὶ οὕτως ἐγένετο νῦν ἰσχυρὸς ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ.

Ἀπὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Νικίου ἄρχεται ἡ πολιτικὴ ἐνέργεια τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἔχοντος ἤδη ἡλικίαν 30 ἐτῶν. Εἶχε δὲ ὅλα τὰ προσόντα ἅτινα τῷ ἐξησφάλιζον μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἀστάτου λαοῦ, καὶ παρεσκεύαζον αὐτῷ λαμπρὸν στάδιον· διότι κατήγετο μὲν ἐκ τῶν εὐγενεστάτων γενῶν, ἦτο δὲ ὑψηλοῦ ἀναστήματος καὶ ἰσχυροτάτης ῥώμης σωματικῆς, προτύπου κάλλους, ὅπερ ἀντὶ νὰ παρακμάζῃ διὰ τῆς ἡλικίας, ἐλάμβανε, καθόσον προέβαινεν εἰς ἡλικίαν καὶ ἀνεπτύσσετο, νέα θέλγητρα. Ὁ πλουσιώτατος μὲν ἀνὴρ τῆς Ἑλλάδος, ἐπίσης ἀνδρεῖος ὡς πολεμιστὴς, ὡς καὶ συνετὸς καὶ δραστήριος ὡς στρατηγός· ἀκαταμάχητος ὅπου ἤθελε νὰ νικήσῃ, ὑπερέχων κατὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ θελκτικὴν εὐφράδειαν τῶν πλείστων συγχρόνων του, λεπτὸς εἰς τὰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις, ἐπιτήδειος, ὑπὸ φαινομένην εἰλικρίνειαν κρύπτων τοὺς σκοπούς του, συγχρόνως δὲ ἀναίσθητος τιμῆς, ἀναίσχυντος καὶ ἀσυνείδητος, φίλος τῆς ἐπιδείξεως καὶ ἐλευθέριος μέχρις ἐσχάτης σπατάλης, ἀλαζονικὸς καὶ ἰσχυρογνωμόνως ἐναντιούμενος πρός τε τοὺς ὁμοίους καὶ ἀνωτέρους του, εὐμενὴς δὲ καὶ φιλόφρων πρὸς τοὺς κατωτέρους του, ὁσάκις δὲν ἦσαν πρὸς αὐτὸν ἐμπόδιον. Οὕτως ὁ Ἀλκιβιάδης φαίνεται γνήσιον τέκνον τῆς ἐποχῆς

του, τὰ μάλιστα εὐνοούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ. Καὶ τὰ μέγιστα ἀξιώματα, ὡς ἐφαίνετο, ἦσαν εἰς αὐτὸν προσιτά, ὥς ποτε καὶ εἰς τὸν Περικλέα, καί, ὡς ἤλπιζον, ἦτο προωρισμένος ὑπὸ τῆς τύχης ν' ἀναβιβάσῃ τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν εἰς ὕψος ἀπροσδόκητον καὶ ὑπέρμετρον. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη ὅμως καὶ νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἀλλοκότως διπλῆν αὐτοῦ φύσιν, καὶ νὰ φέρῃ εἰς ἁρμονίαν καὶ ἑνότητα τὰς ποικίλας ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀντιθέσεις καὶ ἐναντιότητας. Αἰωνίως ξένη καὶ ἀνέφικτος ἔμενεν ἐν αὐτῷ ἡ καθαρὰ καὶ πλήρης αὐταπαρνήσεως πολιτικὴ ἀρετὴ τοῦ Ἀριστείδου ὡς καὶ ἡ σώφρων μετριοπάθεια τοῦ Περικλέους· ἔλειπε δὲ αὕτη εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐποχήν του ἐν γένει. Δὲν ἦτο τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τοῦ ἄρχειν τὸ ἐμψυχοῦν αὐτόν, οὐδὲ ἡ σπουδὴ τοῦ ν' ἀποκτήσῃ τὴν ὑψίστην δύναμιν χάριν μεγάλων σκοπῶν· τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἐπλήρου αὐτόν, ἦτο πνεῦμα ἀνηκούστου αὐθαιρεσίας καὶ ἀγριοτάτης ἰδιοτελείας, πνεῦμα τῆς ματαιότητος, ἥτις δὲν ἐπιδιώκει εἰμὴ τοὺς θριάμβους τῆς στιγμῆς, καὶ τὸν ἀτομικὸν θαυμασμόν. Ὅσα κατώρθωσεν, ἐθεμελίωσε καὶ ἐδημιούργησε, συνέβησαν σχεδὸν κατὰ τύχην· κέντρον δὲ καὶ σκοπὸς ἦτο μόνον αὐτὸς ὁ ἴδιος. Δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο εἰς μὲν τὰς πράξεις του ἔλειπεν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, πᾶς ἱερώτερος σκοπός, ἡ δὲ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια ἐστερεῖτο τοῦ ἀληθοῦς ἱστορικοῦ μεγαλείου [1].

Ὅτε ὁ Ἀλκιβιάδης εἰσῆλθεν εἰς τὸ πολιτικόν του στάδιον, προσεπάθησε παντοιοτρόπως νὰ καταστρέψῃ τὸ εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ Νικίου καὶ φέρῃ πάλιν πόλεμον ἐναντίον τῆς Σπάρτης, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ ὅτι τάχιστα θὰ ἐπιτύχῃ δόξης καὶ δυνάμεως. Ἐκέρδησε δὲ ταχέως τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ὑπὲρ τῶν σκοπῶν του δι' ἀπάτης καὶ δόλου [2], διήρεσε καὶ ἐκλόνησε σχεδὸν πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον τοσοῦτον, ὥστε ἡ δύναμις αὐτῆς τὰ μέγιστα ἐκινδύνευε. Τότε δὲ ἐξηγέρθη ἡ Σπάρτη καὶ ἐνίκησε τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν Ἀργείους καὶ Μαντινεῖς, οὓς ὁ Ἀλκιβιάδης συνήγαγε κατ' αὐτῆς περὶ τὴν Μαντίνειαν (418). Ὀλίγον δὲ μετέπειτα παρώξυνε τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ παρεκίνησεν αὐτοὺς νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν μεγάλην εἰς Σικελίαν ἐκστρατείαν (σελ. 416), ἧς μετέσχε καὶ αὐτὸς ὡς στρατηγός. Ἀλλὰ μόλις ἀπεβιβάσθη ἐκεῖ, καὶ ἀνεκλήθη. (σελ. 420).

Ἡ κατὰ τῆς Σικελίας ἐκστρατεία εἶχεν ἀποφασισθῆ· ἀλλ' ἐνῷ τὰ πάντα ἦσαν ἕτοιμα πρὸς ἀπόπλουν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξεπλάγησαν καὶ συνε-

(1) Hertzberg, Ἀλκιβιάδης ὁ πολιτικὸς καὶ στρατηγός. σελ. 44 καὶ ἑξῆς.
(2) Πλούτ ἐν β. Ἀλκιβ. 14 καὶ Θουκυδ. 5, 43 καὶ ἑξῆς.

ταράχθησαν μεγάλως, διότι περιεκόπησαν οἱ Ἑρμαῖ, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐντὸς μιᾶς νυκτὸς ἠκρωτηριάσθησαν κατὰ τὸ πρόσωπον[1]. Καὶ εἶπον μὲν τινες ὅτι οἱ Κορίνθιοι ἔχοντες ἀποίκους τοὺς Συρακουσίους, ἔπραξαν ταῦτα ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι ἕνεκα τῶν οἰωνῶν θ' ἀνεχαιτίζοντο οἱ Ἀθηναῖοι, ἢ θὰ μετενόουν διὰ τὸν πόλεμον. Ἀλλ' εἰς τὸ πλῆθος δὲν ἔκαμεν ἐντύπωσιν οὔτε ὁ λόγος οὗτος οὔτε τῶν διϊσχυριζομένων ὅτι οὐδὲν ὑπῆρχε κακὸν σημεῖον, ἀλλ' οἰνοποσίας ἀκολάστων νέων ἀποτελέσματα, ἀρχομένων ἀπὸ παιγνιδίων καὶ τελευτώντων εἰς ἀσέβειαν. Ἐκλαμβάνοντες δὲ τὸ γεγονὸς μετ' ὀργῆς καὶ φόβου, καὶ φρονοῦντες ὅτι ἐτολμήθη ἐκ συνωμοσίας διὰ πράγματα μεγάλα, ἐξήταζον αὐστηρῶς πᾶσαν ἀφορμὴν ὑπονοίας, καὶ ἡ βουλὴ συνεδρίαζε πρὸς τοῦτο, καὶ ὁ δῆμος συνῆλθεν εἰς ὀλίγας ἡμέρας πολλάκις. Ὡς πρᾶξιν συνωμοτικὴν προσεπάθει ἰδίως νὰ διαδώσῃ εἰς τὸν λαὸν τὴν περικοπὴν τῶν Ἑρμῶν ἡ ἀριστοκρατικὴ καὶ ἀντιπολιτευομένη πρὸς τὴν νομοθεσίαν μερὶς, ἥτις ἴσως αὐτὴ ἡ ἰδία ἔπραξε τὸ ἔγκλημα τοῦτο, ἀλλ' ἐπεθύμει νὰ τὸ ἐπιρρίψῃ εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην. Ὅτε δὲ ἐπλησίασεν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἔμελλε ν' ἀποπλεύσῃ ὁ στόλος, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ πλοῖον ὡς στρατηγὸς, ἠγέρθη ὁ δημαγωγὸς *Ἀνδροκλῆς*, κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τοῦ Ἀλκιβιάδου[2], μετά τινων δούλων καὶ μετοίκων, καὶ κατηγόρησεν αὐτὸν καὶ τοὺς φίλους του, ὅτι οὐ μόνον τὰ ἀγάλματα περιέκοψαν, ἀλλὰ καὶ μεθύοντες ἀπεμιμήθησαν τὰ ἐλευσίνια μυστήρια. Εἶπε δὲ προσέτι ὅτι ὁ μὲν Ἀλκιβιάδης ἐξετέλει τὸ μέρος τοῦ *Ἱεροφάντου*, *Θεόδωρος* δέ τις τὸ τοῦ *κήρυκος*, ὁ δὲ *Πολυτίων* τὸ τοῦ *δᾳδούχου*, καὶ οἱ ἄλλοι σύντροφοί των ὅτι ἦσαν παρόντες, καὶ ἐμυοῦντο δῆθεν, *μύστας* ὀνομάζοντες ἀλλήλους. Ταῦτα ἦσαν γεγραμμένα ἐν τῇ εἰσαγγελίᾳ[3] τοῦ Θεσσαλοῦ, υἱοῦ τοῦ Κίμωνος, ὅστις κατήγγειλε τὸν Ἀλκιβιάδην δι' ἀσέβειαν πρὸς τὰς ἐλευσινιακὰς θεὰς *Δήμητραν* καὶ *Κόρην*, πρὸς ἃς ἐτελοῦντο τὰ μυστήρια. Ἕνεκα τούτων ὁ δῆμος ὠργίζετο, καὶ πικρῶς διέκειτο πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην, καὶ ὁ Ἀνδροκλῆς, ὅστις ἦτο ἐκ τῶν ἀσπονδοτέρων ἐχθρῶν του, παρώξυνε τὸ πλῆθος, ὥστε κατ' ἀρχὰς ἐταράχθησαν οἱ φίλοι τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἀλλ' ἰδόντες ὅτι οἱ ναῦται, ὅσοι ἔμελλον ν' ἀποπλεύσωσιν εἰς Σικελίαν, διέκειντο εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτὸν,

---

(1) Οἱ Ἑρμαῖ, τετράγωνοι στῆλαι, ἔχουσαι κεφαλὴν θεοῦ τινος, συνηθέστερον Ἑρμοῦ πωγωνοφόρου, μεταγενέστερον δὲ καὶ ἀνθρώπων, ἱδρύοντο συνήθως κατὰ τὰς ὁδοὺς, ὡς ὁδοδεῖκται μάλιστα· (2) Θουκυδ. 8, 65. Πλούτ. ἐν 6. Ἀλκιβ. 19. (3) Εἰσαγγελία ἐλέγετο ἡ ἀμέσως πρὸς τὸν δῆμον καταγγελία. Ταύτην δὲ ὁ δῆμος ἐὰν ἐδέχετο, παρέπεμπε τὸν κατηγορούμενον εἰς τὸ δικαστήριον.

ὁμοίως δὲ καὶ οἱ στρατιῶται, καὶ ἀκούσαντες ὅτι οἱ Ἀργεῖοι καὶ οἱ Μαντινεῖς, οἵτινες ἦσαν 1000 ὁπλῖται, ἔλεγον ἀναφανδὸν ὅτι χάριν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀπέρχονται εἰς ἐκστρατείαν μακρὰν καὶ ὑπερθαλάσσιον, ἂν δὲ κακῶς τις κατ' αὐτοῦ προσενεχθῇ, ὅτι αὐτοὶ ἀμέσως ἀναχωροῦσιν, ἔλαβον θάρρος, καὶ παρέστησαν, ὅτε ἦλθεν ὁ καιρὸς ν' ἀπολογηθῶσιν, ὥστε οἱ ἐχθροί των περιέστησαν πάλιν εἰς ἀθυμίαν καὶ φόβους, μήπως κατὰ τὴν κρίσιν ὁ δῆμος φανῇ ἐξ ἀνάγκης ἠπιώτερος πρὸς αὐτόν. Ἐτεχνάσθησαν ἑπομένως νὰ ἐγερθῶσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ῥήτορές τινες, οἵτινες ἐφαίνοντο ἐχθροὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τὸν ἐμίσουν οὐχ ἧττον τῶν ὁμολογουμένων ἐχθρῶν του, καὶ νὰ εἴπωσιν ὅτι ἄτοπον εἶναι, ἀφοῦ ἐξελέγη στρατηγὸς, πληρεξούσιος τοσαύτης δυνάμεως, ἀφοῦ συνῆλθεν ὁ στρατὸς καὶ οἱ σύμμαχοι, νὰ χρονοτριβῇ, ἐνόσῳ αὐτοὶ ἐκλήρουν δικαστάς[1] καὶ ἐμέτρουν τὸ ὕδωρ[2]. «Καὶ τώρα μὲν, ἀγαθῇ τύχῃ, ἂς ἀποπλεύσῃ, ἀφοῦ δὲ ἀποπερατωθῇ ὁ πόλεμος, τότε ἂς ἀπολογηθῇ κατὰ τοὺς αὐτοὺς νόμους». Καὶ δὲν ἠπατᾶτο μὲν ὁ Ἀλκιβιάδης ὡς πρὸς τὴν κακοήθειαν τῆς ἀναβολῆς, καὶ προελθὼν ἔλεγεν, ὅτι εἶναι δεινὸν, ἀφίνων ὀπίσω του κατηγορίας καὶ διαβολὰς, νὰ στέλληται ἀβέβαιος μετὰ τοσαύτης δυνάμεως· διότι πρέπει νὰ θανατωθῇ μὲν ἐὰν δὲν ἀθωωθῇ ἐκ τῶν κατηγοριῶν, ἂν δὲ ἀθωωθῇ καὶ φανῇ καθαρὸς, τότε νὰ στραφῇ κατὰ τῶν πολεμίων, χωρὶς νὰ φοβῆται τοὺς συκοφάντας. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν τοὺς κατέπειθεν ἀλλὰ διετάττετο ν' ἀποπλεύσῃ, ἀπέπλευσε μετὰ τῶν συστρατήγων του, ἔχων τριήρεις μὲν οὐχὶ πολὺ ὀλιγωτέρας τῶν 140, ὁπλίτας 5,100, τοξότας δὲ καὶ σφενδονιστὰς καὶ ψιλοὺς 1300 περίπου, καὶ τὴν ἄλλην παρασκευὴν ἀξιόλογον[3].

Ὅτε δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἀπῆλθεν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ἤρχισαν οἱ ἐχθροὶ κατὰ τὴν ἀπουσίαν του σφοδρότερον νὰ καταφέρωνται κατ' αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐξύβρισιν τῶν Ἑρμῶν μετὰ τῆς τῶν μυστηρίων συμπλέκοντες ὡς γενομένας ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς συνωμοσίας ἐπὶ σκοπῷ νεωτερισμοῦ, τοὺς μὲν ὁπωσοῦν ὑπόπτους ἔρριψαν ἀκρίτους εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἐλυποῦντο δὲ, διότι δὲν κατεψήφισαν τότε κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ δὲν τὸν ἔκριναν διὰ τοιαῦτα ἐγκλήματα. Δυσσωδέστατα δὲ κατεφέροντο

(1) Οἱ δικασταὶ ἐν Ἀθήναις ἦσαν 6,000 κατ' ἔτος κληρούμενοι, καὶ διαιρούμενοι εἰς δικαστήρια ἐκ 500, πλειόνων ἢ ὀλιγωτέρων κατὰ τὰς ὑποθέσεις. Δι' ἑκάστην δὲ ὑπόθεσιν ἀπεφασίζετο διὰ κλήρου ποῖον τῶν δικαστηρίων τούτων θέλει τὴν κρίνει ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἀνήκοντος ἄρχοντος.

(2) Εἰς τὰς δίκας προσδιωρίζετο δι' ὑδραυλικοῦ ὡρολογίου (κλεψύδρας) ἡ ἔκτασις τῆς ἀγορεύσεως ἑκάστου ῥήτορος. Τοῦτο ἦτο «τὸ πρὸς ὕδωρ μετρεῖν».

(3) Θουκυδ. 6, 27 καὶ ἑξῆς. Πλούτ. ἐν βίῳ Ἀλκιβ. 18 καὶ ἑξῆς.

κατὰ τῶν μεινάντων ἐν τῇ πόλει φίλων καὶ συγγενῶν ἐκείνου, διὸ πολλοὺς μὲν ἠνάγκασαν νὰ φύγωσι, πλείστους δὲ ἐφυλάκισαν καὶ ἐφόνευσαν. Ἀλλὰ δὲν ἐτελείωσεν ὅλη ἡ ὀργὴ τοῦ δήμου ἐνταῦθα· ἀλλ' ἀπαλλαγεὶς τῶν ἑρμοκοπιδῶν, ἤτοι τῶν ἀκρωτηριασάντων τοὺς Ἑρμᾶς, ἔστρεψεν ὅλον του τὸν θυμὸν κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Καὶ τέλος ἔπεμψε τὴν Σαλαμινίαν[1] πρὸς αὐτὸν προστάξας ἐπιτηδείως νὰ μὴ τὸν βιάσωσι μηδὲ νὰ τὸν συλλάβωσιν, ἀλλὰ ν' ἀποταθῶσιν εἰς αὐτὸν δι' ἠπίων λόγων, λέγοντες αὐτῷ νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἵνα δικασθῇ καὶ πείσῃ τὸν δῆμον περὶ τῆς ἀθωότητός του· διότι ἐφοβοῦντο ταραχὰς τοῦ στρατεύματος εἰς γῆν ἐχθρικὴν καὶ στάσιν, ἣν εὐκόλως θὰ κατώρθου ὁ Ἀλκιβιάδης, ἂν ἤθελε, καθόσον οἱ στρατιῶται δυσηρεστοῦντο διὰ τὴν ἀναχώρησίν του. Ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπακούσας εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ δήμου ἀπέπλευσεν, ἐπιβιβασθεὶς μετὰ τῶν συγκατηγορουμένων του οὐχὶ εἰς τὴν Σαλαμινίαν (σελ. 420) ἀλλ' εἰς τὸ ἴδιον πλοῖον[2]. Ὅτε δὲ ἀμφότερα τὰ πλοῖα ἠγκυροβόλουν εἰς τὸν λιμένα τῶν Θουρίων, ἔφυγε μετὰ τῶν φίλων του ἐκ τοῦ πλοίου καὶ ἔμεινε κεκρυμμένος, μέχρις οὗ ἀπέπλευσεν ἡ Σαλαμινία. Πρός τινα δὲ ὅστις τὸν ἐγνώριζε καὶ τῷ εἶπεν ἐν Θουρίοις· «Δὲν ἐμπιστεύεσαι, ὦ Ἀλκιβιάδη, εἰς τὴν πατρίδα σου;» ἀπεκρίθη, «ὡς πρὸς ὅλα μὲν τὰ ἄλλα ναί, ἀλλὰ περὶ τῆς ψυχῆς μου δὲν ἐμπιστεύομαι οὐδὲ εἰς τὴν μητέρα μου, διότι φοβοῦμαι μήπως παραγνωρίσασα ρίψῃ τὴν μέλαιναν ψῆφον ἀντὶ τῆς λευκῆς». Ὕστερον δὲ ἀκούσας ὅτι ἡ πόλις τὸν κατεδίκασεν εἰς θάνατον «Ἀλλ' ἐγὼ εἶπε θὰ τοῖς δείξω ὅτι ζῶ».

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν παρουσιάσθη εἰς τὰς Ἀθήνας ἐντὸς τῆς ὁρισθείσης προθεσμίας, κατεδικάσθη ἐπὶ τέλους ἐρήμην εἰς θάνατον. Ἡ κατηγορία ἐγένετο, ὡς εἴπομεν, διὰ τοῦ *Θεσσαλοῦ*, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὴν μερίδα τῶν συνωμοσάντων *ὀλιγαρχικῶν*. Ἦτο δὲ αὕτη τοιαύτη. «Θεσσαλὸς Κίμωνος Λακιάδης κατήγγειλεν Ἀλκιβιάδην τὸν Κλεινίου Σκαμβωνίδην[3], ὅτι ἀδίκως προσηνέχθη πρὸς τὰς θεάς, τὴν Δήμητρα καὶ τὴν Κόρην, ἀπομιμούμενος τὰ μυστήρια, καὶ δεικνύων αὐτὰ εἰς τοὺς φίλους του ἐντὸς τῆς οἰκίας του, φορῶν στολὴν οἵαν

(1) Σαλαμινία καὶ Πάραλος, δύο δημόσιοι τριήρεις, ἃς ἔπεμπον εἰς ὑπηρεσίας, καὶ ἰδίως τὴν πρώτην διὰ νὰ φέρῃ ὑποδίκους.

(2) Ἴδε καὶ Θουκυδ. 6, 60 καὶ ἑξῆς.

(3) Λακιάδαι καὶ Σκαμβωνίδαι, δῆμοι τῆς Ἀττικῆς, ὁ μὲν τῆς Οἰνηΐδος φυλῆς, ἔκειτο, ὡς φαίνεται, περὶ τὸν Βοτανικὸν κῆπον, ὁ δὲ τῆς Λεοντίδος, ἦν προάστειον τῆς πόλεως, ἴσως ἄνω τοῦ Κεραμεικοῦ. Φηγαία δὲ δῆμος τῆς Πανδιονίδος, καὶ ἄλλος τῆς Αἰαντίδος. Ὁ εἷς παρὰ τὸν Μαραθῶνα.

φορεῖ ὁ Ἱεροφάντης, ὅταν δεικνύῃ τὰ Ἱερὰ, καὶ ὀνομάζων ἑαυτὸν *Ἱεροφάντην*, τὸν δὲ Πολυτίωνα *δᾳδοῦχον*, κήρυκα δὲ τὸν Φηγαιέα *Θεόδωρον*, τοὺς δὲ ἄλλους φίλους του ὀνομάζων μύστας καὶ ἐπόπτας[1] ἐναντίον τοῦ νόμου καὶ τῶν διατάξεων τῶν Εὐμολπιδῶν καὶ τῶν κηρύκων[2] καὶ τῶν ἱερέων τῶν ἐξ Ἐλευσῖνος.» Καταδικάσαντες δὲ αὐτὸν ἐρήμην καὶ τὴν περιουσίαν του δημεύσαντες, ἐψήφισαν προσέτι νὰ τὸν καταρῶνται ὅλοι οἱ Ἱερεῖς καὶ αἱ Ἱέρειαι. Ἐξ αὐτῶν δὲ, ὡς λέγεται, μόνη ἡ **Θεανὼ** ἀντέστη εἰς τὸ ψήφισμα εἰποῦσα, ὅτι ἔγεινεν ἱέρεια διὰ νὰ εὔχηται καὶ ὄχι διὰ νὰ καταρᾶται.

Ἐνῷ δὲ τοιαῦτα ψηφίσματα καὶ καταδίκαι ἐγράφοντο κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου, αὐτὸς διέτριβεν εἰς τὸ Ἄργος, διότι ἅμα ἀποδρὰς ἐκ Θουρίων, μετέβη εἰς τὴν Πελοπόννησον. Φοβούμενος δὲ τοὺς ἐν τῇ πατρίδι ἐχθροὺς, καὶ ἐντελῶς ἀπελπισθεὶς ἀπὸ τῆς πατρίδος του ἔπεμψεν εἰς Σπάρτην ζητῶν νὰ τῷ δοθῇ ἀσφάλεια, καὶ παρεκάλεσε τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ἔχωσιν εἰς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην, καὶ ὑπέσχετο αὐτοῖς περισσοτέραν βοήθειαν καὶ ὠφέλειαν παρ' ὅσην τοῖς προὐξένησε βλάβην ἄλλοτε, ὅταν τοὺς ἐπολέμει. Τότε ἔδοσαν καὶ ἔλαβον ὑποσχέσεις οἱ Σπαρτιᾶται· ἐκεῖνος δὲ ἐλθὼν προθύμως, ἓν μὲν εὐθὺς κατώρθωσεν· εὑρὼν δηλ. αὐτοὺς χρονοτριβοῦντας καὶ ἀναβάλλοντας νὰ βοηθήσωσι τοὺς Συρακουσίους, ἠδυνήθη νὰ τοὺς διεγείρῃ καὶ τοὺς παροξύνῃ ὅπως στείλωσι τὸν Γύλιππον στρατηγὸν, καὶ νὰ θραύσωσι τὴν ἐκεῖ τῶν Ἀθηναίων δύναμιν. Οὕτω δὲ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐν Ἀθήναις σκευωρηθεῖσα ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐκ τοῦ στρατοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ κατὰ τῆς πατρίδος τούτου εἰς τὸν ἐχθρὸν δοθεῖσαι συμβουλαὶ συνετέλεσαν τὰ μέγιστα, ὥστε ἡ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου προκληθεῖσα ἐκστρατεία νὰ λάβῃ οἰκτρότατον τέλος. Δευτέρα δὲ συμβουλὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὀλεθρία εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἣν ἔδωκε τοῖς Σπαρτιάταις, ἦτο τὸ νὰ ὀχυρώσωσι θέσιν τινὰ ἐν τῇ Ἀττικῇ χώρᾳ καὶ περιτειχίσωσιν αὐτὴν, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς ὁρμητήριον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν· προσδιώρισε δὲ ὡς καταλληλοτάτην πρὸς τοῦτο θέσιν τὴν *Δεκέλειαν*[3], ὁπόθεν ἠδύνατό τις

(1) Τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσῖνος περιεῖχον δύο βαθμοὺς μυήσεως. Οἱ τὸ πρῶτον μυούμενοι ἐκαλοῦντο μ ῦ σ τ α ι, οἱ δὲ ἐκ δευτέρου μετὰ ἓν ἔτος, ἐ π ό π τ α ι. Ὁ μυούμενος ἔμενε κατ' ἀρχὰς βεβυθισμένος εἰς φοβερὰ σκότη, ἀφ' ὧν μετὰ ταῦτα ἔβλεπε φῶς καθαρὸν περιλάμπον τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς.

(2) Εὐμολπίδαι, ἱερατικὴ τάξις καὶ γένος ἐν Ἐλευσῖνι, καταγόμενον ἀπ' Εὐμόλπου, ἀρχαιοτάτου βασιλέως. Καὶ οἱ κήρυκες ἦσαν ἐπίσης τάξις ἱερατική.

(3) Δῆμος τῆς Ἱπποθοοντίδος φυλῆς, βορείως τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Μαραθῶνος, εἰς χωρίον Τατόϊ, ἔνθα ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος νῦν ἔχει λαμπρὰν

τὰς τρία μίλια μόνον ἀπεχούσας Ἀθήνας διηνεκῶς νὰ ἐνοχλῇ καὶ ἰδίως ν' ἀποκλείσῃ τὰς ὁδοὺς, αἵτινες ἔφερον εἰς τὰ βορειοανατολικὰ τῆς Ἀττικῆς καὶ τὴν Εὔβοιαν. Ἡ θέσις αὕτη ἐφρουρήθη κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 413 ὑπὸ τοῦ βασιλέως *Ἄγιδος*, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρχιδάμου, καὶ ἦτο διὰ τὸν πόλεμον τόσον σπουδαία, ὥστε ὠνόμαζον τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου *Δεκελεικὸν πόλεμον*.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἕνεκα τῶν συμβουλῶν τούτων καὶ δημοσίως ἤρεσκεν ἐν Σπάρτῃ καὶ ἰδιωτικῶς πολὺ ἐθαυμάζετο, καὶ ἐδημαγώγει τὸ πλῆθος καὶ τὸ κατεγοήτευε, διότι ἔζη λακωνικῶς ὡς γνήσιος μαθητὴς τοῦ Λυκούργου, ξυριζόμενος σύρριζα, λουόμενος εἰς ψυχρὸν ὕδωρ, τρώγων μάζαν (ἄρτον κριθῆς), μεταχειριζόμενος τὸν μέλανα ζωμὸν καὶ φορῶν λιτὸν Σπαρτιατικὸν ἱμάτιον. Ἐν γένει δὲ ἠδύνατο νὰ συνομοιοῦται καὶ συνομοπαθῇ μετὰ τῶν ἐθίμων καὶ τῆς διαίτης ἑκάστου μέρους, εὐμεταβλητότερος ὢν τοῦ χαμαιλέοντος. «Ἐν τῇ Σπάρτῃ, λέγει ὁ Πλούταρχος,[1] ἦτο γυμναστικὸς, εὐτελὴς καὶ σκυθρωπὸς, ἐν δὲ τῇ Ἰωνίᾳ φιλήδονος, φιλάρεσκος καὶ ὀκνηρός· ἐν δὲ τῇ Θράκῃ ἐπιρρεπὴς πρὸς μέθην, καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ πρὸς ἱππασίαν· ὅτε δὲ συνέζη μετὰ τοῦ σατράπου Τισαφέρνους, ὑπερέβη κατὰ τὸν ὄγκον καὶ τὴν πολυτέλειαν τὴν περσικὴν μεγαλοπρέπειαν.

Μετὰ δὲ τὴν ἐν Σικελίᾳ δυστυχίαν τῶν Ἀθηναίων ἐδράξαντο τῆς εὐκαιρίας τινὲς τῶν σκληρῶς πιεζομένων συμμάχων αὐτῶν, οἱ *Χῖοι*, *οἱ Λέσβιοι* καὶ οἱ Κυζικηνοὶ, ὅπως ἀποστατήσωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐδημιούργησαν νῦν καὶ αὐτοὶ, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῶν ἐν Σικελίᾳ συμμάχων των, ναυτικὴν δύναμιν, ἵνα δυνηθῶσι ν' ἀντιταχθῶσιν ἰσχυρῶς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους κατὰ θάλασσαν· συγχρόνως δὲ συνῆψαν μετὰ τοῦ Τισαφέρνους, τοῦ σατράπου τῆς Περσίας, ἐν ταῖς μεσημβρινοδυτικαῖς ἐπαρχίαις τῆς μικρᾶς Ἀσίας συνθήκην, καθ' ἣν οὗτος ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου ἱκανὰ χρήματα. Ὁ Ἀλκιβιάδης κατώρθωσεν ἐν τῇ Σπάρτῃ νὰ σταλῇ ὁ ἴδιος μετὰ Σπαρτιάτου τινὸς στρατηγοῦ εἰς τὴν Ἰωνίαν, ἔνθα συνέπραττε μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἔβλαπτε τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἦτο ἐκεῖ ἡ ψυχὴ ὅλων τῶν μετὰ τοῦ Τισαφέρνους διαπραγματεύσεων, καθ' ἃς ἀπέκτησεν ἐντὸς ὀλίγου διὰ τῆς ἱκανότητός του τὴν εὔνοιαν τοῦ σατράπου τούτου. Οἱ Σπαρτιᾶται διὰ τῆς

ἔπαυλιν, περὶ ἧς ὁ πασίγνωστος διά τε τὰς συγγραφὰς αὐτοῦ καὶ τὰς διαφόρους διατριβὰς κ. Δ. Πανταζῆς, τμηματάρχης τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ἐξέδωκεν ἀξιόλογον μονογραφίαν. (1) Ἐν β. Ἀλκιβ. 23.

βοηθείας τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶχον μὲν ἀποκτήσει ἐν τῇ Ἰωνίᾳ πλειοτέραν τῶν Ἀθηναίων ἐπιρροήν, ἀλλ' οἱ δυνατώτατοι καὶ φιλοτιμότατοι αὐτῶν ἤρχισαν νὰ φθονῶσι τὸν πολύτροπον καὶ πολυποίκιλον ἄνδρα. Οὗτος δὲ προϊδὼν τοῦτο καὶ φοβηθεὶς εἰς ὅλας μὲν τὰς πράξεις συνήργει μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλὰ προεφυλάττετο μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖράς των· διὸ ἐφρόντισε νὰ συνάψῃ φιλίαν στενὴν μετὰ τοῦ Τισαφέρνους μᾶλλον πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον καὶ τὴν ἀσφάλειαν παρὰ τῆς Σπάρτης, καὶ κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους διὰ τῶν μέσων τοῦ Τισαφέρνους νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ὁ Ἀλκιβιάδης μολονότι πολλὰς ὑπηρεσίας παρέσχεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, εἶχεν ὅμως ἐν Σπάρτῃ πολλοὺς ἐχθρούς· πολλοὶ ἐμίσουν αὐτὸν ὡς ξένον· αἱ δὲ σκανδαλώδεις καὶ αἰσχραὶ αὐτοῦ σχέσεις μετὰ τῆς Τιμαίας, συζύγου τοῦ βασιλέως Ἄγιδος, προεκάλεσαν τὸ μέγα τούτου μῖσος κατ' αὐτοῦ. Τέλος οἱ φιλέκδικοι ἐνήργησαν νὰ σταλῇ πρὸς τὸν στρατηγὸν *Ἀστύοχον* διαταγὴ εἰς τὴν Ἰωνίαν, ὅπως φονεύσῃ τὸν Ἀλκιβιάδην· ἀλλ' οὗτος λαβὼν ἐγκαίρως εἴδησιν περὶ τούτου, ὡς λέγουσι, διὰ τῆς Τιμαίας, ἔφυγεν ἐκ τοῦ Σπαρτιατικοῦ στρατοπέδου πρὸς τὸν Τισαφέρνην. Νῦν δὲ προέκειτο νὰ προκύψῃ νέα μεταβολὴ τῶν πραγμάτων, ἥτις θὰ ἐξηρτᾶτο ἀπὸ μόνου τοῦ Ἀλκιβιάδου. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόησαν ἀρκούντως, ὅτι αὐτὸς ἔζη ἀκόμη, καὶ ᾐσθάνθησαν τί ἐσήμαινε τὸ νὰ τὸν ἔχωσιν ἐχθρόν· νῦν δὲ ἔμελλε νὰ αἰσθανθῶσι τοῦτο οἱ Σπαρτιᾶται. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐφρόντιζε πάντοτε περὶ ἑαυτοῦ. Ὅπως δὲ μέχρι τοῦδε τὴν Σπάρτην ὑπηρετῶν ἐφρόντιζε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ Τισαφέρνους ὑπὲρ τῶν Λακεδαιμονίων, οὕτω καὶ νῦν προσεπάθησε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν φιλίαν τοῦ Τισαφέρνους ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, διὰ νὰ προετοιμάσῃ τὴν εἰς Ἀθήνας ἐπάνοδόν του.

Καὶ ἐν πρώτοις μὲν παρέστησεν εἰς τὸν Τισαφέρνην ὅτι τὸ συμφέρον τῆς Περσίας ἀπαιτεῖ, ἵνα μὴ ὑπερισχύσωσι μήτε οἱ Σπαρτιᾶται μήτε οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ παρεκίνησεν αὐτόν, ἵνα μὴ πληρώνῃ πλέον τὴν συνήθη συνδρομὴν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ νὰ μὴ ἀφήσῃ Φοινικικόν τινα στόλον, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν Ἰωνικὴν θάλασσαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν Σπαρτιατῶν, νὰ φθάσῃ ἐκεῖ. Ἔπειτα δὲ συνεννοήθη κρυφίως μετὰ τῶν ἐν Σάμῳ ἰσχυρῶν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἔδιδεν αὐτοῖς ἐλπίδας ὅτι θέλει τοῖς καταστήσει τὸν Τισαφέρνην φίλον οὐχὶ χάριν τοῦ πλήθους, καὶ ἔχων ἐμπιστοσύνην οὐχὶ εἰς αὐτό, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀρίστους, ἐὰν ἤθελε καταργηθῇ ἡ ἐν Ἀθήναις δημοκρατία καὶ αὐτὸς ἀνακληθῇ. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ κατώρθωσαν τῷόντι νὰ καταργηθῇ (411) ἡ δημοκρατία, καὶ συστηθῇ

βουλὴ ἐκ 400 ἀνδρῶν, οἵτινες εἶχον εἰς τὰς χεῖράς των πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν, καὶ νὰ περιορισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν, οἵτινες εἶχον δικαίωμα νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, εἰς 5,000. Ἀλλὰ μετὰ 3 μῆνας κατελύθησαν οἱ 400 ὑπὸ τοῦ λαοῦ, διότι ὑπῆρχε φόβος μὴ προδώσωσι τὴν πόλιν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, διὰ νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν ἐξουσίαν των. Ἡ ψυχὴ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ τούτου συστήματος ἦτο ὁ γέρων ῥήτωρ *Ἀντιφῶν*, ὅστις μετὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς ὀλιγαρχίας κατεδικάσθη εἰς θάνατον.

Ὁ Ἀλκιβιάδης προὐκάλεσε ταύτην τὴν ὀλιγαρχικὴν μεταρρύθμισιν, ἴσως διότι ἐσκέπτετο νὰ καταστρέψῃ πρὸ τῆς εἰς Ἀθήνας ἐπανόδου του τοὺς παλαιοὺς αὐτοῦ ἐχθρούς, οἵτινες τὸν ἐξεδίωξαν ἐκ τῆς πατρίδος διὰ τῆς περὶ τῶν Ἑρμῶν δίκης, καὶ καθ' ὧν δὲν θὰ ἦτο καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἀσφαλής. Εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἐστράφη μετ' ὀλίγον κατ' αὐτῶν, καὶ ὅτι πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν κατάλυσιν αὐτῶν. Ὁ δὲ ἐν Σάμῳ στρατὸς τῶν Ἀθηναίων, ἅμα λαβὼν εἴδησιν περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ὀλιγαρχικῆς κυβερνήσεως, ἐπανέστη τῇ προτροπῇ τοῦ φιλοπάτριδος *Θρασυβούλου* καὶ τοῦ φίλου του *Θρασύλλου*, ἠθέλησαν νὰ πλεύσωσιν εὐθὺς κατὰ τοῦ Πειραιῶς, καὶ καταστήσαντες στρατηγόν των τὸν Ἀλκιβιάδην, ἐζήτουν νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ νὰ καταλύσωσι τοὺς τυράννους καὶ ν' ἀποκαταστήσωσι τὴν δημοκρατίαν. Ἐκήρυξαν δὲ τὸ ἐν Σάμῳ στρατόπεδον ὡς τὰς ἀληθεῖς Ἀθήνας, καὶ ὅτι οὐχὶ αὐτοί, ἀλλ' οἱ ἐν τῇ πατρίδι ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς πόλεως, καὶ κατήρτισαν ἰδίαν πολιτείαν. Ὁ Θρασύβουλος καὶ ὁ Θράσυλλος ἐξελέχθησαν στρατηγοὶ καὶ ἀνεκάλεσαν τὸν Ἀλκιβιάδην, μεθ' οὗ εἶχον συνεννοηθῆ, ὡς ἀνώτατον στρατηγόν. Ἡ δὲ πρώτη ὑπηρεσία, ἣν ὁ Ἀλκιβιάδης παρέσχε μετὰ τετραετῆ ἐξορίαν, εἰς τὴν πατρίδα του, ἦτο ὅτι ἐμπόδισε τὸν κατὰ τῆς ὀλιγαρχικῆς κυριαρχίας ὀργισθέντα στρατὸν ἀπὸ τῆς κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐκδικητικῆς ἐκστρατείας· διότι ἂν ἀπέπλεον οἴκαδε, οἱ μὲν ἐχθροὶ θὰ ἐκυρίευον ἀμαχητὶ πᾶσαν τὴν Ἰωνίαν, τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὰς νήσους, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι θὰ ἐμάχοντο ἐναντίον Ἀθηναίων, ἐμβάλλοντες τὸν πόλεμον ἐντὸς τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ Ἀλκιβιάδης κατώρθωσε νὰ ἐνθαρρύνῃ πάλιν τὸν στρατὸν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐτράπη εὐθὺς πρὸς ἐπιθετικὸν πόλεμον. Καὶ πρῶτον μὲν περιέπλευσε τὴν θάλασσαν τῶν Κνιδίων[1] καὶ τῶν Κώων μετὰ στολίσκου 22 πλοίων, ἐφορολόγησε τὰς ἀποστατησάσας πόλεις καὶ ὑπέ-

---

(1) Κνίδος, Ἑλληνικὴ πόλις τῆς Καρίας, ἡ δὲ Κῶς κεῖται ἀπέναντι τῆς Κνίδου.

ταξεν αὐτὰς πάλιν ἐντελῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἀθηναίων. Ἔπειτα δὲ ἐτράπη πρὸς βορρᾶν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅπου πρὸ αὐτοῦ εἶχε πλεύσει ὁ λοιπὸς στόλος ὑπὸ τὸν Θρασύβουλον καὶ τὸν Θράσυλλον, ἵνα βοηθήσῃ αὐτοὺς κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Οἱ Σπαρτιᾶται δηλ. ὑπὸ τὸν νέον καὶ δραστήριον αὐτῶν στρατηγὸν *Μίνδαρον* μετέθεσαν τὸ θέατρον τοῦ πολέμου εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη, ἵνα, ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τοῦ πονηροῦ καὶ ῥᾳδιούργου Τισαφέρνους, ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ Φαρναβάζου, τοῦ τῶν Περσῶν σατράπου εἰς τὸ βορειοδυτικὸν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ ἵνα κυριεύσωσι παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὴν Προποντίδα τὰς εἰς τοὺς Ἀθηναίους πιστὰς μεινάσας πόλεις. Ἐὰν ἡ θάλασσα ἐκείνη ἤθελε περιέλθει εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Σπαρτιατῶν, δὲν θὰ ἠδύναντο πλέον οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἤδη εἶχον ἀπολέσει τὴν Εὔβοιαν καί, ἕνεκα τῆς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καταλήψεως τῆς Δεκελείας, τὸ ἥμισυ τῆς ἰδίας των χώρας, νὰ προμηθεύωνται σῖτον ἐκ τοῦ Πόντου. Ἤδη περὶ τὸ τέλος τοῦ Ἰουλίου (411), πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐνίκησεν ὁ Θρασύβουλος καὶ ὁ Θράσυλλος περὶ τὴν Ἄβυδον[1] διὰ τῆς συνέσεως καὶ ἀνδρείας αὐτῶν τὸν πολυαριθμότερον στρατὸν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Συρακουσίων. Ὀλίγον δὲ μετέπειτα προσέβαλεν εἰς τὸν αὐτὸν τόπον ὁ Μίνδαρος ἐκ νέου μετὰ 90 πλοίων τὰ 71 τῶν Ἀθηναίων, ἐνῷ τὰ παράλια ἦσαν ἐξησφαλισμένα ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Φαρναβάζου. Τὰ δύο μέρη συμπλακέντα μεθ' ὅλων τῶν πλοίων των, ἐναυμάχουν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ ἄλλοτε μὲν ἐνίκουν οἱ μέν, ἄλλοτε δὲ οἱ δέ· περὶ δὲ τὴν δείλην ὁ ἀγὼν κατέστη μείζων, καὶ ἡ νίκη ἔκλινε πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας· ἀλλὰ τότε ἐφάνη μακρόθεν καὶ ὁ στολίσκος τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι νομίσαντες ὅτι ταῦτα εἶναι τῶν Λακεδαιμονίων ἐθορυβήθησαν, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἀνέλαβον θάρρος μεῖζον. Ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης ὑψώσας εὐθὺς ἀπὸ τῆς ναυαρχίδος του σημεῖον φιλικόν, ὥρμησε ταχέως κατὰ τῶν Πελοποννησίων, ὅσοι ἐνίκων καὶ ἐδίωκον τῶν Ἀθηναίων τὰ πλοῖα· τρέψας δὲ αὐτοὺς εἰς φυγὴν τοὺς ἔρριψεν εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐξακολουθῶν νὰ τοὺς διώκῃ κατέστρεψε τὰ πλοῖά των καὶ ἐπλήγωσε τοὺς ἄνδρας, ὅσοι ἐρρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ σωθῶσιν, εἰ καὶ ὁ Φαρνάβαζος τοὺς ἐβοήθει καὶ ἐμάχετο πλησίον τῆς θαλάσσης, ὅπως σώσῃ τὸ ναυτικόν των. Τέλος δὲ κυριεύσαντες οἱ Ἀθηναῖοι **30** ἐχθρικὰ πλοῖα καὶ σώσαντες τὰ ἰδικά των, ἔστησαν τρόπαιον.

Ἐνῷ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι πλησίον τῆς Σηστοῦ[2], οἱ δὲ Σπαρτιᾶται πλη-

(1) Ἄβυδος, πόλις ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀπέναντι τῆς Σηστοῦ. Θουκ. 8, 75 καὶ ἑξῆς

(2) Σηστός, πόλις μικρὰ ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἐν τῇ Θρακικῇ χερσονήσῳ.

σίον τῆς Ἀβύδου ἐστρατοπέδευσαν ἀπέναντι ἀλλήλων, μετέβη ὁ Ἀλκιβιάδης μετὰ τὴν τοιαύτην λαμπρὰν εὐτυχίαν, ἔχων συνοδίαν ἡγεμονικὴν, πρὸς τὸν Τισαφέρνην μετὰ προσφορῶν καὶ δώρων πολλῶν, ἵνα ἐπιδειχθῇ εἰς αὐτὸν, ὅστις φθονῶν τὸν Φαρνάβαζον ἦλθεν ἐκ νέου εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἵνα συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν· ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχεν ὅ,τι περιέμενε· διότι ὁ Τισαφέρνης πρὸ πολλοῦ κατηγορούμενος ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ φοβούμενος μὴ δώσῃ εἰς τὸν Βασιλέα ἀφορμὴν δυσαρεσκείας, διέταξε νὰ συλλάβωσι τὸν μέχρι τοῦδε ξένον του καὶ νὰ τὸν φυλακίσωσιν εἰς τὰς Σάρδεις[1], ὡς ἐὰν ἡ ἀδικία αὕτη ἔλυε τὴν κατηγορίαν ἐκείνην. Ἀφοῦ δὲ παρῆλθον 30 ἡμέραι, κατώρθωσεν ὁ Ἀλκιβιάδης νὰ προμηθευθῇ ἵππον, καὶ ἀποδρὰς ἐκ τῶν φυλακῶν διέφυγεν εἰς Κλαζομενάς[2]. Καὶ διέβαλε μὲν πρὸς τούτοις τὸν Τισαφέρνην ὅτι ἐκεῖνος τὸν ἀφῆκε νὰ φύγῃ, ἔπλευσε δὲ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων, ὅπερ ἦτο τότε εἰς τὴν *Καρδίαν*, πόλιν τῆς Θρᾳκικῆς χερσονήσου. Εἶτα δὲ ἀκούσας ὅτι ὁ Μίνδαρος καὶ ὁ Φαρνάβαζος ἦσαν ὁμοῦ εἰς τὴν Κύζικον[3], παρώτρυνε τοὺς στρατιώτας λέγων αὐτοῖς, ὅτι εἶναι ἀνάγκη καὶ νὰ ναυμαχήσωσι καὶ νὰ πεζομαχήσωσι, προσέτι δὲ καὶ νὰ τειχομαχήσωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν, διότι χρήματα δὲν ἔχουσιν, ἂν δὲν νικήσωσι κατὰ κράτος. Ἐπιβιβάσας δὲ αὐτοὺς καὶ πλεύσας εἰς *Προκόνησον* μετὰ 68 πλοίων διέταξε νὰ περιβάλωσι τὰ πλοιάρια εἰς τὸ μέσον, ὅπως μὴ ἐννοήσῃ ὁ ἐχθρὸς τὸν ἔκπλουν. Καὶ ὄχι μόνον οἱ ἐχθροὶ δὲν τὸν ἐννόησαν, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀπολέσει πᾶσαν ἐλπίδα, ὅταν τοὺς διέταξε νὰ ἐπιβιβασθῶσι, καὶ ἐκίνησεν. Ἦτο δὲ τότε Φεβρουάριος καὶ ἔτυχε νὰ πέσῃ αἰφνιδίως πολλὴ βροχὴ μετὰ βροντῶν καὶ σκότους, ὅπερ συνετέλεσεν εἰς τὸν σκοπόν του καὶ ἔκρυψε τὰς προετοιμασίας του. Μετ' ὀλίγον δὲ διελύθη τὸ σκότος, καὶ ἐφάνησαν τὰ πλοῖα τῶν Πελοποννησίων εἰς τὸ πέλαγος ἔμπροσθεν τοῦ λιμένος τῶν Κυζικηνῶν. Φοβηθεὶς λοιπὸν ὁ Ἀλκιβιάδης μήπως ἐξ αἰτίας τοῦ πλήθους τῶν πλοίων ἰδόντες αὐτὸν προφθάσωσι νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν ξηρὰν, τοὺς μὲν στρατηγοὺς διέταξε νὰ μείνωσιν ὀπίσω βραδέως πλέοντες, αὐτὸς δὲ ἔχων 40 πλοῖα ἐφαίνετο καὶ προεκάλει τοὺς ἐχθρούς. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἐξαπατηθέντες καὶ καταφρονήσαντες τὰς ἐχθρικὰς δυνάμεις, ὅτι τόσαι μόνον ἦσαν, ὥρμησαν κατ' αὐτῶν, καὶ ἦλθον εὐθὺς εἰς χεῖρας

(1) Σάρδεις, πρωτεύουσα τοῦ Λυδικοῦ βασιλείου.

(2) Κλαζομεναὶ, πόλις παραθαλάσσιος τῆς Ἰωνίας ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης.

(3) Ἡ Κύζικος κεῖται ὑπεράνω τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Ἀσιατικὴν παραλίαν τῆς Προποντίδος· ἡ δὲ Προκόνησος εἶναι νῆσος, κειμένη ἔμπροσθεν τῆς Κυζίκου.

καὶ συνεπλέκοντο· ἀλλ' ἐνῷ ἐμάχοντο, ἐπῆλθον καὶ τὰ λοιπὰ πλοῖα, καὶ ἐκπλαγέντες τότε ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης μετ' 20 τῶν ἀρίστων τριήρων πλεύσας ἐμπρὸς καὶ προσελθὼν εἰς τὴν γῆν καὶ ἀποβὰς, ἐπέπεσε κατὰ τῶν φευγόντων ἐκ τῶν πλοίων καὶ πολλοὺς ἐφόνευσεν. Ἐπελθὼν δὲ κατὰ τοῦ Μινδάρου καὶ τοῦ Φαρναβάζου, οἵτινες ὥρμησαν εἰς βοήθειαν, τὸν μὲν Μίνδαρον ἐθανάτωσεν, ἀνδρείως ἀγωνιζόμενον, ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἔφυγεν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκυρίευσαν πάντα τὰ πλοῖα τῶν ἐχθρῶν ἐκτὸς τῶν Συρακουσίων, ἅτινα ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν ἰδίων των πληρωμάτων, συνέλαβον δὲ καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ὑπέταξαν τὴν Κύζικον. Ἀφοῦ δὲ ἐξέλιπεν ὁ Φαρνάβαζος καὶ κατεστράφησαν οἱ Πελοποννήσιοι, οὐ μόνον ἐκράτουν ἀσφαλῶς τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀλλὰ καὶ τῆς λοιπῆς θαλάσσης ἐξεδίωξαν κατὰ κράτος τοὺς Λακεδαιμονίους. Περιῆλθον δὲ εἰς χεῖράς των καὶ γράμματα τῶν Λακεδαιμονίων πρὸς τοὺς ἐν Σπάρτῃ ἐφόρους οὕτω λέγοντα[1] «κατεστράφησαν τὰ πλοῖα. Ὁ Μίνδαρος ἐφονεύθη· πεινῶσιν οἱ στρατιῶται· ἀποροῦμεν περὶ τοῦ πρακτέου».

Ἡ ἐν Κυζίκῳ νίκη (410) ἦτο ἡ λαμπροτάτη πολεμικὴ πρᾶξις κατὰ τὸν Πελοποννησσιακὸν πόλεμον, καὶ ἐνέβαλεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ δυνηθῶσι ν' ἀποκαταστήσωσι πάλιν ἐντελῶς τὴν ἀρχαίαν θαλασσοκρατορίαν. Πρὸς τούτοις κατηρτίσθη ἐν Ἀθήναις αὖθις ἡ πλήρης δημοκρατία, ὅπερ δὲν εἶχε κατορθωθῆ εὐθὺς μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν 400. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται τοσοῦτον ἀπεθαρρύνθησαν, ὥστε ἀπέστειλαν εἰς τὰς Ἀθήνας πρεσβείαν μετὰ προτάσεων περὶ εἰρήνης· ἀλλ' αἱ προτάσεις των δὲν ἔγειναν δεκταί. Ἡ πρώτη μετὰ ταῦτα φροντὶς τοῦ Ἀλκιβιάδου ἦτο νὰ παραδώσῃ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὸν Βόσπορον, τὴν ἐμπορικὴν πρὸς τὸν Πόντον ὁδὸν, ἐντελῶς πάλιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ κυριεύσῃ τὰς ἀποστάσας πόλεις ἐκείνων τῶν χωρῶν, αἵτινες ὑπεστηρίζοντο ὑπὸ τοῦ Φαρναβάζου. Ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον πεισματωδῶς, καὶ ὑπερήσπισε τὰ δύο σπουδαῖα ὀχυρώματα, τὴν *Χαλκηδόνα* καὶ τὸ *Βυζάντιον*. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἀφοῦ ἐπανειλημμένως ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν χώραν τοῦ Φαρναβάζου, ἐλεηλάτει αὐτὴν χωρὶς κανεὶς νὰ τὸν ἐμποδίσῃ καὶ συνέλαβε πολλοὺς αἰχμαλώτους, οὓς ἀπέλυσεν ἀντὶ πολλῶν λύτρων. Εἶτα δὲ ἐπεχείρησε νὰ πολεμήσῃ καὶ τοὺς Χαλκηδονίους, οἵτινες ἀποστατήσαντες εἶχον δεχθῆ φρουρὰν καὶ ἁρμοστὴν τῶν Λακεδαιμονίων. Ἐνῷ

(1) Ἔρρει τὰ κᾶλα. Μίνδαρος ἀπέσσουα· πεινῶντι τὤνδρες· ἀπορίομες τί χρὴ δρῆν. Ξενοφ. Ἑλλ. 1, 1, 23.

δὲ περιετείχιζε τὴν Χαλκηδόνα[1] ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν, ἦλθεν ὁ Φαρνάβαζος ἐπὶ σκοπῷ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν· καὶ ὁ ἁρμοστὴς Ἱπποκράτης συναγαγὼν ἐκ τῆς πόλεως ὅσην εἶχε δύναμιν, ἐπετίθετο κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης ἀντιταχθεὶς πρὸς ἀμφοτέρους ὁμοῦ, τὸν μὲν Φαρνάβαζον ἠνάγκασε νὰ φύγῃ αἰσχρῶς, τὸν δὲ Ἱπποκράτην καὶ πολλοὺς τῶν στρατιωτῶν του ἐφόνευσε νικήσας αὐτούς. Ἔπειτα δὲ αὐτὸς μὲν ἐξέπλευσεν εἰς Ἑλλήσποντον κατὰ τῆς Σηλυβρίας[2], οἱ δὲ πολιορκοῦντες τὴν Χαλκηδόνα στρατηγοὶ ἐσυνθηκολόγησαν μετὰ τοῦ Φαρναβάζου νὰ λάβωσιν 20 τάλαντα πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν δαπανῶν τοῦ πολέμου, καὶ ν' ἄρωσι τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως, ἧς οἱ κάτοικοι νὰ γείνωσι πάλιν ὑπήκοοι τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ τοῦ λοιποῦ νὰ μὴ βλάπτωσι τὴν χώραν τοῦ Φαρναβάζου.

Πρὸ τῆς συνθηκολογίας ταύτης ἐξετέλεσεν ὁ Ἀλκιβιάδης, διαρκούσης τῆς πολιορκίας τῆς Χαλκηδόνος, μετὰ στρατιωτικοῦ τινος ἀποσπάσματος καὶ ἄλλην τινὰ ἔνδοξον ἐπιχείρησιν ἐναντίον τῆς δυτικῶς τοῦ Βυζαντίου κειμένης *Σηλυβρίας*, ἣν ἀργυρολογήσας ἐκυρίευσε μέν, ἀλλ' ἐξετέθη εἰς μέγαν κίνδυνον, διότι οἱ συνεννοηθέντες μετ' αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει νὰ παραδώσωσιν αὐτὴν εἶχον συμφωνήσει νὰ ἐγείρωσι πυρσὸν περὶ τὸ μεσονύκτιον· ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰ πράξωσι τοῦτο πρὸ τοῦ καιροῦ, διότι ἐφοβήθησάν τινα τῶν συνωμωτῶν, ὅστις ἐφάνη αἰφνιδίως μεταβαλὼν γνώμην. Ἤγειραν λοιπὸν τὸν πυρσόν, ἐνῷ τὸ στράτευμα δὲν ἦτο εἰσέτι ἕτοιμον, καὶ τότε λαβὼν ὁ Ἀλκιβιάδης ὡς 30 τῶν περὶ αὐτὸν ὥρμησε δρομαίως τρέχων πρὸς τὰ τείχη, διατάξας τοὺς ἄλλους νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν ὡς τάχιστα· Ὡς δὲ τῷ ἠνεώχθη ἡ πύλη καὶ εἰς τοὺς 30 προσετέθησαν καὶ 20 πελτασταί[3] ὥρμησεν αὐτός, ἀλλ' εὐθὺς εἶδε τοὺς Σηλυβριανοὺς ἐρχομένους ἐνόπλους κατ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ εἰς μὲν τὴν ἀντίστασιν δὲν ἔβλεπε σωτηρίαν, νὰ φύγῃ δὲ δὲν ἤθελεν, ἀφοῦ μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐδέποτε στρατηγῶν ἐνικήθη, ἐσήμανε διὰ τῆς σάλπιγγος σιωπήν, καὶ διέταξεν ἕνα τῶν παρόντων ν' ἀνακηρύξῃ «κανεὶς ἐκ τῶν Ἀθηναίων νὰ μὴ σύρῃ τὸ ξίφος κατὰ τῶν Σηλυβριανῶν.» Τὸ κήρυγμα τοῦτο κατέστησε τινὰς μὲν μᾶλλον διστάζοντας πρὸς τὴν μάχην, διότι ἐνόμισαν ὅτι ὅλοι οἱ ἐχθροὶ ἦσαν ἐντὸς τῆς πόλεως, οἱ δὲ συνέλαβον ἀγαθὰς ἐλπίδας περὶ συμβιβασμοῦ. Ἐνῷ δὲ συνελθόντες ἐξηγοῦντο πρὸς ἀλλήλους, ἔφθασε τὸ

(1) Πόλις ἀντικρὺ τοῦ Βυζαντίου. (2) Πόλις ἐπὶ τῆς Θρᾳκικῆς παραλίας, εἰς τὴν Προποντίδα. (3) Πελτασταὶ ἐλέγοντο οἱ στρατιῶται, οἵτινες ἔφερον πέλτας, μικρὰς στρογγύλας ἀσπίδας.

στράτευμα τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις εἰκάζων, ὅπερ ἦν καὶ ἡ ἀλήθεια, ὅτι οἱ Σηλυβριανοὶ ἦσαν εἰρηνικῶς διατεθειμένοι, ἐφοβήθη μήπως οἱ Θρᾷκες διαρπάσωσι τὴν πόλιν· διὸ ἀπέπεμψεν ὅλους τούτους ἐκ τῆς πόλεως, τοὺς δὲ Σηλυβριανούς, ἐνδοὺς εἰς τὰς παρακλήσεις των, δὲν τοὺς ἔβλαψεν, ἀλλὰ χρήματα λαβὼν καὶ φρουρὰν ἐγκαταστήσας ἀπῆλθεν.

Ἀφοῦ δὲ ἐκυριεύθη ἡ Χαλκηδὼν καὶ ἐπανῆλθε καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ Φαρνάβαζος ἀπῄτει ἵνα καὶ αὐτὸς ὀμόσῃ περὶ τῶν συμφωνηθέντων· ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης εἶπεν ὅτι δὲν θέλει ὀμόσει, πρὶν ἢ ἐκεῖνος τοῖς ὁρκισθῇ πρὸς αὐτούς· μετὰ δὲ ταῦτα ὡρκίσθησαν καὶ οἱ δύο καὶ τότε ἀπῆλθεν ὁ Ἀλκιβιάδης κατὰ τοῦ Βυζαντίου, ὅπερ ὑπερήσπιζεν ὁ Σπαρτιάτης ἁρμοστὴς *Κλέαρχος*, καὶ περιετείχισεν αὐτὸ καὶ τὸ ἐκυρίευσε μετὰ πολυχρόνιον πολιορκίαν, κατὰ τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου 409. Νῦν δὲ ἦτο ἡ βόρειος θάλασσα πάλιν ἐντελῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἐξεδιώχθησαν ἐντελῶς ἐκ τῆς θαλάσσης. Μετὰ τὰς τοιαύτας ἐπιτυχίας ἐπεθύμει ὁ Ἀλκιβιάδης νὰ ἴδῃ τὴν πατρίδα του, καὶ ἠδύνατο νὰ ἐμφανισθῇ πάλιν μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν του, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπόθει νὰ δειχθῇ εἰς αὐτούς, ἀφοῦ τοσάκις ἐνίκησε τοὺς ἐχθρούς. Ἅπας ὁ στόλος εἶχε συναθροισθῇ εἰς τὴν Σάμον· ἐνῷ δὲ ὁ Θρασύβουλος μετὰ 30 πλοίων ἐξηκολούθει νὰ ὑποτάσσῃ τὰς Θρᾳκικὰς πόλεις, κατέπλευσεν ὁ Θράσυλλος μετὰ τῶν ἐπιλοίπων εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἵνα ἀναγγείλῃ τὴν ἄφιξιν τοῦ νικητοῦ. Ὅλα δὲ τὰ πλοῖα ἦσαν κεκοσμημένα πέριξ ἀφθόνως διὰ πολλῶν ἀσπίδων καὶ λαφύρων, καὶ πολλῶν στολισμάτων τῶν τριήρων, ὅσας ὁ Ἀλκιβιάδης κατέστρεψε καὶ ἐκυρίευσε· 114 δὲ κυριευθέντα πλοῖα ἠκολούθουν ἐν μακρᾷ γραμμῇ καὶ πολλοὶ αἰχμάλωτοι. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης κατέπλευσε μετὰ ταῦτα μετὰ 20 τριήρων ἐκ τῆς Σάμου εἰς τὴν Πάρον, καὶ ἐκεῖθεν διηυθύνθη εἰς Γύθειον. Ἐνταῦθα μαθὼν ὅτι οἱ συμπολῖται ἐξελέξαντο αὐτὸν στρατηγόν, καὶ προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν φίλων του κατέπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ τὴν 25ην Θαργηλιῶνος (τὴν 6ην Ἰουνίου) 408.

Ἅπαντες σχεδὸν οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως κατέβησαν εἰς τὸν Πειραιᾶ, καὶ ἵσταντο πυκνῶς εἰς τὴν παραλίαν ἵνα ἴδωσι τὸν μέγαν Ἀλκιβιάδην· ἀλλ' αὐτὸς ἐδίσταζε νὰ ἐξέλθῃ τοῦ πλοίου του, ἕως οὗ προσῆλθον οἱ φίλοι του καὶ ὁ ἐξάδελφός του Εὐρυπτόλεμος καὶ τὸν ἔπεισαν ν' ἀποβιβασθῇ. Ὅταν δὲ ἀπέβη, τοὺς μὲν ἄλλους στρατηγοὺς ἀπαντῶντες οἱ ἄνθρωποι ἐφαίνοντο ὅτι οὔτε τοὺς ἔβλεπον, συντρέχοντες δὲ πρὸς ἐκεῖνον, ἔκραζον, τὸν ἐχαιρέτουν, τὸν συνώδευον καὶ ἤρχοντο πλησίον καὶ τὸν ἐστεφάνουν. Ὅσοι δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ τὸν

πλησιάσωσι, τὸν ἔβλεπον μακρόθεν, καὶ οἱ γέροντες τὸν ἐδείκνυον εἰς τοὺς νέους· πολλοὶ δὲ καὶ ἐδάκρυον, καὶ ἀπέναντι τῆς παρούσης εὐτυχίας διηγείρετο καὶ ἡ μνήμη τῶν ἀρχαιοτέρων ἀτυχημάτων, καὶ διελογίζοντο ὅτι οὔτε τῆς Σικελίας θὰ ἐστεροῦντο, οὔτε κανὲν ἄλλο ἐξ ἐκείνων, ἅτινα εἶχον ἐπιθυμήσει, θὰ τοὺς διέφευγεν, ἂν εἶχον ἀφήσει τὸν Ἀλκιβιάδην ἐπὶ τῶν τότε πραγμάτων καὶ ἐπὶ τῆς δυνάμεως ἐκείνης, ἀφοῦ ἤδη παραλαβὼν τὴν πόλιν, ἥτις παρ' ὀλίγον εἶχεν ἐξωσθῇ τῆς θαλάσσης, κατὰ ξηρὰν δὲ ἦτο μόλις κυρία τῶν προαστείων της, καὶ ἐσωτερικῶς εἰς στάσεις παραδεδομένη, ἐκ λειψάνων τοσοῦτον ἀθλίων καὶ ταπεινῶν ἀνέστησεν ὅμως αὐτήν, καὶ οὐ μόνον τῇ ἀπέδωκε τῆς θαλάσσης τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς στερεᾶς τὴν ἀνέδειξε πανταχοῦ τροπαιοῦχον κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Τὰ πάντα εἶχον λησμονηθῇ καὶ συγχωρηθῇ. Πλήρης χαρᾶς καὶ συγκινήσεως ἀνῆλθε πάλιν τὸ πλῆθος εἰς τὴν πόλιν, εἰς τὴν *Πύκνα*, ὅπου ἐγίνοντο αἱ συναθροίσεις τοῦ λαοῦ. Ἐνταῦθα συνῆλθεν ὁ λαὸς καὶ ἤκουσε καὶ αὖθις μετὰ χαρᾶς τὴν φωνὴν τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ θαυμασίου ἀνδρός, ὅστις κλαίων καὶ ὀλοφυρόμενος ἐξέθηκε τὰ πάθη αὐτοῦ ἄνευ ψόγου κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἀποδοὺς ὅσα τῷ συνέβησαν εἰς τύχην τινὰ πικρὰν καὶ εἰς φθονερὸν δαίμονα· πολλὰ δὲ εἶπε καὶ περὶ τῶν ἐλπίδων τῶν πολιτῶν, καὶ παρώτρυνεν αὐτοὺς εἰς θάρρος· ὁ δὲ δῆμος τὸν ἐστεφάνωσε διὰ χρυσῶν στεφάνων καὶ τὸν ἐχειροτόνησε καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατηγὸν αὐτοκράτορα· ἐψήφισε δὲ νὰ τῷ ἀποδώσωσι καὶ τὴν περιουσίαν του καὶ νὰ ἀναιρέσωσι πάλιν τὰς κατάρας οἱ *Εὐμολπίδαι* καὶ οἱ *Κήρυκες*[1], ἃς εἶχον προφέρει κατὰ προσταγὴν τοῦ δήμου· οἱ δὲ λίθοι, ἐφ' ὧν εἶχε χαραχθῇ ἡ καταδίκη αὐτοῦ, ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν.

Οὕτως ἵστατο ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πολιτείας μετὰ δυνάμεως, ὁποίαν μόλις κατεῖχέ ποτε ὁ Περικλῆς. Μετεχειρίσθη δὲ τὸ θέρος πρὸς νέους ἐξοπλισμούς, ἀλλὰ πρὶν ἐπιχειρήσῃ νέας ἐκστρατείας, παρέσχεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν εὐχαρίστησιν νὰ δυνηθῶσι κατὰ τὸν μῆνα Σεπτέμβριον ὑπὸ τὴν φύλαξιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρατεταγμένων στρατευμάτων νὰ τελέσωσιν ἀκωλύτως τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια, μεταβάντες ἐκ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν Ἐλευσῖνα διὰ ξηρᾶς, ἐνῷ μέχρι τοῦδε, ἀφ' ὅτου ἡ Δεκέλεια εἶχεν ἀποκλεισθῇ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν διὰ τείχους καὶ τὰς ὁδοὺς εἶχον οἱ ἐχθροὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν των, μετέβαινον διὰ θαλάσσης. Ὀλίγον δὲ καιρὸν μετὰ τὴν ἑορτὴν ἐκείνην μετέβη

---

(1) Ἴδε ἐν σημ. 2. σελ. 446.

μετὰ 1500 ὁπλιτῶν, 150 ἱππέων καὶ 100 πλοίων εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἐκπλεύσας ἐν πρώτοις προσέβαλε τὴν ἀποστατήσασαν Ἄνδρον· καὶ ἐνίκησε μὲν τοὺς Ἀνδρίους καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους, ὅσοι ἦσαν ἐκεῖ, ἀλλὰ τὴν πόλιν δὲν ἐκυρίευσε. Τοῦτο δὲ ὑπῆρξεν ἡ πρώτη κατ' αὐτοῦ δημοσία κατηγορία τῶν ἐχθρῶν του. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπὲρ πάντα ἄλλον κατεστράφη διὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δόξαν, ἥτις μεγάλη οὖσα καὶ πλήρης τόλμης καὶ συνέσεως, καθίστα, ὡς ἐκ τῶν κατορθωμάτων, ὕποπτον πᾶσαν ἔλλειψιν αὐτοῦ, διότι ὑπετίθετο ὅτι δὲν ἤθελε, καθόσον οὐδεὶς ἐπίστευεν ὅτι δὲν ἠδύνατο. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα μέλλων ὁ Ἀλκιβιάδης ν' ἀπέλθῃ εἰς Καρίαν διὰ ν' ἀργυρολογήσῃ, εἶπεν εἰς τὸν κυβερνήτην αὐτοῦ *Ἀντίοχον*, αὐτὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἄλλοτε τῷ συνέλαβε τὸν ὄρτυγα, νὰ μὴ ναυμαχήσῃ πρὸς τὸν Λύσανδρον μηδὲ ἐὰν ἐπιπλεύσωσι κατ' αὐτοῦ τὰ πλοῖα τῶν ἐχθρῶν· ἀλλ' αὐτὸς ἀνόητος καὶ ὑπεροπτικὸς ὢν τοσοῦτον ἐθρασύνθη καὶ περιεφρόνησε τὴν διαταγήν, ὥστε πληρώσας τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ναῦν καὶ μίαν ἄλλην ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἔφεσον, καὶ παραπλέων πρὸς τὰς πρώρας τῶν ἐχθρικῶν πλοίων ἠρέθιζεν αὐτά. Κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Λύσανδρος μετ' ὀλίγων πλοίων ἐξορμήσας κατ' αὐτοῦ τὸν ἐδίωκεν· ἐπειδὴ ὅμως εἶδεν ὅτι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχοντο εἰς βοήθειαν, ἐκπλεύσας ὁ Λύσανδρος μεθ' ὅλων τῶν πλοίων του καὶ τὸν Ἀντίοχον ἐφόνευσε, καὶ 15 τριήρεις καὶ πολλοὺς ἀνθρώπους συνέλαβε καὶ τρόπαιον ἔστησεν. Ὅτε δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἤκουσε τὰ συμβάντα, ἐπιστρέψας εἰς τὴν Σάμον ἐξῆλθε μεθ' ὅλων τῶν πλοίων καὶ προὐκάλει τὸν Λύσανδρον εἰς ναυμαχίαν· ἀλλ' οὗτος ἠρκεῖτο εἰς τὸ ὅτι ἐνίκησε καὶ δὲν ἀντεπεξήρχετο. Ἐντεῦθεν δὲ πάλιν λαβόντες ἀφορμὴν οἱ ἐν Ἀθήναις ἀντίπαλοι κατηγόρησαν αὐτὸν λέγοντες ὅτι κατέστρεψε τὰ πράγματα καὶ ἀπώλεσε τὰ πλοῖα δι' ἀμέλειαν καὶ ἀκράτειαν καὶ ἀκολασίαν, καὶ ἔπεισαν τὸν ἄστατον καὶ ἀνόητον λαὸν ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν Ἀλκιβιάδην δι' ἄλλων στρατηγῶν.

Ταῦτα μαθὼν ὁ Ἀλκιβιάδης ἐλυπήθη βαρέως διὰ τὴν τόσον ἄδικον πρὸς αὐτὸν συμπεριφορὰν τῶν συμπολιτῶν του, καὶ φοβηθεὶς ἀπῆλθεν ἐντελῶς τοῦ στρατοπέδου καὶ μετέβη εἰς τὴν Θράκην, ὅπου εἶχε κατασκευάσει περὶ τὴν Βισάνθην, πόλιν ἐπὶ τῆς Προποντίδος καὶ ἀποικίαν τῆς Σάμου, φρούριόν τι ὡς καταφύγιον. Ἐνταῦθα δὲ συναγαγὼν μισθωτοὺς στρατιώτας ἐπολέμει ἰδιαιτέρως τὰς γειτονικὰς θρᾳκικὰς φυλάς, αἵτινες ἦσαν αὐτόνομοι καὶ ἀνεξάρτητοι, καὶ πολλὰ χρήματα συνέλεξεν ἐκ τῶν λαφύρων, καὶ ἐξησφάλισε τοὺς περιοικοῦντας Ἕλληνας κατὰ τῶν βαρβάρων. Ὅτε δὲ κατὰ τὸ 405 οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων *Τυδεύς*,

Μένανδρος καὶ *'Αδείμαντος* ἔχοντες εἰς τοὺς *Αἰγὸς ποταμοὺς*[1] πάντα τὰ πλοῖα, ὅσα εἶχον τότε οἱ 'Αθηναῖοι, συνείθιζον νὰ ἐπιπλέωσι πᾶσαν αὐγὴν κατὰ τοῦ Λυσάνδρου, ὅστις ἦτο προσωρμισμένος περὶ τὴν Λάμψακον, καὶ νὰ τὸν προκαλῶσι, καὶ πάλιν νὰ ἐπιστρέφωσιν ὀπίσω, καὶ νὰ διημερεύωσιν ἀτάκτως καὶ ἀμελῶς, ὡς περιφρονοῦντες αὐτὸν, πλησίον ὢν ὁ 'Αλκιβιάδης δὲν παρεῖδε τοῦτο οὐδὲ τὸ παρημέλησεν, ἀλλ' ἐλθὼν ἔφιππος ἔλεγεν εἰς τοὺς ϛρατηγοὺς, ὅτι κακῶς ἠγκυροβόλουν εἰς μέρη ἀλίμενα καὶ πόλιν μὴ ἔχοντα, λαμβάνοντες τὰς ζωοτροφίας των μακρόθεν ἐκ Σηστοῦ, καὶ ἀφίνοντες τοὺς ναύτας, ὅταν ἐξέρχωνται εἰς τὴν γῆν, νὰ πλανῶνται ὅπου ἕκαστος θέλει, καὶ νὰ διασπείρωνται, ἐνῷ ἀντικρὺ αὐτῶν ἵστατο στόλος εἰθισμένος νὰ πράττῃ τὰ πάντα ἐν σιωπῇ εἰς μοναρχικὸν πειθόμενος πρόσταγμα. Καὶ ταῦτα μὲν ἔλεγεν ὁ 'Αλκιβιάδης καὶ τοῖς συνεβούλευε νὰ μεταθέσωσι τὸν στόλον εἰς τὴν Σηστόν· ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ δὲν προσεῖχον εἰς τὰς συμβουλάς του. Ὁ δὲ Τυδεὺς καὶ ὑβριστικῶς τὸν προσεκάλεσε ν' ἀναχωρήσῃ εἰπὼν, «ἄλλοι στρατηγοῦσι καὶ οὐχὶ αὐτός». Ὅτι δὲ ὁ 'Αλκιβιάδης ὀρθῶς ἐνόησε τὰ σφάλματα τῶν 'Αθηναίων, ταχέως ἀπέδειξαν αὐτὰ τὰ πράγματα· διότι αἴφνης καὶ ἀπροσδοκήτως ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν ὁ Λύσανδρος, καὶ 8 μόνον τριήρεις διέφυγον μετὰ τοῦ Κόνωνος, αἱ δὲ ἄλλαι, 200 περίπου, ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι· συλλαβὼν δὲ ὁ Λύσανδρος 3000 ζῶντας, ἀπέσφαξεν αὐτοὺς ἀνιλεῶς, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐκυρίευσε καὶ τὰς 'Αθήνας, ἔκαυσε τὰ πλοῖά των καὶ ἐκρήμνισε τὰ μακρὰ τείχη.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου ἅλωσιν τῶν 'Αθηνῶν φοβηθεὶς ὁ 'Αλκιβιάδης τοὺς Λακεδαιμονίους, οἵτινες ἤδη ἐκυρίευον καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ μὴ θεωρῶν ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐν τῇ Θράκῃ μετέβη μετ' ἀφθόνων θησαυρῶν εἰς τὴν *Βιθυνίαν*[2], καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν *Φρυγίαν* πρὸς τὸν Φαρνάβαζον, πιστεύων ὅτι οὗτος θὰ τῷ ἐχορήγει εὐκολίαν καὶ ἀσφάλειαν, ὅπως πορευθῇ πρὸς τὸν βασιλέα *'Αρταξέρξην*, ὃν ἤλπιζε νὰ παρακινήσῃ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν 'Αθηνῶν ἀπὸ τῆς τῶν Λακεδαιμονίων κυριαρχίας. Οἱ δὲ 'Αθηναῖοι ἐλυποῦντο μὲν, διότι ἐστερήθησαν τῆς ἡγεμονίας, ἀφοῦ δὲ ὁ Λύσανδρος στερήσας αὐτοὺς καὶ τῆς ἐλευθερίας παρέδωκε τὴν πόλιν εἰς 30 ἄνδρας, τότε ἐνόουν τὴν σπουδαιότητα τῶν σκέψεων, ἃς εἶχον ἀμελήσει, ὅταν ἠδύναντο εἰσέτι νὰ σωθῶσιν· εἰς αὐτὰς ἐπανήρχοντο ἤδη, ὅτε τὰ πράγματα εἶχον ἀπωλε-

(1) Αἰγὸς ποταμοὶ, μικρὸς ποταμὸς καὶ πολίχνιον παρὰ τὴν Βισάνθην ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου. (2) Βιθυνία, ἐπαρχία τῆς μικρᾶς Ἀσίας μεταξὺ Εὐξείνου Πόντου, Προποντίδος καὶ τῆς Φρυγίας.

σθῇ, καὶ ὀλοφυρόμενοι ἐπανέλεγον τὰ σφάλματα καὶ τὰς ἀνοησίας των, ὧν μεγίστην ἐθεώρουν τὴν δευτέραν πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην ὀργήν των· διότι τὸν ἀπέρριψαν, χωρὶς εἰς οὐδὲν ν' ἀδικήσῃ· ἀλλὰ θυμωθέντες καθ' ὑπηρέτου, ὅστις ὀλίγα πλοῖα αἰσχρῶς ἀπώλεσεν, ἔτι αἰσχρότερον αὐτοὶ ἀφήρεσαν ἀπὸ τῆς πόλεως τὸν ἄριστον αὐτῆς καὶ πολεμικώτατον στρατηγόν. Καὶ ὅμως καὶ εἰς αὐτὴν ἔτι τὴν κατάστασιν ὑπέφωσκεν ἀμυδρά τις ἐλπὶς, ὅτι τῶν Ἀθηναίων τὰ πράγματα δὲν ἀπωλέσθησαν ἐντελῶς, ἐν ὅσῳ ὁ Ἀλκιβιάδης εἰσέτι ἐσώζετο. «Διότι οὔτε ἄλλοτε ἠρκέσθη φεύγων νὰ ζῇ ἀπραγμόνως καὶ ἐν ἡσυχίᾳ, οὔτε ἤδη, ἂν ὁπωσοῦν καλῶς διάκεινται τὰ κατ' αὐτὸν, θέλει ἀνεχθῇ τὴν ὑπεροψίαν τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν 30 τὸν ἐκτραχηλισμόν». Καὶ δὲν ἦσαν ἄτοπα τὰ τοιαῦτα τοῦ πλήθους ὀνειροπολήματα· διότι καὶ οἱ 30 πολὺ ἐφρόντιζον καὶ ἠρεύνων, καὶ πολὺν ἐποιοῦντο λόγον περὶ τοῦ τί ἔπραττεν ἐκεῖνος καὶ τί διενοεῖτο. Τέλος δ' ὁ Κριτίας ὑπέβαλεν εἰς τὸν Λύσανδρον ὅτι, ἐνόσῳ οἱ Ἀθηναῖοι ἐδημοκρατοῦντο, δὲν ἐδύναντο οἱ Λακεδαιμόνιοι ν' ἄρχωσιν ἀσφαλῶς τῆς Ἑλλάδος, τοὺς δ' Ἀθηναίους, καὶ πρᾴως ἂν διάκεινται καὶ καλῶς πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν, ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐν ὅσῳ ζῇ, δὲν θὰ τοὺς ἀφήσῃ ποτὲ νὰ ἐμμείνωσιν ἡσύχως εἰς τὰ καθεστῶτα. Ἀλλ' ὁ Λύσανδρος δὲν ἐπείσθη εἰς ταῦτα πρὶν παρὰ τῶν ἀρχόντων τῆς πατρίδος του ἔλθῃ σκυτάλη[1], διατάττουσα αὐτὸν νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸν Ἀλκιβιάδην· εἴτε διότι καὶ ἐκεῖνοι ἐφοβήθησαν τοῦ ἀνδρὸς τὸ ἐπιχειρηματικὸν καὶ μεγαλοπράγμον, εἴτε διότι ἠθέλησαν εἰς τὸν Ἆγιν νὰ χαρισθῶσιν.

Ὁ Λύσανδρος λοιπὸν ἔστειλε καὶ παρήγγειλε ταῦτα εἰς τὸν Φαρ-

(1) Εἶναι δὲ ἡ σκυτάλη τοιοῦτόν τι. Ὅταν ναύαρχον ἢ στρατηγὸν οἱ Ἔφοροι ἐξαποστέλλωσι, λαβόντες ξύλα δύο στρογγύλα ἀκριβῶς ἴσα κατὰ τὸ πάχος καὶ μῆκος, ὥστε κατὰ τὰς τομάς των νὰ ἐφαρμόζωνται πρὸς ἄλληλα ἀκριβῶς, τὸ μὲν φυλάττουσιν αὐτοὶ, τὸ δὲ δίδουσιν εἰς τὸν ἀποστελλόμενον. Ταῦτα δὲ τὰ ξύλα καλοῦσι σκυτάλας. Ὅταν λοιπὸν θέλωσι νὰ εἴπωσι μέγα τι μυστικὸν, κόπτοντες χάρτην μακρὸν καὶ στενὸν ὡς ταινίαν, περιτυλίσσουσι τὴν σκυτάλην, ἣν ἔχουσιν αὐτοὶ, οὐδεμίαν ἀπόστασιν ἀφήνοντες ἀλλὰ πανταχόθεν κύκλῳ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς διὰ τοῦ χάρτου καλύπτοντες. Ἀφ' οὗ δὲ πράξωσι τοῦτο, γράφουσιν ὅ,τι θέλουσι εἰς τὸ χαρτίον, ὡς εἶναι τετυλιγμένον εἰς τὴν σκυτάλην. Ὅταν δὲ γράψωσιν, ἀφαιροῦσι τὸ χαρτίον, καὶ τὸ στέλλουσι χωρὶς τὸ ξύλον πρὸς τὸν στρατηγόν. Λαβὼν δ' ἐκεῖνος αὐτὸ, ἄλλως μὲν οὐδεὶς δύναται ν' ἀναγνώσῃ ἐκ τῶν γραμμάτων, διότι οὐδεμίαν ἔχουσι συνάφειαν, ἀλλ' εἶναι διεσπαρμένα· λαβὼν ὅμως τὴν σκυτάλην, ἣν εἶχεν αὐτὸς, ἐντείνει περὶ αὐτὴν τὸ τμῆμα τοῦ χάρτου, ὥστε ἡ ἕλιξ ἀποκαθίσταται εἰς τὴν αὐτὴν πάλιν τάξιν, καὶ θέτων ἐπὶ τὰ πρῶτα τὰ δεύτερα, φέρει κύκλῳ τὸ βλέμμα, καὶ ἀνευρίσκει τὴν συνέχειαν. Καλεῖται δ' ὡς τὸ ξύλον οὕτω καὶ ὁ χάρτης σκυτάλη, καθὼς τὸ μετρούμενον λαμβάνει τὸ ὄνομα τοῦ μέτρου. Πλούτ. ἐν 6. Λυσάνδρ. 19.

νάβαζον· ἀλλ' οὗτος κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέρριψε μετ' ἀγανακτήσεως τὴν αἰσχρὰν ταύτην πρότασιν τοῦ νὰ φονεύσῃ τὸν ξένον του καὶ νὰ γείνῃ δήμιος χάριν τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐπειδὴ δμως οἱ Σπαρτιᾶται τὸν ἠπείλησαν λέγοντες ὅτι θὰ διαλύσωσι τὰς μετὰ τῆς Περσίας σχέσεις των, προσέταξε τὸ ἔργον εἰς *Μαγαῖον* τὸν ἀδελφὸν, καὶ εἰς *Σουσαμίθρην* τὸν θεῖόν του. Τότε δὲ (τὸν χειμῶνα τοῦ 404) ἔτυχε κατοικῶν ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς κώμην τινὰ τῆς Φρυγίας, *Μέλισσαν*, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν ἑταίραν *Τιμάνδραν* [1]. οἱ δὲ σταλέντες κατ' αὐτοῦ δὲν ἐτόλμησαν νὰ εἰσέλθωσιν, ἀλλὰ περικυκλώσαντες τὴν οἰκίαν ἠθέλησαν νὰ τὴν καύσωσιν. Ἐννοήσας δὲ τοῦτο ὁ Ἀλκιβιάδης, συνήγαγε τὰ πλεῖστα τῶν ἱματίων καὶ τῶν στρωμάτων του καὶ τὰ ἔρριψεν εἰς τὸ πῦρ. Περιτυλίξας δὲ τὴν χλαμύδα του εἰς τὴν ἀριστεράν του χεῖρα, καὶ λαβὼν γυμνὸν τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὴν δεξιὰν, διῆλθεν ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῆς Τιμάνδρας καὶ πιστοῦ τινος Ἀρκάδος ὑπηρέτου του διὰ τοῦ πυρὸς χωρὶς νὰ πάθῃ τι· διότι οὐδεὶς ὑπέμεινεν ἐμπρός του, ἢ ἦλθε μετ' αὐτοῦ εἰς χεῖρας, ἀλλὰ μακρυνθέντες, τὸν ἐκτύπησαν δι' ἀκοντίων καὶ βελῶν. Οὕτως ἔπεσεν ὁ Ἀλκιβιάδης, καὶ οἱ βάρβαροι ἀνεχώρησαν ἀποκόψαντες τὴν κεφαλήν του, ἵνα τὴν φέρωσι πρὸς τὸν Σατράπην· ἡ δὲ Τιμάνδρα ἔλαβε τὸν νεκρὸν, καὶ τυλίξασα καὶ καλύψασα αὐτὸν εἰς τοὺς ἰδίους αὐτῆς χιτῶνας, ἐκήδευσεν αὐτὸν, ὅσον αἱ περιστάσεις τῇ ἐπέτρεπον, λαμπρῶς καὶ φιλοτίμως.

Οὕτως ἀπέθανεν ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅστις ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του καὶ τῆς εὐφυΐας του ἐφαίνετο προωρισμένος πρὸς μεγίστην εὐτυχίαν καὶ λαμπρότητα καὶ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος του, μετὰ παντοίας περιπετείας κατὰ τὸ 47 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἐγκαταλελειμμένος καὶ μακρὰν τῆς πατρίδος μεταξὺ τῶν βαρβάρων, διὰ χειρὸς δολοφόνων, ἐνῷ ἡ πατρίς του ὑπέκειτο εἰς τὴν δουλείαν τῶν Σπαρτιατῶν. Μολονότι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἦτο κἄπως ἔνοχος τῆς συμφορᾶς τῆς πατρίδος του καὶ τῆς ἰδίας του δυστυχίας, ὅμως πᾶς τις αἰσθάνεται συμπάθειαν διὰ τὴν τραγικήν του ταύτην τύχην.

Ὅτε κατὰ τοὺς Σαυνιτικοὺς πολέμους οἱ Ῥωμαῖοι ἔλαβον ἐκ τῶν

(1) Ἐνταῦθα, ἐνῷ ἐκοιμᾶτο, εἶδεν εἰς τὸν ὕπνον του ὄνειρον τοιοῦτον· ὅτι ἐφόρει τὸ ἔνδυμα τῆς ἑταίρας, ἐκείνη δὲ ὅτι εἶχε τὴν κεφαλήν του εἰς τὰς ἀγκάλας της, καὶ τῷ ἐστόλιζε τὸ πρόσωπον ὡς γυναικὸς, καὶ τῷ τὸ ἐζωγράφιζε, καὶ τὸ ἔχριε ψιμμίθιον. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι εἶδε καθ' ὕπνον τοὺς περὶ τὸν Μαγαῖον κόπτοντας τὴν κεφαλήν του, καὶ τὸ σῶμά του καιόμενον. Λέγεται δ' ὅτι ὠνειρεύθη ταῦτα ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του. Πλουτ, ἐν 6. Ἀλκιβ. 39.

Δελφῶν τὸν χρησμὸν, νὰ ἀνεγείρωσιν εἰς τὴν πόλιν των τὰς εἰκόνας τοῦ σοφωτάτου καὶ τοῦ ἀνδρειοτάτου τῶν Ἑλλήνων, ἔστησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ αὐτῶν τοὺς χαλκοῦς ἀνδριάντας τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Καὶ ὅτε μετέπειτα ὁ αὐτοκράτωρ *Ἀδριανὸς*, περιηγούμενος τὸ κράτος του, ἦλθεν εἰς τὴν Μέλισσαν, διέταξε νὰ ἀνεγείρωσιν ἐπὶ τοῦ τύμβου τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐκ μαρμάρου, καὶ πρὸς τούτοις νὰ τελῶνται πρὸς τιμὴν τοῦ ἥρωος κατ'ἔτος λαμπραὶ θυσίαι.

23. ΛΥΣΑΝΔΡΟΣ Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΗΣ.

Ὁ Σπαρτιάτης *Λύσανδρος*[1] υἱὸς τοῦ Ἀριςοκλείτου, ἦτο ὁ νικητὴς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὁ ἀποπερατώσας τὸν πολυχρόνιον Πελοποννησιακὸν πόλεμον. Ὁ πατήρ του δὲν ἀνῆκε μὲν εἰς βασιλικὴν οἰκογένειαν, κατήγετο ὅμως ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἡρακλειδῶν· ἡ δὲ μήτηρ του, ὡς λέγουσιν, ἦτο εἱλωτίς. Καὶ ἀνετράφη μὲν ὁ Λύσανδρος ἐν πενίᾳ, διετέλεσε δὲ ὑπὲρ πάντα ἄλλον προσηλωμένος εἰς τὰ πάτρια ἔθιμα, ἀνδρώδης δειχθεὶς καὶ ἀνώτερος πάσης ἡδονῆς. Ἴδιον δὲ αὐτοῦ εἶναι ὅτι ἐνῷ γενναίως ὑπέφερε τὴν πενίαν, καὶ οὐδέποτε ἐνικήθη ἢ διεφθάρη ὑπὸ χρημάτων, ἐνέπλησεν ὅμως τὴν πόλιν πλούτων καὶ ἔγεινεν αἰτία νὰ παύσῃ θαυμαζομένη ὡς μὴ θαυμάζουσα τὸν πλοῦτον· τοὐναντίον μάλιστα εἰργάζετο πάσῃ δυνάμει ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος του, ἧττον διὰ φιλοπατρίαν, ἢ δι' ἰδίαν δόξαν. Διότι ἦτο τὰ μέγιστα φιλόδοξος, καὶ πρὸς ἐπίτευξιν τῶν φιλοδόξων σκοπῶν του ἦτο εἰς αὐτὸν πᾶν μέσον θεμιτόν· ἦτο δὲ μᾶλλον σκληρὸς καὶ ὑπερήφανος ἢ εὐπροσήγορος καὶ ἐπιεικὴς, ὅτε τὸ ἀπήτουν αἱ περιστάσεις, καὶ εἶχε ὀξυδέρκειαν οὐχὶ κοινὴν καὶ μεγάλην ἐπιτηδειότητα πρὸς πολιτικὰς ὑποθέσεις, καὶ ἦτο πανοῦργος καὶ σοφιστής. «Τοὺς μὲν παῖδας ν' ἀπατᾷ τις διὰ τῶν ἀστραγάλων», συνείθιζε νὰ λέγῃ, «τοὺς δὲ ἄνδρας δι' ὅρκων». Ἀπεκάλει δὲ μωρίαν τὸ νὰ νομίζῃ τις ὅτι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους δὲν πρέπει νὰ πολεμῶσι μετὰ δόλου· διότι ὅπου δὲν φθάνει ἡ λεοντῆ, ἐκεῖ πρέπει νὰ προστίθηται ἡ ἀλωπεκῆ».

Κατὰ τὸ 407 ἔλαβεν ὁ Λύσανδρος τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτιατικοῦ στόλου, εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἕνεκα τῶν λαμπρῶν νικῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου, εὑρίσκοντο ἐν πολὺ δεινῇ θέσει.

(1) Ξενοφ. Ἑλλην. 1, 5, 1 καὶ ἑξῆς, 3, 5 25 καὶ ἑξῆς. Πλουτ. ἐν β. Λυσάνδρ.

Ἐκλέξας δὲ τὴν *Ἔφεσον* ὡς θέατρον τοῦ πολέμου, ἐφρόντισεν ἐν πρώτοις περὶ ἐπαυξήσεως τοῦ ςόλου· ὡς πρὸς τοῦτο δὲ τὸν ἐβοήθησε διὰ πλουσίων χρηματικῶν συνεισφορῶν ἰδίως ὁ Σατράπης τῶν Σάρδεων *Κῦρος*, ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως *Δαρείου* τοῦ Β'. οὗτινος τὴν εὔνοιαν εἶχεν ἀποκτήσει εἰς μέγαν βαθμὸν διὰ τῆς ἐπιτηδείου κολακευτικῆς συμπεριφορᾶς του. Ὁ Λύσανδρος ἐπεσκέφθη τὸν Κῦρον εἰς Σάρδεις, ἵνα συνδιαλεχθῇ μετ' αὐτοῦ. Ἐνταῦθα δὲ κατηγόρησε τὸν Τισαφέρνην, ὅτι ἐνῷ εἶχε διαταγὰς νὰ βοηθῇ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ ν' ἀποδιώξῃ ἐκ τῆς θαλάσσης τοὺς Ἀθηναίους, ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου πραϋνόμενος φαίνεται ἀπρόθυμος καὶ δι' ἀνεπαρκῶν χορηγιῶν ἐπιφέρει τὴν φθορὰν τοῦ ναυτικοῦ. Ὅτε δὲ ἔμελλε ν' ἀναχωρήσῃ, ἔχων αὐτὸν ὁ Κῦρος εἰς τὸ γεῦμα, ἀπῄτει παρ' αὐτοῦ νὰ μὴ ἀποβάλῃ τὰς φιλοφροσύνας του, ἀλλὰ νὰ ζητήσῃ καὶ νὰ τῷ εἴπῃ ὅ,τι θέλει, διότι οὐδὲν θὰ τῷ ἀρνηθῇ. Τότε ἀποκριθεὶς ὁ Λύσανδρος, εἶπεν. «Ἀφοῦ λοιπὸν τοσαύτην ἔχεις προθυμίαν, ὦ Κῦρε, σοῦ ζητῶ καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ προσθέσῃς εἰς τὸν μισθὸν τῶν ναυτῶν ἕνα ὀβολὸν, ὅπως λαμβάνωσιν ἀντὶ τριῶν τέσσαρας ὀβολούς. Ὑπερευχαριστηθεὶς δὲ ὁ Κῦρος διὰ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ ἀνδρὸς, τῷ ἔδωκε 10,000 δαρεικοὺς, ὧν ἕκαστος εἶχε βάρος χρυσοῦ δύο δραχμῶν καὶ ἀξίαν ἀργύρου 20 δραχμῶν. Ἐκ τούτων δὲ ὁ Λύσανδρος προσθεὶς ἕνα ὀβολὸν εἰς τοὺς ναύτας μετ' ὀλίγον ἐκένωσε τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα, διότι οἱ περισσότεροι ἀπήρχοντο πρὸς τοὺς δίδοντας πλειότερα.

Οὐχ' ἧττον ὅμως, εἰ καὶ περιέσπασε καὶ ἔβλαψεν ὁ Λύσανδρος τοσοῦτον τοὺς ἐχθροὺς, ἐδίσταζε νὰ ναυμαχήσῃ, φοβούμενος τὸν Ἀλκιβιάδην, ὅστις ἦτο δραστήριος καὶ ὑπερεῖχε κατὰ τὸ πλῆθος τῶν πλοίων καὶ μέχρις ἐκείνου τοῦ καιροῦ ἀήττητος ἐφάνη εἰς πάσας τὰς κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν μάχας. Ὅτε δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης διέπλευσεν ἐκ τῆς Σάμου εἰς Φώκαιαν, καὶ ὁ κυβερνήτης Ἀντίοχος, ὃν οὗτος ἀφῆκεν ἐπὶ τοῦ στόλου, ὡς ἐφυβρίζων τὸν Λύσανδρον, παρατόλμως εἰσέπλευσε μετὰ δύο τριήρων εἰς τὸν λιμένα τῶν Ἐφεσίων, καὶ παρὰ τὸν ναύσταθμον μετὰ γέλωτος καὶ πατάγου αὐθαδῶς παρέπλεεν, ἀγανακτήσας ὁ Λύσανδρος καὶ παραλαβὼν κατ' ἀρχὰς οὐχὶ πολλὰς τριήρεις ἐδίωκεν αὐτὸν, καὶ τέλος ἐνίκησε (σελ. 456). Καὶ ταύτην μὲν τὴν μάχην, εἰ καὶ πράγματι μὴ μεγάλην, κατέστησεν ὅμως ἡ τύχη ὀνομαστὴν, διότι ἀφῃρέθη ἀπὸ τὸν Ἀλκιβιάδην ἡ στρατηγία. Ὁ δὲ Λύσανδρος προσκαλῶν ἀπὸ τῶν διαφόρων πόλεων εἰς Ἔφεσον ὅσους ἔβλεπεν ὑπερέχοντας τῶν πολλῶν κατὰ τὴν τόλμην καὶ τὸ φρόνημα, ἐνέσπειρεν εἰς αὐτοὺς ἐπιτηδείως ἰδέας ὑπὲρ τῶν δεκαρχιῶν, ἃς ὠργάνισεν ἔπειτα,

καὶ ὑπὲρ τῶν νεωτερισμῶν, προτρέπων καὶ παροξύνων αὐτοὺς νὰ συνιστῶσιν ἑταιρίας καὶ νὰ προσέχωσιν εἰς τὰ πράγματα, διότι ἅμα κατελύετο τῶν Ἀθηναίων ἡ δύναμις, θέλουσιν ἀπαλλαγῆ τῶν δημοκρατιῶν καὶ θέλουσι κυβερνήσει αὐτοὶ εἰς τὰς πατρίδας των. Ἐγγυήσεις δὲ τούτων πιστὰς τοῖς ἔδιδε δι' ἔργων, προάγων ὅλους, ὅσοι ἦσαν ἤδη φίλοι του, εἰς μεγάλα πράγματα, εἰς τιμὰς καὶ στρατηγίας καὶ συναδικῶν μετ' αὐτῶν καὶ τὰ σφάλματά των συμμεριζόμενος, ὅπως κορέσῃ τὴν πλεονεξίαν των· ὥστε πάντες ἀφωσιῶντο εἰς αὐτὸν, καὶ ἔπραττον ὅ,τι ἤθελε, καὶ ἐπόθουν αὐτὸν, ἐλπίζοντες ὅτι οὐδενὸς τῶν μεγίστων θὰ ἐστεροῦντο, ἂν ἐκεῖνος εἶχε τὴν δύναμιν. Διὸ καὶ οὔτε εὐθὺς εἶδον εὐχαρίστως τὸν Καλλικρατίδαν ἐλθόντα (406) νὰ διαδεχθῇ τὸν Λύσανδρον εἰς τὴν ναυαρχίαν, οὔτε, ὅτε μετὰ ταῦτα ἐφαίνετο ἀνὴρ ἄριστος πάντων καὶ δικαιότατος, ἤρεσκεν ὁ τρόπος τῆς ἀρχηγίας του, ἁπλοῦς καὶ δωρικὸς ὢν καὶ ἀληθινός. Ἀλλὰ τούτου μὲν τὴν ἀρετὴν ἐθαύμαζον ὡς κάλλος ἡρωϊκοῦ ἀγάλματος, ἐπόθουν ὅμως τὸν ζῆλον ἐκείνου, καὶ ἐζήτουν τὴν πρὸς τοὺς φίλους προσήλωσίν του, ὡς καὶ τὰς ὠφελείας, ἃς παρ' ἐκείνου ἐλάμβανον· ὥστε ἐλυποῦντο, ὅταν ἐκεῖνος ἀπέπλεε, καὶ ἐδάκρυον. Ὁ δὲ Λύσανδρος καθίστα τὸν στρατὸν ἔτι δυσμενέστερον πρὸς τὸν Καλλικρατίδαν· διότι ἵνα δείξῃ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ὅτι εἶναι ἀναγκαιότατος, παρεκίνησε τοὺς εἰς τὰς πόλεις ὀπαδούς του νὰ μὴ πέμπωσι τὰς συνήθεις χρηματικὰς βοηθείας εἰς τὸν Καλλικρατίδαν, καὶ ἔστειλε τὰ ὑπόλοιπα τῶν χρημάτων, ὅσα ὁ Κῦρος τῷ ἔδωκε διὰ τὸ ναυτικὸν, ὀπίσω εἰς τὰς Σάρδεις εἰπὼν νὰ τὰ ζητήσῃ ὁ ἴδιος Καλλικρατίδας, ἂν θέλῃ, καὶ νὰ φροντίσῃ αὐτὸς πῶς θὰ θρέψῃ τοὺς στρατιώτας του. Τέλος δὲ ἀποπλέων διετείνετο ὅτι τῷ παραδίδει τὸ ναυτικὸν θαλασσοκρατοῦν. Ἐκεῖνος δὲ θέλων νὰ ἐλέγξῃ τὴν καύχησίν του, ὅτι ἦτο ἀλαζονικὴ καὶ κούφη εἶπε· «λοιπὸν λάβε εἰς ἀριστερὰν τὴν Σάμον καὶ περίπλευσον τὴν Μίλητον, καὶ ἐκεῖ παράδος μοι τὰ πλοῖα». Εἰς ταῦτα δὲ ἀποκριθεὶς ὁ Λύσανδρος «ἐκεῖνος καὶ οὐχὶ αὐτὸς κυβερνᾷ ἤδη τὰ πλοῖα», ἀπέπλευσεν εἰς Πελοπόννησον, εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν ἀφεὶς τὸν Καλλικρατίδαν· διότι οὔτε ἐκ τῆς πατρίδος ἦλθε φέρων χρήματα, οὔτε ἠνείχετο ν' ἀργυρολογήσῃ καὶ νὰ βιάσῃ τὰς πόλεις, αἵτινες δεινῶς διέκειντο. Δὲν τῷ ἔμεινε λοιπὸν ἄλλο εἰμὴ νὰ ὑπάγῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Λυδίαν· Διὸ πορευθεὶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κύρου προσέταξε νὰ τῷ εἴπωσιν ὅτι ἦλθεν ὁ ναύαρχος Καλλικρατίδας, θέλων νὰ ὁμιλήσῃ μετ' αὐτοῦ. Ἐκεῖ δὲ εἷς τῶν περὶ τὰς θύρας αὐλικῶν τῷ εἶπε· «Καιρὸν δὲν ἔχει τώρα ὁ Κῦρος, ὦ ξένε, διότι πίνει».—«Δὲν

βλάπτει, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, ἀφελέςατα· θὰ σταθῶ ἐδῶ, καὶ θὰ περιμένω ἕως νὰ πίῃ». Καὶ τότε μὲν φανεὶς ἀγροῖκός τις καὶ καταγελασθεὶς ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἀπῆλθεν· ἐπειδὴ δὲ καὶ δευτέραν φορὰν ἐλθὼν εἰς τὰς θύρας, δὲν ἐγένετο δεκτὸς, ἀγανακτήσας ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἔφεσον, πολλὰ μὲν καταρώμενος κατὰ τῶν πρώτων, οἵτινες ὑπέμενον νὰ περιφρονῶνται ὑπὸ τῶν βαρβάρων χάριν τοῦ πλούτου καὶ ἐδίδαξαν αὐτοὺς νὰ γείνωσιν ὑβρισταὶ ἐξ αἰτίας τῶν χρημάτων των, ὀμνύων δὲ πρὸς τοὺς παρόντας, ἅμα ἐπιστρέψῃ εἰς Σπάρτην, νὰ καταβάλῃ πᾶσαν φροντίδα, ὅπως συνδιαλλαγῶσιν οἱ Ἕλληνες, διὰ νὰ γείνωσιν αὐτοὶ φοβεροὶ εἰς τοὺς βαρβάρους καὶ νὰ παύσωσι νὰ ἔχωσιν ἀνάγκην τῆς δυνάμεως ἐκείνων κατ' ἀλλήλων.

Ὀλίγον δὲ μετέπειτα ἐνικήθη ὁ Καλλικρατίδας ὑπὸ τοῦ τῶν Ἀθηναίων στόλου εἰς τὴν ἐν Ἀργινούσαις[1] ναυμαχίαν (Σεπτέμβριον 406) καὶ κατεβυθίσθη μετ' ἀνδρεῖον ἀγῶνα, θανασίμως πληγωθεὶς, εἰς τὴν θάλασσαν. Αὕτη ἡ πλησίον τῶν Ἀργινουσῶν ναυμαχία εἶναι καὶ διὰ τοῦτο ἀξιοσημείωτος ὅτι ἐκ τῶν 10 Ἀθηναίων στρατηγῶν κατεδικάσθησαν ἀδίκως ὀκτὼ εἰς θάνατον διὰ τῶν ῥᾳδιουργιῶν τῶν ὀλιγαρχικῶν, διότι ἕνεκα ἐπελθούσης τρικυμίας δὲν συνήθροισαν τὰ ναυάγια καὶ τοὺς νεκροὺς, μολονότι ἐδόθησαν πρὸς τοῦτο διαταγαί. Ἐκ τούτων δὲ οἱ ἓξ ἐν Ἀθήναις παρόντες ἐθανατώθησαν εὐθύς· ἀλλ' οὐχὶ πολὺν χρόνον ὕστερον μετενόησαν αἱ Ἀθηναῖοι διὰ τὴν ἄδικον ταύτην πρᾶξίν των.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Καλλικρατίδου ἐπειδὴ τὰ πράγματα κακῶς ἐχώρουν, πέμψαντες οἱ ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς πόλεσι σύμμαχοι καὶ ὁ Κῦρος πρεσβείας εἰς τὴν Σπάρτην ἐζήτουν τὸν Λύσανδρον εἰς τὴν ναυαρχίαν, λέγοντες ὅτι πολὺ περισσότερον θὰ βοηθήσωσιν ἂν στρατηγῇ ἐκεῖνος. Ἐπειδὴ ὅμως ὑπῆρχε νόμος ἐμποδίζων νὰ ναυαρχῇ δὶς ὁ αὐτὸς, ἤθελον δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι νὰ εὐχαριστήσωσι τοὺς συμμάχους, τὸ μὲν ὄνομα τῆς ναυαρχίας ἔδοσαν εἰς *Ἄρακόν* τινα, τὸν δὲ Λύσανδρον ἐξέπεμψαν, τίτλον μὲν ἔχοντα ἐπιστολέως (ἀντιναυάρχου), πράγματι δὲ κύριον τῶν ὅλων. Ἦλθε λοιπὸν, πρὸ πολλοῦ ποθούμενος ὑπὸ τῶν πλείστων ἀναμιγνυομένων εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ τὴν δύναμιν κατὰ τὰς πόλεις ἐχόντων· διότι ἤλπιζον ἔτι μᾶλλον νὰ ἰσχύσωσι δι' αὐτοῦ καὶ αἱ δημοκρατίαι ἐντελῶς νὰ καταλυθῶσιν. Ὁ Λύσανδρος ὑπεστηρίχθη καὶ πάλιν γενναίως ὑπὸ τοῦ Κύρου· διότι οὗτος μετὰ νεανικῆς

(1) Ἀργινοῦσαι, νῆσοι περὶ τὴν Μιτυλίνην, ἴδε Θουκυδ. 8, 101.

τινος κομπορρημοσύνης προθυμούμενος νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ, ἀφοῦ ἄλλα μὲν τῷ ἔδωκε, ἄλλα δὲ τῷ ὑπεσχέθη, εἶπε· καὶ ἐὰν τίποτε ὁ πατήρ του δὲν δώσῃ, αὐτὸς θέλει τῷ χορηγήσει ὅσων ἔχει ἀνάγκην ἐκ τῶν ἰδίων του πόρων· καὶ ἐὰν ὅλα ἐκλείψωσιν, ὅτι θέλει κατακόψει καὶ τὸν θρόνον, ἐφ' οὗ ἐκάθητο, ὅτε ἔπραττε τὰ δημόσια, καὶ ὅστις ἦτο ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς». Τέλος δὲ μέλλων ν' ἀναβῇ εἰς Σοῦσα πρὸς τὸν πατέρα του ἀφῆκεν ἐκεῖνον νὰ λαμβάνῃ τοὺς φόρους τῶν πόλεων καὶ τῷ ἐνεπιστεύθη καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀρχήν. Ἀσπασθεὶς δὲ αὐτὸν καὶ παρακαλέσας νὰ μὴ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, μέχρις οὗ ἐπανέλθῃ πάλιν ἐκεῖνος, καὶ λέγων ὅτι θέλει ἔλθει φέρων πλοῖα πολλὰ ἐκ Φοινίκης καὶ Κιλικίας, ἀνέβη πρὸς τὸν βασιλέα.

Ὁ δὲ Λύσανδρος, ὅστις κατήρτισε μὲν τὸν στόλον του, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο οὔτε νὰ ναυμαχήσῃ μετ' ἴσου πλήθους, οὔτε ἀργὸς μετὰ τοσούτων πλοίων νὰ κάθηται, ἀπέπλευσε καὶ ὑπέταξέ τινας τῶν νήσων, καὶ ἐπελθὼν κατὰ τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς Σαλαμῖνος εἰσῆλθεν εἰς αὐτὰς κατὰ τὸ ἔαρ 405. Ἀναβὰς δὲ εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὸν Ἆγιν χαιρετίσας, ὅστις κατέβη πρὸς αὐτὸν ἐκ Δεκελείας, ὅπου ἐστρατοπέδευεν, ἐπέδειξεν εἰς αὐτὸν, ἐλθόντα πεζὸν, τὴν δύναμιν τοῦ ναυτικοῦ, ὅτι ἔπλεεν, ὅπου ἤθελε κρατῶν τῆς θαλάσσης. Οὐχ ἧττον ὅμως μαθὼν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐδίωκον, ἔφυγεν εἰς τὴν Ἀσίαν δι' ἄλλου δρόμου καὶ διὰ τῶν νήσων. Καὶ εὑρὼν ἀφύλακτον τὸν Ἑλλήσποντον, ἐκινήθη κατὰ τῶν Λαμψακηνῶν διὰ θαλάσσης μετὰ τῶν πλοίων, ἐνῷ ἕτερος στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων, ὁ *Θώραξ*, μετὰ τοῦ πεζοῦ στρατοῦ φθάσας συγχρόνως, προσέβαλε τὰ τείχη τῆς Λαμψάκου. Κυριεύσας δὲ κατὰ κράτος τὴν πόλιν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ τὴν διαρπάσωσιν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐδαπάνησαν καὶ τὰς τελευταίας των δυνάμεις πρὸς παρασκευὴν μεγάλου στόλου, ὃν ἔπεμψαν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Εἷς δὲ τῶν στρατηγῶν τούτων διεκρίνετο ἐπ' ἀνδρείᾳ, ὁ *Κόνων*, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν ἀνίκανοι, τινὲς δ' αὐτῶν, ὡς ὀλιγαρχικοὶ, ἦσαν ὁμόφρονες τῷ Λυσάνδρῳ· τὰ δὲ στρατεύματα ἦσαν ποικίλον μίγμα ἄνευ στρατιωτικῆς ἑνότητος καὶ πειθαρχίας. Ὁ δὲ στόλος, ἐξ 180 τριήρων συνιστάμενος, ἠγκυροβόλησε πλησίον τῆς Σηστοῦ, εἰς τὰς ἐκβολὰς τῶν Αἰγὸς ποταμῶν, ἐνῷ ὁ Λύσανδρος ἵστατο ἀντικρὺ τῆς Λαμψάκου, ἣν εἶχε κυριεύσει. Ἡ τοποθεσία τῶν Ἀθηναίων ἦτο πολὺ ἀκατάλληλος, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ἐπέπληξεν ὁ τότε ἐκ τῆς χερσονήσου ἐμφανισθεὶς εἰς τὸ στρατόπεδον Ἀλκιβιάδης καὶ τοὺς συνεβούλευσε νὰ μετατοπισθῶσιν εἰς τὴν Σηστὸν, ὅθεν ἠδύναντο καὶ τὰς τροφάς των εὐκολώτερον νὰ

προμηθεύωνται. Ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ δὲν ἐπείσθησαν, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης τοὺς ἐγκατέλιπεν εἰς τὴν τύχην των, διότι τὸν περιεφρόνησαν (σελ. 456).

Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν ὄντες ἐν τοῖς Αἰγὸς ποταμοῖς συνείθιζον ἐπὶ 4 ἡμέρας νὰ ἐπιπλέωσι τὴν πρωΐαν καὶ νὰ προτείνωσι μάχην, ἀλλ' ὁ Λύσανδρος δὲν τὴν ἐδέχετο· ἔστελλε δὲ πάντοτέ τινα ἐκ τῶν ταχυτάτων πλοίων του κατόπιν αὐτῶν διὰ νὰ παρατηρῶσι τὰ διαβήματά των, καὶ ἐκράτει τοὺς ναύτας του εἰς τὰ πλοῖα μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς τῶν σταλέντων. Τὴν δὲ πέμπτην ἡμέραν, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὸν ἐπίπλουν ἀνεχώρησαν πάλιν, ὡς συνείθιζον, μετ' ὀλιγωρίας πολλῆς καὶ καταφρονητικῶς, ὁ Λύσανδρος, πέμψας τὰ κατάσκοπα πλοῖα, διέταξε τοὺς τριηράρχους, ὅταν ἴδωσι τοὺς Ἀθηναίους ἀποβάντας, νὰ ἐπιστρέψωσιν ὀπίσω ταχύτατα, καὶ ὅταν φθάσωσιν εἰς τὸ μέσον τοῦ πορθμοῦ, νὰ ὑψώσωσιν ἐκ τῆς πρώρας ἀσπίδα χαλκῆν, ὡς σύμβολον τοῦ ἐπίπλου. Αὐτὸς δὲ περιπλέων προσεκάλει τοὺς κυβερνήτας καὶ τριηράρχους καὶ τοὺς προέτρεπε νὰ συνέχωσιν ἕκαστος ἐν τάξει τὸ πλήρωμα καὶ τοὺς ναύτας, ὅταν δὲ δοθῇ τὸ σημεῖον μετὰ προθυμίας καὶ εὐρώστως νὰ ὁρμήσωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Καὶ τῳόντι, ἅμα ἡ ἀσπὶς ὑψώθη ἀπὸ τῶν πλοίων καὶ διὰ τῆς σάλπιγγος ἐσήμανε τὸν ἀπόπλουν ἀπὸ τῆς ναυαρχίδος, ἀπέπλεον μὲν τὰ πλοῖα, ἡμιλλῶντο δὲ καὶ οἱ πεζοὶ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν εἰς τὸ ἀκρωτήριον. Πρῶτος δὲ ὁ Κόνων, ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, ἰδὼν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς τὸν στόλον ἐπιπλέοντα, ἐξαίφνης ἀνεβόησε νὰ ἐπιβῶσιν, ἄλλους μὲν ἀπειλῶν ἄλλους δὲ ἱκετεύων. Ἀλλ' ἡ σπουδὴ αὐτοῦ οὐδὲν κατώρθου, διότι οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἐσκορπισμένοι, καὶ ὡς ἐξέβησαν, εὐθὺς, καθὸ μηδὲν προσδοκῶντες, ἔτρεχον εἰς τὰς ἀγορὰς, ἐπλανῶντο εἰς τὴν χώραν καὶ ἐκοιμῶντο ὑπὸ τὰς σκιάς. Ὡς δὲ ἐπήρχοντο ἤδη οἱ ἐχθροὶ μετὰ μεγάλων κραυγῶν, ὁ μὲν Κόνων κατώρθωσε ν' ἀποπλεύσῃ μετὰ 8 πλοίων, καὶ διαφυγὼν, ἐπέρασεν εἰς τὴν Κύπρον πρὸς τὸν Εὐαγόραν. Εἰς δὲ τὰ ἄλλα ἐπιπεσόντες οἱ Πελοποννήσιοι, τὰ μὲν κενὰ ἐκυρίευον ἀμέσως, τὰ δὲ ἔτι πληρούμενα συνέτριβον. Οἱ δὲ ἄνθρωποι καὶ πλησίον τῶν πλοίων ἀπέθνησκον, τρέχοντες πρὸς αὐτὰ ἄοπλοι καὶ σποράδην, καὶ εἰς τὴν γῆν φεύγοντες, ἐφονεύοντο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες εἶχον ἀποβῆ ἐκεῖ. Συνέλαβε δὲ ὁ Λύσανδρος 3,000 ἄνδρας μετὰ τῶν ϛρατηγῶν καὶ πάντα τὸν ϛόλον ἐκτὸς τῆς Παράλου, ἥτις ἔφερε τὴν περὶ τῆς ἥττης εἴδησιν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ 3 ἄλλων. Ὁ Λύσανδρος δέσας ὀπίσω του τὰ κυριευθέντα πλοῖα καὶ λεηλατήσας τὸ στρατόπεδον, μετ' αὐλοῦ καὶ παιάνων ἀνέπλευσεν εἰς τὴν Λάμψακον, ἔνθα συγκροτηθέντος στρατιωτικοῦ δικα-

στηρίου ἅπαντες οἱ αἰχμάλωτοι κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Οὕτω δὲ ὁ Λύσανδρος μετ' ἐλαχίστου κόπου κατώρθωσε μέγιστον ἔργον, καὶ ἐντὸς μιᾶς ὥρας κατέλυσε πόλεμον μακρότατον καὶ ποικιλότατον καὶ διὰ τὰ συμβάντα του ἀπίστευτον ὑπὲρ πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ· πόλελον, ὅστις μυρίας μορφὰς μαχῶν καὶ μυρίας μεταβολὰς πραγμάτων λαβὼν, καὶ στρατηγοὺς ἀναλώσας ὅσους οὐδὲ ὅλοι ὁμοῦ οἱ ἀρχαιότεροι ἑλληνικοὶ πόλεμοι, ἔπαυσε διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς ἱκανότητος ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου. Ἅπασα ἡ Ἑλλὰς ἠγανάκτησε κατὰ τοῦ Λυσάνδρου, διότι δὲν ἐπέτρεψε τὸν ἐνταφιασμὸν τῶν ἀποθανόντων, ὅπερ δὲν συνέβη οὐδὲ ἐν πολέμῳ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων.

Διὰ τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς μάχης κατεστράφη πλέον ἐντελῶς ἡ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Λύσανδρος ἔπλευσε νῦν μετὰ τοῦ νικηφόρου στόλου του ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, κατήργησε μετ' ἀσπλαγχνίας καὶ σκληρότητος τὰς δημοκρατίας, καὶ ἀφῆκεν εἰς ἑκάστην πόλιν ἕνα ἁρμοστὴν Λακεδαιμόνιον καὶ 10 ἄρχοντας ἐκ τῶν ἑταιριῶν, ἃς συνεκρότησεν, ἤτοι ἐκ τῶν ὀλιγαρχικῶν του φίλων, ὡς κυβερνήτας. Ἀφοῦ δὲ τοιουτοτρόπως εἰσήγαγε πανταχοῦ ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα, καὶ ἀφοῦ διευθέτησε τρόπον τινὰ δι' ἑαυτὸν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, ἐπῆλθε μετὰ πάσης τῆς δυνάμεώς του ἐκ 200 πλοίων κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἠγκυροβόλησεν εἰς τὸν Πειραιᾶ. Συγχρόνως δὲ ἐπῆλθον κατὰ ξηρὰν μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν καὶ ὁ βασιλεὺς *Ἆγις* ἐκ τῆς Δεκελείας καὶ ὁ βασιλεὺς Παυσανίας ἐκ τῆς Σπάρτης κατὰ τῆς δυστυχοῦς ταύτης πόλεως, ἥτις ἦτο νῦν περικεκλεισμένη ἔκ τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ὁ Λύσανδρος ἀναχωρήσας ἐκ τῶν Αἰγὸς ποταμῶν καὶ πλέων εἰς τὰς πόλεις, διέταττεν ὅσους Ἀθηναίους ἀπήντα ν' ἀπέλθωσιν ὅλοι εἰς Ἀθήνας, διότι δὲν θὰ ἐφείδετο οὐδενὸς, ἀλλὰ θὰ τοὺς ἔσφαζεν ὅλους, ὅσους συνελάμβανεν ἐκτὸς τῆς πόλεως. Ἔπραττε δὲ ταῦτα καὶ τοὺς ἐδίωκεν ὅλους εἰς τὸ ἄστυ, διότι ἤθελε νὰ ἐπέλθῃ ταχέως εἰς τὴν πόλιν πεῖνα καὶ σπάνις διὰ νὰ μὴ δυνηθῶσι ν' ἀνθέξωσι καρτερικῶς εἰς τὴν πολιορκίαν. Καὶ ὅμως ἀντεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ πλέον τῶν τριῶν μηνῶν, ἐνῷ οἱ Σπαρτιᾶται ἤλπιζον ὅτι θὰ περιέλθῃ εἰς χεῖράς των τὸ βέβαιον τοῦτο λάφυρον ἄνευ αἱματοχυσίας διὰ τῆς βοηθείας τῶν ὁμοφρονούντων αὐτοῖς ὀλιγαρχικῶν. Ἐπὶ τέλους δὲ ἠναγκάσθη ἡ πόλις, κατατρυχομένη ὑπὸ τῆς πείνης καὶ διασπαραχθεῖσα ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἐρίδων, νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Λύσανδρον κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 404.

Ὅτε δὲ ὁ Λύσανδρος ἔγραψεν εἰς τὴν Σπάρτην «Αἱ Ἀθῆναι ἐκυριεύθησαν,» ἔλαβε παρὰ τῶν ἐφόρων τὴν ἑξῆς ἀπόφασιν, «ἀρκεῖ ὅτι ἐκυ-

ριεύθησαν»· ἀλλ' ὁ λόγος οὗτος ἐπλάσθη ἐπὶ τὸ εὐπρεπέστερον· ἡ δὲ ἀληθινὴ ἀπόφασις τῶν Ἐφόρων οὕτως εἶχε. «Ταῦτα ἀπεφάσισαν αἱ ἀρχαὶ τῶν Λακεδαιμονίων· κρημνίσαντες τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ μακρὰ σκέλη, καὶ ἐκβάντες ἐκ πασῶν τῶν πόλεων, τὴν ἰδίαν σας χώραν μόνον ἔχοντες· ταῦτα πράττοντες, ἔχετε εἰρήνην, δόντες ὅσα πρέπει[1] καὶ τοὺς φυγάδας ἀνακαλέσαντες. Περὶ δὲ τοῦ πλήθους τῶν πλοίων, ὅ,τι ἐγκρίνουσιν ἐκεῖνοι[2], τοῦτο πράξατε[3]». Οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Κορίνθιοι

Ὁ Λύσανδρος προστάσσων νὰ κρημνισθῶσι τὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν.

ἐζήτησαν νὰ κατασκαφῇ ἐντελῶς ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἅπασα δὲ ἡ χώρα νὰ ἀφεθῇ εἰς βοσκὴν ποιμνίων· ἀλλ' εἰς τοῦτο ἠναντιώθησαν οἱ λοιποὶ σύμμαχοι καὶ αὐτοὶ οἱ Σπαρτιᾶται, οἵτινες ἤθελον νὰ ἔχωσι τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν ἐξουσίαν των καὶ νὰ τὰς μεταχειρίζωνται ὡς προμαχῶνα κατὰ τῶν ὑπερηφάνων Θηβαίων. Προέτειναν λοιπὸν εἰς τοὺς Ἀθηναίους εἰρήνην ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ κρημνίσωσιν ὁλόκληρα τὰ μακρὰ τείχη καὶ τὰ τοῦ Πειραιῶς, νὰ παραδώσωσιν ὅλα τὰ πλοῖα, ἐκτὸς 12,

(1) Φόρον δηλ. ἡ πολέμου ἀποζημιώσεις. (2) Δηλ οἱ ἐν Ἀθήναις στρατηγοὶ τῆς Σπάρτης. (3) Πλουτ. ἐν β. Λυσανδρ. 14.

νὰ ἀνακαλέσωσι τοὺς ἐξορίστους καὶ νὰ συνομολογήσωσι συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν μετὰ τῆς Σπάρτης.

Μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν Ἀθηνῶν ἐπορεύθη ὁ Λύσανδρος κατὰ τῆς Σάμου, ἵνα ὑποτάξῃ αὐτήν, ἐμπιστευθεὶς εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει φίλους του ὀλιγαρχικοὺς τὴν κατακρήμνισιν τῶν τειχῶν καὶ τὴν ἐγκατάστασιν ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τείχη δὲν ἐκρημνίσθησαν καὶ οἱ πολῖται ἠναντιώθησαν εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος, ἐπέστρεψεν ὁ Λύσανδρος μετά τινας μῆνας, καὶ διέταξε νὰ κατακρημνισθῶσι τὰ τείχη, παιανίζοντος τοῦ αὐλοῦ, καὶ νὰ πυρποληθῶσι τὰ πλοῖα, ἐνῷ οἱ σύμμαχοι ἔπαιζον ἐστεφανωμένοι, ὡς ἐὰν ἐκείνη ἡ ἡμέρα ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας των. Μετὰ ταῦτα μετέβαλε τὸ πολίτευμα, καταστήσας εἰς μὲν τὴν πόλιν 30 ὀλιγαρχικούς, τοὺς λεγομένους 30 *τυράννους*, εἰς δὲ τὸν Πειραιᾶ 10, καὶ ἐμβαλὼν φρουρὰν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ὑπὸ τὸν ἁρμοστὴν *Καλλίβιον*, ἄνδρα Σπαρτιάτην.

Ἀφοῦ ὁ Λύσανδρος ἐρρύθμισε τὰ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἴδιον φρόνημα, αὐτὸς μὲν ἐξέπλευσεν εἰς τὴν Θρᾴκην, τὰ δὲ ἐναπολειπόμενα ἐκ τῶν χρημάτων (470 ἕως 1000 τάλαντα) καὶ ὅσας δωρεὰς ἢ στεφάνους ἔλαβε, διότι πολλοί, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἔδιδον εἰς ἄνδρα δυνατώτατον καὶ τρόπον τινὰ κύριον τῆς Ἑλλάδος, ἔστειλεν εἰς Σπάρτην διὰ τοῦ Γυλίππου, ὅστις εἶχε στρατηγήσει περὶ τὴν Σικελίαν. Ὁ Γύλιππος ἦτο, ὡς καὶ ὁ πατήρ του, λίαν φιλάργυρος· διό, ὡς λέγεται, ἀναλύσας τὰς ῥαφὰς τῶν ἀγγείων κάτωθεν καὶ πολὺ ἀργύριον ἀφαιρέσας ἐξ ἑκάστου, τὰς συνέρραψε πάλιν, ἀγνοῶν ὅτι ἐντὸς ἑκάστου ὑπῆρχε γραμμάτιον, δηλοῦν τὸν ἀριθμὸν τῶν περιεχομένων. Ἐλθὼν δὲ εἰς Σπάρτην, ὅσα μὲν ἀφήρεσε, τὰ ἔκρυψεν ὑπὸ τὰς κεραμίδας τῆς οἰκίας του· παρέδωκε δὲ τὰ ἀγγεῖα εἰς τοὺς ἐφόρους, καὶ τοῖς ἔδειξε τὰς σφραγῖδας. Ἐπειδὴ δέ, ὅτε ἤνοιξαν καὶ ἠρίθμουν τὸ περιεχόμενον, τὸ πλῆθος τοῦ ἀργυρίου διεφώνει πρὸς τὰ γράμματα, καὶ ἄπορον ἐφαίνετο εἰς τοὺς ἐφόρους τὸ πρᾶγμα, θεράπων τις τοῦ Γυλίππου εἶπεν αἰνιγματωδῶς πρὸς αὐτούς· «Ὑπὸ τὸν Κεραμεικὸν[1] πολλαὶ γλαῦκες φωλεύουσι». διότι, ὡς φαίνεται, τὸ χάραγμα τοῦ πλείστου νομίσματος ἦτο τότε, ἐξ αἰτίας τῶν Ἀθηναίων, γλαῦκες. Καὶ ὁ μὲν Γύλιππος τοσοῦτον αἰσχρὸν καὶ ἀγενὲς ἔργον πράξας μετὰ τὰς πρὶν λαμπρὰς καὶ μεγάλας πράξεις του, ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Λακεδαίμονος, ἵνα ἀποφύγῃ

(1) Διὰ τούτου ἐνόει βεβαίως ὅτι ὑπὸ τὰς κεραμίδας, τῆς στέγης τῆς οἰκίας τοῦ Γυλίππου.

τὴν τιμωρίαν. Οἱ δὲ φρονιμώτατοι τῶν Σπαρτιατῶν, φοβηθέντες τὴν ἰσχὺν τοῦ νομίσματος, ὡς προσβάλλουσαν οὐ μόνον τοὺς τυχόντας πολίτας, καὶ τὸν Λύσανδρον ἐκακολόγουν, καὶ ἐξώρκιζον τοὺς ἐφόρους ν' ἀποδιώξωσι πᾶν τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον, ὡς ἐπαγωγοὺς λυμεῶνας. Ὁ Λύσανδρος ὅμως κατώρθωσε νὰ τεθῇ τὸ πρᾶγμα ὑπὸ συζήτησιν· κατὰ ταύτην δὲ αἱ γνῶμαι ἦσαν διάφοροι· διότι ἄλλοι μὲν ἤθελον νὰ μεταχειρίζωνται ἐν τῇ Σπάρτῃ τὸ πάτριον νόμισμα, ἤτοι τὸ σιδηροῦν, ἄλλοι δὲ, καὶ ἰδίως οἱ φίλοι τοῦ Λυσάνδρου, ἠναντιοῦντο καὶ ἐπέμενον νὰ μείνωσι τὰ χρήματα ἐν τῇ πόλει, καὶ οὕτως ἀπεφασίσθη δημοσίᾳ μὲν νὰ εἰσάγηται τοιοῦτον νόμισμα, ἂν δέ τις συλληφθῇ ἔχων τοιοῦτον καὶ ἰδιαιτέρως, νὰ τιμωρῆται μὲ θάνατον.

Ὁ Λύσανδρος ἦτο νῦν ὁ δυνατώτατος καὶ ἐνδοξότατος ἀνὴρ ἐν Ἑλλάδι. Οἱ ποιηταὶ τὸν ἐξύμνησαν, αἱ δὲ πόλεις ἀνήγειραν εἰς αὐτὸν ἀνδριάντας, καὶ ἀνέστησαν εἰς αὐτὸν πρῶτον βωμοὺς, ὡς ἐὰν ἦτο θεὸς, καὶ ἔθυσαν θυσίας καὶ ἔψαλλον παιᾶνας, ὅπερ μέχρι τοῦδε παρ' Ἕλλησιν εἰς οὐδένα θνητὸν ἐγένετο. Τοιούτων τιμῶν ἀπολαύων προετίμα νὰ μένῃ ἐκτὸς τῆς Σπάρτης. Τοῦτο ὅμως ἐπλήρωσε τοὺς πρώτους τῆς Σπάρτης, καὶ ἰδίως τοὺς βασιλεῖς, φόβου καὶ φθόνου· διὸ οὗτοι ἤκουσαν ἀσμένως τὰ κατ' αὐτοῦ παράπονα πόλεών τινων καὶ ἰδίως τοῦ Φαρναβάζου, διὰ τὴν σκληρότητα, μεθ' ἧς προσεφέρετο, καὶ τὰς λεηλασίας του, καὶ τὸν ἀνεκάλεσαν ἐκ τῆς Ἀσίας ἵνα ἀπολογηθῇ. Ὁ δὲ Λύσανδρος, ὅτε ἦλθε πρὸς αὐτὸν ἡ σκυτάλη[1] εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἐταράχθη· πρὸ πάντων δὲ τοῦ Φαρναβάζου τὰς κατηγορίας φοβούμενος ἐζήτησε νὰ λάβῃ συνέντευξιν μετ' αὐτοῦ, ὅπως λύσῃ τὴν διαφοράν. Ἐλθὼν λοιπὸν πρὸς αὐτὸν τὸν παρεκάλει νὰ γράψῃ ἄλλην ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἄρχοντας, λέγων ὅτι οὐδόλως ἠδικήθη οὐδὲ τὸν κατηγορεῖ. Ἀλλ' ἠγνόει ὅτι, ὡς λέγει ὁ λόγος, *ἐκρήτιζε πρὸς Κρῆτα*[2], τὸν Φαρνάβαζον. Διότι ὑποσχόμενος τὰ πάντα νὰ πράξῃ, φανερῶς μὲν ἔγραψεν ἐπιστολὴν, ὁποίαν ὁ Λύσανδρος ἀπῄτει, κρυφίως δὲ εἶχεν ἤδη ἄλλην γεγραμμένην. Ὅταν δ' ἐπέβαλλε τὰς σφραγῖδας, ἀλλάξας τὰ χαρτία, διότι δὲν διέφερον διόλου κατὰ τὸ σχῆμα, τῷ ἔδωκεν ἐκείνην τὴν κρυφίως γεγραμμένην. Φθάσας λοιπὸν ὁ Λύσανδρος εἰς τὴν Λακεδαίμονα, καὶ πορευθεὶς, ὡς ἦτο συνήθεια, εἰς τὸ ἀρχεῖον, ἐπέδωκεν εἰς τοὺς ἐφόρους τὰ γράμματα τοῦ Φαρναβάζου, πεπεισμένος ὅτι ἐξέλιπεν ἡ μεγίστη τῶν

(1) Περὶ σκυτάλης ἴδε σελ. 438. (2) Τοὺς Κρῆτας ἐθεώρουν οἱ ἀρχαῖοι ψεύστας καὶ πονηρούς· ἡ παροιμία λοιπὸν αὕτη ἐσήμαινεν ὅτι ἐδολιεύετο πρὸς δόλιον.

κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν· διότι ὁ Φαρνάβαζος ἠγαπᾶτο ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, ὡς γενόμενος ἐξ ὅλων τῶν στρατηγῶν τοῦ βασιλέως ὁ προθυμότατος εἰς τὸν πόλεμον. Ὅταν δ' ἀναγνόντες οἱ ἔφοροι τὴν ἐπιστολὴν, τὴν ἔδειξαν εἰς αὐτὸν, καὶ ἐννόησαν,

«Ὁ Ὀδυσσεὺς ὅτι ἦτο μόνος πανοῦργος δὲν εἶναι,»

τότε μὲν, ἰσχυρῶς θορυβηθεὶς, ἀπῆλθε· μετὰ δέ τινας ἡμέρας παρουσιασθεὶς εἰς τοὺς ἄρχοντας, τοῖς εἶπεν ὅτι πρέπει ν' ἀναβῇ εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἄμμωνος [1], καὶ νὰ θύσῃ εἰς τὸν θεὸν θυσίαν, ὡς εὐξάμενος ὑπεσχέθη πρὸ τῶν μαχῶν. Καί τινες μὲν λέγουσιν ὅτι ἀληθῶς, ὅταν ἐπολιόρκει τὴν πόλιν τῶν Ἀφυταίων εἰς τὴν Θράκην, παρέστη εἰς αὐτὸν ὁ Ἄμμων καθ' ὕπνον· δι' ὃ καὶ τὴν πολιορκίαν ἀφεὶς, κατὰ προσταγὴν τοῦ θεοῦ, ἐμήνυσεν εἰς τοὺς Ἀφυταίους νὰ θυσιάσωσιν εἰς τὸν Ἄμμωνα, καὶ ἔσπευσε ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Λιβύην, ἵνα ἐξιλεώσῃ τὸν θεόν. Εἰς δὲ τοὺς πλείστους ἐφαίνετο ὅτι τὸν θεὸν μετεχειρίζετο ὡς πρόσχημα, καὶ ὅτι φοβούμενος τοὺς ἐφόρους, καὶ μὴ ὑποφέρων εἰς τὴν πατρίδα του τὸν ζυγὸν, οὐδ' ὑπομένων νὰ ἄρχηται, ὠρέχθη ζωῆς πλάνητος καὶ περιφερομένου, ὡς ἵππος ἐκ βοσκῆς ἐλευθέρας καὶ ἐκ τῶν λειβαδίων εἰς τὴν φάτνην ἐπαναστρέφων, καὶ εἰς τὸ σύνηθες ἔργον πάλιν ἀγόμενος. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῆς ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἐκδιώξεως τῶν 30 τυράννων ἀπέκτησεν ὁ Λύσανδρος πάλιν ἐν τῇ Σπάρτῃ ἐπιρροήν τινα, καὶ ἔζησε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἄγιδος (397), ἀλλ' ἀπομεμακρυσμένος τῶν πολιτικῶν.

Ὁ Ἄγις ἀποθανὼν κατέλιπεν ἀδελφὸν μὲν τὸν Ἀγησίλαον, υἱὸν δὲ τὸν *Λεωτυχίδην*. Ὁ Λύσανδρος φίλος στενὸς τοῦ Ἀγησιλάου ὢν, ἔπεισεν αὐτὸν νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν βασιλείαν ὡς γνήσιος Ἡρακλείδης· διότι ὁ Λεωτυχίδης διεβάλλετο ὡς γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις εἶχε κρυφίας σχέσεις μετὰ τῆς Τιμαίας, γυναικὸς τοῦ Ἄγιδος, ὅταν ἔτυχε νὰ διατρίβῃ εἰς τὴν Σπάρτην φυγάς. Καὶ τῷόντι ὁ Ἀγησίλαος γίνεται βασιλεὺς, καὶ ὅτε ἐξῆλθεν εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Λύσανδρον ὡς ἕνα τῶν 30 συμβούλων του. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Λύσανδρος συνῆψε πάλιν σχέσεις μετὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν τῶν πόλεων καὶ προσεπάθησε νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ νέου βασιλέως, παρηγκωνίσθη ὑπ' αὐτοῦ, ὅστις οὐδένα ἠδύνατο νὰ βλέπῃ ἀπολαύοντα πλειοτέρας τιμῆς καὶ ὑπολήψεως. Εἶτα δὲ ἐστάλη εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅθεν ἀδικηθεὶς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σπάρ-

(1) Ἐννοεῖ τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς Ἄμμωνος ἐν Λιβύῃ.

την πλήρης όργῆς κατὰ τοῦ Ἀγησιλάου καὶ τῶν βασιλέων ἐν γένει, οἵτινες ἐπανειλημμένως προσέβαλον τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ τότε καὶ νὰ μὴ παραμελήσῃ ὅσα ἄλλοτε εἶχε παρασκευάσει καὶ μηχανευθῇ πρὸς μεταβολὴν καὶ νεωτερισμόν. Ὡς ἀλλαχοῦ εἴδομεν (σελ. 74), βασιλεῖς τῆς Σπάρτης ἐγίνοντο οὐχὶ ἐξ ὅλου τοῦ γένους τῶν Ἡρακλειδῶν ἀλλ' ἐκ μόνων τῶν δύο οἴκων, τῶν Εὐρυπωντιδῶν καὶ Ἀγιδῶν. Θέλων δὲ ὁ Λύσανδρος νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἐκ τῶν δύο τούτων καὶ νὰ τὴν καταστήσῃ κοινὴν εἰς ὅλους τοὺς Ἡρακλείδας, ἤ, ὥς τινες λέγουσιν, οὐχὶ εἰς τοὺς Ἡρακλείδας ἀλλ' εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες ἤθελον κριθῇ ὅμοιοι κατὰ τὴν ἀρετὴν πρὸς τὸν Ἡρακλέα, παρήγγειλεν εἰς τὸν Ἁλικαρνασσέα *Κλέωνα* νὰ τῷ συνθέσῃ λόγον τινὰ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ὃν νὰ ἐκφωνήσῃ ἐνώπιον τῶν πολιτῶν, ἵνα τοὺς πείσῃ περὶ τούτου. Πρὸς δὲ ἐζήτησε πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τολμηροῦ τούτου νεωτερισμοῦ τὴν ὑποστήριξιν τῶν μαντείων τῶν Δελφῶν, τῆς Δωδώνης καὶ τοῦ Ἄμμωνος τῆς Λιβύης, δίδων εἰς τοὺς προφήτας πολὺ χρυσίον· ἀλλ' ὅλαι αἱ περὶ δωροδοχίας ἀπόπειραι αὐτοῦ, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ῥᾳδιουργίαι ἀπέτυχον, καὶ οὕτω παρῃτήθη τοῦ σχεδίου του.

Ἐπειδὴ αἱ εὐτυχεῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ πρόοδοι τοῦ Ἀγησιλάου ἔφερον τοὺς Πέρσας εἰς ἀπορίαν, παρώτρυνεν ὁ σατράπης Τιθραύστης διὰ πρεσβειῶν καὶ ἀποστολῆς χρημάτων τοὺς ἐν Θήβαις, Κορίνθῳ, Ἄργει καὶ Ἀθήναις δημοκρατικοὺς πρὸς πόλεμον κατὰ τῆς Σπάρτης, ἵνα τοιουτοτρόπως ἀπομακρύνῃ τὸν Ἀγησίλαον ἐκ τῆς Ἀσίας. Ὁ Λύσανδρος ἀπεστάλη εἰς τὴν Φωκίδα, ἵνα συνάξῃ ἐκεῖ στράτευμα καὶ μεταβῇ εἰς τὴν Ἁλίαρτον[1] τῆς Βοιωτίας, ὅπου ἔμελλε νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ βασιλέως Παυσανίου. Οἱ Θηβαῖοι ἔλαβον γνῶσιν τῶν σχεδίων τῶν ἐχθρῶν των δι' ἐπιστολῆς τινος τοῦ Λυσάνδρου πρὸς τὸν διὰ τοῦ Κιθαιρῶνος ἐρχόμενον Παυσανίαν, ἥτις περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν. Ἐνεπιστεύθησαν δὲ τὴν φρούρησιν τῆς πόλεώς των εἰς τοὺς πρὸς βοήθειάν των ἐλθόντας Ἀθηναίους, καὶ ἐπορεύθησαν μετὰ τοῦ στρατοῦ των κατὰ τὴν νύκτα πρὸς τὴν Ἁλίαρτον, ὀλίγον πρὶν φθάσῃ ὁ Λύσανδρος· καὶ μέρος μὲν αὐτῶν εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, οἱ δὲ λοιποὶ ἔμειναν ἔξω. Ὅτε λοιπὸν ὁ Λύσανδρος, ὅστις περιέμενεν ἐπί τινος λόφου μάτην τὴν ἄφιξιν τοῦ Παυσανίου, παρώτρυνε τὸν στρατόν του κατὰ τῆς πόλεως μέχρι τοῦ τείχους, ἐξῆλθον ἐξαίφνης ἐκ τῆς πύλης οἱ ἐν τῇ πόλει Θηβαῖοι

(1) Τὰ ἐρείπια αὐτῆς σώζονται ὑπὸ τὸ χωρίον Μάζι, μεταξὺ Λεβαδείας καὶ Θηβῶν.

μετὰ τῶν Ἁλιαρτίων καὶ ἐφόνευσαν τὸν προπορευόμενον τοῦ στρατοῦ του *Λύσανδρον* μετὰ τοῦ μάντεώς του, ἐνῷ ὁ ἐκτὸς τῆς πόλεως εὑρισκόμενος τῶν Θηβαίων στρατὸς προσβαλὼν τὴν ὀπισθοφυλακὴν τοῦ ἐχθροῦ ἔτρεψεν ὅλον τὸν στρατὸν εἰς φυγὴν πρὸς τοὺς λόφους. Ἐφονεύθησαν δὲ ἐκ μὲν τῶν Λακεδαιμονίων 1000, ἐκ δὲ τῶν Θηβαίων 300. Αὕτη ἡ μάχη ἐγένετο πιθανῶς τὸ θέρος ἢ τὸ φθινόπωρον τοῦ 395.

Ὁ Παυσανίας ἔλαβε τὴν περὶ τῆς ἥττης ταύτης εἴδησιν ἐνῷ ἐπορεύετο ἐκ Πλαταιῶν[1] εἰς τὰς Θεσπιάς, καὶ ἦλθεν εὐθὺς μετὰ στρατοῦ ἔμπροσθεν τῆς Ἁλιάρτου. Ἐκεῖ ἦλθεν ὅμως ἐκ τῶν Θηβῶν καὶ ὁ Θρασύβουλος μετὰ τῶν Ἀθηναίων, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐτόλμησε νὰ συνάψῃ μάχην, ἀλλ' ἐζήτησεν ἀνακωχὴν ὅπλων πρὸς ἐνταφιασμὸν τῶν φονευθέντων· μολονότι δὲ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Σπαρτιατῶν παρεκίνουν αὐτὸν ἢ νικήσαντες νὰ λάβωσι τὸν νεκρὸν τοῦ Λυσάνδρου, ἢ νικηθέντες, νὰ συνταφιασθῶσι μετ' αὐτοῦ, αὐτὸς βλέπων ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταβάλῃ διὰ μάχης τοὺς Θηβαίους, μόλις νικήσαντας, ἔπεμψε κήρυκας καὶ συνομολογήσας σπονδάς, ἀπήγαγεν ὀπίσω τὸν στρατόν. Τὸν δὲ Λύσανδρον φέροντες, ἔθαψαν εὐθύς, ὡς ἐξῆλθον τῶν ὁρίων τῆς Βοιωτίας, εἰς χώραν φίλην καὶ συμμαχίδα, τὴν τῶν *Πανοπέων*[2], ὅπου ὑπῆρχε καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τὸ μνημεῖον αὐτοῦ, παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἐκ Δελφῶν εἰς Χαιρώνειαν.

Ἀφοῦ δὲ οὕτως ἀπέθανεν ὁ Λύσανδρος, τοσοῦτον βαρέως ἐλυπήθησαν οἱ Σπαρτιᾶται, ὥστε ἐκίνησαν δίκην κατὰ τοῦ βασιλέως Παυσανίου ἐπὶ ποινῇ θανάτου. Τοῦτον δὲ μὴ θελήσας ἐκεῖνος νὰ ὑπομείνῃ ἔφυγεν εἰς Τεγέαν, καὶ ἐκεῖ ἀπέθανεν ἱκέτης εἰς τῆς Ἀθηνᾶς τὸν ναόν[3].

Ὁ Λύσανδρος, ὅστις παρέσχεν εἰς τὴν πατρίδα του ἄπειρα πλούτη, ἀπέθανε πτωχός. Ὅτε δὲ μετὰ τὸν θάνατόν του ἐγένετο γνωστὴ ἡ πτωχεία του, ἠρνήθησαν οἱ μνηστῆρες τῶν θυγατέρων του, οἵτινες ἤλπιζον μεγάλην κινητὴν περιουσίαν παρ' αὐτοῦ, τὴν μετ' αὐτῶν σύζευξιν, ἀλλ' ἐτιμωρήθησαν ἕνεκα τούτου ὑπὸ τῶν ἐφόρων διὰ προστίμου, λόγῳ ὅτι, ἐνόσῳ μὲν τὸν ἐνόμιζον πλούσιον, τὸν ἐκολάκευον, ὅτε δὲ ἐκ τῆς πενίας τὸν ἐγνώρισαν δίκαιον καὶ χρηστόν, τὸν ἐγκατέλιπον.

---

(1) Αἱ Πλαταιαὶ κεῖνται ἀνατολικῶς τῶν Θηβῶν ὑπὸ τὸν Κιθαιρῶνα, εἰς χωρίον Κόκλα, αἱ δὲ Θεσπιαί, νῦν Ἐρημόκαστρον, μεσημβρινῶς τῶν Θηβῶν. (2) Πόλις πλησίον τῆς Χαιρωνείας, νῦν ἅγιος Βλάσιος ὀνομαζομένη. (3) Περίφημος ναὸς τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

24. ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ[1].

Ἡ ἀρχὴ τῶν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ Λυσάνδρου κατασταθέντων 30 τυράννων διήρκεσεν ἐν συνόλῳ 8 μῆνας, πιθανῶς ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου 404 μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ ἐπομένου ἔτους. Οἱ 30 κατεστάθησαν κυρίως ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ νὰ συντάξωσι νέους νόμους καὶ νέον πολίτευμα· ἀλλ' ἀντὶ τούτου ἀνέλαβον τὴν αὐτογνώμονα κυβέρνησιν τοῦ κράτους, διορίσαντες ὅσας καὶ ὁποίας ἤθελον ἀρχὰς[2], προσέτι δὲ καὶ βουλήν, ἥτις ὅμως, ἐπειδὴ συνέκειτο ἐκ τῶν ἐπανελθόντων φυγάδων καὶ ἐν γένει ἐκ τῶν ἐμπαθεστέρων ὀλιγαρχικῶν (τῶν 400), ἀπέβη τυφλὸν ὄργανον τῶν νέων κυβερνητῶν· ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐξέλιπε πᾶν ἴχνον ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ τῶν Ἡλιαστικῶν δικαστηρίων. Οἱ 30 γενόμενοι οὕτω κύριοι τῆς πόλεως ἐξετραχηλίσθησαν εἰς φοβερὰν τυραννίαν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκήρυξαν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ καθαρίσωσι τὴν πόλιν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, οἵτινες διὰ τὴν ἐπὶ τῆς προηγουμένης δημοκρατίας αἰσχράν των διαγωγὴν ἦσαν τῳόντι ἄξιοι καταδίκης καὶ τιμωρίας· μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπεφάσισαν νὰ θανατώσωσιν ἅπαντας τοὺς ἐπισημοτέρους ἄνδρας τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, ἵνα κραταιώσωσι καὶ διαιωνίσωσι τὴν ἐξουσίαν των· διὸ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Λακεδαιμονίου ἁρμοστοῦ *Καλλιβίου* ἐπεχείρησαν φοβερὰν σφαγὴν τῶν δημοκρατικῶν, καὶ ἐδήμευσαν τὴν περιουσίαν ἐκείνων, οἵτινες ἔφυγον ἵνα σώσωσι τὴν ζωήν των. Ἐν γένει δὲ δημοκρατικοὶ καὶ πολλοὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐληστεύοντο, ἐθανατοῦντο, ἐφυλακίζοντο καὶ ἐξωρίζοντο ἀνιλεῶς ἕνεκα τοῦ πλούτου αὐτῶν ἢ τῆς εἰς τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα ἀφοσιώσεώς των· πλέον δὲ τῶν 1500 ἀνδρῶν ἐφονεύθησαν ἐντὸς 3 μηνῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ὀκτάμηνος τυραννία τῶν 30, καθ' ἣν 1500 μέν, ὡς εἴπομεν, ἐφονεύθησαν, τὸ ἥμισυ δὲ τῶν κατοίκων, ὡς λέγουσιν, ἢ ἐξωρίσθησαν, ἢ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς πατρίδος των οἰκο-

(1) Ξενοφ. Ἑλλην. 1, 1, 12 καὶ ἑξῆς, 1, 4, 8 καὶ ἑξῆς, 2, 4, 6 4, 8, 34 καὶ ἑξῆς. Διόδ. Σικελ. 13, 40, καὶ 51, 14 33. (2) Διώρισαν 10 ἄνδρας εἰς τὸν Πειραιᾶ, καὶ 11 εἰς τὴν πόλιν, διὰ νὰ ἐκπληρῶσι τὰ καθήκοντα τῶν προτέρων ἀστυνόμων.

θεν διὰ ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς ὠμότητος ἐκείνων. Ἐκ τῶν φυγάδων τούτων ἐπισημότατος ἦτο ὁ Θρασύβουλος, ὁ υἱὸς τοῦ *Λύκου* ἐκ τοῦ δήμου Στειρίας[1], ὃν ἐγνωρίσαμεν ἤδη ὡς ἱκανὸν στρατηγὸν κατὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον καὶ ὡς ἔνθερμον πρόμαχον τῆς δημοκρατίας κατὰ τοὺς χρόνους τῶν 400. Οὗτος ἐγένετο δ ἐλευθερωτὴς τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς τυραννίδος τῶν 30. Οἱ φυγάδες οὗτοι εὗρον ἄσυλον εἰς τὰς Θήβας καὶ τὰ Μέγαρα· διότι αἱ πόλεις αὗται, δυσαρεστηθεῖσαι διὰ τὴν ἀγέρωχον καὶ ἄδικον καὶ τυραννικὴν πολιτείαν τοῦ Λυσάνδρου καὶ τῆς Σπάρτης, παρήκουσαν εἰς τὸ ψήφισμα, καθ' ὃ οἱ φυγάδες ἔπρεπε νὰ παραδίδωνται εὐθὺς εἰς τοὺς 30· ὁ δὲ κωλύσας ἐτιμωρεῖτο διὰ χρηματικῆς ποινῆς 5 ταλάντων. Ὁ Θρασύβουλος ἐθεωρεῖτο, ἕνεκα τοῦ μεγάλου του θάρρους καὶ τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος, ὡς καὶ ἕνεκα τῆς πιστῆς αὐτοῦ πρὸς τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ἀφοσιώσεως, ἀρχηγὸς τῶν δημοκρατικῶν, καὶ συνήθροισεν εἰς τὰς Θήβας μικρόν τινα ἀριθμὸν φίλων περὶ ἑαυτὸν περιμένων τὸν ἐπιτήδειον καιρόν, καθ' ὃν ἠδύνατο νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν 30. Ἡ θέσις τῶν τυράννων δὲν ἦτο καθόλου ἀσφαλής, καθόσον μάλιστα καὶ οἱ ἴδιοι ἤριζον πρὸς ἀλλήλους, μὴ συμφωνοῦντες ἅπαντες ὡς πρὸς τοὺς φόνους. Ὁ Θηραμένης δηλ. κατ' ἀρχὰς μὲν συνέπραττε μετὰ τοῦ Κριτίου, τοῦ βιαιοτέρου τῶν 30, καὶ τῶν λοιπῶν, ἐν ὅσῳ ἡ καταδίκη περιωρίζετο εἰς τοὺς πονηροτέρους δημοκρατικούς, νομίζων ὅτι διὰ τῆς σφαγῆς καὶ ἐξορίας αὐτῶν ἀρκούντως ἐξασφαλίζεται ἡ ὀλιγαρχικὴ κυβέρνησις. Ὅτε ὅμως εἶδεν ὅτι ἐθανατοῦντο καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν χρηστῶν πολιτῶν, οὗ ἕνεκα ἐταράττοντο τὰ πνεύματα τῶν κατοίκων καὶ ηὔξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν, παρετήρησεν εἰς τὸν Κριτίαν ὅτι τὸ τοιοῦτον δὲν εἶναι εὔλογον. Ἀλλ' ὁ Κριτίας οὐδεμίαν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὴν παρατήρησιν ταύτην τοῦ Θηραμένους, καὶ ἡ σφαγὴ καὶ ἡ δήμευσις ἐξηκολούθησεν ἀνιλεῶς. Τότε ὁ Θηραμένης φοβούμενος τὴν αὐξάνουσαν ἀγανάκτησιν τοῦ κοινοῦ, προέτεινε νὰ κληθῶσι μέτοχοι τῆς ἀρχῆς πάντες οἱ ἐξ ἰδίων δυνάμενοι νὰ ὑπηρετήσωσι στρατιωτικῶς τὴν πατρίδα· ὁ δὲ Κριτίας τοῦτο μὲν δὲν ἐδέχθη, συνήνεσε δὲ νὰ συνταχθῇ κατάλογος 3,000 ἀνδρῶν, καὶ εἰς τούτους μόνον νὰ ἐπιτραπῶσι τὰ πολιτικὰ δικαιώματα· συγχρόνως δὲ ἐφρόντισε νὰ περιλάβῃ εἰς αὐτὸν τοὺς πιστοτέρους του ὀπαδούς.

---

(1) Οὗτος πρέπει νὰ διακρίνηται ἀπὸ τοῦ συγχρόνου Θρασυβούλου τοῦ ἐκ τοῦ δήμου Κολλυτοῦ, ὅστις ἐπίσης ἦτο στρατηγὸς καὶ πολιτικὸς καὶ ὑπεστήριξε τὸν Στειριέα Θρασύβουλον κατὰ τὸν ἐκδιωγμὸν τῶν 30.

Συγκροτηθέντος τοῦ σώματος τῶν 3,000 ὁ Κριτίας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀφώπλισαν διὰ τῶν ὀπαδῶν των καὶ τῶν Λακεδαιμονίων φρουρῶν ὅλους τοὺς Ἀθηναίους, ὧν τὰ ὅπλα ἔστειλαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ἤδη δὲ ἀπηλλαγμένοι φόβου, ἤρχισαν νὰ πράττωσιν ὅ,τι ἤθελον, καί τινας μὲν ἐφόνευσαν δι' ἰδίαν ἔχθραν, ἄλλους δὲ διὰ τὸν πλοῦτόν των. Ὅπως ἔχωσι δὲ νὰ δώσωσι καὶ εἰς τοὺς φρουροὺς χρήματα, οἵτινες ἦσαν τὸ κύριον στήριγμα τῶν 30, συνεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους, ἵνα ἕκαστος λάβῃ ἕνα τῶν μετοίκων, ἐξ ὧν πολλοὶ εἶχον πλουτήσει διὰ τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, νὰ τὸν θανατώσῃ καὶ νὰ γείνῃ κύριος τῆς περιουσίας του. Καὶ εἶπον μὲν καὶ εἰς τὸν Θηραμένην νὰ ἐκλέξῃ καὶ αὐτὸς τὸ θῦμά του, ἀλλ' οὗτος ἠρνήθη. Ἐντεῦθεν δὲ ἐνόησεν ὁ Κριτίας καὶ ἡ φατρία του ὅτι ἢ ὁ Θηραμένης πρέπει ν' ἀποθάνῃ ἢ αὐτός. Ἤρχισαν λοιπὸν νὰ διαβάλλωσιν αὐτὸν ἰδιαιτέρως εἰς ἕκαστον τῶν βουλευτῶν, καὶ ἔπειτα παραγγείλαντες εἴς τινας τολμηροὺς νεανίσκους ὀπαδούς των νὰ ἔλθωσιν εἰς τὸ βουλευτήριον, ἔχοντες κεκρυμμένα ἐγχειρίδια ὑπὸ τὰς μασχάλας των, συνεκάλεσαν τὴν βουλήν[1]. Ὁ μὲν Κριτίας ἀναστὰς τότε καὶ κατηγορήσας τὸν Θηραμένην ὡς προδότην καὶ ἐχθρὸν τῆς ὀλιγαρχίας, ἐζήτησε τὸν θάνατόν του· ὁ δὲ Θηραμένης ἀπελογήθη ἀρκούντως καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι ἐναντιούμενος εἰς τὴν βίαν καὶ ἀδικίαν τῶν συναρχόντων του ἦτο ἀληθὴς φίλος τοῦ νέου πολιτεύματος. Καὶ ἡ μὲν βουλὴ ἐφαίνετο εὐμενῶς διατεθειμένη, ὁ δὲ Κριτίας ἀφοῦ ὡμίλησεν ὀλίγους λόγους μετὰ τῶν 30, ἐξῆλθε καὶ διέταξε τοὺς ἔχοντας τὰ ἐγχειρίδια νὰ προχωρήσωσι καὶ νὰ παρασταθῶσιν εἰς τὰ δρύφρακτα τῆς βουλῆς. Τότε δὲ εἰσελθὼν εἶπεν εἰς αὐτὴν ὅτι ἐνόμιζε χρέος του νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὴν νὰ ἐξαπατηθῇ καὶ ὅτι ὅσοι ἐστέκοντο ἐκεῖ ἔξω, δὲν ἤθελον ἐπιτρέψει νὰ σωθῇ ἄνθρωπος, ὅστις ἔβλαπτε φανερῶς τὴν ὀλιγαρχίαν· εἶτα δὲ προσέθηκεν «ἐγὼ ἐξαλείφω μὲ τὴν συγκατάθεσίν σας τὸ ὄνομα τοῦ Θηραμένους, καὶ καταδικάζομεν αὐτὸν εἰς θάνατον!» Ὁ δὲ Θηραμένης ἀναπηδήσας εἰς τὸν βωμόν, παρεκάλεσε τὴν βουλὴν νὰ μὴ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν Κριτίαν νὰ παραβιάσῃ τοιουτοτρόπως τὸν νόμον. Ἐγνώριζεν, εἶπεν, ὅτι ὁ βωμὸς δὲν ἤθελε προστατεύσει αὐτόν, ἀλλ' ἤθελε ν' ἀποδείξῃ τοὺς ἐχθρούς του καὶ ἀσεβεῖς ὡς καὶ ἀδίκους. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ κήρυξ τῶν 30 προσεκάλεσε τοὺς 11 νὰ προχωρήσωσι καὶ συλλάβωσι τὸν Θηραμένην. Οὗτοι δὲ ὡς καὶ οἱ ὑπηρέται

(1) Ὑπῆρχε νόμος, καθ' ὃν ἐδόθη εἰς τοὺς 3,000 τὸ δικαίωμα νὰ μὴ θανατώνηται κανεὶς εἰμὴ διὰ τῆς ψήφου τῆς βουλῆς, τῶν δὲ ἄλλων Ἀθηναίων, ἤτοι τῶν ἔξω τοῦ καταλόγου, ἡ ζωὴ ἐξηρτᾶτο ἀπὸ μόνης τῆς θελήσεως τῶν 30.

αὐτῶν τὸν ἀπέσπασαν ἀπὸ τὸν βωμὸν, ἐπικαλούμενον μάτην θεούς τε καὶ ἀνθρώπους. Οἱ δὲ βουλευταὶ ἐκάθηντο σιωπηλοὶ μετὰ τρόμου, βλέποντες ἑαυτοὺς περικυκλουμένους ὑπὸ ἐνόπλων. Ὁ Θηραμένης ἔπειτα ἀπήχθη διὰ τῆς ἀγορᾶς εἰς τὴν φυλακὴν, φωνάζων μεγαλοφώνως κατὰ τῆς ἀνομίας τῶν 30· ἐν δὲ τῇ φυλακῇ ἠναγκάσθη νὰ πίῃ τὸ κώνειον, καὶ ἀφοῦ ἔπιεν αὐτὸ, ἔχυσεν ἔξω τὸ μεῖναν εἰς τὸ ποτήριον, λέγων «τοῦτο εἰς τὸν καλὸν Κριτίαν».

Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Θρασύβουλος ὅτι οἱ 30 ἐδιχονόουν πρὸς ἀλλήλους, ἐπεχείρησε τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίας αὐτῶν. Κατέλαβε λοιπὸν κατὰ τὸν χειμῶνα μὲ μόνον 70 περίπου ἄνδρας ὀχυράν τινα θέσιν *Φυλὴν*, κατὰ τὰ μεθόρια τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, τὴν μεσημβρινῶς τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ ἀπέχουσαν 100 στάδια ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐντὸς ὀλίγου ἦλθον πρὸς αὐτὸν ἐξ ὅλων τῶν μερῶν βοηθοὶ, οὕτως ὥστε ἠδύνατο τὸ φρούριον ἐν περιπτώσει ἀνάγκης νὰ ἀντιστῇ κατὰ προσβολῆς τῶν 30. Οἱ 30 ἐπορεύθησαν μετὰ τῶν τρισχιλίων των καὶ μετὰ τῶν ἱππέων ἐναντίον τοῦ φρουρίου τούτου, καὶ ἐπολιόρκησαν αὐτὸ, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν· τὴν δὲ ἀκόλουθον ἡμέραν ἐπανῆλθον εἰς Ἀθήνας. Φοβούμενοι δὲ μὴ οἱ ἐν τῇ Φυλῇ διαφθείρωσι τὴν χώραν, κατέλιπον μέρος τῆς φρουρᾶς καὶ τὰς δύο ἴλας τοῦ ἱππικοῦ, ἵνα στρατοπεδεύῃ 15 στάδια μακρὰν τῆς Φυλῆς. Ὁ δὲ Θρασύβουλος, ὅστις εἶχεν ἤδη μεθ' ἑαυτοῦ 700, ἐκίνησεν ἐν καιρῷ νυκτὸς, καθ' ἣν εἶχε πέσει ἀρκετὴ χιὼν, καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐφόνευσεν ἐξ αὐτῶν 120 ἄνδρας, καὶ τοὺς κατεδίωξεν 6 ἢ 7 στάδια. Οὕτω δὲ ἡττήθη τὸ στράτευμα τῶν 30 πλησίον τῶν Ἀχαρνῶν.

Νῦν εὑρέθησαν οἱ τύραννοι ἐν ἀμηχανίᾳ. Ἵνα δὲ διατηρήσωσι τὴν ἐπισφαλῆ ἐξουσίαν των, ἔστειλαν πρέσβεις πρὸς τὸν Θρασύβουλον καὶ προέτειναν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιστροφὴν καὶ συμμετοχὴν τῆς ὀλιγαρχικῆς διοικήσεως· ἀλλ' ὁ Θρασύβουλος ἀπέρριψε τὴν πρότασιν αὐτῶν, ζητήσας τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ στρατός του ηὐξήθη μέχρι 1000, ἐκίνησε τὴν πέμπτην νύκτα μετὰ τὴν ἐν Ἀχαρναῖς ἐπίθεσιν πρὸς τὸν σπουδαιότατον διὰ τὰς Ἀθήνας Πειραιᾶ, καὶ κατέλαβεν αὐτόν. Οἱ τύραννοι συνήθροισαν πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτῶν ἵνα ἀποδιώξωσι τὸν ἐχθρὸν ἐκ τοῦ Πειραιῶς, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσαν· διότι προβλέπων ὁ Θρασύβουλος ὅτι μετὰ τόσον ὀλίγων ἀνδρῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπερασπισθῶσι τοσαύτην πόλιν, κατέφυγεν εἰς τὴν Μουνυχίαν, ἔνθα μάχης γενομένης ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ τὸν ἔτρεψεν εἰς φυγήν. Ὁ Κριτίας, ἡ ψυχὴ τῶν 30, καὶ ὁ Ἱππόμαχος, εἷς

τῶν συστρατήγων του, ἐφονεύθησαν. Ἐκ δὲ τοῦ στρατεύματος αὐτῶν ἔπεσον μόνον 70 ἄνδρες, διότι οἱ δημοκρατικοὶ ἐφείδοντο, ὅσον ἦτο δυνατὸν, τῶν φευγόντων Ἀθηναίων πολιτῶν.

Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἀνεφάνη διχόνοια μεταξὺ τῶν ἐν τῇ πόλει 3,000, καθότι τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν ἐγκατέλιπε τοὺς 30 καὶ κατέστησε (403) νέαν ὀλιγαρχικὴν κυβέρνησιν ἐκ 10 ἀνδρῶν, ἐκ τῆς μετριόφρονος μερίδος τοῦ Θηραμένους, ἕνα ἐξ ἑκάστης φυλῆς, μετὰ τῆς ὑποχρεώσεως νὰ διαπραγματευθῶσι πρὸς τοὺς ἐν τῷ Πειραιεῖ. Οἱ 30 κατέφυγον εἰς τὴν ὀχυρὰν Ἐλευσῖνα, ἣν εἶχον ἐκλέξει ὡς καταφύγιον εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Φυλῇ ἧττάν των. Ἀλλ' οἱ δεκαδοῦχοι μιμηθέντες τοὺς προκατόχους των, δὲν ἠθέλησαν νὰ διαπραγματευθῶσι μετὰ τῶν ἐν Πειραιεῖ δημοκρατικῶν, ἀλλ' ἀπεφάσισαν, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν ἱππέων καὶ μέρους τινὸς τῶν τρισχιλίων εἰς τὰ σχέδιά των, νὰ κυβερνῶσιν αὐθαιρέτως· διὸ ἔστειλαν οἱ 10 εἰς τὴν Λακεδαίμονα πρέσβεις, ζητοῦντες βοήθειαν ἵνα στερεώσωσι τὴν τυραννίδα των καὶ καταστείλωσι τὴν ἀποστασίαν τοῦ λαοῦ· προσέθετον δὲ ὅτι, ἐὰν δὲν τοῖς πέμψωσι βοήθειαν, αἱ Ἀθῆναι θὰ πέσωσιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Θηβαίων. Συγχρόνως δὲ ἔστειλαν καὶ οἱ 30 ἐκ τῆς Ἐλευσῖνος πρεσβείαν τινὰ εἰς τὴν Σπάρτην. Ὁ Λύσανδρος φοβούμενος μὴ καταστραφῇ ἡ ὀλιγαρχία ἐντελῶς, συνετέλεσε προθύμως, ὥστε νὰ δανείσωσιν οἱ Σπαρτιᾶται εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὀλιγαρχικοὺς 100 τάλαντα πρὸς μίσθωσιν στρατιωτῶν καὶ πρὸς θεραπείαν τῶν δαπανῶν τῆς πολιορκίας τοῦ Πειραιῶς, καὶ κατώρθωσεν αὐτὸς μὲν νὰ διορισθῇ ἁρμοστὴς κατὰ ξηρὰν, ὁ δὲ ἀδελφός του *Λίβυς* νὰ σταλῇ ὡς ναύαρχος τοῦ στόλου, διὰ νὰ προσβάλῃ τὸν Πειραιᾶ ἀπὸ θαλάσσης. Οὕτω δὲ ἀνεχώρησεν ὁ μὲν Λύσανδρος μετὰ 1000 ἀνδρῶν, ὁ δὲ Λίβυς μετὰ 40 πλοίων, ἅτινα ἀγκυροβολήσαντα πρὸ τοῦ λιμένος τῆς πόλεως ἐμπόδιζον εἰς τοὺς δημοκρατικοὺς τὴν προμήθειαν τροφῶν. Οὕτω δὲ ηὔξανε μὲν ἡ στενοχωρία τῶν δημοκρατικῶν, ἀνεζωπυρεῖτο δὲ τὸ θάρρος τῶν ἐν τῇ πόλει ὀλιγαρχικῶν· ἀλλ' αἴφνης τὰ πράγματα ἔλαβον ἀπροσδόκητον τροπήν.

Ἡ καταστροφὴ τῶν ἐν Πειραιεῖ Ἀθηναίων ἐφαίνετο ἀναπόφευκτος· τότε ὅμως ἀνεφάνη καθαρῶς ἡ ἀνεπιτηδειότης τῆς Σπάρτης περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἡγεμονίας. Οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Κορίνθιοι ἀπεποιήθησαν ν' ἀκολουθήσωσι τὸν Λύσανδρον, τὸ μὲν, διότι οἱ Ἀθηναῖοι κατ' οὐδὲν παρεβίασαν τὰς συνθήκας, τὸ δὲ, διότι ἐνόησαν ὅτι ὁ σκοπὸς τῶν Λακεδαιμονίων ἦτο νὰ οἰκειοποιηθῶσι τὴν Ἀττικήν. Μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Σπάρτῃ παρήχθη διχόνοια· διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ὀλιγαρχία,

φοβουμένη πρὸ καιροῦ τὴν δσημέραι προαγομένην δύναμιν τοῦ Λυσάνδρου, δεν ἤθελε νὰ προσλάβῃ οὗτος νέαν τιμὴν καὶ δόξαν διὰ δευτέρας τῶν Ἀθηνῶν καταχτήσεως, ὁ δὲ βασιλεὺς Παυσανίας, ἐχθρὸς καὶ ἀντίζηλος τοῦ Λυσάνδρου ὤν, ἔπεισε τοὺς Ἐφόρους, νὰ σταλῇ μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ προστατεύσῃ τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, πράγματι δὲ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην μεταξὺ τῶν διαμαχομένων ἐν Ἀθήναις μερίδων, ὅπως ἐκμηδενισθῇ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Λυσάνδρου. Ὁ Παυσανίας λοιπὸν ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ Λυσάνδρου ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Πειραιῶς καὶ ἔστειλε διαταγὰς εἰς τοὺς ἐκεῖ εὑρισκομένους ν' ἀναχωρήσωσι καὶ νὰ διασκορπισθῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπήκουσαν, προσέβαλεν αὐτοὺς ἐλαφρῶς, διὰ νὰ μὴ φανῇ, ὅτι εἶναι εὐμενὴς πρὸς αὐτούς. Τὴν δὲ ἀκόλουθον ἡμέραν, ἐνῷ ἀπήρχετο μετά τινων ϛρατευμάτων, παρήγγειλεν εἴς τινα ἐξ αὐτῶν νὰ ἐφορμήσωσι κατὰ τῶν ἐν Πειραιεῖ, οἵτινες ἠκολούθουν καὶ ἠνώχλουν αὐτόν. Ἐκ τούτου συνέβη σφοδρὰ μάχη, καθ' ἣν ἐνικήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι. Εἶτα δὲ στήσας τρόπαιον ἔστειλεν εἰς αὐτοὺς κρυφίως, συμβουλεύων νὰ πέμψωσι πρέσβεις εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ Ἐφόρους. Συγχρόνως δὲ παρήγγειλεν εἰς τὴν ἐν τῇ πόλει φατρίαν του νὰ συναθροισθῇ καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὴν περὶ συμβιβασμοῦ ἐπιθυμίαν της· ἀφοῦ δὲ ἀμφότερα τὰ μέρη ὑπήκουσαν, ἔπεμψε τοὺς πρέσβεις των εἰς τὴν Λακεδαίμονα, ὅπου ἔστειλαν ὡσαύτως πρέσβεις καὶ οἱ 10 καὶ οἱ φίλοι των· 15 δὲ ἄνδρες ἦλθον ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἐπιτετραμμένοι ἵνα μετὰ τοῦ Παυσανίου συνδιαλλάξωσιν ὅλα τὰ μέρη. Ἔγεινε λοιπὸν εἰρήνη διὰ τῆς μεσολαβήσεως αὐτῶν, ἐξαιρεθέντων μόνον τῶν 30, τῶν 11, καὶ τῶν 10, τῶν ἀρξάντων ἐν Πειραιεῖ. Ὅσοι ὅμως ἐξ αὐτῶν ἤθελον νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν εὐθύνην, ἠδύναντο νὰ ζητήσωσι ν' ἀποκατασταθῶσιν εἰς τὰ δικαιώματά των· ὅσοι δὲ ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει ἐφοβοῦντο νὰ μένωσιν ἐκεῖ, ἠδύναντο νὰ μετοικήσωσιν ἀσφαλῶς εἰς τὴν Ἐλευσῖνα. Ὁ μὲν λοιπὸν Παυσανίας ἀποπέμψας τοὺς ϛυναθροισθέντας ἐκεῖ στρατιώτας, ὧν πρότερον ἡγεῖτο ὁ Λύσανδρος, ἀνεχώρησεν εἶτα καὶ αὐτὸς οἴκαδε· οἱ δὲ ἐκ τοῦ Πειραιῶς ἀνέβησαν τὴν 12ην Βοηδρομιῶνος (Σεπτέμβριον, Ὀκτωβρ.) 403 εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ προσέφερον θυσίαν εἰς τὴν Παλλάδα Ἀθηνᾶν. Ἔπειτα δὲ αἱ δύο μερίδες ὤμοσαν πρὸς ἀλλήλας τὸν ὅρκον τῆς ὁμονοίας καὶ ἐψήφισαν κατὰ τὰς πρώτας μετὰ ταῦτα ἡμέρας γενικὴν ἀμνηστείαν, καθ' ἣν ἔπρεπε νὰ λησμονηθῶσι καὶ συγχωρηθῶσιν ὅλαι αἱ ἀδικίαι, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἐξορίστους νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἐπιστροφὴ εἰς τὴν πατρίδα. Ἀποκατεστάθη δὲ μετρία δημοκρατία, ἧς βάσις ἦτο τὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνος. Οἱ δὲ

ἐκ τῆς ἀμνηστείας ἀποκλεισθέντες 30 παρεκινήθησαν νὰ ἐξέλθωσι τῶν τειχῶν πρὸς συνδιάλεξιν μετὰ τῶν ἤδη δημοκρατικῶν, καὶ ἐφονεύθησαν ἐπιβούλως. Ἡ ἀπελευθέρωσις αὕτη τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῶν τυράννων καὶ ἡ ἐν τῇ πόλει ἐπελθοῦσα εἰρήνη ἦτο πρὸ πάντων ἔργον τοῦ Θρασυβούλου καὶ τῶν δύο φίλων του *Ἀνύτου* καὶ *Ἀρχίνου*.

Ἡ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τῶν Ἀθηνῶν ἐπιρροὴ τοῦ Θρασυβούλου φαίνεται ὅτι κατὰ τὰ ἀκόλουθα ἔτη ἠλαττώθη πολύ· διὰ δὲ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς του προσεπάθει νὰ συνενώσῃ τὴν πατρίδα του μετὰ τῶν Θηβῶν, αἵτινες τὸν ὑπεστήριξαν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ λεγομένου Κορινθιακοῦ πολέμου (395 μέχρι 387), τοῦ πολέμου ἐκείνου, ὃν αἱ δευτερεύουσαι πόλεις τῆς Ἑλλάδος συνεννοηθεῖσαι μετὰ τῶν Περσῶν ἐπεχείρησαν κατὰ τῆς Σπάρτης, βλέπομεν αὐτὸν ἐπὶ κεφαλῆς στρατεύματος, ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν εἰς τοὺς Θηβαίους πρὸς βοήθειάν των κατὰ τοῦ Λυσάνδρου καὶ τοῦ Παυσανίου (σελ. 471). Τελευταῖον δὲ βλέπομεν αὐτὸν ἐν ἐνεργείᾳ κατὰ τὸ 391. Τότε δηλ. ἐπειδὴ ὁ λαὸς καὶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς Ῥόδου ἐστασίαζον πρὸς ἀλλήλους, ἔστειλαν οἱ τελευταῖοι ζητοῦντες βοήθειαν. Καὶ ὁ μὲν *Τελευτίας*, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀγησιλάου, ἦλθε μετὰ 27 πλοίων διὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν ὀλιγαρχικὴν μερίδα, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν τὸν Θρασύβουλον μετὰ 40 πλοίων κατὰ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Λακεδαιμονίων. Γνωρίζων δὲ ὁ Θρασύβουλος ὅτι ὁ λαὸς τῆς Ῥόδου ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν, ἔπλευσεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Ἐνταῦθα ἐφιλίωσε καὶ προσείλκυσεν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηνῶν δύο Θρᾷκας ἡγεμόνας *Ἀμάδοκον* καὶ *Σεύθην*, ὄντας ἐχθροὺς αὐτῶν· ἐπανήγαγε δὲ καὶ τὰς κατ' ἀμφότερα τὰ παράλια πόλεις εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἀθηνῶν ὡς καὶ πρότερον. Εἰς δὲ τὸ Βυζάντιον ἐπώλησε τὸν φόρον, τὸν δέκα τοῖς 100, ὅςις εἶχεν ἐπιβληθῆ εἰς τὰ ἀπὸ τὸν Πόντον ἐρχόμενα πλοῖα, καὶ συνέστησε δημοκρατίαν. Εἶτα δὲ ἔπλευσεν εἰς Λέσβον, ὅπου οἱ Μυτιληναῖοι ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα ἀποβιβάσας μέρος τῶν στρατευμάτων του καὶ ἑνωθεὶς μετὰ τῶν Μυτιληναίων καὶ τῶν ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων ἐξορίστων, ὥρμησε κατὰ τῆς Μηθύμνης. Ὁ δὲ Σπαρτιάτης ἁρμοστὴς Θηρίμαχος ἐξήγαγεν εἰς μάχην ὅσα στρατεύματα εἶχεν, ἀλλὰ, νικηθεὶς ἐφονεύθη. Ἀφοῦ δὲ ὁ Θρασύβουλος ὑπέταξε τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς νήσου, ἔπλευσεν εἰς Ῥόδον, ὅπου ἡ ἀριστοκρατικὴ μερὶς εἶχεν ἑνωθῆ μετὰ τῆς Σπάρτης. Κατὰ δὲ τὸν διάπλουν του, ἐπειδὴ τῷ ἔλειπον χρήματα, ἐφορολόγησε τὰς γειτονικὰς νήσους καὶ παραλίους πόλεις· ἀλλ' ἐπειδὴ

εἰσῆλθεν εἰς τὸν Εὐρυμέδοντα, πλησίον τῆς *Ἀσπένδου* τῆς Παμφυλίας, πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν, οἱ Ἀσπένδιοι, παρωργισμένοι διὰ λεηλασίαν τινὰ, ἣν ἔπραξαν οἱ στρατιῶταί του, ἐπέπεσον τὴν νύκτα εἰς τὸ στρατόπεδόν του καὶ ἐφόνευσαν αὐτὸν ἐν τῇ σκηνῇ του. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ ἐξόχου τούτου πολίτου καὶ ἀληθῶς μεγάλου ἀνδρός. Τὰ δὲ ὀστᾶ αὐτοῦ μετεκομίσθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐτάφησαν εἰς τὴν πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν φέρουσαν ὁδόν. Εἶναι δὲ πιθανὸν, ὅτι καὶ ὁ Κόνων, ἕτερος ἀνορθωτὴς τῶν Ἀθηνῶν, ἀπέθανε κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη φαίνεται ὅτι ἠλαττώθη ἡ ἀγνότης τῶν φρονημάτων τοῦ Θρασυβούλου· τοὐλάχιστον ἠκούοντο περὶ τῆς διαγωγῆς του κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν πρὸ ὀλίγου ἐκστρατείαν τὰ μέγιστα παράπονα. Ἔλεγον δηλ. ὅτι μετὰ τῶν περὶ ἑαυτὸν διέπραξεν ἀδικίας καὶ καταπιέσεις κατὰ τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηνῶν. Ὅτε δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἠθέλησαν νὰ ζητήσωσι παρ' αὐτοῦ λόγον, συνεβούλευσεν αὐτὸν, ὡς λέγεται, *Ἐργοκλῆς* τις, ἀνάξιος φίλος του, νὰ κρατήσῃ τὰ πλοῖα, νὰ κυριεύσῃ τὸ Βυζάντιον καὶ νὰ νυμφευθῇ τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως Σεύθου, ἵνα ἐμβάλῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀνησυχίαν περὶ τῶν ἰδίων πραγμάτων, καὶ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς ληστρικὰς αὐτοῦ πράξεις. Λέγεται δὲ προσέτι ὅτι ὁ Ἐργοκλῆς καὶ ἄλλοι τινὲς οὐτιδανοὶ φίλοι ἀπετέλουν τρόπον τινὰ τὴν ἀκολουθίαν του, καὶ ἀπελάμβανον παρ' αὐτοῦ ὅσα ἤθελον διὰ χαμερποῦς κολακείας. Καὶ κατηγορήθησαν μὲν ἀμφότεροι οὗτοι, ἀλλ' ὁ μὲν Θρασύβουλος ἀπέφυγε τὴν κατηγορίαν φονευθεὶς πρὸ τῆς δίκης ὑπὸ τῶν Ἀσπενδίων, ὁ δὲ Ἐργοκλῆς ἐθανατώθη.

25. ΚΟΝΩΝ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ.

Ὁ ἀνὴρ, ὅστις τὰς ὑπὸ τῆς Σπάρτης ταπεινωθείσας καὶ ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου ἐλευθερωθείσας Ἀθήνας ἀνύψωσεν εἰς μεγαλητέραν δύναμιν, καὶ παρέσχεν εἰς αὐτὰς τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς ἐλευθερωτέραν ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεώς των, ἦτο ὁ *Κόνων*[1]· οὗτος ἐδείχθη ἤδη κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἱκανὸς στρατηγὸς, καὶ ἀπήλαυεν, ὡς ἀνὴρ ἔντιμος καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὸ πολίτευμα, τῆς πλήρους ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν του. Ὡς ἐκ τῆς εὐγενοῦς δὲ καταγωγῆς καὶ τοῦ

(1) Θουκυδ. 7, 31. Ξενοφ. Ἑλλην. 1, 4, 10. 4, 8, 16.

πλούτου αὐτοῦ κατεῖχεν ἐν Ἀθήναις θέσιν ὁποίαν πρότερον ὁ Νικίας. Ἐμνημονεύσαμεν ἤδη ὅτι οὗτος διεσώθη μετὰ 8 πλοίων κατὰ τὴν δυστυχῆ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς μάχην, καὶ ἔφυγεν εἰς Κύπρον πρὸς τὸν φίλον του Εὐαγόραν, τὸν βασιλέα τῆς Σαλαμῖνος, ὅστις κατήγετο ἐκ τῶν Ἀθηνῶν (σελ. 465). Ἐκεῖθεν δὲ ἤλπιζε νὰ συνάψῃ σχέσεις μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ περσικῶν χρημάτων, τὴν πατρίδα του ἀπὸ τῆς Σπαρτιατικῆς ἐπιρροῆς, ἥτις καὶ μετὰ τὴν καθαίρεσιν τῶν 30 ἐξηκολούθει νὰ ἰσχύῃ ἐν αὐτῇ. Αἱ δὲ περιστάσεις ἦσαν πρὸς τοῦτο εὐνοϊκαί· διότι οἱ Σπαρτιᾶται ἐπέσυραν εἰς ἑαυτοὺς ἐντὸς ὀλίγου τὸ μῖσος τῶν Ἑλλήνων ἕνεκα τῆς σκληρότητος, μεθ' ἧς ἤσκουν μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Ἀθηνῶν τὴν κυριαρχίαν των ἐπὶ πάσης τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐπειδὴ ὑπεστήριξαν τὸν νεώτερον Κῦρον κατὰ τὴν ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου ἐκστρατείαν του, ὃν αὐτὸς ἤθελε νὰ ἐκθρονίσῃ (401)· μετὰ ταῦτα δὲ, (ἀπὸ τοῦ 400 καὶ ἑξῆς) ἐπειδὴ ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Πέρσας Σατράπας, ἐκίνησαν καθ' ἑαυτῶν τὴν ὀργὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως. Διὰ τοῦτο λοιπὸν προὐκάλεσαν, ἐνῷ εἰσέτι ὁ Ἀγησίλαος ἐπολέμει ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, «οἱ χρυσοῖ τοξόται[1]» τοῦ Σατράπου Τιθραύστου (σελ. 471) ἐναντίον τῆς Σπάρτης ἐν Ἑλλάδι τὸν Κορινθιακὸν πόλεμον, ἐν ᾧ ὁ Ἀρταξέρξης παρεκινήθη δι' ἐπιστολῶν τοῦ Εὐαγόρου καὶ τοῦ Κόνωνος καὶ τῶν παραστάσεων τοῦ σατράπου Φαρναβάζου νὰ ἀρχίσῃ πόλεμον κατὰ θάλασσαν ἐναντίον τῆς Σπάρτης, καθ' ὃν ἔμελλε νὰ λάβῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν ὁ Κόνων (395).

Ὁ βασιλεὺς ἔδωκε 500 τάλαντα πρὸς καταρτισμὸν στόλου· ὁ Κόνων ὅμως, ὅστις εἶχεν ἀπεριόριστον πληρεξουσιότητα, συνήγαγε κατ' ἀρχὰς 40 μόνον πλοῖα εἰς τοὺς Φοινικοὺς λιμένας. Ὅτε δὲ οἱ Σπαρτιᾶται ἀντετάχθησαν κατ' αὐτὸν μετὰ 120 πλοίων ὑπὸ τὸν Φάρακα, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ αὐτοῖς ἕνεκα τοῦ μεγαλητέρου ἀριθμοῦ των καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν λιμένα τῆς ἐν Καρίᾳ Καύνου. Ἐκεῖ δὲ ὑπέστη πολυχρόνιον πολιορκίαν, καθ' ἣν ἕνεκα ἐλλείψεως μισθοῦ ἐξερράγη συνωμοσία τῶν στρατιωτῶν του, μέχρις οὗ παρουσιασθέντες οἱ σατράπαι Φαρνάβαζος καὶ Ἀρταφέρνης τὸν ἠλευθέρωσαν. Κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους εἶχε πλήρη ἐλευθερίαν νὰ ἐνισχύσῃ τὸν στόλον του, καὶ κατώρθωσε νὰ συναγάγῃ 130 πλοῖα. Ἀφοῦ δὲ ἐκίνησεν εἰς ἀποστασίαν τὴν νῆσον Ῥόδον ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἷς ἐπήνεγκε καὶ ἄλλας τινὰς μικροτέρας ζημίας, συνῆψε ναυμαχίαν πρὸς ὅλον τὸν στό-

(1) Ἐπὶ τῶν περσικῶν νομισμάτων ὑπῆρχεν ἐγκεχαραγμένη ἡ εἰκὼν τοξότου.

λον τῶν Σπαρτιατῶν περὶ τὴν Κνίδον (394). Εἰς τὸν Ἀγησίλαον εἶχεν ἀνατεθῆ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Τισσαφέρνους νίκην ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἡ ἀρχηγία τοῦ στόλου· οὗτος δὲ κατέστησε ναύαρχον ἀντὶ τοῦ Φάρακος, τὸν γυναικάδελφόν του *Πείσανδρον*, ἄνδρα γενναῖον μὲν, ἀλλ' ἄπειρον τῶν ναυτικῶν. Τοῦτον προσέβαλεν ὁ Κόνων καὶ ὁ Φαρνάβαζος περὶ τὴν Κνίδον. Καὶ οἱ μὲν σύμμαχοι, οἵτινες ἦσαν εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, ἰδόντες ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Κύπρια πλοῖα μόνον ὑπερέβαινον ὁλόκληρον τὸν στόλον των κατὰ τὸν ἀριθμὸν, ἐτράπησαν εὐθὺς εἰς φυγὴν καὶ ἔσπευσαν, ἵνα σωθῶσιν, εἰς τὴν ξηράν. Ὁ δὲ Πείσανδρος, ὅστις ἀπεβιβάσθη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ξηρὰν, ἐπολέμησε πλησίον τοῦ πλοίου του καὶ ἐφονεύθη· 50 δὲ τριήρεις καὶ 500 αἰχμάλωτοι τῶν Λακεδαιμονίων ἔπεσον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν.

Ἡ ἀξιομνημόνευτος αὕτη περὶ Κνίδον νίκη, ἡ κατορθωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κόνωνος, ἐπήγαγε σπουδαιότατα ἀποτελέσματα, καὶ ἰδίως τὴν παντελῆ κατάλυσιν τῆς ναυτικῆς τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμονίας. Ὁ Φαρνάβαζος καὶ ὁ Κόνων ἔπλευσαν ἀμέσως μετὰ τοῦ νικηφόρου στόλου ἀπὸ νήσου εἰς νῆσον καὶ πρὸς τὰς ἐπιθαλασσίους πόλεις, ἵνα ἐκβάλωσι τοὺς Λακωνικοὺς ἁρμοστὰς καὶ καταλύσωσι τὴν ἀρχὴν τῆς Σπάρτης, κηρύξαντες ὅτι θὰ τοῖς ἀποδώσωσιν αὐτονομίαν, χωρὶς νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς οὐδεμίαν ἐξ αὐτῶν μήτε στρατὸν μήτε διοικητὴν ξένον. Ὅθεν ὅλαι εὐθὺς ἀπέστησαν ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἐκτὸς τῆς Σηστοῦ καὶ τῆς Ἀβύδου, τὰς ὁποίας κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ ὁ *Δερκυλλίδας*, ὅστις ἔτυχε νὰ ἦναι τότε ἁρμοστής. Νῦν δὲ προέτεινεν ὁ Φαρνάβαζος (κατὰ τὸ ἐπόμενον δηλ. ἔαρ) νὰ προσβάλῃ τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες ἔπραξαν πολλὰς ἀδικίας εἰς τὴν σατραπείαν αὐτοῦ, πολεμῶν πρὸς αὐτοὺς ἐντὸς αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ ἐρημώσῃ καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν χώραν. Ὁ Κόνων δεχθεὶς τὰς προτάσεις του, ἔπλευσε κατὰ τὸ 393 μετὰ στόλου ἰσχυροῦ εἰς τὰς διαφόρους Κυκλάδας νήσους, ἐλεηλάτησαν καὶ ἠρήμωσαν τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς καὶ Μεσσηνίας καὶ κατέλαβον καὶ αὐτὰ τὰ Κύθηρα, ὅπου ἐγκατέστησαν ἁρμοστήν τινα. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔπλευσαν διὰ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου πρὸς τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου. Ἐνταῦθα εὗρον τοὺς συμμάχους Κορινθίους, Βοιωτοὺς, Ἀθηναίους καὶ ἄλλους, ἐξακολουθοῦντας τὸν Κορινθιακὸν λεγόμενον πόλεμον, καθ' ὃν αὐτοὶ μὲν ὁρμητήριον εἶχον τὴν Κόρινθον, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι τὴν Σικυῶνα. Ὁ Φαρνάβαζος ἦλθεν εἰς φιλικοὺς λόγους πρὸς τοὺς συμμάχους, ὑπεσχέθη πᾶσαν παρὰ τοῦ βασιλέως συνδρομὴν, καὶ καταλιπὼν εἰς αὐτοὺς ἱκανὰ χρήματα πρὸς συνάθροισιν μισθοφόρων καὶ κα-

τιαρτισμὸν στόλου ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀσίαν. Ἀλλὰ τότε ὁ Κόνων παρέστησεν αὐτῷ ὅτι, ἐὰν θέλῃ νὰ ἐπενέγκῃ καιρίαν πληγὴν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, πρέπει νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀνόρθωσιν τῶν μακρῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ δὲ Φαρνάβαζος, ὅστις πρὸ πάντων ἐμίσει τοὺς Λακεδαιμονίους, δι' ἃς εἶχε πάθει παρὰ τοῦ Ἀγησιλάου συμφοράς, συνήνεσε προθύμως καὶ εἰς τοῦτο, καὶ ἀναχωρῶν οὐ μόνον τὴν διοίκησιν μέρους τινὸς τοῦ στόλου ἀνέθηκεν εἰς τὸν Κόνωνα, ἀλλὰ καὶ μέγα χρηματικὸν ποσὸν τῷ ἔδωκε πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν, δι' ὧν ἤθελον συνδεθῇ πάλιν αἱ Ἀθῆναι μετὰ τοῦ Πειραιῶς.

Οὕτω λοιπὸν κατὰ τὸ 393 κατέπλευσεν ὁ Κόνων εἰς Πειραιᾶ καὶ ἐπέτυχησε νὰ ἀνορθώσῃ τὸ ἔργον τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Κίμωνος καὶ Περικλέους, καὶ ν' ἀνυψώσῃ τὰ τείχη ἐκεῖνα, ἅτινα ἐν ἔτει 404 τοσοῦτον πανηγυρικῶς εἶχον κατεδαφισθῆ ὑπὸ τῶν ἀσπόνδων πολεμίων τῆς πόλεως. Τὸ δὲ παραδοξότερον εἶναι ὅτι οὐ μόνον οἰκοδόμους, καὶ ξυλουργούς, οὓς ἐπλήρωνε, καὶ τὰ πληρώματα τῶν πλοίων του μετεχειρίσθη ὁ Κόνων εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῶν τειχῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ ἄλλοι γείτονες, οἵτινες τότε ἐν χοροῖς καὶ αὐλοῖς συμμετέσχον τῆς καθαιρέσεως τῶν τειχῶν, ἤδη μετὰ τῆς αὐτῆς ἀγαλλιάσεως εἰργάσθησαν εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν αὐτῶν τειχῶν. Εἶτα δὲ ἐδωρήσατο ὁ Κόνων εἰς τὴν πόλιν 50 τάλαντα, καὶ ἐπανηγύρισε τὸ κατόρθωμα διὰ πολυτελοῦς ἑορτῆς, θυσιάσας πλήρη ἑκατόμβην. Πρὸς τούτοις ἀνέθηκεν εἰς μνήμην τῆς μεγάλης αὐτοῦ περὶ Κνίδον νίκης ἐν τῇ ἀκροπόλει στέφανον χρυσοῦν, καὶ κατεσκεύασεν ἐν Πειραιεῖ παρὰ τὴν θάλασσαν ναὸν τῆς Κνιδίας Ἀφροδίτης. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐκτιμῶντες τὰς ὑπηρεσίας τοῦ συμπολίτου των ἐξύμνησαν αὐτὸν ὡς ἐλευθερωτὴν τῆς πατρίδος, καὶ ἔστησαν αὐτῷ τε καὶ τῷ Εὐαγόρᾳ ἀνδριάντας μαρμαρίνους παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἐλευθερίου Διός· τιμή, ἥτις μετὰ τὸν Ἁρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα εἰς οὐδένα πολίτην δὲν ἀπεδόθη. Πρὸς δὲ τούτοις ἀπένειμαν αὐτῷ τὸ δικαίωμα τῆς ἀτελείας ἀπὸ πάντων τῶν φόρων καὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτείας.

Καὶ τῷ ὄντι αἱ Ἀθῆναι εἶχον λόγους ἀποχρῶντας νὰ ἐξυμνήσωσι καὶ τιμήσωσι τὸν Κόνωνα. Διὰ τῆς ἀνοικοδομήσεως τῶν μακρῶν τειχῶν ἐξησφαλίσθησαν κατὰ πάσης ἐκ τῆς ξηρᾶς προσβολῆς, ἐνῷ ἄνευ αὐτῶν θὰ ἦσαν πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς Σπάρτης ἢ τῶν Θηβῶν ἢ ἄλλης τινὸς κατὰ ξηρὰν ἰσχυρᾶς πόλεως· ἡ δὲ σύνδεσις τῆς πόλεως μετὰ τοῦ Πειραιῶς παρεῖχεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἐλπίδα περὶ ἀνα-

κτήσεως τῆς κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίας, ἣν ἠδύναντο νῦν εὐκολώτερον ν' ἀποκτήσωσι, καθόσον μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σπαρτιατικοῦ στόλου δὲν ὑπῆρχε πλέον οὐδεμία Ἑλληνικὴ ναυτικὴ δύναμις, καὶ καθόσον οἱ Πέρσαι ἑκουσίως παρητοῦντο τῆς θαλασσοκρατορίας. Ὁ Κόνων προσέθηκεν εἰς τὸ μέρος τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν συμμαχίαν τῶν ναυτικῶν πόλεων, ἃς οἱ Πέρσαι ἑκουσίως ἐγκατέλιπον, καὶ οὕτω κατέστησεν αὐτοὺς ὑπερτέρους τῶν ἐν τῇ στερεᾷ πόλεων. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἀνύψωσις αὕτη τῶν Ἀθηνῶν δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ.

Ἐπειδὴ οἱ Σπαρτιᾶται ἐφοβοῦντο μὴ αἱ Ἀθῆναι, παρατεινομένων τῶν πρὸς τὴν Περσίαν φιλικῶν αὐτῶν σχέσεων, τοὺς ἀφαιρέσωσι καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς Πελοποννήσου, ἀπεφάσισαν νὰ ἑλκύσωσιν εἰς ἑαυτοὺς τὸν σατράπην τῆς Λυδίας *Τηρίβαζον*. Ἔστειλαν λοιπὸν τὸν *Ἀνταλκίδαν* πρέσβυν εἰς τὰς Σάρδεις μετὰ προτάσεων περὶ εἰρήνης. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι θέλοντες νὰ ματαιώσωσι τὰς διαπραγματεύσεις τοῦ Ἀνταλκίδου ἔστειλαν καὶ αὐτοί, ὡς καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν, πρέσβεις εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σατράπου. Ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τῆς πρεσβείας ταύτης τῶν Ἀθηνῶν ἵστατο ὁ Κόνων. Μετὰ τὰς εἰς τὸν μέγαν βασιλέα προτάσεις τοῦ Ἀνταλκίδου, ὅπως ὅλαι αἱ ἑλληνίδες πόλεις καὶ νῆσοι ὦσιν αὐτόνομοι, οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐνόησαν ὅτι ἤθελον ἀπολέσει τὴν Λῆμνον, Ἴμβρον καὶ Σκῦρον· οἱ δὲ Θηβαῖοι δὲν ἤθελον νὰ παραιτήσωσι τὴν ἡγεμονίαν των ἐπὶ τῶν Βοιωτικῶν πόλεων, καὶ τὸ Ἄργος δὲν ἐπεθύμει ὡσαύτως νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς Κορίνθου. Οὐδεὶς λοιπὸν συμβιβασμὸς ἠδύνατο νὰ γείνῃ. Καὶ ὁ μὲν Σατράπης ἔκλινε πολὺ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἀλλὰ φοβούμενος νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς φανερῶς, ἔδωκε κρυφίως χρήματα εἰς τὸν Ἀνταλκίδαν διὰ νὰ ἑτοιμάσῃ στόλον· τὸν δὲ Κόνωνα ἐφυλάκισεν ὡς ἐχθρὸν τοῦ βασιλέως, καὶ τέλος τὸν ἐθανάτωσε· κατ' ἄλλην δέ τινα, μᾶλλον ἀξιόπιστον πληροφορίαν, ὁ Κόνων εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ φύγῃ ἐκ τῶν Σούσων εἰς τὴν Κύπρον πρὸς τὸν Εὐαγόραν, ὅπου ἀπέθανεν ἔκ τινος νόσου. Κατέλιπε δὲ περιουσίαν λίαν σημαντικήν, ἐξ ἧς μέρος μὲν ἐκληρωνόμησεν ὁ υἱός του *Τιμόθεος*, τὰ δὲ λοιπὰ ἐκληροδοτήθησαν εἰς ἄλλους συγγενεῖς καὶ εἰς ναούς. Ὁ τάφος αὐτοῦ ἐφαίνετο ἔτι καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ Κεραμεικῷ.

Ὁ Ἀνταλκίδας ἐν τούτοις, πανοῦργος καὶ ἐπιτήδειος ἀνὴρ πρὸς τὰς διαπραγματεύσεις, κατώρθωσε κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη ν' ἀποκτήσῃ πάλιν τὴν φιλίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως ὑπὲρ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ τοιουτοτρόπως ἐματαίωσε τὰς τῶν Ἀθηναίων ἐλπίδας περὶ ἀνακτή-

σεως τῆς θαλασσοκρατορίας· κατώρθωσε δὲ προσέτι τῷ 387 νὰ συνάψῃ τὴν πολυθρύλητον καὶ πολὺ κατακριθεῖσαν *Ἀνταλκίδειον Εἰρήνην*, ἐν ᾗ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἦτο ὁ ῥυθμίσας τὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων, καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἐπεραιώθη ὁ Κορινθιακὸς πόλεμος. Οἱ δὲ ὅροι τῆς εἰρήνης ταύτης ἦσαν οἱ ἀκόλουθοι· «Ἀρταξέρξης ὁ βασιλεὺς νομίζει δίκαιον, αἱ μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις καὶ αἱ νῆσοι *Κλαζομεναὶ* καὶ *Κύπρος* νὰ ἦναι ἰδικαί του, αἱ δὲ ἄλλαι Ἑλληνίδες πόλεις, μικραὶ καὶ μεγάλαι, νὰ ἦναι αὐτόνομοι, ἐξαιρουμένης τῆς Λήμνου, Ἴμβρου καὶ Σκύρου, αἵτινες νὰ ἦναι, ὡς ἔκπαλαι, τῶν Ἀθηναίων. Ἐκείνας δὲ, αἵτινες δὲν δέχονται τὴν εἰρήνην ταύτην, θέλω τὰς πολεμήσει μετὰ τῶν δεχομένων αὐτὴν καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης διὰ πλοίων καὶ διὰ χρημάτων». Διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης ἡ Λακεδαίμων ἀπήλαυσεν ὅσα πλεονεκτήματα ἐζήτει. Τὸ Ἄργος καὶ ἡ Κόρινθος ἐχωρίσθησαν πάλιν· αἱ Θῆβαι περιωρίσθησαν εἰς μόνην τὴν ἑαυτῶν δύναμιν, καὶ αἱ Ἀθῆναι ἀπώλεσαν τὴν ἐπὶ τῶν Ἀσιανῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίαν των· ἡ δὲ Λακεδαίμων, ἔχουσα ἤδη μεγαλειτέραν ἐπικράτειαν καὶ πληθυσμὸν παρὰ πᾶσαν ἄλλην πολιτείαν, ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ δεσπόζῃ ὅλων, καθόσον ὁ Ἀρταξέρξης περιορισθεὶς εἰς τὸ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων, ἀφῆκεν ἐλευθέρους τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ ἐκτελῶσιν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ ἀποφασισθέντα.

26. ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ.

Ὁ *Ἀγησίλαος*[1] ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἀρχιδάμου, ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν *Προκλειδῶν*, πολὺ νεώτερος τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ του *Ἄγιδος*. Τούτου δὲ ἀποθανόντος τῷ 397 διεφιλονείκουν τὸν θρόνον ὁ υἱός του *Λεωτυχίδης* καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀγησίλαος. Ἡ γνησιότης τοῦ πρώτου ἦτο πολὺ ἀμφίβολος, διότι ὑπῆρχον μεγάλαι ὑπόνοιαι, ὅτι ἡ μήτηρ του *Τιμαία* εἶχεν ἀθεμίτους σχέσεις μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ ὁ Ἄγις πολλάκις εἶπεν ὅτι δὲν ἦτο γνήσιος υἱός του[2]. Ὁ Ἀγη-

(1) Πλούτ. ἐν βίῳ Ἀγησιλάου. Κορνήλ. Νέπως ἐν β. Ἀγησίλ.

(2) Ἐν ᾧ δ' ἐβασίλευεν ὁ Ἄγις, ἦλθεν ὁ Ἀλκιβιάδης, φυγὰς ἐκ Σικελίας, εἰς Λακεδαίμονα· καὶ πολὺν καιρὸν δὲν εἶχε διαμείνει εἰς τὴν πόλιν, ὅτε κατηγορήθη ὡς σχέσεις ἔχων μετὰ Τιμαίας, τῆς γυναικὸς τοῦ βασιλέως. Καὶ ὁ Ἄγις ἐκήρυξεν ὅτι δὲν ἀναγνωρίζει τὸ ἐξ αὐτῆς γεννηθὲν, ἀλλ' ὅτι εἶναι τοῦ Ἀλκιβιάδου· Λέγει δ' ὁ ἱστορικὸς Δοῦρις, ὅτι δὲν ὑπέφερε τοῦτο μετὰ πολλῆς θλίψεως ἡ Τιμαία, ἀλλὰ καὶ

σίλαος λοιπὸν ἔχων τὴν ἰσχυρὰν συνδρομὴν τοῦ Λυσάνδρου κατώρθωσε ν' ἀναγορευθῇ βασιλεύς (σελ. 470). Οὗτος εἶχε τότε ὑπερβῆ τὸ 40ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ κατεῖχε τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἐπὶ 40 περίπου ἔτη. Κατὰ τὸν μακρὸν τοῦτον χρόνον τῆς βασιλείας του εἶχεν ὁ Ἀγησίλαος εἰς τὴν πολιτείαν ὑπόληψιν καὶ ἐπιρροὴν ὁποίαν σχεδὸν κανεὶς Σπαρτιάτης, καὶ ἴσχυε τόσον, ὥστε ἠδύνατο νὰ πράττῃ ὅ,τι ἤθελεν. Ὡς πρὸς τὸ σῶμα δὲν τὸν ηὐνόησεν ἡ φύσις πολὺ, καθότι ἦτο μικρὸς τὸ ἀνάστημα καὶ εὐκαταφρόνητος τὴν μορφήν. Μολονότι δὲ ἦτο χωλὸς, ἐγυμνάζετο ἐκ νεότητος εἰς τὰς ἀσκήσεις, καὶ οὕτω κατέστησε τὸ σῶμά του ἰσχυρὸν πρὸς ὅλους τοὺς κόπους. Ἐπειδὴ δὲ ἡ βασιλεία ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἆγιν κατὰ τὸν νόμον, καὶ ὁ Ἀγησίλαος ἐφαίνετο ὅτι θὰ ζήσῃ ὡς ἰδιώτης, ἔλαβε τὴν γνωστὴν τῆς Σπάρτης ἀνατροφὴν, ἥτις ἦτο μὲν

τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐψιθύριζε κατ' οἶκον εἰς τὰς εἱλωτίδας, Ἀλκιβιάδην, καὶ οὐχὶ Λεωτυχίδην αὐτὸ καλοῦσα. Καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης δ' εὐθὺς ἔλεγε, κατὰ τὸν ἴδιον ἱστορικὸν, ὅτι τὰς μετὰ τῆς Τιμαίας σχέσεις συνέδεσεν οὐχὶ πρὸς ὕβριν, ἀλλὰ τὴν φιλοτιμίαν ἔχων νὰ βασιλεύωνται οἱ Σπαρτιᾶται ὑπὸ ἀπογόνων του. Διὰ ταῦτα ἔφυγεν ὁ Ἀλκιβιάδης ἐκ τῆς Λακεδαίμονος, φοβηθεὶς τὸν Ἆγιν· ὁ δὲ παῖς κατὰ μὲν τὸν ἐπίλοιπον καιρὸν ἦτο ὕποπτος εἰς τὸν Ἆγιν, καὶ γνησίου τιμὴν δὲν εἶχε παρ' αὐτῷ· ὅταν ὅμως ὁ Ἆγις ἐνόσει, προσπεσὼν καὶ δακρύων, τὸν ἔπεισε νὰ τὸν κηρύξῃ υἱόν του ἐνώπιον πολλῶν. Οὐχ' ἧττον ὅμως, ὅταν ὁ Ἆγις ἀπέθανεν, ὁ Λύσανδρος, ὅστις εἶχεν ἤδη νικήσει τοὺς Ἀθηναίους ἐν ναυμαχίᾳ, (ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς) καὶ μεγίστην εἶχεν ἐν Σπάρτῃ ἐπιρροὴν, προέτεινε τὸν Ἀγησίλαον εἰς τὴν βασιλείαν, διότι, ἔλεγε, δὲν προσήκει αὐτὴ εἰς τὸν Λεωτυχίδην, νόθον ὄντα. Πολλοὶ δὲ καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν, διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ Ἀγησιλάου, καὶ διότι συνανεστράφη καὶ μετέσχε τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν, ἐφιλοτιμοῦντο καὶ συνέπραττον ὑπὲρ αὐτοῦ προθύμως. Ὑπῆρχε δ' ἐν Σπάρτῃ Διοπείθης τις, ἀνὴρ χρησμολόγος, πλήρης μαντείων παλαιῶν, καὶ νομιζόμενος σοφὸς περὶ τὰ θεῖα καθ' ὑπερβολήν. Οὗτος εἶπεν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ γείνῃ χωλὸς βασιλεὺς τῆς Σπάρτης· καὶ κατὰ τὴν δίκην ἀνεγίνωσκε χρησμὸν τοιοῦτον·

«Φρόντισον σὺ, ἡ μεγάλην τὴν καύχησιν ἔχουσα Σπάρτη,
φρόντισον μὴ τὴν ἀρτίπουν σὲ βλαψ' ἡ χωλὴ βασιλεία.
Νόσοι ἀπέλπιδες, νόσοι μακραὶ ἐπὶ σὲ θὰ ἐπέλθουν,
ἀνθρωποφθόρου προσέτι πολέμου βαθύδινον κῦμα.»

Πρὸς ταῦτα δ' ὁ Λύσανδρος ἔλεγεν ὅτι ἂν πολὺ φοβῶνται τὸν χρησμὸν οἱ Σπαρτιᾶται, πρέπει νὰ φυλαχθῶσιν ἀπὸ τοῦ Λεωτυχίδου, διότι ὁ θεὸς δὲν ἐνδιαφέρεται ἂν βασιλεύῃ τις βεβλαμμένος ὢν εἰς τὸν πόδα, ἀλλ' ἂν μὴ γνήσιος ὢν μηδὲ Ἡρακλείδης, καὶ ὅτι τοῦτο εἶναι ἡ χωλὴ βασιλεία. Ὁ δὲ Ἀγησίλαος εἶπεν ὅτι καὶ ὁ Ποσειδῶν καταμαρτυρεῖ τῆς νοθείας τοῦ Λεωτυχίδου, διότι διὰ σεισμοῦ ἐδίωξε τὸν Ἆγιν ἀπὸ τοῦ θαλάμου του· ἔκτοτε δὲ, ἀφ' οὗ παρῆλθον περισσότεροι τῶν δέκα μηνῶν, ὅτι ἐγεννήθη ὁ Λεωτυχίδης.

Οὕτω καὶ διὰ ταῦτα βασιλεὺς ἀναδειχθεὶς ὁ Ἀγησίλαος, εὐθὺς ἔλαβε καὶ τὰ χρήματα τοῦ Ἄγιδος, ὡς νόθον ἀποβαλὼν τὸν Λεωτυχίδην. Βλέπων δὲ τοὺς ἐκ μητρὸς συγγενεῖς του ἐντίμους μὲν, ἀλλὰ λίαν πενομένους, διένειμεν εἰς αὐτοὺς τὰ ἡμίση τῶν χρημάτων, παρασκευάζων οὕτω εἰς ἑαυτὸν εὔνοιαν καὶ δόξαν ἀντὶ φθόνου ἐκ τῆς κληρονομίας. Πλούτ. ἐν 6. Ἀγησιλ. 3 καὶ 4.

σκληρὰ κατὰ τὴν δίαιταν καὶ πολύπονος, ἤσκει δὲ τοὺς νέους εἰς τὴν πειθαρχίαν. Διὰ τοῦτο λέγουσιν ὅτι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Σιμωνίδου ὠνομάσθη ἡ Σπάρτη *δαμασίμβροτος*, ὡς ἀναδεικνύουσα διὰ τῶν ἠθῶν τοὺς νέους πειθηνίους εἰς τοὺς νόμους καὶ ὑποτεταγμένους, ὡς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δαμαζομένους. Ταύτης δὲ τῆς ἀνάγκης ἀπαλλάττει ὁ νόμος τοὺς παῖδας, οἵτινες ἀνατρέφονται, ὅπως βασιλεύσωσι. Τοῦτο δὲ συνέβη ἴδιον εἰς τὸν Ἀγησίλαον, ὅτι ἐκλήθη νὰ κυβερνήσῃ μὴ ὢν εἰς τὸ κυβερνᾶσθαι ἀπαίδευτος. Διὰ τοῦτο ἐδείχθη μεταξὺ ὅλων τῶν βασιλέων ὁ πολὺ εὐκολώτερον συμβιβαζόμενος μετὰ τῶν ὑπηκόων του, ὑφ' ὧν ἐθαυμάζετο καὶ ἠγαπᾶτο, διότι πλὴν τοῦ ἐκ φύσεως ἡγεμονικοῦ καὶ βασιλικοῦ ἤθους προσεκτήσατο διὰ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τὸ δημοτικὸν καὶ φιλάνθρωπον.

Ἡ δὲ ἱλαρότης αὐτοῦ καὶ ἡ εὐθυμία ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τὸ παιγνιῶδες τῆς διαθέσεώς του, καὶ τὸ ὅτι οὐδέποτε εἶχέ τι ἐπαχθὲς ἢ τραχὺ, εἴτε κατὰ τὴν φωνὴν εἴτε κατὰ τὴν ὄψιν του κατέστησαν αὐτὸν μέχρι τοῦ γήρως ἐρασμιώτερον ὅλων τῶν ὡραίων καὶ τῶν ἀκμαίων. Ἀνέκαθεν οἱ ἐγκαθιστάμενοι ἐν τῇ Σπάρτῃ εἰς τὴν βασιλείαν εὐθὺς παρελάμβανον πατροπαράδοτόν τινα φιλονεικίαν καὶ διαφορὰν πρὸς τοὺς ἐφόρους καὶ γέροντας· ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος ἐβάδισεν ὅλως ἐναντίαν ὁδὸν, διότι μὴ θέλων νὰ πολεμῇ κατ' αὐτῶν μήτε νὰ προσκρούῃ, τοὺς ἐσέβετο καὶ τοὺς περιεποιεῖτο· περὶ πάσης δὲ πράξεως προεσκέπτετο μετ' ἐκείνων, καὶ ὅτε ἐκαλεῖτο ὑπ' αὐτῶν, ἔσπευδε πρὸς αὐτοὺς ταχύνων τὸ βῆμα. Ὁσάκις δὲ συνέπιπτε νὰ κάθηται εἰς τὴν βασιλικὴν ἕδραν καὶ νὰ θεωρῇ δημοσίους ὑποθέσεις, ὅτε προσήρχοντο οἱ Ἔφοροι, ἀνίστατο. Εἰς τοὺς κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Γερουσίαν κατατασσομένους ἔπεμπεν ὡς ἀριστεῖον πάντοτε ἀνὰ μίαν χλαμύδα καὶ ἕνα βοῦν. Διὰ τούτων δὲ τῶν ἐνδείξεων τῆς τιμῆς, ἐνῷ ἐφαίνετο ὅτι ἐτίμα καὶ ἐμεγάλυνε τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, ἐξ ἐναντίας ηὔξανε τὴν ἰδίαν του δύναμιν καὶ εἰς τὴν βασιλείαν προσέθετε μέγεθος, συγχωρούμενον εἰς αὐτὸν, διότι ἀπελάμβανεν τῆς κοινῆς εὐνοίας· οὕτω δὲ κατώρθονε πάντοτε τὴν θέλησίν του. Καὶ πρὸς τοῦτο ἀπέβλεπε πάντοτε ἐνεργῶν· διότι ἦτο, χωρὶς νὰ δεικνύηται, λίαν φιλόδοξος καὶ φίλαυτος. Μολονότι δὲ οἱ σύγχρονοί του τὸν ἐθαύμαζον, καὶ συγγραφεῖς τινες, καθὼς ἰδίως ὁ φίλος του ἱστοριογράφος *Ξενοφῶν* ὁ Ἀθηναῖος, τὸν παριστῶσιν ὡς πρότυπον μεγάλου καὶ ἐναρέτου βασιλέως, ὅμως κατὰ τὰ φρονήματα δὲν ἦτο καλλίτερος τοῦ Λυσάνδρου καὶ πολλῶν ἄλλων Σπαρτιατῶν τῆς ἐποχῆς του. Ἤσκει δὲ τὴν ἀρετὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εὐσεβείας, ὁσάκις συνέ-

φερεν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν πολιτείαν, καὶ ὁσάκις συνεφώνει πρὸς τὴν θέλησίν του. Ἐὰν δὲ τὸ ἀντίθετον ὑπισχνεῖτο αὐτῷ κέρδος, ἢ ᾐσθάνετο προσβεβλημένην τὴν φιλαυτίαν του, τὸ ἔπραττεν ἄνευ πολλῆς στενοχωρίας τῆς καρδίας του καὶ ἐλέγχου τῆς συνειδήσεως.

Ἓν ἔτος μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Ἀγησιλάου ἦλθόν τινες ἐξ Ἀσίας καὶ ἀνήγγειλαν τοῖς Σπαρτιάταις, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν προητοιμάζετο μετὰ μεγάλου στόλου νὰ ἐκβάλῃ τοὺς Λακεδαιμονίους ἐκ τῆς θαλάσσης. Ὁ δὲ Λύσανδρος ἐπιθυμῶν νὰ σταλῇ πάλιν εἰς Ἀσίαν καὶ νὰ βοηθήσῃ τοὺς φίλους του, οὓς αὐτὸς μὲν κατέλιπεν ἄρχοντας καὶ κυρίους τῶν πόλεων, αὐτοὶ ὅμως κακῶς καὶ βιαίως τὰ πράγματα διοικοῦντες ἐξεδιώκοντο ὑπὸ τῶν πολιτῶν καὶ ἀπέθνησκον, ἔπεισε τὸν Ἀγησίλαον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκστρατείαν, καὶ νὰ πολεμήσῃ, διαβὰς πολὺ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος καὶ προλαβὼν τὴν παρασκευὴν τοῦ βαρβάρου. Συγχρόνως δὲ ἔγραφεν εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ φίλους του νὰ πέμψωσιν εἰς τὴν Λακεδαίμονα καὶ νὰ ζητήσωσι τὸν Ἀγησίλαον στρατηγόν. Ἐλθὼν λοιπὸν ὁ Ἀγησίλαος εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, προέτεινε τὸν πόλεμον, ἂν τῷ ἔδιδον 30 ἀρχηγοὺς καὶ συμβούλους Σπαρτιάτας, ἐκ δὲ τῶν νεωστὶ ἐγγεγραμμένων δημοτῶν (*νεοδαμωδῶν*) 2,000 ἐκλεκτοὺς καὶ 6,000 Πελοποννησίους. Διὰ δὲ τῆς συμπράξεως τοῦ Λυσάνδρου ἐψήφισαν τὰ πάντα προθύμως, καὶ ἐξέπεμψαν τὸν Ἀγησίλαον, ἔχοντα 30 Σπαρτιάτας, ὧν ἀμέσως πρῶτος ἦτο ὁ Λύσανδρος οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ἰδίας αὐτοῦ δόξης καὶ δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν φιλίαν τοῦ Ἀγησιλάου, ὑπὲρ οὗ ἡ κατορθωθεῖσα ἐκστρατεία ἐκείνη ἐφαίνετο ἀγαθὸν μεῖζον τῆς βασιλείας. Οὕτω δὲ μετέβη ὁ Ἀγησίλαος εἰς Ἀσίαν, ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον. Ἀφοῦ ἀπέτυχεν ἡ ἐκστρατεία τοῦ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ὑποστηριζομένου νεωτέρου ***Κύρου*** κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου, ὃν ἤθελε νὰ ἐκθρονίσῃ, καὶ ἀφοῦ ἐφονεύθη καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὰ ἐν Βαβυλωνίᾳ ***Κούναξα***, προσέβαλεν ὁ Τισσαφέρνης, ὅστις τὰ μέγιστα συνετέλεσε πρὸς καταστροφὴν τοῦ Κύρου, καὶ ὅστις διὰ τὰς πρὸς τὸν Κύριόν του ὑπηρεσίας του ἀντημείφθη ἤδη μὲ τὴν κυβέρνησιν ὅλων τῶν χωρῶν, ἃς ἄλλοτε ἐκυβέρνα ὁ Κῦρος, τὰς Ἰωνικὰς πόλεις, ἵνα τιμωρήσῃ αὐτάς, διότι ὑπεστήριξαν τὸν Κῦρον. Αὗται δὲ ἐπεκαλέσθησαν τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης, μεθ' ὃ ἀπεστάλη ὁ ***Θίμβρων*** (Ὀλυμπ. 95, 2) ὡς ἁρμοστὴς μετὰ στρατεύματος 1000 νεοδαμωδῶν καὶ 4,000 Πελοποννησίων· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν, κατ' αἴτησιν αὐτοῦ, 300 ἱππεῖς ἐξ ἐκείνων, οἵτινες εἶχον ὑποστηρίξει τοὺς 30, νομίζοντες ὅτι ὁ λαὸς ἤθελεν ὠφε-

ληθῇ ἐκ τῆς ἀπωλείας αὐτῶν. Τοῦτον δὲ κατηγορηθέντα ὑπὸ τῶν συμμάχων ὡς ἐπιτρέποντα εἰς τὸ στράτευμά του νὰ λεηλατῇ αὐτοὺς διεδέχθη ὁ Δερκυλλίδας. Οὗτος γνωρίσας τὴν ἔχθραν, ἥτις ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν δύο σατραπῶν Φαρναβάζου καὶ Τισσαφέρνους, προέτεινεν εἰς τὸν τελευταῖον ἀνακωχὴν, ἥτις ἐγένετο δεκτή. Ὅτε δὲ ἤγγιζεν ὁ χειμὼν, συνωμολόγησε καὶ μετὰ τοῦ Φαρναβάζου εἰρήνην· καὶ οὕτω κατώρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ καθ' ὅλας τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλληνικὰς ἀποικίας εὐτυχία καὶ χαρὰ καὶ συνθήκη εἰρήνης μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν δύο σατραπῶν, καθ' ἣν ἀνεγνωρίζετο ἡ αὐτονομία τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλληνικῶν πόλεων. Κατ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἐποχὴν ἀπεφασίσθη, κατὰ προτροπὴν τοῦ Λυσάνδρου, ἐπειδὴ ἡ ἀπιστία τοῦ Τισσαφέρνους καθίστα ἀμφίβολον τὴν ἐπικύρωσιν τῆς μετὰ τοῦ Δερκυλλίδου γενομένης συνθήκης, νὰ σταλῇ εἰς τὴν Ἀσίαν μετὰ στρατοῦ ὁ Ἀγησίλαος, ὑφ' ὃν ἐπολέμησε καὶ ὁ Ξενοφῶν μετὰ τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων τοῦ Κύρου, οὓς αὐτὸς ἔσωσε μετὰ τὴν παρὰ τὰ Κούναξα μάχην διὰ θαυμαστῆς καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου περιγραφομένης καταβάσεως. Ὁ Ἀγησίλαος ἠρήμωσε κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἔτος τὴν Φρυγίαν, καὶ ἔλαβεν ἄφθονον λείαν· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ πολέμου εἰσέβαλεν εἰς τὴν Λυδίαν καὶ κατενίκησε κατὰ τὰς ὄχθας τοῦ Πακτωλοῦ τὸ περσικὸν ἱππικόν. Τὸ πολεμικὸν τοῦτο κατόρθωμα τοῦ Ἀγησιλάου ἦτο πολὺ εὐχάριστον, ἀλλὰ δυστυχῶς, ἐντὸς ὀλίγου ἀπέβη πρὸς κακὸν τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐπειδὴ δηλαδὴ οἱ Πέρσαι κατηγόρησαν τὸν Τισσαφέρνην ὅτι τοὺς ἐπρόδωκεν εἰς τὸν Ἀγησίλαον, ἐνήργησεν ἡ *Παρύσατις* νὰ καθαιρεθῇ τοῦ ἀξιώματός του ὁ μισητὸς αὐτῇ ἀνὴρ Τισσαφέρνης, ὅστις εἶχε παρασκευάσει εἰς τὸν ἀγαπητόν της υἱὸν Κῦρον τὴν ἀπώλειαν, καὶ νὰ σταλῇ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὁ *Τιθραύστης*. Τοῦτον ἀπερχόμενον ἐκ τῶν Σούσων διέταξεν ὁ βασιλεὺς, ἅμα φθάσῃ εἰς Σάρδεις, νὰ ἀποκεφαλίσῃ τὸν Τισσαφέρνην καὶ νὰ παραλάβῃ τὴν σατραπείαν του. Οὕτω λοιπὸν ἀρθέντος ἐκ τοῦ μέσου τοῦ πανούργου Τισσαφέρνους, ὁ διάδοχός του Τιθραύστης ἔστειλεν εἰς τὸν Ἀγησίλαον, προτείνων ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως ν' ἀφήσῃ τὰς πόλεις ἐλευθέρας ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ πληρόνωσι τὸν ἀρχαῖον φόρον. Ὁ δὲ Ἀγησίλαος ἀπεκρίθη ὅτι ὀφείλει νὰ συμβουλευθῇ τὴν κυβέρνησίν του. Τότε δὲ ὁ Τιθραύστης παρεκάλεσε τὸν Ἀγησίλαον νὰ μετακομισθῇ μετὰ τοῦ στρατεύματός του εἰς τὴν χώραν τοῦ Φαρναβάζου, καὶ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο ἀσφαλέστερον, συνήνεσεν εἰς τὴν αἴτησιν τοῦ Ἀγησιλάου νὰ πληρώσῃ ὅλας τὰς δαπάνας τῆς εἰσβολῆς, δοὺς 30 τάλαντα διὰ νὰ μεταφέρῃ τὸν

πόλεμον εἰς ἄλλο μέρος τοῦ περσικοῦ βασιλείου. Οὕτω δὲ ὁ Ἀγησίλαος λαβὼν τὰ χρήματα εἰσέβαλεν εἰς τὴν σατραπείαν τοῦ Φαρναβάζου Φρυγίαν. Ἐνταῦθα δὲ εὑρισκόμενος ἔμαθεν ὁ Ἀγησίλαος ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ἀνέθεσαν εἰς αὐτὸν τὴν ἐν Ἀσίᾳ ὑπερτάτην ἐξουσίαν τοῦ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατοῦ. Ἀμέσως λοιπὸν ἔστειλε διαταγὰς εἰς τὰς παραλίους πόλεις καὶ νήσους, ἵνα ἑτοιμάσωσιν 120 πλοῖα, καὶ κατέστησε τὸν γυναικάδελφόν του Πείσανδρον (σελ. 482) ναύαρχον ἀντὶ τοῦ Φάρακος. Ὁ Πείσανδρος ὅμως ἀπώλεσεν ἐν Κνίδῳ καὶ μάχην καὶ ζωήν, καὶ ὁ Τιθραύστης ἦτο ἐκεῖνος, ὅστις διὰ τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα σταλέντων χρημάτων του προὐκάλεσε τὸν Κορινθιακὸν[1] πόλεμον, καὶ ἔθηκε τοιουτοτρόπως τέρμα εἰς τὰς ἐν Ἀσίᾳ κατακτήσεις τοῦ Ἀγησιλάου.

Ὁ Ἀγησίλαος μεταβὰς μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Φαρνάβαζον χώραν, ἣν ἐλεηλάτησε καὶ μεγάλως ἔβλαψεν, εἶχε πάντα ἐν ἀφθονίᾳ καὶ χρήματα συνήθροιζε πολλά. Προχωρήσας δὲ καὶ μέχρι Παφλαγονίας ἐκέρδησεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν βασιλέα τῶν Παφλαγόνων *Κότυν*, ὅστις ἐπεθύμει τὴν φιλίαν αὐτοῦ διὰ τὴν εὐθύτητα καὶ ἀρετήν του. Μετὰ ταῦτα δὲ ἠθέλησεν ὁ Φαρνάβαζος νὰ ἔλθῃ εἰς συνδιάλεξιν μετὰ τοῦ Ἀγησιλάου καὶ τοὺς ἔφερεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὁ Κυζικηνὸς Ἀπολλοφάνης, ὅστις ἦτο φιλόξενος ἀμφοτέρων. Ἐλθὼν δὲ πρῶτος ὁ Ἀγησίλαος μετὰ τῶν φίλων του εἰς τὸν προσδιορισθέντα τόπον ἡπλώθη ὑπὸ σκιάν τινα, ὅπου ὑπῆρχε χλόη βαθεῖα, καὶ περιέμενεν ἐκεῖ τὸν Φαρνάβαζον. Ὡς δὲ ἦλθεν ὁ Φαρνάβαζος καὶ τῷ ἔστρωσαν δέρματα καὶ μαλακοὺς καὶ ποικίλους τάπητας, συσταλεὶς διὰ τὸν Ἀγησίλαον, ὅστις οὕτω κατέκειτο, ἐρρίφθη καὶ αὐτὸς κατὰ γῆς ἐπὶ τῆς χλόης ὡς ἔτυχε, καίτοι ἐνδεδυμένος φορέματα θαυμαστὰ διὰ τὴν λεπτότητα καὶ τὰς βαφὰς αὐτῶν. Κατὰ τὴν συνέντευξιν λοιπὸν ταύτην ἐζήτησεν ὁ Ἀγησίλαος νὰ διεγείρῃ τὸν Φαρνάβαζον εἰς ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ βασιλέως· ὁ δὲ σατράπης δὲν συγκατετέθη εἰς τοῦτο, ἀλλ' ἐλευθέρως ὡμολόγησεν ὅτι «ἐγώ, ἂν ὁ βασιλεὺς στείλῃ ἄλλον στρατηγόν, θὰ ἦμαι μεθ' ὑμῶν, ἂν ὅμως εἰς ἐμὲ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀρχηγίαν, οὐδὲν θέλω

(1) Ὁ Τιθραύστης, βλέπων ὅτι ὁ Ἀγησίλαος δὲν εἶχε σκοπὸν ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἀσίας, καὶ ὅτι μόνον δι' ἀντιπερισπασμοῦ ἠδύνατο νὰ τὸν ἀποδιώξῃ ἐκεῖθεν, δοὺς εἴς Ῥόδιόν τινα, Τιμοκράτην καλούμενον, 50 τάλαντα ἀργυρίου, ἔστειλεν αὐτὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ ὁδηγιῶν νὰ τὰ διανείμῃ μεταξὺ τῶν προεστώτων τῶν πόλεων, ὑποχρεῶν αὐτοὺς νὰ διεγείρωσι πόλεμον κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Τιμοκράτης λοιπὸν διένειμε τὰ χρήματα εἰς τὰς Θήβας, Κόρινθον καὶ Ἄργος. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ ἄνευ χρημάτων ἦσαν πρόθυμοι εἰς πόλεμον, ἅμα δοθείσης εὐκαιρίας. (Ἴδε Αντων. 439).

παραλείψει, ὅπως ἀποκρούσω καὶ κακοποιήσω ὑμᾶς μετὰ πάσης προθυμίας ὑπὲρ ἐκείνου.» Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἀγησίλαος, ηὐχαριστήθη, καὶ λαβὼν αὐτὸν ἐκ τῆς δεξιᾶς καὶ μετ' αὐτοῦ ἀναστὰς εἶπεν «εἴθε, τοιοῦτος ὤν, ὦ Φαρνάβαζε, νὰ γείνῃς φίλος ἡμῶν μᾶλλον παρὰ ἐχθρός,» καὶ ὑπεσχέθη ν' ἀναχωρήσῃ μετὰ τοῦ στρατεύματός του ἐκ τῆς χώρας τοῦ Φαρναβάζου. Ἐνῷ δὲ ἀπήρχετο ὁ Φαρνάβαζος μετὰ τῶν φίλων αὐτοῦ, ὁ υἱός του ἔμεινεν ὀπίσω, καὶ δραμὼν πρὸς τὸν Ἀγησίλαον, τῷ εἶπε μειδιῶν. «Ἐγώ, ὦ Ἀγησίλαε, συνδέομαι μετὰ σοῦ διὰ δεσμῶν φιλοξενίας,» καὶ ἀκόντιον ἔχων εἰς τὴν χεῖρά του τὸ ἔδωκεν εἰς αὐτόν. Δεχθεὶς δὲ αὐτὸ ὁ Ἀγησίλαος καὶ τερπόμενος ὑπὸ τῆς ὄψεως τοῦ παιδὸς καὶ ὑπὸ τῆς φιλοφροσύνης αὐτοῦ, περιέφερε τὰ βλέμματα εἰς τοὺς περιϊσταμένους νὰ ἴδῃ ἄν τις ἔχῃ πρᾶγμά τι ἄξιον ν' ἀντιδοθῇ ὡς δῶρον εἰς νεανίαν καλὸν καὶ γενναῖον. Καὶ ἰδὼν τὸν ἵππον τοῦ γραφέως *Ἀδαίου*, κεκοσμημένον διὰ πολυτελοῦς χαλινοῦ, ἀφήρεσεν ἀμέσως τὸν χαλινὸν καὶ τὸν ἔδωκεν εἰς τὸν νεανίσκον, καὶ ἔκτοτε δὲν ἔπαυσεν ἐνθυμούμενος αὐτόν. Εἶτα δὲ ἀναχωρήσας ὁ Ἀγησίλαος ἐκ τῆς χώρας τοῦ Φαρναβάζου ἤρχισε νὰ προπαρασκευάζηται πρὸς ἄλλας ἐπιχειρήσεις, νὰ προχωρήσῃ δηλ. εἰς τὸ κέντρον τοῦ Περσικοῦ βασιλείου, στοχαζόμενος ὅτι ὅλα τὰ ὄπισθεν αὐτοῦ ἔθνη ἤθελον ἀποστατήσει ἀπὸ τοῦ βασιλέως. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ τολμηρὸν ἔργον παρεκινήθη ὑπὸ τοῦ φίλου του καὶ ἐγκωμιαστοῦ αὐτοῦ Ξενοφῶντος. Ἀλλὰ τότε αἴφνης ἔλαβεν ἐκ Σπάρτης τὴν πρόσκλησιν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰ λαμπρά του σχέδια καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ διὰ νὰ πολεμήσῃ τοὺς Ἕλληνας. Δὲν ἐδίστασε δὲ νὰ ὑπακούσῃ· ὅθεν συγκαλέσας τοὺς συμμάχους παρέστησεν αὐτοῖς ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ τοὺς ἐγκαταλίπῃ μέν, ἀλλὰ τοῖς ὑπεσχέθη νὰ ἐπανέλθῃ ταχέως. Οὕτω δὲ λαβὼν ὁ Ἀγησίλαος μεθ' ἑαυτοῦ ἐκλεκτοὺς ἄνδρας διέβη τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐπορεύετο εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Ἀγησίλαος εἶχε πολλὰς ἐλπίδας νὰ καταστρέψῃ ὅλον τὸ περσικὸν βασίλειον, καὶ ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ (κεφ. 15) μέμφεται τοὺς Ἕλληνας, διότι ἕνεκα τῆς διχονοίας των ἠνάγκασαν τὸν ἥρωα τοῦτον νὰ παραιτήσῃ τὰ μεγάλα του σχέδια καὶ νὰ τὰ κληροδοτήσῃ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων Ἀλέξανδρον[1]. Ἀλλὰ μόλις

(1) «Δὲν συμφωνῶ», λέγει ὁ Πλούταρχος, «μετὰ τοῦ Κορινθίου Δημαράτου, ὅστις ἔλεγεν ὅτι ἐστερήθησαν μεγάλης ἡδονῆς οἱ Ἕλληνες, ὅσοι δὲν εἶδον τὸν Ἀλέξανδρόν καθήμενον εἰς τοῦ Δαρείου τὸν θρόνον, καὶ φρονῶ ὅτι θὰ ἐδάκρυον μᾶλλον ἂν ἐνεθυμοῦντο ὅτι ἐκεῖνοι ἄφησαν ταῦτα εἰς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ εἰς τοὺς Μακεδόνας, ὅσοι τότε

δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ Ἀγησίλαος καὶ οἱ ἰδιοτελεῖς Σπαρτιᾶται θὰ κατώρθονον νὰ καταστρέψωσι τὸ περσικὸν βασίλειον.

Ἐν τούτοις οὐδὲν τῶν κατορθωμάτων τοῦ Ἀγησιλάου διεπράχθη οὐδὲ κρεῖττον, οὐδὲ μεῖζον τῆς ἀναχωρήσεως ἐκείνης, οὐδ' ὑπῆρξέ ποτε παράδειγμα ἄλλο ὡραιότερον πειθαρχίας καὶ δικαιοσύνης. Εὐθύς, ὡς τῷ ἦλθεν ἡ σκυτάλη, ἀφεὶς καὶ παραβλέψας πᾶσαν τὴν τότε εὐτυχίαν καὶ τὴν τόσην δύναμιν καὶ τὰς μεγάλας του ἐλπίδας, ἀπέπλευσε. Διαβὰς δὲ τὸν Ἑλλήσποντον ἐβάδιζε, περιφρονῶν τὰ ὁποῖα ἔμελλε ν' ἀπαντήσῃ ἐμπόδια καὶ στενοχωρίας μετὰ τόλμης καὶ ἀταραξίας ταχέως διὰ τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, τῆς ἐχθρᾶς Θεσσαλίας μέχρι τῆς Βοιωτίας, ἣν αἱ ἀρχαὶ τῆς Σπάρτης τῷ προσδιώρισαν ὡς θέατρον τοῦ ἀγῶνος. Μετὰ τὴν ἐν Ἁλιάρτῳ μάχην ὁ πόλεμος μετεκομίσθη εἰς τὴν βόρειον Πελοπόννησον, εἰς τὰ περίχωρα τῆς Κορίνθου. Ἐκεῖθεν δὲ ἀπέστειλαν οἱ ἐχθροὶ μέρος τοῦ στρατεύματός των, ὅπερ ἐνισχύθη διὰ νέων ἐπικούρων, ἐναντίον τοῦ Ἀγησιλάου, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀπειλουμένην Βοιωτίαν. Καλλίτερον ὅμως θὰ ἔπραττον, ἐὰν ἐπορεύοντο πρότερον εἰς τὴν σύμμαχον Θεσσαλίαν, ἢ ἐὰν κατελάμβανον τὰς Θερμοπύλας. Ἐν Χαιρωνείᾳ εὑρισκόμενος ὁ Ἀγησίλαος ἔλαβε τὴν λυπηρὰν εἴδησιν περὶ τῆς ἐν Κνίδῳ μάχης· καθ' ἣν ἐνικήθη ὁ Πείσανδρος ὑπὸ τοῦ Φαρναβάζου καὶ Κόνωνος καὶ ἀπέθανε. Καὶ ἐλυπήθη βεβαίως διά τε τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς καὶ διὰ τὴν πόλιν, ἀλλ' ἵνα ἐνθαρρύνῃ τὸ στράτευμά του, διέταξε τοὺς ἐκ τῆς Κνίδου ἐλθόντας νὰ εἴπωσιν ὅτι ἐνίκησαν εἰς τὴν ναυμαχίαν. Ὁ ἴδιος δὲ προβὰς ἐστεφανωμένος ἐθυσίασε διὰ τὴν καλὴν ταύτην ἀγγελίαν, καὶ ἔπεμπεν εἰς τοὺς φίλους του μερίδας ἀπὸ τῶν θυμάτων. Εἰς δὲ τὰ πλησιόχωρα τῆς Κορωνείας εὗρε στράτευμα Βοιωτῶν, Ἀργείων, Κορινθίων, Ἀθηναίων, Εὐβοέων καὶ Λοκρῶν, ὅπερ περιέμενεν αὐτόν. Μετ' αὐτοῦ δὲ εἶχον εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Κορωνείας ἑνωθῆ οἱ Φωκεῖς καὶ οἱ Ὀρχομένιοι· αἱ δὲ δυνάμεις ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ἦσαν ἴσαι. Ὅτε δὲ ἦσαν ἐν περίπου στάδιον μακρὰν ἀλλήλων, συνεπλάκησαν τὰ δύο στρατεύματα εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Κορωνείας, καὶ μετὰ σύντομον ἀγῶνα, ὁ μὲν Ἀγησίλαος, ὅστις ὡδήγει τὸ δεξιὸν κέρας, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς ἀντιταχθέντας κατ' αὐτοῦ Ἀργείους, οἱ δὲ Θηβαῖοι τοὺς εἰς τὸ ἀριστερὸν τῶν Σπαρτιατῶν κέρας τεταγμένους Ὀρχομενίους. Νῦν δὲ ἀκούσαντες ἀμφότεροι ὅτι τὰ

κατηνάλωσαν τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἑλλήνων περὶ τὰ Λεῦκτρα, τὴν Κορώνειαν, τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Ἀρκαδίαν».

ἀριστερὰ αὐτῶν κέρατα ἐνικῶντο, ἐπέστρεψαν καὶ συνεκροτήθη λίαν ἰσχυρὰ μάχη, καθ' ἣν ὁ Ἀγησίλαος βαρέως ἐπληγώθη. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἦτο εὔκολον ν' ἀποκρούσωσι κατὰ μέτωπον τοὺς Θηβαίους, διέταξεν ὁ Ἀγησίλαος, αἰφνιδίως χωρίσαντες εἰς δύο τὴν φάλαγγά των καὶ ἀποστάντες, ὅπως τοὺς ἀφήσωσι δίοδον, νὰ τοὺς προσβάλωσιν ἔπειτα, διαβάντας καὶ ἀτακτότερον πορευομένους ἐκ τῶν πλαγίων, παρακολουθοῦντες αὐτούς. Δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ τοὺς τρέψωσιν, ἀλλ' ὑπεχώρησαν οἱ Θηβαῖοι πρὸς τὸν Ἑλικῶνα, ὅπου εἶχον καταφύγει καὶ οἱ Ἀργεῖοι, μεγαλοφρονοῦντες διὰ τὴν μάχην, καθόσον τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἔμειναν ἀνίκητοι. Ὡς δὲ ἐπῆλθεν ἡ ἄλλη ἡμέρα, ὁ μὲν Ἀγησίλαος θέλων νὰ δοκιμάσῃ τοὺς Θηβαίους ἂν ἦσαν πρόθυμοι νὰ πολεμήσωσι, διέταξε τοὺς μὲν στρατιώτας νὰ στεφανωθῶσι τοὺς δὲ αὐλητὰς ν' αὐλήσωσι, καὶ νὰ στήσωσι καὶ κοσμῶσι τρόπαιον, ὡς ἂν εἶχον νικήσει· οἱ δὲ Θηβαῖοι ἔπεμψαν νὰ ζητήσωσι καὶ λάβωσι παρὰ τοῦ Ἀγησιλάου τοὺς νεκρούς των, ὅτε οὗτος ἠσχολεῖτο εἰς τὴν κηδείαν τῶν πεσόντων πολεμιστῶν· καὶ ἐπέτρεψε μὲν ὁ Ἀγησίλαος τοῖς Θηβαίοις νὰ λάβωσι καὶ ἐνταφιάσωσι τοὺς νεκρούς των, ἀλλ' οὕτως ἐθεωρήθη ὅτι ἐνικήθη (394) τὸ στράτευμα τῶν Θηβαίων. Μετὰ δὲ ταῦτα μεταβὰς ὁ Ἀγησίλαος εἰς Δελφούς, ὅπου ἐτελοῦντο τότε οἱ Πύθιοι ἀγῶνες καὶ τελέσας εἰς τὸν θεὸν πομπὴν ἀφιέρωσεν αὐτῷ τὸ δέκατον τῶν ἐκ τῆς Ἀσίας λαφύρων, συμποσούμενον εἰς 100 τάλαντα.

Ἐκτὸς τῆς λείας ταύτης ἔφερεν ὁ Ἀγησίλαος εἰς τὴν πατρίδα του στρατὸν καλῶς ἐξησκημένον καὶ εἰς τὸν πόλεμον συνειθισμένον. Κατὰ δὲ τὰ ἀκόλουθα ἔτη μετέσχε τοῦ Κορινθιακοῦ πολέμου, ὅστις, ἐπειδὴ ἐν συνόλῳ διεξήγετο χαλαρῶς, δὲν ἔφερε σπουδαῖα ἀποτελέσματα. Τέλος τὸν Κορινθιακὸν τοῦτον πόλεμον ἐπεραίωσεν ἡ ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνη κατὰ τὸ 387 (σελ. 485). Ὁ Ἀγησίλαος ἦτο μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπιστροφήν του ὁ τὰ μάλιστα εὐυπόληπτος καὶ ἰσχυρὸς ἀνὴρ ἐν τῇ Σπάρτῃ. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν δίαιταν, διετήρησεν οὗτος καθ' ὅλα τὰ παλαιὰ καὶ ἁπλᾶ ἔθιμα καὶ τὴν προηγουμένην μετριοφροσύνην· διὸ τὰ μέγιστα ἐθαυμάζετο καὶ ἠγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ· τοὺς δὲ κρυφίους ἀντιπάλους του ἤξευρε νὰ καταστήσῃ φίλους διὰ φιλοφροσύνης καὶ εὐεργεσιῶν, καὶ διὰ τοῦτο κατώρθωνε μὲν πάντοτε τὴν θέλησίν του, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πάντοτε πρὸς τὸ καλὸν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Ἑλλάδος.

Ὅτε διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Ἀνταλκίδου ἐφάνη ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ἡσυχία τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἐξησφαλισμένη, καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν Σπαρτιατῶν ὑπῆρχον πλεῖστοι, οἵτινες ἐπεθύμουν νὰ ἴδωσι τοὺς ὅρους τῆς

εἰρήνης πιστῶς καὶ ἐντίμως ἐκπληρουμένους, κατώρθωσεν ὁ Ἀγησίλαος νὰ ἐρεθίσῃ τὰς κακὰς κλίσεις τοῦ λαοῦ του οὕτως, ὥστε ἀπεφάσισαν νὰ ἐπωφεληθῶσι τὰ εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς εἰρήνης παρεχόμενα πλεονεκτήματα πρὸς ἐπαύξησιν τῆς δυνάμεώς των, καὶ προσπαθήσωσι πανταχοῦ διὰ τῶν ὅπλων ν' ἀδυνατίσωσι τὰς πόλεις ἐκείνας, αἵτινες

Κηδεία τῶν νεκρῶν μετὰ τὴν ἐν Κορωνείᾳ μάχην.

κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον ἔκλιναν μᾶλλον πρὸς τοὺς ἐχθρούς των. Οὕτως οἱ Μαντινεῖς ἠναγκάσθησαν κατὰ διαταγὴν τῶν Λακεδαιμονίων νὰ κατεδαφίσωσι τὰ τείχη των καὶ νὰ κατοικήσωσιν εἰς τέσσαρας ἀφρουρήτους κωμοπόλεις, ἀφ' ὧν συνίστατο τὸ πάλαι ἡ Μαντίνεια (385). Αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἐπολιόρκησε τὴν *Φλιοῦντα*, ἥτις ἕνεκα τῶν σπαρτιατικῶς φρονούντων φυγάδων της διετέλει εἰς ἔχθραν πρὸς τὴν Σπάρτην ἐπὶ 20 μῆνας, διότι οἱ Φλιάσιοι δὲν ἤθελον νὰ παραχωρή-

σωσιν εἰς αὐτὸν τὴν ἀκρόπολίν των· ὅτε ὅμως εἶδον ὅτι ἐσώθησαν αἱ τροφαί, παρεκάλεσαν τὸν Ἀγησίλαον, ὅπως ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς νὰ στείλωσι πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην περὶ διαπραγματεύσεων. Ἂν καὶ ὁ Ἀγησίλαος ὠργίσθη διὰ τὴν προσγενομένην αὐτῷ ἐντεῦθεν περιφρόνησιν, ἔδωκεν ὅμως τὴν ἄδειαν, ἀλ/ὰ παρήγγειλεν εἰς τοὺς ἐν Σπάρτῃ φίλους του ν' ἀναθέσωσιν ὅλα τὰ περὶ Φλιοῦντος εἰς αὐτόν. Διέταξε δὲ νὰ φυλάττωσι τὴν πόλιν προσεκτικώτερον παρὰ πρότερον, ἵνα μὴ δραπετεύσῃ τις. Μετὰ δὲ ταῦτα συνεκρότησεν αὐστηρὸν δικαστήριον, ἐν ᾧ ἔμελλε ν' ἀποφασισθῇ τίς ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἐν τῇ ζωῇ καὶ τίς ν' ἀποθάνῃ (379). Τέλος ἠναγκάσθησαν οἱ Φλιάσιοι νὰ δεχθῶσι τοὺς φυγάδας των, ἀποδίδοντες εἰς αὐτοὺς τὰς ἰδιοκτησίας των καὶ ἀποζημιοῦντες ἐκ τοῦ δημοσίου ἐκείνους, οἵτινες τοὺς εἶχον ἀγοράσει. Ἡ ἐν τῇ Χαλκιδικῇ πόλις *Ὄλυνθ ς* εἶχε κατορθώσει νὰ συγκροτήσῃ ἰσχυρὰν συμπολιτείαν, τῆς ὁποίας ἐκοινώνησαν οὐ μόνον πολλαὶ τῶν κατὰ τὰ παράλια ἐκεῖνα Ἑλληνίδων πόλεων, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ Μακεδονικαὶ πόλεις καὶ χῶραι, καὶ νὰ εἰσαγάγῃ ἐν αὐταῖς δημοκρατικὸν πολίτευμα. Ἀλλὰ πολλαὶ πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, οἷαι ἡ *Ἄκανθος καὶ Ἀπολλωνία*, προτιμῶσαι τὴν τοπικὴν αὐτονομίαν τῆς κοινῆς, ἀντέστησαν εἰς τοὺς Ὀλυνθίους καὶ ἐζήτησαν τὴν ἐπικουρίαν τῆς Σπάρτης. Ἐπικουρίαν ὡσαύτως ἐζήτησε παρὰ τῆς Σπάρτης καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας *Ἀμύντας* ὁ Β', ἐπειδὴ ἔβλεπεν ὅτι ὁλονὲν τὸ κράτος αὐτοῦ ἐκολοβοῦτο καὶ ἐκινδύνευε νὰ καταπατηθῇ ὅλον ὑπὸ τῶν Ὀλυνθίων. Ἡ δὲ Σπάρτη ἔστειλεν εὐθὺς εἰς τὴν Χαλκιδικὴν τὸν *Εὐδαμίδαν* μετὰ 2000 ἀνδρῶν καὶ διέταξε τὸν ἀδελφὸν τούτου *Φοιβίδαν* νὰ συγκροτήσῃ δεύτερον στρατὸν καὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ κατόπιν τοῦ ἀδελφοῦ του κατὰ τῆς Μακεδονίας, ἵνα ἐπαγάγῃ τὴν διάλυσιν τῆς Ὀλυνθιακῆς συμμαχίας. Οὕτω δὲ ἠναγκάσθησαν οἱ Ὀλύνθιοι μετὰ πόλεμον πολυετῆ (383 μέχρι 379) ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων νὰ διαλύσωσι τὴν συμπολιτείαν των καὶ νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς τὴν Σπαρτιατικὴν συμμαχίαν. Ὁμοίως εἰς τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμονίαν κατελέχθησαν καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις, ὅσαι πρότερον ἀπετέλουν μέρος τῆς Ὀλυνθιακῆς συμπολιτείας, αἱ δὲ πόλεις, αἵτινες ἄλλοτε ἀνῆκον εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἐπανῆλθον αὖθις εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἀμύντου. Ἐπέπρωτο δὲ ἡ ἐκστρατεία αὕτη νὰ ἐπιφέρῃ καὶ ἄλλας σπουδαιοτέρας περιπλοκάς. Ὁ Σπαρτιάτης Φοιβίδας διερχόμενος διὰ τῆς Βοιωτίας (383) μετὰ στρατοῦ, ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν Χαλκιδικήν, ἐπείσθη ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος τῶν Θηβῶν, ἐπὶ κε-

φαλῆς τῆς ὁποίας ἵστατο ὁ *Λεοντιάδης*, εἷς τῶν πολεμάρχων τῶν Θηβῶν, νὰ καταλάβῃ τὴν ἀκρόπολιν, τὴν λεγομένην ***Καδμείαν***, νὰ φονεύσῃ τὸν ἀρχηγὸν τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, τὸν πολέμαρχον *Ἰσμηνίαν*, καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ τὸ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα, ὅπως ἀσφαλισθῇ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἐν Βοιωτίᾳ κράτος τῆς Σπάρτης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐν Θήβαις ἀρχὴ τοῦ Λεοντιάδου. Ὁ Φοιβίδας λοιπὸν, μολονότι δὲν εἶχε διαταγὰς, πειθόμενος δὲ μόνον εἰς τὸ ὅτι πράττει ἔργον μέγα καὶ ὠφέλιμον τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, καταλαμβάνει τὴν Καδμείαν τῇ συμπράξει τοῦ Λεοντιάδου καὶ ἀναγγέλλει τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν Σπάρτην δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀνδρός. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ Σπαρτιᾶται δυσηρεστοῦντο διὰ τὸ παρὰ τὰς σπονδὰς δεινὸν τοῦτο ἔργον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπὶ τῇ προτροπῇ τοῦ Ἀγησιλάου ἐπεκύρωσαν τὴν πρᾶξιν τοῦ Φοιβίδου καὶ διέταξαν τὴν καταδίκην τοῦ Ἰσμηνίου, ὅστις ἐθανατώθη· μετ' αὐτοῦ δὲ ἤθελον φονευθῆ καὶ 400 ἄλλοι, ἐὰν δὲν προελάμβανον νὰ φύγωσιν εἰς Ἀθήνας. Ὁ Ἀγησίλαος συνείθιζεν ἄλλοτε νὰ λέγῃ ὅτι «πρώτη τῶν ἀρετῶν εἶναι ἡ δικαιοσύνη, διότι οὐδὲν τὸ ὄφελος τῆς ἀνδρείας, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ δικαιοσύνη· καὶ ἂν ὅλοι ἦσαν δίκαιοι, δὲν θὰ ἐχρειάζετό τις τὴν ἀνδρείαν·» ἀλλ' εἰς τὰ ἔργα ὅμως δὲν διετήρει τὴν αὐτὴν δοξασίαν· διὸ νῦν παρουσιάσθη ὡς ὑπερασπιστὴς τῆς ἀδικίας καὶ τῆς προδοσίας τοῦ Φοιβίδου, καὶ ἐκήρυξεν ἄνευ αἰδοῦς «ἐν τῇ πράξει πρέπει τις εἰς τοῦτο μόνον ν' ἀποβλέπῃ, ἂν ἡ πρᾶξις αὕτη ἔχῃ τι τὸ χρήσιμον· διότι καλὸν εἶναι καὶ αὐτομάτως νὰ πράττωνται τὰ συμφέροντα εἰς τὴν Λακεδαίμονα, καὶ ὅταν οὐδεὶς διατάττῃ αὐτά.» Ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν εὐθὺς ἐγεννήθη ὑπόνοια ὅτι τὸ γενόμενον ἦτο ἔργον μὲν τοῦ Φοιβίδου, ἐπίνοια ὅμως τοῦ Ἀγησιλάου.

Διὰ τῆς τοιαύτης ἀδίκου καὶ αὐθαιρέτου πράξεως ἐν Ἑλλάδι ἀνυψώθη πρὸς στιγμὴν ἀρκούντως ἡ δύναμις τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ συνάμα ἐτέθη καὶ ἡ βάσις τῆς καταπτώσεως αὐτῆς· διότι ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν Φλιασίων καὶ Ὀλυνθίων ἔπαθον ἐν Θήβαις προσβολὴν, ἣν ἔμελλον νὰ ἐπακολουθήσωσι πολλαὶ καὶ ἀλλεπάλληλοι συμφοραὶ, κρημνίσασαι αὐτὴν ἀπὸ τοῦ θριαμβευτικοῦ ἐκείνου ὕψους εἰς τὴν ἐσχάτην ταπείνωσιν. Ἡ ὑπερήφανος αὕτη καὶ φίλαρχος πόλις προεκάλεσεν ἰσχυρὸν μῖσος παρ' ἅπασι τοῖς Ἕλλησι διὰ τὴν πρὸς τοὺς Θηβαίους ἄδικον τῶν Λακεδαιμονίων διαγωγὴν, καὶ ἐπὶ τέλους τὸν μεταξὺ Θηβαίων καὶ Σπαρτιατῶν πόλεμον (378 μέχρι 362), ὅστις ἔφερε τὴν Σπάρτην εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς καὶ διὰ παντὸς κατέστρεψε τὴν ἐν Ἑλλάδι δύναμίν της.

Ὅτε κατὰ τὸ 379 οἱ δημοκρατικοὶ φυγάδες ὑπὸ τὸν Πελοπίδαν κατέλυσαν τὴν ἀριστοκρατικὴν ἐν Θήβαις ἐξουσίαν καὶ ἠνάγκασαν τὴν ἐν τῇ Καδμείᾳ φρουρὰν τῶν Σπαρτιατῶν ν' ἀναχωρήσῃ, ἐπεχείρησεν ἡ Σπάρτη, ἰδίως κατὰ προτροπὴν τοῦ Ἀγησιλάου, νὰ τιμωρήσῃ τὰς ἐπαναστατικὰς Θήβας καὶ ν' ἀνακτήσῃ ἐκεῖ τὴν ἐπιρροήν της. Οὕτω προέκυψεν ὁ μεταξὺ Θηβαίων καὶ Σπαρτιατῶν πόλεμος, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ὁποίου οἱ βασιλεῖς Κλεόμβροτος καὶ Ἀγησίλαος εἰσέβαλον ἐπανειλημμένως εἰς τὴν Θηβαϊκὴν χώραν, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσωσι πολλά· ὅτε δὲ μετέπειτα ἀπεφασίσθη νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον κατὰ θάλασσαν, καὶ ἰδίως κατὰ τῶν συμμάχων τῶν Θηβῶν Ἀθηναίων, ὡς κοινωνῶν τοῦ πολέμου, ὑπέστησαν ἐνταῦθα τὰ Σπαρτιατικὰ ὅπλα μεγάλας ἥττας. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσαι αἱ μερίδες ἐπεθύμουν τὴν εἰρήνην, καὶ ἰδίως οἱ ἐκ τοῦ πολέμου τούτου δυσηρεστημένοι σύμμαχοι τῆς Σπάρτης, συνῆλθον κατὰ τὸ 371 εἰς Σπάρτην πρέσβεις τῶν διαφόρων πόλεων τῆς Ἑλλάδος πρὸς κοινὴν συνδιαλλαγήν. Μεταξὺ τῶν Θηβαίων πρέσβεων εὑρίσκετο καὶ ὁ *Ἐπαμεινώνδας*, ἀνὴρ ἔνδοξος ἐπὶ παιδείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ, ἀλλ' ὅστις δὲν εἶχεν εἰσέτι δώσει δείγματα τῆς στρατηγικῆς του ἐμπειρίας. Οὗτος βλέπων ὅτι ὅλοι οἱ ἄλλοι ὑπέκυπτον εἰς τὸν Ἀγησίλαον, ἔδειξε μόνος παρρησίαν φρονήματος καὶ ὡμίλησε λόγον οὐχὶ ὑπὲρ τῶν Θηβαίων, ἀλλ' ὑπὲρ πάσης τῆς Ἑλλάδος κοινόν, ἀποδεικνύων ὅτι ὁ μὲν πόλεμος αὐξάνει τὴν Σπάρτην, καὶ ἐκ τούτου πάσχουσι πάντες οἱ λοιποί, παρακινῶν δὲ νὰ στηρίξωσι τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῆς ἰσότητος καὶ ἐπὶ τοῦ δικαίου, διότι οὕτω θέλει μείνει αὕτη ἄσειστος, ὅταν πάντες γείνωσιν ἴσοι. Βλέπων δὲ ὁ Ἀγησίλαος ὅτι οἱ Ἕλληνες μεγάλως ηὐχαριστοῦντο ἐκ τούτων καὶ ἔδιδον πᾶσαν προσοχὴν εἰς αὐτόν, τὸν ἠρώτησεν ἂν νομίζῃ ὅτι εἶναι δίκαιον καὶ ἴσον ν' αὐτονομῆται ἡ Βοιωτία, δηλ. αἱ Βοιωτικαὶ πόλεις νὰ μὴ ὑπόκεινται εἰς τὰς Θήβας. Ὁ δὲ Ἐπαμεινώνδας τὸν ἀντηρώτησε μετὰ θάρρους, ἂν φρονῇ δίκαιον ν' αὐτονομῆται ἡ Λακωνική. Τότε ἀναπηδήσας ὁ Ἀγησίλαος μεθ' ὁρμῆς, τὸν παρεκάλεσε νὰ εἴπῃ σαφῶς, ἂν ἀφήνωσι τὴν Βοιωτίαν αὐτόνομον. Ὡς δὲ αὐτὸ τοῦτο εἶπε καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἂν ἀφήνωσιν αὐτόνομον τὴν Λακωνικήν, τόσον ἐτραχύνθη ὁ Ἀγησίλαος, εὐχαριστηθεὶς μάλιστα διὰ τὴν πρόφασιν, ὥστε εὐθὺς ἐξήλειψε τῶν Θηβαίων τὸ ὄνομα ἐκ τῆς εἰρήνης καὶ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν. Εἰς δὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας εἶπε νὰ συνδιαλλαγῶσι, καὶ οὕτω ν' ἀπέλθωσιν· οὕτω καὶ ἐγένετο.

Ὁ Ἀγησίλαος ἤλπιζεν ὅτι, ἀφοῦ ὅλη ἡ Ἑλλὰς ἦτο αὐτόνομος, θὰ

καταβάλῃ ἐντὸς ὀλίγου τὰς ἐστερημένας νῦν συμμάχων Θήβας· ἀλλὰ κατὰ τὴν 20 μετὰ τὴν ἐν Σπάρτῃ συνθήκην τῆς εἰρήνης ἡμέραν ἐνίκησεν ὁ Ἐπαμεινώνδας τὸν εἰς τὴν Βοιωτίαν εἰσπεσόντα Σπαρτιατικὸν στρατὸν πλησίον τῶν *Λεύκτρων* παντελῶς (Ἰούλιον 371). Ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος ἐφονεύθη μετὰ 1,000 Λακεδαιμονίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν 400 Σπαρτιᾶται. Τοιοῦτον δυστύχημα οὐδέποτε μέχρι τοῦδε ὑπέστη ἡ Σπάρτη· ἀλλ' ἐν τῇ δυστυχίᾳ ἐδεικνύετο αὕτη μεγαλητέρα παρὰ ἐν τῇ εὐτυχίᾳ, καὶ ὑπέφερε τὴν φοβερὰν συμφορὰν ἀξιοπρεπῶς. Ἔτυχε δὲ τότε νὰ τελῇ ἡ πόλις τὴν ἑορτὴν τῶν γυμνοπαιδιῶν [1], ὅτε ἦλθον τινὲς ἐκ Λεύκτρων ἀναγγέλλοντες τὴν συμφοράν. Οἱ δὲ ἔφοροι, ἂν καὶ εὐθὺς ἦτο προφανές, ὅτι τὰ πράγματά των ἐντελῶς κατεστράφησαν καὶ ὅτι ἀπωλέσθη ἡ ἐξουσία των, οὔτε τὸν χορὸν ἄφησαν νὰ ἐξέλθῃ, οὔτε τὴν πόλιν ν' ἀλλάξῃ τὸ ἑορτάσιμον σχῆμά της· ἀλλ' ἔστειλαν κατ' οἶκον τὰ ὀνόματα τῶν ἀποθανόντων εἰς τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ ἐξηκολούθησαν διευθύνοντες τὰ θεάματα καὶ τὸν ἀγῶνα τῶν χορῶν. Τὴν δὲ ἐπαύριον, ἀφοῦ ἐγνώσθησαν ὑπὸ πάντων τίνες ἐσώθησαν καὶ τίνες ἔπεσον, οἱ μὲν τῶν ἀποθανόντων πατέρες καὶ συγγενεῖς καὶ οἰκεῖοι, καταβαίνοντες εἰς τὴν ἀγορὰν ἠσπάζοντο ἀλλήλους, λαμπρὰ ἔχοντες τὰ πρόσωπα καὶ πλήρεις μεγαλοφροσύνης καὶ χαρᾶς· οἱ δὲ τῶν σωζομένων συγγενεῖς ἔμενον κατ' οἶκον ὡς πενθοῦντες μετὰ τῶν γυναικῶν των. Ἂν δέ τις ἐξ ἀνάγκης ἐξήρχετο, ἐφαίνετο καὶ διὰ τοῦ σχήματος καὶ διὰ τῆς φωνῆς καὶ διὰ τοῦ βλέμματος ταπεινὸς καὶ συνεσταλμένος. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἔπρεπε νὰ ἴδῃ τις καὶ νὰ ἀκούσῃ τὰς γυναῖκας, τὰς μὲν περιμενούσας ζῶντας τοὺς υἱούς των ἀπὸ τῆς μάχης κατηφεῖς καὶ σιωπηλάς, τὰς δὲ τῶν λεγομένων ὅτι ἀπέθανον περιφερομένας εἰς τὰ ἱερὰ καὶ πρὸς ἀλλήλας βαδιζούσας μεθ' ἱλαρότητος καὶ ὑπερηφανείας διὰ τὴν εἰς αὐτὰς γενομένην τιμήν.

Οὐχ ἧττον ὅμως ἀνεφάνη ἐντὸς ὀλίγου μεγάλη δυσαρέσκεια μεταξὺ τῶν πολιτῶν κατὰ τοῦ Ἀγησιλάου, ὅστις προὐκάλεσε τὸν πόλεμον τοῦτον· διότι νῦν ἀπέστησαν οἱ σύμμαχοι καὶ ὑπῆρχε φόβος μὴ εἰσβάλῃ ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰς τὴν Πελοπόννησον. Διὰ τοῦτο δὲ ἐπῆλθε τότε εἰς τὸ πλῆθος πολλὴ δυσθυμία καὶ φόβος, καὶ οἱ πλεῖστοι ἐνεθυμοῦντο τὸν χρησμόν, ὅστις εἶχε δοθῇ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς περὶ τοῦ θρόνου φιλονεικίας τοῦ Ἀγησιλάου καὶ τοῦ Λεωτυχίδου, ὅτι χωλὸς

(1) Γυμνοπαιδιαὶ ἦσαν χοροί, οὓς ἐχόρευον οἱ Λάκωνες, καὶ μάλιστα τὰ παιδία, ψάλλοντες ᾄσματα καὶ παιᾶνας.

βασιλεὺς θὰ φέρῃ τὴν Σπάρτην εἰς ἀπώλειαν (ἴδε σελ. 486 ἐν σημ.). Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ὑπολήψεως, ἧς ἀπήλαυεν ὁ Ἀγησίλαος μέχρι τοῦδε, καὶ ἕνεκα τῶν μεγάλων του προτερημάτων καὶ τῆς δόξης τὸν μετεχειρίζοντο οὐ μόνον ὡς βασιλέα καὶ στρατηγὸν εἰς τὸν πόλεμον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰατρὸν καὶ διαιτητὴν τῶν πολιτικῶν δυσχερειῶν, ὡς καὶ ἤδη, ὅτε τὰς ὑπὸ τῶν νόμων ἐπιβαλλομένας ἀτιμίας ἐδίσταζον νὰ ἐφαρμόσωσιν εἰς τοὺς κατὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην δειλιάσαντας, οὓς αὐτοὶ *τρέσαντας* ὀνομάζουσι, καὶ οἵτινες ἦσαν πολλοὶ καὶ δυνατοί, διότι ἐφοβοῦντο ἐπανάστασιν ἐκ μέρους αὐτῶν. Διότι οὐ μόνον οἱ τοιοῦτοι ἀποκλείονται πάσης ἀρχῆς, ἀλλ' ἄδοξον εἶναι καὶ τὸ νὰ δώσῃ τις εἰς αὐτοὺς γυναῖκα ἐκ τῆς οἰκογενείας του, ἢ νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν. Ἔχει δὲ τὴν ἄδειαν ὅστις τοὺς ἀπαντᾷ νὰ τοὺς κτυπᾷ, ἐὰν θέλῃ· καὶ οὗτοι πρέπει νὰ ὑπομένωσι περιφερόμενοι ῥυπαροὶ καὶ ταπεινοί, καὶ φέροντες τρίβωνας συνερραμμένους ἐκ βαπτοῦ χρώματος, καὶ μέρος μὲν τοῦ πώγωνός των ξυρίζοντες, μέρος δὲ ἀφίνοντες. Ἐπικίνδυνον λοιπὸν ἦτο ν' ἀφήσωσι πολλοὺς τοιούτους εἰς τὴν πόλιν, ἥτις εἶχε τότε ἀνάγκην οὐχὶ ὀλίγων στρατιωτῶν. Διὸ ἐκλέγουσι νομοθέτην τὸν Ἀγησίλαον, ὅστις οὔτε προσθείς τι οὔτ' ἀφαιρέσας, οὔτε μεταβαλὼν ἐκ τῶν νόμων, προσῆλθεν εἰς τὸ πλῆθος τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ εἰπὼν ὅτι πρέπει ν' ἀφήσωσι σήμερον νὰ κοιμηθῶσιν οἱ νόμοι, ἀπὸ δὲ τῆς σήμερον νὰ ἦναι ἔγκυροι διὰ τὸ ἑξῆς, διεφύλαξε τοὺς νόμους εἰς τὴν πόλιν καὶ τοὺς ἄνδρας αὐτοὺς ἐπιτίμους.

Αἱ συνέπειαι τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης ἦσαν διὰ τοὺς Σπαρτιάτας φοβεραί. Οὗτοι ἐθέριζον νῦν τὴν ἀμοιβὴν τῶν πρὸ ἐτῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἀδικιῶν των. Οἱ παλαιοὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ σύμμαχοι ἀπεστάτησαν κατὰ πλεῖστον μέρος, καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσῆλθε περὶ τὸ τέλος τοῦ 370 εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀφοῦ δὲ οἱ νέοι τῶν Θηβῶν σύμμαχοι, οἱ Πελοποννήσιοι, ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ, εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγάς του στρατὸν 50,000—70,000 ἀνδρῶν. Εἰς τέσσαρα δὲ σώματα διαιρεθέντες εἰσῆλθον οἱ σύμμαχοι εἰς τὴν Λακωνικὴν καὶ ἠνώθησαν ἐν Σελλασίᾳ. Ἐκεῖθεν δὲ ἐπορεύθησαν χωρὶς νὰ εὕρωσιν ἀντίστασιν κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Εὐρώτα μέχρι πλησίον τῆς Σπάρτης. Ὅτε αἱ Σπαρτιάτιδες γυναῖκες εἶδον τὸν καπνὸν τῶν ἐχθρικῶν πυρῶν, ἐξέβαλον φοβερὰς κραυγάς· οἱ γέροντες ἔτρεχον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ φωνάζοντες καὶ θορυβοῦντες καὶ πλήρεις ἀγανακτήσεως διὰ τὴν τοιαύτην καταισχύνην τῆς πόλεως, ἡ δὲ νεολαία ἀπήτησε θορυβωδῶς νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Ἀγησίλαος ἐλυπεῖτο βεβαίως τότε διὰ ταῦτα, τὸν

ἔθλιβε δὲ καὶ ἡ ἰδέα περὶ τῆς δόξης του, ὅτι μεγίστην παραλαβὼν τὴν πόλιν καὶ δεινοτάτην, ἔβλεπεν ἤδη σμικρυνθεῖσαν αὐτῆς τὴν ὑπόληψιν καὶ ταπεινωθεῖσαν τὴν καύχησιν, ἣν καὶ αὐτὸς πολλάκις μετεχειρίσθη, εἰπὼν, ὅτι γυνὴ Λάκαινα δὲν εἶδέ ποτε καπνὸν ἐχθρικόν· νῦν ἵσταντο οἱ Θηβαῖοι παρὰ τὸν Εὐρώταν καὶ ἠπείλουν τὸν Ἀγησίλαον μετὰ μεγαλαυχίας, καλοῦντες αὐτὸν ὀνομαστὶ καὶ προσκαλοῦντες νὰ πολεμήσῃ πρὸς αὐτούς. Αὐτὸς ὅμως ἐκράτει, ὡς ἄλλοτε ὁ Περικλῆς τοὺς Ἀθηναίους, τὸν δυσηρεστημένον στρατόν του ἐν τῇ πόλει, καὶ δὲν ἐπέτρεψεν ἀγῶνα κατὰ τοῦ μεγάλως ὑπερέχοντος κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἐχθροῦ. Ἐπὶ τέλους δὲ διέβησαν οἱ σύμμαχοι μεσημβρινῶς τῆς Σπάρτης πλησίον τῶν *Ἀμυκλῶν* τὸν ἕνεκα τοῦ χειμῶνος ἐξωγκωμένον Εὐρώταν, καὶ μετέβησαν πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, ὅπου ἔκειτο ἡ Σπάρτη. Ἐπροπορεύετο δὲ τῆς φάλαγγος ὁ Ἐπαμεινώνδας, καί τινες ἔδειξαν αὐτὸν εἰς τὸν Ἀγησίλαον. Ἐκεῖνος δὲ, ὡς λέγεται, ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἀτενίσας καὶ παρακολουθήσας αὐτὸν διὰ τοῦ βλέμματος, οὐδὲν ἄλλο εἶπε, πλὴν τοῦτο μόνον, « Ὢ τοῦ μεγαλοπράγμονος ἀνδρός! » Κατὰ δὲ τὴν τρίτην ἢ τετάρτην ἡμέραν μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ ἐπορεύθη ὁ Ἐπαμεινώνδας κατὰ τῆς πόλεως Σπάρτης, καὶ ἤδη ἔφθασαν οἱ ἱππεῖς του μέχρι τοῦ ἱπποδρόμου τοῦ *Γαιαόχου*[1], ὅτε ἀπεκρούσθησαν διὰ προσβολῆς Σπαρτιατῶν ἱππέων καὶ ὁπλιτῶν. Ἀλλὰ καὶ νῦν δὲν ἐξῆλθεν ὁ Ἀγησίλαος τῆς πόλεως, ἵνα συνάψῃ μάχην πρὸς τὸν ἐχθρόν.

Ἐντὸς δὲ τῆς Λακεδαίμονος τινὲς τῶν ἔκπαλαι γνωστῶν ὡς ῥᾳδιούργων, ὡς 200 τὸν ἀριθμὸν, συνεννοηθέντες κατέλαβον τὸ *Ἰσσώριον*, ὅπου ἦτο τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ἰσχυρὸν καὶ δυσάλωτον τόπον. Καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι ἤθελον εὐθὺς νὰ ὁρμήσωσι κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος φοβηθεὶς στάσιν τινὰ διέταξεν, οἱ μὲν ἄλλοι νὰ ἡσυχάσωσιν, αὐτὸς δὲ, τὸ ἱμάτιον μόνον φορῶν καὶ ἕνα ὑπηρέτην ἔχων, ἐπλησίασε βοῶν ὅτι κακῶς ἐνόησαν τὸ πρόσταγμά του· διότι δὲν τοὺς διέταξε νὰ συνέλθωσιν ἐνταῦθα, οὔτε ὅλοι ὁμοῦ, ἀλλ' ἄλλοι μὲν ἐκεῖ, (καὶ ἔδειξεν ἄλλον τινὰ τόπον), ἄλλοι δὲ εἰς ἄλλο μέρος τῆς πόλεως. Οὗτοι δὲ ἀκούσαντες ταῦτα, ἐχάρησαν, νομίσαντες ὅτι ὁ σκοπός των δὲν ἐφωράθη. Καὶ χωρισθέντες εἰς τοὺς τόπους, οὓς ἐκεῖνος τοῖς ἔδειξεν, ἀπῆλθον· ὁ δὲ Ἀγησίλαος ἔφερεν εὐθὺς ἄλλους στρατιώτας καὶ κατέλαβε τὸ Ἰσσώριον. Ἐκ δὲ τῶν συνωμοσάντων ἐκείνων συλλαβὼν περὶ τοὺς 50 τοὺς ἐθανάτωσε διὰ νυκτός. Κατεμηνύθη δὲ καὶ ἄλλη μείζων

(1) Ξενοφ. Ἑλλην. 6, 5, 30 καὶ ἑξῆς. Παυσαν. 3, 20, 2.

συνωμοσία καὶ συσσωμάτωσις ἀνδρῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες συνήρχοντο κρυφίως εἰς οἰκίαν τινά, ὅπως νεωτερίσωσι. Τούτους καὶ νὰ κρίνωσιν ἦτο δύσκολον ἐν μέσῳ τοσαύτης ταραχῆς, ἀλλὰ κακὸν καὶ νὰ τοὺς ἀφήσωσι νὰ ἐπιβουλεύωνται· τοὺς ἐφόνευσε λοιπὸν καὶ τούτους, συσκεφθεὶς μετὰ τῶν ἐφόρων, ἀκρίτους, ἐνῷ πρὶν οὐδείς ποτε Σπαρτιάτης ἐθανατώθη ἄνευ δίκης. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν εἰς τὰ ὅπλα κατατεταγμένων περιοίκων καὶ Εἱλώτων ἀπεδίδρασκον ἐκ τῆς πόλεως πρὸς τοὺς ἐχθρούς, καὶ τοῦτο πολλὴν ἐπέφερεν ἀθυμίαν, διέταξε τοὺς ὑπηρέτας του περὶ τὸν ὄρθρον νὰ περιέρχωνται τὰς στιβάδας, ἐφ' ὧν ἐκοιμῶντο οἱ στρατιῶται, καὶ νὰ λαμβάνωσι καὶ κρύπτωσι τὰ ὅπλα τῶν ἀναχωρούντων, ἵνα ἀγνοῆται τὸ πλῆθος αὐτῶν.

Ἐπειδὴ ὁ Ἐπαμεινώνδας δὲν ἠδύνατο νὰ παρακινήσῃ τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς πόλεώς των, καὶ ἐθεώρει πολὺ ἐπικίνδυνον νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῆς βίας εἰς τὴν πόλιν, διὰ τοῦτο ἐγκατέλιπε τὴν Σπάρτην καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα καὶ ἐπορεύθη εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ἣν ἀπέσπασεν ἀπὸ τῆς Σπάρτης καὶ ἐξησφάλισε διὰ τοῦ ἀνοικοδομηθέντος φρουρίου Μεσσήνης. «Εἰς τοῦτο συμφωνοῦσιν ἅπαντες», λέγει ὁ Πλούταρχος[1], «ὅτι τῆς σωτηρίας τῆς Σπάρτης αἴτιος ἔγεινεν ὁ Ἀγησίλαος, διότι παραιτηθεὶς τῶν ἐμφύτων παθῶν του, τοῦ φιλονείκου ἤθους καὶ τῆς φιλοδοξίας, ἐφρόντισε κυρίως περὶ τῆς ἀσφαλείας. Δὲν ἠδυνήθη ὅμως ν' ἀνεγείρῃ τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν τῆς πόλεως ἐκ τῆς πτώσεως αὐτῆς.» Ἐκτὸς τῆς Μεσσήνης ᾠκοδομήθη καὶ εἰς τὴν ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῆς Σπάρτης ἀποστᾶσαν Ἀρκαδίαν μεγάλη πόλις καὶ φρούριον, ἡ *Μεγαλόπολις*, κατὰ προτροπὴν τοῦ Ἐπαμεινώνδου· ὥστε νῦν ἡ Σπάρτη ἐμποδίζετο νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ σειρᾶς τεσσάρων φρουρίων, τῆς Μεσσήνης, Μεγαλουπόλεως, Τεγέας καὶ Ἄργους.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἔκαμε καὶ τρεῖς ἄλλας ἐκστρατείας εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἵνα ἐνδυναμώσῃ τὴν ἀμυντικὴν δύναμιν τῶν συμμάχων του ἐναντίον τῆς Σπάρτης καὶ καταβάλῃ τοὺς φίλους αὐτῆς. Ἡ τελευταία ἐκστρατεία του ἐγένετο κατὰ τὸ 362, ἧς αἰτία ἦσαν διχόνοιαι μεταξὺ τῶν Ἀρκάδων. Ὁ γέρων Ἀγησίλαος ἐτέθη καὶ πάλιν ἐπὶ κεφαλῆς στρατεύματός τινος, καὶ ἐπορεύθη ἐναντίον τοῦ θανασίμου ἐχθροῦ εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. Ὅτε ὁ Ἐπαμεινώνδας ἤκουσεν, ὅτι ἐγκατέλιπεν ὁ Ἀγησίλαος τὴν Λακωνικήν, ὅπως ἑνωθῇ μετὰ τῶν πλη-

(1) Ἐν β. Αγησ. 33.

σίον τῆς Μαντινείας ὑπαρχόντων συμμάχων, ἀνεχώρησε κρυφίως τῶν Μαντινέων διὰ νυκτὸς ἐκ τῆς Τεγέας, φέρων τὸ στράτευμα κατ' αὐτῆς τῆς Λακεδαίμονος, καὶ παρ' ὀλίγον, ἀφεὶς ὀπίσω τὸν Ἀγησίλαον, νὰ κυριεύσῃ ἔρημον αἰφνιδίως τὴν Σπάρτην. Ἀλλ' ὁ Θεσπιεὺς *Εὔθυνος*, ἢ Κρής τις, ἐμήνυσε τοῦτο εἰς τὸν Ἀγησίλαον, ὅστις ἔπεμψεν ἐμπρὸς ἱππέα, ἵνα τὸ ἀναγγείλῃ εἰς τὸν ἐν Σπάρτῃ μείναντα υἱόν του Ἀρχίδαμον· μετ' οὐ πολὺ δὲ ἦλθε καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὴν Σπάρτην μετὰ τοῦ στρατοῦ του, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ὅστις μετὰ ματαίαν κατὰ τῆς Σπάρτης προσβολὴν ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. Ἐνταῦθα δὲ συνεκροτήθη ὀλίγας ἡμέρας ὕστερον κατὰ τὴν 4 Ἰουλίου 362 ἐν Μαντινείᾳ μεταξὺ τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ τοῦ Ἀγησιλάου σφοδροτάτη μάχη, καθ' ἣν ἐνίκησαν μὲν οἱ Θηβαῖοι, ἀλλὰ τὴν νίκην ἐξηγόρασαν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ των. Ἀμφότερα τὰ μέρη τόσον ἐκοπίασαν κατὰ τὴν μάχην ταύτην, ὥστε εὐθὺς μετ' αὐτὴν ἐπῆλθεν ἡσυχία τις· αἱ δὲ ἐμπόλεμοι πόλεις συνῆψαν εἰρήνην, ἧς μόνον ἡ Σπάρτη δὲν ἔλαβε μέρος, διότι ὁ ἰσχυρογνώμων Ἀγησίλαος δὲν ἠθέλησε ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Μεσσηνίας. Ἡ δὲ Μεσσηνία ἀπετίναξε διὰ παντὸς τὸν ζυγὸν αὐτῆς[1].

Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἦτο εὐχάριστον εἰς τὸν Ἀγησίλαον ὅτι εὗρεν ἀσχολίαν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Αἴγυπτος εἶχεν ἀποσπασθῆ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀπὸ τῆς Περσίας, καὶ εἶχεν ἱδρύσει ἰδιαίτερον βασίλειον· νῦν δὲ ἐβασίλευεν ἐκεῖ ὁ βασιλεὺς *Ταχώς*. Οὗτος ἐπεχείρησε πόλεμον ἐναντίον τῆς Περσίας, ἵνα κυριεύσῃ τὰ παράλια τῆς Συρίας καὶ τῆς Φοινίκης. Καὶ διὰ μὲν τὸν στόλον του εὗρεν ἀρχηγὸν τὸν Ἀθηναῖον *Χαβρίαν*, διὰ δὲ τὸν κατὰ ξηρὰν στρατόν του ἐπεθύμει Σπαρτιάτην στρατηγόν. Ὁ ὀγδοηκοντούτης Ἀγησίλαος, πλήρης λύπης καὶ δυσαρεσκείας διὰ τὴν κατάστασιν τῆς πατρίδος του, ἀπεφάσισε νὰ δανείσῃ τὸ σῶμά του εἰς ἀποστάτην τοῦ βασιλέως, εἰς ἄνθρωπον βάρβαρον, καὶ νὰ πωλήσῃ τὸ ὄνομα καὶ τὴν δόξαν του, πράττων ἔργα μισθοφόρου ἀρχηγοῦ ξενικῶν στρατευμάτων. Ἤλπιζε δὲ διὰ τῆς πολεμικῆς ταύτης ὑπηρεσίας νὰ παράσχῃ εἰς τὴν καταβεβλημένην πατρίδα του τὰ μέσα πρὸς νέαν προαγωγὴν καὶ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Μεσσηνίας. Μετὰ 1000 ὁπλιτῶν, οὓς συνήγαγε δι' Αἰγυπτιακῶν χρημάτων, ἀπέπλευσε πιθανῶς κατὰ τὸ ἔαρ 361· συνώδευσαν δὲ αὐτὸν 30 Σπαρτιᾶται σύμβουλοι. Ὡς δὲ κατέπλευσεν

---

(1) Διόδ. Σικελ. 15, 89.

εἰς τὴν Αἴγυπτον, εὐθὺς οἱ πρῶτοι τῶν ἀρχηγῶν καὶ διοικητῶν τοῦ βασιλέως διηυθύνθησαν πρὸς τὸ πλοῖόν του, ὅπως τὸν περιποιηθῶσι. Καὶ ἐκ μέρους δὲ τῶν ἄλλων Αἰγυπτίων ὑπῆρχε πολλὴ σπουδὴ καὶ μεγάλη προσδοκία ἐξ αἰτίας τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς δόξης τοῦ Ἀγησιλάου· καὶ ἔτρεχον ὅλοι νὰ τὸν ἴδωσιν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔβλεπον καμμίαν λαμπρότητα καὶ ἐπίδειξιν, αὐτὸν δὲ γέροντα εὐτελῆ καὶ μικρὸν τὸ ἀνάστημα, κείμενον εἰς τὰ χόρτα παρὰ τὴν θάλασσαν, φοροῦντα δὲ τραχὺ καὶ πενιχρὸν ἱμάτιον, τοῖς ἦλθε νὰ γελάσωσι καὶ νὰ τὸν περιπαίξωσι, λέγοντες ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ τοῦ μύθου· «ὤδινεν ὄρος καὶ ἔτεκε μῦν.» Ἐκ τούτου δυσαρεστηθεὶς ὁ γέρων εἶπεν «Περιμείνατε, ὁ ποντικὸς θὰ σᾶς φανῇ ὡς λέων.» Ἔτι δὲ μᾶλλον ἠπόρησεν ὁ λαὸς διὰ τὴν ἀτοπίαν αὐτοῦ, ὅταν τῷ ἔφερον καὶ τῷ παρουσίασαν δῶρα, ἅτινα τῷ ἔστειλεν ὁ Ταχώς, καὶ αὐτὸς τὰ μὲν ἄλευρα, τοὺς μόσχους καὶ τὰς χῆνας ἔλαβε, τὰ δὲ τραγήματα καὶ τοὺς πλακοῦντας καὶ τὰ μῦρα δὲν ἐδέχθη· καὶ ὅταν τὸν ἐβίασαν διὰ παρακλήσεων νὰ τὰ λάβῃ, εἶπε νὰ τὰ δώσωσιν εἰς τοὺς Εἵλωτας. Ὁ Ἀγησίλαος ἤλπιζε νὰ λάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν ἐπὶ πάντων τῶν στρατευμάτων τοῦ βασιλέως· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἀνεδείχθη εἰμὴ στρατηγὸς μόνον τῶν μισθοφόρων, ᾐσθάνθη ἑαυτὸν περιφρονηθέντα, καὶ ἐξεδικήθη ἐντὸς ὀλίγου τὸν βασιλέα διὰ προδοσίας. Νέος τις δηλαδὴ συγγενὴς τοῦ βασιλέως, *Νεκτάναβις* ὀνομαζόμενος, ἐπαναστατήσας κατὰ τοῦ βασιλέως Ταχὼ καὶ ἀναγορευθεὶς ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεύς, παρεκάλεσε τὸν Ἀγησίλαον καὶ Χαβρίαν νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ· καὶ οὗτος μὲν ἀπεποιήθη, ἐκεῖνος δὲ λέγων, ὅτι ἐχρεώστει νὰ φροντίζῃ μόνον περὶ τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος του, ἔστειλεν εἰς Σπάρτην, καὶ κατηγορήσας μὲν ἀφ' ἑνὸς τὸν Ταχώ, ἐπαινέσας δὲ τὸν Νεκτάναβιν, ἐζήτει ὁδηγίας· διαταχθεὶς δὲ νὰ πράξῃ ὅ,τι ἐνόμιζε συμφερώτερον εἰς τὴν πατρίδα, ἡνώθη ἄνευ δισταγμοῦ μετὰ τοῦ ἀποστάτου. Διὰ τῶν ἐμφρόνων δὲ αὐτοῦ διατάξεων ἐνίκησε τελείαν νίκην ὑπὲρ αὐτοῦ κατ' ἄλλου ἀνταγωνιστοῦ τῆς ὑπερτάτης ἐξουσίας. Ἀνταμειφθεὶς δὲ γενναίως καὶ βλέπων ὅτι δὲν εἶχέ τι ἄξιον λόγου νὰ πράξῃ πλέον ἐν Ἀσίᾳ, ἀπέπλευσεν εἰς τὰ ἴδια, προτιθέμενος ν' ἀφιερώσῃ τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς του καὶ τὸν πλοῦτον, ὃν ἀπέκτησεν, (230 τάλαντα) εἰς ἀνάκτησιν τῆς Μεσσήνης. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο χειμών, ἠναγκάσθη νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν λεγόμενον λιμένα τοῦ *Μενελάου*, ἔρημόν τι χωρίον τῆς Λιβύης. Ἐνταῦθα δὲ ἠσθένησεν αἰφνιδίως καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸ 82 ἔτος τῆς ἡλικίας του, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 360. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις ὑπῆρχε συνήθεια τὰ σώ-

ματα τῶν ἀποθνησκόντων βασιλέων νὰ φέρωσιν εἰς τὴν πατρίδα, οἱ μετ' αὐτοῦ Σπαρτιᾶται χύσαντες κηρίον εἰς τὸν νεκρόν του, τὸν ἔφερον εἰς τὴν Σπάρτην ὅπου ἐτάφη μὲ τὰς συνήθεις λαμπρὰς τελετὰς (σελ. 79). Τὸν διεδέχθη δὲ ὁ υἱός του Ἀρχίδαμος ὁ τρίτος.

27. ΠΕΛΟΠΙΔΑΣ Ο ΘΗΒΑΙΟΣ.

Πελοπίδας[1], ὁ υἱὸς τοῦ Ἱππόκλου, ὅστις ὑπῆρξεν ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ὁ καταστροφεὺς τῆς Σπαρτιατικῆς ὑπεροχῆς καὶ ὁ θεμελιωτὴς καὶ τὸ στήριγμα τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβῶν, κατήγετο ἔκ τινος ἐπισήμου καὶ πλουσίου γένους, καὶ ὅμως ἔζη μὲ ὅλον τὸν πλοῦτόν του, ὃν ἐπηύξησε προσέτι διὰ λαμπροῦ γάμου, πολὺ λιτῶς καὶ ἁπλῶς. Γενναίως ὑπεστήριζε διὰ τοῦ πλούτου του τοὺς ἀνάγκην ἔχοντας καὶ τοὺς φίλους του, καὶ ἀφιέρωνε τὸν καιρόν του οὐχὶ εἰς τὴν διατήρησιν καὶ ἐπαύξησιν τῆς περιουσίας του, ἀλλ' εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πολιτείας· ὥστε ὁ πλοῦτος αὐτοῦ βαθμηδὸν μεγάλως ἠλαττώθη. Ὅτε δὲ οἱ φίλοι του τὸν ἐνουθέτουν καὶ τῷ ἔλεγον ὅτι παραμελεῖ πρᾶγμα ἀναγκαῖον, τὸ νὰ ἔχῃ χρήματα, εἶπεν «Ἀναγκαῖον, μὰ τὸν Δία, εἰς τὸν *Νικόδημον* τοῦτον, δείξας χωλόν τινα καὶ τυφλόν.» Εἶχε δὲ τὸ αὐτὸ ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς φρόνημα τοῦ φίλου του Ἐπαμεινώνδου, πρὸς ὃν φιλικώτατα διέκειτο μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἄνευ φθόνου καὶ ζηλοτυπίας, ἄνευ φιλοδοξίας καὶ φιλαρχίας προσεπάθουν οἱ δύο μεγάλοι οὗτοι φίλοι μόνον καὶ μόνον νὰ ὑπηρετῶσι τὴν πατρίδα των. Καὶ ὑπελείπετο μὲν ὁ Πελοπίδας, ὅστις ἦτο χαρακτῆρος ὀξέος καὶ ὁρμητικοῦ, τοῦ φίλου του κατὰ τὴν ψυχικὴν γαλήνην καὶ ἀταραξίαν, ὡς καὶ κατὰ τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν, ἀλλ' ἦτο ὅμοιος αὐτῷ κατὰ τὴν ἁγνότητα τῶν φρονημάτων καὶ τὴν στερεότητα τῶν ἀρχῶν. Ἐνῷ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἔκλινε μᾶλλον πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας, ὁ Πελοπίδας εὕρισκεν εὐχαρίστησιν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον· καὶ ὁ μὲν Ἐπαμεινώνδας εὐχαριστεῖτο μᾶλλον ν' ἀκούῃ τι καὶ νὰ φιλοσοφῇ, ὁ δὲ Πελοπίδας διέτριβεν εἰς παλαίστρας καὶ κυνηγέσια. Τὴν σφοδρὰν πρὸς ἀλλήλους φιλίαν συνῆψαν κατὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ ἐκστρατείαν (385) ὅτε συνεξεστράτευσαν μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων, εἰς οὕς, φίλους ἔτι ὄντας καὶ συμμάχους, εἶχον πέμψει οἱ

(1) Πλουτ. ἐν β. Πελοπίδου. Κορνήλ. Νέπως ἐν β. Πελοπίδου.

Θηβαῖοι βοήθειαν· διότι τεταγμένοι μετ' ἀλλήλων εἰς τοὺς ὁπλίτας καὶ μαχόμενοι κατὰ τῶν Ἀρκάδων, ὁ μὲν Πελοπίδας, 7 τραύματα λαβὼν, ἔπεσεν ἐπὶ πολλῶν νεκρῶν φίλων ὁμοῦ καὶ ἐχθρῶν, ὁ δὲ Ἐπαμεινώνδας, εἰ καὶ νομίζων ὅτι δὲν εἶχε πλέον αὐτὸς ζωὴν, προέβη καὶ ἐστάθη ἔμπροσθεν τοῦ σώματος καὶ τῶν ὅπλων του, καὶ ἐκινδύνευσε πολεμῶν μόνος πρὸς πολλοὺς, προτιμῶν ν' ἀποθάνῃ παρὰ ν' ἀφήσῃ κείμενον τὸν Πελοπίδαν ἐκεῖ. Ἐνῷ δὲ ἤδη καὶ αὐτὸς διέκειτο κακῶς καὶ εἶχε πληγὴν λόγχης εἰς τὸ στῆθος καὶ τραῦμα ξίφους εἰς τὸν βραχίονα, ἔφθασε βοηθῶν ὁ *Ἀγησίλαος*, ὁ βασιλεὺς τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἔσωσεν ἀνελπίστως αὐτὸς ἀμφοτέρους.

Ὅτε κατὰ τὸ θέρος τοῦ 383 ὁ Σπαρτιάτης Φοιβίδας διὰ προδοσίας κατέλαβε (σελ. 495) τὴν Καδμείαν καὶ εἰς τὰς Θήβας κατέστησεν ὀλιγαρχικὴν κυβέρνησιν, ἔφυγεν ὁ Πελοπίδας μετὰ 400 σχεδὸν δημοκρατικῶν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ εὗρε καταφύγιον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὡς ἐπὶ τῶν 30 τυράννων οἱ φυγάδες Ἀθηναῖοι δημοκρατικοὶ κατέφυγον εἰς τὰς Θήβας. Οἱ Θηβαῖοι ὀλιγαρχικοὶ ἀπεκύρηξαν μὲν εὐθὺς τοὺς φυγάδας, ὅτε δὲ ἔμαθον ὅτι οὗτοι διέτριβον ἐν Ἀθήναις, προσφιλεῖς ὄντες εἰς τὸ πλῆθος καὶ τιμώμενοι ὑπὸ τῶν καλῶν κἀγαθῶν πολιτῶν, ἤρχισαν κρυφίως νὰ ἐπιβουλεύωνται αὐτούς· καὶ πέμψαντες ἀγνώστους ἀνθρώπους τὸν μὲν Ἀνδροκλείδαν, ὅστις ἐθεωρεῖτο ἀρχηγὸς τῶν δημοκρατικῶν, φονεύουσι διὰ δόλου, τῶν δὲ ἄλλων ἀπέτυχον. Ἦλθον δὲ καὶ παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων γράμματα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, διατάττοντα νὰ μὴ δέχωνται τοὺς φυγάδας, μηδὲ νὰ παροξύνωσιν αὐτοὺς, ἀλλὰ νὰ τοὺς καταδιώκωσιν, ὡς κοινοὺς ἐχθροὺς καταδειχθέντας ὑπὸ τῶν συμμάχων των. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶχον πάτριον καὶ ἔμφυτον αἴσθημα τὴν φιλανθρωπίαν, ἠθέλησαν ν' ἀνταμείψωσι προσέτι τοὺς Θηβαίους καὶ διότι οὗτοι πρὸ πάντων συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας[1], καὶ εἶχον ψηφίσει «ἄν τις Ἀθηναῖος κατὰ τῶν τυράννων κινῇ ὅπλα διὰ τῆς Βοιωτίας, οὐδεὶς Βοιωτὸς, οὔτε νὰ τὸ ἀκούῃ οὔτε νὰ τὸ βλέπῃ.» Ἕνεκα τούτων δὲν ἠδίκησαν τοὺς Θηβαίους. Νῦν δὲ ὁ Πελοπίδας, καίτοι ὢν εἷς ἐκ τῶν νεωτάτων, παρεκίνει ὅμως ἰδίως καὶ ἕκαστον τῶν φυγάδων καὶ πρὸς τὸ πλῆθος ὡμίλησε λέγων, ὅτι οὔτε καλὸν οὔτε ὅσιον τὴν μὲν πατρίδα νὰ παραβλέπωσιν ὑπὸ δουλείαν οὖσαν καὶ φρουρὰν ξένην ἔχουσαν, αὐτοὶ δὲ ν' ἀρκῶνται ὅτι ἔσωσαν τὴν ζωήν των, καὶ νὰ κρέμων-

(1) Ἐπὶ Θρασυβούλου, μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, κατὰ τῶν 30 τυράννων.

ται ἀπὸ τῶν ψηφισμάτων τῶν Ἀθηναίων· ἀλλὰ πρέπει νὰ προσπαθήσωσι νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ νὰ σώσωσιν αὐτὴν τῆς τυραννίδος· ἠδύναντο δὲ νὰ προσδοκῶσι βοήθειαν καὶ σύμπραξιν παρὰ τῶν ἐν Θήβαις φίλων των. Ὡς λοιπὸν τοὺς ἔπεισε, πέμπουσι κρυφίως πρὸς τοὺς ὑπολειπομένους ἐν Θήβαις φίλους των, ἵνα τοῖς εἴπωσι ταῦτα. Ἐκεῖνοι δὲ ἐνέκρινον ταῦτα· καὶ ὁ μὲν *Χάρων*, ὅστις ἦτο ὁ ἐπισημότατος ὅλων, τοῖς ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ τὴν οἰκίαν του, ὁ δὲ Φυλλίδας κατώρθωσε νὰ γείνῃ γραμματεὺς τῶν πολεμάρχων Ἀρχίου καὶ Φιλίππου. Οἱ δύο οὗτοι Θηβαῖοι, ὑποκρινόμενοι ὅτι φρονοῦσι τὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἔπεισαν τοὺς κατέχοντας ἐν Θήβαις τὴν ἐξουσίαν ὅτι εἶναι φίλοι των· ὁ τελευταῖος μάλιστα ἔτυχε νὰ σταλῇ εἰς τὰς Ἀθήνας διά τινα ὑπόθεσιν, ἔνθα συνενοήθη μετὰ τῶν προγεγραμμένων φίλων του περὶ τοῦ σχεδίου τῆς ἐπιστροφῆς.

Κατά τινα προσδιορισθεῖσαν ἡμέραν περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 379 συνηθροίσθησαν οἱ φυγάδες εἰς τὸ *Θριάσιον* πεδίον [1] εἰς τὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας. Ἐνταῦθα δὲ περιέμενον οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ὑπὸ *τὸν Φερένικον*, ἐνῷ 12 ἐκ τῶν νεωτάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο ὁ *Πελοπίδας*, ὁ *Μέλλων*, ὁ *Δαμοκλείδας* καὶ ὁ *Θεόπομπος*, ἄνδρες ἐκ τῶν πρώτων οἴκων τῶν Θηβῶν, ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τῶν συντρόφων των καὶ προὐχώρησαν ἐμπρός, ἵνα εἰσέλθωσι κρυφίως εἰς τὴν πόλιν καὶ φονεύσωσι τοὺς τυράννους. Ἐνδεδυμένοι μικρὰ χλαμύδια, καὶ φέροντες διάφορα σκεύη τοῦ κυνηγίου, καὶ ὑπὸ θηρευτικῶν κυνῶν συνοδευόμενοι, ἐπορεύθησαν διὰ τοῦ Κιθαιρῶνος, ὥστε οἱ ἀπαντῶντες αὐτοὺς νὰ μὴ τοὺς ὑποπτεύωσιν, ἀλλὰ νὰ νομίζωσιν, ὅτι κυνηγοῦντες περιεπλανῶντο. Ὅτε δὲ ἔφθασαν πλησίον τῶν Θηβῶν, φορέσαντες ἐνδύματα γεωργῶν καὶ διαιρεθέντες εἰσῆλθον ἄγνωστοι, ἄλλοι δι' ἄλλων μερῶν τῆς πόλεως, ἐνῷ ἔτι ἦτο ἡμέρα, ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ νὰ συναντηθῶσιν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ *Χάρωνος*, εἰς ὃν εἶχον προπέμψει ἀγγελιαφόρον, ἵνα ἀναγγείλῃ αὐτῷ τὴν ἄφιξίν των. Μολονότι δὲ ἦτο ἀκόμη ἡμέρα, ὅμως δὲν παρετηρήθησαν οὔτε ἐγνωρίσθησαν· διότι ἕνεκα τοῦ ἀνέμου καὶ τῆς χιόνος εἶχον καταφύγει οἱ πλεῖστοι ἄνθρωποι ἐνωρὶς εἰς τὰς οἰκίας των. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν, οἱ Πολέμαρχοι *Ἀρχίας καὶ Φίλιππος* μετὰ τῶν συναδέλφων των, εἶχον προσκληθῆ κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν εἰς συμπόσιον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φυλλίδου, ὅστις ἔπραττεν ὅ,τι ἠδύνατο, ἵνα παραδώσῃ τοὺς Πολεμάρχους εἰς τοὺς φυγάδας.

(1) Ἡ πρὸ τῆς Ἐλευσῖνος πεδιάς, ὅθεν διέρχεται ἡ ὁδὸς πρὸς τὰς Θήβας.

Ἐνταῦθα δὲ ἔμελλον ἐκεῖνοι ἐκλελυμένοι ὑπὸ τῶν ἡδονῶν καὶ μεθύοντες νὰ προσβληθῶσιν ὑπὸ τῶν φυγάδων καὶ νὰ φονευθῶσιν.

Ἤδη εἶχεν ἐπέλθει νὺξ, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Χάρωνος συνῆλθον ὀλίγον κατ' ὀλίγον 48 συνωμόται, ἕτοιμοι νὰ ἀρχίσωσι τὸ τολμηρόν των ἔργον. Ὅτε δὲ ἔφθασεν εἰς τοὺς διασκεδάζοντας τυράννους μήνυσίς τις περὶ τῶν φυγάδων, ὅτι ἐκρύπτοντο εἰς τὴν πόλιν, ὁ μὲν Φυλλίδας ἔστρεψε τὸν λόγον ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ὁ Ἀρχίας ἔπεμψεν ἕνα τῶν ὑπηρετῶν πρὸς τὸν Χάρωνα, προστάττων αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εὐθύς. Ἐνῷ λοιπὸν οἱ περὶ τὸν Πελοπίδαν ἡτοιμάζοντο, ἐξαίφνης ἤκουσαν ὅτι ἐκτύπα τις τὴν θύραν, ὅστις εἶπεν ὅτι οἱ Πολέμαρχοι ἐζήτουν τὸν Χάρωνα νὰ μεταβῇ εὐθὺς πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φυλλίδου. Πάντες ἐνόμισαν ὅτι ἐπροδόθη τὸ σχέδιόν των, καὶ μεγάλως ἐθορυβήθησαν· ἀλλ' ὁ Χάρων μετέβη μετὰ θάῤῥους εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φυλλίδου, ὅπου εὗρε τὸν Ἀρχίαν καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ ἤδη μεθυσμένους. Εἰς τὰ ὦτα τῶν τυράννων εἶχε φθάσει ἀόριστός τις φήμη τῶν συμβάντων τῆς ἡμέρας, καὶ διὰ τοῦτο προσεκάλεσεν ὁ Ἀρχίας τὸν Χάρωνα; ἵνα τὸν ἐρωτήσῃ περὶ τούτου. Ὁ Χάρων καὶ ὁ Φυλλίδας κατώρθωσαν νὰ καταπραΰνωσι τὸν Ἀρχίαν, καὶ οἱ Πολέμαρχοι ἤρχισαν πάλιν νὰ πίνωσι, καὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν μεγίστην εὐθυμίαν· διότι ὁ Φυλλίδας τοὺς ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ φθάσωσι καὶ αἱ χορεύτριαι, ὡς ὑπεσχέθη. Μόλις ὅμως εἶχεν ἀπομακρυνθῆ ὁ Χάρων, καὶ ἀπεσταλμένος τις ἐξ Ἀθηνῶν ἦλθε παρὰ Ἀρχίου τοῦ Ἱεροφάντου[1] πρὸς τὸν ὁμώνυμον αὐτοῦ Ἀρχίαν, φέρων ἐπιστολήν. Τότε δὲ παρουσιασθεὶς ὁ γραμματοκομιστὴς εἰς τὸν Ἀρχίαν, ὅστις ἦτο μεθυσμένος, καὶ δοὺς τὴν ἐπιστολὴν, τῷ εἶπεν ὅτι ὁ πέμπων τὴν ἐπιστολὴν τῷ παραγγέλλει νὰ τὴν ἀναγνώσῃ εὐθὺς, διότι τῷ γράφει περὶ σπουδαίων πραγμάτων. Ὁ δὲ Ἀρχίας μειδιάσας τῷ εἶπε, «λοιπὸν εἰς αὔριον τὰ σπουδαῖα,» καὶ λαβὼν τὴν ἐπιστολὴν τὴν ἔθηκεν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον, ἐφ' οὗ ἔκειτο χωρὶς νὰ τὴν ἀποσφραγίσῃ, καὶ ἐξηκολούθησε νὰ ὁμιλῇ πρὸς τὸν Φυλλίδαν, περὶ ὧν ἔτυχε νὰ συνομιλῇ.

Ὡς δὲ ἐφάνη εἰς τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Χάρωνος συνωμότας ὅτι ἔφθασεν ὁ κατάλληλος καιρὸς διὰ τὴν ἐπιχείρησιν, ἐξῆλθον εἰς δύο διαιρεθέντες. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Πελοπίδαν καὶ Δαμοκλείδαν ἐπορεύθησαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ *Λεοντίδου*, ὅστις δὲν εἶχε προσκληθῆ ὑπὸ τοῦ Φυλλίδου εἰς τὸ συμπόσιον, καὶ ὅστις εἶχε παρακινήσει τὸν Φοι-

(1) Ἀνώτατον ἱερατικὸν ἀξίωμα ἐν τοῖς Ἐλευσινίοις μυστηρίοις.

βίδαν πρὸς κατάληψιν τῆς Καδμείας, καὶ τοῦ Ὑπάτου, οἵτινες κατῴκουν πλησίον ἀλλήλων, ὁ δὲ Χάρων καὶ ὁ Μέλλων κατὰ τοῦ Ἀρχίου καὶ τοῦ Φιλίππου, φέροντες γυναικεῖα φορέματα ἐπὶ τῶν θωράκων των, καὶ δασεῖς στεφάνους ἐξ ἐλάτης καὶ πεύκης ἐπὶ τῶν κεφαλῶν κατασκιάζοντας τὰ πρόσωπα αὐτῶν. Διὸ ἅμα ἐφάνησαν εἰς τὰς θύρας τοῦ συμποσίου, οἱ ἑστιώμενοι τοὺς ἐδέχθησαν μετὰ θορύβου καὶ κρότου, νομίζοντες ὅτι ἦσαν αἱ γυναῖκες, ἃς πρὸ πολλοῦ περιέμενον. Ὅτε ὅμως οἱ νομιζόμενοι γυναῖκες, κύκλῳ εἰς τὸ συμπόσιον τὰ βλέμ-

Ὁ Πελοπίδας καὶ οἱ συνωμόται ἐλευθεροῦσι τὰς Θήβας.

ματα περιφέροντες, καὶ ἀκριβῶς παρατηρήσαντες ἕκαστον τῶν κατακεκλιμένων[1], ἔσυρον τὰς μαχαίρας και ὥρμησαν διὰ τῶν τραπεζῶν κατὰ τοῦ Ἀρχίου καὶ τοῦ Φιλίππου, τότε ἐφάνησαν τίνες ἦσαν. Καὶ ὅσοι μὲν, πεισθέντες εἰς τὴν συμβουλὴν τοῦ Φυλλίδου ἔμειναν ἥσυχοι, δὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ ἄλλοι, ἐπιχειροῦντες ν' ἀντισταθῶσι μετὰ τῶν πολεμάρχων καὶ ἀνιστάμενοι μετ' αὐτῶν, ἐφονεύθησαν ἄνευ πολλῆς δυσκολίας, διότι ἦσαν μεθυσμένοι.

Οἱ δὲ περὶ τὸν Πελοπίδαν εἶχον ἔργον δυσχερέστερον, διότι ἐκινή-

(1) Οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐκάθηντο, ἀλλ' ἦσαν κατακεκλιμένοι εἰς τὰς τραπέζας.

θησαν κατὰ τοῦ Λεοντίδου, ἀνδρὸς νήφοντος καὶ γενναίου. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς ἐκοιμᾶτο ἤδη, εὗρον τὴν οἰκίαν του κεκλεισμένην καὶ ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἐκτύπων χωρὶς νὰ τοὺς ἀκούσῃ κανείς. Μόλις δὲ ἀκούσας ὁ ὑπηρέτης, ἦλθε καὶ ἀφήρεσε τὸν μοχλὸν, καὶ αἱ θύραι ἠνεῴχθησαν, καὶ εὐθὺς ἐπιπεσόντες ὅλοι ὁμοῦ, καὶ τὸν ὑπηρέτην ἀνατρέψαντες ὥρμησαν εἰς τὸν θάλαμον. Ὁ δὲ Λεοντίδας ἐξ αὐτοῦ τοῦ κτύπου καὶ τῆς ὁρμῆς των ἐννοήσας τὸ γινόμενον, ἐγύμνωσε τὸ ἐγχειρίδιόν του καὶ ἀνέστη, ἐλησμόνησε δὲ νὰ νὰ σβέσῃ τοὺς λύχνους, καὶ οὕτω νὰ κάμῃ ὥστε νὰ ἐπιπέσωσιν οἱ ἄνδρες αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν. Εἰς πολὺ δὲ φῶς δρώμενος ὥρμησε πρὸς τὰς θύρας τοῦ θαλάμου ἐναντίον αὐτῶν, καὶ κτυπήσας τὸν πρῶτον, ὅστις εἰσήρχετο, τὸν Κηφισόδωρον, τὸν ἔρριψε κάτω. Ἀφοῦ δὲ αὐτὸς ἔπεσε, συνεπλάκη μετὰ τοῦ δευτέρου, τοῦ Πελοπίδου, τὴν δὲ μάχην καθίστα δύσκολον ἡ στενότης τῶν θυρῶν καὶ τὸ ἐμπόδιον τοῦ κειμένου νεκροῦ τοῦ Κηφισοδώρου. Τέλος δὲ ἐνίκησεν ὁ Πελοπίδας φονεύσας τὸν Λεοντίδαν ἐπὶ τοῦ ἡμιθανοῦς Κηφισοδώρου, ὅστις χαίρων διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐχθροῦ ἔτεινε τὴν χεῖρά του εἰς τὸν νικητὴν, καὶ εἶτα ἐξέπνευσεν εὐχαρίστως. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔσπευσαν οἱ συνωμόται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πλησίον κατοικοῦντος ὀλιγάρχου *Ὑπάτου*, ὅστις ἐννοήσας τοὺς ἐχθροὺς κατέφυγε πρὸς τοὺς γείτονας· ἀλλ' ἐκεῖνοι διώξαντες αὐτὸν κατὰ πόδας τὸν συνέλαβον καὶ τὸν ἐθανάτωσαν.

Ἀφοῦ δὲ οἱ συνωμόται κατώρθωσαν ταῦτα, συνῆλθον πάλιν καὶ ἔσπευσαν εἰς τὸ δεσμωτήριον, ὅπου εὑρίσκοντο οἱ ὑπὸ τῶν τυράννων φυλακισθέντες φίλοι των, καὶ τοὺς ἠλευθέρωσαν· ἔπειτα δὲ ἔστειλαν ἱππεῖς πρὸς τοὺς εἰς τὰ Ἀττικὰ σύνορα μείναντας φυγάδας, προσκαλοῦντες αὐτούς· συγχρόνως δὲ ἀνήγγειλαν διὰ σαλπιγκτῶν εἰς τὴν πόλιν, ὅτι οἱ τύραννοι ἐφονεύθησαν καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἑτοιμασθῶσιν οἱ πολῖται πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς νέας ἐλευθερίας. Ἤδη κατὰ τὴν ἰδίαν νύκτα προσῆλθον πρὸς αὐτοὺς πολλοὶ πολῖται τῆς ἐπτοημένης πόλεως, τοὺς ὁποίους ὥπλιζον δι' ὅπλων, ἅτινα ἐλάμβανον ἐκ τῶν στοῶν, ὅπου ἐκρέμαντο ὡς λάφυρα, καὶ ἐκ τῶν ἐργαστηρίων τῶν δορυξόων καὶ μαχαιροποιῶν, ἅτινα ἤνοιγον διὰ τῆς βίας· ἄλλοι δὲ, οἵτινες δὲν ᾐσθάνοντο ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς, κατέφυγον εἰς τὴν ἀκρόπολιν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας. Ἦλθον δὲ ἔνοπλοι ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Γοργίδας συλλέξαντες οὐκ ὀλίγους τῶν νέων καὶ τοὺς ἀρίστους τῶν πρεσβυτέρων. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπεποιήθη, μολονότι ὁ ἀδελφός του καὶ οἱ στενώτατοι φίλοι του εὑρίσκοντο μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν, ἐπιμόνως νὰ λάβῃ

μέρος εἰς τὸν φόνον τῶν ὀλιγαρχικῶν, λέγων ὅτι εἶναι ἄδικον νὰ φονεύσῃ τις συμπολίτην ἄνευ καταδίκης, καὶ διότι εἰς τὰς ἐπαναστάσεις οἱ κακοὶ διὰ τῆς ἐμπαθείας των ὑπερισχύουσιν εὐκόλως, καὶ τοιουτοτρόπως δύναται νὰ ἐπέλθῃ μεγίστη αἱματοχυσία. Ἀφοῦ ὅμως τέλος πάντων εἶχον φονευθῆ οἱ τύραννοι, ὁ Ἐπαμεινώνδας παρουσιάσθη θαρραλέος ὑπερασπιστὴς τῆς ἐλευθερίας καὶ προσεπάθησεν, ἀμόλυντος ἐκ τοῦ αἵματος τῶν πολιτῶν καὶ ἀπηλλαγμένος πάσης ἐμπαθείας, νὰ φέρῃ ὁμόνοιαν καὶ ἡσυχίαν.

Ὡς δὲ ἐξημέρωσεν, ἔφθασαν ἐκ τῆς Ἀττικῆς οἱ φυγάδες ὡπλισμένοι, συνηθροίσθη δὲ καὶ ὁ δῆμος εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τότε δὲ εἰσήγαγον εἰς αὐτὴν τοὺς περὶ τὸν Πελοπίδαν ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Γοργίδας περιστοιχισμένους ὑπὸ τῶν ἱερέων, οἵτινες προέτεινον στέμματα, καὶ παρεκάλουν τοὺς πολίτας νὰ βοηθήσωσι τὴν πατρίδα καὶ τοὺς θεούς. Ἡ δὲ ἐκκλησία πρὸς τὴν ὄψιν ταύτην ἀνέστη ὀρθὴ μετὰ βοῆς καὶ κρότου, καὶ ἐδέχθη τοὺς ἄνδρας ὡς σωτῆρας καὶ εὐεργέτας. Εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἐξελέχθησαν εὐθὺς Βοιωτάρχαι ὁ ***Πελοπίδας, ὁ Μέλλων καὶ ὁ Χάρων***, οἵτινες τὰ μέγιστα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πόλεως. Ἐξελέχθησαν δὲ οὐχὶ Πολεμάρχαι, ἀλλὰ Βοιωτάρχαι, ἵνα δηλωθῇ διὰ τῆς ἀνανεώσεως τοῦ ἀξιώματος τούτου, ὅτι αἱ ἀπὸ τῆς ὀλιγαρχίας ἀπελευθερωθεῖσαι Θῆβαι ἀνανεοῦσι τὰς περὶ ἡγεμονίας τῆς Βοιωτίας ἀξιώσεις των.

Ὁ Πελοπίδας ἤρχισεν εὐθὺς τὴν πολιορκίαν περιτειχίσας, τὴν ἀκρόπολιν, ἣν προσέβαλε πανταχόθεν, σπεύδων νὰ ἐκδιώξῃ ἐκεῖθεν τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Καδμείαν, πρὶν ἔλθῃ στρατὸς ἐκ τῆς Σπάρτης εἰς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων. Ἐξ ὅλων τῶν πόλεων τῆς Βοιωτίας συνέρρεον οἱ φίλοι τῆς δημοκρατίας εἰς τὰς Θήβας πρὸς βοήθειαν· ἐκ δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἦλθον μετὰ πολλῶν ἐθελοντῶν δύο στρατηγοί, οἵτινες εἶχον συνεννοηθῆ μετὰ τῶν συνωμοτῶν, καὶ ἐπειδὴ ἡ φρουρὰ δὲν εἶχεν ἀρκούσας τροφάς, ἵνα ὑποστῇ πολιορκίαν, διὰ τοῦτο προέτειναν οἱ ἁρμοσταὶ εἰς τοὺς Βοιωτάρχας προτάσεις περὶ συνθηκολογίας. Συνῆψαν δὲ ἀνακωχὴν καὶ ἀνεχώρησαν ἐλευθέρως μετὰ τῶν ὅπλων των. Εἰς τὰ Μέγαρα φθάσαντες ἀπήντησαν τὸν βασιλέα Κλεόμβροτον, ἐκστρατεύοντα κατὰ τῶν Θηβῶν μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ· ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ κατεδικάσθησαν οἱ ἁρμοσταὶ εἰς θάνατον.

Κατὰ τὸν νῦν ἐκραγέντα μεταξὺ Θηβῶν καὶ Σπάρτης πόλεμον, ὅτε οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰσέβαλον μετὰ μεγάλης δυνάμεως εἰς τὴν Βοιωτίαν, οἱ Ἀθηναῖοι περίφοβοι γενόμενοι ἠρνήθησαν τὴν συμμαχίαν εἰς τοὺς

Θηβαίους· ἀλλ' ὁ Πελοπίδας καὶ Γοργίδας, ὡς λέγεται, παρεκίνησαν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν διὰ δόλου νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Θηβῶν, πείσαντες τὸν Σπαρτιάτην Σφοδρίαν, εὐδόκιμον μὲν εἰς τὰ πολεμικὰ καὶ λαμπρὸν, κοῦφον δὲ ὀλίγον τὴν γνώμην καὶ μεστὸν κενῶν ἐλπίδων καὶ φιλοτιμίας ἀνοήτου, ὅστις εἶχε μείνει περὶ τὰς Θεσπιὰς μετὰ δυνάμεως ὡς ἁρμοστὴς[1], νὰ ἐπιχειρήσῃ μεγάλα πράγματα καὶ νὰ καταλάβῃ τὸν Πειραιᾶ. Καὶ κατεπείσθη μὲν ὁ Σφοδρίας καὶ λαβὼν τοὺς στρατιώτας του εἰσέβαλε διὰ νυκτὸς εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ προὐχώρησε μέχρι τῆς Ἐλευσῖνος· ἀλλ' ἐκεῖ ἐδειλίασαν οἱ στρατιῶταί του καὶ ἀνακαλυφθεὶς ἀνεχώρησεν εἰς Θεσπιὰς, ἀφοῦ ἐξήγειρεν οὐχὶ μικρὸν οὐδὲ εὔκολον πόλεμον κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Ἔκτοτε δὲ πάλιν προθυμότατα οἱ Ἀθηναῖοι συνεμάχουν μετὰ τῶν Θηβαίων καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ περιφερόμενοι ἐδέχοντο καὶ εἷλκυον εἰς ἑαυτοὺς ἐκείνους τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες εἶχον ἀποστατικὰς διαθέσεις. Ὁ Πελοπίδας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Θηβῶν εἶχε τὴν μεγίστην δόξαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν συμπολιτῶν, διότι ἀφ' ὅτου ἐξελέξαντο αὐτὸν πρῶτον ἀρχηγὸν τῶν ὅπλων, δὲν ἔπαυσαν νὰ τὸν χειροτονῶσι καθ' ἕκαστον ἔτος ἄρχοντα, καὶ ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ θανάτου ἢ διοικῶν τὸν *ἱερὸν λόχον* ἢ βοιωταρχῶν. Τὸν δὲ ἱερὸν τοῦτον λόχον ὠργάνισεν, ὡς λέγουσιν, πρῶτος ὁ Γοργίδας ἐξ ἀνδρῶν ἐπιλέκτων 300, εἰς οὓς ἡ πόλις ἐχορήγει κατοικίαν καὶ τροφὴν, ὅπως στρατοπεδεύωσιν εἰς τὴν Καδμείαν. Τινὲς δὲ λέγουσιν ὅτι τὸ σύνταγμα τοῦτο συνέκειτο ἐξ ἐραστῶν καὶ ἐρωμένων, οἵτινες ἦσαν συνδεδεμένοι πρὸς ἀλλήλους διὰ στενωτάτων δεσμῶν φιλίας. Κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ μεταξὺ Θηβῶν καὶ Σπάρτης πολέμου, ὁ ἀείποτε δραστήριος Πελοπίδας ὑπῆρξε πρὸ πάντων ἐκεῖνος, ὅστις τὰς ἐπανειλημμένας ἐπιδρομὰς τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὴν Θηβαϊκὴν χώραν ἐματαίωσε περιφερόμενος, καὶ ὅστις διὰ τῶν μικρῶν μαχῶν ἐδίδαξε τὴν νεολαίαν τῶν Θηβῶν εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ πολέμου θάρρος καὶ ἐπιμονὴν, καὶ τὴν προητοίμασε πρὸς μεγαλητέρας πολεμικὰς πράξεις. Τὸ πρῶτον τοῦ Πελοπίδου ἄξιον λόγου πολεμικὸν κατόρθωμα ἐγένετο κατὰ τὸ 376. Τότε ἐξεστράτευσε ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν ἱερὸν λόχον καὶ ὀλίγους ἱππεῖς κατὰ τῆς πόλεως τῶν Ὀρχομενίων, ἐλπίζων νὰ καταλάβῃ αὐτὴν ἀφρούρητον, καθόσον εἶχεν ἀκούσει ὅτι ἡ ἐκεῖ Σπαρτιατικὴ φρουρὰ εἶχεν ἐκστρατεύσει κατὰ τῆς Λοκρίδος. Ἐπειδὴ ὅμως πλησιάσας εἰς τὴν πόλιν εὗρεν αὐτὴν

(1) Ἁρμοσταὶ ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν οἱ εἰς ξένας πόλεις πεμπόμενοι διοικηταί.

πεφρουρημένην δι' ἄλλου στρατοῦ, τότε φθάσαντος ἐκεῖ ἵνα διαδεχθῇ τὸν πρῶτον, ἐπανῆλθεν ἄπρακτος διὰ τῶν *Τεγυρῶν*. Πρὸ τῆς πόλεως ταύτης ἀπήντησε τοὺς ἐκ τῆς Λοκρίδος ἐπανερχομένους Σπαρτιάτας. Καὶ ἐνῷ ὁ μὲν Πελοπίδας εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ μόνον τὸν ἱερὸν λόχον, ὅςτις συνίστατο ἐκ 300 ὁπλιτῶν καί τινων ἱππέων, ὁ ἐχθρὸς συνίστατο ἐκ 1000, κατ' ἄλλους μάλιστα ἐκ 1800 ἀνδρῶν. Ὡς δὲ οἱ Θηβαῖοι ἔφθασαν διερχόμενοι τὰ ςενά, ἰδών τις τὰς δύο μόρας[1] τῶν Σπαρτιατῶν προσέδραμε πρὸς τὸν Πελοπίδαν καὶ εἶπε «ἐνεπέσαμεν εἰς τοὺς ἐχθρούς.»—«Διατί» ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, «οὐχὶ μᾶλλον αὐτοὶ εἰς ἡμᾶς;» Καὶ εὐθὺς διέταξε τοὺς ἱππεῖς νὰ προχωρήσωσιν ὡς διὰ νὰ προσβάλωσιν αὐτοὶ πρῶτοι τοὺς ἐχθρούς, αὐτὸς δὲ συνεπύκνωσε τοὺς ὁπλίτας του, ἐλπίζων, ὅπου καὶ ἂν προσβάλῃ τοὺς ἐχθρούς, νὰ τοὺς διακόψῃ, μολονότι ὑπερεῖχον κατὰ τὸν ἀριθμόν. Ἡ δὲ ἔφοδος ἐγένετο μετὰ βίας καὶ προθυμίας κυρίως, ὅπου ἵσταντο οἱ ἄρχοντες ἀμφοτέρων· καὶ πρῶτον οἱ πολέμαρχοι τῶν Λακεδαιμονίων, συγκρουσθέντες μετὰ τοῦ Πελοπίδου, ἔπεσον· ἔπειτα δέ, ἐπειδὴ οἱ περὶ αὐτοὺς προσεβάλλοντο καὶ ἀπέθνησκον, ὅλον τὸ στράτευμα ἐνέπεσεν εἰς φόβον· καὶ διεσχίσθη μὲν εἰς δύο, ἵνα ἀφήσῃ ἐλευθέραν τὴν δίοδον εἰς τοὺς Θηβαίους, ἂν ἤθελον νὰ διέλθωσιν ἐμπρὸς καὶ νὰ διαφύγωσιν, ἀλλ' ὁ Πελοπίδας ἀφεὶς τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτὸν δίοδον, ἐστράφη κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὅπου συνεσωματοῦντο, καὶ ἐρρίφθη κατ' αὐτῶν φονεύων. Τότε ἐτράπησαν εἰς φυγήν, καὶ ἐνικήθησαν κατὰ κράτος. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ πρῶτον παράδειγμα, ὅτι μεγαλήτερος ἀριθμὸς Σπαρτιατῶν ἐνικήθη ὑπὸ εὐαριθμοτέρου ἐχθροῦ.

Κατὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην (371) ἦτο ὁ Πελοπίδας ἐπίσης ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἱεροῦ λόχου, καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον πρὸς τὴν μεγάλην ἐκείνην νίκην δι' ἐγκαίρου ἐπίσης ἀφίξεως. Ὅτε πρὸ τῆς μάχης ταύτης ἐξήρχετο ὁ Πελοπίδας ἐκ τῆς πατρίδος του μετὰ τοῦ στρατεύματός του, ἡ γυνὴ αὐτοῦ τὸν προέπεμψε μετὰ δακρύων καὶ τὸν παρεκάλει νὰ σώζῃ ἑαυτόν. Ἐκεῖνος δὲ ἀπεκρίθη πρὸς αὐτὴν «Ἀγαπητὴ γύναι, τοῦτο πρέπει νὰ συμβουλεύῃ τις εἰς ἰδιώτας, εἰς δὲ τοὺς ἄρχοντας, πῶς τοὺς ἄλλους νὰ σώζωσιν.» Κατὰ τὴν πρώτην εἰσβολὴν τῶν Θηβαίων εἰς τὴν Πελοπόννησον (σελ. 499) ὡδήγησεν αὐτὸς ὡς Βοιωτάρχης κοινῶς μετὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου τὸν στρατόν. Τὴν δὲ

(1) Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποτελούντων τὴν μόραν τῶν Σπαρτιατῶν δὲν ἦτο προσδιωρισμένος· διὸ ἄλλοι μὲν λέγουσιν ὅτι συνίστατο αὕτη ἐκ 500, ἄλλοι ἐξ 700 καὶ ἄλλοι ἐξ 900 ἀνδρῶν.

δευτέραν έκστρατείαν εἰς τὴν Πελοπόννησον (κατὰ τὸ θέρος 369) ἔκαμεν ὁ Ἐπαμεινώνδας μόνος· διότι ὁ Πελοπίδας ἦτο ἀπὸ τούτου τοῦ καιροῦ πρὸ πάντων ἐνησχολημένος εἰς τὰ πράγματα τῆς Θεσσαλίας, ἐνῷ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐξηκολούθει τὸν ἐναντίον τῆς Σπάρτης πόλεμον ἐν τῇ Πελοποννήσῳ.

Οἱ Θεσσαλοὶ προσεκάλεσαν ἐναντίον τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν[1], τὸν τῶν Μακεδόνων βασιλέα Ἀλέξανδρον πρὸς βοήθειαν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἑτοιμαζόμενος νὰ κυριεύσῃ μέρος τῆς Θεσσαλίας ἀπέρριψε τὴν πρόσκλησιν, οἱ Θεσσαλοὶ ἀπετάθησαν εἰς τὰς Θήβας, αἵτινες ἔστειλαν εἰς αὐτοὺς κατὰ τὸ ἔτος 369 στρατόν τινα ὑπὸ τὸν Πελοπίδαν. Οὗτος ἠλευθέρωσε τοὺς Θεσσαλοὺς ἀπὸ τῆς ἐν Λαρίσσῃ μακεδονικῆς φρουρᾶς, καὶ ἠνάγκασε τὸν Φεραῖον Ἀλέξανδρον νὰ ἐνδώσῃ εἰς σύμβασίν τινα, καθ' ἣν ἑκάστη πόλις ἀνέλαβε πάλιν τὴν ἐλευθερίαν της. Οὕτω δὲ ἀφεὶς ὁ Πελοπίδας τοὺς Θεσσαλοὺς μὴ φοβουμένους πλέον τὸν τύραννον καὶ πρὸς ἀλλήλους ὁμονοοῦντας, ἀπῆλθεν εἰς Μακεδονίαν, ὅπου ὁ *Πτολεμαῖος* ἐπολέμει πρὸς Ἀλέξανδρον, τὸν τότε βασιλεύοντα τῶν Μακεδόνων. Τὸν ἐκάλουν δὲ ἀμφότεροι, ὅπως γείνῃ διαλλακτὴς καὶ δικαστὴς καὶ σύμμαχος καὶ βοηθὸς ἐκείνου, ὅστις ἤθελε νομίσει ὅτι ἀδικεῖται. Ἐλθὼν δὲ καὶ διαλύσας τὰς ἔριδας καὶ διενεργήσας τῶν ἐξορίστων τὴν ἐπιστροφήν, ἔλαβεν ὡς ὅμηρον τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως Φίλιππον, τὸν μετέπειτα μέγαν βασιλέα καὶ πατέρα Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, μετὰ 30 ἄλλων εὐγενῶν παίδων τῶν ἐπισημοτάτων, καὶ τοὺς ἔφερεν εἰς Θήβας. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα, ἐπειδὴ πάλιν οἱ Θεσσαλοὶ κατηγόρουν τὸν Φεραῖον Ἀλέξανδρον ὅτι τοῖς ἐτάραττε τὰς πόλεις, ἀπεστάλη καὶ αὖθις ὁ Πελοπίδας μετὰ τοῦ *Ἰσμηνίου* εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἄνευ στρατοῦ, ἵνα διατάξωσι τὸν τύραννον τοῦτον νὰ περιορισθῇ ἐντὸς τῶν ὁρίων του (δηλ. νὰ μένῃ ἐντὸς τῶν δικαιωμάτων του). Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἰδὼν αὐτοὺς ἐν Φαρσάλῳ ἀόπλους καὶ μόνους, τοὺς συνέλαβε καὶ ἐκράτει αἰχμαλώτους. Οἱ δὲ Θηβαῖοι εὐθύς, ὡς ἤκουσαν τοῦτο, βαρέως ὠργίσθησαν καὶ ἐξέπεμψαν στρατόν, ἵνα ἀπελευθερώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους. Ἐπειδὴ τὲ ὁ στρατὸς οὗτος οὐδὲν ἔπραξεν ἐμβαλὼν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλὰ δι' ἀπειρίαν ἢ δυστυχίαν αἰσχρῶς ἀνεχώρησεν, εἰς ἕκαστον μὲν τῶν στρατηγῶν ἡ πόλις ἐπέβαλε πρόστιμον 10,000 δραχμῶν, τὸν δὲ Ἐπαμεινώνδαν ἀπέστειλε μετὰ δυνάμεως. Ἐκπλαγεὶς δὲ ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τὴν δόξαν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν φήμην τῆς στρατη-

(1) Πόλις τῆς Θεσσαλίας.

γίας τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἔστειλεν εὐθὺς πρὸς αὐτὸν ἀνθρώπους, ἵνα ἀπολογηθῇ καὶ προσφέρῃ τὴν εἰρήνην. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας δὲν ἠθέλησε νὰ συνδέσῃ εἰρήνην καὶ φιλίαν μετὰ τοιούτου ἀνδρός, ὅστις ἐμολύνθη δι' ἀνηκούστου ὠμότητος καὶ ἀπιστίας· ἵνα ὅμως μὴ κινδυνεύσῃ ἡ ζωὴ τῶν φίλων του, οἵτινες εὑρίσκοντο ἀκόμη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ τυράννου, συνῆψεν ἀνακωχὴν ὅπλων ἐπὶ ἕνα μῆνα, καὶ λαβὼν παρ' αὐτοῦ τοὺς αἰχμαλωτισθέντας δύο φίλους του Πελοπίδαν καὶ Ἰσμηνίαν ἀνεχώρησεν εἰς Θήβας.

Ἔτι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 368 ἀπεστάλησαν ὁ Πελοπίδας καὶ ὁ Ἰσμηνίας ὡς πρέσβεις εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, ὅπου συγχρόνως ἐστάλησαν καὶ πρεσβεῖαι τῶν Σπρατιατῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων. Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἔμελλε πάλιν νὰ γείνῃ διαιτητὴς τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων καὶ νὰ ὁρίσῃ τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης. Ἡ φήμη περὶ τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης καὶ περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Πελοπίδου καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου μέχρι τῶν πυλῶν τῆς ἄλλοτε τοσοῦτον φοβερᾶς Σπάρτης διεδόθη καθ' ὅλην τὴν Ἀσίαν· πανταχοῦ ὑπεδέχθησαν τὸν Θηβαῖον ἥρωα διερχόμενον διὰ τὸν περσικῶν ἐπαρχιῶν μετὰ θαυμασμοῦ καὶ μεγάλων τιμῶν. Ἰδίως δὲ ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης ἐθαύμαζε τὸν Πελοπίδαν καὶ τὸν ἐμεγάλυνε περιποιούμενος αὐτόν. Ὁ Πελοπίδας τῳόντι ἀπέκτησε δι' ἐπιτηδείου, ἀλλ' ἐντελῶς ἐντίμου, τρόπου τὴν προσωπικὴν εὔνοιαν τοῦ βασιλέως εἰς μέγαν βαθμὸν καὶ κατώρθωσε νὰ δεχθῇ ὁ βασιλεὺς μεταξὺ τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης, οἵτινες ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἔμελλον νὰ προταθῶσιν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ, νὰ ἐπικυρώσῃ δηλ. ὅπως αὐτόνομοι μὲν ὦσιν οἱ Ἕλληνες, νὰ κατοικηθῇ δὲ ἡ Μεσσηνία καὶ νὰ ἦναι ἐλευθέρα καὶ ἀνεξάρτητος πόλις, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ν' ἀφοπλίσωσι τὰ πλοῖά των καὶ νὰ τὰ ἀνελκύσωσιν εἰς τὴν ξηράν· καὶ ἐὰν δὲν ἔπραττον τοῦτο, νὰ κηρυχθῇ πόλεμος κατ' αὐτῶν, οἱ δὲ Θηβαῖοι νὰ θεωρῶνται πατρικοὶ φίλοι καὶ σύμμαχοι. Εἶτα δὲ ἐπανῆλθον οἱ πρέσβεις ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια. Καὶ δὲν ἐξετελέσθη μὲν ἡ εἰρήνη αὕτη, διότι οἱ προσκληθέντες ἀπεσταλμένοι τῶν διαφόρων πόλεων δὲν ἠθέλησαν νὰ ὁρκισθῶσιν εἰς τὴν συνθήκην, ἀλλ' οἱ Θηβαῖοι εἶχον λάβει ἐξ αὐτῆς τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἡ Σπάρτη δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης, καὶ ὅτι ὁ Πέρσης δὲν ἀνεγνώριζε πλέον τὴν Σπάρτην, ἀλλὰ τὰς Θήβας ὡς ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐθεώρησε τὴν διὰ τῶν Θηβῶν ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἀποσπασθεῖσαν Μεσσηνίαν ὡς ἐλευθέραν πόλιν.

Κατὰ τὸ 364 ἐπορεύθη ὁ Πελοπίδας πάλιν εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατὰ

τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φεραίου, ὅστις ἐπίεζεν αὖθις τοὺς Θεσσαλοὺς σκληρῶς. Εὐθὺς δηλ. ὡς ἤκουσαν αἱ πόλεις τῆς Θεσσαλίας ὅτι ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς Ἀσίας ὁ Πελοπίδας, ἔπεμψαν πρεσβείας εἰς Θήβας ζητοῦσαι δύναμιν καὶ ἐκεῖνον ὡς στρατηγόν. Ὅτε δὲ οὗτος ἦτο ἕτοιμος ν' ἀπέλθῃ μετὰ 7,000 ὁπλιτῶν, ἔγεινε ἔκλειψις Ἡλίου, καὶ σκότος μέγα κατέλαβε τὴν πόλιν. Ὁ Πελοπίδας βλέπων ὅτι ὅλοι ἐταράχθησαν διὰ τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἐνόμισεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ τοὺς βιάσῃ, ἐνῷ ἦσαν κατάφοβοι, οὐδὲ νὰ ῥιψοκινδυνεύσῃ μετὰ 7,000 ἀνδρῶν, ἀλλὰ 300 μόνον ἱππεῖς ἀναλαβὼν ἐθελοντὰς καὶ ξένους, ἐκίνησε, μολονότι οὐδ' αὐτοὶ οἱ μάντεις τὸν ἄφινον, πλήρης ὀργῆς κατὰ τοῦ ἀπίστου τυράννου, ὅστις τὸν εἶχε ῥίψει εἰς τὸ δεσμωτήριον. Ἅμα ἐλθὼν εἰς Φάρσαλον συνήθροισε τὴν δύναμιν, καὶ εὐθὺς ἐβάδισε κατὰ τοῦ τυράννου. Ἐκεῖνος δὲ, Θηβαίους μὲν ὀλίγους περὶ τὸν Πελοπίδαν βλέπων, αὐτὸς δὲ περισσοτέρους τῶν διπλασίων ἔχων ὁπλίτας Θεσσαλοὺς, ἀντετάχθη κατ' αὐτοῦ παρὰ τὸ *Θετίδιον*. Εἴς τινα δὲ, ὅστις εἶπε πρὸς τὸν Πελοπίδαν, ὅτι πολλοὺς ἔχων ὁ τύραννος ἔρχεται, «καλλίτερον, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, διότι περισσοτέρους θὰ νικήσωμεν.» Πρὸς τὸ μέσον, κατὰ τὰς καλουμένας *Κυνὸς κεφαλὰς*, προέχουσι λόφοι ἀπότομοι καὶ ὑψηλοί· τούτους ὥρμησαν ἀμφότεροι νὰ καταλάβωσι διὰ τῶν πεζῶν των. Οἱ δὲ ἱππεῖς τοῦ Πελοπίδου, οὓς οὗτος ἀφῆκε κατὰ τοῦ ἱππικοῦ τοῦ ἐχθροῦ, ἐνίκησαν καὶ ὥρμησαν εἰς τὸ πεδίον, καταδιώκοντες τοὺς φεύγοντας. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἐφάνη ὅτι κατέλαβε τοὺς λόφους μετὰ τῶν πεζῶν του καὶ ὥρμα κατὰ τῶν Θεσσαλῶν ὁπλιτῶν, οἵτινες ἀνέβαινον ὕστερον, καὶ προσεπάθουν νὰ βιάσωσι θέσεις ἰσχυρὰς, φονεύων καὶ τραυματίζων αὐτούς. Ταῦτα δὲ ἰδὼν ὁ Πελοπίδας τοὺς μὲν ἱππεῖς ἀνεκάλει ὀπίσω καὶ τοὺς διέταξε νὰ ὁρμήσωσι πρὸς τοὺς παρατεταγμένους ἐκ τῶν ἐχθρῶν, ὁ ἴδιος δὲ λαβὼν εὐθὺς τὴν ἀσπίδα, ἀνέβη πρὸς τοὺς ἐπὶ τῶν λόφων μαχομένους καὶ μετά τινας ἐπανειλημμένας σφοδρὰς προσβολὰς ἠνάγκασε τὸν ἐχθρὸν νὰ ὑποχωρήσῃ ἐκ τῶν λόφων καὶ νὰ ἀναχωρήσῃ. Εἶτα δὲ ἰδὼν ὁ Πελοπίδας ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων ὅτι δὲν εἶχε μὲν ἔτι τραπῆ εἰς φυγὴν ὅλον τὸ στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν, ἀλλ' ὅτι ἐπληροῦτο ἔτι θορύβου καὶ ταραχῆς, ἐστάθη καὶ περιέφερε πέριξ τὰ βλέμματά του, αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον ζητῶν. Ὡς δὲ εἶδεν αὐτὸν εἰς τὸ δεξιὸν κέρας ἐνθαρρύνοντα καὶ παρατάττοντα τοὺς μισθοφόρους, δὲν ἀνεχαίτισε τὴν ὀργήν του, οὐδὲ ἐσυλλογίσθη, ἀλλ' ὁρμώμενος ὑπ' ὀργῆς καὶ πάθους ἐπήδησε πολὺ ἔμπρὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἔτρεχε βοῶν καὶ προκαλῶν ἔφιππος τὸν τύ-

ραννον. Καὶ ἐκεῖνος μὲν δὲν ἐδέχθη τὴν ὁρμήν του οὐδὲ ὑπέμεινεν, ἀλλ' ἔφυγε πρὸς τοὺς δορυφόρους του καὶ ἐκρύβη μεταξὺ αὐτῶν· οἱ δὲ μισθοφόροι του κτυπῶντες τὸν Πελοπίδαν μακρόθεν διὰ τῶν δοράτων αὐτῶν τὸν κατετραυμάτιζον, ἕως ὅτου συγκινηθέντες οἱ Θεσσαλοὶ ἔδραμον ἀπὸ τῶν λόφων εἰς βοήθειαν αὐτοῦ. Ἀφοῦ δὲ ἤδη ἔπεσεν, ἐπελθόντες οἱ ἱππεῖς ἔτρεψαν ὅλην τὴν φάλαγγα, καὶ διώξαντες αὐτὴν μακρὰν ἐνέπλησαν τὴν χώραν νεκρῶν, ὑπὲρ τοὺς 3,000 φονεύσαντες.

Τὸ διὰ τὸν ἀποθανόντα Πελοπίδαν πένθος τῶν Θηβαίων ὑπῆρξε μέγα καὶ γενικόν. Οἱ δὲ πολεμισταὶ αὐτῶν ὅσοι παρῆσαν εἰς τὸν θάνατον ἐκείνου βαθέως ἐθλίβοντο, καὶ τὸν ὠνόμαζον θρηνοῦντες πατέρα καὶ σωτῆρα καὶ διδάσκαλον τῶν μεγίστων ἀγαθῶν. Οἱ δὲ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ σύμμαχοι, ὅσοι παρευρέθησαν εἰς τὴν μάχην, λέγουσιν ὅτι τοσοῦτον ἐλυπήθησαν, ὥστε οὔτε θώρακα ἀπεδύθησαν, οὔτε ἵππον ἐξεχαλίνωσαν, οὔτε πληγὴν ἔδεσαν πρότερον, ἀφ' ὅτου ἤκουσαν τὸν θάνατον ἐκείνου. Ἀλλ' ἐρχόμενοι θερμοὶ μετὰ τῶν ὅπλων πρὸς τὸν νεκρόν, ὡς αἰσθανόμενον, ἐσώρευσαν πέριξ αὐτοῦ τὰ ἐχθρικὰ λάφυρα, ἔκοψαν δὲ τὰς χαίτας τῶν ἵππων των, καὶ ἔκειραν καὶ τὴν ἰδίαν των κόμην. Ἀφοῦ δὲ ἀπῆλθον εἰς τὰς σκηνάς των, πολλοὶ οὐδὲ πῦρ ἀνῆψαν, οὐδὲ δεῖπνον ἔλαβον· σιγὴ δὲ καὶ κατήφεια κατεῖχε πᾶν τὸ ϛρατόπεδον, ὡς ἂν δὲν εἶχον νικήσει ἐπιφανεστάτην νίκην καὶ μεγίστην, ἀλλ' ὡς ἂν εἶχον ἡττηθῆ καὶ ὑποδουλουθῆ ὑπὸ τοῦ τυράννου. Ἐκ δὲ τῶν πόλεων, ὡς ἀνηγγέλθησαν ταῦτα, ἦλθον αἱ ἀρχαί, καὶ μετ' αὐτῶν οἱ ἔφηβοι καὶ οἱ παῖδες καὶ οἱ ἱερεῖς πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ σώματος, τρόπαια καὶ στεφάνους καὶ πανοπλίας χρυσᾶς φέροντες. Ὅτε δὲ ἔμελλε νὰ γείνῃ τοῦ σώματος ἡ ἐκφορά, προσελθόντες οἱ πρεσβύτεροι τῶν Θεσσαλῶν παρεκάλουν τοὺς Θηβαίους αὐτοὶ νὰ θάψωσι τὸν νεκρόν. Εἷς δὲ αὐτῶν ἔλεγε «ἄνδρες σύμμαχοι χάριν ζητοῦμεν παρ' ὑμῶν, ἥτις ἐπὶ τῆς τοσαύτης δυστυχίας θέλει μᾶς φέρει τιμὴν καὶ παρηγορίαν. Δὲν θὰ προπέμψωσιν οἱ Θεσσαλοὶ ζῶντα τὸν Πελοπίδαν, οὐδὲ θὰ αἰσθανθῇ τὰς ἀξίας τιμάς, ἃς θέλομεν τῷ ἀποδώσει· ἀλλ' ἂν μᾶς ἐπιτρέψητε νὰ ἐγγίσωμεν τὸν νεκρὸν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ νὰ κοσμήσωμεν καὶ νὰ θάψωμεν τὸ σῶμα αὐτοῦ, θὰ δείξωμεν ὅτι ἀναγνωρίζομεν πόσον μεγαλητέρα εἶναι τῶν Θεσσαλῶν ἡ συμφορὰ παρὰ ἡ τῶν Θηβαίων· διότι σεῖς μὲν ἐστερήθητε μόνον ἀγαθοῦ ἀρχηγοῦ, ἡμεῖς δὲ καὶ τούτου καὶ τῆς ἐλευθερίας. Καὶ τῷόντι πῶς θὰ τολμήσωμεν πλέον νὰ σᾶς ζητήσωμεν ἄλλον στρατηγόν, ἀφοῦ δὲν σᾶς ἀπεδώσαμεν τὸν Πελοπίδαν;» Καὶ οἱ Θηβαῖοι ἐπέτρεψαν ταῦτα, καὶ ὁ Πελο-

πίδας ἐνταφιάσθη ὑπὸ τῶν λαῶν καὶ τῶν πόλεων τῆς Θεσσαλίας λαμπρότατα. Μετέπειτα δὲ τὸν ἐτίμησαν προσέτι ὡς εὐεργέτην των διὰ χαλκῶν ἀνδριάντων καὶ χρυσῶν στεφάνων, καὶ ἐδωρήσαντο εἰς τὰ τέκνα του μέγα τεμάχιον γῆς.

Εὐθὺς δὲ ὡς ἔλαβον οἱ Θηβαῖοι τὴν εἴδησιν περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Πελοπίδου, ἐξαπέστειλαν 7,000 ὁπλίτας καὶ 700 ἱππεῖς ὑπὸ στρατηγοὺς τὸν *Μάλκιτον* καὶ τὸν *Διογείτονα* εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἵνα διεκδικήσωσι τὸν θάνατον τοῦ Πελοπίδου. Εὑρόντες δὲ οὗτοι τεταπεινωμένον καὶ ἐξησθενημένον τὸν Ἀλέξανδρον, τὸν ἠνάγκασαν εἰς μὲν τοὺς Θεσσαλοὺς ν' ἀποδώσῃ τὰς πόλεις, ὅσας κατεῖχε, τοὺς δὲ Μάγνητας καὶ Φθιώτας καὶ Ἀχαιοὺς ν' ἀφήσῃ ἐλευθέρους, ἀποσύρων τὴν φρουρὰν, νὰ ὀμόσῃ δὲ ὅτι θ' ἀκολουθῇ τοὺς Θηβαίους καθ' ὧν αὐτοὶ ἤθελον τὸν ὁδηγήσει ἢ διατάξει. Εἰς ταῦτα ἠρκέσθησαν οἱ Θηβαῖοι. Κατὰ δὲ τὸ 357 ἐφονεύθη ὁ Ἀλέξανδρος ὑπὸ τῆς ἰδίας του γυναικὸς *Θήβης* καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς. Ἡ Θήβη εἶχεν ἐπισκεφθῆ κρυφίως ἄλλοτε πολλάκις τὸ δεσμωτήριον, ὅτε ὁ Πελοπίδας εὑρίσκετο αἰχμάλωτος ἐν Φεραῖς, ἵνα βλέπῃ τὸν μέγαν τοῦτον ἄνδρα καὶ συνδιαλέγηται μετ' αὐτοῦ· αἱ δὲ συνδιαλέξεις ἐκεῖναι ἐξήγειραν, καθὼς λέγουσι, κατὰ πρῶτον τὸ μῖσος αὐτῆς καὶ τὴν περιφρόνησιν κατὰ τοῦ σκληροῦ συζύγου της [1].

---

28. ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ Ο ΘΗΒΑΙΟΣ.

Ἐπαμεινώνδας[2], ὁ υἱὸς τοῦ Πολύμνιδος, ἦτο στενώτατος φίλος τοῦ Πελοπίδου, μεθ' οὗ συνέπραξεν ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος· κατήγετο δὲ ἐξ εὐγενοῦς, ἀλλὰ πτωχῆς οἰκογενείας, ἥτις εἷλκυε τὸ γένος ἀπὸ τῶν ἀρχαίων *Σπαρτῶν*[3] τοῦ Κάδμου. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐφρόντισεν ὅσον ἠδύνατο περὶ τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύ-

(1) Πλούτ. ἐν βίῳ Πελοπ. 28 καὶ 35.

(2) Κορνήλ. Νέπως ἐν βίῳ Ἐπαμεινώνδου. Ξενοφ. Ἑλλην. 7, 5, 24 καὶ ἑξῆς. Πλουτ. ἐν β. Ἀγησιλάου 23 καὶ 28 καὶ ἑξῆς.

(3) Σπαρτοὶ ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν οἱ μετὰ τοῦ Κάδμου ἐλθόντες ἐκ Φοινίκης ξένοι εἰς Θήβας, οἵτινες ἀναμιχθέντες ἀκολούθως μετὰ τῶν αὐτοχθόνων δὲν διεκρίνοντο τοῦ λοιποῦ ἀπ' αὐτῶν, ὀνομαζόμενοι καὶ οὗτοι γηγενεῖς καὶ Σπαρτοί. Ἐπλάττετο δὲ ὅτι ἀνεφύησαν ἔνοπλοι ἐκ τῆς γῆς ἐκ τῶν σπαρέντων ὀδόντων τοῦ δράκοντος, ὃν ἐφόνευσεν ὁ Κάδμος, καὶ ὅτι συνελθόντες εἰς μάχην μεταξύ των ἐφονεύθησαν ἅπαντες ἐκτὸς 5 μόνον, οἵτινες μετὰ τοῦ Κάδμου ἔκτισαν τὰς Θήβας, καὶ ἀφ' ὧν κατήγετο ἡ ἀρχαία γενεὰ τῶν ἐν αὐτῇ κατοίκων. Ἀπολλοδ. Βιβλ. 3, 4, 1.

ξεως τοῦ ἐπιμελοῦς καὶ λίαν φιλομαθοῦς παιδίου, παραδοὺς αὐτὸν εἰς τοὺς ἀρίστους διδασκάλους τῆς μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς τέχνης. Τὴν μεγίστην ἐπιρροὴν ὅμως ἐξήσκουν ἐπ' αὐτοῦ ἡ διδασκαλία καὶ ἡ συναναστροφὴ τοῦ Πυθαγορείου φιλοσόφου *Λύσιδος*, ὅστις ἐκδιωχθεὶς ἐκ τῆς πατρίδος του Τάραντος εὗρεν ἄσυλον εἰς τὴν οἰκίαν τῶν γονέων τοῦ Ἐπαμεινώνδου. Ἐν τῇ συναναστροφῇ μετὰ τοῦ εὐγενοῦς τούτου καὶ σεμνοῦ γέροντος ἀπέκτησεν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐξαίρετον ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν του δυνάμεων καὶ μεγαλεῖον χαρακτῆρος, ὅπερ ἐθαυμάζετο ὑπό τε τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων. Δικαίως δὲ τὸν ὠνόμαζον οἱ ἀρχαῖοι τὸν πρῶτον τῶν Ἑλλήνων· διότι μετὰ τῆς στρατηγικῆς καὶ πολιτικῆς ἱκανότητος συνέδεε καὶ ἔξοχα ἠθικὰ προτερήματα, εὐγενῆ ἐγκράτειαν καὶ ἀπαθῆ ἡσυχίαν καὶ σταθερότητα τοῦ πνεύματος, ἀκλόνητον ἐμμονὴν εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ δίκαιον, πιστὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος, χωρὶς ν' ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἰδίαν ὠφέλειαν καὶ τιμήν, μετριοφροσύνην ἄνευ ἀξιώσεων, καὶ ὅτε κατεῖχε τὰ μέγιστα ἀξιώματα, πρᾳότητα καὶ ἐπιείκειαν πρὸς φίλους καὶ ἐχθρούς, εὐσυνειδητοτάτην δὲ αὐστηρότητα πρὸς ἑαυτόν. Διῆγε δὲ βίον ἁπλοῦν καὶ νηφάλιον ἐν ἑκουσίᾳ πτωχείᾳ, καὶ μετεχειρίζετο τὸν ἐμπιστευθέντα εἰς αὐτὸν πλοῦτον τῶν φίλων του μόνον πρὸς δημόσια ἔργα ἢ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς πτωχείας ἄλλων. Ἵνα δὲ δυνηθῇ διαμένων πτωχὸς νὰ ζῇ βίον ἀνεξάρτητον, ὅπως αὐτὸς ἤθελεν, ἔμεινεν ἄγαμος.

Ἐπαμεινώνδας.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἦτο τεσσαρακοντούτης, ὅτε κατὰ πρῶτον ἔλαβε μέρος εἰς τὰ δημόσια πράγματα, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Πελοπίδας καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ κατήργησαν τὴν ὀλιγαρχίαν (σελ. 508). Ὅσον ἀφορᾷ τὸ πολιτικόν του φρόνημα, ἔκλινε πρὸς τὴν δημοκρατίαν· ἀλλ' ὅμως ἔμεινε πάντοτε μακρὰν τῶν δημοκρατικῶν ἑταιρειῶν καὶ τῶν ἐμπαθῶν φατριασμῶν, διάγων πάντοτε ἥσυχον βίον, ἐν τῇ παλαίστρᾳ καὶ ταῖς φιλοσοφικαῖς μελέταις. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ δὲν ἐφαίνετο ἐπικίνδυνος εἰς τοὺς ὀλιγαρχικούς, ὅτε οὗτοι διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Φοιβίδου κατέλαβον τὴν ἐξουσίαν ἐν Θήβαις, καὶ ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἡσύχως καὶ ἄνευ κινδύνου ἐν τῇ πόλει, ἐνῷ ὁ Πε-

λοπίδας καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν φίλων του ἐξωρίσθησαν καὶ ἀπεκηρύχθησαν. Πλὴν ἀλλ' ὅμως ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰργάζετο διαρκοῦντος τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος μετὰ τοῦ Γοργίδου καὶ προητοίμαζε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος, συναθροίζων τοὺς νέους εἰς τὴν παλαίστραν, δι' ἧς κατέστησεν αὐτοὺς ἱκανοὺς εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων, καὶ τοὺς ἐπλήρωσε γενναίου φρονήματος καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Συνταχθέντες δὲ μετὰ τῆς πιστῆς ταύτης ὁμάδος τῶν νέων πρὸς τοὺς φονεῖς τῶν τυράννων εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ φόνου, συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὸ νὰ γείνῃ ἡ πολιτικὴ μεταρρύθμισις ἄνευ μεγαλητέρων βιαιοπραγιῶν καὶ ὠμοτήτων, καὶ μετὰ θάρρους καὶ πίστεως ν' ἀποφασίσῃ ὁ λαὸς νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν ἀποδοθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἐλευθερίαν. Εἶναι βεβαίως φυσικὸν ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα μετὰ τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην ἔτη ἐκεῖνοι ἰδίως οἱ ἄνδρες κατεῖχον τὴν ἀρχήν, οἵτινες διὰ τῆς τολμηρᾶς ἐπιχειρήσεώς των ἠλευθέρωσαν τὴν πόλιν. Μέχρι τοῦ 371 δὲν ἀκούομεν τίποτε περὶ πολιτικῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐπαμεινώνδου· ἡ μετριοπάθειά του καὶ ἡ σωφροσύνη αὐτοῦ ἐφάνη ἴσως κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας τῆς ταραχῆς καὶ ἐξάψεως εἰς τὸν λαὸν ὡς ἀδιαφορία καὶ ἀμηχανία. Κατὰ τὸ 371 ἐξελέχθη ὁ Ἐπαμεινώνδας κατὰ πρῶτον Βοιωτάρχης, ἴσως διότι τὸν ἐθεώρησαν ἕνεκα τῆς μεγάλης εὐφραδείας του ὡς τὸν καταλληλότατον ἄνδρα, ἵνα ἀντιπροσωπεύσῃ τὰς Θήβας εἰς τὴν περὶ τῆς εἰρήνης σύνοδον, ἥτις ἔμελλε νὰ γείνῃ εἰς τὴν Σπάρτην. Τότε δὲ ἠναντιώθη μετ' ἀταραξίας κατὰ τοῦ Ἀγησιλάου καὶ ἀπῄτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Μεσσηνίας καὶ τῶν Λακωνικῶν πόλεων, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἔπρεπεν αἱ Θῆβαι ν' ἀφήσωσιν αὐτονόμους τὰς Βοιωτικὰς πόλεις (σελ. 497). Τοιουτοτρόπως ἐματαιώθη ἡ εἰρήνη, καὶ μετὰ τρεῖς μόλις ἑβδομάδας, ἔλαβεν ὁ Βοιωτάρχης, ὅστις εἶχεν ἐκλεχθῇ ἵνα ὁμιλήσῃ ἐν τῇ Σπάρτῃ, εὐκαιρίαν ν' ἀναπτύξῃ καὶ τὴν στρατηγικήν του ἱκανότητα λαμπρῶς πρὸς θαυμασμὸν τοῦ κόσμου.

Ὅτε μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεων ὡδήγησεν ὁ Σπαρτιάτης βασιλεὺς Κλεόμβροτος μεγάλην στρατιωτικὴν δύναμιν εἰς τὴν Βοιωτίαν, καὶ τὰ δύο στρατεύματα ἵσταντο ἀπέναντι ἀλλήλων ἐν Λεύκτροις (Ἰουλ. 371), τότε ἐπῆλθεν εἰς τὸν Θηβαϊκὸν στρατὸν μεγάλη ἀποθάρρυνσις, διότι οἱ Σπαρτιᾶται ἦσαν διπλάσιοι κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ διότι ἠγγέλθησαν διάφοροι κακοὶ οἰωνοί. Ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὅστις ἐκ τῶν 7 Βοιωταρχῶν εἶχε τὴν ἀρχηγίαν, προσεπάθησε νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν λαὸν διὰ τῶν παρ' Ὁμήρῳ λόγων τοῦ Ἕκτορος

«Εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης˙» καὶ ἐπειδὴ τρεῖς ἐκ τῶν Βοιωταρχῶν ἦσαν τῆς γνώμης, ὅτι πρέπει νὰ μεταχομίσωσι γυναῖκας καὶ τέκνα εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ νὰ πολιορκηθῶσιν ἐν Θήβαις, ὁ Ἐπαμεινώνδας μετὰ δύο ἄλλων Βοιωταρχῶν συνεβούλευσε νὰ συνάψωσιν εὐθὺς μάχην, καὶ κατώρθωσεν οὗτος, ὡς ὁ Μιλτιάδης τὸν Πολέμαρχον Καλλίμαχον πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, νὰ κερδήσῃ διὰ πειστικῶν λόγων τὸν ἕβδομον Βοιωτάρχην, ὅστις ὁμοῦ μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ του σώματος βραδύτερον ἡνώθη μετὰ τοῦ στρατοῦ, ὑπὲρ τῆς γνώμης του, τὴν ὁποίαν ἐδέχθη καὶ ὁ Πελοπίδας, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἱεροῦ λόχου. Οὕτω λοιπὸν ἀπεφασίσθη ἡ μάχη. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐνεθάρρυνε τοὺς ςρατιώτας του διὰ παραινέσεων καὶ τῆς δεισιδαιμονίας αὐτῶν, καθόσον εἶχον ἐπέλθει αἰσιώτεροι οἰωνοί. Ἦλθε δηλ. ἐκ τῶν Θηβῶν ἡ εἴδησις ὅτι αἱ θύραι ὅλων τῶν ναῶν ἠνεῴχθησαν αὐτομάτως, καὶ αἱ ἱέρειαι ἔλεγον ὅτι τοῦτο προεμήνυε νίκην. Ἔλεγον δὲ προσέτι ὅτι τὰ ἱερὰ ὅπλα ἠφανίσθησαν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡρακλέους, ὡς ἐξελθόντος καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ πρὸς βοήθειαν τῶν Θηβαίων του˙ ὁ δὲ εἰς τὴν πεδιάδα εὑρισκόμενος τάφος τῶν ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἀτιμασθεισῶν Λευκτρίδων παρθένων ἐκοσμήθη ὑπὸ τῶν Θηβαίων διὰ στεφάνων, καὶ χρησμός τις ἀνήγγειλεν, ὅτι πλησίον τοῦ μνημείου τούτου τῶν παρθένων θὰ νικηθῶσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ἵνα δὲ καθαρίσῃ τὸν στρατὸν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀβεβαίους καὶ ἀπίστους συμμάχους, ἐκήρυξεν ὁ Ἐπαμεινώνδας ὅτι ἅπαντες ὅσοι δὲ θέλουσι νὰ μετάσχωσι τοῦ ἀγῶνος, ἔχουσι τὴν ἄδειαν νὰ ἐγκαταλείπωσι τὸ στρατόπεδον, καὶ εὐθὺς ἅπαντες οἱ Θεσπιεῖς ἀπῆλθον˙ ἄλλοι δὲ, οἵτινες ἠθέλησαν ν᾽ἀκολουθήσωσι τὸ παράδειγμα αὐτῶν, ἐκρατήθησαν ὑπὸ τοῦ περιφερομένου ἱππικοῦ τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν ψιλῶν στρατιωτῶν, καὶ ἠναγκάσθησαν τοιουτοτρόπως νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν μάχην.

Ἀμφότερα τὰ στρατεύματα παρετάχθησαν πρὸς μάχην. Καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι παρέταξαν τὴν φάλαγγά των ἐν εἴδει ἡμισελήνου, ἔχουσαν βάθος μόνον 12 ἀνδρῶν, τὸ δὲ ἱππικόν των ἔταξαν ἀπερισκέπτως ἔμπροσθεν αὐτῆς˙ καὶ εἰς μὲν τὸ ἀριστερὸν κέρας ἵςαντο οἱ σύμμαχοι, εἰς δὲ τὸ δεξιὸν οἱ Σπαρτιᾶται ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Κλεομβρότου. Ὁ δὲ Ἐπαμεινώνδας ἐσκέφθη ὅτι διὰ νὰ νικήσῃ τις τὸν ἀντίπαλον, δὲν ἦτο ἀπαραίτητον νὰ νικήσῃ αὐτὸν συγχρόνως καθ᾽ὅλην αὐτοῦ τὴν παράταξιν ἀπὸ τῆς μιᾶς πτέρυγος μέχρι τῆς ἄλλης. Ἐσκέφθη δηλ. ὅτι, ἐὰν συμπυκνώσας εἰς τὸ κέντρον δύναμιν μεγάλην καὶ καθυπερτέραν τῆς τοῦ ἀντιπάλου κέντρου διασπάσῃ τοῦτο, φυσικὸν εἶναι αἱ δύο τῶν πολε-

μίων πτέρυγες, χωρισθεῖσαι ἀπ' ἀλλήλων καὶ καταπτοηθεῖσαι εὐχερῶς ἤδη νὰ καταβληθῶσιν. Ὁμοίως, ἐὰν συμπυκνώσῃ εἰς μίαν τῶν πτερύγων δύναμιν καθυπερτέραν τῆς ἀντιπάλου πτέρυγος, καὶ τρέψας ταύτην, ἐπέλθῃ εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ κέντρου καὶ τῆς ἑτέρας πτέρυγος, φυσικὸν εἶναι τὸ μέρος τοῦτο τῶν πολεμίων νὰ συνταραχθῇ καὶ ἐπὶ τέλους νὰ κατατροπωθῇ. Διὸ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπεφάσισε νὰ συμπυκνώσῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, ἀντικρὺ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τοῦ Κλεομβρότου, τάξας τοὺς ἀρίστους αὐτοῦ ὁπλίτας, τὸ δὲ κέντρον καὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πτέρυγα νὰ διαθέσῃ κλιμακοειδῶς πρὸς ἐκείνην, ἵνα τὰ δύο ταῦτα μέρη ἀποβῶσιν ἀμυνόμενα μᾶλλον ἢ ἐπιτιθέμενα, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ ἡ κρίσις ἐν τῇ ἀριστερᾷ πτέρυγι· ἡ δὲ παράταξις αὐτοῦ αὕτη κατέστη ἐντεῦθεν λοξή. Οὕτω λοιπὸν ἐσχημάτισεν ὁ Θηβαῖος στρατηγὸς ὀγκωδεστάτην φάλαγγα ἐκ τῶν ἀρίστων ὁπλιτῶν, ἔχουσαν βάθος 50 ἀνδρῶν, καὶ προέταξεν αὐτῆς τὸν ἱερὸν λόχον ὑπὸ τὸν Πελοπίδαν· τὸ δὲ κέντρον καὶ ἡ δεξιὰ πτέρυξ παρετάχθησαν οὐχὶ εἰς ἴσην πρὸς τὴν ἀριστερὰν γραμμήν, ἀλλὰ κλιμακοειδῶς πρὸς ταύτην, διότι, ὡς εἴπομεν, αὗται ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀμυνόμεναι μᾶλλον ἢ ἐπιτιθέμεναι. Ἵνα δὲ ἀσφαλίσῃ ἔτι πλέον τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ, προέταξε τῆς ὅλης στρατιᾶς τὸ ἄριστον τῶν Θηβαίων ἱππικόν. Αὕτη ἦτο ἡ περιώνυμος λοξὴ φάλαγξ τοῦ Ἐπαμεινώνδου.

Ἅμα ἀρξαμένης τῆς μάχης διὰ τῆς συγκρούσεως τῶν δύο ἱππικῶν, συνέβη ὅ,τι προεῖδεν ὁ Ἐπαμεινώνδας· οἱ Θηβαῖοι κατατροπώσαντες τὰς λακωνικὰς ἴλας καὶ ἀναγκάσαντες τοὺς ἱππεῖς τῶν πολεμίων νὰ ὀπισθοχωρήσωσι πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς φάλαγγος τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπήγαγον οὐκ ὀλίγην σύγχυσιν εἰς τὸ κύριον σῶμα αὐτῶν. Τότε δὲ ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας ἐπέπεσον μετὰ τῆς κολοσσιαίας αὐτῶν φάλαγγος κατὰ τοῦ Κλεομβρότου καὶ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ πτέρυγος. Ἐνταῦθα δὲ ἔπεσε μὲν ὁ Κλεόμβροτος, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν καὶ οἱ Θηβαῖοι, καὶ οὕτως ὁ βασιλεὺς μετεκομίσθη ἔξω τῆς μάχης. Εἶτα δὲ ἐπανελήφθη ἡ προσβολή, καθ' ἣν, ἀφοῦ ἐφονεύθη ὁ Πολέμαρχος *Δείνων* καὶ ὁ *Σφοδρίας* καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κλεώνυμος καὶ πολλοὶ ἐπίσημοι ἀξιωματικοί, ἐτράπη τὸ δεξιὸν κέρας εἰς φυγήν. Ὅτε δὲ τὸ ἀριστερὸν κέρας καὶ τὸ κέντρον εἶδε τὸ δεξιὸν νικώμενον καὶ ὑποχωροῦν, ἐνόησαν ὅτι δὲν ἠδύναντο ν' ἀνθέξωσιν, καὶ ὠπισθοδρόμησαν καὶ αὐτά, καὶ ἀφοῦ ἀπώλεσαν πολλοὺς στρατιώτας, ἀπεχώρησαν εἰς τὰ χαρακώματα, ἵνα σωθῶσιν. Ἡ φθορὰ τοῦ δεξιοῦ κέρατος ὑπῆρξε πολὺ με-

γάλη· διότι 1000 Λακεδαιμόνιοι κατέκειντο νεκροὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης· τὸ δὲ χειρότερον, ἐφονεύθη καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεύς, ὡς εἴπομεν, Κλεόμβροτος· ἐκ δὲ τῶν 700 Σπαρτιατῶν, οἵτινες μόλις πρὸ δύο ὡρῶν εἶχον ἐξέλθει τοῦ στρατοπέδου, δὲν ἐπανῆλθον εἰς αὐτὸ εἰμὴ 300 μόνον. Πολὺ δὲ ἠπόρουν βλέποντες ἑαυτοὺς ἡττημένους, διότι τοιοῦτόν τι δὲν εἶχε συμβῆ πρότερον, καὶ μάλιστα ὑπὸ ὀλιγωτέρων δυνάμεων. Διὸ τινὲς προέτεινον νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, νὰ μὴ ἀφήσωσι τοὺς Θηβαίους νὰ στήσωσι τρόπαιον, καὶ νὰ ἀναλάβωσι τοὺς νεκρούς των διὰ τῶν ὅπλων· ἀλλ' οἱ πολέμαρχοι βλέποντες τὸ πλῆθος τῶν φονευμένων καὶ τοὺς συμμάχους ἀθυμοῦντας, ἀπεφάσισαν νὰ ἀποστῶσι τοῦ περαιτέρω ἀγῶνος. Συνεκρότησαν δὲ συμβούλιον, τὸ ὁποῖον ἀπεφάσισε νὰ στείλωσι κήρυκα, ζητοῦντες τοὺς νεκρούς, καὶ ὁμολογοῦντες οὕτω τὴν ἧτταν αὐτῶν. Οἱ δὲ Θηβαῖοι, ἀφοῦ ἔστησαν τρόπαιον καὶ ἐκράτησαν τὰ ὅπλα τῶν πεσόντων, ὧν τὰ πολυτιμότερα εἶδεν ὁ Παυσανίας μετὰ 500 ἔτη σωζόμενα ἐν Θήβαις, ἔδοσαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὴν ἄδειαν νὰ λάβωσι τοὺς νεκρούς. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Σπαρτιᾶται συνείθιζον νὰ κρύπτωσιν, ὅσον ἦτο δυνατόν, τὴν ἐν πολέμῳ ἀπώλειαν, διέταξεν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἵνα ἑκάστη τῶν πόλεων λάβῃ τοὺς ἰδίους νεκρούς, καὶ οὕτω ἐγένετο καταφανὴς ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ μάχῃ πεσόντων Σπαρτιατῶν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐν Λεύκτροις μάχη, ἡ σημαντικωτάτη τῶν Ἑλληνικῶν μαχῶν, ὄχι τόσον διὰ τὸν ἀριθμόν, ὅσον διὰ τὸ ἠθικόν της ἀποτέλεσμα. Τῆς δὲ νίκης ταύτης τῶν Θηβαίων καὶ τῆς τῶν Σπαρτιατῶν κατατροπώσεως ἡ ἀγγελία, ὡς κεραυνὸς ἐξέπληξεν ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Σπάρτη πρὸ πολλοῦ μὲν εἶχεν ἀπολέσει τὴν μεγάλην αὐτῆς ἡγεμονίαν, ἀλλ' ἦτο πάντοτε ἡ ἰσχυροτέρα τῶν ἠπειρωτικῶν τῆς Ἑλλάδος πόλεων· κατὰ ξηρὰν ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο πάντοτε ἀήττητος, ἀλλ' ἡ ἐν Λεύκτροις μάχη ἀπέδειξεν ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται δὲν ἦσαν ἀνίκητοι, ὡς ἐφαντάζοντο· ἐταπείνωσε διὰ παντὸς τὴν δύναμιν τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἡ Λακεδαίμων παριστᾷ δευτερεῦον πρόσωπον εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Καὶ δὲν ἐνικήθησαν μόνον ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης· ἐν αὐτῇ αὐτῶν τῇ πόλει ἤρχισαν ν' ἀναφαίνωνται σημεῖά τινα μαρτυροῦντα τὴν χαλάρωσιν τῆς ἀρχαίας αὐτῶν ἠθικῆς δυνάμεως. Ἄλλοτε ἡ πόλις ἐκείνη, καὶ αὐταὶ αὐτῆς αἱ μητέρες, καὶ αὐταὶ αἱ σύζυγοι, μεθ' ὑπερανθρώπου τῇ ἀληθείᾳ καρτερίας ἤκουον τὴν ἀγγελίαν τοῦ θανάτου τῶν τέκνων καὶ τῶν συζύγων αὐτῶν· ἤδη δὲ συνέβη ὅλως τὸ ἐναντίον· διότι, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, αἱ μὲν ἀρχαὶ

ἠγωνίσθησαν νὰ ἐπιδείξωσι τὴν πάτριον καρτερίαν ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ δυστυχήματος, εἰς δὲ τὰς γυναῖκας προεῖπον «μὴ ποιεῖν κραυγὴν, ἀλλὰ σιγῇ τὸ πάθος φέρειν»· ὅ ἐστιν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιβάλωσι δι' ἐπιτάγματος εἰς τὴν πόλιν τὴν γενναίαν ἐπὶ τῷ παθήματι ὑπομονὴν, ἣν ἤξευρον, ὡς φαίνεται, ὅτι οἴκοθεν δὲν ἔχει πλέον.

Καὶ τῷ ὄντι ἡ Σπάρτη μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις ἧτταν ἀπώλετο σχεδὸν ἐντελῶς. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐφρόντισε πρὸ πάντων ν' ἀσφαλίσῃ τὴν κατὰ τὴν Βοιωτίαν ἡγεμονίαν τῶν Θηβῶν, ἀναγκάσας τοὺς Ὀρχομενίους ν' ἀναγνωρίσωσιν αὐτὴν ὁριστικῶς, ἐξώσας δὲ ἀπὸ τῆς Βοιωτίας τοὺς Θεσπιεῖς, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν προσαρτήσας εἰς τὴν τῶν Θηβαίων, διότι οἱ Θεσπιεῖς ὀλίγον πρὸ τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης εἶχον καταλίπει τὸ τῶν Θηβαίων στρατόπεδον. Ἐν ταὐτῷ δὲ ἐφρόντισε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς πατρίδος του εἰς τὰ πέριξ ἔθνη, καταστήσας ὑπηκόους τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς Εὐβοεῖς, καὶ ἀμφοτέρους τοὺς Λοκροὺς (τούς τε Ὀποντίους καὶ τοὺς Ἐπικνημιδίους) καὶ Ἀκαρνᾶνας καὶ Ἡρακλειώτας καὶ Μαλιεῖς. Ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν του εἰς τὰ ἐν Πελοποννήσῳ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ γενόμενα, εἰμὴ κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 370.

Εἰς τὴν Χερσόνησον ταύτην ἐξερράγη μεγάλη ἐπανάστασις κατὰ τῆς Σπάρτης εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις ἧτταν· οἱ ἁρμοσταὶ αὐτῆς ἐξεδιώχθησαν ἁπανταχόθεν καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια. Αἱ δὲ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς κυβερνήσασαι ὀλιγαρχίαι ἢ δεκαρχίαι ἐν Φιγαλίᾳ, ἐν Φλιοῦντι, ἐν Κορίνθῳ, ἐν Σικυῶνι, ἐν Μεγάροις καὶ ἀλλαχοῦ κατεβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων. Ἀλλ' οὐδαμοῦ τὸ κίνημα τοῦτο ὑπῆρξε σφοδρότερον ἢ ἐν Ἀρκαδίᾳ, ἧς οἱ κάτοικοι ἰδόντες ἅπαξ κατατροπωθέντας τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν ἡγεμόνας ἔσπευσαν ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς κυριαρχίας αὐτῶν. Καὶ πρῶτοι οἱ Μαντινεῖς ἠνόρθωσαν αὖθις τὴν πρὸ 15 ἐτῶν ὑπὸ τῆς Σπάρτης τυραννικῶς καταλυθεῖσαν αὐτῶν πόλιν, ὠχυρώσαντες αὐτὴν δι' ἀσφαλεστάτων τειχῶν καὶ πύργων. Μετ' ὀλίγον δὲ συγκροτηθέντος Ἀρκαδικοῦ συνεδρίου ἀπεφασίσθη νὰ ζητήσωσιν ἐξωτερικοὺς συμμάχους, καὶ κατέφυγον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἀπέκρουσαν τὴν περὶ τούτου αἴτησιν τῶν Ἀρκάδων, ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Ἐπαμεινώνδαν. Οὗτος λοιπὸν μετὰ τοῦ Πελοπίδου εἰσῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὸ τέλος τοῦ 370 καὶ προὐχώρησε μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Σπάρτης, (σελ. 499) θέλων νὰ καθαιρέσῃ διὰ παντὸς τὸ κράτος αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. Τότε δὲ ἠνώρθωσε τὴν αὐτονομίαν τῶν Μεσσηνίων, καὶ κατώρθωσε νὰ ἑνώσῃ τοὺς ἐχθροὺς τῶν Σπαρτιατῶν

πρὸς κοινὴν κατ' αὐτῶν ἀντίστασιν, ἀποσπάσας ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων τὴν Ἦλιν, τὸ Ἄργος, πᾶσαν τὴν Ἀρκαδίαν, ἣν συνήνωσεν ὅλην εἰς μίαν δύναμιν, καὶ αὐτῆς τῆς Λακωνικῆς τὰ πλεῖστα. Ἀλλὰ τοιαῦται ἐπιτυχίαι ἦσαν δυναταὶ μόνον ἐὰν οἱ Βοιωτάρχαι, οἱ ἀρχηγοὶ δηλ. τοῦ στρατοῦ, διετήρουν τὴν ἀρχήν των καὶ πέραν τοῦ ἔτους. Διὰ τοῦτο ἔπεισεν ὁ Ἐπαμεινώνδας μετὰ τοῦ Πελοπίδου τοὺς συντρόφους των νὰ μείνωσιν ἐν τῇ ἀρχῇ των, καὶ νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν κατὰ τῆς Σπάρτης ἐκστρατείαν. Ὁ δὲ Ἐπαμεινώνδας ἀνέλαβε μόνος τὴν εὐθύνην τῆς τοιαύτης παρανομίας, ἧς ποινὴ ἦτο ὁ θάνατος. Μετὰ τὰ τοιαῦτα λοιπὸν ἔργα πάντες μὲν οἱ ἄλλοι ὑπερηγάπων τὰ προτερήματα τῶν Βοιωταρχῶν καὶ ἐθαύμαζον τὴν τύχην αὐτῶν· ὁ συγγενὴς ὅμως αὐτῶν πολιτικὸς φθόνος, ὅστις συνηύξανε μετὰ τῆς δόξης αὐτῶν, παρεσκεύαζεν εἰς αὐτοὺς κακὴν ὑποδοχήν! διό, μολονότι ἐπανῆλθον νικηφόροι, ὑπεβλήθησαν εἰς δίκην ἀμφότεροι ἐπὶ ποινῇ θανάτου, διότι, ὡς εἴπομεν, ἐνῷ ὁ νόμος διέταττε νὰ παραδώσωσι τὴν Βοιωταρχίαν εἰς ἄλλους ἐντὸς τοῦ πρώτου μηνός, ὃν ὀνομάζουσι *Βουκάτιον*, αὐτοὶ τὴν κατέσχον ἐπὶ 4 ὅλους μῆνας, καθ' οὓς ἐνήργησαν τὰ κατὰ τὴν Μεσσηνίαν, Ἀρκαδίαν καὶ τὴν Λακωνικήν. Καὶ πρῶτος μὲν εἰσήχθη εἰς τὸ δικαστήριον ὁ Πελοπίδας, δι' ὃ καὶ μᾶλλον ἐκινδύνευεν· ἀλλὰ προσελθὼν ὁ Ἐπαμεινώνδας παρέστησεν ἑαυτὸν μόνον ἔνοχον, καὶ εἶπεν ὅτι εἶναι πρόθυμος ν' ἀποθάνῃ, ἐζήτει ὅμως ὡς τελευταίαν εὔνοιαν τῆς πατρίδος ν' ἀναφέρωσιν ἐν τῇ καταδίκῃ ἕνεκα τίνων ὑπηρεσιῶν κατεδικάσθη. Ἀλλ' οἱ δικασταὶ ἀπῆλθον χωρὶς νὰ δώσωσι τὴν ψῆφόν των, καὶ οὕτως ἐσώθησαν ἀμφότεροι. Ἤδη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (θέρος 369) εἰσῆλθεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἐκλεχθεὶς πάλιν Βοιωτάρχης, τὸ δεύτερον εἰς τὴν Πελοπόννησον κατορθώσας νὰ διέλθῃ τὸν Ἰσθμὸν βιαίως δι' ἀγῶνος ἐναντίον δυνάμεως τριπλασίας τὸν ἀριθμόν. Ὅτε δὲ ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Θήβας, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ πολλὰ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, κατηγόρησαν αὐτὸν πάλιν οἱ ἐχθροί του, ὅτι κατὰ τὴν ἅλωσιν τῶν ἐν τῷ Ἰσθμῷ ὀχυρωμάτων ἐφείσθη τῶν ἐχθρῶν ἐπίτηδες. Ὁ δὲ Ἐπαμεινώνδας θεωρήσας τὴν ἀπολογίαν κατὰ τῆς τοιαύτης κατηγορίας ἀναξίαν ἑαυτοῦ, ἐγκατέλιπε, χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸ γυμνάσιον. Τότε ὁ λαὸς ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἀξίωμά του, οἱ δὲ ἐχθροί του κατώρθωσαν, ὅπως τὸν ταπεινώσωσι, διὰ ῥᾳδιουργιῶν ν' ἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν τὸ ἀνάξιον αὐτοῦ ἀξίωμα *Τελμάρχου*, ἐπιτηρητοῦ δηλαδὴ ἐπὶ τῆς καθαριότητος τῶν ὁδῶν καὶ τῶν ἑλῶν. Ὁ Ἐπαμεινώδας εὐχαρίστως ἐδέχθη τὸ ἀνατεθὲν αὐτῷ ἔργον, καὶ ἐπετέ-

λεσε τὸ καθῆκόν του μετὰ μεγάλης εὐσυνειδησίας. Ὅτε δὲ μετέπειτα κατὰ τὸ θέρος 368 ἀπεστάλη στρατὸς εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἵνα ἐλευθερώσῃ τὸν Πελοπίδαν καὶ τὸν Ἰσμηνίαν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας Ἀλεξάνδρου τοῦ Φεραίου, μετέσχε καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας τῆς ἐκστρατείας ὡς ἁπλοῦς ὁπλίτης. Ἀλλ' οἱ ἀνάξιοι αὐτοῦ διάδοχοι τόσον κακῶς ἐκυβέρνησαν τὰ πράγματα, ὥστε ὁ στρατὸς περιῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν· καὶ τότε ἀγανακτήσας καθήρεσε τοὺς ἀθλίους ἐκείνους Βοιωτάρχας, καὶ μιᾷ ψήφῳ παρέδωκε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ὅστις ὑποχωρήσας μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δεξιότητος, ἀπήλλαξε τοὺς συναγωνιστὰς παντὸς κινδύνου καὶ ἔφερεν αὐτοὺς σώους εἰς τὰς Θήβας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐγένετο νέα κατὰ τῆς Θεσσαλίας ἐκστρατεία ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ὅστις ἠνάγκασε τελευταῖον τὸν τύραννον νὰ ἀπελευθερώσῃ τοὺς φίλους του Πελοπίδαν καὶ Ἰσμηνίαν (σελ. 514) καὶ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην καὶ συμμαχίαν πρὸς τοὺς Θηβαίους.

Ἀφοῦ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀνέκτησεν ἐν Θήβαις τὴν ὑπόληψίν του, ἐπεχείρησεν 367 τὴν τρίτην ἐκστρατείαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἵνα ἀναγκάσῃ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν νὰ παραδεχθῶσι τοὺς ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου διὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν ὁρισθέντας ὅρους τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνης (σελ. 514). Παρεκίνησε τὴν Ἀχαΐαν νὰ προστεθῇ εἰς τὴν Θηβαϊκὴν συμμαχίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠνάγκασεν αὐτὴν καὶ ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ ἀριστοκρατικόν της πολίτευμα διὰ τῆς δημοκρατίας, οἱ Ἀργεῖοι κατηγόρησαν αὐτὸν εἰς τὰς Θήβας, καὶ οἱ Θηβαῖοι ἔστειλαν εὐθὺς ἁρμοστὰς εἰς τὰς ἀχαϊκὰς πόλεις, ἀπεδίωξαν τοὺς ἀριστοκρατικοὺς καὶ συνέστησαν ἁγνὰς δημοκρατίας· οὕτω δὲ κατέστρεψαν οἱ Θηβαῖοι ὅ,τι ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχεν ἀποκτήσει. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι συμμαχίαν μετὰ τῆς Σπάρτης καὶ φανερὰν ἔχθραν πρὸς τὰς Θήβας. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ὅμως, ἵνα καταλύσῃ τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, τὴν ὁποίαν εἶχον ἀνακτήσει κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, παρεκίνησε τοὺς Θηβαίους ν' ἀποφασίσωσιν, ὅπως ναυπηγηθῶσιν 100 τριήρεις, καὶ οἰκοδομηθῇ ναυπήγειον δι' ἴσον ἀριθμὸν πλοίων. Ἅμα δὲ παρασκευασθέντος τοῦ στόλου ἐξέπλευσεν ὁ Ἐπαμεινώνδας τῷ 363, ἀπέκρουσε τὸν Ἀθηναϊκὸν στόλον, ὅστις ἠθέλησε νὰ τὸν ἐμποδίσῃ κατὰ τὸν ἔκπλουν, καὶ παρεκίνησε τὴν Ῥόδον, τὴν Χίον καὶ τὸ Βυζάντιον, τὰς σπουδαιοτάτας ναυτικὰς πόλεις, ν' ἀποστατήσωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦτο ὑπῆρξε μεγίστη ἐπιτυχία καὶ ἡ πρώτη ἀφορμὴ τοῦ μετέπειτα ἐκρα-

γέντος συμμαχικοῦ λεγομένου πολέμου, καθ' ὃν αἱ Ἀθῆναι ἀπώλεσαν πάλιν τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν των.

Τὴν τετάρτην ἐκστρατείαν του εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπεχείρησεν ὁ Ἐπαμεινώνδας κατὰ τὸ ἔαρ 362, ὅτε οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Ἠλεῖοι καὶ μέρος τῶν Ἀρκάδων ἀπεστάτησαν πάλιν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας. Μετὰ ματαίαν δὲ προσβολὴν κατὰ τῆς Σπάρτης (σελ. 501) μετέφερε τὸν πόλεμον πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Σπαρτιατικῶς φρονούσης *Μαντινείας*, ὅπου συνῆψε μετὰ 30,000 ἀνδρῶν πεζῶν καὶ 3,000 ἱππέων μάχην πρὸς τὸν Ἀγησίλαον, ὅστις εἶχε πεζὸν στρατὸν 20,000 ἀνδρῶν καὶ 2,000 ἱππέων. Ἀφοῦ ὁ Ἐπαμεινώνδας παρέταξε τὸν στρατόν του πρὸς μάχην, τάξας τοὺς μὲν Θηβαίους καὶ τοὺς Ἀρκάδας εἰς τὸ ἀριστερὸν κέρας, τοὺς δὲ Ἀργείους εἰς τὸ δεξιὸν, εἰς δὲ τὸ μέσον τοὺς λοιποὺς συμμάχους, ἐστράφη αἰφνιδίως, ἵνα ἀπατήσῃ τὸν ἐχθρὸν, πρὸς τὰ ὄρη δυτικῶς τῆς Τεγέας, ἅτινα ἔκειντο ἀντικρὺ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, καὶ ἐκεῖ διέταξε τὴν φάλαγγά του νὰ θέσῃ τὰ ὅπλα. Οἱ ἀντίπαλοι, οἵτινες ἐξηκολούθουν νὰ παρατηρῶσι τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ἀφ' ἧς προήλασεν ἐκ Τεγέας, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνόμισαν ὅτι ἐπέρχεται κατ' εὐθεῖαν ἐπ' αὐτούς· ὅτε δὲ εἶδον αὐτὸν τραπέντα πρὸς τὰ ὄρη καὶ οὕτω μεταβαλόντα διεύθυνσιν, ὑπέθεσαν ὅτι ὁ σκοπός του δὲν ἦτο νὰ πολεμήσῃ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐνισχύθησαν εἰς τὴν γνώμην των ταύτην, ὅτε τὸν εἶδον παύσαντα τὴν πορείαν νὰ θέτῃ τὰ ὅπλα, συμπεραίνοντες ἐκ τούτου ὅτι θὰ στρατοπεδεύσῃ ἐκεῖ. Ἐντεῦθεν λοιπὸν οἱ πολέμιοι διέλυσαν τὰς τάξεις, ἔπαυσαν πᾶσαν πρὸς πόλεμον παρασκευὴν καὶ ἐτράπησαν πρὸς ἀνάπαυσιν. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὅστις καὶ ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ τῆς ἀναπαύσεως διετήρει τὴν φάλαγγά του συντεταγμένην, ἀφοῦ ἀφῆκε τοὺς ἀντιπάλους του νὰ πλανηθῶσι καὶ νὰ περιέλθωσιν εἰς ἱκανὴν σύγχυσιν καὶ ἀταξίαν, αἴφνης παρήγγειλεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ν' ἀναλάβωσι τὰ ὅπλα καὶ νὰ βαδίσωσιν ἐμπρός. Οἱ πολέμιοι ἐννοήσαντες τότε τὸν ἀπειλοῦντα αὐτοὺς κίνδυνον ἔσπευσαν ν' ἀναλάβωσι τὰς τάξεις, ἀλλ' ἦτο πρόδηλον, ὅτι ἡ βεβιασμένη παρασκευὴ δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἦναι πλημμελής· καὶ παρεκτὸς τούτου, διὰ τὸ ἀπροσδόκητον, προσέβαλεν οὐσιωδῶς τὴν ἠθικὴν τοῦ στρατοῦ πεποίθησιν. διὸ οἱ μὲν ἔσπευδον εἰς τὰς τάξεις των, ἄλλοι δὲ μόλις τότε παρετάσσοντο, καὶ ἄλλοι μὲν ἐνεδύοντο τοὺς θώρακάς των, ἄλλοι δὲ ἐχαλίνωνον τοὺς ἵππους των· ἅπαντες δὲ ἐφαίνοντο προσδοκῶντες μᾶλλον ἧτταν παρὰ νίκην.

Κατέλαβον δὲ τὴν μὲν δεξιὰν πτέρυγα οἱ Μαντινεῖς καὶ οἱ ἄλλοι

'Αρκάδες· ἀμέσως δὲ μετὰ τούτους ἵσταντο οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐν τῷ μέσῳ οἱ 'Ηλεῖοι καὶ 'Αχαιοί, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα οἱ 'Αθηναῖοι. Τὸ ἱππικὸν παρετάχθη ὄχι ὅπως ἐν Λεύκτροις, ἔμπροσθεν τοῦ πεζικοῦ, ἀλλὰ παρ' ἑκατέραν τὴν πτέρυγα, τὸ μὲν τῶν 'Αθηναίων παρὰ τὴν ἀριστερὰν, τὸ δὲ τῶν 'Ηλείων παρὰ τὴν δεξιάν. 'Ο δὲ 'Επαμεινώνδας, λέγει ὁ Ξενοφῶν, προσῆγε τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἀντίπρωρον ὥσπερ τριήρη. 'Επανέλαβε δὲ καὶ ἐνταῦθα τὴν λοξὴν παράταξιν τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης· συνεκρότησε δηλ. εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα ἀφ' ὅλων τῶν Βοιωτῶν κολοσσιαίαν φάλαγγα, ἔχουσαν βάθος, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, 50 ἀσπίδων, ἵνα δι' αὐτῶν πρὸ πάντων καταβάλῃ τοὺς Μαντινεῖς καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους. Οἱ 'Αρκάδες, οἱ Μεσήννιοι, οἱ Εὐβοεῖς καὶ οἱ Σικυώνιοι κατεῖχον τὸ μέσον, οἱ δὲ 'Αργεῖοι τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ἱςάμενοι ἀπέναντι τῶν 'Αθηναίων· ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῷ κέντρῳ καὶ οἱ ἐν τῇ δεξιᾷ διετάχθησαν νὰ μὴ προσβάλωσιν εὐθὺς, περιμένοντες τὴν ἔκβασιν τῆς μεγάλης καὶ κυρίας ἐπιθέσεως τοῦ 'Επαμεινώνδου αὐτοῦ εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα. Οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Θεσσαλοὶ παρετάχθησαν, ὡς καὶ οἱ ἀντίπαλοι, παρ' ἑκατέραν τὴν πτέρυγα. 'Η φάλαγξ τῶν πολεμίων εἶχε βάθος, κατὰ τὴν συνήθειαν, 12 ὁπλιτῶν. Καὶ ἤρξατο λοιπὸν ἡ μάχη διὰ τῆς ἀπ' ἀριστερῶν ἐπιθέσεως τοῦ τε ἱππικοῦ καὶ τοῦ πεζικοῦ τοῦ 'Επαμεινώνδου. Τὸ κράτιστον αὐτοῦ ἱππικὸν ἔτρεψε μετ' οὐ πολὺ τὰς ἴλας τῶν 'Ηλείων, καὶ ἔπειτα, μὴ ἐξακολουθῆσαν τὴν δίωξιν, ἐτράπη δεξιᾷ ἐπὶ τὴν πεζικὴν φάλαγγα. 'Ενταῦθα ὁ 'Επαμεινώνδας εἶχεν ἤδη ἐπιπέσει μεθ' ὅλου τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ ὄγκου ἐπὶ τὴν πολὺ λεπτοτέραν παράταξιν τῶν Μαντινέων καὶ Λακεδαιμονίων ὁπλιτῶν, καὶ μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἀσπίδος πρὸς ἀσπίδα καὶ ἀκοντίου πρὸς ἀκόντιον καὶ ξίφους πρὸς ξίφος, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσωσι. Τότε ἐπλησίασαν καὶ οἱ 'Αρκάδες καὶ οἱ Μεσσήνιοι καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι τοῦ κέντρου καὶ τῆς δεξιᾶς, καὶ εὐχερῶς κατέλαβον τοὺς ἐκπλαγέντας ἤδη διὰ τὴν τροπὴν τῶν Μαντινέων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων 'Αχαιοὺς, 'Ηλείους καὶ ἄλλους ἀντιπάλους.

Εἶχε λοιπὸν ἤδη τραπῆ εἰς φυγὴν ὁλόκληρος ὁ στρατὸς τῶν ἐναντίων, καὶ ὁ 'Επαμεινώνδας νικήσας κατὰ κράτος τοὺς πολεμίους, ἐφαίνετο προωρισμένος ν' ἀσφαλίσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς πατρίδος του, ὅτε αἴφνης ἔλαβε καιρίαν πληγὴν εἰς τὸ στῆθος. Τὸ δὲ τραῦμα τοῦ στρατηγοῦ τῶν Θηβαίων τοιαύτην προὐξένησεν ἐντύπωσιν εἰς τὸν στρατὸν ὥστε, ἅμα πεσόντος ἐκείνου, ἔπεσον, οὕτως εἰπεῖν, καὶ τὰ ὅπλα τούτων, καὶ ἔστησαν ὡς χωλοί, καὶ δὲν κατεδίωκον τὸν φεύ-

γοντα ἐχθρόν. Καὶ ἦτο μὲν ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ οἱ Θηβαῖοι ἐνίκησαν· ἐπειδὴ ὅμως ἔπαυσεν ἡ καταδίωξις, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀνθέξει ὁπωσοῦν εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, καταβαλόντες μάλιστα περὶ τὰ τέλη οὐκ ὀλίγους τῶν ἀντιπάλων ἱππέων, καὶ ἡ Μαντίνεια ἦτο πλησίον, κατώρθωσαν οἱ φυγάδες νὰ συμπυκνωθῶσι πάλιν περὶ τὴν πόλιν, ἰσχυρίσθησαν ὅτι οὗτοι ἐνίκησαν καὶ ἔστησαν ὡσαύτως τρόπαιον. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἦτο ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν κύριοι τοῦ πεδίου τῆς μάχης· ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι μετά τινας δισταγμοὺς ἐζήτησαν ἀνακωχήν, ἵνα θάψωσι τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, ὁμολογήσαντες οὕτω τὴν ἧτταν.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας μετεκομίσθη ζῶν ἔτι εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ οἱ συνελθόντες ἰατροὶ ἀπεφήναντο, ὅτι ἅμα ἐξαχθῇ τὸ δόρυ ἀπὸ τοῦ στήθους ἀφεύκτως θὰ ἐπέλθῃ ὁ θάνατος. Ὁ Στρατηγὸς ἤκουσεν ἀταράχως τὴν ἀπόφασιν ταύτην, καὶ πρῶτον μὲν ἠρώτησεν ἐὰν διεσώθη ἡ ἀσπὶς αὐτοῦ, τοῦ δὲ ὑπασπιστοῦ ἀποκριθέντος ὅτι ναί, καὶ θέντος αὐτὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, ἠρώτησεν ὁ στρατηγὸς πάλιν «τίς ἀπέβη τῆς μάχης ἡ ἔκβασις·» ἀκούσας δὲ ὅτι ἐνίκησαν οἱ Βοιωτοί, ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν *Ἰολαΐδαν* καὶ τὸν Δαΐφαντον, εἰς οὓς ἤθελε ν' ἀναθέσῃ τὴν στρατηγίαν· ἔλαβεν ὅμως τὴν θλιβερὰν ἀπάντησιν ὅτι εἶχον θανατωθῆ. Τότε, εἶπε, δὲν σᾶς μένει ἄλλο εἰμὴ νὰ εἰρηνεύσητε πρὸς τοὺς πολεμίους, καὶ ἐκσπάσας τὸ δόρυ ἀπὸ τοῦ στήθους ἐξέπνευσε μετ' οὐ πολὺ διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἀκατάσχετον αἱμορραγίαν. Λέγεται δὲ ὅτι οὐδὲ τὴν συνείδησιν τῶν μεγάλων ἔργων, ὅσα διεπράξατο, ἀπέβαλε κατὰ τὰς ὑστάτας ταύτας τῆς ζωῆς στιγμάς· διότι ὅτε τις τῶν περὶ αὐτὸν φίλων μετὰ δακρύων τῷ εἶπε, «τελευτᾷς ἄτεκνος, Ἐπαμεινώνδα,» — «Ναὶ μὰ Δία, ἀπεκρίθη, ἀλλὰ καταλείπω δύο θυγατέρας, τήν τε ἐν Λεύκτροις νίκην καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ.» Οὕτως ἀπέθανεν ὁ Ἐπαμεινώνδας κατὰ Ἰούνιον ἢ Ἰούλιον τοῦ 362 εἰς ἡλικίαν 56 ἢ 57 ἐτῶν, καὶ ἐτάφη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης· ἐν δὲ ταῖς Θήβαις ἠγέρθη αὐτῷ ἀνδριάς, ἐφ' οὗ ἐπεγράφησαν ἐλεγεῖα, ἅτινα ἀνεκήρυσσον ἅπαντα τὰ μεγαλουργήματα αὐτοῦ.

Ἡμετέραις βουλαῖς Σπάρτη μὲν ἐκείρατο δόξαν,
Μεσσήνη δ' ἱερὴ χρόνῳ τέκνα δέχεται·
Θήβης δ' ὅπλοισιν Μεγάλη πόλις ἐστεφάνωται,
Αὐτόνομος δ' Ἑλλὰς πᾶσ' ἐν ἐλευθερίῃ.

Τὴν τιμὴν ὅτι ἐφόνευσαν αὐτόν, ἀπῄτησαν καὶ οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ

Μαντινεῖς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Καὶ οἱ μὲν Σπαρτιᾶται εἶπον ὅτι ὁ συμπατριώτης των *Ἀντικράτης* εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις ἐπλήγωσε τὸν Ἐπαμεινώνδαν, καὶ ἐτίμησαν αὐτὸν καὶ τοὺς ἀπογόνους του· οἱ δὲ Μαντινεῖς ἀπέδοσαν εἰς τὸν συμπολίτην των *Μαχαιρίωνα* τὴν τιμὴν ταύτην, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εἰς τὸν *Γρύλλον*, υἱὸν τοῦ ἱστοριογράφου Ξενοφῶντος.

Μετὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἀπέθανε καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν Θηβῶν· δύο

Ὁ θάνατος τοῦ Ἐπαμεινώνδου.

δ' ἔτη πρότερον εἶχεν ἀποθάνει καὶ ὁ Πελοπίδας. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἀνέδειξαν τὴν πατρίδα των μεγάλην· εὐθὺς ὅμως, ὡς ἐξέλιπον οὗτοι, κατέπεσον αἱ Θῆβαι πάλιν, καὶ ἐθεωροῦντο ἔκτοτε δευτερεύουσα πόλις, διότι τῇ ἔλειπον ἐκεῖνοι οἱ ἄνδρες, οἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ τὰς ὁδηγήσωσιν εἰς τὴν χαραχθεῖσαν ὁδόν. Διὸ δικαίως ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐκπνέων συνεβούλευσεν, ὡς εἴπομεν, τοὺς Θηβαίους νὰ συνάψωσιν εἰρήνην, δι' οὗ ἐδήλου νὰ παύσωσιν ἐπιθυμοῦντες νὰ καταστήσωσι τὰς Θήβας ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τῷ ὄντι ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν Μαν-

τινεία μάχην συνῆψαν αἱ ἐμπόλεμοι πόλεις εἰρήνην, εἰς ἣν οἱ Σπαρτιᾶται μόνον δὲν συμπεριελήφθησαν· διότι ῥητῶς ἠρνήθησαν νὰ γείνωσι μέτοχοι συνθήκης, εἰς τὴν ὁποίαν συγκατετάχθησαν καὶ οἱ Μεσσήνιοι (σελ. 502). Οὐδεμία δὲ πόλις, οὔτε ἡ Σπάρτη, οὔτε αἱ Θῆβαι, οὔτε αἱ Ἀθῆναι, ἠδύναντο νὰ ἀπαιτήσωσιν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, διότι ἡ ἐξάντλησις τῶν δυνάμεων ἦτο γενική.

29. ΙΦΙΚΡΑΤΗΣ, ΧΑΒΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΙΜΟΘΕΟΣ ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ.

Οἱ Ἀθηναῖοι προσεπάθησαν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου ἀπελευθέρωσίν των, ἐνθυμούμενοι τὴν προηγουμένην δύναμιν καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν, μετὰ ζήλου ν' ἀνυψώσωσιν αὖθις τὴν πόλιν αὐτῶν μέχρι τοῦ σημείου τῆς δόξης, εἰς ὃ ἄλλοτε εἶχε προαχθῆ. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ἔλαβον μέρος εἰς τὸν Κορινθιακὸν καὶ τὸν Θηβαϊκὸν πόλεμον καὶ ἵσταντο, ὡς ἀπῄτει τὸ συμφέρον των, ὁτὲ μὲν πρὸς τὴν μίαν ὁτὲ πρὸς τὴν ἄλλην μερίδα. Κατὰ τὸν Κορινθιακὸν πόλεμον προέκειτο νὰ καταβάλωσιν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ πιέζον αὐτοὺς κράτος τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ διὰ τοῦτο συνετάχθησαν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον αἱ Ἀθῆναι μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς Σπάρτης, καὶ κατώρθωσαν ἰδίως διὰ τῆς δραστηριότητος τοῦ Κόνωνος νὰ λάβωσι πάλιν ἐπιρροήν τινα καὶ ναυτικὴν δύναμιν οὐχὶ εὐκαταφρόνητον· ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνης ἀπώλεσαν πάλιν σχεδὸν ἅπαντα, ὅσα ἀπέκτησαν. Μόνον ἡ Σπάρτη ἔλαβε διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης δύναμιν ἔτι μεγαλητέραν. Ὅτε δὲ μετέπειτα ἐξερράγη ὁ μεταξὺ τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Σπάρτης πόλεμος, συνετάχθησαν αἱ Ἀθῆναι μετὰ τῶν Θηβαίων, ἵνα ἐξασθενήσῃ ἡ ὑπεροχὴ τῆς Σπάρτης. Εὐθὺς ὅμως ὡς αἱ Ἀθῆναι κατέστρεψαν διὰ τῶν μαχῶν ἐν Νάξῳ (376) καὶ ἐν Λευκάδι (375) τὸν Σπαρτιατικὸν στόλον, καὶ ἐδημιούργησαν πάλιν συμμαχίαν ἐκ τῶν ναυτικῶν πόλεων, ἐζήτησαν νὰ διατηρήσωσι τὰ ἀποκτηθέντα διὰ γενικῆς εἰρήνης, καὶ ὅτε οἱ Θηβαῖοι μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην ἔμελλον νὰ λάβωσι τὴν ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἀφαρπασθεῖσαν ἡγεμονίαν, ἔλαβον οἱ Ἀθηναῖοι τὰ ὅπλα ἐναντίον τῶν Θηβαίων καὶ ὑπὲρ τῆς Σπάρτης. Κατὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην συνεμάχησαν, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν· ὅτε δὲ ἔπειτα μετὰ τὴν μάχην ταύτην οὔτε ἡ Σπάρτη οὔτε αἱ Θῆβαι ἠδύναντο νὰ

ἀποκτήσωσι τὴν ἡγεμονίαν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἄνευ ἀνταγωνιστῶν κατὰ θάλασσαν, τότε ἐπεχείρησαν δι' ἐνοχλήσεως τῶν εἰς τὴν νέαν αὐτῶν συμμαχίαν ἀνηκουσῶν ναυτικῶν πόλεων νὰ ἐνισχύσωσι τὴν δύναμίν των, ἀλλὰ προὐκάλεσαν διὰ τούτου τὸν λεγόμενον συμμαχικὸν πόλεμον (357—355), μεθ' ὃν ἠναγκάσθησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποστάντων συμμάχων (τῆς Χίου, Ῥόδου, τῆς Κῶ καὶ τοῦ Βυζαντίου). Κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην σειρὰν τῶν ἐτῶν ὀνομαστότεροι στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων ἦσαν ὁ *Ἰφικράτης*, ὁ *Χαβρίας* καὶ ὁ *Τιμόθεος*.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ κράτιστον τῆς τῶν Ἀθηναίων δυνάμεως ἀπετέλουν οἱ ὁπλῖται τῆς πόλεως, ἤτοι οἱ ἔγκριτοι αὐτῆς πολῖται, οἱ δι' ἀποχρώσης ἀσκήσεως ἐπὶ τούτῳ ἐκ νεότητος παρασκευαζόμενοι καὶ διὰ πολλῆς προθυμίας ἐν τῇ ὡρίμῳ ἡλικίᾳ ἐπιτελοῦντες τὰ στρατιωτικὰ αὐτῶν καθήκοντα· ἀλλ' ἤδη διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς τὸν βίον, εἰς τὰς ἕξεις καὶ εἰς τὰ φρονήματα ἠθικὴν ἀλλοίωσιν, ἤρχισε νὰ παραμελῆται ἡ ἐκπλήρωσις τῶν σπουδαίων ἐκείνων καθηκόντων. Οἱ μὲν νέοι διέτριβον μετὰ αὐλητρίδων καὶ ἑταιρῶν, οἱ δὲ ὀλίγον πρεσβύτεροι ἐκείνων διημέρευον εἰς κύβους καὶ ἄλλας τοιαύτας ἀσωτείας, ἐν γένει δὲ ὁ δῆμος πλειότερον ἐνησχολεῖτο εἰς τὰς κοινὰς ἑστιάσεις καὶ κρεανομίας ἢ περὶ τὴν διάσωσιν τῆς τιμῆς καὶ τῶν συμφερόντων τῆς πόλεως. Καὶ ἐπειδὴ ὡς ἐκ τούτων ἅπαντες ἢ ἀπέφευγον τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἢ καὶ ἂν ὑπηρέτουν, δὲν εἶχον ὅμως τὰ ἀρχαῖα προτερήματα τῆς ἀσκήσεως, τῆς πειθαρχίας, τῆς ἀνδρείας καὶ φιλοτιμίας, ἠναγκάσθη ἡ πόλις νὰ συντηρῇ, παρεκτὸς τῶν ὁπλιτῶν, και πολλοὺς μισθοφόρους, οἵτινες ἀπὸ τοῦ ἐνεστῶτος πολέμου ἀπετέλεσαν τὸ ἄριστον τῆς δυνάμεως αὐτῆς μέρος, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἰφικράτους καθυπέβαλεν αὐτοὺς εἰς αὐστηρὰν πειθαρχίαν καὶ ἐτελειοποίησεν ἐπιτηδείως τόν τε ὁπλισμὸν καὶ ἱματισμόν, καὶ τὰς κινήσεις αὐτῶν.

Ὁ Ἰφικράτης[1] ἦτο ταπεινῆς καταγωγῆς, υἱὸς σκυτέως, καὶ ἐδημιούργησε διὰ τῆς προσωπικῆς του ἀνδρείας τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ στάδιον· ἦτο δέ, ὡς λέγουσι, μόλις 20 ἐτῶν, ὅτε ἔλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῶν διὰ τῶν χρημάτων τοῦ Κόνωνος (σελ 482) συναθροισθέντων μισθοφόρων ἐν Κορίνθῳ. Ἡ πρώτη μάχη, εἰς ἣν ἔλαβε μέρος μετὰ τῶν στρατευμάτων του, εἰς τὸ *Λέχαιον* πλησίον τῆς Κορίνθου (393), ἀπέβη δυστυχῶς

(1) Διόδωρ. 11, 41—44. 14. 86—92 15, 29—17—37—63. 16, 21. Κορνήλ. Νέπως ἐν β. Ἰφικράτους.

διὰ τοὺς συμμάχους. Ἐντὸς βραχυτάτου ὅμως χρόνου ἐμόρφωσε τὸ στράτευμά του οὕτως, ὥστε ἐγένετο τοῦτο τὸ φόβητρον τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν πάσης τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ δαιμονίου ἐφευρετικοῦ πνεύματος ἐπενόησε δηλαδὴ ὁ Ἰφικράτης διὰ τοὺς μισθοφόρους, οἵτινες μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ὁλονὲν σπουδαιότεροι ἀπέβαινον, νέον ὁπλισμὸν καὶ τακτικήν. Ἡ πέλτη ἦτο ἀσπὶς μικρὰ καὶ ἐλαφρὰ, ἣν κατ' ἀρχὰς ἔφερον οἱ Θρᾷκες, παρέλαβον δὲ παρ' αὐτῶν μετέπειτα καὶ οἱ Ἕλληνες, ὀνομάσαντες *πελταστὰς* τοὺς φέροντας τὸ ὅπλον τοῦτο στρατιώτας. Οἱ πελτασταὶ οὗτοι, καίτοι ὄντες ὡπλισμένοι τελειότερον τῶν ψιλῶν μαχητῶν, δὲν ἀπέβησαν ὅμως ἄχρι τοῦδε πολλὰ χρήσιμα εἰς τὴν πολεμικὴν ὑπηρεσίαν διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἡ πέλτη δυσκόλως ἠδύνατο ν' ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὴν βαρεῖαν ἑλληνικὴν ἀσπίδα. Ἀλλ' ἐὰν ἡ πέλτη ἦτο ἐλαφροτέρα τοῦ δέοντος, ἡ ἑλληνικὴ ἀσπὶς ἦτο τοσοῦτον ὀγκώδης, ὥςε ἡ δι' αὐτῆς ὡπλισμένη φάλαγξ ἀπέβαινεν ἀναγκαίως πολὺ δυσκίνητος· τοῦτο παρατηρήσας ὁ Ἰφικράτης ἀπεφάσισε νὰ ὁπλίσῃ τοὺς στρατιώτας του διὰ τῆς θρᾳκικῆς πέλτης, ἀλλὰ ν' ἀναπληρώσῃ τὰ ἐλαττώματα αὐτῆς δι' ἑτέρων τινῶν πλεονεκτημάτων. Ἐπὶ τούτῳ δὲ κατέστησε κατὰ τὸ ἥμισυ μακρότερα τά τε ἐλαφρὰ δόρατα καὶ τὰ βραχέα ξίφη, ἅτινα ἔφερον οἱ πελτασταί, τοὺς δὲ σιδηροῦς θώρακας ἀντικατέστησε διὰ λινῶν, καὶ ἐνταυτῷ ἐπενόησεν ὑποδήματά τινα τῶν στρατιωτῶν εὔλυτα καὶ κοῦφα, τὰ ἀπ' ἐκείνου «*Ἰφικρατίδας ὑποδέσεις*» ὀνομασθέντα, καταστήσας οὕτω τοὺς πελταστὰς αὐτοῦ ἐπιτηδειοτέρους ἢ ἄλλοτε καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα διὰ τῶν νέων ἀκοντίων καὶ τῶν ξιφῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀνέκαθεν ἦσαν τὰ μάλιστα εὐκίνητοι καὶ ἤδη ηὔξησε τὸ προτέρημα αὐτῶν τοῦτο διὰ τῶν νέων ὑποδέσεων, προδήλως ἀπέβησαν πολὺ τῶν ὁπλιτῶν δεξιώτεροι εἴς τινας ὡρισμένας περιστάσεις. Δι' ἐπιμελοῦς δὲ ἀσκήσεως καὶ αὐστηροτάτης στρατιωτικῆς ἀγωγῆς συνείθισε τὸν στρατόν του εἰς μεγίστην κανονικότητα καὶ ταχύτητα τῶν κινήσεων· ὥστε εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν ἐπεκράτει τάξις, ὡς ἐὰν ἦτο πανταχοῦ παρὼν ὁ ἐμπειρότατος στρατηγός. Οἱ στρατιῶται ἠκολούθουν αὐτὸν μετ' ἐμπιστοσύνης καὶ ἐνθουσιασμοῦ εἰς πᾶσαν ἐπιχείρησιν. Ὁ Ἰφικράτης εἶχε μορφὴν ἐπιβλητικὴν ἅμα δὲ καὶ σεβαστὴν, καὶ δὲν ἀπέφευγεν ἐν τῷ ἀγῶνι τὸν ἑαυτοῦ κίνδυνον· πρὸς δὲ τούτοις ἐγνώριζε νὰ ὑπερνικᾷ πάντα τὰ ἐμπόδια καὶ πᾶσαν στενοχωρίαν διὰ συνέσεως καὶ προνοίας, διὰ πανουργίας καὶ στρατηγικῆς ἐπιτηδειότητος. Πρὸς τούτοις ἐφρόντιζεν, ὅσον ἦτο δυνατὸν, διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν στρατιω-

τῶν του, καὶ ὅταν ἐπήρχετο ἀπορία, αὐτὸς πρῶτος ἔδιδεν εἰς τοὺς ἄλλους τὸ παράδειγμα τῆς αὐταπαρνήσεως.

Μόλις παρῆλθον ὀλίγοι μῆνες ἀπὸ τῆς ἐν Λεχαίῳ μάχης, καὶ οἱ περὶ τὸν Ἰφικράτην, οἱ καὶ *Ἰφικράτειοι* ὀνομαζόμενοι, ἐγένοντο ὁ φοβερώτατος στρατός. Οἱ Φλιάσιοι περιεκλείσθησαν εἰς τὴν πόλιν των, καὶ ὅτε ἐτόλμησαν νὰ ἐξέλθωσιν, ἀπώλεσαν 300 ἄνδρας. Ἡ δὲ Σικυὼν ἀπώλεσε κατά τινα προσβολὴν 500 ἄνδρας. Μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀρκαδίας ἐποίουν ἐπιδρομάς· ἡ χώρα αὕτη ἐλεηλατεῖτο, αἱ δὲ πόλεις της ἐπολιορκοῦντο, καὶ οἱ ὁπλῖται τοσοῦτον ἐφοβήθησαν, ὥστε δὲν ἐτόλμων πλέον νὰ συνάψωσι μάχην. Μόνον πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους δὲν εἶχον ἔτι ἀγωνισθῆ οἱ Ἰφικράτειοι, καὶ διὰ τοῦτο ἐσκώπτοντο ὑπ' αὐτῶν, λεγόντων ὅτι οἱ σύμμαχοι φοβοῦνται τοὺς πελταστὰς «ὥσπερ μορμῶνας παιδάρια»· ἀλλ' ἔμελλον μετ' ὀλίγον νὰ τιμωρηθῶσι καὶ αὐτοὶ πικρῶς διὰ τὸν σαρκασμόν των τοῦτον, διὸ ἔπαθον αἰφνιδίως (θέρος τοῦ 392) βαρὺ δυστύχημα. Ὁ Ἀγησίλαος, ὅστις διηύθυνε τὸν Κορινθιακὸν πόλεμον, ὡδήγησε τὰ στρατεύματα διὰ νὰ προσβάλωσι τὸ *Πείραιον*[1], ὅπου εἶχον καταφύγει τὰ ποίμνια τῶν Κορινθίων, τοὺς δὲ Ἀμυκλαίους ἀφῆκεν εἰς τὸ Λέχαιον· διότι οὗτοι, ὅπου καὶ ἂν ἦσαν, συνείθιζον νὰ ἐπιστρέφωσιν εἰς τὰ ἴδια, διὰ νὰ πανηγυρίζωσι τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν ἑορτὴν *Ὑακίνθια*, ἥτις ἤγγιζεν ἤδη. Οἱ Ἀμυκλαῖοι ὁπλῖται λοιπὸν εἶχον ἀναχωρήσει ἀπὸ τοῦ Λεχαίου, ἵνα ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια καὶ τελέσωσι τὰ Ὑακίνθια. Ἡ ὁδός, ἣν ἔμελλον νὰ βαδίσωσιν ἀπὸ Λεχαίου εἰς Σικυῶνα, διήρχετο ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κορίνθου, ὥστε ὁ ἐν Λεχαίῳ πολέμαρχος ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ συνοδεύσῃ αὐτοὺς μέχρι τινὸς μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένης μόρας 600 ὁπλιτῶν, ἔτι δὲ καὶ μετὰ μόρας ἱππικοῦ, ἄδηλον ἐκ πόσων ἀνδρῶν συγκειμένης. Ἀφοῦ δὲ διῆλθον ἔμπροσθεν τῆς Κορίνθου καὶ ἔφθασαν εἰς χῶρόν τινα ἀπέχοντα 20—30 στάδια ἀπὸ τῆς Σικυῶνος, ὁ πολέμαρχος ἐνόμισεν ὅτι παρῆλθε πᾶς κίνδυνος, καὶ ἀφήσας αὐτοὺς ἤρχισε νὰ ἐπιστρέφῃ μετὰ τῆς μόρας τῶν ὁπλιτῶν εἰς Λέχαιον, διατάξας ὅμως τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἱππικοῦ ἤ, καθὼς ἔλεγον οἱ Λακεδαιμόνιοι, τὸν ἱππαρμοστήν, νὰ ἐξακολουθήσῃ προπέμπων τοὺς Ἀμυκλαίους, ἕως ὅτου οὗτοι ἤθελον ἐπιθυμήσει τοῦτο, καὶ ἔπειτα στρέψας πρὸς τὰ ὀπίσω νὰ ἀκολουθήσῃ αὐτόν.

Οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ Καλλίας καὶ Ἰφικράτης ἀφῆκαν μὲν ὅλον

(1) Ἔκειτο ἀνατολικῶς τοῦ Ἰσθμοῦ, κατὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον.

τὸ στράτευμα νὰ διέλθῃ ἀπρόσβλητον, ἀλλ' ὅτε εἶδον ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς Κορίνθου τοὺς 600 ὁπλίτας ἐπιστρέφοντας ἄνευ ἱππικοῦ καὶ ψιλῶν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν Καλλίας, ὅστις ἦτο ἀρχηγὸς τῶν ὁπλιτῶν, ἐξήγαγεν αὐτοὺς καὶ τοὺς παρέταξεν ὄχι μακρὰν τῆς πόλεως· ὁ δὲ Ἰφικράτης μὲ τοὺς πελταστάς του προχωρῶν προσέβαλε τὴν μόραν, ῥίπτων ἀκόντια κατ' αὐτῆς, καὶ ἔπειτα ἀποχωρῶν. Ἀφοῦ δ' ἐπληγώθησαν καὶ ἐφονεύθησαν πολλοί, ὁ πολέμαρχος διέταξε τοὺς νεωτέρους νὰ ἐφορμήσωσι καὶ νὰ τοὺς ἀποκρούσωσιν, ἀλλ' οὗτοι βαρέως ὡπλισμένοι δὲν ἠδύναντο νὰ τρέχωσιν ἐξίσου μὲ τοὺς ἐλαφροὺς πελταστὰς, καὶ ἐνῷ ἐπέστρεφον προσεβάλλοντο κατὰ πλευρὰν καὶ ἐκ τῶν ὄπισθεν ὑπὸ τῶν εὐκινήτων ἐχθρῶν των. Ὁ πολέμαρχος διέταξε τότε τοὺς πρεσβυτέρους νὰ ἐφορμήσωσιν, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἔπαθον ἀκόμη περισσότερον παρὰ τοὺς ἄλλους. Ἐπιστρέψαν δ' ἤδη τὸ ἱππικὸν καὶ ἑνωθὲν μὲ μέρος τοῦ πεζικοῦ, ἀμφότερα ἔπασχον ἐξίσου. Ἀφοῦ δ' ἀπέκαμον καὶ ἐφονεύθησαν πολλοί, τὰ λείψανα τῆς μόρας συνῆλθον ἐπί τινος λόφου, δύο στάδια μακρὰν τῆς θαλάσσης ἀπέχοντος καὶ 16 ἢ 17 ἀπὸ τοῦ Λεχαίου. Οἱ μὲν ἐν τῷ φρουρίῳ τούτῳ συστρατιῶταί των ἐμβῆκαν εἰς τὰ πλοιάρια διὰ νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειάν των, ἀλλ' ἰδόντες τοὺς Ἀθηναίους ὁπλίτας ὁρμῶντας ἐναντίον των, ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Τότε τινὲς μὲν ἐκ τῶν πεζῶν ἔτρεξαν εἰς τὴν θάλασσαν πρὸς τὰ πλοιάρια, οἱ δὲ ἱππεῖς καὶ ὀλίγοι ἐκ τῶν πεζῶν κατέφυγον εἰς τὸ Λέχαιον. Ὁ ἱστοριογράφος Ξενοφῶν λέγει, ὅτι ἐφονεύθησαν 250 στρατιῶται· ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ περιγραφομένης μάχης φαίνεται ὅτι ἐθανατώθησαν πλειότεροι. Τὸ δὲ κατόρθωμα τοῦτο τοῦ Ἰφικράτους καὶ τῶν πελταστῶν του, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὁπλίσει καὶ γυμνάσει κατὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σύστημα, ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐγκωμίων τῶν Ἀθηναίων. Αὕτη ἡ ἧττα Σπαρτιατῶν ὁπλιτῶν δι' ἐλαφρῶν στρατιωτῶν ἐνεποίησε μέγαν θαυμασμὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔσχεν οὐχὶ μικρὸν ἀποτέλεσμα. Ὁ Ἀγησίλαος δὲν ὠφελήθη πολὺ ἐκ τῶν προόδων του, ἃς ἔκαμε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν τῷ Ἰσθμῷ, καὶ ἐπέστρεψεν ἐν πλήρει ἡσυχίᾳ εἰς τὴν Σπάρτην· ἵνα δὲ ἀποφεύγῃ τὰ σκώμματα κατὰ τὴν διὰ τῆς Ἀρκαδίας πορείαν του, περὶ ἑσπέραν μὲν εἰσήρχετο εἰς τὰς πόλεις, λίαν δὲ πρωῒ ἀνεχώρει· ὅτε μάλιστα ἐπλησίασεν εἰς Μαντίνειαν, διῆλθεν αὐτὴν ἐν βαθεῖ σκότει. Οἱ Βοιωτοὶ πρέσβεις, οἵτινες χάριν τῆς εἰρήνης εὑρίσκοντο εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀγησιλάου, καὶ οὓς οὗτος μετεχειρίσθη πρὸ τῆς ἥττης τῆς μόρας μεθ'

ὑπερηφανείας, δὲν ἐσκέπτοντο νῦν πλέον περὶ διαπραγματεύσεων, καὶ ἀπῆλθον οἴκαδε. Ὀχυράς τινας θέσεις, πλησίον τῆς Κορίνθου, ἅς κατεῖχον οἱ Σπαρτιᾶται, κατέλαβε νῦν ὁ Ἰφικράτης, καὶ ὅλος ὁ περὶ τὴν Κόρινθον πόλεμος κατέπαυσεν.

Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα (390) βλέπομεν τὸν Ἰφικράτην μετὰ τῶν πελταστῶν του, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπηρέτησαν ἤδη ὑπ' αὐτὸν ἐν Κορίνθῳ, ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ ἐν ἐνεργείᾳ πάλιν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν αὐτὸν μετὰ 8 πλοίων εἰς τὴν Θρᾳκικὴν Χερσόνησον, διότι ἐφοβοῦντο μὴ ἀπολέσωσι τὰς ἐκεῖ κτήσεις των. Πλησίον τῆς Ἀβύδου ἐπέπεσεν ὁ Ἰφικράτης ἐξ ἐνέδρας κατὰ τοῦ Σπαρτιάτου ἁρμοστοῦ Ἀναξιβίου[1], ἐνίκησε τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐντελῶς καὶ ἀπέκτεινε καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον. Εἰς τὴν Θρᾴκην ἐποίησε πολλὰς ἐπιδρομὰς πρὸς λεηλασίαν καὶ πολλὰ λάφυρα ἔλαβεν ἐκεῖθεν καὶ αὐτὸς καὶ ὁ στρατός του, καὶ ἀπεκατέστησε τὸν ἐκδιωχθέντα βασιλέα *Σκύθην* εἰς τὴν ἀρχήν του. Ἐπειδὴ ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη (387) ὑπεχρέονε τὴν πατρίδα του νὰ εἰρηνεύῃ, ἔμεινεν οὗτος ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα εἰς τὴν Θρᾴκην, ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως *Κότυος*, καὶ ἔζη ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἀπολαύσει, μέχρις ὅτου περὶ τὸ 379 ἐστάλη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Περσίαν, ἵνα ὁδηγήσῃ κατὰ τῆς Αἰγύπτου τὸ ὑπὸ τῶν Περσῶν μισθοδοτούμενον Ἑλληνικὸν στράτευμα. Ἀλλ' ἡ ζηλοτυπία τοῦ Πέρσου ἀρχηγοῦ Φαρναβάζου ὅμως ἐματαίωσεν ἐκεῖ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἰφικράτου, καὶ ἐπὶ τέλους μάλιστα ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ φύγῃ. Κατὰ τὸ 374 εὑρίσκετο πάλιν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἔλαβε κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος τὴν ἀρχηγίαν στόλου τινὸς εἰς τὰ ὕδατα τῆς Κερκύρας, ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον τοῦ κατηγορηθέντος καὶ παυθέντος Τιμοθέου. Ἐντὸς δὲ ὀλίγου κατώρθωσε ν' αὐξήσῃ τὸν στόλον εἰς 70 πλοῖα καὶ νὰ γυμνάσῃ τὰ πληρώματα τόσον καλῶς εἰς τὴν ναυτικήν, ὥστε ἐκέρδησε διὰ τολμηρῶν ἐκστρατειῶν κατά τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν πλεονεκτήματα, διὰ τὰ ὁποῖα οἱ Ἀθηναῖοι ἐπήνουν αὐτὸν ὡς ἀνακαινιστὴν τῆς παλαιᾶς λαμπρότητος τῆς θαλασσοκρατορίας των, καὶ ἀπένειμαν εἰς αὐτὸν μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του καὶ τὴν συνομολόγησιν τῆς μετὰ τῆς Σπάρτης εἰρήνης (371) τὰς τιμὰς τοῦ Ἁρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος, δηλ. τὴν ἀνέγερσιν χαλκοῦ ἀνδριάντος, τὴν δημοσίαν διατροφὴν καὶ ἄλλας τιμάς.

Ὁ *Τιμόθεος*, ὁ υἱὸς τοῦ Κόνωνος, οὐ μόνον δὲν ὑπελείπετο τοῦ πα-

(1) Ξενοφ. Ἑλλ. 5, 35 καὶ ἑξῆς. 6, 2, 13 καὶ ἑξῆς. Διόδωρ. 15, 29—36—45—47—81. 16, 21. Κορνήλ. Νέπως ἐν 6. Τιμοθέου.

τρός του κατὰ τὴν πολεμικὴν δόξαν, ἀλλὰ καὶ ὑπερέβαλλεν ἐκεῖνον κατὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ παιδείαν, ἣν ἀπέκτησε πρὸ πάντων διὰ συναναστροφῆς μετὰ τοῦ ῥήτορος *Ἰσοκράτους* καὶ τοῦ φιλοσόφου *Πλάτωνος*. Ἦτο δὲ ἀνὴρ μεγάλης εὐφυΐας, ὑπὸ τῆς φύσεως πεπλασμένος πρὸς στρατηγὸν καὶ πολιτικὸν ἄνδρα, κάτοχος σπανίας ῥητορικῆς ἱκανότητος, δραστηριότατος καὶ τολμηρότατος, πρᾶος καὶ δίκαιος πρός τε τοὺς συμμάχους καὶ τοὺς ἡττημένους, καὶ τὰ μάλιστα φροντίζων ὑπὲρ τῶν πολεμιστῶν του. Κατὰ τὸ ἔτος 393 ἦλθεν ὁ νέος Τιμόθεος μετὰ τοῦ πατρός του εἰς τὰς Ἀθήνας, (σελ. 483) ἔνθα ἔμεινεν, ὅτε ὁ πατήρ του ἐστάλη πρέσβυς εἰς Ἀσίαν. Ὅτε δὲ ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν ὁ Κόνων, ἐκληρονόμησεν ὁ Τιμόθεος ἀξιόλογον περιουσίαν, ἥτις ὅμως ἐπαισθητῶς ἠλαττώθη ἕνεκα τοῦ πολυδαπάνου βίου του. Ὅτε δὲ ἦλθεν εἰς στενωτέρας σχέσεις πρὸς τὸν Ἰσοκράτην, ἤλλαξε τὸν τρόπον τοῦ βίου του καὶ ἤρχισε νὰ αὐξάνῃ τὴν περιουσίαν του. Νέος ἔτι ὢν ἐξελέχθη ὁ Τιμόθεος μετὰ τοῦ Χαβρίου καὶ τοῦ Καλλιστράτου κατὰ τὸ 378 ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, ὅτε μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ μεταξὺ Θηβῶν καὶ Σπάρτης πολέμου συνετάχθησαν αἱ Ἀθῆναι πρὸς τοὺς Θηβαίους. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπελείπετο εἰσέτι τῆς λαμπρᾶς στρατηγικῆς δόξης τοῦ πρεσβυτέρου του Χαβρίου, ὅστις εἰς διαφόρους τόπους ἐπολέμησε μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας, καὶ ὅστις κατὰ τὸ 376 ἐνίκησε τὸν Σπαρτιατικὸν στόλον πλησίον τῆς Νάξου· ὅτε ὅμως ὁ Χαβρίας μετὰ ταῦτα ἦτο ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπησχολημένος εἰς τὴν Θρᾳκικὴν παραλίαν, ἦλθε διὰ τὸν Τιμόθεον ἡ ἐποχὴ τῆς δόξης. Κατὰ τὸ μετὰ τὴν ἐν Νάξῳ μάχην ἔτος βλέποντες οἱ Θηβαῖοι ὅτι ἑτοιμάζονται οἱ Λακεδαιμόνιοι νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἔστειλαν παρακαλοῦντες τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀποστείλωσι στόλον περὶ τὴν Πελοπόννησον. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἐπειδὴ ἦσαν σφόδρα παρωργισμένοι κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ἀπέστειλαν στόλον 60 πλοίων ὑπὸ τὸν Τιμόθεον, ἵνα περιπλεύσῃ τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Οὗτος δὲ ἐρημώσας τὰ Λακωνικὰ παράλια ἔπλευσεν εἰς τὴν ἰσχυρὰν νῆσον Κέρκυραν, ἥτις εἶχε τότε, ὡς λέγουσιν, 80 πολεμικὰ πλοῖα, καὶ ἠνάγκασεν αὐτὴν διὰ μόνης τῆς ἐμφανίσεώς του νὰ συνταχθῇ μετὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ δὲ μετριοπάθεια, μεθ' ἧς προσηνέχθη πρὸς τοὺς Κερκυραίους, παρεκίνησε καὶ τὴν νῆσον *Κεφαλληνίαν* καὶ τὰς γειτονικὰς πόλεις τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τὸν βασιλέα τῶν Μολοσσῶν *Ἀλκέταν* ἐν Ἠπείρῳ νὰ συνταχθῶσι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους· ὁ δὲ Ἀλκέτας συνῆψε καὶ προσωπικὴν φιλίαν μετὰ τοῦ Τιμοθέου.

Νῦν ἐνόμισαν οἱ Σπαρτιᾶται ὅτι πρέπει νὰ ἐπανορθώσωσι τὴν εἰς

τὰς θαλάσσας ἐκείνας δύναμίν των, καὶ πρὸς τοῦτο ἀπέστειλαν στόλον ἐκ 55 πλοίων ὑπὸ τὸν *Νικόλοχον*, ἄνδρα τολμηρότατον. Οὗτος δὲ φθάσας εἰς *Ἀλυζίαν*, πόλιν τῆς Ἀκαρνανίας, ἀπέναντι τῆς Λευκάδος, ἐναυμάχησε κατὰ τῶν 60 πλοίων τοῦ Τιμοθέου. Ἀφοῦ δὲ ὁ Τιμόθεος ἀρκούντως ἠνώχλησε τοὺς Πελοποννησίους δι' 20 πλοίων, ἅτινα διέταξε νὰ κάμωσι κατὰ τὸ φαινόμενον προσβολήν, ἔτρεψεν ἔπειτα αὐτοὺς διὰ τῶν λοιπῶν πλοίων, ὧν τὰ πληρώματα ἦσαν ἔτι ἀκμαῖα, εἰς φυγήν, καὶ ἔστησε τρόπαιον ἐν Ἀλυζίᾳ. Ὅτε ὅμως ἀνέσυρε τὰ πλοῖά του εἰς τὴν ξηράν, ἵνα τὰ ἐπιδιορθώσῃ, ὁ Νικόλοχος ἐνισχυθεὶς ὑπὸ 6 Ἀμβρακιωτίδων τριήρων, ἔπλευσε πρὸς τὴν Ἀλυζίαν, ὅπου ἦτο ὁ Τιμόθεος. Ἰδὼν δὲ ὅτι οὗτος δὲν ἀντεπεξήρχετο, ἔστησε καὶ αὐτὸς τρόπαιον εἰς τὰς ἐγγυτάτας νήσους. Ἀλλ' ὁ Τιμόθεος, ἀφοῦ ἐπεσκεύασε τὰ πλοῖα, ἅτινα εἶχε, καὶ ἔλαβεν ἄλλα δέκα περίπου ἐκ Κερκύρας (τὸ ὅλον 70) εἶχεν ἀναμφισβητήτως τὴν ὑπεροχὴν τῆς θαλάσσης· εἶτα δὲ ἀπεσύρθη ὁ Νικόλοχος, καὶ ὁ Σπαρτιατικὸς στόλος διελύθη. Ταῦτα καὶ ἄλλα δυστυχήματα κατέστησαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἐπιθυμητὴν τὴν εἰρήνην, ἣν οἱ Ἀθηναῖοι προέτειναν εἰς αὐτούς, ἐπειδὴ εἶχον ἐξαντλήσει τὰ χρηματικά των μέσα, καὶ ἐφθόνουν τοὺς Θηβαίους διὰ τὴν αὐξανομένην αὐτῶν δύναμιν. Ἡ εἰρήνη ἐγένετο τῳόντι, καὶ τοιουτοτρόπως ἐξησφαλίσθησαν αἱ μέχρι τοῦδε κτήσεις τῶν Ἀθηνῶν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔχαιρον μεγάλως διὰ τὴν ὠφέλιμον ταύτην εἰρήνην· διὸ πρὸς ἀνάμνησιν αὐτῆς ὥρισαν νὰ τελῶσι κατ' ἔτος ἑορτὴν πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς *Εἰρήνης*, καὶ ἐτίμησαν τὸν στρατηγόν, ὅστις ἀπέκτησε τὴν σπουδαίαν νῆσον Κέρκυραν, δι' ἀνδριάντων καὶ ἄλλων τιμῶν.

Ἡ εἰρήνη ὅμως δὲν ἐπραγματοποιήθη· διότι ὁ Τιμόθεος, μολονότι εἶχε λάβει πληροφορίας περὶ αὐτῆς, ἐπανερχόμενος οἴκαδε ἀνεμίχθη εἰς τὰς ἔριδας τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν μερίδων τῆς Ζακύνθου καὶ τῆς Κερκύρας, μεθ' ὃ οἱ Σπαρτιᾶται θεωρήσαντες τοὺς Ἀθηναίους ἐνόχους ἔπεμψαν στόλον 60 πλοίων ὑπὸ τὸν *Μνάσιππον*, ἰδίως ἵνα ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Κερκύρας. Τότε δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνενέωσαν τὴν μετὰ τῶν Θηβαίων συμμαχίαν των, καὶ παρασκευάσαντες στόλον διώρισαν ναύαρχον τὸν Τιμόθεον, ἵνα πλεύσῃ εἰς Κέρκυραν. Οὗτος μὴ δυνάμενος νὰ εὕρῃ εἰς Ἀθήνας ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα πληρώματα, ἔπλευσεν εἰς τὰς νήσους καὶ προσεπάθει νὰ τὰ συμπληρώσῃ, σκεπτόμενος ὅτι δὲν εἶναι φρόνιμον νὰ ἐπιτεθῇ ὡς ἔτυχε κατὰ στόλου καλῶς συγκεκροτημένου. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι νομίσαντες ὅτι ἄφινε νὰ παρέρχηται ἡ κατάλληλος διὰ τὸν πλοῦν ἐποχή, καθήρεσαν αὐτόν, συνεπείᾳ κατη-

γορίας τοῦ Ἰφικράτους καὶ Καλλιστράτου, τῆς στρατηγίας, ἣν ἀνέθεσαν, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, εἰς τὸν Ἰφικράτην (373)· συγχρόνως δὲ καὶ ἤθελον τὸν τιμωρήσει πολὺ σκληρῶς, ἂν δὲν ἔσπευδον εἰς Ἀθήνας ὁ βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου Ἀλκέτας καὶ ὁ τύραννος τῶν Φερῶν *Ἰάσων*, οἵτινες διὰ τῶν παρακλήσεών των ἔσωσαν τὸν φίλον των Τιμόθεον.

Ὁ Τιμόθεος καὶ ὁ Ἰφικράτης ἦσαν ἐχθροὶ καὶ ἀντίζηλοι πρὸς ἀλλήλους· καὶ οὗτος μὲν ἀνῆκεν εἰς τοὺς δημοκρατικούς, ἐκεῖνος δὲ εἰς τοὺς ἀριστοκρατικούς, ἐὰν ἦναι δυνατὸν νὰ ὁμιλῇ τις καὶ κατ' ἐκεῖνον ἀκόμη τὸν χρόνον περὶ πολιτικῶν μερίδων. Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Τιμόθεος κατηγορήθη καὶ καθηρέθη τῆς στρατηγίας διὰ τοῦ Ἰφικράτους, ἠπείλησεν αὐτὸν ὅτι θὰ τὸν εἰσαγάγῃ εἰς δίκην ἕνεκα σφετερισμοῦ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων· ἀλλὰ κατόπιν μεταβαλὼν γνώμην διηλλάγη πρὸς αὐτόν, καὶ ἔδωκε τὴν θυγατέρα του γυναῖκα εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ ***Μενεσθέα***. Ἀφοῦ δὲ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες καὶ κατὰ τὴν ἐπομένην δεκαετηρίδα ὑπηρέτησαν τὴν πατρίδα ἕκαστος ἰδιαιτέρως ὡς στρατηγοὶ εἰς διαφόρους τόπους, ἐστάλησαν κατ' ἀρχὰς τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου (358) ὁμοῦ μετὰ τοῦ Μενεσθέως, υἱοῦ τοῦ ἑνὸς καὶ γαμβροῦ τοῦ ἑτέρου, εἰς τὴν Σάμον. Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον δηλ. βλέποντες οἱ Ἀθηναῖοι κινδυνεύουσαν τὴν Σάμον, ἀπέστειλαν καὶ ἄλλον στόλον 60 πλοίων ὑπὸ τὸν Μενεσθέα, εἰς ὃν ἔδοσαν ὡς συμβούλους τὸν πατέρα καὶ τὸν πενθερὸν αὐτοῦ, ἵνα συμπράξῃ μετὰ τοῦ στόλου τοῦ *Χάρητος*. Οὗτοι δὲ ἀποπλεύσαντες δὲν ἀπῆλθον εἰς βοήθειαν τῆς Σάμου, ἀλλὰ διευθύνθησαν πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον. Τοῦτο δὲ μαθὼν ὁ Χάρης ἔσπευσεν ἐκεῖ μετὰ τῶν 60 πλοίων του καὶ ἡνώθη μετὰ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου. Ἐνταῦθα προέτεινεν ὁ Χάρης νὰ ναυμαχήσωσιν, ἀλλ' ὁ Ἰφικράτης καὶ ὁ Τιμόθεος δὲν συγκατετέθησαν, καὶ διὰ τοῦτο κατηγόρησεν αὐτοὺς εἰς Ἀθήνας ἐπὶ προδοσίᾳ. Ἀνακληθέντες λοιπὸν οὗτοι ἀπελογήθησαν ἐνώπιον τοῦ δήμου, ἀλλὰ κατεδικάσθησαν εἰς χρηματικὴν ποινήν· κατ' ἄλλους δὲ ὁ μὲν Ἰφικράτης ἀπελύθη, ὁ δὲ Τιμόθεος μόνος κατεδικάσθη εἰς χρηματικὴν ποινὴν 100 ταλάντων. Ἀμφότεροι δὲ ἀπέθανον οὐχὶ πολὺ μετὰ τὴν δίκην ταύτην.

Ὁ τρίτος διάσημος στρατηγός, ὅστις ἐπολέμησεν ἐναλλὰξ καὶ κοινῶς μετὰ τῶν δύο εἰρημένων ἀνδρῶν ὑπὲρ τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν, ἦτο ὁ *Χαβρίας*[1]. Οὗτος μνημονεύεται κατὰ πρῶτον ἐν τῷ *Κορινθιακῷ* πολέμῳ ὡς διάδοχος τοῦ Ἰφικράτους, καὶ δὴ ὡς ἀρχηγὸς τῶν μισθοφόρων

(1) Διόδωρ. 14, 92. 15, 29—32—34—36—68—69—92. 16, 7. Κορνήλ. Νέπως, ἐν 6. Χαβρίου.

ἐν Κορίνθῳ (391). Τὴν στρατηγικήν του δόξαν ἐθεμελίωσεν ὁ Χαβρίας ἔτη τινὰ βραδύτερον (388), ὅτε ἐστάλη μετὰ 10 πλοίων καὶ 800 πελταστῶν εἰς τὴν Κύπρον πρὸς βοήθειαν τοῦ Εὐαγόρου. Τότε εἶχον καταλάβει οἱ Σπαρτιᾶται τὴν Αἴγιναν, καὶ ἔβλαπτον ἐκεῖθεν ὁμοῦ μετὰ τῶν Αἰγινητῶν τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ δὶς μὲν οἱ Ἀθηναῖοι ἐξῆλθον κατ' αὐτῶν μετὰ πλοίων, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μεγάλας ζημίας ὑποστάντες. Ἤδη ὅμως μέλλων νὰ πλεύσῃ ὁ Χαβρίας εἰς Κύπρον διετάχθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τῆς Αἰγίνης· ὅθεν ἀπέβη οὗτος ἐκεῖ ἐν καιρῷ νυκτὸς μετὰ τῶν πελταστῶν του, καὶ ἔστησεν ἐνέδραν. Ὅτε δὲ τὴν ἐπιοῦσαν ἀπεβιβάσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ὁπλῖται, ἐξῆλθε μὲν κατ' αὐτῶν ὁ στρατηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν *Γοργώπας*, ἀλλὰ περιπεσὼν εἰς τὴν ἐνέδραν ἐφονεύθη μετὰ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν πολεμιστῶν του. Ἀφοῦ δὲ τοιουτοτρόπως κατέστησεν ὁ Χαβρίας δυνατὸν εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ διαπλέωσιν ἐλευθέρως καὶ ἀσφαλῶς τὸν κόλπον, μετέβη εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἐκέρδησεν ἐκεῖ τόσον μεγάλας νίκας, ὥστε ἡ δύναμις τοῦ Εὐαγόρου ἐγένετο ἱκανὴ ν' ἀντισταθῇ κατὰ τοὺς ἑπομένους χρόνους εἰς τὴν προσβολὴν ἁπάσης τῆς περσικῆς δυνάμεως.

Ὅτε αἱ Ἀθῆναι συνέδεσαν διὰ τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνης φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, ἠναγκάσθη ὁ Χαβρίας νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Κύπρον. Μετέβη δὲ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἵνα ὑπηρετήσῃ τὸν βασιλέα *Ἄκοριν*, ἀλλ' ἀνεκλήθη καὶ ἐκεῖθεν, ὅτε ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς ἡτοιμάσθη πρὸς πόλεμον ἐναντίον τοῦ Ἀκόριος (380). Κατὰ δὲ τὴν ἔναρξιν τοῦ μεταξὺ Θηβαίων καὶ Σπαρτιατῶν πολέμου ἐστάλη μετ' Ἀθηναίων πελταστῶν πρὸς βοήθειαν τῶν Θηβαίων, καὶ παρέσχεν εἰς αὐτοὺς σπουδαίας ὑπηρεσίας, πολεμήσας κατὰ τοῦ Κλεομβρότου καὶ τοῦ Ἀγησιλάου. Ὅτε οὗτος κατὰ τὴν πρώτην του εἰς τὴν Βοιωτίαν ἐκστρατείαν (378) ὡδήγησεν ἐναντίον τῶν Θηβαίων καὶ τῶν μισθοφόρων τοῦ Χαβρίου, οἵτινες κατεῖχον λόφον τινὰ 20 στάδια μακράν, πᾶσαν τὴν ἐξ ὁπλιτῶν συνισταμένην δύναμίν του πρὸς ἐπίθεσιν, διέταξεν ὁ Χαβρίας, ἐναντίον τῆς συνηθείας τῶν Ἑλλήνων, τοὺς πελταστὰς αὐτοῦ νὰ μὴ ἀποχωρήσωσιν ἐκ τῆς θέσεώς των, ἀλλὰ νὰ μένωσιν ἥσυχοι ἐκεῖ καὶ νὰ περιμένωσι τὸν ἐχθρόν, κλίναντες τὴν ἀσπίδα πρὸς τὸ γόνυ καὶ προτείνοντες τὸ δόρυ. Τὸ νέον τοῦτο καὶ ἀπροσδόκητον στρατήγημα καὶ ἡ εὐταξία καὶ ἀφοβία τῶν στρατιωτῶν ἐξέπληξαν τὸν Ἀγησίλαον τόσον, ὥστε δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιχειρήσῃ προσβολήν· καὶ ἐπειδὴ οὐδὲ οἱ ἐχθροὶ ἀπεφάσιζον νὰ συνάψωσι μάχην ἐν τῇ πεδιάδι, ἀνεχώρησεν, ἀφοῦ ἠρήμωσε τοὺς ἀγρούς. Μολονότι ὁ

Χαβρίας ἐξετέλεσε καὶ πολλὰς ἄλλας λαμπρὰς πολεμικὰς πράξεις, ἰδίως ὅμως ἐκαυχᾶτο διὰ τοῦτο τὸ κατόρθωμα· διὸ καὶ τὰ ἀγάλματα, ἅτινα ἀνήγειρε πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν, εἶχον κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἐκείνου τὸ σχῆμα, δι' οὗ οἱ πολεμισταί του ἐξέπληξαν τὸν Ἀγησίλαον.

Τὴν μεγίστην δόξαν ἀπέκτησεν ὁ Χαβρίας κατὰ τὴν προσεχῆ ναυμαχίαν. Ἐν ἔτει 376 ἵστατο ἐπὶ κεφαλῆς Ἀθηναϊκοῦ στόλου, μεθ' οὗ ἐναυμάχησε κατὰ Σπαρτιατικοῦ τινος στόλου ὑπὸ τὸν *Πόλλιν* εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ὅτε δηλ. ὁ Χαβρίας ἐπολιόρκησε τὴν Νάξον, ἔσπευσεν ὁ Πόλλις ἐκεῖ, ἵνα ἀπελευθερώσῃ τὴν νῆσον τῆς πολιορκίας, καὶ συνῆψε μεθ' 65 πλοίων ναυμαχίαν κατὰ τῶν 83 τριήρων τοῦ Χαβρίου. Ὁ Πόλλις ὥρμησε μετὰ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἵστατο αὐτὸς ὁ ἴδιος, κατὰ τοῦ δεξιοῦ κέρατος τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὸ τόσον μεγάλας ζημίας, ὥστε ἤρχισε τοῦτο ἤδη νὰ ὑποχωρῇ· ἀλλ' ὁ Χαβρίας ἔστειλεν ἐγκαίρως βοήθειαν καὶ προσέβαλε μετὰ μεγάλης ὁρμῆς τὴν λοιπὴν ὀλιγαριθμοτέραν γραμμὴν τῶν Λακεδαιμονίων. Μετ' ὀλίγον δὲ ἐνικήθησαν τὰ πλοῖα τῶν Λακεδαιμονίων καθ' ὅλα τὰ μέρη, καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Ὁ Χαβρίας ἠδύνατο νὰ καταστρέψῃ ἐντελῶς τὸν ἐχθρικὸν στόλον, ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ πληρώματα τῶν πλοίων του συνίσταντο ἐξ Ἀττικῶν πολιτῶν, πρῶτον αὐτοῦ μέλημα ἦτο νὰ σώσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν πλείστους ἐξ αὐτῶν καὶ νὰ συνάξῃ τοὺς νεκρούς, καὶ διὰ τοῦτο ἔπαυσε τὴν καταδίωξιν. Οὐχ ἧττον ὅμως 24 μὲν τῶν ἐχθρικῶν πλοίων κατέστρεψεν, 8 δὲ ἐκυρίευσεν αὔτανδρα· ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ πλοῖα τῶν Λακεδαιμονίων φαίνονται ὅτι ἔπεσον ἔπειτα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ, διότι, ὡς λέγουσι, συνέλαβεν ὁ Χαβρίας ἐν συνόλῳ 49 τῶν Λακεδαιμονίων πλοῖα καὶ 3,000 αἰχμαλώτους, καὶ ἔλαβεν ὡς λείαν 110 τάλαντα.

Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη κατὰ θάλασσαν νίκη, ἣν ἐκέρδησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου δι' ἰδίων μέσων, καθόσον ἐν *Κνίδῳ* ἐνίκησαν ὑπὸ Ἀθηναῖον μὲν στρατηγὸν ἀλλὰ διὰ τῶν Περσῶν. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς νίκης ταύτης ἦτο ὅτι ἐστερεώθη ἡ ναυτικὴ συμμαχία, ἥτις ἐσχηματίσθη ἐκ νέου ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἐνισχύθη διὰ τῆς προσκτήσεως νέων συμμάχων. Τὸ ἔργον, ὅπερ ὁ Χαβρίας μὲν εἶχεν ἀρχίσει, ἐξηκολούθησε δὲ κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη, καθὼς εἴδομεν, ὁ Τιμόθεος καὶ Ἰφικράτης, ἀπεπερατώθη καὶ ἐξησφαλίσθη διὰ τῆς τοῦ ἔτους 371 εἰρήνης.

Ὁ Χαβρίας ἔσχε τὴν αὐτὴν τύχην, ἣν καὶ οἱ δύο ἄλλοι μεγάλοι

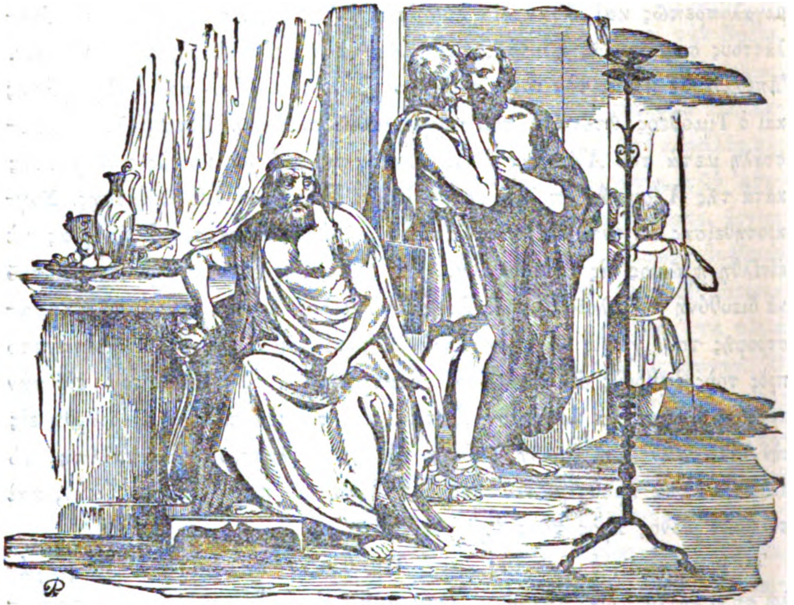
στρατηγοὶ τῶν Ἀθηνῶν· καὶ αὐτὸς εἰσήχθη δηλ. εἰς δίκην, μολονότι μεγάλως ὑπηρέτησε τὴν πατρίδα, ἕνεκα τῆς πολιτικῆς του ἢ στρατηγικῆς ἐνεργείας. Κατὰ τὸ 366 κατηγορήθη περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, ἀλλ' ἠθωώθη. Οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ τῶν τότε χρόνων δὲν ἦσάν ποτε ἀσφαλεῖς ἀπὸ τοιούτων προσβολῶν καὶ κινδύνων, καὶ διὰ τοῦτο προετίμων, ὅσον ἠδύναντο, τὴν ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν διαμονὴν, ἵνα ἀποφεύγωσι τὴν ζηλοτυπίαν καὶ τὸν φθόνον τῶν συμπολιτῶν, καὶ δύνωνται νὰ ζῶσι κατὰ τὴν ἰδίαν των κλίσιν. Καὶ ὁ Χαβρίας, ὅστις ἠγάπα νὰ ζῇ μεγαλοπρεπῶς καὶ, ὅταν δὲν ἦτο ἀπησχολημένος, παρεδίδετο εἰς ἀκολάστους σωματικὰς ἡδονὰς, προετίμα νὰ διαμένῃ ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπέθανε δὲ κατὰ τὸν ἴδιον περίπου χρόνον, καθ' ὃν καὶ ὁ Ἰφικράτης καὶ ὁ Τιμόθεος, ἤτοι ἐπὶ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου. Τότε δηλ. συναπεστάλη μετὰ τοῦ *Χάρητος* ἢ ὡς συστράτηγος ἢ ὡς κοινὸς πολεμιστὴς κατὰ τῆς *Χίου*, ἣν ἐπολιόρκησαν διά τε ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης. Συγκροτηθείσης δὲ ἐνταῦθα πεισματώδους μάχης ἔσπευσεν ὁ Χαβρίας νὰ εἰσέλθῃ πρῶτος εἰς τὸν λιμένα, καὶ διατάξας τὸν κυβερνήτην αὐτοῦ νὰ διευθύνῃ τὸ πλοῖον πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἔγεινε αἴτιος τῆς καταστροφῆς του χωρὶς νὰ φέρῃ κανὲν ἀποτέλεσμα· διότι ἐνῷ ἐμάχετο πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀνδρειότατα, διατρυπηθὲν τὸ πλοῖόν του εἰς τὴν πρώραν, ἤρχισε νὰ καταποντίζηται· καὶ τὸ μὲν πλήρωμα ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐσώθη, αὐτὸς δὲ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ πλοῖον, ἀλλὰ προὐτίμησεν ἔνδοξον θάνατον παρὰ ἄτιμον ζωὴν, καὶ πολεμῶν μόνος πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἐφονεύθη.

Ὁ Ἰφικράτης, ὁ Χαβρίας καὶ ὁ Τιμόθεος ἦσαν οἱ τελευταῖοι μεγάλοι στρατηγοὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ὅσα αὐτοὶ ἀπέκτησαν ὑπὲρ τῆς πατρίδος των, ἀπωλέσθησαν κατὰ μέγιστον μέρος πάλιν κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν ἔχει ἡ Ἑλλὰς πλέον καμμίαν ἰσχυρὰν πολιτείαν. Ἕνεκα τῶν ἐσωτερικῶν ἀγώνων εἶχε καταναλώσει ὅλας αὐτῆς τὰς δυνάμεις, καὶ ἐπλησίαζεν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἔμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς ξένην κυριαρχίαν. Ἤδη κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον εἶχεν ἀρχίσει ὁ Φίλιππος, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, νὰ θεμελιώνῃ τὴν δύναμιν, ἥτις ὁλονὲν αὐξανομένη, ἔρριψεν ἐπὶ τέλους τὸ δίκτυον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πρὶν ὅμως διηγηθῶμεν τὰ συμβάντα ταῦτα, ἀναφέρομεν ἔτι ἕνα ἄνδρα, ὅστις οὐχὶ ἐν τῇ μητρικῇ χώρᾳ, τῇ Ἑλλάδι, ἀλλ' ἐν τῇ Σικελίᾳ ἔδρεψε τὴν δάφνην τῆς δόξης· οὗτος δὲ εἶναι ***Τιμολέων ὁ Κορίνθιος***.

30. ΤΙΜΟΛΕΩΝ Ο ΚΟΡΙΝΘΙΟΣ

Ἐν Συρακούσαις ἐθεμελίωσε περὶ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, κατὰ τὸ 406, ὁ *Διονύσιος*, υἱὸς ὀνηλάτου, διὰ πονηρίας καὶ βίας *τυραννίδα*, ἣν διετήρησε δι' ἐμφύτου κυριαρχικῆς εὐφυΐας, διὰ σκληρότητος καὶ ἀσπλαγχνίας μέχρι τοῦ θανάτου του 367. Τὸν διεδέχθη δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Διονύσιος ὁ νεώτερος*, ὅστις φύσει μὲν δὲν ἦτο ὠμός, οὐδὲ ἐστερεῖτο προτερημάτων, ἀλλ' ἡ ἀνατροφὴ αὐτοῦ εἶχε

Διονύσιος ὁ πρεσβύτερος, τύραννος τῶν Συρακουσῶν.

παραμεληθῆ ἑκουσίως ὑπὸ τοῦ δυσπίστου πατρός του. Ἐπὶ βραχὺν μὲν χρόνον ἐφαίνετο ὅτι θὰ κατορθώσῃ ὁ θεῖός του *Δίων*, ὅστις εἶχε παράσχει εἰς τὸν πρεσβύτερον *Διονύσιον* μεγάλας ὑπηρεσίας, καὶ ὁ φίλος τούτου, ὁ περίφημος φιλόσοφος *Πλάτων* ὁ Ἀθηναῖος, νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δικαίας καὶ συνετῆς διοικήσεως τῆς πολιτείας, ἀλλὰ λίαν ἐνωρὶς ἀπέκτησαν κόλακες καὶ ἀπατεῶνες μεγαλητέραν δύναμιν ἐπὶ τοῦ ἀδυνάτου κυριάρχου· ὥστε περιέπεσεν οὗτος εἰς πάσας τὰς κακίας καὶ τὰς ἰδιοτροπίας τυράννου. Ἕνεκα δὲ τῆς γενικῆς δυσαρεσκείας κατώρθωσεν εὐκόλως ὁ ἐξορισθεὶς Δίων νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰς Συρακούσας καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Διονύσιον (357). Ἐπειδὴ ὅμως

οὐχὶ πολὺ ὕστερον ἐδολοφονήθη ὁ Δίων ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Καλίππου, περιέπεσον αἱ δυστυχεῖς Συρακοῦσαι ἐκ τῆς μιᾶς τυραννικῆς χειρὸς εἰς τὴν ἄλλην, μέχρις ὅτου τῷ 346 ἐπανελθὼν ὁ Διονύσιος ἐκ τῶν ἐν Σικελίᾳ *Λοκρῶν*, ὅπου εἶχε καταφύγει, καὶ ἐπιπεσὼν εἰς τὰς Συρακούσας ἐκυρίευσεν αὐτὰς αἰφνιδίως. Ὀργισθεὶς διὰ τὴν προτέραν ἐκδίωξίν του, ἐπέβαλε νῦν εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἔμειναν εἰς τὴν πόλιν, ζυγὸν πολὺ σκληρότερον, ἐνῷ οἱ ἐπισημότατοι καὶ οἱ ἄριστοι κατέφυγον πρὸς τὸν *Ἱκέτην*, τὸν δυνάστην τῶν *Λεοντίνων*. Οὗτος ἐξεστράτευσε μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν Συρακουσῶν, σκοπῶν μᾶλλον νὰ γείνῃ αὐτὸς τύραννος, παρὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ τυράννου. Ὅτε δὲ ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθον οἱ Καρχηδόνιοι, οἵτινες ἀπὸ πολλοῦ ἤδη εἶχον στρέψει τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὴν ὡραίαν καὶ εὔκαρπον Σικελίαν, καὶ οἵτινες ἀπὸ τοῦ 409 εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐγκαθίστανται εἰς τὴν νῆσον ταύτην, μετὰ μεγάλου στόλου ἐναντίον τῆς Σικελίας καὶ τῶν Συρακουσῶν, φοβηθέντες οἱ Συρακούσιοι ἔστειλαν ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ἱκέτου πρεσβείαν τινὰ εἰς τὴν μητρόπολιν Κόρινθον, ζητοῦντες βοήθειαν καὶ σωτηρίαν ἀπὸ τῶν τυράννων καὶ βαρβάρων. Ὅτε δὲ ἔφθασαν οἱ πρέσβεις, οἱ Κορίνθιοι ἀπεφάσισαν προθύμως νὰ στείλωσι ταχέως βοήθειαν. Ἐζητεῖτο δὲ καὶ στρατηγός· καὶ ἐνῷ οἱ ἄρχοντες προέτεινον τοῦτον καὶ ἐκεῖνον ὡς τοιοῦτον, εἷς ἐκ τοῦ πλήθους ἀναστὰς ὠνόμασε τὸν *Τιμολέοντα*, τὸν υἱὸν τοῦ *Τιμοδήμου*, ὅστις ἀπὸ 20 ἤδη ἐτῶν δὲν εἶχε λάβει πλέον μέρος εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς πόλεως καὶ οὔτε ἐλπίδας ἢ προαίρεσιν εἶχε τοιαύτην.

Ὁ Τιμολέων[1], γεννηθεὶς περὶ τὸ 411, κατήγετο ἐξ εὐγενοῦς τινος Κορινθιακῆς οἰκογενείας. Ἦτο δὲ ἀνὴρ εἰς ἄκρον φιλόπατρις καὶ πρᾳότατος, ἀλλ' ἐν ταὐτῷ σφόδρα μισοτύραννος καὶ μισοπόνηρος. Πρὸς δὲ τοὺς πολέμους εἶχε φύσιν τοσοῦτον καλῶς καὶ ὁμαλῶς συγκερασμένην, ὥστε πολλὴν μὲν, νέος ὤν, ἐδείκνυεν ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ σύνεσιν, οὐχὶ δὲ ὀλιγωτέραν ἀνδρείαν ἀφοῦ ἐγήρασεν. Ὁ πρεσβύτερος τοῦ Τιμολέοντος ἀδελφὸς *Τιμοφάνης* εἶχε σφετερισθῆ τὴν τυραννίδα τῆς Κορίνθου πρὸς μεγάλην λύπην ἐκείνου, ὅστις ὑπεστήριξε πρότερον ἀδελφικῶς κατά τινα μάχην μετὰ κινδύνου τῆς ἰδίας του ζωῆς τὴν ἐπιθυμίαν τούτου τοῦ νὰ διαπρέψῃ, καὶ τὸν ἔσωσεν ἐκ τοῦ θανάτου[2]. Νῦν δὲ, ὅτε ὁ Τιμοφάνης ὑπεδούλωσε τὴν πατρίδα καὶ δὲν προσεῖχεν εἰς τὰς νουθεσίας τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀπεχωρίσθησαν ἀλλήλων οἱ δύο ἀδελ-

---

(1) Πλούτ. ἐν β. Τιμολέοντος, καὶ Διόδωρ. 16. 65—66—68—69—70—78—80—82—90.

φοί, καὶ ἐπὶ τέλους ἐφόνευσεν ὁ Τιμολέων τὸν Τιμοφάνην ἐν τῇ ἀγορᾷ, διότι δὲν ἔβλεπεν ἄλλο μέσον τοῦ ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν πατρίδα του τὴν ἐλευθερίαν. Κατ' ἄλλην τινὰ διήγησιν μετέβη ὁ Τιμολέων μετὰ δύο φίλων, τοῦ μάντεως Σατύρου, ἢ κατ' ἄλλους *Ὀρθαγόρου*, καὶ τοῦ *Αἰσχύλου*, ἀδελφοῦ τῆς γυναικὸς τοῦ Τιμοφάνους, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ *τυράννου* καὶ συνεβούλευσαν αὐτὸν καὶ οἱ τρεῖς ὁμοῦ νὰ μεταβάλῃ τὴν διαγωγήν του. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Τιμοφάνης πρῶτον μὲν τοὺς κατεγέλα, ἔπειτα δὲ ἐξετράπη παραφερόμενος εἰς ὀργὴν, ὁ μὲν Τιμολέων ἀπεμακρύνθη ὀλίγον, καὶ καλύψας τὸ πρόσωπόν του ἐστάθη δακρύων, οἱ δὲ ἄλλοι σύραντες τὰ ξίφη ταχέως τὸν ἐθανάτωσαν. Ὡς δὲ ἡ πρᾶξις αὕτη διεδόθη, οἱ μὲν ἐπισημότατοι τῶν Κορινθίων ἐπῄνουν τὴν μισοπονηρίαν καὶ μεγαλοψυχίαν τοῦ Τιμολέοντος, διότι ἐνῷ ἦτο ἀνὴρ χρηστὸς καὶ ἠγάπα τοὺς οἰκείους του, προὐτίμησε τὴν πατρίδα τῆς οἰκίας, σώσας μὲν τὸν ἀδελφὸν, ὅτε ἠνδραγάθει ὑπὲρ τῆς πατρίδος, φονεύσας δὲ αὐτὸν, ὅτε τὴν ἐπεβουλεύθη καὶ τὴν ὑπεδούλωσεν· ὅσοι δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ ζῶσιν εἰς δημοκρατίαν καὶ ἦσαν συνειθισμένοι μὲ τοὺς δυνάστας, προσεποιοῦντο μὲν ὅτι χαίρουσι διὰ τὸν θάνατον τοῦ τυράννου, ὕβριζον ὅμως τὸν Τιμολέοντα ὡς πράξαντα ἔργον ἀσεβὲς καὶ μυσαρὸν, καὶ τὸν ἔρριψαν εἰς λύπην βαθεῖαν. Ἀκούσας δὲ ὁ Τιμολέων ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ μήτηρ ἠγανάκτει καὶ ὅτι φοβερὰς φωνὰς καὶ κατάρας φρικώδεις ἐξέπεμπε κατ' αὐτοῦ, ἐπορεύθη πρὸς αὐτὴν νὰ τὴν παρηγορήσῃ· ἐπειδὴ ὅμως ἐκείνη δὲν ὑπέφερε νὰ τὸν ἴδῃ κατὰ πρόσωπον, ἀλλὰ τῷ ἔκλεισε τὴν οἰκίαν, ὁ Τιμολέων ὅλως περίλυπος γενόμενος ἀπεφάσισε ν' ἀποθάνῃ ἐξ ἀσιτίας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ φίλοι του τὸν ἀπέτρεψαν ἀπὸ τούτου, ἀπεφάσισε μὲν νὰ ζήσῃ, ἀλλ' ἐντελῶς ἀπομεμωνομένος, καὶ παρῃτήθη ὅλως τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων· κατὰ δὲ τοὺς πρώτους χρόνους οὐδὲ κατῆλθε παντάπασιν εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' ἀδημονῶν καὶ πλανώμενος διέτριβεν εἰς τὰ ἐρημότατα μέρη τῆς χώρας. Ὅτε λοιπὸν οἱ Συρακούσιοι ἐζήτησαν νῦν παρὰ τῶν Κορινθίων βοήθειαν, εἰσῆλθεν οὗτος πάλιν εἰς τὸν δημόσιον βίον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀπομακρυνθῇ πρὸ 20 περίπου ἐτῶν. Οἱ Κορίνθιοι μετεχειρίσθησαν τὴν εὐκαιρίαν ταύτην ἵνα τὸν ἀπομακρύνωσι τῆς πόλεως ἐντίμως, καὶ ἀνοίξωσιν εἰς αὐτὸν στάδιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἠδύνατο διὰ λαμπρῶν πράξεων νὰ κερδήσῃ πάλιν τὸν ἑαυτόν του, καὶ ν' ἀνακτήσῃ τὴν ὑπόληψιν τῆς οἰκογενείας του καὶ πάντων τῶν εὐγενῶν.

Μετὰ μικροῦ ἀποσπάσματος ἐθελοντῶν, 700 μισθοφόρων καὶ 10 πλοίων, ἔπλευσεν ὁ Τιμολέων κατὰ τὸ 345 ὡς στρατηγὸς τῶν Συρα-

κουσίων εἰς τὴν Σικελίαν, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ ἐντελῶς μετεβλήθησαν τὰ πράγματα. Ὁ Ἱκέτης, ὅστις ἤδη κατὰ τὴν εἰς τὰς Συρακούσας ἀποστολὴν τῆς πρεσβείας εἶχεν ἀπίστους σκοπούς, ἡνώθη μετὰ τῶν Καρχηδονίων· καὶ οὗτοι μὲν κατεῖχον τὸν λιμένα τῶν Συρακουσῶν, αὐτὸς δὲ κατέλαβε μέγα μέρος τῆς πόλεως, καὶ περιώρισε τὸν Διονύσιον εἰς τὴν ἀκρόπολιν, τὴν λεγομένην *Νᾶσον* [1], καὶ τὸν ἐπολιόρκει ἐκεῖ. Τοὺς δὲ Καρχηδονίους προσεκάλει νὰ φροντίσωσι νὰ συλλάβωσι τὸν Τιμολέοντα, ἢ τοὐλάχιστον νὰ μὴ τὸν ἀφήσωσι ν' ἀποβῇ εἰς τὴν Σικελίαν, ἀλλὰ νὰ τὸν ἀποκρούσωσι, καὶ μετὰ τοῦτο νὰ διανεμηθῶσιν αὐτοὶ τὴν νῆσον. Ἔπεμψαν λοιπὸν οἱ Καρχηδόνιοι 20 τριήρεις εἰς Ῥήγιον [2] καὶ μετ' αὐτῶν πρέσβεις τοῦ Ἱκέτου πρὸς τὸν Τιμολέοντα, οἵτινες τῷ εἶπον νὰ ἔλθῃ, ἂν θέλῃ, μόνος του σύμβουλος τοῦ Ἱκέτου καὶ συμμέτοχος τῶν εὐτυχιῶν του, τὰς δὲ ναῦς καὶ τοὺς στρατιώτας ν' ἀποστείλῃ ὀπίσω εἰς Κόρινθον, διότι ὁ πόλεμος ἐντὸς ὀλίγου ἀποπερατοῦται, οἱ δὲ Καρχηδόνιοι ἦσαν ἕτοιμοι νὰ τῷ ἐμποδίσωσι τὴν διάβασιν καὶ νὰ τὸν πολεμήσωσιν, ἐὰν ἤθελε νὰ διαβῇ διὰ τῆς βίας. Ὅτε λοιπὸν ὁ Τιμολέων κατέπλευσε μετὰ τῶν Κορινθίων του εἰς Ῥήγιον, ἤκουσε τὰς προτάσεις ταύτας τῶν πρέσβεων καὶ εἶδε τοὺς Φοίνικας παραμονεύοντας οὐ μακρὰν, ἠγανάκτει κατὰ τοῦ Ἱκέτου, καὶ φόβος τὸν κατέλαβεν ὑπὲρ τῶν Σικελιωτῶν, διότι ἔβλεπε σαφῶς ὅτι αὐτοὶ μὲν κατελείποντο ὡς ἆθλον καὶ μισθὸς εἰς τὸν Ἱκέτην τῆς προδοσίας, εἰς δὲ τοὺς Καρχηδονίους τῆς τυραννίας, ἣν οὗτοι τῷ προϋμήθευον. Τῷ ἐφαίνετο δὲ ἀδύνατον νὰ νικήσῃ τὰ ἐνταῦθα ἠγκυροβολημένα πλοῖα τῶν βαρβάρων, διπλάσια ὄντα τῶν ἰδικῶν του, καὶ τοῦ Ἱκέτου τὴν δύναμιν, ἧς ἤρχοντο νὰ στρατηγήσωσιν. Ἐν τούτοις ἐλθὼν ὁ Τιμολέων εἰς συνέντευξιν μετὰ τῶν πρέσβεων καὶ τῶν ἀρχόντων τῶν Καρχηδονίων, καὶ πρᾴως μετ' αὐτῶν ὁμιλήσας, τοῖς εἶπεν ὅτι πείθεται μὲν εἰς ὅσα προτείνουσιν, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ νὰ λεχθῶσι πάντα ταῦτα ἐνώπιον πόλεως Ἑλληνικῆς καὶ κοινῆς φίλης, τῆς τῶν Ῥηγίνων, καὶ οὕτω ν' ἀναχωρήσῃ. Τοῖς προέτεινε δὲ ταῦτα τεχναζόμενος ἀπάτην διὰ τὴν διάβασιν. Εἰς τοῦτο δὲ τὸν ἐβοήθουν καὶ πάντες οἱ στρατηγοὶ τῶν Ῥηγίνων, διότι ἐπεθύμουν νὰ γείνωσιν οἱ Κορίνθιοι κύριοι τῶν πραγμάτων ἐν Σικελίᾳ, καὶ ἐφοβοῦντο τὴν γειτνίασιν τῶν βαρβάρων. Ὅθεν συνεκάλεσαν ἐκκλησίαν, καὶ ἔκλεισαν τὰς πύλας ἐπὶ τῷ λόγῳ δῆθεν νὰ μὴ τραπῶσιν οἱ πολῖται

(1) Νᾶσος=Νῆσος ἢ Ὀρτυγία, ἦτο μία τῶν πρωτίστων συνοικιῶν τῶν Συρακουσῶν.
(2) Ἐν Καλαυρίᾳ εἰς τὸ στενὸν τῆς Μεσσήνης.

εἰς ἄλλας ἐνασχολήσεις. Ἐνταῦθα μακροὺς λόγους λέγοντες οἱ Ῥηγῖνοι ἐπίτηδες παρέτεινον τὰς διαπραγματεύσεις, μέχρις οὗ κινήσωσιν αἱ τριήρεις τῶν Κορινθίων. Εἶχον δὲ καὶ τοὺς Καρχηδονίους ὅλως ἀνυπόπτως παρόντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διότι καὶ ὁ Τιμολέων ἦτο παρών, καὶ ἐφαίνετο ὅτι ἡτοιμάζετο νὰ ἐγερθῇ διὰ νὰ ὁμιλήσῃ. Ὡς δὲ ἀνήγγειλέ τις εἰς τὸν Τιμολέοντα κρυφίως ὅτι αἱ ἄλλαι τριήρεις ἐκίνησαν, ἡ δὲ ἰδική του ἔμενεν ὀπίσω, διασχίσας τὸν ὄχλον ἐξῆλθε κρυφίως ἐκ τῆς ἐκκλησίας, καὶ καταβὰς εἰς τὴν θάλασσαν ἀπέπλευσε ταχέως. Οὕτω δὲ ἔφθασε χωρὶς νὰ ἐνοχληθῇ ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων εἰς τὴν Σικελίαν, εἰς τὴν πόλιν *Ταυρομένιον*[1]. Εἰς τοὺς ἀπατηθέντας Καρχηδονίους ἀπεκρίθησαν οἱ Ῥηγῖνοι διὰ τὰς μεμψιμοιρίας αὐτῶν, ἐὰν δὲν χαίρωσιν ὡς Φοίνικες διὰ τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀπάτην.[2]

Εἰς τὸ Ταυρομένιον εὗρεν ὁ Τιμολέων παρὰ τῷ δυνάστῃ τῆς πόλεως ἐκείνης *Ἀνδρομάχῳ*, τῷ πατρὶ τοῦ ἱστοριογράφου *Τιμαίου*, φιλικὴν ὑποδοχὴν καὶ ὑποστήριξιν. Καρχηδόνιός τις πρέσβυς ἀποσταλεὶς μετὰ τριήρους πρὸς τὸν Ἀνδρόμαχον ἐζήτησεν αὐθαδῶς καὶ βαρβάρως, ἀπειλήσας αὐτὸν, τὴν ταχίστην ἀποδίωξιν τῶν Κορινθίων, καὶ τέλος ἔδειξε καὶ τὴν χεῖρά του ὑπτίαν, καὶ ἔπειτα τὴν ἀνέστρεψε λέγων «τοιαύτη ἦτο ἡ πόλις σου, καὶ τοιαύτην θέλουσι τὴν κάμει.» Ὁ δὲ Ἀνδρόμαχος γελάσας οὐδὲν ἄλλο ἀπεκρίθη, παρὰ προτείνας τὴν χεῖρά του, ὡς ἐκεῖνος, πρῶτον μὲν ὑπτίαν, ἔπειτα δὲ ἀνεστραμμένην, τὸν διέταξε ν' ἀποπλεύσῃ, ἂν δὲν θέλῃ «τὸ πλοῖόν του, τοιοῦτον ὄν, νὰ γείνῃ τοιοῦτον.» Αἱ δὲ λοιπαὶ πόλεις τῆς Σικελίας, αἵτινες προετράπησαν ὑπὸ τοῦ Τιμολέοντος νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ πρὸς ἐκδίωξιν τῶν τυράννων καὶ τῶν βαρβάρων, δὲν ἔδειξαν προθυμίαν νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν, ἐπειδὴ διδαχθέντες διὰ κακῆς πείρας εἶχον μεγάλην δυσπιστίαν πρὸς τοιούτους ἀρχηγοὺς στρατευμάτων, οἵτινες ὑπισχνοῦντο εἰς αὐτοὺς τὴν ἐλευθερίαν[3]. Μόνον μία μερὶς μεταξὺ τῶν πολιτῶν τοῦ Ἀδρανοῦ, πόλεως κειμένης εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν μέρος τῆς *Αἴτνης*, προσεκάλεσεν αὐτὸν πρὸς βοήθειαν, ἐνῷ ἡ ἐναντία μερὶς ἔστελλε καὶ διεπραγματεύετο μετὰ τοῦ Ἱκέτου καὶ τῶν Καρχηδονίων. Μετὰ μεγάλης δὲ τα-

---

(1) Πόλις μεταξὺ Μεσσήνης καὶ Κατάνης, οἰκισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀνδρομάχου. Διατηρεῖ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα. (2) Ἡ Φοινικικὴ πίστις (punica fides) ἦτο παροιμιακὴ, ἐπὶ κακοῦ, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

(3) Αἱ πόλεις τῆς Σικελίας δὲν ἐνεπιστεύοντο πλέον εἰς τὸν Τιμολέοντα, διότι ἦσαν πλήρεις κακῶν καὶ ἀπηγριωμέναι πρὸς πάντας τοὺς στρατηγοὺς τῶν στρατοπέδων, πρὸ πάντων διὰ τὴν ἀπιστίαν τοῦ Καλλίππου, φονεύσαντος τὸν Δίωνα, καὶ τοῦ Φάρακος.

χύτητος ἀπῆλθεν ὁ Τιμολέων εἰς τὸν Ἀδρανὸν μετὰ 1200 ἀνδρῶν, οὓς ἔλαβεν ἐκ τοῦ Ταυρομενίου, ἀπέχοντος ἐκεῖθεν 340 στάδια[1]. Ὅτε δὲ περὶ τὸ τέλος τῆς δευτέρας ἡμέρας ἀπεῖχεν εἰσέτι 30 στάδια ἀπὸ τῆς κωμοπόλεως ἐκείνης, ἤκουσεν ὅτι ὁ Ἱκέτης εἶχε φθάσει ἀρτίως ἐκεῖ καὶ εἶχε στρατοπεδεύσει μετὰ 5,000 ἀνδρῶν πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς. Καὶ οἱ μὲν ἀρχηγοὶ καὶ ταξίαρχοι τοῦ Τιμολέοντος προσέταξαν τοὺς προπορευομένους νὰ σταθῶσι, διὰ νὰ φάγωσι καὶ ἀναπαυθῶσιν, ὅπως ὦσιν οὕτω προθυμότεροι εἰς τὸν πόλεμον· ἀλλ' ὁ Τιμολέων περιερχόμενος μεταξὺ αὐτῶν τοὺς παρεκάλει νὰ προχωρήσωσι ταχέως καὶ νὰ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας μετὰ τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες δὲν ἦσαν παρατεταγμένοι, ὡς ἦτο ἑπόμενον, διότι μόλις εἶχον παύσει ὁδοιποροῦντες, καὶ ἠσχολοῦντο εἰς τὰς σκηνὰς καὶ τὸ δεῖπνον. Ταῦτα δὲ λέγων ἔλαβε συγχρόνως τὴν ἀσπίδα του καὶ προηγεῖτο πρῶτος, ὡς εἰς νίκην βεβαίαν. Τὸν ἠκολούθουν δὲ οἱ λοιποί, θάρρος ἀναλαβόντες καὶ ὀλιγώτερον τῶν 30 σταδίων (1 ½ ὥραν) ἀπέχοντες τοῦ ἐχθροῦ. Ἀφοῦ δὲ διῆλθον καὶ τὴν ἀπόστασιν ταύτην, ἐπιπίπτουσι κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἐτάραξαν μεγάλως· ἐννοήσαντες δὲ οἱ ἐχθροὶ αὐτοὺς πλησιάζοντας ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Ἕνεκα τῆς ταχείας φυγῆς των δὲν ἐφονεύθησαν μὲν πλέον τῶν 300, ἀλλ' ᾐχμαλωτίσθησαν καὶ 600 ζῶντες· τὸ δὲ στρατόπεδον ἐκυρίευσεν ὁ νικητής. Οἱ δὲ Ἀδρανῖται ἀνοίξαντες τὰς πύλας προσετέθησαν εἰς τὸν Τιμολέοντα, μετὰ φρίκης καὶ θαυμασμοῦ κηρύττοντες, ὅτι ἐνῷ ἐγίνετο ἡ μάχη ἠνεῴχθησαν μόνοι των οἱ ἱεροὶ τοῦ ναοῦ πυλῶνες, καὶ ἐφάνη τοῦ θεοῦ[2] τὸ μὲν δόρυ ἐκ τοῦ ἄκρου τῆς αἰχμῆς σειόμενον, τὸ δὲ πρόσωπον ὑπὸ πολλοῦ ἱδρῶτος βρεχόμενον.

Μετὰ ταύτην τὴν εὐτυχῆ πολεμικὴν πρᾶξιν πόλεις τινὲς στέλλουσαι πρεσβείας εὐθὺς προσετίθεντο εἰς τὸν Τιμολέοντα, ὁ δὲ Μάμερκος[3], ὁ τύραννος τῆς Κατάνης, ἀνὴρ πολεμικὸς καὶ λίαν ἰσχυρὸς ἕνεκα τοῦ πλούτου του, προσέφερε τὴν συμμαχίαν. Τὸ δὲ μέγιστον ἦτο ὅτι αὐτὸς ὁ Διονύσιος ἀπελπισθεὶς ἤδη καὶ κινδυνεύων νὰ παραδοθῇ, διότι ἐπολιορκεῖτο, τὸν μὲν Ἱκέτην κατεφρόνησε, διότι αἰσχρῶς ἐνικήθη, θαυμάζων δὲ τὸν Τιμολέοντα, ἔπεμψε νὰ παραδώσῃ εἰς ἐκεῖνον καὶ τοὺς Κορινθίους ἑαυτὸν καὶ τὴν ἀκρόπολιν. Ὁ δὲ Τιμολέων δεχθεὶς τὴν ἀνέλπιστον ταύτην εὐτυχίαν ἀποστέλλει 400 στρατιώτας ὑπὸ δύο Κορινθίους, τὸν *Εὐκλείδην* καὶ τὸν *Τηλέμαχον*, κρυφίως καὶ οὐχὶ ὅλους

(1) Δεκαεπτὰ περίπου ὥρας. (2) Ἀδρανοῦ, ὅστις ἦτο ὁ πολεμικὸς θεός, ὁ ἐπιχώριος Ἄρης. (3) Μάρκος κατὰ Διόδωρον.

ὁμοῦ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν πολιορκουμένην ἀκρόπολιν, διὰ νὰ τὴν καταλάβωσιν. Ὁ Διονύσιος παραδοὺς εἰς τὸν Τιμολέοντα τοὺς 2,000 μισθοφόρους του, οἵτινες εὑρίσκοντο εἰς τὴν ἀκρόπολιν, καὶ μεγάλην ποσότητα πολεμοφοδίων, ἅτινα ἦσαν ἐκεῖ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου τεθησαυρισμένα, καὶ λαβὼν χρήματα καὶ ὀλίγους ἐκ τῶν φίλων του ἐξέπλευσε, χωρὶς ὁ Ἱκέτης νὰ τὸν ἐννοήσῃ, καὶ ἦλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Τιμολέοντος. Οὗτος δὲ ἔστειλεν αὐτὸν μετ' ὀλίγων χρημάτων ἐπὶ πλοίου τινὸς εἰς τὴν Κόρινθον, ὅπου ἔζη ἀπὸ τοῦδε ὡς ἰδιώτης, καὶ ἀπέθανεν ἐπὶ τέλους πτωχός[1].

Καὶ ἡ μὲν δυστυχία τοῦ Διονυσίου ἐφάνη παράδοξος, ἀλλὰ πολὺ θαυμαστὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐπιτυχία τοῦ Τιμολέοντος. Διότι ἀφοῦ ἐπάτησε τὴν Σικελίαν, ἐντὸς 50 ἡμερῶν καὶ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Συρακουσίων παρέλαβε, καὶ τὸν Διονύσιον εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀπέστειλεν. Ἐκ τούτων ἐμψυχωθέντες οἱ Κορίνθιοι τῷ ἔπεμψαν 2,000 ὁπλίτας καὶ 200 ἱππεῖς. Ἡ τύχη μεγάλως τῳόντι ηὐνόησε τὸν Τιμολέοντα, διότι ὁ Ἱκέτης, ἐνῷ ἐπολιόρκει τὴν ἀκρόπολιν τῶν Συρακουσῶν καὶ ἐμπόδιζε νὰ εἰσπλεύσῃ σῖτος διὰ τοὺς Κορινθίους, παρασκευάσας δύο μισθοφόρους, ἔπεμψεν αὐτοὺς κρυφίως εἰς Ἀδρανόν, ἵνα δολοφονήσωσι τὸν Τιμολέοντα. Οἱ σταλέντες ἀκούσαντες ὅτι ὁ Τιμολέων ἔμελλε νὰ προσφέρῃ θυσίαν, ἦλθον εἰς τὸ ἱερόν, ἔχοντες ἐγχειρίδια ὑπὸ τὸ ἱμάτιον, καὶ συναναμιχθέντες μετὰ τῶν ἱσταμένων πέριξ τοῦ βωμοῦ, ἐπλησίαζον ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Ἤδη δὲ προέτρεπον ἀλλήλους ν' ἀρχίσωσιν ὅσον οὔπω, ὅτε τὸν ἕνα ἐξ αὐτῶν ἐκτύπησέ τις διὰ ξίφους κατὰ τῆς κεφαλῆς, καὶ ἅμα ἐκεῖνος ἔπεσεν, οὔτε ὁ κτυπήσας ἔμεινεν, οὔτε ὁ πληγωθείς· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν τὸ αἱματωμένον ξίφος του κρατῶν καὶ φεύγων ἀνεπήδησεν εἰς πέτραν ὑψηλήν, ὁ δὲ ἄλλος ἐναγκαλισθεὶς τὸν βωμὸν ἐζήτει χάριν παρὰ τοῦ Τιμολέοντος, ὑποσχόμενος τὰ πάντα νὰ τῷ καταμηνύσῃ· τυχὼν δὲ τῆς χάριτος ἐμαρτύρησε καὶ καθ' ἑαυτοῦ καὶ κατὰ τοῦ ἀποθανόντος, ὅτι ἐστάλησαν διὰ νὰ τὸν φονεύσωσι. Τότε δὲ κατεβίβασαν καὶ τὸν εἰς τὴν πέτραν καταφυγόντα, ὅστις ἐβόα οὐδὲν κακὸν ἔπραξεν, ἀλλ' ὅτι δικαίως ἐφόνευσε τὸν ἄνθρωπον, ἐκδικῶν

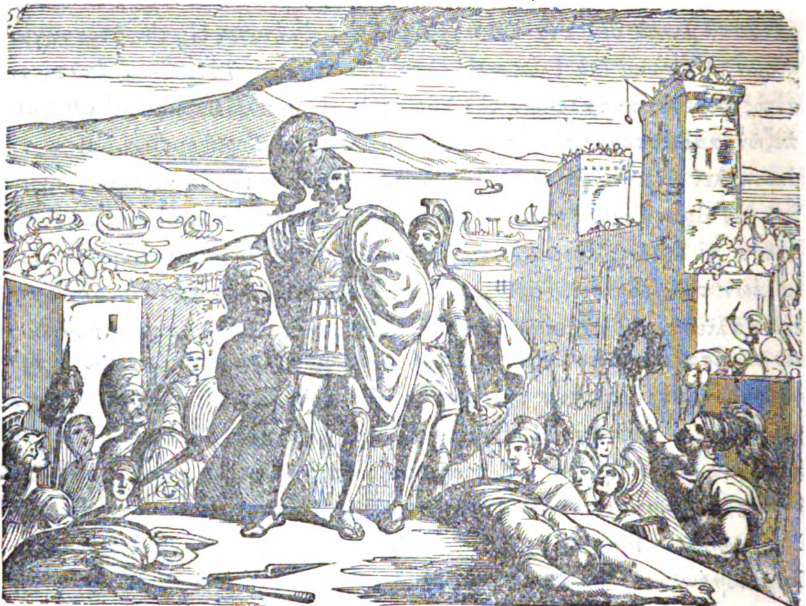
(1) Ὁ Διονύσιος ἐγεννήθη μὲν καὶ ἐτράφη εἰς τὴν τυραννικὴν ἀξίαν, τὴν ἐνδοξοτάτην καὶ μεγίστην πασῶν, κατασχὼν αὐτὴν 10 ἔτη καὶ ἄλλα 12 μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δίωνος, εἰς ἀγῶνας καὶ εἰς πολέμους κακοπαθήσας καὶ παθὼν δεινότερα ἢ ὅσα ἔπραξε τυραννῶν· διότι εἶδε καὶ τοὺς ἐνηλίκους υἱούς του θανατωθέντας καὶ τὰς παρθένους θυγατέρας του ἀτιμασθείσας, καὶ τὴν ἀδελφήν του, ἥτις ἦτο συγχρόνως καὶ γυνή του, παραδοθεῖσαν εἰς τὰς ἀσελγεστάτας τῶν ἡδονῶν, καὶ ἀποθανοῦσαν μετὰ τῶν τέκνων της βίαιον θάνατον, καὶ τέλος καταποντισθεῖσαν εἰς τὴν θάλασσαν.

τὸν ἀποθανόντα πατέρα του, ὃν ἐκεῖνος πρὶν εἶχε θανατώσει ἐν Λεοντίνοις[1]. Τινὲς δὲ ἐκ τῶν παρόντων ἐμαρτύρουν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ οἱ Κορίνθιοι ἔδοσαν 10 μνᾶς[2] πρὸς ἀνταμοιβὴν, διότι ἐδάνεισε πάθος δίκαιον καὶ τὸν βραχίονά του εἰς τὸν δαίμονα, τὸν φύλακα τοῦ Τιμολέοντος.

Ὡς δὲ ἀπέτυχεν ὁ Ἱκέτης εἰς τὴν κατὰ τοῦ Τιμολέοντος ἀπόπειραν ταύτην, περὶ ὃν ἔβλεπε πολλοὺς συνασπιζομένους, μεμφθεὶς ἑαυτὸν, διότι ἐνῷ τοσαύτην εἶχε δύναμιν τῶν Καρχηδονίων, μετεχειρίζετο αὐτὴν κατὰ μικρὰ σώματα καὶ μετὰ φειδοῦς, ἐμήνυσεν εἰς τὸν στρατηγὸν αὐτῶν *Μάγωνα* νὰ ἔλθῃ μεθ' ὅλου τοῦ στόλου. Τότε δὲ εἰσέπλευσεν αὐτὸς φοβερὸς καταλαβὼν τὸν λιμένα δι' 150 πλοίων καὶ δι' 60,000 πεζῶν, καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὴν πόλιν τῶν Συρακουσίων. Ἡ ἐν τῇ ἀκροπόλει Κορινθιακὴ φρουρὰ δεινῶς διέκειτο νῦν καὶ ἐπικινδύνως· διότι ἐνῷ δὲν εἶχον ἱκανὴν τροφὴν, δὲν ἠδύναντο νὰ προμηθευθῶσι τοιαύτην, καθότι οἱ λιμένες ἐφρουροῦντο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. Οὐχ ἧττον ὅμως ὁ Τιμολέων τοὺς ἐβοήθει, στέλλων εἰς αὐτοὺς σῖτον ἐκ Κατάνης διὰ μικρῶν ἁλιευτικῶν πλοιαρίων καὶ δι' ἀκατίων λεπτῶν, ἅτινα κατώρθονον νὰ εἰσπλέωσιν ἐν καιρῷ τρικυμίας διὰ μέσου τῶν πλοίων τῶν Καρχηδονίων, ὅτε μάλιστα τὰ ἐχώριζον ἀπ' ἀλλήλων τὰ κύματα. Ταῦτα βλέποντες ὁ Ἱκέτης καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἠθέλησαν νὰ κυριεύσωσι τὴν Κατάνην, ὅθεν ἤρχοντο αἱ τροφαὶ εἰς τοὺς πολιορκουμένους, καὶ λαβόντες τοὺς μαχιμωτάτους τῶν στρατιωτῶν των ἐξέπλευσαν ἐκ τῶν Συρακουσῶν. Ἰδὼν δὲ ὁ Κορίνθιος *Νέων*, ὅστις ἦτο ἀρχηγὸς τῶν πολιορκουμένων ἐν τῇ ἀκροπόλει, ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοὺς ἐχθροὺς, ὅσοι ἔμειναν, ὅτι ἀπροσέκτως καὶ ἀμελῶς ἐφύλαττον, ἐπέπεσεν ἐξαίφνης κατ' αὐτῶν, ἐνῷ ἦσαν διεσπαρμένοι, καὶ ἄλλους μὲν ἐφόνευσεν, ἄλλους δὲ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν, καὶ τέλος ἐκυρίευσε καὶ κατέλαβε τὴν θέσιν, τὴν λεγομένην *Ἀχραδινὴν*, ἥτις ἐθεωρεῖτο τὸ ἰσχυρότατον καὶ μᾶλλον ἀπρόσβλητον μέρος τῆς πόλεως τῶν Συρακουσῶν, συγκειμένης τρόπον τινὰ ἐκ πολλῶν πόλεων. Ὁ δὲ Ἱκέτης καὶ οἱ Καρχηδόνιοι, λαβόντες τὴν περὶ ἁλώσεως τῆς Ἀχραδινῆς εἴδησιν παρά τινος ἱππέως ἐκ τῶν Καρχηδονίων, ἐταράχθησαν σφόδρα καὶ ἀνεχώρησαν ταχέως χωρὶς νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν, καθ' ἧς ἐξῆλθον, οὔτε νὰ φυλάξωσιν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν εἶχον. Μετὰ τὴν εἴδησιν ταύτην ἐπέστρεψεν ὁ Ἱκέτης καὶ οἱ Καρχηδόνιοι μετ' ἐκπλήξεως, χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσωσι προσβολὴν κατὰ

(1) Πόλις μεταξὺ Κατάνης καὶ Συρακουσῶν.
(2) 1000 δραχμὰς αἵτινες ἀντιστοιχοῦσι πρὸς 4,000 σημερινάς.

τῆς Κατάνης. Νῦν δὲ ἐκυρίευσεν ὁ Τιμολέων τὴν Μεσσήνην[1] εὐθύς, καὶ ἀφοῦ ἡνώθησαν μετ' αὐτοῦ καὶ οἱ ἐκ τῆς Κορίνθου σταλέντες 2,000 πεζοὶ καὶ 200 ἱππεῖς, ἔχων ἐν συνόλῳ 4,000 ἄνδρας, ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Συρακουσῶν. Ὁ τῶν Καρχηδονίων στρατηγὸς ***Μαγων*** εὑρίσκετο εἰς ἀμηχανίαν, ἐπειδὴ μόλις εἶχε παρατηρήσει τὴν φιλικὴν ἐπιμιξίαν τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν τοῦ Ἱκέτου μετὰ τῶν Συρακουσίων, καὶ ἀνεχώρησεν αἰφνιδίως μετὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ του, ἵνα μὴ γείνῃ

Ὁ Τιμολέων ἐν Συρακούσαις.

θῦμα τῆς προδοσίας. Τὴν δὲ ἀκόλουθον ἡμέραν παρέστη ὁ Τιμολέων μετὰ στρατοῦ ἑτοίμου πρὸς μάχην. Οἱ δὲ στρατιῶταί του ὡς ἤκουσαν τὴν φυγὴν τῶν ἐχθρῶν καὶ εἶδον τὴν ἐρημίαν τῶν νεωρίων, τοῖς ἦλθε νὰ γελάσωσι διὰ τὴν ἀνανδρίαν τοῦ Μάγωνος, καὶ περιερχόμενοι ἐκήρυττον ἐν τῇ πόλει ἀμοιβὴν εἰς ὅντινα ἤθελε τοῖς καταγγείλει ποῦ ἀπέδρα ὁ στόλος τῶν Καρχηδονίων. Ὁ δὲ Ἱκέτης, ὅστις κατεῖχεν εἰσέτι τὰ ὑπ' αὐτοῦ καταληφθέντα μέρη τῆς πόλεως, προσεβλήθη παραχρῆμα ὑπὸ τοῦ Τιμολέοντος καὶ ἐξεδιώχθη ἐντελῶς ἐκ τῶν τειχῶν καὶ τῶν ὀχυρωμάτων (343).

(1) Πόλις τῆς Σικελίας, κειμένη ἀντικρὺ τοῦ Ῥηγίου, ὅπερ κεῖται εἰς τὸν πορθμὸν ἐπὶ τῆς Ἰταλικῆς ἀκτῆς.

Αἱ Συρακοῦσαι ἦσαν νῦν ἐλεύθεραι. Ἡ οἰκία τοῦ τυράννου Διονυσίου κατηδαφίσθη ὑπὸ τοῦ Τιμολέοντος, ἐπὶ δὲ τῆς θέσεως αὐτῆς διέταξε νὰ οἰκοδομηθῶσι τὰ δικαστήρια, ζητῶν νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς πολίτας καὶ ἀναδεικνύων τὴν δημοκρατίαν ἀνωτέραν τῆς τυραννίδος. Ἀφοῦ ὅμως ἐκυρίευσε τὴν πόλιν, δὲν εἶχε πολίτας, διότι ἄλλοι μὲν ἐφονεύθησαν εἰς τὰς στάσεις καὶ τοὺς πολέμους, ἄλλοι δ' ἔφυγον τὴν τυραννίαν· καὶ ἡ μὲν τῶν Συρακουσῶν ἀγορὰ[1] διὰ τὴν ἐρημίαν ὑπὸ τόσου βαθέος ἐκαλύφθη χόρτου, ὥστε οἱ ἵπποι ἔβοσκον ἐν αὐτῇ, καὶ οἱ ἱπποκόμοι κατέκειντο εἰς τὴν χλόην, αἱ δ' ἄλλαι πόλεις, πλὴν ὀλιγίστων, ἐγένοντο πλήρεις ἐλάφων καὶ ἀγρίων χοίρων, καὶ εἰς τὰ προάστεια καὶ περὶ τὰ τείχη πολλάκις οἱ ἀργοὶ ἐκυνήγουν. Δὲν ὑπήκουε δὲ κανεὶς τῶν εἰς τὰ ὀχυρώματα καὶ τὰ φρούρια κατοικούντων, οὐδὲ κατέβησαν εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ φρίκη καὶ μῖσος ἐκυρίευσε πάντας διὰ τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν, καὶ διὰ τὸ βῆμα τῶν ῥητόρων, ἐξ ὧν προέκυψαν εἰς αὐτοὺς οἱ πλεῖστοι τῶν τυράννων. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισεν ὁ Τιμολέων καὶ οἱ Συρακούσιοι νὰ γράψωσι πρὸς τοὺς Κορινθίους, νὰ στείλωσι κατοίκους εἰς τὰς Συρακούσας ἐκ τῆς Ἑλλάδος, διότι ἄλλως ἡ χώρα ἔμελλε νὰ μείνῃ ἀκαλλιέργητος, καὶ πολὺν πόλεμον περιέμενον ἐκ Λιβύης, ἀκούσαντες ὅτι ὁ Μάγων ηὐτοχειριάσθη, καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἐσταύρωσαν τὸ σῶμά του ὀργισθέντες διὰ τὴν στρατηγίαν του, καὶ συνῆγον μεγάλην δύναμιν, προτιθέμενοι τὴν ἄνοιξιν νὰ διαβῶσιν εἰς Σικελίαν.

Ὡς δὲ ἐκομίσθησαν τὰ γράμματα ταῦτα τοῦ Τιμολέοντος, καὶ ἦλθον καὶ τῶν Συρακουσίων οἱ πρέσβεις καὶ παρεκάλουν νὰ ἐπιμεληθῶσι τῆς πόλεως οἱ Κορίνθιοι, καὶ νὰ γείνωσιν ἐκ νέου πάλιν οἰκισταὶ αὐτῆς, δὲν ἥρπασαν οὗτοι εὐθὺς τὴν εὐκαιρίαν πρὸς κόρεσιν τῆς πλεονεξίας, οὐδ' ἔλαβον τὴν πόλιν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν, περιερχόμενοι τοὺς ἱεροὺς ἀγῶνας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς μεγίστας τῶν πανηγύρεων, ἀνηγόρευον διὰ κηρύκων, ὅτι οἱ Κορίνθιοι καταλύσαντες τὴν ἐν Συρακούσαις τυραννίδα καὶ διώξαντες τὸν τύραννον, καλοῦσι τοὺς Συρακουσίους, καὶ ὅν τινα θέλει τῶν ἄλλων Σικελιωτῶν, νὰ κατοικήσωσι τὴν πόλιν, ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι, καὶ τὴν χώραν ἐξ ἴσου καὶ δικαίως διανεμηθέντες. Ἔπειτα δὲ, ἀγγελιαφόρους στέλλοντες εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὰς νήσους, ὅπου ἤκουσαν ὅτι κατῴκουν διεσπαρμένοι φυγάδες, τοὺς προσεκάλουν ὅλους νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν Κόρινθον, ὅθεν οἱ Κορίν-

(1) Κατὰ τὸν Πλούταρχον ἐν βίῳ Τιμολέοντος 22.

θιοι ἔμελλον νὰ τοὺς πέμψωσιν ἀσφαλῶς εἰς τὰς Συρακούσας, καὶ νὰ τοῖς χορηγήσωσι πλοῖα καὶ στρατηγοὺς ἰδίαις δαπάναις. Ὡς δὲ ταῦτα ἐκηρύττοντο, ἡ μὲν πόλις τὸν δικαιότατον καὶ κάλλιστον ἀπελάμβανεν ἔπαινον, καὶ ἐζηλεύετο διότι ἠλευθέρωσε μὲν ἀπὸ τῶν τυράννων, ἔσωσε δὲ ἀπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ἀπέδιδεν εἰς τοὺς πολίτας τὴν χώραν· οἱ δὲ συνελθόντες εἰς Κόρινθον, μὴ ὄντες ἀρκετοὶ τὸ πλῆθος, παρεκάλεσαν νὰ λάβωσι συνοίκους ἐκ Κορίνθου καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος· καὶ γενόμενοι οὐχὶ ὀλιγώτεροι τῶν 10,000, κατέπλευσαν εἰς τὰς Συρακούσας. Ἤδη δὲ καὶ ἐκ τῶν διεσπαρμένων εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν πολλοὶ συνήχθησαν περὶ τὸν Τιμολέοντα, καὶ τότε εἰς αὐτοὺς, 60,000 γενομένους τὸν ἀριθμὸν, ὡς λέγει ὁ Ἄθανις[1], διένειμε μὲν τὴν χώραν, ἐπώλησε δὲ τὰς οἰκίας διὰ 1,000 τάλαντα[2], δίδων οὕτω συγχρόνως εἰς τοὺς ἀρχαίους Συρακουσίους ἀφορμὴν νὰ ἐξαγοράσωσι τὰς ἰδικάς των, καὶ ἐν ταυτῷ προμηθεύων εὐπορίαν χρημάτων εἰς τὸν δῆμον, ὅστις οὕτως ἐπένετο καὶ πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα καὶ πρὸς τὸν πόλεμον, ὥστε καὶ τοὺς ἀνδριάντας ἐπώλησε, καὶ ψηφοφορία ἐγένετο περὶ ἑκάστου καὶ κατηγορία, ὡς περὶ ἀνθρώπων εἰς εὐθύνην ὑποβαλλομένων. Τότε δὲ λέγεται ὅτι οἱ Συρακούσιοι διετήρησαν τὸν ἀνδριάντα τοῦ παλαιοῦ τυράννου Γέλωνος, ἐνῷ τοὺς ἄλλους ὅλους κατεδίκασαν ἐν τῇ χειροτονίᾳ, διότι ἐσέβοντο καὶ ἐτίμων τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον ἕνεκα τῆς νίκης, ἣν ἐνίκησε πλησίον τῆς Ἱμέρας[3] κατὰ τῶν Καρχηδονίων.

Ἐν ᾧ δ' οὕτως ἀνέζη καὶ ἐπληροῦτο ἡ πόλις, καὶ πανταχόθεν συνέρρεον πολῖται, θέλων ὁ Τιμολέων καὶ τὰς ἄλλας πόλεις νὰ ἐλευθερώσῃ, καὶ ἐντελῶς νὰ ἐκριζώσῃ ἐκ τῆς Σικελίας τὰς τυραννίδας, ἐξεστράτευσεν εἰς τὰς χώρας αὐτῶν, καὶ τὸν μὲν Ἱκέτην ἠνάγκασε νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων, καὶ νὰ συμφωνήσῃ νὰ κατεδαφίσῃ τὰς ἀκροπόλεις, καὶ νὰ ζήσῃ ὡς ἰδιώτης εἰς τοὺς Λεοντίνους· τὸν δὲ *Λεπτίνην*, ὅστις ἦτο τύραννος τῆς Ἀπολλωνίας[4] καὶ πολλῶν ἄλλων κωμοπόλεων, ἐπειδὴ περεδόθη, ὅτε ἐκινδύνευεν ἤδη νὰ συλληφθῇ, δὲν τὸν ἐθανάτωσεν, ἀλλὰ τὸν ἔπεμψεν εἰς τὴν Κόρινθον, ὡς πρότερον τὸν Διονύσιον, καλὸν νομίζων νὰ βλέπωσιν οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ μητροπόλει ὡς φυγάδας καὶ ταπεινῶς ζῶντας τοὺς τυράννους τῆς Σικελίας. Θέλων δὲ νὰ ὠφελῶνται οἱ μισθοφόροι ἐκ τῆς ἐχθρικῆς χώρας καὶ νὰ μὴ μένωσιν

(1) Ἱστοριογράφος Σικελὸς, ἐξακολουθήσας τὴν Ἱστορίαν τοῦ Φιλίστου. (2) 6,000,000 ἀρχαίας δραχμὰς ἢ 24,000,000 σημερινάς. (3) Πόλις Σικελικὴ ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ. Ἡ δὲ νίκη ἐγένετο κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, καθ' ὃ καὶ ἡ ἐν Θερμοπύλαις καὶ Σαλαμῖνι, 480 π. Χ. (4) Πόλις τῆς βορείου Σικελικῆς παραλίας.

ἀργοί, αὐτὸς μὲν ἐπέστρεψεν εἰς τοὺς Συρακουσίους, ὅπως προσέξῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πολιτείας καὶ συνδιαθέσῃ τὰ κυριώτατα καὶ τὰ κάλλιστα μετὰ τοῦ *Κεφάλου* καὶ τοῦ *Διονυσίου*, τῶν νομοθετῶν, οἵτινες ἤρχοντο ἐκ Κορίνθου· ἔπεμψε δὲ καὶ τὸν *Δείναρχον* καὶ τὸν *Δημάρετον* εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῶν Καρχηδονίων[1]. Οὗτοι δὲ, πόλεις πολλὰς ἀποσπάσαντες ἀπὸ τῶν βαρβάρων, οὐ μόνον αὐτοὶ ἔζων ἐν ἀφθονίᾳ, ἀλλὰ καὶ χρήματα παρεσκεύαζον διὰ τὸν πόλεμον, ἐξ ὅσων ἐλαφυραγώγουν.

Τοῦτο παρεκίνησε τοὺς Καρχηδονίους πρὸς νέους ἐξοπλισμοὺς, καὶ κατέπλευσαν εἰς τὸ *Λιλύβαιον*[2], φέροντες 70,000 στρατὸν καὶ τριήρεις 200, καὶ πλοῖα ἄλλα 1,000, μηχανὰς ἔχοντας καὶ τέθριππα καὶ σῖτον ἄφθονον καὶ ἄλλα ἐφόδια, ὡς μέλλοντες νὰ πολεμήσωσιν οὐχὶ κατὰ μέρος πλέον, ἀλλὰ νὰ διώξωσιν ἐξ ὅλης τῆς Σικελίας τοὺς Ἕλληνας· διότι ἡ δύναμις ἐκείνη ἦτο ἀρκοῦσα, ὅπως καταβάλῃ τοὺς Σικελιώτας, καὶ ἂν νοσηρῶς δὲν διέκειντο καὶ ἂν δὲν εἶχον δι' ἀλλήλων ἐξαφανισθῆ. Ἀκούσαντες δ' ὅτι ἐλεηλατεῖτο ἡ ἐπικράτειά των, εὐθὺς μετ' ὀργῆς ἐκινήθησαν κατὰ τῶν Κορινθίων, στρατηγοὺς ἔχοντες τὸν *Ἀσδρούβαν* καὶ τὸν *Ἀμίλκαν*. Ἔφθασε δὲ ταχέως ἡ ἀγγελία εἰς Συρακούσας, καὶ τόσον κατεπλάγησαν οἱ Συρακούσιοι διὰ τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεως, ὥστε ἐκ τοσούτων μυριάδων μόλις 3,000 ἐτόλμησαν, λαβόντες τὰ ὅπλα, νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὸν Τιμολέοντα· οἱ δὲ μισθοφόροι ἦσαν 4,000 τὸν ἀριθμὸν, καὶ ἐκ τούτων πάλιν περὶ τοὺς 1,000 δειλιάσαντες καθ' ὁδὸν ἀνεχώρησαν, φρονοῦντες ὅτι δὲν εἶχεν ὑγιεῖς ὁ Τιμολέων τὰς φρένας, ἀλλ' ἐμαίνετο παρ' ἡλικίαν, καὶ πρὸς 70,000 ἐχθρῶν ἐβάδιζε μετὰ 5,000[3] πεζῶν καὶ 1,000 ἱππέων, καὶ ἔφερε τὴν τοιαύτην δύναμιν 8 ἡμερῶν δρόμον μακρὰν τῶν Συρακουσῶν, ὅθεν οὔτε σωτηρίαν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν οἱ φεύγοντες, οὔτε τάφον κἂν οἱ πεσόντες νὰ εὕρωσιν. Ἐνόμιζε δὲ κέρδος ὁ Τιμολέων ὅτι οὗτοι φανεροὶ ἐγένοντο πρὸ τῆς μάχης· τοὺς δὲ λοιποὺς ἐνθαρρύνας, ταχέως ἐπορεύθη πρὸς τὸν *Κριμησὸν*[4] ποταμὸν, ὅπου ἤκουσεν ὅτι συνέρχονται οἱ Καρχηδόνιοι.

Ἦτο ἀρχὴ τοῦ θέρους τοῦ 342, ὀλίγον πρὸ τῆς μακροτάτης ἡμέρας[5]

(1) Δηλαδὴ τὸ μέρος τῆς Σικελίας, τὸ ὑποκείμενον εἰς τοὺς Καρχηδονίους.

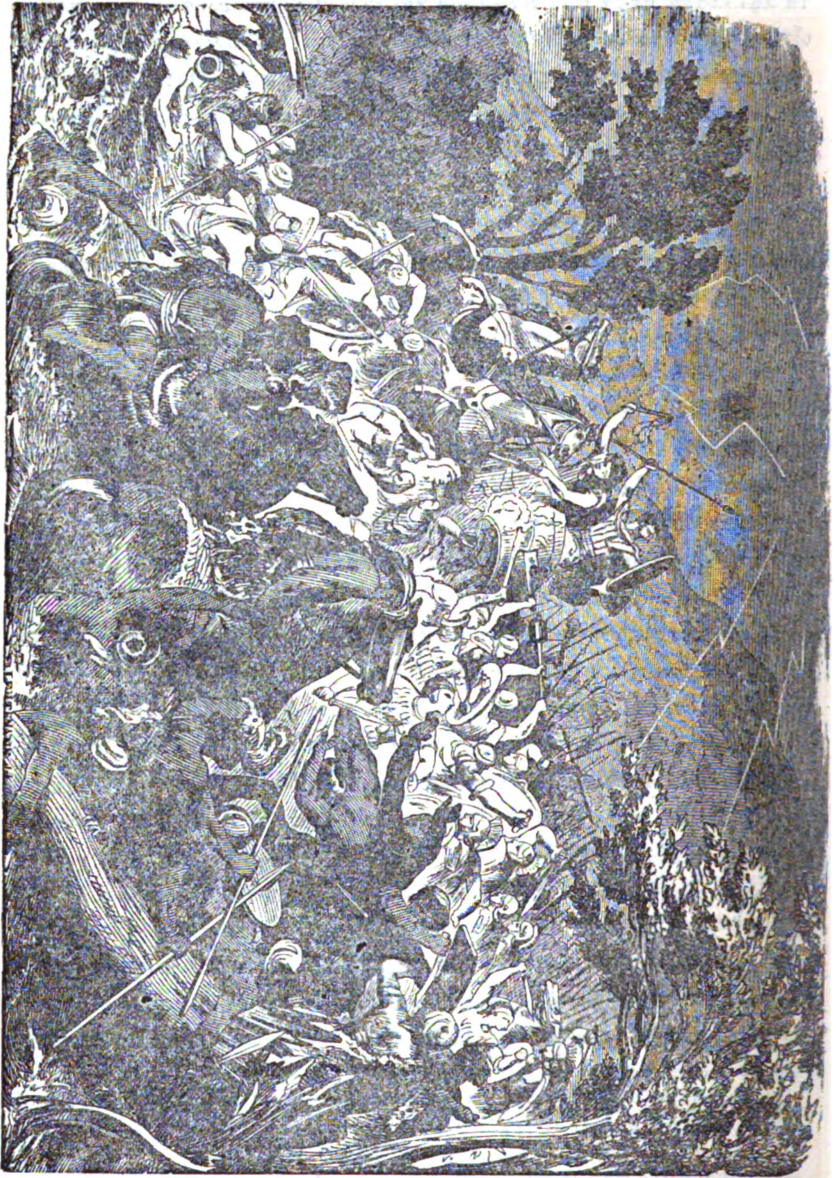
(2) Λιλύβαιον, ἀκρωτήριον καὶ πόλις εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς Σικελίας.

(3) Ὁ Διόδωρος λέγει ὅτι ὁ Τιμολέων εἶχε 12,000 ἄνδρας.

(4) Ὁ Κριμησὸς ἢ Κριμισὸς (παρὰ τῷ Κορνηλ. Νέπωτι Κρινισσὸς) πηγάζει ἄνω τοῦ Πανόρμου (Παλέρμου), καὶ ἐκβάλλει, μετὰ ῥοῦν πρὸς μεσημβρίαν, πλησίον τοῦ Σελινοῦντος εἰς τὴν Ἀφρικανικὴν θάλασσαν. Νῦν ὀνομάζεται Ἅγιος Βαρθολομαῖος.

(5) Περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου.

ὅτε ὁ Τιμολέων, ἕτοιμος ὢν πρὸς μάχην, ἔφθασε μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἴς τινα λόφον πλησίον τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ποταμὸς ἀνέδιδε

Ἡ ἐν Κριμησῷ μάχη.

πολλὴν ὁμίχλην, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκρύπτετο ἐν τῷ σκότει ἡ πεδιὰς καὶ

οὐδὲν ἐφαίνετο τῶν ἐχθρῶν· βοὴ δὲ ἀμφίβολος καὶ συγκεχυμένη ἀνέβαινε πρὸς τὸν λόφον ἐπάνω, ὅτε ἀνίστατο τοσοῦτος στρατός. Ὡς δὲ οἱ Κορίνθιοι ἀναβάντες εἰς τὸν λόφον ἐστάθησαν, καὶ κατὰ γῆς ἀφέντες τὰς ἀσπίδας ἀνεπαύοντο, ὁ Ἥλιος προχωρῶν ἀνεβίβαζε τὴν ἀναθυμίασιν, καὶ ὁ θολὸς ἀὴρ ἀθροιζόμενος πρὸς τὰ ὑψηλὰ καὶ συμπυκνούμενος ἐκάλυψεν ὑπὸ νέφη τὰς ἀκρωρείας. Ἐκαθαρίσθησαν δὲ οἱ τόποι ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν καὶ ἐφάνη ὁ Κριμισὸς καὶ εἶδον τοὺς ἐχθροὺς διαβαίνοντας αὐτὸν, πρῶτα μὲν τὰ τέθριππα, καταπληκτικῶς πρὸς τὸν ἀγῶνα παρεσκευασμένα, κατόπιν δὲ τούτων 10,000 ὁπλιτῶν λευκασπίδων. Τούτους ἐγνώρισαν ὅτι εἶναι Καρχηδόνιοι ὡς ἐκ τῆς λαμπρότητος τοῦ ὁπλισμοῦ καὶ τῆς βραδύτητος καὶ τῆς τάξεως τῆς πορείας αὐτῶν. Μετὰ δὲ τούτους ἤρχετο ὁ χείμαρρος τῶν ἄλλων καὶ διέβαινον ἀντωθούμενοι καὶ μετὰ πολλῆς ταραχῆς· ὥςε ἐννοήσας ὁ Τιμολέων ὅτι ὁ ποταμὸς τῷ ἔδιδε τὴν εὐκολίαν νὰ λάβῃ ἐκ τῶν ἐχθρῶν τόσους, μεθ' ὅσων θέλει νὰ πολεμήσῃ, καὶ εἰπὼν εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ ἴδωσι τὴν φάλαγγα ὅτι εἶχε διαλυθῆ ὑπὸ τοῦ ῥεύματος, καὶ ἄλλοι μὲν εἶχον ἤδη διαβῆ, ἄλλοι δὲ ἔμελλον νὰ διαβῶσι, διέταξε τὸν Δημάρετον νὰ λάβῃ τοὺς ἱππεῖς καὶ νὰ ὁρμήσῃ κατὰ τῶν Καρχηδονίων καὶ νὰ συνταράξῃ τὰς γραμμὰς αὐτῶν, πρὶν ἔτι παραταχθῶσι δεόντως. Ὁ ἴδιος δὲ καταβὰς εἰς τὴν πεδιάδα τὰς μὲν πτέρυγας ἔδωκεν εἰς τοὺς ἄλλους Σικελιώτας, ἐγκαταμίξας εἰς ἑκάτερον καί τινας ξένους· ἐν τῷ μέσῳ δὲ λαβὼν πέριξ αὐτοῦ τοὺς Συρακουσίους καὶ τὸ μαχιμώτατον τῶν μισθοφόρων, ὀλίγον μὲν περιέμεινε, παρατηρῶν τῶν ἱππέων τὸ κίνημα· ὡς δὲ εἶδεν ὅτι τὰ ἅρματα, τρέχοντα ἐμπρὸς τῆς τάξεως, δὲν ἄφινον αὐτοὺς νὰ προσβάλωσι τοὺς Καρχηδονίους, καὶ ὅτι ὅπως μὴ συνταραχθῶσιν ἠναγκάζοντο εἰς συνεχεῖς ἐξελιγμοὺς, καὶ εἰς πυκνὰς ἐπιστροφὰς καὶ ἐφόδους, λαβὼν τὴν ἀσπίδα του καὶ προσφωνήσας τοὺς πεζοὺς νὰ τὸν ἀκολουθήσωσι καὶ νὰ ἔχωσι θάρρος, ἐφάνη ὅτι ἐξέπεμπε φωνὴν ὑπερφυσικὴν καὶ μείζονα τῆς συνήθους. Ἀπέδωκε δὲ ταχέως τὴν κραυγὴν ὁ στρατὸς καὶ τὸν προέτρεψε νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ καὶ νὰ μὴ ἀργῇ. Τότε διὰ σημείου διέταξε τοὺς ἱππεῖς νὰ παρελάσωσιν ἔξω παρὰ τὴν τάξιν τῶν ἁρμάτων, καὶ νὰ προσβάλωσι κατὰ πλευρὰν τοὺς ἐχθρούς· αὐτὸς δὲ πυκνώσας καὶ συνασπίσας τοὺς προμάχους καὶ προστάξας τὴν σάλπιγγα νὰ ἠχήσῃ ὥρμησε κατὰ τῶν Καρχηδονίων. Οὗτοι δὲ τὴν μὲν πρώτην προσβολὴν ὑπέμειναν ἀνδρείως, καὶ ἀπέφευγον τὰς πληγὰς τῶν δοράτων, διότι εἶχον κατάφρακτα τὰ σώματά των ὑπὸ σιδηρῶν θωράκων καὶ χαλκίνων περικεφαλαιῶν, καὶ ἐκαλύπτοντο

ὑπὸ μεγάλας ἀσπίδας. Ὅτε δὲ κατήντησεν ὁ ἀγὼν εἰς ξίφη, ἀπαιτῶν τέχνην οὐχ ἧττον ἢ ῥώμην, ἐξαίφνης ἐξερρήγνυντο ἀπὸ τῶν βουνῶν βρονταὶ φοβεραί, καὶ κατήρχοντο πυρώδεις ἀστραπαί. Ἔπειτα δὲ τὸ σκότος καταβὰν ἀπὸ τῶν λόφων καὶ τῶν κορυφῶν εἰς τὴν μάχην μετὰ βροχῆς καὶ ἀνέμου καὶ χαλάζης, εἰς μὲν τοὺς Ἕλληνας ἐπέπιπτεν ὄπισθεν καὶ κατὰ νῶτον, τῶν δὲ βαρβάρων ἐκτύπα τὰ πρόσωπα καὶ ἤστραπτεν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των, καὶ λαῖλαψ ὑγρὰ καὶ συνεχὴς κατεφέρετο συγχρόνως ἀπὸ τῶν νεφῶν. Ταῦτα δὲ πολὺ τοὺς ἠνώχλουν, καὶ μάλιστα τοὺς ἀπείρους· οὐχ ἧττον δὲ φαίνεται ὅτι τοὺς ἔβλαψαν αἱ βρονταί, καὶ τῶν ὅπλων ὁ πάταγος, ὅτε ἐκτύπα αὐτὰ ἡ ῥαγδαία βροχὴ καὶ ἡ χάλαζα, διότι δὲν ἠκούοντο τῶν ἀρχηγῶν τὰ προστάγματα. Προσέτι δὲ ἐπειδὴ οἱ Καρχηδόνιοι ἦσαν βαρέως ὡπλισμένοι, διότι ὅλοι, ὡς εἴπομεν, ἦσαν κατάφρακτοι, ἐμπόδιον ἦτο εἰς αὐτοὺς ὁ πηλός, καὶ τῶν κόλπων τῶν χιτώνων των πληρουμένων ὕδατος ἐγίνοντο βαρεῖς εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ δυσκίνητοι· εὐκόλως δὲ ἐρρίπτοντο κατὰ γῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀφοῦ ἔπιπτον, δὲν ἠδύναντο πλέον ν' ἀνεγερθῶσιν ἐκ τοῦ πηλοῦ μετὰ τῶν ὅπλων των. Προσέτι καὶ ὁ Κριμησὸς ἐξεχύλισε διὰ τὸ πλῆθος τῶν διαβαινόντων, μεγάλως ἤδη καὶ ὑπὸ τῶν βροχῶν αὐξηθείς, καὶ ἡ περὶ αὐτὸν πεδιὰς διατεμνομένη ὑπὸ αὐλάκων καὶ φαράγγων πολλῶν ἐπληροῦτο ῥευμάτων, μὴ ἐχόντων ἐκροήν, καὶ εἰς αὐτὰ κατακυλιόμενοι οἱ Καρχηδόνιοι δυσκόλως ἐξήρχοντο. Τέλος δὲ ἐνῷ ἡ κακοκαιρία ἐξηκολούθει, οἱ Ἕλληνες κατέβαλον τὴν πρώτην τάξιν αὐτῶν, ἄνδρας 400, καὶ τότε ὅλον τὸ πλῆθος ἐτράπη εἰς φυγήν. Καὶ πολλοὺς μὲν ἐπρόφθανον εἰς τὴν πεδιάδα καὶ τοὺς ἐφόνευον, πολλοὶ δὲ ἐπνίγησαν εἰς τὸν ποταμόν, πλείστους δὲ θέλοντας νὰ σωθῶσιν εἰς τοὺς λόφους, τρέχοντες κατόπιν οἱ ψιλοὶ τοὺς ἐθανάτουν. Λέγεται δὲ ὅτι 10,000 ἐφονεύθησαν καὶ ὅτι ἐξ αὐτῶν 3,000 ἦσαν Καρχηδόνιοι ἐκ τῶν ἐνδοξοτέρων καὶ πλουσιωτέρων οἴκων.

Οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν τὸ ἐπιφανὲς τῶν πεσόντων ἐκ τῶν λαφύρων. Οἱ λαφυραγωγοῦντες δὲν ἐφρόντιζον περὶ τῶν χαλκῶν καὶ σιδηρῶν ἀντικειμένων· οὕτως ἄφθονος ἦτο ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ὅπερ διαβάντες τὸν ποταμὸν ἐκυρίευσαν ὁμοῦ μετὰ τῶν σκευῶν! Ἐκ δὲ τῶν αἰχμαλώτων οἱ μὲν περισσότεροι ἐκλάπησαν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, εἰς δὲ τὸ κοινὸν ἐδείχθησαν μόνον 5,000, ἐκυριεύθησαν δὲ καὶ 200 τέθριππα. Καλλίστην δὲ καὶ μεγαλοπρεπεστάτην θέαν ἐδείκνυεν ἡ σκηνὴ τοῦ Τιμολέοντος, διότι πέριξ αὐτῆς ἐσωρεύθησαν παντοδαπὰ λάφυρα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξετέθησαν 1000 μὲν θώρακες, ἐξαίρετοι

τὸ κάλλος καὶ τὴν ἐργασίαν, ἀσπίδες δὲ 10,000. Ἐπειδὴ δὲ ὀλίγοι ἐλαφυραγώγουν πολλούς, ὠφελοῦντο μεγάλως· μόλις δὲ κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς μάχης ἔστησαν τρόπαιον. Ὁμοῦ δὲ μετὰ τῆς φήμης τῆς νίκης ἔστειλεν ὁ Τιμολέων εἰς Κόρινθον τὰ ὡραιότατα τῶν ὅπλων τῶν αἰχμαλώτων, θέλων νὰ καταστήσῃ τὴν πατρίδα ζηλωτὴν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ὅλοι νὰ βλέπωσιν εἰς ἐκείνην μόνην ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τοὺς ἐπιφανεσστάτους ναοὺς κεκοσμημένους οὐχὶ δι' Ἑλληνικῶν λαφύρων καὶ δι' ἀναθημάτων ἐκ φόνων ὁμοφύλων καὶ συγγενῶν, ἀλλὰ βαρβάρων λάφυρα δηλοῦντα διὰ καλλίστων ἐπιγραφῶν τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τῶν νικητῶν, ὅτι «οἱ Κορίνθιοι καὶ ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Τιμολέων, ἐλευθερώσαντες ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων τοὺς Ἕλληνας, τοὺς κατοικοῦντας τὴν Σικελίαν, ἀφιέρωσαν ταῦτα εἰς τοὺς θεοὺς ὡς εὐχαριστήρια.»

Ὀλίγον μετὰ τὴν αἱματηρὰν ταύτην μάχην οἱ Καρχηδόνιοι ἐζήτησαν εἰρήνην. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἐκράτησαν τὸ δυτικὸν μέρος τῆς νήσου μέχρι τοῦ ποταμοῦ *Λύκου (Ἁλύκου)*, καὶ ἄφησαν τὰς μετὰ τῶν τυράννων σχέσεις των, οἱ δὲ τύραννοι ἐνέτειναν καὶ πάλιν πάσας τὰς δυνάμεις των, ἵνα σωθῶσιν, ἀλλ' ἡττήθησαν ἅπαντες ὑπὸ τῶν ὅπλων τοῦ Τιμολέοντος· ὥστε ἡ νῆσος ἦτο νῦν ἐλευθέρα πάντων τῶν τυράννων. Ὁ Ἱκέτης ἐθανατώθη μετὰ τοῦ υἱοῦ του καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἱππέων του *Εὐθύμου* ὑπὸ τοῦ Τιμολέοντος, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ θυγατέρες τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ δικασθεῖσαι ἐπ' ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Συρακουσίων ἐφονεύθησαν. Τοῦτο, λέγει ὁ Πλούταρχος, τὸ ἔργον τοῦ Τιμολέοντος φαίνεται ἀξιομεμπτότερον πάντων· διότι ἂν ἐκεῖνος ἤθελε νὰ τὸ ἐμποδίσῃ, δὲν θὰ ἐφονεύοντο αὗται. Φαίνεται δὲ ὅτι τὰς παρέβλεψε, καὶ τὰς ἀφῆκεν εἰς τὸν θυμὸν τῶν πολιτῶν, οἵτινες ἐξεδίκησαν ἐπ' αὐτῶν τὸν Δίωνα, ἐκδιώξαντα τὸν Διονύσιον· διότι ὁ Ἱκέτης ἦτο ὁ καταποντίσας ζῶσαν τὴν γυναῖκα τοῦ Δίωνος Ἀρέτην (Ἀρήτην) καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἀριστομάχην καὶ τὸν υἱόν του, παῖδα ἔτι ὄντα. Ἀφοῦ δὲ ἀποκατέστη ἡ εἰρήνη εἰς πᾶσαν τὴν νῆσον, ἐφρόντισεν ὁ Τιμολέων περί τε τῆς ἐκ νέου κατοικίσεως αὐτῆς καὶ τῆς εὐταξίας καὶ τῶν νόμων, καὶ περὶ τῆς ἐμψυχώσεως τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν τεχνῶν· ὥστε ἡ Σικελία ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἔφθασε πάλιν εἰς εὐημερίαν. Ὁ ***Ἀκράγας***, ***ἡ Γέλα***, ***τὸ Ἀγύριον***, ***ἡ Καμαρίνα*** καὶ ἄλλαι τινὲς πόλεις ἐκτίσθησαν, ὡς πρότερον αἱ Συρακοῦσαι, τρόπον τινὰ ἐκ νέου.

Μετὰ ὀκταετῆ σχεδὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εὐημερίας τῆς Σικελίας παρεδόθη ὁ Τιμολέων πάλιν εἰς τὸν εἰρηνικὸν βίον

Ἔζησε δὲ ἐν Συρακούσαις ἐν οἰκίᾳ τινί, ἣν ἐδωρήσαντο αὐτῷ οἱ Συρακούσιοι ὡς βραβεῖον διὰ τὰς μεγάλας του ὑπηρεσίας, μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων του ἥσυχον καὶ ἥρεμον ἰδιωτικὸν βίον ἄνευ ὑπερηφανείας καὶ ἀλαζονίας· διότι πάντα τὰ κατορθώματα αὐτοῦ ἀπέδιδεν εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὴν εὐμένειαν τῶν θεῶν. Δὲν ἤθελε δὲ κατ' οὐδὲν νὰ διαφέρῃ τῶν συμπολιτῶν του· διὸ ὅτε ποτὲ ὁ δημαγωγὸς *Λαφύστιος* εἰς δίκην τινὰ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Τιμολέοντα ἐγγύησιν, οἱ πολῖται ἐθορύβουν καὶ ἤθελον νὰ τὸν ἐμποδίσωσιν· ἀλλ' ὁ Τιμολέων δὲν τοὺς ἀφῆκεν, εἰπών, ὅτι διὰ τοῦτο ἴσα ἴσα ἑκουσίως ὑπέστη τοσούτους κόπους καὶ κινδύνους, ὅπως δύναται πᾶς Συρακούσιος νὰ μεταχειρίζηται τοὺς νόμους. Καὶ ὅτε ἄλλος τις, ὁ *Δημαίνετος*, τὸν κατηγόρησε πολὺ εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὴν στρατηγίαν του, οὐδὲν ἀπήντησεν, ἀλλ' εἶπεν, ὅτι χρεωστεῖ χάριν εἰς τοὺς θεούς, διότι ἐπήκουσαν εἰς ὅ,τι τοὺς παρεκάλεσε, καὶ τῷ παρέσχον τὴν χαρὰν νὰ ἴδῃ τοὺς Συρακουσίους γενομένους κυρίους τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου.

Ἐπὶ τοῦ πρὸς τὸν Ἵππωνα καὶ Μάμμερκον πολέμου ἐπῆλθεν εἰς τὸν Τιμολέοντα γλαύκωμα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ὅλοι προέβλεπον τύφλωσιν. Καὶ τῷ ὄντι εἰς τὴν πρεσβυτικὴν ἡλικίαν του ᾐσθάνθη ὁ Τιμολέων ἀμβλυνομένην τὴν ὅρασίν του, καὶ μετ' ὀλίγον ἐντελῶς ἐτυφλώθη. Καὶ ὀλιγώτερον πρέπει νὰ θαυμάσῃ τις αὐτόν, διότι ὑπέμεινεν ἀλύπως τὴν συμφοράν, ἢ τοὺς Συρακουσίους διὰ τὴν τιμὴν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην, ἣν ἀπέδειξαν πρὸς τὸν ἄνδρα, ἀφοῦ ἐτυφλώθη· διότι οὐ μόνον αὐτοὶ ἤρχοντο πρὸς ἐπίσκεψιν καὶ διασκέδασιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὺς παρεπιδημοῦντας ξένους εἰσῆγον εἰς τὴν οἰκίαν του, ἵνα βλέπωσι τὸν εὐεργέτην αὐτῶν. Καὶ πολλὰ μὲν καὶ μεγάλα εἰς τιμὴν ἐκείνου καὶ ἐγράφοντο καὶ ἐπράττοντο, οὐδενὸς δὲ αὐτῶν κατώτερον ἦτο ὅτι ὁ δῆμος τῶν Συρακουσίων ἀπεφάσισεν, ὁσάκις συμπέσῃ πόλεμος αὐτῶν πρὸς ἀλλοφύλους, νὰ λαμβάνωσι Κορίνθιον στρατηγόν. Λίαν δ' ἔντιμον διὰ τὸν Τιμολέοντα ὑπῆρξε καὶ τοῦτο, ὅτι ἐνῷ ὅλα τὰ ἄλλα ἔκρινον δι' ἑαυτῶν, εἰς τὰς σπουδαιοτάτας διασκέψεις ἐκάλουν καὶ ἐκεῖνον. Οὗτος δὲ συρόμενος ὑπὸ ζεύγους ἐκομίζετο διὰ τῆς ἀγορᾶς εἰς τὸ θέατρον, καὶ εἰσήγετο ἐπ' αὐτῆς τῆς ἁμάξης, καθὼς ἐκάθητο, ἐπευφημούμενος καὶ ἐπαινούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους. Ἀφοῦ δὲ ἔδιδε τὴν γνώμην του ἐκ τῆς ἁμάξης, ἐπανήρχετο οἴκαδε, τοῦ μὲν ζεύγους ἀποκομιζομένου ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν, τῶν δὲ πολιτῶν διὰ βοῆς καὶ κρότου προπεμπόντων αὐτόν. Ἐνῷ δὲ οὕτω ἐγηροτροφεῖτο τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος ὡς κοινὸς πατήρ, ἀπέθανεν ἐκ μικρᾶς μὲν αἰτίας ἀλλὰ καὶ ἐκ

γηρατείων εἰς ἡλικίαν 75 περίπου ἐτῶν (337). Ἐδόθησαν δὲ ἡμέραι τινὲς εἰς μὲν τοὺς Συρακουσίους, ὅπως παρασκευάσωσι τὰ τῆς ταφῆς του, εἰς δὲ τοὺς περιοίκους καὶ ξένους, ὅπως συνέλθωσι διὰ τὴν λαμπρὰν κηδείαν· νεανίσκοι διὰ ψήφου ἐκλεχθέντες ἔφερον κεκοσμημένον τὸν νεκρικὸν κράββατον διὰ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Διονυσίου, ἅτινα δὲν ἦσαν, ὡς εἴπομεν, κατηδαφισμένα, καὶ πολλαὶ μυριάδες γυναικῶν τὸν προέπεμπον. Ἦτο δὲ ἡ θέα αὐτῶν ἑορτάσιμος, διότι πάντες ἦσαν

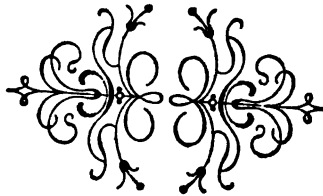

Ὁ Τιμολέων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

ἐστεφανωμένοι, καὶ ἐφόρουν ἐνδύματα καθαρά, φωναὶ δὲ καὶ δάκρυα, συγκεκραμένα μετὰ μακαρισμοῦ τοῦ ἀποθανόντος ἐνέφαινον οὐχὶ τιμῆς τυπικὴν ἔνδειξιν, οὐδὲ λειτουργίαν τινὰ ἐκ συνθήκης, ἀλλὰ πόθον δίκαιον καὶ ἀφοσίωσιν ἀληθοῦς εὐνοίας. Τότε δὲ, ὅτε ἡ κλίνη ἐτέθη εἰς τὴν πυράν, ὁ Δημήτριος, ὅστις ἦτο ὁ μεγαλοφωνότατος τῶν τότε κηρύκων, ἀνεκήρυξε τοιοῦτον κήρυγμα, πρότερον γεγραμμένον. «Ὁ δῆμος τῶν Συρακουσίων τοῦτον τὸν Τιμολέοντα Τιμοδήμου, Κορίνθιον, θάπτει διὰ 200 μνῶν[1], ἐτίμησε δὲ αὐτὸν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα δι'

(1) Ἡ Ἀττικὴ μνᾶ ἦτο ἀξία 100 ἀττικῶν δραχμῶν, ἡ δὲ Σικελικὴ 40 τοιούτων.

ἀγώνων μουσικῶν, ἱππικῶν καὶ γυμνικῶν· διότι τοὺς τυράννους καταλύσας, καὶ τοὺς βαρβάρους καταπολεμήσας, καὶ τὰς μεγίστας τῶν κατεστραμμένων πόλεων κατοικίσας, ἀπέδωκε τοὺς νόμους εἰς τοὺς Σικελιώτας». Ἐνεταφίασαν δὲ τὸ σῶμα εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ στοὰς ὕστερον περιεγείραντες, καὶ παλαίστρας ἀνοικοδομήσαντες, προσδιώρισαν ταῦτα εἰς γυμνάσιον τῶν νέων, καὶ ὠνόμασαν αὐτὸν *Τιμολεόντειον*. Αὐτοὶ δὲ τὸ πολίτευμα καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ τεθέντας νόμους μεταχειριζόμενοι, δὲν ἔμειναν ἐπὶ πολὺν χρόνον εὐδαιμονοῦντες· διότι νέοι τύραννοι ἀναφανέντες πάλιν μετ' ὀλίγον διετάραξαν τήν τε ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἡσυχίαν τῆς πόλεως, μέχρις οὗ αὕτη ἐπὶ τέλους ὑπέκυψεν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

31. ΦΙΛΙΠΠΟΣ Ο Β'.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ.

Πρὸς βορρᾶν τῆς Θεσσαλίας καὶ τοῦ ὄρους *Ὀλύμπου* ἔκειτο ἡ Μακεδονία *(Ἠμαθία*[1]*)*, περικλειομένη ὑπὸ ἀγρίων ὀρέων καὶ χωριζομένη διὰ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, μικρὸν κράτος ἔχον ἔκτασιν οὐχὶ πλέον τῶν 100 τετραγωνικῶν γερμανικῶν μιλίων. Οἱ Μακεδόνες κυβερνώμενοι ὑπὸ βασιλέων, ὧν ἡ δύναμις περιωρίζετο ὑπὸ ἀδαμάστου φατριαστικῆς καὶ στασιαστικῆς ἀριστοκρατίας, ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς βάρβαροι· ἐν τούτοις ἦσαν συγγενὴς αὐτῶν φυλὴ, οἱ δὲ βασιλεῖς αὐτῶν προσεπάθουν ἤδη ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν χώραν των ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ ἑλληνικὸν πολίτευμα. Κατὰ τοὺς μετὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον χρόνους περιῆλθεν ἡ χώρα αὕτη εἰς μεγάλην ταραχὴν ἕνεκα συχνῶν ἐσωτερικῶν ἐρίδων περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου. Ταύτας οἱ μὲν βάρβαροι γείτονες ἐπωφελήθησαν ὅπως εἰσβάλωσιν ἐκεῖ πρὸς λεηλασίαν, αἱ δὲ Ἑλληνικαὶ πόλεις, οἷον αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θῆβαι, ὅπως ἀναμιχθῶσι πρὸς τὸ ἑαυτῶν συμφέρον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρχελάου (Ὀλυμπ. 95, 2), ἱκανοῦ καὶ πεφωτισμένου ἡγεμόνος, ὁ πόλεμος ἐτελείωσεν ὑπὲρ τοῦ Ἀμύντου, ἐξαδέλφου ἐκείνου. Ἀποθανὼν δὲ ὁ Ἀμύντας (Ὀλυμπ. 102, 3) εἰς προβεβηκυῖαν ἡλικίαν, ἀφῆκε τρεῖς υἱοὺς, τὸν *Ἀλέξανδρον*, ὅστις τὸν διεδέχθη, τὸν *Περδίκκαν* καὶ τὸν *Φίλιππον*, παῖδας ὄντας ἀμφοτέρους. Δολοφονηθέντος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ βραχεῖαν βασιλείαν ἀνεφάνησαν δύο ἀντίζηλοι τοῦ θρόνου. Ἡ δὲ μήτηρ τῶν βασιλοπαίδων *Εὐρυδίκη* ἐπεκαλέσατο τὴν βοήθειαν τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Ἰφικράτους, παραπλέοντος τότε εἰς τὰ παράλια τῆς Θρᾴκης, καὶ κατώρθωσε δι' αὐτοῦ ν' ἀναβῇ εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον ὁ υἱός της Περδίκκας ἡσύχως[2]. Ἀλλὰ μετὰ ὀλιγοχρόνιον βασιλείαν ἐφονεύθη κατὰ τὸ 359 ὁ βασιλεὺς Περδίκκας ὁ Γ'. ἐν αἱματηρᾷ

---

(1) Στράβ, 7, 329. fr. 11.

(2) Αἰσχίνης περὶ Παραπρεσβείας, 31, 30 καὶ ἑξῆς. Κορνήλ. Νέπως ἐν βίῳ Ἰφικρ. 3.

τινὶ μάχῃ ὑπερασπιζόμενος τὸ βασίλειόν του κατὰ τῶν εἰσβαλόντων Ἰλλυριῶν· συγχρόνως δὲ εἰσέβαλον καὶ οἱ Παίονες ἐκ βορρᾶ λεηλατοῦντες· καὶ ὁ μὲν στρατὸς ἦτο ἀποτεθαρρημένος, ὁ δὲ διάδοχος τοῦ θρόνου, ὁ υἱὸς τοῦ Περδίκκου ἦτο εἰσέτι παιδίον, οἱ δὲ δύο πρῶτοι ἀνταγωνισταὶ τοῦ θρόνου, ὁ *Παυσανίας* καὶ *Ἀργαῖος*, παρουσιάσθησαν ἐκ νέου καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν χώραν. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Παυσανίας ἐβοηθεῖτο ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης *Κότυος*, ὁ δὲ Ἀργαῖος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Τότε δὲ ἀνέστη ὁ *Φίλιππος*, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Περδίκκου, ὁ τρίτος, υἱὸς τοῦ προηγουμένου βασιλέως *Ἀμύντου τοῦ Γ'.*, νεανίας 23 ἐτῶν, ὡς ἐπίτροπος καὶ κηδεμὼν τοῦ ἀνηλίκου ἀνεψιοῦ του καὶ ὡς σωτὴρ τῆς πατρίδος του.

Ἡ ἱστορία τῆς νεότητος τοῦ Φιλίππου[1] εἶναι σκοτεινὴ καὶ ἀβέβαιος. Ὅτε δὲ ηὔξησεν ἡ ἡλικία του ἀρκετά, παρεδόθη ὡς ὅμηρος εἰς τοὺς Ἰλλυριούς, εἶτα δὲ εἰς τοὺς Θηβαίους, καὶ δὴ εἰς τοὺς τελευταίους ἢ ὑπὸ τῶν Ἰλλυριῶν ἢ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου (σελ. 513). Λέγεται δὲ ὅτι ἔζησεν ἐν Θήβαις τρία ἔτη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ *Παμμένους* ἢ τοῦ *Ἐπαμεινώνδου*· ἡ τριετὴς αὕτη διαμονὴ ἐν Θήβαις δὲν συμφωνεῖ ὅμως πρὸς τὴν πληροφορίαν, ὅτι ὁ Φίλιππος μόνον κατὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του Περδίκκου ἔφυγεν ἐκ τῶν Θηβῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Πιθανωτέρα εἶναι ἡ πληροφορία, ὅτι ὁ Φίλιππος ἐπέστρεψεν ἤδη ζῶντος ἔτι τοῦ Περδίκκου καὶ ὅτι ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του εἶχε διορισθῆ διοικητὴς ἐπαρχίας τινός, ἣν ἐκεῖνος, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Μακεδόνων βασιλέων, εἶχε δώσει εἰς αὐτὸν ὡς κλῆρον. Ὁ Φίλιππος ἔλαβε τὰς ἡνίας τοῦ κράτους μετὰ στιβαρᾶς χειρός, καὶ ἔσωσεν ἐντὸς ὀλίγου τὸ βασίλειον ἐκ τῆς καταστροφῆς. Ἀπεμάκρυνε τοὺς δύο ὑποψηφίους τοῦ θρόνου καὶ κατεπράϋνε διὰ δώρων καὶ ὑποσχέσεων τοὺς Παίονας καὶ Θρᾷκας, τοὺς δὲ Ἀθηναίους ἐδελέασεν εἰς τὸ ν' ἀπέχωσι τῶν ἐχθροπραξιῶν, κηρύξας τὴν *Ἀμφίπολιν*[2] ἐλευθέραν καὶ ἐξαγαγὼν καὶ τὴν

Φίλιππος ὁ Μακεδών.

(1) Διόδωρ. 16. 1 καὶ ἑξῆς. (2) Γνωρίζων ὁ Φίλιππος ὅτι κυρία αἰτία τῆς ἔχθρας τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἦτο ἡ δοθεῖσα εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἀμφιπόλεως βοήθεια ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐκήρυξε τὴν πόλιν ταύτην ἐλευθέραν. Εἴτε δὲ

Μακεδονικὴν φρουράν· ἀφοῦ δὲ ἐνεθάρρυνε καὶ ἐνίσχυσε τὸν λαὸν διὰ τοῦ σταθεροῦ καὶ τολμηροῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος καὶ διὰ βελτιώσεως τῶν στρατιωτικῶν[1], ἐπέπεσε κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν μετὰ 10,000 πεζῶν καὶ 600 ἱππέων καὶ τοὺς ἐνίκησεν εἰς πεισματώδη τινὰ μάχην· οὕτω δὲ ἠναγκάσθησαν οἱ Ἰλλυριοί, φονευθέντος τοῦ ἀρχηγοῦ των *Βαρδύλεως* καὶ 7,000 στρατιωτῶν, νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Μακεδονίαν, καὶ ὀλίγον μετὰ ταῦτα νὰ παραχωρήσωσι μάλιστα καὶ μέρος τῆς ἰδίας των χώρας μέχρι τῆς λίμνης *Λυχνίτιδος* εἰς τὴν Μακεδονίαν. Οὕτως ἐπαγίωσε πάλιν τὸν βασιλικὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας, εἰς ὃν ὁ ἴδιος Φίλιππος ἐντὸς ἑνὸς ἔτους ἀνέβη νῦν κατ' ἐκλογὴν τοῦ λαοῦ. Τί δὲ ἐγένετο ὁ ἀνεψιός του δὲν γνωρίζομεν.

Εὐθὺς, ὡς ἐξησφαλίσθησαν τὰ ὅρια τοῦ κράτους καὶ ἐπαγιώθησαν τὰ ἐσωτερικὰ, ἐπεχείρησεν ὁ Φίλιππος τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του, ἅτινα ἀναμφιβόλως ἐνωρὶς ἤδη εἶχον γεννηθῆ ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ. Ὁ μέγας σκοπός του ἦτο νὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸ Μακεδονικὸν σκῆπτρον ἁπάσας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, ὧν τὴν ἀδυναμίαν καὶ τὰς διχονοίας ἐγνώρισεν, ἢ τοὐλάχιστον νὰ ἱδρύσῃ Μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ἐπ' αὐτῶν· καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο κατώρθωσε νὰ ἐκτελέσῃ ἐντὸς τῶν 23 ἐτῶν τῆς βασιλείας του βαθμηδὸν μετ' ἐκτάκτου συνέσεως καὶ πανουργοτάτης χρήσεως ὅλων τῶν περιστάσεων, μετὰ φρονήσεως καὶ ἐπιμονῆς, μετ' ἀταραξίας καὶ ἀνδρείας. Αἱ πράξεις καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ Φιλίππου δεικνύουσι τὸ μέγεθος αὐτοῦ ὡς στρατηγοῦ καὶ πολιτικοῦ. Κατὰ τὴν ἠθικὴν ἀξιοπρέπειαν δὲν ὑπελείπετο μὲν τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ δὲν ὑπερεῖχεν αὐτῶν. Οἱ Ἕλληνες βεβαίως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, δὲν ὁμιλοῦσιν εὐμενῶς περὶ τοῦ βασιλέως τῶν βαρβάρων, ὡς τὸν ὠνόμαζον, ὅστις ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτοὺς τὴν ἐλευθερίαν· ἀποδίδουσιν εἰς

πέμψας πρέσβεις εἰς Ἀθήνας ἐζήτει νὰ διαπραγματευθῶσι περὶ εἰρήνης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐδέχθη τὰς προτάσεις του, ἐγένετο εἰρήνη, καὶ οὕτως ἐπῆλθε αὐτοῖς ἡσυχία.

(1) Ὁ Φίλιππος διωργάνωσε τὴν λεγομένην **Μακεδονικὴν Φάλαγγα**. Αὕτη δὲ συνίστατο ἐξ 8,000 ὁπλιτῶν, οἵτινες καλῶς γεγυμνασμένοι καὶ ἐξησκημένοι παρετάσσοντο κατὰ μεγάλους καὶ πυκνοὺς στοίχους, ἔχοντας βάθος 16 ἀνδρῶν συνήθως. Τὸ κυριώτερον αὐτῶν ὅπλον ἦτο ἐκτὸς τοῦ βραχέος Ἑλληνικοῦ ξίφους ἡ πλέον τῶν 20 ποδῶν μακρὰ λόγχη, ἡ μακεδονικὴ **σάρισσα**. Εἰς τὴν παράταξιν αὐτῶν προβαλλόμεναι αἱ αἰχμαὶ τῶν λογχῶν τῶν πέντε πρώτων σειρῶν ἐξεῖχον τοῦ μετώπου, οὕτως ὥστε ἵστατο ἀπέναντι τοῦ ἐπιτιθεμένου ἐχθροῦ ἀδιάρρηκτον καὶ ἀπρόσβλητον τεῖχος. Ἕνεκα τῆς πυκνότητος τῆς παρατάξεως οὐδεὶς ἠδύνατο ν' ἀντιστῇ πρὸς τὴν ἔφοδον αὐτῆς. Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Φίλιππος διὰ τοῦ νέου τούτου στρατιωτικοῦ συστήματος ἐμιμήθη τὴν λοξὴν φάλαγγα τοῦ Ἐπαμεινώνδου.

αὐτὸν ἀπιστίαν, πανουργίαν καὶ ὑπόκρισιν, ἀδικίαν καὶ φιλαρχίαν· δὲν δύνανται ὅμως καὶ νὰ τῷ ἀρνηθῶσι νοῦν, σύνεσιν καὶ ἀνδρείαν. Οἱ φίλοι του ἐπαινοῦσι πρὸς τούτοις τὴν λεπτότητα τῆς συμπεριφορᾶς του, τὴν δεξιότητα αὐτοῦ εἰς τὸ λέγειν, καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν. Ἡ κατηγορία περὶ τρυφηλοῦ βίου αὐτοῦ ἐν μέρει μόνον δύναται νὰ ἦναι ἀληθής· ἐν τούτοις δὲν περιέπεσεν εἰς ἀδρανῆ ἡδυπάθειαν καὶ μαλθακότητα, καὶ ἡ βασιλικὴ αὐτοῦ ἀξιοπρέπεια ἔμεινεν ἀμείωτος ἐν ταῖς μετὰ τῶν φίλων του διασκεδάσεσι.

Τὸ πρῶτον, ὅπερ ἔπραξεν ὁ Φίλιππος μετὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἰδίας του χώρας, ἦτο, ὅτι ἐκυρίευσε τὴν παραλίαν τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἔκειντο αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις, καὶ τοιουτοτρόπως ἤνοιξε τὴν κατὰ θάλασσαν ἐπιμιξίαν εἰς ἑαυτόν τε καὶ εἰς τὸν λαόν του. Κατὰ πρῶτον ἐκυρίευσε τὴν πλουσίαν ἐμπορικὴν πόλιν Ἀμφίπολιν[1], (358) εἰς τὴν κατοχὴν τῆς ὁποίας μάτην εἶχον ἀξιώσεις οἱ Ἀθηναῖοι· μετ' ὀλίγον ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτοὺς καὶ τὴν *Πύδναν*[2], τὴν *Ποτίδαιαν*[3], τὴν *Ἀνθεμοῦντα*[4] καὶ τὴν *Μεθώνην*[5], κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς ὁποίας ἀπώλεσεν ἐκ ῥιφθέντος βέλους τὸν ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν[6]. Οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες εἶχον τότε περιπλακῆ εἰς τὸν συμμαχικὸν πόλεμον, διεξῆγον

(1) Ἀμφίπολις, ἐπίσημος πόλις τῆς Μακεδονίας, κειμένη ἐπὶ τοῦ Στρυμόνος. Ἐνταῦθα εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι, πρὶν τὴν κυριεύσῃ ὁ Φίλιππος, ἀποικίαν, ἐννέα ὁδοὶ καλουμένην. Ἐπὶ Ῥωμαίων κατεστάθη ἡ Ἀμφίπολις μητρόπολις τῆς Μακεδονικῆς ἐπαρχίας.

(2) Πύδνα, πόλις τῆς Πιερίας χώρας ἐν Μακεδονίᾳ, κειμένη ἐπὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου.

(3) Ποτίδαια, πόλις τῆς Μακεδονίας, κειμένη ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Παλλήνης, ἀποικία τῶν Κορινθίων.

(4) Ἀνθεμοῦς, πόλις τῆς Μακεδονίας, πλησίον τῆς Ὀλύνθου.

(5) Μεθώνη, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο πολλαὶ πόλεις ἀναφέρονται, ἡ περὶ ἧς πρόκειται ἀνῆκεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἦτο λίαν ὀχυρά.

(6) Ὅτε ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ἐπορεύετο κατὰ τῆς πόλεως Μεθώνης, ὁ Ἀστὴρ, τοξότης ἐπιτηδειότατος, προσηνέχθη νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ, καυχώμενος ὅτι διακόπτει διὰ τῶν βελῶν του τὴν πτῆσιν καὶ τοῦ μικροτάτου πτηνοῦ. «Λοιπὸν, εἶπεν ὁ Φίλιππος μειδιῶν, ὁ Ἀστὴρ θὰ μᾶς συνοδεύσῃ, ὅταν πολεμήσωμεν κατὰ τῶν ψαρῶν,» Δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ καλῶς ὅτι ὁ τοξότης καιρίως προσεβλήθη ἐκ τῆς ἀποκρίσεως ταύτης. Θέλων λοιπὸν νὰ ἐκδικηθῇ τὸν Φίλιππον ἐρρίφθη εἰς τὴν πόλιν, ἐνεψύχωσε τοὺς πολίτας καὶ ἀνεχαίτισε διὰ σφοδρᾶς ἀμύνης τὰ ὅπλα τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Δὲν ἤρκεσεν ὅμως τοῦτο διὰ τὴν ἐκδίκησίν του· ἐξετόξευσε βέλος φέρον τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν «ὁ Ἀστὴρ πρὸς τὸν Φίλιππον.» Τὸ βέλος ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ καὶ ἐξώρυξε τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ Φίλιππος, αὐτὸ τοῦτο τὸ βέλος λαβὼν ἔρριψεν ὀπίσω μὲ ταύτας τὰς λέξεις. «Ἂν ὁ Ἀστὴρ περιπέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Φιλίππου, θ' ἀνασταυρωθῇ,» ὅπερ καὶ συνέβη τῷ ὄντι, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἔκαμε πρὸς τὴν πόλιν εἰρήνην ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν τὸν Ἀστέρα.

τὸν κατὰ τοῦ Φιλίππου ἀγῶνα μετὰ μεγάλης χαλαρότητος· πρὸς τούτοις ἐγνώριζεν ὁ πονηρὸς οὗτος βασιλεὺς νὰ προλάβῃ ἐνδεχομένην συνεννόησιν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς κειμένης πόλεως *Ὀλύνθου*, προσφερόμενος πρὸς τοὺς Ὀλυνθίους μετὰ μεγάλης φιλοφροσύνης καὶ παραδοὺς εἰς αὐτοὺς τὰς ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀφαιρεθείσας πόλεις *Ποτίδαιαν* καὶ *Ἀνθεμοῦντα*. Καὶ τῆς μὲν Ὀλύνθου καὶ Χαλκιδικῆς ἐφείδετο ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἐγκατεστάθη δὲ εἰς τὴν Εὔβοιαν, περὶ τῆς κτήσεως τῆς ὁποίας ἤριζον τότε οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Θηβαῖοι, ἐκυρίευσε τὴν Θράκην μέχρι τοῦ *Νέστου ποταμοῦ*, καὶ κατέ-

Διὰ τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν τοῦ Φιλίππου.

λαβε τὰ πλούσια παρὰ τὸ *Παγκαῖον* μεταλλεῖα χρυσοῦ· εἰσῆλθε δὲ μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅπου ἐκλήθη εἰς βοήθειαν κατὰ τοῦ *Λυκόφρονος*, τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν (357). Καὶ παρέστη μὲν ὁ Φίλιππος ὡς ἐλευθερωτὴς τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων, ἀφῆκεν ὅμως τοὺς τυράννους τῶν Φερῶν νὰ διατηρῶσι τὴν κυριαρχίαν των, ἵνα λάβῃ πάλιν καὶ εἰς τὸ μέλλον εὐκαιρίαν νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Ὁ δὲ λαὸς τῆς Θεσσαλίας παρέσχεν εἰς αὐτὸν πᾶσαν τὴν ἐμπιστοσύνην του καὶ ἐτέρπετο ἐπὶ τῷ εὐθύμῳ καὶ εὐφυεῖ συνδαιτυμόνι τῶν ἀσώτων συμποσίων του.

Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐξερράγη ὁ λεγόμενος *πρῶτος ἱερὸς πόλεμος*, ὅστις διήρκεσεν ἀπὸ 355—346. Ἐπὶ Σόλωνος (σελ. 119 καὶ 135) ἡ χώρα τῶν Κρισσαίων εἶχε καταδικασθῆ νὰ μένῃ ἀκαλλιέργητος· ἀλλ᾽ οἱ Φωκεῖς περιφρονήσαντες τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐσφετερίσθησαν μέρος αὐτῆς, ὅπερ ἀνῆκεν εἰς τὴν Κίραν, καὶ τὸ ἐγεώργησαν, οἱ δὲ Θηβαῖοι, ἔχοντες μεγάλην δύναμιν ἐν τῷ Ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ κατώρθωσαν νὰ τοῖς ἐπιβληθῇ βαρεῖα χρηματικὴ ποινή. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ποινὴν ταύτην δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσωσι, κατέλαβον τὸ ἱερὸν τῶν Δελφῶν, οὗτινος ἡ ἐφορεία εἶχεν ἀφαιρεθῆ πρὸ πολλοῦ ἀπ᾽ αὐτούς· διὸ προέβλεπον, ὅτι θὰ προσβληθῶσιν ἐνόπλως, καὶ ἥρπασαν ὅλους τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ, ἵνα μισθώσωσι στρατόν. Τότε δὲ ἐψηφίσθη νὰ δημευθῇ ἅπασα ἡ Φωκὶς ὑπὲρ τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ, καὶ τῇ προτροπῇ τῶν Θηβαίων προσεκλήθησαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες νὰ συνδράμωσιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης. *Φιλόμηλος*, εἷς τῶν πρώτων τῶν Φωκέων, συμβουλεύσας τοὺς συμπολίτας του νὰ μὴ ἀνεχθῶσι νὰ στερηθῶσι τῆς χώρας των καὶ τῆς ἐλευθερίας των, ἀλλὰ νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα καὶ νὰ κυριεύσωσι τήν τε πόλιν καὶ τὸ ἱερὸν τῶν Δελφῶν, ἐξελέχθη πρὸς τοῦτο στρατηγός. Καὶ κατ᾽ ἀρχὰς μὲν ἐπολέμησαν μόνον οἱ Θηβαῖοι καὶ Θεσσαλοὶ κατὰ τῶν Φωκέων, ὧν σύμμαχοι ἐγένοντο οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται, ἀλλ᾽ ὀλίγον κατ᾽ ὀλίγον ἔλαβον μέρος εἰς τὸν πόλεμον αἱ πλεῖσται πόλεις τῆς μέσης καὶ τῆς βορείου Ἑλλάδος, ἐνῷ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἔλαβον τὰ ὅπλα οἱ παλαιοὶ τῆς Σπάρτης ἐχθροὶ κατ᾽ αὐτῆς, ἥτις εἶχε νῦν συμμαχήσει μετὰ τῶν Φωκέων, καὶ ἥτις ἐπίσης εἶχε καταδικασθῆ εἰς χρηματικὴν ποινὴν ἕνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ Φοιβίδου καταλήψεως τῆς Καδμείας. Ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ ὁ Λυκόφρων καὶ ὁ ἀδελφός του, οἱ τύραννοι τῶν Φερῶν, ἦσαν σύμμαχοι τῶν Φωκέων, καὶ τοῦτο ἔδωκεν εἰς τὸν Φίλιππον ἀφορμὴν νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὸν πόλεμον καὶ νὰ ἀναφανῇ ὡς ὑπέρμαχος τοῦ ἐν Δελφοῖς ἐθνικοῦ ἱεροῦ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Φίλιππος προσκληθεὶς ὑπὸ τῆς ἐναντίας ἐν Θεσσαλίᾳ φατρίας κατὰ τῶν τυράννων, ἐνίκησε μὲν αὐτόσε τὸν στρατηγὸν τῶν Φωκέων *Φάϋλον*, σταλέντα μετὰ 7,000 πρὸς βοήθειαν τοῦ Λυκόφρονος, ἀλλ᾽ ἐνικήθη ἔπειτα εἰς δύο μάχας ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ *Ὀνομάρχου*· εἰς δὲ τὴν τρίτην μάχην ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσε τὸν Ὀνόμαρχον, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐφονεύθησαν καὶ πλέον τῶν 6,000 Φωκέων καὶ 3,000 ἠχμαλωτίσθησαν (352). Τοὺς αἰχμαλώτους τούτους λέγεται ὅτι κατὰ διαταγὴν τοῦ Φιλίππου ἔρριψαν ὡς ἱεροσύλους εἰς τὴν θάλασσαν, ὁ δὲ νεκρὸς τοῦ Ὀνομάρχου ἐκρεμάσθη. Ὁ Φίλιππος προσποιηθεὶς τοιουτοτρόπως εὐλά-

βειαν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν, ἠθέλησε νὰ εἰσβάλῃ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Φωκίδα, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε· διότι στράτευμα Ἀθηναϊκὸν σταλὲν ἐκεῖ μετὰ τοῦ *Διοφάντου*, εἶχε προκαταλάβει ἤδη τὸ στενὸν καὶ τῷ ἐμπόδισε τὴν διάβασιν.

Ἐπειδὴ οὕτως ἔβλεπεν ὁ Φίλιππος ὅτι τῷ ἦσαν κεκλεισμένα τὰ μεσημβρινὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἔστρεψε τὰς ἐνεργείας του πάλιν πρὸς βορρᾶν. Ἀφοῦ δὲ κατέκτησε καὶ ἔλαβεν εἰς τὴν ἐξουσίαν του νέας πόλεις ἐν τῇ Θράκῃ, δηλαδὴ τὰς Φερὰς[1], Παγασὰς[2] καὶ ἄλλας αὐτόσε; ἐστράφη τέλος καὶ πρὸς τὴν Ὄλυνθον, τὴν ἀρχηγὸν τῶν Χαλκιδικῶν πόλεων. Αἱ μικραὶ συμμαχίδες τῆς Ὀλύνθου πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς ἐκυριεύθησαν ἐντὸς ὀλίγου, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπολιόρκησεν ὁ Φίλιππος αὐτὴν τὴν Ὄλυνθον. Οἱ Ὀλύνθιοι ἀντεστάθησαν πεισματωδῶς καὶ ἀπετάθησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχον συνάψει συμμαχίαν κατὰ τοῦ Φιλίππου, ἵνα λάβωσι ταχεῖαν βοήθειαν[3]. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν μὲν κατὰ προτροπὴν καὶ παραίνεσιν τοῦ Δημοσθένους βοήθειαν, ἀλλὰ εἰς τρεῖς διαφόρους ἀποστολάς· ὅτε δὲ ἀφίκετο ἡ τρίτη ἀποστολή, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ σωθῇ ἡ Ὄλυνθος. Ἀφοῦ ἡ πολιορκία διήρκεσε σχεδὸν ἓν ἔτος καὶ εἶχον φονευθῆ πλεῖστοι ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Φιλίππου, ἐκυριεύθη ἡ πόλις διὰ τῆς προδοσίας δύο Ὀλυνθίων στρατηγῶν, τοῦ *Λασθένους* καὶ τοῦ *Εὐθυκράτους*, οἱ δὲ κάτοικοι ἐξηνδραποδίσθησαν. Ὁ Φίλιππος ἐπολέμει πολλάκις μὲ ἀργυρᾶς λόγχας, ὅπερ διηυκολύνετο διὰ τῆς διαφθορᾶς τῶν τότε χρόνων. «Οὐδὲν τεῖχος πόλεως,» συνείθιζε νὰ λέγῃ, «εἶναι τόσον ὑψηλὸν καὶ στερεόν, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ τὸ ὑπερβῇ ὄνος μὲ χρυσὸν πεφορτωμένος.» Ἡ πόλις κατηδαφίσθη· ὅσοι δὲ διέφυγον τὸ ξίφος, ἀπήχθησαν εἰς τὴν δουλείαν. Ὁ Φίλιππος ἔδειξε τὴν χαράν του διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης πόλεως ἑορτάζων εἰς τὸ Δῖον[4] μεγαλοπρεπῶς τὰ Ὀλύμπια, ἐθνικὴν ἑορτὴν τῶν Μακεδόνων, εἰς ἣν παρευρέθησαν πολλοὶ πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος· νῦν πρῶτον ἐθεώρει τὴν πρὸς βορρᾶν κυριαρχίαν του ἐντελῶς ἐξησφαλισμένην. Πολλάκις δὲ εἶχεν εἰπεῖ ὅτι ἢ οἱ Ὀλύνθιοι πρέπει νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν των, ἢ

(1) Φεραί, πόλις ἀρχαία ἐν Θεσσαλίᾳ, πρωτεύουσα καὶ καθέδρα τῶν τυράννων τῆς Θεσσαλίας, ἔχουσα λιμένα τὰς Παγασάς.

(2) Παγασαί, πόλις ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπὶ τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, ὅθεν, λέγεται ὅτι ἐξέπλευσαν οἱ Ἀργοναῦται διὰ τὴν Κολχίδα.

(3) Εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς περὶ συμμαχίας αἰτήσεως πολὺ συνετέλεσεν ὁ ῥήτωρ Δημοσθένης διὰ τῆς δεινῆς αὐτοῦ εὐγλωττίας. (4) Πόλις τῆς Μακεδονίας.

αὐτὸς ὁ ἴδιος τὴν Μακεδονίαν. Ὅτε δὲ ὁ *Λασθένης* καὶ ὁ *Εὐθυκράτης* ἦλθον εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Φιλίππου, ἵνα λάβωσι τὴν ἀμοιβήν των, ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν κακοῦργοι καὶ προδόται. Παρεπονέθησαν δὲ ἕνεκα τούτου εἰς τὸν βασιλέα, ἀλλ' αὐτὸς τοῖς ἀπεκρίθη: «Νὰ μὴ λυπεῖσθε δι' αὐτό, οἱ Μακεδόνες εἶναι ὠμοὶ καὶ ἀπαίδευτοι ἄνθρωποι, οἵτινες ἕκαστον πρᾶγμα ὀνομάζουσι διὰ τοῦ ὀνόματός του», καὶ τοὺς ἐξέθηκεν εἰς τὰς κακοποιήσεις τῶν στρατιωτῶν του, οἵτινες τοὺς ἐφόνευσαν.

Ἡ Ὄλυνθος ἐκυριεύθη κατὰ τὸ 348· δύο δὲ ἔτη μετέπειτα ἐνικήθη καὶ ἡ *Φωκίς*. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ὀλύνθου προσέφερεν ὁ Φίλιππος, ἵνα δυνηθῇ νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὴν Φωκίδα ἀκωλύτως, εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν εἰρήνην· διότι οὗτοι μόνον ἐκ τῶν ἀντιπάλων του ἠδύναντο εἰσέτι νὰ ἐμποδίσωσι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἤλπιζον νὰ σώσωσι δι' εἰρήνης τινὸς τὰς ἐν τῇ Θρακικῇ Χερσονήσῳ κτήσεις των, ὅσαι ἔμενον ἀκόμη εἰς αὐτούς, καὶ νὰ συμπεριλάβωσιν εἰς τὴν εἰρήνην καὶ τοὺς Φωκεῖς· οὕτω δὲ ἐνόμιζον ὅτι θὰ προελαμβάνετο τοῦ Φιλίππου ἡ εἰσβολὴ εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα· ὅθεν ἐδέχθησαν τὴν περὶ εἰρήνης πρότασιν καὶ ὡρκίσθησαν νὰ τηρήσωσιν αὐτήν, ἀλλ' ὁ Φίλιππος, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν πρὸς αὐτὸν σταλέντων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πρέσβεων[1], ὧν τὸν Αἰσχίνην καὶ Φιλοκράτην εἶχε δωροδοκήσει καὶ περιεποιεῖτο διὰ νὰ τοὺς ἔχῃ συνεργοὺς εἰς τὰ σχέδιά του, ἀνέβαλε νὰ ὁρκισθῇ εἰς τὴν περὶ τῆς εἰρήνης συνθήκην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε κατώρθωσε τοὺς σκοπούς του[2] ἐν Θράκῃ, καὶ ἔφερε τὸ στράτευμά του πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν. Τοὺς δὲ Φωκεῖς ἀπέκλεισεν ἐκ τῆς συνθήκης, καὶ διῆλ-

---

(1) Ἡ ψηφισθεῖσα νὰ σταλῇ πρὸς τὸν Φίλιππον πρεσβεία συνίστατο ἐκ 10 ἀνδρῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν χειροτονηθέντων ἦτο ὁ Φιλοκράτης, ὁ Δημοσθένης, ὁ Αἰσχίνης καὶ ὁ Ἀριστόδημος.

(2) Ἀποπερατωθείσης τῆς εἰρήνης καὶ συμμαχίας μετὰ τοῦ Φιλίππου, κατώρθωσεν ὁ Δημοσθένης νὰ ψηφισθῇ εὐθύς, ὅτι ὁ Πρόξενος, ὅστις ἦτο ἀρχηγὸς στόλου τινὸς περὶ τὴν Εὔβοιαν, νὰ μεταφέρῃ τοὺς πρέσβεις, ὧν δύο ἦσαν ὁ Δημοσθένης καὶ Αἰσχίνης, τοὺς διορισθέντας νὰ λάβωσι τὴν περὶ τῆς συνθήκης ἐπικύρωσιν τοῦ Φιλίππου, ὁπουδήποτε καὶ ἂν εὑρίσκετο οὗτος τότε· διότι ἐγνώριζεν, ὅτι ὅσας πόλεις ἤθελε κατακτήσει ἐν τῷ μεταξὺ, αὗται θὰ ἦσαν κέρδος εἰς αὐτὸν, ἐπειδὴ δὲν συνέφερεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀνανεώσωσι χάριν αὐτῶν τὸν πόλεμον. Ἀλλ' ὁ Αἰσχίνης καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτῷ τῶν πρέσβεων δὲν ἐπορεύοντο τὴν συντομωτέραν ὁδὸν ἐπίτηδες· καὶ διὰ τοῦτο ἐδαπάνησαν 23 ἡμέρας περιερχόμενοι εἰς τὴν Θεσσαλίαν· εἶτα δὲ ἔμενον ἐν Πέλλῃ περιμένοντες τὸν Φίλιππον. Οὕτω λοιπὸν παρέσχον εἰς τὸν ἄπληστον τῶν Μακεδόνων βασιλέα τέσσαρας σχεδὸν μῆνας, καθ' οὓς ἐξηκολούθει τὰς ἐν Θράκῃ κατακτήσεις του.

θε διὰ τῶν Θερμοπυλῶν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐπέστρεψαν οἱ τῶν Ἀθηναίων πρεσβευταὶ εἰς τὴν πόλιν των. Ὁ *Φάλαικος*, ὁ υἱὸς τοῦ Ὀνομάρχου, ὅστις ἐφρούρει τὰς Θερμοπύλας, ἀφῆκε τὸν Φίλιππον νὰ διέλθῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ νὰ διαβῇ μετὰ τῶν στρατευμάτων του εἰς Λακεδαίμονα ἀνενοχλήτως, χωρὶς νὰ συλλογισθῇ καθόλου περὶ τῆς τύχης τῶν Φωκέων. Οὕτω δὲ ἑνωθεὶς ὁ Φίλιππος μετὰ Θηβαϊκοῦ στρατοῦ, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Φωκίδα χωρὶς οἱ κάτοικοι αὐτῆς νὰ τολμήσωσι ν' ἀντισταθῶσι κατ' αὐτοῦ. Ἀμφικτυονικὸν δὲ συνέδριον συνῆλθεν ἵνα ἀποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης τῶν Φωκέων. Ἐνῷ δὲ ἐν τούτῳ οἱ πλειότεροι προέτειναν, ὅλοι οἱ Φωκεῖς νὰ ῥιφθῶσιν ἀπὸ βράχου τινὸς καὶ νὰ θανατωθῶσιν, ὁ Φίλιππος ὑπεχώρησεν εἰς τοὺς Θηβαίους καὶ Θεσσαλούς· ὅθεν ἐξεδόθη ψήφισμα, οὗτινος τὸ περιεχόμενον εἶναι σχεδὸν τὸ ἑξῆς: Οἱ Φωκεῖς νὰ μὴ λαμβάνωσι πλέον μέρος εἰς τὰ τοῦ Ἱεροῦ τῶν Δελφῶν καὶ τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον· αἱ πόλεις νὰ κατεδαφισθῶσιν, οἱ δὲ κάτοικοι νὰ διαμοιρασθῶσιν εἰς χωρία, ὧν ἕκαστον νὰ μὴ περιλαμβάνῃ περισσοτέρας τῶν 50 οἰκιῶν, καὶ ν' ἀπέχωσιν ἀλλήλων τοὐλάχιστον ἓν στάδιον· νὰ πληρόνωσι κατ' ἔτος 60 τάλαντα εἰς τὸν θεόν, ἕως οὗ ἀποδώσωσιν ὅλους τοὺς θησαυρούς· μέχρις οὗ δὲ γείνῃ τοῦτο, νὰ μὴ ἔχωσι μήτε ἵππους μήτε ὅπλα. Ὅσα δὲ εἶχον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ τὰ παραδώσωσιν, οἱ ἵπποι νὰ πωληθῶσι, τὰ δὲ ὅπλα νὰ θραυσθῶσι καὶ καῶσιν· αἱ δύο ψῆφοι, ἃς εἶχον οὗτοι εἰς τὸ συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων, νὰ δοθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι, ὡς συνεργοὶ τῆς ἱεροσυλίας, ν' ἀποκλεισθῶσι τοῦ συνεδρίου, ὁ δὲ εὐσεβὴς βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας μετὰ τῶν Θηβαίων καὶ τῶν Θεσσαλῶν νὰ ἔχωσι τὴν προεδρείαν τῶν Πυθικῶν ἀγώνων καὶ τὸ δικαίωμα τῆς προμαντείας. Καὶ ὁ μὲν Φίλιππος ἐξετέλεσε τὸ ψήφισμα τῶν Ἀμφικτυόνων, ἡ δὲ Φωκὶς κατηρημώθη καὶ ἔπαυσε νὰ ἦναι ἀνεξάρτητος πόλις τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Φίλιππος δὲν ἐθεωρεῖτο πλέον ξένος καὶ βάρβαρος, ἀλλὰ μέλος ὁμότιμον καὶ τὰ αὐτὰ δικαιώματα ἔχον εἰς τὸ συνέδριον τῶν Ἑλλήνων· πρὸς δὲ τούτοις εἶχε νῦν καὶ νόμιμόν τινα ἐπιρροὴν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Τοιοῦτον τέλος ἔλαβεν ὁ ἱερὸς πόλεμος πρὸς ὄλεθρον ἀθώου λαοῦ.

Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν κατὰ ξηρὰν οἱωνεὶ χωλαί. Μετ' ὀλίγον ἐγκατεστάθη ὁ Φίλιππος καὶ εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἐν τῇ Εὐβοίᾳ ἐπιρροήν του. Μετὰ ταῦτα δὲ ἐπεχείρησε λαμπρὰν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Θράκην, καθ' ἣν

προὐχώρησε μέχρι τοῦ Βυζαντίου. Αἱ Ἀθῆναι κατενόησαν τὸν ἐπαπειλοῦντα τὰς ἐν τῇ Χερσονήσῳ κτήσεις των καὶ τὴν ἐν τῷ Πόντῳ ναυτιλίαν των κίνδυνον· ἐκήρυξαν λοιπὸν ὅτι παρεβιάσθη ἡ εἰρήνη καὶ ἐξώπλισαν συντονώτατα στόλον τινά, πρῶτον μὲν ὑπὸ τὸν Χάρητα, εἶτα δὲ ὑπὸ τὸν Φωκίωνα[1], ἵνα σπεύσωσι πρὸς βοήθειαν τῶν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου πολιορκουμένων πόλεων *Περίνθου* καὶ *Βυζαντίου*. Ὡσαύτως καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν δὲν ἐθεώρει νῦν πλέον ἑαυτὸν ἀσφαλῆ, καὶ διέταξε τοὺς σατράπας του νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν Πέρινθον πάσῃ δυνάμει. Οὕτως ἀπέτυχεν ὁ Φίλιππος τὴν φορὰν ταύτην τῶν σχεδίων του, καὶ ἠναγκάσθη ν' ἀναχωρήσῃ ἄπρακτος ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πόλεων (340)· ὁ δὲ λαὸς τῶν πόλεων τούτων ἐψήφισε παντοδαπὰς δημοσίους τιμὰς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὡς σωτῆράς των. Ἐνῷ δὲ μετὰ ταῦτα ὁ Φίλιππος ἀμέριμνος κατὰ τὸ φαινόμενον περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων ἐστράφη εἰς τὴν Σκυθίαν, προητοιμάσθη κατὰ τὸ 339 εἰς τὸ συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τῆς μερίδος του, μεταξὺ τῶν ὁποίων δραστηριώτατος ἦτο ὁ Ἀθηναῖος Αἰσχίνης, τὸ τελευταῖον καὶ καίριον τραῦμα, κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

Ὅτε οἱ Λοκροὶ Ἀμφισσεῖς ἐκαλλιέργησαν ἀγροὺς ἀνήκοντας εἰς τὸν ναὸν τῶν Δελφῶν, ὁ Αἰσχίνης, εἷς τῶν ἀπεσταλμένων τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, προέτεινε νὰ τιμωρήσωσιν αὐτούς. Κατὰ τῶν Ἀμφισσέων λοιπὸν ἠγέρθη κραυγή, καὶ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν οἱ μὲν Δελφοί, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων, κατέβησαν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ ἔκαυσαν μὲν τὰς οἰκίας, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν· μετ' ὀλίγον δὲ συνῆλθεν ἔκτακτον συνέδριον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Δημοσθένης δὲν ἀφῆκε τοὺς Ἀθηναίους νὰ λάβωσι μέρος, καὶ ἐκηρύχθη πόλεμος κατὰ τῶν Ἀμφισσέων. Οἱ Ἀμφισσεῖς λοιπὸν βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐξεδίωξαν ἐκ τῆς χώρας των πάντας, ὅσοι ἐφρόνουν τὰ τῶν Ἀμφικτυόνων· ἀλλ' οὗτοι ἐξελέξαντο τὸν Φίλιππον, ὅστις κατὰ τύχην τότε συνέβη νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς Σκυθίας, ἀπόλυτον στρατηγὸν τοῦ ἀμφικτυονικοῦ ςρατεύματος, καὶ ἀνέθεσαν εἰς αὐτὸν νὰ βοηθήσῃ τὸν *Ἀπόλλωνα* καὶ τοὺς *Ἀμφικτύονας*, καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ νὰ ὑβρισθῇ ὁ θεὸς τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν Ἀμφισσέων. Ὁ Φίλιππος ἦλθε καὶ ἀπεπεράτωσε τὸν κατὰ τῆς Ἀμφίσσης πόλεμον, τρέψας εἰς φυγὴν τοὺς 10,000 μισθοφόρους, σταλέντας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πρὸς βοήθειαν τῶν Ἀμφισσέων, καὶ ὑπέταξε τὴν Ἄμφισσαν· ἀλλὰ τότε ἀπεκάλυψε τοὺς σκο-

(1) Διόδ. 16, 74—76. Πλουτ. ἐν β. Φωκίωνος 14. Δημοσθ. περὶ Στεφάν. 252—257.

πούς του, κυριεύσας αἰφνιδίως τὴν *Ἐλάτειαν*, κειμένην ἐπὶ τοῦ Κηφισσοῦ ἐν τῇ Φωκίδι, τὴν κλεῖδα τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς. Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ πανικὸς φόβος κατέλαβε τοὺς Ἀθηναίους καὶ αὐτοὺς τοὺς Θηβαίους, οἵτινες συνέτρεχον μὲν πρότερον πάντοτε τὸν Φίλιππον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον εὑρίσκοντο εἰς διχόνοιαν καὶ ἔριδα πρὸς αὐτόν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐξωπλίσθησαν, ὁ δὲ Δημοσθένης προέτεινεν εἰς τὴν συνέλευσιν νὰ σταλῇ εὐθὺς πρεσβεία εἰς τοὺς Θηβαίους, προτείνουσα συμμαχίαν. Ἡ πρότασις αὕτη ἐγένετο δεκτὴ καὶ αὐτὸς οὗτος ἐχειροτονήθη μέλος τῆς πρεσβείας. Ὅλα τὰ τεχνάσματα καὶ ἡ εὐγλωττία τῶν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου σταλέντων διὰ ν' ἀντείπωσιν εἰς τὸν Δημοσθένην, δὲν ἴσχυσαν ἀπέναντι αὐτοῦ, ὅστις διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου του ἔπεισε τοὺς Θηβαίους, λησμονοῦντες τὸ παλαιὸν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν μῖσος νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτῶν ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Οὕτω δὲ τὸ συμμαχικὸν τῶν Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν στράτευμα ἐνισχυθὲν δι' *Εὐβοέων, Μεγαρέων, Ἀχαιῶν, Κερκυραίων, Κορινθίων καὶ Λευκαδίων* ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐκέρδησεν εἰς δύο μάχας σημαντικὰ πλεονεκτήματα· ἐπὶ τέλους δὲ συνεπλάκησαν ὁλόκληρα τὰ ἐχθρικὰ στρατεύματα εἰς τὴν πεδιάδα τῆς *Χαιρωνείας*[1], ὅπου ἀπεφασίσθη διὰ παντὸς ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος.

Ἦσαν αἱ πρῶται ἡμέραι τοῦ Αὐγούστου τοῦ 338, ὅτε τὰ δύο στρατεύματα περὶ ὄρθρον παρετάχθησαν ἀπέναντι ἀλλήλων. Καὶ τὸ μὲν στράτευμα τοῦ Φιλίππου συνίστατο ἐκ 30,000 πεζῶν καὶ 2,000 ἱππέων, ὁ δὲ συμμαχικὸς στρατὸς τῶν Ἑλλήνων συνίστατο σχεδὸν ἐκ 50,000 ἀνδρῶν. Καὶ ἐπὶ κεφαλῆς μὲν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος ἵστατο ὁ Φίλιππος, ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ὁ δεκαοκταετὴς υἱός του Ἀλέξανδρος, ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῆς Μακεδονικῆς φάλαγγος ἵσταντο οἱ μετ' αὐτοῦ συμμαχήσαντες Ἕλληνες, *Θεσσαλοὶ* καὶ *Αἰτωλοί*. Ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατὸς ὑπὸ τὸν Λυσικλέα καὶ Χάρητα, ἄνδρας ἀναξίους, ἵστατο ἀντικρὺ τοῦ Φιλίππου, τὸ δὲ τῶν Θηβαίων στράτευμα, κατέχον τὸ δεξιὸν κέρας, ἵστατο ἀπέναντι τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπὸ τὸν Θηβαῖον Θεαγένην, ὡσαύτως ἀνάξιον στρατηγόν, τὸ δὲ κέντρον κατεῖχον οἱ ἄλλοι Ἕλληνες. Ἡ μάχη ἤρχισε μετὰ φονικῆς λύσσης καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁ ἀγὼν ὑπῆρξεν ἀμφίρροπος, μέχρις οὗ ὁ Ἀλέξανδρος, ἐμβαλὼν εἰς τὰς τάξεις τῶν Βοιωτῶν μετ' ἀκαταμαχήτου ὁρμῆς καὶ διαρρήξας αὐτάς,

(1) **Χαιρώνεια**, πόλις τῆς Βοιωτίας, κειμένη ἐπὶ τοῦ Κηφισσοῦ ποταμοῦ, πατρὶς τοῦ Πλουτάρχου, καὶ περίφημος διὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἀξιομνημόνευτον νίκην τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων Φιλίππου.

κατέβαλλε πάντα, ὃν ἀπήντα. Ὁ ἱερὸς λόχος τῶν Θηβαίων, μέχρι τοῦδε ἀνίκητος ὤν, κατεσφάγη νῦν ὅλος, φίλος παρὰ τὸν φίλον, ἐν ᾗ θέσει εἶχον παραταχθῇ. Κατὰ δὲ τὸ ἄλλο κέρας εἰσέβαλον ἐπὶ τέλους οἱ Ἀθηναῖοι νικηφόροι εἰς τὰς τάξεις τῶν Μακεδόνων. «Ἀκολουθήσατέ μοι» ἐφώνησεν ὁ Λυσικλῆς, «ἡ νίκη εἶναι ἰδική μας· ἀποδιώξωμεν τοὺς ἀθλίους ὀπίσω εἰς τὴν Μακεδονίαν.» Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἐπολέμουν ἀνδρειότατα, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὰ ἀντιταχθέντα εἰς αὐτοὺς στρατεύματα τοῦ ἐχθροῦ· ἀλλ' ἐνῷ κατεδίωκον αὐτὰ ἀπροσέκτως, ὁ Φίλιππος, ὅστις παρετήρει μετ' ἀταράχου βλέμματος ἔκ τινος λόφου τὴν ταραχὴν, εἰπὼν «Οἱ ἐχθροὶ δὲν ἠξεύρουσι νὰ νικῶσιν,» ὡδήγησε τὴν ταχέως πάλιν παραταχθεῖσαν φάλαγγά του ἐναντίον τῶν ἐν τῇ χαρᾷ τῆς νίκης διαλυθεισῶν καὶ διασκορπισθεισῶν τάξεων τῶν Ἀθηναίων. Ἐντὸς δὲ ὀλίγου ἅπας ὁ στρατὸς τῶν Ἑλλήνων κατήντησεν εἰς ἄτακτον φυγήν. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ἀθηναίων ἐφονεύθησαν πλέον τῶν 1000, καὶ οὐχὶ ὀλιγώτεροι τῶν 2000 ᾐχμαλωτίσθησαν· οἱ δὲ Θηβαῖοι ἔπαθον μεγάλας ἀπωλείας, καθότι καὶ ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν πλείονες τῶν ζωγρηθέντων.

Ἡ ἐν *Χαιρωνείᾳ* μάχη ἀπεφάσισε διὰ παντὸς τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος· ἡ ἐλευθερία αὐτῆς ἀπωλέσθη, ὁ δὲ Φίλιππος εὑρίσκετο εἰς τὸ τέρμα τῶν πόθων του. Τὴν ἰδίαν ἑσπέραν συνεκάλεσεν ὁ Φίλιππος εἰς συμπόσιον τοὺς ἀξιωματικούς του, ὅπερ διήρκεσε καθ' ὅλην τὴν νύκτα· εἰς δὲ τὸ τέλος τοῦ συμποσίου λέγεται ὅτι ἐξῆλθον διὰ νὰ ἴδωσι τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ὁ Φίλιππος ἐλθὼν εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἔκειντο οἱ ἱερολοχῖται ἀναμεμιγμένοι πρὸς ἀλλήλους, ἔχυσεν, ὡς διηγοῦνται, δάκρυα καὶ ἐξεφώνησεν «εἴθε ν' ἀπολεσθῶσιν, ὅσοι φαντάζονται ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἔπραξαν ἢ ἔπαθον αἰσχρόν τι[1].» Ὅτε δὲ ἔφθασεν εἰς τὸ μέρος, ἔνθα εἶχον πολεμήσει οἱ Ἀθηναῖοι, ἔδειξεν ἀπρεπῶς τὴν χαράν του ἀπαγγέλλων ἐμμέτρως τὴν ἀρχὴν τοῦ ψηφίσματος, δι' οὗ ὁ Δημοσθένης παρεκίνησε τοὺς Ἀθηναίους κατ' αὐτοῦ, καὶ ψάλλων αὐτὸ ἐν τῇ μέθῃ του μεγαλοφώνως[2]. Τότε δὲ, ὡς λέγεται, προσεφώνησεν αὐτὸν, ὁ Ἀθηναῖος ῥήτωρ Δημάδης, ὅστις εὑρίσκετο μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων, «Ὦ βασιλεῦ, ἡ τύχη σὲ περιέβαλε πρόσωπον τοῦ Ἀγαμέμνονος, καὶ σὺ δὲν ἐντρέπεσαι νὰ πράττῃς ἔργα Θερσίτου;[3] Ἐκ τῆς παρρησίας ταύτης τοῦ ῥήτορος ἀναλαβὼν ὁ βασιλεὺς ἑαυτὸν ἀνελογίσθη τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου, εἰς ὃν εὑρίσκετο πρὸ τῆς μάχης, ἐν ᾗ ἠναγκάσθη νὰ ἐκθέσῃ

(1) Πλούτ. ἐν 6. Πελοπιδ. 18. (2) «Δημοσθένης Δημοσθένους Παιανιεὺς τάδ' εἶπεν.» Πλούτ. ἐν 6, Δημοσθέν. 20. (3) Διόδ. 16, 87.

τήν τε ἐπικράτειαν καὶ τὴν ζωήν του εἰς τὴν ἀπόφασιν μιᾶς μόνης ἡμέρας, καὶ ἐξεπλάγη διὰ τὴν δύναμιν καὶ ἰσχὺν τοῦ μεγάλου ῥήτορος Δημοσθένους. Ἔρριψε δὲ τὸν στέφανον, ὃν ἔφερεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, κατὰ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐχάρισεν εἰς τὸν Δημάδην τὴν ἐλευθερίαν.

Τὰ ἀνέκδοτα ταῦτα ἐνδέχεται νὰ ἦναι ἢ ἀληθῆ ἢ καὶ ψευδῆ. Τοῦτο δὲ μόνον εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Φίλιππος, ἀφοῦ κατώρθωσε τοὺς σκοπούς του, προσηνέχθη πρὸς τοὺς νικηθέντας ἐχθροὺς μετὰ συνετῆς μετριοπαθείας καὶ ἄνευ μίσους. Ὅτε δὲ οἱ φίλοι του συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ καταστρέψῃ τὰς Ἀθήνας, αἵτινες ἀντέστησαν κατ' αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον καὶ τόσον πεισματωδῶς, λέγουσιν ὅτι ἀπήντησεν αὐτός «Τοῦτο δὲν θέλουσιν οἱ θεοί, νὰ καταστραφῇ τὸ θέατρον τῆς δόξης ὑπ' ἐκείνου, ὅστις μόνος ἐργάζεται ὑπὲρ τῆς δόξης.» Ἀπέδωκε δὲ εἰς τοὺς Ἀθηναίους πάντας τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων, καὶ προσέφερεν εἰς αὐτούς, ἐνῷ αὐτοὶ προσεδόκων προσβολὴν κατὰ τῆς πόλεώς των, φιλίαν καὶ συμμαχίαν. Οὗτοι λοιπόν, ἀφοῦ δὲν ἠδύναντο ἄλλως νὰ πράξωσιν, ἐδέχθησαν τὴν πρότασίν του, καὶ προσετέθησαν εἰς τὴν ὁμοσπονδίαν ἐκείνην, ἧς τὴν ἡγεμονίαν κατεῖχεν ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. Πρὸς τοὺς Θηβαίους ὅμως προσηνέχθη ὁ Φίλιππος σκληρότατα διὰ τὴν ἄπιστον ἀποστασίαν των, καθόσον πολλοὺς μὲν τῶν προεστώτων αὐτῶν ἐθανάτωσε, πολλοὺς δὲ ἐξώρισε· 300 ἐξορίστους, φίλους του ὄντας, ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐγκατέστησεν ἐν τῇ Καδμείᾳ μακεδονικὴν φρουράν, ἥτις ὤφειλε νὰ ἐπιτηρῇ οὐ μόνον τὰς Θήβας, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀττικὴν καὶ πᾶσαν τὴν μέσην Ἑλλάδα. Ἀφοῦ ὁ Φίλιππος ἐτακτοποίησεν οὕτω τὰ ἐν τῇ Ἑλλάδι πράγματα, ἐπορεύθη εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐταπείνωσε τὴν Σπάρτην, ἂν ὄχι ἐντελῶς, τοὐλάχιστον τοσοῦτον, ὥστε αὕτη κατὰ τοὺς ἑπομένους χρόνους δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διανοῆται περὶ σπουδαίας ἀντιστάσεως.

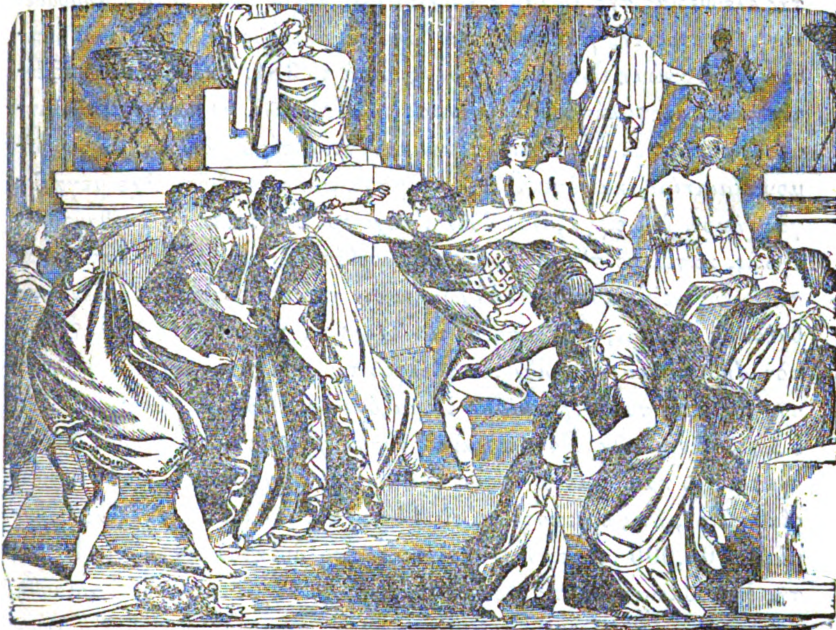
Οὕτως ἀπέκτησεν ὁ Φίλιππος, χωρὶς νὰ μεταβάλῃ σπουδαίως τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος πράγματα, τὴν ἡγεμονίαν πάσης τῆς Ἑλλάδος, καὶ διενοεῖτο νῦν περὶ ἐκτελέσεως σχεδίου τινός, τὸ ὁποῖον εἶχε συλλάβει πρὸ πολλοῦ, καὶ ὅπερ προέκειτο νὰ στεφανώσῃ τὰ ἔργα τῆς ζωῆς του. Ἠθέλησε δηλ. ὁμοῦ μετὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους νὰ κυριεύσῃ τὸ περσικὸν βασίλειον. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἀφοῦ προηγουμένως, καταβὰς μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐνήργησεν ἐχθροπραξίας τινὰς κατὰ τῆς Λακεδαίμονος, προσδιώρισε τὰ ὅρια μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Ἄργους, τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς Μεσσήνης, καὶ ἔδωκε τὴν ἐν ταῖς πολιτείαις ταύταις κυρίαν ἐξουσίαν εἰς τοὺς φίλους

του, συνεκάλεσε τοὺς ἀντιπροσώπους πασῶν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων πρὸς συνέδριον εἰς τὴν Κόρινθον, κατώρθωσε νὰ ἐκλεχθῇ ἀπόλυτος ἀρχιστράτηγος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς Περσίας (337) καὶ ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν νὰ προσδιορίσῃ τὰς συνεισφορὰς ἑκάστης πόλεως εἰς στρατιώτας καὶ χρήματα. Μόνον δὲ οἱ Σπαρτιᾶται δὲν μετέσχον τοῦ συνεδρίου τούτου ἐξ ὑπερηφανείας· οἱ δὲ Ἀρκάδες ἠρνήθησαν νὰ συγκατατεθῶσιν εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Φιλίππου ὡς ἀρχιστρατήγου. Ἀφοῦ ὁ Φίλιππος ὥρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν, οὓς ἑκάστη πόλις ἔπρεπε νὰ παράσχῃ, (συνεποσοῦντο δὲ ἐν συνόλῳ εἰς 200,000 ἄνδρας πεζούς, καὶ 15,000 ἱππεῖς μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν Μακεδόνων), ἐπιστρέψας εἰς Μακεδονίαν προητοιμάζετο ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος πρὸς τὴν μεγάλην ἐκστρατείαν. Ἅμα ἐπιστρέψας εἰς τὸ βασίλειον ἔπεμψεν εὐθὺς μέρος τῶν στρατευμάτων του ὑπὸ τὸν *Παρμενίωνα* καὶ τὸν *Ἄτταλον* εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἵνα ἐλευθερώσωσι τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ, καὶ μάθωσι τὰς δυνάμεις καὶ τὰ μέσα τοῦ Περσικοῦ βασιλείου· ὁ ἴδιος δὲ προητοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ μετ' ὀλίγον μεθ' ὅλης τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸ φαινόμενον αἰσίου χρησμοῦ τῆς Πυθίας «ἔστεπται μὲν ὁ ταῦρος, ἔχει τέλος, ἔστιν ὁ θύσων[1],» ἀλλὰ τότε τὸν ἐκτύπησεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐτυχίας του καὶ τῶν ἐλπίδων ὁ σίδηρος τοῦ δολοφόνου. Ἐστεμμένον λοιπὸν θῦμα ἦτο αὐτὸς ὁ ἴδιος.

Μολονότι τὰ ἑλληνικὰ ἤθη δὲν ἠνείχοντο τὴν πολυγαμίαν, τὸ πρᾶγμα ὅμως εἶχεν ἄλλως ἐν Μακεδονίᾳ· διότι ὁ Φίλιππος εἶχε νυμφευθῆ ταὐτοχρόνως τὰς θυγατέρας διαφόρων ἐκ τῶν πλησιοχώρων ἡγεμόνων διὰ πολιτικοὺς σκοπούς[2]. Ἀλλ' ἤδη ὑπὸ ἔρωτος κινούμενος ἐγκατέλιπε τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ ἐνυμφεύθη καὶ ἄλλην, τὴν ἀνεψιὰν τοῦ πρώτου τῶν στρατηγῶν του, τοῦ Ἀττάλου, ὅπερ ὅμως ἐμμέσως ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τοῦ θανάτου του· διότι ὁ Ἄτταλος εἶχεν ἐξυβρίσει σκληρότατα καὶ αἰσχρότατα νέον τινὰ Μακεδόνα ἐκ τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ Φιλίππου, Παυσανίαν ὀνομαζόμενον· οὗτος ζητήσας παρὰ τοῦ βασιλέως δικαιοσύνην, δὲν ἔτυχεν αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὰς ὕβρεις ταύτας τοῦ Ἀττάλου κατ' ἐκείνου, ὅστις ἠρνήθη νὰ τὸν ἱκανοποιήσῃ, ἐλπίζων νὰ δικαιωθῇ κατόπιν ὑπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὅτε λοιπὸν ὁ Φίλιππος ἔμελλε νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀγαπῶν τὴν ἐπίδειξιν καὶ τὴν λαμπρότητα, ἠθέλησε νὰ τελέσῃ τὸν γάμον

(1) Διόδ. 16, 91. (2) Ἀθην. 13, 557.

τῆς θυγατρός του *Κλεοπάτρας* μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου *Ἀλεξάνδρου*, τοῦ ἀδελφοῦ τῆς συζύγου του Ὀλυμπιάδος, ἐν τοῖς ἐν Αἰγαῖς ἀνακτόροις του. Ἡ τελετὴ τοῦ γάμου ἐτελέσθη μεγαλοπρεπῶς, προσκληθέντων πολλῶν πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος· διότι ὁ βασιλεὺς προσεπάθει, ὅσον ἠδύνατο, νὰ ἀναπτύξῃ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς δυνάμεώς του ἐν πλήρει λαμπρότητι ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Ἑλλήνων. Ὅτε δὲ κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ γάμου ἐξήρχετο ἐν ἑορτασίμῳ στολῇ καὶ πλήρης φαιδρότητος ἐκ τοῦ θεάτρου, ἔχων ἑκατέρωθεν παρὰ τὴν πλευράν του τὸν υἱὸν καὶ τὸν γαμβρόν του, ἐπληγώθη ὑπὸ τοῦ Παυσανίου, ὅστις ἐνέδρευε, δι' ἐγχειριδίου, καὶ εὐθὺς ἔπεσε νεκρὸς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἔσπευσε μὲν ὁ Παυσανίας μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς δολοφο-

Ὁ φόνος τοῦ βασιλέως Φιλίππου.

νίας εἰς τὴν πύλην τῆς οἰκίας, ὅπου εἶχε τὸν ἵππον ἕτοιμον διὰ νὰ φύγῃ, ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ ἐπιβῇ ἐπὶ τοῦ ἵππου του, περιπλεχθεὶς εἰς κλῆμά τι ἔπεσε χαμαὶ καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ Φιλίππου Περδίκκου.

Διηγοῦνται δὲ ὅτι ὁ Παυσανίας μετέσχε συνωμοσίας τινὸς κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Φιλίππου, εἰς ἣν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν,

ἵνα προλάβῃ τὸν κίνδυνον, ὅστις ἠπείλει τὸ βασίλειον αὐτοῦ. Ἐν τούτοις τὸ περσικὸν κράτος δὲν ἀπέφυγε τὸ πεπρωμένον του. Τὰ σχέδια τοῦ φονευθέντος ἔφερεν εἰς πέρας ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας*, ὅστις ἐντὸς ὀλίγου διὰ στιβαρᾶς χειρὸς κατέστρεψε τὸν κλονούμενον θρόνον τῶν *Ἀχαιμενιδῶν*.

32. ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΑΘΗΝΑΙΟΣ Ο ΡΗΤΩΡ.

Ὁ μέγιστος καὶ ἰσχυρότατος ἀντίπαλος τοῦ Φιλίππου εἰς τὰς κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ ἦτο ὁ ῥήτωρ *Δημοσθένης*[1]. Τὸ ἔτος τῆς γεννήσεώς του δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, ἀλλ' ἡ πιθανωτέρα γνώμη εἶναι ὅτι ἐγεννήθη κατὰ τὸ 384, καὶ κατήγετο ἐξ ἐντίμου καὶ εὐυπολήπτου οἰκογενείας τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Δημοσθένης ἦτο ἐκ τῶν εὐπορωτέρων καὶ ἐντιμοτέρων ἀνδρῶν, ἐκ τοῦ δήμου *Παιανίας*, καὶ ἐπεκαλεῖτο «ὁ μαχαιροποιὸς» διότι εἶχε μέγα ἐργαστήριον, ἐνῷ εἰργάζοντο δοῦλοι τεχνῖται[2]. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέθανε λίαν ἐνωρίς, κατέλιπε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δημοσθένην ἑπταετῆ. Τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ τὴν διοίκησιν τῆς περιουσίας ἀνέθηκεν ἀποθνήσκων εἰς τρεῖς *ἐπιτρόπους*, τὸν *Ἄφοβον*, τὸν υἱὸν τῆς ἀδελφῆς του, τὸν *Δημοφῶντα*, τὸν υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του, καί τινα παλαιὸν φίλον ἐκ τῆς νεότητός του *Θεριππίδην* ὀνομαζόμενον. Οἱ ἄνδρες οὗτοι, μολονότι ὁ Δημοσθένης ἐκληροδότησε καὶ εἰς αὐτοὺς χρηματικόν τι ποσόν, ὡς ἐπίτροποι τοῦ παιδὸς μετὰ τοσαύτης ἀπιστίας διεχειρίσθησαν τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ἥτις συνεποσοῦτο εἰς 14 τάλαντα (84,000 ἀρχαίας δραχμάς, 500,000 σημερινάς) καὶ ἥτις ἦτο δυνατὸν κατὰ τὰ 10 ἔτη τῆς ἐπιτροπείας διὰ πιστῆς διαχειρίσεως τοὐλάχιστον νὰ διπλασιασθῇ· ὥστε μετὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ χρόνου τῆς ἐπιτροπείας, ἤτοι ὅτε ὁ Δημοσθένης ἔφθασεν εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν, ἐδικαιώθη μὲν κατὰ τοὺς ἀρχαίους τῶν Ἀθηναίων νόμους ν' ἀναλάβῃ τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας, ἀλλ' ἡ πληρωθεῖσα εἰς αὐτὸν ποσότης μόλις ἔφθανε τὰς 70 μνᾶς· διὸ ἠναγκάσθη νὰ ἐνάξῃ τοὺς ἐπιτρόπους εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ σῴζονται ἔτι 5 κατὰ τούτων λόγοι του, 3 μὲν κατὰ τοῦ Ἀφόβου, 2 δὲ κατὰ τοῦ

(1) Πλούτ. ἐν β. Δημοσθένους Διόδ. 16, 54—85. 17, 3—4—8—15—108. 18, 13.

(2) Λέγεται δ' ὅτι εἶχε καὶ κλινοποιεῖον, ἐν ᾧ ὡσαύτως ἠσχολοῦντο δοῦλοι, 20 τὸν ἀριθμόν.

Ὀνήτορος· ἀλλὰ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας μάτην ἐδικάσθη, καὶ ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ τὸ πλεῖστον τῶν ἀξιώσεών του. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐπίτροποι τοῦ Δημοσθένους τόσον ἀσυστόλως καὶ ἀναιδῶς κατεχράσθησαν τὴν περιουσίαν τοῦ ἐπιτροπευομένου των, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὀλίγον ἐφρόντισαν καὶ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ παιδός. Ἐν τούτοις ἡ πληροφορία, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἔμεινεν ἀπαίδευτος καὶ ὅτι δὲν ἔτυχε τῶν εἰς ἐλευθέρους παῖδας πρεπόντων μαθημάτων καὶ τῆς γυμναστικῆς, δὲν εἶναι πιθανή. Ὁ Δημοσθένης ἐπαιδεύθη ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ τὴν γραμματικὴν καὶ ῥητορικὴν παίδευσιν, ἣν ἐλάμβανον συνήθως οἱ εὔποροι Ἀθηναῖοι, καὶ παιδιόθεν ἔδειξεν ἐξαίρετον πρὸς τὰς ῥητορικὰς ἀσκήσεις κλίσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξ ἀρχῆς ἦτο κάτισχνος καὶ φιλάσθενος, ἡ μήτηρ αὐτοῦ φοβουμένη νὰ τὸν ἐκθέσῃ εἰς πολλοὺς κόπους, δὲν τὸν ἄφινε νὰ κοπιάζῃ, καὶ διὰ τοῦτο ὀλίγον ἠσκήθη ἐν τῇ παλαίστρᾳ. Τὰ δὲ ἐνδύματα αὐτοῦ ἦσαν τόσον μαλακὰ καὶ αἱ ἕξεις του τόσον θηλυπρεπεῖς, ὥστε οἱ ὁμήλικοι παῖδες τῷ ἔδοσαν ἐμπαικτικῶς τὸ ἐπώνυμον *Βάταλος*[1], ὅπερ παρέμεινεν αὐτῷ δι' ὅλου σχεδὸν τοῦ βίου.

Τὰ κακά, ὅσα ὁ Δημοσθένης κατὰ τὴν νεότητα αὐτοῦ ἔπαθεν ἀπὸ τῶν ἐγγυτάτων του συγγενῶν, δὲν ἔμειναν ἄνευ ἐπιρροῆς ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ μετὰ ταῦτα βίου του. Ἡ σκληρὰ αὕτη δοκιμασία ἐνέβαλεν εἰς αὐτόν, χωρὶς νὰ πληρώσῃ διαρκοῦς πικρίας τὴν ψυχήν του, αὐστηρὸν αἴσθημα τοῦ δικαίου, ὅπερ ἀπέδειξε μετὰ ταῦτα εἰς πάσας τὰς ἑαυτοῦ ἐνεργείας, καὶ τὸν ἠνάγκασεν ἐνωρὶς ν' ἀποβλέπῃ εἰς μόνην τὴν ἰδίαν δύναμιν. Ἐγκαταλελειμμένος καὶ μεμονωμένος, ἀδικηθεὶς ὑπὸ τῶν φυσικῶν του προστατῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ περιμένῃ ἄλλοθεν βοήθειαν ἢ ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ ὤφειλε, πρὸς διάσωσιν τῆς περιουσίας του, νὰ παρουσιασθῇ ὁ ἴδιος ὡς δικηγόρος ἑαυτοῦ κατὰ τῶν ἀπίστων ἐπιτρόπων του. Πρὸς τοῦτο δὲ εἶχεν ἀνάγκην τῆς ῥητορικῆς τέχνης καὶ τῆς γνώσεως τῶν νόμων. Ἀφοῦ δὲ ἐκηρύχθη ἐνήλικος καὶ ἀνέλαβε (366) τὴν μεγάλως ἐλαττωθεῖσαν περιουσίαν του, ἀφήσας τὰ λοιπὰ μαθήματα καὶ τὰς παιδικὰς διασκεδάσεις, κατ' ἀρχὰς μὲν ἠσκεῖτο μόνος του καὶ ἠγωνίζετο διὰ μελέτης νὰ γείνῃ καὶ αὐτὸς ῥήτωρ· κατόπιν δὲ προσέλαβε τὸν ῥήτορα *Ἰσαῖον*, τὸν διαπρεπέστατον γνώστην τοῦ Ἀττικοῦ δικαίου καὶ ἱκανώτατον δικηγόρον τῆς τότε ἐποχῆς, ἀντὶ ἀμοι-

(1) Ἦτο δὲ ὁ Βάταλος θηλυπρεπής, ὥς τινες λέγουσιν, αὐλητής. Φαίνεται δὲ καὶ μέρος τι τοῦ σώματος οὐχὶ εὐπρεπὲς ὠνομάζετο τότε βάταλος, καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις τὸ ἐπώνυμον τοῦτο τοῦ Δημοσθένους παρεξηγήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του, ὡς λαμβάνον αἰσχροτέρας σημασίας.

6ῆς 10,000 δραχμῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ἵνα διδαχθῇ ὑπ' αὐτοῦ τὴν δικαστικὴν ῥητορικὴν καὶ τοὺς νόμους, καὶ ἵνα ὑποστηριχθῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ δίκῃ, ἣν ἔμελλε νὰ ἐγείρῃ κατὰ τῶν ἐπιτρόπων του. Καὶ ἀπήτησε μὲν εὐθὺς λόγον παρὰ τῶν ἐπιτρόπων του, ἀλλ' αἱ διαπραγματεύσεις παρετάθησαν ἕνεκα τῶν στρεψοδικιῶν καὶ ὑπεκφυγῶν τῶν ἀντιπάλων του ἐπὶ δύο ἔτη, μέχρις οὗ τέλος ὁ Δημοσθένης ἀπελπισθεὶς περὶ φιλικοῦ συμβιβασμοῦ παρέδωκε καταγγελίαν ἐναντίον ἑκάστου τῶν ἐπιτρόπων του εἰς τὸν Ἄρχοντα. Ἡ παράτασις αὕτη ἦτο ἴσως εὐχάριστος εἰς τὸν Δημοσθένη· διότι κατώρθωσε ν' ἀποκτήσῃ τόσας γνώσεις τῶν νόμων καὶ ἱκανότητα περὶ τὴν ῥητορικήν, ὥστε ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι θὰ διεξαγάγῃ ἐπιτυχῶς τὰς ὑποθέσεις του ἐν τῷ δικαστηρίῳ. Πρώτη καὶ μόνη συνεζητήθη ἡ κατὰ τοῦ Ἀφόβου καταγγελία. Μὲ ὅλας δὲ τὰς ῥᾳδιουργίας καὶ τὰ σοφίσματά του κατεδικάσθη ὁ Ἄφοβος εἰς ἀποζημίωσιν 10 ταλάντων· ἀλλὰ διὰ νέων ὑπεκφυγῶν καὶ στρεψοδικιῶν κατώρθωσεν αὐτὸς καὶ οἱ βοηθοί του, ὥστε ὁ Δημοσθένης, μολονότι τὸ δικαστήριον τῷ ἀπέδωκε δίκαιον, νὰ μὴ λάβῃ τὴν περιουσίαν του, ἀλλὰ ν' ἀρκεσθῇ εἰς μικρόν τι ποσόν, 70 μνᾶς ὡς εἴπομεν. Ἓξ ἔτη διήρκεσεν ἐν συνόλῳ ἡ δίκη αὕτη τοῦ Δημοσθένους πρὸς τοὺς πρώην ἐπιτρόπους αὐτοῦ.

Ἀλλ' ὁ χρόνος οὗτος τοῦ κόπου καὶ τοῦ κινδύνου ἦτο διὰ τὸν νέον Δημοσθένη ἐξαίρετος σχολή. Εἰς ἡλικίαν, καθ' ἣν ἡ τῆς Ἀττικῆς νεολαία τῆς τότε ἐποχῆς συνήθως διῆγε τὸν βίον εἰς διασκεδάσεις καὶ ποικίλας ἀπολαύσεις, ὁ Δημοσθένης εἶχε μόνον ἡμέρας στενοχωρίας καὶ ἀγῶνος, σοβαρᾶς καὶ ἐπιπόνου ἐργασίας. Αἱ δυνάμεις αὐτοῦ ἠσκήθησαν, ὁ δὲ χαρακτὴρ ἐστερεώθη, ἀπέκτησε δὲ καὶ ἐμπιστοσύνην εἰς ἑαυτὸν καὶ ἄσκησιν τοῦ λόγου, καὶ τοιουτοτρόπως εἰσῆλθεν εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολιτικοῦ καὶ δημοσίου ῥήτορος. Ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἰσαίου ἐγένετο δικηγόρος τοσοῦτον εὐφραδὴς καὶ εὐμαθής, ὥστε διεξῆγεν ὄχι μόνον τὴν ἰδικήν του ὑπόθεσιν μετ' ἐπιτηδειότητος, ἀλλ' ἐζητεῖτο ἤδη καὶ ὑπὸ ἄλλων ὡς δικηγόρος. Ἐκτὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰσαίου ὅμως ἀναμφιβόλως καὶ ἡ προτροπὴ ἄλλων ἀνδρῶν, οἵτινες τότε ἐν Ἀθήναις εἶχον μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου, ἐπενήργησεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δραστηρίου νεανίου, χωρὶς οὗτοι νὰ ἦναι κυρίως διδάσκαλοι αὐτοῦ. Οὕτω λ. χ. ὁ περιώνυμος διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς *Ἰσοκράτης* καὶ ὁ φιλόσοφος *Πλάτων*. Ὁ Ἰσαῖος καὶ ὁ Ἰσοκράτης ἔγραφον μόνον λόγους, ἀλλὰ δὲν παρίσταντο οἱ ἴδιοι ὡς ῥήτορες· ἐξ ἐναντίας τὸ παράδειγμα, ὡς λέγεται, καὶ οἱ θρίαμβοι τοῦ διασήμου ῥήτορος

καὶ πολιτικοῦ Καλλιστράτου[1] διήγειραν ἐνωρὶς τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν πρὸς μίμησιν αὐτοῦ ζῆλον τοῦ Δημοσθένους. Τὸν μέγαν Περικλέα ἐξελέξατο, ὡς λέγεται, πρότυπον, τὸ δὲ ἔργον τοῦ Θουκυδίδου, πρὸς ὃν εἶχε μεγάλην πνευματικὴν ὁμοιότητα, ἠγάπησεν, ὡς λέγουσι, τοσοῦτον ἕνεκα τοῦ ὕφους του καὶ τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων δημηγοριῶν, ὥστε ὀκτάκις τὸ ἀντέγραψε.

Ὁ Δημοσθένης εἶχε μὲν τελειοποιήσει δι' ἀκουράστου μελέτης καὶ μεγάλης ἐπιμελείας τὴν ἔμφυτον ῥητορικήν του εὐφυΐαν καὶ εἶχε μορφώσει τὸ ῥητορικόν του ὕφος κατὰ τὰ ἄριστα πρότυπα, ἀλλ' ἡ τέχνη τοῦ λόγου δὲν ἀποτελεῖ μόνη τὸν ῥήτορα, ὅστις ἤθελε νὰ δεσμεύσῃ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου τοὺς ἀκροατάς του καὶ νὰ ἐξασκῇ ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτῶν. Ἵνα ἐπενεργήσῃ ἡ ῥητορικὴ τέχνη εἰς τὸ πλῆθος, προσαπαιτοῦνται καὶ ἄλλα τινὰ σωματικὰ καὶ ἠθικὰ προτερήματα, ὧν ὁ Δημοσθένης, ὡς φαίνεται, παντάπασιν ἐστερεῖτο· διὸ λέγεται ὅτι ἀποκρινόμενος εἰς τὴν ἐρώτησιν, ποῖον εἶναι τὸ οὐσιωδέστατον τοῦ ῥήτορος προσόν, εἶπε: «πρῶτον ἡ ὑπόκρισις, δεύτερον ἡ ὑπόκρισις καὶ τρίτον πάλιν ἡ ὑπόκρισις». Οἱ κακοσυνειθισμένοι Ἀθηναῖοι τῶν τότε χρόνων εἶχον μεγίστας ἀξιώσεις ὡς πρὸς τὴν ἀπαγγελίαν. Ἐνῷ ὁ Περικλῆς καὶ οἱ ἀρχαιότεροι ῥήτορες ἐν ἡσύχῳ στάσει καὶ κεκαλυμμένους ἔχοντες τοὺς βραχίονας ἐν τῷ μανδύᾳ ὡμίλουν ἐπὶ τοῦ βήματος, ἀπήτουν νῦν ἀπαγγελίαν καὶ ὑπόκρισιν εἰς τὸ λεπτότατον μεμορφωμένην. Ἡ στάσις, τὰ σχήματα τοῦ σώματος καὶ αἱ κινήσεις καὶ ἡ φυσιογνωμία ὤφειλον νὰ συμφωνῶσιν ἀκριβέστατα πρὸς τὰ νοήματα καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ ῥήτορος. Ἀπῃτεῖτο δὲ προφορὰ ἐντελῶς ὀρθὴ καὶ ὡραία, ἰσχυρὰ δὲ καὶ καλὴ φωνὴ καὶ ῥυθμός. Ὁ Δημοσθένης εἶχεν ὡς πρὸς ταῦτα κατ' ἀρχάς, τὸ μὲν ἐκ φύσεως, τὸ δὲ ἕνεκα παραμελή-

(1) Τῆς δὲ πρὸς τοὺς ῥητορικοὺς λόγους κλίσεως αὐτοῦ τοιαύτη λέγουσιν ὅτι ὑπῆρξεν ἡ ἀρχή. Ὅταν ὁ ῥήτωρ Καλλίστρατος ἔμελλε νὰ ὁμιλήσῃ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου κατὰ τὴν περὶ Ὠρωποῦ κρίσιν, μεγάλη ἦτο ἡ περιέργεια πρὸς τὴν δίκην διὰ τὴν δύναμιν τοῦ ῥήτορος, οὗ τότε μάλιστα ἤνθει ἡ δόξα, καὶ διὰ τὴν πρᾶξιν, ἥτις ἦτο περιβόητος. Ἀκούσας λοιπὸν ὁ Δημοσθένης τοὺς διδασκάλους καὶ παιδαγωγούς του, ὅτι συνεφώνουν νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν δίκην, ἔπεισε τὸν παιδαγωγόν του, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ πολλὴν προθυμίαν δεικνύων, νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὴν ἀκρόασιν. Ἔχων δ' ἐκεῖνος σχέσιν μετὰ τῶν δημοσίων ὑπηρετῶν, οἵτινες ἤνοιγον τὰ δικαστήρια, ἔλαβε θέσιν, εἰς ἣν ἠδύνατο τὸ παιδίον νὰ κάθηται χωρὶς νὰ φαίνηται, καὶ ν' ἀκούῃ τὰ λεγόμενα. Ὡς δ' εὐδοκίμησεν ὁ Καλλίστρατος καὶ ἐθαυμάσθη μεγάλως, ἐκείνου μὲν ἐζήλευσε τὴν δόξαν, βλέπων αὐτὸν ὑπὸ πολλῶν προπεμπόμενον καὶ μακαριζόμενον, ἐθαύμασε δὲ μᾶλλον τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, ὅστις κατώρθου νὰ ὑποτάττῃ καὶ ἐξημερόνῃ τὰ πάντα. Πλούτ. ἐν βίῳ Δημοσθ. 5.

σεως τῆς ἀνατροφῆς του πλείστας ἐλλείψεις· διότι ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἦτο ἀσθενής, ἡ γλῶσσα ἀσαφὴς καὶ ἡ ἀναπνοή του βραχεῖα, ἥτις ἐτάραττε τὴν ἔννοιαν τῶν λόγων του, διότι διέκοπτε συχνὰ τὰς περιόδους· ἡ ἀπαγγελία αὐτοῦ ἐκ νεότητός του εἶχέ τι τὸ τραυλίζον, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ προφέρῃ ὀρθῶς τὸ ἀρχικὸν τῆς τέχνης του γράμμα ρ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέδιδον αὐτῷ τὸ σκωπτικὸν ὄνομα *Βάτταλος*. Εἰς τὸν τονισμὸν τῶν λέξεων ἔσφαλλε, τὰ σχήματά του ἦσαν ἀδέξια, πρὸς δὲ τούτοις ὕψονε συχνὰ τὸν ἕτερον ὦμον. Ὅλα δὲ τὰ ἐλαττώματα ταῦτα ἦσαν τοιούτου εἴδους, ὥστε θὰ ἀπεθάρρυνον πάντα ἄλλον ἔχοντα μικροτέραν δύναμιν τῆς θελήσεως, ὅπως ὅμοια ἐλαττώματα ἐμπόδισαν τὸν Ἰσοκράτην νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, καὶ νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ μικρὸν ἀκροατήριον ὀλίγων φίλων καὶ μαθητῶν. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης δὲν ἐπτοήθη ὑπὸ τῆς πρώτης ἀποτυχίας, ἀλλ' ἀπεφάσισε νὰ δαμάσῃ τὴν φύσιν, καὶ καταβαλὼν πολλοὺς κόπους καὶ σπανίαν ἐπιμέλειαν κατίσχυσεν αὐτῆς καὶ ἀπέβη τὸ κλέος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηναίων· καὶ τὴν μὲν ἀσάφειαν καὶ τραυλότητα τῆς γλώσσης διώρθωσεν ὁμιλῶν, ἐνῷ ἐκράτει εἰς τὸ στόμα χαλίκια, ἵνα δὲ ἐπιτείνῃ τὴν πνοὴν καὶ γυμνάσῃ τὴν φωνήν, προέφερε λόγους τινὰς ἢ στίχους ἀναβαίνων ὑψώματα· ἵνα δὲ συνειθίσῃ εἰς τοὺς θορύβους τῆς Ἐκκλησίας τοῦ δήμου, κατήρχετο εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Φαλήρου, εἰς ἡμέρας θυελλώδεις καὶ ἠγόρευεν ἐκεῖ ἀπέναντι τοῦ καταιγίζοντος πελάγους, προσπαθῶν νὰ ὑπερβῇ διὰ τῆς φωνῆς του τὸν κτύπον τῶν κυμάτων. Ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ του κατεσκεύασεν ὑπόγειον μελετητήριον, ἐν ᾧ ἠδύνατο νὰ ἀσχολῆται ἀταράχως εἰς τὰς ἀσκήσεις του. Ἐκεῖ δὲ διέμενε πολλάκις ἐπὶ ἡμέρας ὁλοκλήρους, καὶ δὴ καὶ ἐπὶ μῆνας, χωρὶς καθόλου νὰ ἐξέλθῃ ἐν τῷ μεταξύ· ἵνα δὲ μὴ ἔλθῃ ποτὲ εἰς πειρασμὸν νὰ ἐξέλθῃ, ἔκειρε τὸ ἥμισυ τῆς κεφαλῆς του. Εἶχε δὲ καὶ κάτοπτρον εἰς τὴν οἰκίαν του, καὶ ἀντικρὺ τούτου ἱστάμενος ἠσκεῖτο εἰς τὰς μελέτας του, διορθῶν τὰ κινήματά του. Ἐκ δὲ τῆς ὀροφῆς εἶχε κρεμάσει ὀξὺ ξίφος, ὑφ' οὗ ἐπληγόνετο, ὁσάκις ὕψονε τὸν ὦμον.

Πολλαὶ ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων εἶναι ἴσως πλασταὶ καὶ ὑπερβολικαί, βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Δημοσθένης κατέβαλεν ἀπίστευτον κόπον, ἵνα καταστῇ μέγας ῥήτωρ. Κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐμφάνισιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἡ δυσάρεστος πεῖρα παρεκίνησεν αὐτόν, ὡς λέγεται, νὰ ὑποστῇ τοὺς τρομεροὺς τούτους κόπους. Ὅτε δηλ. ἐτόλμησε νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τοῦ δήμου καὶ νὰ ὁμιλήσῃ κατὰ πρώτην φοράν, ἠναγκάσθη ἕνεκα τοῦ θορύβου καὶ τῶν συριγμῶν τῶν ἀκροα-

τῶν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ βῆμα· τότε δὲ ἀποθαρρυνθεὶς καὶ ἀπελπισθεὶς περὶ τῶν σχεδίων του, παρῃτήθη τῶν δημοσίων πραγμάτων. Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ἡμέραν τινὰ ὑπέργηρός τις ἀνὴρ, ὁ *Θριάσιος*[1] *Εὔνομος*, ϛρατηγὸς καὶ ναύαρχος τῶν Ἀθηναίων, πλανώμενον καὶ μελαγχολικῶς περιφερόμενον εἰς Πειραιᾶ, τὸν ἐπέπληξε διὰ τὴν ἀτολμίαν αὐτοῦ καὶ μαλθακότητα, ἐνῷ ὁ λόγος του εἶναι ὁμοιότατος πρὸς τὸν τοῦ Περικλέους· συνεβούλευσε δὲ αὐτὸν νὰ γυμνάσῃ τὸ σῶμά του πρὸς τοὺς ἀγῶνας, τουτέστι νὰ ἐπιμείνῃ ἔτι ὀλίγον περὶ τὴν βελτίωσιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐλλείψεων, καὶ νὰ μὴ τὸ ἀφίνῃ νὰ μαραίνηται εἰς τὴν τρυφήν· πρὸς δὲ τούτοις νὰ παρουσιάζηται ἐνώπιον τοῦ δήμου μετὰ θάρρους. Ἡ προτροπὴ αὕτη τοῦ Εὐνόμου καί τινων ἄλλων ἐνίσχυσε τὸν Δημοσθένη νὰ ἐμφανισθῇ καὶ πάλιν ἐνώπιον τοῦ δήμου· ἀλλὰ καὶ τὴν φορὰν ταύτην δὲν ἐπέτυχε καλλίτερον· διὸ, ὡς λέγουσι, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ἀπήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν του ἔχων κεκαλυμμένην τὴν κεφαλήν του καὶ περίλυπος. Εἷς δὲ τῶν γνωρίμων του καὶ σχετικῶν, ὁ ὑποκριτὴς *Σάτυρος*, ἠκολούθει αὐτὸν καὶ εἰσῆλθε μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἐκεῖ δὲ ὁ Δημοσθένης ἤρχισε νὰ ὀδύρηται παραπονούμενος πρὸς αὐτὸν κατὰ τῆς ἰδιοτροπίας τοῦ λαοῦ, διότι ἐνῷ ἦτο ὁ φιλοπονώτατος πάντων τῶν ῥητόρων καὶ σχεδὸν εἶχεν ἐξαντλήσει εἰς τοὺς λόγους του τὴν ἀκμὴν τοῦ σώματός του, δὲν εὐχαριστεῖ τὸν δῆμον, ἀλλ' ἄνθρωποι ναῦται, κραιπαλῶντες καὶ ἀμαθεῖς, οἷος ὁ Δημάδης, ἀκούονται καὶ κατέχουσι τὸ βῆμα, αὐτὸς δὲ παραβλέπεται. «Τοῦτο εἶναι ἀληθὲς, ὦ Δημόσθενες», ἀπήντησεν ὁ Σάτυρος, «ἀλλ' ἐγὼ εὐθὺς θέλω σοὶ ἐξηγή-

Δημοσθένης.

(1) Ἐκ Θρίας, δήμου τῆς Οἰνηΐδος φυλῆς, κειμένου ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἐλευσῖνος.

σει τὸ αἴτιον τῆς ἀποτυχίας σου καὶ θὰ θεραπεύσω αὐτὸ, ἐὰν θελήσῃς νὰ μοὶ ἀπαγγείλῃς χωρίον τι ἐκ τοῦ Σοφοκλέους ἢ τοῦ Εὐριπίδου». Καὶ ἀπήγγειλεν ὁ Δημοσθένης περικοπήν τινα, ἀλλ' ἔπειτα ἐπανέλαβεν αὐτὴν ὁ Σάτυρος μετὰ τοσαύτης ὑποκρίσεως καὶ χάριτος, ὥστε ἐκεῖνος ἐνόμισεν ὅτι ἤκουσεν ὅλως διάφορον ῥῆσιν, καὶ ἐπεδόθη αὖθις εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ῥητορικῆς ἐπιμεληθεὶς ἰδίως τῆς πλάσεως, ἤτοι τῆς ὑποκρίσεως καὶ τῆς σχηματοποιήσεως.

Καὶ τῳόντι τοιουτοτρόπως ὁ Δημοσθένης ἔδρεψεν ἐκ τῆς ἐπιμονῆς του καὶ τῶν κόπων του τὸν λαμπρότατον καρπόν· διότι ἐγένετο ὁ μέγιστος ῥήτωρ τῆς ἀρχαιότητος, ἐξασκήσας θαυμασίαν δύναμιν ἐπὶ τῶν ψυχῶν τῶν συμπολιτῶν του, καὶ ἔχων διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου του μεγαλητέραν ἰσχὺν παρὰ στόλοι καὶ στρατεύματα. Ἡ τοιαύτη τοῦ ῥήτορος δύναμις ὅμως δὲν ἐστηρίζετο μόνον ἐπὶ τῆς ῥητορικῆς του τέχνης· ὄπισθεν τοῦ λόγου, ἐὰν πρέπῃ οὗτος νὰ ἐνεργήσῃ, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ εὐγενὴς προσωπικότης καὶ ἠθικὸς χαρακτήρ. Αὐτὸ δὲ τοῦτο ἦτο, ὅπερ κατέστησε τὰς μὲν ἐνεργείας τοῦ Δημοσθένους ἀποτελεσματικωτέρας, αὐτὸν δὲ τὸν ἴδιον ἀνέδειξεν ἀνώτερον πάντων τῶν συγχρόνων ῥητόρων καὶ πολιτικῶν. Ὅσοι δὲ ηὐτύχησαν ν' ἀκούσωσι τὸν ἄνδρα ὁμιλοῦντα, ὡμολόγουν ὅτι οἱ λόγοι αὐτοῦ καὶ ἀναγινωσκόμενοι βαθυτάτην προὐξένουν ἐντύπωσιν, τινὲς δὲ ἔλεγον μάλιστα ὅτι ἀναγινωσκόμενοι εἶχον πλείονα ἀξίαν ἢ ἀκουόμενοι. Χωρὶς νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἰδίαν ὠφέλειαν καὶ δόξαν, καὶ χωρὶς νὰ φροντίζῃ περὶ εὐνοίας ἢ δυσαρεσκείας τῶν ἀκροατῶν του ὡμίλει μετὰ θάρρους καὶ παρρησίας ὅ,τι τῷ ἐφαίνετο δίκαιον καὶ ἀγαθὸν καὶ ἔνδοξον. Ἡ πατρὶς ἦτο εἰς αὐτὸν τὸ ὕψιστον. Εὐγενῆ καὶ ὑψηλὰ φρονήματα ἔχων καὶ μετὰ τῆς δυνάμεως ἠθικῆς πεποιθήσεως ἀντετάσσετο κατὰ τῆς ῥαθυμίας, τῆς νωθρότητος καὶ τῆς ἀνοησίας τῶν συμπολιτῶν του, ἐνεθάρρυνεν αὐτοὺς πρὸς δραστηριότητα καὶ τοὺς παρώτρυνε πρὸς γενναίας ἀποφάσεις, ἀναμιμνήσκων εἰς αὐτοὺς τὴν δόξαν τῶν μεγάλων προγόνων των, καὶ ὑπενθυμίζων ὅτι ἡ πολιτεία δὲν πρέπει νὰ πράττῃ τὸ εὐαρεστώτατον καὶ εὐκολώτατον καὶ τὸ ὠφελιμώτατον, ἀλλ' ὅτι πρέπει περιφρονοῦσα τὰ φθαρτὰ κτήματα ν' ἀγωνίζηται περὶ τοῦ ὡραίου βραβείου τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀρετῆς· συνῃσθάνετο δὲ καλῶς τὸ ὕψος καὶ τὴν σπουδαιότητα τοῦ προορισμοῦ του, καὶ εἰργάζετο, καὶ ἀνὴρ ὢν, μετὰ τῆς αὐτῆς εὐσυνειδησίας καὶ αὐστηρότητος, ἣν εἶχεν ἤδη καὶ νέος. Ἐνῷ ἄλλοι δημαγωγοὶ διήρχοντο τὰς νύκτας μεθύοντες καὶ ἀσωτεύοντες, αὐτὸς ἠγρύπνει ὁλοκλήρους νύκτας παρὰ τὸν λύχνον σκεπτόμενος καὶ ἑτοιμάζων

ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἤθελε νὰ προτείνῃ εἰς τὸν λαόν[1]. Διὰ τοῦτο οἱ ἐχθροί του χλευάζοντες αὐτὸν τὸν ὠνόμαζον *ὑδροπότην*· ὁ δὲ Πυθέας[2] περιπαίζων αὐτόν ποτε τῷ εἶπεν, «αἱ σκέψεις σου, Δημόσθενες, ὄζουσιν ἐλλυχνίων.» «Ναί, ἀπήντησεν ὁ Δημοσθένης, ἀλλ' ὁ λύχνος μου καὶ ὁ λύχνος σου, ὦ Πυθέα, δὲν φωτίζουσι τὰ αὐτά». Οὐδέποτε ὁ Δημοσθένης ὡμίλει ἀπροπαρασκεύαστος πρὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἐκ τοῦ προχείρου, ἀλλ' ἐθεώρει καθῆκόν του νὰ ἐξετάζῃ ἐπιμελῶς τὸ δίκαιον καὶ τὸ εἰς τὴν πατρίδα ὠφέλιμον, καὶ νὰ ὑπερασπίζῃ αὐτὰ παρὰ τῷ λαῷ δι' ἀληθῶν καὶ ὀρθῶν ἐπιχειρημάτων.

Ὁ Δημοσθένης ἦτο περίπου ἡλικίας 30 ἐτῶν, ὅτε ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰς δημοσίους περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας συζητήσεις, εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν ὁ ἐκ τῆς Μακεδονίας ἐρχόμενος κίνδυνος τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν ὁλονὲν περισσότερον ἐπλησίαζεν. Ἦτο δὲ εἷς τῶν ὀλίγων, οἵτινες ἐνόησαν τὸν κίνδυνον τοῦτον ἐνωρίς, καὶ προσεπάθησε πάσῃ δυνάμει νὰ ἀποκαλύψῃ εἰς τοὺς συμπολίτας του τὰ φιλόδοξα σχέδια τοῦ Φιλίππου, καὶ νὰ παροτρύνῃ αὐτοὺς εἰς δραστήριον ἐνέργειαν. Καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἤδη ἔτη τῆς εἰς τὸ κοινὸν ἐμφανίσεώς του, ὅτε εἰσέτι ὑπῆρχον ἄλλα πολιτικὰ ζητήματα πολλῷ σπουδαιότερα, ἀνέφερεν εἰς τοὺς λόγους του ἐν εὐκαιρίᾳ τὸν ἐπικίνδυνον βασιλέα τῶν βαρβάρων, εἰς ὃν οἱ Ἀθηναῖοι πολὺ ὀλίγον προσεῖχον· ὅτε ὅμως ὁ Φίλιππος κατὰ τὸ 352 ἐπιχειρήσας νὰ εἰσβάλῃ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα (σελ. 566) ἐδήλωσε σαφέστερον τοὺς σκοπούς του, τότε ἐξεφώνησεν ὁ Δημοσθένης (351) τὸν πρῶτον τῶν πολυθρυλήτων ἐκείνων λόγων, οἵτινες ὠνομάσθησαν *Φιλιππικοί*, καὶ προέτρεψε καὶ συνεβούλευσε τὸν λαὸν περὶ τοῦ πρακτέου, ὑποδείξας συγχρόνως καὶ τὰ μέσα, δι' ὧν ἠδύνατο νὰ προληφθῇ ὁ ἀπειλῶν κίνδυνος. Ἔκτοτε δὲ ἔστρεψε πᾶσαν τὴν φροντίδα του καὶ δύναμιν πρὸς τοῦτο καὶ μόνον τὸ ἀντικείμενον, καὶ ἦτο τὸ κέντρον τῆς μικρᾶς φιλοπάτριδος μερίδος, ἥτις ἐθεώρει καθῆκον νὰ ὁδηγήσῃ τὴν πατρίδα δι' ὅλων τῶν ὑπαρχόντων μέσων εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας. Καὶ τῷ ὄντι κατώρθωσεν ὁ ὑπὸ φιλοπατρίας φλεγόμενος ῥήτωρ νὰ πείσῃ τὴν πλειοψηφίαν τοῦ δήμου περὶ τῆς ἀνάγκης ταύτης, καὶ παρώρμα αὐτοὺς εἰς τὸ ν' ἀποφασίζωσι καὶ ἐνεργῶσι μετὰ δραστηριότητος· ἀλλὰ μόλα ταῦτα ἡ ἐκτέλεσις ὡς ἐπὶ

(1) Ἐκ τούτου εἰκάζουσί τινες ὅτι ὁ Δημοσθένης δὲν ἦτο πολὺ εὐφυής, ἀλλ' ὅτι ἡ δεινότης καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ ἦτο προϊὸν κόπου.

(2) Ῥήτωρ, φίλος τοῦ Φιλίππου καὶ ἐχθρὸς τοῦ Δημοσθένους.

τὸ πλεῖστον ἀπελείπετο τοῦ πόθου τῶν φιλοπατρίδων. Αἱ Ἀθῆναι ἕνεκα τῶν τελευταίων πολέμων καὶ ἰδίως τοῦ ἀτυχῶς αὐτοῖς ἐκβάντος συμμαχικοῦ, εἶχον ἐξαντλήσει τὰ χρηματικὰ μέσα, οἱ δὲ πολῖται ἦσαν ἀποτεθαρρημένοι καὶ ἠθικῶς καταπεπτωκότες. Καὶ ἐνεθουσίων μὲν πρὸς στιγμὴν ὑπὲρ γενναίας ἀποφάσεως, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς πάλιν ἡ συνήθης ἀποφυγὴ τῶν σπουδαίων κόπων· ἦτο εὐαρεστώτερον νὰ κάθηνται ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ νὰ δαπανῶσι τὰ ὀλίγα χρήματα τοῦ ταμείου, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς πολεμικοὺς σκοπούς, εἰς πανηγύρεις καὶ ἄλλας τελετάς· νεωστὶ δὲ ἀνα-

Τοῦ Δημοσθένους λόγος κατὰ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος.

φανεῖσα εἰρηνική τις μερίς, ἐντὸς τῆς ὁποίας πολλοί, κατὰ μέγα μέρος διαφθαρέντες διὰ τῶν χρημάτων τοῦ Φιλίππου, εἰργάζοντο πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Μακεδονίας, ὑπεμίμνησκε τὴν μεγάλην δύναμιν τοῦ βασιλέως καὶ ἐκέρδαινε τὸ πλῆθος, χαριζομένη ἐπιτηδείως εἰς τὰς ἀπλήστους ἐπιθυμίας αὐτοῦ. Οὕτω δὲ ἐπαρκῆ ἐφαίνοντο τοῖς Ἀθηναίοις τὰ ἡμιτελῆ μέτρα.

Ὅτε ὁ Φίλιππος προσέβαλε τὴν Χαλκιδικὴν καὶ τὴν Ὄλυνθον (σελ. 567), καὶ οἱ Ὀλύνθιοι πέμψαντες εἰς Ἀθήνας ἐζήτησαν βοήθειαν, κατώρθωσεν ὁ Δημοσθένης νὰ συναφθῇ συμμαχία μετὰ τῆς ἐπαπει-

λουμένης ταύτης πόλεως, καὶ νὰ ψηφισθῇ ἀποστολὴ βοηθείας εἰς αὐτὴν οὐχὶ ἀσημάντου. Ἐν τούτοις ὅλαι αἱ προτροπαὶ καὶ συμβουλαὶ αὐτοῦ ἀπέβησαν μάταιαι· διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξετέλουν τὰ ἀποφασιζόμενα ὀκνηρῶς καὶ ἀδεξίως, καθόσον τὴν ψηφισθεῖσαν βοήθειαν δὲν ἔστειλαν ὅλην ὁμοῦ, ἀλλὰ διῄρεσαν εἰς τρεῖς ἀποστολάς, καὶ ὅτε ἔφθασεν ἡ τρίτη ἀποστολή, εἶχεν ἤδη κυριευθῆ ἡ Ὄλυνθος καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶχον στερηθῆ τοῦ τελευταίου πρὸς βορρᾶν προμαχῶνος. Ὁ Δημοσθένης ἐξεφώνησε χάριν τῆς ὑποθέσεως ταύτης τοὺς τρεῖς ἔτι σωζομένους Ὀλυνθιακοὺς λόγους. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ὀλύνθου προσέφερεν ὁ Φίλιππος εἰς τοὺς Ἀθηναίους εἰρήνην, ἥτις ἐπραγματοποιήθη μετὰ ἐνδεκαετῆ πόλεμον κατὰ τὸ 346, ἣν ὀνομάζουσιν *εἰρήνην τοῦ Φιλοκράτους*. Ἀπ' ἐκείνου δὲ τοῦ χρόνου ἤρχισαν ἐν Ἀθήναις αἱ δύο μερίδες, ἡ *Μακεδονικὴ καὶ ἡ Ἀντιμακεδονικὴ* νὰ πολεμῶσι πρὸς ἀλλήλας μετὰ μεγάλης ἐμπαθείας· καὶ τῆς μὲν ἀντιμακεδονικῆς μερίδος ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Δημοσθένης, ὃν ἐβοήθουν οἱ ῥήτορες *Λυκοῦργος* καὶ *Ὑπερίδης*, εἰς δὲ τὴν ἄλλην μερίδα ἐπρωταγωνίστουν ὁ *Αἰσχίνης* καὶ ὁ *Φιλοκράτης*, ἀμφότεροι δωροδοκηθέντες ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ μεγάλως τιμώμενοι ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Φιλοκράτης ἦτο ὠμὸς καὶ ἀναιδὴς καὶ ἄσωτος ἄνθρωπος, καυχώμενος ἐπὶ τῇ παρὰ τοῦ Φιλίππου ληφθείσῃ ἀμοιβῇ, ὁ δὲ Αἰσχίνης ἦτο λεπτότερος τοὺς τρόπους καὶ προνοητικώτερος, νεόπλουτος, εὐφυέστατος καὶ εὐφραδέστατος. Εἰς τὰς διαμειφθείσας πρεσβείας περὶ τῆς εἰρήνης ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Δημοσθένης, καὶ ἔσχε τοιουτοτρόπως εὐκαιρίαν νὰ ἐννοήσῃ τὴν δωροδοκίαν, καὶ τὴν προδοτικὴν ἐνέργειαν τοῦ Αἰσχίνου καὶ τοῦ Φιλοκράτους, δι' ἧς ἐμποδίζοντο οἱ Ἀθηναῖοι ν' ἀποκλείσωσιν ἐγκαίρως εἰς τὸν Φίλιππον τὴν εἰς τὴν Φωκίδα ἄγουσαν ὁδὸν (σελ. 568). Ἡ Φωκὶς ἡττήθη καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόησαν ἐντὸς ὀλίγου, ὅτι εἶχον ἀπατηθῆ μεγάλως· ἀλλ' εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν ὤφειλον νὰ διατηρήσωσι τὴν εἰρήνην, ἵνα προλάβωσι μεγαλητέραν δυστυχίαν. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐξεφώνησεν ὁ Δημοσθένης τὸν περὶ τῆς εἰρήνης λόγον, παρακινήσας τὸν λαὸν νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς περιστάσεις. Οἱ προδόται Φιλοκράτης καὶ Αἰσχίνης ὅμως εἰσήχθησαν εἰς δίκην· καὶ ὁ μὲν Φιλοκράτης κατεδικάσθη, ὁ δὲ Αἰσχίνης ἀπέφυγε τὴν προσβολὴν τοῦ Δημοσθένους καὶ τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν διὰ τῶν μεγάλων προσπαθειῶν τῆς μερίδος του.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἔφθασεν ὁ Δημοσθένης εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τοῦ πολιτικοῦ του σχεδίου· ὁ δὲ λαὸς παρεῖχεν εἰς τὴν φιλαπα-

τρίαν καὶ ἀνεπηρέαστον τιμιότητα τοῦ δραστηρίου καὶ ἀκαταπονήτου ἀνδρὸς τὴν πλήρη ἐμπιστοσύνην του. Οὗτος ἦτο ἀπὸ τοῦδε ὁ διευθύνων τὰ τῆς πολιτείας. Προβλέπων δὲ ὅτι ἡ μετὰ τοῦ Φιλίππου εἰρήνη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ διὰ παντός, προσεπάθησε νὰ ἐξεγείρῃ τὸ θάρρος τῶν πολιτῶν εἰς νέους ἀγῶνας, καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὰς δυνάμεις τῆς πολιτείας. Διὰ καταλληλοτέρου δὲ διοργανισμοῦ τοῦ στόλου ἐβελτίωσε τὰς κατὰ θάλασσαν ἐπιχειρήσεις καὶ ἔπεισε τέλος τὸν δῆμον νὰ καταργήσῃ τὰ θεωρικὰ καὶ νὰ μεταχειρίζηται ταῦτα εἰς τὰς χρείας τοῦ πολέμου. Προσεπάθησε δὲ νὰ ἑνώσῃ τὰς ἑλληνικὰς φυλὰς μετὰ τῶν Ἀθηνῶν εἰς μίαν συμμαχίαν κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὁπουδήποτε ὁ Φίλιππος ἐζήτει νὰ εὕρῃ νέους συμμάχους ἢ ἀνεφαίνετο ἀντίπραξις κατὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἐκεῖ παρουσιάζετο ὁ Δημοσθένης ἢ ἡ πρεσβεία αὐτοῦ, ἵνα ἐνεργήσῃ ἐναντίον τοῦ Φιλίππου Οὕτω μετέβη ἐπανειλημμένως εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὴν Θεσσαλίαν, πρὸς τοὺς *Θρᾷκας βασιλεῖς*, εἰς τὴν *Ἀμβρακίαν*, εἰς τὸ *Βυζάντιον* κ.τ.λ., καὶ ἀπέστειλε βοηθητικὰ στρατεύματα εἰς τὴν Εὔβοιαν, εἰς τὴν Χερσόνησον καὶ εἰς ἄλλους τόπους. Ὅτε δὲ ὁ Φίλιππος προσέβαλε τὴν Πέρινθον καὶ τὸ Βυζάντιον, (σελ. 570) τότε ἐκήρυξαν τέλος αἱ Ἀθῆναι ὅτι παρεβιάσθη ἡ εἰρήνη καὶ ὁ Δημοσθένης ἔβλεπε μετὰ χαρᾶς ὅτι ὁ μέχρι τοῦδε πάντοτε εὐτυχὴς κατακτητὴς ἠναγκάσθη ὑπὸ τῆς διὰ τῆς προτροπῆς του σχηματισθείσης συμμαχίας ν' ἀποχωρήσῃ ἄπρακτος ἀπὸ τὰς πόλεις ταύτας. Αἱ ἐλευθερωθεῖσαι πόλεις ἐτίμησαν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ὡς σώτειραν αὐτῶν δι' ἀνδριάντων, τιμητικῶν στεφάνων καὶ διὰ παντοίων ἄλλων τιμῶν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπένειμαν εἰς τὸν Δημοσθένην, εἰς τὰς προσπαθείας τοῦ ὁποίου ὤφειλον τὴν εὐτυχίαν των καὶ τὴν τιμήν των, χρυσοῦν στέφανον, καὶ ἀνήγγειλαν τοῦτο δημοσίως ἐν τῷ θεάτρῳ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Διονυσίων.

Ἐν τούτοις ἡ νίκη αὕτη δὲν ἦτο εἰμὴ στιγμιαία τις εὐτυχία πρὸ τῆς ὀδυνηρᾶς πτώσεως. Ὁ προδότης Αἰσχίνης ἠνέῳξεν ἐκ νέου εἰς τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τοῦ Μακεδόνος τὴν εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα ἄγουσαν ὁδόν. Ἡ Ἄμφισσα κατεστράφη καὶ ἡ Ἐλάτεια, ἡ κλεὶς τῆς Βοιωτίας, κατελήφθη (σελ. 570). Ἡ ἀγγελία τῆς τελευταίας ταύτης πράξεως τοῦ Φιλίππου διήγειρεν ἐν Ἀθήναις ἀπερίγραπτον ἔκπληξιν. Ἦτο ἑσπέρα, οἱ πρυτάνεις ἐκάθηντο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐν τῷ πρυτανείῳ εἰς τὸ δεῖπνον, ὅτε ἄγγελός τις ἔφερε τὴν φοβερὰν ταύτην εἴδησιν. Οἱ πρυτάνεις ἠγέρθησαν παραχρῆμα ἀπὸ τοῦ δείπνου, μετέβησαν εἰς τὴν ἀγοράν, ἐξεδίωξαν τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῶν ἐργαστηρίων

καὶ ἐπυρπόλησαν αὐτά, ἵνα προσκαλέσωσι διὰ τοῦ σημείου τοῦ πυρὸς τὰς μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένας κοινότητας. Ἄλλοι ἔστειλαν πρὸς τοὺς στρατηγούς, προσεκάλεσαν τοὺς σαλπιγκτὰς καὶ διέταξαν αὐτοὺς νὰ σαλπίγξωσιν ὅλην τὴν νύκτα· τὴν δὲ ἄλλην πρωΐαν ἔσπευσαν ἅπαντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρὶν ἔτι προσκληθῶσιν. Ἀφοῦ δὲ ὁ κήρυξ ἐπανέλαβε πολλάκις ματαίως τὴν εἰθισμένην ἐρώτησιν. «τίς ἀγορεύειν βούλεται;» καὶ οὐδεὶς ἀνίστατο, ὅπως παρουσιάσῃ πρότασιν πρὸς σωτηρίαν τῆς πολιτείας, ἀνέστη τέλος ὁ Δημοσθένης, εἰς ὃν ἐστράφησαν πάντων τὰ πεφοβημένα βλέμματα, ἵνα ἐνθαρρύνῃ τὸν λαὸν καὶ συμβουλεύσῃ αὐτῷ τὰ δέοντα. Ἀπέδειξε δὲ ὅτι ἡ ἕνωσις τοῦ Φιλίππου μετὰ τῶν Θηβαίων δὲν εἶναι τετελεσμένη καὶ ὅτι ἡ κατάληψις τῆς Ἐλατείας εἶχε μόνον τὸν σκοπὸν νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν ἐν Θήβαις Μακεδονικὴν μερίδα, καὶ νὰ ἀποθαρρύνῃ τὴν ἀντίθετον· διότι ἄλλως, εἶπε, θὰ ἵστατο ὁ Φίλιππος εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς καὶ οὐχὶ εἰς τὴν Ἐλάτειαν. Συνεβούλευσε λοιπὸν τοὺς Ἀθηναίους νὰ παύσωσι τὸ κατὰ τῶν Θηβαίων μῖσος καὶ νὰ στείλωσι πρέσβεις πρὸς αὐτούς, οὐχὶ ἵνα ζητήσωσί τι παρ' αὐτῶν διὰ παρακλήσεων, ἀλλ' ἵνα προσφέρωσιν εἰς αὐτούς, ἐν τῷ κινδύνῳ αὐτῶν, τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηνῶν. Εἶπε δὲ προσέτι ὅτι ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν δέον νὰ πορευθῇ εἰς τὴν Ἐλευσῖνα, ἵνα ἐνθαρρύνῃ τοὺς Θηβαίους καὶ τοῖς δείξῃ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι πρόθυμοι πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Βοιωτίας.

Κατὰ τὰς προτάσεις ταύτας τοῦ Δημοσθένους ἐγένετο καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ λαοῦ, καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης μετὰ 4 ἄλλων εὐφραδῶν ἀνδρῶν ἐστάλη εἰς τὰς Θήβας, ὅπου εἶχον ἤδη φθάσει οἱ πρέσβεις τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ, αἰτοῦντες παρὰ τῶν Θηβαίων συμμαχίαν ἢ ἐλευθέραν πρὸς τὰς Ἀθήνας δίοδον διὰ τῆς χώρας αὐτῶν. Μεταξὺ τῶν Θηβαίων ὑπῆρχεν ἰσχυρὰ μερὶς ὑπὲρ τῶν Μακεδόνων, οἱ δὲ πρέσβεις τοῦ Φιλίππου, ἐν οἷς ἰδίως ὁ ῥήτωρ *Πύθων* ὡμίλησε μετὰ μεγάλης εὐφραδείας, προέτειναν πρὸς τοὺς Θηβαίους τὰς ὠφελιμωτάτας αὐτοῖς προτάσεις· ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ λόγου τοῦ Δημοσθένους, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ *Θεοπόμπου*, παροξύνουσα τὴν ὀργὴν τῶν Θηβαίων καὶ φλογίζουσα τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν συνεσκίασε πάντα τἄλλα· ὥστε ἀπέβαλον καὶ φόβον καὶ λογισμὸν καὶ ἐνθύμησιν χάριτος, καὶ ἦσαν πλήρεις ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἀπεφάσισαν νὰ πράξωσιν ὅ,τι ἀπῄτει τὸ καθῆκον καὶ ἡ τιμή των. Οὕτω δὲ μέγα καὶ λαμπρὸν ἐφάνη τοῦ ῥήτορος τὸ ἔργον· ὥστε ὁ μὲν Φίλιππος πέμψας εὐθὺς ἐζήτησεν εἰρήνην, ἡ δὲ Ἑλλὰς πᾶσα ὠρθώθη καὶ ἐξανέστη ὁμοῦ μετ' ἐλπί-

δων μέλλοντος, καὶ ἄλλαι τινὲς πόλεις (σελ. 570) προσετέθησαν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Θηβαίων, καὶ ἐτόλμησαν ὁμοῦ μετ᾽ αὐτῶν νὰ λάβωσιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ Φιλίππου. Ἐν Χαιρωνείᾳ δὲ ἀπεφασίσθη διὰ παντὸς ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος (σελ. 571). Ἡ ἡμέρα τῆς μάχης ταύτης ἦτο τὸ τέλος τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Αἱ Ἀθῆναι ἐνθουσιῶσαι ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἀπεφάσισαν ν᾽ ἀπολεσθῶσι τοὐλάχιστον ἐνδόξως. Ἡ πόλις ἐτέθη παραχρῆμα εἰς κατάστασιν ἀμύνης, καὶ νέοι καὶ γέροντες ἠσχολοῦντο περὶ τὴν διόρθωσιν τῶν τειχῶν καὶ ἀνόρυξιν τάφρων πρὸς ὀχύρωσιν τῆς πόλεως. Εἰς τοὺς δούλους ὑπεσχέθησαν τὴν ἐλευθερίαν, εἰς τοὺς μετοίκους πολιτικὰ δικαιώματα, εἰς τοὺς περιπεσόντας εἰς ἀτιμίαν τὴν ἀπόδοσιν τῶν δικαιωμάτων των· πᾶς δὲ, ὅστις ἤθελεν ἐγκαταλίπει ἐν τῇ στενοχωρίᾳ ταύτῃ τὴν πόλιν, ἐκηρύχθη προδότης. Ἐν τούτοις αἱ προσπάθειαι αὗται ἦσαν ἀνωφελεῖς, διότι ὁ Φίλιππος, ὡς εἴπομεν, προσέφερεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους μεγαλοψύχως τὴν εἰρήνην.

Ὁ Δημοσθένης ὄχι μόνον διὰ λόγων ἐπολέμησεν ἐναντίον τοῦ Φιλίππου, ἀλλ᾽ ἐν τῇ αἱματηρᾷ μάχῃ τῆς Χαιρωνείας ἐμάχετο ἀνδρείως, ὡς ὁπλίτης, εἰς τὴν φάλαγγα τῶν συμπολιτῶν του. Ἂν δὲ καὶ αὐτὸς καὶ ἡ πατρίς του ὑπέκυψεν εἰς τὴν δύναμιν τῶν ὅπλων τοῦ ἐχθροῦ, εἶχεν ὅμως τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἐπεδίωξεν ὑψηλὸν καὶ εὐγενῆ σκοπὸν, καὶ ὅτι ὑπηρέτησε τὴν πατρίδα του κατὰ καθῆκον καὶ συνείδησιν καὶ δι᾽ ὅλων τῶν δυνάμεών του, καὶ ἔσωσε τὴν τιμὴν αὐτῆς, μὴ προδούσης ἀμαχητὶ τὴν παρὰ τῶν πατέρων κληρονομηθεῖσαν ἐλευθερίαν. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀρκούντως εὐγενῆ φρονήματα, ὥστε νὰ μὴ καταστήσωσιν αὐτὸν ὑπεύθυνον διὰ τὰ ἀτυχῆ ἐπακόλουθα τῶν συμβουλῶν του· τοὐναντίον μάλιστα γνωρίζοντες τὴν ἁγνότητα τῶν φρονημάτων του, ἀπένειμαν εἰς αὐτὸν, ὡς ὡραιότατον δεῖγμα εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς ὑπηρεσίας του, τὴν τιμὴν νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν ἐπιτάφιον τῶν ἐν Χαιρωνείᾳ πεσόντων λόγον, καὶ ἐτέλεσαν τὸ νεκρικὸν δεῖπνον εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Τοσούτῳ σφοδρότερον ὅμως ἐξερράγη νῦν κατ᾽ αὐτοῦ ἡ λύσσα τῶν Μακεδονικῶς φρονούντων καὶ τῶν προσωπικῶν του ἐχθρῶν· καθ᾽ ἡμέραν σχεδὸν ὤφειλε νὰ παρουσιάζηται εἰς τὸ δικαστήριον κατηγορούμενος ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ, ἐπὶ καταχρήσει περὶ τὴν διοίκησιν καὶ ἐπὶ παραβάσει τῶν νόμων, ἀλλὰ πάντοτε ἠθωοῦτο. Ἡ ἔρις τῶν μερίδων ἐκορυφώθη, ὅτε ὁ *Κτησιφῶν* προέτεινεν εἰς τὸν λαὸν νὰ τιμηθῇ ὁ Δημοσθένης διὰ τὰς πρὸς τὴν πόλιν εὐεργεσίας του καὶ διὰ τὴν πρὸ ὀλίγου καταβολὴν 3 ταλάντων πρὸς ἐπιδιόρθωσιν τῶν τειχῶν διὰ χρυ-

σοῦ στεφάνου· εἰς τοῦτο δὲ ἠναντιώθη αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιθέτου μερίδος, ὁ Αἰσχίνης, ὁ ἀδιάλλακτος ἐχθρὸς τοῦ Δημοσθένους, κατηγορήσας τὸν Κτησιφῶντα ὡς παραβάτην τοῦ νόμου, διότι προέτεινε νὰ κηρυχθῇ ὁ στέφανος εἰς τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου ἀντὶ τῆς Πνυκὸς καὶ διότι ὁ λόγος, ὃν ἀνέφερε, δὲν ἦτο ἀληθὴς, καθόσον ὁ Δημοσθένης διατελέσας εἰς δημοσίους λειτουργίας[1] δὲν εἶχε δώσει ἀκόμη εὐθύνην. Ἡ κατηγορία ἀπηυθύνετο ὀλιγώτερον πρὸς τὸν Κτησιφῶντα παρὰ πρὸς αὐτὸν τὸν Δημοσθένην, ὅστις ἕνεκα τούτου ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος τὸν ἀγῶνα, ἵνα σώσῃ παρά τε τοῖς συγχρόνοις καὶ μεταγενεστέροις τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ καὶ δόξαν. Ἕνεκα λόγων, ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς, ἀνεβλήθη ἡ δίκη αὕτη ἐπὶ ὁλόκληρα ἔτη, πιθανῶς μέχρι τοῦ 330, ὁπότε προσῆλθον πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος ἀκροαταὶ, ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὸν σπουδαῖον τοῦτον ἀγῶνα τῶν δύο ἐπισήμων ῥητόρων. Καὶ ὁ μὲν Αἰσχίνης μετεχειρίσθη πάσας τὰς δυνάμεις του, ἵνα καταβάλῃ τὸν ἀντίπαλόν του Δημοσθένη, κατηγόρησεν ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ καὶ ὑπερησπίσθη τὸν ἑαυτοῦ· ὁ δὲ Δημοσθένης ἐδικαιολόγησε μὲν ἐν τῷ περὶ Στεφάνου λόγῳ, ἀπαραμίλλῳ κατὰ τὴν δεινότητα καὶ δύναμιν, τὴν ἰδίαν του πολιτικὴν διαγωγὴν κατὰ τῶν βδελυρῶν συκοφαντιῶν τοῦ προδότου Αἰσχίνου καὶ τῶν μακεδονιζόντων, κατηγόρησε δὲ τὴν τοῦ ἀντιπάλου του. Ἐνώπιον δὲ τῆς ὅλης, οὕτως εἰπεῖν, συνηθροισμένης Ἑλλάδος, οἱ συμπολῖταί του ἐδήλωσαν τόσον ὁμοφώνως τὴν πεποίθησίν των περὶ τῆς ἁγνότητος τῆς φιλοπατρίας τοῦ δεινοῦ ῥήτορός των, ὥστε ὁ Αἰσχίνης δὲν ἔλαβε κατὰ τὴν ψηφοφορίαν οὐδὲ τὸ $\frac{1}{5}$ τῶν ψήφων, καὶ κατεδικάσθη εἰς βαρεῖαν χρηματικὴν ποινήν. Πλήρης δὲ καταισχύνης καὶ ἀθυμίας διὰ τὸν θρίαμβον τοῦ μισητοῦ ἀντιπάλου του, ἐγκατέλιπε τὴν πόλιν καὶ μετέβη εἰς τὴν Ῥόδον[2], ὅπου ἔμεινε μέχρι τῆς τελευτῆς του

Αἰσχίνης.

(1) Ὑπῆρξε ταμίας τῶν θεωρικῶν χρημάτων, καὶ εἶχε λάβει τὴν ἐπιστασίαν τῆς ἐπισκευῆς μέρους τοῦ τείχους τῆς πόλεως.

(2) Λέγεται ὅτι ὁ Δημοσθένης ἔδωκεν εἰς τὸν Αἰσχίνην, μέλλοντα νὰ μεταβῇ εἰς Ῥόδον, βαλάντιον πλῆρες χρημάτων, καὶ ὅτι ὁ Αἰσχίνης ἀνεβόησε τότε κατὰ τὸν Κικέρωνα (de oratore, 3, 51) πῶς νὰ μὴ κλαύσω πατρίδα, ἔνθα ἀφίνω τοιοῦτον ἐχθρὸν γενναῖον, ὁποίους δὲν ἐλπίζω νὰ εὕρω ἀλλαχοῦ φίλους;»

ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς. Λέγεται δὲ ὅτι πολλάκις ἀνέγνω εἰς τοὺς μαθητάς του τόν τε ἴδιον καὶ τὸν τοῦ Δημοσθένους λόγον, τοὺς ἐκφωνηθέντας κατ' ἐκείνην τὴν δίκην, καὶ ὅτε ἔπειτα οἱ ἀκροαταὶ ἐξέφρασαν τὸν ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ Δημοσθένους θαυμασμόν των, ἐξεφώνησεν οὗτος «Τί θὰ λέγετε, ἐὰν ἠκούετε αὐτὸν τὸν ἴδιον.»

Ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου (336) εἴδησις, ἀνέλαμψε πάλιν ἡ ἐλπὶς τῆς ἀπὸ τοῦ Μακεδονικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος. Εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας ἐπεκράτησε μεγάλη χαρά, ἐτελέσθησαν εὐχαριστήριοι θυσίαι καὶ ἐψηφίσθη νὰ στεφανωθῇ ὁ δολοφόνος Παυσανίας. Καὶ ὁ Δημοσθένης κατελήφθη ὑπὸ νέων ἐλπίδων, καί, ἂν καὶ καταβεβλημένος ὑπὸ τοῦ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐπελθόντος θανάτου τῆς μονογενοῦς θυγατρός του, ἀνήγγειλεν αὐτὸς πρῶτος μετὰ χαρᾶς τὴν εἴδησιν τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως, καὶ περιεπάτει δημοσίως ἐστεφανωμένος καὶ φορῶν λαμπρὸν ἱμάτιον[1]· παρώτρυνε δὲ τοὺς Ἀθηναίους εἰς νέους ἐξοπλισμούς, καὶ προὐκάλεσε τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις πρὸς κοινὴν ἐπανάστασιν, καὶ συνῆψε σχέσεις μετὰ τῶν Περσῶν σατραπῶν. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ διάδοχος τοῦ Φιλίππου, «δὲν ἦτο ἀνήλικος καὶ ἄπειρος παῖς.» Αἱ Θῆβαι, αἵτινες μετὰ μεγίστου ἐνθουσιασμοῦ ἔλαβον τὰ ὅπλα, κατεστράφησαν, διὰ δὲ τὰς Ἀθήνας ἦτο εὐτυχία ὅτι ἔλαβον παρὰ τοῦ μεγαλοψύχου Ἀλεξάνδρου εἰρήνην καὶ συγγνώμην. Ἀλλ' οὗτος ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς μερίδος τοῦ λαοῦ, ἤτοι τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ῥητόρων ἐκείνων, οἵτινες ἐδείχθησαν πάντοτε ἄσπονδοι ἐχθροί του[2]. Καὶ ὁ μὲν Φωκίων συνεβούλευσε νὰ δεχθῶσι τὴν πρότασιν, ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἐμνημόνευσε τὸν μῦθον περὶ τῶν προβάτων, ἅτινα χάριν τῆς εἰρήνης παρέδοσαν τοὺς κύνας εἰς τοὺς λύκους. Ἐπεχείρησαν δὲ πάλιν νὰ καταπραΰνωσι τὸν νικητήν, καὶ ἐπέτυχον, ὥστε νὰ ἐξορισθῇ μόνον ὁ *Χαρίδημος* καὶ ὁ *Ἐφιάλτης*.

Ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἐπολέμει εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, εἶχε δραπετεύσει ὁ θησαυροφύλαξ αὐτοῦ ἢ ταμίας Ἅρπαλος μετὰ 500 ταλάντων ἐκ τῶν Ἐκβατάνων εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ μετέβη εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἠγόρασε τὴν προστασίαν τῆς πόλεως διὰ τῆς διανομῆς χρυσίου εἰς τοὺς τὰ μέγιστα ἰσχύοντας δημαγωγούς. Καὶ συνεβούλευσε μὲν ὁ

(1) Ὁ Πλούτ. ἐν β. Δημοσθ. 22 κατακρίνει τὸν Δημοσθένην καὶ τοὺς Ἀθηναίους ἐν γένει διὰ τὴν ἄμετρον ἐπὶ τῷ θανάτῳ βασιλέως χαράν των.

(2) Δηλαδὴ ὁ Δημοσθένης, Λυκοῦργος, Ὑπερίδης, Πολύευκτος, Ἐφιάλτης, Μοιροκλῆς καὶ οἱ στρατηγοὶ Χάρης καὶ Χαρίδημος.

Δημοσθένης νὰ τὸν ἐκδιώξωσιν, ἵνα μὴ ἐμβάλωσι τὴν πόλιν, ἕνεκα τῆς προστασίας ἀπίστου φυγάδος, εἰς πόλεμον, πρὸς ὃν δὲν ἐξήρκουν αἱ δυνάμεις της· ἀλλ' ὅτε ὁ Ἀντίπατρος, ὁ ἐπίτροπος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ Ἁρπάλου, τότε συνεβούλευσε νὰ μὴ τὸν παραδώσωσι, λέγων ὅτι ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις πρέπει νὰ διατηρῇ τὴν ἀνεξαρτησίαν της καὶ νὰ φυλάττῃ τὸ δίκαιον τῆς ξενίας. Ὁ Ἅρπαλος ἔφυγε μετὰ τῶν θησαυρῶν του καὶ μετὰ 6,000 μισθοφόρων, οἵτινες τῷ ἐχρησίμευον ὡς σωματοφυλακὴ, εἰς τὴν *Κρήτην*, ὅπου ἐφονεύθη ὑπό τινος τῶν φίλων του ἕνεκα τῶν χρημάτων, καὶ οὕτως ἡ ἀπιστία ἀντημείφθη δι' ἀπιστίας. Ὁ δὲ δῆμος τῶν Ἀθηναίων φοβηθεὶς μὴ ἀναγκασθῇ νὰ δώσῃ λόγον τῶν χρημάτων, ὅσα εἶχον ἁρπάσει οἱ ῥήτορες, ἐνήργησε σύντονον ἐξέτασιν, περιερχόμενοι τὰς οἰκίας καὶ ἐρευνῶντες αὐτάς. Ὁ Δημοσθένης προέτεινε ψήφισμα νὰ ἐξετάσῃ τὸ πρᾶγμα ἡ τοῦ Ἀρείου Πάγου βουλὴ, καὶ ὅσοι φανῶσιν ἔνοχοι τῆς δωροδοκίας νὰ δικασθῶσι. Μεταξὺ δὲ τῶν πρώτων κατηγορηθέντων ὑπὸ τῶν μακεδονικῶς φρονούντων ἦτο καὶ ὁ Δημοσθένης, ὃν κατεδίκασεν ἡ βουλὴ ἄνευ ὑπαρχούσης ἀποδείξεως εἰς χρηματικὴν ποινὴν 50 ταλάντων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὅλη του περιουσία ἀνέβαινε μόλις εἰς 20 τάλαντα καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τὴν ποινὴν, ἐρρίφθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, ὅθεν ὅμως, πιθανῶς ἐν γνώσει τῶν ἀρχῶν, ἐδραπέτευσεν. Ἔζη δὲ ἐναλλὰξ ἐν *Τροιζῆνι* καὶ *Αἰγίνῃ* (325), ὅθεν μετὰ δακρύων ἔβλεπε τὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς. Πάντα, ὅσα γνωρίζομεν περὶ τῆς τοῦ Δημοσθένους διαγωγῆς ὡς πρὸς τὴν τοῦ Ἁρπάλου ὑπόθεσιν, συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς ἀθωότητός του. Ἐπίσης δὲ ἐγγυᾶται ἡμῖν ἡ πολλάκις δοκιμασθεῖσα ἁγνότης τοῦ χαρακτῆρός του, ὅτι ἦτο ἀνώτερος τοιαύτης δωροδοκίας· μολονότι ὁ Πλούταρχος ἄλλην περὶ τούτου ἰδέαν ἔχει.

Ἐνῷ δὲ ἔτι ὁ Δημοσθένης ἔζη εἰς τὴν ἐξορίαν, ἔφθασεν αἰφνιδίως ἡ εἴδησις τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου (323). Καὶ πάλιν δὲ ἠγέρθη ἡ Ἑλλὰς, τοῦ παραδείγματος δοθέντος ὑπὸ τῶν Ἀθηνῶν, ἵνα ἀποσείσῃ τὸν Μακεδονικὸν ζυγόν. Ὁ ἐξορισθεὶς Δημοσθένης ἠνώθη προθύμως μετὰ τῶν πρέσβεων, οὓς ἔπεμψαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς διαφόρους Ἑλληνικὰς πόλεις, ἵνα παρακινήσωσιν αὐτὰς πρὸς ἐπανάστασιν, καὶ ἤναπτε πανταχοῦ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου του τὴν φλόγα τοῦ πολέμου, ἀναδειχθεὶς καὶ τότε ἀνώτερος τῶν συνηγόρων τῆς Μακεδονίας. Πρὸς ἀμοιβὴν τῆς τοσαύτης ἀφοσιώσεως τοῦ Δημοσθένους πρὸς τὴν πατρίδα ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐξέδωκεν ἀσμένως ψήφισμα, δι' οὗ ἀνεκάλουν αὐτὸν ἐπισήμως. Ἐστάλη λοιπὸν τριήρης εἰς τὴν Αἴγιναν, ἵνα τὸν μετα-

φέρῃ οἴκαδε. Ὅτε δὲ ἀνήρχετο ἐκ τοῦ Πειραιῶς εἰς τὴν πόλιν, ἐξῆλθον πρὸς προϋπάντησίν του καὶ ἄρχοντες καὶ ἱερεῖς καὶ ἅπας ὁ δῆμος, ἵνα τὸν συνοδεύσωσιν εἰς τὴν πόλιν. Τότε δὲ ἐξέτεινεν, ὡς λέγουσι, τὰς χεῖρας μετὰ συγκινήσεως πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ηὐλόγησε τὴν ἡμέραν ταύτην, ἥτις προανήγγειλε τὴν ἐπιστροφήν του ἐνδοξοτέραν τῆς τοῦ Ἀλκιβιάδου, διότι οἱ συμπολῖται ὑπεδέχθησαν αὐτὸν κατὰ πεποίθησιν καὶ οὐχὶ κατ' ἀνάγκην.

Τὸ ἥμισυ τῆς Ἑλλάδος, Πελοποννήσιοι, Θεσσαλοί, Αἰτωλοί, Φωκεῖς, καὶ ἄλλαι φυλαὶ ἡνώθησαν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν εἰς μίαν συμμαχίαν, καὶ ἀπέστειλαν στρατὸν ὑπὸ τὸν ἱκανὸν Ἀθηναῖον στρατηγὸν *Λεωσθένην* πρὸς βορρᾶν κατὰ τοῦ Μακεδόνος ἀντιβασιλέως Ἀντιπάτρου, ὅστις ἀποκρουσθεὶς κατὰ τὰς Θερμοπύλας, ἐκλείσθη εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πόλιν *Λαμίαν*· ἕνεκα τούτου δὲ ὀνομάζεται ὁ πόλεμος οὗτος *Λαμιακός* (323—322). Ἀλλεπάλληλοι ἤρχοντο ἀγγελίαι νίκης· καὶ ὁ Δημοσθένης ἔβλεπε μεθ' ὑπερηφανείας καὶ χαρᾶς πλησιάζον τὸ τέρμα τῶν πόθων του. Ἐντὸς ὀλίγου ὅμως μετεβλήθη ἡ τύχη· ὁ Λεωσθένης ἐφονεύθη, οἱ Μακεδόνες ἐκέρδησαν ἐν Κραννῶνι νίκην, ὁ ζῆλος τῶν Ἑλλήνων ἐψυχράνθη, καὶ ἀποσπάσματά τινα τοῦ στρατοῦ ἀπῆλθον οἴκαδε. Ὁ Ἀντίπατρος προσέφερεν εἰς ἑκάστην πόλιν ἰδιαιτέρως τὴν εἰρήνην, καὶ διέλυσεν οὕτω τὴν συμμαχίαν, μέχρις οὗ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἔμειναν μεμονωμένοι κατ' αὐτοῦ. Βλέπων δὲ ὁ λαὸς ὅτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀντισταθῇ πλέον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἔστειλε πρεσβείαν ζητῶν εἰρήνην, ἧς τοὺς ὅρους καίτοι αὐστηροτάτους ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ. Οὕτω λοιπὸν ὑπεχρεώθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ πληρώσωσι τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου, νὰ μεταβάλωσι τὸ πολίτευμα, νὰ παραδοθῇ ἡ κυβέρνησις εἰς τοὺς ἔχοντας ἰδιοκτησίαν ἐπέκεινα τῶν 20 μνῶν, οἵτινες μόνοι ἤθελον ἔχει δικαίωμα ψήφου εἰς τὰς συνελεύσεις[1], καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Μουνυχίαν Μακεδονικὴ φρουρά. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἀπήτει ὁ Ἀντίπατρος καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Ὑπερίδου.

Ἀμφότεροι οἱ μνημονευθέντες ῥήτορες καὶ ἄλλοι τινὲς εὐθὺς, ὡς ἔμαθον τὴν ἐν Κραννῶνι μάχην, γνωρίζοντες ὅτι τὰ πάντα ἀπώλοντο καὶ ἀκούσαντες ὅτι ὁ Ἀντίπατρος ἐπέρχεται κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἀπῆλθον κρυφίως ἐκ τῆς πόλεως. Καὶ ὁ μὲν δῆμος ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Δημάδου, κατεψήφισε θάνατον κατ' αὐτῶν, ἵνα ἐξιλεώσωσι τὸν Ἀντίπατρον,

(1) Τοιουτοτρόπως ἐστερήθησαν τοῦ πολιτικοῦ δικαιώματος πλέον τῶν 12,000 πολιτῶν· ὅσοι δὲ δὲν εἶχον τὴν κατὰ νόμον ἰδιοκτησίαν συνεποσοῦντο, ἐκτὸς ἐκείνων, οἵτινες μετώκησαν εἰς Θράκην, εἰς 9,000.

ὁ δὲ Ἀντίπατρος, ἅμα εἰσελθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔστειλε στρατὸν ὑπὸ τὸν Ἀρχίαν, τὸν Φυγαδοθήραν ἐπονομασθέντα, πρώην ὑποκριτήν, πρὸς ἀναζήτησιν καὶ σύλληψιν τῶν φυγάδων. Οὗτος δὲ μεταβὰς εἰς Αἴγιναν ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ αὐτόθι Αἰακείου, ὅπου εἶχον καταφύγει, τὸν Ὑπερίδην καὶ δύο ἄλλους, καὶ τοὺς ἔστειλε πρὸς τὸν Ἀντίπατρον εἰς τὰς Κλεωνὰς[1], ὅπου ἐθανατώθησαν, ἀφοῦ πρῶτον ἀπέκοψαν τὴν γλῶσσαν τοῦ Ὑπερίδου. Μαθὼν δὲ εἶτα ὁ Ἀρχίας ὅτι ὁ Δημοσθένης εἶχε καταφύγει εἰς τὴν μικρὰν νῆσον *Καλαυρίαν*[2] ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ποσειδῶνος, διέπλευσεν ἐκεῖ μετὰ πλοιαρίων, καὶ ἀπέβη μετὰ Θρᾳκῶν δορυφόρων. Ἀφοῦ δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν καὶ μάτην προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὸν Δημοσθένην νὰ ἐξέλθῃ ἐκεῖθεν καὶ ν' ἀπέλθῃ εἰς τὸν Ἀντίπατρον, βεβαιῶν αὐτὸν ὅτι δὲν θέλει πάθει οὐδὲν κακόν, ἤρχισεν ἔπειτα νὰ τῷ ὁμιλῇ μετ' ὀργῆς καὶ νὰ τὸν ἀπειλῇ. Τότε δὲ εἶπεν αὐτῷ ὁ Δημοσθένης «Νῦν λέγεις τὰ ἐκ τοῦ Μακεδονικοῦ τρίποδος· ἕως τώρα ὑπεκρίνου. Περίμενε ὀλίγον, ἕως οὗ γράψω ὀλίγους στίχους εἰς τὴν οἰκίαν μου,» καὶ προὐχώρησεν εἰς τὰ ἔνδον τοῦ ναοῦ. Λαβὼν δὲ βιβλίον διὰ νὰ γράψῃ δῆθεν, ἔφερε τὸν κάλαμον, εἰς ὃν ὑπῆρχε δηλητήριον, εἰς τὸ στόμα, ὡς συνείθιζεν, ὅτε ἐσκέπτετο καὶ ἔγραφε, τὸν ἐκράτησεν ὀλίγον καὶ ἔπειτα καλύψας τὴν κεφαλήν του ἔκλινεν αὐτήν. Καὶ οἱ μὲν παρὰ τὰς θύρας ἱστάμενοι δορυφόροι τὸν κατεγέλων ὡς δειλὸν καὶ τὸν ἐκάλουν ἄνανδρον, ὁ δὲ Ἀρχίας προσελθὼν τὸν παρεκάλει νὰ ἐγερθῇ ὑποσχόμενος αὐτῷ νὰ τὸν διαλλάξῃ πρὸς τὸν Ἀντίπατρον. Ἤδη δὲ αἰσθανόμενος ὁ Δημοσθένης ὅτι ἤρχισε τὸ δηλητήριον νὰ ἐνεργῇ, ἀπεκάλυψε τὴν κεφαλὴν καὶ στρέψας τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν Ἀρχίαν εἶπε «σπεῦσον νῦν νὰ ὑποκριθῇς τὸν Κρέοντα τῆς τραγῳδίας καὶ νὰ ῥίψῃς τὸ σῶμα τοῦτο ἄταφον[3]· ἐγὼ δέ, ὦ φίλε Πόσειδον, ἔτι ζῶν ἐξέρχομαι ἐκ τοῦ ναοῦ σου, ὃν ἐβεβήλωσεν ὁ Ἀντίπατρος καὶ οἱ Μακεδόνες.» Ταῦτα δὲ εἰπὼν καὶ ζητήσας νὰ τὸν στηρίξωσι, διότι ἔτρεμε καὶ προσέκοπτε, μόλις προέβη ὀλίγον καὶ παρελθὼν ἐμπρὸς τοῦ βωμοῦ, ἔπεσε καὶ στενάξας ἐξέπνευσεν. Ἀπέθανε λοιπὸν ὁ ἐξοχώτατος τῶν Ἀθηνῶν ῥήτωρ τῇ 10 τοῦ Πυανεψιῶνος (Ὀκτωβρίου, Νοεμβρίου) τοῦ 322, καθ' ἣν αἱ γυναῖκες νηστεύουσιν ἑορτάζουσαι παρὰ τῇ θεᾷ Δήμητρι τὴν σκυθρωποτάτην τῶν Θεσμοφορίων ἡμέραν. Ὀλίγον δὲ ὕστερον ἀποδίδων ὁ δῆμος εἰς τὸν Δημοσθένην τὴν ὀφειλομένην τιμήν, ἔστησεν αὐτῷ ἀνδριάντα χαλκοῦν ἐν Καλαυρίᾳ, καὶ

(1) Πόλις μεταξὺ Ἄργους καὶ Κορίνθου. (2) Ὁ τανῦν Πόρος. (3) Ὑπαινίττεται τὴν Ἀντιγόνην τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὸν Κρέοντα, ἀπαγορεύοντα τὴν ταφὴν τοῦ Πολυνείκους.

εψήφισε νὰ τρέφηται πάντοτε ἐν τῷ Πρυτανείῳ ὁ πρεσβύτατος τῆς γενεᾶς του. Εἰς δὲ τὴν βάσιν τοῦ ἀνδριάντος ἐγράφη τὸ ἑξῆς περίφημον ἐπίγραμμα

«*Ἴσην τὴν ῥώμην τῇ γνώμῃ ἐάν, ὦ Δημόσθενες, εἶχες*
δὲν θὰ ἐπάτ' εἰς Ἑλλάδα Ἄρης ποτὲ Μακεδών.»

Ὁ Δημοσθένης ἠγωνίσθη καὶ ἀπέθανε βεβαίως ὑπὲρ ἀπολωλότος πράγματος, οὐχ ἧττον ὅμως εἶναι ἄξιος τῆς μεγίστης τιμῆς καὶ δόξης. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔσχον ὀλίγους ἄνδρας, οἵτινες παρεδόθησαν μετὰ τοιαύτης ἀφοσιώσεως καὶ γενναιοφροσύνης εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος.

33. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ,

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ.

Ἀλέξανδρος[1] Γ'. βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, υἱὸς τοῦ Φιλίππου, ἐγεννήθη κατὰ τὸ 356 π. Χ.· ἐκ πατρὸς μὲν κατήγετο ἀπὸ τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ προγόνου τῶν τῆς Μακεδονίας βασιλέων, ἐκ δὲ τῆς μητρός του *Ὀλυμπιάδος*[2], θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἠπειρωτῶν Νεοπτολέμου, ἀπὸ τοῦ Ἀχιλλέως[3]. Κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα, καθ' ἣν ἐγεννήθη ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς λέγεται, ἐνεπρήσθη ὁ περίφημος ναὸς τῆς *Ἀρτέμιδος* ἐν Ἐφέσῳ[4], καὶ διηγοῦνται, ὅτι ὁ βασιλεὺς Φίλιππος κατὰ τὴν ἡμέραν

(1) Διόδωρ. 16, 86. 17, 2 καὶ ἑξῆς. 18, 3—4—26. 20, 81. 30, 21. Πλούτ. ἐν β. Ἀλεξάνδρου, καὶ Ἀρριαν. Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου.

(2) Λέγεται, ὅτι πρὸ τῆς νυκτὸς, καθ' ἣν ἡ Ολυμπιὰς ἐγένετο νύμφη, ὠνειρεύθη ὅτι ἔγεινε βροντὴ καὶ ἔπεσε κεραυνὸς εἰς τὴν γαστέρα της, καὶ ἐκ τῆς πληγῆς πῦρ πολὺ ἀναφθὲν καὶ εἶτα διαρρηγνύμενον εἰς φλόγας, πανταχοῦ κινουμένας, διελύθη Ὁ δὲ Φίλιππος ὀλίγον μετὰ τὸν γάμον εἶδε καθ' ὕπνον ὅτι ἐπέθηκε σφραγῖδα ἐπὶ τῆς γαστρὸς τῆς γυναικός του, ἡ δὲ γλυφὴ τῆς σφραγῖδος εἶχεν, ὡς ἐνόμιζεν, εἰκόνα λέοντος· ταῦτα διαφόρως ἐξήγουν οἱ τότε ἑρμηνευταὶ τῶν ὀνείρων, περὶ οὗ ἴδε Πλούτ. ἐν β. Ἀλεξάνδρου 2.

(3) Ὁ Νεοπτόλεμος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως, οὗτινος πατὴρ ἦτο ὁ Πηλεὺς, ὁ υἱὸς τοῦ Αἰακοῦ· ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος ἐκ πατρὸς μὲν ἦτο Ἡρακλείδης ἐκ μητρὸς δὲ Αἰακίδης.

(4) Τὴν πρώτην τοῦ Ἑκατομβαιῶνος, (Ἰούνιον, Ἰούλιον) ὁπότε ὁ Ἡρόστρατος ἔκαυσε τὸν ναὸν τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος, ἐλπίσας διὰ τοῦ ἐγκλήματος τούτου ν' ἀποθανατισθῇ, ἔστω καὶ ἐπὶ κακοῦ. Τότε δὲ ὁ Μάγνης Ἡγησίας, ἀδόκιμός τις ῥήτωρ, εἶπεν ὅτι ἑπόμενον ἦτο νὰ καῇ ὁ ναὸς, διότι ἡ Ἄρτεμις ἠσχολεῖτο περὶ τὴν Ὀλυμπιάδα εἰς τοῦ Ἀλεξάνδρου τὴν γέννησιν. (Ἡ Ἄρτεμις ἐταυτίζετο μετὰ τῆς Ἠλειθυίας, θεᾶς τῶν τοκετῶν).

τῆς γεννήσεως τοῦ υἱοῦ του μόλις εἶχε καταχυριεύσει τὴν Ποτίδαιαν ἐν Μακεδονίᾳ (τὴν νῦν Κασσάνδραν) ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν καὶ δύο ἄλλων λαμπρῶν νικῶν[1]· ὁ υἱὸς λοιπὸν ἔπρεπεν, ὡς ἐπίστευον, νὰ ἦναι προωρισμένος πρὸς νικηφόρον ἡρωϊκὸν βίον, ἡ δὲ ἀπώλεια τοῦ μεγίστου εἰς τοὺς Ἕλληνας γνωστοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀσίας ἐσήμαινεν ἀναμφιβόλως τὴν μέλλουσαν καταστροφὴν τοῦ μεγάλου Ἀσιατικοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Φίλιππος ἔδωκεν εἰς τὸν διάδοχον τοῦ θρόνου του ἐπιμελῆ καὶ αὐστηρὰν ἀνατροφήν. Εἰς τὰς τῆς ἱππικῆς ἀσκήσεις διεκρίνετο τὸ παιδίον ἐνωρὶς ἤδη πρὸ πάντων τῶν ἄλλων· διὸ ὅτε ποτὲ ὁ Θεσσαλὸς *Φιλόνειχος* ἔφερε νὰ πωλήσῃ εἰς τὸν Φίλιππον τὸν *Βουκεφάλαν* ἢ *Βουκέφαλον*, καὶ ἐζήτει δι' αὐτὸν 13 τάλαντα, (78,000 τῶν τότε δραχμῶν) κατέβησαν ὅλοι εἰς τὴν πεδιάδα, ἵνα δοκιμάσωσι τὸν ἵππον, ὅστις ἐφαίνετο δύσκολος καὶ ὅλως ἄχρηστος, καὶ οὔτε ἀναβάτην ἐδέχετο, οὔτε φωνήν τινος τῶν περὶ τὸν Φίλιππον ὑπέμενεν, ἀλλ' ὠρθοῦτο ἐναντίον ὅλων. Τότε ἀγανακτήσας ὁ Φίλιππος διέταξε νὰ τὸν ἀπαγάγωσιν, ὡς ἐντελῶς ἄγριον καὶ ἀδάμαστον· ἀλλὰ παρὼν ὁ Ἀλέξανδρος εἶπεν, «ὁποῖον ἵππον ἀφίνουσιν, ἐξ ἀπειρίας καὶ δειλίας μὴ δυνάμενοι νὰ τὸν μεταχειρισθῶσιν», καὶ ἐζήτησε τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ πατρός του νὰ τὸν δοκιμάσῃ καὶ αὐτός. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Φίλιππου ἐσιώπησεν· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλέξανδρος πολλάκις ἐπανέλαβε τὴν παράκλησιν καὶ ἐλυπεῖτο, εἶπεν ὁ Φίλιππος: «Κατηγορεῖς πρεσβυτέρους σου, ὡς ἂν ἤξευρες σὺ περισσότερα, ἢ ὡς ἂν ἠδύνασο σὺ νὰ μεταχειρισθῇς τὸν ἵππον». «Αὐτὸν τοὐλάχιστον, ἀπεκρίθη ὁ Ἀλέξανδρος, θὰ μετεχειριζόμην κάλλιον τῶν ἄλλων.»—«Καὶ ἂν δὲν τὸ κατορθώσῃς εἶπεν ὁ Φίλιππος, τίνα τιμωρίαν θὰ λάβῃς τῆς προπετείας σου;» — «Ἐγώ, ἀπήντησεν ὁ Ἀλέξανδρος, καταβάλλω τὴν τιμὴν τοῦ ἵππου.» Τότε λοιπὸν ἐγέλασαν ὅλοι, καὶ ὁ Φίλιππος ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον νὰ δοκιμάσῃ τὸν Βουκέφαλον. Προσελθὼν δὲ ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸν ἵππον, καὶ λαβὼν τὰς ἡνίας τὸν ἔστρεψε πρὸς τὸν Ἥλιον, ἐννοῶν, ὡς φαίνεται, ὅτι ὁ ἵππος ἔβλεπε τὴν σκιὰν πίπτουσαν καὶ σαλευομένην ἔμπροσθέν του, καὶ διὰ τοῦτο ἐταράσσετο. Ὀλίγον δὲ οὕτω παρακολουθήσας τὸν ἵππον, ἐνῷ ἐκάλπαζε, καὶ διὰ τῆς χειρὸς κολακεύσας αὐτόν, ὡς τὸν εἶδε πληρούμενον θυμοῦ, ἀπέρριψεν ἡσύχως τὴν χλαμύδα

---

(1) Καὶ ἡ μὲν μία ἀγγελία ἦτο ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ ἡττήθησαν ἐν μεγάλῃ μάχῃ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Φιλίππου Παρμενίωνος, ἡ δὲ ὅτι ἐνίκησεν ὁ Φίλιππος εἰς τὰ Ὀλύμπια, ἔνθα ἠγωνίζοντο οἱ ξένοι βασιλεῖς δι' ἵππων καὶ ἁρμάτων, δι' ἵππου ἐπιβαινομένου (κέλητος).

του, καὶ ἀναπηδήσας ἀνέβη καὶ ἐκάθησεν ἀσφαλῶς ἐπ' αὐτοῦ. Καὶ συστείλας ὀλίγον τὰς ἡνίας, ἔσφιγξε τὸν χαλινὸν χωρὶς νὰ τὸν μαστιγώσῃ ἢ νὰ τὸν κτυπήσῃ διὰ τῶν πτερνιστήρων. Ὡς δὲ εἶδεν ὅτι τοῦ ἵππου ἡ ἀγριότης ἔπαυσε, καὶ ἤθελε νὰ τρέξῃ, τὸν ἀφῆκε καὶ τὸν ἐκτύπα διὰ τοῦ ποδός. Οἱ δὲ περὶ τὸν Φίλιππον κατ' ἀρχὰς μὲν ἐλυποῦντο σιωπῶντες, ὡς δὲ εἶδον ὅτι ὁ παῖς διηύθυνε τὸν ἵππον κατὰ τὴν θέλησίν του καὶ ἐπανῆλθεν κατ' εὐθεῖαν σοβαρὸς καὶ χαίρων, οἱ μὲν ἄλλοι ὅλοι ἠλάλαζον, ὁ δὲ πατήρ του λέγεται, ὅτι καὶ ἐδάκρυσεν ὀλίγον ὑπὸ χαρᾶς, καὶ ὅτε κατέβη, τὸν ἐφίλησεν εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ εἶπεν «ὦ παῖ, ζήτει βασιλείαν ἀξίαν σοῦ, διότι ἡ Μακεδονία δὲν σὲ χωρεῖ.» Ὁ βουκέφαλος ὑπῆρχεν ὁ προσφιλὴς ἵππος τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἔφερεν αὐτὸν εἰς τὰς μάχας καὶ εἰς τὰς ἐκστρατείας του μέχρι τῆς Ἰνδίας.

Ἀπὸ τοῦ 13 ἔτους τῆς ζωῆς ἀνέλαβεν ὁ φιλόσοφος *Ἀριστοτέλης* τὴν περαιτέρω πνευματικὴν μόρφωσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Φίλιππος εἶχε γράψει εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ του· μάθε ὅτι μοὶ ἐγεννήθη υἱός· χαίρω δὲ οὐχί, διότι ἀπέκτησα υἱόν, ἀλλὰ διότι ἐγεννήθη οὗτος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν σου· ὑπὸ σοῦ ἀνατρεφόμενος καὶ παιδευόμενος, θὰ γείνῃ ἄξιος ἡμῶν καὶ ἱκανὸς πρὸς τὸν μέγαν προορισμὸν, ὅστις θὰ ἦναί ποτε κληρονομία αὐτοῦ.» Ὁ Ἀλέξανδρος ἠκολούθησε τὸν σοφόν του διδάσκαλον μετὰ μεγάλης φιλομαθείας εἰς τὰς διαφόρους ἐπιστήμας, καὶ ἠγάπα αὐτὸν ὡς υἱὸς τὸν πατέρα. Καὶ μετὰ ταῦτα δὲ ἐθαύμαζε καὶ ἠγάπα ὁ Ἀλέξανδρος μεγάλως τὸν διδάσκαλόν του· διὸ ἔλεγε συχνὰ ὅτι εἰς τὸν πατέρα του ὀφείλει μόνον τὸ ζῆν, εἰς δὲ τὸν διδάσκαλόν του τὸ εὖ ζῆν. Ταχέως δὲ ἀνεπτύχθη ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ τολμηρὸν καὶ ἰσχυρὸν πνεῦμα τοῦ βασιλόπαιδος· ὁ Ἀριστοτέλης κατεπράϋνε τὴν πρώτην σφοδρότητα καὶ περιπάθειαν τῆς ψυχῆς του καὶ διήγειρεν εἰς αὐτὸν σοβαρὸν τρόπον σκέψεως καὶ εὐγενὲς καὶ ὑψηλὸν φρόνημα, ὅπερ περιεφρόνει τὰς κοινὰς ἀπολαύσεις τοῦ βίου καὶ ἐπεδίωκεν ἕνα μόνον ὑψηλὸν σκοπὸν, νὰ πληρώσῃ τὸν κόσμον τῆς δόξης μεγάλων κατορθωμάτων·

«*ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθός, κρατερός τ' αἰχμητής.*»

ἦτο ὁ προσφιλέστατος εἰς αὐτὸν στίχος τῆς Ἰλιάδος (3, 179), διὸ καὶ πολλάκις τὸν ἐπανελάμβανεν· ἡ δὲ Ἰλιάς, δι' ἧς δοξάζεται ὁ μέγας πρόγονός του Ἀχιλλεύς, ἦτο τὸ προσφιλέστατον αὐτοῦ βιβλίον. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἦτο τὸ ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέβλεπεν. Ἡ ὁρμὴ πρὸς τὴν δόξαν καὶ τὰ μεγάλα κατορθώματα ἐπλήρωσεν ἤδη τὴν ψυχὴν τοῦ παιδός, καὶ τοῦτο ἐγένετο τὸ ἐπικρατοῦν πάθος

τοῦ βίου του. «Ὦ παῖδες, ὁ πατήρ μου θὰ κυριεύσῃ τὰ πάντα καὶ οὐδὲν μέγα καὶ λαμπρὸν θ' ἀφήσῃ νὰ πράξω μεθ' ὑμῶν ἔλεγεν, ὡς ἀναφέρεται, ὁ παῖς συχνάκις μετὰ λύπης πρὸς τοὺς συνηλικιώτας του, ὁσάκις ἀνηγγέλλετο ὅτι ὁ Φίλιππος ἢ πόλιν ἔνδοξον ἐκυρίευσεν ἢ μάχην τινὰ περιφανῆ ἐνίκησε· διότι ἐνόμιζεν ὅτι ὅσον περισσοτέραν δόξαν λάβει παρὰ τοῦ πατρός, τόσον ὀλιγώτερα θὰ κατορθώσῃ δι' ἑαυτοῦ. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκ γενετῆς προωρισμένος πρὸς ἡρωϊκὰς πράξεις,

Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας.

μετὰ ὀξυτάτου νοὸς καὶ μεγίστης στρατηγικῆς εὐφυΐας ἥνωνε μέγαν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἀκλόνητον πεποίθησιν εἰς τὴν δύναμίν του καὶ τὴν τύχην του. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐξωτερικόν του ἐδείκνυε τὸν ἥρωα, τὸ στερεὸν βάδισμα, τὸ ζωηρὸν βλέμμα, τὸ ἀνάσιλον τῆς κόμης καὶ ἡ δύνα-

μις τῆς φωνῆς του· ὅταν ἀνεπαύετο, κατέθελγε τοὺς βλέποντας ἡ γλυκύτης τοῦ προσώπου του, ἡ εὐάρεστος ἐρυθρότης τῆς παρειᾶς του, ἡ ὑγρότης τῶν ὀφθαλμῶν του καὶ ἡ ὀλίγον πρὸς τὰ ἀριστερὰ κλίνουσα κεφαλή. Ὁ ἀγαλματοποιὸς *Λύσιππος* ἐγνώριζε κάλλιστα ν' ἀπεικονίσῃ τοὺς χαρακτῆρας τούτους τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ διὰ τοῦτο ὑπ' αὐτοῦ καὶ μόνου ἐπέτρεψε νὰ κατασκευασθῶσιν οἱ ἀνδριάντες του.

Ἐν τοῖς περιστοιχίζουσι τὸν Ἀλέξανδρον κατὰ τὴν νεότητα αὐτοῦ, ἐν τῇ αὐλῇ καὶ μεταξὺ τῆς Μακεδονικῆς ἀριστοκρατίας, καὶ δὴ παρ' ἅπαντι τῷ λαῷ ἦτο διὰ τῶν σχεδίων τοῦ Φιλίππου ἡ περὶ πολέμου κατὰ τῆς Περσίας ἰδέα γενικῶς προητοιμασμένη, ἡ δὲ νεανικὴ ψυχὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὠνειρεύετο ἐνωρὶς ἤδη περὶ λαμπρῶν νικῶν καὶ ἁλώσεων ἐν τῇ ἀπομεμακρυσμένῃ Ἀσίᾳ, περὶ ἐκδικητικῆς ἐκστρατείας τῶν ἡνωμένων Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων ἐναντίον τοῦ βαρβάρου λαοῦ, ὅστις πρότερον εἶχε καταστρέψει τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ τοὺς ναοὺς τῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων. Ὅτε ποτὲ ἦλθον πρέσβεις τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως Φιλίππου εἰς τὴν *Πέλλαν*[1], καὶ ὁ Ἀλέξανδρος παῖς ἔτι ὢν ἐξένιζεν αὐτοὺς ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ πατρός του, ἀφοῦ ἀπέκτησε πρὸς αὐτοὺς οἰκειότητα, τοσοῦτον τοὺς κατέθελξε διὰ τῆς φιλοφροσύνης του, καὶ διότι οὐδὲν τοὺς ἠρώτησε παιδαριῶδες ἢ μικρὸν ἐρώτημα, ἀλλ' ἐζήτει νὰ μάθῃ τὰ μήκη τῶν ὁδῶν καὶ τὸν τρόπον τῆς ὁδοιπορίας πρὸς τὴν ἄνω Ἀσίαν, καὶ περὶ τοῦ βασιλέως ὁποῖός τις ἦτο πρὸς τοὺς πολέμους καὶ τίς τῶν Περσῶν ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ δύναμις· ὥστε ἐθαύμασαν καὶ ἐξεπλάγησαν οἱ πρέσβεις καὶ μηδαμινὴν ἐξέλαβον τὴν δεινότητα τοῦ Φιλίππου ὡς πρὸς τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν μεγαλοπραγμοσύνην τοῦ παιδίου. Ὡς νεανίας 16 ἐτῶν ἐξετέλεσεν ὁ Ἀλέξανδρος τὸ πρῶτον πολεμικὸν κατόρθωμα. Ὅτε δηλ. ὁ Φίλιππος ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Βυζαντίων, ὁ Ἀλέξανδρος μείνας ἐν Μακεδονίᾳ κύριος τῶν πραγμάτων, κατέστρεψε τοὺς ἀποστατήσαντας Μεδάρους ἢ *Μαίδους* (ἔθνος Θρᾳκικόν, ὅμορον τῇ Μακεδονίᾳ), καὶ κυριεύσας τὴν πόλιν αὐτῶν τοὺς μὲν βαρβάρους ἐξεδίωξε, κατοικίσας δὲ ἐκεῖ μικρὸν πληθυσμόν, ὠνόμασεν αὐτὴν *Ἀλεξανδρούπολιν*. Ἐν *Χαιρωνείᾳ* ἐνίκησεν ὁ Φίλιππος κατὰ μέγα μέρος διὰ τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας τοῦ Ἀλεξάνδρου (σελ. 571)· διότι λέγεται ὅτι πρῶτος ὁ Ἀλέξανδρος ἐρρίφθη κατὰ τοῦ ἱεροῦ τῶν Θηβαίων λόχου.

---

(1) Πέλλα, πόλις ἀρχαία τῆς Μακεδονίας, πατρὶς καὶ καθέδρα τοῦ βασιλέως Φιλίππου καὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἡ τανῦν Πέλλα.

Ὁ Φίλιππος εἶχε δίκαιον νὰ ὑπερηφανεύηται διὰ τὸν πλήρη ἐλπίδων υἱόν, νὰ ὑπεραγαπᾷ αὐτὸν ὡς τὸν μέλλοντα ἐκτελεστὴν τῶν σχεδίων του καὶ νὰ χαίρῃ ὁσάκις ἤκουε τοὺς Μακεδόνας αὐτὸν μὲν νὰ ὀνομάζωσι στρατηγόν των τὸν δὲ Ἀλέξανδρον βασιλέα των. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ Φιλίππου ἐταράχθη ἡ μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ σχέσις, ἰδίως διότι ἡ μήτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρου *Ὀλυμπιάς*, ἣν οὗτος θερμῶς ἠγάπα, παρημελεῖτο ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἐρῶντος ἄλλων. Τὰ μέγιστα δὲ ἐλυπήθη ὁ Ἀλέξανδρος, ὅτε ὁ Φίλιππος ἔλαβε καὶ δευτέραν σύζυγον ἐκτὸς τῆς Ὀλυμπιάδος, *Κλεοπάτραν*, τὴν ἀνεψιὰν τοῦ στρατηγοῦ του *Ἀττάλου*. Ἐν τῷ συμποσίῳ τοῦ γάμου μεθύων ὁ Ἄτταλος ἐξεφώνησεν: «ὦ Μακεδόνες, παρακαλέσατε τοὺς θεοὺς νὰ γεννηθῇ ἐκ τοῦ Φιλίππου καὶ τῆς Κλεοπάτρας γνήσιος τῆς βασιλείας διάδοχος!» Ἐπὶ τούτῳ δὲ παροξυνθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέκραξεν: «ἐγὼ λοιπόν, κακὴ κεφαλή, σοὶ φαίνομαι νόθος», καὶ ἔρριψε ποτήριον κατ' αὐτοῦ. Τότε δὲ ἐγερθεὶς ὁ Φίλιππος ἐναντίον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔσυρε τὸ ξίφος, καὶ ἤθελε τὸν διατρυπήσει, ἐὰν δὲν προσέκοπτεν ἕνεκα τοῦ θυμοῦ του καὶ τοῦ οἴνου καὶ ἔπιπτεν. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἐφυβρίζων αὐτὸν εἶπεν: «οὗτος, ὦ ἄνδρες, ἑτοιμάζεται νὰ διαβῇ ἐξ Εὐρώπης εἰς Ἀσίαν», ἐνῷ ἀπὸ κλίνης εἰς κλίνην διαβαίνων ἔπεσεν. Εἶτα δὲ λαβὼν τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ ἀποκαταστήσας αὐτὴν εἰς Ἤπειρον, ὁ ἴδιος διέτριβε παρὰ τοῖς Ἰλλυριοῖς. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ, Δημάρατος ὁ Κορίνθιος, διὰ φιλοξενίας συνδεδεμένος μετὰ τῆς οἰκίας ἦλθεν εἰς Πέλλαν πρὸς τὸν Φίλιππον. Μετὰ δὲ τὰς συνήθεις δεξιώσεις ἠρώτησεν αὐτὸν ὁ Φίλιππος ἂν ἔχωσι πρὸς ἀλλήλους ὁμόνοιαν οἱ Ἕλληνες: «Τῳόντι, τῷ εἶπεν, ὦ βασιλεῦ, ἁρμόζει εἰς σὲ νὰ μεριμνᾷς περὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ τὸν ἰδικόν σου οἶκον ἐνέπλησας τοσαύτης στάσεως καὶ τοσούτων κακῶν, καὶ ἀπεμάκρυνας ἀπὸ σοῦ ἐκείνους, οἵτινες ἔπρεπε νὰ σοὶ ἦναι οἱ ἐγγύτατοι καὶ οἱ φίλτατοι». Οἱ εἰλικρινεῖς οὗτοι λόγοι προὐξένησαν ἀγαθὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν βασιλέα· διὸ ἔστειλε τὸν Δημάρατον εἰς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν ἔφερεν ὀπίσω. Ἀλλ' αἱ ἐπιστολαὶ τῆς ἀποδιωχθείσης Ὀλυμπιάδος, σφοδρᾶς καὶ ἐμπαθοῦς γυναικός, πρὸς τὸν υἱόν, ὅστις εἶχεν ἤδη συνδιαλλαγῆ πρὸς τὸν πατέρα του, διήγειραν ἐντὸς ὀλίγου αὖθις νέαν ὑποψίαν κατὰ τοῦ πατρός· ὥστε πάλιν ἐπῆλθεν ἐκ νέου νέα ψυχρότης μεταξὺ υἱοῦ καὶ πατρός, ἥτις διήρκεσε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου. Ὅτε δὲ ἐφονεύθη ὁ Φίλιππος, εἶχον ὑποψίαν κατὰ τῆς Ὀλυμπιάδος ὅτι καὶ αὕτη μετέσχε κάπως τοῦ σχεδίου, παρακινήσασα καὶ παροξύνασα πρὸς τὴν δολοφονίαν τὸν Παυ-

σανίαν, πολλοὶ μάλιστα διετείνοντο ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε γνῶσιν τοῦ πράγματος. Ἀλλ' ἡ ὑποψία αὕτη ἦτο ἀναξία τοῦ εὐγενοῦς χαρακτῆρος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἡ δὲ καταδίωξις καὶ ἡ τιμωρία ἐκείνων, οἵτινες ἐθεωροῦντο συμμέτοχοι τῆς συνωμοσίας τοῦ Παυσανίου εἶναι ἀποχρῶσα ἀπόδειξις περὶ τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ.

Ὁ 20ετὴς Ἀλέξανδρος τελέσας τὰ τῆς κηδείας τοῦ πατρός του ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον (336), οὐχὶ ἄνευ ἀντιστάσεως πολλῶν ἐναντίων μερίδων· ἐλαττώσας ὅμως τοὺς φόρους προσείλκυσε τὴν ἀγάπην τοῦ στρατεύματος καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ οὕτως, ὥστε ἡ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἡσυχία ἐντὸς ὀλίγου ἀποκατεστάθη. Λίαν δὲ ἐπικίνδυνος ἔτι ἦτο ὁ στρατηγὸς Ἄτταλος, ὅστις ὁμοῦ μετὰ τοῦ *Παρμενίωνος* εἶχεν ἤδη προπεμφθῇ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου μετὰ μικροῦ τινος στρατεύματος εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸς πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, καὶ ὅστις ἐπεθύμει νὰ κηρύξῃ τὸν υἱὸν τῆς ἀνεψιᾶς του Κλεοπάτρας διάδοχον τοῦ Φιλίππου, ἵνα ἀναλάβῃ μόνος του τὴν βασιλείαν. Κατεδικάσθη δὲ οὗτος ὡς ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας εἰς θάνατον καὶ ἐφονεύθη ὑπό τινος μετὰ στρατεύματος εἰς τὴν Ἀσίαν σταλέντος πιστοῦ τοῦ βασιλέως. Οὐχ ἧττον ὅμως ἡ θέσις τοῦ νέου βασιλέως ἦτο ἀκόμη δυσχερὴς καὶ ἐπικίνδυνος. Αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις ὕψωσαν πάλιν πλήρεις ἐλπίδος τὴν κεφαλήν, ἵνα ἀποσείσωσι τὸν Μακεδονικὸν ζυγόν, αἱ δὲ Θρᾳκικαὶ καὶ Ἰλλυρικαὶ φυλαὶ πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμάς, αἵτινες εἶχον καθυποταγῆ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἔλαβον μὲ τὸν ἴδιον σκοπὸν τὰ ὅπλα. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε ταχέως καὶ γενναίως νὰ καταβάλῃ τὴν ἀποστασίαν. Καὶ κατὰ πρῶτον ἐξεστράτευσε μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ δὴ κατὰ τῶν Θηβαίων, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ ἐκδιώξωσιν ἐκ τῆς Καδμείας τὴν Μακεδονικὴν φρουράν· ἔφθασε δὲ εἰς τὴν Βοιωτίαν τόσον ταχέως, ὥστε οἱ ἐχθροί, οἵτινες δὲν εἶχον εἰσέτι ἀρκούντως ἐξοπλισθῆ, ἐκπλαγέντες ἐκ τῆς ταχύτητος ὑπεκρίθησαν εἰρηνικὰ φρονήματα καὶ ἅπαντες οἱ Ἕλληνες, ἐκτὸς τῶν Σπαρτιατῶν, ἐχειροτόνησαν διὰ τῶν πρέσβεών των ἐν Κορίνθῳ τὸν Ἀλέξανδρον ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους, ὡς καὶ πρότερον τὸν πατέρα του Φίλιππον, αὐτοκράτορα καὶ στρατηγὸν κατὰ τῆς Περσίας.

Εἰς Κόρινθον συνῆλθε πλῆθος Ἑλλήνων πολιτικῶν καὶ φιλοσόφων ἵνα ἴδωσι τὸν βασιλόπαιδα. Μόνον γνωστός τις ἰδιότροπος ἄνθρωπος, ὁ κυ-

(1) Σινώπη, πόλις τῆς Παφλαγονίας ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, κειμένη ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

νικὸς φιλόσοφος *Διογένης* ὁ Σινωπεὺς[1], ὅστις ἔτυχε τότε νὰ διατρίβῃ ἐν Κορίνθῳ, ὀλίγην ἔδειξε φροντίδα διὰ τὸν βασιλέα, καὶ ἀνεπαύετο ἐν τῷ πίθῳ του παρὰ τὸ ἄλσος τῶν κυπαρίσσων τοῦ *Κρανείου*[1]. Οὗτος ἐπρέσβευε τὴν Σωκρατικὴν ἀρχήν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ ἦναι εὐτυχὴς καὶ γείνῃ ὅμοιος τῷ θεῷ, πρέπει νὰ χρειάζηται ὅσον τὸ δυνατὸν

Ἀλέξανδρος καὶ Διογένης.

ὀλιγώτερα, καὶ διὰ τοῦτο εἶχεν ἐκλέξει νῦν ὡς κατοικίαν πίθον τινά. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεσκέφθη τὸν ἰδιότροπον τοῦτον, ὃν εὗρεν ἔμπροσθεν τοῦ πίθου του ἐξηπλωμένον εἰς τὸν Ἥλιον· τὸν ἐχαιρέτισε δὲ φιλικῶς καὶ τὸν ἠρώτησεν, ἐὰν ἔχῃ πράγματός τινος ἀνάγκην, «ν' ἀποσυρθῇ ὀλίγον ἀπὸ τὸν Ἥλιον» ἀπεκρίθη ὁ Διογένης[2]. Τοσοῦτον δὲ ἐθαύμασεν ὁ Ἀλέξανδρος τὸ μέγεθος τοῦ ἀνδρός, ὥστε πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν, οἵτινες ἀναχωροῦντες περιέπαιζον τὸν Διογένην, εἶπεν· «ἀλλ' ὄντως ἐγώ, ἐὰν δὲν ἤμην Ἀλέξανδρος, ἐπεθύμουν νὰ ἤμην Διογένης». Ἡ τύχη ἢ ἴσως καὶ σκόπιμός τις ποίησις συνήγαγεν ἐδῶ δύο ἀνθρώπους, ὧν αἱ τάσεις εὑρίσκοντο εἰς μεγίστην ἀντίθεσιν πρὸς ἀλλήλας· τὸν Διογένην

(1) Προάστειον τῆς Κορίνθου.
(2) «Μικρὸν (εἶπεν) ἀπὸ τοῦ Ἡλίου μετάστηθι» Πλουτ. ἐν βίῳ Ἀλεξ. 14.

ὅστις ἤθελε τὰ πάντα νὰ περιφρονῇ καὶ πάντων νὰ στερῆται, καὶ τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις τὰ πάντα ἤθελε νὰ ὑποτάξῃ, καὶ ὅστις, ὡς λέγεται, ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς Σελήνης ἔκλαυσε, διότι δὲν ἠδύνατο καὶ ταύτην νὰ κυριεύσῃ. Τότε δὲ ἐπεσκέφθη, καθὼς λέγουσιν, ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τοὺς Δελφούς· καὶ ἐπειδὴ ἡ Πυθία ἠρνεῖτο νὰ τῷ δώσῃ χρησμὸν λέγουσα, ὅτι ἦτο ἀποφρὰς ἡμέρα, καθ' ἣν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δίδωνται χρησμοί, ἀναβὰς ὁ ἴδιος πρὸς τὸν ναὸν τὴν εἷλκε διὰ τῆς βίας· τότε δὲ ἡ μάντις νικηθεῖσα ὑπὸ τῆς ὁρμῆς του ἐξεφώνησεν: «εἶσαι ἀνίκητος, ὦ παῖ». Τοῦτο ἀκούσας ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε, «δὲν χρειάζομαι ἄλλο μάντευμα· ἔχω τὸν χρησμὸν, ὃν ἤθελον παρ' αὐτῆς.»

Ῥυθμίσας ὁ Ἀλέξανδρος ὁπωσδήποτε τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πράγματα ἐστράτευσεν (ἔαρ τοῦ 335) πρὸς βορρᾶν, καὶ ὑπέταξε διὰ ταχέως καὶ ἐπιτηδείως διεξαχθέντος πολέμου τοὺς Θρᾷκας μέχρι τοῦ Δουνάβεως καὶ τὰς Ἰλλυρικὰς φυλὰς περὶ τὴν πόλιν Πήλλιον, λίαν ὀχυρὰν καὶ κειμένην πρὸς μεσημβρίαν τῆς Λυχνίτιδος (νῦν Ὄχριδος) εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Πίνδου. Ἐνταῦθα μάχης συναφθείσης κατ' ἀρχὰς μὲν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ὁ Ἀλέξανδρος· ἀλλ' εἶτα ἐπιστρέψας αἰφνιδίως διὰ νυκτὸς κατέλαβε τοὺς πολεμίους κοιμωμένους καὶ ἠνάγκασε τὸν βασιλέα αὐτῶν νὰ φύγῃ. Εἰς τὴν Ἰλλυρίαν ἐπληγώθη διὰ ῥοπάλου κατὰ τὸν τράχηλον καὶ διὰ βολῆς λίθου κατὰ τὴν κεφαλήν· ἡ δὲ ἐπαυξάνουσα τὰ πάντα φήμη διέδωκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν εἴδησιν, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐφονεύθη, καὶ εὐθὺς ἀνεφάνησαν πάλιν νέα ἐπαναστατικὰ κινήματα. Αἱ Θῆβαι πρῶτον πάντων ἔλαβον τὰ ὅπλα, ἵνα ἐκδιώξωσι τὴν Μακεδονικὴν φρουρὰν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως. Ἀλλὰ πρὶν ἀκόμη συγκεντρωθῶσι τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων τὰ στρατεύματα ἔφθασεν ὁ Ἀλέξανδρος τάχιστα (ἐντὸς 13 ἡμερῶν) ἐκ τῆς Ἰλλυρίας ἐρχόμενος πρὸ τῶν Θηβῶν μετὰ 30,000 πεζῶν καὶ 3,000 ἱππέων. Οἱ Θηβαῖοι τότε μόνον ἔμαθον τὴν προσέγγισιν αὐτοῦ, ὅτε ὁ νεκρὸς νομιζόμενος ἵστατο ἤδη πλησίον τῆς *Ὀγχηστοῦ*[1]. Εὐθὺς ὡς ἔφθασεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Θήβας, προσέφερεν εἰρήνην καὶ ἐκήρυξεν ἀμνηστείαν εἰς τοὺς προσερχομένους πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ ἐμπαθῶς ἠρεθισμένον πλῆθος, παροξυνόμενον καὶ ἀπατώμενον ὑπὸ τῶν δημοκόπων, ἀπέρριψε πάσας τὰς προτάσεις, καὶ συνεκρότησαν μάχην πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεώς των· μετὰ πεισματοδεστάτην δὲ μάχην οὐ μόνον ἐκυριεύθη ἡ πόλις ἐξ ἐφόδου, ἀλλὰ καὶ κατεστράφη κατὰ τὴν ἀπόφασιν

(1) Πόλις τῆς Βοιωτίας ἐπίσημος τὸ πάλαι, κειμένη ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ὄχθης τῆς Κωπαΐδος λίμνης.

Ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τῶν Θρακῶν (Μακεδονικὴ φάλαγξ).

τῶν συμμάχων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἐχθρῶν τῶν Θηβαίων Θεσπιέων, Πλαταιέων, Ὀρχομενίων, Φωκέων καὶ λοιπῶν. Ἓξ χιλιάδες Θηβαῖοι ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως, οἱ δὲ λοιποὶ μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων, 30,000 ψυχαί, ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον. Μόνον οἱ ἱερεῖς καὶ αἱ ἱέρειαι, καὶ οἱ ξένοι τῶν Μακεδόνων ὡς καὶ οἱ ἀπόγονοι τοῦ κατὰ τὸ 442 ἀποθανόντος ποιητοῦ *Πινδάρου* διετήρησαν τὴν ἐλευθερίαν των. Πρὸς δὲ καὶ ἡ οἰκία τοῦ Πινδάρου δὲν κατηδαφίσθη κατὰ τὴν γενικὴν καταστροφὴν κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Οὕτως ἐγένοντο αἱ Θῆβαι, αἵτινες πρὸ μιᾶς γενεᾶς εἶχον τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, ἔρημος σωρὸς ἐρειπίων, ἐν δὲ τῇ ἀκροπόλει ἐτέθη μακεδονικὴ φρουρά. Ἡ τύχη αὕτη τῆς δυστυχοῦς πόλεως ἐνεποίησεν εἰς τοὺς Ἕλληνας τοσαύτην ἔκπληξιν, ὥστε αἰφνιδίως ἐξέλιπε πᾶσα ἐπιθυμία πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Ἐντὸς ἑνὸς καὶ μόνου ἔτους, μέχρι τοῦ φθινοπώρου τοῦ 335, ὑπερέβαλεν ὁ Ἀλέξανδρος πάντας τοὺς κινδύνους, οἵτινες κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασίν του τὸν περιεκύκλωσαν, καὶ ἠδύνατο νῦν χωρὶς ν' ἀφήσῃ ὄπισθέν του κινδύνους, νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐκστρατείαν του.

Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 334 ἐξεστράτευσεν ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τῆς Ἀσίας, ἀφήσας ἐπίτροπον τῆς ἐπικρατείας του τὸν *Ἀντίπατρον*, ἵνα διοικῇ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα μετὰ στρατεύματος 12,000 ἀνδρῶν πεζῶν καὶ 1,500 ἱππέων. Ὁ Ἀλέξανδρος λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ 30,000 περίπου ἄνδρας πεζούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν 12,000 Μακεδόνες καὶ 5,000 σχεδὸν ἱππεῖς, διευθύνθη πρὸς τὴν παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον Σηστόν, ὅπου εὑρίσκετο ὁ μακεδονικὸς στόλος ἕτοιμος ἵνα μετακομίσῃ τὰ στρατεύματα. Ὁ ἀριθμὸς τοῦ στρατοῦ του ἦτο μικρὸς ἀναλόγως τῶν ἀπειραρίθμων στρατευμάτων καὶ τῶν ἀφθόνων μέσων τοῦ περσικοῦ κράτους, ὅπερ ἦτο 50ᴷᶦˢ περίπου μεγαλήτερον τοῦ βασιλείου τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ πόσον ἀδύνατον καὶ ἐσωτερικῶς σαθρὸν ἦτο τὸ ἀσιατικὸν κράτος ἀπέδειξεν ἤδη ἡ πρὸ 65 περίπου ἐτῶν κατάβασις τῶν μυρίων, οἵτινες ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ *Ξενοφῶντος* ἐπανῆλθον εἰς τὴν πατρίδα των ἐκ τοῦ κέντρου τοῦ κράτους τούτου, χωρὶς νὰ πάθωσί τι ὑπὸ τῶν Περσῶν. Τότε ἐφάνη πόσην δύναμιν ἔχει ἡ ἀνεπτυγμένη πολεμικὴ τέχνη τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι τῶν ἀπαιδεύτων πληθῶν τῶν Περσῶν. Τὸ στράτευμα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο πρὸς τούτοις καλῶς συγκεκροτημένον, ὁποῖον ὁ κόσμος μέχρι τότε δὲν εἶχεν ἰδεῖ, καὶ πλῆρες εὐθαρσίας καὶ φιλομαχίας ἕνεκα τῶν ὑπερηφάνων ἀναμνήσεων τῶν νικῶν του, καὶ ἐνθουσιῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν νεαροῦ ἀνδρείου βασιλέως. Τοιοῦτον στρά-

τευμα ἠδύνατο μετὰ πεποιθήσεως περὶ νίκης καὶ ἀφόβως νὰ θέσῃ τὸν πόδα του ἐπὶ τοῦ Ἀσιατικοῦ ἐδάφους, καὶ νὰ τολμήσῃ ἀγῶνα ἐναντίον τῶν ἀναριθμήτων πληθῶν τοῦ ἤδη εἰς κατάπτωσιν εὑρισκομένου βασιλείου τῶν βαρβάρων, εἰς τὸν θρόνον τοῦ ὁποίου ἐκάθητο ἀγαθὸς μὲν ἀλλ' ἀδύνατος καὶ ἀπειροπόλεμος ἀνὴρ, *Δαρεῖος ὁ Κοδομαννός*.

Περὶ τὰς 200 τριήρεις καὶ πλῆθος φορτηγῶν πλοίων μετέφερον τὸν στρατὸν εἰς τὴν παραλίαν τῆς Τροίας, εἰς τὸν λιμένα τῶν Ἀχαιῶν, ὅπου ἔκειντο ἄλλοτε τὰ πλοῖα τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ ἀνυψοῦντο οἱ ὑψηλοὶ τύμβοι τοῦ Αἴαντος, τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Πατρόκλου. Ὁ ἴδιος Ἀλέξανδρος ἐκυβέρνα τὸ ἐστολισμένον πλοῖόν του, ὅτε εὑρίσκετο ἐν Ἑλλησπόντῳ, ἔθυσεν εἰς τὸν Ποσειδῶνα ταῦρον, καὶ ἔσπεισεν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὰς Νηρηΐδας ἐκ χρυσοῦ ποτηρίου. Ὅτε δὲ τὸ πλοῖον προσωρμίσθη εἰς τὴν παραλίαν, ἔρριψε τὸ δόρυ του εἰς τὴν χώραν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐπήδησε πρῶτος πάντων ἐν πλήρει ὁπλισμῷ εἰς τὴν παραλίαν. Εἶτα δὲ ἀναβὰς μετὰ τῶν στρατηγῶν του καὶ μέρος τοῦ στρατοῦ του εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ Ἰλίου (τῆς Τρωάδος) ἐτέλεσε θυσίαν εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, ἀνέθηκεν εἰς αὐτὴν τὰ ὅπλα του καὶ ἔλαβεν ἀντ' αὐτῶν ἱερά τινα ὅπλα ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου· διότι ἡ ἐκστρατεία αὐτοῦ ἔμελλεν, ὡς ἡ τοῦ Ἀγαμέμνονος, νὰ ἦναι ἐκδικητικὴ ἐκστρατεία ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῆς Ἀσίας. Καθὼς ὁ Ἀχιλλεὺς, ὁ μέγας πρόγονός του, οὕτω καὶ αὐτὸς ἤλπιζε ν' ἀποκτήσῃ, μαχόμενος ἐπὶ Ἀσιατικῆς γῆς, ἀθάνατον δόξαν. Τελέσας δὲ σπονδὰς εἰς ὅλους τοὺς ἥρωας, ἤλειψε τὴν στήλην τοῦ Ἀχιλλέως διὰ μύρων, καὶ τρέξας μετὰ τῶν φίλων του περὶ αὐτὴν γυμνὸς, ὡς ἦτο συνήθεια, τὴν ἐστεφάνωσε, καὶ ἐμακάρισε τὸν Ἀχιλλέα ὅτι ζῶν ἔτυχε φίλου πιστοῦ (τοῦ Πατρόκλου δηλ.) καὶ ἀποθανὼν μεγάλου κήρυκος (τ. ε. τοῦ Ὁμήρου).

Ἐν τούτοις οἱ Πέρσαι σατράπαι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἤτοι οἱ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον, ἅμα μαθόντες τὴν προσέγγισιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, συνήθροισαν στρατὸν ἐξ 20,000 σχεδὸν ἱππέων καὶ 20,000 μισθοφόρων Ἑλλήνων, ἵνα ἀποκρούσωσιν αὐτόν. Εἷς τῶν ἀρχηγῶν, ὁ Ἕλλην *Μέμνων* ἐκ τῆς Ῥόδου, πολὺ ἱκανὸς στρατηγὸς, ὅστις εὑρίσκετο εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Περσῶν, συνεβούλευσεν αὐτοὺς νὰ μὴ συγκροτήσωσι μάχην, ἀλλὰ ν' ἀποχωρήσωσι καὶ νὰ φθείρωσι τὴν ὄπισθεν αὐτῶν χώραν, ὅθεν ἤθελον διέλθει· διότι οὕτω δὲν θὰ εὕρισκεν ὁ Ἀλέξανδρος τροφὰς οὔτε ἄσυλον, καὶ θὰ ἠναγκάζετο νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἀλλ' οἱ ὑπερήφανοι Πέρσαι σατράπαι, ζηλότυποι ὄντες κατὰ τοῦ Ἕλληνος τούτου, ὅστις ηὐνοεῖτο μεγάλως ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δαρείου, ἀντέλεγον σφο-

δρῶς κατὰ τῆς φρονίμου συμβουλῆς του καὶ ἐπέμενον νὰ συγκροτηθῇ κρίσιμος ἀγών, λέγοντες ὅτι ὁ Μέμνων θέλει μόνον νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμον, ἵνα δείξῃ ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος. Ὁ δὲ *Ἀρσίτης*, ὁ σατράπης τῆς παρὰ τὸν Πόντον Φρυγίας, ὅστις μόνος ἐκ τῆς ἐπιμονῆς ἐκείνης θὰ ἐζημιοῦτο, ἐκήρυξεν, ὅτι δὲν θὰ ἀνεχθῇ νὰ ἀπολεσθῇ οὐδὲ οἰκία ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ βασιλέως του, καὶ ὅτι τὰ στρατεύματα τοῦ μεγάλου βασιλέως εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ νικήσωσιν. Οὕτω λοιπὸν παρετάχθησαν παρὰ τὸν ποταμὸν *Γρανικὸν*[1], ὅστις ἐκβάλλει εἰς τὴν Προποντίδα, ἵνα περιμείνωσι τὸν μεθ' ὅλου τοῦ στρατεύματός του ἐπερχόμενον Ἀλέξανδρον.

Ὅτε ὁ βασιλεὺς ἔφθασε πλησίον τοῦ Γρανικοῦ, εἶδεν εἰς τὴν βόρειον ὑψηλὴν ὄχθην παρατεταγμένους τοὺς Πέρσας ἱππεῖς, καὶ ἑτοίμους νὰ τῷ ἐμποδίσωσι τὴν διάβασιν, ὄπισθεν δὲ αὐτῶν ἐπί τινος λόφου τοὺς μισθοφόρους Ἕλληνας. Ὁ *Παρμενίων*, ὁ πρῶτος καὶ ἐμπειρότατος στρατηγὸς τοῦ βασιλέως ἀπέτρεπε νὰ κινδυνεύσωσιν ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἀλλὰ συνεβούλευσε νὰ στρατοπεδεύσωσι κατὰ πρῶτον εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἵνα δυνηθῶσι νὰ διαβῶσιν αὐτὸν τὴν ἄλλην πρωΐαν, ὁπότε ἤθελεν ὑποχωρήσει ὁ ἐχθρός, ἄνευ κινδύνου. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεκρίθη «θὰ ἠσχυνόμην τὸν Ἑλλήσποντον, ἂν φοβηθῶ τὸν Γρανικὸν καὶ ἐμποδισθῶ ὑπὸ τῶν ὀλίγων τούτων ὑδάτων νὰ μὴ διαβῶ παραχρῆμα, ἀφοῦ ἐκεῖνον διέβην εὐκόλως· πρὸς δὲ τούτοις δὲν θὰ συνεβιβάζετο τοῦτο οὔτε πρὸς τὴν δόξαν τῶν Μακεδόνων, οὔτε πρὸς τὸ ἴδιόν μου φρόνημα περὶ τοῦ κινδύνου. Οἱ Πέρσαι νομίζω, εἶπε, θὰ ἐλάμβανον θάρρος ὡς νὰ ἠδύναντο νὰ ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν Μακεδόνων, διότι δὲν θὰ ἐμάνθανον ἀμέσως ὅ,τι ἐφοβοῦντο.» Ταῦτα εἰπὼν ἀπέστειλε τὸν Παρμενίωνα εἰς τὸ ἀριστερὸν κέρας, ἐνῷ ὁ ἴδιος ἔσπευσεν εἰς τὸ δεξιόν, ἵνα προσβάλῃ παραχρῆμα τὸν ἐχθρόν. Ἀφοῦ λοιπὸν ἀποσπάσματά τινα διέβησαν τὸν ποταμὸν καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὴν ἀπότομον καὶ ὀλισθηρὰν ἀντικρυνὴν ὄχθην, μολονότι ἀνδρείως ἀνθίσταντο πρὸς τοὺς κατὰ μέτωπον προσβάλλοντας αὐτοὺς Πέρσας, εἰσώρμησεν ἔφιππος ὁ ἴδιος Ἀλέξανδρος μετὰ τῶν Μακεδόνων ἱππέων εἰς τὸν ποταμόν, καὶ ἔσπευσε πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς ὄχθης, ὅπου ἦτο συνηθροισμένη ἡ πυκνοτάτη ὁμὰς τῶν ἐχθρῶν καὶ οἱ στρατηγοί. Εὐθὺς δὲ συνεκροτήθη ὁ σφοδρότατος ἀγὼν πέριξ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, καὶ ὅλος ὁ στρατός, ἀπόσπασμα μετ' ἀπόσπασμα, ἠκο-

---

(1) Ποταμὸς τῆς Μυσίας, παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον, τανῦν Ο ὐ σ β ο λ ά, ἴσως ἐκ τοῦ ὅτι αὐτόθι ἦν ἡ πρώτη εἰσβολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

λούθησεν αὐτόν. Ἵππος παρ' ἵππον, καὶ ἀνὴρ ἐναντίον ἀνδρὸς ἐμάχοντο αἱ δύο ἐμπόλεμοι μερίδες μετ' ἀγρίας λύσσης, οἱ Πέρσαι μετὰ τῶν ἐλαφρῶν δοράτων των καὶ τοῦ κυρτοῦ ξίφους, οἱ δὲ Μακεδόνες μετὰ τῶν λογχῶν των· καὶ οὗτοι μὲν προσεπάθουν ν' ἀποδιώξωσι τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τῆς ὄχθης, οἱ δὲ Πέρσαι νὰ ἀναγκάσωσι τοὺς ἀντιπάλους των νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὸν ποταμὸν καὶ νὰ μὴ τοὺς ἀφήσωσι νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὴν χώραν, μέχρις ὅτου ἐπὶ τέλους οἱ Μακεδόνες ὑπερίσχυσαν καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν πεδιάδα. Ὁ Ἀλέξανδρος, διακρινόμενος διὰ τῆς χαίτης τῆς περικεφαλαίας καὶ διὰ τῆς λευκότητος καὶ τοῦ μεγέθους τοῦ ἑκατέρωθεν αὐτῆς θαυμασοῦ πτεροῦ, ἐμάχετο ἐν τῷ πυκνοτάτῳ πλήθει. Ἀλλ' ἐθραύσθη ἡ λόγχη του· τότε δὲ ἐζήτησε ἀπὸ τὸν ἱπποκόμον του νὰ τῷ δώσῃ ἄλλην, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἐθραύσθη καὶ ἐμάχετο διὰ τῆς λαβίδος. Ὁ *Δημάρατος* ὁ Κορίνθιος ἔδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τὴν ἰδικήν του λόγχην, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Μιθριδάτης, ὁ γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Δαρείου, ὁδηγῶν σῶμα ἱππέων, ὥρμησε μανιωδῶς κατὰ τοῦ μονάρχου τῶν Μακεδόνων· ὁ Ἀλέξανδρος κεντήσας τὸν ἵππον του, ἔτρεξε κατὰ τοῦ Μιθριδάτου, ἀπήντησεν αὐτὸν τρέχοντα, καὶ κτυπήσας αὐτὸν διὰ τοῦ δόρατος κατὰ πρόσωπον τὸν ἔρριψε χαμαὶ νεκρόν. Ἰδὼν δὲ ὁ Ῥοισάκης, ἕτερος Πέρσης στρατηγὸς, ὅτι ἐφονεύθη ὁ ἀδελφός του, ἔσυρε τὸν ἀκινάκην του (καμπύλην μάχαιραν) καὶ ἐκτύπησε τὸν βασιλέα κατὰ κεφαλῆς οὕτως, ὥστε ἀπέκοψε τὸν λόφον τῆς περικεφαλαίας, ἀλλὰ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν στραφεὶς ὁ Ἀλέξανδρος ἐκτύπησε τὸν Πέρσην διὰ τῆς λόγχης του εἰς τὸ στῆθος. Κατὰ τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἀνέτεινεν ὁ σατράπης τῆς Λυδίας *Σπιθριδάτης* τὴν βαρβαρικήν του κοπίδα, καὶ ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ τὸν κτυπήσῃ κατὰ τὴν γυμνὴν κεφαλὴν, ἔτρεξεν ἔφιππος ταχέως ὁ «μέλας»[1] *Κλεῖτος*, ὁ υἱὸς τοῦ Δροπίδου, καὶ ἀπέκοψε διὰ τῆς λόγχης του τὸν βραχίονα ἐκείνου. Ὁ ἀγὼν καθίστατο ὁλονὲν ἀγριώτερος, καὶ οἱ Πέρσαι ἐμάχοντο μετὰ μεγίστης ἀνδρείας· ἐν τούτοις συνέρρεον ἐκεῖ ὁλονὲν νέα πλήθη τῶν Μακεδόνων, οἱ ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι ἀνεμιγνύοντο μετὰ τῶν ἱππέων, καὶ ἐφώρμων ὁλονὲν σφοδρότερον οἱ Μακεδόνες, μέχρις ὅτου ἐπὶ τέλους διερράγη τὸ κέντρον τῶν Περσῶν, οἵτινες ἅπαντες ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγήν· 1000 περίπου Πέρσαι ἱππεῖς ἐφονεύθησαν, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ τῶν διασημοτάτων ἀρχηγῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν κατεδίωξε τοὺς φεύγοντας, διότι ὁ πε-

(1) Εἷς τῶν ἀξιωματικῶν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς καὶ ἀδελφὸς τῆς τροφοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὑπῆρχε καὶ ἄλλος Κλεῖτος, Λευκὸς ἐπονομαζόμενος.

ζὸς στρατὸς τοῦ ἐχθροῦ, δηλ. οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι, οἵτινες δὲν εἶχον λάβει μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, εἶχον συσσωματωθῆ ἐπί τινος λόφου. Ὅτε δὲ οὗτοι ἐζήτησαν ἐγγυήσεις παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὥρμησεν ἡ φάλαγξ κατ' αὐτῶν, τὸ δὲ ἱππικὸν τοὺς προσέβαλε κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευράς. Οὕτω δὲ μετὰ σύντομον μὲν ἀλλὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἐφονεύθησαν ὅλοι ἐκτὸς 2,000, οἵτινες ᾐχμαλωτίσθησαν.

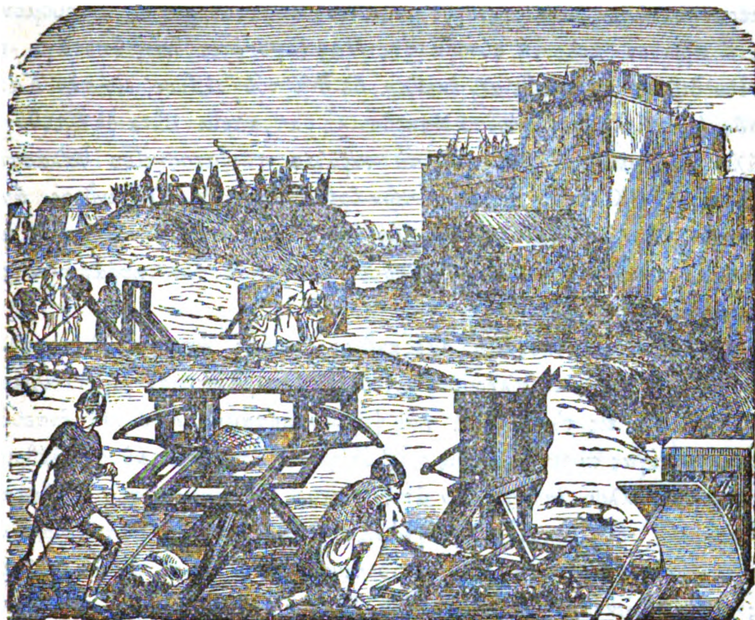
Αἱ ἀπώλειαι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦσαν μικραί. Μεταξὺ δὲ τῶν φονευθέντων κατὰ τὴν πρώτην προσβολὴν ἀπωλέσθησαν 25 ἄνδρες ἐκ τῆς βασιλικῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς τοῦ ἱππικοῦ. Κατὰ προσταγὴν δὲ τοῦ μονάρχου ὁ περίφημος ἀνδριαντοποιὸς Λύσιππος κατεσκεύασε τοὺς χαλκοῦς αὐτῶν ἀνδριάντας ἐν τῇ τῆς Μακεδονίας πόλει Δίῳ, ὅπου ἔμενον, μέχρις οὗ ἡρπάγησαν ὑπὸ τῶν κοινῶν ἁρπάγων Ῥωμαίων. Ἐκτὸς τούτων ἐφονεύθησαν 60 περίπου ἄνδρες ἐκ τῶν ἱππέων καὶ 30 ἐκ τῶν πεζῶν. Οὗτοι ἐτάφησαν μετὰ τοῦ ὁπλισμοῦ των ἐν ὅλαις ταῖς στρατιωτικαῖς τιμαῖς, εἰς δὲ τοὺς γονεῖς των καὶ τὰ τέκνα των ἐν τῇ πατρίδι ἀφέθησαν ἅπαντες οἱ φόροι. Οἱ αἰχμάλωτοι Ἕλληνες ἐδεσμεύθησαν καὶ ἀπήχθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἵνα πρὸς τιμωρίαν ἐργάζωνται εἰς δημόσια ἔργα, διότι οὗτοι, Ἕλληνες ὄντες, ἐπολέμησαν παρὰ τὴν κοινὴν ἀπόφασιν τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον Ἑλλήνων καὶ ὑπὲρ τῶν Περσῶν. Μόνον οἱ αἰχμάλωτοι Θηβαῖοι ἔλαβον τὴν ἐλευθερίαν, διότι οὗτοι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶχον πλέον πατρίδα. Ἐκ τῶν ἀφθόνων λαφύρων, ἅτινα ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἔλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἔστειλε 300 πλήρεις περσικὰς πανοπλίας εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς ἀνάθημα εἰς τὴν Ἀθηνᾶν[1], μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς· «Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου, καὶ οἱ Ἕλληνες, πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων.»

Διὰ τῆς ἐν Γρανικῷ μάχης κατεστράφη ἡ περσικὴ δύναμις ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐκυρίευσε κατὰ τὸ αὐτὸ θέρος τὴν πόλιν *Σάρδεις* καὶ τὴν Λυδίαν, παρέλαβε τὰς παρὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας Ἑλληνικὰς πόλεις, τὴν *Καρίαν*, τὴν *Λυκίαν*, τὴν *Παμφυλίαν*, εἰς ἃς ἀποκατέστησε πάλιν τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, καὶ ἀνέβη εἶτα εἰς τὴν *Φρυγίαν*, εἰς τὸ χειμερινὸν στρατόπεδον. Μόνον κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Μιλήτου εὗρεν ἀντίστασίν τινα ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου τῶν Περσῶν στρατηγοῦ Μέμνονος τοῦ Ῥοδίου· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα πολιορκήσας τὴν Μύνδον, καθ' ἧς μετεχειρίσθη κριούς, χελώνας καὶ ἄλλας πολιορκητικὰς μηχανάς, ὑπερίσχυσε. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπέθανεν ὁ

(1) Ταύτας οἱ Ἀθηναῖοι ἀνήρτησαν εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἤτοι τὸν ναὸν τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς, καὶ φαίνονται ἔτι τὰ ἴχνη αὐτῶν.

Μέμνων, ὁ μόνος μεταξὺ τῶν Περσῶν στρατηγῶν, ὅστις θὰ ἠδύνατο νὰ παρασκευάσῃ δυσχερείας εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, διότι ἦτο διάσημος στρατηγὸς, καὶ προὐτίθετο, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ περσικοῦ στόλου ἱστάμενος, νὰ παρακινήσῃ τὰς εἰς τὰ νῶτα αὐτοῦ ἑλληνικὰς πόλεις πρὸς ἐπανάστασιν.

Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 333 συνηθροίσθησαν τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν *Γορδίῳ*, ἀρχαίᾳ βασιλικῇ πόλει τῶν Φρύγων. Ἐκ μὲν τῶν *Κελαινῶν* ἤρχοντο τὰ πλήθη, ἅπερ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὡδήγησε κατὰ τὸ

Πολιορκητικαὶ μηχαναί.

προηγούμενον ἔτος κατὰ τὴν παραλίαν τῆς θαλάσσης, ἐκ δὲ τῶν Σάρδεων ἤρχετο ὁ Παρμενίων μετά τινος ἄλλου ἀποσπάσματος ἐκ τοῦ χειμερινοῦ στρατοπέδου· ἐκτὸς δὲ τούτων ἔφθασαν καὶ νέα στρατεύματα ἐκ τῆς Μακεδονίας. Πρὶν ἀρχίσῃ τὴν ἐκστρατείαν του ἔλυσεν ὁ Ἀλέξανδρος τὸν λεγόμενον *Γόρδιον δεσμόν*. Ἐν τῇ ἀκροπόλει τοῦ Γορδίου ἵστατο ἱερὰ ἅμαξα τοῦ ἀρχαίου βασιλέως τῆς Φρυγίας Μίδου, ἐπὶ τοῦ ῥυμοῦ τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος εἶχε δέσει δεσμόν τινα ἐκ φλοιοῦ κρανέας (δένδρου) τόσον τεχνηέντως, ὥστε δὲν ἔβλεπέ τις οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος τῆς ταινίας. Ὑπῆρχε δὲ καὶ λόγος, ὃν ἐπίστευον οἱ βάρβαροι, ὅτι ὁ λύσας τὸν δεσμὸν ἦτο προωρισμένος νὰ γείνῃ βασι-

39

λεὺς τῆς Ἀσίας. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε μὲν νὰ λύσῃ τὸν δεσμὸν, ἀλλὰ μάτην ἐζήτει ἐπὶ πολὺν χρόνον τὰ ἄκρα αὐτοῦ. Τότε δὲ ἔσυρε τὴν μάχαιραν αὑτοῦ καὶ ἔκοψε τὸν δεσμὸν, καὶ ἐντεῦθεν προέκυψεν ἡ φράσις «κόπτειν τὸν Γόρδιον δεσμόν.» Οὗτος ἦτο ὁ ὀρθὸς τρόπος τῆς λύσεως. Διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ξίφους ἔμελλε νὰ καθυποτάξῃ ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Ἀσίαν. Καὶ οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἀνήγγειλαν τὴν νύκτα διὰ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐξετέλεσε τὴν θέλησιν αὐτῶν, οὗτος δὲ ἐτέλεσεν εἰς αὐτοὺς θυσίας εὐγνωμοσύνης. Κατὰ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἀπῆλθεν ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, πορευόμενος κατὰ πρῶτον πρὸς τὰ σύνορα τῆς *Παφλαγονίας*, ἥτις ὑπετάγη εἰς αὐτὸν διά τινος πρεσβείας, ἐκεῖθεν δὲ διὰ τοῦ *Ἅλυος* εἰς τὴν *Καππαδοκίαν*. Καὶ αὕτη ἐγένετο Μακεδονικὴ σατραπεία. Εἶτα δὲ διηυθύνθη πάλιν πρὸς μεσημβρίαν, πρὸς τὰ παράλια τῆς μεσογείου θαλάσσης. Τὰς εἰς τὴν Κιλικίαν διόδους τῶν ὀρέων εὗρεν ὁ Ἀλέξανδρος ἄνευ φρουρῶν. Εἰσῆλθε λοιπὸν ὅσον ἠδύνατο τάχιστα εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ ὁρμήσας κατὰ τῆς πόλεως *Ταρσοῦ*, ἠνάγκασε τὸν σατράπην αὐτῆς νὰ φύγῃ.

Ἐν Ταρσῷ ἠσθένησεν ὁ Ἀλέξανδρος βαρέως ἕνεκα πολὺ μεγάλων κόπων ἢ, κατ' ἄλλας πληροφορίας, διότι ἱδρωμένος καὶ γέμων κονιορτοῦ ἐλούσθη εἰς τὸν διαυγῆ καὶ ψυχρὸν ποταμὸν *Κύδνον*· ἐντεῦθεν προῆλθε μέγας πυρετὸς, ὅστις παρ' ὀλίγον ν' ἀποβῇ εἰς αὐτὸν ὀλέθριος· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἰατροὶ τὸν ἀπήλπισαν, ὁ δὲ ἰατρός του Φίλιππος ὁ Ἀκαρνὰν, ὅστις παιδιόθεν ἐγνώριζε τὴν κρᾶσιν τοῦ βασιλέως, ἀνέλαβε νὰ τὸν θεραπεύσῃ διὰ ποτοῦ τινος. Ἐνῷ δὲ οὗτος ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ φαρμάκου, ἔλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπιστολήν τινα παρὰ τοῦ γηραιοῦ καὶ πιστοῦ Παρμενίωνος, δι' ἧς τὸν συνεβούλευε νὰ μὴ ἐμπιστευθῇ εἰς τὸν ἰατρὸν Φίλιππον, διότι αὐτὸς ἔλαβε παρὰ τοῦ Δαρείου 1,000 τάλαντα καὶ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ τῷ δώσῃ τὴν θυγατέρα του γυναῖκα, ἐὰν δηλητηριάσῃ τὸν Ἀλέξανδρον. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος κρατῶν τὴν ἐπιστολὴν, ὅτε προσῆλθεν ὁ Φίλιππος νὰ τῷ δώσῃ τὸ φάρμακον, τὴν ἐνεχείρισεν εἰς αὐτὸν καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον πλῆρες ἰατρικοῦ τὸ ἔπιε παρευθύς. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἔδειξε τοιουτοτρόπως εἰς τὸν πιστόν του τὴν πλήρη ἐμπιστοσύνην του, ὁ δὲ Φίλιππος δὲν ἠλλοιώθη παντελῶς, ἀλλ' εἶπεν εἰς τὸν βασιλέα νὰ εὐθυμῇ, ν' ἀκολουθήσῃ ἀκριβῶς τὰς παραγγελίας του καὶ νὰ μὴ ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς ἀναρρώσεώς του. Καὶ τῷ ὄντι ὁ Ἀλέξανδρος ἐντὸς ὀλίγου χρόνου κατέστη πάλιν ἐντελῶς ὑγιὴς, καὶ παρουσιάσθη εἰς τὰς

τάξεις τῶν χαιρόντων στρατιωτῶν, ἵνα ὁδηγήσῃ αὐτοὺς πάλιν πρὸς νέας νίκας. Ἡ κτῆσις τῆς Κιλικίας ἦτο διὰ τὸν Ἀλέξανδρον σπουδαιοτάτη ἕνεκα τῶν διόδων αὐτῆς, αἵτινες ἐξ ἑνὸς μὲν μέρους ἔφερον εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐκ δὲ τοῦ ἄλλου εἰς τὴν ἀνωτέραν Ἀσίαν. Ἐνῷ λοιπὸν ὁ Παρμενίων κατέλαβε πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κιλικίας τὰς εἰς τὴν ἀνωτέραν Ἀσίαν ἀγούσας παραλίους διόδους, αὐτὸς ὁ ἴδιος ἠνάγκασε τὸ δυτικὸν μέρος τῆς χώρας νὰ ὑποταγῇ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος τὴν εἴδησιν ὅτι ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος ἐπήρχετο μετὰ παμμεγέθους στρατοῦ ἐκ τοῦ *Εὐφράτου*, καὶ ὅτι ἐστρατοπέδευσεν ἤδη εἰς τὴν μεγάλην πεδιάδα πλησίον τῆς ἐν Συρίᾳ πόλεως *Σώχων*, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ὄρους *Ἀμανοῦ*. Ὁ Δαρεῖος δηλ. εἶχε διατάξει νὰ ἑτοιμασθῶσι στρατεύματα ἐξ ὅλου τοῦ κράτους του, ἵνα καταστρέψῃ διὰ μιᾶς τὴν Μακεδονικὴν δύναμιν· ὁ δὲ στρατός του συνεποσοῦτο εἰς 600,000 ἄνδρας, ἐν οἷς 100,000 καλῶς ὡπλισμένοι καὶ ἐξησκημένοι Ἀσιᾶται, καὶ 30,000 Ἕλληνες μισθοφόροι. Ὁ Ἀλέξανδρος λαβὼν τὴν εἴδησιν ταύτην ἡτοιμάσθη εὐθὺς ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ἐκ τῆς *Ἰσσοῦ* ὑπῆρχον εἰς αὐτὸν ἀνοικταὶ δύο ὁδοὶ εἰς τὴν Συρίαν ἄγουσαι· καὶ ἡ μὲν ἔφερεν ἀνατολικῶς διὰ τῶν Ἀμανίδων διόδων, ἡ δὲ μεσημβρινῶς παρὰ τὴν θάλασσαν διὰ τῶν λεγομένων παραλίων διόδων πρὸς τὴν πόλιν Μυρίανδρον, ὅθεν ἠδύνατό τις νὰ φθάσῃ ἀνατολικῶς διὰ μέσου τῶν ὀρέων, διὰ τῶν Συρίων μεγάλων διόδων εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Συρίας. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐξελέξατο τὴν τελευταίαν. Ὅτε δὲ ἔφθασεν εἰς τὴν Μυρίανδρον καὶ ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ ὄρη, ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν, ὅτι ὁ Δαρεῖος μετὰ πάσης τῆς δυνάμεώς του εὑρίσκετο εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Μακεδόνων πλησίον τῆς Ἰσσοῦ. Ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Δαρείου ὑπῆρχε Μακεδών τις, *Ἀμύντας* καλούμενος καὶ γνωρίζων καλῶς τὴν φύσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, οὗτινος ἐχθρὸς ἦτο. Οὗτος βλέπων τὸν Δαρεῖον προθυμούμενον νὰ προχωρήσῃ ἐντὸς τῶν στενῶν τόπων, τῶν μεταξὺ τῆς μεγάλης καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸν παρεκάλει νὰ μείνῃ ὅπου ἦτο, καὶ νὰ πολεμήσῃ εἰς τὰς πλατείας ἐκείνας καὶ ἀνοικτὰς πεδιάδας, ἔχων τοσοῦτον πλῆθος κατὰ πολὺ ὀλιγωτέρων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Δαρεῖος τοῦ εἶπε «φοβοῦμαι μὴ προφθάσωσι καὶ δραπετεύσωσιν οἱ ἐχθροί,» ἀπεκρίθη ἐκεῖνος: «Μὴ φοβῆσαι περὶ τούτου, ὦ βασιλεῦ, ἐκεῖνος θὰ βαδίσῃ κατὰ σοῦ, καὶ ἴσως ἤδη βαδίζει.» Ὁ Δαρεῖος ὅμως δὲν ἐπείσθη εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ Μακεδόνος, ἀλλὰ προὐχώρησε, πεποιθὼς εἰς τὴν δύναμίν του, ἐκ τῶν Συρίων πεδίων, ἅτινα ἦσαν λίαν κατάλληλα πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ πε-

χωρίου στρατοῦ του, διὰ τῶν Ἀμανίδων διόδων εἰς τὴν Κιλικίαν, ἀναζητῶν τὸν Ἀλέξανδρον· ἐπίστευε δὲ ἐν τῇ πλάνῃ του ὅτι ὁ ἀντίπαλος δὲν θὰ τολμήσῃ μετὰ τοῦ εὐαρίθμου στρατοῦ του ν' ἀντιταχθῇ κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ θὰ προσπαθήσῃ νὰ διαφύγῃ. Ἐν τῇ Ἰσσῷ εὗρον οἱ Πέρσαι τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγκαταλειφθέντας ἀσθενεῖς καὶ ἐφόνευσαν αὐτοὺς δι' ὠμοτάτων βασάνων. Τὸν δὲ ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ τοὺς στρατηγοὺς κατέλαβε φόβος μέγας, ὅτε ἔλαβον τὴν εἴδησιν, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἤρχετο πρὸς αὐτοὺς ἐκ τῶν νώτων των· ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἐγνώρισε τὸ εὐνοϊκὸν τῆς θέσεως. Τὰ στενὰ ἐκεῖνα θὰ ὠφέλουν μόνον τὸν Ἀλέξανδρον· διὸ ἐνθαρρύνας τοὺς στρατιώτας του καὶ ἐνθουσιάσας αὐτοὺς πρὸς τὸν ἀγῶνα διέταξε νὰ ἐπιστρέψωσιν, ἵνα προσβάλωσι τὸν ἐχθρὸν ἐν τῇ στενῇ θέσει αὐτοῦ πλησίον τῆς Ἰσσοῦ.

Τὸ πεδίον τῆς μάχης, ὅπου ἐπρόκειτο οἱ δύο βασιλεῖς νὰ παλαίσωσι περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Ἀσίας, ἐξετείνετο μεσημβρινῶς ἀπὸ τῆς Ἰσσοῦ μέχρι τῶν παραλίων διόδων, δύο περίπου μίλια μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἀνατολικῶν ὀρέων, ἅπερ κατὰ μέγα μέρος ἀπετέλουν ἀποτόμους καὶ ὑψηλοὺς βράχους. Εἰς τὸ μέσον, ὅπου ἡ πεδιὰς ἦτο ἡμίσεος περίπου μιλίου πλάτους, ὑπῆρχε μικρός τις ποταμός, ὁ *Πίναρος*[1], ὅστις ἔρρεεν εἰς μεσημβρινοδυτικὴν διεύθυνσιν πρὸς τὴν θάλασσαν. Αἱ βόρειοι ὄχθαι αὐτοῦ ἦσαν κατὰ μέγα μέρος ἀπόκρημνοι· παρὰ τὴν μεσημβρινὴν ὄχθην προεῖχε μέγα τι ὕψωμα ἐν τῇ πεδιάδι. Ὁ Δαρεῖος παρέταξε τὰ στρατεύματά του παρὰ τὴν βόρειον ὄχθην τοῦ *Πινάρου*, τὰς δὲ ὀλιγώτερον ἀποτόμους θέσεις τῆς ὄχθης διέταξε νὰ πληρώσωσι δι' ὀχυρωμάτων. Καὶ εἰς μὲν τὸ δεξιὸν κέρας, πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, ἵσταντο οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι, 30,000 τὸν ἀριθμόν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ *Θυμώνδου*, εἰς δὲ τὸ ἀριστερὸν κέρας οἱ λεγόμενοι *Κάρδακες*, βαρέως ὡπλισμένοι πεζοὶ στρατιῶται, Ἀσιᾶται μισθωτοὶ στρατιῶται ἐκ διαφόρων ἐθνῶν, σῶμα ἀνδρεῖον καὶ ἄγριον. Εἰς τὸ μέσον ἵστατο, κατὰ περσικὸν ἔθιμον, αὐτὸς ὁ βασιλεύς, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ σώματος ἱππέων ἐκ τῶν εὐγενεστάτων Περσῶν, ὧν ἡγεῖτο ὁ ἀδελφός του *Ὀξάθρης*. Εἰς τὰ πρὸς ἀριστερὰν ὄρη εἶχον σταλῆ 20,000 ἄνδρες, βαρέως ὡπλισμένοι βάρβαροι, ὑπὸ τὸν Θεσσαλὸν *Ἀριστομήδην* ἐκ Φερῶν, ἵνα διαθέσωσιν εἰς κίνδυνον τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐνῷ ὅλον τὸ ἱππικὸν ὑπὸ τὸν *Ναβαρζάνην* ἦτο παρατεταγμένον εἰς τὸ ἔσχατον μέρος τοῦ δεξιοῦ κέρατος. Ὁ δὲ λοιπὸς

(1) Ποταμὸς τῆς Κιλικίας παρὰ τὴν Ἰσσόν.

πεζὸς στρατὸς, ὅστις δὲν εἶχε πλέον θέσιν εἰς τὴν πρώτην φάλαγγα, παρετάχθη κατὰ στήλας ὄπισθεν τῆς φάλαγγος, ἵνα δύναται νὰ προχωρῇ πάντοτε ἀκμαῖος εἰς τὸν ἀγῶνα.

Ὁ Ἀλέξανδρος διέταξεν, ὅτε προσήγγισε τὸν ἐχθρὸν, τοὺς ὁπλίτας του νὰ παραταχθῶσιν εἰς φάλαγγα, 16 ἀνδρῶν βάθος ἔχουσαν, καὶ εἰς ἀμφότερα τὰ ἄκρα νὰ ταχθῶσι τὰ ἐλαφρὰ στρατεύματα καὶ τὸ ἱππικόν. Τὸν δὲ Παρμενίωνα, ὅστις ἦρχε τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος, προσέταξε νὰ μείνῃ ὡς πλησιαίτατα τῆς θαλάσσης, ἵνα μὴ δυνηθῇ νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν τὸ δεξιὸν κέρας τῶν Περσῶν, ὅπερ ἦτο πολὺ ἰσχυρότερον ἕνεκα τῶν πολλῶν ἱππέων· πρὸς δὲ τούτοις ἔστειλεν εἰς τὴν πτέρυγα ταύτην μέρος τοῦ ἱππικοῦ ἐκ τοῦ δεξιοῦ κέρατος. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς δεξιὰν αὐτοῦ τὰ εἰς τὰ ὄρη εὑρισκόμενα τάγματα τῶν ἐχθρῶν ὑπερεφαλάγγουν, καὶ ἠδύναντο μάλιστα προχωροῦντα νὰ προσβάλωσιν αὐτὸν ἐκ τῶν νώτων, διὰ τοῦτο ἔστειλεν ἐκ τῆς φάλαγγός του καὶ δύο ἄλλας ἴλας Μακεδόνων ἱππέων εἰς τὸ ἄκρον τοῦ δεξιοῦ κέρατος. Νῦν δὲ ἐξετείνετο εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἡ ἰδία του φάλαγξ πέραν τῆς τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἀπεχώριζε τὰ εἰς τὰ ὄρη σταλέντα ἐχθρικὰ ἀποσπάσματα, ἅπερ εἶχον ἤδη ἀναγκασθῆ διὰ σφοδρᾶς προσβολῆς νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἀπὸ τῆς περσικῆς φάλαγγος. Μικρὸς ἀριθμὸς ἱππέων, παρατεταγμένων παρὰ τὰ ὑψώματα, ἤρκει νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς κινήσεις τῆς φάλαγγος ἀπὸ τῶν ἀποκρουσθέντων ἐκείνων στρατευμάτων, αἱ δὲ δύο Μακεδονικαὶ ἴλαι ὤφειλον ν' ἀπασχολήσωσιν ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐλαφρῶν στρατευμάτων καὶ τῶν λοιπῶν ἱππέων τὸ ἀριστερὸν κέρας τοῦ ἐχθροῦ, ἐνῷ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε νὰ προσβάλῃ τὸ κέντρον τῆς περσικῆς παρατάξεως.

Ὁ Ἀλέξανδρος προὐχώρησε βραδέως δίδων ἐνίοτε καιρὸν εἰς τὸ στράτευμά του ν' ἀναπαύηται, ἵνα μετὰ μεγαλητέρας δυνάμεως καὶ ἐν πλήρει εὐταξίᾳ κάμῃ τὴν πρώτην προσβολήν. Ὑπὸ τὰς χαρμοσύνους φωνὰς τῶν φιλομάχων στρατιωτῶν του ἐπορεύετο ὁ Ἀλέξανδρος πρὸ τοῦ μετώπου αὐτῶν, συνομιλῶν ποτὲ μὲν μετὰ τοῦ ἑνὸς, ποτὲ δὲ μετὰ τοῦ ἄλλου, ἕως ὅτου ἐπλησίασε τὸν ἐχθρὸν εἰς ἀπόστασιν βολῆς τόξου. Τότε ἤρχισαν οἱ Μακεδόνες νὰ ψάλλωσι τὸν παιᾶνα, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐρρίφθη πρῶτος τῶν Μακεδονικῶν ἱππέων καὶ τῆς σωματοφυλακῆς του, τῶν ἐλαφρῶς ὡπλισμένων ὑπασπιστῶν, μετὰ μεγάλης ταχύτητος εἰς τὸν Πίναρον καὶ ἐπέπεσεν, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν πλησιεστάτων σωμάτων του μετὰ τοσαύτης ὁρμῆς κατὰ τοῦ κέντρου τοῦ ἐχθροῦ, ὥστε τὸν ἐξέπληξε μεγάλως, καὶ ἐντὸς ὀλίγου τὸν ἠνάγκασε νὰ διαλυθῇ καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ. Ὁ πεισματοδέστατος ἀγὼν συνήφθη

πλησίον τοῦ Δαρείου. Ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος εἶδεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ πολεμικοῦ του ἅρματος, ὥρμησε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐναντίον του· οἱ περιστοιχοῦντες τὸν Δαρεῖον εὐγενεῖς Πέρσαι ἐπολέμησαν μετ' ἀπελπιστικῆς ἀνδρείας, ἵνα ὑπερασπίσωσι τὸν βασιλέα των, οἱ δὲ Μακεδόνες ὥρμων κατ' αὐτῶν ὁλονὲν λυσσωδέστερον, διότι ὁ βασιλεὺς αὐτῶν εἶχε πληγωθῇ κατὰ τὸν μηρόν. Ὁ Δαρεῖος φοβούμενος περὶ τῆς ζωῆς του ἔστρεψεν ἐπὶ τέλους τὸ ἅρμα καὶ ἔφυγεν· τὸν ἠκολούθησαν δὲ τὰ πλησιέστατα τάγματα, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἅπαντες, οἵ τε τοῦ κέντρου καὶ τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τῶν Περσῶν, ὅπου εἰσέδυσαν αἱ δύο Μακεδονικαὶ ἶλαι καὶ τὰ ἐλαφρὰ στρατεύματα.

Κατ' ἐκείνην ὅμως τὴν στιγμὴν εὑρίσκετο τὸ ἀριστερὸν κέρας τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς μέγιστον κίνδυνον. Ἡ Μακεδονικὴ φάλαγξ εἶχε προχωρήσει εἰς τὸ μέρος τοῦτο συγχρόνως μετὰ τοῦ ταχέως προσβάλλοντος βασιλέως· ἀλλ' ἐν τῇ ἐξάψει τῆς προσβολῆς εἶχον γεννηθῇ ἐν τῷ δυσκινήτῳ ἐκείνῳ σώματι κενά, εἰς τὰ ὁποῖα ἐρρίφθησαν οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι μετὰ μεγάλης ὁρμῆς. Ἤδη καθίστατο ἡ μάχη ἀμφίρροπος καὶ οἱ Πέρσαι ἱππεῖς εἶχον διαβῆ τὸν Πίναρον καὶ διασκορπίσει μίαν ἐκ τῶν Θεσσαλικῶν ἰλῶν τῶν ἱππέων, καὶ ἐφαίνετο ὅτι δὲν θὰ δυνηθῶσιν οἱ Μακεδόνες ν' ἀντισταθῶσιν ἐπὶ πολὺν χρόνον κατὰ τοῦ πολυαριθμοτέρου ἐχθροῦ. Ἀλλὰ τότε ἐτράπη τὸ ἀριστερὸν κέρας τῶν Περσῶν ὁμοῦ μετὰ τοῦ Δαρείου εἰς φυγήν. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος παύσας τὴν καταδίωξιν τοῦ φεύγοντος βασιλέως ἔσπευσε πρὸς βοήθειαν τῶν στενοχωρουμένων ταγμάτων του εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, καὶ προσέβαλεν ἐκ τῶν πλευρῶν τοὺς Ἕλληνας μισθοφόρους. Ἐντὸς ὀλίγου ἐνικήθησαν οὗτοι καὶ διεσκορπίσθησαν. Νῦν ἤρχισεν ἡ διάλυσις παντὸς τοῦ στρατεύματος. «Ὁ βασιλεὺς φεύγει.» ἠκούετο πανταχόθεν, καὶ ἕκαστος προσεπάθει ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον νὰ σωθῇ. Ἕνεκα τῶν στενῶν τοῦ τόπου καὶ τοῦ ἀναριθμήτου πλήθους τῶν Περσικῶν στρατευμάτων ἐγένετο φοβερὰ σύγχυσις, καὶ οἱ Πέρσαι ἱππεῖς, εὑρισκόμενοι εἰσέτι εἰς ἀγῶνα, διῆλθον ἐκπεπληγμένοι διὰ μέσου τῶν φευγόντων ταγμάτων των καὶ κατεπάτουν πάντα ὃν εὕρισκον ἐν τῇ ὁδῷ· σωρηδὸν ἐφονεύοντο οἱ φεύγοντες ὑπὸ τῶν ἰδίων των ἀνθρώπων καὶ ὑπὸ τῶν διωκόντων ἐχθρῶν. Ἡ ἀπώλεια τῶν Περσῶν ὑπῆρξε μεγίστη· τὸ πεδίον τῆς μάχης ἦτο κεκαλυμμένον ὑπὸ νεκρῶν καὶ ἀποθνησκόντων, καὶ ὁλόκληροι χαράδραι τῶν ὀρέων ἦσαν πλήρεις νεκρῶν. Ἑκατὸν χιλιάδες ἀνδρῶν, ἐν οἷς δέκα χιλιάδες ἱππέων, λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν· οἱ δὲ Μακεδόνες ἀπώλεσαν 450 ἄνδρας. Ὁ Δαρεῖος ἰδὼν ὅτι νικῶνται τὰ

στρατεύματά του ἔφυγεν ἐπὶ τοῦ ἅρματός του διὰ τῆς πεδιάδος μέχρι τῶν ὀρέων· ἐνταῦθα δὲ φθάσας ἐπήδησεν ἐκ τοῦ ἅρματος καὶ ἐπιβὰς ἵππου τινὸς ἔφευγε ταχέως. Ὁ Ἀλέξανδρος κατεδίωκε τὸν φεύγοντα Δαρεῖον ἐν ὅσῳ ἦτο ἡμέρα· ὅτε δὲ ἐπῆλθε νύξ, ἐπέστρεψε λαβὼν τὸ ἅρμα καὶ τὴν ἀσπίδα, τὴν βασιλικὴν πορφύραν καὶ τὸ τόξον, ἅπερ ὁ φεύγων βασιλεὺς εἶχεν ἐγκαταλίπει ἐπὶ τοῦ ἅρματος.

Ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς καταδιώξεως, εὗρε τοὺς στρατιώτας του λεηλατοῦντας τὸ περσικὸν στρατόπεδον. Αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἔλαβε τὴν μεγαλοπρεπῆ σκηνὴν τοῦ Δαρείου. Εὐθὺς δὲ ἐκδυθεὶς τὰ ὅπλα του «ἂς ὑπάγωμεν, εἶπε, ν' ἀποπλύνωμεν τὸν ἱδρῶτα τῆς μάχης ἐν τῷ λουτρῷ τοῦ Δαρείου.» Ὡς δὲ εἶδεν ἐκεῖ λέβητας καὶ λαγήνους καὶ σκάφας, καὶ μυροφόρους ἀλαβάστρους, ὅλα ἐντέχνως κατακεχρυσωμένα, καὶ ὁ οἶκος ὅλος ἦτο πλήρης ἀρωμάτων, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑψηλὴν καὶ μεγάλην σκηνήν, ἥτις τὸν ἐξέπληξε διὰ τὰ πολυτελῆ στρώματα (κλίνας), τὰς τραπέζας καὶ τὴν τοῦ δείπνου παρασκευήν, καὶ ἀποβλέψας πρὸς τοὺς φίλους του εἶπε μειδιῶν «τοῦτο, μοὶ φαίνεται, εἶναι τὸ βασιλεύειν.» Ὅτε δὲ ἐκάθησε μετὰ τῶν φίλων εἰς τὸ δεῖπνον, ἤκουσεν ἐκεῖ που πλησίον θρήνους καὶ κοπετοὺς γυναικῶν, καὶ ἐρωτήσας ἔμαθεν ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Δαρείου *Σισύγαμβις* καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ *Στάτειρα*, ἡ ὡραιοτάτη γυνὴ τῆς Ἀσίας, μετὰ τῶν δύο ἡλικιωμένων θυγατέρων της καὶ τοῦ μικροῦ υἱοῦ της εὑρίσκοντο μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων, καὶ ὠδύροντο νῦν, διότι ἰδοῦσαι τὸ ἅρμα, τὴν πορφύραν καὶ τὰ τόξα τοῦ Δαρείου ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐνόμιζον αὐτὸν νεκρόν. Τότε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος μετά τινα σιωπὴν ἔστειλεν εὐθὺς τὸν Λεοννάτον, ἕνα τῶν στρατηγῶν του, πρὸς αὐτὰς διατάξας νὰ ταῖς εἴπῃ ὅτι οὔτε ὁ Δαρεῖος ἀπέθανεν, οὔτε τὸν Ἀλέξανδρον πρέπει νὰ φοβῶνται, διότι δὲν εἶναι οὔτε αὐτῶν οὔτε τοῦ Δαρείου προσωπικὸς ἐχθρός, ἀλλ' ὅτι πολεμεῖ κατ' αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀσίας ἔντιμον ἀγῶνα, καὶ ὅτι αὐταὶ θὰ ἔχωσι καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ὅσων ἀπελάμβανον καὶ ὅτε ἐβασίλευεν ὁ Δαρεῖος. Τὴν ἀκόλουθον δὲ ἡμέραν ὁ ἴδιος Ἀλέξανδρος ἦλθεν εἰς τὴν σκηνὴν τῶν γυναικῶν, συνοδευόμενος μόνον ὑπὸ τοῦ φίλου του Ἡφαιστίωνος. Ἐπειδὴ δὲ ἀμφότεροι μὲν ἔφερον ἐνδυμασίαν ἐντελῶς ὁμοίαν, ὁ δὲ Ἡφαιστίων ἦτο ὑψηλότερος, ἐξέλαβεν αὐτὸν ἡ Σισύγαμβις ὡς τὸν βασιλέα, καὶ ἐγονάτισεν ἐνώπιόν του, ἵνα τὸν προσκυνήσῃ κατὰ περσικὸν τρόπον. Ὅτε δὲ ὁ Ἡφαιστίων ὑπεχώρησεν ὀπίσω καί τις τῶν πέριξ αὐτῆς δείξας τὸν Ἀλέξανδρον εἶπεν, «ἐκεῖνος εἶναι ὁ βασιλεύς,» αὕτη ὠπισθοδρόμησε μετὰ μεγάλης ἐντρο-

πῆς καὶ φόβου μὴ ἕνεκα τοῦ σφάλματος τούτου ἀπολέσῃ τὴν ζωήν της· ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε μειδιῶν πρὸς αὐτὴν «Μὴ ἀνησύχει, μῆτερ,

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Δαρείου πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

διότι καὶ οὗτος εἶναι Ἀλέξανδρος·» τὸν δὲ ἑξαετῆ παῖδα τοῦ Δαρείου ἔλαβεν εἰς τὰς ἀγκάλας του καὶ ἐθώπευσε καὶ ἠσπάσθη αὐτόν· ὅτε δὲ

τὸ παιδίον ἁπλῶσαν τας χεῖράς του ἐνηγκαλίσατο αὐτὸν, στραφεὶς πρὸς τὸν Ἡφαιστίωνα εἶπε «πόσον ἐπεθύμουν νὰ εἶχεν ὁ Δαρεῖος τὸ ἦθος τοῦ παιδὸς τούτου.» Ὁ Ἀλέξανδρος ἐτήρησε πιστῶς, ὃν εἶχε δώσει λόγον εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν· αὕτη ἔμενε μὲν ὡς αἰχμάλωτος παρ' αὐτῷ, ἀλλ' εἶχε φιλικωτάτην καὶ ἐπαξίαν τῆς βασιλικῆς θέσεώς της περιποίησιν. Ἡ Σισύγαμβις ἠγάπησε τοσοῦτον τὸν εὐγενῆ βασιλέα, ὥστε ἐθεώρει αὐτὸν ὡς ἴδιον υἱόν· διὸ ὅτε μετέπειτα ἔλαβεν εἴδησιν περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀπέθανεν, ὡς λέγεται, ἑκουσίως ἐξ ἀσιτίας.

Ἡ ἐν Ἰσσῷ κατὰ Νοέμβριον τοῦ 333 γενομένη μάχη ἐξηφάνισεν ὅλον τὸν μέγαν στρατὸν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, καὶ ὁ εὐτυχὴς νικητὴς ἠδύνατο νῦν ἀνενοχλήτως νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν χώραν τῆς ἐνδοτέρω Ἀσίας. Ὡσαύτως καὶ ὁ περσικὸς στόλος, ὅστις θὰ ἠδύνατο νὰ τὸν φέρῃ εἰς κίνδυνον ἐκ τῶν νώτων ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις, διελύθη μετὰ τὴν εἴδησιν περὶ τῆς ἐν Ἰσσῷ μάχης. Ὁ Δαρεῖος διέφυγε μετ' εὐαρίθμου στρατιωτικοῦ σώματος διὰ τῆς Συρίας, καὶ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν πάλιν ἀσφαλῆ μόνον ἐκεῖθεν τοῦ Εὐφράτου· διὸ ὀλίγον μετέπειτα ἔστειλε διά τινος πρεσβείας ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἐν ᾗ προέτεινεν εἰς αὐτὸν φιλίαν καὶ συμμαχίαν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ τῷ ἀποδώσῃ τὴν οἰκογένειάν του. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀπήντησεν εἰς τὴν ὑπερήφανον ταύτην ἐπιστολὴν διὰ λόγων ἔτι ὑπερηφανεστέρων, διότι ἐθεώρει ἑαυτὸν ἤδη κύριον τῆς Ἀσίας, καὶ προὐκάλεσε τὸν Δαρεῖον νὰ ἔλθῃ αὐτοπροσώπως πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ δηλώσῃ μετὰ τῆς προσηκούσης μετριοφροσύνης τὴν ἐπιθυμίαν του, λέγων ἐκτὸς ἄλλων καὶ ταῦτα, «τοῦ λοιποῦ, ὅταν πέμπῃς πρὸς ἐμὲ, πέμπε ὡς πρὸς βασιλέα τῆς Ἀσίας· ἐὰν δὲ ἄλλως σκέπτησαι περὶ τῆς Ἀσίας, περίμενε ἐν ἀνοικτῇ πεδιάδι καὶ μὴ φεῦγε· θὰ σὲ καταδιώξω ὅπου καὶ ἂν ἦσαι.» Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπορεύθη εὐθὺς εἰς τὴν ἐνδοτέρω Ἀσίαν, ἀλλ' ἠθέλησε πρότερον νὰ κατακτήσῃ ἁπάσας τὰς παραλίους χώρας, ἵνα προχωρήσῃ ἔπειτα ἐξ ἀσφαλοῦς βάσεως εἰς τὰς παρὰ τὸν Εὐφράτην χώρας. Τὸν δὲ Παρμενίωνα ἔστειλε μετά τινος ἀποσπάσματος τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ *Ὀρόντου*, ἵνα κυριεύσῃ τὴν *Δαμασκὸν*, τὴν πρωτεύουσαν τῆς σατραπείας *Κοίλης Συρίας*, ὅπου εἶχον μετενεχθῆ πρὸ τῆς ἐν Ἰσσῷ μάχης τὰ τῶν Περσῶν χρήματα διὰ τὸν πόλεμον, τὰ πολεμικὰ σκεύη καὶ ὁλόκληρος ἡ πολύτιμος ἀποσκευὴ τῆς αὐλῆς τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, ὡς καὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα καὶ οἱ θησαυροὶ τῶν Περσῶν. Ἀφοῦ δὲ ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τῆς προδοσίας τοῦ σατράπου τῆς Συρίας ἐκυρίευσε τὴν πόλιν ταύτην, ἐστράφη εἶτα μετὰ τοῦ κυριωτέρου στρατοῦ του πρὸς με-

σημβρίαν, ἵνα κυριεύσῃ τὴν Φοινικικὴν παραλίαν. Ὁλόκληρος ἡ Φοινίκη ἐδέχθη προθύμως τὸν φοβερὸν ἥρωα, μόνον δὲ ἡ πόλις *Τύρος* ἠθέλησε ν' ἀντισταθῇ, ὅπως μὴ τὸν ἀφήσῃ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ τείχη της.

Ἀφοῦ κατεστράφη ἡ παλαιὰ Τύρος, ἐκτίσθη ἡ νέα, ἥτις ἔκειτο[1] 1000 περίπου βήματα μακρὰν τῆς στερεᾶς, ἐπί τινος νήσου, ἐχούσης περιφέρειαν ἥμισυ μίλιον καὶ κυκλουμένης ὑπὸ λίαν ὑψηλοῦ καὶ δυνατοῦ τείχους. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη εἶχεν ἐν ἀφθονίᾳ ὅπλα, τροφάς, πλοῖα καὶ παντοίας πολεμικὰς μηχανάς, ἦτο ἰσχυροτάτη πόλις τῆς Φοινίκης. Οἱ Τύριοι κατ' ἀρχὰς μὲν προέτειναν νὰ ὑποταχθῶσιν, ἀλλὰ θαρροῦντες εἰς τὴν τοποθεσίαν τῆς πόλεως ἀπεποιήθησαν νὰ δεχθῶσι τὸν Ἀλέξανδρον ἐντὸς τῶν τειχῶν των, καὶ ἐτόλμησαν ν' ἀντισταθῶσι κατὰ τοῦ νικηφόρου στρατοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' οὗτος μὴ θέλων ν' ἀφήσῃ ὄπισθέν του ἀνίκητον τὴν πόλιν ταύτην καὶ προβλέπων ὅτι, ἐὰν κυριεύσῃ τὸν Φοινικικὸν στόλον, θὰ κατασταθῇ θαλασσοκράτωρ, ἀπεφάσισεν, ἐπειδὴ δὲν εἶχε στόλον, νὰ ἑνώσῃ τὴν πόλιν μετὰ τῆς ἠπείρου δι' ἀποχερσώσεως τοῦ μεταξὺ πορθμοῦ, καὶ νὰ στήσῃ τὰς μηχανάς του κατὰ τοῦ τείχους τῆς πόλεως. Τὰ ἐρείπια τῆς παλαιᾶς Τύρου παρεῖχον λίθους καὶ χώματα, αἱ δὲ κέδροι τοῦ λιβάνου ἔδιδον τὴν ἀναγκαίαν ξυλείαν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἔφερε τὸ πρῶτον καλάθιον πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο πλῆρες χώματος, μετὰ μεγάλης προθυμίας ἐπεδόθησαν οἱ Μακεδόνες εἰς τὴν δύσκολον ταύτην ἐργασίαν. Τὸ πρόχωμα προὐχώρει ταχέως· ἀλλ' ὅτε ἐπλησίασαν εἰς τὴν πόλιν ἑκατοντάδας τινὰς βημάτων, κατεσκεύασαν ἐπὶ τοῦ ἄκρου τοῦ προχώματος δύο πύργους, ἵνα ὑπερασπίζωσιν ἐκεῖθεν διὰ βελῶν τοὺς ἐργάτας κατὰ τῶν βελῶν, ἅπερ ἔρριπτον οἱ Τύριοι ἐκ τοῦ τείχους καὶ ἐκ τῶν πλοίων των. Οἱ Τύριοι ἐμβάντες εἰς πλοῖον πλῆρες ποικίλης καυστικῆς ὕλης ἐπλησίασαν εἰς τοὺς δύο πύργους καὶ κατέκαυσαν αὐτούς· οὕτω δὲ πάλιν κατεστράφη μέγα μέρος τοῦ προχώματος. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνενέωσε τοῦτο εἰς μεγαλήτερον πλάτος, καὶ συνήγαγεν ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Φοινίκης ἀριθμόν τινα πλοίων, εἰς τὰ ὁποῖα προσετέθησαν καὶ 10 πλοῖα ἐκ τῆς Ῥόδου καὶ 120 περίπου ἐκ τῆς Κύπρου, οὕτως ὥστε ὁ βασιλεὺς εἶχε νῦν στόλον, ὅστις ἦτο τριπλάσιος τοῦ τῶν Τυρίων. Κατὰ τοῦ στόλου τούτου δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Τύριοι ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ θάλασσαν· χωρὶς νὰ τολμήσωσι λοιπὸν ναυμαχίαν, ἀπεσύρθησαν μετὰ τῶν πλοίων των εἰς τοὺς δύο λιμένας των, ὧν ὁ μὲν εἷς πρὸς νότον, ὁ δὲ ἕτερος πρὸς

(1) Ἀρριαν. Ἀλεξ. ἀνάβασις, 2, 16, 1 καὶ ἑξῆς.

βορρᾶν τῆς πόλεως ἔκειτο· ὅθεν τὸ πρόχωμα ἠδύνατο νῦν ν' ἀποπερατωθῇ καὶ ἡ πόλις νὰ περικλεισθῇ. Τὰ ἀπέναντι τοῦ προχώματος τείχη ἐκ τετραγωνικῶν λίθων, ἔχοντα ὕψος 150 ποδῶν καὶ καθιστάμενα ἔτι ἰσχυρότερα ὡς ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν κατεσκευασμένων ξυλίνων πύργων, ἀνθίσταντο εἰς ὅλους τοὺς κριούς, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἄλλας πολιορκητικὰς μηχανάς, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἀνάγκη νὰ προσβάλωσιν ἄλλας θέσεις. Πᾶσαν δυνατὴν τέχνην μετεχειρίσθησαν καὶ πάντα κόπον κατέβαλον, ἵνα μεταφέρωσιν ἐκ τῶν πλοίων τὰς μηχανὰς πρὸς τὰ τείχη καὶ ἐπενέγκωσιν εἰς αὐτὰ ῥήγματα· ἀλλ' οἱ Τύριοι δὲν ἦσαν κατώτεροι τῶν ἐχθρῶν των κατὰ τὰς ἐπινοήσεις, τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιμονήν. Ποτὲ ἕως τότε ὁ κόσμος δὲν εἶχεν ἴδει πολιορκίαν γενομένην μετὰ τοσαύτης δαπάνης δυνάμεων καὶ μετὰ τόσης τέχνης καὶ ἐκτάκτων σχεδίων. Τέλος μετὰ κόπον 7 μηνῶν, ἀφοῦ ἀπέτυχον αἱ διάφοροι ἀπόπειραι καὶ προσβολαί, διέταξεν ὁ Ἀλέξανδρος γενικὴν ἔφοδον· ἐξ ὅλων τῶν μερῶν ὅρμων τὰ πλοῖα, περιέχοντα τοξότας, σφενδονιστάς, καὶ ἄλλους καὶ παντοίας πολιορκητικὰς μηχανὰς κατὰ τῶν τειχῶν· εἰς μίαν δὲ πρὸ πάντων θέσιν, πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως, ἀπέβλεπεν ὁ Ἀλέξανδρος. Ἐνταῦθα ὢν ὁ ἴδιος κατώρθωσε ν' ἀνοίξῃ ἀρκετὰ μέγα ῥῆγμα. Νῦν δὲ ἐποίησαν ἔφοδον. Ὁ Ἄδμητος, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ὑπασπιστῶν, ἀνέβη πρῶτος ἐπὶ τοῦ τείχους καὶ ἐπήδησε πρῶτος ἐντός· μετὰ διπλῆς λύσσης τὸν ἠκολούθησαν οἱ πιστοί του στρατιῶται· ἐπὶ κεφαλῆς δὲ πάντων ἵστατο ὁ Ἀλέξανδρος. Ἐντὸς ὀλίγου ἐξεδιώχθησαν οἱ Τύριοι ἐκ τοῦ ῥήγματος· δύο πύργοι ἐκυριεύθησαν, τὸ τεῖχος κατελήφθη καὶ οἱ Μακεδόνες ὥρμησαν εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὰ ἀνάκτορα. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον εἰσέλθει τὰ Φοινικικὰ πλοῖα τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὸν μεσημβρινὸν λιμένα, τὰ δὲ Κύπρια ἐκυρίευσαν τὸν βόρειον λιμένα καὶ κατέλαβον ἤδη τὰ πλησιέστατα τῷ τείχει μέρη τῆς πόλεως. Οἱ Τύριοι ὑπεχώρησαν ἐκ τῶν τειχῶν καὶ περιέμειναν πρὸ τοῦ *Ἀγηνορίου*, τοῦ ἱεροῦ τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς Τύρου Ἀγήνορος, τοὺς ἁπανταχόθεν εἰσβάλλοντας ἐχθρούς. Συνήφθη δὲ φοβερὸς ἀγὼν μετὰ λύσσης καὶ ἀπελπισίας, καθ' ὃν ἐντὸς ὀλίγου οἱ Μακεδόνες ἐνίκησαν. 8,000 Τύριοι ἔκειντο φονευμένοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Εἰς ἐκείνους δέ, οἵτινες εἶχον καταφύγει εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἡρακλέους,—ἦσαν δὲ οὗτοι ὁ βασιλεὺς *Ἀζέμιλκος*, οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες τῆς πόλεως, καί τινες Καρχηδόνιοι ἀπεσταλμένοι διὰ τὰς ἑορτὰς (θεωροὶ)—ἀπένειμεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀμνηστείαν· ὅλοι δὲ οἱ ἄλλοι ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι, ἀφοῦ μέγα μέρος αὐτῶν εἶχεν ἀνασκολοπισθῆ. Τὸ ἀμετάπειστον τῶν Τυρίων καὶ τὸ ἐπίμο-

χθον τῆς πολιορκίας, ἰδίως δὲ ἡ βάρβαρος ὠμότης πρὸς πρὸς αἰχμαλώτους Μακεδόνας παρώργισαν τὸν Ἀλέξανδρον καὶ ἅπαντα τὸν στρατὸν τὰ μέγιστα νὰ ἐπενέγκωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν σκληρὰν ταύτην τύχην. Ἡ πόλις κατῳκίσθη ἐκ νέου ὑπὸ Φοινίκων καὶ Κυπρίων καὶ ἐδέχθη Μακεδονικὴν φρουράν. Ἡ πόλις αὕτη ἐχρησίμευσεν ἀπὸ τοῦδε ὡς ἡ κυριωτάτη ὀχυρὰ θέσις κατὰ τὴν παραλίαν ταύτην.

Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τύρου ἔστειλεν ὁ Δαρεῖος νέαν τινὰ πρεσβείαν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ προσέφερε 10,000 τάλαντα πρὸς ἀπολύτρωσιν τῆς οἰκογενείας του, πρὸς δὲ τούτοις ὅλην τὴν Ἀσίαν, τὴν πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου, καὶ μίαν τῶν θυγατέρων του γυναῖκα εἰς δεῖγμα φιλίας καὶ συμμαχίας[1]. Ὅτε δ Ἀλέξανδρος ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς στρατηγούς του τὰς προτάσεις τοῦ Δαρείου, εἶπεν ὁ Παρμενίων, ὅτι αἱ προτάσεις αὗται δὲν εἶναι τόσον κακαί, καὶ προσέθηκεν «ἐὰν ἤμην Ἀλέξανδρος, θὰ ἐδεχόμην αὐτάς.» ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀπεκρίθη· «καὶ ἐγώ, ἐὰν ἤμην Παρμενίων.» Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπεθύμει ἓν μόνον μέρος τῆς Ἀσίας ἀλλὰ τὸ ὅλον. Ὀλίγον μετέπειτα ἀπέθανεν ἡ Στάτειρα, ἡ σύζυγος τοῦ Δαρείου. Ὅτε ὁ πιστὸς ὑπηρέτης τῆς βασιλίσσης ἀποδρὰς ἦλθεν εἰς Σοῦσα καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Δαρεῖον τὸν θάνατον τῆς συζύγου του, διηγήθη πρὸς τούτοις καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Ἀλέξανδος προσεφέρετο πάντοτε εὐγενῶς καὶ γενναιοψύχως πρὸς τὴν Στάτειραν, ὕψωσεν οὗτος πλήρης συγκινήσεως τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶπε «Θεοὶ προστάται τῆς γεννήσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς τύχης τῶν βασιλέων, ἂν ἔφθασεν ὁ χρόνος, καθ' ὃν θὰ παύσῃ ἡ βασιλεία τῶν Περσῶν, οὐδεὶς ἄλλος ἂς καθίσῃ εἰς τοῦ Κύρου τὸν θρόνον πλὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου.»

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου 332 ἐπορεύετο ὁ Ἀλέξανδρος ἐκ τῆς Τύρου διὰ τῆς Παλαιστίνης πρὸς τὴν Αἴγυπτον. Φθάσας δὲ εἰς τὴν *Γάζαν*, ἥτις ἔκειτο εἰς τὰ σύνορα τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου καὶ 20 στάδια ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπεῖχεν, ἐπεχείρησε νὰ πολιορκήσῃ καὶ αὐτήν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτης ἐπληγώθη μὲν ὁ Ἀλέξανδρος βαρέως εἰς τὸν ὦμον, ἀλλὰ τοῦτο δὲν τὸν ἠνάγκασε νὰ παύσῃ τὴν πολιορκίαν. Καὶ ἀντέστη μὲν ἡ πόλις, διότι ηὐτύχησε νὰ ἔχῃ φρούραρχον γενναῖόν τινα εὐνοῦχον, *Βάτιν* ὀνομαζόμενον, ἀλλὰ μετὰ δίμηνον πολιορκίαν ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου. Ἡ φρουρὰ μὴ θέλουσα νὰ παραδοθῇ ἀπέθανεν ὅλη, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία ἐξηνδραποδίσθησαν· καὶ ὁ Βάτις ἔπαθεν,

(1) Ἀρρ. Ἀναβ. 2, 25, 1 καὶ ἑξῆς.

ὡς λέγεται, ὅ,τι ὁ Ἕκτωρ ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως. Ἐντεῦθεν ἤδη ἐπορεύθη ὁ ἀκράτητος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἀκωλύτως εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Ἡ χώρα αὕτη παρεδόθη εὐθὺς καὶ ἀμαχητὶ, τὸ μὲν διότι ὁ Πέρσης σατράπης Μαζάκης δὲν εἶχεν ἀποχρώσας πρὸς ἀντίστασιν δυνάμεις, τὸ δὲ διότι οἱ Αἰγύπτιοι δὲν εἶχον διάθεσιν νὰ πολεμήσωσιν ὑπὲρ τοῦ μισητοῦ περσικοῦ ζυγοῦ. Ἤνοιξαν λοιπὸν εἰς τὸν νικητὴν προθύμως τὰς πύλας τῶν πόλεών των. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέκτησε τὴν ἀγάπην αὐτῶν, διότι ἐτέλεσε θυσίαν λαμπρὰν οὐ μόνον εἰς τοὺς ἄλλους θεοὺς ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν θεὸν τῶν Αἰγυπτίων *Ἄπιν*, καὶ διότι ἐσεβάσθη τὴν θρησκείαν των καὶ ἀπεκατέστησε τὰ ἴδια αὐτῶν ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ τὴν νομοθεσίαν. Εἶτα δὲ περιηγήθη εἰς τὴν ἀρχαίαν Μέμφιν, ἔνθεν καταπλεύσας εἰς τὸν Νεῖλον ποταμὸν ἔφθασεν εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος, ὅπου ταινία τις γῆς ἐχώριζεν ἐκ τῆς θαλάσσης τὴν λίμνην Μαρεώτιδα; πρὸ τῆς ὁποίας κεῖται ἡ παρ' Ὁμήρῳ θρυλουμένη νῆσος *Φάρος*. Ἐπὶ τῆς παρακειμένης λοιπὸν εἰς τὸν Φάρον στερεᾶς, μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς Μαρεώτιδος λίμνης, ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ, ἵνα ζωογονήσῃ τὸ πρὸς τὰ ἔξω ἐμπόριον ἐκ νέου καὶ νὰ παράσχῃ κέντρον τι εἰς τὸν ἑλληνισμὸν μεταξὺ τῶν ξένων ἐθνῶν, νέαν πόλιν, τὴν ἐπώνυμον αὐτῷ *Ἀλεξάνδρειαν*[1]. Ἐνταῦθα κατασκευασθέντων δύο ἀρίστων λιμένων, ἐντὸς ὀλίγου ἀπέβη ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου θεμελιωθεῖσα πόλις μεγίστη, λαμπροτάτη καὶ πολυανθρωποτάτη, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔμελλε νὰ κατασταθῇ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τὸ κέντρον ἰδιάζοντός τινος ἑλληνισμοῦ. Ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἀφοῦ ἔπεσεν ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀκμῆς, οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ εὐτυχῇ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ μέχρι τῆς σήμερον νὰ διατελῇ ἓν τῶν ἐπιφανεστάτων ἐμπορείων τῆς μεσογείου θαλάσσης.

Ἐκ τῆς Αἰγύπτου μετέβη ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ μικροῦ ἀποσπάσματος στρατοῦ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς, πρὸς τὸν κατὰ τὴν Λιβύην ναὸν τοῦ Διὸς Ἄμμωνος, τὸν περίφημον διὰ τὸ ἐν αὐτῷ ἱερὸν καὶ μαντεῖον. Ἐπορεύετο δὲ παρὰ τὴν παραλίαν μέχρι τῆς πόλεως Παραιτονίου, καὶ μετὰ ταῦτα ἐτράπη πρὸς μεσημβρίαν διευθυνόμενος πρὸς τὴν Ὄασιν τῆς Ἀμμωνίας· βροχαὶ δὲ ἀνέψυξαν τὸν στρατὸν κατὰ τὴν ἀκατοίκητον καὶ ἄνυδρον ἐκείνην ἐρημίαν, καὶ ζεῦγος κοράκων ἔδειξεν εἰς αὐτὸν τὴν ὁδόν[2]. Ὁ πρεσβύτατος τῶν ἱερέων ἐδέχθη τὸν βασιλέα εἰς

(1) Ἴδε περὶ τῆς κτίσεως τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Πλούτ. ἐν β. Ἀλεξ. 26.
(2) Ἀρριαν. Ἀνάβ. Ἀλεξ. 3, 3, 3 καὶ ἑξῆς.

τὴν αὐλὴν τοῦ ἱεροῦ, διέταξε τοὺς ἀκολούθους ἅπαντας νὰ μείνωσιν ἔξω, καὶ εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν, ἵνα λάβῃ τὸν ζητηθέντα χρησμόν. Μετ' ὀλίγον δὲ ἐπανῆλθεν ὁ Ἀλέξανδρος φαιδρὸς, διότι, φαίνεται, ὁ χρησμὸς ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του. Τί ἀπεκρίθη εἰς αὐτὸν ὁ θεὸς, δὲν ἀπεκάλυψεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς κανένα· διὸ τοσούτῳ ποικιλώτερα ἦσαν τὰ συμπεράσματα καὶ διηγήματα τῶν ἀνθρώπων, καὶ διεδόθη ἡ φήμη, ὅτι ὁ Ζεὺς Ἄμμων ἀνεγνώρισε τὸν Ἀλέξανδρον ὡς υἱόν του καὶ τῷ ὑπεσχέθη τὴν ἡγεμονίαν τοῦ κόσμου[1]. Ὁ βασιλεὺς δὲν ἐπεβεβαίωσε μὲν τὴν φήμην ταύτην, ἀλλὰ καὶ δὲν διέψευσεν αὐτὴν, διότι ἐπεθύμει νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς ὡς καταγόμενος ἐκ θεοῦ καὶ ἔχων μεγάλην ὑπόσχεσιν. Ἀφοῦ δὲ ἔδωκεν ἄφθονα δῶρα εἰς τὸν ναὸν καὶ τοὺς ἱερεῖς, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ***Μέμφιδα***, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Αἰγύπτου.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο νῦν κάτοχος πασῶν τῶν περσικῶν χωρῶν, ὅσαι κεῖνται παρὰ τὴν μεσόγειον θάλασσαν, καὶ ἐπομένως καὶ κύριος τῆς θαλάσσης· ὥστε νῦν ἠδύνατο ἀσφαλῶς καὶ ἄνευ κινδύνου νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν μεσογειοτέραν Ἀσίαν, ἵνα πολεμήσῃ πρὸς τὸν Δαρεῖον περὶ τῆς κυριαρχίας καὶ τῶν ἐκεῖ χωρῶν. Ὅθεν ἀφοῦ διέτριψεν εἰς Αἴγυπτον περὶ τοὺς 4—5 μῆνας καὶ ἀφοῦ διέταξε τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ταύτης καὶ ἔλαβεν ἐπικουρίας τινὰς Ἑλλήνων καὶ Θρακῶν, ἀπῆλθε τελέσας λαμπρὰς ἑορτὰς κατὰ τὸ ἔαρ 331 ἐκ τῆς Μέμφιδος διὰ τῆς Παλαιστίνης καὶ Φοινίκης πρὸς τὸν Εὐφράτην, διέβη αὐτὸν ἀκωλύτως παρὰ τὴν *Θάψακον*, ἐπορεύθη διὰ τῆς ἄνω ***Μεσοποταμίας*** βορειοανατολικῶς διευθυνόμενος πρὸς τὸν Τίγριν, ὃν διέβη περὶ τὴν

(1) Ἀφ' οὗ δὲ διαβὰς τὴν ἔρημον, ἔφθασεν εἰς τὸν τόπον, ὁ μὲν προφήτης τοῦ Ἄμμωνος εἶπεν εἰς αὐτὸν «χαῖρε, ὦ παῖ, ἐκ μέρους τοῦ θεοῦ, ὡς ἐκ μέρους πατρός· ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἠρώτησε μὴ τὸν διέφυγέ τις τῶν φονέων τοῦ πατρός του. Τῷ εἶπε δὲ ὁ προφήτης «εὐφήμει, διότι δὲν ἔχεις πατέρα θνητόν·» καὶ τότε μεταβαλὼν τὴν ἐρώτησιν, ἐζήτει νὰ μάθῃ ἂν ἐτιμώρησεν ὅλους τοὺς φονεῖς τοῦ Φιλίππου· ἔπειτα δὲ περὶ τῆς ἐξουσίας, ἂν ὁ θεὸς τῷ ἐπιτρέπῃ νὰ γείνῃ κύριος ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἐχρησμοδότησε δ' ὁ θεὸς ὅτι καὶ τοῦτο δίδει, καὶ τοῦ Φιλίππου ὅτι ἦτο πλήρης ἡ ἐκδίκησις, καὶ τότε ἐδώρησεν εἰς τὸν θεὸν λαμπρὰ ἀναθήματα, καὶ χρήματα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ταῦτα γράφουσιν οἱ πλεῖστοι περὶ τῶν χρησμῶν. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὴν μητέρα του, λέγει ὅτι τῷ ἐδόθησαν μαντεῖαί τινες ἀπόρρητοι, ἃς αὐτὸς ἐπανελθὼν θέλει εἰπεῖ πρὸς μόνην ἐκείνην. Τινὲς λέγουσιν ὅτι ὁ προφήτης θέλων νὰ προσφωνήσῃ Ἑλληνιστὶ μετά τινος φιλοφροσύνης, «ὦ παιδίον» εἰς τὴν τελευταίαν συλλαβὴν ἐκ βαρβαρισμοῦ ἐξετράπη εἰς σίγμα, καὶ εἶπεν, «ὦ παιδίος,» ἀντὶ τοῦ ν τὸ σ μεταχειρισθείς· ὅτι δ' ὁ Ἀλέξανδρος ἤκουσε μετὰ χαρᾶς τὸ σφάλμα τῆς προφορᾶς, καὶ λόγος ὅτι παῖδα Διὸς ὁ θεὸς τὸν προσεφώνησε. Πλουτ. ἐν 6. Ἀλεξ. 27.

Νίτον μὲ ὅλην τὴν ὁρμητικὴν αὐτοῦ ῥοὴν εὐτυχῶς καὶ χωρὶς νὰ τὸν ἐμποδίσῃ ἐχθρός τις. Ἔκλειψιν δέ τινα τῆς σελήνης, ἥτις συνέβη μετὰ τὴν διάβασιν, κατὰ τὴν νύκτα τῆς 20 πρὸ τῆς 21 7βρίου, ἐξήγησεν ὁ στρατὸς, ὡς καὶ ὁ οἰωνοσκόπος τοῦ βασιλέως *Ἀρίσταvδρος*, ὡς αἴσιον σημεῖον. Ἐκεῖθεν δὲ διηυθύνθη ὁ Ἀλέξανδρος μεσημβρινῶς καὶ συνήντησε κατὰ τὴν 24 7βρίου τοὺς πρώτους ἱππεῖς τῶν ἐχθρῶν· ἔμαθε δὲ παρὰ τῶν αἰχμαλώτων, ὅτι ὁ κύριος στρατὸς τοῦ Δαρείου ἐστρατοπέδευσε 3 περίπου μίλια μεσημβρινῶς εἰς τὴν πλησίον τῶν *Γαυγαμήλων* πεδιάδα, ἵνα συνάψῃ ἐκεῖ μάχην. Ὁ Δαρεῖος δηλ. ἀφοῦ ἀπεκρούσθησαν αἱ περὶ εἰρήνης προτάσεις του, ἤθροισεν ἐκ τοῦ παμμεγέθους ἔτι κράτους αὐτοῦ τὰ στρατεύματα πρὸς νέον ἀγῶνα, καὶ τοιουτοτρόπως συνεκρότησε φοβερὰν δύναμιν. Καὶ κατὰ μὲν Ἀρριανὸν[1] ὁ συναθροισθεὶς ἐνταῦθα στρατὸς τοῦ Δαρείου συνεποσοῦτο εἰς 1,000,000 πεζοὺς, 40,000 ἱππεῖς, 200 δρεπανηφόρα ἅρματα[2]. Ἐκτὸς δὲ τούτων εἶχεν ὁ Δαρεῖος ἐνταῦθα καὶ 15 ὡπλισμένους ἐλέφαντας, οἵτινες κατὰ πρῶτον ἐνταῦθα ἀναφέρονται παρατασσόμενοι εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης· ὁ δὲ μικρότατος, κατ' ἄλλους, ἀριθμὸς τῶν δυνάμεων αὐτοῦ ἦτο 200,000 πεζοὶ καὶ 45,000 ἱππεῖς. Μετὰ τῆς δυνάμεως ταύτης ἐπορεύθη ἐκ τῆς Βαβυλῶνος, ὅπου εἶχον συγκεντρωθῇ τὰ στρατεύματα ταῦτα, πρὸς βορρᾶν, εἰς τὴν πεδιάδα τῶν *Γαυγαμήλων*, ἥτις ἔκειτο 30 μίλια πρὸς δυσμὰς τῶν *Ἀρβήλων* καί τινα μίλια ἀνατολικῶς τῆς σημερινῆς *Μοσοὺλ*. Εἰς τὸ στενὸν πεδίον τῆς Ἰσσοῦ δὲν ἠδυνήθη ὁ Δαρεῖος νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν πελώριον στρατόν του· ἀλλ' ἡ ἐκτεταμένη πεδιὰς τῶν Γαυγαμήλων παρεῖχεν ἱκανὸν χῶρον πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς πολεμικῆς του δυνάμεως, καὶ ἰδίως τοῦ πολυαρίθμου ἱππικοῦ· οὕτω δὲ ἤλπιζεν ὁ Δαρεῖος μετὰ πεποιθήσεως νὰ νικήσῃ. Πάντα δὲ τὰ ἀνώμαλα μέρη, ἅτινα ἠδύναντο νὰ ἐπενέγκωσι κώλυμά τι εἰς τοὺς ἵππους καὶ τὰς πολεμικὰς ἁμάξας, διέταξε προηγουμένως νὰ ἐξομαλύνωσιν.

Ὁ Ἀλέξανδρος διαβὰς τὸν Τίγριν ἐπὶ 4 ὁλοκλήρους ἡμέρας προήλαυνε μετὰ τοῦ στρατοῦ του· ὅτε δὲ ἔμαθε παρὰ τῶν Περσῶν αἰχμαλώτων του ὅτι μόλις 7 μίλια ἀπεῖχε τοῦ περσικοῦ στρατοπέδου, εὐ-

---

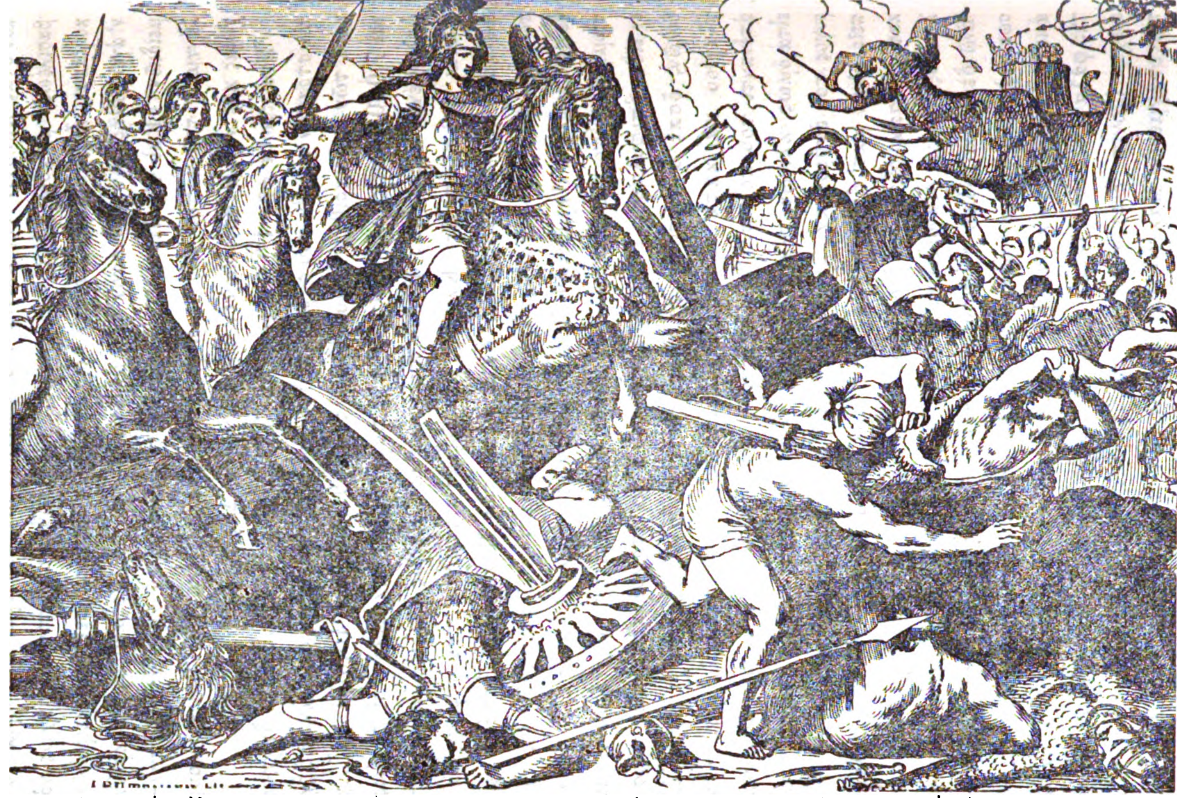
(1) 3, 8, 6. (2) Τούτων ἡ ἐνέργεια ἐφαίνετο φοβερὰ, διότι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν εἶχε πρὸς τὰ ἐμπρὸς μὲν εἶδος χάμακος, εἰς ὀξὺ ληγούσης καὶ ἱκανῶς πρὸ τῶν ἵππων προπιπτούσης, ἑκατέρωθεν δὲ ἀνὰ τρία ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ προκύπτοντα τρισπίθαμα παραμήκη ξύστρα, καὶ πάλιν ἑκατέρωθεν ἀπὸ τῶν ἀξόνων τῶν τροχῶν προβάλλοντα δρέπανα. Ὥστε τὰ ἅρματα ταῦτα ἐμβάλλοντα ἐντὸς τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων ἠδύναντο οὕτως εἰπεῖν πανταχόθεν νὰ θερίσωσιν αὐτόν.

θὺς ἀνέστειλε τὴν πορείαν τοῦ στρατοῦ, καὶ τειχίσας τὸ στρατόπεδον διὰ τάφρου καὶ χάρακος, ἀνέπαυσε τὴν στρατιὰν ἡμέρας 4. Τὴν δὲ ἑσπέραν τῆς τετάρτης, ἤτοι τῆς 29 πρὸς τὴν 30 Σεπτεμβρίου, καταλιπὼν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τὰ σκεύη, τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς ἀπομάχους ἐπανέλαβε τὴν πορείαν του καὶ ἔφθασε περὶ τὴν πρωΐαν εἰς τὰ τελευταῖα ὑψώματα, ἐφ' ὧν ἀνέβη καὶ ἠδύνατο νὰ βλέπῃ τὰ πλήθη τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, διότι μόλις 30 στάδια ἀπεῖχεν αὐτοῦ. Ἐνταῦθα στήσας τὴν φάλαγγά του, συνεκάλεσε τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς του καὶ ἐσκέπτετο μετ' αὐτῶν ἐὰν πρέπῃ νὰ προχωρήσῃ καὶ ν' ἀρχίσῃ ἄνευ ἀναβολῆς ἐκεῖ τὴν προσβολήν, ἢ νὰ στρατοπεδεύσῃ εἰς κατάλληλον θέσιν καὶ νὰ ἐξετάσῃ πρότερον τὸ πεδίον τῆς μάχης. Καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν ἀξιωματικῶν συνεφώνησαν πρὸς τὸ πρῶτον, ὁ δὲ προνοητικὸς Παρμενίων συνεβούλευσε τὸ τελευταῖον, καὶ ἡ γνώμη αὐτοῦ ὑπερίσχυσε. Τότε λοιπὸν διέταξεν ὁ Ἀλέξανδρος νὰ μείνωσιν ἐκεῖ τὴν ἡμέραν ταύτην, ἀλλὰ συντεταγμένοι ὡς εἰς μάχην, καὶ κατεσκεύασεν ἐνταῦθα ἰσχυρὸν στρατόπεδον, ἐν ᾧ μετέφερε τά τε σκεύη καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀπὸ τοῦ προτέρου. Ὁ Δαρεῖος περιμένων προσβολήν, διετήρησε καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τὰ στρατεύματά του ὡς καὶ τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα ἔνοπλα καὶ παρατεταγμένα ὡς πρὸς μάχην, διότι ὑπῆρχε φόβος περὶ νυκτερινῆς προσβολῆς. Οὕτω δὲ, ἐνῷ οἱ Πέρσαι ἐξήντλουν τὰς δυνάμεις των πρὸ τῆς μάχης, ὁ Ἀλέξανδρος διέταξε τοὺς ἰδικούς του ν' ἀναπαυθῶσι. Κατὰ δὲ τὴν ἑσπέραν συνήθροισεν ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς στρατηγούς του καὶ ἀνήγγειλεν εἰς αὐτοὺς ὅτι τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν θὰ συνάψωσι μάχην, καὶ τοὺς ἔστειλε νὰ δειπνήσωσι καὶ κοιμηθῶσιν. Ἐνῷ δὲ οἱ μὲν ἄλλοι ἀπῆλθον, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἔμεινε μόνος του ἐν τῇ σκηνῇ του, εἰσῆλθεν ὁ Παρμενίων πλήρης ἀνησυχίας, καὶ συνεβούλευσε τὸν ἀτρόμητον βασιλέα νὰ προσβάλωσι τὸν ἐχθρὸν κατὰ τὴν νύκτα, διότι ὁ πελώριος στρατὸς αὐτοῦ εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ νικηθῇ ἐν καιρῷ ἡμέρας καὶ ἐν φανερᾷ μάχῃ. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεκρίθη· «δὲν κλέπτω τὴν νίκην.» Ἐν ἐντίμῳ, καὶ φανερῷ ἀγῶνι ἤθελε νὰ δείξῃ εἰς τὸν κόσμον τὴν ὑπεροχήν του. Ὡς δὲ ἀπῆλθον οὗτοι, ῥιφθεὶς εἰς τὴν κλίνην ἐντὸς τῆς σκηνῆς του λέγεται ὅτι κατὰ τὸ ἐπίλοιπον τῆς νυκτὸς ἐκοιμήθη ὕπνον βαθὺν, παρὰ τὴν συνήθειάν του· ὥστε, ὅτε περὶ τὸν ὄρθρον ἦλθον οἱ στρατηγοὶ εἰς τὴν σκηνήν του καὶ εὗρον αὐτὸν κοιμώμενον, ἠπόρησαν, καὶ ἀφοῦ περιέμενον ἐπὶ πολὺν χρόνον πρὸ τῆς σκηνῆς του, ἔδοσαν οἱ ἴδιοι τὸ παράγγελμα νὰ προγευματίσωσι τὰ στρατεύματα καὶ νὰ ἑτοιμασθῶσι πρὸς τὴν μάχην. Ἐπειδὴ

δὲ ὁ καιρὸς κατήπειγεν, εἰσῆλθε τέλος ὁ Παρμενίων εἰς τὴν σκηνήν, καὶ στὰς πλησίον τῆς κλίνης του ἐφώνησε δὶς καὶ τρὶς τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως, μέχρις οὗ τὸν ἐξύπνησε. «Πῶς δύνασαι τόσον ἡσύχως νὰ κοιμᾶσαι, ὦ βασιλεῦ,» εἶπεν «ὡς ἐὰν εἶχες ἤδη νικήσει, προκειμένου ν' ἀγωνισθῇς τὸν μέγιστον τῶν ἀγώνων;» Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀπεκρίθη μειδιῶν «Καὶ τί; δὲν σοὶ φαίνεται ὅτι ἐνικήσαμεν ἤδη, ἀφοῦ ἀπηλλάγημεν τοῦ κόπου τοῦ νὰ περιπλανώμεθα εἰς ἐκτενεῖς καὶ ἐρήμους χώρας καὶ νὰ καταδιώκωμεν τὸν φεύγοντα Δαρεῖον;»

Ἦτο πρωΐα τῆς 1ης Ὀκτωβρίου 331, ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ὡδήγησε τὸν στρατόν του ἐκ τοῦ στρατοπέδου πρὸς μάχην. Εἶχε δὲ ν' ἀντιτάξῃ κατὰ τῶν πολυαρίθμων μυριάδων τοῦ ἐχθροῦ μόνον 40,000 πεζοὺς καὶ 7,000 ἱππεῖς. Τὸ κέντρον τῆς παρατάξεως κατεῖχον οἱ βαρέως ὡπλισμένοι πεζοί, τὰς δὲ δύο πτέρυγας οἱ ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι στρατιῶται καὶ οἱ ἱππεῖς. Καὶ τῆς μὲν δεξιᾶς πτέρυγος τὴν στρατηγίαν ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ βασιλεύς, ὅστις μετὰ τῶν Μακεδόνων ἱππέων καὶ τῶν ὑπασπιστῶν ἵστατο πλησίον τοῦ κέντρου τοῦ στρατοῦ του, τῆς δὲ ἀριστερᾶς ὁ Παρμενίων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μέτωπον τῶν περσικῶν στρατευμάτων ἦτο μακρότερον τῶν ἰδικῶν του, παρέταξε δευτέραν τάξιν ἐν εἴδει ἐπιφυλακῆς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῶν προσβολῶν, ὅσας ὁ περσικὸς στρατὸς ἤθελε πιθανώτατα ἐπιχειρήσει ἐκ πλαγίου καὶ κατὰ νῶτον. Ὁ Ἀλέξανδρος ἵστατο κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέναντι τοῦ πολυπληθοῦς ἐχθρικοῦ κέντρου, ὅπου ἵστατο ὁ Δαρεῖος, εἶτα ὅμως, κλίνων πάντοτε δεξιᾷ, ἦλθεν ἀπέναντι τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἤρχισεν ὁ ἀγών· καὶ ἱππεῖς ἐμάχοντο πρὸς ἱππεῖς. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔπεσον πολλοὶ Ἕλληνες, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσαν οὗτοι νὰ ἐξωθήσωσι τοὺς ἀσθενέστερον τεταγμένους πολεμίους καὶ νὰ διανοίξωσιν ἐνταῦθα ῥῆγμα εἰς τὴν παράταξιν αὐτῶν. Ἐνῷ δὲ ἐξηκολούθει ἡ ἱππομαχία αὕτη, διέταξεν ὁ Δαρεῖος νὰ ὁρμήσωσι τὰ 100 δρεπανηφόρα ἅρματα, ἅτινα ἦσαν παρατεταγμένα εἰς τὸ ἀριστερὸν ἐχθρικὸν κέρας. Καὶ ὥρμησαν μὲν ταῦτα μετὰ θορύβου κατὰ τῆς φάλαγγος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' οἱ ἵπποι αὐτῶν ἐξεφοβίζοντο καὶ ἀνεχαιτίζοντο ἢ ἐτραυματίζοντο ὑπὸ τῶν βελῶν καὶ ἀκοντίων τῶν προτεταγμένων Μακεδόνων. Ἐκ τῶν 100 τούτων ἁρμάτων πολλὰ μὲν ἔμειναν ἀκίνητα, ἄλλα ἐτράπησαν πρὸς τὰ ὀπίσω ἕνεκα τοῦ ψόφου, ὃν προὐξένουν οἱ φαλαγγῖται, τύπτοντες τὰς ἀσπίδας διὰ τῶν σαρισσῶν, ἄλλα δὲ συνέλαβον οἱ ἀτρόμητοι Μακεδόνες, διατρυπήσαντες τοὺς ἵππους, ἄλλα χάλαζα βελῶν καὶ σφενδονιζομένων λίθων καὶ ἀκοντίων

40

Ἡ ἐν Γαυγαμήλοις μάχη.

ὑπεδέχθη καὶ οἱ δοῦλοι ἠναγκάσθησαν νὰ καταβῶσι, καὶ ἄλλα τέλος ἄφινον οἱ φαλαγγῖται ἐξεπίτηδες νὰ διαπεράσωσιν ἀνὰ μέσον τῶν ἀνοιγομένων διαστημάτων, ὥστε καὶ ταῦτα ἀπέβησαν ἀζήμια. Οὐδὲν ἧττον ὁ ἀγὼν ἐπί τινα χρόνον ἀπέβη δεινὸς καὶ ἀνένδοτος, καὶ ἤθελεν ἴσως παραταθῇ ἔτι ἡ ἀντίστασις, διότι ἐνταῦθα ἵσταντο τὰ ἄριστα τῶν τοῦ Δαρείου στρατευμάτων, Ἕλληνες, Κᾶρες, καὶ Πέρσαι συγγενεῖς τοῦ βασιλέως καὶ ἄλλοι· ἀλλὰ τὴν λαμπρὰν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἀνδρείαν ἐματαίωσεν ἡ αἰσχρὰ δειλία τοῦ Δαρείου, ὡς καὶ περὶ τὴν Ἰσσὸν, ὅτε ἐπῆλθε καὶ ἡ Μακεδονικὴ φάλαγξ. Ἐν τούτοις, ἐνῷ ὁ Ἀλέξανδρος ἐφαίνετο ὅτι θὰ ἐπιτύχῃ λαμπρὰν νίκην περὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πτέρυγα καὶ τὸ κέντρον, τὸ ἀριστερὸν κέρας, ὑπὸ τὸν Παρμενίωνα, ὑφίστατο ἀγῶνα δεινὸν πρὸς τὸ δεξιὸν περσικὸν κέρας. Ὁ Παρμενίων εἶχε πιεσθῆ τοσοῦτον, ὥστε ἔπεμψε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ζητῶν βοήθειαν· ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε τοὺς ἐφίππους ἀγγελιαφόρους εὐθὺς ὀπίσω λέγων, ὅτι ὁ Παρμενίων δὲν πράττει φρονίμως ζητῶν βοήθειαν, καὶ φαίνεται ὅτι ἐλησμόνησεν ἐν τῇ ἐκπλήξει του ὅτι ὁ μὲν νικητὴς λαμβάνει καὶ ἐκεῖνα, ἅπερ ἀνήκουσιν εἰς τὸν ἐχθρὸν, ὁ δὲ νικηθεὶς εἰς τοῦτο μόνον πρέπει νὰ προσέχῃ, «ν' ἀποθάνῃ ἐντίμως μὲ τὸ ξίφος εἰς τὴν χεῖρα.» Παρευθὺς δὲ ὥρμησε νῦν μετὰ τῶν Μακεδόνων ἱπποτῶν καὶ τῶν ὑπασπιστῶν πρὸς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν πάσαις δυνάμεσιν εἰς ῥῆγμά τι τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τῶν ἐχθρῶν πλησίον τοῦ κέντρου, ὅπου ἵστατο ὁ Δαρεῖος. Τὰ τὴν δεξιὰν καὶ τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα κατέχοντα τάγματα ἠκολούθησαν αὐτὸν εἰς τὴν προσβολήν· μετ' ἀκαταμαχήτου δὲ δυνάμεως εἰσεχώρει ὁ βασιλεὺς ὁλονὲν βαθύτερον εἰς τὰ πλήθη τῶν ἐχθρῶν, καὶ πρὸ πάντων ἠπείλει τὸ λαμπρὸν ἅρμα, ἐφ' οὗ ἵστατο αὐτὸς ὁ Δαρεῖος. Οὗτος ἰδὼν τὸν Ἀλέξανδρον ἐπερχόμενον ἐπ' αὐτὸν ἐξεπλάγη μεγάλως, καὶ διατάξας τὸ ἅρμα του νὰ στρέψῃ πρὸς τὰ ὀπίσω ἔδωκε πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς φυγῆς· τὰ πλησιέστατα αὐτοῦ ἀποσπάσματα τὸν ἠκολούθησαν, ἵνα τὸν ὑπερασπίσωσι, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐτράπη ὅλον τὸ κέντρον εἰς ἄτακτον φυγήν. Ἡ αἰφνίδιος αὕτη ἐκ τῶν πλευρῶν προσβολὴ τοῦ βασιλέως διέκρινε ὅλην τὴν μάχην. Ἐντὸς ὀλίγου διεσκορπίσθη καὶ ὅλον τὸ ἀριστερὸν κέρας τῶν Περσῶν, καὶ νῦν ἐστράφη ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τῆς κυρίας του δυνάμενως πρὸς τὸ ἀριστερὸν κέρας, ἵνα βοηθήσῃ τὸν Παρμενίωνα. Ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης πρὸς τὰ ἀριστερὰ στροφῆς συνέβη ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν διαφόρων τάξεων ῥῆγμα, ἀνὰ μέσον τοῦ ὁποίου διελάσασα μία μοῖρα ἰνδικοῦ καὶ περσικοῦ ἱππικοῦ ἐπέπεσεν εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Μακεδόνων καὶ ἐλεη-

λάτει τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ· ὀλίγον δὲ ἔλειψε καὶ ὅλην τὴν οἰκογένειαν τοῦ Δαρείου, ἣν μεθ' ἑαυτοῦ ἔφερεν ὁ Ἀλέξανδρος, ν' ἀπελευθερώσῃ. Τάχιστα ὅμως προσβληθεῖσα ἡ μοῖρα ἐκείνη τῶν Περσῶν ὑπὸ τῆς ἐπιφυλακῆς, ἐν μέρει μὲν κατεκόπη, ἐν μέρει δὲ ἐσώθη διὰ τῆς φυγῆς. Ἐρχομένου δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς βοήθειαν τοῦ Παρμενίωνος συνεκροτήθη καὶ πάλιν πεισματώδης καὶ αἱματηρὸς ἀγών, καθ' ὃν πολλοὶ μὲν Ἕλληνες ἔπεσον, πολλοὶ δὲ ἄλλοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἡφαιστίων, βαρέως ἐπληγώθησαν· καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος περιῆλθεν εἰς κίνδυνον. Καὶ ἐνίκησε μὲν τέλος ὁ Ἑλληνικὸς στρατός, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν γενναίων ἐκείνων ἀντιπάλων κατώρθωσαν νὰ σωθῶσι, μολονότι πολλοὺς κατέλιπον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Μετὰ τοῦτο ἔφθασε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ἀλλ' εὗρε τὴν ἀριστερὰν τοῦ στρατοῦ του πτέρυγα οὐ μόνον σωθεῖσαν ἐκ τοῦ κινδύνου ἀλλὰ καὶ νικηφόρον ἀναδειχθεῖσαν. Ὅθεν ἐνῷ ὁ Παρμενίων κατελάμβανε τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, τὰς καμήλους, τοὺς ἐλέφαντας καὶ τὰς ἀφθόνους ἀποσκευάς, ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευσεν εἰς τὴν δίωξιν τῶν φυγάδων, σφάζων ἐξ αὐτῶν ὅσους ἀπήντα. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐκ τῶν φευγόντων Περσῶν τῳόντι ἐφονεύθησαν, πολλοὶ δὲ ᾐχμαλωτίσθησαν· ἀλλ' ὁ Δαρεῖος διεσώθη ὡς καὶ περὶ Ἰσσόν· καὶ ὅτε μὲν ἐπῆλθε νύξ, ἔπαυσε τὴν καταδίωξιν, ἀλλὰ περὶ τὸ μεσονύκτιον, ὁπότε ἡ Σελήνη ἀνέτειλεν, ἐξηκολούθησε πάλιν αὐτὴν ἐκ νέου, ἐλπίζων νὰ τὸν καταφθάσῃ εἰς τὰ *Ἄρβηλα*, ὅπου καὶ εἰσῆλθε τὴν ἐπιοῦσαν. Ἀλλὰ καὶ ταύτης τῆς ἐλπίδος ἐψεύσθη ὁ Ἀλέξανδρος, διότι ὁ Δαρεῖος δὲν ἔμεινεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ οὐδ' ἐπὶ στιγμήν· διὸ ἠρκέσθη εἰς τὰ ἐκεῖ καταληφθέντα πολυτελῆ λάφυρα, ἐν οἷς εὑρέθη αὖθις τὸ ἅρμα τοῦ Δαρείου, ἡ ἀσπὶς καὶ τὰ τόξα, οἱ θησαυροὶ αὐτοῦ καὶ αἱ πολεμικαὶ ἀποσκευαί.

Πόσοι ἀκριβῶς ἔπεσον ἢ ᾐχμαλωτίσθησαν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁρισθῇ. Καὶ κατὰ μὲν τὸν Ἀρριανόν, ὅστις περιέγραψε τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀλεξάνδρυυ, οἱ Μακεδόνες ἀπώλεσαν ἄνδρας μὲν, μόνον 100 ἀλλ' ἵππους 1000· κατὰ δὲ τὸν Διόδωρον ἀπέθανον 500 ἄνδρες ἐκτὸς τῶν τραυματιῶν. Ἐκ δὲ τῶν Περσῶν κατὰ μὲν τὸν Ἀρριανὸν 300,000 ἐφονεύθησαν, καὶ πολὺ πλείονες ᾐχμαλωτίσθησαν, κατὰ δὲ τὸν Διόδωρον ἔπεσον μόνον 90,000.

Ἡ ἐν Γαυγαμήλοις ἢ Ἀρβήλοις αὕτη μάχη καὶ ἧττα κατέφερε πληγὴν καιρίαν εἰς τὸ περσικὸν κράτος· δι' αὐτῆς ὁ μὲν Ἀλέξανδρος κατέστη ἤδη μέγας βασιλεύς, ὁ δὲ Δαρεῖος φυγὰς ἐλεεινὸς περιφρονούμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων του ὑπηκόων διὰ τὴν ἐπονείδιστον αὐτοῦ δει-

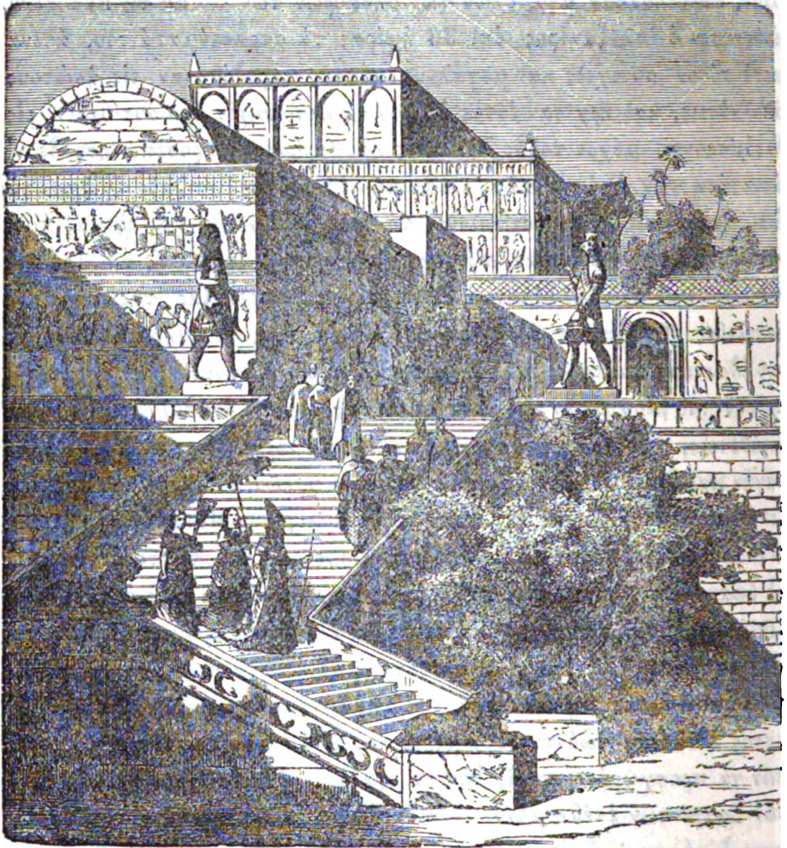
λίαν. Μετὰ μικροῦ τινος ἀποσπάσματος τοῦ στρατοῦ του ἔφυγεν οὗτος πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὴν *Μηδίαν*, ἐνῷ ὁ Ἀλέξανδρος ἐστράφη πρὸς μεσημβρίαν, ἵνα δρέψῃ τοὺς καρποὺς τῆς μεγάλης του νίκης. Ἡ *Βαβυλὼν*, ἡ πρωτίστη πόλις τῆς Ἀνατολῆς, τὸ κέντρον τοῦ περσικοῦ κράτους, εἶτα δὲ τὰ Σοῦσα, ἡ μεγαλοπρεπὴς ἕδρα τῶν Περσῶν βασιλέων, παρεδόθησαν μεθ' ὅλων τῶν θησαυρῶν των[1]. Ἐν τῇ Βαβυλῶνι ἀνέπαυσεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπὶ 30 ἡμέρας τὰ στρατεύματά του, ἅτινα μετὰ τόσον συνεχεῖς καὶ μεγάλους κόπους παρεδόθησαν εἰς ἀσώτους ἀπολαύσεις, καὶ ἤρχισαν ἐντὸς ὀλίγου νὰ λησμονῶσι τὴν ἀντίθεσιν, εἰς ἣν εὑρίσκοντο μέχρι τοῦδε Ἕλληνες καὶ βάρβαροι· προσεπάθησε δὲ ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἀγάπην τῶν Ἀσιατικῶν ἐθνῶν, ὧν βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ ἦναι, ἀναγνωρίζων καὶ σεβόμενος τὰ ἴδια αὐτῶν ἤθη καὶ ἔθιμα, τοὺς νόμους καὶ τὴν θρησκείαν, προστατεύων αὐτοὺς κατὰ τῆς ἀδικίας καὶ πιέσεως καὶ περιβαλλόμενος διὰ τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς περσικῆς βασιλείας. Τὸ μέγα σχέδιόν του ἦτο νὰ μὴ φανῇ συνήθης κατακτητὴς τοῦ ἱδρυτέου κράτους, ἀλλὰ νὰ συγχωνεύσῃ ἑλληνικὸν καὶ ἀσιατικὸν τρόπον τοῦ βίου εἰς ἓν καὶ νὰ ἐξισώσῃ τὰς μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως ἀντιθέσεις, χωρὶς νὰ καταστραφῇ μηδέτερον μέρος. Πρὸς πλήρη δὲ ὑποταγὴν καὶ ὑποδούλωσιν τῶν πολυαρίθμων φυλῶν τοῦ περσικοῦ κράτους δὲν θὰ ἐξήρκουν ἀκόμη ἐπὶ πολὺ αἱ δυνάμεις τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος· διὸ ἔπρεπε νὰ κατορθώσῃ ὥστε τὰ ἔθνη ταῦτα ἐξ ἀγάπης νὰ ὑπακούωσιν εἰς αὐτὸν, καὶ ἰδίως νὰ προσελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τοὺς μεγιστᾶνας τοῦ Κράτους. Ἐν ταῖς ἤδη ἁλωθείσαις χώραις ἀφῆκεν εἰς τοὺς σατράπας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ἀξιώματά των καὶ τὰς τιμάς των, καὶ ἡ ἐλπὶς περὶ διατηρήσεως τῆς δυνάμεως αὐτῶν καὶ τοῦ ἀξιώματος ἐδελέασε τῷόντι μέγα μέρος καὶ τῶν ἐπιλοίπων Περσῶν Σατραπῶν νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Εἰς ἕκαστον δὲ τῶν Περσῶν Σατραπῶν ἐτέθη μόνον εἷς Μακεδὼν ἢ Ἕλλην μετὰ στρατιωτικῆς τινος δυνάμεως· ὥστε εἰς ἑκάστην ἐπαρχίαν, ὡς καὶ ὅτε ὑπῆρχεν ἔτι ἡ κυριαρχία τῶν Περσῶν, εὑρίσκετο εἷς πολιτικὸς καὶ εἷς στρατιωτικὸς διοικητής.

Περὶ τὰ μέσα Δεκεμβρίου 331 ἀπῆλθεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐκ τῶν Σού-

---

(1) Ἐκ τῶν πολλῶν θησαυρῶν, οὓς ὁ Ἀλέξανδρος εὗρεν ἐν Βαβυλῶνι, ἔδωκεν εἰς ἕκαστον μὲν ἱππέα Μακεδόνα 600 δραχμὰς, εἰς ἕκαστον δὲ τῶν ἄλλων ἱππέων 500· καὶ εἰς ἕκαστον μὲν Μακεδόνα πεζὸν 200 δραχμὰς, εἰς ἕκαστον δὲ τῶν ἄλλων πεζῶν ὀλιγωτέρας. Ἀλλὰ πολὺ περισσότεροι ὑπῆρξαν οἱ θησαυροὶ, οὓς εὗρεν ἐν Σούσοις (300,000,000 ἀρχαῖαι ἀττικαὶ δραχμαί).

σων ἐπὶ τὴν ἰδίως Περσίδα, τὴν πατρικὴν γῆν τῶν Περσῶν βασιλέων. Κατώρθωσε δὲ διὰ ταχειῶν καὶ τολμηρῶν πορειῶν, δι' ἀποτόμων καὶ χιονοσκεπῶν ὀρέων καὶ δι' αἱματηρῶν ἀγώνων νὰ κυριεύσῃ τὰς δυσκόλους Περσίδας λεγομένας πύλας, καὶ νὰ κυριεύσῃ τὰς πρωτευούσας τῆς χώρας *Περσέπολιν* καὶ *Πασαργάδας*. Τὰ ἐνταῦθα πρὸ ἑκατον-

Ἄνοδος εἰς τὰ Ἀνάκτορα.

ταετηρίδων συσσωρευμένα πλούτη[1] καὶ κειμήλια τῶν Περσῶν βασιλέων, ἅτινα ἔπεσον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἦσαν τόσον μεγάλα, ὥστε 10,000 ζεύγη ἡμιόνων, καὶ 3,000 καμήλων ἀπητοῦντο πρὸς μετακόμισιν αὐτῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἵστατο νῦν μετὰ τοῦ νικη-

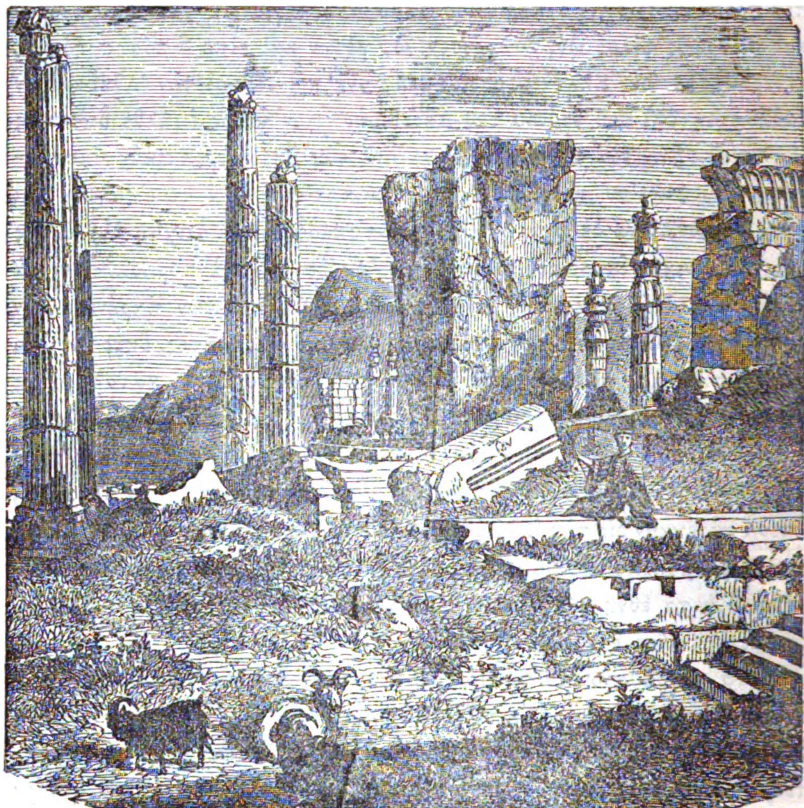
(1) Ὁ Διόδωρος λέγει ὅτι ἐνταῦθα εὗρεν 120,000 τάλαντα εἰς χρυσὸν καὶ ἄργυρον (720,000,000 ἀρχαίας ἀττικὰς δραχμάς).

φόρου στρατοῦ του εἰς τὸ κέντρον τοῦ περσικοῦ κράτους, εἰς τὴν πατρικὴν χώραν καὶ πλησίον τῶν τάφων τῆς περσικῆς βασιλικῆς οἰκογενείας· νῦν δὲ ἐθεωρεῖτο ἡ περσικὴ βασιλεία καὶ ἡ δυναστεία τῶν Ἀχαιμενιδῶν ἀνατραπεῖσα. Λέγεται δὲ ὅτι, ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος τὸ πρῶτον ἐκάθησεν ἐν Περσεπόλει μετὰ μεγάλης ἐπισημότητος ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου τῶν Ἀχαιμενιδῶν ὑπὸ τὸν χρυσοῦν οὐρανίσκον, ἵνα τὸν προσκυνήσωσιν, ὁ Κορίνθιος Δημάρατος ἀγαπῶν τὸν Ἀλέξανδρον καὶ πατρῷος φίλος ὤν, ἐδάκρυσεν ὡς γέρων καὶ εἶπε «πόσης ἡδονῆς ἐστερήθησαν οἱ Ἕλληνες ὅσοι ἀπέθανον, πρὶν ἴδωσι τὸν Ἀλέξανδρον καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Δαρείου!» Νῦν τέλος ἐπῆλθε διὰ τοὺς Ἕλληνας ἡ ἡμέρα τῆς ἐκδικήσεως διὰ τὰς καταστρεπτικὰς ἐκστρατείας τοῦ Δαρείου καὶ Ξέρξου καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν πόλεων καὶ ναῶν αὐτῶν. Ἵνα δὲ πράξῃ τι πρὸς ἀνταπόδοσιν καὶ δειχθῇ ἐκδικητὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, διέταξεν ὁ Ἀλέξανδρος νὰ πυρπολήσωσι τὰ ὑπερήφανα ἀνάκτορα τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Ὁ Παρμενίων παρῄνεσε μὲν τὸν βασιλέα νὰ φεισθῇ τοῦ ὡραίου ἐκείνου οἰκοδομήματος, ὅπερ νῦν ἦτο κτῆμά του, καὶ νὰ μὴ προσβάλῃ τοὺς Πέρσας διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐθνικοῦ τούτου μνημείου, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεκρίθη: «θέλω νὰ τιμωρήσω τοὺς Πέρσας διὰ τὴν πυρπόλησιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ἑλληνικοὺς ναοὺς ἀσέβειαν, καὶ θέλω νὰ ἐκδικηθῶ ὅλα τὰ κακά, ἅπερ ἐπήνεγκον εἰς τὴν Ἑλλάδα [1].» Οὕτω μετεβλήθησαν τὰ ἀνάκτορα τῆς Περσεπόλεως εἰς κόνιν καὶ τέφραν· τοῦτο δὲ ἦτο συνάμα καὶ σημεῖον διὰ τὰ ἔθνη τῆς Ἀσίας, ὅτι ἡ κυριαρχία τῆς περσικῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἐτελείωσε [2].

Μετὰ τετράμηνον ἐν τῇ Περσίδι διαμονὴν ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν ὁ Ἀλέξανδρος περὶ τὸ τέλος Ἀπριλίου 330 πρὸς τὴν *Μηδίαν*, ἵνα προσβάλῃ ἐκεῖ τὸν Δαρεῖον, ὅστις εἶχε συγκεντρώσει ἐν Ἐκβατάνοις νέα στρατεύματα ἐξ ἀνατολῶν. Ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἐπλησίασεν εἰς τὰ σύνορα τῆς Μηδίας, ἔφυγεν ὁ Δαρεῖος μετὰ τοῦ μικροῦ του στρατοῦ καὶ τῶν Περσῶν Μεγιστάνων, οἵτινες ἔμενον πλησίον του, πρὸς τὴν *Βακτριανήν*. Ἐν τοῖς Ἐκβατάνοις καταλιπὼν ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Παρμενίωνα μετὰ μέρους τοῦ στρατεύματος, ἵνα ἐκ τῆς Περσίδος παραλάβῃ τοὺς θησαυρούς, οἵτινες ἔμελλον νὰ κατατεθῶσιν αὐτόθι, ἔσπευσε μόνος του

(1) Ἀρρ. 3, 18. (2) Τὸ διήγημα, (Πλούτ. ἐν β. Ἀλεξ. 38) ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος παρεκινήθη κατά τι ἀκόλαστον συμπόσιον ὑπὸ τῆς Ἀθηναίας Θ α ΐ δ ο ς νὰ μεταβῇ, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ὁμοτραπέζων του, μετὰ λαμπάδος πρὸς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἤρχισεν ὁ ἴδιος τὸ ἔργον τῆς ἐκδικήσεως, δὲν εἶναι ἀληθές.

ἐπὶ κεφαλῆς ἐλαφρῶν στρατιωτῶν διὰ τῶν λεγομένων *Κασπίων* πυλῶν πρὸς καταδίωξιν τοῦ φεύγοντος βασιλέως. Καθ' ὁδὸν δὲ ἔμαθεν ὅτι ὁ *Βῆσσος*, ὁ σατράπης τῆς Βακτριανῆς, ὁ *Βαρσαέντης*, Σατράπης τῆς Ἀραχωσίας καὶ Δραγγιανῆς, καὶ ὁ Ναβαρζάνης, ὁ χιλίαρχος, ὁ ἀρχηγὸς τῶν «ἀθανάτων,» ὁ πρῶτος ἐν τῷ κράτει μετὰ τὸν βασιλέα, συνεννοηθέντες μετ' ἄλλων τινῶν Περσῶν μεγιστάνων συνέλαβον τὸν βασιλέα

Ἐρείπια τῆς Περσεπόλεως.

Δαρεῖον αἰχμάλωτον καὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ ἀνατολικὰ μέρη τοῦ κράτους, σκοποῦντες ὅπως διατηρήσωσιν αὐτὰ καὶ ἐξογοράσωσι παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὴν εἰρήνην διὰ τῆς παραδόσεως τοῦ βασιλέως, ἢ, ἐὰν δὲν ἤθελον ἐπιτύχει τούτου, ὅπως συναθροίσωσι στρατὸν καὶ πολεμήσωσι κοινῶς περὶ τῆς κτήσεως τῆς κυριαρχίας των ἐναντίον τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ Βῆσσος εἶχεν εἰς τὰς χεῖράς του τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὅλου· διότι εἶχεν εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας με-

γίστην ὑπόληψιν, καί, ὡς συγγενὴς τοῦ βασιλέως, τὸ ἄμεσον δικαίωμα ἐπὶ τοῦ θρόνου. Μετὰ τὴν εἴδησιν ταύτην ἔσπευσεν ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τῶν ἱππέων του καὶ τῶν ἐλαφρῶν στρατιωτῶν πρὸς καταδίωξιν τῶν συνωμοτῶν, χωρὶς ποσῶς ν' ἀναπαυθῇ, πορευόμενος ἡμέραν καὶ νύκτα δι' ἐρήμων καὶ ἀγνώστων τόπων μετὰ τοσαύτης ταχύτητος, ὥστε σχεδὸν ἄνδρες καὶ ἵπποι εἶχον ἀποκάμει· διὸ ἠναγκάσθησαν τὴν ἐπιοῦσαν ν' ἀναπαυθῶσιν ὀλίγον. Ἀλλ' εἰς τοὺς κόπους τῆς πορείας προσετέθη καὶ ἔλλειψις ὕδατος. Ὅτε δὲ Μακεδόνες τινές, φέροντες ἐπὶ ἡμιόνων ἐντὸς ἀσκῶν ὕδωρ ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ, εἶδον τὸν Ἀλέξανδρον ἐν ὥρᾳ μεσημβρίας κακῶς ὑπὸ δείψης διακείμενον, ἐπλήρωσαν εὐθὺς μίαν περικεφαλαίαν καὶ τὴν ἔφερον εἰς αὐτόν. Ἠρώτησε δὲ αὐτοὺς ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τίνας φέρουσι τὸ ὕδωρ, καὶ ἐκεῖνοι τῷ εἶπον· «εἰς τοὺς υἱοὺς ἡμῶν, ἀλλ' ἐν ὅσῳ σὺ ζῇς, καὶ ἂν ἀπολέσωμεν ἐκείνους, θ' ἀποκτήσωμεν ἄλλους.» Ταῦτα ἀκούσας ἔλαβε τὴν περικεφαλαίαν εἰς χεῖράς του· στρέψας ὅμως τὸ βλέμμα πέριξ αὐτοῦ καὶ ἰδὼν τοὺς περὶ αὐτὸν ἱππεῖς ἔχοντας κεκλιμένην τὴν κεφαλὴν καὶ πρὸς τὸ ποτὸν βλέποντας, τὴν ἔδωκε χωρὶς νὰ πίῃ· ἐπαινέσας δὲ τοὺς ἀνθρώπους εἶπεν· «ἂν ἐγὼ πίω μόνος, θὰ λυπηθῶσιν οὗτοι.» Τότε δὲ οἱ ἱππεῖς ἰδόντες τὴν ἐγκράτειαν αὐτοῦ καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν, τῷ ἔκραζον νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ ἐμπρὸς πεποιθὼς εἰς αὐτούς, καὶ ἐμάστιζον τοὺς ἵππους των καὶ ἔλεγον, οὔτε ἀπαυδοῦσιν οὔτε διψῶσιν οὔτε κἂν νομίζωσιν ὅτι εἶναι θνητοί, ἐν ὅσῳ ἔχουσι τοιοῦτον βασιλέα [1]. Ἐπὶ τέλους ἔφθασαν εἰς χωρίον τι, ὅπου ὁ Βῆσσος μετὰ τῶν λοιπῶν συνωμοτῶν εἶχε σταθῇ τὴν προηγουμένην νύκτα. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευσε νὰ φθάσῃ αὐτοὺς μετὰ 500 ἱππέων διὰ συντομωτέρας ὁδοῦ, δι' ἀκατοικήτου καὶ ἀνύδρου ἐρημίας, καὶ καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐπορεύετο μετὰ μεγίστης ταχύτητος· ὥστε πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων του δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸν ἀκολουθήσωσι. Περὶ δὲ τὴν πρωΐαν εἶδον μακρόθεν τοὺς φεύγοντας συνωμότας προχωροῦντας ἀτάκτως καὶ ἄνευ ὅπλων ὡς μὴ περιμένοντας προσβολήν. Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην προσβολὴν ὁ Βῆσσος καὶ οἱ συνωμόται ἐβίαζον τὸν Δαρεῖον ν' ἀναβῇ εἰς ἵππον τινὰ καὶ τοὺς ἀκολουθῇ, ὅτε δὲ εἶδον ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ἐπλησίασεν, ἐπλήγωσαν τὸν Δαρεῖον θανασίμως καὶ ἀφήσαντες αὐτὸν ἡμιθανῆ εἰς τὴν ὁδὸν ἔφυγον μετ' ὀλίγων εἰς διάφορα μέρη. Τὸ ἐγκαταλειφθὲν ὑπ' αὐτὸν στρατιωτικὸν ἀπό-

(1) Ἄλλοι λέγουσιν ὅτι τοῦτο συνέβη εἰς τὴν ἐρημίαν τῆς Γεδρωσίας κατὰ τὴν ἐκ τῆς Ἰνδίας ἐπάνοδον.

σπασμα διελύθη ἀφ' ἑαυτοῦ· τινὲς δὲ ἐφονεύθησαν ἢ ᾐχμαλωτίσθησαν.

Οἱ ἵπποι τοῦ ἅρματος τοῦ βασιλέως ἄνευ ἡνιόχου μείναντες ἐξετράπησαν τῆς ὁδοῦ, καὶ ἐπειδὴ ἐδίψων, ἦλθον πρός τινα πηγὴν κατὰ τὴν παρακειμένην κοιλάδα. Μακεδὼν δέ τις, *Πολύστρατος* ὀνομαζόμενος, ἐλθὼν ἐκεῖ διὰ νὰ πίῃ ὕδωρ, εἶδε τὴν ἅμαξαν, καὶ παρατηρήσας εὗρεν ἐν αὐτῇ τὸν πληγωμένον βασιλέα ἑτοιμοθανῆ. Ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε διὰ νεύματος παρὰ τοῦ Πολυστράτου ὀλίγον ὕδωρ, ὅστις τῷ ἔφερεν ἐκ τῆς πηγῆς ἐν τῇ περικεφαλαίᾳ του, καὶ ἀφοῦ τὸ ἔπιεν εἶπε πρὸς ἐκεῖνον ἀποθνήσκων, «ὦ ἄνθρωπε, τοῦτο εἶναι ὅλων μου τῶν δυστυχιῶν ἡ μεγίστη, ὅτι εὐεργετηθεὶς δὲν δύναμαι νὰ σὲ ἀνταμείψω· θὰ σοὶ ἀποδώσῃ ὅμως τὴν χάριν ὁ Ἀλέξανδρος· εἰς τοῦτον δὲ δίδω διὰ σοῦ διὰ τὴν ἐπιείκειαν, ἣν ἔδειξε πρὸς τὴν οἰκογένειάν μου, ταύτην τὴν δεξιάν.» Ταῦτα δὲ εἰπὼν καὶ λαβὼν τὴν χεῖρα τοῦ Πολυστράτου ἐξέπνευσε. Μεμονωμένος ἐν τῇ ἐρημίᾳ, ὑπὸ πάντων ἐγκαταλελειμμένος, καὶ φονευθεὶς ὑπὸ τῶν οἰκείων του, ἀπέθανεν ὁ δυστυχὴς οὗτος βασιλεὺς κατὰ Ἰούλιον τοῦ 330, ὅστις ἐβασίλευεν ἄλλοτε ἐπὶ ἀπεράντου κράτους. Οὗτος θὰ ἦτο ἄξιος καλλιτέρας τύχης· εὐγενὴς καὶ πρᾶος κυριάρχης, πιστὸς καὶ φιλόφρων πρὸς τοὺς οἰκείους του, δίκαιος καὶ εὐσεβὴς ὤν, ἀπήλαυε τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν πέριξ αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπηκόων του, διὰ τοὺς ὁποίους ἐν καιρῷ εἰρήνης ἠδύνατο νὰ ἦναι ἐξαίρετος βασιλεύς. Ἡ ἀδυναμία αὐτοῦ ὑπέκυψεν εἰς τὸ ἡρωϊκὸν μεγαλεῖον τοῦ ἐχθροῦ του. Ἐφαίνετο, ὅτι ἡ ἀθώα κεφαλὴ αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ ἀποτίσῃ τὴν ἐνοχὴν τῶν προγόνων του. Ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἦλθεν εἰς τὸν τόπον, ἔνθα ἔκειτο νεκρὸς ὁ Δαρεῖος, ἔδειξε θλῖψιν διὰ τὴν συμφορὰν αὐτοῦ, καὶ λύσας τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χλαμύδα τὴν ἔρριψεν εἰς τὸ σῶμά του καὶ τὸν περιεκάλυψε· τὸν δὲ νεκρὸν αὐτοῦ βασιλικῶς κεκοσμημένον ἔστειλε πρὸς τὴν μητέρα του Σισύγαμβιν, ἥτις τὸν ἔθαψε πολυτελῶς εἰς τοὺς βασιλείους τάφους τῶν Περσῶν ἐν Περσεπόλει.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δαρείου ἐθεωρεῖτο ὁ Ἀλέξανδρος νόμιμος βασιλεὺς τῆς Ἀσίας, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν Περσῶν μεγιστάνων, οἵτινες μέχρι τοῦδε ὑπερήσπιζον εἰσέτι τὸν βασιλέα των, ἔσπευσαν νὰ τὸν προσκυνήσωσιν. Ἀλλ' ὁ Βῆσσος ἀνέλαβε τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἐν Βακτρίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀρταξέρξης, καὶ ἡτοιμάζετο ν' ἀντισταθῇ κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου· οὗτος δὲ πρὶν πορευθῇ κατ' αὐτοῦ ὑπέταξε πρῶτον τὴν *Παρθίαν*, τὴν *Ὑρκανίαν*, ἀνατολικῶς τῆς Μηδίας καὶ νοτιοανατολικῶς τῆς Κασπίας θαλάσσης κειμένην, τὴν *Ἀρίαν*, τὰς χώρας τῶν *Δραγγῶν* καὶ τῶν *Ἀριασπῶν*, τῶν *Ἀραχωσίων* καὶ *Παροπαμισάδων*

Κατὰ τὰς κοπιώδεις ταύτας κατακτητικὰς πορείας ἀνεφάνη μέγας κίνδυνος διὰ τὸν βασιλέα ἐκ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτόν. Ὁ Ἀλέξανδρος προσπαθῶν νὰ συνδοιάσῃ τοὺς δύο βίους, τὸν ἀσιανὸν καὶ ἑλληνικὸν, καὶ νὰ στερεώσῃ οὕτω τὴν νέαν του κυριαρχίαν εἰσήγαγε πολλὰ ἀνατολικὰ ἔθιμα ἐν τῇ αὐλῇ του· πολλάκις ἐνεδύετο περσικὴν ἐνδυμασίαν καὶ προσεφέρετο κατὰ περσικὸν τρόπον· συνήθροιζε τοὺς Πέρσας μεγιστᾶνας περὶ ἑαυτὸν καὶ ἐδείκνυε πρὸς αὐτοὺς τὴν αὐτὴν φιλοφροσύνην καὶ γενναιοδωρίαν, καὶ τὴν αὐτὴν ἐμπιστοσύνην, οἵαν καὶ πρὸς τοὺς Μακεδόνας. Μέρος τι τῶν φίλων καὶ στρατηγῶν του, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρὸ πάντων ὁ Ἡφαιστίων, ἐνόησαν τὰ μεγάλα του σχέδια καὶ ὑπεστήριξαν αὐτά· πολλοὶ ὅμως δυσηρεστοῦντο δι' αὐτά. Μολονότι δὲ κατὰ μέγα μέρος, ἐκ τῆς γενναιοδωρίας τοῦ Ἀλεξάνδρου πλουτήσαντες, παρεδίδοντο εἰς τὴν τρυφὴν τοῦ ἀσιανοῦ βίου, ὅμως ἐξ ὑπερηφανείας καὶ ἰδιοτελείας δὲν ἤθελον ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ἰσότητα τῶν Ἀσιατικῶν φυλῶν πρὸς αὐτοὺς τοὺς νικητάς· ὠργίζοντο δὲ πρὸ πάντων διότι Πέρσαι διωρίζοντο εἰς τὰ ἀνώτατα τοῦ κράτους ἀξιώματα, καὶ διότι βάρβαροι ἄνδρες ἐθεωροῦντο ὁμότιμοι πρὸς τοὺς Μακεδόνας ἀριστοκράτας. Ἡ δυσαρέσκεια αὕτη ὁλονὲν ηὔξανε, καὶ τέλος ἐγένετο αἰτία συνωμοσίας τινὸς κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ βασιλέως.

Μεταξὺ τῶν ἀκολούθων τοῦ βασιλέως εὑρίσκετο Μακεδών τις, *Δίμνος* ὀνομαζόμενος[1], ἢ κατὰ Πλούταρχον Λίμνος[2], ὅστις δὲν ἦτο μὲν μεγάλης περιωπῆς, ἀλλ' ἐτιμᾶτο μεγάλως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὅτε δὲ ἀνεπαύθη στρατὸς καὶ βασιλεὺς κατὰ τὸ φθινόπωρον 330 ἐν τῇ τῆς *Δραγγιανῆς* πόλει *Προφθασίᾳ*, ἐδήλωσεν ὁ Δίμνος εἰς τὸν Νικόμαχον, ὃν ἠγάπα, νεανίαν τινὰ ἐκ τῶν περιστοιχιζόντων τὸν βασιλέα εὐγενῶν, ὅτι, ἐπειδὴ ἠδικήθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἶναι ἕτοιμος νὰ τὸν ἐκδικηθῇ, ὅτι εὐγενεῖς τινες εἶναι συνεννοημένοι μετ' αὐτοῦ, ὅτι πρέπει νὰ ἐπέλθῃ μεταβολὴ, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν θὰ ἦναι νεκρὸς καὶ ὅτι πρέπει νὰ κοινωνήσῃ καὶ αὐτὸς τῆς πράξεως. Ὁ δὲ Νικόμαχος ἔκαμε γνωστὴν τὴν πρότασιν τοῦ Δίμνου εἰς τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν του *Κεβαλῖνον* καὶ τὸν παρεκίνησε ν' ἀποκαλύψῃ εἰς τὸν βασιλέα τὸν κίνδυνον. Ὁ Κεβαλῖνος ἔσπευσεν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ παρεκάλεσε τὸν κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐξερχόμενον *Φιλώταν*, τὸν υἱὸν τοῦ Παρμενίωνος, ν' ἀναγγείλῃ τὸ πρᾶγμα εὐθὺς εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ Φιλώτας ἐπέστρεψε μὲν πρὸς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ δὲν εἶπε

(1) Ἐν β. Ἀλεξ. 49. (2) Ἴδε καὶ Διόδωρ. 17, 79 καὶ ἑξῆς.

τίποτε εἰς αὐτὸν, μολονότι ἐπὶ πολὺ ἔμεινε παρ' αὐτῷ· ἐξελθὼν δὲ εἶπεν εἰς τὸν Κεβαλῖνον ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀσχολεῖται εἰς ἄλλα σπουδαιότερα, καὶ δὲν εὗρε καιρὸν νά τῷ εἴπῃ τι. Τοῦτο δὲ ἔπραξε δίς. Τότε ὁ Κεβαλῖνος ἔχων ὑποψίας κατὰ τοῦ Φιλώτου καὶ φοβηθεὶς μὴ, ἐὰν ἄλλος ἀναγγείλῃ πρότερον τὴν συνωμοσίαν, κινδυνεύσῃ, κατώρθωσε διὰ τοῦ *Μέτρωνος* νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸν βασιλέα· καὶ πρῶτον μὲν ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὰ περὶ τοῦ Δίμνου, εἶτα δὲ κατεμήνυσε πλαγίως καὶ τὸν Φιλώταν. Ὁ βασιλεὺς διέταξε παραχρῆμα νὰ συλλάβωσι τὸν Δίμνον, ἀλλ' οὗτος, πεποιθὼς ὅτι τὰ πάντα ἀνεκαλύφθησαν, εὐθὺς ηὐτοχειριάσθη. Κατὰ δὲ τὴν ἀκόλουθον νύκτα ἐφυλακίσθη ὁ Φιλώτας, ὅστις εἶχε καταστῆ πολὺ ὕποπτος περὶ συμμετοχῆς εἰς τὴν συνωμοσίαν, καὶ ὁ βασιλεὺς συνεκάλεσεν ὅλον τὸν στρατὸν, ἵνα δικασθῇ ἐνώπιον αὐτοῦ κατὰ τὸν ἀρχαῖον Μακεδονικὸν νόμον. Καὶ ἀπελογήθη μὲν ὁ Φιλώτας μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος, ἀλλὰ τέλος βασανισθεὶς ὡμολόγησεν ὅτι εἶχε μέρος εἰς τὴν κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ βασιλέως συνωμοσίαν, καὶ ἐθανατώθη τὴν ἐπιοῦσαν ἐνώπιον τοῦ στρατεύματος διὰ τῶν λογχῶν τῶν Μακεδόνων· ὡσαύτως καὶ ὁ γέρων Παρμενίων κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Οὗτος δηλ. εἶχε καταστῆ ὕποπτος δι' ἐπιστολάς τινας πρὸς τοὺς υἱούς του, καὶ ὑπῆρχε φόβος, μὴ ἕνεκα τῆς θανατώσεως τοῦ υἱοῦ του θελήσῃ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν βασιλέα. Διὸ ἔστειλεν οὗτος εἰς τὰ Ἐκβάτανα, ὅπου ἦτο ἀκόμη ὁ Παρμενίων μετὰ τοῦ στρατοῦ του, ἔγγραφον διαταγὴν πρὸς τρεῖς τῶν ἀνωτέρων αὐτόθι ἀξιωματικῶν δι' ἑνὸς τῶν σωματοφυλάκων του, τοῦ *Πολυδάμαντος*, ἵνα τὸν φονεύσωσι κρυφίως, ὡς καὶ ἐγένετο· διότι, ἐπειδὴ ὁ γέρων στρατηγὸς ἀπελάμβανε παρὰ τῷ στρατῷ μεγάλην ὑπόληψιν, δὲν ἐτόλμησεν ὁ Ἀλέξανδρος νὰ τὸν φυλακίσῃ δημοσίως ἐν μέσῳ τῶν στρατιωτῶν. Ἐκτὸς δὲ τοῦ Φιλώτου καὶ τοῦ Παρμενίωνος ἐθανατώθησαν καὶ ἄλλοι τινὲς Μακεδόνες ὡς ἔνοχοι τῆς συνωμοσίας, ὅπερ κατέστησε τὸν Ἀλέξανδρον λίαν φοβερόν.

Ὀλίγον μετέπειτα ἐπορεύθη ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τοῦ Βήσσου εἰς τὴν Βακτριανήν. Ἐντὸς 14 ἡμερῶν διέβη τὰ ἔρημα καὶ χιονοσκεπῆ ὄρη τῶν Παροπαμισαδῶν (Παροπάμισον ὄρος) ὑπὸ ἀπεριγράπτους κόπους καὶ στερήσεις (Μάρτιον 329). Τὰ ἄδενδρα ὄρη δὲν τοῖς παρεῖχον πῦρ· ἔτρωγον δὲ τὸ κρέας ἄνευ ἄρτου καὶ ὠμόν· ἐπὶ τέλους κατήντησαν εἰς τοσαύτην τῶν ἐπιτηδείων ἀπορίαν, ὥστε ἔσφαζον καὶ ἔτρωγον τὰ φορτηγὰ ζῶα διὰ νὰ τρέφωνται. Ἡ Βακτριανὴ περιῆλθεν ἄνευ ἀγῶνος εἰς τὴν ἐξουσίαν του, διότι ὁ Βῆσσος εἶχε φύγει κατὰ τὴν προσέγγισιν αὐτοῦ διὰ τοῦ *Ὤξου* εἰς τὴν Σογδιανήν. Ὁ *Πτολεμαῖος*, ὁ υἱὸς τοῦ *Λάγου*,

κατεδίωξε τὸν Βῆσσον καὶ τὸν συνέλαβεν. Ὅτε δὲ ὁ βασιλοκτόνος οὗτος ἐκομίσθη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, διέταξεν οὗτος νὰ τὸν φέρωσιν ἐνώπιόν του γυμνὸν καὶ μὲ τὸν σίδηρον εἰς τὸν τράχηλον δεδεμένον, καὶ νὰ τὸν τοποθετήσωσιν εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς ὁδοῦ, ὅπου ἔμελλε νὰ διέλθῃ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ στρατοῦ του. Ὁ Ἀλέξανδρος ἠρώτησεν αὐτὸν παρερχόμενος, διατὶ συνέλαβε καὶ ἐφόνευσε τὸν βασιλέα καὶ κύριόν του, τὸν συγγενῆ καὶ εὐεργέτην του· αὐτὸς δὲ ἀπεκρίθη, ὅτι δὲν ἔπραξε τοῦτο αὐθαιρέτως, ἀλλὰ κατ'ἀπόφασιν πάντων, οἵτινες τότε ἦσαν περὶ τὸν Δαρεῖον, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τότε δὲ ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ τὸν μαστιγώσωσι, καὶ τὸν παρέδωκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Δαρείου *Ὀξάθρην*, ἵνα τὸν ἀπαγάγῃ εἰς τὰ *Βάκτρα*. Ἐκεῖ εἰσήγαγεν αὐτὸν ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὸν ἀκόλουθον χειμῶνα εἰς τὸ δικαστήριον, συνιστάμενον ἐκ Περσῶν μεγιστάνων· ὁ ἴδιος δὲ ἀνέστη ὡς κατήγορος. Ἀπεφασίσθη δὲ ν' ἀποκοπῶσι κατὰ πρῶτον ἡ ῥὶς καὶ τὰ ὦτα τοῦ βασιλοκτόνου, καὶ εἶτα νὰ ἀπαχθῇ εἰς τὰ Ἐκβάτανα, ἵνα ἀνασκολοπισθῇ ἐκεῖ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Μήδων καὶ Περσῶν, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Ἡ ἐπαρχία *Σογδιανή*, ἥτις ἔφθανε πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Ἰαξάρτου *(Σὴρ)*, ὑπετάγη μόλις κατὰ τὸ ἔτος 328 μετὰ πεισματώδεις ἀγῶνας ἐντελῶς. Παρὰ τὸν Ἰαξάρτην, εἰς τὸ ἔσχατον βορειοανατολικὸν μέρος τοῦ βασιλείου, ἐθεμελείωσεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς τελευταῖον σταθμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ βίου καὶ ὡς προμαχῶνα κατὰ τῶν ληστρικῶν Σκυθῶν ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ τούτου τὴν πόλιν *Ἀλεξάνδρειαν Ἐσχάτην*. Περὶ τοὺς χρόνους τοῦ πολέμου τούτου ἐν Βάκτροις διατελῶν ὁ Ἀλέξανδρος ἔγημε τὴν καλὴν *Ῥωξάνην*, τὴν θυγατέρα τοῦ ὑποταχθέντος Βακτρίου Ὀξυάρτου. Αἱ ἕνεκα τῶν γάμων τούτων πανηγύρεις ἐτελέσθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μετ' ἀσιανῆς μεγαλοπρεπείας, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀπήτησε νὰ προσκυνήσωσιν αὐτὸν ὡς ἄλλον μέγαν βασιλέα οὐ μόνον οἱ Πέρσαι ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες. Τοῦτο ὅμως παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς νέας δυσαρεσκείας, καὶ συνέβη τὸ δυστυχὲς διὰ τὸν Κλεῖτον συμβάν. Ἐνῷ ἀνεπαύοντο ἐν *Μαρακάνδοις*, τῇ πρωτευούσῃ τῆς Σογδιανῆς, (τῇ σημερινῇ *Σαμαρκάνδ)* συνήγαγεν ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς φίλους του, κατά τινα ἑορτὴν τοῦ Βάκχου, τὴν ἑσπέραν εἰς συμπόσιον, καθ' ὃ ἅπαντες ἐμεθύσθησαν, διότι ἦσαν οἰνοπόται· περιέπεσον δὲ καὶ εἰς φλυαρίαν πολλὴν καὶ ἠξίουν ὅτι τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶναι ἀνώτερα τῶν ἔργων τῶν Διοσκούρων (Πολυδεύκους καὶ Κάστορος) καὶ τῶν ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους. Ὁ Κλεῖτος, ὅστις ἦτο παρών, ἠθέλησε

νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῶν θεῶν καὶ ἐβεβαίωσεν ὅτι, ὅσα ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, δὲν διέπραξεν αὐτὰ μόνος, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος μετὰ τῶν συναγωνιστῶν του. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἐπέπληξε τὸν Κλεῖτον ὡς στασιάζοντα τὸν στρατὸν διὰ τῶν τοιούτων, καὶ δειλὸν ὠνόμασεν αὐτόν· ἀλλ' ἀναστὰς καὶ ὁ Κλεῖτος ἀπήντησε «καὶ ὅμως ἡ δειλία αὕτη σὲ, τὸν ἐκ θεῶν καταγόμενον, ἔσωσεν, ἐνῷ ἐπεκρέματο ἤδη ἐπὶ τοῦ τραχήλου σου τὸ ξίφος τοῦ Σπιθριδάτου· πρὸς δὲ τούτοις διὰ τοῦ αἵματος τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν πληγῶν αὐτῶν ἔγεινες τοσοῦτον μέγας, ὥστε θετὸς νὰ γείνησαι τοῦ Ἄμμωνος, ἀρνηθεὶς τὸν Φίλιππον.» Παροξυνθεὶς λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος «νομίζεις, εἶπεν, ὦ κακὴ κεφαλὴ, ὅτι θὰ χαρῇς πολὺ ταῦτα πάντοτε λέγων περὶ ἡμῶν καὶ εἰς στάσεις τοὺς Μακεδόνας κινῶν;»—«Ἀλλ' οὐδὲ τώρα, εἶπεν αὐτὸς, χαίρομεν, ὦ Ἀλέξανδρε, τοιαύτας ἀμοιβὰς τῶν κόπων ἡμῶν λαμβάνοντες· μακαρίζομεν δὲ τοὺς ἤδη ἀποθανόντας πρὶν ἴδωσι τοὺς Μακεδόνας ῥαβδιζομένους διὰ μηδικῶν ῥάβδων καὶ χρείας ἔχοντας Περσῶν, ὅπως πλησιάσωμεν τὸν βασιλέα.» Τοιαῦτα ἐφλυάρει ὁ Κλεῖτος, καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀνίσταντο ἐναντίον αὐτοῦ καὶ τὸν ὕβριζον, καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν στρατηγῶν προσεπάθουν νὰ περιστείλωσι τὸν θόρυβον. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος στραφεὶς πρὸς Ξενόδοχον, Ἕλληνά τινα, ὅστις ἦτο πλησίον του, εἶπε «Δὲν σᾶς φαίνεται ὅτι οἱ Ἕλληνες περιπατοῦσι μεταξὺ τῶν Μακεδόνων, ὡς ἡμίθεοι μεταξὺ τῶν θηρίων;» Ὁ δὲ Κλεῖτος ἐν τῇ ἐξάψει του ἐξηκολούθησεν εἰπὼν «ἂς ἐξηγήσῃ ὁ Ἀλέξανδρος καθαρῶς τί θέλει νὰ εἴπῃ, ἢ νὰ μὴ καλῇ εἰς δεῖπνον ἄνδρας ἐλευθέρους καὶ θάρρος ἔχοντας νὰ λέγωσιν ὅ,τι φρονοῦσιν, ἀλλὰ νὰ ζῇ μετὰ βαρβάρων καὶ ἀνδραπόδων, οἵτινες θὰ προσκυνῶσι τὴν περσικήν του ζώνην καὶ τὸν λευκόν του χιτῶνα!» Τότε ὁ Ἀλέξανδρος, μὴ δυνάμενος νὰ καταστείλῃ τὴν ὀργήν του, ἔλαβε μῆλόν τι ἐκ τῆς τραπέζης καὶ τὸ ἔρριψε κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Κλείτου· εἶτα δὲ ἐζήτησε τὸ ξίφος του. Ἀλλ' εἷς τῶν σωματοφυλάκων, ὁ Ἀριστοφάνης, προλαβὼν τὸ ἀπεμάκρυνε, καὶ οἱ ἄλλοι τὸν παρεκάλουν νὰ παύσῃ τὴν ὀργήν του. Ὁ θόρυβος ὑπῆρξε μέγιστος. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀναπηδήσας ἐκάλεσε τοὺς ὑπασπιστάς του μακεδονιστὶ, ἵνα ἱκανοποιήσωσι τὸν βασιλέα των, καὶ διέταξε τὸν σαλπιγκτὴν νὰ σημάνῃ πρὸς συνάθροισιν· ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἐχρονοτρίβει καὶ δὲν ἤθελε, τὸν ἐκτύπησε διὰ τῆς πυγμῆς κατὰ τοῦ προσώπου· μετὰ ταῦτα ὅμως ἐτιμήθη οὗτος, διότι ἔγεινεν αἴτιος νὰ μὴ συνταραχθῇ τὸ στρατόπεδον. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ἀπομακρύνει οἱ φίλοι του τὸν Κλεῖτον ἐκτὸς τῆς αἰθούσης· μετά τινας ὅμως στιγμὰς εἰσῆλθεν ὁ μεθυσμένος πάλιν δι'

ἄλλων θυρῶν καὶ λίαν αὐθαδῶς καὶ θρασέως ἀπήγγειλε τὰ Ἰαμβεῖα ταῦτα ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης τοῦ Εὐριπίδου [1]

«Ὦ! ποῖον ἔθος κάκιστον παρ' Ἕλλησι.»

Τότε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἁρπάσας παρά τινος τῶν δορυφόρων του λόγχην διετρύπησε τὸν Κλεῖτον, ἐνῷ ἤρχετο πρὸς αὐτόν· οὗτος δὲ ἔπεσε μετὰ στεναγμοῦ καὶ βρυχήματος. Εὐθὺς ὅμως ἔπαυσεν ὁ θυμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις συνελθὼν καὶ τοὺς φίλους του ἰδὼν πέριξ ἀφώνους, ἐπρόφθασε ν' ἀποσύρῃ τὴν αἰχμὴν ἀπὸ τοῦ νεκροῦ, καὶ ὥρμησε νὰ κτυπηθῇ εἰς τὸν τράχηλον· ἀλλὰ τὸν ἐμπόδισαν οἱ σωματοφύλακές του καὶ τὸν ἔσυραν διὰ τῆς βίας εἰς τὸν θάλαμον.

Καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἔκλαιε καὶ ἐθρήνει ὁ βασιλεὺς καὶ ἐξεφώνει τὸ ὄνομα τοῦ φονευθέντος καὶ τὸ τῆς *Λανίκης*, τῆς ἀδελφῆς τοῦ φονευθέντος, τῆς τροφοῦ του. «Ὡραίαν ἀμοιβὴν πρὸς τὴν τροφὸν ἀπέδωκα,» εἶπε θρηνῶν· οἱ υἱοί της ἀπέθανον μαχόμενοι ὑπὲρ ἐμοῦ, τὸν δὲ ἀδελφόν της, ὅστις ἔσωσε τὴν ζωήν μου, ἐφόνευσα ὁ ἴδιος. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἔμεινε κεκλεισμένος μετὰ τοῦ νεκροῦ τοῦ Κλείτου ἐν τῇ σκηνῇ του ἄνευ φαγητοῦ καὶ ποτοῦ καὶ ἄνευ ὕπνου· ἐπὶ τέλους ἠκούετο βαρεῖς μόνον ἐκπέμπων στεναγμούς. Οἱ φίλοι του φοβηθέντες τὴν σιωπήν του εἰσῆλθον τέλος διὰ τῆς βίας πρὸς αὐτόν, τὰ δὲ στρατεύματα συνηθροίσθησαν πρὸ τῆς σκηνῆς του καὶ ἐφώναζον τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως των· ἀλλ' αὐτὸς ἔμενεν ἀκίνητος καὶ οὐδενὸς ἤκουε τοὺς λόγους. Ὅτε δὲ ὁ μάντις αὐτοῦ Ἀρίστανδρος ὑπέμνησε τὸ ὄνειρον, ὅπερ εἶδε περὶ τοῦ Κλείτου, καὶ ἐξήγησεν ὅτι τοῦτο ἦτο πρὸ πολλοῦ εἱμαρμένον, ἐφάνη τότε ὅτι ἐνδίδει. Διὰ τοῦτο εἰσήγαγον τὸν ἐξ Ὀλύνθου φιλόσοφον Καλλισθένην, ὅστις ἦτο συγγενὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ τὸν Ἀβδηρίτην Ἀνάξαρχον. Καὶ ὁ μὲν Καλλισθένης προσεπάθει πράως καὶ δι' ἠθικῶν θεωριῶν, εἰσχωρῶν διὰ τοῦ λόγου εἰς τὴν διάνοιάν του, νὰ δαμάσῃ τὸ πάθος του χωρὶς νὰ τὸν λυπήσῃ· ὁ δὲ Ἀνάξαρχος θέλων νὰ κολακεύσῃ τὸν βασιλέα εἶπεν, «ὅτι ὁ Ζεὺς ἔχει παρέδρους τὴν Δίκην καὶ τὴν Θέμιδα, τὰς θεὰς τῆς δικαιοσύνης, ἵνα πάντα, ὅσα πράττονται ὑπὸ τοῦ βασιλέως, θεωρῶνται ὀρθὰ καὶ δίκαια. Πρέπει λοιπὸν ὅσα κάμνει ὁ βασιλεύς, νὰ ἦναι νόμοι καὶ κανόνες τοῦ δικαίου, καὶ νὰ μὴ κρίνωνται κατὰ τὴν ματαίαν γνώμην τοῦ πλή-

---

(1) Εὐριπ. Ἀνδρομ. 694. Μετὰ τὸν πρῶτον τοῦτον δι' ὀλίγον οἱ ἐπίλοιποι κατηγοροῦσι τὸ ἐν Ἑλλάδι ἔθος τοῦ νὰ τιμᾶται ὁ στρατηγὸς διὰ τὰς ἀνδραγαθίας τῶν ὑπαδῶν του, οἵτινες εἶναι καλλίτεροι αὐτοῦ.

θους.» Ἀλλ' ἡμεῖς θὰ ὑποθέσωμεν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅτι τὰ σοφίσματα τοῦ Ἀναξάρχου δὲν κατεπράϋναν τὴν ψυχήν του, ἀλλ' ὅτι πρὸ πάντων αἱ εἰδήσεις περὶ πολεμικοῦ κινδύνου καὶ τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος πρὸς τὸν στρατόν του, οὗτινος δὲν ἠδύνατο νὰ μένῃ μακρὰν ἐν τῇ ἀπομεμακρυσμένῃ ταύτῃ ἐσχατιᾷ τοῦ κόσμου, τὸν παρεκίνησαν νὰ ἐξέλθῃ τῆς σκηνῆς του, καὶ ὅτι ἡ νέα δραστηριότης καὶ ἡ ἐγερθεῖσα πάλιν τάσις πρὸς κατορθώματα κατεπράϋναν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν πικρὰν αὐτοῦ λύπην.

Ὁ μνημονευθεὶς Καλλισθένης ἦτο ἀνεψιὸς καὶ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους· διὸ ὁ Ἀλέξανδρος ἐτίμα αὐτὸν καὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἀγαπητόν του διδάσκαλον. Οὗτος ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ περιγράψῃ τὸν βίον καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ βασιλέως. Ἦτο δὲ ἀνὴρ ὑπερήφανος καὶ ἐγωϊστής, πλήρης μικροπρεπῶν ἐλαττωμάτων, καὶ ἐπειδὴ ἐνόμιζεν, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν τὸν μεταχειρίζεται ἐπαξίως τῶν ὑπηρεσιῶν του, ἀπεχωρίσθη ἀπ' αὐτοῦ μετ' ὀργῆς καὶ ἤρχισε νὰ ἐκφράζῃ δημοκρατικὰ φρονήματα καὶ νὰ δοξάζῃ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Οὗτος προσέβαλε πολλάκις τὸν βασιλέα διὰ τῆς ἀποτόμου συμπεριφορᾶς του καὶ ἰδίως, διότι ἠρνεῖτο νὰ προσκυνῇ αὐτὸν κατὰ περσικὸν τρόπον, ὅπερ ἐκεῖνος ἀπῄτει παρά τε τῶν Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων, ἵνα ἐκλείψῃ πᾶσα μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ἀσιανῶν διαφορά. Βαθμηδὸν δὲ ἀπεξενώθη ὁ Καλλισθένης τοσοῦτον ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὥστε ἔλαβε μέρος εἰς συνωμοσίαν τινὰ νέων εὐγενῶν Μακεδόνων, ὑπηρετούντων περὶ τὸν βασιλέα, κατὰ τῆς ζωῆς του. Ἡ συνωμοσία ἀνεκαλύφθη, οἱ εὐγενεῖς νέοι ἐθανατώθησαν, ὁ δὲ Καλλισθένης, ὅστις δὲν ἔσχεν ἄμεσον μέρος εἰς τὸ ἔγκλημα, ἐδεσμεύθη ἵνα δικασθῇ ἐνώπιον τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ θανατωθῇ μετέπειτα. Ἀλλ' ἀπέθανεν, ὡς λέγουσι, σιδηροδέσμιος πρὸ τῆς καταδίκης του ἕνεκα ὑπερβολικοῦ πάχους καὶ φθειριάσεως· κατ' ἄλλους δὲ ἐθανατώθη εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς συνωμοσίας, κρεμασθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἀφοῦ ἐτακτοποιήθησαν τὰ τῆς Σογδιανῆς καὶ τῆς Βακτριανῆς, ἐπορεύθη ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὰς *Ἰνδίας*. Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 327 ἀπῆλθε μετὰ στρατεύματος 40,000 περίπου Μακεδόνων καὶ 120,000 Ἀσιανῶν στρατιωτῶν πρὸς τὰς βορειοδυτικὰς Ἰνδίας. Μετὰ συνεχεῖς δὲ καὶ μετὰ πεισματώδεις ἀγῶνας κατὰ τῶν διαφόρων λαῶν τῆς χώρας *Πουνγιάβ*[1]

---

(1) Τὸ περσικὸν τοῦτο ὄνομα σημαίνει πέντε ποταμοί· ὠνομάσθη δὲ ἡ χώρα οὕτω ἀπὸ τῶν 5 μεγάλων ποταμῶν, οἵτινες ῥέουσι δι' αὐτῆς.

ἔφθασεν εἰς τὸν Ἰνδὸν, ὃν διέβη διὰ γεφύρας, κατεσκευασμένης ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του. Μεταξὺ τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Ὑδάσπου ὑπῆρχε τὸ βασίλειον τοῦ Ταξίλου, οὗτινος καθέδρα ἦσαν τὰ *Τάξιλα*. Ὁ Ταξίλης ὑπετάγη ἑκουσίως καὶ ἠκολούθησε τὸν βασιλέα, ἵνα πορευθῇ μετ' αὐτοῦ κατὰ τοῦ γείτονος καὶ ἀδιαλείπτου ἐχθροῦ του *Πώρου*, οὗ τὸ κράτος ἤρχιζε πέραν τοῦ Ὑδάσπου καὶ ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Ἀκεσίνου ποταμοῦ. Ὁ Ἀλέξανδρος προσεκάλεσε τὸν Πῶρον νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν Ὑδάσπην, τὸ σύνορον τοῦ κράτους του, ἵνα ὑποταγῇ εἰς αὐτὸν, ἀλλ' ὁ Πῶρος ἀπήντησεν, ὅτι θὰ ἔλθῃ μὲν ἀλλὰ μετ' ἐνόπλου δυνάμεως. Ὅτε λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος ἔφθασεν εἰς τὸν Ὑδάσπην, εἶδε τὴν ἀπέναντι ὄχθην τοῦ ποταμοῦ κεκαλυμμένην ὑπὸ πολυαρίθμου στρατοῦ τοῦ Πώρου, ἐν οἷς ἦσαν καὶ 300 ἐλέφαντες καὶ πολλὰ πολεμικὰ ἅρματα. Τὸν ἕνεκα τῶν μεγάλων βροχῶν πλημμυρήσαντα ποταμὸν εὗρε νῦν ὁ Ἀλέξανδρος ἔχοντα πλάτος 1,200 περίπου βημάτων, καὶ ἔβλεπεν ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ τὸν διαβῇ, καθόσον μάλιστα ἦτο λίαν ὁρμητικὸς, βαθὺς καὶ θολερός. Ὅθεν ἀπεφάσισε τὴν νύκτα ν' ἀναβῇ παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ μετὰ μέρους τοῦ στρατοῦ του, χωρὶς νὰ τὸν παρατηρήσῃ ὁ ἐχθρὸς, τρεῖς ὥρας ὑψηλότερα τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ τὸν διαβῇ, εἶτα δὲ νὰ προσβάλῃ τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, καὶ οὕτω νὰ δώσῃ καιρὸν εἰς τὰ ἄλλα στρατεύματά του νὰ τὸν διαβῶσιν. Ἀλλ' ὁ Πῶρος μαθὼν τοῦτο ἐγκαίρως, ὡδήγησεν ὁλόκληρον τὸ στράτευμά του ἐναντίον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐνταῦθα συνεκροτήθη σφοδροτάτη μάχη, καὶ οὕτω κατώρθωσε καὶ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ στρατεύματος τοῦ Ἀλεξάνδρου νὰ διαβῇ τὸν ποταμόν. Μετὰ ὀκτάωρον δὲ πεισματώδη ἀγῶνα κατεβλήθη ἡ δύναμις τοῦ Πώρου. 20,000 Ἰνδοὶ ἔκειντο νεκροὶ, ἐν οἷς 2 παῖδες τοῦ βασιλέως, ἅπαντες οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ πεζοῦ καὶ τῶν ἱππέων καὶ ἅπαντες οἱ ἡνίοχοι τῶν πολεμικῶν ἁμαξῶν καὶ ἐλεφάντων. Αὐτὸς δὲ ὁ γέρων βασιλεὺς, ὅτε εἶδε τὴν φυγὴν καὶ τὴν ἧτταν τοῦ στρατοῦ, ἐπὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἐλέφαντός του καθήμενος, ἐρρίφθη εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ καὶ γενναίως ἐμάχετο ζητῶν τὸν θάνατον· πληγωθεὶς δὲ καὶ ἀνίκανος πρὸς μάχην γενόμενος ἐστράφη νῦν καὶ αὐτὸς τελευταῖος εἰς φυγήν. Ὅτε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος, ὅστις ἐθαύμαζε τὴν ἀνδρείαν του καὶ ἤθελε νὰ τοῦ σώσῃ τὴν ζωήν, εἶδεν ὅτι ἐπληγώθη, ἔστειλε τὸν Ταξίλην νὰ τὸν παρακαλέσῃ νὰ παραδοθῇ· ἀλλ' ὁ Πῶρος ἐστράφη κατὰ τοῦ παλαιοῦ του ἐχθροῦ, καὶ ὁ Ταξίλης ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ, ἄλλως ἤθελε διατρυπηθῆ ὑπὸ βέλους, ῥιφθέντος ὑπὸ τοῦ Πώρου. Τότε δὲ ἔστειλεν ὁ Ἀλέξανδρος ἄλλους τινὰς

ἡγεμόνας πρὸς τὸν Πῶρον, οἵτινες τὸν ἔπεισαν τέλος νὰ καταβῇ ἐκ τοῦ ἐλέφαντος καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν νικητήν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐθαύμασε τὸ γιγαντιαῖον σῶμά του καὶ τὸ εὐπρεπὲς σχῆμα τοῦ πολεμικοῦ τού-

Πολεμικὸς πύργος ἐπὶ πολεμικοῦ ἐλέφαντος.

του ἡγεμόνος, ὅστις εἶχεν ἀνάστημα 7 ½ ποδῶν[1]. Τὸν ἐχαιρέτισε δὲ ἀξιοπρεπῶς καὶ τὸν ἠρώτησε, πῶς ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν μεταχειρισθῇ· ὁ δὲ Πῶρος ἀπεκρίθη «Βασιλικῶς·» ὅτε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἀπήντησε: «τοῦτο θὰ γείνῃ, ὦ Πῶρε, ἀλλὰ πρὸς χάριν μου· ζήτησον λοιπὸν καὶ πρὸς χάριν σου τί ἐπιθυμεῖς νὰ πράξω,» εἶπεν ἐκεῖνος «ἐν τῇ λέξει βασιλικῶς ἐμπεριέχονται τὰ πάντα.»

Ὁ Ἀλέξανδρος μετεχειρίσθη τὸν Πῶρον τῷόντι βασιλικῶς· διότι γοητευθεὶς ἐκ τῆς εὐγενοῦς παρρησίας του οὐ μόνον ἀφῆκεν αὐτὸν ἐλεύθερον καὶ τὸν ἀποκατέστησεν εἰς τὸ βασίλειόν του, ἀλλὰ καὶ ηὔξησε τὴν ἐπικράτειάν του. Τὸν διήλλαξε δὲ μετὰ τοῦ Ταξίλου, οὗτινος ἡ δύναμις ἐπίσης ἐπηυξήθη, διότι ἐπὶ τῶν δύο τούτων ἰσχυροτάτων βασι-

(1) Ὁ Πλούταρχος ἐν β. Ἀλεξ. ἀναφέρει ὅτι εἶχεν ἀνάστημα 4 πήχεων καὶ 1 σπιθαμῆς.

λέων τῆς δυτικῆς Ἰνδίας ἠθέλησε νὰ στηρίξῃ τὴν ἐκεῖθεν τοῦ Ἰνδοῦ δύναμίν του. Ὁ ἀλέξανδρος δὲν ἐσκόπει μὲν ἐξ ἀρχῆς νὰ ὑποτάξῃ παντελῶς τὰς Ἰνδίας καὶ νὰ συμπεριλάβῃ αὐτὰς εἰς τὸ κράτος του· ἀλλὰ πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἀνατολικῶν του συνόρων ἔπρεπε νὰ διατηρήσῃ πολιτικήν τινα ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν πέραν τοῦ Ἰνδοῦ κρατῶν. Παρὰ τὸν Ὑδάσπην εἰς τὴν θέσιν, ἔνθα ἐνίκησεν, ἔκτισε μεγάλην τινὰ πόλιν ὡς στήριγμα τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, καὶ τὴν ὠνόμασε *Νίκαιαν*. Δευτέραν δέ τινα πόλιν ἔκτισε τρεῖς ὥρας ἀνωτέρω, εἰς τὴν θέσιν, ἔνθα διῆλθε τὸν ποταμὸν, καὶ τὴν ὠνόμασε *Βουκέφαλον*, κατὰ τὸν πολεμικόν του ἵππον, ὅστις ἀπέθανεν οὐχὶ εὐθὺς μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Πώρου μάχην, ἀλλ' ὕστερον, ὡς οἱ πλεῖστοι λέγουσι, θεραπευόμενος ἐκ τῶν τραυμάτων του· ἀλλ' ὡς ἄλλοι διισχυρίζονται ἐκ τῶν κόπων καὶ τῶν γηρατείων του, διότι ἦτο 30 ἐτῶν.

Μετὰ βραχεῖαν δὲ ἀνάπαυσιν ἐξηκολούθησεν ὁ Ἀλέξανδρος τὰς κατακτητικάς του ἐκστρατείας πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τοῦ *Ὑφάσιος*· προὐτίθετο δὲ νὰ προχωρήσῃ μέχρι τοῦ *Γάγγου* καὶ τῆς ἀνατολικῆς θαλάσσης, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι αὕτη δὲν ἀπέχει πλέον μακράν. Παρὰ τὸν Ὕφασιν ὅμως, ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ διαβῇ καὶ τοῦτον καὶ ἔδωκε τὰς περὶ τούτου διαταγὰς, πρώτην ἤδη φορὰν ἅπας ὁ στρατὸς, ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, ἔδειξαν τὴν δυσαρέσκειαν αὐτῶν διὰ τοὺς ἀκαταπαύστους ἐκείνους ἀγῶνας, εἰς οὓς ἐξέθετεν αὐτοὺς ἡ ἀνεξάντλητος πρὸς τὰ πρόσω ὁρμὴ τοῦ βασιλέως καὶ διὰ τὰς πολλὰς καὶ βλαβερὰς ἐν Ἰνδίᾳ βροχάς. Δυσθυμία καὶ χαλάρωσις καὶ πόθος τῆς πατρίδος κατέλαβε τὸν πρότερον τόσον φιλοπόλεμον στρατόν· οὗτοι ἀπῄτησαν νὰ ἴδωσι τὸ τέλος τῶν κόπων του. Ὁ Ἀλέξανδρος προσεπάθησε μὲν νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς, ἀλλ' ἀπέτυχε, διότι ὁ στρατὸς ἐπέμενε νὰ μὴ προχωρήσῃ περαιτέρω. Κατ' ἀρχὰς λοιπὸν ὑπ' ἀθυμίας καὶ ὀργῆς κατακλεισθεὶς εἰς τὴν σκηνήν του, κατέκειτο ἐπὶ 3 ἡμέρας, οὐδεμίαν διδὼν ἀξίαν εἰς τὰ κατορθώματά του, ἂν δὲν διέβαινε τὸν Γάγγην, καὶ τὴν ἀναχώρησίν του θεωρῶν ἐξομολόγησιν τῆς ἥττης του· ἀλλὰ τὰ πάντα ἦσαν μάταια· τὸ θάρρος καὶ ἡ δύναμις τοῦ στρατοῦ εἶχον ἐκλίπει· ὅτε δὲ οἱ φίλοι του, προσελθόντες εἰς τὰς θύρας του, τὸν παρεκάλουν ν' ἀποφασίσῃ τὴν ἐπάνοδον, καμφθεὶς ἀπεφάσισε τὴν ἐπιστροφήν, πολλὰ μηχανευόμενος ἀπατηλὰ καὶ σοφιστικά, ὅπως μεγάλην ἀφήσῃ τὴν περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις· οἱ δὲ στρατιῶται αὐτοῦ ἀκούσαντες τὴν περὶ ἐπιστροφῆς προσταγὴν ἐδέχθησαν αὐτὴν μετὰ δαχρύων εὐγνωμοσύνης καὶ μετὰ χαρμοσύνων φωνῶν.

41*

Περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου 326 ἡτοιμάσθη ὁ στρατὸς πρὸς ἐπάνοδον. Πρὶν ὅμως ὑποχωρήσῃ, διέταξε τὴν στρατιὰν νὰ κατασκευάσῃ παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ Ὑφάσιος ὄχθην 12 βωμοὺς, τὸ μὲν ὕψος ἴσους τῶν μεγίστων πύργων, τὸ δὲ πλάτος ἔτι μείζονας εἰς ἔνδειξιν τοῦ ἀπωτάτου σημείου, εἰς ὃ ἔφθασε κατὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πορείαν, καὶ εἰς σημεῖον τῆς νίκης του. Κατασκευασθέντων δὲ τῶν βωμῶν ἔθυσεν ἐπ' αὐτῶν κατὰ τὸ ἔθος εὐχαριστήριον εἰς τοὺς 12 μεγάλους θεοὺς θυσίαν, καὶ ἐποίησεν ἀγῶνα γυμνικὸν καὶ ἱππικόν· εἶτα δὲ ἐπεχείρησε τὴν ἀπὸ τοῦ Ὑφάσιος κάθοδον καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν Ὑδάσπην. Ἐκεῖ εἶχε ναυπηγηθῆ κατὰ διαταγήν του στόλος ἐκ 2,000 περίπου πλοίων, ἐφ' ὧν ἔμελλε νὰ πλεύσῃ κάτω μέχρι τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ἰνδοῦ, ἵνα ὑποτάξῃ πᾶσαν τὴν ἐκεῖ χώραν μέχρι τῆς θαλάσσης, καὶ ν' ἀνοίξῃ ὁδοὺς εἰς τὴν ἐπιμιξίαν τῶν δυτικῶν χωρῶν μετὰ τῆς Ἰνδίας. Κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Νοεμβρίου ἐπέβη μέρος τοῦ στρατεύματος εἰς τὰ πλοῖα, ὧν ναῦται ἦσαν *Φοίνικες*, *Κύπριοι*, *Αἰγύπτιοι καὶ Ἕλληνες* τῶν νήσων, καὶ εὑρίσκοντο ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Νεάρχου· τὸν δὲ λοιπὸν στρατὸν προσέταξε νὰ καταβαίνῃ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ *Ἡφαιστίωνος* καὶ τοῦ *Κρατεροῦ*. Ἐκ τοῦ Ὑδάσπου ἔφθασεν ὁ στόλος εἰς τὸν *Ἰνδὸν*, καὶ ἔπλευσε μέχρι τῶν *Παττάλων* εἰς τὸν βόρειον βραχίονα τοῦ Δέλτα τοῦ Ἰνδοῦ.

Αἱ εἰς τὰς δύο ὄχθας τῶν ποταμῶν φυλαὶ ὑπετάγησαν ἑκουσίως ἢ μετὰ σύντομον ἀγῶνα. Μόνον οἱ φιλοπόλεμοι Μαλλοὶ σπουδαίως ἀντέστησαν. Κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς ὀχυρωτάτης καὶ μεγίστης πόλεως αὐτῶν ὀλίγον ἔλειψε ν' ἀπολέσῃ ὁ βασιλεὺς ἕνεκα τῆς τόλμης του τὴν ζωήν του· διότι κατά τινα ἔφοδον κατὰ τῆς πόλεως ἀνέβη πρῶτος διὰ τῆς κλίμακος καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν ἄκραν τοῦ τείχους· τοῦτον δὲ ἠκολούθησαν ὁ σωματοφύλαξ *Λεόννατος*, ὁ φέρων τὴν ἱερὰν ἀσπίδα τῆς Ἰλιάδος Ἀθηνᾶς *Πευκέστας*, ἣν εἶχε λάβει ὁ Ἀλέξανδρος ἐξ Ἰλίου[1], καὶ γέρων τις ἀξιωματικὸς *Ἀβρέας*· φοβηθέντες δὲ οἱ ὑπασπισταὶ περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔτρεξαν μετὰ σπουδῆς κατὰ τὴν αὐτὴν κλίμακα. Ἐπειδὴ δὲ συνεσωρεύθησαν ἱκανοί, συνετρίβη ἡ κλίμαξ· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι κατέπεσον, ὁ δὲ βασιλεὺς ἔμεινε μόνος ἐπὶ τοῦ τείχους, διακρινόμενος ἐκ τοῦ λόφου τῆς κόρυθός του καὶ ἐκ τοῦ λαμπροῦ ὁπλισμοῦ, καὶ ἐκτεθειμένος εἰς τὰ βέλη τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ ὑπασπισταί του τὸν παρεκάλουν νὰ πηδήσῃ κάτω, ἀλλ' αὐτὸς κινούμενος ὑπὸ αἰσθήματος ἀπηλ-

---

(1) Ἀρριαν. Ἀνάβ. Ἀλεξ. 1, 11, 8 καὶ 6, 9, 3.

πισμένης ἀνδρείας ἐπήδησεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐστηρίχθη πρὸς τὸ τεῖχος. Νῦν ἐπλησίασαν οἱ ἐχθροί· αὐτὸς δὲ τοὺς περιέμεινε· καὶ τὸν μὲν ἡγεμόνα τῶν Ἰνδῶν ἐπερχόμενον κατ' αὐτοῦ ἐτρύπησε διὰ τοῦ ξίφους του, δεύτερον δέ τινα ἐφόνευσε διὰ λίθου, κατέβαλε δὲ καὶ τρίτον καὶ τέταρτον. Ταῦτα ἰδόντες οἱ λοιποὶ Ἰνδοὶ ἀπεμακρύνθησαν καὶ ἔρριπτον ἁπανταχόθεν πλῆθος βελῶν κατ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ἤδη δὲν ἠδύνατο πλέον ὁ κουρασμένος βραχίων τοῦ βασιλέως νὰ κρατήσῃ τὴν ἀσπίδα, καὶ ἔπεσε, πληγωθεὶς ὑπὸ βέλους εἰς τὸ στῆθος καὶ λειποψυχήσας, ἐπὶ τῆς ἀσπίδος του· κατ' ἐκείνην ὅμως τὴν στιγμὴν οἱ τρεῖς μνημονευθέντες ἀξιωματικοὶ κατεπήδησαν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐμάχοντο πρὸ τοῦ βασιλέως. Καὶ ὁ μὲν Πευκέστας ὑπερήσπισε τὸν πεσόντα διὰ τῆς ἱερᾶς ἀσπίδος τοῦ Ἰλίου, ὁ δὲ Λεόννατος ἵστατο εἰς τὴν πλευράν του, ὁ δὲ Ἀβρέας ἔκειτο, πληγωθεὶς ὑπὸ βέλους, παρὰ τῷ βασιλεῖ. Ἔξω ὑπῆρχεν ἐν τούτοις ἀγριωτάτη ταραχή. Ἅπαντες ἐπεθύμουν νὰ σώσωσι τὸν βασιλέα, ἐὰν ἦτο ἀκόμη δυνατόν. Ἔθεσαν κλίμακας, μηχανὰς καὶ δένδρα, ἐνέπηξαν σκόλοπας εἰς τὸ τεῖχος, διότι ἦτο γήϊνον, καὶ κατὰ τούτους ἐκκρεμαννύμενοι ἀνεῖρπον μετὰ δυσκολίας, οἱ δὲ, ἄλλοι ἐπ' ἄλλους ἐπιβαίνοντες ἀνέβησαν, ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων, ἐπήδησαν κάτω, περιεστοίχισαν τὸν πεσόντα βασιλέα καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἄλλοι δὲ ἠνέῳξαν τὴν πύλην καὶ ἐρρίφθησαν ἅπαντες πλήρεις λύσσης εἰς τὴν πόλιν. Ἐν τούτῳ οἱ μὲν ἐφόνευον τοὺς Ἰνδοὺς ἅπαντας, μηδὲ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων ἐξαιρουμένων, οἱ δὲ ἐξέφερον τὸν βασιλέα ἐπὶ τῆς ἀσπίδος του κακῶς ἔχοντα. Ὅτε δὲ ἐξέβαλον τὸ βέλος ἐκ τοῦ τραύματος, ἠγέρθη οὗτος ἐκ τῆς λειποψυχίας του. Ἐπειδὴ ὅμως ἔρρευσε πολὺ αἷμα ἐκ τοῦ τραύματος, ἀπώλεσε πάλιν τὰς αἰσθήσεις. Ὁ βασιλεὺς εὑρίσκετο μεταξὺ θανάτου καὶ ζωῆς· διὸ ταχέως διεδόθη ἡ φήμη εἰς τὸν στρατὸν, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπέθανε καὶ πάντων τὰς καρδίας κατέλαβε ἀθυμία καὶ ἀπελπισία. Τίς νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ ἐκ τοῦ ἀπομεμακρυσμένου τούτου τόπου καὶ ἐκ τοῦ μέσου ἐχθρικῶν ἐθνῶν εἰς τὴν πατρίδα; Ὅτε ἔλαβον τὴν εἴδησιν ὅτι ὁ βασιλεὺς ζῇ, καὶ ὅτι εἶναι ἐκτὸς κινδύνου, δὲν τὸ ἐπίστευσαν[1]· ἐν τούτοις μετὰ 7 ἡμέρας ἐφάνη πάλιν, ἀλλὰ μὲ ἀνοικτὸν εἰσέτι τραῦμα, ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν στρατὸν, ὅστις τὸν ὑπεδέχθη μετ' ἀπεριγράπτων ἐπευφημιῶν. Οὗτος δὲ ἐνόησεν ἤδη ὅτι εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἐστηρίζετο ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ ἑνότης τοῦ στρατοῦ του.

---

(1) Ἀρριαν. Ἀνάβ. Ἀλεξ. 6, 12, 1 καὶ ἑξῆς.

Τὰ Πάτταλα ἔμελλον νὰ γείνωσι τὸ ἑνωτικὸν κέντρον διὰ τὴν κατὰ θάλασσαν συγκοινωνίαν τῶν δυτικῶν χωρῶν μετὰ τῆς Ἰνδίας. Ἐνταῦθα φθάσας ὁ Ἀλέξανδρος προσέταξε τὸν Ἡφαιστίωνα νὰ τειχίσῃ ἄκραν καὶ νὰ κατασκευάσῃ ναύσταθμον καὶ νεωσοίκους, ἠρεύνησε δὲ καὶ ὁ ἴδιος τάς ἐκβολὰς τοῦ Ἰνδοῦ καὶ διέταξε μετὰ ταῦτα τὸν Νέαρχον νὰ ὁδηγήσῃ τὸν στόλον καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τοῦ Εὐφράτου διάπλουν τοῦ Ὠκεανοῦ, ἵνα καταστήσῃ δυνατὴν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων βουλευμάτων τοῦ βασιλέως περὶ τῆς ἐμπορικῆς συναφείας τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς δύσεως ὡς εἴπομεν. Ὁ δὲ λοιπὸς στρατὸς ἐπορεύθη, διῃρημένος εἰς σώματα, κατὰ ξηρὰν πρὸς δυσμάς· τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν ἐπορεύθη ὑπὸ τὸν Κράτερον διὰ τῆς *Ἀραχωσίας* καὶ τῆς *Δραγγιανῆς* εἰς τὴν *Καρμανίαν*, τὸ δὲ ἕτερον, ὑπ' αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον, ἐξελέξατο τὴν μεσημβρινὴν ὁδὸν διὰ τῆς *Γεδρωσίας* καὶ τῆς *Καρμανίας* τὴν *Περσίδα*. Τὸ μέρος τοῦτο τοῦ στρατεύματος ὤφειλεν ἐπὶ 60 ἡμέρας νὰ πορευθῇ διὰ τῆς θερμῆς καὶ ἀνύδρου ἐρημίας τῆς Γεδρωσίας ὑπὸ φοβερωτάτους μόχθους καὶ στερήσεις, οὕτως, ὥστε ἕνεκα τῆς αὐξανομένης ταλαιπωρίας ἐξέλιπεν ἐπὶ τέλους πᾶσα πειθαρχία, καὶ μόλις τὸ τέταρτον μέρος τοῦ κατακτήσαντος τὸν κόσμον στρατοῦ, ἰσχνὸν καὶ πειναλέον, δύσμορφον καὶ ῥάκη ἐνδεδυμένον σχεδὸν ἄνευ ὅπλων καὶ ἵππων καὶ φορτηγῶν ζώων ἔφθασεν εἰς τὰ *Ποῦρα*, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Γεδρωσίας. Ἀφοῦ δὲ ἀνέπαυσεν ἐνταῦθα ὀλίγον τὸν κεκμηκότα στρατὸν, ἐπορεύθη ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Καρμανίαν, ὅπου ἡνώθη μετ' αὐτοῦ ὁ Κράτερος πάλιν, καὶ ὁ Νέαρχος ἔφθασε μετὰ μεγάλους κινδύνους μετὰ τοῦ στόλου του. Ἐκ τῆς παραλίας, ὅπου προσωρμίσθη, ἀνεζήτησεν ὁ Νέαρχος μετ' ὀλίγων συντρόφων τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας. Ὅτε δὲ εἰσῆλθεν ὠχρὸς καὶ ῥακενδύτης, μακρὸν ἔχων πώγωνα καὶ ὑπὸ οὐδενὸς σχεδὸν ἀναγνωριζόμενος, πρὸς τὸν βασιλέα εἰς τὴν σκηνὴν, τὸν ἔλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ μέρος καὶ ἔκλαυσε πολλὴν ὥραν· εἶτα ὅμως εἶπε: «διότι σὲ βλέπω πάλιν, τοῦτο μὲ κάμνει νὰ αἰσθανθῶ ὀλιγώτερον ἀλγεινῶς ὅλην τὴν ἀπώλειαν· ἀλλ' ὅμως εἰπέ μοι, πῶς ἀπωλέσθη ὁ στόλος μου καὶ ὁ στρατός μου;» Ὁ Νέαρχος ἀπεκρίθη· «ὦ βασιλεῦ, ἀμφότεροι διεσώθησαν, ὅ τε στόλος καὶ ὁ στρατός σου· ἡμεῖς δὲ ἤλθομεν ὡς ἄγγελοι τῆς σωτηρίας αὐτῶν.» Τότε ἔκλαυσεν ὁ Ἀλέξανδρος ἔτι περισσότερον, καὶ εἶπεν ἐνώπιον τῶν ἑαυτοῦ χαιρόντων «ἡ ἡμέρα αὕτη μοὶ εἶναι προσφιλεστέρα τῆς κτήσεως πάσης τῆς Ἀσίας.»

Ὁ Νέαρχος ἐξηκολούθησεν ἐκ τῆς Καρμανίας τὸν παρὰ τὴν παρα-

λίαν τοῦ περσικοῦ κόλπου πλοῦν, καὶ ἔφθασεν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ *Εὐφράτου* καὶ τοῦ *Γίγρητος*, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἐπορεύθη διὰ τῆς Περσίδος εἰς τὰ Σοῦσα, εἰς τὰς χώρας ἐκείνας, αἵτινες πρὸ ἐτῶν ἤδη ἦσαν ὑποτεταγμέναι εἰς αὐτὸν καὶ ὅπου ἔφθασε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 324. Ἦτο δὲ καλὸν ὅτι ἐπέστρεφε νῦν. Πολλαὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διορισθέντων ἀρχόντων, νομίζοντες ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν θὰ ἐπιστρέψῃ ποτὲ ἐκ τῆς ἀπομεμακρυσμένης Ἰνδίας, εἶχον παρεκτραπῆ μεγάλως εἰς αὐθαιρέτους πράξεις, εἰς πλεονεξίας καὶ καταπιέσεις τῶν ὑπηκόων. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐτιμώρησε τοὺς παρεκτραπέντας μετὰ μεγίστης αὐστηρότητος, τοὺς δὲ στρατιώτας του ἀντήμειψε βασιλικῶς διὰ τοὺς κόπους των. Προσέφερε δὲ εἰς αὐτοὺς ἀφθονώτατα δῶρα καὶ ἀνεδέχθη νὰ πληρώσῃ πάντα τὰ χρέη αὐτῶν· διότι μὲ ὅλα τὰ λάφυρα καὶ τὰ δῶρά των εἶχον περιέλθει πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἕνεκα ἀνοήτου σπατάλης εἰς ἀπορίαν. Διέταξε λοιπὸν νὰ σημειώσῃ ἕκαστος τὰ χρέη του καὶ νὰ τῷ παραδώσωσι τὴν σημείωσιν. Ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ ἐδίσταζον νὰ γράψωσι τὰ ὀνόματά των, ὑποπτεύοντες ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τούτου θέλει μόνον νὰ τοὺς ἀπατήσῃ, ἵνα μάθῃ τίς μεταχειρίζεται ἀφειδῶς τὰ χρήματά του καὶ τίς δαπανᾷ πολλά, ἐξεφώνησεν ὁ Ἀλέξανδρος τὸ ὡραῖον ἀπόφθεγμα. «Ὁ βασιλεὺς πρέπει πάντοτε νὰ τηρῇ ὅ τι ὑπεσχέθη εἰς τοὺς ὑπηκόους του, οἱ δὲ ὑπήκοοι δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ὑποπτεύωνται ὅτι ὁ βασιλεὺς αὐτῶν, δὲν θὰ τηρήσῃ τὸν λόγον του.» Νῦν δὲ διέταξε νὰ θέσωσι τραπέζας μετὰ χρημάτων ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἵνα πληρωθῇ εἰς ἕκαστον ἀντὶ τοῦ δεικνυομένου λογαριασμοῦ τὸ ποσόν, χωρὶς νὰ ἐρωτήσωσι περαιτέρω περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ στρατιώτου. Τοιουτοτρόπως ἐπληρώθησαν 20,000 τάλαντα.

Ἀλλ' εἰς ταῦτα δὲν περιωρίσθη ὁ μεγαλεπήβολος Ἀλέξανδρος· ἐθεώρησεν ὠφελιμώτατον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βουλεύματος νὰ κατατάξῃ μὲν τοὺς ἐγχωρίους εἰς τὸν στρατόν του, νὰ συνάψῃ δὲ διὰ γάμων τοὺς περὶ αὐτὸν Ἕλληνας μετὰ Περσίδων· διὸ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐτέλεσεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Σοῦσα μεγάλην ἑορτὴν τῆς συνδιαλλαγῆς καὶ ἑνώσεως τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, Ἑλληνοασιανὴν γαμήλιον πανήγυριν, ὁποίαν ὁ κόσμος δὲν εἶχεν ἴδει ποτε· καὶ αὐτὸς μὲν ἐξελέξατο ἐκτὸς τῆς *Ῥωξάνης* καὶ τὴν πρεσβυτάτην θυγατέρα τοῦ Δαρείου *Βαρσίνην* ἢ *Στάτειραν* ὡς σύζυγον, ὡς δέ τινες λέγουσι καὶ τρίτην, τὴν θυγατέρα τοῦ Ὤχου Παρύσατιν, ὁ δὲ Ἡφαιστίων συνεζεύχθη τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Δρύπετιν, καὶ 80 περίπου τῶν ἐπιφανεστάτων ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν φίλων καὶ ἀξιωματικῶν ἔπεισε νὰ

-λάβωσι γυναῖκας ἐκ τῶν πρώτων περσικῶν οἴκων, καὶ πλέον τῶν 1000 ἄλλων Μακεδόνων ἐβράβευσε, διότι ἀπεφάσισαν νὰ συζευχθῶσι[1] μετὰ Περσίδων καὶ Μηδικῶν παρθένων, καὶ τοὺς ἐπροίκισε· διὰ πάντας δὲ παρεσκεύασεν ὁ Ἀλέξανδρος κοινὴν καὶ λαμπρὰν γαμήλιον τελετὴν ἰδίαις δαπάναις· καὶ ἐκεῖνοι δὲ, οἵτινες εἶχον νυμφευθῇ πρότερον Ἀσιάτιδας γυναῖκας, ἔλαβον δῶρα γάμου· ἦσαν δὲ οὗτοι ὑπὲρ τὰς 10,000. Οὕτω συνεδυάσθησαν παραδόξως πως τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Ἀσιανὰ ἔθιμα καὶ ὅλη ἡ τόσον ἀντίθετος ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ δίαιτα.

Μὲ ὅλην τὴν γενναιοδωρίαν του ταύτην ὅμως δὲν ἠδυνήθη ὁ Ἀλέξανδρος νὰ καταπαύσῃ τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Μακεδόνων διὰ τὰ σχέδια αὐτοῦ περὶ συγχωνεύσεως καὶ ἑνώσεως τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν χωρῶν. Τὰ 20,000 τάλαντα, ἅτινα ἐμέτρησε πρὸς ἀποπληρωμὴν τῶν χρηματικῶν χρεῶν τῶν στρατιωτῶν του, δὲν ἤρκεσαν νὰ παύσωσι τὴν κατ' αὐτοῦ προαγομένην δυσαρέσκειάν των· διὸ στρατολογήσας ἀπὸ τῶν διαφόρων σατραπειῶν, ἤτοι τῆς Σογδιανῆς, τῆς Βακτριανῆς, τῆς Δραγγιανῆς, τῆς Ἀραχωσίας καὶ ἄλλων 30,000 νέους ὥπλισεν αὐτοὺς καὶ ἤσκησε καὶ ἀνέθρεψε κατὰ Ἑλληνομακεδονικὸν τρόπον, καὶ τοὺς κατέταξεν εἰς τὸν στρατὸν *Ἐπιγόνους* ὀνομάσας. Ὅτε δὲ οὗτοι προσήχθησαν ἐνώπιόν του ἐστολισμένοι διὰ Μακεδονικῶν ὅπλων, ἐχάρη ὁ Ἀλέξανδρος, ἀλλ' οἱ Μακεδόνες στρατιῶται δυσηρεστήθησαν, διότι οἱ ὑπ' αὐτῶν νικηθέντες Ἀσιανοὶ κατετάσσοντο νῦν εἰς τὸν μακεδονικὸν στρατὸν καὶ ἐθεωροῦντο ὁμότιμοι αὐτοῖς, καὶ ἐλυποῦντο διὰ τὴν βαρβαρίζουσαν τοῦ Ἀλεξάνδρου γνώμην· ἡ δὲ λύπη αὕτη κατέληξεν εἰς ἀληθῆ στάσιν, ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος, θέλων ν' ἀναπαύσῃ τοὺς γεροντοτέρους καὶ πληγωθέντας τῶν Μακεδόνων στρατιωτῶν του, ἀνήγγειλε νὰ στείλῃ αὐτοὺς εἰς τὴν πατρίδα, βραβεύων τὰς πολλὰς καὶ λαμπρὰς ὑπηρεσίας των δι' ἀμοιβῶν δαψιλῶν. Γενικὴ δὲ τότε ἠγέρθη ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ κραυγὴ διὰ τὴν προσγινομένην αὐτῷ περιφρόνησιν καὶ ὕβριν, καὶ ἔδειξε φανερῶς εἰς τὸν βασιλέα τὴν δυσαρέσκειάν του ταύτην. Καθ' ἣν δὲ ἡμέραν ἔμελλον ν' ἀπέλθωσιν οἱ γέροντες εἰς τὴν πατρίδα, πάντες ἐζήτησαν ν' ἀποπέμψῃ οὐχὶ μόνον τοὺς γέροντας, ἀλλ' ἅπαντα τὸν στρατὸν, καθ' ὅσον δύναται νῦν μὲ τούτους τοὺς νέους Ἀσιανοὺς χορευτὰς νὰ περιέλθῃ καὶ ὑποτάξῃ τὴν οἰκουμένην, καὶ μετὰ τοῦ πατρός του Ἄμμωνος νὰ τελειώσῃ τὰ λοιπά. Τότε δὲ σφοδρότατα ὀργισθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος ἐπήδησεν εὐθὺς ἐκ τοῦ βήματος εἰς τὸ μέσον

(1) Ἀρριν. Ἀλεξ. Ἀναβ. 7, 4, 4 καὶ ἑξῆς.

τῶν στασιαζόντων στρατιωτῶν καὶ διέταξε νὰ συλληφθῶσι 13 τῶν μᾶλλον ταραξιῶν, καὶ παραχρῆμα νὰ τοὺς θανατώσωσι· τότε δὲ ἐκπλαγέντες οἱ ἄλλοι κατεσιώπησαν, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀναβὰς ἐπὶ τὸ βῆμα ἐξεφώνησε πρὸς αὐτοὺς λόγον τινὰ πλήρη ἐλέγχων, ὑπενθυμίζων εἰς αὐτοὺς τὰς ἰδίας του καὶ τὰς τοῦ πατρός του ὑπηρεσίας ὑπὲρ τῶν Μακεδόνων, καὶ ἀνέφερεν ὅτι μόνον δι' αὐτοὺς εἰργάσθη καὶ ἠγωνίσατο καὶ ἐτραυματίσθη, ὅτι ὡδήγησεν αὐτοὺς πρὸς νίκην καὶ δόξαν καὶ ὅτι τοὺς κατέστησε κυρίους πασῶν τῶν χωρῶν καὶ τῶν θαλασσῶν. Ἐπὶ τέλους δὲ εἶπεν εἰς αὐτοὺς ν' ἀπέλθωσιν ἅπαντες ὁμοῦ εἰς τὴν πατρίδα καὶ νὰ διηγηθῶσιν ὅτι τὸν ἐγκατέλιπον ἐνταῦθα· ἀπὸ τοῦδε θὰ δυνηθῇ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ σχέδιά του καὶ ἄνευ αὐτῶν, καὶ ὅτι θὰ στηρίξῃ τὴν δύναμίν του ἐπὶ τῶν βαρβάρων. Ταῦτα περίπου εἰπὼν[1] κατεπήδησε ταχέως ἐκ τοῦ βήματος καὶ ἔσπευσε ταχέως εἰς τὰ ἀνάκτορά του.

Ἔκπληκτος καὶ σιωπῶν ἵστατο ὁ στρατὸς, μὴ γνωρίζων τί νὰ πράξῃ· ὅτε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος, ὅστις ἐπὶ δύο ἡμέρας ἔμεινε κεκλεισμένος χωρὶς νὰ ἴδῃ τινὰ, προσεκάλεσε τὴν τρίτην ἡμέραν τοὺς ἐπιλέκτους τῶν Περσῶν καὶ διώρισεν αὐτοὺς ἡγεμόνας τοῦ στρατεύματος, εἰς δὲ τὸν Ἀσιατικὸν στρατὸν ἔδωκε Μακεδονικὰ ὀνόματα καὶ ἐτακτοποίησεν αὐτὸν κατὰ μακεδονικὸν τρόπον, καὶ ἐκήρυξε Πέρσας τινὰς, κατ' ἀνατολικὸν ἔθιμον συγγενεῖς του, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ τὸν φιλῶσι[2], τότε κατέλαβε τοὺς Μακεδόνας ἔκπληξις καὶ ἀμηχανία, καὶ ἔτρεξαν σωρηδὸν πρὸς τὰ ἀνάκτορα, ἔρριψαν τὰ ὅπλα των πρὸ τῶν θυρῶν αὐτῶν καὶ ἐζήτουν μεγαλοφώνως νὰ εἰσέλθωσι διὰ νὰ λάβωσι παρὰ τοῦ βασιλέως συγγνώμην. Ὡς δὲ ἀνηγγέλθησαν ταῦτα εἰς τὸν βασιλέα, ἐξῆλθεν οὗτος νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς αὐτούς· ἰδὼν δὲ αὐτοὺς τόσον ταπεινῶς διακειμένους καὶ ἀκούσας τὰς φωνὰς καὶ τοὺς θρήνους αὐτῶν, ἔχυσε δάκρυα· εἷς δὲ ἐκ τούτων, ὁ *Καλλίνης*, ἐξέχων διὰ τὸ γῆρας καὶ τὸ ἀξίωμα, προσῆλθε πρὸς αὐτὸν καὶ εἶπεν, «ὦ βασιλεῦ, τὰ λυποῦντα τοὺς Μακεδόνας εἶναι, ὅτι Πέρσας τινὰς ἐποίησας ἤδη συγγενεῖς σου καὶ ἐπιτρέπεις αὐτοῖς νὰ σὲ φιλῶσιν, ἐνῷ οὐδεὶς τῶν Μακεδόνων μέχρι τοῦδε ἠξιώθη τῆς τιμῆς ταύτης·» «Ἅπαντας ὑμᾶς,» ἀπήντησεν ὁ Ἀλέξανδρος «θεωρῶ συγγενεῖς μου, καὶ ἀπὸ τοῦδε οὕτω θὰ σᾶς καλῶ.» Ἀφοῦ δὲ εἶπε ταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος, προσῆλθε πρὸς αὐτὸν ὁ *Καλλίνης* καὶ τὸν ἐφίλησε· τὸν ἐφίλησε δὲ καὶ ὅστις ἄλλος ἠθέλησε·

(1) Ἀρριαν. Ἀλεξ. Ἀνάβ. 7, 8, 1 καὶ ἑξῆς. (2) Αὐτόθι, 7, 11, 1, καὶ ἑξῆς.

νῦν δὲ ἀνέλαβον οἱ στρατιῶται τὰ ὅπλα των καὶ ἐπέστρεψαν βοῶντες καὶ παιανίζοντες εἰς τὸ στρατόπεδόν των. Τότε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἐτέλεσεν ἐπὶ τῇ συνδιαλλαγῇ ταύτῃ τὴν μᾶλλον ἀξιομνημόνευτον ἴσως τῶν μικτῶν αὐτοῦ πανηγύρεων· ἐποίησε θυσίαν τοῖς θεοῖς κατὰ τὸν συνήθη αὐτῷ τρόπον καὶ εὐωχίαν δημοτελῆ, καθημένων περὶ αὐτὸν ἀναμὶξ Μακεδόνων, Ἑλλήνων καὶ Περσῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἐν συνόλῳ 9,000 συνδαιτυμόνων. Ἅπαντες δὲ, αὐτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἔπιον ἐκ τοῦ αὐτοῦ κρατῆρος καὶ τὰς αὐτὰς ἔπραξαν σπονδὰς, καταρχομένων τῶν τε Ἑλλήνων μάντεων καὶ τῶν Μάγων τῆς Περσίας, ηὔχετο δὲ τά τε ἄλλα ἀγαθὰ καὶ ὁμόνοιάν τε καὶ κοινωνίαν τῆς ἀρχῆς τοῖς τε Μακεδόσι καὶ Πέρσαις. Μετὰ τοῦτο δὲ ἀπεχωρίσθησαν τοῦ στρατοῦ μύριοι ἄνδρες, ὅσοι διὰ γῆρας ἢ ἄλλην τινὰ συμφορὰν κατέστησαν ἀπόλεμοι, καὶ πολυειδῶς βραβευθέντες καὶ ἀνταμειφθέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπεπέμφθησαν εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ τὸν πιστότατον αὐτῷ Κρατερὸν, περὶ οὗ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην εἶπεν «ἴσον τῇ ἑαυτοῦ κεφαλῇ ἄγει,» μετὰ τῆς ἀποφάσεως ὅτι αὐτοὶ ἐν τῇ πατρίδι θὰ κατέχωσιν εἰς ὅλους τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ θεάματα, ἐστολισμένοι διὰ στεφάνων, τὰς πρώτας ἕδρας.

Ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὸ φθινόπωρον 324 ἐτέλει ἐν Ἐκβατάνοις τὰ Διονύσια, ἠσθένησεν ὁ Ἡφαιστίων ἴσως ἐξ ὑπερβολικῆς μέθης[1] καὶ ἀπέθανεν. Ὁ θάνατος τοῦ πιστοῦ τούτου καὶ ἐπιστηθίου φίλου του ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του προὐξένησεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον βαθυτάτην θλίψιν. Ἐκ τούτου δὲ ἐγένετο ἔξω φρενῶν, καὶ εὐθὺς διέταξε νὰ κείρωσιν ὅλους τοὺς ἵππους καὶ ἡμιόνους κατὰ περσικὸν ἔθιμον ὡς διὰ πένθος. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἔκειτο παρὰ τὸν νεκρὸν, ποτὲ μὲν θρηνῶν, ποτὲ δὲ λυπούμενος σιωπηλῶς χωρὶς νὰ φάγῃ καὶ πίῃ. Γενικὸν πένθος ἀνηγγέλθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν τῶν βαρβάρων, οἱ Πέρσαι ἔσβεσαν τὸ ἱερὸν πῦρ ἐν τοῖς ναοῖς, ὡς ἐὰν εἶχεν ἀποθάνῃ Πέρσης βασιλεύς· τῶν δὲ τειχῶν τῶν πέριξ πόλεων κατέβαλε τοὺς πύργους καὶ ἐπάλξεις. Εἶτα δὲ διέταξε νὰ μετακομισθῇ ὁ νεκρὸς εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ἵνα τελεσθῶσι κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔαρ ἡ κηδεία καὶ οἱ ἐπικήδειοι ἀγῶνες (νεκυία)· βαρὺ πένθος κατεῖχεν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἡφαιστίωνος τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου· οὗτος οὐδέποτε ἐχάρη ἔκτοτε καὶ οὐδεμίαν εἶχε πλέον ἐλπίδα ζωῆς· ἡ προαίσθησις τοῦ ἰδίου θανάτου εἰσέδυσε

---

(1) Ἀρριαν. Ἀλεξ. Ἀνάβ. 7, 14, 1 καὶ ἑξῆς· Πλουτ. ἐν β. Ἀλ. 72.

βαθέως εἰς τὴν πενθοῦσαν καρδίαν του. Ἵνα δὲ ἀπομακρύνῃ τὰς θλιβερὰς ταύτας σκέψεις του, ἐπεχείρησεν ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος ἐκστρατείαν εἰς τὰ χιονοσκεπῆ ὄρη τῶν ληστρικῶν *Κοσσαίων*, οὓς ὑπέταξεν ἐντὸς 40 ἡμερῶν. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ἐστράφη πάλιν εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ἣν ἐμελέτα νὰ καταστήσῃ πρωτεύουσαν τοῦ ὅλου κράτους, ἔλαβε τρανωτάτην ἀπόδειξιν τῆς φήμης, ἣν τοσαῦτα θαυμάσια κατορθώματα περιεποίησαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ καθ' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην. Διότι προσῆλθον πρὸς αὐτὸν ἀλλεπαλλήλως πρέσβεις τῶν διαφόρων φυλῶν καὶ δὴ τῶν πλέον ἀπομεμακρυσμένων χωρῶν, τὸ μὲν ἵνα τὸν προσκυνήσωσι καὶ τῷ προσφέρωσι δῶρα καὶ ζητήσωσι τὴν φιλίαν του, τὸ δὲ ἵνα λάβωσιν αὐτὸν διαιτητὴν εἰς ἔριδας. Ἦσαν δὲ μεταξὺ αὐτῶν καὶ πρέσβεις τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Βρεττίων καὶ Λευκανῶν, τῶν Τυρρηνῶν, ὡς δέ τινες λέγουσι, καὶ τῶν Ῥωμαίων· πρὸς δὲ τούτοις πρέσβεις τῆς Καρχηδόνος, Λιβύης, τῆς Ἰβηρίας, τῆς Γαλλατίας καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Σκυθίας.

Ὁ Ἀλέξανδρος συνέλαβε νέα καὶ μεγάλα σχέδια· ἐφαίνετο, ὅτι ἤθελε νὰ πνίξῃ τὴν λύπην εἰς τὴν πληθὺν τολμηρῶν ἐπιχειρήσεων· διὸ διέταξε νὰ ναυπηγηθῶσι πλοῖα εἰς τὴν *Ὑρκανίαν*, ἵνα ἐξακριβώσωσι τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ μάθωσι συνοχήν τινα αὐτῆς μετὰ τῆς Μαύρης θαλάσσης ἢ τοῦ ἀνατολικοῦ Ὠκεανοῦ· πιθανῶς διενοεῖτο συγχρόνως καὶ περὶ ἐκστρατείας κατὰ τῶν Ἀσιανῶν Σκυθῶν. Ἡ Ἀραβία ἔμελλε νὰ ὑποταγῇ καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ κόσμου· μέχρι τῆς *Καρχηδόνος*, *τῆς Σικελίας*, *τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἰβηρίας* ἠθέλησε νὰ φέρῃ τὰ ὅπλα του, ἵνα καταστήσῃ δυνατὴν τὴν συγκοινωνίαν μεταξὺ ὅλων τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Ἐντὸς καὶ πέριξ τῆς Βαβυλῶνος, ἣν, ὡς εἴπομεν, προυτίθετο νὰ καταστήσῃ πρωτεύουσαν τοῦ παγκοσμίου κράτους του, ἐπεχείρησε μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομάς, κατεσκεύασε ναυπήγια, λιμένας καὶ διώρυγας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθεν ὁ καιρός, καθ' ὃν ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ἡ κηδεία τοῦ Ἡφαιστίωνος. Κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην ἤλπιζον νὰ κυρηχθῇ ἡ νέα ἐκστρατεία. Χιλιάδες νέων στρατευμάτων συνέρρευσαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα, καὶ ἀναρίθμητον πλῆθος ξένων συνῆλθεν ἐκεῖ, ἵνα ἴδωσι τὸ ἔκτακτον θέαμα. Συναθροίσας δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἀρχιτέκτονας καὶ λεπτουργοὺς τοῦ μὲν τείχους κατεκρήμνισε διάστημα ἐκ 10 σταδίων, ᾠκοδόμησε δὲ τετράπλευρον πυράν, ἔχουσαν ὕψος 200 ποδῶν, καὶ ἔκτασιν σταδιαίαν καθ' ἑκάστην πλευράν, ἀληθὲς ἀριστούργημα, ἐν ᾧ ἐπεσώρευσε πλῆθος εἰδώλων καὶ ἄλλων κοσμημάτων ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ.

ἐδαπάνησε δὲ διὰ τὸ θαυμάσιον τοῦτο ἔργον[1] 12,000 τάλαντα. Ἐνῷ δὲ ᾖδον ἐπικηδείους θρήνους καὶ ᾄσματα καὶ ἐτέλουν νεκροσίμους θυσίας, ἀνήφθη ἡ πυρὰ, καὶ ὅτε αὕτη ἐκάη, ἔθυσαν εἰς τὸν *Ἡφαιστίωνα* ὡς εἰς ἡμίθεον· διότι οὕτως εἶχε διατάξει ὁ θεὸς τοῦ Ἄμμωνος. Ὁ Ἀλέξανδρος αὐτὸς ἐποίησε τὴν πρώτην σπονδὴν, καὶ ἔπειτα διέταξε νὰ θυσιασθῶσι 10,000 ταῦροι καὶ νὰ διαμοιράσωσιν αὐτοὺς εἰς τὸν στρατὸν ὡς γεῦμα τῆς τελετῆς. Προσέτι δὲ καὶ ἄλλαι λαμπραὶ τελεταὶ ἐγένοντο κατὰ τὰς ἑπομένας ἡμέρας.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐντὸς ὀλίγου ἔμελλε ν' ἀκολουθήσῃ τὸν φίλον του Ἡφαιστίωνα, καθὼς ἄλλοτε ὁ μέγας πρόγονός του Ἀχιλλεὺς τὸν Πάτροκλον. Κατὰ τὴν 30 Μαΐου εἶχε προσφέρει εἰς τὸν ναύαρχόν του Νέαρχον, ὅστις ἔμελλε νὰ πλεύσῃ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀραβίας, τὸ γεῦμα τοῦ ἀποχωρισμοῦ· μετὰ δὲ τὸ τέλος αὐτοῦ παρεκάλεσεν αὐτὸν ὁ Θεσσαλλὸς *Μήδιος*, εἷς τῶν φίλων του, νὰ λάβῃ μέρος εἰς μικρόν τι συμπόσιον παρ' αὐτῷ. Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠθέλησε ν' ἀπορρίψῃ τοῦ φίλου του τὴν παράκλησιν, καθόσον καὶ ὁ ἴδιος ἠγάπα τὰς φαιδρὰς συναναστροφὰς, καὶ ἐκάθητο εὐχαρίστως ἐν τῷ κύκλῳ φίλων μέχρι βαθείας νυκτὸς, χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ πίνῃ πολύ. Καὶ ταύτην τὴν φορὰν ἐκάθησεν ἐν τῷ συμποσίῳ μέχρι τῆς πρωΐας, τὴν δὲ ἀκόλουθον ἑσπέραν ἐπέστρεψεν οἴκαδε ἐν βαθεῖ σκότει, ἀλλ' ἀδιάθετος. Αἱ διάφοροι ψυχικαὶ ταραχαὶ τῶν τελευταίων χρόνων, τὰ συχνὰ συμπόσια καὶ οἱ παντοειδεῖς μόχθοι κατέστησαν τὸ σῶμά του ἐπιδεκτικὸν νόσου. Κατὰ τὴν 4ην Ἰουνίου ἠγέρθη μετὰ πυρετοῦ· ἀλλὰ τοῦτο δὲν τὸν ἐτάραξεν εἰς τὰς συνήθεις ἀσχολίας του· διὸ, καὶ ὅτε ἠναγκάσθη ἕνεκα τῆς αὐξηθείσης ἀδιαθεσίας νὰ κατακλιθῇ, ἐκάλεσεν ἐνώπιόν του τοὺς στρατηγούς του, καὶ συνωμίλει μετ' αὐτῶν περὶ τῶν προετοιμασιῶν διὰ τὴν κατὰ τῆς Ἀραβίας ἐκστρατείαν, ἣν ἔμελλον ν' ἀρχίσωσι κατὰ τὰς ἀμέσως προσεχεῖς ἡμέρας. Καθ' ἑκάστην ἡμέραν ηὔξανεν ὁ πυρετὸς, καὶ ἡ ἀσθένειά του ὁλονὲν ἐδεινοῦτο· διὸ, ὅτε κατὰ τὴν 7ην Ἰουνίου ἠθέλησαν οἱ στρατηγοί του νὰ τὸν ἴδωσιν, ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἄφωνος. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ διεδόθη εἰς τὸν στρατὸν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπέθανε, καὶ ὅτι ὁ θάνατος αὐτοῦ κρύπτεται ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων. Τότε οἱ Μακεδόνες περιεκύκλωσαν τὰ ἀνάκτορα, καὶ ἐζήτησαν νὰ εἰσέλθωσι, διὰ νὰ ἴδωσι τὸν βασιλέα των διὰ τελευταίαν φοράν. Παραχρῆμα ἠνεῴχθησαν αἱ πύλαι τῶν

---

(1) Τὰ περὶ τούτου ἐν ἐκτάσει ἴδε Διόδ. 17, 115. Πλουτ. ἐν 6. Ἀλεξ. 72. Ἀρριαν. Ἀνάβ. Ἀλεξ. 7, 14, 8 καὶ ἑξῆς.

ἀνακτόρων, καὶ διῆλθον ἐν παρατάξει τὰ τάγματα ἄνευ ὅπλων ἔμπροσθεν τῆς κλίνης τοῦ βασιλέως, ὅστις ἐδεξιώθη αὐτὰ ὑψῶν ὀλίγον τὴν κεφαλήν του καὶ τείνων, εἰ καὶ μετὰ κόπου, εἰς ἕκαστον τὴν χεῖρά του, καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ὑποδεικνύων τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ πρὸς τοὺς συναγωνιστάς. Οὕτως ἀπεχαιρέτισαν οἱ πολεμισταὶ τὸν στρατηγὸν καὶ βασιλέα των. Κατὰ τὴν 11 Ἰουνίου πρὸς τὴν ἑσπέραν ἀπέθανεν ὁ Ἀλέξανδρος τῷ 323 π. Χ., κατὰ τὸ 33 ἔτος τῆς ἡλικίας του, βασιλεύσας 12 ἔτη καὶ 8 μῆνας. Μόλις εἶχε θέσει τὰ πρῶτα θεμέλια τοῦ μεγάλου οἰκοδομήματος, ὅπερ ἐσκόπευε νὰ ἐγείρῃ· ἀλλ' ἂν καὶ παραχρῆμα διεμελίσθη τὸ διὰ τῶν κατακτήσεων συγκροτηθὲν ἐκεῖνο κράτος, ὁ Ἀλέ-

Μάχη ἐν τῷ δωματίῳ, ἐν ᾧ ἔκειτο ὁ νεκρὸς τοῦ βασιλέως.

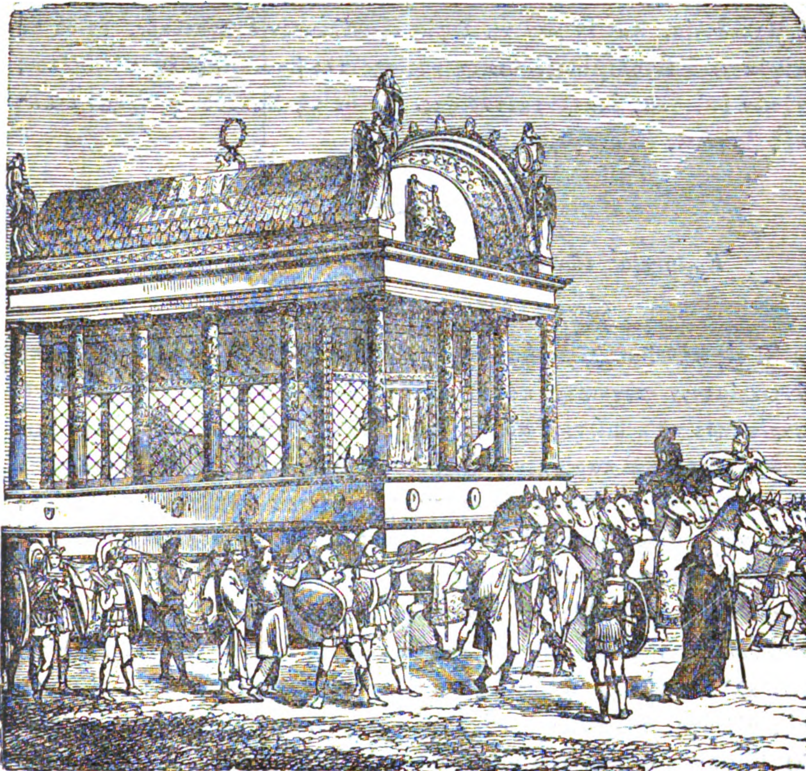
ξανδρος ὅμως ὑπῆρξε τὸ ἐκλεκτὸν ὄργανον τῆς θείας προνοίας, τὸ προορισθὲν νὰ ἐξυπνήσῃ τὴν ναρκωμένην ἀνατολὴν εἰς ζωὴν νέαν καὶ προετοιμάσῃ διὰ τῆς διαδόσεως τῆς δυτικῆς παιδείας ἐν τοῖς ἔθνεσι τῆς Ἀσίας νέαν βαθμίδα πολιτισμοῦ εἰς τὸν κόσμον.

Διηγοῦνται, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἐν τῇ κλίνῃ ὢν εἶπε, πρὶν ἐκπνεύσῃ, ὀλίγας ἔτι λέξεις· διότι ἐρωτηθεὶς τίνι καταλείπει τὴν βασιλείαν, ἀπεκρίθη, «τῷ κρατίστῳ,» προσθέσας ὅτι προβλέπει ὅτι οἱ πρωτεύοντες τῶν φίλων συστήσονται αὐτῷ μέγαν ἐπιτάφιον ἀγῶνα. Πιθανώτερον

δὲ εἶναι τὸ λεγόμενον, ὅτι ἐξαγαγὼν ὁ βασιλεὺς πρὸ τοῦ θανάτου του τὸν δακτύλιον ἔδωκεν εἰς τὸν Περδίκκαν εἰς σημεῖον ὅτι τὸν διορίζει ἐπίτροπον τοῦ κράτους τῶν διαδόχων του. Εὐθὺς δὲ ὅτε ἀπέθανεν ὁ Ἀλέξανδρος, συνεσκέφθησαν οἱ πρῶτοι τῶν στρατηγῶν του περὶ τῆς διαδοχῆς. Καὶ οἱ μὲν προέτειναν τὸν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἡρακλέα, ὃν ἐγέννησεν ἐκ τῆς χήρας τοῦ Μέμνονος Βαρσίνης, οἱ δὲ νόθον τινὰ ἀδελφὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, *Ἀρριδαῖον* ὀνομαζόμενον, ἄνθρωπον παράφρονα, ὅστις τότε δὲν ἦτο ἐν Βαβυλῶνι· ἄλλοι πάλιν προέτειναν τὸν υἱὸν τῆς Ῥωξάνης, ὃν αὕτη ἔμελλε νὰ γεννήσῃ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν. Τέλος ἐν τῷ θαλάμῳ, ὅπου ἔκειτο ὁ νεκρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀνεφάνη ἀγὼν περὶ τοῦ διαδόχου· ἀκόντια ἐβάλλοντο τῇδε κἀκεῖσε, πληγωμένοι ἀνεστέναζον καὶ νεκροὶ ἔκειντο χαμαί. Ἀγαθοὶ δέ τινες ἄνδρες προέτειναν τὴν εἰρήνην, καὶ τὴν ἐπομένην συνεφώνησαν ν' ἀναγορευθῇ βασιλεὺς ὁ Ἀρριδαῖος ὑπὸ τὸ ἀγαπητὸν ὄνομα *Φίλιππος*, ἀλλὰ νὰ μοιρασθῇ τὸ κράτος μετὰ τοῦ τέκνου τῆς Ῥωξάνης. Αὕτη ἐγέννησεν υἱόν, ὅστις ὠνομάσθη *Ἀλέξανδρος*. Ὁ νεκρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὃν σχεδὸν εἶχον λησμονήσει κατὰ τὴν περὶ τῆς διαδοχῆς καὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ κράτους ἔριδα, κατετέθη πρῶτον μὲν ἐν Μέμφιδι εἶτα δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῆς Αἰγύπτου, ἀφοῦ ἀπετελέσθη αὐτόθι ἡ κολοσσιαία οἰκοδομὴ τοῦ βασιλικοῦ τάφου.

Τὸ πένθιμον ἅρμα, ἐφ' οὗ ἔκειτο ὁ νεκρὸς τοῦ βασιλέως, ἦτο μεγαλοπρεπέστατον ἔργον· ἡ λάρναξ ἦτο κατεσκευασμένη ἐκ χρυσοῦ, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐξηπλοῦτο τάπης χρυσοκέντητος, ἐφ' οὗ ἦσαν τὰ ὅπλα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὑπεράνω τοῦ ἅρματος ὑπῆρχε θολωτὴ χρυσῆ στέγη, ἐστολισμένη διὰ πολυτίμων λίθων. Ὑπὸ τὴν στέγην ταύτην ὑπῆρχε χρυσοῦς θρόνος, ὅστις ἐπὶ χρυσῶν δακτυλίων ἐβάσταζε μεγαλοπρεπὲς στέμμα. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἅρματος ὑπῆρχε δικτυοειδὴς θύσανος μὲ μεγάλους κώδωνας, ἐκ τοῦ ἤχου τῶν ὁποίων ἀνηγγέλλετο ἡ ἄφιξις τῆς πομπῆς. Εἰς ἑκάστην γωνίαν τοῦ ἅρματος ἦτο ἡ εἰκὼν τῆς θεᾶς Νίκης. Τὸ περιστύλιον μετὰ Ἰωνικῶν ἐπιστυλίων, ἐφ' ὧν ἐπέκειτο ἡ θόλος, ἦτο ἐκ χρυσοῦ κατεσκευασμένον, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ὑπῆρχε χρυσοῦν δίκτυον καὶ ζωγραφίαι τινές. Καὶ ἡ μὲν πρώτη παρίστα αὐτὸν τὸν βασιλέα κρατοῦντα διὰ τῆς χειρὸς σκῆπτρον, πέριξ δ' αὐτοῦ φρουρὰν ἐκ Μακεδόνων καὶ Περσῶν· ἡ δὲ δευτέρα εἰκὼν παρίστα στρατὸν μετ' ἐλεφάντων, φερόντων ἐπὶ τῶν νώτων τοὺς ὁδηγοὺς καὶ παραστημοφόρους Μακεδόνας· ἡ δὲ τρίτη ἀπεικόνιζεν ἱππομαχίαν, καὶ ἡ τετάρτη στόλον παρατεταγμένον πρὸς μάχην.

Τὴν εἴσοδον τῆς θόλου ἐφύλαττον χρυσοῖ λέοντες, οἵτινες ἐφαίνοντο οἱωνεὶ προσβλέποντες τὸν εἰσερχόμενον. Μεταξὺ τῶν εὐμήκων στύλων ὑπῆρχον χρυσᾶ φυλλώματα, ὁποῖα ἦσαν καὶ εἰς αὐτοὺς τοῦ στύλους, ἀνελισσόμενα μέχρι τῶν ἐπιστυλίων. Ὑπεράνω τῆς θόλου, εἰς τὸ μέσον τῆς στέγης, ἐξηπλοῦτο πολύτιμος φοινικικὸς τάπης, καὶ ἐπ' αὐτοῦ χρυσοῦς στέφανος ἐκ κλάδων ἐλαίας. Τὰ φύλλα τοῦ στεφάνου τούτου ἔστιλβον εἰς τὴν λάμψιν τοῦ φωτὸς ὡς ἄλλος Ἥλιος. Ἐστηρίζετο δὲ τὸ

Τὸ νεκρικὸν ἅρμα τοῦ μεγάλου βασιλέως.

ἅρμα τοῦτο ἐπὶ 4 περσικῶν τροχῶν, οἵτινες ἦσαν σχεδὸν ὁλόκληροι ἐπικεχρυσωμένοι, καὶ οὕτω πως κατεσκευασμένοι, ὥστε οὐδεμία ἀνωμαλία τοῦ ἐδάφους μετέβαλε τὴν ὁριζόντειον θέσιν τοῦ ἅρματος. Εἰς ἕκαστον δὲ τῶν 4 ῥυμῶν αὐτοῦ ἦσαν ἐζευγμένοι ἀνὰ 16 ἡμίονοι, ἡ μία ὄπισθεν τῆς ἄλλης. Πρὸς τοῦτο δὲ εἶχον ἐκλέξει τὰς ἀρίστας ἡμιόνους, ὧν ἑκάστη ἔφερεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέφανον ἐπικεχρυσωμένον, δεξιόθεν δὲ καὶ ἀριστερόθεν τοῦ ἐπιστομίσματος χρυσοῦν κώδωνα, καὶ περὶ

τὸν λαιμὸν περιδέραιον κεκοσμημένον διὰ διαφόρων πολυτίμων λίθων.

Ὁ Περδίκκας, ὁ ἐπίτροπος τῆς βασιλείας, διένειμε τὴν διοίκησιν τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν εἰς τοὺς διασημοτέρους στρατηγούς, οἵτινες ὅμως ταχέως ἐζήτησαν νὰ ἱδρύσωσιν ἐν ταῖς χώραις, ἃς ἔλαβον, ἰδίαν κυριαρχίαν, καὶ ἐπολέμησαν μακροτάτους πρὸς ἀλλήλους πολέμους, καθ' οὓς ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἀλεξάνδρου παντελῶς ἐξηφανίσθη. Ἐκ τοῦ κράτους τοῦ Ἀλεξάνδρου προέκυψαν διὰ τῶν ἀγώνων τούτων ἀνεξάρτητα κράτη, ἐξ ὧν σημαντικώτατα ἐγένοντο ἡ Συρία, ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Μακεδονία. Καὶ ἐν μὲν τῇ Συρίᾳ ἐβασίλευσεν ὁ Σέλευκος, ἐν δὲ τῇ Αἰγύπτῳ ὁ Πτολεμαῖος, διατηρηθείσης τῆς βασιλείας ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν ἐπὶ ὅλας ἑκατονταετηρίδας. Ἐν δὲ τῇ Μακεδονίᾳ ἦρξαν ἐναλλὰξ βασιλεῖς ἐκ διαφόρων οἰκογενειῶν.

Ἑρμηνεία[1] *τῶν ὑπὸ τοῦ Thorwaldsen σκιαγραφημάτων τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀλεξάνδρου.*

Ἡ εἰς τὴν Βαβυλῶνα ὑποδοχὴ καὶ εἴσοδος σοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγένετο ἀντικείμενον τεχνικῆς παραστάσεως. Ὁ περιώνυμος Thorwaldsen παρέστησε τὰ κυριώτερα αὐτῆς μέρη μετὰ μεγίστης καλλιτεχνικῆς ἐπιτηδειότητος, καὶ παρέσχεν οὕτω πιστὴν εἰκόνα τοῦ ἑλληνικοῦ ἡρωϊσμοῦ. Διὰ τοῦτο ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ προσφέρωμεν εἰς τὰς ἑπομένας σελίδας τοῖς ἀναγνώσταις σύνθεσιν τῶν εἰκόνων αὐτοῦ, καὶ πρὸς τελειοτέραν αὐτῶν κατάληψιν ἔστωσαν αἱ ἑξῆς ἑρμηνεῖαι. Ὡς γνωστὸν ὁ Thorwaldsen ἔλαβε κατὰ τὸ 1811, ὅτε ὁ Ναπολέων ἐξελέξατο εἰς θερινὴν αὐτοῦ κατοικίαν τὸ ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τοῦ Κυρινίου λόφου παλάτιον, ὁμοῦ μετά τινων ἄλλων, αὐτόθι διατριβόντων γλυπτῶν, τὴν ἐντολὴν νὰ κοσμήσῃ τὰς αἰθούσας τοῦ παλατίου ἐκείνου διὰ γλυπτικῶν καλλιτεχνημάτων. Ὁ Thorwaldsen ἀνέλαβε τὴν διακόσμησιν μεγάλης τινὸς ζωφόρου καὶ ἐξελέξατο ὡς ἀντικείμενον τῆς παραστάσεως (ἀποβλέπων εἰς τὸν Γάλλον κατακτητὴν καὶ τὴν παππικὴν Βαβυλῶνα) τὴν εἰς τὴν Βαβυλῶνα εἴσοδον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Συνετέλεσε δὲ τὸ ἐκ γύψου ἀνάγλυφον ἐντὸς τριῶν μηνῶν, τοῦθ' ὅπερ φαίνεται ἄξιον θαυμασμοῦ, ὅταν ἀναλογίζηταί τις, ὅτι τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἶχε μῆκος μὲν 160 παλαμῶν, ὕψος δὲ πέντε, ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς αἰθούσης. Διὰ τοῦ

---

(1) Ταύτην παρελάβομεν ὅθεν καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ προκειμένου συγγράμματος. Ἴδε Πρόλογον ἡμῶν.

Ὁ στρατὸς
τοῦ Ἀλεξάνδρου.

—

Κατὰ τὸν
A. B. Thorwaldsen

—

Πίναξ I.

Εἰκὼν 1—3.

—

Ἑρμηνείαν εἰκόνων
ὅρα ἐν σελ. 657.

—

6!

τὲ

δε

το

ρυ

κα

κρ

τι

ἡ

Αἰ

αὐ

λα

ἀν

πα

τη

Δυ

τά

κα

ἐλ

το

γω

τα

Ὁ

κα

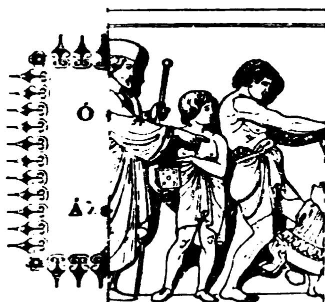
Γα

λω

ἀν

ὅτ

πο

ἀναγλύφου τούτου παρέστησεν ὁ Thorwaldsen ὅλην τὴν λαμπρότητα τοῦ ἀρχαίου καλλιτεχνικοῦ ῥυθμοῦ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν θαυμαζόντων συγχρόνων του, καὶ ἔδειξε πρῶτος διὰ τοῦ παραδείγματός του, ὅτι τεχνίτης τῶν νεωτέρων χρόνων δύναται νὰ παριστᾷ τὰς ἑαυτοῦ ἰδέας ἐντελῶς κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἁπλοϊκὸν κάλλος τῆς ἀρχαίας τέχνης, καὶ ὅτι δύναται πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας νὰ ἁμιλλᾶται. Ὁ θαυμασμὸς, οὗτινος ἔτυχε τὸ ἔργον τοῦτο πρὸ πάντων τῶν ἄλλων καλλιτεχνημάτων τοῦ παλατίου ἐκείνου, παρεκίνησε τὸν μέγαν γλύπτην νὰ ἀπομιμηθῇ τὸ ἀνάγλυφόν του ἐν στερεωτέρᾳ ὕλῃ. Πρὸς τοῦτο δὲ παρέσχεν ἀφορμὴν ὁ φιλότεχνος κόμης Sommariva, παραγγείλας εἰς τὸν τεχνίτην νὰ κατασκευάσῃ ὅλον τὸ ἔργον ἐκ μαρμάρου διὰ τὴν παρὰ τὴν λίμνην Comer ἔπαυλιν αὐτοῦ. Ὁ καλλιτέχνης μετὰ χαρᾶς ἐξετέλεσε τὴν παραγγελίαν ταύτην· παρέστησε λοιπὸν ἐκ νέου τὰς μορφὰς τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτοῦ ἰδέας, καὶ προσέθηκε τὸ σύμπλεγμα, τὸ περιέχον τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τε καὶ τοῦ κόμητος.

Ἡ φήμη τοῦ ἀριστουργήματος τούτου τοῦ Δανοῦ καλλιτέχνου διεδόθη μακρότατα· διὰ τοῦτο ἐπεθύμησεν ὁ φιλότεχνος αὐτοῦ βασιλεὺς νὰ ἔχῃ τοῦτο εἰς τὴν Κοπεγχάγην, τὴν πατρικὴν πόλιν τοῦ Thorwaldsen. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐπιφανὴς τεχνίτης ἀπὸ πολλοῦ ἤδη διενοεῖτο τὰ αὐτὰ, ἀνέλαβε μετ' ἀπαραμειώτου ἐνθουσιασμοῦ τὴν ἀξιολογωτάτην ἐργασίαν, καὶ κατεσκεύασε τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἐκ μαρμάρου ζωφόρον διὰ τὸ ἐν Christiansburg ἀνάκτορον, ὅπου ἡ εὐρύτης τοῦ χώρου παρεκίνησεν αὐτὸν νὰ προσθέσῃ καὶ νέα τινα συμπλέγματα εἰς τὸ καλλιτέχνημα, ὅπως συντελεσθῇ ἓν πλῆρες καὶ τέλειον καλλιτεχνικὸν ἔργον. Παρέλαβε δὲ τὴν ὕλην τοῦ καλλιτεχνήματός του ἐκ τῆς γνωστῆς βιογραφίας τοῦ Ἀλεξάνδρου, τῆς συγγραφείσης ὑπὸ τοῦ Κουρτίου Ῥούφου (de rebus gestis A. M.), ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ τῆς ὁποίας περιγράφεται ἡ εἰς τὴν Βαβυλῶνα εἴσοδος. Ὁ βασιλεὺς ἐπορεύθη, ὡς διηγήθημεν, ἀφοῦ ἐνίκησε τὸν Δαρεῖον ἐν Ἀρβήλοις, πρὸς τὴν Βαβυλῶνα. Ἐκεῖ εἶχε καταφύγει μετὰ τὴν μάχην ὁ Πέρσης στρατηγὸς, ὅστις νῦν, ταπεινῶς ἱκετεύων, ἦλθεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ νικητοῦ, ὅπως ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ χάριν ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῆς πόλεως. Ὁ Ἀλέξανδρος χαίρων, διότι ἡ πλήρης θαυμάτων ἐκείνη πόλις περιήρχετο τοιουτοτρόπως εἰς τὰς χεῖράς του ἀμαχητὶ καὶ ἄνευ πολιορκίας, ἐδέχθη τὸν νικηθέντα σατράπην μετὰ μεγάλης εὐμενείας, καὶ εἰσῆλθεν ἐν παρατάξει εἰς τὴν πόλιν, ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ. Τὸ νὰ παραστήσῃ τοὺς προσκυνοῦν-

τας ἡγεμόνας καὶ ἱερεῖς καὶ ὅλον τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, τὸν βασιλέα, τοὺς ἱππεῖς αὐτοῦ καὶ τὰς φάλαγγας ἐν τῷ στενῷ χώρῳ τῆς ζωφόρου δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἦναι ἔργον γλύπτου, ἠδύνατο ὅμως νὰ ἦναι σκοπὸς αὐτοῦ τὸ νὰ παραστήσῃ διὰ τῆς πλαστικῆς τέχνης τὰ κυριώτερα μέρη τῆς εἰσόδου ἐν συνεχεῖ ἐπιπλοκῇ πρὸς τὴν κυρίαν ἔννοιαν τοῦ ἔργου. Ὁ τεχνίτης ἠδύνατο μόνον νὰ παραστήσῃ τὰ χαρακτηριστικώτερα μέρη καὶ πρόσωπα τῆς εἰσόδου, διότι ἄλλως θὰ ἦτο ἠναγκασμένος νὰ παραστήσῃ ἄτακτον συρροὴν ἀνθρώπων. Οὕτω λοιπὸν ἐδήλωσεν ὁ Thorwaldsen δι' ὀλίγων μὲν, ἀλλὰ μετ' εὐφυΐας ἐξευρεθέντων καὶ ἐν μέρει ἀλληγορικῶν συμπλεγμάτων τὸν τόπον ὡς καὶ τὸ γεγονός. Κατὰ πρῶτον μᾶς φέρει εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου καὶ πρὸς τὰ τείχη τῆς Βαβυλῶνος. (Ἴδ. πίνακα I. Εἰκόνα 1.) Ἐνταῦθα ἀναμιμνήσκεταί τις τῆς πλουσίας καὶ λαμπούσης ἐξ ἀσιατικῆς πολυτελείας ἐμπορικῆς πόλεως, ἥτις δηλοῦται διὰ τῶν ἐξαχθέντων ἐμπορευμάτων καὶ διὰ τῆς πρὸς μετακόμισιν τοιούτων ἡτοιμασμένης καμήλου. Μὲ ὅλους τοὺς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του κειμένους θησαυροὺς προσέχει ὁ καμηληλάτης, ὡς καὶ ὁ νέος συμβοηθὸς αὐτοῦ, μόνον εἰς τὴν ἐν παρατάξει εἴσοδον τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ· παιδίον τι μάλιστα ἔχει ἀναβῆ ἐπὶ τὴν κάμηλον, ἵνα ἐπιβλέπῃ ἀνέτως τὸ θέαμα. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν περιέργειαν ταύτην βλέπει τις ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ Εὐφράτου νέον ἁλιέα, ὅστις, ὡς ἡ ἀπαθὴς κάμηλος, στρέφει πρὸς τὰ συμβαίνοντα τὰ νῶτα, προσέχων μόνον εἰς τοὺς ἰχθῦς. Τὸν ἁλιέα τοῦτον παρέστησεν ὁ τεχνίτης ἄνθρωπον νουθετοῦντα τρόπον τινὰ τὸν κατακτητὴν ὅτι πρέπει νὰ ἐγκαταλίπῃ ὡς οἷόν τε τάχιστα τοὺς θησαυρούς του καὶ τὴν λαμπροτάτην λείαν, τὴν πόλιν Βαβυλῶνα ὡς καὶ τὸ θέατρον τῶν πράξεών του. — Ἡ ἑπομένη εἰκὼν δηλοῖ, ὅτι εἶναι σοφὸν νὰ ἐξασφαλίζῃ τις τὰ κτηθέντα ἀγαθὰ κατὰ τῆς τύχης. Ὁ ἔμπορος φέρει τὰ ἐμπορεύματά του ἀνὰ τὸν Εὐφράτην, πρὶν δυνηθῇ ὁ ξένος κατακτητὴς νὰ τὸν ἐμποδίσῃ. Συνδιαλεγόμενος μετὰ τοῦ κωπηλάτου δεικνύει τὴν πόλιν, ἐνῷ ὁ πλοίαρχος βλέπει πρὸς τὴν μεγαλοπρεπῆ πομπήν. Πρὸς δεξιὰν βλέπομεν τὸν θεὸν τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου, ὅστις, ἀνώτερος ὢν τῶν ἀνθρωπίνων σχεδίων καὶ ἐπιχειρήσεων, ἀποστρέφει ἀπ' αὐτῶν τὸ πρόσωπον. Οὗτος ἐκπροσωπεῖ τὴν αἰωνίως ἀμετάβλητον φύσιν, ἥτις μένει πάντοτε ἡ αὐτὴ, ἐνῷ ἡ τύχη τῶν θνητῶν μεταβάλλεται. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του φέρει στέφανον λιμναίων φυτῶν, διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός του κρατεῖ στάχυς, δηλῶν τοὺς πλουσίους τρυγητοὺς τῆς παρὰ τὰς ὄχθας του χώρας. Ἡ προσβλέπουσα αὐτὸν τίγρις, θέτουσα ἐμπρὸς

τὸν πόδα, φαίνεται ὅτι δηλοῖ, ὅτι ὁ Εὐφράτης καὶ ὁ Τίγρις μετ' ὀλίγον ἑορτάζουσι τὴν σύζευξίν των εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ δὲ κωνοειδὲς οἰκοδόμημα εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος ὑπενθυμίζει τὸν πύργον τῆς Βαβυλῶνος. —Ἡ ἑπομένη εἰκὼν (πίναξ I, εἰκ. 2) μᾶς μεταφέρει πάλιν εἰς τὰ τείχη τῆς Βαβυλῶνος· φοίνικες καὶ κυπάρισσοι ὑψοῦνται ὑπεράνω αὐτῶν, καὶ ὑπομιμνήσκουσι τοὺς κρεμαστοὺς κήπους τῆς *Σεμιράμιδος*. Ἀναθρώσκει δὲ λιβανωτὸς θυσίας ἐπὶ τοῦ τείχους ἔκ τινος δοχείου, καὶ δεξιόθεν βλέπουσιν ἐκ τοῦ τείχους Βαβυλώνιοι μετὰ περιεργίας περιμένοντες τὴν πομπήν. Πρὸ τῆς πύλης ἵσταται νέος ποιμὴν μετὰ ποιμνίου, ὅπερ μόνον τὸν νικητὴν περιμένει, ἵνα παραδοθῇ εἰς αὐτὸν ὡς δῶρον. Ὁ Thorwaldsen ἠθέλησεν ἴσως διὰ τούτου νὰ σημάνῃ τὸν εἰρηνικὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποδοχῆς, ἧς ἔτυχεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐν τῇ Βαβυλῶνι. Πρὸς τούτοις παρατηρεῖ τις εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην παρὰ τὴν πύλην καπνίζοντα βωμὸν καὶ φυλαττόμενον ὑπὸ Βαβυλωνίων πολεμιστῶν· ἀμφότεροι οἱ στρατιῶται φαίνονται δυσηρεστημένοι διὰ τὰ συμβαίνοντα· διότι ὁ μὲν εἷς ἐξ αὐτῶν ἀποστρέφει τὸ βλέμμα του, ὁ δὲ ἕτερος στηριζόμενος μετὰ λύπης ἐπὶ τῆς λόγχης του βλέπει πρὸς τὸ ἔδαφος, ἵνα ἐπίσης μὴ φαίνηται κοινωνὸς τοῦ θριάμβου τοῦ ξένου κατακτητοῦ. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς πολεμισμὰς εὑρίσκεται ἡ ἀπάθεια καὶ ἡ ἀφροντιστία τοῦ παιδίου, τὸ ὁποῖον δράττεται τῆς κεφαλῆς ἑνὸς προβάτου, ἐνῷ ἡ ὡραία ποιμενὶς μετὰ τοῦ ἐπὶ τῶν βραχιόνων αὐτῆς παιδίου καὶ ὁ ἐπὶ τῆς ῥάβδου στηριζόμενος ἀνὴρ αὐτῆς ἐκφράζουσι διὰ τοῦ βλέμματός των περιέργειαν.—Εἰς τὴν ἑπομένην εἰκόνα (πίναξ I. εἰκ. 3) βλέπει τις τοὺς μάγους, γέροντας ἱερεῖς μετὰ μεγάλου πώγωνος, ἐκ τῆς πύλης προσερχομένους πρὸς τὴν πομπήν. Ὁ πρῶτος αὐτῶν φέρει σφαῖραν, ἐπὶ τῆς ὁποίας δεικνύει τὸ ἄστρον, ὑπὸ τὸ σημεῖον τοῦ ὁποίου εἰσέρχεται ὁ νικητής. Πονηρῶς φαίνεται ἐρωτῶν τὸν ἐπ' αὐτοῦ στηριζόμενον χωλαίνοντα ἱερέα, ἐὰν τῷ ἀρέσκῃ τὸ ἄστρον, καὶ διὰ τίνος ἄστρου πρέπει νὰ εὐχαριστήσωσι τὴν ματαιότητα τοῦ νικητοῦ. Ὁ δὲ τρίτος ἱερεὺς φαίνεται ἤδη σκεπτόμενος περὶ ὕμνων καὶ προφητειῶν. Ὁ ὄπισθεν τοῦ μάγου ἵππος, ὡς καὶ ὁ ἕτερος ὀλίγον ἔμπροσθεν εὑρισκόμενος, ἀναχαιτίζει καὶ ἀφηνιᾷ, ὡς ἂν μὴ ἦτο πρόθυμος νὰ ὑπάγῃ, ὅπως οἱ ἄνθρωποι, εἰς ὑπάντησιν τοῦ ξένου νικητοῦ. Οἱ ἵπποι οὗτοι φαίνονται τεταραγμένοι ἕνεκα τοῦ ἤχου τῆς μουσικῆς, ἐνῷ ἐπίσης ἀριστερόθεν λέοντες καὶ τίγρεις ἀκολουθοῦσι παιδίον τι. — Εἰς τὴν ἑπομένην εἰκόνα (πίναξ II, εἰκ. 4) παρατηρεῖ τις ἀκόμη μέρος τῶν μεταφερομένων ἵππων, ὅπως δωρηθῶσιν εἰς τὸν

βασιλέα· πρὸς δὲ τούτοις βλέπει νεανίας σαλπίζοντας καὶ αὐλοῦντας, τοὺς μὲν ἔχοντας φυσιογνωμίαν σκεπτικὴν, τοὺς δὲ ζωηροὺς καὶ εὐθύμους φαινομένους. Ἐν δὲ τῇ ἑπομένῃ εἰκόνι παρίσταται αὐτὸς ὁ τελετάρχης τῆς λαμπρᾶς ταύτης ὑποδοχῆς, ὁ *Βαγοφάνης*, φέρων τὰ παράσημα τοῦ ἄρχοντος καὶ διατάσσων ἀκόμη καὶ ἐν τῇ ὁδῷ νὰ τεθῇ ἀργυροῦς βωμὸς πρὸς θυσίαν. Εἷς νέος καὶ εἷς ἡλικιωμένος ἀνὴρ ἀσχολοῦνται εἰς τὸ νὰ θέσωσι τὸν βαρὺν βωμόν· τὸ δὲ δοχεῖον τοῦ λιβανωτοῦ κρατεῖ νεανίας τις, ἵνα τὸ θέσῃ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, καὶ παιδίον τι μετὰ τοῦ μυροφόρου κιβωτίου περιμένει ἤδη, ἵνα ρίψῃ τὰς εὐωδίας του εἰς τὸ δοχεῖον. Δεξιόθεν βλέπει τις νέας Βαβυλωνίας ἀσχολουμένας εἰς τὸ νὰ στολίσωσι δι' ἀνθέων καὶ στεφάνων τὴν ὁδὸν, δι' ἧς μέλλει νὰ διέλθῃ ὁ νικητής. Ὁ Ἀλέξανδρος φαίνεται ὅτι εἶναι ἤδη πολὺ πλησίον, διότι αὗται δηλοῦσι τὴν χαράν των φωνάζουσαι καὶ χορεύουσαι.—Προσέτι φαίνεται εἰς τὴν ἐν πίνακι II, εἰκ. 5 ὁ Μαζαῖος, ὅστις εἶχε παραδώσει τὴν πόλιν, μετὰ τῶν 5 ἐν στολῇ ὄντων παιδίων του, ἅτινα ἴσως πρέπει νὰ προσφωνήσωσι τὸν νικητὴν διὰ προητοιμασμένων χαιρετισμῶν· ἐν τούτοις τὸ τελευταῖον παιδίον ὠθεῖται οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ τοῦ πατρὸς, διότι φαίνεται κατέχον φιλοτιμίαν τινὰ καὶ ἀναγνωρίζον τὸ ὄνειδος, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ταπεινόφρων πατὴρ αὐτοῦ βλέπει τὴν σωτηρίαν του. Αὐτὸς δὲ ὁ Μαζαῖος φέρει εἰς τὰ νῶτα φαρέτραν μετὰ βελῶν· τὰ καλλίτερα ὅμως βέλη αὐτοῦ εἶναι νῦν δουλικὰ βλέμματα πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον. Ὄπισθεν τοῦ στρατηγοῦ βαδίζουσιν, ὡς σύντροφοι, δύο πολεμισταί. Ὁ εἷς αὐτῶν φαίνεται σκεπτόμενος ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν παιδίων, ὅτι μόνον χάριν αὐτῶν ὁ Μαζαῖος ἔγεινε προδότης· ὁ δὲ ἕτερος βλέπει, ὡς ἐπιπλήττων, πρὸς τὸν πατέρα αὐτῶν καὶ δὴ σχεδὸν μετὰ φυσιογνωμίας, ἥτις εἰρωνεύεται τὴν ταπεινοφροσύνην αὐτοῦ. Προβαίνουσαν τοῦ περιγραφέντος συμπλέγματος βλέπει τις τὴν ὑψηλὴν θέσιν τῆς εἰρήνης, πτερωτὴν μετὰ γλυκέος ἅμα καὶ βλοσυροῦ βλέμματος, κρατοῦσαν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τὸ κέρας τῆς ἀφθονίας καὶ δηλοῦσαν ὅτι οἱ θησαυροὶ τῆς Ἀσίας περιέρχονται νῦν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἡ δὲ ἀριστερὰ χεὶρ αὐτῆς ὑψόνει τὸν κλάδον τῆς εἰρήνης, ἵνα σημάνῃ εἰς τὸν ὑπερηφάνως πρὸς τὸν στρατόν του βλέποντα καὶ ἐν θριάμβῳ εἰσελαύνοντα νικητὴν, ὅτι ἡ πρᾳότης πρὸς νενικημένους εἶναι καθῆκον. Ὁ τοῦ θριαμβευτικοῦ ἅρματός του ἐποχούμενος κατακτητὴς ὁδηγεῖται ὑπὸ τῆς πτερωτῆς Νίκης, ἥτις διευθύνει τὸ τέθριππον δι' ἰδίας χειρὸς, πρὸς τὴν θεὰν τῆς εἰρήνης. Οὕτω φαίνονται ὅ,τε νικητὴς καὶ οἱ ἡττημένοι προστατευόμενοι ὑπὸ οὐρανίων

δυνάμεων. Ἡ Νίκη, ἡ ἰδίως χρήζουσα πτερύγων θεά, ἵσταται εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ βασιλέως καὶ δηλοῖ τὴν ταχύτητα, μεθ' ἧς ἔφερε τὸν νέον βασιλέα Ἀλέξανδρον ἀπὸ νίκης εἰς νίκην. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἵσταται ἐπὶ τοῦ ἅρματός του, στηρίζων τὴν δεξιὰν χεῖρά του ἐπὶ τοῦ μακροῦ σκήπτρου, καὶ μετ' εὐχαριστήσεως βλέπων ὀπίσω πρὸς τὸ ἀκολουθοῦν αὐτὸν στράτευμά του. Ἔπειτα φαίνονται οἱ ἀκόλουθοι τοῦ ἥρωος, πρῶτον μὲν οἱ ὁπλοφόροι του, εἷς Φρὺξ μετ' ἀκοντίων καὶ μιᾶς ἀσπίδος, ὡσαύτως εἷς Ἕλλην μετὰ φαρέτρας καὶ τόξου, ὅστις διὰ τῆς δορᾶς λέοντος, τὴν ὁποίαν φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ὑπενθυμίζει τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν νομισμάτων. Τούτους ἀκολουθεῖ ὁ ἵππος τοῦ βασιλέως, ὁ Βουκέφαλος, τὸν ὁποῖον μετὰ δυσκολίας δαμάζουσιν οἱ ὁδηγοῦντες αὐτόν. Ἔπειτα ἔρχονται τρεῖς στρατηγοὶ ἐν λαμπρᾷ πανοπλίᾳ ἔφιπποι, ὧν προηγεῖται ὁ προσφιλέστατος τῷ Ἀλεξάνδρῳ Ἡφαιστίων. Οἱ δὲ ὄπισθεν αὐτοῦ ἄνδρες εἶναι ὁ Παρμενίων καὶ ὁ Ἀμύντας· ὁ πρῶτος τούτων χαλιναγωγεῖ, ὡς καὶ ὁ Ἡφαιστίων, ἡσύχως τὸν ἵππον του, ἐνῷ ὁ μὴ εὐχαριστημένος ἐκ τῆς θέσεώς του καὶ φίλαρχος Ἀμύντας καὶ ἐνταῦθα ἀντιποιεῖται ἔργων ἀρχηγοῦ, βλέπων αὐστηρῶς εἰς τὰ ὀπίσω πρὸς τὸ ἀκολουθοῦν στράτευμα.—Ὁ (ἐν πίνακι II, εἰκ. 6) ἱππεύων πρό τινων Μακεδόνων ἱππέων ὑποστράτηγος φαίνεται σχεδὸν οὐδόλως προσέχων εἰς τὸ νεῦμα τοῦ κελεύοντος Ἀμύντου, τὸ ὁποῖον ἀναμφιβόλως ἐδόθη καὶ δι' αὐτόν. Ὁ Schorn θεωρεῖ εὐλόγως τὸν ἀξιωματικὸν τοῦτον ὡς τὸν νέον καὶ πεισματώδη Φιλώταν, ὅστις υἱὸς ὢν τοῦ Παρμενίωνος, πρῶτος ἐπανέστη κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Λίαν ἡσύχως φέρει τὸν ἵππον του εἰς τὸ πλάγιον, ἵνα τὸν φθάσῃ πάλιν ὁ σύντροφός του, ὁ ὁποῖος ἐμποδίσθη, διότι ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἔπεσεν ὁ χαλινός. Οἱ λοιποὶ ἱππεῖς φαίνονται περισσότερον προσέχοντες εἰς τὸν ἀρχηγόν, τοὐλάχιστον οἱ περιελθόντες εἰς ἀταξίαν διευθύνουσι τοὺς ἵππους των οὕτω πως, ὥστε νὰ ἔλθωσι πάλιν εἰς τὴν τάξιν. Εἰς τὴν ἤρεμον ἡρωϊκὴν φυσιογνωμίαν αὐτῶν διακρίνει τις τὴν χαρὰν ἐπὶ τῇ νίκῃ. Ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι φαίνονται Μακεδόνες τινὲς ἱππεῖς διάφορον ὁπλισμὸν ἔχοντες, νέοι καὶ πρεσβύτεροι ἄνδρες ἐπίσης ὡραίου καὶ εὐρώστου ἀναστήματος, τῶν ὁποίων ἡ στάσις καὶ ἡ φυσιογνωμία δεικνύει τὴν σοβαρότητα τῶν μαχῶν, καὶ συνάμα τὴν χαρὰν ἐπὶ ταῖς ἐπιτυχίαις. Ὄπισθεν αὐτῶν ἱππεύουσιν εἷς ἐλαφρῶς ἐνδεδυμένος τοξότης καὶ εἷς λογχοφόρος, οἱ δὲ δύο οὗτοι κλείουσι τὴν τάξιν τῶν ἱππέων. Ὁ πρῶτος τῶν δύο τούτων βλέπει εἰς τὰ ὀπίσω πρὸς τὸν

ἀκολουθοῦντα πεζὸν στρατόν, ὃν παριστᾷ ὁ τεχνίτης δι' ὀλίγων μόνον ἀνδρῶν μετ' ἀσπίδων καὶ ἀκοντίων. Ὁ εἷς τῶν ὁπλιτῶν τούτων λέγει, ὡς φαίνεται, εὐχάριστόν τι εἰς ἐκεῖνον τὸν ἱππέα. Ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο τελευταίων πολεμιστῶν, ὅστις στρέφει πρὸς ἡμᾶς τὴν ἀσπίδα καὶ τὰ νῶτα, βλέπει πρὸς τὴν τελευταίαν τοῦ ἀναγλύφου εἰκόνα [1]. Ἐν αὐτῇ ὑπάρχουσιν ἐλέφαντες, ὧν εἷς φέρει διάφορα λάφυρα ἔχων ὁδηγόν του ἕνα ἐλαφρῶς ὡπλισμένον ἄνδρα, ὃν ἀκολουθεῖ δι' ἀκοντίου ὡπλισμένος ὑπηρέτης. Ἐπὶ τοῦ ἐλέφαντος βλέπει τις κείμενα διάφορα σκεύη, ἤτοι αἰχμάς, ξίφη, φαρέτρας, ἀσπίδας, σκῆπτρα καὶ καλύμματα Σατραπῶν. ἰδίως διακρίνεται τεχνικόν τι κιβώτιον, (νάρθηξ) τὸ ὁποῖον ὁ νικήσας τὸν Δαρεῖον ἐζήτησε μόνον ἐκ τῶν λαφύρων, ἵνα ἔχῃ, ὡς λέγει φήμη τις, θήκην διὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους διορθωθὲν κείμενον τοῦ Ὁμήρου. Μεταξὺ τῶν ὁδηγῶν τῶν ἐλεφάντων βαδίζει τεταπεινωμένος Σατράπης, οὗτινος αἱ χεῖρες εἶναι δεδεμέναι εἰς τὰ νῶτα καὶ τοῦ ὁποίου ὁ ὀφθαλμὸς βλέπει πρὸς τὸ ἔδαφος. Ὄπισθεν δὲ τοῦ ἐλέφαντος βλέπει τις ἱππέα ὑπολειφθέντα, ὅστις σπεύδει νὰ φθάσῃ τοὺς ἄλλους. Ὑπὸ χαριέντως ἀπεικονιζόμενον φοίνικα, ἵσταται πολεμιστὴς πλησίον ἀνδρός, κρατοῦντος ἀσπίδα, καὶ δεικνύει τὴν πομπὴν τῶν νικητῶν. Οὗτος δὲ εἶναι αὐτὸς ὁ Thorwaldsen, ὅστις, ὡς τεχνίτης, παρέστησεν ἑαυτὸν ἱστάμενον ὑπὸ τὸ δένδρον τῆς εἰρήνης.

34. ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ Ο Γ'. ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ.

Ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἀπολέσει διὰ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ὁ δὲ Λαμιακὸς πόλεμος (σελ. 592) ἔφερεν αὐτὴν κατὰ μέγιστον μέρος εἰς πλήρη δουλείαν. Κατὰ τοὺς ἑπομένους ἀγῶνας τῶν διαδόχων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου περὶ τῆς κυριαρχίας τῶν δυτικῶν χωρῶν τοῦ διαμελισθέντος μακεδονικοῦ κράτους περιῆλθον αἱ διάφοροι πολιτεῖαι, καθ' ἑαυτὰς ἀδύνατοι καὶ ἄνευ στηρίγματος οὖσαι, ἐκ τῆς μιᾶς χειρὸς εἰς τὴν ἄλλην, ἢ ἐσάλευον μεταξὺ ἐλευθερίας καὶ ὑποταγῆς. Οὐδεμία καθ' ἑαυτὴν πόλις ἦτο κατὰ τοὺς ταραχώδεις τούτους χρόνους ἱκανῶς ἰσχυρά, ὥστε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐλευθερίαν της ἢ τοὐλάχιστον νὰ πολιτεύηται ἀνεξαρτήτως καὶ νὰ ἔχῃ

(1) Ἡ εἰκὼν αὕτη δυστυχῶς κατὰ λάθος δὲν μᾶς ἐστάλη.

δύναμίν τινα ἐπὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν. Ἐν τούτοις βλέπομεν τὴν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου ἀναφανεῖσαν συμμαχίαν τῶν Αἰτωλικῶν φυλῶν καὶ τὴν κατὰ τὸ 280 ἀνανεωθεῖσαν συμμαχίαν τῶν Ἀχαϊκῶν πόλεων ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ν' ἀναπτύσσωσι δύναμιν, ἥτις ἠδυνήθη ν' ἀναχαιτίσῃ τὰς ἀδιακόπους προσπαθείας τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας πρὸς ἐντελῆ ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Σπάρτη διετήρησε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὴν ἑπομένην ἑκατονταετηρίδα, τὴν ἐλευθερίαν της· ἀλλ' ἡ δύναμις αὐτῆς εἶχεν ἐντελῶς μαρανθῆ. Ἀφ' ὅτου οἱ Σπαρτιᾶται ἤρχισαν νὰ παραβαίνωσι τὰς διατάξεις τοῦ Λυκούργου, ἤρξατο καὶ ἡ πόλις αὐτῶν νὰ καταπίπτῃ. Ὁ Λύσανδρος ἔφερε κατὰ πρῶτον διὰ τῶν θησαυρῶν, δι' ὧν ἐπλούτισε τὴν πόλιν, τὸ σπέρμα τῆς διαφθορᾶς εἰς τὴν Σπάρτην. Ἡ ἐπιθυμία χρυσοῦ καὶ ἀργύρου διηγέρθη ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πολιτῶν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἡ πλεονεξία καὶ φιλαργυρία κατέστη γενικὸν ἐλάττωμα ἐν τῇ Σπάρτῃ. Οἱ πρότερον τραχεῖς παὶ νηφάλιοι πολῖται τοῦ Λυκούργου παρεδόθησαν εἰς τὴν τρυφήν, τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ἀσωτείαν· παρημέλησαν δὲ καὶ τὰς σκληρὰς πολεμικὰς ἀσκήσεις, καὶ περὶ τῶν συσσιτίων οὐδεὶς ἐγίνετο πλέον λόγος. Εἰς ταῦτα ἐπῆλθε καὶ μεγίστη ἐλάττωσις τῶν κατοίκων, καὶ πρὸ πάντων τῶν ἰδίως πολιτῶν, ἐπενεχθεῖσα κατὰ μέγα μέρος διὰ τῶν μακρῶν περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος πολέμων, καὶ ἡ ἕνεκα αὐτῶν βλαβερωτάτη δυσαναλογία τῆς περιουσίας. Περὶ τὰ μέσα τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος π. χ. ὑπῆρχον ἐν Σπάρτῃ ἀκόμη μόνον 700 Σπαρτιατικαὶ οἰκογένειαι, καὶ ἐκ τούτων μόνον 100 περίπου αἱ κεκτημέναι γῆν. Τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθος ἦτο πτωχὸν καὶ πιεζόμενον καὶ καταφρονούμενον, ἐνῷ οἱ ὑπ' αὐτῶν φθονούμενοι πλούσιοι ἐτρύφων. Εἰς τοιοῦτον ἐστερημένον ἰδιοκτησίας πλῆθος ὀλίγη εὑρίσκετο ἀρετή, ὀλίγος ζῆλος καὶ ὀλίγον θάρρος εἰς τὸ νὰ προσφέρωσι τὴν ζωήν των ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πολιτείας· ἀνατροπὴ δὲ τῶν καθεστώτων ἦτο τὸ προσφιλέστατον εἰς αὐτούς. Πᾶσα ἡ δύναμις ἐν τῇ πολιτείᾳ εἶχε περιέλθει εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἐφόρων, αἱ δὲ πλούσιαι οἰκογένειαι εἶχον περισσοτέραν ἐπιρροὴν καὶ δύναμιν παρὰ οἱ βασιλεῖς.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὑρισκομένη ἡ πόλις ἔπρεπεν ἐπὶ τέλους ν' ἀπολεσθῇ. Διὰ τοῦτο ὁ νέος βασιλεὺς *Ἆγις ὁ Δ'.*, ἀπόγονος τοῦ Ἀγησιλάου ὤν, ἀνέλαβε κατὰ τὸ 244 νὰ θεραπεύσῃ τὴν κακὴν ταύτην κατάστασιν διὰ τῆς ἐπανορθώσεως τῶν Λυκουργείων νόμων. Πρὸς τοῦτο ἐνόμισε συντελεστικὴν τὴν ῥύθμισιν ἰσότητός τινος περιουσιῶν, προ-

τείνας τὴν ἄφεσιν ὅλων τῶν χρεῶν καὶ τὸν ἀναδασμὸν τῆς γῆς διά τε τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς Περιοίκους. Οἱ πλούσιοι ἀκούσαντες τὸ τοιοῦτον τοῦ Ἄγιδος βούλευμα συνῆλθον ἐπὶ τῷ αὐτῷ, καὶ λαβόντες συνεργὸν καὶ τὸν θεῖον τοῦ Ἄγιδος Ἀγησίλαον κατώρθωσαν νὰ ματαιώσωσι τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ, νὰ τὸν φυλακίσωσι καὶ νὰ τὸν θανατώσωσιν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ. Ἀλλ' ὀλίγον μετέπειτα ἐπανέλαβε τὰ σχέδια αὐτοῦ, ὁ Κλεομένης Γ'., υἱὸς Λεωνίδου τοῦ Β'., ὅστις εἰργάσθη ἰδίως κατὰ τοῦ Ἄγιδος, καὶ ἦτο ἀπόγονος τοῦ Παυσανίου, τοῦ νικητοῦ τῶν Πλαταιῶν. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ τὸν συνέζευξε μετὰ τῆς *Ἀγιάτιδος*, τῆς χήρας τοῦ δυστυχοῦς Ἄγιδος καὶ ἐπικλήρου μεγάλης περιουσίας, ἐνῷ δὲν εἶχε τὴν κατάλληλον πρὸς γάμον ἡλικίαν. Ἡ Ἀγιᾶτις, γυνὴ πρᾳεῖα καὶ εὐγενῶν φρονημάτων, μεγάλης ὡραιότητος καὶ ἐνάρετος ἠναγκάσθη ἐναντίον τῆς θελήσεώς της νὰ λάβῃ σύζυγον τὸν υἱὸν τοῦ θανασίμου ἐχθροῦ τοῦ πρώτου ἀνδρός της· ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου θερμότατα ἠγάπησεν αὐτὸν, ὅστις ἠγάπα αὐτὴν τρυφερώτατα καὶ ἤκουε μετὰ μεγάλης εὐχαριστήσεως διηγουμένην τὰ σχέδια τοῦ Ἄγιδος. Ὁ Κλεομένης[1] ἦτο νέος ὑψηλῶν φρονημάτων καὶ πλήρης ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων χρόνων τῆς Σπαρτιατικῆς λιτότητος καὶ ῥώμης· αἱ διηγήσεις τῆς συζύγου του περὶ τῶν σχεδίων τοῦ Ἄγιδος παρεκίνησαν αὐτὸν νὰ ἀποφασίσῃ, ὅπως φέρῃ εἰς πέρας τὴν διάνοιαν καὶ προαίρεσιν ἐκείνου, νὰ σώσῃ τὸν εἰς νωθρότητα, τρυφὰς καὶ ἡδονὰς περιπεσόντα λαόν του καὶ νὰ ἀνυψώσῃ τὴν Σπαρτιατικὴν πολιτείαν διὰ τῶν παλαιῶν ἠθῶν καὶ τῆς ἀρχαίας ἀγωγῆς πάλιν εἰς δύναμιν καὶ δόξαν. Ὁ μὲν πρᾷος Ἄγις ἐπεχείρησε νὰ διεξαγάγῃ τὸ ἔργον του ἄνευ βιαιοπραγίας καὶ διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ· ὁ δὲ Κλεομένης, τολμηρότερος καὶ συνετώτερος ὤν, ἤρχισε τὸ ἔργον μετὰ κραταιᾶς χειρὸς διὰ τῆς βίας, πεπεισμένος ὅτι στρατιωτικὴ πολιτεία μόνον διὰ στρατιωτικῶν μέσων δύναται νὰ διορθωθῇ. Κατὰ τὸ 236 ἀνέλαβε, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, εἰς ἡλικίαν 19 περίπου ἐτῶν, τὴν βασιλείαν· ὁ πατήρ του κατέσχε μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἄγιδος μόνος τὴν βασιλείαν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς νῦν μόνος ἐβασίλευσεν ἐν Σπάρτῃ.

Ἡ βασιλικὴ Ἐξουσία εἶχε μεταβληθῆ ὑπὸ τῶν ἐφόρων εἰς σκιάν. Ὁ Κλεομένης ὤφειλε πρὸ πάντων νὰ σκεφθῇ, πῶς νὰ ἀποκτήσῃ ὑπόληψιν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ πλήθους· δι' ἐνδόξου δὲ πολέμου ἀπέκτησεν ἀμφότερα, συνάμα καὶ ἀφωσιωμένον εἰς αὐτὸν στρατόν. Ὁ

---

(1) Πλούταρχος ἐν β. Κλεομένους.

Ἄρατος, ὁ στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας, ἠθέλησε νὰ προσελκύσῃ πόλεις τινὰς τῆς Ἀρκαδίας, αἵτινες ἦσαν ἡνωμέναι μετὰ τῆς Σπάρτης, εἰς τὴν συμμαχίαν ἐκείνης. Ἀλλ' ὁ Κλεομένης ἀντετάχθη κατ' αὐτοῦ διὰ τῶν ὅπλων καὶ διεξήγαγε τὸν πόλεμον μετὰ τοσαύτης τόλμης καὶ φρονήσεως, ὥστε οἱ Ἀχαιοὶ πανταχοῦ σχεδὸν ἡττήθησαν, καὶ ὁ Ἄρατος ἐνόησεν ἤδη ὅτι ἦτο ὀρθὴ ἡ συμβουλὴ Σπαρτιάτου τινὸς φυγάδος, εἰπόντος «ἂν ἔχῃς νὰ πράξῃς τι κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, καιρὸς εἶναι νὰ σπεύσῃς, πρὶν εἰς τὸν νεοσσὸν τοῦτον φυτρώσωσι κέντρα[1].» Ἀφοῦ δὲ διεξήγαγε 4 λαμπρὰς ἐκστρατείας, ἀνεκοίνωσεν (226) τὰ περὶ μεταρρυθμίσεως σχέδιά του εἰς τὸν *Μεγιστόνον*, εὐγενῆ τινα Σπαρτιάτην, μεθ' οὗ εἶχε συζευχθῇ ἡ μήτηρ του *Κρατησίκλεια*, καὶ εἴς τινας ἄλλους σχετικούς του. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἐπεδοκίμασαν ταῦτα καὶ ὑπεσχέθησαν τὴν σύμπραξίν των, ὡδήγησεν ἐκείνους τῶν πολιτῶν, ὧν τὴν ἀντίστασιν πρὸ πάντων ἐφοβεῖτο, μετά τινος ἀποσπάσματος μισθοφόρων εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας, καὶ κατεπόνησεν αὐτοὺς διὰ τῶν μακρυνῶν πορειῶν τόσον, ὥστε ἐζήτησαν ν' ἀναπαυθῶσι· διὸ ἀφεὶς αὐτοὺς ἔν τινι στρατοπέδῳ ἐν Ἀρκαδίᾳ, ἐπορεύθη μετὰ τῶν μισθοφόρων του εἰς τὴν Σπάρτην. Πλησίον δὲ τῆς πόλεως φθάσας προέπεμψεν ἀριθμόν τινα ὡπλισμένων, οἵτινες ἐπέπεσον κατὰ τῶν ἐν ἐφόρων ἐν τῷ συσσιτίῳ καὶ ἐφόνευσαν 4 ἐξ αὐτῶν· ὁ δὲ πέμπτος ἐσώθη καταφυγὼν εἰς τὸ ἐκεῖ πλησίον ὑπάρχον ἱερὸν τοῦ *Φόβου*. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἐφονεύθησαν καὶ ἄλλοι 10 περίπου ἄνδρες, οἵτινες ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τῶν ἐφόρων.

Κατὰ τὴν ἑπομένην ἡμέραν ἐγνωστοποίησεν ὁ Κλεομένης τὰ ὀνόματα 80 Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἐξωρίσθησαν, καὶ διέταξε ν' ἀφαιρεθῶσιν ἐκ τῆς ἀγορᾶς αἱ ἕδραι τῶν ἐφόρων ἐκτὸς μιᾶς, ἐφ' ἧς αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἑξῆς ἔμελλε νὰ κάθηται καὶ δικάζῃ. Μετὰ ταῦτα συνεκάλεσε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἐδικαιολόγησε τὴν διαγωγήν του καὶ ἐξήγησε τοὺς σκοπούς του. Καὶ πρῶτον μὲν αὐτὸς καὶ οἱ φίλοι του, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ ἄλλοι πολῖται ὅλοι παρεχώρησαν εἰς τὸ κοινὸν τὰς γαίας των, διαιρεθείσας εἰς κλήρους. Κατὰ τὴν διανομὴν τῶν γαιῶν ἔλαβον καὶ οἱ 80 ἐξόριστοι τὸν κλῆρον των, διότι ἔμελλον νὰ ἐπιστρέψωσιν, εὐθὺς ὡς ἤθελεν ἐξασφαλισθῇ ἡ ἡσυχία τῆς πολιτείας. Μετὰ ταῦτα συνεπλήρωσε τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν δι' ἀπονομῆς πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς ὡς

1 Πλουτ. ἐν β. Κλεομέν. 4.

ἱκανωτάτους τῶν περιοίκων, καὶ οὕτω ἐπηύξησε τοὺς ὀπαδούς του καὶ συνεκρότησε ςρατὸν ἐκ 4,000 ἐντοπίων ὁπλιτῶν, οἵτινες ἐξωπλίσθησαν καὶ ἐγυμνάσθησαν σκοπιμώτερον παρὰ μέχρι τοῦδε. Ὡσαύτως ἀποκατέστη πάλιν καὶ ὁ ἀρχαῖος Σπαρτιατικὸς τρόπος τοῦ βίου δηλ. ἡ Λυκούργειος παίδευσις καὶ ἀγωγὴ, αἱ ἀσκήσεις τῶν ὅπλων καὶ τὰ συσσίτια· αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς ἔδωκεν εἰς τὸν λαὸν τὸ παράδειγμα τῆς λιτότητος καὶ τῆς αὐστηρότητος τοῦ βίου. Τὸν δὲ ἀδελφόν του *Εὐκλείδην* διώρισε συμβασιλέα, τὸ μόνον παράδειγμα, ὅτι ὑπῆρχον ἐν Σπάρτῃ συγχρόνως δύο βασιλεῖς ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας.

Ἀφοῦ τὰ πράγματα τῆς Σπάρτης ἐρρυθμίσθησαν κατὰ τὸν νέον τοῦτον τρόπον, ἐπεχείρησεν ὁ Κλεομένης νὰ καταστήσῃ τὴν πολιτείαν πάλιν ἡγεμόνα τῆς Πελοποννήσου, ἐν ᾗ μέχρι τοῦδε ἡ Ἀχαικὴ συμμαχία ἦτο ἡ κυριωτέρα δύναμις. Ἤρχισε δὲ πόλεμον κατὰ τῆς συμμαχίας ταύτης, κατέλαβε τὰς πόλεις *Μαντίνειαν καὶ Τεγέαν*, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀχαΐαν καὶ ἐνίκησε τοὺς Ἀχαιοὺς πλησίον τῆς *Δύμης* κατὰ κράτος· ὥστε τῷ προσέφερον αὐτοὶ τὴν εἰρήνην. Ὁ Κλεομένης ἀπήτησε τὴν ἀρχηγίαν τῆς συμμαχίας, ἀνθ' οὗ ὑπεσχέθη ν' ἀποδώσῃ πάντα τὰ κυριευθέντα. Οἱ Ἀχαιοὶ ἦσαν πρόθυμοι νὰ δεχθῶσι τὴν πρότασιν αὐτοῦ, καὶ τὸν προσεκάλεσαν εἰς γενικὴν συνάθροισιν εἰς τὴν *Λέρνην*· ὅτε ὅμως ἡτοιμάζετο νὰ μεταβῇ ἐκεῖσε, ἔπαθεν *αἱμορραγίαν* καὶ ἠσθένησε τόσον σφοδρῶς, ὥστε ἔπρεπε νὰ μετακομισθῇ εἰς τὴν Σπάρτην (225). Τὸ δυστύχημα τοῦτο ἐματαίωσε τὴν ἕνωσιν τῆς Πελοποννήσου εἰς μίαν δύναμιν. Ὁ Ἄρατος, ὅστις μέχρι τοῦδε κατεῖχε τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ συμμαχίᾳ ταύτῃ, ἕνεκα τῆς φιλοδοξίας του καὶ τῆς ματαιοφροσύνης δὲν ὑπετάγη εἰς τὸν μισητὸν Κλεομένην· διήγειρε δὲ δυσπιστίαν μεταξὺ τῶν Ἀχαιῶν κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Λακεδαιμονίων· ὅτε λοιπὸν αἱ διαπραγματεύσεις ἀπέτυχον τοιουτοτρόπως, καὶ ὁ Κλεομένης ἔλαβεν ἐκ νέου τὰ ὅπλα, προσεκάλεσεν Ἄρατος εἰς βοήθειαν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας *Ἀντίγονον Δώσονα*. Ἡ φιλοδοξία τοῦ Ἀράτου ἦτο ἰσχυροτέρα τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης του· διότι ἠδύνατο νὰ προΐδῃ, ὅτι ἡ συμμαχία θὰ ἔλθῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως ἐκείνου, τοῦ ὁποίου τὴν φιλίαν καὶ βοήθειαν ἐπεζήτησεν.

Ὁ *Ἀντίγονος* παρουσιάσθη τῷ 224 μετὰ πολυαρίθμου στρατεύματος καὶ ἠνάγκασε τὸν Κλεομένην, ὅστις εἶχεν ἤδη εἰς τὴν ἐξουσίαν του τὸ Ἄργος καὶ τὴν Κόρινθον, νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Λακεδαίμονα. Καθ' ὁδὸν ἔλαβεν ὁ Κλεομένης τὴν λυπηρὰν εἴδησιν περὶ τοῦ θανάτου

τῆς ἀγαπητῆς του συζύγου Ἀγιάτιδος. Ἀφοῦ δὲ διέμεινεν εἰς τὴν Σπάρτην ἐπί τινας ἡμέρας, ἵνα καταπαύσῃ τὴν λύπην του κεκλεισμένος πλησίον τῆς μητρός του καὶ τῶν τέκνων του καὶ ἐτέλεσε τὰ τοῖς νεκροῖς ἔθιμα, ἀφιέρωσε πάλιν πᾶσαν τὴν δραστηριότητά του εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς πολιτείας. Ἵνα δὲ συναθροίσῃ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἀναγκαῖα χρήματα, ἀπένειμεν εἰς ἕκαστον Εἵλωτα, ὅστις ἤθελε πληρώσει 5 ἀττικὰς μνᾶς, τὴν ἐλευθερίαν. Τοιουτοτρόπως δὲ συνέλεξε 500 τάλαντα καὶ ἠδύνατο νὰ ἐπαυξήσῃ τὸν στρατόν του κατὰ 2,000 ἄνδρας. Διεπραγματεύθη μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου *Πτολεμαίου* τοῦ *Εὐεργέτου* περὶ ἀποστολῆς βοηθείας· οὗτος δὲ τῷ ὑπέσχετο μὲν νὰ τὸν βοηθήσῃ, ἀλλ' ἀπήτησε τὰ τέκνα αὐτοῦ καὶ τὴν μετέρα του ὡς ὁμήρους. Καὶ ἐπὶ πολὺ μὲν ἠσχύνετο νὰ τὸ εἴπῃ εἰς τὴν μητέρα του· ὅτε δὲ τέλος ἐτόλμησε νὰ τὸ φανερώσῃ, ἐγέλασεν ἐκείνη μεγάλως, καὶ εἶπε· «Τοῦτο ἤθελες πολλάκις νὰ μοὶ εἴπῃς καὶ ἀπεδειλίας· δὲν μᾶς ἐμβιβάζεις εἰς τὸ πλοῖον, καὶ δὲν μᾶς στέλλεις, ὅπου νομίζεις ὅτι τὸ σῶμα τοῦτο ἔσται χρησιμώτατον εἰς τὴν Σπάρτην, πρὶν ἐνταῦθα καθήμενον διαλυθῇ ὑπὸ γήρως;» Ἀφοῦ δὲ ὅλα ἡτοιμάσθησαν, ἔφθασαν εἰς Ταίναρον[1] πεζῇ, συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐνόπλου στρατοῦ. Ὅτε δὲ ἡ Κρατησίκλεια ἔμελλε νὰ ἐπιβῇ εἰς τὸ πλοῖον, ἔφερε τὸν Κλεομένην μόνον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἐναγκαλισθεῖσα αὐτὸν καὶ κατασπασθεῖσα, ἐνῷ ἐκεῖνος τεταραγμένος ἐθλίβετο «πρόσεξον εἶπεν, ὦ βασιλεῦ τῶν Λακεδαιμονίων ἵνα, ὅταν ἐξέλθωμεν, μὴ μᾶς ἴδῃ τις κλαίοντας ἢ ἀνάξιόν τι τῆς Σπάρτης ποιοῦντας· τοῦτο μόνον ἐξαρτᾶται ἀφ' ἡμῶν, αἱ δὲ τύχαι ἔρχονται ὅπως ὁ θεὸς τὰς στέλλει.»

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 223 — 222, ὅτε ὁ Ἀντίγονος ἔστειλε μέρος τῶν στρατιωτῶν του οἴκαδε, ἐπεχείρησεν ὁ Κλεομένης πολλὰς τολμηρὰς ἐπιδρομάς, κατὰ τῆς *Μεγαλοπόλεως*, τῆς τότε μεγίστης πόλεως τῆς Ἀρκαδίας, ἧς οἱ κάτοικοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔφυγον εἰς τὴν Μεσσήνην. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέρριψαν τὴν πρόκλησιν αὐτοῦ περὶ ἐπιστροφῆς καὶ ἀποχωρήσεώς των ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας μεθ' ὑπερηφανείας, διὰ τοῦτο κατέστρεψε τὴν πόλιν των. Δὶς ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ Ἄργους, ἐν ᾧ εὑρίσκετο ὁ Ἀντίγονος ὡς ἐν χειμερινῇ διαμονῇ, καὶ προσεπάθησε δι' ἐρημώσεως τῆς χώρας νὰ ἑλκύσῃ τὸν ἐχθρὸν εἰς μάχην· ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος εἶχε τὴν σύνεσιν νὰ

(1) Τὸ μεσημβρινώτατον ἀκρωτήριον τῆς Πελοποννήσου Κάβο-Ματαπὰν, ἔχον περίφημον ναὸν Ποσειδῶνος.

μείνῃ ἥσυχος, μέχρις ὅτου συνηθροίσθησαν τὰ στρατεύματά του πρὸς ἐκστρατείαν κατὰ τὸ θέρος. Τότε δὲ ἐπορεύθη μετὰ στρατεύματος ἐξ 28,000 ἀνδρῶν πεζῶν καὶ 1200 ἱππέων κατὰ τῆς Λακωνίας, ἵνα δώσῃ πέρας εἰς τὸν πόλεμον. Ὁ Κλεομένης εἶχεν ἀποκλείσει πάσας τὰς εἰς τὴν χώραν εἰσόδους διὰ φρουρῶν, τάφρων καὶ περιχαρακωμάτων, καὶ κατεῖχε τὸ στενὸν τῆς Σελλασίας δι' ὅλης του τῆς δυνάμεως, ἤτοι δι' 20,000.

Τὸ στενὸν τοῦτο σχηματίζουσι δύο λόφοι, *Εὔα* καὶ *Ὄλυμπος* ὀνομαζόμενοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ῥέει ποταμός τις Οἰνοῦς λεγόμενος. Ὁ Κλεομένης περιέβαλεν ἀμφοτέρους τοὺς λόφους διὰ περιχαρακωμάτων καὶ τάφρου, καὶ ἔταξεν εἰς μὲν τὴν Εὔαν τὸν ἀδελφόν του *Εὐκλείδην* μετὰ τῶν ἐπικουρικῶν στρατευμάτων, τὸν δὲ Ὄλυμπον κατέλαβεν αὐτὸς ὁ ἴδιος μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν μισθοφόρων· ἐν δὲ τῇ κοιλάδι ἵσταντο οἱ ἱππεῖς καὶ οἱ ἐπίλοιποι μισθωτοὶ στρατιῶται. Αἱ παρασκευαὶ αὗται τοῦ Κλεομένους ἦσαν τόσον συνεταὶ καὶ φρόνιμοι, ὥστε ὁ Ἀντίγονος ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἀνέβαλε τὴν προσβολήν, ἐλπίζων ν' ἀνακαλύψῃ που διὰ λεπτομερεστέρας ἐρεύνης τῆς τοποθεσίας ἀδύνατόν τι μέρος τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπὶ τέλους ἤρξατο τῆς προσβολῆς· τὸ ἀριστερόν του κέρας διέταξε νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Εὔαν, ὅπου ἵστατο ὁ Εὐκλείδης. Οἱ μισθωτοὶ στρατιῶται τοῦ κέντρου τῶν Λακεδαιμονίων ἐπέπεσον ἐκ τοῦ πλαγίου κατὰ τῶν προσβαλόντων, ἐνῷ ὁ Εὐκλείδης τοὺς προσέβαλεν ἐκ τῶν ἔμπροσθεν. Τοιουτοτρόπως ἦλθον οἱ Μακεδόνες εἰς μεγάλην στενοχωρίαν, καὶ ὅλως θὰ κατεστρέφοντο, ἐὰν μὴ ἐρρίπτετο ἐγκαίρως ὁ νέος ἀρχηγὸς τῶν Μεγαλοπολιτῶν *Φιλοποίμην*, χωρὶς νὰ περιμείνῃ διαταγήν, κατὰ τοῦ ἱππικοῦ τῶν ἐχθρῶν καὶ ἠνάγκαζε τοιουτοτρόπως τοὺς μισθοφόρους νὰ ὑποχωρήσωσι. Διὰ δευτέρας προσβολῆς τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος ἐκυριεύθη ὁ λόφος Εὔα· ὁ δὲ Εὐκλείδης καὶ μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ του ἐφονεύθη. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐμάχοντο εἰς τὸ ἄλλο κέρας παρὰ τὸν Ὄλυμπον οἱ δύο βασιλεῖς Κλεομένης καὶ Ἀντίγονος μετὰ μεγάλης σφοδρότητος. Ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον ἔμεινεν ὁ ἀγὼν ἀμφίρροπος, χωρὶς οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο μέρος νὰ κερδήσῃ πλεονέκτημά τι ἄξιον λόγου. Τότε ἔλαβεν ὁ Κλεομένης τὴν εἴδησιν, ὅτι ὁ ἀδελφός του ἐφονεύθη καὶ ὅτι ὁ λόφος Εὔα ἐκυριεύθη, τὸ δὲ κέντρον ἐκλονεῖτο ἤδη. Νῦν δὲ εὑρίσκετο καὶ ὁ ἴδιος ἐν κινδύνῳ· ἀνεκάλεσε λοιπὸν διὰ σάλπιγγος τοὺς ἐλαφρῶς ὡπλισμένους ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, καὶ ἐρρίφθη μετὰ τῆς κυρίας αὐτοῦ δυνάμεως, ὅπως ἐπιφέρῃ τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος, ἐναντίον τῶν τάξεων τῆς

Μακεδονικῆς φάλαγγος. Αὕτη δὲ ἠναγκάσθη μὲν ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης προσβολῆς νὰ ὑποχωρήσῃ κατά τι, δὲν ἦτο ὅμως δυνατὸν νὰ διαρραγῶσιν αἱ πυκναὶ αὐτῆς τάξεις. Πάλιν ὥρμησεν ἡ φάλαγξ, ἐν πυκνοτάτῃ παρατάξει, προβάλλουσα τὰς λόγχας κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, τὸ χαράκωμα τοῦ Κλεομένους ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου, καὶ ἡ μάχη ἐκρίθη ὑπὲρ τῶν Μακεδόνων. Οἱ πλεῖστοι μισθωτοὶ στρατιῶται τῶν Σπαρτιατῶν ἐφονεύθησαν, διότι ἐξ 6000 Λακεδαιμονίων διεσώθησαν οὐχὶ πλέον τῶν 200, αὐτὸς δὲ ὁ Κλεομένης ἔφυγε μετ' ὀλίγων ἱππέων εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐνταῦθα δὲ συνεβούλευσε τοὺς πολίτας νὰ δεχθῶσι τὸν Ἀντίγονον ἄνευ ἀντιστάσεως, αὐτὸς δὲ καὶ ζῶν καὶ ἀποθνήσκων θὰ πράξῃ ὅ,τι ἀπαιτεῖ τὸ συμφέρον τῆς Σπάρτης. Ἀφοῦ δὲ ἔπειτα ἐπεσκέφθη ἔτι ἅπαξ τὴν οἰκίαν του καὶ ἀνεπαύθη ἐκεῖ ὀλίγον, χωρὶς οὔτε νὰ πίῃ οὔτε νὰ καθήσῃ, ἀλλὰ μόνον ἐρισθεὶς ἐπὶ στήλης τινὸς καὶ στηρίξας τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ βραχίονος, ἔσπευσε μετ' ὀλίγων πιστῶν εἰς τὸ Γύθειον, ἵνα ἀποπλεύσῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ζητήσῃ βοήθειαν παρὰ τοῦ Πτολεμαίου. Ἐὰν ἠδύνατο ν' ἀναβάλῃ τὴν μάχην ἐπί τινας ἡμέρας ἀκόμη, ἢ καὶ ἐὰν ἤθελε μείνει μετὰ τὴν ἀπολεσθεῖσαν μάχην ὀλίγας ἀκόμη ἡμέρας εἰς τὴν Σπάρτην, δὲν θὰ ἔχανεν οὔτε τὴν χώραν οὔτε τὴν βασιλείαν· διότι ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην λαβὼν ὁ Ἀντίγονος τὴν εἴδησιν, ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ τάχιστα.

Ὁ Ἀντίγονος κατήργησεν ἐν τῇ Σπάρτῃ τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ Κλεομένους καὶ ἀποκατέστησε τοὺς Ἐφόρους· τοὺς δὲ ἄλλους νόμους καὶ διατάξεις ἀφῆκε νὰ ὑπάρχωσιν, ἀλλ' ἡ πολιτεία ὤφειλε νὰ προστεθῇ εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμμαχίαν, ἧς ἀρχιστράτηγος ἦτο αὐτὸς ὁ ἴδιος. Κατὰ τὴν τρίτην ἤδη ἡμέραν ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Σπάρτης, ἵνα ἐπανέλθῃ ταχέως εἰς τὴν χώραν του. Καὶ ἐπήνεγκε μὲν εἰς τοὺς Ἰλλυριοὺς βαρεῖαν ἧτταν, ἀλλ' ἐν τῇ μάχῃ ἔπαθεν αἱμορραγίαν ἕνεκα πολὺ μεγαλοφώνων προσταγῶν, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας ὀλίγον μετέπειτα ἀπέθανε.

Ὅτε ὁ Κλεομένης παρουσιάσθη εἰς τὸν Πτολεμαῖον Εὐεργέτην, κατ' ἀρχὰς μὲν τὸν ἐδέχθη οὗτος μετὰ φιλοφροσύνης κοινῆς καὶ μετρίας· ἐπειδὴ δὲ ὁ Κλεομένης μετὰ ταῦτα ἀπέδειξε σύνεσιν καὶ εἰλικρινῆ χαρακτῆρα, τοσοῦτον ἐκέρδησε τὴν ὑπόληψιν καὶ ἀγάπην τοῦ Πτολεμαίου, ὥστε οὗτος μετενόησε, διότι τοιοῦτον ἄνδρα δὲν ἐβοήθησε κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου. Τότε δὲ τὸν ἐνεθάρρυνεν ὑποσχόμενος αὐτῷ νὰ τὸν στείλῃ μετὰ χρημάτων καὶ πλοίων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ τὸν ἀποκαταστήσῃ εἰς τὴν βασιλείαν. Ἐκτὸς δὲ τούτου τῷ ἔδιδε καὶ σύντα-

ξιν 24 ταλάντων κατ' ἔτος, ἅπερ ὅμως ὁ Κλεομένης ἐδαπάνα κατὰ μέγα μέρος πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ζώντων φυγάδων Πελοποννησίων. Πρὸς δυστυχίαν τοῦ Κλεομένους ἀπέθανεν ὁ Εὐεργέτης ὀλίγον μετέπειτα, καὶ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ, *Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ*, ἀχαρακτήριστος, ἡδυπαθὴς καὶ ἀσελγὴς ἄνθρωπος, δὲν ἐφρόντιζε περὶ τοῦ ξένου. Ὁ δὲ τῶν ὅλων κυβερνήτης καὶ σύμβουλος, ὁ *Σωσίβιος*, εἶχε πᾶσαν τὴν δύναμιν εἰς τὰς χεῖράς του· ἀλλ' οὗτος δὲν διενοεῖτο νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν πολυδάπανον ὑπόσχεσιν τοῦ προηγουμένου βασιλέως, καὶ δὴ ὅτε ὁ Κλεομένης ἐζήτησε ν' ἀποσταλῇ ἄνευ οὐδεμιᾶς ὑποστηρήξεως εἰς τὴν πατρίδα του, διότι αἱ περιστάσεις εἶχον λάβει μορφὴν εὐνοϊκωτέραν δι' αὐτόν, ἠναντιώθη εἰς τοῦτο, φοβούμενος μὴ δυνηθῇ (ὁ Κλεομένης) μετὰ ταῦτα νὰ ἐπωφεληθῇ τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰ ἐλαττώματα τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους, ἅπερ ἀρκούντως νῦν εἶχε μάθει. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὅμως ἦτο ὁ ξένος καὶ δραστηριώτατος βασιλεύς, ὡς ἔλεγον, λέων μεταξὺ τῶν προβάτων, καὶ ἐπειδὴ ὁ Κλεομένης ἐξέφραζε τὴν δυσαρέσκειάν του διὰ πολλῶν σκωπτικῶν λόγων περὶ τοῦ ἀδυνάτου βασιλέως καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀχαρακτηρίστων καὶ χαμερπῶν ἀνθρώπων, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους ὁ Σωσίβιος νὰ παρακινήσῃ τὸν Πτολεμαῖον, ἐμβάλλων εἰς αὐτὸν ὑποψίας περὶ τοῦ ξένου καὶ συκοφαντῶν αὐτόν· ὥστε διέταξεν οὗτος νὰ τεθῇ ὁ Κλεομένης εἰς ἐλευθέραν φυλακήν· προσδιώρισε δὲ εἰς αὐτὸν μέγα τι οἰκοδόμημα ὡς κατοικίαν, εἰς τὸ ὁποῖον ἠδύνατο οὗτος νὰ ζῇ ἀναλόγως τῆς θέσεώς του, ἀλλ' ἐπετηρεῖτο αὐστηρότατα. Τοιοῦτος βίος ἦτο δι' αὐτὸν ἀνυπόφορος· ἡ ἐντελὴς ἔλλειψις ἐλπίδων παρώτρυνεν αὐτὸν ν' ἀποφασίσῃ «προτιμότερον ν' ἀποθάνῃ ἐνδόξως, παρὰ νὰ ὑποφέρῃ τὴν τοσοῦτον ἀναξίαν αὐτοῦ ζωήν.» Ἡμέραν δέ τινα, ὅτε ὁ Πτολεμαῖος ἀπῆλθεν εἰς *Κάνωβον*[1], ἐξῆλθε μετὰ 13 φίλων, μεθ' ὧν ἠδύνατο νὰ συναναστρέφηται, ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου του καὶ ἔσπευσε μὲ γυμνὸν ξίφος διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἵνα προκαλέσῃ τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῆς ἀθλίας κυβερνήσεως. Ὁ Πτολεμαῖος, ὁ ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως, ἀντετάχθη μὲν κατ' αὐτῶν ἐφ' ἁμάξης, ἀλλ' οὗτοι διεσκόρπισαν τοὺς ὑπηρέτας αὐτοῦ καὶ τὴν φρουράν του καὶ ἐφόνευσαν καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον. Ὁ δὲ εἰς ἐλευθερίαν προκληθεὶς λαὸς ἔμεινεν ἥσυχος· καὶ ἐπῄνει μὲν τοὺς τολμηροὺς ἐκείνους ἄνδρας, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἐτόλμα νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ· ἡ δουλεία τὸν εἶχε καταστήσει ἀναίσθητον. Νῦν

(1) Πόλις ἐπὶ μικρᾶς νήσου κατὰ τὰς δυτικωτέρας ἐκβολὰς τοῦ Νείλου.

δὲ προὐχώρησεν ὁ Κλεομένης πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ μεταχειρισθῇ αὐτοὺς εἰς τοὺς σκοπούς του· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἀπέτυχε, καθότι οἱ φρουροὶ ἐματαίωσαν τὴν ἐπιχείρησίν του, κλείσαντες τὴν ἀκρόπολιν. Οὕτω λοιπὸν πάσης ἐλπίδος παραιτούμενος καὶ πρὸς τοὺς φίλους εἰπών, «Δὲν εἶναι καθόλου παράδοξον, ὅτι γυναῖκες ἦρχον ἀνθρώπων, οἵτινες φεύγουσι τὴν ἐλευθερίαν,» παρεκίνησεν ὅλους ν' ἀποθάνωσιν ἀξίως αὐτοῦ καὶ τῶν κατορθωμάτων των· οὕτω δὲ ἤρχισαν ν' ἀλληλοκτονῶσιν. Ὁ Παντεύς, στενώτατος φίλος τοῦ Κλεομένους, ἀκμαιότατος τὴν ἡλικίαν καὶ ὡραιότατος νέος, εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν βασιλέα ν' ἀποθάνῃ τελευταῖος καὶ νὰ μὴ αὐτοκτονήσῃ, πρὶν ἢ πεισθῇ, ὅτι ὅλοι οἱ ἄλλοι κεῖνται νεκροί. Ὅτε δὲ ἅπαντες ἔπεσον, περιερχόμενος ὁ Παντεὺς καὶ διὰ τοῦ ξιφιδίου ἐγγίζων ἕκαστον, ἐδοκίμαζε μὴ ἔτυχέ τις νὰ μένῃ ζῶν. Ἀφοῦ δὲ κεντήσας καὶ τὸν Κλεομένην παρὰ τὸν σφυρὸν τὸν εἶδε νὰ συστρέφῃ τὸ πρόσωπον, τὸν ἐφίλησε, καὶ εἶτα ἐκάθησε πλησίον του· ὅτε δὲ εἶδεν αὐτὸν ἐκπνεύσαντα, ἐνηγκαλίσθη τὸν νεκρὸν καὶ ἔσφαξεν ἑαυτὸν ἐπὶ τοῦ σώματός του.

Οὕτως ἀπέθανεν ὁ Κλεομένης κατὰ τὸ 220, διακρινόμενος πάντων τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του διὰ σταθερότητος τοῦ χαρακτῆρος καὶ μεγάλης εὐφυΐας, εἰλικρινὴς ἐν τῇ συναναστροφῇ ὢν καὶ ἐπιδέξιος εἰς τὴν συνομιλίαν καὶ ἔμπειρος εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων, ἑνὶ δὲ λόγῳ ἐκ φύσεως βασιλεὺς καὶ στρατηγός Ὁ ἄθλιος Πτολεμαῖος διέταξε νὰ κρεμάσωσι τὸ σῶμα τοῦ Κλεομένους καὶ νὰ θανατώσωσι τὰ τέκνα καὶ τὴν μητέρα του καὶ τὰς περὶ αὐτὴν γυναῖκας. Τὸ πρεσβύτατον τῶν τέκνων τοῦ Κλεομένους ἐρρίφθη, ὡς ἔμαθε τὸ δυστυχὲς τέλος τοῦ πατρός, ἐκ τῆς στέγης κάτω, ἀλλὰ δὲν ἀπέθανεν. Ἡ Κρατησίκλεια ἐζήτησε παρὰ τῶν δημίων νὰ φονεύσωσι πρώτην αὐτήν, ἵνα μὴ ἴδῃ ἀποθνήσκοντα τὰ δυστυχῆ παιδία· ἀλλ' οἱ ἀπάνθρωποι ὑπηρέται ἔσφαξαν τὰ παιδία πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκείνην, τοῦτο μόνον δυνηθεῖσαν νὰ εἴπῃ· «Ὦ παιδία, ποῦ ἐφθάσατε!» Ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Παντέως, ὃν πρὸ ὀλίγου εἶχεν ὑπανδρευθῆ, ἀπέθανε τελευταία. Αὕτη παρηγόρησε καὶ περιεποιήθη τὴν γραῖαν σεβασμίαν Κρατησίκλειαν καὶ πάσας τὰς ἄλλας, ὧν τοὺς νεκροὺς περιεκάλυψεν ὅσον ἠδύνατο καλῶς. Τέλος δὲ παρέσχεν εἰς τὸ ξίφος τοῦ δημίου ἡρωϊκῶς τὸν ἀπογυμνωθέντα τράχηλόν της καὶ κατέπεσεν ἀποθνήσκουσα, ἀξία τοῦ συζύγου. Ἡμέρας δέ τινας ἔπειτα εἶδον οἱ φυλάσσοντες ἐσταυρωμένον τὸ σῶμα τοῦ Κλεομένους, ὡς διηγοῦνται, μέγαν ὄφιν, περιπεπλεγμένον εἰς τὴν κεφαλήν του καὶ ἀποκρύπτοντα αὐτοῦ τὸ πρόσωπον.

Ὥστε οὐδὲν ὄρνεον σαρκοφάγον ἠδύνατο νὰ πετᾷ εἰς αὐτό. Ἐκ τούτου δεισιδαιμονία ἐπῆλθεν εἰς τὸν Πτολεμαῖον καὶ φόβος κατέλαβε τὸν βασιλέα τοσοῦτος, ὥστε διέταξε τὰς γυναῖκας νὰ τελέσωσι διαφόρους καθαρμοὺς, ὡς φονευθέντος ἀνδρὸς θεοφιλοῦς καὶ φύσεως ἀνωτέρας.

Οἱ Σπαρτιᾶται περιέμενον εἰσέτι τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Κλεομένους, καὶ διὰ τοῦτο ἄφινον τὸν βασιλικὸν θρόνον κενόν· ὅτε ὅμως ἔλαβον τὴν εἴδησιν περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐξελέξαντο πάλιν δύο βασιλεῖς, *Ἄγιν τὸν Γ'*, τέκνον βασιλικοῦ γένους, καὶ τὸν *Λυκοῦργον*, ὅστις δὲν κατήγετο μὲν ἐκ βασιλικῆς οἰκογενείας, ἀλλ' εἶχεν ἀγοράσει τὸ ἀξίωμα παρὰ τῶν ἐφόρων καὶ ἐξέβαλεν ἐντὸς ὀλίγου τὸν συμβασιλέα του. Κατὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην εἶχε φονευθῆ τὸ καλλίτερον μέρος τοῦ Σπαρτιατικοῦ λαοῦ, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἦτο διεφθαρμένον πλῆθος, ὅπερ μετεχειρίζοντο ἀσυνειδήτως πρὸς τοὺς σκοπούς των ἁρπακτικοὶ τύραννοι (ὁ *Μαχανίδας* 211—207, ὁ *Νάβις* 207—192), ἔχοντες ὑπὸ τὰς διαταγάς των πολυαρίθμους μισθωτοὺς στρατιώτας.

---

35. ΦΙΛΟΠΟΙΜΗΝ Ο ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΤΗΣ.

Αἱ 12 πόλεις τῆς Πελοποννησιακῆς χώρας Ἀχαΐας ἦσαν πάλαι ἡνωμέναι εἰς μίαν συμμαχίαν, ἥτις ὅμως κατὰ τοὺς δυστυχεῖς χρόνους τῶν διαδόχων καὶ τῶν διαδεξαμένων τούτους, τῶν λεγομένων *ἐπιγόνων*, διελύθη. Κατὰ τὸ 280 ἡνώθησαν πάλιν αἱ 4 δυτικαὶ πόλεις *Δύμη, Πάτραι, Τριταία* καὶ *Φεραὶ* εἰς ὁμοσπονδίαν, ἵνα διαφυλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν των ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν των. Ἐντὸς δὲ ὀλίγου προσετέθησαν εἰς τὴν συμμαχίαν ταύτην καὶ αἱ λοιπαὶ τῆς Ἀχαΐας πόλεις· ἀλλ' ἡ Ἀχαϊκὴ συμμαχία ἔλαβε μεγαλητέραν σημασίαν, ἀφ' ὅτου ὁ Ἄρατος ἐκ Σικυῶνος, ὅστις ἦτο ὀλιγώτερον ἱκανὸς στρατηγὸς παρὰ ἐπιτήδειος πολιτικὸς, προσείλκυσεν εἰς αὐτὴν τὰς πόλεις *Σικυῶνα* καὶ *Κόρινθον* ὡς καὶ τὰς λοιπὰς σπουδαιοτέρας πόλεις τῆς Πελοποννήσου ἐκτὸς τῆς Σπάρτης, καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας. Ὅτε ὅμως ὁ Σπαρτιάτης Κλεομένης ὁμοῦ μετὰ τῶν πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς ζηλοτύπων Αἰτωλῶν ἠνώχλησε τὴν συμμαχίαν ταύτην, καὶ ἐπὶ τέλους ἠθέλησε νὰ τεθῇ αὐτὸς ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας, τότε προσεκάλεσεν ὁ Ἄρατος ὑπὸ φθόνου καὶ ζηλοτυπίας κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης, τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας *Ἀντίγονον Δώσωνα*, καὶ πα-

ρέσχεν εἰς τοῦτον εὐκαιρίαν νὰ καταστήσῃ τὴν Πελοπόννησον ὑποτελῆ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Πρὸς ἀμοιβὴν δὲ τῶν ὑπηρεσιῶν του ἐδηλητηριάσθη ὁ Ἄρατος κατὰ τὸ 213 ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀντιγόνου, Φιλίππου τοῦ Γ'. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ τούτου ἀνέδειξεν ὁ Μεγαλοπολίτης Φιλοποίμην, διακρινόμενος ὡς πολεμιστὴς καὶ πολιτικὸς, τὴν συμμαχίαν ἔτι ἐπί τινα καιρὸν ἰσχυρὰν, ἀλλὰ μόλις διετήρησε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς.

Ὁ Φιλοποίμην[1] γεννηθεὶς κατὰ τὸ 253 π.Χ., ἦτο υἱὸς τοῦ Κραύγιδος, ἀνδρὸς εὐηπολήπτου καὶ καθ'ὅλα λαμπροῦ. Μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τούτου ἀνέλαβεν ὁ *Κλέανδρος*, εὐγενής τις τῆς Μαντινείας, ὅςις φυγὼν ἐκ τῆς πατρίδος του εὗρε παρὰ τῷ Κραύγιδι φιλικὴν ὑποδοχὴν, τὴν ἀνατροφὴν τοῦ παιδός. Ὅτε εἰσῆλθεν ὁ Φιλοποίμην εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, ἔτυχε τῆς συναναστροφῆς τοῦ *Ἐκδήμου* καὶ *Δημοφάνους*, δύο μαθητῶν τοῦ φιλοσόφου *Ἀρκεσιλάου*, οἵτινες πρῶτοι ἐκ τῶν συγχρόνων των ἐφήρμοσαν τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὰ δημόσια πράγματα· εἰς τούτους ἰδίως ὀφείλεται ὅτι ὁ Φιλοποίμην ἀνεδείχθη διὰ τῆς φιλοσοφίας κοινὸν τῆς Ἑλλάδος ὄφελος· μεγίστην δὲ κλίσιν εἶχεν ὁ Φιλοποίμην ἐκ νεότητός του εἰς τὸν πόλεμον, καὶ διὰ τοῦτο ἤσκει μετ' ἐπιμελείας τὸ εὔκαμπτον καὶ ῥωμαλέον σῶμά του, καὶ ἔτρεφε τὴν πρὸς τὰ κατορθώματα ἀγάπην του διὰ τῶν ποιημάτων τοῦ Ὁμήρου καὶ τῆς Ἱστορίας Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου· ἐμελέτα ἐπιμελῶς τὰ τῆς τακτικῆς συγγράμματα καὶ προσεπάθει νὰ λάβῃ σαφεῖς περὶ τῶν διδαγμάτων αὐτῆς γνώσεις ὀλιγώτερον διὰ τῶν ἐπὶ πινάκων διαγραφῶν τῶν τακτικων θεωρημάτων παρὰ διὰ τῆς ἐξετάσεως αὐτῶν τῶν τόπων. Τὸ πρωτότυπον, ὅπερ πρὸ πάντων ἐμιμεῖτο, ἦτο ὁ Ἐπαμεινώνδας. Πρὸς τοῦτον ὡμοίαζε κατὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν δραστηριότητα, κατὰ τὴν λιτότητα καὶ τὴν πρὸς τὰ χρήματα ἀπάθειαν· ἀλλὰ τῷ ἔλειπεν ἡ πρᾳότης καὶ ἡ ψυχικὴ ἠρεμία τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἡ δὲ ὀργίλος διάθεσις καὶ ἡ φιλοδοξία του ἔφερον αὐτὸν πολλάκις εἰς ἐπίδειξιν ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ βιαιοπραγίας· ὅθεν ἐφαίνετο στρατιωτικὴν μᾶλλον παρὰ πολιτικὴν κεκτημένος ἀρετήν.

Τὸ πολεμικόν του στάδιον ἤρχισεν ὁ Φιλοποίμην εἰς τὰς ἐπιδρομὰς, ἃς κατὰ τὸν Κλεομενικὸν πόλεμον ἐπεχείρησαν οἱ εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμμαχίαν ἀνήκοντες Μεγαλοπολῖται πρὸς κλοπὴν καὶ λεηλασίαν εἰς τὴν Λακωνικήν. Τὰς ἐκστρατείας ταύτας, ὅτε μὲν ἐξεστράτευον, ὁ-

(1) Πλούτ. ἐν β. Φιλοποίμενος.

Φοιλοποίμην συνείθιζε πρῶτος νὰ βαδίζῃ, ὅτε δὲ ἀπήρχοντο, τελευταῖος. Ὅτε δὲ ἦτο εἰς ἀργίαν, ἤσκει τὸ σῶμά του ἢ κυνηγῶν ἢ γεωργῶν, διότι εἶχε καλὸν ἀγρὸν εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τῆς πόλεως, καὶ οὕτω τὸ καθίστα ἐλαφρὸν καὶ ῥωμαλέον. Εἰς τοῦτον ἐβάδιζε καθ' ἡμέραν μετὰ τὸ γεῦμα ἢ μετὰ τὸ δεῖπνον, καὶ ἀνεπαύετο ἐκεῖ, ὡς ἕκαστος τῶν ἐργατῶν του, ἐπὶ κοινῆς κλίνης ἐξ ἀχύρων. Πρωῒ δὲ ἐγειρόμενος καὶ συνεργαζόμενος μετὰ τῶν ἀμπελουργούντων ἢ τῶν ἀροτριόντων ἐπέστρεφε πάλιν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἠσχολεῖτο μετὰ τῶν φίλων του καὶ τῶν ἀρχόντων περὶ τὰ δημόσια. Καὶ τὰς μὲν ἐκ τῶν προσόδων αὐτοῦ ἐξώδευεν εἰς ἵππους καὶ ὅπλα καὶ ἐξαγορὰς αἰχμαλώτων, τὴν δὲ περιουσίαν τῆς οἰκογενείας του προσεπάθει νὰ ἐπαυξήσῃ διὰ τῆς γεωργίας, ἥτις εἶναι ὁ δικαιότατος πάντων τῶν πορισμῶν. Ἔλεγε δὲ ὅτι πρέπει νὰ ἔχῃ ἴδια ὅστις θέλει ν' ἀπέχῃ τῶν ξένων. Κατὰ τὴν μορφὴν δὲν ἦτο ἄσχημος, ὥς τινες νομίζουσιν· ὁ δὲ χαρακτὴρ αὐτοῦ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δόξης ἦτο εὔκολος καὶ ἀφελής, ὅθεν προῆλθε καὶ ἡ ἀπάτη τῆς Μεγαρικῆς γυναικός. Ἡμέραν τινὰ δηλ. ἀκούσασα ἡ γυνὴ τοῦ ἐν Μεγάροις ξένου του, ὅτι ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν ἔρχεται πρὸς αὐτούς, ἐθορυβεῖτο παρασκευάζουσα δεῖπνον, διότι ὁ ἀνὴρ αὐτῆς συνέπεσε νὰ μὴ ἦναι παρών. Ἐν τούτοις εἰσῆλθεν ὁ Φιλοποίμην, χλαμύδιον εὐτελὲς φορῶν· νομίσασα δὲ ἐκείνη ὅτι εἶναί τις τῶν ὑπηρετῶν ἢ προδρόμων, τὸν παρεκάλει νὰ τὴν βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐν τῷ μαγειρείῳ ὑπηρεσίαν. Ἐκεῖνος δ' εὐθὺς ἀπορρίψας τὴν χλαμύδα του ἔσχιζε ξύλα, ὅτε ὁ οἰκοδεσπότης ἐπελθὼν καὶ ἰδὼν αὐτὸν «τί εἶναι τοῦτο, εἶπε, Φιλοποίμην» — «Τί ἄλλο» ἀπήντησε δωρίζων ἐκεῖνος, «παρὰ ὅτι ἐγὼ τιμωροῦμαι διὰ τὴν κακήν μου ὄψιν.»

Φιλοποίμην.

Ὅτε ὁ Φιλοποίμην ἦτο 30 ἐτῶν, ἐπέπεσεν ὁ Κλεομένης ἐξαίφνης διὰ νυκτὸς εἰς τὴν Μεγαλόπολιν (σελ. 667). Ἐξορμήσας δὲ ὁ Φιλοποίμην τοὺς μὲν ἐχθροὺς δὲν κατώρθωσε ν' ἀποδιώξῃ, μολονότι ἀνδρείως καὶ παρατόλμως ἠγωνίσθη, ἐξέκλεψεν ὅμως τρόπον τινὰ τοὺς πολίτας ἐκ τῆς πόλεως, μαχόμενος κατὰ τῶν ἐπιπεσόντων, καὶ τὸν Κλεομένην ἀντιπερισπῶν εἰς ἑαυτόν, ὥστε δυσκόλως καὶ μόλις ἀπῆλθεν ὕστατος

πάντων, ἀπολέσας τὸν ἵππον του καὶ πληγωθείς. Κατέφυγε δὲ μετὰ τῶν συμπολιτῶν του εἰς τὴν Μεσσήνην, καὶ ὅτε ὁ Κλεομένης τοῖς ἔστειλε λέγων ὅτι τοῖς ἀποδίδει τὴν πόλιν μετὰ τῶν πραγμάτων των, ἰδὼν ὅτι οἱ πολῖται ἀσμένως ἐδέχοντο ταῦτα, αὐτὸς πρῶτος πάντων ἀντέστη, εἰπὼν καὶ ἀποδείξας εἰς αὐτοὺς ὅτι ὁ Κλεομένης δὲν ἀποδίδει τὴν πόλιν, ἀλλὰ θέλει νὰ προσαποκτήσῃ καὶ τοὺς πολίτας, ὅπως ἔχῃ καὶ τὴν πόλιν ἀσφαλεστέραν. Οὕτω ἐγκατέλιπον λοιπὸν οἱ Μεγαλοπολῖται τὴν μεγάλην καὶ ὡραίαν πόλιν των εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμμαχίαν.

Κατὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην παρέσχεν ὁ Φιλοποίμην, ὡς ἀρχηγὸς τῶν Μεγαλοπολιτῶν, εἰς τὸν Ἀντίγονον δι' ἐγκαίρου προσβολῆς μεγάλην ὑπηρεσίαν (σελ. 668). Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Μακεδόνων ἱππέων, οἵτινες πλησίον αὐτοῦ ἦσαν παρατεταγμένοι, ἠρνήθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν θέσιν των, ὅτε ὁ Φιλοποίμην τοὺς προὐκάλεσεν εἰς προσβολήν· ἐπιθέντος ὅμως αὐτοῖς τοῦ Φιλοποίμενος ἠναγκάσθησαν νὰ συμμετάσχωσι τοῦ ἀγῶνος. Μετὰ τὴν νίκην λοιπὸν ἐπείραζεν ὁ Ἀντίγονος τὸν ἀρχηγὸν τῶν ἱππέων, ἐρωτῶν αὐτόν, διατί, χωρὶς νὰ διατάξῃ, ἐκίνησε τὸ ἱππικόν. Ἀπολογούμενος δ' ἐκεῖνος εἶπεν ὅτι παρὰ τὴν θέλησίν των ἐβιάσθησαν νὰ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας μετὰ τῶν ἐχθρῶν, διότι νεανίσκος τις ἐκ Μεγαλοπόλεως πρῶτος ἐπετέθη. Γελάσας τότε ὁ Ἀντίγονος εἶπεν «ἐκεῖνος λοιπὸν ὁ νεανίσκος ἔπραξεν ἔργον μεγάλου ἀρχηγοῦ, σὺ δὲ νεανίου.»

Ἔκτοτε ἀπέκτησεν ὁ Φιλοποίμην, ὡς ἦτο ἑπόμενον, δόξαν, καὶ ὁ Ἀντίγονος προσεπάθησε νὰ τὸν προσελκύσῃ εἰς τὸ στράτευμά του δοὺς αὐτῷ ἀρχηγίαν καὶ χρήματα· ἀλλ' ἐκεῖνος ἀπεποιήθη πρὸ πάντων, διότι ἐγνώριζε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ φύσιν ὅτι δυσκόλως ὑπέμεινε ν' ἄρχηται. Ὁ Ἀντίγονος ἐπεθύμει πολὺ νὰ προσλάβῃ τὸν νέον ἐκεῖνον, ὅστις ἐδείχθη ἐν τῇ μάχῃ τοσοῦτον γενναῖος, εἰς τὴν ἰδίαν του ὑπηρεσίαν, καὶ προσέφερεν εἰς αὐτὸν θέσιν στρατηγοῦ καὶ θησαυρούς· ἀλλ' ὁ Φιλοποίμην ἀπέρριψε ταῦτα, ὡς εἴπομεν, διότι ἐγνώριζε τὸν ἴδιον χαρακτῆρα, ὅτι δὲν ἤθελε νὰ ἀνέχηται κύριον ὑπεράνω αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἤθελε νὰ σχολάζῃ ἀργῶν, μετέβη ὡς στρατηγὸς τῶν μισθοφόρων εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου εἶχεν ἐκραγῆ ἐμφύλιος πόλεμος, ἵνα ἀσκηθῇ καὶ ἀποκτήσῃ γνῶσιν τῶν πολεμικῶν. Ἐκεῖ δὲ ἐπὶ πολὺν χρόνον γυμνασθεὶς μετὰ μαχίμων ἀνδρῶν καὶ ἐμπειροτάτων εἰς ποικίλας τοῦ πολέμου τέχνας, προσέτι δὲ σωφρόνων καὶ αὐστηρῶν περὶ τὴν δίαιταν, ἐπανῆλθε τοσοῦτον λαμπρὸς εἰς τοὺς Ἀχαιούς, ὥστε ἀνε-

43*

δείχθη εὐθὺς Ἵππαρχος ὑπὸ τῆς συμμαχίας διὰ τὸ ἔτος 209, ἥτις ἦτο ἡ ὑψίστη θέσις τῶν ἀρχῶν τῆς συμμαχίας. Παραλαβὼν δὲ τοὺς ἱππεῖς, ἄθλια μὲν καὶ τὰ τυχόντα ἱππάρια μεταχειριζομένους, ὅτε συνέβαινεν ἐκστρατεία τις, προσέτι δὲ βλέπων τοὺς ἐκ τῶν πλουσιωτάτων καὶ εὐγενεστάτων οἰκογενειῶν ἐκλεγομένους ἀποδιδράσκοντας πολλὰς τῶν ἐκστρατειῶν καὶ ἄλλους στέλλοντας ἀνθ' ἑαυτῶν, δὲν ἠνέχθη ταῦτα· ἀλλὰ περιερχόμενος τὰς πόλεις καὶ ἕκαστον τῶν νέων εἰς φιλοτιμίαν προτρέπων, καὶ τιμωρῶν ὅσους ἔπρεπε, καὶ διατάττων μελέτας καὶ πομπὰς καὶ πρὸς ἀλλήλους ἁμίλλας, ὅπου πλεῖστοι ὑπῆρχον οἱ θεαταί, εἰς ὀλίγον χρόνον ἐνέβαλεν εἰς ὅλους θαυμαστὴν ἀνδρείαν καὶ προθυμίαν· καί, τὸ μέγιστον, εἰς τὴν τακτικὴν τοὺς κατέστησεν ἐλαφροὺς καὶ ταχεῖς πρός τε τὰς κατ' οὐλαμὸν στροφὰς καὶ ἐξελιγμοὺς καὶ πρὸς τὰς καθ' ἵππον ἐπιστροφὰς καὶ κλίσεις, καὶ τοὺς συνείθισεν οὕτως, ὥστε ἡ τοῦ ὅλου συστήματος εὐχέρεια κατὰ τὰς μεταβολὰς νὰ φαίνηται ὡς ἓν σῶμα κινούμενον μεθ' ὁρμῆς ἑκουσίου. Ὅτε δὲ συνεκροτήθη ἰσχυρὰ μάχη περὶ τὸν Λάρισσον ποταμὸν[1] μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἠλείων, ὁ Ἵππαρχος τῶν Ἠλείων Δαμόφαντος ὥρμησε κατὰ τοῦ Φιλοποίμενος, παρεκβὰς τῆς γραμμῆς. Δεξάμενος δὲ ἐκεῖνος τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ καὶ προλαβών, κτυπᾷ διὰ τοῦ δόρατος καὶ καταβάλλει τὸν Δαμόφαντον, καὶ εὐθὺς τρέπει εἰς φυγὴν τοὺς ἱππεῖς τῶν Ἠλείων. Οὕτω δὲ ἐπηνέθη ὁ Φιλοποίμην ὡς ὢν οὔτε τῶν νέων τινὸς κατὰ τὴν ἀνδρείαν κατώτερος, οὔτε τῶν πρεσβυτέρων κατὰ τὴν σύνεσιν ὑποδεέστερος, ἀλλ' ὡς ἱκανώτατος καὶ νὰ πολεμῇ καὶ νὰ στρατηγῇ.

Κατὰ τὸ 208 ἐξελέχθη ὁ Φιλοποίμην στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας καὶ κατέλαβε μέχρι τοῦ θανάτου του τὸ ἀξίωμα τοῦτο καὶ ἄλλας ἑπτὰ φορὰς ἀκόμη. Ὅπως μετερρύθμισε κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος τὸ ἱππικόν, οὕτω προσεπάθησε νὰ μεταβάλῃ τὰ περὶ τὰς τάξεις καὶ τοὺς ὁπλισμοὺς[2] κακῶς ἔχοντα παρὰ τοῖς συμμάχοις, καὶ νὰ πληρώσῃ τὸν στρατὸν θάρρους καὶ ἐθνικοῦ πνεύματος· ὥστε οἱ Ἀχαιοί, οἵτινες κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους μόλις ἐτόλμων νὰ φαίνωνται ἐν ἀνοικτῷ πεδίῳ, ἦσαν νῦν φοβεροὶ καὶ ἀκαταμάχητοι, καὶ ἡ συμμαχία ἀνέκτησε πάλιν ὑπόληψιν. Τὸ πρῶτον δεῖγμα τῆς ἱκανότητός του ἔδωκεν ὁ Ἀχαϊκὸς στρατὸς εἰς τὸν κατὰ τοῦ τυράννου τῶν Λακεδαιμονίων Μαχανίδου πόλεμον, ὅστις μετὰ πολλῆς καὶ μεγάλης δυνάμεως ἐπεβου-

(1) Ῥέει μεταξὺ Ἀχαΐας καὶ Ἤλιδος. (2) Περὶ τούτων ἰδὲ Πλούτ. ἐν β. Φιλοπ. 9.

λεύετο δλους τοὺς Πελοποννησίους. Ὅτε λοιπὸν ἀνηγγέλθη ὅτι εἰσέβαλον οὗτοι εἰς τὴν Μαντίνειαν, εὐθὺς ὁ Φιλοποίμην ἐξήγαγε τὸν στρατὸν ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ παρετάχθησαν πλησίον τῆς πόλεως μετὰ πολλῶν μὲν ξένων ἑκάτεροι μετὰ πασῶν δὲ συνάμα τῶν ἐγχωρίων αὐτῶν δυνάμεων. Ὡς δὲ ἤρχισεν ὁ ἀγὼν καὶ συνεπλάκησαν, ὁ Μαχανίδας διὰ τῶν μισθοφόρων του τρέψας τοὺς ἀκοντιστὰς καὶ τοὺς Ταραντίνους [1], οἵτινες ἦσαν προτεταγμένοι τῶν Ἀχαιῶν, ἀντὶ νὰ προχωρήσῃ εὐθὺς πρὸς τοὺς μαχομένους καὶ διασπάσῃ τοὺς εἰσέτι συνησπισμένους, ἐμακρύνθη διώκων καὶ παρῆλθε πέραν τῆς φάλαγγος τῶν Ἀχαιῶν μενόντων ἐν τάξει. Ὁ Φιλοποίμην ἀφεὶς αὐτὸν νὰ παρέλθῃ καὶ ἀφήσῃ εὐρὺ τὸ μεταξὺ διάστημα, ἐκινήθη εὐθὺς κατὰ τῶν ὁπλιτῶν τῶν Λακεδαιμονίων, βλέπων ὅτι ἡ φάλαγξ αὐτῶν ἔμεινε γυμνή· καὶ κατὰ πλευρὰν παρελθὼν προσέβαλεν αὐτὴν, ἐνῷ ὁ ἀρχηγὸς ἦτο ἀπών. Τέλος τοὺς ἐνίκησεν ἐντελῶς καὶ ἀποκτείνας πλέον τῶν 4,000 ὁπλιτῶν ὥρμησε νῦν κατὰ τοῦ τυράννου Μαχανίδου, ὅστις ἐπέστρεφε μετὰ τῶν μισθοφόρων ἐκ τῆς διώξεως. Ἐπειδὴ δὲ τάφρος μεγάλη καὶ βαθεῖα τοὺς διετήρει ἐν τῷ μέσῳ, παρηκολούθουν αὐτὴν ἑκατέρωθεν ὁ μὲν ὅπως διαβῇ καὶ φύγῃ, ὁ δὲ θέλων νὰ ἐμποδίσῃ αὐτόν. Ἐφαίνοντο δὲ οὐχὶ ὡς στρατηγοὶ μαχόμενοι, ἀλλ' ὥς τι θηρίον ἐξ ἀνάγκης εἰς χρῆσιν τῆς ῥώμης του καταφυγὸν, ἐνῷ φοβερὸς κυνηγὸς, ὁ Φιλοποίμην, τὸ ἐδίωκεν. Ἐκεῖ ὁ ἵππος τοῦ τυράννου, ῥωμαλέος ὢν καὶ θυμοειδὴς καὶ ὑπὸ τῶν πτερνιστήρων αἱματωθεὶς ἑκατέρωθεν, ἐτόλμησε τὴν διάβασιν, καὶ κτυπήσας τὸ στῆθός του εἰς τὴν τάφρον, προσεπάθει νὰ στηριχθῇ εἰς τοὺς ἐμπροσθίους του πόδας καὶ νὰ περάσῃ. Ἀλλὰ τότε ἔφθασεν ὁ Φιλοποίμην, καὶ ῥίψας τὸ ἀκόντιόν του ἀπέτρεψε τὸν Μαχανίδαν. Οἱ Ἀχαιοὶ, οἵτινες πρὸ πάντων ἐθαύμασαν τὴν πρᾶξιν ταύτην καὶ τὴν στρατηγίαν ἐκείνην, ἀνήγειρον τῷ Φιλοποίμενι ἐν Δελφοῖς χαλκοῦν ἀνδριάντα, ἔχοντα τοῦτο τὸ σχῆμα, φονεύοντα δηλ. τὸν τύραννον. Καὶ ἄλλη τις τιμὴ ἀπενεμήθη εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν προσεχῆ πανήγυριν τῶν Νεμείων [2], καθ' ἃ τὸν ἐξύμνησεν ὁ λαὸς ὡς τὸν ἀποκαταστήσαντα τὴν δόξαν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς ὅμως Φίλιππος ἔστειλεν εἰς Ἄργος κρυφίως νὰ τὸν φονεύσωσι, διότι ἐνόμιζεν ὅτι, ἂν λείψῃ ὁ Φιλοποίμην, θὰ ὑποκύψωσι πάλιν εἰς αὐτὸν οἱ

(1) Ἱππεῖς κατ' ἀρχὰς προελθόντες ἐκ Τάραντος, πόλεως τῆς κάτω Ἰταλίας. Πλὴν τοῦ βαρέως ὁπλισμοῦ των ἔφερον οὗτοι μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἕτερον πρὸς ἐναλλαγήν.

(2) Νέμεια, τριετηρικοὶ ἀγῶνες, τελούμενοι ἐν Νεμέᾳ τῆς Κορινθίας, παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Διός.

Ἀχαιοί. Γνωσθείσης δὲ τῆς ἐπιβουλῆς, ἐμισήθη ἐντελῶς καὶ κατηγορήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Τὸν Φίλιππον Γ'. ὅστις καὶ τὸν Ἄρατον ἠθέλησε νὰ φαρμακεύσῃ, τοσοῦτον ἐφοβοῦντο οἱ ἐχθροί του, ὥςε ἔφευγον, καὶ ἂν ἤκουον μόνον ὅτι αὐτὸς εἶναι πλησίον. Ὅτε δὲ ἐπολιόρκουν οἱ Βοιωτοὶ τὰ Μέγαρα καὶ διεδόθη ἡ ψευδὴς φήμη, ὅτι ὁ Φίλιππος ἔρχεται πρὸς βοήθειαν τῆς πόλεως, εὐθὺς ἔφυγον ἀφέντες τὰς κλίμακας, ἃς εἶχον ἤδη προσαρμόσει εἰς τὰ τείχη. Ὅτε δὲ ὁ *Νάβις*, ὁ τύραννος τῶν Λακεδαιμονίων, κατέλαβεν ἀπροσδοκήτως τὴν Μεσσήνην, τότε ἔσπευσεν ὁ Φιλοποίμην, ὡς ἰδιώτης, μετὰ τῶν πολιτῶν τῆς Μεγαλοπόλεως, οἵτινες εἶχον συναθροισθῆ περὶ αὐτόν, πρὸς βοήθειαν τῶν Μεσσηνίων. Ὡς δὲ ἔφθασαν πλησίον, ἀκούσας τοῦτο ὁ Νάβις, δὲν τοὺς ὑπέμεινε, καίτοι ἐντὸς τῆς πόλεως στρατοπεδεύων, ἀλλ' ἐξελθὼν κρυφίως δι' ἄλλων πυλῶν, ἀπῆλθε ταχέως μετὰ τῆς δυνάμενως αὐτοῦ καὶ διέφυγεν· ἡ δὲ Μεσσήνη ἠλευθερώθη.

Ἀφοῦ ὁ Φιλοποίμην καὶ κατὰ τὸ 201 τρίτην φορὰν ἐστρατήγησε, μετέβη πλήρης ὀργῆς, διότι εὕρισκεν ἐν τῇ πατρίδι του μεγάλην ἀντίστασιν κατὰ τῶν δημοκρατικῶν του σχεδίων, κατὰ πρόσκλησιν τῶν Γορτυνίων εἰς τὴν Κρήτην, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τοῦ στρατοῦ αὐτῶν. Ἡ ἀποδημία αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς τὸν Νάβιν ἀφορμὴν νὰ προσβάλῃ τὴν Μεγαλόπολιν, ἥτις ἕνεκα τῆς πολιορκίας εἰς τοσαύτην στενοχωρίαν περιῆλθεν, ὥστε οἱ κάτοικοι ἔσπειρον σῖτον εἰς τοὺς δρόμους, διότι ἔξωθεν δὲν ἠδύναντο νὰ λάβωσι γεννήματα. Δυσηρεστήθησαν δὲ πολὺ κατὰ τοῦ Φιλοποίμενος, διότι ἔλειπεν ἐν τῷ κινδύνῳ τούτῳ τῆς πατρίδος, ὅστις δὲν θὰ ἐπήρχετο εἰς αὐτήν, ἐὰν αὐτὸς ἦτο παρών, καὶ διενοοῦντο ἤδη νὰ τὸν στερήσωσι τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων· ἀλλ' οἱ Ἀχαιοὶ ἀπέτρεψαν αὐτοὺς διὰ θερμῶν παραστάσεων ἀπὸ τῆς προθέσεως ταύτης.

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Φιλοποίμενος ἐνίκησεν ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Τίτος Κοΐντιος Φλαμινῖνος τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον, τὸν ἠνάγκασε νὰ παραιτηθῇ πασῶν τῶν περὶ Ἑλλάδος ἀξιώσεων καὶ ἐκήρυξε τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς *Ἰσθμίους* ἀγῶνας (196). Ὀλίγον δὲ μετέπειτα ἐπέστρεψεν ὁ Φιλοποίμην καὶ εὗρε τὸν Φλαμινῖνον καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς πολεμοῦντας κατὰ τοῦ τυράννου Νάβιδος. Ὁ Φιλοποίμην ἐκλεχθεὶς στρατηγός, ἔλαβε μέρος εἰς τὸν πόλεμον καὶ ἐπήνεγκεν εἰς τὸν ἐχθρὸν σπουδαίας ζημίας. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐπεθύμουν τὴν παντελῆ καταστροφὴν τοῦ Νάβιδος, ἵνα μὴ ἡ Ἀχαϊκὴ συμμαχία γείνῃ πολὺ ἰσχυρά· καὶ ὁ Φλαμινῖνος δὲ αὐτὸς λέ-

γεται ὅτι ἐπεθύμει τὴν εἰρήνην ἐκ ζηλοτυπίας πρὸς τὸν Φιλοιποίμενα· διὰ τοῦτο ἐτελείωσεν ὁ πόλεμος, ἀφοῦ ὁ Νάβις ἀρκούντως ἐταπεινώθη (195). Ὅτε ὅμως ὁ Νάβις ὀλίγον μετέπειτα, ἐρεθισθεὶς ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, προσέβαλεν ἐκ νέου τὴν Ἀχαϊκὴν συμμαχίαν, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν πρὸς αὐτὸν σταλέντων Αἰτωλικῶν βοηθητικῶν στρατευμάτων ἐν τῇ Σπάρτῃ. Οἱ Αἰτωλοὶ ἠθέλησαν λοιπὸν, ἀκολουθοῦντες τὴν ἔμφυτον ἁρπακτικὴν φύσιν των, νὰ λεηλατήσωσι τὴν ἐκπεπληγμένην πόλιν, ἀλλ' οἱ Σπαρτιᾶται ἠναντιώθησαν καὶ ἐφόνευσαν τοὺς πλείστους αὐτῶν. Τὴν ταραχὴν ταύτην ἐπωφελήθη ὁ Φιλοποίμην, ὅςις κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος (192) ἦτο στρατηγός· ἐνεφανίσθη δὲ μετὰ στρατοῦ, ἀποκατέστησε τὴν τάξιν καὶ ἥνωσε τὴν πόλιν μετὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας. Ἐπειδὴ δὲ ὀλίγον μετέπειτα προσῆλθον καὶ οἱ Μεσσήνιοι καὶ οἱ Ἠλεῖοι, περιελάμβανε νῦν ἡ Ἀχαϊκὴ συμμαχία πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον.

Οἱ Σπαρτιᾶται, εὐγνωμονοῦντες πρὸς τὸν Φιλοποίμενα, ἠθέλησαν νὰ τῷ δώσωσι τὸ ἐκ τῆς οἰκίας καὶ τῶν κτημάτων τοῦ Νάβιδος εἰσπραχθὲν ποσὸν, 120 τάλαντα, δωρεὰν, ἀλλ' ἐντρέποντο νὰ ὁμιλήσωσι περὶ δωροδοκίας καὶ νὰ τῷ τὰ προσφέρωσιν. Ἐπὶ τέλους ἔπεμψαν τὸν Τιμόλαον, ὅστις ἦτο διὰ φιλοξενίας μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένος. Ὡς δὲ ἦλθεν ὁ Τιμόλαος εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, προσκληθεὶς εἰς γεῦμα παρὰ τῷ Φιλοποίμενι καὶ κατανοήσας ἐγγύθεν τὴν σοβαρότητα τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ καὶ τὴν ἀφέλειαν τῆς διαίτης, καὶ τὸ ἦθος αὐτοῦ, ὅτι οὐδαμόθεν ἦτο προσιτὸν οὐδ' εὐάλωτον ὑπὸ χρημάτων, ἀπεσιώπησε περὶ τῆς δωρεᾶς· ἄλλην δὲ πρόφασιν τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπισκέψεως εἰπὼν ἀνεχώρησεν. Ὅτε δὲ ἐστάλη καὶ ἐκ δευτέρου, ἔπαθε τὸ ἴδιον. Μόλις δὲ κατὰ τὴν τρίτην ἐπίσκεψιν ἐτόλμησε νὰ φανερώσῃ τὴν προθυμίαν τῆς πόλεως· ἀλλ' ὁ Φιλοποίμην δὲν ἐδέχθη τὸ δῶρον, καὶ ὅτε ὀλίγον μετέπειτα ἦλθεν εἰς τὴν Σπάρτην, συνεβούλευσε τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ μὴ δεκάζωσι τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἀγαθοὺς, διότι τὴν ἀρετὴν αὐτῶν δύνανται ν' ἀπολαύσωσι προῖκα, ἀλλὰ ν' ἀγοράζωσι καὶ διαφθείρωσι τοὺς πονηροὺς καὶ τοὺς ἐν τῷ συνεδρίῳ τὴν πόλιν καταστασιάζοντας, ὅπως, ἀποστομωθέντες διὰ τῶν χρημάτων, ἐνοχλῶσιν αὐτοὺς ὀλιγώτερον, διότι καλλίτερον εἶναι ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ν' ἀφαιρῶσι τὸ θάρρος τοῦ λέγειν παρὰ ἀπὸ τῶν φίλων. Χωρὶς νὰ δωροδοκηθῇ, παρέσχεν ὀλίγον μετέπειτα εἰς τοὺς Σπαρτιάτας σπουδαίαν ὑπηρεσίαν. Ὅτε δηλ. μετὰ τὴν εἴδησιν ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ἤρχισαν ἐκ νέου πάλιν νὰ κινῶνται, καὶ πόλεμον ἐπιχειροῦντες διετάραττον τὴν Πολοπόννησον καὶ ἠθέλησαν ν' ἀποστατήσωσιν ἀπὸ τῆς συμμαχίας, ὁ Διοφάνης, ὁ

στρατηγὸς τῆς συμμαχίας ταύτης, ἠθέλησε νὰ τοὺς τιμωρήσῃ, ἀλλ' ὁ Φιλοποίμην προσεπάθει νὰ πραΰνῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ λέγων εἰς αὐτὸν, ὅτι καθ' ὃν καιρὸν ὁ Ἀντίοχος, ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τοιούτων στρατευμάτων ἐπίκεινται εἰς τὴν Ἑλλάδα, (191) ἐκεῖ πρέπει νὰ ἔχῃ τὸν νοῦν του ὁ ἄρχων, τὰ δὲ κατ' οἶκον νὰ μὴ κινῇ, ἀλλὰ καὶ νὰ παραβλέπῃ καὶ νὰ παρακούῃ τινὰ ἐκ τῶν γινομένων σφαλμάτων. Ὁ Διοφάνης ὅμως δὲν προσεῖχεν εἰς αὐτὰ, καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Λακωνικὴν μετὰ τοῦ Τίτου, καὶ ἀμφότεροι ἐβάδιζον κατὰ τῆς Σπάρτης. Τότε ἀγανακτήσας ὁ Φιλοποίμην εἰσῆλθεν, ἰδιώτης ὤν, εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἔκλεισεν εἰς τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀχαιῶν καὶ τὸν ὕπατον τῶν Ῥωμαίων τὰς πύλας· ἔπαυσε δὲ τὰς ἐν τῇ πόλει ταραχὰς καὶ ἀποκατέστησε πάλιν τοὺς Λακεδαιμονίους, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἦσαν, εἰς τὴν συμμαχίαν.

Κατὰ τὸ 189 ἤρχισαν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκ νέου ἔριδας μετὰ τῶν Ἀχαιῶν καὶ προσεκάλεσαν τοὺς Ῥωμαίους ὡς διαιτητάς. Διὰ τοῦτο ὀργισθεὶς ὁ Φιλοποίμην, ἐπορεύθη ὡς στρατηγὸς κατὰ τὸ 188 εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ τοὺς μὲν φυγάδας ἐπανέφερεν εἰς τὴν πόλιν, 80 δὲ Σπαρτιάτας, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος, κατὰ δὲ Ἀριστοκράτην 350, ἐθανάτωσεν ὡς γενομένους αἰτίους τῆς ἀποστασίας, ἀπέπεμψεν ἅπαντα τὰ βοηθητικὰ στρατεύματα ἐκ τῆς Λακωνικῆς καὶ μετῴκισεν ὅλους ἐκείνους, οἵτινες εἶχον ἐγγραφῆ πολῖται τῆς Σπάρτης ὑπὸ τῶν τυράννων Μαχανίδου καὶ Νάβιδος, εἰς Ἀχαΐαν, πλὴν 3,000· ὅσοι δὲ ἠπείθουν καὶ δὲν ἤθελον ν' ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς Λακεδαίμονος, τοὺς ἐπώλησε. Τὰ τείχη, δι' ὧν ὁ Νάβις εἶχε περιβάλει τὴν Σπάρτην, καθηρέθησαν, ἡ παλαιὰ τοῦ Λυκούργου νομοθεσία κατεστράφη καὶ διεφθάρη ἐντελῶς· ἀντ' αὐτῆς δὲ εἰσήχθη Ἀχαϊκὴ νομοθεσία καὶ παιδεία, μέγα μέρος τῆς χώρας ἡνώθη μετὰ τῆς Μεγαλοπόλεως καὶ ἡ πόλις κατετάχθη πάλιν εἰς τὴν συμμαχίαν. Οὕτως ἐταπεινώθη καὶ κατεβλήθη ἐντελῶς ἡ πεισματώδης Σπάρτη. Μετά τινα δὲ καιρὸν διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῶν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν προσκληθέντων Ῥωμαίων κατηργήθη ἐν τούτοις ἡ Ἀχαϊκὴ πολιτεία, καὶ ἀποκατέστη αὖθις ἡ Σπαρτατικὴ ἀγωγὴ καὶ τὰ πάτρια ἤθη.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἐν γένει ἀνεμιγνύοντο ὁλονὲν περισσότερον εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἦσαν κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν φίλοι καὶ προστάται, πράγματι δὲ κύριοι τῆς χώρας. Ὁ δὲ Φιλοποίμην, προέβλεπε μὲν, ὡς εἰκὸς, τὸ τέλος, δηλ: τὴν παντελῆ ὑποδούλωσιν τῆς πατρίδος του, ἀλλ' ἐπάλαιε, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Πλουτάρχου, ὡς ἀγαθὸς

κυβερνήτης, ὅςις μάχεται πρὸς τὸ κῦμα, καὶ προσεπάθει, ὅσον ἠδύνατο, ν'ἀναχαιτίσῃ τὸ ἀπειλοῦν πεπρωμένον. Καὶ εἰς πολλὰ μὲν ἠναγκάζετο νὰ ἐνδίδῃ καὶ ὑπείκῃ εἰς τὰς περιστάσεις· ὡς πρὸς τὰ πλεῖστα δὲ ἀνθίστατο εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν ἐπιρροὴν καὶ προσεπάθει νὰ ἑλκύσῃ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν πάντας, ὅσοι ἠδύναντο νὰ λέγωσι καὶ νὰ πράττωσιν. Ὅτε δὲ ὁ Μεγαλοπολίτης Ἀρισταίνετος, ὅστις μεγάλην εἶχε δύναμιν παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς, πάντοτε δὲ περιεποιεῖτο τοὺς Ῥωμαίους, εἶπεν ἐν δημοσίᾳ συναθροίσει ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν πρέπει νὰ ἐναντιώνωνται πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἢ νὰ φαίνωνται δυσάρεστοι πρὸς αὐτοὺς ἐν τῷ συνεδρίῳ, ἤκουεν ὁ Φιλοποίμην καὶ ἐσιώπα, ἀλλὰ καὶ ἠγανάκτει. Τέλος ὅμως καταληφθεὶς ὑπ' ὀργῆς εἶπε πρὸς αὐτόν· «ὦ ἄνθρωπε, διατί σπεύδεις τοσοῦτον νὰ ἴδῃς τὴν πεπρωμένην τῆς Ἑλλάδος ἡμέραν;»

Κατὰ τὸ 70 ἔτος τῆς ἡλικίας του (183) ἦτο ὁ Φιλοποίμην τὸ ὄγδοον στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας. Τὸ ἔτος τοῦτο εἶναι καὶ ὁ χρόνος τοῦ θανάτου του. Ὁ ἐκ Μεσσήνης Δεινοκράτης, ἀνὴρ πονηρὸς καὶ ἀκόλαστος καὶ ἐχθρὸς τοῦ Φιλοποίμενος, παρεκίνησε τὴν πατρίδα του ν' ἀποστατήσῃ ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας. Ἡ Ῥωμαϊκὴ γερουσία ἐπεδοκίμασε τοῦτο πληρέστατα, καὶ ἀπήντησεν, ὅτε οἱ Ἀχαιοὶ ἐζήτησαν βοήθειαν, ὅτι θὰ ἀδιαφορήσωσιν ἐντελῶς οὐδὲ θὰ φροντίσωσι καθόλου, ἐὰν ἐκτὸς τῶν Μεσσηνίων ἀποστατήσῃ καὶ τὸ Ἄργος, ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Κόρινθος· ἀλλ' ὁ Φιλοποίμην δὲν ἀπώλεσε τὸ θάρρος. Ἔκειτο δὲ τότε ἐν Ἄργει πυρέσσων, ὅτε ἔλαβε τὴν εἴδησιν, ὅτι ὁ Δεινοκράτης ἡτοιμάζετο νὰ καταλάβῃ τὴν Κολωνίδα παρὰ τὴν Κορώνην. Παρευθὺς ἔσπευσεν εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, ὁδοιπορήσας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ πλέον τῶν 400 σταδίων (ὑπὲρ τὰς 20 ὥρας). Ἐκεῖθεν δὲ παραλαβὼν τοὺς ἱππεῖς τῆς πατρίδος του, οἵτινες ὅλοι ἦσαν οἱ ἐνδοξότατοι τῶν πολιτῶν καὶ νεώτατοι καὶ ὑπ'ἀγάπης πρὸς τὸν Φιλοποίμενα καὶ ὑπὸ ζήλου ἐθελονταὶ ἐκστρατεύοντες. Ἱππεύσαντες δὲ πρὸς τὴν Μεσσήνην καὶ συμπλακέντες μετὰ τοῦ Δεινοκράτους, ἐρχομένου κατ' αὐτῶν, περὶ τὸν λόφον τοῦ *Εὐάνδρου*[1], ἐκεῖνον μὲν ἔτρεψαν εἰς φυγὴν, ἐπειδὴ δὲ οἱ 500, οἵτινες ἐφύλαττον τὴν χώραν τῶν Μεσσηνίων, ἐφάνησαν αἰφνιδίως ἐπερχόμενοι, καὶ οἱ πρότερον ἡττημένοι, ὡς εἶδον τούτους, συνηθροίζοντο πάλιν εἰς τοὺς λόφους, φοβηθεὶς ὁ Φιλοποίμην μὴ κυκλωθῇ, καὶ φειδόμενος τῶν ἱππέων ἀνεχώρει διὰ τόπων δυσκόλων, μένων αὐτὸς οὐραγὸς

(1) Εὔανδρος, υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ ἀρκαδικῆς τινος νύμφης. Ἑξήκοντα ἔτη πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ἔφερεν ἀποικίαν ἐκ τοῦ ἐν Ἀρκαδίᾳ Παλλαντίου εἰς Ἰταλίαν, ὅπου ἔκτισε πόλιν εἰς τὸ Παλατῖνον ὄρος.

καὶ πολλάκις ἐξορμῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν, χωρὶς νὰ τολμῶσιν ἐκεῖνοι ν' ἀντιπροσβάλωσι. Μακρυνόμενος λοιπὸν πολλάκις πρὸς χάριν τῶν νεανίσκων, καὶ ἀνὰ ἕνα ἕκαστον αὐτοὺς παραπέμπων αἴφνης εὑρέθη ἀπομονωθεὶς μεταξὺ πολλῶν πολεμίων. Καὶ νὰ ἔλθῃ μὲν εἰς χεῖρας μετ' αὐτοῦ οὐδεὶς ἐτόλμησε, μακρόθεν δὲ τὸν ἐκτύπων διὰ τῶν βελῶν καὶ τὸν ἐβίαζον εἰς χωρία πετρώδη καὶ παράκρημνα, ἔνθα δυσκόλως μετεχειρίζετο τὸν πληγωμένον ἵππον του. Εἰς αὐτὸν δὲ ἦτο μὲν τὸ γῆρας ἐλαφρὸν, ἕνεκα τῆς πολλῆς ἀσκήσεως, καὶ οὐδόλως τῷ ἦτο ἐμπόδιον εἰς τὴν σωτηρίαν του. Τότε δὲ, ἐπειδὴ τὸ σῶμά του ἦτο ἀσθενὲς ἐκ τῆς νόσου καὶ διὰ τὴν ὁδοιπορίαν κατάκοπον, βαρὺν ὄντα καὶ δυσκίνητον ἤδη ὀλισθήσας ὁ ἵππος του τὸν ἔρριψε κάτω. Συνέβη δὲ ἡ πτῶσίς του τόσον σκληρὰ, ὥστε ἔπαθεν ἡ κεφαλὴ, καὶ ἔκειτο ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἄφωνος. Οἱ ἐχθροὶ νομίσαντες ὅτι ἀπέθανεν, ἐπεχείρησαν ν' ἀναστρέψωσι τὸ σῶμά του καὶ νὰ τὸν ἐκδύσωσι τὸν ὁπλισμόν. Ὅτε δὲ ὕψωσε τὴν κεφαλὴν του καὶ εἶδε πέριξ ἑαυτοῦ, εὐθὺς ἐπιπεσόντες ἀθρόοι ἔστρεψαν ὀπίσω τὰς χεῖράς του, καὶ δέσαντες αὐτὸν, τὸν ἀπῆγον, ὕβρεις πολλὰς καὶ λοιδορίας προσφέροντες κατ' ἀνδρὸς, ὅστις οὐδὲ κατ' ὄναρ περιέμενέ ποτε νὰ πάθῃ τοιαῦτα ὑπὸ τοῦ Δεινοκράτους.

Οἱ ἐν τῇ πόλει θαυμαστῶς ἐπαρθέντες ὑπὸ τῆς ἀγγελίας ἠθροίζοντο ἅπαντες πλήρεις χαρᾶς περὶ τὰς πύλας. Ὡς δὲ εἶδον ἑλκόμενον τὸν γέροντα ἑβδομηκοντούτην παρ' ἀξίαν τῆς δόξης του καὶ τῶν προηγουμένων ἔργων του καὶ τροπαίων, ἐλυπήθησαν οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν καὶ τὸν συνεπόνησαν· ὥστε καὶ ἔκλαυσαν, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν ἐλεεινολόγουν ὡς ἄπιστον καὶ μηδὲν οὖσαν. Οὕτω δὲ κατ' ὀλίγον εἰς πολλοὺς φιλάνθρωπος λόγος διέτρεχεν, ὅτι πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶσι τὰς προηγουμένας εὐεργεσίας του καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἣν ἀπέδωκεν εἰς αὐτοὺς, ἐκδιώξας τὸν τύραννον Νάβιν. Ὀλίγοι δὲ ἦσαν ὅσοι, εἰς τὸν Δεινοκράτην χαριζόμενοι, ἔλεγον νὰ βασανίσωσι καὶ φονεύσωσι τὸν ἄνδρα, ὡς βαρὺν ἐχθρὸν καὶ δυσμείλικτον, καὶ φοβερώτερον κατὰ τοῦ Δεινοκράτους, ἂν διέφευγεν, ἀφοῦ ὑβρίσθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ ᾐχμαλωτίσθη. Οὐχ' ἧττον ὅμως κομίσαντες αὐτὸν εἰς τὸν καλούμενον θησαυρὸν [1] οἴκημα ὑπόγειον, οὔτε ἀέρα λαμβάνον οὔτε φῶς ἔξωθεν, οὔτε θύρας ἔχον, ἀλλὰ διὰ μεγάλου λίθου, περιστρεφομένου, κατακλειόμενον τὸν κατέθεσαν ἐντὸς αὐτοῦ, καὶ ἔστησαν πέριξ ἄνδρας ἐνόπλους.

Ἀφοῦ δὲ συνηθροίσθησαν πάλιν οἱ φυγόντες τῶν Ἀχαιῶν ἱππεῖς καὶ

(1) Πιθανῶς πανάρχαιον οἰκοδόμημα, ὡς τὸν λεγόμενον τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἢ ὀρθότερον Θησαυρὸν τοῦ Ἀτρέως.

ἔμαθον μετὰ πολυχρόνιον ἀναζήτησιν τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἀγαπητοῦ ἀρχηγοῦ των διέδοσαν τὴν λυπηρὰν ταύτην εἴδησιν εἰς τὰς Ἀχαϊκὰς πόλεις. Ἡτοιμάσθησαν δὲ ταχέως πρὸς πόλεμον καὶ ἔστειλαν πρῶτον πρεσβείαν πρὸς τοὺς Μεσσηνίους, ἀπαιτοῦντες παρ' αὐτῶν τὸν ἄνδρα. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Δεινοκράτης ἐφοβεῖτο μὴ παραδώσῃ ὁ λαὸς τὸν ἐχθρόν του ἢ οἱ Ἀχαιοὶ τὸν ἀπελευθερώσωσιν, ἔςειλεν ἐν καιρῷ νυκτὸς οἰκέτην τινὰ δημόσιον εἰς τὸ δεσμωτήριον, διατάξας αὐτὸν νὰ τῷ δώσῃ τὸ ποτήριον πλῆρες δηλητηρίου, καὶ νὰ παρασταθῇ μέχρις οὗ τὸ πίῃ. Ὁ Φιλοποίμην ἔτυχε τότε κατακείμενος ἐν τῷ χλαμυδίῳ του ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, οὐχὶ καθεύδων, ἀλλ' ὑπὸ λύπης καὶ θορύβου κατεχόμενος. Ὅτε δὲ εἶδε φῶς καὶ τὸν ἄνθρωπον ἱστάμενον πλησίον του καὶ ἔχοντα τὸ ποτήριον τοῦ φαρμάκου, μόλις συναγαγὼν ἑαυτὸν ὑπὸ ἀσθενείας ἀνεκάθισε· λαβὼν δὲ τὸ ποτήριον ἠρώτησε περὶ τῶν ἱππέων του· εἰπόντος δὲ τοῦ ἀνθρώπου «οἱ περισσότεροι ἔφυγον» ἔνευσε διὰ τῆς κεφαλῆς, καὶ διαβλέψας πράως πρὸς τὸν ἄνθρωπον εἶπεν· «Οἱ λόγοι σου εἶναι καλοί· λοιπὸν δὲν ἀπωλέσαμεν πάντα.» Εἶτα δὲ χωρὶς νὰ εἴπῃ ἄλλο τι, ἐξέπιε, καὶ πάλιν ἀπέκλινεν ἑαυτὸν καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανε. Τὸ δηλητήριον ἐνήργησε ταχέως, διότι τὸ σῶμα τοῦ Φιλοποίμενος ἦτο ἐξησθενημένον.

Ἡ εἴδησις περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλοποίμενος διέδωκε κατήφειαν καὶ λύπην εἰς τὰς πόλεις τῶν Ἀχαιῶν. Οἱ ἱκανοὶ πρὸς πόλεμον νέοι συνελθόντες μετὰ τῶν προβούλων εἰς τὴν Μεγαλόπολιν ἐξελέξαντο τὸν *Λυκόρταν*, εὐγενῆ τινα φίλον τοῦ Φιλοποίμενος, στρατηγὸν καὶ εἰσέβαλον εὐθὺς εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ἐρημοῦντες τὴν χώραν πρὸς ἐκδίκησιν. Καὶ οἱ μὲν ἐκπεπληγμένοι Μεσσήνιοι ἄφησαν αὐτοὺς νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰ τείχη των, ὁ δὲ Δεινοκράτης προέλαβε τὴν καταδίκην αὐτοχειριασθείς· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐψήφισαν θάνατον κατὰ τοῦ Φιλοποίμενος, ἀπέθανον δι' ἑαυτῶν, ἐκείνους δὲ, οἵτινες καὶ νὰ τὸν βασανίσωσι προέτειναν, συνέλαβεν ὁ Λυκόρτας ἵνα θανατώσῃ βραδύτερον διὰ βασάνων. Τὸ δὲ σῶμα τοῦ Φιλοποίμενος καύσαντες ἐν τῇ Μεσσήνῃ, καὶ τὴν τέφραν αὐτοῦ εἰς ὑδρίαν θέσαντες μετεκόμισαν εἰς Μεγαλόπολιν ἐν λαμπρᾷ πομπῇ. Σχεδὸν δὲν ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ τις ἐὰν ἦτο νεκρόσιμος ἢ ἐπινίκιος πομπή· διότι ἔβλεπέ τις ἀνθρώπους ἐστεφανωμένους καὶ συγχρόνως δακρύοντας, τοὺς δὲ ἐχθροὺς δεσμευμένους καὶ τὴν ὑδρίαν τῆς τέφρας μόλις φαινομένην ὑπὸ πλήθους ταινιῶν καὶ στεφάνων. Τὴν ὑδρίαν ἐκόμιζεν ὁ υἱὸς τοῦ Λυκόρτου Πολύβιος, 22 ἐτῶν ὤν, ὅστις μετέπειτα ἐδοξάσθη ὡς ἱστοριογράφος. Πέριξ αὐτοῦ ἐβάδι-

ζον οἱ πρῶτοι τῶν Ἀχαιῶν· οἱ δὲ στρατιῶται ἐν πλήρει ὁπλισμῷ, ἐπὶ ἐστολισμένων ἵππων, ἐπηκολούθουν, οὔτε κατηφεῖς καὶ καταβεβλημένοι ἕνεκα τοῦ τοσούτου πένθους, ἀλλ' οὔτε πάλιν καὶ γαυριῶντες διὰ τὴν νίκην. Ἐκ δὲ τῶν πόλεων καὶ τῶν κωμοπόλεων, αἵτινες ἔκειντο παρὰ τὴν ὁδὸν, ἐξῆλθεν ὁ λαὸς εἰς προϋπάντησιν τῆς πομπῆς, ὡς ἐὰν ἔμελλε νὰ δεχθῇ καὶ χαιρετίσῃ αὐτὸν τὸν στρατηγὸν, ἐπανερχόμενον ἐκ τῆς ἐκστρατείας· ἐφήπτοντο δὲ τῆς ὑδρίας καὶ ἠκολούθουν τὴν πομπὴν εἰς τὴν Μεγαλόπολιν. Ὅτε λοιπὸν συνανεμίχθησαν μετ' αὐτῶν οἱ γέροντες μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων, μέγας ὀλοφυρμὸς ἠκούετο δι' ὅλου τοῦ στρατεύματος μέχρι τῆς πόλεως, ἥτις διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐνόμιζεν ὅτι ἀπώλεσε τὸ πρωτεύειν ἐν τοῖς Ἀχαιοῖς. Ἡ τέφρα ἐτάφη, ὡς εἰκὸς, ἐνδόξως, καὶ περὶ τὸ μνημεῖον αὐτοῦ ἐλιθοβολήθησαν οἱ αἰχμάλωτοι τῶν Μεσσηνίων. Εἰς τὰς πλείστας πόλεις τῆς συμμαχίας ἀνηγέρθησαν πρὸς τιμὴν τοῦ Φιλοποίμενος ἀνδριάντες μετὰ τιμητικῶν ἐπιγραφῶν· εἰς δὲ τὴν πατρίδα του διετάχθη ἐτήσιος θυσία πρὸς τιμὴν αὐτοῦ. Ὅτε μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου (146) οἱ Ῥωμαῖοι ἠθέλησαν νὰ καταστρέψωσιν ἅπαντα τὰ μνημεῖα τοῦ Φιλοποίμενος, διότι οὗτος εἶχεν ἐναντιωθῇ πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐχθρικῶς ἐφρόνει, ἐξεφώνησεν ὁ Πολύβιος, ὅστις πρότερον ἤδη εἶχε συγγράψει τρία βιβλία περὶ τοῦ βίου τοῦ Φιλοποίμενος, λόγον τινὰ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ, καὶ ὁ Μόμμιος, ὁ καταστροφεὺς τῆς Κορίνθου, ὡς καὶ οἱ τῶν Ῥωμαίων πρέσβεις, ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ἀφανίσωσι τὰς τιμὰς ἐνδόξου ἀνδρός.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 183 ἀπέθανον καὶ δύο ἄλλοι μεγάλοι στρατηγοὶ, ὁ *Καρχηδόνιος* Ἀννίβας *καὶ ὁ Ῥωμαῖος Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων* ὁ Ἀφρικανὸς.

Οἱ ἀρχαῖοι δικαίως ὠνόμαζον τὸν Φιλοποίμενα «ἔσχατον τῶν Ἑλλήνων.» Ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔσχε μετ' αὐτὸν οὐδένα πλέον μέγαν στρατηγὸν καὶ πολιτικὸν ἄνδρα· ἦτο ἤδη ὥριμος πρὸς δουλείαν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἄφησαν εἰς τὸν διεφθαρμένον καὶ ἕνεκα ἐσωτερικῶν διχονοιῶν ἐξησθενημένον λαὸν φαινομένην τινὰ ἐλευθερίαν μέχρι τοῦ 146 π. Χ. Τότε δὲ προσετέθη, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου, ἡ Ἑλλὰς εἰς τὴν συγχρόνως μετ' αὐτῆς εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν μεταβληθεῖσαν Μακεδονίαν καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ Μακεδόνος διοικητοῦ. Ἐπὶ Αὐγούστου δὲ ἐγένετο ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ μέση Ἑλλὰς, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαΐα, ἰδιαιτέρα ἐπαρχία.

ΤΕΛΟΣ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

Παροραμάτων διόρθωσιν, οἷα τὰ ἐν σελίδι 3 στίχ. 23 ἆθλα ἀντὶ ἆθλοι, σελ. 4 στίχ. 17 ἁρπάξωσι ἀντὶ ἁρπάσωσι, καὶ στίχ. 26 Αἰγαίου ἀντὶ Αἰγέως, σελ. 7 στίχ. 12 αἱ Εὐμενίδες ἀντὶ Εὐμενίδες καὶ Ἐρινύες ἀντὶ αἱ Ἐρινύες, σελ. 21 στίχ. 24 τὰ γόνατα ἀντὶ τῶν γονάτων κτλ. ἐν βιβλίῳ τοσοῦτον πολυσελίδῳ, καὶ δὴ ἔν τισι τυπογραφικοῖς φύλλοις τυπωθεῖσι λίαν ἐσπευσμένως, εἴχομεν, ὡς εἰκὸς, νὰ κάμωμεν· ἀλλὰ τοῦτο παραλείπομεν, διότι εὐθὺς ἐν τῇ πρώτῃ ἀναγνώσει γίγνονται ταῦτα καταφανῆ· ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐξαιτούμεθα τὴν ἐπιείκειαν τῶν ἀναγνωστῶν.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ.

Ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος 25.
Τὸ ὑπουργ. τῶν Ἐσωτερικῶν 25.
Τὸ ὑπουργ. τῶν Ἐκκλησιαστικῶν 20.
Τὸ ὑπουργ. τῶν Στρατιωτικῶν 10.
Τὸ ὑπουργ. τῶν Ἐξωτερικῶν 10.
Τὸ ὑπουργ. τῶν Οἰκονομικῶν 3.
Τὸ ὑπουργ. τῆς Δικαιοσύνης 2.
Τὸ ὑπουργ. τῶν Ναυτικῶν.
Ὁ Σύλλογος τῶν πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων 15.
Θεμιστοκλῆς Χρυσανθόπουλος.
Γεώργιος Δ. Ῥοκίδης.
Νικόλαος Κυριέρης.
Λουκᾶς Δημάρατος.
Δ. Διγενόπουλος.
Κ. Π. Σακελλαρίου.
Ἀθαν. Β. Γιάγκου.
Μιχαὴλ Ἐλευθεριάδης.
Γ. Δέρβος, φοιτητὴς τῆς Θεολογίας.
Πάνος Ν. Παναγιωτάκης.
Δημ. Στυλ. Πάλλης.
Χαράλαμπος Λαβράγγας.
Ἰωάννης Δεδούσης.
Ἰωάννης Κριάρης.
Θεόφ. Δ. Παπαθεοφίλου.
Γεώργιος Κ. Τσάρος.
Χριστόδουλος Σπηλιώτου.
Ἐμμ. Καλογερίδης.
Ἀθανάσιος Καραγιαννόπουλος.
Γ. Δημητριάδης.
Ἀλέξ. Παρίσης.
Κωνς. Βοβολίνης.
Γ. Δ. Πετσετάκης.
Δ. Γεωργιάδης.
Γ. Μουσαῖος.
Βασίλειος Γρηγοριάδης.
Βασίλειος Θεοφανίδης.
Ἰορδάνης Λεοντιάδης.
Ἰωάννης Οἰκ. Αἰσωπίδης.
Ἀλκιβιάδης Μαυρομάτης.
Ξενοφῶν Θεοχαρίδης.
Γρηγόριος Ὀλύμπιος.
Νικόλαος Χαμᾶρτος.
Ἰωάννης Φωτιάδης.
Λέων Μεσσηνέζης.
Ι. Αἰγινήτης.
Ἰωακεὶμ Μηνιάτης.
Δημ. Κατσαΐτης.
Χρ. Ἀγγελίδης.
Π. Ν. Ἠρειώτης.
Πάνος Α. Κόντος.
Γρηγόριος Μαυζάλας.
Ἰσίδωρος Παππασταματίου.
Ἀχιλλεὺς Μανοῦσος.
Σ. Κουσουλίνης 5.
Ν. Β. Νάκης 3.
Στυλ. Παντερμαλῆς.
Ἀθανάσιος Σακελλαριάδης, ψάλτης.
Εὐάγγελος Κ. Σταμούλη, ἰατρός.
Γεώργιος Πλασταρᾶς.
Δημήτριος Ε. Βατζιᾶς.
Εὐριπίδης Μακρῆς.
Ἀριστείδης Α. Καραγεωργόπουλος.
Βησσαρίων Νικολαΐδης.
Κωνσταντῖνος Ι. Μακρηκώστα.
Στυλιανὸς Ζαφειρίου.
Παναγιώτης Παγώνης.

Οἱ μαθηταὶ τῆς Ῥιζαρείου Σχολῆς.

Θεόφιλος Ι. Βατοπεδινός.
Ἀνδρέας Ι. Χαλκιόπουλος.
Στέφανος Ἐμμ. Μπατᾶς.
Κωνς. Εὐαγγελίδης.

ΕΝ ΠΑΝΟΡΜΩι ΤΗΣ ΤΗΝΟΥ.

Δ. Μ. Μαυρομαρᾶς Ἑλληνοδιδάσκαλος.
Δημ. Ν. Λαμπαδίτης.
Δημ. Πιπέρης, ἱερεύς.
Δημ. Κριζαλῆς, ἱερεύς.
Κωνς. Σακελλαρίδης, ἰατρός.
Κωνς. Μ. Κρικελλᾶς.

ΕΝ ΑΡΓΕΙ.

Εὐανθ. Θεανοπούλου.
Ἀγγελικὴ Τσώκρη.
Ἐπαμ. Ν. Ἀδρακτᾶς, εἰρηνοδίκης.
Χρ. Κιμπουρόπουλος.
Ἀνδρ. Ζαΐμης.

Δημ. Γ. Κιτσόπουλος.
Γ. Νάζος, δικηγόρος.
Χ. Πάγκαλος.
Σωτ. Δανόπουλος.
Πέτρος Καράκαλος.
Ἀρις. Σημαντήρας.

ΕΝ ΙΩ.

Λ. Ι. Λορεντζιάδης.
Γ. Α. Θερμίδης, ἰατρός.
Ἀπός. Ι. Λύδης, (ἐκ Σικίνου).

ΕΝ ΒΟΝΙΤΣΗ.

Γ. Β. Μαγκάκης, σχολάρχης.
Γ. Δ. Μπίτας.
Σπυρίδων Γεροδράκος.
Πάνος Μάσσος.

ΕΝ ΠΥΡΓΩ.

Ἰωάννης Τσέγκος, δικηγόρος.
Πλούτ. Παπαϊωάννου, καθηγητής.
Ἰωάννης Δ. Λεονταρίτης.
Γ. Εὐθυμίου.
Α. Α. Κλοκανᾶς, δικηγόρος.
Α. Σπηλιάδης.
Σ. Καλογερόπουλος, δικηγόρος.
Γ. Λεωτσάκος, ἔπαρχος.
Λύσανδρος Ζώρους.

ΕΝ ΚΟΡΙΝΘΩ.

Ἰωάννης Βουρτσέλας, γυμνασιάρχης.

ΕΝ ΠΕΙΡΑΙΕΙ.

Δ. Τσέγκος, καθηγητής.
Εὐάγ. Κοφινιώτης, καθηγητής.
Ἐμμανουὴλ Ματαράκης.
Εὐάγ. Ν. Κοφινιώτης.
Ἑλένη Ῥετσίνα.
Γεώργιος Νέγκας.
Ἀπόστ. Πακπαδόπουλος.
Θ. Ν. Μελετόπουλος.
Θ. Ὀρλώφ.
Δ. Μπινιάρης.
Δ. Πετροκόκκινος.
Ἀθανάσιος Ῥετσίνας.
Ἀνδρέας Κατσούλης.
Κ. Χατζῆς.
Γρηγόριος Δαμάσκος.
Γ. Πυλίτης.

Α. Μάντζαρης.
Ἑλένη Κορωναίου.
Κ. Δ. Οἰκονόμου.
Δαμασκηνὸς Σπηλιωτόπουλος.

ΕΝ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΙ.

Ἐμμ. Μαγκάκης.
Ἀντώνιος Σκιαθίας.
Νικόλαος Σαμοθράκης.

ΕΝ ΚΥΘΝΩ.

Ι. Δ. Καστρισιάδης.
Ἀθ. Δ. Μάντζαρης.

ΕΝ ΘΗΡΑ.

Ὁ ἐπίσκοπος Θήρας Ζαχαρίας Μαθᾶς.
Σωφρόνιος Γαβαθᾶς, Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Προφήτου Ἡλιοῦ.
Νεόφυτος Κωβαῖος, Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Χαζοβιωτίσσης.
Νεόφυτος Βελώνιας, Ἐπαρχιακὸς δημοδιδάσκαλος.

ΕΝ ΚΑΣΤΡΙΩ.

Ἡ Μονὴ τοῦ τιμίου Προδρόμου, ἀντ. 4

ΕΝ ΒΥΤΙΝΗ.

Παναγιώτης Παπαζαφειρόπουλος ἱερεύς, σχολάρχης.

ΕΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΟΙΣ.

Νικόδημος Νικολαΐδης.
Ἀγαθάγγελος Νικολαΐδης.
Ἰγνάτιος Κωνσταντινίδης.
Ἀθανάσιος Ἀργυριάδης.
Ἄνθιμος Ἀναγνωστόπουλος.
Ἀγαθάγγελος Δ. Ἰωαννόπουλος.
Δανιὴλ Σπηλιωτόπουλος.

ΕΝ ΥΔΡΑ.

Ἐπίσκοπος Ὕδρας.
Θ. Πορφυριώτης, σχολάρχης.
Ο. Κράνειος.
Ἡγούμενος Προφήτου Ἡλιοῦ Ἱερόθεος.
Μωϋσῆς Κοκκαλιάρης, ἀρχιμανδρίτης.
Σταμάτιος Καλμούκης.
Γεράσιμος Ἱερομόναχος Σουλάτσης.

Εὐάγγελος Μπενάκης, ἱερεύς.
Ἀρσένιος Ἱεροδιάκονος Χρόνης.
Μονὴ Ἁγίων Ἀναργύρων.
Γεώργιος Στρατούλης.

ΕΝ ΚΑΛΑΜΑΙΣ.

Γεώργιος Ἰω. Ἰατρὸς, Νομάρχης.
Σπυρ. Χρ. Δουκάκης, δικηγόρος.
Παναγ. Λυκουρέζος, δικηγόρος.
Γ. Ν. Ἀντωνιάδης, γεωμέτρης.
Δ. Α. Λεονταρίτης, ἔμπορος.
Φ. Α. Ἀντωνόπουλος, ἔμπορος.
Κωνς. Ἀναστασιάδης.
Λεων. Σπανόπουλος, δασονόμος 2.

ΕΝ ΠΟΡΩ.

Ἡ Μονὴ Ζωοδόχος Πηγὴ 2.
Ὁ Ἡγούμενος Ν. Σακελλίωνος.
Νικηφόρος Σπυρόπουλος, Μοναχός.
Συμεὼν Σακελλίωνος, Μοναχός.
Ἰωάννης Σωτηριάδης, Πρωτέκδικος.
Χριστόδουλος Πρωτόπαπας.
Θεόδωρος Λογοθέτου, ἱερεύς.
Γεώργιος Ἰγγλέζος, ἱερεύς.
Κανέλος Κανελλόπουλος, ἱερεύς.
Ἀναστάσιος Σακελλίωνος, ἱερεύς.

ΕΝ ΜΩΛΩ.

Κωνσταντῖνος Δ. Ἀναγνώστου, ἰατρός.

ΕΝ ΧΑΛΚΙΔΙ.

Κωνς. Βαρατάσης.
Ἐμμανουὴλ Στεφανίδης.
Στέφανος Παππᾶς.

ΕΝ ΠΑΡΩ.

Φραγκῖσκος Καμπάνης δημοδιδάσκαλος.

ΕΝ ΓΥΘΕΙΩ.

Ὁ ἐπίσκοπος Γυθείου Παρθένιος.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

Ὁ Διδυμοτείχου Μελέτιος 3.
Ὁ Κυζίκου Νικόδημος 2.
Εὐαγγελινὸς Μισαηλίδης, συντάκτης τῆς «Ἀνατολῆς» 2.
Ὁ Μ. Λογοθέτης Σ. Ἀριστάρχης.
Ὁ ἀρχιμανδρίτης Βενιαμίν.
Ὁ ἀρχιμανδρίτης Πατρίκιος.
Ἱπποκράτης Δ. Π. Ταυλάριος.
Ξενοφῶν Π. Μεγακλῆς.
Θεόδωρος Ι. Τζούνης.
Δημήτριος Δ. Πετρακίδου.
Α. Ἀνδρεάδης.
Ν. Βαρβέρης.
Μιχαὴλ Ν. Βλαβιανός.
Χ. Γ. Γκανῆς.
Π. Δ. Τζεμπελῆς.
Ἰωάννης Καλύβης.
Θεόδωρος Ζώτου.
Ἀντώνιος Ι. Ἀθηναῖος.
Κωνσταντῖνος Κράκαρης.
Παναγιώτης Μιχάλοβιτζ.

Οἱ ἱεροσπουδασταὶ τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς.

Εὐμένιος Ἱεροδιάκ. Ξερουδάκης Κρής.
Ἠλίας Νικολάου.
Ἱερόθ. Ἱεροδ. Δημητριάδης, Νισύριος.
Ἀρσέν. Ἱεροδ. Φραγκούλης, Πάτμιος.
Γρηγόριος Γ. Κωνσταντινίδης.
Εὐστράτιος Χ. Νικολάου.
Ἀγγελῆς Χ. Ἀγγελίδου, Δαρδανεύς.
Κ. Δ. Ἀμυλίδης.
Μιλτ. Γ. Παππαδόπουλος, Τριγλιανός.
Ἰωάννης Παπαφωτιάδης.
Λεόντιος Ἱεροδ. Χουτουριώτης.
Ἰωσὴφ Δ. Τερζῆς, ἐκ Δαμασκοῦ.
Μιχαὴλ Α. Νεστόπουλος.
Ἰωάννης Ἀντωνίου, Κρηναῖος.
Κωνς. Π. Χειμώνιος, Σμυρναῖος.
Μελέτιος Ἱεροδ. Γεωργιάδης.
Λουκᾶς Ἱεροδ. Μαδύτιος.
Ἰάκωβος Μ. Δημόπουλος, ἐκ Στερεᾶς Ἑλλάδος.
Διον. Μ. Βατοπεδινὸς, ἐξ Ὁρμυλίας.
Νικόλαος Ἰωάννου, Λήμνιος.
Δημήτριος Μάσχας, Χῖος.
Ι. Κ. Διακουμάκης.
Γεράσιμος Ἱερομόναχος, Οἰκονόμος τῆς Θεολ. σχολῆς.
Κωνς. Ι. Βλάχος, Τενέδιος.
Πολυζώης Παπαγιανόπουλος, Πελοποννήσιος.
Σεραφεὶμ Ἱεροδ. Καλύμνιος.
Ἀγάπιος Ἱεροδ. Κρής.
Στέφανος Π. Ν. Στεφανόπουλος.
Νεῖλος Κ. Σμυρνιωτόπουλος.
Κωνς. Θεοτοκᾶς, ἐκ Χίου.

Ἄνθιμος Μοναχὸς, Ῥαιδεστινός.
Φιρμιλιανὸς Σέρδος.
Νικόλ. Τ. Εὐδοκίμου, Καισαρεύς.
Ἀπόστολος Χριστοδούλου, Ἴμβριος.
Νεόφυτος Ἱεροδιάκονος, Ῥωμαίνιος ἐκ Προικονήσου.
Χρύσανθος Μοναχός.
Στέφανος Λαζαρίδης Ἀγγυρανός.

Οἱ τῆς Αὐτοκρατ. Ἰατρικῆς σχολῆς μαθηταί.

Παναγ. Χρ. Κοντῆς.
Ἀλέξανδρος Δ. Μαρινιάδης.
Ν. Γ. Λαραβιγγίδης.
Μ. Δ. Βυζαντίδης.
Δημ. Κοντίδης.
Ζαχαρίας Α. Χατζογλίδης.
Ἰωάννης Ν. Ξανθίδης.
Κωνσταντῖνος Τελεβάντος.
Δημ. Νικολαΐδης.
Λεωνίδας Δημητρίου.
Ἀλέξανδρος Δημητριάδης.
Εὐστάθιος Δημητρίου.

ΕΝ ΧΑΛΚΗΔΟΝΙ.

Ἀλέξ. Ἰωάννου Ἰσμυρίδης.
Κωνς. Παν. Νικορέτζος.
Ἀναστάσιος Κιουπετζόπουλος.
Δημ. Ζαχαριάδης.
Ἀναστάσιος Γαβριηλίδης.
Γ. Καρατζᾶς.
Γ. Ι. Κορκορῆς.
Λάζαρος Μηνιάτης.

ΕΝ ΡΑΙΔΕΣΤῼ.

Ὁ Ἅγιος Ναζιανζοῦ Γρ. Καλλίδης 2.
Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος.
Δ. Παπαδόπουλος.
Ἀθηνόδ. Ν. Δημητρίου.
Βασίλειος Καμηνάρης, Ἑλληνοδιδάσκαλος.

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚῌ.

Δημήτριος Ν. Ζαχαριάδης.
Λεωνίδας Παπανδρέου.
Μ. Παπαδόπουλος.
Δημοσθένης Ἀγγελάκης.
Δημ. Διαμαντίδης.
Κ. Γ. Οἰκονόμου.
Γ. Κ. Μωραϊτόπουλος.
Ι. Τσικόπουλος.

ΕΝ ΑΓΧΙΑΛῼ.

Δημήτριος Α. Δράκος.
Φώτιος Πασχαλίδης.
Μιχαὴλ Γ. Μαυρομμάτης.
Μιλτιάδης Σ. Λασκαρίδης.
Γεώργιος Πελαγίου.
Πολύδωρος Ι. Καρίπης.
Τρανὸς Χ. Παναγιώτου.
Χρηστούλης Ἀλεξανδρίδης.
Θεμιστοκλῆς Διαμαντόπουλος.
Γεώργιος Σ. Δρακόπουλος.
Γεώργιος Καλλίας.
Σ. Ἀναστασόπουλος.

ΕΝ ΒΕΡΡΑΙᾼ.

Δ. Ἀργυριάδης.
Δημοσθ. Γεωργακόπουλος.
Θωμᾶς Πρωτοψάλτης.
Δ. Ο. Γημτσιόγλου.

ΕΝ ΚΟΖΑΝῌ.

Κ. Δ. Τακιατζῆς 2.
Ἰωάννης Εὐαγγελίδης.

ΕΝ ΧΙῼ.

Γ. Σουρίας, γυμνασιάρχης.
Σωκράτης Κωνσταντινίδης, διδάσκαλος.
Γεώργιος Κεφάλας.
Γεώργιος Λεμάνης.
Δημήτριος Δημητριάδης.
Μάρκος Ψαρᾶς.
Στυλιανὸς Μπουμπάρης.
Μιλτιάδης Κουτέσας.
Κωνσταντῖνος Κόρμαλος.
Ζωρζῆς Καλουτᾶς.
Δημήτριος Π. Χαλκίτης.
Γρηγόριος Φωτεινὸς, ἀρχιμανδρίτης.
Ἰωσὴφ Κωνσταντινίδης.
Λεωνίδας Φιλαρετόπουλος.
Θεόδωρος Φανουράκης.
Μ. Κ. Κρίακης.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΣᾼ.

Ἀντώνιος Ἀνδρεάδης.
Ἰωάννης Ἀμέντας, (ἐκ Ῥωμανίας).
Ἰωάννης Σαρρόπουλος.

Ν. Ἀξελός.
Ἀνδρόνικος Ἀποστολίδης.
Ἀντώνιος Γ. Καμήνης.
Κ. Μαρκαντανάτος.
Ι. Γ. Γονίδης.

ΕΝ ΒΑΡΝΑ.

Π. Πετρίδης.

ΕΝ ΒΛΑΧΙΑ.

Ἀθ. Ι. Χαρισιάδης, ἐκ Σελίτσης 5.
Κ. Γ. Μανακίδης, » 5.
Κ. Ταχούλας, » 4.
Γεώργιος Χρήστου, » 1.
Γιαννάκης Ν. Παπαγιάννη.
Δημ. Θεοδώρου.
Ν. Τριανταφύλλου, Βλατσιώτης.
Δημήτριος Χριστοδούλου.
Δημ. Τριανταφύλλου, Βλασιώτης 2.

ΕΝ ΓΑΛΑΖΙΩ.

Κωνς. Κοντόπουλος.
Νικόλαος Β. Μωραϊτίνης.
Ι. Μ. Βερναρδάρκης.

ΕΝ ΒΡΑΪΛΑ.

Δημ. Ναοὺμ Δημητριάδης.

ΕΝ ΡΕΝΝΙΩ.

Μ. Δ. Βόλκος.
Φωκίων Οἰκονομόπουλος.
Δημοσθένης Δρόπουλος.

ΕΝ ΚΑΧΟΥΛΙΩ.

Ἰωάννης Κράνης.
Ἰωάννης Καφρίτσας.

ΕΝ ΤΑΝΤΑ ΑΙΓΥΠΤΟΥ.

Η. Γ. Κωστόπουλος 2.
Σ. Κ. Χωρέμης 2.
Π. Βασσάνης.
Γ. Α. Ἀναστασίου.
Διονύσιος Παππαδούκας.
Π. Ψάθας.
Κ. Δ. Ζεγκίνης.
Ἀθ. Σταυρίδης.
Γ. Α. Γαλανόπουλος.
Γ. Α. Σῖμος.
Δ. Σούκης.
Ἀντώνιος Χ. Χρηστοκεφάλου.
Μ. Ζέρβος.
Α. Ε. Τσαμπούρογλους.
Φώτειος Κοψομύτης.
Κ. Κανελόπουλος.
Χρῆστος Ἀντωνίου.
Ἰωάννης Γρηγορόπουλος.
Νικόλαος Θ. Μιλιόρδης.
Σταῦρος Ἡλιόπουλος.
Εὐθύμιος Μουσαγλᾶς.
Η. Παππαηλιοῦ.

ΕΝ ΜΑΝΣΟΥΡΑ.

Ἰωάννης Δεσιπρῆς.
Ι. Π. Τραβασάρος.

ΕΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ.

Ἠλίας Παυλούσης.

ΕΝ ΒΟΥΖΕΩ.

Ὀνούφριος Καβαδίας.
Διονύσιος Α. Δαυβῆς.
Ἰωάννης Ἀναστασιάδης.
Πέτρος Δ. Ζιάκα.
Παναγιώτης Κλαουδάτος.
Διονύσιος Προκόπης.
Γεώρ. Στεργίου Φουδούκας, Θεσσαλός.
Γεώργιος Κ. Γκίκας.
Ναοὺμ Ἀναστασιάδης.
Θεόδωρος Μ. Γαρουφαλίδης.
Εὐθύμιος Δ. Σοβαλιωτόπουλος.
Γεώργιος Κ. Γούσης.
Γεώργιος Τῖτος.
Ἀνδρέας Καρελόπουλος.
Νικολάκος Σπυρόπουλος.
Λεωνίδας Λεοντίδης.
Εὐθύμιος Θωμαΐδης.
Γιαννάκης Παππαδόπουλος.
Ἀντώνιος Ἀναστασιάδης.
Νικόλαος Ἰωάννου.
Βασιλάκης Ν. Κυπριάδης.
Γεώργιος Νικολάου.
Β. Ἀνδρονόπουλος ἢ Καλλιμαχόπουλος.

ΕΝ ΚΛΕΙΣΟΥΡΑ.

Ἰωάννης Σιμώτας.
Δ. Τσιγάνης.
Ι. Πάτσας.

Τσίότσίος Λέκου.
Γεώργιος Δούκας
Ι. Α. Βήκας.
Γεώργιος Νάζλας.

ΕΝ ΓΡΕΒΕΝΟΙΣ.

Ἀνδρέας Μ. Καραστεργιάδης, μουσικοδιδάσκαλος.
Χρ. Παπανικολάου.
Γρηγόριος Πουλίου.
Βασίλειος Κ. Σούρλας.
Ἀθανάσιος Δ. Γραμματικοῦ.

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ.

Χ. Γ. Παπανίκας.
Κωνς. Β. Οἰκονομίδου.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ.

Οἱ μαθηταὶ τῆς Εὐαγγελ. Σχολῆς.
Ι. Δ. Κανέλης.
Γρηγόριος Κ. Περγαμηνός.
Γεώργιος Λογοθέτης.
Καλλίνικος Ἱεροδ. Νικολαΐδης.
Α. Παπαδόπουλος, ἐπιμελητὴς τῆς Βιβλιοθήκης.
Ναπολέων Χαρισιάδης.
Νικηφόρος Ἱεροδιάκονος.
Γεώργιος Π. Κεχαγιᾶς.
Κύριλλος Ἱεροδιάκονος, ἐξ Ἡρακλείου.
Γ. Ὑπερίδης.
Γεώργιος Α. Βλάμος.
Κωνς. Κανσταντινίδης ἐκ Βριούλων.
Ἀδαμάντιος Ἐφραιμίδης.
Κωνς. Βεϊνόγλους.
Ἐπαμεινώνδας Σάββας.
Γεώργιος Α. Στεφανόπουλος.
Νικόλαος Σῖμος.
Μ. Νικολαΐδης.
Θεόδ. Α. Δημόπουλος ἐκ Νυμφαίου.
Φίλιππος Κωνσταντινίδης.

ΕΝ ΠΑΪΔΗΡΙΩ.

Χ. Τ. Ἀναγνώστου.
Παναγιώτης Κωνσταντίνου.
Νικόλαος Βαλασσόπουλος, ἰατρός.

